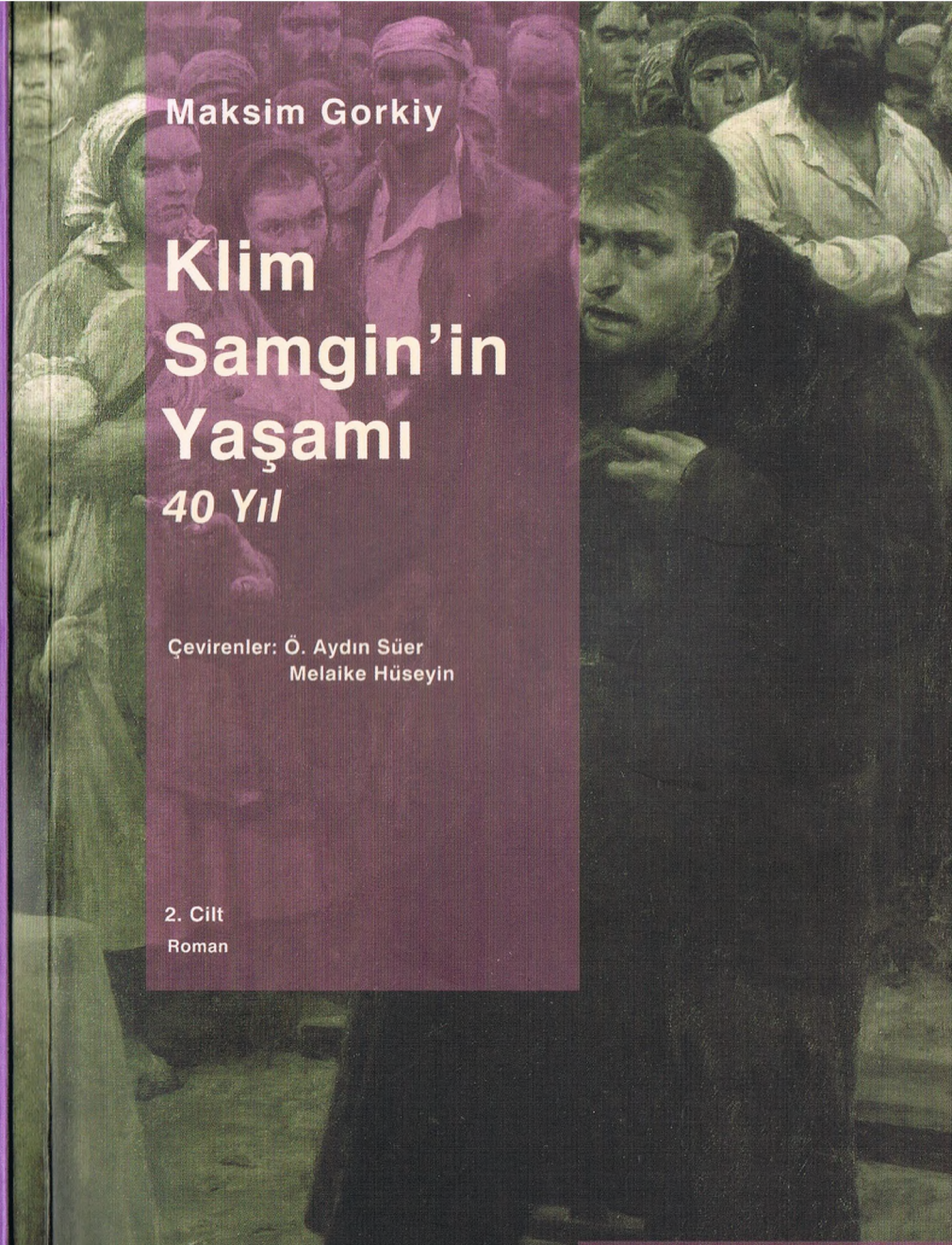
Maksim Gorkiy • Klim Samgin'in Yaşamı - 2

Maksim Gorkiy

Klim Samgin'in Yaşamı

40 Yıl

Çevirenler: Ö. Aydın Süer
Melaike Hüseyin

2. Cilt
Roman

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Maksim Gorkiy

KLİM SAMGİN'İN YAŞAMI

40 YIL

İkinci Cilt

Rusça Aslından Çevirenler
Ö. Aydın Süer - Melaike Hüseyin

Roman

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamerhatun Mah.
Alhatun Sk. Emek Apt.
No: 25/1 Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın-315

Klim Samgin'in Yaşamı *40 Yıl*
Maksim Gorkiy

Çevirenler
Ö. Aydın Süer - Melaike Hüseyin

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Kapak Uygulama
Bahar Eroğlu, Fırat Çaralan

Birinci Basım: Şubat 2007

ISBN 978-975-6106-44-0 (TK)
ISBN 978-975-6106-46-4 (C 2)

Baskı

Ezgi Matbaası
(Emintaş Kazımdinçol Sit. No: 81/229 Davutpaşa - Topkapı 0212 501 93 75)

KLİM SAMGİN'İN YAŞAMI

40 YIL

KLİM SAMGİN'İN YAŞAMI
40 YIL

Klim Samgin Spivak'a sergiyi ve fuarı anlatırken, yaşadıkları şaşkınlığın yalnızca belleklerinde kaldığını, duygunun ise kaybolup gittiğini hissetti. Konuşmasının ilginç olmadığını anlıyordu. Onu sıkan şey, bazı gazetelerin ılımlı olmayan yorumlarıyla diğerlerinin kötümser kuşkuculuğu arasında kendi çizgisini bulma arzusuydu. Bunun dışında, İnokov'un yazılarının kaba ve alaycı tonuna yakalanmaktan korkuyordu.

Fedosova hakkında bile, anlatmayı umut ettiği büyük sözleri güçlükle buluyor, bu sözcükleri kullandığında ise onların kuru ve donuk olduğunu işitiyordu. Yine de, öyle ya da böyle, Rusya sergisinde edindiği en güçlü izlenimi, bir yana eğrilmiş olan yaşlı kadın yaratıyordu. Belleğinde yalnızca suçlu bir gülümseme bırakan genç adama bağlanmış olan umutları anımsamak, onun için rahatsız ediciydi.

"Beş para etmez bir adam; bakanlar onu bir yeni yetme gibi, nereye isterlerse oraya çekiyorlardı," dedi ve bu sözcüklere kattığı kişisel kin duygusunun güçlülüğüne şaşırdı.

Bahçede, kıymetli taş görünümündeki yuvarlak meyveli vişne ağaçlarının gölgesinde oturuyorlardı. Akşamdı ve boğucu hava yaklaşan bir fırtınanın habercisiydi; yağı alınmış süt görünümündeki gökteki gri mavi bulut parçacıkları köpüğü anımsatıyordu; gölgeler bahçede kayıp gidiyor, yaprakların hareketsizliğini görmek insana garip geliyordu. Spivak, yere sabitlenmiş yuvarlak masaya dirseğini dayamış, yanaklarına avuçlarını bastırmış, masada amaçsızca sürünen kırmızı böceği izliyordu. Kocası yarı giyinik durumda, pencerenin altında, halının üzerinde yatıyor, kuru kuru öksürüyor ve çocuk arabasını ileri geri oynatıyordu. Arabanın içinde koca kafalı bir çocuk kımıldıyor, sakin bir biçimde gökyüzünü inceliyordu.

Spivak: "İnokov bana Çar hakkında bu tonda ama giderek sert yazıyordu," dedi ve güldü. "İnokov sanki Rusya'da yalnızca iki kişi, o ve ben okuma yazma biliyormuşuz, jandarmalar ise bilmiyormuş gibi yazıyor."

Kırmızı böcek Samgin'e doğru iyice yaklaştı, o ise kızgın bir hareketle onu masadan fırlattı.

Spivak başını kaldırarak: "Ee, ne olmuş?" diye sordu. "Hodınka hakkında bir şeyler söylüyorlar mıydı?"

"Hodınka hakkında mı? Hayır. Ben bir şey işitmedim," dedi Samgin ve Çar'ı düşünürken Moskova'daki felaketi bir kez bile aklına getirmediğini anımsayarak, alaycı bir gülümsemeyle:

"Yumuşak başlı halk bunu unuttu. Kötü şeylerden söz etmeyi seven İnokov bile unuttu," dedi. Spivak, Klim'e dik dik bakarak bir şey söylemek istedi, ancak bebek ses çıkarınca kocası onu eteğinden çekiştirdi:

"Yemek istiyor!"

Kadın oğlunu alarak sırtını döndü ve emzirirken nedense burnundan bir şeyler söyledi:

"Benim oğlum ne kadar ciddi! Hiç kapris yapmıyor, kendi içine dönük ve dünyayı suskun bir biçimde benimsiyor. İyi bir çocuk!"

Baba Spivak ise parmaklarına bakarak:

"Müziğin benim parmaklarımda, tırnaklarımın altında gizlendiğini sanıyor," dedi.

Klim, içini dayanılmaz bir sıkıntının kapladığını hissetti. Yaprak ve meyve gölgelerinin her an beyaz giysisi üzerinde lekecikler bıraktığı bu kadın; kara gözlükler takmış, yeşil suratlı veremli müzisyen; bahçenin kıpırtısız yeşilliği, bulanık gökyüzü, kentin uyuşuk gürültüsü, her şey çok sıkıcıydı. Bu sıkıntının ağırlığı altında, annesine ve Varavka'ya yaranamadan birkaç boğucu gün ve gece geçirdi: Sergiden Kırım'a gitmişlerdi ve bu ortam onu eve ve kente bağlamıştı. Bir kadının varlığına alışmış olduğu için, öfke ve alınganlıkla Lidiya'yı düşünüyor, geceleri onun odasına çıkıyor ve hoş olmayan bir şaşkınlık yaşıyordu: Karyolanın yaylı zemininde ters çevrilmiş bir şilte duruyordu; yastıklar ve çarşaflar toplanmış, ayna gazete kâğıdı ile kaplanmış, pencerenin yanında-

ki koltuğa ise kılıf geçirilmişti. Tüm küçük eşyalar saklanmıştı ve pencere pervazında çiçeklikler yoktu. Bu silik boşluk sanki alaylı bir biçimde soruyordu:

"Burada genç bir kız var mıydı?"

Ama genç kız vardı: Bunu, bir sancı gibi uzanan ruhsal boşluk ısrarla söylüyordu.

Büyük odaya, kış günleri çocukların oyun oynadıkları yere gitti. Orada uzun süre aşağı yukarı dolaştı ve endişe veren şeylerin dışındaki her şeyin, insanın belleğinden nasıl da çıkıp gittiğini düşündü. Kardeşi gibi, hiçbir zaman anımsamadığı babası bir zamanlar bir yerde yaşıyordu. Ama işte, Lidiya'yı istem dışı düşünüyordu. Onun başına kötü bir şey, başarısız bir ilişki, ya da bu tür bir şey gelseydi çok iyi olurdu. Herhangi bir şey gururunu incitse, bu, Lidiya için de yararlı olacaktı. Niye gururlanıyordu ki? Güzel, üstelik akıllı da değildi.

Ev çok tozluydu ve bu tozlu boşluk, düşünceleri de soluklaştırarak, onları adeta emerek yok ediyordu. Odalarda, hizmetçi kız tembel tembel dolaşıyor, Klim ona uzakta, tarlada bulunan bir ineğe vagon penceresinden bakar gibi bakıyordu. Can sıkıntısı, her yerden, tüm insanlardan, binalardan, eşyalardan, sakin ve bulanık nehir kıyısına sıkışmış olan tüm kentten üzerine doğru dalga dalga geliyordu. Serginin tabloları bir rüya gibi soluklaşıyor, unutuluyor ve bu küçük, mavimsi gri Çar figürünün bunları renksizleştirdiği ve yuttuğu akla geliyordu.

Spivak, ona takılmıyor ve akıl öğretmiyor, bu da Klim'in hoşuna gitmekle birlikte gücüne de gidiyordu. İsteksiz de olsa okuldan ve ders kitaplarından söz ediyor, çocuğu ve kocası dışında her şeye yorgun ya da çok içine kapalı bir insanın dalgın bakışlarıyla bakıyordu. Sabah dokuzda okula gidiyor, saat üçe doğru dönüyordu. Beşten yediye kadar çocukla ya da kitabıyla dolaşıyor, saat yedide, koroda şarkı söyleyen amatörlerle çalışmak için yeniden gidiyor, gece geç dönüyordu.

Bazen ona uzun saçlı, Panama şapkalı, iki katran parçası gibi kalın bıyıklı, tıknaz, züppe görünümlü kilise korosunun şefi elinde bastonuyla eşlik ediyordu. Bir iki kez Klim'e:

"Sergi hakkında yazacak mısınız?" diye sormuştu.

Sıkıntı kendisini engellediği ve henüz yazmaya başlamadığı halde:

"Yazıyorum," yanıtını vermişti.

Sabahları, karısı gittikten yarım saat sonra, bay Spivak, ek binadan kapıya, tıpkı henüz yerde yürümeyi öğrenen bir çocuk gibi kararsız adımlarla geliyordu. Toz maskesi çenesini öne çıkararak onun kıvırcık başına barbek köpeği başı biçimi veriyor, koyu renk tüylü giysisi ise, bu müzisyenin, sirkte eğitim görmüş bir köpekle olan benzerliğini iyice vurguluyordu. Klim'le karşılaşınca toz maskesini boynuna indiriyor ve sürekli müzikten söz ediyordu.

"İşte, bakınız," diyerek elini Samgin'in yüzüne doğru kaldırıp ona yedi parmağını gösteriyordu: "Yedi nota, yalnızca yedi nota, öyle mi? Peki, Beethoven, Mozart ve Bach bunlardan ne yaptılar? Ve bu, her yerde, herkes için aynı: Bize çok az şey verilmiş, ancak biz bunlardan pek çok güzel şey yarattık."

Müzik dilinin, sözcüklerin dilinden çok daha zengin olduğunu öne sürüyordu.

"Bir akorun içeriğini size anlatmak için onlarca sözcük gerekir."

Bir gece bahçede, sıcaktan bunalırken, haber olarak Klim'e;

"Ölüyorum, herhalde sonbaharda öleceğim," demişti.

Klim: "Yeter artık, neler söylüyorsunuz?" diye itiraz etti. Bu sözcüklerin ağzından kontrolsüz bir biçimde çıkmasından da korkmuştu.

Spivak, havada parmağıyla karmaşık bir işaret çizerek: "Karım da inanmıyor," dedi. "Ama ben biliyorum. Sonbaharda öleceğim. Korktuğumu mu sanıyorsunuz? Hayır. Ama, üzülüyorum. Müzik öğretmeyi seviyorum."

Kemikli parmaklarına baktı ve hışırtılı bir sesle iç geçirdi.

"Karım da öğretmeyi sever, evet! Biliyor musunuz, yaşamı da orkestra gibi kurmak gerekir: Bırakın herkes kendi partisyonunu çalsın, o zaman her şey yolunda gider."

Güçlükle soluk alarak konuşuyor, gırtlağında bir şey hırıldıyordu; birdenbire başını tuttu, aksırdı ve soluklanarak:

"Bu kentteki toz, kuş gübresi gibi kokuyor," dedi.

Samgin bu sözleri Diomidov'un yarı deli sayıklamaları gibi algıladı; ortam bu sözlerle daha da sıkıcı bir hale geldi ve sonuçta bu sıkıntı onu redaksiyona gitmeye zorladı.

Redaksiyon yeri, Dvoryanskaya caddesinin köşesinde, boş bir ara sokağın başındaydı. Bu ara sokak, kıvrılarak kimsesizler yurdunun demir kapısına dayanıyordu. İki katlı bina bölünmüştü; bir bölümü caddede, daha uzun ve iki pencereli olan diğeri ise ara sokakta kalmıştı. Bina eski ve kışla görüntüsündeydi, ön cephesi boyasızdı; duvarlarının sarı boyası dökülmüş, işlenmemiş deri rengini almıştı. Güneş, pencere camlarını mor tona boyuyor ve bu binanın yarı kör gibi duran pencerelerinin üzerinde altın harflerle yazılı "ÜLKEMİZ" yazısını görmek hoş bir duygu yaratmıyordu.

Samgin, alt kattaki baskı makinelerinin çalışmasıyla titreyen dökme merdivenden büyük odaya girdi; odanın ortasında, muşamba kaplı, mürekkep lekeli büyük masanın arkasında İvan Dronov oturuyor, ıslık çalarak kayıt defterinden uzun bir kâğıda bir şeyler yazıyordu.

Klim'i karşılarken, onu tanımamış gibi kararsızca kalktı ama Klim gülümsediğinde elini yakaladı ve sevinçle, belirgin bir abartıyla sıktı.

"Geldin mi? Çok mu oldu?"

Beceriksizce ve abartılı sevinç gösterisinden ve kendisine "sen" diye hitap edilmesinden dolayı çok bozulan Klim: "Nasılsın?" diye yanıtladı.

İvan: "Sokak çocuklarıyla yaşıyorum," diye gürültülü ve ateşli bir tavırla konuştu. "Köşe yazarı espri yapıyor: Kimsesizleri dünyaya getirin, büroda onları damgalasınlar ve siz de aynı kimsesiz çocuğu beş kez satın."

Saçlarını, düz kafasını açıkta bırakacak biçimde kısa kestirmişti ve bu yüzden yüzü daha geniş duruyordu. Düğme görünümlü burnu şişmiş ve yayılmıştı. Sokak tozu rengindeki bıyıklarını çekiştirerek konuşmasını sürdürdü:

"Bizde herkes espri yapar. Bu lanet olası kentte ise hiçbir olay yok! Haber olsun diye, neredeyse insanın kendisinin çalıp çırpacağı, yakacağı, öldüreceği geliyor."

Konuşurken, sekizlik kalem için muşambanın üzerinde coğrafi haritaya benzer çıkma bir yer çiziyor ve redaktörün oda kapısının ardındaki hışırtıya kulak veriyordu. Odada sanki bir kedi kâğıtla oynuyordu.

Çalışma odasının beyaz, ancak eskilikten sararmış kapısı açıldı ve redaktör, kâğıt tomarlarını sallayarak bağırdı:

"Dronov! Siz ne şeytansınız! Ah, merhaba!" dedi sevecenlikle ve kapıyı iyice açtı. "Buyrun!"

Bir dakika sonra Klim onun karşısında oturuyor ve dinliyordu:

"Sansürcü, logofobi, yani sözcükten korkma hastalığı çekiyor. Orada çalışan beyler önü alınamaz gevezeler. Her birisi diğerinden daha radikal olduğunu göstermeye çalışıyor."

Yakınır gibi değil, ciddi bir tavırla, Klim'e dikte edercesine konuşuyordu. Kel kafasının ve sarı şakaklarının terini mendiliyle siliyor, gücenmiş gibi duran dudakları, Latince sözcükleri söylediğinde özellikle ciddi bir biçimde kıvrılıyordu. Klim, gazete Latincesinin redaktörün zayıf tarafı olduğunu artık biliyordu; hemen her yazısını, ob ovo, o tempora, o mores! disi, testimonium paupertatis gibi gazetecilerin pek sevdiği sözcükler süslüyordu. Redaktörün arkasında tıka basa kitapla dolu bir dolap vardı ve dolabın camlarında gri bir sırt, yuvarlak kadınsı omuzlar yansıyor, çıplak bir ense donuk olarak görünüyor, kitap dolabına redaktörün ikizi kapatılmış gibi duruyordu.

"Bu koşullarda kamuoyu oluşturmanın ve yönetmenin ne denli güç olduğunu bir düşünün. Ama buraya hâlâ inançlı biçimde: "Ne denli kötüyse o denli iyi," diyebilen insanlar geliyor. Ve nihayet, Marksistler, yani bu halka sevgi duymayan sözde devrimciler de geliyor."

Baskı makinesi kokusu gazete dolu küçük odayı dolduruyordu. Döşemenin altında hiç susmaksızın, tekdüze olarak bir dev ayaklarını vuruyor ve uğulduyor gibiydi.

Klim'in el yazılarıyla dolu kâğıtla küstah bir sineği kovalayarak: "Sergi hakkında mı?" diye sordu. Sinek, inatla redaktörün şakaklarında kalmak, terini içmek istiyordu. Sözlerini: "İnokov, çok başarısız bir muhabir çıktı," diye sürdürdü ve el yazısıyla do-

lu kâğıdı şakağına vurdu, yüzünü buruşturdu ve masanın üzerinde gezinen sineği izledi. "O, yani İnokov, tuhaf bir insan ve bu herhalde çektiği peklikten kaynaklanıyor. Psikolog Kovalevskiy bana, Timon Afinskiy'nin peklik çektiğini ve bunun genel bir belirti olduğunu söyledi..."

El yazısıyla sineğe başarılı bir darbe vurarak hafiflemiş gibi iç geçirdi, dudağını kaldırıp biraz da ileri doğru uzatınca, Samgin, redaktörün gülümsediğini anladı.

"Ve bunun dışında, İnokov olağandışı şiirler, hani bilirsiniz, komik şiirler yazıyor. Ha, bu arada, bende yerel şairlerin birkaç arşın boyunda şiiri birikti. Bakmak ister miydiniz? Belki pazar günkü sayı için bir şeyler bulabilirsiniz. Yeni şiiri pek anlamadığımı kabul ediyorum..."

Sinirli bir tavırla suratını astı, masanın çekmecesini çekti ve Klim'e değişik kâğıtlardan oluşan bir tomar kâğıt uzattı.

"Ha, işte! İki hafta önce Dronov güzel bir şiir verdi ve biz onu bastık. Benediktov'un şiiri olduğu ortaya çıktı. Tabii ki bizi alaya aldılar. Dronov'a: 'Bu ne demek oluyor,' diye sordum. 'Bunu bana tanıdığım bir seminer öğrencisi verdi,' dedi. Hmm, seminer öğrencilerine güvenmediğimi söylemek zorundayım."

Çalışma odasına köşe yazarı girdi ve:

"Benim yazımı yine mi kestiniz?" diye sordu.

Samgin'in elini sıkarak:

"Bu ay beşinci yazı," diye belirtti.

Pencere pervazına oturdu ve sarsıla sarsıla öyle bir öksürdü ki, sarı yüzü şişti, iyice kızardı ve ince bacaklarının tabanları hummalı gibi duvara çarptı; düz ipek ceketi kemikli omzundan adeta fırladı, kafası sarsıldı, renksiz ve büyük olasılıkla çok kuru saçları yüzüne düştü. Öksürmesi sona erdikten sonra çok yeni olmayan mendiliyle ağzını sildi ve Klim'e:

"Üşüttüm," diye açıklamada bulundu.

Daha sonra, gazetelerde çalıştığı dokuz yıl boyunca sansürün, on bir cildini her ciltte yirmi sayfa ve sayfalarda kırk bin işaret bularak yok ettiğini anlattı. Samgin, Robinzon'un bunu üzülerek değil, gururla söylediğini işitiyordu.

Redaktör, tek gözüyle birisinin el yazısını okuyarak, diğeriyle de yeni bir can sıkıcı sineği izleyerek:

"Abartıyorsun," diye söylendi.

Robinzon bir şeyler söylemek istedi, pervazdan aşağı sıçradı, yeniden öksürdü ve yırtık kâğıtların bulunduğu sepete tükürdü. Redaktör sepete yan gözle baktı, ayağıyla itti ve canı sıkılarak zilin düğmesine bastı:

"Tükürük hokkası koymayı yine unutmuşlar."

İçeriye Dronov girdi, redaktör gözlüklerinin üzerinden baktı:

"Sizi değil, bekçiyi çağırdım."

Dronov: "Günlük haberler," dedi.

"Önemli bir şey var mı?"

"Suda boğulmuş bir adam. İki küçük hırsızlık. Pazarda kavga. Bir sakatlama."

"Yaşam bu, öyle değil mi?" diye haykırdı Robinzon, Klim'in koluna girerek: "Bira içmeye gidelim," dedi.

Klim, kapının sövesinde durarak ve redaktörün başının üzerinden bakarak:

"Zindan müfettişi Toporkov, dünkü toplantıda, Graçev yönetiminin üyelerini aptal, Timofeyev'i ise hırsız olarak tanımladı," dedi.

Robinzon: "Ama ikisi de ona inanmadı," diye bitirdi ve Klim'i peşinden sürükledi.

Klim, akıl vermek ve eleştirmek konusunda kendisini haklı gördüğü adamı yakından tanıma fırsatını kaçırmak istemedi. Caddede rüzgâra karşı yürürken, tozdan sakınarak ve öksürerek, Robinzon hararetle anlatıyordu:

"Valgalla'ya gidelim; ben Volga'yı böyle adlandırıyorum. Çünkü meyhane, kahramanlarımızın ve yakıcı tutkulardan bitkin düşen insanların huzur bulduğu Rus Vallagası'dır. Delikanlı, sizi hangi tutkular sarmalıyor?"

Temiz caddede, küçük bahçelerin arkasına gizlenmiş, bahçelerle çevrili farklı renklerdeki binaların önünden yürüyorlardı.

"Rahat evcikler," diye söylendi Robinzon, sıcak havayı hırsla yutarak. "Her türlü tutuculuğun kaleleri. Tutuculuk, rahatlığın temelinde yeşerir."

Klim: 'İşte, acımaya bile değmeyen, evsiz barksız, sorumluluğu olmayan insanlar böyle,' diye düşündü.

"Tolstoy'da, Akim dayının rahat koşullar nedeniyle yaptığı ironiyi anımsıyor musunuz?"

Klim, yanıt vermeden gülümsedi; sarı ipek giysili, elinde sarı şapka bulunan, kaymak renkli karışık saçlı bu zayıf adamın anlamsızca eğik figürü, komiğine gitmişti; elmacık kemiklerindeki kırmızı lekeler, bir soytarının yanaklarını çağrıştırıyordu.

Kendisinin de ummadığı bir anda: "Ama kötü bir adam olduğunuzu sanmıyorum," dedi.

"Aslında, hayır!" diye haykırdı Robinzon. "Ama kötü olmak gerekiyor. İşin gereği bu."

Restoran, nehre doğru dik bir eğimde, direklerle desteklenmiş, havada raf gibi asılı gibi duran bir terasta bulunuyordu. Yaşlı ıhlamur ağaçlarının üzerinden nehrin morumsu çizgisi görünüyor, yakıcı güneş su yüzeyinde parlıyordu; nehrin ardındaki kumluk tepelerde köyün gri evcikleri yayılmıştı; tepelerin ilerisindeki ardıç çalılıkları iyice büyümüştü, daha ileride ise görkemli bulutlar yükseliyordu.

Terasın bir köşesinde, önünde boş bir dondurma kasesiyle, iki çeneli gibi duran bir kadın sıkıntı içinde oturuyordu. Yüzü kavun biçimindeydi ve atmacayı andıran burnunun altında koyu tüyler vardı.

"Madam Kaspari, tanınmış kadın satıcısıdır," diye fısıldadı, Robinzon. "Onun hakkında yazı yazmayı sansür yasakladı."

Genç garsona dostça bir sesle:

"Balık, Mişa, yumurta ve iki bira," dedi.

Çabucak sigarasını içmeye başlayarak, yorgun bacaklarını masanın altına uzattı, kaykıldı ve Samgin'in yüzüne dikkatle bakarak teklifsiz bir merakla konuşmaya başladı:

"İnsan olarak düş kırıklığına uğramış olan sizin kuşağınızın ne yapacağını çok merak ediyorum. Her ne kadar siz tarihi Avgust Babel'in ve benzerlerinin bir çalışması olarak düşünseniz de, kahraman insan tipi, anlaşılan, size antipatik geliyor ya da sizi korkutuyor. Bana, siz Narodniklerden daha bireycisiniz ve kitleleri,

kendiniz bir kenarda kalmak için öne sürüyorsunuz gibi geliyor. Sizin arkadaşlarınızın arasında, Gleb Uspenskiy gibi, halka duyduğu sevgiden, onun yazgısı için duyduğu endişeden dolayı aklını kaçıracak bir insanın varlığı hissedilmiyor."

Samgin, sert bir yanıt için sözcükleri seçerek öfkeyle surat astı; siyasetten söz etmek istemiyordu. Onun öğrenmek istediği şey, Robinzon'un herkesi ve her şeyi eleştirme hakkının neye dayandığıydı. Ama köşe yazarı, sigarasının dumanını salarak ve sevimsizce gözlerini kısarak sürdürdü:

"Onun, 'yaşamı açık bir yalan, yapmacık ve güzel sözler üzerine kurmak için akıl ve vicdanın tüm çabayı gösterme' gerekliliğine ilişkin trajik çığlıklarını anımsıyor musunuz?"

Ekmeği böldü, büyük parçaları şiş kursaklı, mavi-gri renkli güvercinlere attı ve onların birbirlerinden kaparak nasıl açgözlüce yediklerine baktı. Kemikli yüzünü sinirli bir titreme kapladı.

"Evet, yaşam giderek daha acımasızlaşıyor ve ben bu yaşamda soytarı rolü oynamaktan yoruldum. Köşe yazarı demek, babalık, kulübe dedesi ve soytarı demektir."

Sandalyeden kalkarak güvercinlere mantar fırlattı ve iç geçirerek:

"Aptal kuş. Uspenskiy, yine de iyimserdi; yaşam yalan ve parlak sözler üzerine çok kolay kuruluyor ama kimse vicdanı ve aklıyla çaba göstermiyor."

Çabuk çabuk konuşuyor ve sanki çok eğik bir patikada koşuyormuşçasına, bir konudan diğerine adeta sıçrıyordu. Bu sıçramalarda, Klim, karmaşık, çelişkili ve vaaz veren bir şeyler seziyordu. Klim, onaylayan bir yüzle susuyordu. Beklediğinden daha önemsiz birisi ile karşılaşmak hoşuna gitmişti.

Köşe yazarı aceleyle aldığı jöleli balığını yedi ve:

"Özellikle balık ve yumurta ile, bol fosforlu gıdalarla besleniyorum," dedi.

Ama yumurtayı o da yemedi ve avuçları arasında yuvarlayarak cebine soktu.

"Köpek için. Azizim, bende evsiz köpeklere karşı hastalık derecesinde düşkünlük var. Öylesine akıllı, candan ve değeri bilinmeyen bir hayvan ki. Dikkat edin, Samgin, hiç kimse insanı köpeklerin sevdiği kadar sevemez."

Birayı azar azar, şarap içer gibi yudumluyordu. Yudumluyor, yüzünü buruşturuyor ve ağzını şapırdatıyordu.

"Fıkralarla aranız nasıl?" diye sordu, biraz canlanarak. "Ben severim."

Sağ gözünü kapattı ve birisini taklit ederek yaşlı bir sesle, horuldar gibi konuştu:

"Halk zekâsının merakı, tüm yaşamı efsanevi ve fıkramsı olarak kavrar... Hayır, ciddiyim! İşte, ben on bir kentte yaşadım ve oralardan yalnızca fıkra edindim. Kazan'da ev sahibim pinti, tefeci ve kurnaz bir ihtiyardı. Bana, zengin bir adam olan Gavriliy Derjavin'in kırk yaşına kadar kendisini dilenci gibi gösterdiğini ve sokaklarda dokunaklı şarkılar söylediğini anlattı. Adil hükümdar Aleksandr Blagoslovennıy onun bu sahtekârlığını ortaya çıkarmış ve Sibirya'ya göndermiş, aşağılamak için de onun yarı çıplak, eski ve pis gömlekli, elini uzatmış vaziyetteki heykelini tiyatronun önüne dikmelerini emretmiş. 'Sahtekârlık yapma, kerata' demek istemiş."

Robinzon'un kısık sesinde acı hissediliyordu; bunu alaycı gülümsemesiyle gizlemeye çabalıyor ancak başaramıyordu. Kemikli yüzünde, kederli gözlerinin altındaki kırışıklardan doğmuşçasına gri gölgeler belirmişti. Gözleri hummalı gibi parıldıyor, kirpiklerle kapanarak umutsuzca sönüveriyordu.

"Derjavin, soyadını söyle açıklıyor: Kazanlı mujik Gavrila Büyük Katerina'nın sarayında ocakçıydı. Çariçe, sevgilisi olan Potemkin'e söver ve bağırırdı: 'Kafanı kestireceğim!' Adam kaçıyor, ancak o da kadınca bir kudurmuşlukla ardından çıplak vaziyette kovalıyor. Burada, aptal bir adam olmayan Gavrila çariçeyi durduruyor: 'Sayın Çariçem, sizin sevgililerinizin peşinden koşmanız olacak şey değil!' diyor. O zaman Çariçe kendisine geliyor: 'Doğru, Gavrila, Çariçe olarak onurumu ve de devleti bir skandaldan kurtardığın için ödülü hak ettin.' Bu olaydan sonra, günde yedi saat Çariçe'nin yatak odasının kapısında bekledi ve kendisine Derjavin soyadı verildi. Çariçe Potemkin'i Kazan'a vali olarak gönderdi, ama o daha sonra Pugaçov'a teslim oldu."

Robinzon, cebinden siyah, çelik bir sigaralık çıkardı ve nehrin ardındaki dumanlı, sıkıcı ortama bakarak iç geçirdi:

"Ben, çarlar, şairler, rahipler ve valiler hakkında yüzden fazla bu tür öykü yazdım..."

Samgin, kayıtsız bir tavırla: "Bu ilginç," dedi. Yazarın fıkralarını dinlerken, Varavka'nın ona ilişkin önemsemeyen sözlerini anımsadı:

"Robinzon, yaşam deneyimleri ruhunda belirli biçimler kazanmamış aydınlardandır. Pedagojik kötülük yaymıyor, yalnızca onu taşıyanları eziyor. Robinzon, bir ev köpeğidir."

Klim kalktı ve elini uzattı.

"Gitmem gerek."

"Ben de gidiyorum," dedi Robinzon.

Restorandan terasa, kulisten sahneye çıkar gibi uygun adım yürüyerek esmer yüzlü, tıknaz kilise korosu şefi çıktı. Gür bıyıkları, neredeyse şık ceketinin düğmelerinden de iri olan siyah ve yuvarlak gözlerine değecek kadar kıvrılmıştı. Tepeden tırnağa parlamıştı ve kıllı elindeki gereksiz bastonu da parlıyordu.

Köşe yazarı, boynunu uzatarak ve öksürerek: "Korvin," dedi; elini cebine soktu ve iyice yayıldı. "Kendisini, Macar kralı Stefan Korvin'in sülalesinden sayıyor; işe yaramaz bir adam ve korodaki çocukları acımasızca dövüyor. Ben de onun hakkında bir şeyler yazdım; görüyor musunuz, bana nasıl saldıracak gibi bakıyor?"

Korvin, köşedeki bayanı sarı eldivenli eliyle yaptığı jestlerle selamlayarak, ciddi bir tavırla köşeye, gülümseyen bayana doğru gitti ama köşe yazarını fark ederek durdu ve kaşlarını çattı; bıyıklarının uçları da tehditkâr bir biçimde oynuyordu ve mat gözlerinin aklarına kan hücum etmişti. Klim, sandalyenin arkalığına tutunarak her an bir rezalet çıkmasını bekliyordu. Robinzon'un yüzündeki şaşkın gülümsemeden, köşe yazarının da aynı şeyi beklediğini gördü.

Ancak restoranın kapısından terasa İnokov, büyük ve kara bir kuş gibi fırlayıverdi; bir elinde şapkasını tutuyordu; diğerini ise sanki kılıç tutuyormuş gibi ileri uzatmıştı. Klim'e onun elinde kılıç olduğunu düşündüren, beklenmedik bir anda belirişi ve görünümüyle melodram kahramanı Don Sezar de Bazan'ı anımsatmasıydı.

Köşe yazarı, sandalyesinden sıçrayarak ve yeniden oturarak: "Hey, İnokov. Siz ne zaman..." diye sevinçle haykırdı. İnokov ise hiç konuşmadan koro şefinin suratına şapkasıyla vurdu, elindeki bastonu alarak kırdı ve terastan aşağı fırlattı; yakasından tuttu, sarstı ve bir şeyler fısıldadı, gözleri yuvalarından fırlamış kıpkırmızı yuvarlak yüzüne karşı hırıltılı sesiyle bir şeyler homurdandı. İnokov, koro şefinin omuzlarına geliyordu, ancak çok daha yapılı ve güçlü bir bedeni vardı; Klim, onun İnokov'u yakalayarak korkuluktan aşağı atmasını bekliyordu: Ancak koro şefi, bacakları üzerinde sallanarak bir eliyle Panama şapkasının tutuyor, diğeri ile İnokov'u göğsünden iterek cırlak bir sesle bağırıyordu:

"Bırakın! Ne yapıyorsunuz? Şikayet edeceğim."

İnokov, Klim'i şaşırtan bir kolaylıkla koro şefinin sırtını kendisine çevirdi ve arkasına tekme atarak haykırdı:

"Pestilini çıkaracağım!"

İki garson ve büfeci koşarak geldi, göğsünde peçete bulunan şişman bir adam kapıda durdu; bayan ise yumruğuyla masaya vurarak haykırdı:

"Hemen polis çağırın!"

Ama koro şefi fırlayarak restorana kaçtı; ancak oraya ulaştıktan sonra panama şapkasını sallayarak, soluk soluğa:

"Bunun hesabını vereceksiniz! Ben sizi.... Güzel..." diye haykırdı.

Çıkan rezalet Klim'i heyecanlandırmıştı, ancak yine de:

'Korkmuş bir adam, ne denli zavallı ve gülünç oluyor,' diye düşündü.

Kapıya doğru yürürken bayan ona:

"Ayıp değil mi? Bir insanı aşağılıyorlar ve siz bir sirkteymiş gibi oturuyorsunuz," dedi.

İnokov, yol vermeden bayanın yüzüne baktı ve bir ata bağırır gibi bağırdı:

"Haydiii!"

Kadın sıçrayarak ondan uzaklaştı ve hemen restorana girdi ve:

"Ben tanığım!" dedi.

İnokov, Robinzon'un yanına geldi, sert bir yüzle gülümsedi,

önce ona daha sonra da Samgin'e elini uzattı; eli terliydi ve titriyordu; gözleri ise tuhaf bir biçimde beyazlaşmış, göz bebekleri adeta dağılmıştı ve bu, yüzünü kör birisinin yüzüne benzetiyordu. Garson ona bir sandalye uzattı, o da oturdu, elini masanın altına gizledi ve garsona: "Bira, Matvey Vasilyeviç, biraz soğuk olsun," diye rica etti.

Robinzon, yavaş ama mahcup bir sesle: "Bu ne demek oluyor? Niçin yaptınız?" diye sordu.

İnokov: "O biliyor!" dedi ve başını sallayarak şapkasını çıkardı, dizine koydu.

Robinzon, sigarasını yakarak öfkeyle homurdandı ve: "Bunu onaylamıyorum," dedi.

İnokov omuz silkti ve sustu.

Samgin, mendilini sallayarak: "Çok sıcak," dedi.

Nedense, İnokov'un kendisinden yapılı ve ağır bir kişiyi kolaylıkla fırlatacak bir güce sahip olduğunu öğrenmek hoşuna gitmemişti. Ancak Klim, yakın dövüş dersinde işittiği bir tümceyi anımsadı:

"Güç değil, cesaret kazanır."

Gitmek istedi, ancak İnokov'un bunu bir protesto olarak algılayacağını düşündü ve bu vahşi adamın neden koro şefini dövdüğünü öğrenmek istedi.

"Ne zaman geldiniz?" diye sordu.

"Dün akşam," diye seve seve yanıtladı, İnokov. Daha sonra, kaba yüzünü yumuşatan ve güzelleştiren bir gülümsemeyle sürdürdü:

"İş bitti! Varavka ile kavga ettim ve artık gazetede çalışmıyorum! Orada, sergide, açgözlü bir haylaz gibi oyuncakçı dükkânlarında dolaşıyordu. Vera Petrovna ise, hiçbir şeye şaşırmayan bir vali eşi gibiydi. Biliyor musun Samgin, Varavka'dan hoşlanıyorum, ama bir yere kadar..."

İnokov'a sigara ikram eden Robinzon: "Siz, azizim, geçimsiz bir adamsınız ve kısa sürede tüm dünyayla kavgalı olacaksınız," diye homurdandı.

"Neden koro şefini korkuttunuz?"

İnokov sigarayı aldı, ona baktı, kırdı ve tepsiye fırlattı; omuzlarını düzelterek ve gözlerini kısarak iç geçirdi:

"Koro şefini koro şefine sorun. Ben, herhalde, Kamçatka'ya gidiyorum; orada bazı domuzlar altın aramak için toplanıyorlarmış. Sizin bu edebiliğiniz, muhterem redaktörünüz, talihsiz baskı makinelerinin kokusu ve gürültüsü, her şey artık canıma yetti, Robinzon."

"Çok mantıklı!" diye alaylı bir tonla belirtti Robinzon. "Gazeteden Kamçatka'ya sıçramak..."

Samgin, o anda gitmeyi uygun buldu. Elini sıkarken İnokov, alaylı bir tavırla sordu:

"Beni çok mu kınadın. Ha?"

Klim: "Ayrıntıları bilmeden kınayamam," diye yüce ruhlulukla yanıtladı.

Kendisine pek de inanmadan, her ne kadar eskisi gibi hoşlanmasa da, bu delikanlının gözünde büyüdüğünü hissediyordu.

'Beni buna yönlendiren onun fiziksel gücü ve becerikliliği mi acaba?' diye düşündü ve bozularak, gözünde bir adamın küçüldüğünü diğerinin ise daha büyüdüğünü açıkça gördü.

Evde, İnokov'un imzaladığı şiiri diğerlerinin arasından hemen buldu. El yazısındaki harfler ve düzgün olmayan satırlar sola doğru yatıktı ve belirli bir karaktere sahip değildi. Her harf birbirinden kopuktu ve tüm sessiz harfler küçük, sesliler ise büyük yazılmıştı ve bu durumda bir yapaylık seziliyordu.

"Hanımefendi!" diye suratını asarak okumaya başladı:

"Ben çok iyi bir köpeğim!
Bu, değişik hayvan sürülerince kabul edilmiştir.
Ve hatta, özellikle bana düşman domuzlar,
Birçok özelliğimi yadsımıyorlar.
Ancak ben bulamıyorum insanı,
Çıkarsız olarak sevecek beni.

İyi tanırım insanları,
Ve alışkınım onlara vermeye her şeyimi.

Yaşamın acılarını ve sevinçlerini alarak,
Yüreğimle, tıpkı bir bal kepçesi gibi.

Ama yok benim insanlardan alacak bir şeyim,
Yemem ki tatlı ve yağlı yiyecekleri,
Daha yavruyken yalanla beslenmiştim.
Alçaklık ise bulandırıyor midemi.

Çıldırtıcı bir sıkıntıdan gebereceğim,
Bana insan gerek.
Sevinç ve sevecenlikle elini yalayabileceğim,
İyi bir insan olduğu için.
Hanımefendi!

Eğer iyi bir köpeğe, onurlu bir ite
Hizmet edecek güçteyseniz.
Doğrusu, bu sizi alçaltmaz...

Gökyüzünün gri boşluğuna bakarak, düşünceli,
O, sordu: – Ya, kafiye nerede?"

Buruşuk kâğıda anlamadan bakarak: 'Bu şiir değil,' diye karar verdi Samgin: 'Bu aptalca mı yoksa özgün mü?'

Bazen özgünlük ona, sıra dışı dizilmiş sözcüklerle süslenmiş bir aptallık gibi görünüyordu. Ancak bu kez kendisini şaşırmış hissetti: İnokov'un dizeleri pek aptalca görünmüyordu ama onların özgün olduğunu kabul etmek de istemiyordu.

O ve a harflerini kalemle bir daire içine alarak onlara gözler, burunlar, dudaklar yaptı. Bu çirkin başlara kulaklar, fırça gibi saçlar çizdi ve bir parodi yazarak İnokov'u alaya almanın güzel olacağını düşündü: "Çiller ve şiirler." Bu "hanımefendi" kimdi acaba? Spivak mı? Herhalde. O zaman, neden koro şefini hakladığı anlaşılıyordu.

Akşam ortalık karardığında ek bölmeye gitti. Elizaveta Lvovna'yı masada elinde dikişle buldu ve ona şiiri okudu. Başını kaldırmadan dinledikten sonra Spivak:

"İnokov bu şiiri bana okumanıza izin verdi mi?" diye sordu.

Samgin telaşla ve bozularak: "Hayır, ama bu basılmayacak. Bunun yazarının İnokov olduğunu nereden biliyorsunuz?" dedi.

Spivak başını kaldırdı ve Klim'e, onu daha da utandıran bir gülümsemeyle baktı.

"Ona söylemeyin," diye rica etti Klim.

Spivak, dikişi masaya bırakarak:

"İnokov'dan hoşlanmıyor musunuz?" diye sordu.

Samgin biraz duraksayarak: "Evet, onda hoş olmayan bir şey var," dedi.

Kadın parmağından yüzüğünü çıkartarak ve onunla oynayarak: "Biraz kaba," dedi. "Bu, kendisine olan güvensizliği yüzünden. Schiller'in ve Karl Moor'un da etkisi var," dedi ve sandalyede sallanarak ekledi: "O, romantik birisi ancak yaşamın gerçekleriyle fazla yüklü ve bu nedenle de şair olmayacak."

Bir şiiri şöyle bitiyor:

"Umutsuzluk zorluyor ruhumu,
Bir koket gibi şık olan,
Acınacak sözlerin kâğıt çiçeklerinde."

"Bu çok acemice söylenmiş; o, genel olarak, düşüncelerinde de sözlerinde de acemi; belki de dürüst bir insan olduğu için."

Yumuşak jestlerle konuşarak saçlarını, giysisinin yakasını, göğsündeki kıvrımları düzeltiyordu.

Klim, onu kaşının altından izleyerek: 'Saldırır gibi yokluyor,' diye düşündü. 'Ondan süt kokusu geliyor.'

Bir öğretmen tavrıyla konuşuyordu ve onu dinlemek hoş değildi.

Klim: "Gençlikte her birimiz kendi yolunu çizmeye çalışır; bunu Goethe belirtmişti," dediğini duydu.

'Kadınları iyi anlayamıyorum. Gerçekte bu, sıkıcı ve küçük burjuva bir kadın; Petersburg'da başka görünüyordu...'

"Onun şiiri yaşamdan ayırışını anımsıyor musunuz?"

"Kim?" diye sordu Klim.

"Goethe."

"Ah, evet! Onunla aynı görüşte misiniz?"

Spivak, yavaşça ancak kesin bir tavırla: "Kadının şiiri yalan

olarak kabul etmesinin haklı bir temeli var," dedi.

Bitişik odanın kapısının ardında müzisyen öksürdü ve kadının sözlerindeki sıkıntı, sanki bu öksürük nedeniyle yoğunlaştı. Spivak'a neredeyse düşmanlık duyan Klim, uygun bir an seçerek gitti. Gece ise, kendi yolunu seçmek isteyenler ile kendisine her durumda gem vurmaya çalışan, kendi geçtikleri yollara yönlendiren ve özgün kişiliğini yok etmeye çalışanlar üzerine uzun uzadıya düşündü. Alina Telepneva'nın, tüm dünyayı kendisi için bir ıslahevi olarak gördüğünü söylemesi, gülünç ama haklı bir yorumdu. İşte, bu Yelizaveta Spivak gibi kişiler dünyayı bir ıslahevine çeviriyordu.

Birkaç gün sonra Klim Samgin yatakta yatarken gazeteyi açtı ve sergiye ilişkin gözlemlerinin yer aldığı yazısını gördü. Bu ona hoş bir heyecan verdi ve bir dakika kadar gözlerini kapadı; gözlerinin önünde yine de siyah harfler duruyordu: "Rus emeğinin bayramında." Ancak küçük ve sık puntolardan altı sütun okuduktan sonra sanki sinekler ısırıyor ve sokuyormuşçasına huzursuz hissetti kendini. Dizgi hataları sinirine dokunuyordu; her ne kadar genel anlatım ciddi, yani İnokov'un görüşlerinden farklı olsa da, bazı tümcelerin gereğinden çok sözcükten oluştuğunu ve güç anlaşıldığını, bazılarının ise oldukça cafcaflı bir havada yazılmış olduğunu anlamak can sıkıcıydı. En hoş olmayan şey ise, iki üç yerde İnokov'un sözcüklerini kullanılmış olmasıydı. Özellikle, Odissea'yı bekleyen Penelop'a ve kel kadınlara ilişkin tümceler canını sıkmıştı.

'Bunu nasıl gözden kaçırdım?' diye can sıkıntısıyla kendisine sitem etti.

Ayna, ısırdığı alt dudağını ve buz gibi bakan gözlerini, kaygılı ve uzamış gibi duran yüzünü yansıtıyordu.

'Spivak ne diyecek acaba?'

Spivak: "Bana öyle geliyor ki, bu gereğinden fazla tumturaklı yazılmış," dedi ama hemen avutmaya çalıştı: "Ama genel olarak bakıldığında, seni kutluyorum!"

Dronov da kutladı ve sanki bu kutlaması içtendi.

Klim'in elini şiddetle sallayarak: "Yazarlık kariyerinin başlangıcı hayırlı olsun!" diye haykırdı. Robinzon ise Yelizaveta Lvovna'nın görüşlerini yineledi:

"Seni övüyorum ama yine de şunu belirtmem gerek: Yazı, yiyecek mağazası vitrinine benziyor: Her şey zevkli düzenlenmiş, ama genel tüketime uygun değil."

Klim, bu sözleri övgü olarak kabul etti.

Samgin, gözlemleri sonucu, gazete redaksiyonunda en karakteristik ve ilginç kişinin Dronov olduğunu fark etti ve bu onun gözünde "yayın organı"nın değerini azalttı. Klim, günlük haber yazarı olarak Dronov'un yerini doldurduğunu kabul etmek durumundaydı. Huzursuz gözlerinin keskin bakışları kent binalarının içine, gündelik yaşamın mikroskopik tozuna nüfuz ediyor, bunlar arasından en büyük ve karanlık toz zerrelerini ustalıkla çekip alıyordu.

"Gazete neredeyse tamamen benim malzememle idare ediyor," diye övünüyordu, ağzını bükerek. "Ben olmasaydım Robinzon yazacak bir şey bulamazdı. Bana az yer veriliyor; yüz elli ruble kazanabilirim."

Dronov'un kent yaşamına ilişkin yazdığı her şey, mutlaka coşkulu bir öfke ve esefi yansıtıyor, bu öfkeden bir yarar sağlamak ve anı gazete satırlarına dönüştürmek olanaksızlaşıyordu. Gündelik haber yazarının öykülerinin öfkeli tozu Samgin'e itici geliyordu; çünkü Dronov, yaşamı sıkıcı bir bayağılığın ağır bir akışı olarak resmediyor ve kendisini bu bayağılığı yaratan diğer insanlardan ayrı tutuyordu. Ama yine de iki kez Dronov'u uyardı:

"Karanlık olan şeyi, oldukça iddialı biçimde ortaya koyuyorsun."

Ellerini sıkarak ve parmaklarını tıkırdatarak: "Daha nasıl yansıtabilirim ki?" diye sordu, haber yazarı; bu arada düğme görünümlü burnu kızarmıştı. "Redaktör, sersem herif, senin üvey babanı kentin başına getiriyor ve kendisini Rusya'nın düzenleyicisi olarak görüyor. En sevdiği şey, tashihçi kadının bacağını nasıl kaşıdığını izlemek. Bu kadının orası her zaman kaşınır; jartijeri fazla sıkı olsa gerek," diye gülerek, önemli bir şeyden söz ediyormuşçasına anlatıyordu. "Tashihçi kadın çirkin, çiçek bozuğu birisi; daha önce köy öğretmeniymiş, güvenilmez buldukları için işten çıkarmışlar; işi olmadığı zaman fal açıyor; 'Ne için açıyorsunuz?' diye sordum. 'Yakında anayasamız olacak mı diye,' biçiminde bir yanıt verdi. Tabii ki yalan; erkekler için açıyor."

Vali yardımcısının operet sanatçısı bayanı kucaklarken eline iğne battığını, elinin şiştiğini, oluşan uru kestiklerini, kan zehirlenmesi tehlikesi bulunduğunu anlattı.

Acıyan bir tavırla: "Bu, Robinzon için," dedi ve umutla ekledi: "Ama bu haberi yazmaz o."

Dronov, şaşırtıcı derecede çok, açıklanması olanaksız kirli ilişki, acınası dram, yüzsüzce çıkar sağlanan olay ve dolandırıcılık haberi biliyordu.

"Sansür, bir köpektir. Koca, göbeği dizine gelen bir moruk; papazın kızı olan genç karısı ise 'Kızılhaç'ta gönüllü olarak çalışıyordu. Şimdi bir memur, yani Mayevskiy, onu valinin özel emirleri konusunda eğitiyor. Kısa süre önce kadına yarım düzine dantelli iç çamaşırı almış."

Dronov'un düşüncesine göre, kent sakinleri her türlü pisliği elbirliği ile yaratırken, aynı biçimde, yine elbirliği ile, karşılıklı olarak birbirlerine ihanet etmek amacıyla birbirlerini kolluyorlardı. İvan Dronov ise her birini gözetim altında tutuyor, birisini hepsine ihbar etmek için sürekli materyal topluyordu.

Cumartesileri redaksiyonda çalışanlar ve gazete severler bir araya geliyordu; bunlar, anlaşılan, nerede ve ne konuda olursa olsun konuşmayı seven insanlardı. Samgin, görüşünde haklı çıkıyordu: İnsan, sözcükler sistemi demekti; bazen bu görüşün her kişiyi aydınlatamadığını fark ediyordu ama "istisnasız gerçek yoktu". Bu söz, seçme sözcüklerle olağanüstü ustaca ve gösterişli biçimde giyinmiş insanların varlığını öngörüyor ve bu da kişilerin yalnızca yeni konuşma sistemleri yaratmalarına yol açıyordu. Herhalde, düşüncelerinin sağlamlığına güvenerek inanan konumuna ulaşan ve ruhsal gelişimlerinde bir yerde kalarak aptallaşan, akıllı insanlar da vardı.

Siyasal reformların gerekliliği konusunda insanların redaksiyonda neler konuştuklarını, Avrupa anayasalarını nasıl kavradıklarını, Rusya'da sosyalist köylü cumhuriyeti oluşmasını nasıl onayladıklarını ve karşı çıktıklarını dinleyen Samgin, her zaman ateşli, bazen de öfkeli geçen bu konuşmaların edebi bir unsur ol-

duğunu düşünüyordu. Bu, canı sıkılanların eğlendiği ya da ekmeklerini "toplumun siyasal ve ulusal bilincinin uyandırılmasıyla" kazanan profesyonellerin zanaatı olan bir oyundu. Bu oyunda ve zanaatta Klim, büyük Sibirya yolunun geleceği, Rusya'nın okyanus kıyılarına açılması, Avrupa'nın Çin politikası, sosyalizmin Almanya'daki başarıları ve genel olarak dünyanın yaşamına ilişkin görüşler buluyordu. Ücra bir kasabada, dünyaları kendi çıkarları ile sınırlı yetmiş bin nüfus arasında yaşayan yirmi kadar Rus aydınının, dünyanın kaderi üzerine karar vermelerini görmek garipti. Özellikle kentlerinin yaşamı üzerine konuştuklarında bu kişilere karşı bir hoşnutsuzluk duymamak olanaksızdı. Bu noktada hepsi Dronov'a benzemeye başlıyordu. Onların her biri sanki görünmeyen gri bir toz çuvalı ediniyor ve hepsi de, kentin kenar ve yoksul sokaklarında oynayan haylaz çocuklar gibi, birbirlerine bu tozu avuç avuç atıyordu. Dronov'un çuvalı daha büyüktü fakat tüm çuvalların tozu aynı derecede yakıcıydı ve Klim'i aynı derecede sinirlendiriyordu. Sabahları gazetesini okurken, bu tozun siyah harfli gazete kâğıdının üzerinde bulunduğunu ve bunun yağ kokusu yaydığını görüyordu.

Bu öfkeyi redaktörün ciddi konuşmaları da yatıştırmıyordu. Tartışmaları dinlerken, redaktör yavaşça sandalyesinde hareket ederek dudağını sarkıtıyor ve kaldırıyor, daha sonra da, sanki altından kaçacakmış gibi, sandalyesine iyice yerleşiyordu. Daha sonra da açık ve uyarıcı bir tonda konuşmaya başlıyordu:

"Bizde, yaşama karşı eleştirel yaklaşım aşırılığı olarak adlandırabileceğim bir hastalık giderek yayılıyor. Batıdaki siyasal düşüncelerin Rus toprağına taşınması, tartışmasız gereklidir. Ancak biz ulusal ruhumuz ve yaşam biçimimizdeki bazı özelliklerin önemini de görmezden gelemeyiz."

Uzun süreli konuşabiliyor, sesini konuşma boyuncu yükseltip alçaltmıyor ve hemen her defasında sözlerine, "aşağıdan gelecek patlama" konusundaki temkinli kehanetiyle son veriyordu.

"Devrimi bizde Rıleyevler ve Pesteller, Petraşevciler ve Jelyabovlar değil, Polotnikovlar, Razinler ve Pugaçovlar yapacaktır, işte bunu anımsamak gerek."

Samgin'e, redaktör akıllıca konuşuyormuş gibi geliyordu. Onu pek de saygıyla dinlemiyorlar ve redaktör de görüşlerine tek yandaş olarak, bir itfaiyeci cesaretiyle tartışmaların alevini soğuk sözcüklerle yavaşlatan Tomilin'i bulabiliyordu.

"Halkın zoolojik içgüdülerinin doğallığıyla çevrelenmiş olan aydınlar, hiçbir zaman hiçbir şeyi değiştirememiş ve değiştiremeyecek olan siyasal kuramları değil, devlet disiplinine karşı halk kitlelerinin doğal anarşizm biçimindeki karşı çıkışını düzenleyecek olan psikolojik gücü üretmelidirler."

Tomilin'le isteksizce ve temkinli tartışıyorlardı; yalnızca zarif avukat Pravdin onu sözcük ateşine tutmaya çalışıyordu.

"Yanılmıyorsam, halkı Nietzsche ve Renan ile dayanışma içinde görüyorsunuz. Renan 'Kaliban' adlı felsefe dramında..."

Ancak Tomilin itirazları dinlemiyor, gülümseyerek ve kırmızı kaşlarını kaldırarak avukata porselen gibi gözleriyle bakıyor ve yüzüne soruları yapıştırıyordu:

"Yaşamın daha akıllıca olması gerektiği konusunda hemfikir misiniz? Aydınların sağduyu organı olduğunu kabul ediyor musunuz?"

Klim, Tomilin'i burada redaktörden başka kimsenin sevmediğini, adeta korktuğunu görüyordu; Tomilin ise bunu hissederek açıkça gururlanıyor ve saçlarının bakırımsı tellerinin dikleşmesinin nedeni sanki bu gururmuş gibi görünüyordu. Sanki insanları aşağı gördüğü için, kasten, dini yadsıyan sözcükler de kullanıyordu.

"Hümanizm, her haliyle, halk karşısında duyulan güçsüzlük bilincinin aydınlar tarafından dile getirilmesinden başka bir şey değildir. Yine aynı biçimde, cinsimizin alçaltıcı iğrençliğini tatlandırılmış şiirlerle gizlemeye çalışırız; yalnızlığımızın trajikliğini ise, yaşam karşısındaki korkumuzun ve güçsüzlüğümüzün havarileri olan Furye, Kropotkin, Marx ve diğerlerinin öğretileriyle gizlemeye kalkışırız."

Tomilin genişçe gülümseyerek ve beyaz dişlerinin göstererek sözlerini bitirdi:

"Ama artık çok geç. Tekniğin çılgınca gelişimi, bizi kaba bir materyalizmin zaferine götürüyor."

Avukat Pravdin, kızgın bir tavırla çelişkiler, yüzsüzlük, Kons-

tantin Leontiyev ve Pobedonostsev üzerine haykırarak konuşuyor, Robinzon ise öksürerek, alaylı bir biçimde gülümseyerek Klim'e fısıldıyordu:

"Ah, kızıl maymun! Nasıl da kızdırıyor!"

Tomilin tatmin olmuş bir halde burnundan soludu, ceketinin cebinden peçete kadar büyük mendilini çıkardı, alnını ve yanaklarını sıkıca sildi. Yüzü kızarmış, gözleri fırlamıştı ve altlarında morumsu torbalar oluşmuştu; çok yemiş bir adam gibi sık sık puflayıp duruyordu. Klim, Tomilin'in gür ve kaba sakallarını kesmesi halinde yüzünün bir karpuz gibi sert olacağını düşünüyordu. Tomilin, Klim'i fark ettiğini göstermiyor, Samgin ona selam verirse konuşmadan ve aldırmaz bir tavırla ona kıllı elini uzatıyor ve başka yöne bakıyordu.

Klim: "Bana neden kızgın acaba?" diye, her şeyi bilen Dronov'a sordu.

"Kıskanıyor olsa gerek. Onun öğrencisi yok. Senin felsefeci ya da dilci olacağını sanıyordu. Hukukçulara tahammülü yok ve onları cahil kişiler olarak görüyor. 'Bir şeyi savunmak için her şeyi bilmek gerek,' diyor."

Dronov yan yan bakarak ekledi:

"Herkes, Gogol'ün sıçanları gibi, onu kokluyor ve uzaklaşıyor."

"Ona sık sık gidiyor musun?"

Dronov: "Gidiyorum," diye belirsiz bir yanıt verdi ve iç geçirdi: "İyi bir karısı var."

Makasla oynayarak parmaklarını çıtırdattı, makası bir kenara attı, parmağını ağzına soktu, emdi daha sonra da ona baktı ve yeleğinin cebine bir kalem gibi soktu. Yeniden iç geçirdi:

"Tomilin, pek çok doğru şey biliyor. Örneğin, hümanizm üzerine. İnsanların, korku dışında, iyi yürekli olmaları için bir nedenleri yok. Onun karısı ise anlamsız derecede iyi... sarhoş gibi. Ama yine de karısına Tanrı'ya inanmamayı öğretmiş; kırk altı yaşında olmuş bu."

Klim Samgin, Tomilin'in hümanizm hakkında doğru konuştuğu konusunda Dronov'la aynı görüşteydi ve öğretmenin düşünce-

sinin, redaktörün düşüncesi gibi kendisine yakın olduğunu hissediyordu. Ancak ikisi de sempati uyandırmıyordu; birisi gülünç geliyordu, diğerinde ise ürkütücü bir şey vardı. Sonuç olarak, onlar da redaksiyondaki diğerleri gibi sinirine dokunuyordu. Bazen bu "bir şey"in "zekâ fazlalığı" olabileceğini düşünüyordu.

Düzenli, düzgün taranmış kır saçlı, kokarca suratlı, pembe sivri kulaklı yaşlı bir adam olan yerel tarihçi Vasiliy Yeremeyeviç Kozlov ilgisini çekiyordu. Onun soluk, kırmızı damarlarla kaplı yüzünde, sağlam, gümüş çerçeveli bir gözlük, gözlük camlarının ardında ise bulanık gözler seçiliyordu. Büyük, aşağı sarkmış morumsu burnunun altında kısacık kesilmiş bıyıkları, pörsümüş dudaklarında saygılı bir gülümseme vardı. Alkolik gibi duruyordu ama onda hoş, oyuncağı anımsatan bir şey fark ediliyordu. Düzgün redingotu, kar beyazı gömlek plastronu, ütülü pantolonu, iyice parlatılmış çizmeleri ve yaşlılarda az görülen, susarak dinlemeyi bilme özelliği, Samgin'de ona karşı bir yakınlık ve huzur verici olan: 'Belki de ben de yaşlılığımda, bana yabancı kişilerin arasında böyle unutulmuş gibi oturacağım,' düşüncesini uyandırıyordu.

Kozlov, çok küçük el yazısıyla ve büro üslubuyla yazılmış, kent tarihine ilişkin kare kâğıtlar getiriyor, ancak redaktör, onun bu çalışmalarını sansür edilmemiş ve ilginç olmayan şeyler kabul ederek nadiren yayımlıyordu. Yaşlı adam saygıyla gülümseyerek el yazılarını rulo halinde kıvırıyor, Rusya haritasının altındaki sandalyeye oturuyor ve yarım saat, bazen de daha fazla, çalışanların konuşmalarını dinliyor, insanlara kalın gözlük camlarının arkasından bakıyordu; insanlar ise ağız birliği etmişçesine onu dikkate almıyorlardı. Yerel çalışanların ve gazete dostlarının hepsi onu tanıyor, ancak yaşlı adama, tuhaf bir adama ya da pek sırnaşık olmayan bir edebiyat düşkününe davranır gibi, teklifsizce ve hoşgörüyle davranıyordu. Klim, tarihçinin özellikle Tomilin'i dikkatle incelediğini hatta ondan korktuğunu fark etmişti; belki de bu, felsefecinin redaksiyon salonuna girerek kafasının iki yanından sarkan saçları kırmızı avuçlarıyla ezmesinden kaynaklanıyordu ve Tomilin'i tanımayan birisi için bu davranış, "Ben ne yaptım!" biçiminde bir umutsuzluk ifadesi olarak kabul edilebilirdi.

Dronov, tarihçinin asteğmen rütbesi alarak refakat bölüğünde görev yaptığını, ellili yılların sonunda mahkûm edildiğini, rütbesinin geri alındığını ve "ölmekte olanları kurtardığı için" hapse atıldığını anlatmıştı. Tutuklular bölümde yangın çıkarmışlar ve Kozlov yanmamaları için onları dışarı çıkartmış, bu arada bazıları da kaçmıştı. Bu yüzden onu hapse atmışlardı. O zamandan itibaren, neredeyse kırk yıl boyunca kent tarihi üzerinde çalışmış, kimsenin basmak istemediği bir kitap yazmış, "Eyalet Haberleri"nde uzun süre çalışmış, orada kitabının bazı bölümlerini yayımlamış, ancak bir valinin din adamı ile yaptığı tartışmayı konu alan yazısı yüzünden redaksiyondan kovulmuştu. Resmi yönetim bu yazıda kendisi için onur kırıcı bazı şeyler bulmuş ve yazarı güvenilmez insanlar listesine dahil etmişti. Kozlov, eski gümüş ve eski baskı kilise kitapları ticareti yaparak geçimini sağlamıştı.

Dronov sarı sakallarını kaşıyarak: "Sakin gibi görünmeye çalışıyor ama öfkeli birisi olmalı," diyordu. "Ve de cimri ve bu yüzden tüm yaşamını bekar geçirmiş."

Dronov insanlar hakkında, başka yöne, sanki orada sözünü ettiği kişiyle kıyasladığında o kişinin beş para etmediğini ortaya koyacak birilerini görüyormuş gibi bakarak daima alaycı konuşurdu. Daima o kişiyi olduğundan daha az kötü gösterdiğini düşünür ve bu nedenle de öyküsünün sonunu çok sert sözlerle bağlardı. Klim, onun bu alışkanlığını uzun süredir fark ettiği için, bu kez Dronov'un tarihçi için söylenecek karanlık ifadeler bulamadığını, bu nedenle de, öfkesini yağdıracak insanı bulduğu zamanlardakinin aksine, kayıtsızca ve heyecansız anlattığını hissediyordu. Böylelikle de Dronov, Klim'in tarihçiye duyduğu ilgiyi artırdı ve Samgin tarihçi kendisiyle aynı anda redaksiyondan ayrıldığında ve sokakta iç geçirerek konuşmaya başladığında sevindi:

"Yaşlılık insanı sersemleştiriyor! İşte, insanların bildiğim sözcüklerle konuştuğunu işitiyorum ama bu sözcüklerin anlamı benim için artık net değil."

Klim'in yüzüne bakarak tuhaf, yalvarır bir tonda konuşmasını sürdürdü:

"Siz, galiba dikkatli bir insansınız, parlak sözlere ilgi göstermi-

yorsunuz ve sürekli susuyorsunuz. Peki, size göre nasıl olmalı: Tarihi görmezden gelmek olası mıdır?"

Klim, tüm ciddiyetiyle: "Tabii ki olası değil," diye yanıtladı.

Yaşlı adam kolunu omzunun üzerine kaldırdı, dört parmağını yumruk yaptı ve büyük parmağıyla sırtını işaret etti.

"Ama onlar tarihe aldırmıyor. Her birisi tarihin kendi doğum gününde başladığını sanıyor."

Sesi yaşlı değil, güçlü ve bir ölçüde de gizemliydi.

Klim: "Kendini beğenmişlik bizde çok yaygın," dedi.

"Tamamen öyle! Ve her şeyde bir telaş. Alelacele tarla sürülmez. Özellikle bir köylü devletinde dört nala bir hızla yaşanmaz. Bizde ise herkes, Avrupa'ya yetişmek için birbirini liberalizmin kamçısıyla dövüyor."

Biraz durarak Klim'in dirseğine dokundu.

"Sakın tutucu olduğumu düşünmeyin, asla! Ben yerel konseyi de kabul ediyorum ve genelde de... Ama, Avrupa'nın geçtiği yolu kelle koltukta geçmek konusunda kuşkuluyum..."

Kozlov çevresine bakındı ve sanki büyük bir sır veriyormuşçasına: "Bu Avrupa bizim için tek gözlü bela olabilir; işin aslına bakarsan da Avrupa bu!" dedi.

Ve daha da alçak bir sesle ve gizemli bir tavırla tavsiyede bulundu:

"Dünü anımsayın; hiç olmazsa 1812'yi, sonra Sivastopol'u, daha sonra da Saint Stefanos'u ve en sonra da imparator III. Aleksandr'ın mağrur sözlerini: 'Benim tek dostum var: Prens Nikolay Çernogorskiy.' Bu Çernogorskiy'nin yeryüzünde esamesi bile okunmuyor. Avrupa'da bir böcek, bir sinek gibi kalıyor, evet! Avrupa, bize karşı işlediği tüm günahlar anımsanırsa, bir beladan başka bir şey değil. Türklerle dostluk yapmak istiyor, bizim gibi çok büyük bir ulusa ise bıçak çekiyor..."

Sessiz bir yoldan, tek katlı, tül perdeli üç ya da beş penceresi, pencerelerinde çiçekleri olan güzel evlerin önünden dağa çıkıyorlardı. Pencerelerin panjurları, binaların duvarları ve kapıları, yeşil, mavi, kahverengi ve beyaz boya ile boyanmıştı; bazı evler alçakgönüllükle bahçelerin arkasına gizlenirken, bazıları gururla

kerpiç kaldırıma bakıyordu. Bahçelerin iki gündür yağan yağmurla yıkanmış kabarık yeşilliği, evleri, çatılarını arada bir göstererek birbirinden ayırıyordu; avlularda, bahçelerde, çocuklar bağırıyor ve gülüyor, bazı pencerelerde kızların yüzleri görünüp kayboluyordu; evlerden birisinde piyano akortçusu çalışıyor, aşağılardan ve dağdan değişik gece ayini duaları geliyordu. Grileşmiş günün nemli gökyüzünde çanların bakırları yavaş ve uyku getirici bir biçimde çalıyordu.

Tarihçi: "Belki şeref verir de bir çayımızı içersiniz?" diye sorarak öneride bulundu. "Gerçek bir çay meraklısı ve ona kaymak, limon, reçel gibi şeyler katmadan içen bir kişiyim. Yalnızca kaliteli çay içerim. Sizi çok iyi bir çayla ağırlayacağım: İjen marka Serebryanie igolki."

Kozlov, tek katlı, beş penceresi olan basık bir evin önünde durdu ve sağa sola bakarak rahatlamış bir tavırla:

"Kentimizin en hoş ve yaşanılabilecek caddesidir. Nasıl derler, bir şeye kanalize olmuş yaşam için..." dedi.

Klim daha önce bu caddede hiç bulunmamıştı ve bunu tarihçiye söylemek istediyse de utandı. Girişteki kapıyı kır saçlı, uzun boylu, gür kara kaşlı, neredeyse bıyıklı sayılabilecek hareketsiz yüzlü bir kadın açtı.

Tarihçi onu: "Ev sahibesi saygıdeğer Anfisa Nikonovna Streltsova," diye tanıştırdı; ev sahibesi kaşlarını oynattı ve Samgin'e kemikli elini uzattı; eli ağaç gibi sertti.

Tarihçi, konuğunu, biri avluya diğeri sebze bahçesine açılan iki pencereli geniş bir odaya sokarken: "Streltsovlar, Yamşçikovlar, Puşkarevler, Zatinşçikovlar, Tiunovlar ve İnozemtsevler kentin en eski aileleridir," diye anlatıyordu. "Bizim ahalimiz eski ailelere değer vermiyor, tüm kentte yalnızca moda terzisi Gamirov ailesiyle gurur duyuyor ve bu aile beş para etmez," dedi.

Klim, saygıyla dinleyerek tarihçinin evini gözden geçiriyordu. İki pencere arasındaki geniş köşe ikonlarla doluydu ve önlerinde beyaz, kırmızı ve mavi olmak üzere üç lamba yanıyordu.

Samgin: 'Ulusal bayrağın renkleri,' diye düşündü ve bunda, safça da olsa dokunaklı bir şeyler hissetti.

İkonlarda altın ve gümüş çiçek taçlar ve madeni kaplamanın incilerinde opal gözyaşları parlıyordu. Duvarların dibinde kayın ağacından, bronzlarla süslenmiş eski bir karyola duruyordu; aynı tarz dört sandalye, odanın ortasındaki masanın çevresinde duruyordu. Kapının yanında, karanlık sayılabilecek bir köşede büyük bir dolap vardı ve camların arkasındaki raflarda Samgin vazolar, kadehler, kepçeler ve siyah deri ciltli büyük kitaplar gördü. Tüm bunlarda etkileyici bir şeyler vardı.

"Yerel sakin Afanasiy Dyakov'un 'Eyalet Haberleri'nde yayımladığım notlarında, İsveçli topçu Yegor'un –İngvar, başka bir deyişle, daha basit olarak, Georg ya da İgor olarak düşünmek gerek– cesur kişilikli ve iyi yürekli olduğunu ve sert kişilikli hükümdar kentimizden geçerken buraya baktığında: 'Senin, Çarım, demircilik ya da dökümcülük öğrenmen gerek, sen olmadan da burada yeterince marangoz var,' dediği anlatılmıştır. İsveç'e yapılan harekât sırasında ihaneti ortaya çıkarılan Yegor asılmıştı."

Bunları anlatırken yaşlı adam itinayla redingotunu çıkartmış, kadın önlüğüne benzeyen çizgili ceketini giymişti; daha sonra hazineleriyle övünmeye başladı: Samgin'e altınla bezeli, birisi Çar Fyodor'a, diğeri Aleksey'e ait iki gümüş kepçeyi gösterdi:

"Bu kepçeler, çarlık meyhanelerinde iyi pazarlık yaptıkları için armağan edilmiştir," diye açıkladı ve kitabenin düzgün yazılarını sevgiyle okşadı. Şişkov'un *Eski ve Yeni Heceye İlişkin Görüşler* adlı kitabının yeşil maroken, altın kaplamalı mükemmel cildiyle, Denis Davıdov'un imzasıyla ve birisinin köşeli biçimdeki el yazısıyla övündü; yazının başı sık biçimde yazılmış ve yalnızca şu sözcükler kalmıştı: "...1804 yılında bu yüzden ordudan atılarak gerektiği biçimde cezalandırılmıştır." Özellikle elle yazılmış sarı bir kâğıdı gizemli bir tavırla gösterdi:

"Bilgisiz bir kişinin, hassa ordusunun alt rütbeleri arasında okuma yazma öğretilmesinin zararlarına ilişkin özgür düşünceleri, zararlı etkinliklerin ayrıntılı listesiyle birliktedir ve Rusya tahtına İmparatoriçe Elisaveta Petrovna'nın çıkışından, Soylu İmparator I. Pavel'in ölümüne kadar olan dönemi kapsamaktadır."

Kozlov, heyecanla: "Herhalde bu en ilginç eser olmalı," dedi.

"İşte ondan kalan tek şey bu. Eski eserlere meraklı birisinden alıp okuduğum *İnanç Taşı* adlı kitapta buldum."

Nadir eşyalarını göstererek, yaşlı adam onları kuru, ördek ayağı rengindeki pörsümüş derili avuçlarıyla okşuyordu. Kertenkele gibi çabuk ve kıvrak davranıyor, ancak gür sesi giderek gizemli çıkıyordu. Elmacık kemiklerindeki kırmızı damarlar sanki değişiyor, kâh yoğunlaşıyor kâh şakaklarına kayıyordu.

"İnsan elinden çıkmış nesnelerin olağanüstü özellikleri beni şaşırtıyor," dedi gülümseyerek. "Bizim sevimli kasabamız, yeni tarihin bir köşeye attığı yerlerden birisidir; bu nedenle burada birçok değerli ve önemli şeye dokunulmamıştır. Bunlar, sandıklarda, dolaplarda yeni bir Karamzin'in ya da en azından Zabelin'in dâhi elinin değmesini beklemektedirler. Ben bu iki tarih ozanının hayranıyım; özellikle de birincisinin, çünkü hiç kimse onun gibi Rusya'nın gerçek bir iyi niyete, insanlarının ise merhamete gereksinimi olduğunu böylesine içten anlayamamıştır."

Çay içerken de –çayın gerçekten nefis bir tadı ve kokusu vardı– eski şeylerden, geçmişten, valilerden, din adamlarından, savcılardan söz etmeyi sürdürdü.

"Yetersiz eğitimi ve sert kişiliğiyle ön plana çıkarak, kendisine yakışmayan öyle şakalar yapıyordu ki. Rahip Makarin'i öğle yemeğine davet ederek ona yaban domuzu kellesi ikram ederken şöyle demişti: 'Buyrun, yiyin saygıdeğer din adamı!' Rahip ise iyi bir adamdı ve, 'Siz devam edin, saygıdeğer efendim,' demişti."

Yaşlı adam kahkahayla güldü ve gülüşünün arasında:

"Anlıyor musunuz? Kont Muravyev'in domuz kellesine açıklık getirmesi gerekmişti: 'İşte benim bedenim burada!' Nasıl ama? Nasıl da şakalar yapıyorlarmış!"

Daha sonra, her cumartesi hapisteki mahkûmlara sadaka göndermeyi alışkanlık haline getiren ve düşmüş bir soylu olan Speranskiy'nin geldiğini öğrenerek ona kâhya ile beş adet pişmiş yumurta ve iki somun gönderen iyi yürekli tüccar karısından söz etti. Yeniden güldü. Samgin yaşlı adamın hafif gülüşünde beceriksizce bir şey fark etti ve düşündü:

'Sık sık gülmüyor herhalde.'

"Bonapart hayranı, devlet işleyişini nasıl değerlendirmiş değil mi? Beş pişmiş yumurta!" diye hayran oldu Kozlov ve parmaklarını havada oynattı: "Saf Rus kadınının güzel davranışı nasıl ama?"

Eğri büğrü yaşlı kadın Fedosova, bir köşede, onlardan yukarıda durarak masalsı kişileri övgü dolu sözcüklerle anlatmıştı; bu temiz ihtiyarcık ise sıradan ve kendisi gibi küçük insanlardan söz ediyor ancak öyle anlatıyordu ki, bu küçük adamlar belirli bir önem kazanıyor hatta bazen de güzelleşiyorlardı. Gündelik ve sıradan olan şeylerin sevgi dolu biçimde süslenişi ve sevecen renklerle bezendirilişi yaşamı ayinli, gözlemeli, reçelli, vaftizli ve düğün törenli, cenazeli ve anmalı sessiz bir tatil olarak gösteriyordu. Bu, içinde kurnazlığın yer almadığı ve yalınlığıyla insanı duygulandıran bir yaşamdı. Kozlov, çok eskilerde bahar tanrısı Yarila onuruna yapılan kutlamalardan ve putperestlik döneminde yaşanan pek çok şeyden söz ediyordu.

Tarihçinin, akıllıca kitapların ve okumuş insanların bayağı, aptal ve zararlı kişiler olarak gösterilmesine ilişkin olguları, iyi yürekli gülümsemesiyle süsleyerek anlatma becerisi, Klim'i hoş bir şaşkınlığa düşürüyordu. Klim, kent yaşamının ilk günlerine ilişkin hiçbir şey bilmiyordu ve bu konuyu hiç düşünmemişti. Kozlov, ona *İnşaat Kitabı*'nı göstererek, Çar Boris Godunov tarafından gönderilen boyar oğlu Jarov'un, Rusya'yı göçebe akınından korumak için savaşçılarla ve uşaklarla sınır kasabasını nasıl kurduğunu, savaşçıların ve uşakların Mordvinlerle savaşarak nasıl yendiklerini ve çalışmak zorunda bıraktıklarını, uşakların acımasız Jadov'dan nasıl kaçtıklarını, onun da bozkır sıkıntısına kapılarak nasıl delirdiğini ustaca anlatıyordu.

Ve hepsi; talihsiz Mordvinler, Tatarlar, uşaklar, savaşçılar, Jadov, papaz Vasiliy, diyakoz Tişka Drozd, yani kentin kurucuları ve düşmanları, yaptıkları iyi ve kötü şeylerle, zorunluluk sonucu yaptıkları şeyler konusunda yaşlı tarihçi tarafından eşit olarak değerlendirilmişlerdi. Aynı zorunluluk, kent sakinlerini Don Kazağı Razin'e ve Urallı Pugaçov'a katılmak durumunda bırakmıştı; Kazak ayaklanmaları devletin gücünü ve sağlamlığını kanıtlamak açısından gerekliydi.

"Bizim halkımız sakindir, kendisi baş kaldırmayı sevmez," dedi Kozlov, etkileyici bir tavırla. "Burada doğmayan Şçapov ya da Kazak Danila Mordovtseva gibi adamlar, gerçek dışı bir biçimde, Rus köylüsüne 'siyasal hareketlere' karşı tutku ve Moskova'daki devlete karşı düşmanlık gibi özellikler vermeye kalkışıyorlar. Bunun gerçekle ilgisi yok. Kazaklar bizim halkımızı bir ayaklanmaya sürüklemiştir. Kazak, Moskova'nın varlığına tahammül edemez. Mazepa Büyük Petro'ya yirmi yıl hizmet etmişse de sonuçta ihanet etti."

Tarihçi şimdi sert konuşuyor hatta masaya yumruğunu vuruyordu ve yüzündeki kırmızı görünüm yoğun bir lekeye dönüşmüştü. Ama bir dakika sonra yeniden sakin bir tavırla konuşmasını sürdürdü:

"Ve işte şimdi, o insanların büyük emeklerle başlattıklarından bir iz bile kalmadı. Bu önemli ve güzelliği yadsınamayacak kent dağıldı; burada yalnızca yetmiş bin Rus insanı yaşıyor ve sürekli ama yavaşça büyüyor. Sessizce yürütülen çalışmada coşkulu atılımlara kıyasla daha fazla kahramanlık vardır. Şu söze inanın: Toprak alelacele sürülmez," diye Kozlov, sevdiği sözü yineledi.

Atasözleri yönünden zengindi ve hepsi de kulağa aynı ezginin akorları gibi geliyordu.

"Asıl kerpiç kornişe değil temele konur. Her öküz bir zamanlar buzağıydı." Bu deyişleri ikide bir sözlerine katıyordu.

Ona bakmak, yumuşak ifadelerle dolu güzel konuşmasını dinlemek gibi, öylesine hoştu ki; bu ifadelerin donuk parıltısı, dolaptaki eski gümüşün parıltısıyla ortak bir şeylere sahipti. Koyu parmaklarının oluşturduğu ince elleri yumuşak, hafif bir biçimde hareket ediyor, çizgili yüzü hoş bir biçimde kırışıyor, aklaşmış bıyıkları kımıldıyor, gözlük camlarının ardındaki gri göz akları ikonlardaki incileri anımsatıyordu. Çayı zevkle içiyor, reçel bulanmış kurabiyeleri küçük dişleriyle zevkle kemiriyor ve bu yaşlı adamdan, meyve veren bir ağaçmışçasına hoş bir koku yayılıyordu. Klim, farkına bile varmadan onunla gece yarısına kadar oturdu ve sokağa iyimser bir gülümsemeyle çıktı. Yaşlı adamın kendisinde uyandırdığı duygu, sergide hissettiği şaşkınlığa yakın, ama daha

sarhoş edici bir duyguydu. Gece ılıktı; ancak bahçelerde serin bir rüzgâr esiyor, caddeye karmaşık koku dalgaları yayıyordu. Mehtap küçük şeffaf bir bulutun arkasına saklanmıştı ve yumurta sarısı gibi, tam dolunay biçimindeydi; aşağıda, çatıların tepelerinde, kilise başlıklarının altın uçları yaz akşamının okşamalarıyla sarmalanmıştı. İnsana her şey yenilenmiş ve de en önemlisi, iyiye yönelik görünüyordu.

Özellikle Klim böyle hissediyordu: Her şey; mehtap, rüzgâr, kokular, gece yarısının azalttığı kent gürültüsü ve okçuların, topçuların, koşuşturan uşakların, coşkulu Kazakların, elmacık kemikleri çıkık vaftiz edilmiş Mordivlerin ve yazgılarına razı Tatarların kuşakları olan bu barışsever insanların rahat yuvaları iyi duygular yaratıyordu.

Burası, İvan Dronov'un dişleri arasından sözünü ettiği, Robinzon'un gülünç biçimde resmetmeye çalıştığı, sınırsız kendini beğenmişlikleriyle öfkelenen, şu veya bu biçimde hoşlanmadığı yaşam gerçeklerinden dolayı incinen insanların kenti değildi. Ancak Klim bu kez bu insanları, dürüst tarihçinin teveccüh göstererek haklı çıkardığı gerçeğin bir parçası olarak öfkelenmeden düşünüyordu.

Kozlov'la yapılan iki-üç görüşme Klim'e yeni bir şey vermedi ancak Kozlov'un ilk ziyarette yarattığı izlenimi güçlendirdi. Klim, soylu yöneticilere, zengin tüccarlara, acımasızlıklara ve rezaletlere ilişkin birkaç olay dinledi.

Yaşlı tarihçi, bardaklara hoş kokulu ve kehribar rengi çay koyarken: "Bizde güç fazlalığı nedeniyle rezalet çıkarıyorlar. Övüngeç Sadko sersemlik ediyor, yorulmak bilmez Vaska Buslayev gücüyle böbürleniyor," diye yorumda bulundu.

Samgin, Kozlov'un safça düşündüğünü anlıyor ama saygıyla, konuşmadan dinliyor, itiraz etme arzusu duymuyordu. Sözleri aptalca olsa bile ezgisi güzel bir şarkıdan zevk alıyor gibiydi.

Kozlov küçük maşayla şekeri küçük parçalara ayırırken hoşgörüyle anlatıyordu:

"Avrupa karşısındaki utancımızdan, kendimizi beğenmişliğimizden ve Rus tarzı yaşamayı beceremememizden dolayı bizi eleş-

tiriyorlar. Bay Herzen, Volter olmak istiyordu; diğer eleştirmenlerin de kendilerine göre hayalleri var. Vişne özüyle karıştırılmış çörekten buyrun; benim ev sahibem bu konuda tükenmez bir yaratıcılığa sahip. Tam bir yetenek!"

Bir arı masanın üzerinde uçarak vızıldıyordu; yaşlı adam onu izleyerek reçel bulaşmış çay kaşığına konacağı anı bekledi. Kaşığı aldı ve semaverin musluğundan üzerine kızgın su akıtarak arıyı haşladı.

"Ben kuşkusuz eleştirmenlere karşı değilim," diye daha tok bir sesle konuşmasını sürdürdü. "Eleştirmenler bizde hep vardı, hem de ne eleştirmenler! Örneğin, Kotoşihin, Prens Kurbskiy ve hatta Büyük Katerina eleştirmenlere aldırmazdı."

Üzgün bir tavırla ellerini açtı ve dudaklarını şapırdattı:

"Ama her şey, biliyorsunuz, öyle gizemli olup bitti ki: Kotoşihin'in İsveçliler kellesini uçurdu. Kurbskiy, ortalarda yok, Litvanya'da iz bırakmadan kayboldu gitti, Katerina'nın ise kendi kendisini eleştirmesi yararlıydı. Size onunla ilgili pek de edepli olmayan bir olay anlatacağım; zaten onunla ilgili edepli bir şey de anlatılamaz ya."

Olay pek yavandı ve kadınca bir zayıflığa karşı olan hoşgörüyle anlatılmıştı; daha sonra Kozlov giderek daha enerjik ve akıl verircesine anlatmaya başladı:

"Eleştiri yasal bir şeydir. Yalnızca gümüşü ve bakırı dikkatle temizlemek gerekir; bizde ise metalleri sert kerpiçle temizlerler ve bu, eşyaları yıpratan kaba bir cehalettir. Avrupa çok görkemli biçimde gelişmiştir ve uydurduğu birçok şeyden gurur duyabilir. Ama işte Avrupa'da ayakkabı ve botlar farklıdır ve bizim Rus çizmeleri kadar rahat değildir. Ama biz de sivri burunlu çizmeler yapmaya başladık ve bundan dolayı bir kazancımız olmadı; yalnızca parmaklarımızda nasırlar oluştu. Bu örneği mecazi olarak kabul ediniz."

Dışarıdaki üvez ağaçlarının yaprak hışırtıları ve sönmekte olan semaverin düşünceli cızırtısı yaşlı adamı onaylar gibiydi. Sobanın parlayan çinilerinde yaprakların desenli gölgeleri oynaşıyor, üç lambadan birinin fitili çıtırdıyordu. Kozlov, bakır tepside çay kaşığıyla arının tüylü ölüsünü hareket ettiriyordu.

"İşte redaksiyonda yerel halktan kişiler toplanıyor: Avrupa, Avrupa! Ve başka kentten olanlara, yani redaktöre ve dili uzun çalışma arkadaşlarına kentimizin yaşamından azarlarcasına söz ediyorlar. Ancak kentin ruhunu hissedemiyor, tarihini bilmiyorlar ve bu nedenle de kızıp duruyorlar."

Klim'e gözlükleri üzerinden bakarak sertçe:

"Burada öylesine... yakışık almayan bir şey var; sarhoşken, atalarımızdan ya da aile büyüklerimizden bir yabancıya terbiyesizce söz etmek gibi, evet! Bay Tomilin ise beni çok korkutuyor. Tam anlamıyla vahşi Mali yerlileri gibi; bir şey söylüyor, anlamak olanaksız. Sanki omuzlarının üzerinde kafa değil de çürük ve acı bir soğan varmış gibi. Robinzon ise tabii ki bir soytarı, Tanrı bildiği gibi yapsın! Buralarda genç bir adam dolaşıyor, adı İnokov; iki kez bana geldi ve onun neye yeteneği olduğunu anlamak olanaksız."

Kozlov, arının ölüsünü kendisine biraz daha yaklaştırdı, ustaca bir kaşık darbesiyle ezdi, semaverin kafesinin altına iterek derin bir iç geçirdi.

"Kötü insanlar topraklarımızda dolaşıyor! Ve nereye gidiyorlar?"

İyice benimsemiş olduğu alışkanlık nedeniyle Samgin, düşüncesini temkinli bir biçimde ortaya koyuyordu. Ama bu kez, çok değerli bir şey duyabileceğini önceden hissedip gülümseyerek, belirsizce:

"Siyasal reform, temsili yönetimi..." dedi.

Yaşlı adam sert bir haykırışla: "Anlıyorum," diye sözünü kesti. "Evet, cumhuriyet hayali kuruyorlar. Hatta sosyalizm hayali bile. İsa peygamberin uğruna kellesini... yani Tanrı'nın oğlunun, kanıtlandığı üzere, başaramadığı bir şeyi... Sormak cüretinde bulunuyorum ama, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?"

Ancak Samgin yeterince temkinli bir yanıt bulamadan, tarihçi, kendisinin olmayan bir sesle ve kaşığı avucuna vurarak:

"Hükümdarımızın, Saint Petersburg'da 14 Aralık 1825'te Senato Meydanı'nda Çar Nikolay Pavloviç'in yaptığı gibi, yönetimin tüm gücünü acımasızca göstermesi ve gücünün sınırlarını anımsatması gerektiğini düşünmüyorum!"

Kozlov rakamları özellikle net ve önceden uyarırcasına tehditkâr bir tavırla telaffuz etti; daha sonra ata binmişçesine başını kaldırarak sandalyede dimdik oturdu. Yüzü köstebek gibi çöktü, daha da sertleşti; yanaklarındaki çizgiler kızarmış lekelerle birleşti, kulak memeleri şişerek vişne tanesi gibi yuvarlaklaştı. Ama hemen ikonlara bakarak haç çıkardı, yumuşadı ve yavaşça:

"Öfkelenmekten kaçınıyorsunuz ama rahat bırakmıyorlar," dedi.

Aceleyle peksimeti kemirdi, çay içti ve her zamanki güçlü sesiyle anlatmaya başladı:

"Gençliğimde bir refakat birliği komutanı olarak, Kazan'dan Perm'e tutuklu grubu götürüyordum. Yolda, sıcak bir günde mahkûmlardan birisi aniden öldü. Öyle işte, aniden giderken giderken, sanki gökyüzünden atılan bir okla vurulmuş gibi tepe üstü yere düşüp öldü. Adam yaşlı değildi, kırk yaşlarındaydı; görünüşe göre sağlıklıydı; çirkin hatta hayvansı bir yüzü vardı. Tanrı'ya hakaretten, kafirlikten ve sahte banknot basmaktan küreğe mahkûm edilmişti. Heybesini kontrol ettiğimizde, onun küçük tablolar yaptığını, anladığım kadarıyla da, bu işte çok becerikli olduğunu gördük. Onu sahte para basmaya iten de bu olsa gerekti. Tablolar beş adetti ve hepsinin konusu aynıydı: Yiğit mujik Mikula Selyaninoviç oklu arabasıyla dev yılanla savaşıyordu. Yılan iki başlıydı: Başının birisinde taç, diğerinde ise ayin başlığı vardı. Birisinde Petersburg, diğerinde Moskova yazıyordu. Evet, şimdi bakar mısınız bu iş nereye varıyor?"

Ve düz, gümüş başını düzelterek iç geçirdi.

Klim'in, bakışının bir bölümünü yüzünde hissetmesine karşın, pencereye bakarak: "Ahlakdışı bir zekâyı çok tehlikeli buluyorum!" diye sürdürdü konuşmasını. "Olgunlaşmamış bir akla, kısa süreli bilimin sonucuna güvenilmez diye çok doğru söylemişler. Bizim küçük aklımız iyi terbiye edilmemiş bir it yavrusu gibidir. Bağışlayın ama nereye pislediği çok önemli değildir. Burası koltuk, değerli bir halı, Çar'ın tahtı ya da sunak olabilir. Yeter ki pislesin! Oynarken mobilyaları, çizmeleri kemirir, pantolonları yırtar, çiçek tarhlarında çukurlar açar; aptallığının gücüyle güzelliklerin yıkıcısıdır."

Ama elini kaldırarak işaret parmağını uzattı ve iyi niyetle ekledi:

"Ancak bazı pratik zekâlara içten teşekkür etmek gerektiğini de yadsımıyorum. Ben yalnızca aklın yararsız icatlarına, kadınların hoppalıkları ve küstahça güzellikleriyle bizi baştan çıkarma arzularına karşıyım. Gogol bunu, halkın önünde acı veren hataları nedeniyle özür dilediğinde çok acımasızca ortaya koymuştur."

Yaşlı adam üzüntüyle iç geçirerek konuşmasını kederli bir tonla sürdürdü:

"İşte, kadını ele alalım: Bizde kadın çok güzeldir, eğer bizlerin, yani erkeklerin kafasını, Marfa Boretska, Çariçe Yelizaveta ve II. Katerina konusunda karıştırmasalardı, kadın, Avrupa karşısında bizim preferans oyunumuz olabilirdi. Özellikle onlar örnek gösterilerek kadın eşitliği üzerine tehlikeli bir önyargı oluşmuştur. Sonuç olarak, Avrupa hepsi hepsi bir tane Louis Michel'e sahipken, bizde onun gibi binlercesi vardır. Siz kuşkusuz aynı görüşte değilsiniz. Ama bekleyin! Daha olgun bir yaşa gelinceye, doğa sizi bir yuva kurmaya zorlayıncaya kadar bekleyin."

Yaşlı adam sorar gibi sustuğunda, Klim: "Tam olarak aynı görüşte olamam," dedi.

Tarihçi gülümseyerek: "Tamamen değilse bile aynı görüşte olduğunuzu duymak güzel," dedi ve yeniden iç geçirdi. "Evet, bizde, Rusya'da birçok kişi aklını, doğal yerinden dağın eteğindeki yanlış yola taşımıştır."

Klim yaşlı adamla vedalaştı ve oradan, onu tümüyle anladığına ve bunun da iyi bir şey olduğuna inanmış olarak ayrıldı. Bu kez tarihçinin rahat ininden huzursuz edici bir şeyler almıştı. Kendisini, henüz kullanılan gerekli bir sözcüğü ya da yaşanan izlenimi anımsayamayan bir kişi gibi hissediyordu. Gri bulut kitlesi altında, uyuklayan sokakları adımlarken gökyüzüne bakıyor, parmaklarını çıtırdatıyor ve gergin bir biçimde düşünüyordu: Kendisini huzursuz eden neydi?

Samgin: 'Kuşkusuz yaşlı adam haklı. Milyonlarca emekçi ve alçakgönüllü insanı böyle düşünmek gerek; onlar devletin temelinin oluştuğu taşlar,' diye düşündü ve bunun kendi oluşturmak istediği şeyi yakalayamadığını düşündü.

Üç gün sonra akşam, odasında, pencerenin kenarında oturuyor, henüz kesmiş olduğu tırnaklarını özenle düzeltiyordu. Bahçe kapısı gürültüyle açıldı ve geniş omuzlu, yelken bezinden yapılmış palto giymiş, beyaz şapkalı, elinde küçük bir valiz olan bir adam avluya girdi. Kapıyı biraz açarak kısa kesilmiş saçlı başını açtı, sokağa uzattı, sola baktı daha sonra da elindeki valizi sallayarak ve omuzlarını oynatarak ek bölmeye gitti.

Kutuzov'u tanıyan Klim hemen Petersburg'u, paskalya gecesini, sarhoşça davranışını anımsadı ve bu adamla karşılaşmasına gerek olmadığını düşündü. Ancak meraktan da güçlü, hatta ateşli bir duygu, kendisinde Kutuzov'u görme, dinleme, belki de onunla tartışma arzusu uyandırıyordu.

'Çocukluk,' diye kendisini savundu, ama bir saat sonra Spivak'ın odasına girdi.

Kutuzov, öğrenci giysisi taşıdığı dönemde bile öğrenciye pek benzemezdi; şimdi ise, geniş omuzlarını saran gri ceketi, çenesine dayanan yüksek yakalı kolalanmış gömleği ve büyük bir çiviye benzeyen kötü kesilmiş sakalıyla hiç kimseye benzemiyordu.

"Aa, selam," diye dostça haykırarak ağır elini Klim'e uzattı.

Samgin: "*Nasıl da tüccar gibi giyinmişsiniz,*" *dedi; bunu coşkulu bir sesle söylemek istemişti ama böyle olmadığını hissetti.*

"Sahi tüccar gibi mi?" diye sordu Kutuzov, sevecen bir gülümseyişle. "Yapmayın! Kıyafeti mi değiştireyim? Yalnızca resmi bir adam gibi giyindim. Görüyor musunuz, yönetim beni bilim tapınağından, sözde din adamlarına ve inançlı kişilere saçma sapan şeylerin propagandasını yaptığım için kovdu."

Sert yakasına parmağını sokarak yüzünü buruşturdu ve başını salladı.

"Bu adil bir şey değil ve acı veriyor. Tapınağa ben gerekli saygıyı gösteriyorum; dindar kişilere karşı ise çok kayıtsızdım. Liza teyze, sigara içersem, vaftiz çocuğa zararı olur mu?"

Üzerinde beyaz bir kaputla kollarında bebeği taşıyan Spivak, Bodengauzen'in ünlü duygusal tablosundaki Madonna'ya benziyordu. Bu moda tablonun röprodüksiyonları kentin tüm kırtasiyecilerinin pencerelerine asılıydı. Kadının yuvarlak yüzü kederliydi ve endişeyle dudaklarını ısırıyordu.

"Samgin, size korkunç görünümlü bakireden mektup var, buyrun!"

Kutuzov, Klim'e kalın bir zarf verdi, Spivak ise yavaşça:

"Devam et Stepan," dedi.

"Neye devam edeyim ki? İşte köye, Turoboyev'e gitmek istiyorum. Orada, nehirde olağanüstü tatlı su levreklerinin bulunduğunu söyleyerek övünüyor."

Samgin uzun mektubu okumaktan vazgeçerek, biraz da gururla:

"Moskova'da bir tanıdığım, Marakuyev, tutuklanmış," dedi.

Kutuzov gözlerini kısarak: "Marakuyev şu eski tüfek Narodnik değil mi?" diye sordu.

"Evet, Narodnik."

Kutuzov, ciddileşerek ve tavana uzun bir duman savurarak, kararlı bir tonla konuşmaya başladı:

"Haberi veren genç kıza çok temkinli hatta akıllı olmadığını belirtin. Bu tür mektuplar yabancı insanlara iletmeleri için verilmez. Bana mektubun içeriğini söylemeliydi."

İzmariti bir kaba öfkeyle fırlatarak kalktı ve geniş adımlarla ağır ağır odada dolaşmaya başladı.

"Kuşkusuz benim sormam gerekirdi. Ama öyle bir görüntüsü vardı ki, romantik birisi olduğunu düşündüm."

Spivak, Klim'e dikkatle bakarak: "Tutuklananları yakından tanıyor muydunuz?" diye sordu.

"Evet," diye yanıtladı. Sesi çok yüksek çıkmıştı ve 'sanki bu tanışıklıktan dolayı övünüyor gibiyim,' diye düşündü.

Ve sıkıntıyla ekledi: "Bu tutuklamalara ne zaman son verecekler?"

Kutuzov masaya oturdu. Kendisine çay koydu, yeniden parmağını yakasına soktu ve başını salladı: Herhalde yakası sakalını sıkıştırıyordu ki bunu sık sık yapıyordu.

"Safça bir soru bu, Samgin," dedi ikna edici bir tavırla. "Niçin tutuklamalara son versinler ki? Yönetime karşı çıkıyorsanız, sık sık kodese tıkılmayı, yararlı etkinliklerinize ara vermeyi de kabul edeceksiniz. Daha sonra, çabalarınızla devrim gerçekleştiğinde, diğer yurttaşları da siz hapse atacaksınız."

Samgin, böyle bir yanıta yol açan sorusundan dolayı kendine kızdı.

'Bu, 'açıklama getiren adam' beni lise öğrencisi kabul ediyor,' diye, özellikle kendisine akıl öğretildiğinde her zaman kapıldığı öfke ile düşündü. Ancak istediğinden daha ateşli konuştu:

"Devrimi o kadar çabuk yapamayacağız."

Kutuzov, çayını yudumlarken: "Siz beklemeyin, yalnızca yapmayı deneyin," diye öğüt verdi.

Samgin, kendisinin de beklemediği bir biçimde: "Çok az devrimci var," diye yakındı. Kutuzov kaşlarını kaldırdı, gri gözleriyle ona dik dik baktı ve yumuşak, alçak bir sesle konuşmaya başladı:

"Onlar, belki de hiç yok. Ben dört yıldır kendisine devrimci payesi veren insanları gözlemliyorum: Çok ucuz insanlar! Renkli, güzel ancak, bizim Orta Asya'da yaşayanlar için dikilen pazen gibi dirençsiz kişiler."

Ardı ardına üç bardak çay içtikten sonra, düşünceli bir tavırla, uyuklayan bebeğin pembe ellerine bakarak konuşmasını sürdürdü:

"Devrimciler, yiğitliklerinden, yaşamdan sıkıldıklarından, romantizmden ve İncil'e göre ortaya çıkıyorlar ve kurusıkı barut gibiler. Kişisel yaşamındaki başarısızlıklarının acısını çıkarmak isteyen aydın, kendisine bir yer bulamadığından ya da rastlantı sonucu bir tutuklama ve bir aylık hapis yüzünden bu işe giriyor. Bu da bir devrimci sayılamaz zaten."

Klim: "Öyleyse devrimci kim?" diye sormak istediyse de zaman bulamadı. Kutuzov, Spivak'a dönerek alaylı bir tavırla konuşmaya başladı:

"Vitte'nin *Rusya'nın Üretici Güçleri* adlı kitabını gördün mü? Övgüye değer bir kitap. Sözde Marx'a göre düşünen liberaller üzerinde büyük bir başarı kazandı. Açıktan açığa söylenmiş bir şey."

Klim onda yeni bir şey keşfetti: Ağır bir şakacılık; bu onun yorgun ve zayıflamış yüzüyle çelişiyor ve zorlama gibi görünüyordu. Onun söylediği her şeyde Klim bir düş kırıklığı duyuyor ve bu Kutuzov'u sempatikleştiriyordu. Samgin, daha sonra, Petersburg'da bu adama karşı birkaç kez ikilemli duygular içinde kaldı-

ğını anımsadı: "Kutuzovluk" hoş bir şey değildi, ancak Kutuzov'un kendisi, diğer insanlarda olmayan bir özelliğiyle insanları kendisine çekiyordu.

Kutuzov ise sanki onun bu keşfini onaylarcasına, parmağıyla gıdığını kaşıyarak konuşuyordu:

"Liza teyze, insanların tarihsel gereklilik adına nasıl bir coşkuyla ve beceriyle övündüklerini görmek çok ilgi çekici. Bu açıdan Marksizm, birçokları için hoş bir şey. Evrim, determinizm ve kişilik sözde güçsüz şeyler: Yani bizi rahat bırakın. Parlak düğmeliler, tapınılan kişiler siz de!"

Başındaki deriyi oynattı ve kısa kesilmiş saçları dimdik oldu; yüzü uzadı ve taş kesildi.

"Genelde çok iç açıcı izlenimler edinemedim. Rusyamız çalılık sanayisi ülkesi ve özellikle Moskova Rusyası bunun acısını çekiyor. Bir fabrikadaydım, orada yeğenim usta olarak çalışıyordu. Tarikatçıydı ve işçiler arasında iki tarikat vardı: İlahiyatçılar ve sözcük savunucuları. Bunlar Joanna'nın İncil'inin ilk dizelerinden ortaya çıktılar. Birisi: 'Tanrı sözcüktür,' diğerleri ise 'sözcük Tanrı'dadır,' diye haykırıyor. Bir kısmı 'sözcük Tanrı'dan önce de vardı,' derken, diğerleri: 'Yalan söylüyorsunuz! Sözcük Tanrı'da vardı, o ışık demektir ve dünya sözcük ışığı ile yaratılmıştır.' Bilge yaşlılara gerçeği kimin söylediğini öğrenmeye gitmişler. Bu boş tartışma insanları nefrete, kavgaya sürüklemiş, baharda ücretlerin yükseltilmesi sorunu ortaya çıktığında Slovobojtsıların Bogoslovtevleri desteklemeyi reddetmesine neden olmuştur."

Herhalde sakalının kısa kesilmiş olduğunu unutmuş olsa gerek, Kutuzov çenesinin altındaki boşluğu yakaladı ve ağır ağır elini dizine indirerek iç geçirdi.

"Grizinger'de ruhsal bir hastalık tanımlanmıştır, adı Grübensucht olsa gerek. Bu, verimsiz bilgeliktir. Örneğin, neden mavidir de kırmızı değildir, ağırdır da hafif değildir ve bu gibi başka sorular insanı rahatsız etmeye başladığında ortaya çıkar. İşte bana da, bizde de binlerce okumuş ve cahil insan bu hastalığa yakalanmış gibi geliyor."

Spivak, uyuyan bebeğin yüzündeki sineği kovalarken, sessizce

ama kendinden emin bir tavırla ve Klim'in kendisine hayretle bakmasına neden olarak:

"Geçer bu Stepan, geçer," dedi.

"Evet, kuşkusuz zenginleşiyoruz," dedi onaylayarak Kutuzov. "Nijniy'e, fuara gelmediğime çok yanıyorum. Siz, Samgin, yazınızda Odissea'dan ustaca söz etmişsiniz. Kuşkusuz işçi sınıfı damatların canına okuyacak ama şimdilik durum pek neşeli değil."

Saatine baktı ve sordu:

"Zaman gelmedi mi?"

"Evet," diye yanıtladı Spivak ve yavaşça kalkarak elinde bebekle odadan çıktı. Kutuzov ise gülümseyerek Klim'in karşısındaki sandalyeye oturdu ve çok dostça bir tavırla:

"Demek siz devrimcilerin sayıca az olduğunu düşünüyorsunuz? Siz nerede ve kimleri gördünüz?" diye sordu.

Alışık olmadığı bir konuşma isteğiyle ve önemli bir şey öğrenme konusundaki belirsiz arzunun etkisiyle, Samgin çabucak üç parmaklı vaaz hocasını, Lütov'u, çömezi ve Preys'i anlattı.

"Çömez dediğiniz, İpatyevskiy-Serdyukov mu? Oğlu onunla birlikte mi? Öldü mü? Ha. Demek babası da. İlgileniyor. Az rastlanan bir durum. Demek ki, siz Narodniklerle birliktesiniz?"

"Birlikte değilim ama öğreniyorum," dedi Klim. Artık konuşkanlığından pişmanlık duyuyordu. Kutuzov:

"Avvakum'un küçük papazlarının yaşamını mı öğreniyorsunuz. Bırakın bunları. Tüm bunlar işe yaramaz şeyler," dedi. Ayağa kalkıp dik durarak yineledi: "Bunlar işe yaramaz şeyler." Samgin kaşının altından, aşağıdan yukarıya doğru onun geniş göğsüne baktı:

'Sinir bozacak kadar kendinden emin,' diye düşündü.

Kutuzov, Klim'in başının üzerinden pencereye bakarak: "Ulusal ruhun özellikleri, cemaat, kaval, tuzlu mantarlar, kompakt havyar, yufka, semaver, köy şiirleri ve mujiklerin yalınlığına ilişkin kontun öğretisi, tüm bunlar, Samgin, yalnızca safdilliktir," dedi. "Tüm bu küf tutmuş şeylerde bir güzellik olduğunu da yadsımıyorum. Ama, eğer yaşamak istiyorsak, artık bunlarla vedalaşma zamanı geldi. Kahramanlarla da bir süre vedalaşmamız gerek,

çünkü kahramanlık, devrimci işçinin ustanın kahramanlığı, tüm yaşam boyu gereklidir. Böyle bir kahramanlık yeteneğiniz yoksa, bir kenara çekilin."

Sigara içmeye başladı ve Klim'in yanına omzu omzuna değecek kadar yakın oturdu.

"Narodnikler bir konuda haklı," diye daha yavaş ve düşünerek konuşmasını sürdürdü. "Bizim işçimiz iyi ve keskin zekâlı; belki de her tür anlaşmazlığa, sonu iyi olmayan anlaşmaya olan tutkusunun nedeni de bu. Öyle ki, Narodnik halka olan sevgisinden söz ettiğinde, onu anlıyorum. Ancak acımadan sevmek gerekir; acımak, sevginin sahtesidir, Samgin. Çok pis bir şeydir. Bir süre önce 1 mart olaylarını gerçekleştirenlerin mahkeme kayıtlarını okudum ve Aleksandrov istasyonu yakınlarında Çar'ın treninde patlaması gereken mayının telinin, özellikle acıma duygusu yüzünden kesildiğini düşündüm. Evet, birisi Kurtarıcımıza acımıştı."

Spivak, beyaz giysisi, devekuşu tüylü beyaz şapkası ve notalarla dolu deri çantasıyla geldi.

"Mükemmel," dedi Kutuzov. "Unutma ki Liza teyze..."

"Hayır, hayır," diye söz verdi ve çıktı Spivak.

İkisi de konuşmadan pencereden bakıyor, genç kadının avluyu geçişini, rüzgârın eteği bacaklarına yapıştırışını ve şapkanın tüyünü kaldırışını izliyordu. Kadın, eteğini düzeltmek için rüzgâra selam verir gibi eğilmişti.

Klim:

"Turoboyev yurtdışından döneli çok oldu mu?" diye sordu.

"Bir ay oldu."

"Karısıyla mı?"

"O evli mi ki?" diye şaşkınlıkla sordu Kutuzov; Klim, Turoboyev ile Alina arasındaki ilişkiyi anlattığında ise güldü.

"Demek öyle? Hayır, herhalde onunla birlikte değil; orada benim Marina yaşıyor, öyle olsa bana yazardı. Dmitri ne yazıyor?"

"Yazmıyor."

"Artık orada daha fazla kalamaz. Karıma güneye, herhalde Poltava'ya gideceğini yazmış."

Bu adamın gündelik yaşamdan söz etmesi, nişanlısını elinden

aldığı adam hakkında böylesine rahat konuşması insana garip geliyordu. İşte piyanonun başına gitmiş ve birkaç akor çalmıştı bile.

"Çoktandır güzel bir müzik dinlemedim. Turoboyev'le çalacağız ve içeceğiz. Turoboyev'in çiftliği komik bir kuruluş gibi. Mujikler onu sıçan gibi kemirdiler. Samgin, siz balık avlamayı sever misiniz? Aksakov'un *Balık Tutma* kitabını okuyun. Hayran kalacaksınız! Şaşırtıcı bir kitap, biliyor musunuz, ne yazılmış: Bremm çok kıskanırdı."

Sigarasını içerken gri gözleriyle gülerek, Kutuzov balıkların aptallıklarını ve kurnazlıklarını, tarihçi Kozlov'un kent sakinlerinin adet ve geleneklerini anlattığı gibi, coşkuyla ve çok bilen birisinin tavrıyla anlatmaya başladı. Klim dinlerken, bu adam hakkındaki belirsiz ama düşmanca olmayan düşünceler içinde kayboluyordu; kendisinin ise gerektiği gibi davranmadığını, hep salıncakta sallanırcasına yaşadığını düşünüyordu.

Spivak daha da kaygılı döndü ve Kutuzov'a yavaşça bir şeyler söyledi: Kutuzov sandalyeden sıçradı, ellerinin parmaklarını yumruk yaptı, sallayarak homurdandı:

"Ah, hay aksi, çok aptalca!"

Samgin, orada fazlalık olduğunu anlayarak vedalaştı ve ayrıldı. Odasında yatağına uzanarak ve ellerini başının altına koyarak gözlerini, farklı sesler çıkaran düşüncelerinin karmaşıklığını daha iyi görebilmek için sıkıca kapadı. Kutuzov'un bariton sesi sanki başının içinde uğulduyor, Spivak ise inançlı bir tavırla "kısa sürede geçecek," diye onu avutmaya çabalıyordu.

'Ne kadar kurnaz ve ikiyüzlü. Devrimci bir kadına hiç benzemiyor. Ama acaba onun inancı nereden geliyor?'

Spivak hakkında düşmanca şeyler kolayca düşünülebilirdi; bu kadın Klim'in karşısına, onu herhangi bir biçimde aldatmış bir kişi olarak çıkıyordu. Ama Kutuzov hakkında ortaya çıkan düşmanca düşünceler adeta kayarak yok oluyordu.

'Devrimin ustası. Bu mütevazı bir şey. Beki de akıllı değil ama dürüst. Benim gibi yaşamayı beceremiyorsanız 'bir kenara çekilin' dedi. Can sıkıntısı ya da başka bir şeyden dolayı devrimci olanlar konusunda da güzel konuştu. Böyleleri, 'neden ortalığı karıştırı-

yorsunuz?' diye bağırılmayı hak ediyorlar. I. Nikolay, bunu toplarıyla, acımasızca haykırdı ama bu bir kendini savunma durumuydu. Her insan kendini savunma hakkına sahiptir. Kozlov haklıydı...'

Samgin yataktan fırladı, odada dolaşmaya, bu arada da aynadaki asık, heyecandan sararmış yüzünün görüntüsüne yandan bakmaya başladı. Bu, gözlüklü, sivrice ve parlak sakallı, sıradan olmayan bir yüzdü.

'Evet, evrim! Beni rahat bırakın. Verimsiz akıl yürütmeler -bu nasıl olabilir? Grübelsuch dedikleri şey. Neden bana ilginç gelmeyen düşünceler, insanlar ve olaylar hakkında düşünmek zorunda olayım ki? Kendimi sürekli bir başkasının giysisi içinde hissediyorum: Ya çok geniş ve omuzlarımdan düşüyor ya da çok dar ve bedenimi sıkıyor.'

Düşünceleri akıp gidiyor, allak bullak oluyor ve yerini, giderek acı veren kendinden hoşnut olmama duygusu alıyordu. Gözleri, kendisiyle birlikte liseyi bitiren öğrenci grubunun fotoğrafına takıldı; aralarında bir tane bile dostu yoktu. Kendisi otuz kişilik grubun ilk sırasında, taşra soyluları yöneticisinin şişman oğlu ile çok uzun boylu ve şimdi bıyıklı olan doktor Lübomudrov'un yeğeni arasında duruyordu. Bir asker gibi dik duruyordu; gülünç bir biçimde yanakları şişmişti ve kör bir insan izlenimi veriyordu. Öfkeyle fotoğrafı aldı, çerçevesinden çıkardı, küçük küçük parçalara ayırdı ve masanın altındaki sepete attı. Bir şey daha yapmak istiyordu ve kitaplıktaki kitapları düzeltmeye başladı. Ama bu onu sakinleştirmedi; Kendinden hoşnut olmama duygusu, kendisine ve kendisini bir piyon gibi satranç tahtasında bir kareden diğerine hareket ettiren bir kişiye karşı düşmanlık besleme duygusuna dönüştü. Evet, özellikle kötü niyetli bir güç kendisiyle oynuyor, asla bir araya gelemeyeceği kişilerle karşılaştırıyor ve sanki bunu, aynı saflarda yer alamayacaklarını, bir araya gelemeyeceklerini kanıtlamak için yapıyordu. Belki de bu, hiç kimseyle bir araya gelmeme hakkına sahip olduğuna inanması için oluyordu.

Samgin kitapları düzeltmeyi bıraktı ve aklına gelen mutluluk verici buluşun kaçmasından korkuyormuş gibi yavaşça pencereye

yaklaştı. Ama bulduğu şey, karanlıktaki bir ateş gibi parlayarak, şaşırtıcı bir çabuklukla, sıra dışı pek çok avutucu düşünceyi de beraberinde getiriyordu; bu düşünceler, yarı yarıya unutulmuş kitapların sayfalarından kayıp geliyordu ve uygun saati bekleyerek uzun zamandır çevrede dolaşıyormuş gibiydiler. Artık zaman gelmişti ve hepsi aynı düzen ve renk içinde dönüp duruyor, dalgalanıyor ve Klim Samgin'in ruhunda, tamamen bağımsız bir kişi olmaya hakkı olduğu konusunda, sağlam bir eksen oluşturma vaadinde bulunuyordu.

'Ne rahip olurum ne de kurban; özgür bir insan olacağım!' diye düşündü; düşüncelerinin hızlı akışını uzaktan izliyor gibiydi. Pencerenin yanında hoş bir donuklukla duruyor, sakalını çekiştirerek rahat bir tavırla gülümsüyordu.

Dış kapının mandalı şakırdadı ve avluda İnokov belirdi. Ancak o ek bölmeye gitmedi ve şapkasını sallayarak yüksek sesle: "Size geliyorum," dedi.

Bu çok tuhaftı. İnokov sık sık Spivak'a gelir ama Samgin'e hiç uğramazdı. Kendi kendiyle yaptığı sohbeti engellemesine karşın, Klim konuğunu çok nazik bir biçimde karşıladı. Ama şimdi buna pişman olmuştu çünkü İnokov daha eşikte başlamıştı:

"Bana bakın, Yelizaveta Spivak'a şiirlerimi okumak için sizi hangi şeytan dürttü?"

Kaba ve öfkeli konuşuyordu ama yüzünde kötü değil şaşkın bir ifade vardı; sorduktan sonra ağzını yarım açarak ve kaşlarını kaldırarak anlayamayan bir yüzle baktı. Ancak koyu renk bıyıkları belirgin bir biçimde titriyordu ve Samgin bunun kendisi için hayırlı olmayacağını anladı. Bir şeyler uydurması gerekiyordu.

"Şiirler mi? Sizin şiirleriniz mi?" diye gözlüğünü çıkararak şaşkınlıkla sordu. "Ona yalnızca bir tanesini, şiir formu olarak en özgün olanı okudum. Ancak onda imza yoktu. İmza bölümü yırtılmıştı."

"Yırtılmış mı?" diye yineledi İnokov. Sandalyeye oturdu ve şapkasını dizine koyarak avucunu yüzünde gezindirdi. "Demek böyle. Bense burada saçma bir durum olduğunu düşünmüştüm. Başka türlü olsa, kuşkusuz okumazdınız. Şiirler sizde mi?"

"Redaktör yayımlanmayacak olan tüm şiirleri yok etmeme izin verdi."

İnokov iç geçirdi, çevresine bakındı ve iki elinin parmaklarıyla gözlerini ovuşturdu; yüzü her zamanki asık halini yitirmiş, tuhaf biçimde yumuşamıştı.

"Ne oldularsa oldular. Kentte hava ne kadar boğucu!"

Yeniden şaşkın bakışlarla odayı gözden geçirdi ve yalvarır gibi bir sesle:

"Haydi, Samgin, kırlara gidelim mi?" diye öneride bulundu.

"Memnuniyetle," dedi Klim. Kendisini İnokov'a karşı suçlu hissediyor, bir konuda ona gerekli olduğunu fark ediyordu. İçinde bir merak ve öğrenme umudu belirdi: İnokov, Korvin ve Spivak'ı bir araya getiren neydi acaba?

İnokov sokakta aceleyle yürüyerek hırsla sigarasının dumanını savururken konuşuyordu:

"Sık sık kırlarda dolaşırım ve topçu kışlalarını nasıl inşa ettiklerine bakarım. Ben tembelim ama çalışanları izlemeyi severim. İzlerim ve düşünürüm: Herhalde insanlar bir gün küçük, alçakça işler yapmaktan yorulacak, var güçleriyle gerçek, büyük bir işe girişecek ve mucizeler yaratacaklar."

"Babil kulesini mi?" diye sordu Klim.

İnokov: "Kötü bir girişim değilmiş," dedi ve dirseğine dokundu. "Hayır, ciddi söylüyorum; insanların mucizeler yaratacağına inanıyorum, aksi halde yaşam beş para etmez ve her şeyi cehennemin dibine yollamak gerekir! Tüm bu evleri, fenerleri, kaldırım taşlarını..."

Sigara izmaritine fiske vurarak, şapkasını ensesine devirdi ve asık bir yüzle:

"Yelizaveta Lvovna'ya şu şeyden... koro şefi ile aramızda geçenlerden siz mi söz ettiniz?" diye sordu.

"Tabii ki ben etmedim," diye alıngan bir tavırla yanıtladı Klim.

İnokov bu alınmayı fark etmedi.

"Öyleyse kim etti? Yoksa o küstahın kendisi mi söyledi?"

"Ona neden öyle davrandınız?"

İnokov biraz durarak, kesik kesik, kaba sözcükler kullanarak,

Korvin'in küçük erkek çocukları eşcinselliğe yönelttiğini, bu nedenle mahkemeye verildiğini ancak piskoposun onu kurtardığını söyledi.

İnokov: "Ama nasıl olsa kodesi boylayacak," diye homurdandı ve ayağını eğrilmiş bir kaldırım taşına çarptı.

Samgin: "Yelizaveta Lvovna bunu biliyor mu?" diye temkinli bir tavırla sordu. İnokov onun yüzüne baktı ve o da sordu:

"Neden bilsin ki?"

"Onu tanıyor da..."

"Spivak'ın korosunda az mı öküz şarkı söylüyor."

Balgam çıkardı, yere tükürdü ve sert bir tavırla sustu.

Güneşin cömertçe aydınlattığı, grimsi kızıl çimenlerle kaplı kırlara çıktılar. Kır, hafif tümseklerle uzaklara yayılarak sisli bulutlara doğru yükseliyor, uzakta, kamp çadırlarının tekdüze konileri, karlı tümsekler halinde görünüyordu. Bunların solunda, beyaz giysili, oyuncak gibi görünen askerler koruluğun karanlık fonunda hareket edip duruyor, daha solda ise, bulutların arasındaki mavimsi boşluğa doğru kerpiç bina yükseliyordu. Bina, çocuk gibi görünen işçiler tarafından yapıştırılan ince kaplamayla kaplanmıştı. Askerlerin süngülerini parlatarak uygun adım yürüdükleri yerde, bronz ata binmiş bir süvari, kızıl bir renge bürünerek güneşe karşı atını koşturuyordu.

İnokov yamacın kenarına gelerek: "Varavka, kentin bir yanında hapishane ve mezbaha inşa ederken, rakibi de diğer yanda kışla inşa ediyor," diye söze başladı.

Gri, kurumuş ot sapları Klim'in ayakları altında kırılarak çatırdıyordu. Açık alanlar onu daima kederli ve itaatkâr bir ruh haline sokuyordu. İnokov'la yan yana yürürken güneş ışığında, kurumuş otların yoğun kokusuyla dolu sıcak havada eriyordu sanki. Konuşma arzusu yok olmuştu ve İnokov'un homurdanarak söylediklerini de canı dinlemek istemiyordu. Yürüyor ve kışlaların nasıl yükseldiğine bakıyordu. Kışla üç bina halinde ve trapez formunda yükseliyordu; ortadaki yapı neredeyse bitmek üzereydi ve taşçılar üçüncü katın son dizilerini döşüyordu. Mavi ve kırmızı formalı, beyaz önlüklü şekillerin duvarın kenarındaki kımıldanışı-

nı, kerpiç taşıyan işçilerin, tahtaların oluşturduğu basamaklardan güçlükle tırmanışını görmek güzeldi. Yamacın kenarında, kille karışık toprak üzerinde yürüyorlardı. Eğimlerden birisine çöp dökmüşler, çalılık ve pis bir ot yetişmişti. Diğeri sevimsiz derecede çıplak, demir renginde ve tırnakla tırmalanmış gibiydi. Toprağın oluşturduğu bu derin yarıkla, başlangıcında bulunan küçük insancıklar tarafından yapılan inşaat arasında bir araya gelemeyecek bir şeyler vardı. Klim, yamacı tümüyle doldurabilmek için bu türde binlerce alaca renkli kişi gerektiğini düşündü.

İnokov ayağı bir şeye takılmış gibi durdu ve Klim'i dürterek haykırdı:

"Allah kahretsin, koşalım!" ve küçük bir haylaz gibi ileri fırladı.

Klim, birkaç saniye gördüğünü anlamadı. Ona, mavi bir gök lekesi titreyerek duvara çarpmış ve onun üzerinde büyüyerek onu ezmeye, devirmeye başlamış gibi geldi. Büyük binaya dayanan gri tahta kafesin sırıkları sallandı ve yavaşça, sanki istemeden, duvarı açıkta bırakarak ve beraberinde sürükleyerek Klim'e doğru eğildi. Bir gıcırtı, çatırtı ve merdivene düşen kerpiç parçalarının boğuk sesi işitildi.

Samgin, duvarın yıkıldığını ancak yere düşen sırık ve tahtaların kaosu arasındaki taşçılar omuzlarındaki kerpiçleri fırlatarak sıçramaya başladıklarında ve inanılmaz bir çabuklukla merdivenden aşağı kaçıştıklarında anladı; kerpiçler arkalarından, tahtanın üzerinde büyük bir gürültü çıkararak dökülüyor ve bu saçılma sesi gıcırtı ve çatırtıyı örtüyordu. Samgin altındaki toprağın oynadığını ve aynı anda da binanın üzerine doğru yıkıldığını hissederek kaçmaya başladı. Duvar parçalanıyor ve bir toz yığını yükseliyordu; pencerelerin boş delikleri iğrenç bir biçimde eğrilmişti. Birisinin içinden geniş bir tahtanın ucu çıkmıştı ve dil çıkararak onları kızdırıyor gibiydi. İnsanların havada böylesine çabuk, böylesine doğal olmayan bir pozda bir an görünerek düşmeleri ve Klim'in çatırtı, gıcırtılar ve değişik dehşet çığlıkları arasında duyabileceği kadar güçlü bir ses çıkartarak yere çarpmaları inanılır gibi değildi. Birkaç kişi havada koşar gibi yerlere yuvarlandı; görüldüğü kadarıyla, sırıkların ve geçişlerin eskimiş gövdesinden geçmek is-

temişler, ancak ağaç sarsılarak bir örümcek ayağı gibi onları yakalamış ve ezmişti. Pencerelerden birinde elinde sopasıyla bir adam ayağa kalktı ancak pencerenin yan kısımları döküldü ve adam sopayı attı, ellerini kanat çırpar gibi salladı ve geriye düştü.

Geniş bir hasır şapka havada uçuştu ve Samgin'in ayaklarının dibine yuvarlandı. Klim kenara sıçradı, çevresine bakındı ve felaketten yeterince kaçamadığını, biçimsiz tahta ve kerpiç yığınından yirmi adım kadar uzakta durduğunu soluklanırken anladı; yığının içinde tahta ve kalas uçları sallanıyor ve titreşiyordu. Klim'in bacakları titriyordu. Yere oturdu; ter gözlerine akıyor, kör gibi gözlerini kırpıştırıyordu. Gözlüğünü çıkartarak, taşçıların, marangozların ellerini sallayarak dört bir yandan nasıl koşuşturduklarına baktı. Özellikle mavi gömlekli yeni yetme bir delikanlı çevik bir tay gibi koşuyor, koşarken de kulakları sağır edercesine haykırıyordu:

"Pavel dayı, daayıı..."

Samgin'in önünden şimşek gibi geçti; beyaz, kireçle pudralanmış gibi bir yüzü vardı; ağzı açık, gözleri madeni para gibi yuvarlaktı. Şaşırtıcı derecede toza bulanmış iri yarı, sakallı bir adam tek ayağı üzerine basarak Samgin'in iki adım ötesine yıkıldı; haykırdı ve kanlı parmaklarını ensesindeki saçlarından çekti, kanları parmaklarından yere silkeledi ve ellerini önlüğüne silerek, bir tabela okuyormuşçasına düz bir sesle:

"Öküzler, parlak düğmeliler, tapınılan kişiler!" dedi.

Kamptan beyazlar giymiş bir süvari geldi; askerler, top gibi sıçrayarak birbirlerini geride bırakıyor, şaşkınlıkla koşuşturuyordu. Onların çok gerisinde iki yeşil araba sarsılarak yol alıyordu. Güneş, kırları, bu felakete unutulmayacak bir netlik kazandırmak istercesine, aşırı derecede aydınlatarak koruluğa doğru iniyordu.

Samgin insanların yolundan bir kenara çekildi, başını sallıyor, hareketlenen kırlıkta olup bitenlerden gözünü ayıramıyordu. İnokov'un bir adamı omzuna atarak taşıdığını görüyordu. Adam bir kukla gibi bükülmüştü ve yumuşak elleri İnokov'un göğsünde dolaşıyor, sanki yelken bezinden gömleğinin düğmelerini açmaya çalışıyordu. Bir subay koşarak geldi ve beyaz eldivenli elini sallaya-

rak İnokov'a bağırdı; İnokov eğildi yavaşça adamı yere bıraktı, ellerini ve ayaklarını düzeltti ve yeniden yıkık duvara doğru koştu. Orada artık askerler, un böcekleri gibi beyaz bir görünümle toplanmıştı. İşçiler de oraya temkinli bir biçimde yaklaşıyordu; ancak büyük bir bölümü Samgin'in çevresinde oturuyor ya da uzanıyordu. Aşırı derecede yüksek sesle birbirlerine ulurcasına bağırıyorlardı; özellikle tiz, kadınsı bir ses duyuluyordu:

"Minayeva, Pavluhu, ha? Onlar da gitti! Minayeva da diyorum..."

Şişmanca, geniş sakallı, şiş yüzlü, gözlerinin altında torbalar bulunan taşçı, hırıldayarak bağırıyordu:

"Siz yine Tanrı'ya şükredin..."

"İlk kez ben fark ettim."

"O öküzler kendilerine tapındırıyorlar."

"Ne böğürüp duruyorsun? Dua okumak gerek..."

"Kardeşlerim, Matvey'in girdaba kapılmış gibi nasıl düştüğünü gördüm, hey Tanrım!"

Samgin'e, hava daha da ısınmış ve güneş belleğinde kalan sözcükleri, yüzleri ve hareketleri acımasızca dağlıyormuş gibi geliyordu. Taşçıların değişik seslerden oluşan hararetli konuşmalarını dinlemek tuhaftı. Askerlerin haykırışlarını ve birisinin dinmek bilmeyen "Ahh, ahh" diye inlemesini boğmak istercesine yüksek sesle konuşuyorlardı.

Beş kişi, enseleri felaket yerine dönük olarak ayakta duruyordu ve yüzleri sevinçliydi. Ufak tefek, sarışın bir mujik sık sık haç çıkararak ve sözcükleri yutarcasına konuşarak insanları inandırmaya çabalıyordu:

"Vallahi yalan söylemiyorum! Seni şu anda gördüğüm gibi gördüm: Yukarıya doğru koşuyordu ama altındaki basamak esnedi ve o uçuverdi, vallahi doğru söylüyorum!"

Samgin, anlamaya çalışarak çevresine bakındı: İstemediği halde nasıl bu kadar yaklaşmıştı? İnokov ileri atıldığında arkasından koşmadığını, bir kenara çekildiğini anımsıyordu.

'Tuhaf,' diye düşündü; askerlerin yaralıları taşıyışlarını ve gereksiz bir düzenle onları dizmelerini izledi.

İnokov geldi, sol eli bir mendille sarılmıştı; ağzıyla ve sağ elinin parmaklarıyla düğüm atmaya çalışıyor ancak başaramıyordu.

"Yardım etsene!" dedi Klim'e.

"Yaralandı mı?"

"Parmaklarım sıkıştı."

"Çok ölü var mı?"

"Üç kişi gördüm."

Şapkasız, kirece bulanmış, mintanının yenleri yırtılmış vaziyette ayakta duruyor ve nedense ayağıyla yonga kaplı, kızıl kerpiç tozu bulanmış kuru zemine vuruyor ve tozlu kirpiklerini kırparak konuşuyordu:

"Aptalca bir şey: Tahtalar düştüğünde, bildiğin gibi, sanki büyük bir örümcek kımıldıyor ve insanları yakalıyor gibiydi."

"Evet," diye onayladı Klim. "Özellikle örümceğe benziyordu. Anımsayamıyorum: Arkanızdan mı koştum, olduğum yerde mi kaldım?"

İnokov ona anlayamayan bir bakış fırlattı:

"Birisinin başı yamyassı olmuştu... hayret verici bir şey! Hiçbir şey kalmamıştı: Yalnızca alt çenesi ve sakalı vardı. Gidelim mi?"

Birbirlerine öylesine yakın yürüyorlardı ki, güçlükle adım atabiliyorlardı. İnokov, mintanının yeniyle yüzündeki tozu silerek arkasına bakıyor, Klim'i dürtüyor, o ise İnokov'a sokularak konuşuyordu:

"Biliyor musun, olduğum yerde duracağımdan emindim ama arkanızdan koştum. Tuhaf değil mi?"

"Bunda tuhaf olan ne?" diye kayıtsızca söylendi İnokov ve eğri bir gülümsemeyle dudaklarını büzdü. "Sağlam kalan taşçılar, felaketi oldukça sakin karşıladılar," diye anlatmaya başladı. "Oraya koştum ve bir adamın ayağının iki kereste arasına sıkıştığını, baygın halde yattığını gördüm. Bir amcaya bağırdım: 'Çekmeme yardım et!' o ise bana: 'Dokunma, ölülere dokunmak yasak,' dedi. Yardım etmeden çekip gitti. Onların hepsi de... Askerler çalışıyor, onlar bakıyor."

Samgin: "Korktular," dedi ve aniden buzlar arasında boğulmakta olan Boris Varavka'nın yanına patenle ne kadar hızlı gittiğini anımsadı.

Yüksek sesle: "Bugünküne benzer bir şey hiç olmamıştı," dedi.

İnokov silkinerek kendine geldi, ona baktı ve onayladı:

"Ben de görmemiştim."

Bu sözcüklerle Boris'e ilişkin anısını unuttu.

Samgin'i halsizlik ve fiziksel bir bulantı duygusu sarmıştı. Havada olağanüstü küçük görünen insanların nasıl düştüğünü görmemek ve unutmak için gözlerini kapatmak ve durmak istiyordu.

İnokov, yürürken pantolonundaki tozları şapkasıyla çırparak: "Ne saçmalık," diye düşünceli bir tavırla söylendi. "Size koşmanız gereken yere koşmamışsınız gibi geliyor, benimse gözlerimde yonga, şöyle gri bir yonga, sanki ateş edilmiş gibi uçuşuyor. Tıpkı bir çayırkuşu gibi. Çatırdıyor. Gerçekten şaşırtıcı! Burada insanlar sakatlanıyor, inliyor, haykırıyor, insanın belleğinde ise yongalar kalıyor. Bu şeyler, bu yongalar... şeytan götürsün onları!"

Samgin'i dürttü ve adımlarını yavaşlatarak sözünü tamamladı:

"Bir adam bana sopayla vurmak istemişti, elinden sopayı aldım, bu arada parmaklarının arasına kıymık battı. Şöyle iri bir kıymık ve onu o aptalın elinden çıkartmam gerekti."

Yeniden hızlı hızlı yürümeye başladı.

"Yonga parçaları, kıymıklar... Ruhumda adeta bir toz var."

Samgin: 'Bu kıymık işini herhalde uydurdu' diye düşündü ve: "Ne söylemek istediniz?" diye sordu.

"Bilmiyorum. Bilseydim böyle konuşmazdım," diye yanıtladı İnokov ve aniden eski evin eğri kapısında kayboldu.

'Neden "bilseydim böyle konuşmazdım," dedi ki!' diye düşündü Samgin. 'Ne sevimsiz bir adam...'

Güneş batıyor, Uspenskiy kilisesinin başlıkları devasa mumlar gibi parlıyordu; havada pembemsi bir duman vardı.

Eve gelince Samgin makine gibi bahçeyi geçti, yorgun bir halde banka oturdu. Sonbahar renklerine bezenmiş bahçede aynı zamanda kızılımsı bir boğucu hava vardı; son birkaç günün sıcağı yağmuru da getiriyor ancak rüzgâr, ağaçlardan sarı yaprakları kopartarak bulutları dağıtıyor, kenti toz içinde bırakıyordu. Samgin ürkütücü bir biçimde kıvrılmış, kolsuz ve bacaksız, başları önlüklerle örtülü, düğümlenmiş gibi duran ve inanılmaz bir hızla dü-

şen bedenleri net olarak görüyordu. Diğer bir adam dimdik, kolları yukarıda düşüyor, aşırı uzun görünüyordu; şişen kemersiz kırmızı gömleği, onu bir laleye benzetiyordu. Klim üç mü yoksa dört kişinin mi duvardan düşerek havada uçtuğunu anımsamıyordu; ona şimdi sanki on kişi görmüş gibi geliyordu.

Ek bölmenin penceresinden Yelizaveta Lvovna'nın sakin sesi geliyordu; kısa süre önce öğrencilerle birlikte edebiyat tarihi ile ilgilenmeye başlamıştı ve sekiz kişi evine geliyordu. Klim, düşünmemek için, kendisini Spivak'ın sözlerine kulak vermeye zorladı.

Klim, Spivak'ın: "Rembro'nun seslileri renklendirmesi yeni bir şey değildir. Daha önce Tik, sözcüklerle renkli izlenimler yaratmayı denemişti," dediğini duydu ve: 'Çok ikiyüzlü bir kadın. İstediği nedir?' diye düşündü.

Spivak'ın sesi hoş olmayan biçimde tek tonlu ve ısrarcıydı.

"Aslına bakılırsa, romantizmin temelinde yaşam gerçeklerinden ve her gün rastlanan kötülüklerden kaçma eğilimi söz konusudur. Romantik Karamzin biraz kaba ancak çok açık bir biçimde itiraf etmiştir.

Ah, sürekli dökmeyelim,
Gözyaşlarımızı gerçek felaketler için,
Güzel düşüncelerin çekiciliğinde
Bir an olsun kendimizden geçelim.

Durumu yalnızca basitleştirdiğini anlamasına karşın, Samgin: 'Nasıl da yalan söylüyor,' diye düşündü.

"İşte, bir an için değil ama tüm yaşam boyu güzel düşüncelerle dolmak için, onlar yaşam gerçeklerinden uzaklaşırlar, diğerleri ise..."

Samgin kalktı, pencereye yaklaştı ve tanıdık odanın loşluğuna karşı:

"Topçu kışlaları çöktü; birçok kişi öldü, çok sayıda yaralı var..." dedi.

Oda, çekilen sandalyelerin gürültüsüyle doldu ve köşede bir kibrit alevi uzun parmaklı bir eli aydınlatarak parladı; bir bayan korkmuş bir tavuk gibi ses çıkardı. Sözlerinin yol açtığı kargaşa Klim'in hoşuna gitmişti. Korkunç olayı anlatmak için, acele etme-

den bahçeyi ve avluyu dolaştığında, Spivak'ın öğrencileri ek bölmeden koşarak gürültüyle çıkıyordu; Spivak masanın yanında duruyor, lambayı yakarken abajuru şangırdatıyordu. Yaşlı Radeyev, parmaklarını masaya vurarak ve başını sallayarak oturuyordu.

Spivak gülümsemeden ancak sitemsiz bir sesle: "Ne kadar teatral bir sesle bağırdınız," dedi.

"Evet, suçlar gibi," diye onayladı Radeyev. "Öğrenciler kaçıştı."

Felaket hakkında sorular sormaya başladı; Spivak ise koyu renk giysisiyle çok dik ve uzun görünerek elini kaldırdı, saçını düzeltti ve: "Kutuzov tutuklandı," dedi.

Radeyev: "Evet, gemide," diye yine onayladı ve iç geçirdi. Daha sonra kalktı, Spivak'ın elini tuttu, bir eliyle sıkarken diğeriyle okşadı ve avutan bir sesle: "Bu durumda, kefalet için uğraşacağız, öyle değil mi? Neyse, sağlıcakla kalın," dedi.

Spivak onu geçirmeye gitti ve Klim, Kutuzov konusunda nasıl davranacağını düşünemeden geri döndü. Yanında, restoranın terasındaki gibi gösterişli duran ve zenginleşmiş bir berberi anımsatan Korvin yürüyordu.

Spivak kayıtsız bir tavırla: "Tanışıyor musunuz?" diye sordu; konuğu ise yüksek tenor sesiyle kendisini yavan bir tavırla tanıttı:

"Andrey Vladimiroviç Korvin."

Ancak burun kökünün hemen üzerinde derin bir kırışık belirdi, gür kaşları bir hat halini aldı ve gece kuşununkini anımsatan yuvarlak gözleri bir an için sekiz rakamı biçiminde tek bir göze dönüştü. Bu, o denli tuhaf bir durumdu ki, Klim gerilememek için kendisini güç tutu.

"Bir dakika oğluma bakacağım," dedi Spivak çıkarken. Korvin yeleğinin cebinden altın bir saat çıkardı.

"Koro çalışmasına daha kırk dakika var."

Ev sahibesinin kapıyı arkasından kapamasını bekledi ve cızırdar gibi bir fısıltıyla, boynunu uzatarak konuşmaya başladı:

"Tatsız olayın tanığıydınız ama hiç düşünmeyin bile. Bunu onun yanına bırakmayacağım. Deli bile olsa, bu mazeret değil, hayır! Yelizaveta Lvovna saygıdeğer bir bayan ve kuşkusuz bu

olayı bilmemeli! Ama o adama dersini alacağını söyleyin!"

Klim, oldukça yüksek perdeden: "Bu tür görevleri üstlenmem," dedi.

Korvin, elini kaldırarak: "Şşştt," diye tısladı. "Niçin üstlenmeyecekmişsiniz? Neden?"

Gözleri birbirinden ayrık duruma geldi, her biri yerine oturdu. Korvin bıyıklarını oynatarak üst cebinden kırmızı bir mendil çıkardı, dudaklarını sildi, gırtlağını temizleyerek tehditkâr bir fısıltıyla:

"Tanık olarak sizi ve köşe yazarını göstereceğim," dedi.

Spivak odaya girdi ve yorgun bir halde kanepeye oturdu. Korvin derhal, teklifsizce ona sandalyesini yaklaştırdı, oturdu, pantolonunu kareli çoraplarını ortaya koyacak biçimde düzeltti; dizleri iki pudluk kantar topu gibi toplu ve yuvarlaktı. Küstahça fısıltısı ve sandalyesini teklifsizce çekmesi Samgin'i kızdırmıştı; Yelizavete Lvovna'ya her şeyi anlatmak için büyük bir istek duydu ama kadın kendisine ve Korvin'e alınmış bir tavırla kıyaslar gibi bakarak ve notanın sayfalarını çevirerek:

"Kötü haberi duydunuz mu?" diye sordu.

Öyle bir tavırla sordu ki, Klim: 'Kutuzov'dan mı söz ediyor? Yoksa bu öküz de mi devrimci,' diye düşündü.

Ancak Korvin'in felaketten haberi yoktu ve Spivak, Klim'e: "Anlatın," diye öneride bulundu.

Samgin soğuk bir sesle ve kısaca anlattı; koro şefi olayı dinledi ve özel bir ilgi göstermeksizin sert bir sesle:

"Acele ediyoruz ve bu yüzden de her şey yıkılıyor. Bizim halkımız da düzensiz," dedi.

Korvin, çok konuşmaya alışkın bir kişi tavrıyla ve metalik bir tenor sesle, halk koroları, orkestraları ve şarkı gruplarının örgütlenmesi gerekliliğinden söz etmeye başladı:

"Özellikle sporu, boksu teşvik etmek gerekir: Halkımız dövüşmeyi sever..."

Sesi kesildi ve koro şefi öksürmeye başladı; meydan okurcasına Klim'e baktı ve konuşmasını sürdürdü:

"Halkımız aptalca, hayvan gibi dövüşüyor; dövüşte bile bir disiplin ve kural olması gerekir."

Samgin güldü, ancak Spivak'ın ne söyleyeceğini bekleyerek susuyordu; Spivak, notaları kalemle işaretleyerek, başını kaldırmadan ve şaşırtıcı derecede yersiz bir biçimde:

"Andrey Vladimiroviç Kore'de bulunmuştu," dedi.

Koro şefi kırmızı mendiliyle dudaklarını sildi, Samgin'e bakarak gözlerini sekiz rakamı gibi yaptı ve daha sert ve ders verir bir tavırla sürdürdü:

"İşte, örneğin, İngilizler: Onlarda öğrenciler ayaklanmaz ve genelde hayal kurmadan yaşarlar, sayıklamazlar çünkü onlarda spor vardır. Biz Batı'dan kötü olanı alıyoruz, iyi olanı göremiyoruz. Halk için daha sık dini törenler ve haçlı yürüyüşler gerek. Papalık niçin güçlü? Özellikle bu törenler ve gösterilerden dolayı. Halk dinsel olana gözleriyle, maddi olarak ulaşmalıdır. Tanrı'ya ruhsal tapınma, bin dokuz yüz yıldır öğütlenmektedir ancak biz bunun yararının az olduğunu, yalnızca tarikatların arttığını görüyoruz."

Spivak, saatine bir göz atarak: "Bize Korelilerden söz edin," diye öneride bulundu.

Korvin: "Koreliler de ne ki? İğrenç Japonların Avrupalılarla ilişkileri sonucu yok olan zavallı bir halk," dedi kaba bir tavırla. Sigarasını içerek dumanını Spivak'ın dizlerine üfürdü.

"Saf, sessiz, balmumu gibi yumuşak bir halk," diye Korelilerin meziyetlerini saydı. Sigarasının ağızlığını kalın ve büyük olasılıkla sert dudakları arasında ezdi, daha sonra da kendinden emin ve meydan okur bir tavırla: "Ve kültüre hiç gereksinimleri yok," dedi.

Anlaşılan, sinirine dokunan, onurunu kıran bir şey anımsamıştı: Gözlerine kan hücum etmişti; tırnaklarıyla dizini kaşıyarak Japonlara sövmeye başladı; bu arada gülünç sözcükler sarf ediyordu:

"Örneğin bizde tramvaylar insanları, ünlü ve basit arabalarımızın gerçekçiliği konusunda kuşkuya düşürdü..."

Spivak kalkarak: "Gitme zamanı geldi," dedi. Sözleri Samgin için iki anlam taşıyordu ama onun yüzüne bakınca, koro şefini dinlemediğini gördü.

Spivak, Klim'e: "Birlikte gidelim," diye öneride bulundu.

Klim, bunun onun için gerekli olduğunu anladı ve bir kez daha

Korvin'i dinlemek istedi. Dışarıda hava güzel değildi; avlulardan, sokak aralarından rüzgâr esiyor, sonbahar yaprakları kaldırımlarda uçuşuyor, kapı eşiklerine ulaşıyor, sıçrayarak çitlerin alt kısımlarına yapışıyordu; bazıları ise ürkmüş fareler gibi düşüyor, havada dönüyor ve ayakların altına yuvarlanıyordu. Bunda, Samgin'e duvardan düşen taşçıları ve marangozları anımsatan bir şey vardı.

Korvin, alışkın bir hatip sesiyle: "Kadın doğası gereği inanmakla yükümlüdür," dedi.

Ağır ayaklarını yüksekçe kaldırarak yürüyor, adımını bir generalinki gibi belirgin biçimde atıyor, bastonunu, Klim'in kendisine daha yakın olmasını önlemek ister gibi koltuğunun altında tutuyordu.

Spivak: "Ah, çok sıkıcı konuşuyorsunuz," diye iç geçirdi ama Korvin sürdürdü:

"İnanmayan kadın, yanlış kadındır..."

Samgin iki fenerle çok az aydınlatılmış olan ara sokağa saptı. Rüzgâr sırtına çarpıyordu, tozdan ağzı ve boğazı kurumuştu; bir restorana uğrayarak bira içmeye, sıradan insanlar arasında oturmaya karar verdi. Aniden, bir çitin arasındaki boşluktan koyu renk giysili ufak tefek bir kadın çıktı ve yavaşça:

"Bana eşlik edin," diye rica etti.

Samgin daha hızlı yürümeye başladı, ancak kadın ayakkabısının topuklarını, bir keçinin ayaklarını yere vurması gibi, kaldırıma vurarak peşinden geliyordu. Klim'in arkasında yalvaran fısıltısı duyuldu:

"Burada, yakında oturuyorum."

Samgin, kadının yuvarlak, gaga burunlu ve geniş ağızlı yüzüne baktı ve öfkeyle:

"Çekil git!" dedi.

Genç kadın korkarak geri çekildi.

'İşte gereksiz her şeyi kendinden böyle uzaklaştırmak gerek.'

Ancak bir dakika sonra, kentin ana caddesinde kendini haklı çıkararak:

'Kadınlara karşı duyduğum bu öfkeyi bana Lidiya aşıladı,' diye düşündü.

Lidiya'yı giderek daha seyrek, her defasında daha fazla öfke duyarak düşünüyordu ve bugün bu düşmanlık özellikle çok açık bir biçimde ortaya çıkmıştı.

Restoranda otururken: 'Ne kadar kırgın ve zavallı,' diye düşündü. Belleği genç kızın anlamsız tümceleri ve sorularını ona fısıldıyordu adeta.

"Baksana, ne kadar korkunç değil mi? Tanrı ve cinsel organlar!"

Çoktandır kadınlara karşı olan düşüncelerinde giderek daha soğuk ve küstah olduğunu, bunun da kendisini hata olasılığından koruduğunu fark ediyor, çocuksuz dişi Margarita'nın hemcinsleri hakkında söylediklerini doğru buluyordu.

Restoranın uzun salonu boyunca, duvarların diplerinde sarı peluşla kaplı iki kişilik kanepeler yerleştirilmişti; Samgin kanepeler arasındaki masaya oturdu ve kendisini kocaman, biçimsizce yerleştirilmiş bir vagonda gibi hissetti. Tütünün ve mutfağın sıcak ve iç bulandırıcı kokusu salonu dolduruyor, havanın bulanık mavi renge dönüşmesi doğal görünüyordu.

Bıçakları, çatalları, tabakları şakırdatıyorlardı; kanepenin arkalığının üzerinden, Merkulov'un inşaat işleri müteahhidinin yağlı, seyrek saçlı ensesi yükseliyor ve kötü yolunmuş bir tavuğu anımsatıyordu. Müteahhidin karşısında iri yarı, sakallı piskoposluk mimarı Dianin oturuyordu; bu adam Klim'e, kendisini pencerede görerek arkadaşına: "Lazar yeniden doğmuş!" diye haykıran prangalı tutukluyu anımsattı.

"Sürekli dolaşarak Kuzey Kutbunu arıyorlar, sersemler. Kutup kime gerekiyor ki?" diye öfkeyle hoşnutsuzluğunu belirtti Merkulov.

Mimar, birasını höpürdeterek ve Klim'e kara gözlerini sertçe dikerek: "Merak işte," diye açıkladı. "Merak!" diye de ekledi.

Samgin'in solunda, kentteki en iyi aile hamamlarından birisinin sahibi olan Domogaylov, Mazin'in hızlı hızlı konuşmasını dinleyerek bir şeye kahkahalarla gülüyordu. Mazin, kent yönetim kurulu üyesiydi ve şişman, pörsümüş, hadım gibi tüysüz suratlı bir adamdı; bu neşeli, sefahat düşkünü adam, iki yıl önce kızını zorla dul emniyet müdür yardımcısına vermiş, kızı ise eve gelinlik tacıyla girerek kendisini vurmuştu.

İpek giysili iri yarı kadın: "O zavallı, suratına diplomatça bir ifade verdi, ama ben de hıncımı ondan aldım, sinirlendiriverdim," diye sulu bir tavırla övündü; kulakları mantı biçiminde şişkinceydi ve ağır zümrütlerle süslüydü. Kinayeli bir gülüşü vardı. Bu kadın, tüm kentte acımasızlığıyla tanınan tefeci Fiona Trusova idi. O ise "mutlu bir yaşamın gizini" bildiğini söylüyordu. Taşra soylular birliği yöneticisinin aşçısının kızıydı ve mutlu yaşamına bu adamın sevgilisi olarak başlamıştı; kısa zamanda adamın tüm parasını yiyip bitirmiş, bir kuyumcu ile evlenmiş ama adam keçileri kaçırmıştı; daha sonra vali yardımcısı ile yaşamıştı. Şimdi ise her sezon yeni bir aktörle yaşıyordu. Tüm kentte onun para konusundaki yüzsüzlüklerine ilişkin fıkralar anlatılıyor, ancak eli açıklığı da hayret uyandırıyordu: Çocuklar için bir hastane yaptırmıştı ve kız-erkek liselerinde yirmiden fazla çocuk okutuyordu.

Büyük bir zevkle: "Bu sezon bize en iyi dram topluluğu gelecek," dedi. Bir yandan da kereste tüccarı, ufak tefek, gaga burunlu ve parlak sarı gözlü Usov'a konyak dolduruyordu.

Merkulov, mimara: "Dedelerimiz ve babalarımız, neyi nereden almak gerektiğini bilmeyi öğrettiler," dedi homurdanarak. Mimar ise şarabı ışığa tutarak iç geçirdi:

"Şimdilerde kilise inşası Sibirya'da demiryolu hattında gelişiyor."

"Hayır, Fiona Mitrevna, iyi dinle!" diye haykırdı Usov. "Vasilsursk'a bir İspanyol meşe perçini satın almaya geldi; yalnızca kendi dilini ve Fransızcayı biliyordu. Vasilsursklular İspanyolca öğrenecek değil ya, İspanyol'a Rusça öğretmeye başladılar. Ve biliyor musun, öğrettiler de..."

Samgin, istakoz yiyor, leziz bir şarap içiyor ve dinliyordu. Restoranda on yedi kişi saymıştı; hepsi de ev bark sahibi, Robinzon'un deyimiyle, kentin "babaları" idi. Bunlar en varlıklı kişiler değildi ama tarihçi Kozlov'un ifadesiyle, "kalifiye olmayan, sıradan," ancak acele etmeksizin sağlam bir yaşam düzeni kurabilmiş, zenginlerden daha önemli, kent yaşamına karşı kayıtsız ve tüm gün boyu tembel tembel karınlarını doyuran kişilerdi. Kozlov'a göre, sağduyu gereği, bu insanlar hakkında iyi niyetli düşünmek gerekiyordu. Ancak Samgin şöyle düşündü:

'Üniversiteyi bitireceğim ve bu öküzlerin yararına çalışmak zorunda kalacağım. Bunlardan birisinin kızıyla evleneceğim, kız ve erkek liseliler doğurtacağım ve onlar da on beş yıl sonra beni anlamayacaklar. Daha sonra semireceğim ve belki de meraklı insanları alaya alacağım. Yaşlılık. Hastalıklar. Ve kendimi kurban kesen İshak olarak hissederek öleceğim. Hangi Tanrı'ya?'

Bu düşünceler yeni ve yabancıydı, onu çok huzursuz etti, ama bunları kafasından atacak gücü yoktu. Kap kacak şakırtısı, gülüşler, sesler Samgin'in başında, boş bir odaymışçasına uğultu yapıyor, bu uğultu düşüncelerinin üzerinde yer alıyor ve onları engelleyemiyordu. Samgin, bir şeyin bu düşünceleri yok etmesini istiyordu. İnsanlara karşı dostça olmayan anılar beliriyor ve acı veriyordu. İşte, kendisince tüm insanları iş gücü olarak gören Varavka; işte, düzgün ve temiz Radeyev, sevecenlikle konuşuyor:

"Aydın insanları, çıkarsız davrandıkları, çalışma konusunda dürüst oldukları için seviyorum," diyordu.

Bunların yanı sıra, devrimcilere kâhyalarına davrandığı gibi davranan Lütov. Samgin, bu yaşamı yıkmak için kendini çalışmaya adayan Kutuzov'u da anımsadı ama düşünsel olarak ondan kurtulmaya çalıştı.

Restorandaki adamları gözlemleyerek: 'O artık oyun dışı kaldı ve büyük olasılıkla uzun bir süre de kalacak. Ama Marakuyevler, Poyarkovlar bu tür adamlara karşı ne yapabilirler ki?' diye düşündü. 'Benim biraz oyalanmam gerek,' diye karar verdi ve birkaç dakika sonra ıssızlaşan caddeye çıktı.

Kara bulutlar kentin üzerinde parçalar halinde uzanıyordu ve Klim onları ayılarla kıyasladı. Mavi boşluklarda olağanüstü parlak yıldızlar ışıldıyor, sanki sonbahar serinliğinin geldiği boşluğun ne denli derin olduğunu göstermek istiyorlardı. Dükkânlar artık kapanmıştı ve hava, fener direkleri seçilemeyecek kadar karanlıktı; cam içindeki ışıkları ise sanki havada asılı gibi duruyordu. Fahişeler bir fenerden diğerine nöbetçi erler gibi yürüyor, çiğnedikleri kerpiç yol üzerinde gölgelerini dolaştırıyorlardı. Klim şapkasının altından baktı; karanlığın silikleştirdiği yüzler kendisine gülümsüyor, ancak bu tebessümler onda tiksinti uyandırıyordu.

'En bağımsız kişi İnokov,' diye düşündü Klim. 'Ancak bağımsız olmasının nedeni henüz baştan çıkmaması. Aslında kendisinden on yaş ya da daha da büyük bir kadına âşık oldu bile.'

Samgin köşeden karanlık bir sokağa saptı. Rüzgâr yüzüne çarptı, onu eğilmek zorunda bıraktı ve tozla karışık bir sıkıntı hissettirdi. Ara sokak eğriydi, bina sayısı azdı ve bahçelerdeki ağaçların hışırtısıyla, çitlerin çatırtısıyla ve yarıklara dolan ıslıkla dolmuş gibiydi; bir şey, bir çobanın kamçısı gibi şaklayıp duruyordu ve bu ara sokağın rüzgârın kente aktığı ana yol olduğu düşünülebilirdi.

Biradan dolayı Samgin'in kafası bulanıktı; bacakları ağırlaşıyor, rüzgâr, özellikle sıkıntılı düşünceler getiriyordu. Samgin, küçük evlerin arasına gizlenmiş küçük, eski Georgiy Pobedonostsev kilisesine geldi. Kilisenin eşiğinde iki eski top toprağa kaldırım taşı gibi gömülmüştü. Kilisenin eşiğine oturarak, mendiliyle toza bulanmış gözlerini ve gözlüklerini silen Samgin, Boris Varavka'nın, toplardan toprakları temizlemeyi, barut bulmayı ve gece ayini sırasında iki toptan birden aynı anda ateş etmeyi hayal ettiğini anımsadı. Boris sık sık, ne şekilde olursa olsun, insanları korkutmayı düşünürdü... Yaşasaydı, kuşkusuz devrimci olurdu.

'Ne kadar sıkıldığımı şeytan bilir,' diye neredeyse yüksek sesle düşündü, gözlüğünü parmağında salladı ve camlarıyla, arkasındaki kilise eşiğinin girişinde yanan lamba ışığının yansımasını yakaladı. Her zaman, kendisini kötü hissettiğinde, daha önce hiç bu kadar kötü hissetmediğine kendisini inandırırdı. Böylesi ruh durumları onu kızdırıyor, hatta aşağı bir konuma sokuyordu ve kendisine, böylesi durumlarda onu çevreye yabancılaştıran, kahramanca, hatta belki de şeytanca bir şey bulunduğunu telkin ediyordu. Şu anda da durum böyleydi: Sevmediği bir kentte, kendisi için gereksiz bir kilisenin eşiğindeydi; rüzgâr uğulduyor, kara devler, yakın olduğu tek bir kişinin bile bulunmadığı kentin üzerinde sürünür gibi dolaşıyordu.

'Çocukça düşünüyorum," diye kendisini uyardı. 'Daha doğrusu kitap gibi,' diye düzeltti ve daha sonra artık yirmi beş yıl yaşadığını, 'Tanrı var mı, yok mu?' sorusunu çözmeye gerek duyma-

dığını düşündü. Ninesi de, lisedeki papaz da Tanrı'yı ahlakın yasa koyucusu olarak betimleyerek onu kendilerinin sıkıcı bir benzeri konumuna indirgemişlerdi. Ancak Tanrı, ya anlaşılmaz, korkunç ya da çok güzel olmalıydı ki, ona akıl dışı biçimde hayran olmak mümkün olsundu.

'Hayır, bugün her şey çok aptalca,' diye karar verdi, iç geçirerek. Ve uzaklardan gelen bir sese kulak vererek iyice gölgeye doğru çekildi.

İnokov, yüksek sesle ve kaba bir ifadeyle: "Yalan söylüyorsun, Soliman," dedi. Başka bir şey daha söylediyse de, başka bir ses onu bastırdı:

"Tatar, asla yalan söylemez! Zuleyman demeniz gerekir."

Küçük bir evin önünde, içeriden aydınlatılan bir perdenin oluşturduğu fonda durdular. Samgin iki başı da iyice görüyordu: Birisi İnokov'un karmakarışık saçlı başı, diğeri ise düz ve takkeli bir baştı.

"Neden Tatarı sarhoş edinceye kadar içirdin?"

"Eve git!"

"Bekleyelim. Gerçek deriyi keçi derisinden, gerçek olmayanı ise koyun derisinden yaparız, ne dersin?"

Tatar uzun boylu, dar yüzlü, seyrek sakallıydı ve Rus çarından daha az insana benzeyen Li Çung-Çang'ı anımsatıyordu.

'Tanrı'da insanla ortak bir şey olmamalı' diye düşündü Samgin. 'Çinliler bunu anlıyor ve onların Tanrısı devasa, korkunç bir şey...'

İnokov parmağıyla camı tıklattı ve şapkasını sallayarak yürüdü. Rüzgâr adımlarının sesini yok ettiğinde, Samgin evine gitti; giderken rüzgâr sırtına vuruyor ve İnokov'a seslenmediği, birlikte neşeli bir yerlere gitmedikleri için hayıflanıyordu.

'Onun herhalde tanıdığı... gitar çalan kızlar vardır.'

Evin avlusundan içeri girdiğinde, bahçe parmaklığının yanında Yelizaveta Lvovna duruyordu.

"Bana, bahçede birisi yürüyormuş gibi geldi, işitiyor musunuz?" dedi fısıltıyla.

"Rüzgâr," dedi Klim.

Spivak, bahçe kapısını açarak: "Niye bizden kaçıyorsunuz?" diye sordu.

"Bu koro şefinden haz etmiyorum," dedi Klim ve kendisini, çok istemesine karşın, İnokov'un Korvin'i nasıl dövdüğünü anlatmamak için güç tuttu. "O nasıl birisi?"

Spivak yolda yürüyerek ve çalılıklara bakarak, tamamen başka bir şeyden söz ediyormuşçasına ya da bir şey düşünmemek için anlatıyormuş gibi bir tavırla Korvin'i anlatmaya başladı. Klim, Spivak'ın babasının kâhyasının Korvin'i hasta ve kendinden geçmiş durumda bir tarlada bulduğunu öğrendi. Onu çiftliğe getirmişti ve küçük çocuk körleri dolaştırdığını anlatmıştı. Bunların arasında, kendisini onun dayısı olarak adlandıran ve tamamen kör olmayan birisi, ona acımasızca davranmış, çocuk da ondan kaçmış, ormana gizlenmiş ve açlıktan ya da yediği zehirli bir şeyden dolayı hastalanmıştı.

"O zamanlar sekiz ya da on yaşındaydı ve onu benim doğum günümde bulmuşlardı. Annem itikatları güçlü olan bir kadındı ve bu olayda da yukarıdan gelen bir işaret görerek babamı çocuğun bizde kalması için ikna etti. Çok vahşi, zor bir çocuktu, ona okuma yazma öğretmeye başladılar, o ise kaçtı. On beş yaşına kadar bir şey yapamadılar. Daha sonra manastırda çoban yardımcılığı yaptı ve yeniden bizde kalmaya başladı; babam onunla çok uğraştı ama bir işe yaramadı. Mujikler onu küçük bir kızın ırzına geçmeye çalışmakla suçladılar ve neredeyse öldürüyorlardı. Yeniden manastıra gitti, papaz çömezi oldu ve onu son kez gördüğümde sert, suskun bir keşişti. O zamandan beri yirmi yıl geçti ve bu süre içinde çok değişik bir yaşam sürdü; Rusya'yı Abissiniya'ya armağan etmek isteyen Kazak Aşinov'un gülünç olayına katıldı, Fransa'da bir yerlerde paralı askerlik yaptı ve sonunda da Kore'de misyoner oldu; onun misyonerliği çok tuhaf bir şeydi. Kendini beğenmiş, başarısız ve bu nedenle de öfkeliydi. Gördüğünüz gibi kaba da. Şaşırtıcı bir belleği var. Onunla tanışın, çok ilginçtir."

"İstemem, artık ilginç kişilerden yorgun düştüm," dedi Samgin.

Spivak: "Öyle mi?" diye kayıtsızca sordu.

"Evet," diye ateşli bir biçimde yineledi Samgin. "İlginç insanlar, bence, kendilerinin ilginç olduğunu kanıtlamak isteyen kişiler."

Genç kadın ek bölmenin penceresinin önünde durdu ve küçük gece lambasının güçlükle aydınlattığı odaya bakarak: "Sahi mi? Belki öyleleri de vardır," diye kabullendi sakin bir sesle. "Neyse, yatma zamanı geldi," dedi.

Rüzgâr ağaçları sarsarak, kuru yaprakları kopartarak, bulutları giderek daha çabuk sürüklüyor, yıldızları yakıp söndürüyordu.

Samgin: "Söyler misiniz Yelizaveta Lvovna, siz neden devrimcisiniz?" diye aniden sordu.

Kadın adımlarını yavaşlatarak ona baktı:

"Modası geçmiş bir soru."

"Biliyorum."

"Gecikmiş bir soru."

"Çocukça, vesaire. Ama yine de, neden?"

Spivak, onun önüne geçerek, yavaş bir sesle:

"Kendimi devrimci olarak tanımlamıyorum ama sınıflı bir devletin ömrünün tükendiğine, güçsüzleştiğine ve varlığını sürdürmesinin kültür için tehlike oluşturduğuna eminim. Halkın yozlaşması tehdidi de var. Siz bunların hepsini biliyorsunuz. Siz ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

"Bunlar Kutuzov'un görüşleri," diye söylendi Klim.

Spivak, ek bölmenin kapısından girerken: "Bunun için mi?" diye sordu. "Evet, Stepan benim öğretmenim. Sizi kemiren bir kuşku mu var?"

Klim'e sorduğu sorudaki alay hemen fark ediliyordu; onunla tartışmak, hatta küstahça bir şeyler söylemek istedi; ayrıca kendisiyle baş başa kalmak da istemiyordu. Ancak genç kadın kapıyı açtı, ona iyi geceler diledi ve gitti. Klim de odasına gitti, sokağa bakan pencerenin önüne oturdu, sonra da pencereyi açtı. Evin karşısında bir adam duruyor, beceriksizce sigarasını yakmaya çalışıyor, rüzgâr kibriti söndürüyordu. Birisinin adımları net biçimde duyuluyordu. Bu, İnokov'du.

"Nereye gidiyorsunuz?" diye ona bağırdı Klim.

"Öylesine, geziyorum. Ya siz, yalnız mısınız? Gelebilir miyim?"

"Gelin."

Beş dakika sonra İnokov, Samgin'in odasında dişlerinin arasında sigarası, elinde şarap bardağıyla oturuyor ve yakınıyordu:

"Sinirlerim kötü. Berbat durumda! Kentte, birisini öldürerek vicdan azabı çeken kişiler gibi koşuşturup duruyorum. Aptalca bir şey!" Her gün üstü başı hırpani olan İnokov bugün özellikle toz toprak içindeydi ve üstü başı dökülüyordu. İlk anda Samgin'e sarhoş gibi de göründü.

"Şimdi ne yapıyorsunuz?"

İnokov yorgun bir halde iç geçirdi:

Orman Yangınlarıyla Mücadelede Yöntemler adlı eseri redakte ediyorum. Yaşlı bir adam yazmış; okuması yazması az ama coşkulu bir tip. Ahlakçı, hümanist, on emir gibi, yüksekten vaazlar ve 'iyi bir ton'. 'Niva' tarafından basılan bir tür incil."

Yeniden gülünç şeyler anlatmaya başladı; ancak bunlar kulağa keder uyandıracak şeyler gibi geliyor, bunları sanki koşuyormuş gibi aceleyle anlatıyordu. Kalan şarabı şişeden bardağa koyarken, aniden:

"Ama size neler oluyor böyle? Bir Samgin geliyor konuşuyor, diğeri geliyor yalnızca soru soruyor: Sen neden böylesin?" diye sordu.

Klim çok şaşırmış ve kesin bir tavırla: "Hayır böyle bir şey yok. Bunu söyleyeceğinizi ummuyordum. İnanç karşıtı şöyle bir şiir var:

Ayak bağırıyor –nereye gidiyorum,
El..."

"İnanç karşıtlığı, yalancılıktır..." diye söylendi İnokov ve gülerek anlamsızca ekledi: "Büyücülüktür."

"Büyücülük mü? Ne demek istiyorsunuz?" diye daha fazla şaşırdı Klim.

"Öylesine söyledim. Gülünç ve... aptallar, insanların refahını düşündüklerini söylediklerinde iğrenç bile..." dedi ve izmaritini

atacak bir yer aradı. Küllük masada kitapların arkasında duruyordu ama Samgin onu konuğunun önüne koymak istemedi.

Klim, İnokov'u gözlüklerinin arkasından izleyerek: 'Diomidov yalan söylüyor; o evcil bir adam, bu ise gerçekten vahşi,' diye düşündü. İnokov izmariti kâğıt sepetini hedefleyerek masanın altına attı ama izmarit Samgin'in ayağına geldi ve birden yüzünü buruşturdu.

Samgin: "İnsanları öldürebileceğinizi düşünüyor musunuz?" diye sordu. Hiç beklemediği bir anda, İnokov'un gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için güçlü bir arzuya kapılmıştı. İnokov ona, ağzı açık bir halde, şaşkınlıkla baktı ve saçlarını iki eliyle düzelterek asık bir yüzle:

"Bunu Korvin olayı nedeniyle mi sordunuz?" dedi.

"Ondan ne istiyorsunuz?"

"Gebermesini. Bunu düşündüğümü nasıl anladınız?"

"Yüzünüzden," dedi Samgin.

İnokov yavaşça: "Allah kahretsin, insanları nasıl da anlayabiliyorsunuz," diye söylendi ve masadan üzerinde bronz, ince bir kadın figürü bulunan mermerden yapılma mürekkep kurutma aletini aldı ve yüzünde hafif bir tebessüm belirdi. Bronz figürü yoklarken: "Çok iyi anlayabiliyorsunuz," diye yineledi. "Kuşkusuz herkes, dolayısıyla ben de öldürebilirim. Ben, genelde kötü bir insan değilim ama bazen ruhumda yeşil bir ateş parlıyor ve ben, ben olmaktan çıkıyorum."

Samgin, bu vahşi adamın ne zaman kendisini kartal ya da tavus tüyleriyle süslemeye başlayacağını bekleyerek dikkatle dinliyordu. Ancak İnokov kendisinden önemsiz ve usanç verici bir şeyden söz ediyormuşçasına konuşuyor, bronz kadın heykelciğinin kolunu büküyordu; kadının kolunu kendini sakınırcasına ya da korurcasına kaldırmıştı bile.

"Şiir yazıyor musunuz?" diye sordu Samgin.

İnokov mürekkep kurutma aletiyle kaygılı bir tavırla oynayarak: "Yazıyorum, berbat yazıyorum; kafiyeler karışıyor, kafiye ortaya çıkınca palavra attığını hissediyorsun."

Kadının kolunu kopardı, mürekkep kurutma aletini masaya

koydu, kırık parçayı cebine soktu ve:

"Bağışlayın. Kötü, yumuşak bir bronzmuş. Kalay kalıntısı gibi. Ama lehimlenebilir; ben lehimlerim," dedi.

Çevresine bakındı, kitabı masadan aldı, arkasına baktı ve yeniden masaya bıraktı.

"Schopenhauer'u bir tanıdığımla birlikte Almanca okudum. Bu, Yaroslav lisesinden sürülmüş, tembel, ama gerçeğe susamış birisi. Bir gece bana geldiğinde –aynı binada kalıyoruz– şöyle dedi: "Bakın, Schleichermacher, mutluluk düşüncesinin bir ebe görevi yaptığını ve onun yardımıyla aklın yüksek refah kavramını doğurduğunu öne sürüyor. Ama o aynı zamanda erdemli kişinin ve refahın öz olarak farklı olduğunu ve Kant'ın yüksek refah ile mutluluk düşüncesini birbirine karıştırarak yanılgıya düştüğünü de söylüyor. İnsan altüst oluyor: Bunu nasıl algılamak gerek?' Ben de ona: "Siz tüm bunların saçma olduğunu kabul etmiyorsunuz,' dedim. Alındı. Ben de onu Tomilin'in üzerine saldım. Tomilin'i tanıyorsunuzdur, kuşkusuz?"

Samgin başını salladı. İnokov yeniden mürekkep kurutma aletini aldı ve bronz kadının uzun bacağını bükmeye başladı ve konuşmasını sürdürdü:

"İnsanoğlu, olguların üreticisidir."

Samgin: 'Sözler sistemi' demek istedi ama kendini tuttu.

"O kadar çok olgu birikmiştir ki, bunlardan onlarca gelişim, evrim, kendini haklı gösterme ve gerçeği mahkûm etme kuramı oluşturulabilir. Örneğin gelişimin ağzını burnunu dağıtmak isterdim. Çünkü onun yüzü küstah ve edepsiz."

"Bu, Dostoyevskiy'nin, *Yeraltından Notlar*'ından alınma," dedi Samgin; bu arada konuğun heykelciğin bacağını kırışını merakla izliyordu.

İnokov, başını kaldırmadan: "Ee, ne olmuş? diye sordu. "Dostoyevskiy de gelişime ve gerçeğe dahildir. Gerçek, küstah bir şeydir." Heykelciğin bacağını karnına getirmeye çalıştı ve nihayet kırdı. "İnsanlar ondan kaçıyor. Bunu fark ettiniz mi? Bir kenara çekiliveriyorlar."

Klim'e baktı, bıçağı mermere vurdu ve sordu:

"İşçiler nasıl düştü, ha? Gerçek, şeytandır. Biliyor musunuz, başımda şöyle çok parlak bir boşluk var ve bu boşlukta kerpiçler, figürler, çocuk figürleri görünüp kayboluyor."

İnokov'un yüzü sertleşti, gözlerini kıstı ve Klim ilk kez onun kirpiklerinin yukarıya doğru kıvrık olduğunu fark etti. İnokov'un sözlerinde uydurma bir şey bulamadığı gibi, bunların kendi düşüncelerine yakın olduğunu hissetti ama:

'Anarşist,' diye düşündü.

İnokov, pencereden bakarak: "Birisi kapıyı çalıyor," dedi. Kapının kolu temkinli bir biçimde açıldı, daha sonra ahşap bölümü, bir köpek tırmalıyormuş gibi gıcırdadı.

"Acaba hırsız mı?" diye sordu İnokov, gülümseyerek. Klim pencereye yaklaştı ve avlunun karanlığında kapıdan büyük, ağır bir adamın düştüğünü ve bu kişiden yuvarlak bir şeyin sıçradığını ve adamın bu şeyi yakaladığını, başına koyduğunu, ayağa kalktığını ve bir jandarma görünümü aldığını gördü. Klim ise sırtında ve bacaklarında kötü bir ürperti hissederek umutla fısıldadı:

"Spivak için."

İnokov, Klim'i iterek asık bir yüzle: "Ben de Spivak'a gidiyorum," dedi.

Koşarak çıktı ve Klim'i avluya kazlar gibi sırayla giren insanları sayarken yalnız bıraktı. Uğursuz rakam olan on üç kişi saydı. Bunların bir bölümü ek bölmeye gitti, geri kalanı ise evin giriş merdiveninde toplandı. Boş odaların ıssızlığında kapının zili acı acı çaldı.

Samgin: "Kapıyı hizmetçi açsın," diye karar verdi; ancak, her nedense lambanın ışığını kısarak kapıyı açmak için koştu.

Kapıdan ilk olarak, gri kısa kesilmiş sakalı ve kolunun altında bir çantayla şişman süvari baş çavuşu daldı. Klim'i bir yana, elbise askısının olduğu yere itti ve koyu renk gözlüklü, siyah sakallı subaya yol açtı; subay uyuşuk bir sesle:

"Bay Samgin siz misiniz?" diye sordu.

Klim başını eğdi.

"Bu adam sizde miydi?"

İnokov, subayın arkasından "Evet, ben size söyledim ya," diye kaba ve gür bir sesle haykırdı.

"Burası sizin odanız mı?"

Klim: "Bu bir arama mı?" diye sordu ve birdenbire boğazının kuruduğunu hissederek öksürdü.

Subay, göğsünü gererek ve ellerini arkasına koyarak omuzlarını silkti, yaşlı jandarma onun sırtındaki paltoyu dikkatle aldı, çantasını verdi. O zaman subay gözlüklerini düzelterek, eski bir tanıdık sesiyle:

"Başka ne olabilir ki?" diye sordu.

'Heyecanlanmaya gerek yok' diye kendisine telkinde bulundu Klim ve elini güçlükle pantolonunun cebine soktu.

Üniformalı yabancı bir kişinin koltuğa rahatça çökerek masanın çekmecelerini açması, kâğıtları itina göstermeden çıkararak, gür ve büyük olasılıkla sıcak sakalının ortasına rahatça yerleşmiş olan burnuna doğru kaldırarak okuması tuhaf ve aşağılayıcıydı. Gözlüklerinin koyu camlarında jandarmanın iyice açtığı lambanın ışıkları oynuyor, ancak insan gözlükleri lambanın değil, camların arkasına gizlenmiş olan gözlerin aydınlattığını düşünüyordu. Subayın parmakları küt, kırmızı tırnakları ise sivri ve maviydi. Tüylü yüzünü şişirerek, acele etmeden davranıyor, davranışlarında saygısızca bir şey hissediliyordu. Elindeki kâğıtları tutuşundan sık sık kâğıt oynadığı anlaşılıyordu.

Samgin bezgin bir halde, 'Bu iş böyle yapılıyormuş,' diye düşündü; jandarma ise gazeteden kesilmiş yazı tomarını silkeleyerek uyuşuk bir tavırla:

"Bunlar sizin yazılarınız mı?" diye sordu.

"Evet. Yerel bir gazeteden."

"Okudum. Ya bu?"

"İleride yazılacak yazılar için değişik notlar."

Klim de sorulara, İnokov gibi, aynı kabalıkta olmasa bile, aynı derecede yüksek sesle ve serbestçe yanıt vermek istiyor, ancak sesinin, bir konuda suçunu kabullenmeye eğilimli bir insan gibi çıktığını işitiyordu.

Subay notları bir kenara koydu, yaşlı bir adamın sigara tabakasına vurduğu gibi onlara parmağıyla vurdu ve iç geçirerek İnokov'u sorguya çekmeye başladı:

"Ne iş yapıyorsunuz? Demek yazıyorsunuz... hmm! Nerede yazıyorsunuz?"

İnokov: "Odamda, masada," dedi, ters bir yüzle. Pencerenin pervazında oturuyor, sigara içiyor ve dumanını savurarak pencerenin karanlık camından bakıyordu.

Jandarma, ayağıyla dürterek: "Rica ederim, şaka yapmayın," diye tavsiyede bulundu. Mahmuzlarının ucu koltuğun altındaki halıya dolanmıştı. Klim bunu subaya söylemek istedi ama İnokov'un bu saygılı davranışı yaranma gibi göreceğinden korkarak sustu. Klim, İnokov olmasa başka türlü davranacağını düşündü. İnokov, genelde durumu güçleştiriyor, kaba şakaları durumu iyice karıştırma tehlikesi yaratıyordu.

'Heyecanlanmaya gerek yok,' diye bir kez daha kendisine anımsattı. Ancak subayın mahmuzlarını kurtarmak için halıyı çekiştirerek zıplamasını izlerken daha da fazla heyecanlanıyordu.

Gri sakallı jandarma dolaptaki kitapları çıkartarak, ciltli kısmından tutarak aşağı doğru silkeliyor ve genç arkadaşının yatağı kaldırarak karyolanın ve lambalığın altına bakışını izliyordu. Kapıda, müfettiş sigara içiyor ve dumanını, iki sivil memurun bulunduğu ve iyot kokusunun duyulduğu kapının dışına savuruyordu. Samgin, genç jandarmanın bakışını yakaladı ve fısıldadı:

"Mahmuzları kurtarın."

Jandarma önüne diz çöktüğünde subay, "teşekkür ederim," dedi.

Klim: 'Eşek herif' diye içinden sövdü. 'İnokov, onun bana teşekkür ettiğini sanacak.'

Ancak İnokov duman bulutu içerisinde oturarak şakağıyla cama dayanıyor ve pencereden bakıyordu. Subay eğildi, masanın altına doğru hapşırdı, gözlüklerini düzeltti, burnunu sildi ve çantadan matbu kâğıt destesini çıkartarak acele etmeden yazmaya başladı. Onun bu telaşsız davranışında, hareketlerinin aldırmazlığında onur kırıcı ancak sakinleştirici bir şey vardı: Arama yapmayı pek ciddi bir iş olarak görmüyor gibiydi.

Yuvarlak yüzlü, kara bıyıklı Korvin'e benzeyen polis komiseri yardımcısı içeriye girdi, beceriksizce jandarmaya doğru eğilerek bir şeyler fısıldadı.

İnokov aniden, "Puare geldi," diye haykırdı. "Merhaba Puare!"

Polis memuru kılıcını masaya çarparak dikleşti, sert bir yüz ifadesi takındı; ama patlak gözleri gülümsüyordu, subay ise başını kaldırmadan homurdandı:

"Şimdi, Fomin, tanıkları getir!"

Koridordan masaya ihtiyatla hatta saygıyla, bir ayine geliyormuşçasına iki sivil memur, gece bekçisi ve tanımadıkları yassı, karanlık yüzlü, boynunda sargı olan bir adam geldi; iyot kokusu bu adamdan geliyordu. Klim tutanağı imzaladı, subay ayağa kalktı, silkindi, göreve ilişkin bir şeyler söylendi ve Samgin'den bir yere gitmeyeceğine dair imza vermesini önerdi. Arkasındaki polis memuru, yumurtayı andıran gözüyle İnokov'a göz kırptı; İnokov da karmakarışık saçlı başını dostça eğdi.

İnokov: "Yelizaveta Lvovna'ya gittiler," dedi ve pencerenin pervazından inerek camı açmaya çalıştı. Pencere açılmadı. İnokov çerçeveyi yumrukladı ve:

"Acaba tutukluyorlar mı?" diye sordu. "Onların küçük çocuğu var."

Klim de pencereye yaklaşarak, "buna aldırmazlar," dedi. Aramanın çabuk bittiğine seviniyordu, İnokov ise onun heyecanını fark etmemişti. Bir şeyden dolayı memnundu.

İnokov'un sorularına hazırlıklı olarak: "Sizin bu Puare ile dostluğunuz var mı?" diye sordu.

İnokov ona bakarak sigarasını çıkardı ancak içmeden pencerenin çerçevesine koydu.

"Her zaman sakin ve soğuk, ama işte..." diye gülerek konuşmaya başladı ama hemen sözünü yarıda kesti ve hiç yeri değilken dudağını şapırdattı. "Puare mi?" diye olağandışı yüksek sesle soruyu yineledi ve yine olağandışı bir canlılıkla anlatmaya başladı: "Bu, tanınmış karikatürist Karandaş'ın kardeşi; diğer kardeşi ise Dobrovolniy filosundaki gemilerden birisinin kaptanı; kız kardeşi ise aktris; kendisi valinin aşçısıydı, daha sonra polis oldu..."

Parmaklarını yumruk yaparak daha yavaş, ancak huzursuz bir sesle sordu:

"Yelizaveta Lvovna'da bir şey bulacaklarını sanıyor musunuz?"

Klim, omuz silkti:

"Bilmiyorum."

İnokov, alnını ve gözlerini ovuşturarak: "Bu Puare çok alçak bir adam," diye sürdürdü konuşmasını. Öyle alçak sesle konuşuyordu ki, sözlerinin arasından avludaki sinirli sesler işitilebiliyordu. "Ona Almanca dersi veriyorum. Satranç oynuyoruz. Bekar ve safahat düşkünü. Yatak odasında Meryem Ana'nın heykelciği önünde sönmeyen bir lamba var ama duvarlarda da Fransız malı çıplak kadın resimleri çerçevelenmiş olarak asılı duruyor. Kanatsız melekler gibiler. Çıplak resim içeren ve Paris'ten gelen onlarca dergi var. Yüzsüz, şehvet düşkünü..."

Sustu ve dışarıya kulak verdi.

"Tanrı cezalarını versin, ne kadar uzun kalıyorlar!" diye homurdandı, pencereden uzaklaşarak; dolabın yanında durdu, kitapları inceledi ve yeniden konuşmaya başladı:

"Bir keresinde gecelemek için onda kalmıştım; sabah erkenden uyandı, dizlerinin üzerinde doğruldu ve uzun süre fısıldayarak, iç geçirerek ve yumruğunu göğsüne vurarak dua etti. Galiba dua ederken ağlıyordu da... Gidiyorlar, işitiyor musunuz? Gidiyorlar!"

Evet, avluda sert ayak sesleri duyuluyor, mahmuzlar şakırdıyor, siyah gölgeler bahçe kapısından geçiyordu.

Son karanlık figür de ortadan kaybolduğunda ve kapıcı bahçe kapısını gürültüyle kapadığında, Samgin gülerek, "Hava aydınlandı," diye belirtti. İnokov, ayaklarını at gibi vurarak gitti; Klim ise odadaki düzensizliğe, masadaki kâğıt karmaşasına baktı ve üzerine bir yorgunluk çöktü. Sanki jandarma tembelliği ile havayı zehirlemişti.

Klim, camı açarak, uyuşuk bir halde, 'İşte bir sınav daha,' diye düşündü. Avluda Spivak bir şala sarınmış dolaşıyor, yanında, elini arkasına koşmuş vaziyette İnokov yürüyor ve bir şeyler homurdanıyordu.

"Ama bu sersemlik," dedi kadın, yüksek sesle.

Samgin de avluya çıktı ve o anda ikisi de sustu; Klim:

"Birazdan gün ışıyacak," dedi.

Kadın donuk gökyüzüne baktı; yüzü öylesine sertti ki, Klim'e tanımadığı birisi gibi göründü.

İnokov: "Siz de onu saçlarından yakalasaydınız," diye aniden tavsiyede bulundu ve Klim'e: "Savcının arkadaşı onun kâğıtlarını darmadağın etti, hayvan," dedi.

Spivak, konuşmasına olanak vermeden: "Oturalım," diye öneride bulundu, giriş merdiveninin basamağına oturdu ve Klim'e:

"Ee, öyküyü yazdınız mı?" diye sordu.

Klim, İnokov'un yanında arama konusunda konuşmak istemediğini fark etti. Çevreye kulak vererek avluda dolaşmayı sürdürürken, bu kadına alışamayacağını, onun çok çabuk değiştiğini düşünüyordu.

Horozlar ötüyor, komşuların sarı, uzun tüylü, tilki suratlı, huzursuz köpeği havlıyordu; her gece soru sorarcasına, meydan okur gibi havlar ve bir dakika kadar, kimse ona yanıt veriyor mu, diye kulak kesilirdi. Sesi mağrur, keskin ama zayıftı. Gündüzleri ise hiç ortalıkta görünmez, ancak nadiren, suratını kapının altından çıkararak kuşkuyla havayı koklar ve yüzü her zaman bir önceki günden farklı görünürdü.

İnokov, merdivenin beyaz sütununa dayanarak ve parmaklarıyla sigarasını ezerek, yüksek sesle: "Biliyor musunuz, parça parça etti; her şeyim darmadağın oldu, insanlar görünmez oldu, yalnızca insanlara ilişkin sözcükler kaldı," dedi. "Ayaklanmayı yazmak çok güç bir iş. İnsanın kendisini bir komutan hissetmesi gerekir, öyle değil mi? Strateji uzmanı..."

Omuzlarını çekiştirdi, saçlarını alnından kaldırdı ancak Yelizaveta Lvovna'ya eğildi ve saçları yeniden kaba görünümlü yüzüne düştü.

"Başka bir şey yazıyorum: Küçük bir çocuğu kaz gütmeye zorluyorlar ve bu hayvanları sevmeye başladığında da ahıra yardımcı tayin ediyorlar. Atları çok sevmeye başlıyor, fakat ayağını kırdığı için orman bekçisi yardımcısı olarak çalışmak zorunda kalı-

yor. Güzel bir kızla aşk evliliği yapmak istiyor, ancak acıdığı için iki çocuklu çilekeş bir dulla evleniyor. Onu seviyor ve kadın ona bir bebek doğuruyor; onu köye vaftiz ettirmeye götürüyorken bebek yolda donuyor..."

"Kafanızdan bunu mu uydurdunuz?" diye yavaşça sordu Spivak.

İnokov, nedense suçlu bir sesle, "hepsini değil," dedi. "Puare, bana pek çok sıra dışı olay bildiğini ve bunları anlatmayı sevdiğini söylemişti. Nasıl bitireceğime karar veremedim. Bebeği kara gömüyor ve bir yerlere gidiyor. Haber vermeden ortadan mı kaybolsun yoksa aşkı meyvesiz kaldığı için kötü bir şey mi yapsın? Ne dersiniz?"

Spivak, kısa ve anlaşılmaz bir yanıt verdi.

Donuk bir ışık, kirli görünümlü bulutları ortaya çıkarıyordu. Buharla çalışan değirmenin düdüğü öttü ve nehrin öte yanındaki ağaç testerelerinin ıslığı onu yanıtladı; daha sonra kola ve melas fabrikasıyla kibrit fabrikasının düdükleri duyuldu; caddede de insanların adımları işitilmeye başlandı. Her şey öylesine alışıldık, bildik ve huzur vericiydi ki, gece yapılan arama bir rüya, ya da İnokov'un anlattığı türden anlamsız bir olay gibi geliyordu. Ek binanın kapı merdivenine beyaz önlüklü, un çuvalını anımsatan hizmetçi kız çıktı ve gökyüzüne bakarak:

"Arkaşa uyandı," dedi.

Spivak, yerinden fırlayarak hemen gitti; şalı da avluda peşinden sürükleniyordu. Ağır ağır yerinden doğrulan İnokov söylendi:

"Ben de gidiyorum."

Eve girdi, ardından hemen şapkası ve paltosuyla geri geldi ve konuşmadan, Samgin'in elini sıkarak gri loşlukta kayboldu. Klim, düşünceli bir tavırla odasına gitti ve soyunarak yatmak istedi; ancak jandarmanın altüst ettiği yatak tiksinti veriyordu. Kâğıtları masanın çekmecesine yerleştirmeye başladı ve bu aramanın hiçbir önemi olmayacağını kendisine kanıtlamaya çalıştı. Ancak mantığı, duyduğu acıyı, karanlık ve gizli endişeyi dağıtamıyordu.

Öğleyin redaksiyona geldiğinde, birdenbire kendisi için yeni olan, saygın ve teşvik edici bir duygu atmosferi içinde buldu kendini. Orada da gece kentte arama yapıldığını, istatistikçi Solomin'in ve seminer öğrencisi Dolganov'un tutuklandığını biliyorlardı. Dronov ekledi:

"Radeyev'in değirmeninde çalışan tesviyeci, eczacılık öğrencisi olan Musevi genç ve din okulundaki kız öğrenci Komarova da tutuklandı."

Kara sakallı süvari yüzbaşısının karısının polis doktoru ile yaşadığını, Popov'un ise bunun için doktorun maaşını aldığını anlattı.

"Öylesine cimri ki, çizmelerini eski bir kunduracı olan jandarmasına tamir ettiriyor."

Redaktör, Samgin'in elini kuvvetle sıkarak: "İşte sizi de vaftiz ettiler," dedi ve alınmış gibi duran dudaklarını geniş bir tebessümle yaydı. Robinzon mutlu bir tavırla, kendisini üç kez aradıklarını, beş buçuk ay hapiste, altı ay Urjun'da sürgünde tuttuklarını belirtti.

"Beni orada neredeyse böcekler yiyordu. Çok güzel bir kent: Doksan üç yılında çocuklar şöyle şarkı söylüyordu:

Çalsana ey borazan!
Biz seninle savaşıyorduk, ey Türk.
Senin Balkan dağlarında,
Yürüyordu şanımız!

Şık giyimli avukat Pravdin, kederli bir tavırla omuz silkerek:

"Rusya'nın tüm dürüst insanlarının yazgısı bu. Ne gün, ne saat biliyoruz..."

Samgin, bu insanların kendisine kahraman muamelesi yapmalarında aptalca, gülünç bir şey bulunduğuna kendisini inandırmak istedi, ancak bu davranışın hoşuna gittiğini hissetmekten de kendisini alamadı. Birkaç gün sonra sokaklarda ve kent parkında, tanımadığı lise öğrencilerinin kendisine sevecen bir tavırla gülümsediğini, bazı şahısların ise dikkatle süzdüğünü fark etti. Alaycı bir biçimde şöyle düşünüyordu:

'Bunlar hafiye mi acaba? Ya da bu liberaller anayasa uğruna

kendimi feda etmeye hazırlanıp hazırlanmadığımı mı belirlemeye çalışıyorlar?'

Ve aklına tehlikeli bir düşünce geldi: Kendisine yönelik bu dikkatin bedelini çok pahalı öder miydi acaba? Onu özellikle Dronov sinirlendiriyordu; sevimli ancak huzursuz bir köpek yavrusu gibi çevresinde dolanıyor ve ısrarla:

"Demek, sen de bu işe girdin!" diyordu.

Klim, bu sözde bir şaşkınlık ifadesi bularak yüzünü buruşturdu, Dronov ise, elini ovuşturarak, kendinden hoşnut bir kişi tavrıyla:

"Dolganov'la, seminer öğrencisiyle tanışıyor musun?" diye sordu.

Klim, yüksek sesle, "Hayır," diye yanıtladı. "Seminer öğrencilerini sevmem."

Dronov, fısıldamayı ve ısrarını sürdürdü:

"Genç bir yazar geldi; ah, çok sert bir delikanlı! Tanıştırayım, ister misin? Burada genç bir bayan var, kurs öğrencisi, Marx'ı öğretiyor..."

Klim yazarla ve genç bayanla tanışmayı reddetti ve Dronov'u, Varavka'nın yazlığındaki topal mujiğe benzetti; o da böyle ısrarcıydı. Tanıdığı insanlar arasında yalnızca tarihçi Kozlov, Klim'e acıdığını belirtmemiş, tam tersine, onunla konuşmadan selamlaşmış, söylemek istediği sözü söylememek için dudaklarını sıkıca kapatmıştı; bu durum Klim'i gücendirmişti. Yaşlı adam şemsiyesiyle dolaşıyordu ve Samgin, onun şemsiyenin ucunu yere neredeyse dizginlenemez bir öfkeyle sapladığını, insanlara, ileride olacak şeylerden onları suçluyormuşçasına kötü kötü, kaşının altından, öfkeyle baktığını fark etti.

Samgin'i jandarma karakoluna çağırdıklarında, oraya kahraman havasında, etkileyici bir şeyler söyleyeceğinden, örneğin, "beni, gitmek istemediğim bir yere göndermemenizi rica ediyorum," türünden bir şey talep edeceğinden emin olarak gitti.

Genelde bunun gibi bir şey söyleyecekti. Çok şık giyindi, yeni eldivenlerini eline geçirdi, çenesindeki sakalları tıraş etti. Sokakta, ıslak binalar arasında sonbahar rüzgârı sertçe esiyor, sanki gizle-

necek bir yer arıyor, kentin üzerindeki kirli görünümlü bulutları silercesine temizleyerek şaşırtıcı derecede şeffaf gökyüzünün maviliğini ortaya çıkartıyordu.

İki pencereli, aydınlık çalışma odası ev gibi rahattı ve iyi cins tütün kokuyordu; pencere pervazlarındaki saksılarda doğal renkte boyanmamış begonyalar duruyordu; pencerelerin arasında ise, altın bir çerçeve içinde "soğanlı yumurta" olarak adlandırılan sarı yeşil bir manzara resmi asılıydı: Bulanık, yeşil bir nehrin üzerindeki kumlu yamaçta çam ağaçları. Süvari yüzbaşısı Popov, köşede, pencereye yan konmuş bir masada oturuyor, lüle taşından ağızlığa takılmış sigara içiyor, ağızlığın üzerinde glase deri eldivenin parmağı duruyordu.

Eski bir tanıdık gibi, "buyrun," dedi; iyice eskimiş gri ceketi içinde iyi yürekli, daha doğrusu tembel bir görünümü vardı.

"Sonbahar ne kadar da erken geldi," dedi iç geçirerek; ağızlığın içindeki izmariti küllüğe üfledi ve lüle taşını inceleyerek saf bir tonla konuştu:

"Sizi, kâğıtlarınızı şahsen vermek için çağırdım." Küt parmaklarıyla kâğıt tomarına vurdu ancak Klim'e uzatmadı ve konuşmasını sürdürdü: "Bazılarını okudum ve iltifat etmiyorum, çook ilginçti! Olgun düşünceler var, örneğin: Edebiyatta tutuculuğun gerekliliği. Gerçekten, azizim, nasıl yazmaya başladıklarını şeytan biliyor; sizin belirttiğiniz bazı örnekleri okudum ve güldüm: 'Gökyüzüne ananas fırlattı, bas sesle haykırdı,' nasıl?"

Klim, bronz küllükten mavi dumanın kıvrılarak tütüşünü izleyerek, 'Sersem, dalkavukluk ederek beni kandıracak,' diye düşündü.

Yüzbaşı, kirpiksiz ve sarkık göz kapaklarının içindeki bulanık gri ve nemli gözlerini gizleyen gözlüğünü çıkardı. Siyah sakallı yüzü bir gülümsemeyle yayıldı; mendilini dikkatle gözlerine bastırdı, acele etmeden, sözcükleri diliyle eze eze konuşmaya başladı:

"Beni özellikle 'Neden ortalığı karıştırıyorsunuz?' diye haykıran genç kıza ilişkin notunuz sevindirdi. Sizin bu konuya ilişkin görüşünüz çok, çok ilginç!"

'Hayvana bak,' diye içinden sövdü Samgin; ancak bunu öfkeyle değil, bir görev gibi yaptı.

Sert ya da en azından keyifsiz siyah gözlerle karşılaşmayı bekliyordu; neredeyse renksiz gözlerin yanında polis şefinin sakalı boyanmış gibiydi ve bu, onun yüce ruhluluğunu artırıyor, çevredeki her şeyi sıradanlaştırıyor gibiydi. Süvari yüzbaşısının arkasında, başının üzerindeki siyah bir üçgenin içinde, III. Aleksandr'ın sakallı ve geniş yüzü göze çarpıyordu; dar ve duvar kâğıdı kaplı kapının üzerinde, saçsız, bıyıklı, göğsünde nişanlar bulunan bir adamın büyük bir fotoğrafı asılıydı; masada, Klim'in kâğıtlarını ezercesine, Sienkiewicz'in "Ateşle ve Kılıçla" eseri duruyordu.

"Neden arama yapıldığını öğrenebilir miyim?" diye sordu Samgin ve sorunun tonundan, buraya geldiği sırada sahip olduğu kahramanca ruh halinin kaybolduğunu anladı.

Süvari yüzbaşısı gözlüğünü taktı, parmaklarıyla mavimsi kır renkteki kulaklarıyla oynadı, iç geçirdi ve sıcak bir sesle:

"Moskova'dan gelen emir gereği; herhalde onur zedeleyici dostluklar kurmuş olmalısınız."

Samgin: "Bu arama beni kötü bir duruma düşürmüş bulunuyor," diye belirtti ve hemen içinden kendisini eleştirdi: 'Sanki protesto etmiyor da yakınıyor gibiyim.'

Süvari yüzbaşısı Popov, tüm bedeniyle ileriye doğru öyle bir sallandı ki, göğsü masaya çarptı ve lambanın camı titredi; kollarını masaya koydu ve sesini alçaltarak, ağzını şapırdatarak ve kaşlarını oynatarak konuşmaya başladı:

"Ah, evet, anlıyorum! Tabii ki Moskova'ya sizin bu tür, diyelim ki, hoş olmayan hareketleri yinelemeyeceğinize garanti veren bir yanıt yazacağım; tabii ki siz de bunları yinelemek istemezsiniz."

Subay, anlaşılmaz bir yüz adalesi hareketiyle sakalını oynattı, bıyıklarını kaldırdı ancak ağzı yuvarlaklaştı ve sıkı bir kahkaha attı:

"Ha, ha, ha!"

Ve parmağıyla Samgin'e sigara tabakasını iterek, çok sevecen bir tavırla sordu:

"Sigara içiyor musunuz? Bense kurtuluşu olmayan bir tiryakiyim, bıyıklarım tütünden sarardı."

Bıyıkları tamamen siyahtı ve sakallarında da tek bir beyaz yoktu.

"Çok içiyorum, çünkü bu iş sinir bozucu," diye açıkladı; iç geçirdi ve aniden boğazında bir dalgalanma oldu ve bir ses çıktı; çabuk çabuk, gizemli bir ses tonuyla konuşmaya başladı:

"Kabul edin ki, gençliği kışkırtmak bizim yararımıza değil ve genel olarak da aydınlar bizim için değerli. Devrimciler olaya başka türlü bakıyor: Onlara göre, bir insan parti üyesi değilse, bir hiçtir."

Jandarma olmayı, kültürün ve düzenin korunması gerekliliğine inandığı için istediğini de belirtti.

Eliyle göğsüne dokunarak: "Hiçbir ülkede, insanların, bizde olduğu gibi hayallerini dizginleme gerekliliği yok," dedi ve çok iyi anladığı bu sözler Samgin'i düşünmeye sevk etti:

'Herhalde Dronov bu adam ve karısı hakkında yalan söyledi.'

Klim kendisine tanıdık ve inandırıcı gelen şu sözleri işitti: "Azizim, devrimciler başarısız kimseler arasından çıkıyor. Aralarında yetenekli insanların bulunduğunu da yadsımıyorum; siz, kuşkusuz onlardan birçoğunun gençlikte işledikleri suçları, devlete yararlı bir biçimde hizmet ederek ödediklerini biliyorsunuzdur."

Gözlerini kapatarak daha sıcak ve gizemli konuşuyordu. Bu kişinin, sesini değiştirmiş Varavka olduğu düşünülebilirdi.

Yakınlarda bir yerde bir piyano öylesine güçlü çalmaya başladı ki, Samgin ürperdi, yüzbaşı ise bıyıklarını parmağıyla düzelterek zevkle:

"Eşim ve kızım birlikte dört elle çalıyor," diye belirtti.

Sesli bir biçimde, müziği koklarcasına burnunu çekti. Büyük, biçimsizce şişmiş kırmızı bir burnu vardı.

"Kızım müzik okulunda okuyor ve madam Spivak'ın müzik tarihi dersine hayran. Söyler misiniz, madam Spivak, Kutuzov'un akrabası mı?"

Samgin makine gibi yanıtladı:

"Spivak, taşra soylu başkanının kızı; soyadını bilmiyorum, ama Kutuzov bir köylünün oğlu."

"Demek öyle? Soylu bir bayan ve bir Musevi ile evli; şu işe bak."

Klim, kötü çalınan etüde kulak vererek: "Ama bay Spivak'ın dedesi vaftiz edilmişti," diye belirtti.

Yüzbaşı Popov, saygılı bir ifadeyle: "Genelde bu okul annenizin kentimiz için yaptığı büyük bir hizmet," dedi ve aynı ses tonuyla: "Kutozov'la uzun süredir mi tanışıyorsunuz?" diye sordu.

Daha temkinli olması gerektiğini anlayan Samgin, sandalyenin üzerinde doğruldu ve Kutuzov'la, Petersburg'da, bir aile ortamında karşılaştığını söyledi.

"Köylü ha?" diye iç geçirdi yüzbaşı ve elini kaldırıp parmağıyla tehditkâr bir işaret yaparak, alt çenesini, sık sakalı neredeyse yatay olarak kalkacak biçimde öne çıkardı. Masanın üzerinden Klim'e doğru eğilerek alaylı bir tavırla sevdiği dizeleri okudu:

"Yabani, sıradan bir çiçek,
Karanfil buketine düştü."

Yavaşça ve gururla: "Bu saflık, azizim! Musevi, Musevi'dir; onu ne kadar kutsasan, bu yaftayı ondan çıkartamazsın, evet! Doğa eşitlik tanımaz ve köstebek horozla dost olamaz, evet!" dedi.

Bu o denli aptalca söylenmişti ki, Samgin gülümsemesini tutamadı; süvari yüzbaşısı ise bir elinin parmağıyla karmaşık şeyler çiziyor, diğeri ile sakalını tutarak çok daha tuhaf şeyler söylemeyi sürdürüyordu:

"Müttefikler, büyük müttefikler. Hayır, doğa büyük müttefiklere ve her şeyi inkâr edenlere karşıdır."

Bu uyuşuk adamın nasıl da canlandığını görmek eğlenceliydi. Kuşkusuz bunu ona görevi yaptırıyordu; ancak bu kişinin görevini dürüst bir biçimde yerine getiren saf bir adam olduğu kuşku götürmezdi. Bu adam rahip ya da banka çalışanı olsaydı, sevilen bir adam olacağı kuşkusuzdu. Ama o jandarmaydı; ondan korkuyorlar, aşağı görüyorlardı ve "Esnaf Yardım Kurumu" yönetimine üye seçtirmemişlerdi.

Dronov, onun hakkında doğru konuşmamıştı.

Ancak Popov aniden, çok da aldırmaz bir tavırla:

"Siz Peterburg'dan sonra Kutuzov'a rastladınız mı?" diye sordu.

Aniden boş bulunan Samgin yanıt vermekte aceleci davranmadı, yüzbaşı ise gözlüğünü çıkararak gözlerini mendille sildi ve gözlerinde neşeli parıltılar belirdi:

"Rastlamadınız mı?" diye yineledi. "Son zamanlarda?"

"Evet," dedi Klim. "Onu gördüm."

Artık endişelenmeye başlamıştı ve bunu gizlemek için ilgisizce:

"Kutuzov, tehlikeli bir adam olarak mı kabul ediliyor?" diye sordu.

Huzursuz geçen birkaç saniye sonra, yüzbaşı Popov Klim'e neşeli gözlerle baktı, daha sonra da uyuşuk bir tavırla:

"Bunu kardeşiniz Dmitri dolayısıyla bilmeniz gerekir. Ya şu İnokov nasıl birisi?" diye sordu.

Samgin yüzbaşı ile bundan sonraki sohbetini anımsamaktan hoşlanmıyor, unutmaya çalışıyordu. Yalnızca hastalıklı gözleri olan siyah sakallı yüzbaşının dostça tavsiyesini anımsıyordu:

"Bu insan avcılarından uzak durun, uzak. Ve doğruyu söylemekten de korkmayın."

Yüzbaşı, Klim'i geçirirken elini sıktığında, görünüşte yumuk olan avucunun sert, nasır gibi yumrularla kaplı olduğu hissediliyordu.

Samgin, sokağa çıktığında ezik gibiydi ve hiçbir şey düşündüğü gibi olmamıştı; akılsızca ve beceriksizce davrandığını hissediyordu.

'Kuşkusuz gereksiz bir şey söylemedim. Ama daha ne söyleyebilirdim ki? İnokov'un kişiliğini mi? Ama onlar da onun ne denli kaba ve kibirli olduğunu görmüşler.'

Kentin üzerinde bir sis tabakası vardı ve çamur dolu, rutubetli caddeler Petersburg'u ve Kutuzov'u anımsamak zorunda bırakıyordu. Kutuzov, öylesine aklına geliyor ve ona ilişkin düşüncelerinde, sanki bu adam sonsuza dek yok olmuşçasına, ne bir öfke ne düşmanlık hissediyordu.

Ertesi gün Samgin, Spivak'ı süvari yüzbaşısının değil, bizzat generalin sorguladığını öğrendi.

Spivak, kâğıt ve kitap paketine çabuk hareketlerle kalikot dikerek: "Çok aptal bir adamdı," dedi ve yabancı gelen bir gülümsemeyle: "Bu alçakgönüllü istatistikçi Smolin, savcı Vissarion'u hücresinden tekmeyle kovmuş," diye belirtti.

Klim, inanmaz bir tavırla, "Bunu nasıl öğrendiniz?" diye sordu.

Spivak, "Fark eder mi?" diye başını kaldırmadan karşılık ver-

di ve: "Sizin yüzbaşı, Kutuzov'la çok mu ilgilendi?" diye sordu.

"Hayır," diye yanıtladı Klim.

"Sahi mi? Tuhaf."

"Neden tuhaf olsun?"

"Bu adam onların huzursuzluk nedeni."

Omuz silken Samgin, kendisi için de beklenmedik olan bir yalan söyledi:

"Benim de bir huzursuzluk nedeni olacağımı var saymıyor musunuz?" 'İnanacak mı inanmayacak mı?' diye hemen kendisine sordu ama kadın yeniden dikişin üzerine eğildi, yavaş ve belirsiz bir sesle:

"Şakanın sırası değil," dedi.

Spivak'ın kendi havasında, asık suratlı, mavi gözlerinin ise soğuk ve sıra dışı sert olduğunu gören Klim, bu kişinin iki ayrı yüzü olduğunu bir kez daha düşünerek oradan ayrıldı. İstatistikçinin davranışını nasıl öğrenmiş olabilirdi ki? Acaba yeraltı etkinliklerinde önemli bir rol mü oynuyordu?

Kentte tüm tanıdıklar endişeyle koşuşturuyor, siyasetten söz ediyor, Samgin'e karşı, onu yoran bir merakla yaklaşıyor ve aynı zamanda da, arama ve tutuklamaların yüksek makamların ilgisini çekmek isteyen jandarmaların bir uydurması olduğunu söylüyorlardı. Dronov, ısrarlı sorularıyla usandırıyor, İnokov ani ziyaretlerle huzurunu kaçırıyordu; hemen her gün geliyor ve teklifsizce, meyhanedeymiş gibi davranıyordu. Tüm bunlar Samgin'i, annesinin ve Varavka'nın dönmesini beklemeksizin Moskova'ya dönmek zorunda bıraktı.

Moskova'da kışın yarısını yalnız başına, yaşadıklarını, düşündüklerini belleğinde yeniden gözden geçirerek ve tartarak geçirdi. Bir yandan da kendisi için gerekli olanları ayıklıyordu. Ancak her şey gereksiz görünüyor, yaşam ise karşısına bir orman gibi dikiliyordu; bu ormanda kendisi için çelişkilerden ve görüş ayrılıklarından kurtulabileceği yolu bulmak zorundaydı. Tiyatroda gözlük camlarının arkasından sahneye bakarken, acılarını izlemekten zevk alan insanların açıklanması olanaksız aptallığını, kendisinin değersizliğini, anlamsız aşk ve kıskançlık dramları olmadan yaşa-

ma konusundaki yetersizliğini düşünüyordu. Üniversiteye gidiyor, sürekli bir şeylerden dolayı heyecanlı olan öğrencilerden uzak duruyordu.

Yaşıtlarına, daha yaşlı birisinin gözleriyle bakarak, 'duygusal muhalefet' diye düşünüyor, mesafeli ve yabancı gibi durarak saygınlık uyandırdığını sanıyordu.

Samgin profesörleri de, lisedeki öğretmenler gibi, aynı can sıkıntısıyla dinliyordu. Evde, kırk yaşlarındaki güzel Felitsata Paulsen'in temiz ve iyi döşenmiş odalarından birinde, Samgin, düşüncelerini ve izlenimlerini küçük ama belirgin bir el yazısıyla mavi mektup kâğıtlarına kaydediyor ve onları Nehayeva'nın armağanı olan çantaya yerleştiriyordu. Notlarına başlık koymadan, ilk sayfalarına şunu yazıyordu:

İnsan,

Yalnızca tek başına olduğunda özgürdür.

Çok sık yazmıyor, tümceleri itinayla, etraflıca düşünerek kuruyor, ileriye dönük bir düşünceye göre kurguluyordu; bu notların bir keresinde çok olumlu bir hizmette bulunduğunu unutmuyordu.

"Profesör Azbukin erkek öğrencileri, saf kızların deneyimli baştan çıkarıcıları olarak hor görüyor, ancak onlarla liberalizm konusunda konuşmuyor," diye not düşmüştü.

"Profesör Bukvin, yarı putperest Mordvinleri aydınlatan bir misyoneri anımsatıyor. Hümanizmden söz ederken, kendisinin inanmadığı bir şeyi öğretme gerekliliğinden dolayı açıkça öfkeleniyor."

Robinzon'dan öğrendiği yalın nüktelerden alıntı yaparak, profesörlere Slovolübov, Slovotekov, Skukotvrets gibi alaycı adlar takıyordu. Onu da kendilerine az ya da çok benzetebilmek için büyük çaba gösteren insanların kısa karakteristikleri çok hoşuna gidiyordu.

"Poyarkov, Marksizm'den iyice sapıyor. Onda, yarı kör yaşlı bir atı anımsatan bir şeyler var."

"Marakuyev, tutuklandıktan sonra, kendisini aniden nişan almış bir memur gibi hissediyor."

Sonbahar akşamlarının ve gecelerinin, yalnız başına, her şeyi ve her sözü itaatkâr biçimde kabullenen kâğıtlarla yapılan sessiz bir söyleşi biçiminde geçen saatleri, Samgin'in gözünde kendisini büyütüyordu. Tanıdığı tüm insanlar arasında, yaşamda en rahat ve akıllıca konumu, komik, kırmızı yüzlü Tomilin'in seçtiğini düşünmeye başlamıştı.

Ancak, rüzgârın ve yağmurun gürültüsü, fırtınanın uğultusu ile birlikte, odanın ılıklığına güçten düşürücü bir sıkıntının giderek sık çöktüğü, yalın düşünceleri söndürerek hepsini bir yere topladığı hissediliyordu.

'Neden bu edebi kaosu kendimde araştırmak zorundayım? Ne istiyorum?'

Kadın alışkanlığı yeniden uyanmaya başladı. Lidiya'yı uzun süredir unutarak, onunla arasında geçen kısa olayı, kötü şeylerin iyi şeylerden fazla olduğu bir rüyaymışçasına anımsıyordu. Ancak her anımsadığında, bu ilişkide onur kırıcı bir eksiklik buluyor ve Lidiya'dan, ona ilişkin belirsiz umutları, düşünceleri boşa çıkardığı, nedense ondaki kadın zevkini bozduğu için intikam alma arzusu hissediyordu. Şöyle düşünüyordu: Onda zevki tattığı için, Lidiya'dan sonra kadınlara karşı yaklaşımına acımsı ve yakıcı bir şeyler girmişti. Varvara ile yapılan birkaç görüşme kendisini buna inandırmıştı. Ona Moskova'da bulunduğu ilk ayın içinde rastlamıştı; bu kız ona sempatik gelmemekle birlikte, tiyatro girişinde kendisiyle karşılaştığında sevindiğini açıkça belli etmesi onu şaşırtmış ama hoşuna da gitmişti.

Klim'in elini tutarak: "Ayıp değil mi! Geliyorsun ve ortada görünmüyorsun, cani!" diye haykırmıştı.

Her zamanki gibi, alacalı ve göz alıcı giyinmişti; sanki çevresindeki herkesle iyi tanışıyormuş ve sıkılması gerekmiyormuş gibi, yüksek sesle konuşuyordu. Samgin onu eve bırakırken, yolda, Moskova'da çapkınlık yapan ve nadiren kendisini arayan Diomidov'a, on gün hapis yatan, daha sonra jandarmaların karşısında özür diledikleri Marakuyev'e ve tiyatro okulunda uğradığı düş kırıklığına ilişkin birçok ilginç şey anlattı. İri yarı Anfimyevna da kendisini sevinçle karşılamıştı:

"Ah, ne kadar yakışıklısın, tam bir erkek olmuşsun! Saçın sakalın da yerinde."

Samgin'de kendisini eğlendiren Varvara'ya karşı ilgi çabucak gelişti. Kız zayıflamış, boynu çirkin biçimde uzamış, yüzü ise sert saçlarını kabartarak Kafrov kabilesinin kadınlarına benzer bir saç biçimi yaptığı için küçülmüş, sivri bir görünüm kazanmıştı. Evde, kol ağızları geniş, kollarını omuzlarına kadar açıkta bırakan bir kıyafet giyiyor, dar kalçalarını sallayarak kayar gibi yürüyor ve anlaşılan bunun kendisine yakıştığına inanıyordu. Burnundan, "a" harfini Moskova tarzı güçlü bir biçimde vurgulayarak konuşuyordu. Ünlü kadınlar karşısında hayranlığını belirtirken daha gülünç ve teatral görünüyordu. Madame Recamier ve Madame Polan arasında sempati konusunda kararsız kalışını gözlemlemek çok eğlenceliydi. Bu kişilerin portreleri, diğer tanınmış kadınlar arasında sırayla ön plana çıkıyordu; Samgin, hiç yanılmaksızın, bu iki Fransızdan hangisinin o anda ön plana çıktığına bakarak, Varvara'nın ruh durumunu anlayabiliyordu: Ön planda Recamier varsa, Samgin, sanatın tok kişilerin eğlencesi, sanatçıların ise burjuvazinin soytarısı olduğunu söylüyor; Recamier yerini Madame Polan'a bıraktığında ise, Baudelaire'in Nekrasov'dan daha devrimci olduğunu, Maupassant'ın öykülerinin burjuva toplumunun yalanını ve korkunçluğunu, siyasal yazılardan daha inandırıcı olarak ortaya koyduğunu belirtiyordu. Ortaya attığı şeylerin zekice olmadığını, alaylarının kaba kaçtığını ve kötü bir biçimde kamufle edildiğini biliyor, ancak bu durum onu rahatsız etmiyordu.

Varvara ince, solgun dudaklarını ısırarak, yeşil gözlerini kirpikleriyle örterek dinliyor, boynunu uzatıyor, alınmış da itiraz edecekmiş gibi çenesini öne çıkarıyor ama itiraz etmiyor, yalnızca ara sıra, Samgin'in aptalca bulduğu, cahilliğini ortaya koyan sorular soruyordu. Sık sık iç geçirerek:

"Ne kadar karmaşık ve anlaşılmaz bir insansınız! Size alışmak güç. Diğerleri, sizin yanınızda opera şarkıcısı gibi kalıyor. Onların ne söyleyeceğini önceden biliyorsunuz," diyordu.

Kızın yaptığı komplimanların içtenliğine Samgin inanmakta zorlanıyor, Varvara her ne kadar akıllı olmasa da, onun kendisi-

ni eğlendiren, eğlendirirken de, kendisinin yaptığı gibi, alay eden bir konumda olmasından kuşkulanıyordu.

Ona gittiğinde, hemen her defasında Marakuyev'le karşılaşıyordu. Neşeli öğrenci kendi evindeymişçesine davranıyor, Varvara'ya bir sevgili teklifsizliğiyle hitap ediyor ve buna karşılık verileceğinden emin görünüyordu. Birbirleriyle "sen" diye konuşuyorlar, ancak bir şey, nedense, Klim'in onların sevgili olduklarını düşünmesini engelliyordu. Birbirlerinden o denli farklıydılar ki, Klim onların yakınlığını anlaşılmaz bir şey olarak değerlendiriyordu. Onun görüşüne göre, Varvara bu dostluğu yaygaracı ve dramatik, aynı zamanda da duygusal bir biçimde taşıyabilirdi; ancak Klim, Marakuyev'in de kızın da ilişkilerine hafif bir komedi havası verdiklerini görüyordu.

Marakuyev yine aynı geniş, canlı, az ya da çok kızabilen, tutkuyla ve öfkeyle konuşabilen bir kişiydi; yaşamış olduğu Hodınka felaketinin onun karakterine olan etkisi fark edilmiyordu; Poyarkov'da olduğu gibi, yalnızca gölgesi kalmıştı. Poyarkov, hüzünleniyor, başını eğiyordu; kitap sevgisini yitirmişti, artık bölük pörçük tümcelerle değil, genellikle halsiz biri gibi cızırdarcasına konuşuyordu. Gri, iğne gibi dik sakal ve saç bırakıyor, bu da onu on yıl yaşlandırıyordu. Sık sık Varvara'ya geliyor, kısa süre kalıyor, artık gitar çalmıyor ve Marakuyev'le düet yapmıyordu.

Samgin'in gitara ilişkin sorusuna: "Almanca öğrenmeyi yeğliyorum," diye yanıt veriyordu ve yanıtı da nedense öfke doluydu.

Klim, Lidiya'nın yaşadığı odada pazar günleri Marakuyev'in öğrenci çevresinin toplandığını öğrendiğinde hoş olmayan bir şaşkınlık yaşadı.

'Ama bundan kaçınmak güç,' diye düşündü, canı sıkılarak. Ama onda, yalnızca insanları anlama değil, yapmacık bir oyun içinde yakalama konusunda da bir merak gelişiyordu. Bu merakın huzursuz edici gücü, onu Marakuyev'in ve öğrencilerinin propagandası ile tanışmak zorunda bıraktı. Bunlar arasında, kıvırcık sakalı ve hiç bitmeyen gülümsemesiyle tanıdığı işçi Dunayev de vardı. Sanki kendisine kontrast olsun diye, asık yüzlü, gri, taş gibi hareketsiz yüzünde siyah bıyıkları ve koyu, çökük gözlerinde

güvensiz bakışları olan tesviyeci Varaksin'i de beraberinde getiriyordu. Tertemiz giyinmiş, koca ağızlı, yassı burunlu, beyaza çalan kaşlı genç bir adam temkinli bir biçimde içeri giriyordu; kestane rengi gözleri birbirlerinden oldukça uzaktı; ancak, her ne kadar şaşı denemezse de farklı yönlere aynı şaşkınlıkla bakıyordu. Rogojin'in atölyesinden kadın gibi güzel genç bir ikon yazarı olan Pavel Odintsov ile kel kafalı, yerinde duramayan ağaç oyma ustası Fomin de toplantılara geliyordu. Fomin'in yaşı anlaşılmıyordu; zayıf, sıçan suratlı, sağ yanağında kıllı bir siğil bulunan kısık miyop gözlü, ancak keskin bakışlı bir adamdı.

Çömez de gereksiz yere eğilerek odaya girdi. Saçını kısa, daire biçiminde kestirmiş, üçlü sakalına ise tek bir uzun kama oluşturacak şekil vermişti. Açıkta kalan yüzü, pek çok rastlanan ve Suzdal boyunun insanlarının yüzlerine benzerlik kazandıran hatlarını tümüyle yitirmişti. Yanağındaki sakalların tıraş edildiğini unutuyor ve sık sık parmaklarını kulağından çenesine doğru havada dolaştırarak onları arıyordu. Eskimiş pardösüsü ve büyük, kötü deriden yapılmış çizmeleri ile daha ziyade yaşlı bir tüccara benzemişti.

Dış görünümlerinin farklılığına karşın, Samgin tüm bu insanlarda ortak ve insanın sinirine dokunan bir şey hissediyordu. Sorularının kabalığı ve küstahlığı, az okumuşlukları, Marakuyev'in konuşmalarını gülümseyerek onaylamaları sinir bozucuydu. Samgin, onların her birinde fıkramsı bir şey fark ediyor ve bu kişiler, normal yaşamdan kopuk, her şeyi kayıtsızca reddeden, kendileri gibi inanan milyonlarcası gibi bir şeye inanmak zorunluluğu hisseden insanlar oldukları izlenimi yaratıyordu.

Klim, Lidiya'nın, çocukluğundan on beş yaşına kadar olan dönemde yarasalardan korktuğunu anımsıyordu; bir akşam, karanlık olduğunda, yarasalar bahçenin ve avlunun üzerinde gürültüsüzce uçuşurken, öfkeyle:

"Yarasaların uçmaya hakkı yok!" demişti.

Kendisi de ona: "Ama bunlar döşeme altında yaşayan türden değil," diye açıklama getirmiş, fakat küçük arkadaşı ayağını ters bir tavırla yere vurarak:

"Sus! Ne tür olurlarsa olsunlar farelerin uçmaya hakkı yok!" diye bağırmıştı.

Bu sıradan ve cahil insanlar hareketsiz kalarak Marakuyev'i dinliyor ve onlarda yarasalarla ortak bir şey beliriyordu: Yarasalar da özellikle gün ışığından körleşmiş biçimde, çardağın karanlık bir köşesinde ve ağaç kovuklarında böyle hareketsiz ve korkunç bir görünümde, tepe üstü ağaçta asılı duruyorlardı.

Lidiya'nın sade ve temiz odası iğrenç biçimde tütün ve boya kokuyordu. Çömezin çizmeleri katran, soluk sarı saçlı genç pomat, ikon yazarı Odintsov ise çürük yumurta kokuyordu. İnsanlar öylesine soluk alıyordu ki, lambanın ışığı soluklaşıyor ve kır mavisi havada, Marakuyev elini sallayarak ağzından şaşırtıcı biçimde dolu dolu çıkan bir sözcüğü sürekli aynı makamda söylüyordu:

"Halk, halk!"

Koyu renk bir kumaşın sıkıca asılı olduğu pencerenin solundaki köşede duruyor, sandalyeden sıçrıyor, yumruklarını sıkarak elleriyle yoğun havayı adeta eşeliyor, parmağıyla tavanı tehdit eder gibi yapıyor, kendi sözcüklerinden dolayı sarhoş oluyor, sallanıyor ve soluk alarak, ellerini açarak, çarmıha gerilmiş gibi konuşmadan birkaç saniye duruyordu. Bu, "Yiğit İyi Genç" masalının resimlerinden alınmışçasına tam bir Rus yüzü idi ve öylesine masalsı konuşuyordu ki, bir iki dakika süreyle Klim bile onu dikkatle dinliyor, gücüne ve duygularının çeşitliliğine gıpta ediyordu. Klim'in çocukluğundan beri bildiği sözcüklerinde öfke ve keder, inanç ve gurur sürekli yer değiştiriyor, ancak insan sevgisi ağır basıyordu. Klim, içten gelen bir inanç ateşiyle aydınlanan bu olağanüstü canlı yüzü gördükten sonra, bu duygunun içtenliğinden kuşku duyamazdı. Samgin daha sonra, kendi kendine, bu ateşi, Bengal ateşi, Marakuyev'in konuşmasını ise havai fişek gösterisi olarak tanımladı.

İnsanlar Marakuyev'i kendilerini vererek, ona doğru yaklaşarak dinliyorlardı. Soluk sarı saçlı genç ağzı açık oturuyor, parlak gözlerinde şaşkınlıkla korku yer değiştiriyordu. Pavel Odintsov, komik bir biçimde, bedenini eğerek ama başını kaldırarak sandal-

yeden aşağı kayıyor, sarhoş ya da uykulu gibi bir bakışla konuşmacının yüz hareketlerini sabit bakışlarla izliyordu. Fomin, ellerini dizlerine kıstırarak ayaklarının dibine, eriyen kar birikintisine bakıyordu.

Dunayev ise, sanki Marakuyev ondan uzakta duruyormuş gibi, kulağını konuşmacının sesine doğru uzatıyordu; divanda oturuyor, ellerini asık yüzlü komşusu Varaksin'in geniş omzuna atarak serbestçe yayılıyordu. Klim, onların Marakuyev'in konuşmasının en ateşli bölümlerinde bile fısıldaştıklarını, tesviyecinin çilekeş yüzünün sertçe kırıştığını ve öfkeyle bıyıklarını oynattığını fark etti; eğri burunlu Fomin "şişşt" diyerek susturmaya çalışıyor, dirseğiyle ve diziyle Varaksin'e vuruyor, Dunayev ise gülerek Fomin'e neşeyle göz kırpıyordu.

Samgin, gülümseyen ve büyük olasılıkla çok kurnaz bir insan olan Duneyav'in dışında, propagandacının konuşmalarının yıkıcılığını kimsenin anlamadığından kuşkulanıyordu. Dunayev, çömeze iyi yürekli bir merakla ve kendisinden on beş yaş büyük olmasına karşın, bir delikanlıymışçasına hoşgörüyle davranıyordu. Diğerleri ise uzun boylu çömeze inanmayarak, güvercinlerin ve serçelerin hindiye baktıkları gibi, temkinli bir tavırla bakıyordu. Çömez, hepsinden daha fazla büyük bir yarasaya benziyordu.

Bir keresinde, Marakuyev yorularak susup oturduğunda, çömez, yavaşça uzun bedenini doğrultarak, bir platformdan konuşurcasına şöyle demişti:

"Kutsal kilise çalışanı, her ne kadar bir unvandan yoksun da olsam, –ki bu konuda üzülmüyorum– insanlara olan sevgisi yüzünden ölen onurlu bir insanın babası olarak, iddia ve tanıklık ediyorum: Şu anda söylenen her şey doğrudur! İşte, dinleyin!"

Boğazını temizleyerek bas bir sesle konuşmaya başladı:

"Önceleri, eski dönemlerde, her şey tüm insanların ortak kullanımına açıktı. Daha sonra, bazı kişilerin gücü ve kurnazlığı sonucu, bunlar binalarda toplanmaya başladı. Rahat bir tembelliğe erişebilmek için, bazı kişiler diğer insanları köleleştirmek zorundaydı. Ve onlar da yaşam için en gerekli eşyaları ve toprakları ellerinde topladılar; çıkarlarını ve mal hırslarını tatmin için diğer

insanlardan bir sırtlan gibi yararlanmaya başladılar. Kendi kendilerine adil olmayan yasalar koydular ve bunlar aracılığıyla günümüze kadar da zorba ve kötü davranışlarla kendi sömürü düzenlerini korudular."

Sanki yemin ediyormuşçasına elini kaldırarak konuşmasını sürdürdü:

"Bu karşı çıkılamayacak gerçeğe ilişkin sözleri ben uydurmuyorum; bunlar arasında benim olan tek sözcük yok. Bunlar, bin beş yüz yıl önce, İsa'nın doğumundan dört yüzyıl sonra, tanınmış bilge, Hıristiyan kilisesinin babası Laktantsiy tarafından söylenmiş ve yazılmış şeylerdir. Bu Laktantsiy, İsa'dan sonraki Çiçero olarak adlandırılmıştır. Benim telaffuz ettiğim sözleri, Petersburg'da 1848'de basılan yapıtlarında yayımlanmış ve yüce din adamı Avvakum tarafından sansürlenmiştir. Yönetim tarafından incelenen bu kitap, yanlışlıkla yayımlanmış olsa gerek; çünkü bizim üzerimizde hakimiyet kuran gerçeğin yayımlanmasına yalnızca yanlışlıkla, iyice bakmadan izin verebilirler."

Sesini yükselterek ekledi:

"Yineliyorum: Demek ki ben size kendi gerçeğimi değil, eski ve sonsuz gerçeği bildiriyorum. Bunun yeniden ortaya konması için dostça, cesaretle ve kendimizi feda ederek çalışacağız."

Eğildi, oturdu; Dunayev ise Varaksin'e göz kırparak:

"Bu Lanktantsiy, Marksist olsa gerek, ha?" dedi.

"Ee, ne olmuş?" diye sordu, çömez. "Demek ki, Marksizmin doğuşu bin beş yüz yıl önce öngörülmüş."

Dunayev, gözleri parlayarak: "Ya uygulama, uygulama nasıl, babacığım?" diye sordu; çömez gür bir sesle:

"Bu konuyu düşünün," dedi.

Odintsov silkindi ve boğuk bir sesle:

"Silah gerek, silahı da nereden alacağız?" dedi.

Henüz uyanmış gibi gözlerini kırpıştırıyordu; gözleri, uyku sersemi ya da uykusuzluk çeken birisini anımsatıyordu. Soluk sarı saçlı genç, bakır bir borunun boğuk sesiyle sümkürüyor, utanmış bir tavırla eğilerek yüzünü mendilinin arkasına gizliyordu.

Dinlenen Marakuyev konuşmaya başladı; çömezin vaazına herkesin belirgin bir kayıtsızlık göstermesi Klim'in hoşuna gitmişti.

"Bize özgürlük savaşı, insan haklarını koruma savaşı gerek," dedi Marakuyev, elinin ayasıyla havayı keser gibi yaparak. "Marksistler, köylülerin fabrikalara sokulması ve fabrika kazanlarında yeniden pişirilmesi gerektiğini öne sürüyorlar..."

Çömez, yanında oturan soluk sarı saçlı gençten uzaklaşarak boğuk ve kaba bir sesle: "Bu seninle ilgili değil," dedi.

Marakuyev, Marksistleri eleştirmeye son verdi, gitmekte olanların elini sıktı, çömeze de elini uzattı ama çömez onu duvara yapıştırarak, telkin edercesine tavsiyede bulundu:

"Siz, yoldaş Piotr, şu gaga burunluya boşuna meraklanmamasını ve 'Kim? Nereden? Kimin?' gibi sorular sormamasını söyleyin. O hepimizin sağlığı için hepimizi kaydetmek mi istiyor? Yine görüşmek üzere!"

Eğilerek kapıdan süzüldü; Marakuyev ve Klim ise Varvara'ya çay içmeye gittiler.

Varvara, kirpikleriyle gözlerini kapatarak, Klim'e yapmacık gelen bir şaşkınlıkla:

"Devrimci, benim için şair Uriel Anosta'dır. O, Prometeus'un ateşini taşıyan kişidir. Burada ise devrimci kişi, çömezdir!" dedi.

Marakuyev gülerek: "Çok safça, Varvaracık," dedi ve Pugaçov'u, Penzen papazı Foma'yı, Aleksandra Gavatsiya'yı anımsattı; ancak Almanya'da köylü savaşları dönemindeki ruhban sınıfından söz etmeye başladığında, Varvara kaprisli bir tavırla onun akıl verircesine yaptığı konuşmayı kesti:

"Çömezde gülünç bir şey var. Diğerinde ise eğri bir burun; kuşkusuz bu onun pasaportuna kişisel bir özellik olarak kaydedilmiştir. Sivil polisler onu burnundan tanıyarak yakalarlar."

Marakuyev yeniden gülmeye başladı, Klim ise:

"Evet, devrimci farklı olmalıdır," dedi. Bunu ironik olarak söylemek istedi ancak sesi karamsar çıktı.

Marakuyev konuyu kapatırcasına: "Bunun Marksizmle ilgisi yok," dedi. Kavgaya hazırdı, ancak Samgin çay bardağına bakarak sustuğu için ellerini ovuşturarak haykırdı:

"Rusya uyanıyor!"

Perçem perçem kalkmış saçlarını düzelterek Berg'in iki dizesini okudu:

Kutsal Rusya'da horozlar ötüyor,

Kutsal Rusya'da yakında gün doğacak!

"Belki de Rus yalnızca rüyasında sayıklıyor olmasın?" diye sormak istedi Klim. Ancak Marakuyev'in parlayan yüzüne bakarak, bu horoz konusunu kuşkuculukla bozmamak gerektiğini hissederek bir şey sormadı.

Varvara, başını arkaya atarak ve gırtlağını hoş olmayan bir biçimde çıkartarak, meydan okurcasına:

"Bilmiyorum, Rusya'nın uyandığı belki de doğrudur ama sen Piotr, öğrencilerin hakkında gülünç şeyler söylüyorsun. Hrisanf amca da balık avı hakkında böyle konuşurdu: Büyük balık daima oltasından kurtulur, o da eve yenemeyecek durumdaki küçük balıkları getirirdi."

Samgin, Marakuyev'e alaycı bir tavırla baktı ve alınacağını umdu; ancak öğrenci yalnızca kahkaha attı.

Bir pazar günü Klim, Varvara'da çömeze rastladı. Zevkle çayını içiyor, dikkatle, çalışkan bir öğrenci gözüyle, Marakuyev'in, Lavrov'un 'Tarihsel mektuplarına' ilişkin konuşmasını dinliyordu. Ama Marakuyev sözlerini bitirdiğinde, çömez boş bardağı itti ve bas sesini yumuşatmaya çalışarak şöyle dedi:

"Gençliğimden, öğretmen okulundan beri, bazı dünyevi eserleri, örneğin romanları, zevkle okumama karşın, kitap bilgeliğine karşı bir inançsızlığım var. Kanımca, kitabı genelde koltuk değneği olarak görmek gerek. İnsan ruhunu dine karşı bir tutum içine soktular ve işte koltuğunun altına da kilise kitapçığını sokuşturdular: Buna dayanarak sana önceden gösterdiğimiz bilgece yollardan yürü. Onlarca yüzyıldır yürüyoruz, ama ulaşamıyoruz. Hayır, tüm kitaplar kontrol gerektiriyor. Dünyevi kitaplar da gerektiriyor, çünkü onlarda, sözcüğü bağışlayın, din kokusu var; dinsellik ise insanların zararına olan, ona mutluluk vermeyen hayal ürünü bir tanrı uğruna insan ruhunun cendereye alınmasıdır."

Varvara, her nedense sevinç duyarak: "Gerçekten Tanrı'ya inanmıyor musunuz?" diye sordu.

"Kanıtlanması gereken Tanrı'ya inanamam. Doğaya inanmayı yeğliyorum, çünkü Darwin'in kanıtladığı gibi, kendisini haklı çıkarmaya çalışmıyor. Ama kötülüğün varlığının Tanrı'nın varlığıy-

la tam anlamıyla ortak olduğunu ve bu ortaklığın sözde İyova'nın kitabında yadsınamayacak biçimde kanıtlandığını kabul ettirmeye çalışan bay Leibnits de tuhaf bir Almandan başka bir şey değildir. Haklı olan o değil, İyova'nın kitabını "septisizm şarkılarının şarkısı" olarak tanımlayan Hienrick Heine'dir."

Çömez gürültüyle, ciğerlerinin tüm genişliğiyle iç geçirdi; soluk gözleri sertçe fırlamış ve sanki beyaz bir ateşle tutuşmuştu:

"Benim vefat eden oğlum Leibnits'in tezini ve genelde de Tanrı bilimini çürüten küçük bir eser yazmış ve Tanrı bilimini, özel bir saçmalık ve uzlaşmazı uzlaştırmaya çalışma konusundaki en zararlı girişim olarak tanımlamıştı," dedi.

Samgin, çömezin öğretmence bilgeliğini dinlemekten Marakuyev'in de sıkıldığını görüyordu; öğrenci, sabırsızca masada parmaklarıyla trampet çalıyor, dudaklarını ıslık çalmak ister gibi büzüyordu. Varvara çok dikkatli dinliyor ve gözleri felsefeciye doğru inanmayan ve dostça olmayan bir tavırla bakıyordu. Klim'e:

"Ne kadar intikamcı bir yüz," diye fısıldadı.

Çömez ise dağdan yuvarlanır gibi, güçlü bir bas sesle Ormuzd'u, Ariman'ı, Vaal'i anlatıyor ve:

"Kötü olarak adlandırılan birçok şey, özünde, yalnızca kötülüğe karşı nefretten doğan bir karşı çıkmadır," diyordu.

Ansızın ve gürültü etmeden kapıda beliren Diomidov, onun bitmek bilmeyen konuşmasını böldü; elindeki şapkayı büküyor ve yanlış bir yere gelmiş de oradakileri tanımıyormuş gibi bakıyordu. Marakuyev, yapmacık olduğu hemen anlaşılan büyük bir sevinç gösterisinde bulundu, çömez ise Diomidov'a omzunun üzerinden bakarak, nokta koyarcasına konuştu:

"İşte bu kadar."

Konuşmadan Diomidov'un elini sıkan Klim, çömeze, Lütov'a gidip gitmediğini sordu.

"Tabii ki. Ama pek sık değil."

"İçiyor mu?"

"Çok. Ama beni oğlumun ölümünden sonra şaraptan nefret ettirdi. Ayrıca unvan merakı da beni gücendirdi. Saraylıları evine çağırdı. Ama ben, unvan sahibi olmamama karşın, gübre topla-

mayı kendime yediremem. Nisandan itibaren cam fabrikasına yerleşeceğim."

Samgin, çömeze karşı görevini yerine getirdiğini düşündü, Diomidov'a bakarak ona sırtını döndü.

Diomidov yeniden meleğimsi buklelerini omzuna salmıştı; mavi gözleri bulanıklaşmış, genel olarak rengi kaçmış, sararmış, yuvarlak yüzünde sık olmayan sarı tüyler büyümüş, daha uzun ve sıska bir kişi olmuştu. Konuşurken, karşısındakinin yüzüne gözlerini dikerek bakıyor, kirpikleri titriyor ve ne kadar uzun süre bakarsa o kadar kötü görüyormuş izlenimi veriyordu. Sık sık ve ihtiyatla sağ eliyle sol elini sıvazlıyor ve yeniden: "Ne demiştiniz?" diye soruyordu.

Yüksek sesle, daha cesaretli ama bir şey okuyor gibi konuşmaya başlamıştı ve sanki birisinin kendisine "kalk!" diye emretmesini bekler gibi, gergin biçimde dimdik duruyordu.

Varvara, Marakuyev öğrencilerle çalışırken Diomidov'un dikkatsizlik nedeniyle Lidiya'nın odasına girdiğini, girdikten sonra hemen kapıyı kapattığını ve Varvara'ya öfkeyle:

"Niçin insanları bu odaya alıyorsunuz? Orasını dumanla dolduruyorlar, tütün kokutuyorlar ve yaşanmaz hale geliyor," diye sorduğunu anlatıyordu.

Başka bir gün de, gravürlere ve fotoğraflara bakarak:

"Lidiya Timofeyevna'nın portresi nerede?" diye sormuştu.

Varvara, Lidiya Varavka'nın henüz tanınmış bir kişi olmadığını söylediğinde ise:

"Tanınmış kişilere gerek yok; onlardan yalnızca, polislerden olduğu gibi, baskı gelir," demiş, iç geçirerek eklemişti:

"Bilinmez ki, belki de Lidiya Timofeyevna da tanınmış bir kişi olur."

Şimdi, bir bardak sütü içtikten sonra, Diomidov yanağının içine küçük bir şeker parçası koydu, parmağıyla seyrek ve sarımsı bıyıklarını ezmek istercesine sıvazlayarak, çömezin Marakuyev'le yaptığı söyleşiyi dinledi ve sitem ederek:

"Siz hep bundan söz ediyorsunuz! Bu sebeple acı çektiğinizi; birbirinizi aileye, akrabalığa ve kalabalığa dahil ederek acı çekti-

ğinizi nasıl anlayamıyorsunuz? Ne kilise ne de parti size yardım edebilir..." dedi.

Çömez: "Sen ise, Semyon, hep sekterliğe soyunursun," diye alaylı bir ifadeyle sözünü kesti ve tavsiyede bulundu: "Daha fazla süt iç, bu senin için daha yararlı."

Diomidov kızdı, sarardı ve göz kırparak saçlarını silkti; Samgin onu hiç böyle görmemişti.

Parmağını çömeze göstererek: "Birlik tek bir şeydedir!" diye kısık sesle haykırdı. Çömez, asık bir yüzle yanıtladı:

"Parmaklarını açarak birisinin boğazını sıkamazsın!"

"Birçok kişinin olduğu yerde birlik olmaz ve olamayacak da! Asla. Boşuna günaha giriyorsunuz."

Marakuyev güldü; Varvara da önem vermeyen ve sıkılmış bir tavırla güldü, Samgin ise, aniden, yerinden sıçrayarak sandalyeyi ayağıyla iten, ellerini göğsünde sıkarak sözcükleri güçlükle söyleyen Diomidov'a acıdığını hissetti:

"Tutukluları gara götürüyorlardı... prangalar şakırdıyordu, evet! İşte siz de pranga hazırlıyorsunuz! Ruhlara pranga vurmak istiyorsunuz."

Marakuyev öfkeyle: "Ne kadar saçma," diye haykırdı; Diomidov ise masanın başından sıçrayarak hemen kapıya ulaştı ve giderken eşikte herkese omzunun üzerinden bakarak yineledi:

"Ruha karşı büyük bir günah... tövbe edin!"

Çömez, dışarı çıkanın arkasından bakarak: "Buluttan gök gürlemez" diye homurdandı ve boş bardağı yüzü asılan Varvara'ya doğru itti.

Varvara: "Onu sürekli boş yere kızdırıyorsunuz," dedi.

Çömez: "Gerekçem var," dedi ve hırıldayarak parmaklarıyla kulağının yanındaki tıraş edilmiş sakalını aradı. Odayı öfkeyle adımlayan Marakuyev'e dönerek: "Size anlatmak istemiyordum ama anlatacağım," dedi. "Siz onun değersiz biri gibi göründüğüne bakmayın; o zararlı bir insan, çünkü zayıf ruhlu olmasına karşın insanlara etki edebilir. Ve genelde de... Bunun gibi sinek kadar değersiz birisi yüzünden oğlumu yitirdim."

Çömezin tüm davranışları ve özellikle de düzgün olmakla bir-

likte sert konuşma tarzı, Samgin'de, bu gereksiz adamın sözlerini güçlü sözcüklerle ağzına tıkamak gibi düşmanca bir arzu uyandırıyordu.

"Birkaç gün önce bu çılgın genç bana geldi ve işçilerle söyleşi yapmayı kabul etmememi ve sizi de, yoldaş Piotr, bu biçimde yönlendirmemi söyledi. Akli durumunu kavrayamayarak onunla ciddi konuşacak oldum; o ise inleyerek, ah vah çekerek, gözyaşları içinde karşımda diz çöktü ve ikna etme çabasını sürdürdü, düşünebiliyor musunuz? Acı çeken, votka içmemesi için kocasına yalvaran bir kadına benziyordu. Kuşkusuz aynı şeyleri söylüyordu: İnsanları adalet çevresinde birleştirme eğilimi, insanın mahvına yol açacaktı. Devrimcileri ateşlerde yakmak, küllerini ise, Çar Düzmece Dmitri'ye yapıldığı gibi, havaya savurmak gerektiğini feryat ederek anlatıyordu."

Çömez, alnı ve şakakları terleyecek, gözleri fırlayacak ve doğal olmayan bir biçimde titreyecek denli heyecanlanmıştı.

'Ne iğrenç bir yüz' diye düşündü Samgin.

Yorulmuş bir at gibi soluk alarak, dizlerindeki pardösünün önünü, daha önce cübbesinin önünü kapattığı gibi kapatan çömez, giderek daha fazla bağırıyordu:

"Beni kulaklarımın dibine kadar sarstı. Gecelemek için kaldı ve gece boyunca tifolu bir hasta gibi saçmaladı durdu. Sabahleyin ise utanmışçasına özür diledi. Ama..."

Çömez, ellerini masaya, piyanonun klavyesine koyar gibi koydu, sonra da olabildiğince alçak sesle:

"Ama, bir düşünün! O bu korku dolu sayıklama nöbeti sırasında eyalet jandarma yönetimine giderek orada da dizleri üzerine çökebilirdi..." dedi.

Klim Samgin içinden güldü. Çömezin öyküsünün Marakuyev'i ne kadar heyecanlandırdığını görmek eğlenceliydi. Eliyle saçlarını düzelterek odanın ortasında duruyor, parmaklarıyla diğer elini yokluyor ve yüzünü ekşiterek söyleniyordu:

"Ah, Allah kahretsin! Saçmalığa bak! Nasıl olabilir ki? Neden yanıt vermediniz?"

Varvara, Klim'e bakarak korkmaksızın haber verdi:

"Aşçı kadın Anfimyevna, polisle çok iyi ilişkiler içinde..."

Çömez: "Aşçı kadın bu durumda yardımcı olamaz ama toplantı yerini değiştirmek gerekiyor," dedi ve nedense avucunun altından ev sahibesine, uzak ve belirsiz bir şeye bakar gibi baktı.

Samgin, Varvara'nın sıkıldığını fark etti ve bu hoşuna gitmedi. Bazen Varvara, çömezi ve Marakuyev'i dinlerken sırtını dönerek kıkırdaklı burnunu eğiyor, hoş olmayan bir kokuyu duymamak istercesine ince burun deliklerini sıkıyordu.

Bunu kasten, Klim bu mimiği görsün diye yaptığı düşünülebilirdi. Özellikle Marakuyev'in bazı ateşli sözlerinden sonra anlaşılmaz biçimde, "halka karşı duyulan tatmin edilmemiş sevgiden dolayı karaciğer iltihabı olma" konusunda homurdanıyordu. Bu tümce Samgin'e bildik geliyordu ve sanki onu Viktor Burenitsa'nın kaba yazılarından birinde okumuştu.

Eve giderken, Marakuyev'i yakında tutuklayacaklarını ve büyük olasılıkla Varvara'nın da bundan kaçamayacağını, bunun da onu devrimcilere daha fazla yakınlaştıracağını düşünüyordu.

'Onlar yakınlık duydukları ve kendilerine yardımcı olacak insan sayısını ne kadar abartıyorlar; gerçekte bu istem dışı bir şey. Benzer bir şey Yelizaveta Spivak'a da olmuştu.'

Merakını tümüyle giderdiğini anlayarak Varvara'yı ziyaret etmemeye karar verdi.

Issız ve karanlık sokakta çömez ona yetişti, eğildi, konuşmadan yüzüne baktı; rüzgâra karşı yürüyenler gibi, eğilerek ve ellerini cebine sokarak yanında yürümeye başladı. Daha sonra aniden, doğrudan Samgin'in kulağına eğilerek sordu:

"Stepan Kutuzov'un şimdi nerede olduğunu acaba biliyor musunuz?"

Klim, hoş olmayan bir tavırla omuzlarını silkti ve adımlarını sıklaştırarak yanıtladı:

"Tutuklandı."

Çömezden ayrılmak güçtü; o da adımlarını sıklaştırdı; bir yandan da yeniden Samgin'in yüzüne bakıyordu ve anımsatır bir tonla:

"Onu kefaletle bıraktılar," dedi.

Klim, çevresine bakınarak: "Nerede olduğunu bilmiyorum,"

diye homurdandı: "Nereye sapacağız?" Ancak ara sokak yoktu, çömez ise:

"İşte böyle: Yak ve küllerini savur, söylediklerimi işittiniz mi? Evet. Gözleri çocukça bakıyor. Uygun değil mi? Darwin yadsınamaz, ha?"

'Burada Darwin'in işi ne, budala?' diye haykırırcasına düşündü Klim. Kuru ama saygılı bir sesle:

"Darwin yüzünden aklını kaçıran bir kadın tanımıştım," dedi.

"Olabilir," diye onayladı çömez, başını sallayarak. "Öğretmen okulunda iken Darwin'i reddediyordum," diye düşünceli bir tavırla anımsadı. "Sorun, Darwin'i reddetmekti, biz de reddettik."

Samgin, yanıt alamayacağını umarak: "Kutuzov'u ne yapacaksınız?" diye sordu. Ama çömez yanıtladı:

"Benim oğlumla aynı inancı paylaşıyordu ve genelde..."

Klim, köşedeki yol ağzında durarak: "Ben buradan gidiyorum," dedi. Çömez, uzun elini uzattı, sol eliyle şapkasına dokundu ve "her şey gönlünüzce olsun," dedi.

Hemen tüm gün boyunca kar ağır ağır yağmış ve artık kaldırım taşları, fenerler, çatılar, tüy gibi başlıklarla örtülmüştü. Havada, turfanda salatalık kokusunu anımsatan ve yalnızca mart ayında rastlanan hoş bir kar kokusu vardı. Yumuşak kar üzerinde yavaşça yürürken Samgin:

'Bu insanlar beni kendileri gibi kabul ediyorlar; bu onların aptallıklarının bir belirtisi... İsteseydim, onların çevresinde önemli bir rol oynayabilirdim. Diomidov onları ihbar eder mi acaba? Bunu yapmak zorunda kalabilir. Kuşkusuz, Varvara'ya gitmem gerekmiyor,' diye düşündü.

Düşünürken Marakuyev'in öğrencilerinin yüzü gözünün önüne geldi; en antipatik olanı, çömezin yüzüydü.

'Neredeyse yaşlı gibi. Bu insanların kendisine önem vermediğini görmüyor. Burada aptalca bir şey var: Tüm bu insanlar için en yakın, en anlaşılır öğrenci olması gerekirdi.' Ve çömezi düşünürken Klim ilk kez, onun kendisine böylesine itici gelmesinin nedeninin, köklü bir Rus din adamı olarak devrimcilere yakınlık duymasının olup olamadığını düşündü.

O güne kadar Samgin'in karşısında gözlem yığını oluşmuştu. Preys'in kadifemsi gözlerinin kendisine eskiye kıyasla daha dikkatli baktığını fark etmişti. Kendisine olan sakin güveni nedeniyle Museviye benzemeyen, kısa konuşmalarındaki ciddiyetle bir delikanlıyı anımsatan küçük, zarif öğrenci sürekli ilgisini çekiyordu. Anlamak istiyordu: Şapka fabrikatörünün oğlunu Marksizm öğretisiyle ilgilenmeye yönelten neydi? Bazen, Marakuyev'le ve üniversite koridorlarında diğer Narodniklerle tartışan Preys, çok tuhaf konuşuyordu:

"Anımsıyor musunuz, Rus beyi Herzen, Çar'ı mujik baltasıyla tehdit etmiş, daha sonra ise Çar'a pişmanlık dolu olarak şöyle demişti: 'Sen kazandın Galileci!' Daha sonra da ilk pişmanlığının zamansız ve safça olduğunu düşünerek pişman olmuştu. Saflığın Narodnikliğin temel özelliği olduğunu iddia ediyorum; bunu özellikle Narodnikler Pugaçovculuğun ve mujik ayaklanmasının propagandasını yaptıklarında açıkça görebiliyorsun."

Preys, bu tondaki tümceleri nadiren kullanırdı ve bunlar Samgin'in fabrikatör çocuğuna olan ilgisini artırıyordu. Bir keresinde dersten sonra Preys, Klim'e öneride bulundu:

"Bize gidip sohbet edelim mi?"

Preys sakin bir sokakta, büyük bir villanın birinci katında yaşıyordu. Sokak, ahşaptan yapılma tipik bir Moskova sokağıydı ve kısa süre önce sıvası yapılmış olan villa, alacalı eski evler dizisi arasına rastlantı sonucu düşmüş kolalı bir şıklık içinde duruyordu. Giriş merdiveninin ağır meşe kapısını, genç, beyaz önlüklü, güzel yapılmış saçlarında dantel başlığı olan hizmetçi kız açtı. Klim, Preys'in yaşadığı yerin de kendisi gibi şık olmasını bekliyordu; ancak Preys, penceresi bir ahırın çatısına bakan küçük bir odada yaşıyordu. Odada çok sayıda kitap ve köşede, üzerinde ucuz, pazen bir yorgan bulunan bir sedir vardı. Kapının yanında, Margarita'nın evindekinin aynısı, üç ayaklı demir bir leğen duruyordu. Şık hizmetçi kız ile bu odanın çilekeşlik çağrıştıran durumu arasındaki eşitsizlik, Samgin'i kuşkucu ve endişeli bir ruh durumuna sokmuştu.

Çayı, ufak tefek, toplu, çiçek bozuğu kırmızı yüzlü, gözlerini aptalca açan başka bir hizmetçi kız getirdi.

"Ama limon yok," dedi, belirgin bir memnuniyet duygusuyla.

Preys sohbete bir soruyla başladı:

"Sizde bir arama yapıldığı söyleniyor, doğru mu?"

Klim: "Evet. Bir yanlış anlaşılma," diye yanıtladı ve ardından Marksistlerle Narodniklerin sözlü savaşımı sırasındaki mesafeli tutumu nedeniyle ustaca bir kompliman işitti. Preys, ince avuçlarını birbirine sürterek ve parmaklarını çatırdatarak: "Giderek sertleşen savaşımlar," diye itiraf etti. Hemen hafif bir ironi ile de ekledi:

"Ama çocuklar ebelemeciliği, yetişkinler de preferans oyununu çok acımasız oynarlar."

Klim gülümsedi ve kadifemsi gözlerin hafif parıltısını dikkatle izledi; bu gözlerde ilgi çekici bir şeyler vardı. Preys'in konuşma tonunda ise, Klim'in eskiden çok iyi bildiği, öğretmenin öğrencisi ile yaptığı konuşmadaki üstünlük havası hissediliyordu. "Novoye Vremya" dergisindeki bir Musevi karşıtının bazı sözleri akla geliyordu: "Eski ırkların aristokratlığı, Musevilerde haddini bilmezliğe dönüşerek yozlaşmıştır."

Samgin, onun ağır bir kitaptan alıntıladığı izlenimi veren tümcelerini dinlerken: 'Bu Preys'e pek uymasa da, yabancı bir kişilik onda güçlü bir biçimde hissediliyor,' diye düşündü. Peys Marksizmin karşıtı olan Nietzschecilikten söz ediyor, yalnızca kendisinin bildiği bir gizemden söz ediyormuşçasına alçak sesle konuşuyordu:

"Bireysel yaşamın sorunları, özellikle bir sınıfın diğeriyle yer değiştirmesi sırasındaki sancılı dönemlerde belirgin bir biçimde ortaya çıkar."

Esmer yüzü hareketsizdi; yalnızca gür yuvarlak hatlı kaşları, şu ya da bu sözcüğü alaycı bir tarzda söylediğinde kımıldıyordu. Samgin konuşmuyor, saygının gerektirdiği durumlarda başını sallayarak onaylıyor, ufak tefek ve elastiki yapılı bu adamın ne istediğini açıkça ortaya koymasını sabırla bekliyordu.

Preys canlanarak ve sanki Samgin'i avutmak istercesine: "Almanya'da sosyalist düzene, felaket yaşamadan, evrime uygun bir biçimde geçilebilmesi için koşullar çabucak oluşuyor," dedi. "Kültürlü oldukları tartışılamayacak olan Alman işçilerin milyon-

larca oyu, büyük parti çalışması var." Sevimli bir gülümsemeyle sürekli ellerini ovuşturuyor ve ince parmakları hoş olmayan bir ses çıkartarak çatırdıyordu. "Anglosaksonlar ve Almanlar evrim düşüncesini şaşırtacak denli derinden benimsediler ve bu, onların organik bir özelliği haline geldi."

"O, evet," dedi Samgin.

Preys'in söyledikleri az ya da çok kitaplardan tanıdık geliyordu; kanıtlar ve sonuçlar her ne kadar inandırıcı ise de, Klim'e gerekli değildi. Baskı puntolarının siyah ağları arasında da gözleri açılıyor, kendi düşünce ve irade özgürlüğüne karşı, inanan insanların konuşmalarındaki aynı kasıtlı tutumu hissediyordu. August Babel'in haklı olduğunu kabul ediyor, ancak Yevgeniy Rihter'i, alçakgönüllü tarihçi Kozlov'un çok iyi hissettiği ve şiirsel olarak dile getirdiği yalın gerçeğe daha yakın buluyordu. Marx'ın demir süpürgesi de gerçekçi, yıkıcı derecede gerçekçiydi, ama İncil'de de gerçek vardı. İnokov, haylaz bir tavırla, gerçekte ise ustaca, İncil'i "iyi tonda yazılmış" bir kitap olarak tanımlıyordu. Ve işte: eskiden Narodnik olmak "iyi özellik" sayılıyordu ama bugün bunu Marksizm üstlenmiş durumda. "Halk" kavramını "işçi sınıfı" kavramına indirgeyerek, Marksizm de, Tolstoycunun, giysisini değiştirmiş mujiğin, yazar Katin'in, Yakov amcanın talep ettiği gibi, "kitleler içinde eriyip gitmeyi" talep ediyor. Ağabeyi Dmitri artık "eriyip gitmişti". Gerçekte tüm bunlar, insanı İshak'a bir kurbana, tarihin ağır yükünü bir yerlere taşımak zorunda olan bir ata dönüştürmek için açıklanamayan bir arzunun doğmasına yol açıyor. Preys'in giderek canlı ve artık ateşli bir hal alan konuşmasını dinleyerek Klim ona itiraz etmiyordu. Kendisinin, Samgin'in, sosyalizm düşüncesine karşı organik bir biçimde karşı çıkabilmesi için çok güçlü ve ağırlıklı fikirlere gereksinimi olduğunu anlıyor, ama onları kendisinde hâlâ bulamıyor, ancak sosyalistler ve karşıtları olmasa, yaşamın kendisi için çok kolay ve rahat olabileceğini hissediyordu. Kendisinde şunu açıkça ortaya koyacak gücü de bulamıyordu:

"İshak rolü oynamak da istemiyorum, kendinize bir koyun bulun!"

Kendisinin çok kusursuz bir değerlendirme yapması gereken şu andaki gibi durumlarda, kendisini tutucu bir anarşist, anarşist ruh halindeki bir tutucu olarak hissetmesi de onu sıkıyordu. Ve bu, artık o denli kendine özgü bir durum haline gelmişti ki, kendisini anlamaktan bile vazgeçmişti.

O güne kadar enine boyuna bilmediği bir bilgelikle henüz tanışmış bir kişinin derin düşünceler altındaki ruh halini gizleyerek Preys'ten ayrıldı. Preys ona çok dostça bir öneride bulunmuştu:

"Pazar günü gelin; sizi ilginç insanlarla tanıştıracağım."

Samgin pazar günü oraya gelmemeye karar verdi. Ancak daha eve giderken, yolda kendisine kızdı: Gerçek "ben"liğini daha ne kadar gizleyebilecekti? Nasıl olursa olsun, böyle bir "ben" vardı. Hayır, kuşkusuz Preys'e gidecek ve orada öğrencilik yaşını geçirdiğini, kendine ait bir gerçeği olduğunu, bu gerçeğin bağımsız olmak isteyen ve belki de bağımsız bir insanın gerçeği olduğunu gösterecekti. İki gün boyunca dikkatle Kozlov'un armağanını inceledi; Radişçev'in kitabı, Herzen'in prens Şçerbatov'un *Rusya'da Geleneklerin Zararlı Etkileri* eseriyle aynı ciltte yayımlanan Londra baskısı kitabı, Danilevskiy'nin *Rusya ve Avrupa*'sı, sosyalizm karşıtı Lebon'un *Sosyalizm* eseri, Nietzsche'nin kitapları. Bunlar elinin altında olan kitaplardı ancak o kendisini yeterince silahlanmış hissediyordu ve Piotr Marakuyev'in öğrencilerine benzeyen "ilginç insanlara" rastlamayı umarak Preys'e gitti.

Şık hizmetçi kız, onu deri kaplı mobilyalarla klasik biçimde donatılmış bir odaya götürdü; pencerenin yanında bir yazı masası, masanın üzerinde ise, Varavka'nın çalışma odasındakine benzer koyu bronz bir lamba duruyordu. İki pencereye ağır perdeler asılmıştı ve odanın yeşilimsi loşluğunda yoğun bir sigara kokusu hissediliyordu.

Redingotlu, uzun boylu, süvari gibi eğri bacaklı bir öğrenci odanın ortasında durarak sigara içiyordu. Küt, geniş çenesi ve tıraşlı yanakları siyah gibi görünüyordu; gür bıyıkları ise fiyakalı bir biçimde bükülmüştü. Şiş ve akı çıkmış gözlerinin ciddi bakışlarıyla Samgin'i ölçüp biçti, düz kesilmiş çok yuvarlak başını salladı ve bas bir sesle:

"Stratonov," dedi.

Tıknaz, pembe yanaklı, saçları düz taranmış diğer öğrenci ise kısa bacağını altına almış, bir koltukta oturuyordu ve sanki banyodan yeni çıkmış gibi yanakları al al ve terliydi. Ayağa kalkmadan, uyuşuk bir tavırla tombul çocuk eline benzeyen elini Samgin'e uzattı ve iç geçirdi:

"Tagilskiy."

Kızılımsı, kemikli yapılı, kalın ceketli ve çarpık çizmeli üçüncü kişi: "Çok memnun oldum," dedi. Yüzü ifadesizdi; seyrek, altın sarısı bir sakalı vardı ve bu sakal onu çok rahatsız ediyordu; sol eliyle sakalını çekiştiriyor ve bu nedenle kalın dudakları şaşkın bir ifadeyle gülümsüyor, keskin bakışlı gözleri parlıyor, gür kaşları oynuyordu. Preys'in dördüncü konuğu Poyarkov'du; köşede, ciltli kitaplarla tıka basa dolu dolabın yanında oturuyordu.

Perys ise masada oturuyordu ve kollarını, kendisi bir arabacıymış da görünmeyen bir atı yönetiyormuş gibi iyice uzatmıştı. Lambanın yeşil abajurunun ışığında o da yeşil gibi duruyordu.

Genç öğrenci, Samgin'in kendisine bir yer bulmasını bekleyerek: "İşte böyle... sanayimizin hızlı büyüdüğü bir gerçek..." dedi.

Kızıl yüzlü adam divandan fırlayarak elini salladı ve: "Ha, evet, evet, ama ben bundan mı söz ediyorum ki?" diye çatlak bir sesle haykırdı.

"Ben şunu söylüyorum: Kendi bireyselliğinin bilincinde olmayan bir ulus, henüz ulus sayılamaz, işte o kadar!"

Ve divanın kenarına gitti, rahatsız bir pozda oturarak yüzüne ürkek bir ifade verdi; beş dakika kadar Klim'in hemen bağlantı kuramadığı sözcüklerle herkese laf attı.

"Panslavizmde, Narodniklikte, hatta bizim tarikatçılığımızda bir araştırma hareketi var," diye kimsenin bulunmadığı bir köşeye doğru konuştu ve derhal Preys'in oturduğu yöne dönerek ona titreyen elini uzattı:

"İşte, İngiltere'de ticaret birliklerine, Fransa'da sendikacılığa yöneliyorlar; Almanya'nın sosyal demokratlığı çok devletçi ve ulusalcı. Ya biz? Biz de ne olacak? İşte ben bunu söylüyorum!"

Preys, çok anlaşılmaz bir biçimde ortaya konan sorunun za-

mansızlığı üzerine bir şeyler söyledi; o zaman kızıl yüzlü adam, yayla fırlatılmış gibi divandan fırladı, köşeye koştu ve oradaki koltuğa kendini attı; sakalını çekiştirdi, kalın ve yağlı dudağını küçük, muntazam olmayan dişlerini göstererek ileri uzattı ve konuşmasını sürdürdü:

"Ama nasıl? Nasıl zamansız olur? Genel karargâhlar savaştan çok önce..."

Biraz aldırmaz bir tavırla ona yol veren uzun boylu öğrenci, o köşeye koşarken divana, onun yerine oturdu ve sert bir sesle:

"Kimse savaşı düşünmüyor..." dedi.

"Düşünüyor!" diyerek taviz vermedi, kızıl yüzlü. "Ben biliyorum! Orada, İsviçre'de, Paris'te..."

Tagilskiy kalktı, yumuşak bir kedi yürüyüşüyle ona yaklaştı, koltuğun kolluğuna oturdu ve kızıl yüzlünün kulağına bir şeyler fısıldadı.

Kızıl yüzlü: "Haa, tabii ki! Evet evet," diye söylendi ve karmakarışık saçlı başını salladı.

Perişan görünümüyle Klim'e Lütov'u anımsatıyordu. Poyarkov eğilerek dirseklerini dizlerine koydu; konuşmuyordu ve yalnızca bir kez Stratonov'a homurdanarak:

"Olguların sınıflandırılması, arkasında uzlaşmaz çelişkileri uzlaştırma girişimi gizli değilse, yararlı bir şeydir," dedi.

Klim'e, Preys bulunduğu yere onaylamayan bir bakışla bakıyormuş gibi geldi; genelde Preys, çilekeş odasına kıyasla bu odada bir beyzade gibi davranıyordu. Sıkıcı bir ortam vardı ve bu insanlarda bir şeylerin yolunda gitmediği hissediliyordu; her birisi bir kişiden ya da bir şeyden hoşnutsuzdu. Samgin kendisini göstermeye karar verdi ve toplumsal savaşım üzerine konuşmaya başladı. Bu savaşımın var olduğunu bilen insanlar için bu çözümlenmiş bir işti. Onu dikkatle dinliyorlardı ve adını vermeden çömezin özelliklerini anlatmaya başladığında, kızıl yüzlü onun üzerine atıldı ve heyecanla rica etmeye başladı:

"Beni bu adamla tanıştırınız, olur mu? Olabilir mi? Mutlaka tanıştırın."

Stratonov ise zincirli altın saatini sallayarak kararlı bir sesle:

"Siz kendiniz de bu tür insanları fıkramsı tipler olarak çok doğru tanımladınız. Yaşam rüzgârı, normal eserken bu insanları çöp gibi süpürür," dedi.

Bunu söyledikten sonra mavimsi yanaklarını, sanki tüm fırtına ve esintilerin hakimi kendisiymiş gibi iyice şişirdi. Genel olarak çok kararlı ve sert konuşuyor daha sonra da yanaklarını şişiriyor, bu yüzden de beyazımsı gözleri küçülüyor ve biraz koyulaşıyordu.

Tagilskiy, yeniden kızıl yüzlünün kulağına bir şeyler fısıldadı ve o da umutsuz bir tavırla söylenenleri "Evet? Haa," diyerek onayladı.

Yeniden sinir bozucu bir sessizlik oldu ve birkaç dakika oturduktan sonra Klim gitmeye karar verdi. Ancak onu yolcu ederken Preys özür diler bir tonla, yavaşça:

"Kötü bir geceydi; çok az tanıdığımız bir kişi rastlantı sonucu aramızda bulunuyordu."

"Şu yuvarlak adam mı?

"Hayır, diğeri, köşedeki."

'Poyarkov,' diye düşündü Klim, mart mehtabının aydınlattığı sokaklardan evine giderken. 'Bu ilginç.'

Bu insanları anlamıyordu. Yapılan iki üç görüşme de onları daha anlaşılır duruma getirmedi. Bağırmıyorlar, tartışmıyorlar, az bilinen ve Samgin'in anlamadığı ekonomi-politik üzerine ciddi söyleşiler yapıyorlardı. Kendilerini Marksist olarak tanımlıyorlardı ama görüşlerinde "Kutuzovluğun" tek çizgililiği yoktu; işçi sorunu, onları sanayi ve ticaret sorunlarından çok daha az ilgilendiriyordu. Petrol, tahıl, şeker, yağ, kaymak ve Rusya'da bulunan her türlü hammade konusundaki rakamlara çok ilgi gösteriyorlardı. Klim bazen onların sözcüklerden çok rakamlarla konuştuklarını düşünüyordu. Büyük Sibirya yolunun geleceği, yağcılık, göçmenler, köylü bankasının çalışmaları ve Almanya'nın gümrük siyaseti üzerine konuşuyorlardı. Bunları dinlemek sıkıcıydı ve konuların hemen hepsi Klim'e yabancıydı. Bu konular hakkında yalnızca gazetelerden, o da isteği dışında, bir şeyler öğrenmişti.

Ancak konuşmaları ilginç olmamakla birlikte insanlar giderek daha çok merakını artırıyordu. Ne istiyorlardı? Stratonov'a ba-

karken, Klim bir şeylerin savaşını veren birisini görüyordu ve Stratonov telaşlı ve sinirli kızıl yüzlüye "yavaş ol!" diye haykırsa şaşırmayacaktı.

Genelde bir komutan tavrıyla konuşuyor, kızıl yüzlüyü hor görüyor gibiydi.

"İnanmış bir adam görüşlerinde bir çelişki hissedemez ve hissetmemelidir," dedi kızıl yüzlüye; kızıl yüzlü, ondan uzaklaşarak güvensizce ve şaşkınlıkla:

"Bunu ciddi mi söylüyorsunuz?" diye sordu.

Stratonov yanıt vermedi; kendisine yöneltilen soruları nadiren yanıtlıyordu. Uyuşuk Tagilskiy, Samgin'e, dostlarına çeşitli rakam ve bilgilerin çok düzenli biçimde kaydedildiği akıl defteriyle yardım etmesiyle, kardeşi Dmitri'yi anımsatıyordu. Şımarık ve züppe idi; ancak belleğiyle övünmüyor, bilgileri ise, okulu bitirdikten sonra kendisine öğretilen her şeyi unutmayı isteyen lisenin en çalışkan öğrencisi havasıyla, hoşgörülü ve kayıtsız bir tavırla veriyordu. Porselene benzeyen pembe yüzü, etli dudakları, rengi belirsiz buğulu gözleri, kadın gibi yumuşak konuşacağı izlenimi veriyorsa da, sesi kuru, sevimsiz ve kötü birine ait gibiydi. Hakim konumda olanlara ve devlet yöneticilerine hakaret ediyordu:

"Eşekler. Budalalar. İşe yaramazlar."

Sövdükten sonra ya tırnaklarını inceliyor ya da ince "bayan" sigarası içmeye başlıyor ve kendisine bir şey soruluncaya kadar da susuyordu. Klim onda, Dmitri ile tuhaf bir benzer yön daha keşfetmişti; Tagilskiy de korkmadan, inançla, bazı insanların ortaya çıkmasını –belki de budalaların– ve kendisine saygıyla: "Buyrun, bizi yönetin!" demesini bekliyor gibiydi.

Kızıl yüzlünün adı Anton Vasilyeviç Berendeyev'di. Devrimin kaçınılmaz olduğuna inanması, ancak ondan korkması ve korkusunu hiç gizlememesiyle ilginç bir kişilik oluşturuyordu. Preys ve Stratonov'a endişeyle:

"Devrimin dinsel reformla aynı ana gelmesi gereklidir, anlıyor musunuz? Ancak reformların yapılması kuşkusuz güneyli tarikatlarımızın akılcılığı yönünde olmamalıdır. Tanrı korusun!" dedi.

Stratonov beyazımsı gözlerini açarak onu yatıştırdı:

"Bu yönden uzaklaşma konusunda bize garanti verildi, bizim mujiğimiz mistiktir."

"Ya tüm bu Baptistler,Ştundistler; ha?"

Tagilskiy yüksek sesle ve geniş pembe burnunu temizleyerek akıl verircesine:

"Daha net konuşmak gerekir: Ne benim ne de sizin için gerekli olan reformlardan değil, kilise yönetimi, ruhban sınıfın haklarının genişletilmesi ve ekonomik refahının sağlanması konusundaki reformlardan söz ediyoruz..." dedi.

Berendeyev haykırarak ayağa kalktı:

"Köydeki dinsel eğitim reformu, onu yeniden biçimlendirme reformu!"

"Köylerle aramızda ağır bir çatışma olacak," dedi Samgin, iç geçirerek.

Berendeyev: "Çok ağır!" diye endişeyle haykırdı ve ellerini sallayarak yavaş ve gizemli bir sesle yineledi: "Çok ağır!"

Stratonov kalktı, eğri bacaklarını olabildiğince ayırdı, ellerini sırtında birleştirdi, göğsünü dışarıya çıkardı ve bunlar görünümünü daha da etkileyici bir duruma getirdi:

"Biz insanlar," diye başladı Berendeyev'i bakışıyla uzaklaştırarak, "biz, benim görüşüme göre, tarihin devrimi örgütleme görevini üzerine yüklediği kişileriz. Bilincimizin tüm gücünü onun oluşumuna yöneltmeli, irademizle kitlelerin kaçınılmaz anarşizmini sınırlandırmalıyız..."

Tagilskiy, düzgün taranmış açık renk saçlı başını kaldırarak Stratonov'un olduğu yöne baktı, yüzünü buruşturarak sözünü kesti:

"Siz hâlâ kendinizi birinci sınıf öğrencisi gibi görmeyi sürdürüyorsunuz. Daha coşkulu olun, ileri gidin. Devrimi değil, insanları daha iş bilir ve kültürlü yapacak olan reformlar dizisini düşünmek gerekir."

Preys, parmağıyla masada yavaşça trampet çalıyor ve konuşmuyordu. Evde genelde az konuşuyor, belirsiz şeyler söylüyor ve Samgin'in onu Hrisanf amcanın evinde, üniversitede ve Marakuyev'le tartıştığı sırada görmeye alıştığı usta ve inançlı konuşmacıyı çağrıştırmıyordu.

Klim, Poyarkov'a bir kez daha rastladı. Bir buçuk saat kadar konuşmadan oturduktan ve çayını içtikten sonra Poyarkov yavaşça kemikli ve yuvarlakça bedenini derin koltuktan kaldırdı ve Preys'in elini sıkarak keyifsiz bir sesle:

"Herhalde yarının olayları için gerekli şemayı tam olarak sonuçlandırdılar," dedi.

Poyarkov diğerleriyle vedalaşmadan gitti; Klim ise onun geniş sırtına bakarak Preys'in haklı olduğunu düşündü: Bu adam yabancıydı ve rahatsızlık veriyordu.

Samgin, her yerde olduğu gibi, bu grubun içinde de, iyi niyetle gözlemde bulunarak gördüğü ve duyduğu her şeyi tartan, çelişkili düşüncelerden dolayı etkilenmeyen ve kızmayan, yalnızca olguları değerlendirmekle ilgilenen bir kişi olarak ciddi ve mesafeli duruyordu. Tagilskiy, Berendeyev'e aynı şeyi söylemişti: "Sen, Anton, kendine Samgin'i örnek al; o kuramların olgular üzerine kurulduğunu ve olgularla kontrol edildiğini unutmuyor."

Klim'in kendine uygun yeri ve grubu bulduğuna inandığı zamanlar da oluyordu. Bu insanlarla aynalar arasında yaşar gibi yaşıyordu. Her kişi kendisinde onu, Samgin'i yansıtıyor, aynı zamanda ona kusurlarını da gösteriyordu. Yakınlarının kusurları, akıllı, nüfuz edebilen ve özgün bir insan olarak, Klim'in kendisine bakışını çok güçlendiriyordu. Kendisinden daha ilginç ve önemli bir insana Klim henüz hiç rastlamamıştı.

Klim yalnız kaldığı anlarda, yapmak istemediği, temel duygularına tamamen ters bir şeye mahkûm edilmiş birisi gibi görüyordu kendini. O zaman, Hodınka ovasındaki kalın, ezik bedenlerin oluşturduğu tabakayı, çatıdan bakıldığında ortaya çıkan görüntüyü anımsıyordu. Gözlerinin önüne Nehayeva'nın armağan ettiği Rosgross'un "Mutluluğun Peşinde" adlı röprodüksiyonu geldi. Tabloda her kesimden insan kalabalığı birbirini çiğneyerek dağdan uçurumun kenarına doğru koşuyordu. İnsanlar, aşağılayıcı ve korkunç bir biçimde, karanlık ve ne olduğu belirsiz bir balık yumurtası gibi, hepsi için ortak olan yoldan kaçınılmaz yok oluşa doğru yuvarlanıyordu. Kendisi henüz kalabalıkla birlikte koşmuyor, bir kenarda duruyordu. Ama artık ona, insanlar kendisini de

kalabalıklarının içine çekiyor ve peşlerinden sürüklüyor gibi geliyordu. Daha sonra kışla duvarlarının insanları üzerinden atarak yıkılışını anımsadı; ondan kaçtığını sanırken, anlaşılmaz bir biçimde ona çok yaklaşmıştı. Böyle anlarda, Samgin, bir rüzgârın içini doldurduğunu ve umutsuz bir öfkeyle tüm insanlara hatta biraz da kendisine bu rüzgârı estirdiğini hissediyordu.

Bir akşam Preys'e giderken Klim arkasında telaşlı ve kararlı adımlar duydu. Birisi onu izliyor olmalıydı. Geri döndü ve Kutuzov'la yüz yüze geldi.

Kutuzov, yeniden uzayan sakalının arasından genişçe tebessüm ederek yavaş fakat neşeli bir sesle: "Fevkalade bir yürüyüşünüz var," dedi. "Sanki artık sevmediğiniz bir kadına gidiyormuş gibisiniz, öyle mi yoksa? Her neyse, nasılsınız?" dedi.

Sözleri ve kaba yakınlığı Klim'in hoşuna gitmedi. Çevresine bakarak:

"Sizi kefaletle bıraktıklarını duydum," dedi.

"Gerçekten de öyle oldu. Kuşkusuz, seyahat etme hakkım yok. Ama ben şişmanlamaktan korkuyorum ve seyahat ediyorum."

Birbirlerine önemsiz sözler söyleyerek Preys'in kapısına geldiler; Kutuzov parmağıyla zile bastı, diğer elini ise Klim'e uzattı.

"Ben de buraya geliyordum," dedi Samgin.

"Öyle mi? Hmm... böylesi daha iyi!"

Kutuzov Klim'i, omzuyla hizmetçinin açtığı kapıya doğru itti, geldiği yöne bakarak hizmetçinin omzuna vurdu:

"Serpiliyorsun galiba, Kazya? Bu, Tanrı'nın bir hikmeti! Kazya, seni seviyorum!"

Hizmetçi kız neşeyle: "Ben de sizi," diye yanıtladı ve Kutuzov'un paltosunu almak istedi ama Kutuzov paltoyu askıya kendisi astı.

"Demokratik bir davranış," diye belirtti Klim.

Preys onları hem sevinçle hem de biraz bozularak karşıladı.

"Serbest misin?"

"Gördüğün gibi."

Yukarıdaki çilekeş odasına girerek, Kutuzov ağır bedenini divana atarak:

"Of! Söyle de çay versinler," dedi.

Preys, Klim'den özür dilercesine: "Sizin tanıştığınızı bilmiyordum," dedi ve divana oturdu; Kutuzov'a nereden geldiğini, neler gördüğünü anlatmaya başladı.

Samgin kendisini biraz huzursuz hissetti. Preys, anlaşılan Samgin'i Kutuzov'un davasına adanmış bir kişi olarak görüyor, Kutuzov da Preys hakkında aynı şeyi düşünüyordu. Yoldaşlarına engel olup olmadığını sormak istedi, ancak merak duygusu bunu yapmasını engelledi.

Uzun süredir temizlenmemiş, galoş içindeki çizmeli ayaklarını sedirden aşağı sallayarak ve sırtını duvara yaslayarak Kutuzov bir elinde fincan tabağı, diğer elinde bir bardak çay tutuyor ve Klim'e bildik şeyler söylüyordu: Marksistler az sayıdalar, ancak işçilerle kurdukları bağ ile övünmüyorlar ve giderek daha fazla kuram hakkında düşünüyor, pratiğe fazla önem vermiyorlar. Bazı gözüpek gençler yakınıyor: sözde Marksizmde romantizme yer verilmiyormuş ama Narodniklerde kahramanlar, bombalar ve ne ararsan var."

Preys, parmaklarını şıkırdatarak: "Ya Kazan'da? Harkov'da?" diye sordu.

Preys dostça konuşuyordu ancak sorduğu sorular, Samgin'e, Lütov'un, Varavka'nın yazlığında kızlara karşı tutumunu anımsattı. Lütov, onlara bir amirin astına davrandığı gibi davranıyordu.

Ceketinin cebinden sigara kutusunu çıkartan Kutuzov, onun boş olduğunu görerek masaya fırlattı.

"Siz sigara içmiyor musunuz Samgin? Yazık. Bazı zararlı alışkanlıklar, yakın tanıdıklar için çok yararlı olabilir."

Klim ilk kez onu böyle neşeli görüyordu. Kutuzov, sedire yarı uzanmış durumda anlatıyordu:

"Bryansk'dan Tula'ya geçtim. Orada ciddi gençler var. Bir ara Tolstoy'a uğrasam mı diye düşündüm. Uğradım. İncil'in kılıçları üzerine tartıştık. Tolstoy, İsa'nın kınına sokulmasını emrettiği bu anlamsız kılıçla savaşıyordu. Ben ise: 'Barış değil, kılıç' sözünü kullanarak savaşıyordum. Ancak Tolstoy bu kılıca karşı çok dirençliydi. Mantığa olan yaklaşımında ise bildiğinden şaşmıyordu.

Sonuç olarak, birbirimizden pek hoşlanmadık."

Samgin, kendisini anımsatmak için:

"Tolstoy, şaşırtıcı bir Rus olgusudur," dedi.

"Çok doğru," diye onayladı Kutuzov ve ekledi: "Bu nedenle de zararlı."

Klim: "Kimin için?" diye sordu. Kutuzov, esneyerek yanıtladı:

"Her tür boş ve duygusal sözlerin bıktırdığı tarih için."

Preys de lafa öylesine girerek düşünceli bir tavırla alıntı yaptı:

"Tolstoy, Rus ve köy gerçeğinin tamamlanmış bir anlatımıdır."

Kutuzov, divandan doğrularak ve omuzlarını düzelterek: "Ee, bundan ne çıkıyor?" diye sordu. Sakalının ucunu ağzına sokarak onu dudaklarıyla ezdi, daha sonra da:

"Bizi bağışlayın, Samgin! Boris, buraya gel!" dedi.

Preys'i omzundan tutarak kapıya doğru itti; Klim odada kalmıştı ve pencereden demir çatıya bakıyordu. Mujik görünümlü Kutuzov'un, küçük, zarif Musevi ile konuştuğu aldırmaz ses tonunun hoşuna gittiğini hissediyordu. Kutuzov'un demokrat tavırlarından, çizmelerinden, özensizce kesilmiş sakalından haz etmiyordu; Tolstoy'a karşı olan tutumu da onu kızdırıyordu ama tüm bunların Kutuzov'a bir özellik vermediğini, ancak onu kıskanılacak bir adam durumuna soktuğunu görüyordu. Bu, böyleydi.

Kutuzov, odaya girerek; "Eh, ben gidiyorum, ya siz Samgin?" dedi.

"Ben de."

Sokakta, rüzgârı ve insanı iğneleyen kar taneleri altında, Kutuzov paltosunu ilikleyerek söylendi:

"Preys, sıcacık bir yerde yaşıyor..."

"Onu Marksizme yönelten şeyin ne olduğunu anlamıyorum," dedi Klim. Kutuzov onun yüzüne baktı ve sordu:

"Anlamıyor musunuz? Hmm..."

Birkaç adım sonra:

"Bir şeyler yemek ister misiniz?" diye sordu.

"Bir kadeh votka içerim."

"Tamam, için," dedi ve bir bakkala giderek oradan sakalının

arasına soktuğu bir sigara ile döndü ve içtenlikle:

"Eh, haydi votka içelim," dedi.

Gülerek yine Klim'in yüzüne baktı:

"Jandarmalar tüylerinizi yoldu ve sizin siyasal bakirliğiniz konusunda ikna oldular, öyle mi?" diye sordu.

Samgin, bu kaba şakaya alınmaya zaman bulamadı çünkü Kutuzov kaygıyla, hatta sevecenlikle konuşmasını sürdürdü:

"Heyecanlandınız mı? Hayır mı? Bu iyi. Beni ilk defa yolduklarında çok köpürmüştüm ve itiraf etmek gerekir ki, biraz da korkmuştum."

Ucuz restoranda Kutuzov, mavimsi kır dumanın çöktüğü bir köşeye geçti, votka ve et ısmarladı, gözlerini kısarak aşağıdaki küçük odada bulunan insanlara baktı. Üç kişi aynı pozda, masanın üzerine eğilerek konsantre olmuş durumda yemek yiyordu; dördüncü kişi ise artık karnını doyurmuştu ve kürdanla dişlerini temizleyerek boş gözlerle pencerenin yanında oturan kadına bakıyordu; kadın mektup okuyor, önündeki masada kahve cezvesi ve bağlı bir kitap paketi duruyordu. Klim de kadının peçeyle yarı örtülü yüzüne, iyice sıkılmış dişlerine baktı. Dişleri daha da fazla sıkılıyor, ağzı öfkeli bir biçimde kırışıyordu. Klim, bu kadının Lütov'un tanıdığı olduğunu fark edince suratını astı.

'Anlaşılan bu meyhane buluşma yerleri,' diye düşündü ve Kutuzov'a: "Daha önce de buraya geliyor muydunuz?" diye sordu.

Başını tabaktan kaldırmadan: "İlk kez," diye yanıtladı ve ağzı dolu olarak: "Bazı adamların neden Marksizme eğilim gösterdiğini demek anlamıyorsunuz?" diye sordu.

"Anlamıyorum."

Kutuzov, doldurulmuş kadehi Klim'e doğru uzatarak: "İçelim," dedi ve jambona hardalı bolca sürmeye başladı. Hardal öylesine acıydı ki, Klim'in burun deliklerini acıtmaya başladı. "Görüş aldanması," dedi iç geçirerek. "Birçokları bilimsel sosyalizmde yalnızca ekonomik evrimin öğretisini görüyorlar ve Marksizm onlar için başka bir şey ifade etmiyor. Sağlığınıza!"

Votkayı içerek konuşmasını sürdürdü:

"Ortak dostumuz Poyarkov, genç zenginlerin sınıfsal öngörü

sezgilerinin gücüyle Marksize yöneldiklerini, ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar, toplumsal bir felaketin kaçınılmaz olduğunu hissettiklerini söylüyor. Ancak kendini koruma içgüdüsü onları çabalamaya zorluyor."

Ne varsa yiyip bitirdi ve tabağa belirgin bir üzüntü ile bakarak kahve istedi.

"İşte böyle, demek ki bazılarında görüş yanılgısı var, bazılarında ise sınıf sezgisi. Eğer işçi, mal sahibi için öldürücü olan öğretiyi algılayabilirse –aptal değilse anlar– bu öğretiyi yakından tanımak zorundadır. Belki onu tahrif etmeyi de başarabilir. Avrupa'da onu tahrif etmek için çaba gösteriyorlar, bizim genç burjuvalarımız ise ne sağır ne de kör. Sınıf bilincini örgütleme yolunda küçük girişimler göze çarpıyor; bir tür Panslavizm yanlılığı da söz konusu; Büyük Petro'yu tümüyle reddediyorlar ve kıpırdanıp duruyorlar."

Dört suskun adam sanki büyümüş ve şişmişti. Kadın ise mektubu okuyarak çantasına sakladı. Kapının kilidi gürültüyle şakırdadı. Kutuzov alçak sesle anlatıyordu:

"Edebiyatımızdaki yeni akım çok karakteristik. Bu sembolistler ve dekadanlar arasında yetenekli insanlar bulunduğu söyleniyor. Edebi dekadantizm, sınıfın zamanından önce yozlaştığını gösterebilir, ama ben, bizdeki dekadanlığın taklitçi olduğunu, bizim gençlerin burjuva Avrupa'sının psikolojik yıkılışının kurbanlarını ve anlatımcılarını taklit ettiğini düşünüyorum. Ama kuşkusuz, kendilerini geliştirdiklerinde özgün bir şeyler bulacaklardır."

Klim: "Staratonov ile tanışıyor musunuz?" diye sordu.

"Şu sırık boylu hukukçu mu? Karşılaştım. Niye sordun? Kocabaş, belki de vali olacak."

Kutuzov peçete ile sakalını sildi, sigarasını yaktı ve sigarasına sevgiyle bakarak iç geçirdi:

"Gitme zamanı geldi. Bu kent, şeytan buraya sopasını sokmuş gibi tuhaf. Buradaki her şey adeta 'ben Avrupalı değilim!' diye haykırıyor. Ama evleri Avrupai bir biçimde kuruyorlar ve hepsi Viyana'nın Moskova'ya kötü ve serbest bir çevirisi gibi. Böylesine çirkin bir yapının yanında, ona sokulmuş ve eğilmiş gibi duran

gri, üç pencereli, kümes gibi bir yapı var ve kapının üzerindeki bir tabelada: 'saat beşten sekize kadar fala bakıp geleceğinizi söylüyoruz' yazılı. Daha fazlasını insanın aklı almıyor. Gelecek!" Kutuzov güldü:

"Moskova sen Avrupa ol! İşte sana gelecek!"

Bir şey anımsayarak telaşla Samgin'e bir ruble uzattı:

"Gidiyorum, gidiyorum. Siz ödeyin. Hoşça kalın!"

Klim bir bardak çay daha istedi; aslında içmek istemiyordu ama bu kadının kimi beklediğini bilmek istiyordu. Peçesini alnına kaldırarak küçük bir deftere bir şeyler yazıyordu. Samgin, onu izliyor:

'Siyaset, göz önünde olmak ve yönetmek için insana birçok şans tanıyor ve bu da Kutuzov gibi insanlara çekici geliyor. Örneğin şu kadın, onu çeken ne?' diye düşünüyordu.

Düşünceleri iki ana çizgide akıyordu: Kadını düşünürken, aynı zamanda Stepan Kutuzov'a olan yaklaşımını da mercek altına alıyordu. Bu adamla üçüncü karşılaşması, Klim'i, Kutuzov'un kendisinde çok karşıt düşünceler uyandırdığını anlamak durumunda bırakmıştı. "Kutuzovluk" kavramı, kaba şakalar, vaaz edilen gerçeklerin tartışılmazlığına inanç ve daha birçok antipatik olgu içermekteydi. Ancak Kutuzov'un açık yürekliliği, özgürlüğünün bilincinde olması, Klim'de kötülük içermeyen bir kıskanma duygusu yaratıyordu.

Kadın yerinden kalktı ve yüzünü peçeyle örterek çıkıp gitti.

'Fazla beklemedi. Herhalde sevgilisini bekliyordu ve belki de sevgilisi tutuklandı.'

Lidiya dışındaki kadınları düşünmesi olanaksızdı; onun hakkında düşünmek ise onda daima acı veren bir hüzün ve incinme duygusu yaratıyordu.

Varvara'ya bir süre önce: "Lidiya size sık sık yazıyor mu?" diye sormuştu.

Varvara, Lidiya kendisine Paris'ten yalnızca bir kez yazmış olmasına karşın, "çok sık değil, o mektup yazmayı sevmez," diye yanıtlamış: "Gizemli bir kadın, öyle değil mi?" diye sormuştu.

Klim gözlüklerinin arkasından sert bir bakış fırlatarak:

"Gizemli insan yoktur; bu kişileri sizi eğlendirmek için yazarlar uydurur. 'Aşk ve açlık dünyayı yönetir' ve biz bu iki temel gücün buyruklarını yerine getiririz. Sanat, cinsel arzuların zoolojik istemlerini renklendirmeye çabalar, bilim ise midenin taleplerini tatmine yardımcı olur, hepsi bu kadar," demişti.

Bazen, böylesine kaba ve açık konuştuğu için yalnızca Varvara ile değil kendisiyle de alay ettiğini düşünüyordu. Bu kızla oyun oynamak hoşuna gidiyordu; bu oyun onun tek eğlencesiydi ve kendisi hakkında yararsız düşünceler üretmesini önlüyordu. Marakuyev'in kendisinden daha yakışıklı olduğunu görüyor, Varvara gibi boş ve aptal sayılabilecek bir kıza bu neşeli öğrencinin daha ilginç geleceğini düşünüyordu. Varvara'nın kendisine âşık olan Marakuyev'e hiç aldırmadığını görmek eğlenceliydi de. Halbuki Marakuyev büyük bir çaba ile ünlü kişilerin portrelerini tamamlıyordu, hatta Makoley'in *Tarih* kitabından Maria Stuart'ın gravürünü, bu kitabın mükemmel olan İngiltere baskısını tanıdıklarından bakarak oymaya başlamıştı. Samgin ahlakçı bir tavırla kitapları bozmanın övünülecek bir davranış olmadığını belirtti ise de Marakuyev "boş ver" anlamında elini salladı ve:

"Makoley ile çocuklar oynuyordu," dedi.

Bir keresinde Marakuyev, çömezden hayranlıkla söz etmişti:

"Bu adam köyler için iyi bir propagandacı olacak. Bu tür solucanlar Romanovların tahtını kemirecek."

Varvara, güzel dişlerini göstererek gülümsedi.

"Bunlar solucansa kahramanlık ve güzellik nerede?"

"Bekle, olağanüstü kahramanlıklar da olacak," diye söz verdi Marakuyev. Ama Varvara:

"Bu doğru; çömez, solucana benziyor," dedi.

Samgin onaylarcasına gülümsedi. Samgin'i kızdıran şey, Varvara'nın onun karşısında çabuk inanan saf rolü oynamasıydı. Ayrıca, yeterince güzel bir genç kız değildi. Zaman ilerledikçe Klim bu kızı alaya almak ve gücendirmek için daha fazla arzu duymaya başladı. Yeşilimsi gözlerine bakarak:

"Bir kadını olduğundan daha güzel tasavvur etmek gerekir; bu, onunla birlikte yaşamanın acı veren kaçınılmazlığını kabul-

lenmek için gereklidir. Her erkekte, bir kadından, onun kendisi için gerekli olduğu duygusundan kaynaklanan bir öç alma duygusu gizlidir."

Samgin, Nietzsche ve Makarov'un sözlerini yinelediğini biliyor, ancak yaptığı bu tür aforizmalar, kendisini akıllı görmesine neden oluyordu.

Varvara, yavaşça iç geçirerek ve gözlerini kirpikleriyle kapatarak: "Ne kadar gerçekçisiniz," dedi.

Evet, onunla birlikte olmak giderek eğlenceli bir durum alıyordu. Ona biraz âşık rolü yaparsa bu kadın kuşkusuz kendisine karşılık verecekti. Bu olacaktı.

Bir tatil günü Varvara'ya yemeğe gelen Samgin, masada Makarov'u gördü. Tıp öğrencisinin iki renkli perçemine ve özellikle de şakaklarına düşen gümüşi beyazları görmek tuhaftı. Makarov'un gözleri yuvalarına çökmüştü, ancak bu ona sağlıksız ve zamanından önce çökmüş bir insan havası vermiyordu. Hep aynı şeyden, kadından söz ediyordu ve anlaşılan söz edebileceği başka bir konu da yoktu.

"Kadın adları daima insanlığa kötü ve düşmanca olan şeyler taşır: Öfke, kıskançlık, çıkar, yalan, kurnazlık, hırs gibi..."

Varvara alınmış ve kızgın bir tavırla, "Ya aşk? Ya sevinç?" diye haykırdı. Klim gülümseyerek ona fısıldadı:

"Aptallık, acı, pislik."

"Yaşam, savaşım, zafer," diye saldırdı Marakuyev.

Marakuyev'in bağırmasını sakince bekleyerek, Makarov tuhaf bir şey söyledi:

"İstisnalar kaideyi bozmaz, çünkü nefrette bile bir lirizm vardır."

Çatık kaşlarının altından bakarak yapılacak itirazları önledi ve:

"Benim düşüncem çok basit: Kötülüğe verilen tüm adlar, Adem'in Havva'ya olan nefretinin gücüyle verilmiştir; nefretin kaynağı ise, kadına boyun eğmenin kaçınılmaz olduğunun bilincine varılmasıdır," dedi.

Varvara, Samgin'e, "bu sizin görüşünüz," diye haykırdı; Samgin ise arkadaşına bakarak, onda anormallik belirtileri aradı.

Makarov, artık yazlığın terasında düşüncelerini dinleyebilmek için neredeyse kendisine yalvaran adam değildi. Çok sakin duruyor, kendisinden emin konuşuyordu. Daha az sigara içiyor, ancak her zaman olduğu gibi kibriti sonuna kadar yakıyordu. Yüzü sert, az hareketli bir ifade almıştı ve çukura kaçmış gözlerinin bakışı soğuk ve akıl öğreten bir havadaydı. Marakuyev, heyecandan kızararak yerinden sıçradı; sert bir biçimde tartışıyor, karşısındakini parmağıyla tehdit ederek bağırıyordu:

"Ev yapımcılığı! Tatarlık! Kilise yanlılığı!"

Karşısındakine, artık unutulan ve yeteneksiz bir yazar olan Şaşkov'un *Rus Kadınları* kitabını okumasını önerdi.

Klim, Marakuyev'in, Makarov'un kadını yermediğini anlayan, ona sempati ile bakan ve arkadaşını sabırsızca ikna etmeye çalışan Varvara'nın gözünden düştüğünü, büyük bir sevinçle fark ediyordu. Varvara:

"Ah, böyle sesini yükselterek bağırma! Anlamıyorsun ki..." diyordu.

Marakuyev'in bağırmaktan vazgeçmesini bekleyen Makarov, sinek kovalıyormuşçasına başını salladı, daha sonra da öğüt veren bir ses tonuyla konuşmaya başladı: Samgin'in tanımadığı düşünür N. F. Fyodorov'un makalesinin provalarını getirdi ve tuhaf bir ağırlıkta yazılmış birkaç tümce okudu: Bu tümceler, kapitalist düzenin tüm acımasızlığının, cinsel içgüdünün aşırı ve hastalıklı gerginliğinin, asla dizginlenemeyen ve sınır tanımayan bedensel azgınlığın bir sonucu olduğunu belirtiyordu. Ve makalenin provalarını tehlike sinyali veren bir flamacı gibi sallayarak şöyle dedi:

"Evet, burada kiliseden alınmış çok şey var. Genelde tüm erkekler, cinsler arasındaki ilişki konusunda az ya da çok kilise gibi düşünürler. Yazar, akıllı bir düşman ve 'kadının ağır olmayan ancak yok edici hakimiyetinden' söz ederken haklı da. Sanırım bizde ilk kez bu adam, böylesine kararlı ve doğru biçimde şunu ortaya koymuştur: Kadın, üstünlüğünün ve bunun dünyada merkezi oluşturduğunun bilinçsizce farkındadır. Ancak kadının kültürün ilk nedeni ve uyarıcısı olduğunu kuşkusuz söyleyememiştir."

Varvara, bu feminist adama müteşekkir, ancak ölçen ve tartan

bir bakışla bakıyordu. Bu, Samgin'i sinirlendiriyor ve Makarov'daki normal olmayan özelliği ortaya koyma arzusu uyandırıyordu.

Makarov'un tek bir düşünceyi kabullenmesini, başka bir görüşe tümüyle kapalı olmasını ve kibriti sonuna kadar yakmasını anormal bularak, 'büyük olasılıkla kendi kendisini tatmin etmeye düşkün bir adam,' diye düşündü. Makarov'un klinikte çok fazla çalıştığını ve tanınmış bir jinekoloğun ona hamilik yaptığını duymuştu.

"Lütov'da mı kalıyorsun?"

"Evet, tabii ki."

"İçiyor musunuz?"

"Ben artık kendime hakim oluyorum. Bıktım," diye yanıtladı Makarov. Lütov da babasının ölümünden sonra az içiyor. Üniversiteden ayrıldı, kendi işiyle ilgileniyor ve tüm Rusya'yı dolaşıyor."

Klim, Lütov'a gece sokakta rastladı; karanlık bir sokağın köşesinde çarpıştılar.

"Bağışlayın."

Lütov, "Hey, bu sen misin?" diye öyle bir haykırdı ki, yoldan geçenler dönüp baktı; hatta iki kişi durdu ve kavga çıkmasını bekledi. Lütov geniş, kürk yakalı, önü açık bir palto giymişti, başında tüylü bir şapka vardı; sivri sakalı onu Nekrasov'un portrelerinden birisine benzetmişti; Klim bunu ona söyledi.

"Bu yine iyi. Başkaları beni deli sanıyor. Testov'a gidelim mi? Arabacı!"

Çeyrek saat sonra, bir meyhanenin bürosundaki bir divana kendisini atmış ve gözlerini Samgin'in yüzüne dikmiş, bağırarak, gülerek pahalı şarabını yudumluyordu.

"İşte böyle, doğanın bağrında beş hafta geçirdim. Orman ve ormanın içindeki boş alanlar, çevrede kimse yok, v.s. Ormanın ortasındaki yangından sonra oluşan boşluğa çıktım ve Turoboyev'in çam ağacından indiğini gördüm. Tüfeği benim gibi kolunun altındaydı. 'Galiba tanışıyoruz,' dedi. 'Hem de ne kadar yakından!' dedim. Suratının ortasına saçmaları basmak geldi içimden. İşte bu 'ama' beni alıkoydu. Kültürlü bir adam ve biliyorum

ki 'suçluların cezalarına ilişkin mevzuat' mevcut. Alina ile işlerinin iyi gitmediğini biliyorum. 'Ama,' dedim, yüzünü şeytan görsün!"

Gözlerini kapatarak birkaç saniye sustu, yerinden fırladı ve Klim'in bardağına şarap koydu.

"Aslına bakarsan bir şey düşünmüyordum ve bir insana rastladığım için sevinmiştim. Biliyorsun, orman ne de olsa. Kömürleşmiş çam ağaçları duruyor, çiçekler açmış. Şeytan götüresi kuşlar sevinç içinde. Erkekler dişilere şarkı söyleyip duruyorlar. Biz de Turoboyev'le ikimiz erkeğiz, ama şarkı söyleyecek kimse yok. Ben oradaki bir toprak sahibinde kalıyorum; Musevi düşmanı, liberal birisi ama beni sineklerden çok daha fazla usandırdı. Karısı kırk yaşlarında; Maupassant okuyor ve karnında bir spazm var."

Fıldır fıldır gözlerini parmaklarıyla sıkıca ovuşturdu, şarap içti ve yeniden divana yıkılırcasına oturdu.

"Ben de Turoboyev'e gittim. Öyle insanları severim. 'İncir ağacı gibi verimsiz ama ayakta duruyor ve gölge veriyor,' doğru mu söyledim? Beni şaşırtan, onun mahkûmiyetinin bilincinde ve mahvolmaya hazır olması. Hiçbir şeye inanmıyor, inanamaz da! Öğretici. Ve insanı savunmasız bırakıyor. Çevrede mujikler kımıldanıyor," dedi, yavaşça gülümseyerek. "İki köyü nakletmeye kalktılar. Buralarda tarikatçılar var, Duhoborov tarikatı. Üçüncü köyde hemen herkes ormanın yakılmasından ve ormancının öldürülmesinden dolayı mahkemelik."

Samgin, Alina'nın nerede olduğunu sordu.

Lütov: "Orada, Paris'te," diye yanıtladı, parmağıyla nedense tavanı göstererek. "Bana Lidiya yazmıştı. Onlarla birlikte bir bayan arkadaşları daha vardı... adını unuttum." Tümsekli alnını ovuşturarak: "Evet, köylüler kıpırdanıyor. Sen ne düşünüyorsun: Mujik kısa süre sonra ayaklanır mı?"

Samgin bu kötü oyuncuya yazmaya zaman bulan ama kendisine yazmayan Lidiya'yı düşünerek, "devrim kaçınılmaz," dedi. Lütov'un alaylı ve ne dediği belli olmayan sözlerini pek de dikkat etmeksizin dinlerken, iki kez Lidiya'ya uzun uzun mektup yazdığını, ancak okuduktan sonra, etraflıca düşünülerek yazılmış bu

mektuplarda, Lidiya'nın bilmemesi gereken ve onun gözünde kendisini küçük düşürecek bazı şeyler bulduğunu ve onları yok ettiğini anımsadı. Lütov şarabını yudumluyor ve sanki ağzı yanmışçasına konuşuyordu:

"Sen, Samgin, kendine hakimsin, az konuşuyorsun ve bir piyade ya da süvari değil, istihkâmcısın, hatta, belki de, genel karargâhsın, şeytan götüresi!"

Klim inanmaz ve sert bir ifadeyle ona baktı ama Lütov'un: "Ayığın aklında olan sarhoşun dilindedir," sözüne uyan bir içtenlikle konuştuğuna kanaat getirdi. Daha dikkatli dinlemeye başladı.

"Ben ise bir kurbanım. Turoboyev de kurban. O, tarihin sürgünü, bense alkolizmin kurbanıyım. Bu da bizi birbirimize yakınlaştırıyor. Ve bu da komik bir şey değil, kardeşim, değil!"

Divandan fırlayarak odada koşuşturdu ve ayaklarını öylesine vurdu ki, masadaki bardaklar ve şişeler zangırdadı.

"Bir saat önce ben, kımıldanan, daha doğrusu yangın öncesi huzursuzluk belirtileri gösteren hamamböceklerine benzeyen insanların toplantısındaydım. Orada gaga burunlu, arabacıya benzer bir kadın ve yanında da gizli bir bayan danışman, daha doğrusu bayan general vardı, evet! Varlıklı bir şarap tüccarının kızı mıymış, neymiş. Daha başka bir sürü insan vardı; olağanüstü insanlar, kitleleri temsil ediyorlar. Onlara dergi için para gerek. Marksist dergiler."

Lütov, krize tutulmuş gibi kahkahalarla gülerek masaya doğru sıçradı, bardağını Klim'in bardağına vurdu ve açıklamada bulundu:

"En sıradan Rus kadınlarının sağlığına! Biliyorsun, şöyle derler: Ellerinden her iş gelir, yapamayacakları şey yoktur."

Şarabı bir hamlede içerek bardağı tepsiye bıraktı:

"Açıkça söylemek gerekirse, onlardan korkarım. Onların göğüsleri çok büyük, sütleriyle budala bir kavmi besliyorlar. Evet, evet, birader! Öyle bir yetenek düzeyi var ki, insanları dayanılmaz derecede korkunç yetenekli ahmaklar haline getiriyor. Özellikle bizim Rusya böyle bir yer."

Klim'in yanına oturdu ve boynuna sarıldı.

"Sen soğukkanlısın, acı çekmeden insanların acılarını, Alman bir matematikçi, bir muhasebeci gibi hesaplayabiliyor, aktif-pasif değerlendirmesi yapabiliyorsun, yüzünü şeytan göresice!"

Samgin şaşkınlıkla, 'İşte beni böyle görüyor,' diye düşündü. Bu şaşkınlığın nedeni Lütov'un boynuna sıkıca sarılmasıydı. Onun elinden kurtularak:

"Bizim ülkemizde yapay olarak şişirilmiş çok acı var," dedi.

Lütov, geri sıçrayarak ve ondan uzaklaşarak: "Bunu benim için mi söylüyorsun?" diye haykırdı. "Yalan söylüyorsun! Ben... aslına bakarsan, tamam, tamam!"

Karmakarışık saçlı başını sallayarak, derin bir iç geçirdi:

"Ben, birader, seni sevmiyorum, hayır! Sen ilginçsin ancak sempatik değilsin. Ve hatta, belki de benden de kötü bir yaratıksın."

Elini coşkuyla sallayarak nedense fısıltıyla sordu:

"İnsanlara hangi açıdan bakıyorsun? Neden tepeden bakıyorsun?"

Samgin'in onu yatıştırması için yarım saat geçmesi gerekti. Lütov yumuşadığında ve yeniden krize kapılmış lirik bir sesle konuşmaya başladığında, Klim dostça vedalaştı, dışarı çıktı ve yolda yeniden düşündü:

'Bak hele, beni nasıl görüyor.'

Şimdi hiçbir şey bunu zevkle yinelemesini önleyemezdi.

'Belki de birçokları da beni böyle görüyor da ben bunu fark edemiyorum. Sempatik değil miyim? Onların sempatisi benim için gerekli değil ki.'

Evet, gerçekte aptal olmayan, ne kadar kırıcı da olsa sempati duymadığını kabul eden Lütov gibi bir kişinin kanısını öğrenmek hoştu. Hatta Samgin, bu kanının onu, içindeki önemli ve özgün birisi olduğu yolundaki duyguyu güçlendirerek kendisine olan güvenini artıracağını hissediyordu.

Bu olay, can sıkıntısı sonucu Varvara'ya gelerek yemek odasının kapısında şaşkınlıkla durmasından iki hafta kadar önce olmuştu. Masada, semaverin önünde elinde gri ve kalın bir kitapla, dişi bir şakrak kuşu gibi Somova oturuyordu.

"İşte geldi!" diye haykırdı, kısa kollarını sallayarak. Yerinden

fırlayarak koştu, Klim'in boynuna sarıldı, öptü, çevresinde döndürdü, sevinç içinde aptalca sözler söyledi. Onun bu gürültülü sevincinin içtenliği Samgin'i şaşırttı ve bunun dışında hiçbir yanıt veremedi ve homurdandı:

"Dur! Nereden çıktın? Neden buradasın?"

Somova, Klim'e bildik gelmeyen bir coşku ve ev sahibesi tavrıyla masaya otururken yanıt verdi:

"Paris'ten. Bizim Lidiya beni buraya gönderdi. Burada yaşayacağım, ev sahibesiyle anlaştım bile. Bu kadın nasıl birisi? Lidiya onu çok övdü."

Gözlerini kapatarak, başını arkaya attı ve:

"Ah, Klim, canım benim, Paris öylesine güzel ki!" dedi.

Eliyle Klim'in dizine vurdu.

"Vallahi, yalnızca Paris'i gördüğünde yaşamı anlamaya başlıyorsun." Ama hemen dudaklarını ısırarak Samgin'in gözlüklerine soru sorarcasına baktı:

"Marksist misin?"

"Evet."

"Tuh! Bu bir tür bulaşıcı hastalık! Biliyor musun, Lidiya, felsefe, din ve buna benzer şeylerle ilgileniyor... İnokov nerede?" diye sordu ve yanıtı beklemeden hemen konuşmaya başladı: "Niçin çay içmiyorsun? Semavere çok sevindim. Ama İsviçre'de bir göçmende semaver var..."

Samgin, yine de onun bu dağınık konuşmasını kesti ve İnokov'un kendisinden on yaş büyük bir kadına âşık olduğunu, umutsuzca sevdiğini ve kötü şiirler yazdığını söyledi.

"Kötü şiirler mi?" diye inanmaz bir tavırla sordu, gözlerini indirerek ve saçıyla oynayarak düşünceye daldı.

"Ne o? Eski aşk depreşiyor mu."

Ellerini çay bardağıyla ısıtarak iç geçirdi ve:

"İyi şeyler yazması gerekirdi. Bunu yapabilir," dedi.

Somova, sandalyesine iyice yerleşti ve yeniden aklına estiği gibi sormaya ve anlatmaya başladı. İlk anlarda Samgin, daha hoş göründüğünü ve yurtdışına yapılan seyahatin onu daha da Ruslaştırdığını düşündü; açık mavi gözleri, al yanakları, keten rengi

örgülü saçı ve düz taranmış başı köylü kızlarını anımsatıyordu. Ancak kısa süre sonra Klim hoş olmayan bir canlılık kazandığını, kısa kollarıyla yaptığı jestlerin komikliğini ayrıca çok gülünç ve son derece çirkin bir bluz giydiğini, bu kısa ve yuvarlak kesimli bluzun ona bir tavuk görüntüsü verdiğini fark etti. Üstelik komik, gıdaklar gibi bir sesle konuşuyordu.

"Evet canım, ben şipsevdi bir insanım, kendini sakın," dedi ve ona masayla birlikte yaklaşarak telaşla ve kesik kesik, çok yorgun bir insanın soyunması gibi, anlatmaya başladı: "Benim de başımdan mutsuz bir aşk geçti," dedi ve göz kırparak güldü; gözleri adeta koyulaşmıştı. "Kırım'da bir bayanın yanında okuyuculuk yapıyordum; ah, bu ne denli güç bir işti! Hastaydı, mutsuzdu ve kuşkusuz bunlar onu mazur gösteriyordu. Ve bir gün oğlu çıktı geldi; çirkin, şöyle sıska, sivri burunlu bir şeydi, ama olağanüstüydü! Son derece güzel gözleri vardı ve hiçbir şey anlamıyordu."

Klim'i parmağıyla tehdit ederek alçak bir sesle uyardı:

"Yalnız, lütfen bunu kimselere anlatma!"

"Gözlerini mi?" diye şaka yaparak sordu Klim.

Somova, saç örgüsünü omzuna atarak, ciddi bir sesle, "hiçbir şeyi," dedi. "En çok kullandığı söz; 'Düşünebiliyor musunuz, ben bunu bilmiyordum' idi. Kötü ve edepsiz olan hiçbir şey bilmiyordu, sanki bir dolabın ya da bir cam kafesin içinde yaşamıştı. Böylesi aptal bir çocuk çok olağanüstü bir şey. Sonunda ona âşık oldum. O ise astronom, jeolog, tam bir bilim adamı topluluğu gibi ve herhalde çoktan ölmüş olan Fayye adında bir adamı yalanlamakla meşgul. Genelde çok sevimli, Tanrı'nın yarattığı bir alık. Ve İnokov'a benziyor."

Kabaca söylediği sözler komik görünüyordu; Samgin, kadının sözlerine bir ahenk kattığını düşündü; çünkü "jeoloh" demişti. Genel olarak hatalı konuşuyor, sözcüklerin sonundaki sesli harfleri kesiyor ya da yumuşatıyordu.

"Çocuk" yerine "Cocuh" demişti.

"Ve sürekli okuyor, okuyordu: Üç milyon yıl, yedi milyon kilometre; daima bol sıfırlı şeyler. Biliyor musun, onun o güzel gözlerini öpmek geliyordu içimden; o ise Kant'tan, Laplas'tan, gra-

nitten ve amiplerden söz ediyordu. Ama baktım ki, ben de onun için bir sıfırım, hem de mevcut olmayan bir sıfır. Ama öylesine âşığım ki, neredeyse denize atlayacağım."

Somova güldü ancak bu kez dudaklarını ısırdı ve gözlerinde yaşlar parıldadı.

"İşte, aptalın tekiyim! Neredeyse ağlayacağım," dedi hıçkırarak. "Ama biliyor musun, sonunda istediğimi elde ettim, bana âşık oldu ve bu öylesine güzeldi ki; öyle sıra dışı, şaşırtıcı bir insan oluverdi ki. Sanki uykudan uyanmış, Mezozoik dönemden çıkmış, takım yıldızlardan sıyrılıvermişti. Elleri uzun, zayıf, gülümsüyor, kucaklıyor... ikinci kez, ama başka bir dünyaya gelmiş gibiydi."

Gülünç bir biçimde ağlıyor, gözyaşları gülümsemelerinin arasından "güneş açarken yağan bir sağanak gibi" süzülüyordu.

"Bunu kendisi söylemişti: İkinci kez doğmuş ve başka bir dünyaya gelmişti," dedi ve saç örgüsünün ucuyla yanaklarındaki yaşları sildi. Bu toplu kadının gözyaşlarına boğulmasında Klim üzüntü veren bir şey bulamıyordu. Bu durum, genç kadını güzelleştiriyordu bile.

"Düşünsene! Bir gece, herkesi küçük gören annesi bana geldi ve tüm görkemiyle odaya girdi; İyair'in vaftiz kızı gibi çok korkmuştu. 'Oğlum şimdi sizinle evlenmek niyetinde olduğunu söyledi; size yalvarıyorum, onu reddedin çünkü o gelecekte büyük bir bilim adamı olacak. Evlenmesine gerek yok ve sizin karşınızda diz çökmeye hazırım.' Ve gerçekten de diz çöktü... beni hizmetçi gibi gören kadın... Ah. Tanrım!.."

Yüksek sesle hıçkırarak Somova ağzını mendiliyle örttü ve birkaç saniye yanaklarını şişirerek onu ısırdı, bu yüzden de gözyaşları daha hızlı akmaya başladı.

"İşte bu böylesine ağır ve mutsuz bir durumdu... 'Tamam, iyi, gidiniz,' dedim! Ama sabah çekip gittim. Çocuk ise hâlâ uyuyordu ve ona bir mektup bıraktım. Tam bir eğitici İngiliz romanında olduğu gibi. Çok aptalca ve dokunaklı bir durumdu."

Islak mendilini yüzüne doğru sallayarak ferahlamış gibi iç geçirdi.

"Çaba gösterdim ve âşık oldum..."

Samgin gülümsemesini gizlemek için başını eğdi. Genç kızın öyküsünü dinlerken, görünüm ve kişilik olarak onun bir drama değil de bir vodvile tam uyabileceğini düşündü. Ancak bu kızın, böylesi bir dramda böyle bir duruma düşmesi, onu yine de üzmüştü; aslında kendisinin de bir dram yaşadığına emindi. Ancak o, kendisini heyecanlandıran duyguları dile getirmeyi başaramamıştı. Kızın son iki sözcüğü bu duyguyu söndürdü ve bir süre sustuktan sonra yavaşça sordu:

"Onunla birlikte yaşadın mı?"

Somova olumsuz anlamda başını salladı; gevşemiş, çökmüş, omuzları düşmüştü; boynunu uzatarak saç örgüsünün tutamlarını küçük parmaklarıyla ayırdı ve:

"Annesi onu Almanya'ya götürdü; orada bir profesörün Alman kızıyla evlendi; şimdi ise sinir hastalıkları sanatoryumunda çalışıyor. Onun babası alkolikti," dedi.

İç geçirdi.

"Biliyor musun, onunla tanıştığım ilk günden itibaren, bu işin benim için iyi sonuçlanmayacağını biliyordum." Sorarcasına ve şaşkınlıkla Klim'e bakarak: "Öyle kötü bitti ki, Klim, bu beni çok yaraladı. Sağ olsun, Lidiya beni davet etti, yoksa ben..."

Onun yeniden ağlayacağını düşünen Klim:

"Alina, Paris'te ne yapıyor?" diye sordu.

"Eğleniyor! O öylesine umutsuz bir vaka haline geldi ki! Görsen tanımazsın. Köylerde yaşayan dul asker karıları gibi. Ama anlatılmayacak kadar güzel! Çevresinde bir erkek güruhu var. Biliyor musun, kısa süre sonra Lidiya ile gelecekler." Kalktı ve aynaya baktı. "Elimi yüzümü yıkamam gerek. Nerede yıkayabilirim?"

O elini yüzünü yıkarken Varvara, arkasından da Marakuyev geldi. Üzerinde başkasından aldığı kızıl sarı bir ceket, gri, diz yeri yapmış bir pantolon, ayaklarında ise uzun çizmeler vardı.

Varvara onu alaycı bir biçimde uyardı:

"Yine mi maskeli balo var?"

Yarım saat sonra Samgin, Lüba Somova'yı tümüyle farklı bir kişi olarak gördü. Marakuyev'i uzun süredir tanıdığı ve aralarında düşmanca ilişkiler olduğu anlaşılıyordu. Somova, öğrenciyi

coşkulu bir haykırışla karşıladı:

"Ah, iyiliğin ve kötülüğün havarisi, ne kadar komiksiniz!"

Onu görünce suratını asan Marakuyev hemen gülmeye başladı ve Fransızca yanıt verdi:

"Son gülen iyi güler."

Bu söz ağzından kaba ve yersiz bir biçimde çıkmıştı ve anlaşılan, bunu kendisi de hissettiği için suratını astı. Varvara çay hazırlamak için çabalarken, Somova ile öğrenci arasında iğneleyici bir sohbet gelişti. Somova sanki kendine gelmiş, bluzunun şeritleri ve bantları kabarmıştı. Gözleri yaşlı, şiş yüzünü yıkar yıkamaz Marakuyev'le aldırmaz ve alaycı bir tavırla konuşması Klim'e gülünç geliyordu:

"Evet, işte bu, bildiğiniz gibi, duygusal sözler."

Ve Samgin'e sordu:

"O hâlâ köye karşı sempati duyuyor mu?"

"Marksizm size göre değil mi?" diye sordu Marakuyev.

"Artık Marksist olup olmadığımı bile bilmiyorum, ancak ben hissetmediğini söyleyemeyen bir kişiyim ve halk sevgisinden söz edecek durumda değilim."

Samgin dikkatle ona baktı; söylediklerinin o anda aklına geldiğini büyük bir şaşkınlıkla düşündü. Onu, sıkıcı ve tuhaf oyunlar uyduran boş bir küçük kız olarak anımsıyordu ve:

'İnsanlar doğalmış gibi ve kuşku uyandıracak biçimde değişiyorlar,' diye düşündü.

Varvara, bu beklenmedik pansiyonere kirpikleri arasından bakıyor ve bir şey söylemese de, Klim onun sinirlendiğini fark ediyordu. Marakuyev çay içmeye konsantre olmuştu ve isteksizce karşı çıkıyordu; sıra dışı giysisi, anlaşılan onu rahatsız etmiş ve alışılmadık bir biçimde suratını asmıştı. Somova'nın coşkulu ve dik başlı bir sesle konuşmasını kimse engellemiyordu.

"Köyde, her ne kadar nesnel bir çalışma yapıyorsam da, bunun patronum için gerekli olmadığını, onun bana bahçedeki bir kargaymışım gibi tahammül ettiğini hissediyordum. Patronumun okuma yazması yoktu ama kendince akıllı bir adam, iyi bir aktördü; kendisini yeryüzünün en gerekli çalışanı olarak gören bir adamdı. Aynı zamanda, kendisinin tüm patronların sahte ve al-

çaltıcı uşağı konumunda olduğunun da farkındaydı. Çocuklarının kafasına sokmaya çalıştığım bilime inancı yoktu: Genelde hiçbir şeye inanmıyordu..."

Marakuyev, dine inanmama konusunda anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı.

"Ah, bırakın bunları!" diye haykırdı Somova. "Devrimlerin İsa aşkına yapıldığı zamanlar geride kaldı. Bir soru daha: böyle devrimler oldu mu ki?"

"Ohoo," diye uzattı Marakuyev ve umutsuzca elini salladı.

Somova, masaya nedense 'rozan' adı verilen somuna benzer yumruğuyla vurarak: "Evet, inançsızdı," diye yineledi.

Hepsi sustu. O zaman Somova, artık sıkıntı verdiğini anlamış ve alınmış olsa gerek, vedalaştı ve Lidiya'nın kaldığı odaya gitti. Marakuyev avuçlarını saçlarında gezdirdi ve:

"İnsanlar Marksizmin etkisiyle duygusuzlaşıyor," dedi.

Varvara, Klim'e, "Onunla uzun süredir mi tanışıyorsunuz?" diye sordu.

"Çocukluktan beri."

"Çok mu akıllı?"

Klim: "Gördüğünüz gibi," dedi ve vedalaştı.

Sonuç olarak Somova kendisinde hoş olmayan bir izlenim bırakmıştı. Çocukluk günlerinin tanığı olan bu kadının Varvara'da kalacak ve kendisini ziyaret edecek olması da hoş bir şey değildi. Ancak kısa sürede Somova'nın kendisini engellemeyeceğine, Gerye kurslarına iyice hazırlandığına kanaat getirdi. Moskova'da dolanıp duruyor, onunla karşılaştığında ise hayranlıkla çenesini açıyordu:

"Ne kadar masalsı bir kent! Yürüyorsun, yürüyorsun ve ansızın kendini bir rüyada gibi hissediyorsun. İnsanın yolunu şaşırması öyle kolay ki, Klim! Lev Tihomirov, Moskovalı. Tanımıyor musun? Moskovalı olsa gerek!"

"Niçin?" diye sordu Klim, onun gevezeliğiyle eğlenerek.

"Yolumu kaybettim."

"Sen Moskovalı değilsin ama sen de yolunu şaşırdın: Düprel'in *Materyalizmin Tarihi*'ni ve *Mistik Felsefe*'yi okuyorsun."

"Her şeyi bilmek gerek, azizim."

"Bana öyle geliyor ki, akıllıca yazılmış kitaplar kadını koruyor," dedi soğuk bir tavırla, Varvara. Somova ona düşünceli bir bakış atarak saç örgüsünü çekiştirdi.

"Bunu Zürih'te antifeminist bir profesör kanıtladı... adı neydi? Anımsamıyorum. Çok sinirli bir bey! Genelde İsviçreli Almanlar sinirlidir ve dilleri de sinirlidir."

Her karşılaşmalarında Klim'e yeni haberler ulaştırıyordu: Bir öğrenci derneğinde bir ispiyoncu yakalanmış, bir diğerinde üyelerin çoğunluğu "Marksizme geçiş" yapmıştı. Yasadışı yeni bir propagandacı ortaya çıkmıştı. Gözleri mutluluktan parlıyordu. Klim, onun içinde çocukça bir yaşama sevincinin varlığını ve bu sevinç kendisine safça gözükse bile, Somova'nın insanlara, binalara, Tretyakov'un tablolarına, galerilere, Kremlin'e, tiyatrolara ve kısacası tüm dünyaya sevecenlikle bakabilme yeteneğini kıskandığını fark ediyordu. Bu dünyaya Varvara da safça bakıyor ama kurnazca başka şeyler anlatıyordu.

Kadın sanatçılara âşık olan öğrencilerden, sefahat düşkünü zenginlerin "Strelnya" ve "Yara"daki partilerinden, Charles Omon'un mabedindeki(!) Fransızca şarkılar söyleyen kızlardan, mutsuz aşklardan, karışık dramlardan söz ediyordu. Samgin, onun renksiz ve acemice anlattığını, öykülerinin içeriklerinin biçimden daha ilginç, felsefe yapma girişimlerinin ise çok tatsız olduğunu düşünüyordu. İç geçirerek:

"Acılar, aşkın kaçınılmaz gölgeleridir," türünden beylik laflar ediyordu.

Varvara bunları anlatırken İvan Dronov'u anımsatıyordu; ancak ara sıra, karşı cinsten bedenlerin birbirlerine olan körü körüne eğilimini konu alan sonu gelmeyen öyküleri, Samgin'de hoşlandığı bir ruh hali yaratıyordu. Tanınmış avukatların, zengin sanayicilerin, genç şairlerin, erkek ve kadın oyuncuların, öğrencilerin ve kursiyerlerin, duygusallığın doğal kargaşası içinde, istem dışı bazen de aşağılayıcı bir biçimde çırpınışlarını dinlemek, hem öğretici hem de hoştu. Tüm bunların, hiçbir biçimde renkli olmayan yaşamın asıl gerçeği olduğuna insan seve seve inanıyordu. Ya-

şam güzel düşünceler ve sözler üretiyorsa da, aslında bunlara gerek yoktu. Ve nihayet, tüm bunların, kilise çömezleri, zanaatkârlar ve Marakuyev gibi devrim memurları olmadan da sonsuza dek ve değişmez biçimde verildiğine inanmak hoş bir duyguydu. Makarov'un, "kadının ağır olmayan ancak yok edici hakimiyetine" ilişkin sözleri ve prens Şerbatov'da okunan *Geleneklerin Zararları* kitabındaki, "Kadınlar kocalarından daha fazla kendi başlarına buyruk olma eğilimine sahiptir," tümcesi aklına geldi. Bu sözleri anımsayan Klim, Varvara'nın yüzüne baktı ve içinden güldü.

Varvara'nın kendisine âşık olduğunu görüyordu. Kendisine dokunmak için neden arıyor ve ustalıkla bulabiliyor, dokunduğunda da kızarıyor, burnundan soluk alıyor ve pembe burun delikleri titriyordu. Bu oyunu oldukça kaba bir biçimde oynuyordu ve Klim kendi kendine:

'Buna bir son vermek gerek,' diyordu.

Buna bir son vermek Marakuyev'in giderek içine kapanması yüzünden de gerekliydi. Klim'in, bu neşeli öğrenciyi kederlendiren şeyin özellikle kendisi olduğunu düşünmemesi olanaksızdı.

Ancak, iradesi üzerinde giderek güçlenen ve yoğunlaşan gizemli bir meraka kapılan Klim, Varvara ile görüşmeyi sürdürdü. Bu kadınla aldırmaz bir tonda konuşmaktan, soğuk davranışlarıyla onu üzmekten çok hoşlanıyordu. Çoktandır kendisini Somova'dan kıskanıyor ve Klim kendisini ziyaret ettiğinde, onu bu sığıntı kızla karşılaşabileceği yemek odasında değil, Maupassant öykülerinin ruhuna uygun olarak döşenmiş gibi duran kendi rahat odasında çay ikram ederek ağırlıyordu. Duvarlarda, fotoğraf ve gravürlerin kareleri arasında, hüzün dolu iki röprodüksiyon göze çarpıyordu: Birincisi Beklin'in bir tablosuydu; bu tabloda, kabarık derili deniz canavarları açık renk ancak az saçı olan, yeşil bir likör renginde boyanmış dalgalarla boğuşan bir genç kızı kovalıyordu; Ştuk'un "Günah" adını taşıyan ikinci tabloda çıplak, iri yarı bir kadın kalın bir yılana sarılmış, onun aptalca görünen başını omzuna koymuştu.

Varvara'nın heyecanını, gülümsemesinin ve yumuşak sözlerinin bu kadında yol açtığı sevincin alaycı ve aldırmaz sözlerle öfkeli bir hüzne dönüşmesini gözlemleyen Klim, bu kızı istediği an

elde edebileceğine giderek daha fazla inanıyordu. Bu olasılık, bazı anlarda onu neredeyse sarhoş ediyordu. Hiç baştan çıkmıyor, ölçülü oluşuna hayran kalarak kendi kendine soruyordu: 'Buna ne gibi bir engel var? Lidiya mı? Marakuyev mi?'

Bu iş o hale geldi ki, Somova:

"Bu kızın senin için sararıp solduğunu görmüyor musun?" diye sordu.

Ciddi bir tavırla, ancak düşünmeden: "Sararıp solan tüm kızları sevmek olanaksız," diye yanıtladı.

"Övünmeyi seviyor," diye iç geçirdi Somova.

Kapalı bir günün sabahında Samgin evde oturuyor ve "Ülkemiz" dergisinin kötü kaliteli, gri kâğıttan basılmış, siyah harflerin dağıldığı nüshasını inceliyordu.

Baş yazı şu sözlerle başlıyordu:

"Avrupa'da hijyen ve sağlık konusunda başarılar elde edildiği sırada..." Daha sonra kent mezarlıklarının kötü durumundan söz ediliyor ve bu arada da kent sakinlerinin keçilerinin fidanları tahrip ettikleri, mezarlardaki çiçekleri yedikleri anlatılıyordu. Yazının hüzünlü tonu, burada, sansürden kaçmak için bir alegoriye başvurulduğunu düşündürüyordu; ancak Samgin başlangıç tümcesinden bu yazının yazıişleri müdürü tarafından yazıldığını anladı; bu kişi, yazılarına genellikle altmışlı yıllarda alaya alınan yakınma sözcükleriyle başlıyordu: "Günümüzde, bir zamanlar." Varavka'nın gazetesi genelde sıkıcı ve basitti ancak bazen Robinzon onu eğlendirebiliyordu. Onun yazılarından birisi, yazıişleri müdürünün sevdiği tümcelerin, deyimlerin ve alıntıların neredeyse tamamını içeriyordu: Yazı, Krılov'un bir masalından alınma bir şiirle başlıyor, "Çok kez yinelendiği üzere..." ve "dünyanın yinelediği" gibi tüm basma kalıp sözler sayılıyor ve Robinzon listeyi melankolik bir biçimde bitiriyordu: "Vaska dinliyor ve yiyor." Son tümce yazıişleri müdürüne ve sansüre soruyordu:

"Sen bunu mu istiyordun, George Danden?"

Gazetenin en ilginç sayfası dördüncü sayfaydı. Klim şunları okudu:

"V. P. Samgin Müzik Okulu İlan ediyor"... "T.S. Varavka'nın Teknik Bürosu"... "T.S. Varavka'nın Yedeğe Alan Çatanası"

"T.S. Varavka'nın 'Yut' Tatil Evleri Yönetimi"... "Varavka"... "Varavki"...

Klim gülümseyerek: "Plassan'ın fethi," dedi.

Kapı çalındığında Samgin, "İ. İ. Domogaylov Aile Hamamları: soylular bölümünde, erkekler için profesör Şarko duşları, bayanlar için ise kokulu banyo oluşturulduğunu bildiriyor," diye okuyordu. Onun "giriniz" haykırışına karşılık olarak, kıvırcık saçlı öğrenci Dunayev içeri girdi. Daha önce hiç uğramamıştı ve Samgin onu gözlüğünü düzelterek şaşkınlıkla karşıladı. Dunayev, her zamanki gibi gülümsüyor, gür sakalı oynuyordu; burnu ise garip bir biçimde bıyıkları arasına girmişti. Yere yuvarlanmayı bekliyormuş gibi yürüyordu.

Yatağı örten paravanın olduğu yere yan gözle bakarak: "Hiç kimse yok mu?" diye sordu ve onun sorusundan Klim, kötü bir şey oldu mu?" demek istediğini anladı.

"Kimse yok. Oturun."

İşçi, başını iki kez sallayarak oturdu, çamurlu çizmelerine baktı, ayaklarını masanın altına soktu ve yavaşça, gülümsemesine ara vermeden konuşmaya başladı:

"Eh, işte yoldaş Piotr tutuklandı, onunla birlikte çömez de, Serpuhov'da yakalandılar, Varaksin ve Foma ise burada. Odintsova hakkında bir şey bilmiyorum, hastanede yatıyor. Herhalde beni de enseleyecekler."

Samgin, sırtında bir endişe ürpermesi hissederek susuyor, Diomidov'u düşünüyordu. Kararsızca:

"Birisi mi ihbar etti?" diye sordu.

Dunayev gözlerini kitap dolu masaya çevirerek ve parmağıyla "Ülkemiz" dergisini yoklayarak: "İşte ben de bunun için size geldim. Yoldaş Varvara'ya bir şey yaptılar mı? Sağ mı? Bilginiz var mı?" diye sordu.

"Bilmiyorum."

"Öğrenmek gerek. Eğer sağsa uyarmak gerek," dedi Dunayev. "Orada onun kitapları var, sanırım. Ona gitmek ise temkinli bir davranış değil."

Samgin: "Tamam, ben şimdi giderim," dedi.

İşçi kalktı, daha geniş bir tebessümle ona elini uzattı.

"Eğer sizi bu olayda enselemezlerse, kitaplar konusunda bana yardımcı olun; hapiste okumaya engel olmadıkları söyleniyor."

Klim: "Ne yani, bu bir ihbar mıymış?" diye yavaşça ve öfkeyle sordu.

Dunayev, kısık gözleriyle köşeye bakarak ve biraz duraklayarak, "öyle gibi," dedi. "Bizde Sapojnikov adında bir delikanlı vardı ve onu aramızdan attık. Aptal ve çok korkaktı. Belki buna alındı ve..."

Samgin: "Onu ne yapmayı düşünüyorsunuz?" diye sordu ama gereksiz ve akılsızca bir soru sorduğunu anlamıştı; Dunayev de:

"Onu nereden bulacağım?" diye sordu. "Beni hapse atmazlarsa, tabii ki onunla konuşacağım."

Bıyıklarının altından dişleri görünmekle birlikte artık gülümsemiyordu; ama yüzü taş kesilmiş, gözleri ise Klim'in yüzünde öylesine sert bir ifadeyle takılmıştı ki, Klim, istem dışı bir davranışla ona yan döndü ve:

"Evet, tabii ki..." diye söylendi.

"Hoşça kalın. Demek siz şimdi..."

Yeniden eskisi gibi iyi yürekli bir tavırla gülümsedi ama Samgin artık onun iyi yürekliliğine inanmıyordu. İşçi gittiğinde birkaç dakika odanın ortasında, ellerini cebine sokmuş bir halde durdu ve karar vermeye çalıştı: Varvara'ya gitmeli miydi? Sonunda gitmesinin gerekli olduğuna karar verdi; ama Somova'ya gidecek, Klüçevskiy'nin basılmış derslerini ona götürecekti.

Somova onu mavi bir telgraf kâğıdını elinde sallayarak karşıladı.

"Lida geliyor, biliyor musun? Sen nasılsın?"

Ona tutuklamalardan söz ederken, içinde sevince çok benzeyen yeni bir endişe duydu.

Somova alçak sesle "Haydi, çabuk!" dedi ve onu Varvara'nın oturduğu yemek odasına götürdü. Varvara taranmamış, geniş, alacalı, cübbemsi bir şey giymişti. "Ay!" diye haykırarak kaçmak istedi ama Somova sertçe:

"Aptallık bu! Sizin yasadışı şeyleriniz nerede? Mektuplar, Marakuyev'in notları duruyor mu? Hepsini bana verin," diye haykırdı.

İyice sararmış ve daha da perişan görünen Varvara'yı odasına

götürdü; Samgin sobaya yaslanarak rahat bir soluk aldı; burada arama yapılmamıştı. Endişesi sevince dönüşmüştü ve o denli güçlüydü ki, onu biraz frenlemek istedi.

'Lidiya ile eski ilişkiler kurulabilir mi? Ama bunu ben de istemiyorum. Ya hamileyse.'

Ama sonrasında hemen:

'Beni tutuklasalardı, bu belki de onu üzerdi,' diye düşündü.

Somova elinde bir kitap paketi ile koşarak geldi ve Varvara'nın odasının kapısına doğru:

"Mektupları sobaya attım," diye haykırdı.

Samgin'i, bu kadının kargaşadan hoşlandığını düşünmeye zorlayarak ortadan kayboldu. Varvara, kapıdan gülümseyen ancak mahcup ifadeli yüzünü çıkartarak:

"Şimdi giyiniyorum," dedi.

"Ne yazık ki üniversiteye gitmem gerekiyor," diye açıklama getirdi Klim. Oradan ayrıldı ve ıssız sokaklarda Lidiya ile nasıl karşılaşacağını düşünmeye çabalayarak yorulana kadar dolaştı.

Huzursuz geçen günün sonrasında, garın peronunda sınav sırası bekler gibi dururken, önce Alina'yı gördü: Vagonun kapısında belirmiş, insanlara kızgın bir ifadeyle bakarak yüksek sesle ve emredercesine bağırıyordu:

"Hamallar! Gözünüz kör mü?"

Siyah bir yağmurluk ve kenarları eğik, büyük kül rengi tüylü geniş bir şapka giymişti; elindeki bastonuyla zafer kazanmış bir görünümü vardı, güzel yüzü öfkeli ve asıktı. Samgin, kasketini çıkartarak birkaç saniye ona saygılı bir şaşkınlıkla baktı.

Alina onunla Fransızca selamlaştı ve ağır tuvalet çantasını bir hamalın eline tutuşturur gibi tutuşturuverdi. Arkasında, Alina'nın yanında silik ve küçük kalan Lidiya, belirsiz gülümsemesiyle duruyordu. Üzerinde sevimsiz kızıl sarı bir kürk, başında ise otari kürkünden bir şapka vardı.

Yavaşça ve neşesiz bir sesle "merhaba," dedi; koyu gözlerinde Klim yalnızca yorgunluk izleri görebildi. Elini öperken merakla karnına baktı, ama Lidiya bir genç kız gibi ince ve endamlıydı. Kızakta Alina ile birlikte oturdu, Samgin ise böyle karşılandığı için

biraz bozuk ve şaşkın, kaybetme korkusu taşıdığı eşyalarla yüklü başka bir kızakla gitti.

Otel odasında, gardaki gibi yine yüksek sesle bağırarak, Alina yaşlı uşağa emir veriyordu.

"Amca, semaveri getir! Daha fazla meze, Rus işi, tüccar işi olsun. Düşünsene, neredeyse iki yıldır yurtdışındayım!"

Yaşlı adam, babacan bir sevinçle ona gülümseyerek: "Anlıyorum," dedi.

Lidiya, Alina'nın yanındaki odaya yerleşti ve Samgin, kapının aralığından, onun odaya gelen Somova ile birlikte aceleyle çantayı açtığını görüyordu.

'Herhalde Lübaşa'ya göçmen edebiyatı eserleri getirmiştir,' diye düşündü.

Alina, çelik rengi yolculuk giysisiyle, omzuna ve sırtına dökülmüş saçlarıyla, endamlı ve çok güzel görünümüyle masanın yanında duruyor, sıcak ekmeğe havyar sürüyor ve dokunaklı bir sesle:

"Ah, güzel yurdum! Ah, ekmek! Havyar! Balık!" diyordu.

Onda, iki yıl önceki, güzelliğini gururla ve dikkatle taşıyan genç kızı anımsatacak hiçbir şey kalmamıştı. Daha da güzelleşmiş, göz kamaştırıcı bir duruma gelmiş, hareketleri tembelce bir zarafet kazanmıştı ve bu kadının, ne yaparsa yapsın kendisine yakışacağını bildiği hemen anlaşılıyordu. Kol ağızlarının leylak rengi ipeği arasından bakımlı ellerinin teni parlıyor, hareketlerinde, ağırlığına karşın, aldırmaz bir küstahlık seziliyordu. Kestane rengi gözleri de küstahça gülümsüyordu.

"Yemek yemeyi seviyorum," dedi, ağzı tıka basa dolu iken. "Fransızlar yemiyor, sihirbazlık yapıyorlar. Onlarda her yerde göz boyamacılık hakim: Giysilerde, şiirlerde, aşkta."

Güçlü ve yumuşak sesi biraz kabalaşmış gibi geldi Klim'e. Kendisinin nasıl birisi olduğunu gösterme konusunda telaşlı davranıyor gibiydi.

Şişmanladığı çok belirgin olan Somova odaya kürkle girdi; Lidiya arkasından kapıyı sıkıca kapadı.

Somova giderken, "Alina, ben bir saat sonra dönerim," dedi ve Alina da arkasından göz kırptı.

"Devrim ekmeye gidiyor! Bu Matröşka'yı seviyorum!" dedi ve iç geçirerek:

"Sen de ekiyor musun? Baş kaldırdın mı?" diye sordu.

Bir dakika sonra da:

"Turoboyev'le karşılaştın mı?" diye sordu.

Birkaç dakika sonra ise yemek yemeye ara vermeden anlatıyordu:

"Birinci ayın sonunda bana ağzında sigarası ve alt çamaşırıyla geldi. Ona sigaraya dayanamadığımı söyledim. 'Öyle mi?' diye şaşırdı ama sigarayı atmadı. Böylece de başladı."

Çilek votkasından bir kadeh içerek parlak dudaklarını zevkle yaladıktan sonra, som balığı parçalarını ekmek parçasının üzerine özenle yerleştirerek konuşmasını sürdürdü:

"Sizin arkadaşlarınız arasında böylesine... sevimli tipi bozuklar olduğunu bilmiyordum. İnsanları neredeyse bir kitap gibi okuyor. 'Ne zaman nikahlanacağız?' diye sordum. O kadar şaşırdı ki, kendimi çok aptal hissettim. 'İnsaf et, ben kim eş ve aile sahibi olmak kim?' dedi. Hemen anladım ki, doğru söylüyordu: Nasıl eş olacaktı? Üstelik: 'Sen bu özelliklerinle aile yaşamına uygun musun ki?' diye sordu. Haklı olduğunu düşündüm. Ama, tabii ki ağladım. İçelim. Bu çilek votkası ne kadar güzel!"

İçkisini içerek şaşırtıcı bir el ve baş hareketi ile gür saçlarını göğsüne doğru attı ve yarısını toplayarak örmeye başladı.

Konuşmasını acele etmeksizin sürdürdü: "Dostlarımın arasında beni öyle bir duruma soktu ki, zengin bir petrolcü birlikte Paris'e gitmemizi bile önerdi. Daha o zamanlar aptaldım ve ona hemen gücenmedim ama daha sonra İgor'a şikayet ettim. Omuzlarını silkti: 'Ee, ne olacak, kendini bilmezin biri. Burada herkes kendini bilmez.' Daha sonra beni avutmaya çalıştı: 'Paris'e benimle gelirsen toprağımın kalan kısmını satacağım.' Bir kez daha ağladım. Ama daha sonra gözlerime acıdım. Hayır, diye düşündüm, bundan sonra başkaları ağlasın!"

Konuşmayı ve yemeyi bıraktı, Klim'in başının üzerinden pencereye bakarak düşünceye daldı. Alina'nın güzelliği Klim'e daha ezici ve küstahça göründü.

'Somova doğru belirlemiş: Dul asker karısı gibi.'

Lidiya odaya portakal rengi, sıra dışı, belinde yeşil kuşak bulunan bir sabahlıkla girdi. Saçları nemliydi ama bundan dolayı şapkası daha küçük görünmüyordu. Esmer yüzü iyice aydınlanmıştı ve dişlerinin arasından sigarasının dumanı yükseliyordu; Alina'nın yanında, çok usta olmayan bir sanatçının oldukça parlak bir tablosunu anımsatıyordu. Dumandan dolayı yüzünü buruşturarak çay fincanını aldı, çayı leğen gibi bir kaba koydu:

"Koyu olsun."

Alina çay koyarken, "ama yine de iyi adam!" diye aniden ve zevkle söylendi. "Tüm bu tüccarcıklar ve milyonercikler ondan korkuyordu. Onlara kibarca yemek yemeyi, içmeyi, giyinmeyi, konuşmayı öğretmişti. Onları köpek gibi terbiye ediyordu."

Samgin, ne yapacağını bilemiyordu; Lidiya divana oturmuş, ayaklarını altına almıştı; ellerinde çay fincanını tutarak ve konuşmadan, anımsar gibi bakışlarla, neredeyse teklifsizce kendisine bakıyordu.

'Hiçbir şey sormuyor ama kuşkusuz soracak çok şeyi olsa gerek,' diye acıyla düşündü.

İkinci saç örgüsünü örmeyi de bitiren Alina:

"Operet sanatçısı bir Fransız bayanla tanıştım; kızıl sarı, kötü, sefahat düşkünü ve akıllı. Ah, Klimcik, Fransız bayanlar ne kadar akıllı! Onun için büyük paralar harcıyorlar. Bana: 'Bizlerden, kadınlardan az şey istiyorlar, bu yüzden de biz yoksuluz!' dedi. Anımsıyor musun, Lida?" diye anlatıyordu.

Lidiya dalgın bir tavırla, "Ne?" diye sordu.

"Onunla nasıl tartışmıştın ve o da demişti ki..."

"Evet, tabii ki anımsıyorum! O çok akıllı, çok!"

Bunları çok çabuk ve öyle bir tavırla söylemişti ki, Samgin, Lidiya'nın kendisinin bir şeyleri bilmesini istemediğini anladı.

'Herhalde anormal bir cinsel merak içinde olan taşralı bir Rus kızının operet tarzı bir macerasıdır,' diye düşündü ve kendisini Lidiya'ya karşı doldurduğunu anladı.

Lidiya çayını bitirmeden, fincana sigara izmaritini attı, kalktı, buğulanan pencerenin yanına gitti, mendiliyle camı sildi ve omzunun üzerinden:

"Neden böylesine endişelisin, Klim?" diye sordu.

Uzun süre belleğinde kalması için ağır sözcüklerle yanıt vermek istedi, ancak o anda sinek gibi basit şeyler düşünüyordu; bu düşünceler anlamsız ve bağlantısız bir biçimde kafasının içinde dolanıp duruyordu. Alçak sesle:

"Bu günlerde tanıdıklarımız tutuklandı ve belki sıra bana da gelecek..." dedi.

Varvara içeriye gürültüyle daldı, Lidiya'ya doğru atıldı, onu uzun süre kucakladı, inceledi ve:

"Canım! Çingenecik..." diye haykırdı.

Daha sonra da Alina'ya bağırdı:

"Tanrım, bu ne güzellik! Lidiya'nın anlattıklarından güzel olduğunuzu biliyordum, ama bu kadar değil! Size dokunmak bile korkunç bir şey," dedi ve Alina'nın elini yakalayarak salladı.

Samgin, onun bu coşkusunda, jestlerinde ve sözcüklerinde, sürekli alay ederek neredeyse rol yaparcasına, yapmacık bir şeyler görüyordu.

Lidiya'nın arkadaşına rastladığı için sevindiği ve onun sevincinden dolayı duygulandığı belliydi; kucaklaşarak divana oturmuşlardı; Varvara, avuçlarıyla Lidiya'nın yanaklarını sıkarak ve gözlerine bakarak ağlıyordu.

"Canım benim..."

Klim onları izlerken, kendi kendine: 'Birbirlerini nasıl görüyorlar acaba?' diye sordu. Alina onu engelledi:

"Operette rol almamı öneriyorlar, herhalde kabul edeceğim," dedi. "Fransız arkadaşım 'Mademki doğdun, yaşa öyleyse!' diye öğretmişti."

Divana geçti, teklifsizce iki arkadaşın arasına sıkıştı ve iki kadın da onun yanında sönük kaldı. Koridorda uşaklar koşuşturuyor, kapkacak sesleri duyuluyor, fırça takırdıyor, birisi cırlak bir sesle:

"On üçüncü olan, sersem!" diye bağırıyordu.

Divanın üzerinde Alina'nın ve Varvara'nın giderek canlanan sesleri duyuluyordu; sanki düşündüklerini değil de koşullandıklarını söylüyorlarmış gibi bir hava içindeydiler. Alina aniden, biri-

sini taklit ederek dilini peltekleştirdi:

"Ah, canım, sosyalistlere inanma, onlar da ortadan gidiyorlar!"

Ve anlatmaya başladı:

"Kırım'da bir sosyalist vardı; yalın ayak, yelken bezinden yapılma giysiyle, kemersiz, yakası bağrı açık dolaşırdı; çocuksu bir yüzü vardı, sakalları vardı ama yüzü çocuksu ve maymun gibiydi. Tolstoy yandaşı yaşlı bir kadına fıçıyla su taşırdı..."

Lidiya araya girdi: "Kendisi de Tolstoy yanlısı idi."

"Öyle mi? Fark etmez. Rus şarkılarını olağanüstü söyler ve bana kedinin ciğere baktığı gibi bakardı."

Samgin, kendisini fazlalık hissetti ve şapkasını aldı.

"Dinlenmeniz gerek."

Alina, onun elini yumuşak avucunun içinde tutarak: "Evet, canım," dedi. "Akşam geliyorsun, değil mi?"

Lidiya konuşmadan Samgin'in elini sıktı. Varvara'nın gözlerinin kendisini belirgin bir sevinçle yolcu edişini görmek hoş değildi. Bir şeyden kuşkulanan Lidiya'nın yapay ve abartılı kayıtsızlığından incinmiş olarak oradan ayrıldı. Ne beklediğini artık fark eder gibiydi: Paris, Alina'yı, ahlaken biraz bozsa bile daha sade ve normal bir insan yapacak ve bu onun çok yararına olacaktı. Ama, görüldüğü kadarıyla, böyle bir şey olmamıştı: Alina, hâlâ ona gündüz yaşayamayan gece kuşu gözleriyle bakıyordu.

'Onunla kesin bir tavırla konuşmak gerek,' diye düşündü ve akşam, yine kendisini ağırdan satmak isteyerek, otele gitmedi. Ertesi gün gittiğinde, Alina kendisine Lidiya'nın Troitse-Sergeyev manastırına gittiğini söyledi. İpekler içinde, muhteşem görüntüsüyle aynanın karşısında oturuyor, tırnaklarını düzeltiyor ve kayıtsız bir tavırla konuşuyordu:

"O, çocuk gibi, hep beklenmedik kararlar alıyor. Ama bu onun karakterinin zayıflığından değil; hayır, o karakterli bir insan! Kendisine evlenme teklif ettiğini söyledi. Bak, o zor bir eş olur. O sürekli sıra dışı insan arayışı içinde. Canım, insanlar köpek gibidir. Cinsleri farklıdır ama alışkanlıkları aynıdır."

Klim, öfkeli ve alaycı bir sesle: "Senin ağzından böyle aforizmalar duymak tuhaf," diye belirtti.

"Neden tuhaf olsun? Ben aptal değilim."

Tırnak törpüsünü fırlatarak tırnaklarını güderi ile silmeye başladı. Samgin kadının eşyalarının ve giysilerinin pahalı ve zarif olduğunu fark etti. Çok fazla çantası vardı. Klim güldü.

İşe iyice dalmışken, Alina: "Lütov'dan ne haber?" diye sordu.

Samgin, biraz da kötü niyetle, Lütov'un ayyaş bir halde yaşadığından, devrimcilerle tanışıklığından, Turoboyev'le karşılaşmasından söz etti. Alina onu sözünü kesmeden dinledi, daha sonra da onaylarcasına:

"Vladimir Vasilyeviç ilginç bir insan!" dedi.

"Ona acımıyor musun?"

"Nee?" diye şaşkınlıkla soruyu uzattı. Ona neden acıyayım ki? Herkesin başarısızlığı kendine. Ödeşmiş durumdayız. İşte Lidiya sıra dışı bir insan arıyor, onunla evlenebilir! Hayır, ciddiyim, Klim, tüccarlar küstah insanlardır ama ilginçtirler!"

Yüzünü Klim'e döndü, gülümseyerek, hararetli ve coşkulu bir tavırla Volgalı bir tüccarın öyküsünü anlatmaya başladı: Adamın amcası olan yaşlı adam, milyoner bir aile babasıymış. Birisine, eğer valinin güzel karısı kendisine çıplak olarak görünse elli bin ruble verebileceğini söylemiş. Adamın düşmanları bunu valinin karısına yetiştirmişler; kadın bunu kabul edebileceğini, ancak adamın kendisini başka bir odadaki anahtar deliğinden görebileceğini söylemiş. Adam dizleri üzerine çökerek onu gözetlemiş, daha sonra da yüz yüze geldiklerinde yerlere kadar eğilerek şöyle demiş: İsa aşkına, küstahlığımı bağışlayın, sayın hanımefendi; gerçekten bir tanrıça gibi güzelsiniz; Tanrı'ya, bana böyle bir mucizeyi gösterdiği için minnettarım."

"Bu belki de doğru değildir ama güzel bir öykü!" dedi, Alina. Ayağa kalktı, amirine tanıştırılacak bir memur gibi kendisini aynada inceledi. Klim:

"Peki, parayı ödemiş mi?" diye sordu.

"Yaşlı adam mı? Evet, ödemiş."

"İnanmıyorum."

Alina ona hoş olmayan bir gülüşle bakarak: "İşte sen böyle... pratik bir adamsın!" dedi. Bu gülüş, Samgin'i ona şu soruyu sormaya yöneltti:

"Sen kaç paraya kendini gösterirdin?"

"Hayatım, senin hiç paran yok ki!" diye yanıtladı ve öneride bulundu: "Haydi, gidip biraz dolaşalım!"

Caddede daha uzun boylu duruyor, insanlara doğru başını gururla kaldırarak ve kalçalarını sallayarak yürüyordu. Onun bu savaşçı görünümünde, kendisine ve hatta neşelenmeye başlayan Samgin'e karşı insanlara saygı telkin eden bir şeyler vardı. Samgin, Lidiya'yı düşünmekten vazgeçti. Tüm erkeklerin hayranlıkla, kadınların ise düşmanca baktıkları bu kadınla kol kola yürümek çok hoştu. Klim, erkeklerin bakışlarında, yalnızca güzel kadınlara baktıklarında fark edilen sululuğun ve aç bakışların mevcut olmadığı bir şaşkınlık ifadesi görüyordu. Gökyüzünde, Alina Telepneva'nın şapkasındaki tüye benzeyen, tavus tüyü renginde küçük bulutlar vardı.

Yarım saat sonra Alina: "Acıktım," dedi.

Samgin onu "Ermitaj"a götürdü; Alina salonun ortasında, en göze çarpan masayı seçti, garson listeyi verdiğinde ise, büyüleyici gülümsemesiyle, yüksek sesle:

"Hayır, dostum, siz beni kendi zevkinize göre, Moskova tarzı ağırlayın," dedi.

Ardından Klim'e açıklamada bulundu:

"Ben Paris'te adamlara: 'Haydi bakalım, gösterin kendinizi!' diyorum. Bu onların gururunu okşuyor ve daha iyi hizmet ediyorlar. Bu, her konuda böyle!"

Samgin, çapkınca: "Aşkta da mı?" diye sordu.

"Aşkta da," diye ciddi bir tavırla yanıtladı; ama daha sonra gözlerini kısarak ve muhteşem dişlerini göstererek daha yavaş bir sesle: "Sen, kuşkusuz, bende biraz hoppa bir tavır seziyorsundur. Açık olmak için sana şunu söyleyeceğim: Evet, evet, ben bu görevi üstlenmiş durumdayım! Şeytan görsün yüzünüzü, tatlı yaratıklarım benim," diye fısıldayarak ekledi; gözleri öfkeyle parlıyordu.

"Ben... ahlak hocası değilim," diye mırıldandı, Samgin. Ona hoş görünmek ve itaatkâr davranmak istiyordu; çünkü kadının güzelliği ve ruh hali onu eziyor ve korkutuyordu. Ona "görevden" söz ettikten sonra, Samgin'in düşüncesini anlamış ve onda-

ki tehlike duygusunu güçlendirmişti: Salondaki insanlara gözlerini kısarak meydan okuyan bir tavırla bakıyordu; Samgin, onun skandallara alışkın olduğunu ve bunlardan korkmadığını düşündü. Kadına yöneltilen dikkat onu sıkıyor ve rahatsız ediyor, Samgin'e herkes yalnızca Alina'ya bakıyor ve onun sözlerini dinliyormuş gibi geliyordu. Tabaklara, tavalara dizilmiş yiyecekleri iki tepsi içinde getirdiklerinde, hepsine yemekten anlayan bir kişi gibi baktıktan sonra, garsona:

"Bravo, yakında şef garson olursunuz!" dedi.

Garson ise, gülümseyerek ve kamburunu çıkartarak, gizli bir iş çeviriyormuş gibi sordu:

"Size turunç votkası tavsiye etmeme izin verir misiniz? Mükemmeldir! Kırmızı Bordo şarabı da var, çok özel ve eski!"

Alina, gereğinden fazla yüksek sesle: "Garsonları severim," dedi. "Günümüzde yalnızca onlar kadınlara şövalyece hizmet etmeyi biliyor. Baksana, Makarov nerede!"

Samgin güldü.

"Garsonlardan Makarov'a geçiş yapıyorsun ha..."

Alina, ciddi bir tavırla: "Garsonlardan değil, şövalyelerden," diye düzeltti.

"Okuyor. Lütov'un yanında kalıyor. Onu çok seyrek görüyorum."

"Neden?"

"Ondan sıkılıyorum."

"O da senden sıkılıyor mu?"

"Herhalde."

Yemek yemeye başladığında, Klim, ilk kez böylesine zarif ve zevk alarak yemek yiyen bir insan gördüğünü düşündü; artık çatal ve bıçaklar çalışmaya başlamış, ama o ana kadar salon sessizmiş gibi geliyordu.

Yemeğini yedikten sonra, Alina, Samgin'i orada bıraktı:

"Geleceğim konusunda çalışmaya gidiyorum," dedi.

O anda bir köşeden Tagilskiy çıktı, yusyuvarlak ve kızarmış bir halde Samgin'e doğru geldi ve haykırarak, kararlı olmayan bir sesle:

"Bu olağanüstü yaratık da kim? Paris'ten mi?" diye sordu. "Vay be!" diye haykırdı ve parlak dudaklarını şapırdatarak emin bir tavırla: "Bu, hemen anlaşılıyor," dedi.

Onun geldiği köşedeki masada, Tagilskiy gibi toparlak, ancak yaşlı ve dazlak, çok sarhoş, göbekli, uzun bacaklı, sakallı bir adam oturuyordu.. Samgin, Tagilskiy'nin "gruba katılma" önerisini reddederek gitmek istedi.

Lezzetli yiyeceklerden ve şaraptan biraz çakır keyif olmuş bir durumda, Strastnaya meydanına yürürken:

'Bu kadın güzelliğiyle öyle bir dadılık yaptı ki! İşte...' diye düşünüyordu.

Güldü. Lidiya'yı düşünmeye çalıştı; ancak Lütov'un tanıdığı tuhaf bellekli, zoraki gülüşlü kadın ona engel oldu. Bir bankta oturuyor, sanki özellikle ona gülümsüyordu; ancak Klim şapkasını saygıyla çıkardığında, ilginç olmayan yüzü şaşkınlık belirtisiyle kırıştı.

Klim, çıplak ağaçların altında matem giysisiyle oturan bedene bakarak kendi kendine: 'Acaba yanılıyor muyum?' diye düşündü. *'Hayır, bu o, kendisini saklıyor.'*

Lidiya hakkında bir şeyler duymayı umut ederek Varvara'nın evine gitti. Yemek odasına girdiğinde Lidiya'yı, karşısında da Diomidov'u görerek kendisini incinmiş hissetti. Divanda ise Varvara oturuyordu.

Diomidov, kendisinin olmayan bir sesle: "Evet, evet," diyordu. "Bu sizin suçunuz, sizin suçunuz!"

Masaya yıkılırcasına oturmuş, ellerini Lidiya'ya uzatmış, iki yana açmıştı ve bir şeyler atıyor gibiydi; masa örtüsü kırışıklar oluşturarak buruşmuştu, Diomidov onları avucuyla düzeltiyordu. Eliyle Klim'in soğuk ve sert elini sıkarak hemen çekti.

Lidiya, istasyondaki ses tonuyla "merhaba," dedi ve Diomidov'a döndü; "Ee, haydi devam edin!"

Diomidov yeniden alçak sesle, çok çabuk, sözcükleri gırtlaktan çıkartarak konuşmaya başladı; bu konuşmayı sağ elinin hareketleriyle tamamlıyor, sol elinin parmaklarıyla ise masanın ucunu sıkıca tutuyordu.

Klim Varvara ile yan yana oturuyordu; Varvara parmaklarını tutacak gibi yaparak dizindeki kutudan bir konfeti aldı, Samgin'in ağzına doğru uzatarak fısıldadı:

"Likörü dikkatli için."

Klim de fısıltıyla, bunu nasıl öğrendiğini sordu.

Varvara konuşmadan omuzlarını silkti; Diomidov ise yeniden yüksek perdeden ve sevinç dolu bir sesle konuşmaya başlamıştı:

"Bu sizin Makarov dürüst bir insan değil, gerçeği tersine yorumluyor, size engel olmuyor, evet! Yaşlı Fedorov ise bunu öğretmiyor; ben bu yaşlı adamı tanıyorum!"

Klim anımsamaya çalıştı: Lidiya, kendisine, iki kez söylediği "merhaba" dışında neler söylemişti? Hoş ve hafif çakırkeyif hali onu alaycı düşünmeye yöneltiyordu. Neredeyse Lidiya'nın tam arkasında oturuyor ve onun Diomidov'a nasıl bir yüz ifadesiyle baktığını gözünün önüne getirmeye çalışıyordu. Samgin, ona akıllıca bir şey telkin etmeye çalıştığında, Lidiya'nın gözleri inanmayan bir tarzda büzülür, yüzü inatçı ve aptal bir hal alırdı.

"Kadınlara boyun eğen insanları cezalandırmak gerek," diyordu Diomidov. "Çünkü bu insanlar onlara yaranmak için tüm yaşamı fabrikalarla kirletmişlerdir ve bu fabrikalarda, iğne, firkete, koku, kurdele, bilezik, şapka gibi pek çok ipe sapa gelmez şey üretmektedirler. Ve bu insanlarda ruhsal yaşama ilişkin bir şey göremezsiniz: Yalnızca şiirler, tablolar ve romanlar..."

Varvara, çok sakin bir sesle: "Ne vahşilik! İnsanın midesi bulanıyor," dedi. Lidiya ise yerinden kımıldamadan rica etti:

"Bekle biraz, Varvara."

Diomidov ise öfkeyle:

"Hiç de vahşilik değil! Sizin bu konfetileriniz vahşilik..." dedi.

Varvara taviz vermedi: "Ama Lidiya, nasıl itiraz etmezsin? Neden ruhsal yaşam yokmuş? Ya sanat?"

Diomidov: "Hiçbir şey bilmiyorsunuz!" diye haykırdı. "Kahin Enoh'u okusaydınız, kadınların sanatları düşmüş meleklerden öğrendiklerini bilirdiniz. Kimdir bu düşmüş melekler?"

Klim şimdi Diomidov'un yüzünü, mavi gözlerini görüyordu; bu gözler acımasızca parlıyor, sarı bıyıkları öfkeyle kımıldanıyor, çenesi titriyordu. Diomidov'u böylesine coşkulu bir halde ilk kez

görüyordu. Ayrıca, her zamankinden daha şıktı; kıvırcık saçlarına bir şeyler sürmüş ve saçlarını, kafası ikiye bölünmüş gibi görünecek biçimde belirgin bir çizgiyle ayırmıştı. Üzerinde yeni bir gömlek vardı ve Diomidov tertemiz vaziyette, taç giyecek ya da ayine gidecek bir görünüm içindeydi. Konuşurken sürekli ellerini oynatıyor, güçsüz ellerinin parmaklarını yumruk yapıyor ya da avuçlarında bir şey tartıyordu.

"Siz şehvet duyguları uyandırmak, güç bir yaşam süren kocalarınızı baştan çıkarmak için bu sanatlardan yararlanıyorsunuz; bu sanatlar ise yalan ve yapmacıktan ibaret. Yaşamın tüm kötülükleri, koşuşturması, yazılı pislikler, iğrenç şeyler ve işlenen suçlar, yok edici şeytanın itaatkâr kadınları olan sizlerden kaynaklanıyor. Her türlü ruhsal yozlaşma, acılı ölüm, insanların başkaldırısı, kabalık, küstahlık, farmasonluk, dinsizlik ve ruhun söndürülmesi için mevcut her şey sizin eseriniz. Çünkü ruh, sizin efendiniz olan şeytanın düşmanıdır!"

Sandalyesinden sıçrayarak masaya öylesine güçlü vurdu ki, Lidiya irkildi, dar görünümlü sırtı dikleşti; omuzlarını ise sanki birbirine değdirmek, bir kitap gibi kapanmak istercesine büzdü.

Varvara, hiç ara vermeden çikolata yiyor, çikolatanın ortasındaki deliği ısırarak oradaki likörü emiyordu; daha sonra konfetiyi ağzına atarak dudaklarını yalıyor ve parmaklarını mendille itinayla siliyordu. Samgin, onun yalnızca çikolatadan zevk aldığından emin değildi; aynı zamanda Lidiya'yı Diomidov'la karşı karşıya getirerek onu aptal konumunda gördüğü için de sevinir gibiydi; Lidiya yarı deli delikanlının gevezeliklerinden dolayı suskundu.

Varvara'ya gözünün ucuyla bakarak: 'Kurnaz bir şeytan,' diye düşündü Klim; yorulmuş olan konuşmacının soluk soluğa söylediği sözleri dinlemeyi sürdürdü. Konuşmacı ise parmaklarıyla havayı yakalar gibi yaparak, ikiye ayrılmış gibi duran başını sallayarak konuşuyordu:

"Havva'dan başlayarak, başkalarının da ahlakını giderek bozuyorsunuz! Abel cennet için, Kain ise cenneti hak eden insana dünyevi bir düşman vermek amacıyla doğurulmuştu."

"Havva'nın ilk oğlu Kain'di," diye alçak sesle anımsattı Lidiya; yerinden kalkarak sobanın yanına gitti.

Diomidov da elleriyle masaya dayanarak, yavaşça ve ağır ağır yerinden kalktı; gözleri yuvalarından fırlamış gibiydi ve yüzü doğal olmayan bir biçimde uzamıştı sanki.

"Ha, evet, Kain, unuttum," diye gözlerini kırpıştırarak mırıldandı. "Kain... ee, ne olmuş ki? Havva'yı şeytan baştan çıkardı..."

Klim, gülerek: "Sizin, Diomidov, hiç olmazsa İncil'i okumanız gerek," diye söze başladı. Yumuşak ve hoşgörülü bir tavırla konuşmak istiyor, ancak sözcükler ağzından sert çıkıyor ve Klim bunun Lidiya'nın hoşuna gittiğini görüyordu. Ancak sözlerini sürdürdü:

"Okumak, öğrenmek gerekir; yoksa insanı hayvandan ayıran, ancak henüz hakim olamadığınız bu gücü, düşünceyi alçaltırsınız..."

Diomidov, yavaş ve alınmış bir sesle: "Ben sıradan bir insanım," diye sözünü kesti.

"Özellikle bu yüzden," diye onayladı Klim. "Ve sizin bunu anımsamanız gerekiyor. Siz Tolstoy'u okudunuz herhalde..."

"Ee, bunda ne var?"

"Ama Tolstoy, kendisinin de bir sanatçı olarak ustalıkla karmaşıklaştırdığı kültürel yaşamın sürekli karmaşıklaştırılmasından yorgun düştü. Onun eleştirme hakkı vardı, çünkü çok şey biliyordu. Ya siz? Siz ne biliyorsunuz?"

Diomidov: "Böyle yaşanamayacağını, işte o kadar," dedi.

"Kes artık, Klim, kötü şeyler söylüyorsun."

Bu sözü Lidiya, çok kararlı, neredeyse sert bir tavırla söylemişti. Vücudunu dikleştirdi ve Samgin'e sitem edercesine baktı. Sobanın beyaz, çinili fonunda, duman rengi şala sarılmış bedeni yassı gibi görünüyordu. Klim, boğazına bir şeyin takıldığını hissetti, öksürdü ve:

"Kötü mü konuşuyorum? Barbarca sapmaları saygılı bir suskunlukla teşvik edemezdim," dedi.

"Eh, iyi öyleyse! Ben gidiyorum!"

Diomidov, sanki elinde olmadan, sandalyeden kalktı ama çok hızlı adımlarla oradan ayrıldı; çizmeleri havalı bir biçimde gıcırdıyordu.

Lidiya: "Bir dakika, Semyon!" diye haykırdı ve şalını sallayarak o da antreye gitti. Klim, Varvara'ya baktı; o da başını öne doğru eğerek, sessizce Klim'i onayladı:

"Dersini iyi verdiniz, böyle yapmak gerekiyor!"

Antrede Diomidov galoşlarını giyerken ayaklarını yere vuruyordu; Varvara fısıldadı:

"Bu, kuşkusuz onun aklını başına getirmez. Ne kadar tuhaflaştığını fark etmiyor musunuz? Ve bu Paris'e gittikten sonra oldu..."

"Paris ne ki? Siloamın kubbesi, öyle değil mi?" diye mırıldandı Klim; kulak kabartıyor, Lidiya ile açıkça konuşmaya hazırlanıyordu. Kapı hızla çarptı. Varvara antreye bakarak:

"O da onunla gitti!" diye belirtti.

Klim, onu sert bir tavırla inceleyerek: "Bu sizi neden sevindiriyor?" diye sordu. "Benim de gitmem gerek. Hoşça kal."

Ancak gitmekte acele etmiyor, Varvara'nın karşısında duruyor, onun elini avucunda tutuyor ve evde kendisini sıkıntının, Lidiya'ya ve kendisine ilişkin düşüncelerin beklediğini düşünüyordu.

Evde onu, üzerinde Lidiya'nın el yazısının bulunduğu kalın bir zarf bekliyordu; masanın üzerinde, en göze görülür yerde duruyordu. Samgin, almakta tereddüt ederek ve masaya iki adım uzaklıkta durarak birkaç saniye zarfa baktı. Sonra yerinden kımıldamadan elini uzattı; ancak olduğu yerde sallandı, avucunu zarfa hızla vurdu; neredeyse düşüyordu.

Yandan aynaya bakarak: 'Aptalca davranıyorum,' diye düşündü ve masanın yanına oturdu.

Zarfın içinde sık yazılmış beş kalın sayfa vardı; bazı satırlar ve tümceler iyice koyu yazılmış, bazıları da sayfanın enine doğruydu. Samgin, mektubun başını bulmakta zorlandı.

"Bu, sana Paris'ten göndermek istediğim mektup," diye oku-

maya başladı. Sanki burnundan fırlamasından korkuyormuş gibi, nedense gözlüğünü tutuyordu. "Ama kendim için çok net olan ve yazmak istediğim şeyleri yazmayı başaramadım. Yazmayı beceremediğimi bilirsin, konuşmayı da; yalnızca soru sormayı bilirim. Sana tüm bu başlanmış mektupları yolluyorum; belki de benim ne demek istediğimi bunlardan çıkarabilirsin. Kendi adıma, ne istediğimi, daha doğrusu neyi istemediğimi biliyorum. Seninle hiçbir ilişkiye girmek istemiyorum; ama dün bana, sanki sen buna inanmıyormuşsun ve yeniden seninle aşk denen jimnastiği yapabileceğimi düşünüyormuşsun gibi geldi. Ancak neden istemediğimi de açıklamam gerek. Ancak kendim için de net bir açıklama yapamıyorum. Bunu açıklamak son derece güç, Klim."

Diğer sayfada yalnızca iki tümce karalanmamıştı:

"Sen benim düşüncelerimi ve sözlerimi gördüğüm bir ayna idin. Bazen soru sormamı engellemeyerek, soru sormanın yararsız olduğunu anlamama yardım ettin."

Üçüncü sayfada şunlar yazılıydı:

"Ne iyi ne de kötü olan bazı özel insanların olması gerekir; ilişki kurduğun anda, bu kişiler yalnızca kötü düşünceler uyandırırlar. Benim de seninle başka hiçbir şeye benzemeyen anlarım oldu. Bununla 'cinselliğin şehvetli titremelerini' kastetmiyorum; bunlar belki başkalarıyla da yaşanabilirdi; sen de başka birisiyle yaşayabilirdin."

Bu satırların üzerinde küçük harflerle şunlar yazılmıştı:

"Sen, herhalde 'duygusal' olarak adlandırılan, hoş zaman geçiren ancak sevmeyen insanlardansın; gerçi ben sevmenin ne olduğunu bilmiyorum ya."

Enine olarak, iri harflerle şunlar yazılmıştı:

"Benim, seni incitmek gibi bir düşüncem ve isteğim yok."

Okumak çok güçtü; Klim, gözlüğünü burun kemerini acıtacak denli sıktı; elleri titriyor, ancak ellerini gözlüğünden çekmeyi akıl edemiyordu. Çizilmiş, karalanmış satırlar, kâğıdın üzerinde serbestçe bükülüp kıvrılıyor, adeta sürünüyor, sözcüklerin bağlantılarını kesiyordu.

"Sanırım, senin dışında kimseyle böyle konuşamazdım. Senin

kendine olan güvenin beni çok sinirlendiriyor. Her zaman beni anlamadığını, hatta anlamak istemediğini hissediyordum; bu da beni özellikle açık sözlü yapıyordu, çünkü ben dik başlı bir insanım. Kendi kendime karşı da çok açığım ve işte şimdi de sana bunların aramızda neden geçtiğini anlayamadığımı söylüyorum. Ne kadar bunu hissetmesem de, herhalde bir konuda suçluyum. Sana hiç seni sevdiğimi söylediğimi anımsamıyorum. Belki de, o sıralar davranışların pek iyi olmadığı için sana acıyordum. Kuşkusuz, bunda genç bir kıza özgü merakın da payı vardı."

"Kuşkusuz" sözcüğü karalanmıştı.

"Alınma. Her ne kadar alınman benim için fark etmese de, hatta daha iyi olsa bile..."

Samgin alınmıştı, öfkeyle sayfaları masaya fırlattı ve bunlardan birisi yere düştü. Klim sayfayı yerden kaldırdı ve ayakta durarak yeniden okumaya başladı.

"Devrimin yaşama yardımcı olacağını söyleyen insanlar sanırım safça konuşuyorlar. Devrim ne mi getirecek? Bilmiyorum. Bence başka biçimde yaşamak gerekir; bence başka bir şey gerekiyor; insanın kendisinden ve yaptığı her şeyden korkması dehşet verici bir şey. İsterse insanların yarısı yok olsun, aklını kaçırsın; yeter ki diğer yarısı yaşamın anlamsız basitliğinden sıyrılabilsin. Devrim üzerine görüş belirtmen anlamsız. Sen mahkeme memuru gibi fikir yürütüyorsun. Sende devrim yapan insanlara özgü bir duygu yok; devrim ya acıma duygusuyla yapılır ya da senin Yakov amcan gibi insanlar yapar."

Kâğıdın boydan boya karalanmış başka bir bölümünde, Samgin şunları okuyabildi:

"Belki de seninle, bir köpeğin ne olduğunu kavrayamadığı gölgesiyle konuştuğu gibi konuşuyorum."

Samgin, tüm kâğıtları topladı, buruşturdu, yumruğunun içinde sıktı ve yorgun gözlerini kapatarak gözlüğünü çıkardı. Bu sayıklar gibi yazılmış mektuplar onu huzursuz etmişti; yüzü, ayazda kalmış gibi yanıyordu. Ancak kendisini dinlemeye başladığında, kısa süre sonra, bu huzursuzluğun çok derin olmadığını, fiziksel ve tensel olduğunu hissetti. Belki de küçük bir yaramaz suratına vurmuş olsaydı aynı şeyi hissedecekti. Belleği, Lidiya'yı, bir ka-

dın için pek hoş olmayan, alçaltıcı, çıplak ve yorgun durumlarda canlandırıyordu.

'Gerçekte ondan bu tür şeyler bekliyordum. Kızmak aptalca bir şey. O, davranışlarının sorumluluğunu üstlenmiyor. Dejenere bir tip. Onun için söylenecek son söz bu.'

Oturdu ve masadaki buruşmuş kâğıtları düzeltmeye başladı. Üçüncü mektubu bir kez daha okudu ve günlüğünün sayfaları arasına yerleştirerek, diğerlerini acele etmeden parçalara ayırmaya başladı. Kâğıt deri gibi, oldukça kalındı. Zarfı da yırtmak istedi ancak içinden, bir defterden yırtıldığı anlaşılan ince kâğıtlı bir mektup daha çıktı.

"İşte, Klim, tüm dünyanın en olağanüstü ve neşeli sayılan kentindeyim. Evet, gerçekten olağanüstü. Güzel, görkemli, neşe dolu olduğu söyleniyor. Ama bana güç geliyor. Neşe içinde yaşanırken, iğrenç şeyler yapılmaz. İnsanların oyuncak haline getirildiklerinde ne denli iğrenç olduklarını yalnızca burada anlayabilirsin. Dün bana "Folies bergeres"i gösterdiler. Bunu görmek, Napolyon'un mezarını görmek kadar gerekli. Burası eğlencenin doruk noktası. Şaşırtıcı şeyler giymiş ya da tamamen çıplak, oynayan ve oynanan pek çok kadın var..."

Daha sonraki bölümler tamamen çizilmişti ve yalnızca şu sözler seçilebiliyordu:

"... Ölesiye, öldüresiye bir utanç."

Kâğıdın bu bölümünü küçük parçalara ayırmak çok kolaydı. Klim, masadan kalktı ve divana uzandı.

Gözlerini kapatarak: 'Bu aşkın benim tarafımdan uydurulduğunu anlamış olduğum şu günlerde, gerçeğe her zamankinden daha yakınım,' diye düşündü.

Hizmetçi semaveri getirdi, çayı kaynattı. Klim, semaverin yatıştırıcı cızırtısını dinliyordu; kalktı, bir bardak çay koydu. İki çay tanesi bardağın içinde dolanıyordu; kaşıkla onları çıkartmaya çalıştı. Başaramadı. Kaşığı fırlatarak pencereye baktı; camlara akşamın karanlığı çöküyordu.

'İşte benim başarısız aşkım. Bu ne denli aptalca.' İç geçirdi ve camların üzerinde parmağıyla trampet çalmaya başladı. 'Ama belirsizliğin sona ermesi iyi bir şey ve ben artık özgürüm.'

Ancak bu duygular çelişkiliydi ve acımasızca, haksız yere gururunun kırıldığı düşüncesini bastıramıyordu; aynı anda da:

'Keşke onunla daha açık olabilseydim,' diye düşünüyordu.

Lidiya'ya ilişkin hoş ya da kötü her şey sanki ağırlık veriyor, daha az hissedilir oluyordu; tüm bunlar fazlasıyla şaşırtıcıydı ve iradesi dışında aklına geliyordu. Sarhoş Lütov'un Alina hakkındaki sözlerini anımsadı:

"Bu kadın otuz üçüncü diş gibi. Biliyorsun, benim akıl dişim çıkıyor ve dilimi çok rahatsız ediyor."

Ertesi akşam Somova ona telefon etti, iyi olup olmadığını, Lidiya'yı yolcu etmek için neden istasyona gelmediğini sordu.

"Üşüttüm, bir yere çıkmıyorum," diye yanıtladı ve her nedense ekledi: "Paskalyada ben de eve gideceğim."

"Birlikte gidelim, olur mu?"

Ancak eve gitmeyi düşünmüyordu ve gitmedi de; tüm bahar boyunca, sınavlara kadar, düzenli olarak üniversiteye gitti, derslerini iyice çalıştı. Nadiren, cumartesileri Preys'e uğruyordu; yeni insanlar gelmesine karşın, orası da sıkıcıydı. Sivil mühendislik enstitüsü öğrencisi, tahta suratlı, uzun boylu bir öğrenci ile Sumsk alayından, çok şık, ama yine de sıkıntıdan askeri giysi giymiş gibi duran, genç bir tüccarı anımsatan bir süvari subayı yeniler arasındaydı. Orada her şey hesaplanıyordu. Tagilskiy, üşengeç bir tavırla rakamlar veriyordu:

"Altı yüz üç bin ton. İzninizle: Bu rakamlar doğru değil. Köylü Bankası'nın işlemlerinin yansıttığı..."

Stratonov ise asker gibi yürüyerek Almanlara, İngilizlere ve Japonlara sövüp duruyordu.

Samgin, çok sık olmasa da, akşamları Varvara'ya gidiyor, onunla oyun oynuyor, oyunu biraz engellese bile, farklı çevrelerin yaşamı ve onun deyimiyle, "kurtuluş hareketinin" gelişimine ilişkin geniş bilgisiyle, giderek ilginçleşen Lübaşa ile çene çalıyordu.

Lübaşa, Varvara ile iyi anlaşıyor, onunla sevecen bir abla gibi konuşuyordu. Çok cimri olan Varvara ona küçük armağanlar veriyordu. Somova'nın yanında Klim Varvara'ya oldukça alaylı biçimde takılıyor, Lübaşa hemen öfkeleniyor:

"Bir Türk'ü anımsatan bu tavırlarınız için kulaklarınızı çekmek gerek," diyordu.

"Ama bu bir şaka," diyerek, Varvara yatıştırıcı biçimde hemen araya giriyordu.

Klim, Lübaşa'da, anlayamadığı ancak çok değer verdiği, insanlara hizmet etme arzusu ve becerisi görüyordu. Bu özellik, bir zamanlar Tanya Kulikova'yı da onun gözünde genel ve kutsal bir hizmetçi yapmıştı. Neşeli ve canlı Lübaşa, kendisine kıyasla devasa olan insanların, atların, binaların, kedilerin arasında korkusuzca sıçrayan serçelerin telaşlı haline sahipti. Koşuyor ve sıçrıyor, coşkulu bir biçimde, dinmek bilmeyen bir istekle, olabildiğince çabuk, insanlar arasındaki ilişkileri öğrenmek istiyordu. Bunu, bazı düğümleri çözmek, ilişkileri kurmak, değişik açıkları kapatmak, boşlukları doldurmak için yapıyordu. Siyasi bir kuruluş olan "Kızılhaç"ta çalışıyor, Marakuyev'le görüşmek için kendisini nişanlısı olarak tanıttığı hapishaneye gidiyordu.

"Bunu Varvara'nın yapması gerekiyor," diye belirtti Samgin.

"Bunu ben yapıyorum çünkü Varvara hapishane ile bağlantı kuramaz."

Klim güldü:

"Marakuyev'den bıktığı için de..."

Lübaşa, öfkeyle: "Bir nedene gerek yok," dedi ve yünü yumak yapmayı bırakarak Samgin'in yüzüne sitemle baktı: "Varvara'ya çok kötü davranıyorsun Klim, o çok iyi bir insan!" dedi.

Samgin yeniden alaycı bir tavırla güldü.

"Dünür, ne olacak!" dedi, dişlerinin arasından.

Hayır, Lübaşa, Kulikova'ya hiç benzemiyordu; Kulikova, tüm yaşamı boyunca kendisini böyle olduğu, daha iyi olamadığı için suçlu sayan bir kişiydi. Lübaşa'da başkalarına hizmet eden kişilere özgü uşakça bir eziklik yoktu.

Bunu kavradıktan sonra, Samgin, genç kızı, Leskov'un *Kanlı Bıçaklı* romanındaki, kahramanlardan Anna Skokova gibi görmeye başladı; Leskov'un bu romanıyla, Pisemskiy'nin *Çalkalanmış Deniz* romanını, "toplum eğiticiliği" yönünden, Samgin, Dostoyevskiy'nin *Cinler* romanıyla eş değer tutuyordu.

Lübaşa, daima bir yerlere alelacele koşuşturur, geç kalabileceği için endişelenir, sabahları duvar saatine korkuyla bakar, gece yarısına doğru veya gece yarısından sonra uyumaya giderken, kendi kendisine:

"Altı buçukta kalkacağım," diye emir verirdi.

Dikiş dikmeyi, okumayı, sevdiği bademli kıtır yemeyi ve düşünceli bir tavırla Klim'e, pek güç olmayan değişik sorular sormayı aynı anda başarabiliyordu:

"Toplumcu bakış açısı hümanizmi tamamen saf dışı eder, doğru mu?"

Klim, genç kızın aklını karıştırmak ve korkutmak için, acımasız düşüncelere dalmış bir filozof tavrıyla: "Çok doğru," diye yanıt veriyordu. "Hümanizm ve savaşım, birbirini tamamen saf dışı eden kavramlardır. Sınıf çatışmalarıyla ilgili fazlasıyla doğru bilince yalnızca Razin ve Pugaçov sahipti, onlar 'acımasız ve gaddar Rus isyanı' kavramının mimarıydılar. Aydınlarımızdan bir tek Neçayev, devrimin insandan neler talep ettiğini anlamış biriydi."

Bu gibi anlarda Samgin, Somova için değil de daha çok kendisi için konuştuğunu anlayabiliyordu.

"Devrim, insanın, tarihin kölesi olduğu olgusunu benimsemesini, tarihin kurbanı olduğunu anlamasını, bireysel özgürlüğü, bağımsız yaratıcılığı düşlememesini talep eder."

Düşmanca düşünceler beslemekte olduğu konularda sesli konuşma gereksinimini gidermekte olan Samgin, gerçek duygularını belli etmemek için, daha da duygusuz bir tavırla konuşmasını sürdürüyordu:

"Tarih, insana doğanın davrandığından daha sert davranır. Doğa, insanın yalnızca kendisi tarafından verilen içgüdülerini tatmin etmesini talep eder. Tarih, insanın entelektüel yönünü zorlar."

"Bu sanki Tolstoy'un sözü gibi," diye sorarcasına düşündü Lübaşa.

Samgin, Varvara'nın tıpkı öğretmenine âşık olan bir öğrenci gibi oturduğunu, her an öğretmeni bilmediği bir şeyi soracakmış gibi heyecanlandığını görüyordu. Bazen, öğretmeninin tavrını yu-

muşatmak için Varvara, derdini paylaşır gibi iç geçirir, onu pohpohlayacak bir şeyler söylerdi.

"Yaşama ne kadar da trajik bakıyorsunuz."

"Kötümser adam," dedi Lübaşa.

Bu sözler aslında onu ne utandırıyor ne de korkutuyordu.

Lübaşa: "Acıma duygumdan sıyrılamıyorum," diyordu.

Samgin, Lübaşa'nın karakterinde hafif, ancak üstesinden gelinemeyecek bir inatçılık sezer gibiydi; bunu fark edince ona karşı daha dikkatli davranmaya başladı; çok içten ve hatta geveze görünse de, kurnaz, "aklında kendine göre düşünceleri olan" birisi olduğunu düşünmeye başladı. Lübaşa, kendisinden alaycı ve hatta dalga geçer gibi söz ediyor olsa da, Klim, onun bunu kendisini daha da anlaşılmaz biri olarak göstermek için yaptığını tahmin ediyordu.

Samgin, Lübaşa'nın göründüğü gibi olmadığını, Diomidov ile yaptığı görüşmede fark etti. Diomidov, her zamanki gibi, aniden duvarın içinden çıkmışçasına geldi. Saçlarını kazıtmış, sivri tepesi ve basık ensesi ortaya çıkmıştı; büyük ve grimsi kulaklarının memeleri yoktu. Yüzü şişti; gözleri faltaşı gibi açılmış, göz akları sararmıştı; bakışları hüzün dolu ve umursamazdı.

"Hastanede yirmi üç gün yattım," diye açıkladı Diomidov; sonra Varvara'dan ona iyice iyileşip, çalışmaya başlayıncaya kadar ödünç para vermesini istedi.

Somova dikiş dikmeyi bırakıp kaba ve belli edercesine bir tavırla dik dik Diomidov'u incelemeye başladı; Diomidov, Lübaşa'ya iki kez baktı ve kızgın bir tavırla:

"Ne bakıyorsunuz? Çirkin miyim?" diye sordu.

"Lidiya Varavka sizi çok anlatmıştı, siz anarşistmişsiniz, öyle mi?."

Diomidov: "İnsanım ben," diye yanıtladı ve kızgın bir tavırla sırtını döndü.

Samgin, Lübaşa'nın Diomidov'a işkence yapmak amacıyla çok sayıda iğneleyici, alay dolu söz söylemesine şaşırdı. Genç kızın küçük gözleri soğuk bir biçimde aydınlanmıştı; Diomidov'un kızgın yanıtlarını dinlerken, ıslık çalmak istercesine dudaklarını öne

doğru çıkarıyor, dikişinin iplerini dişleriyle sökerken sanki daha da gürültülü bir biçimde dişlerini gıcırdatıyordu. Samgin bu yuvarlak hatlı, kendi tabiriyle acımadan düşünemeyen Matruşka'nın yarı hasta bir adamla böylesine acımasızca ve zehrini akıtırcasına konuşabilmesine şaşıyordu. Sonunda Diomidov kıstırılmış gibi içine kapanık bir tavırla:

"Şaka yapıyorsunuz, alay ediyorsunuz. Bekleyin, sizinle de alay ederler," dedi.

Lübaşa, hemen sevecen ve dostça konuşmaya başlayarak: "Bekleyin, çok beklersiniz," diye yanıt verdi; Samgin onun bu halini görünce şaşırdı.

"Sizinkilere benzer düşünceleri olan insanla tanışmayı ister misiniz? Arı yetiştiricisi, tarikatçı, çok ilginç bir insan, çok kitabı var. Köyde yaşarsınız bir süre, güç toplarsınız."

"Ben tarikatları sevmem," diye söylendi Diomidov, ev sahibesinin elini vedalaşmak için sıkarken. Klim'le vedalaşmadı, Somova'ya ise kızgın bir tavırla, el uzatmadan:

"Köye gitmek istemiyorum," dedi.

Diomidov gittikten sonra Klim, Lübaşa'ya;

"Neden onu bir tarikatçıyla tanıştırmayı düşünüyorsun ki?" diye sordu.

"Ona başka ne yapılabilir ki?"

"Yoksa sen kendini, insanları kendi zevkine göre birtakım yerlere yerleştirmek üzere görev üstlenmiş gibi mi hissediyorsun?"

Lübaşa, başını dikişten kaldırmadan: "Aynen öyle! Şöyle yola gel!" diye yanıtladı.

Samgin, Lübaşa'yı komik duruma düşürebilmek için bir türlü rahat bırakmadı ve sonunda isteksiz de olsa düşüncelerini açıklamaya zorladı:

"Köydekiler, öylesine cahil ve az düşünüyor ki, oradakilere her türlü düşüncenin yararı olabilir."

"Sıra dışı bir düşünce," diye alayla söylendi Klim; Lübaşa, ona bakmadan yanıtladı:

"Sen köyü bilmezsin."

Lübaşa, Klim'in geleceği düşünmesine engel oluyordu, çünkü Klim gelecekte kendisini, düzenini kurmuş, becerikli, önemli, ün

sahibi, saygı duyulan bir insan olarak görmek, iyi ve alçakgönüllü, ancak bununla birlikte, her konu üzerinde bilgili bir tavırla az ya da çok konuşabilen bir eşe sahip olmak da istiyordu. Eşi, aydınların toplanacağı küçük bir salonun sahibesi rolünü üstlenecek, bu salonda kültür sorunlarıyla ciddi bir biçimde uğraşan insanlar toplanacak, Klim Samgin ise burada insanların ruh durumlarını yönetecek, anlayışları ve yasaları belirleyecekti.

Somova gelecekten, yumruklaşmayı seven ve gelecek pazar günü dövüşeceğinden emin olan bir sokak çocuğu gibi söz ederdi. Bu durumu kabullenmek gerekiyordu ve bu ruh durumu bulaşıcıydı; Klim de yavaş yavaş ve iradesi dışında, ne olduğunu tam bilmediği bu güçler çatışmasının kaçınılmazlığını öngörme duygusuna kapılmaya başlamıştı.

Klim, gözlem yeteneği ve Lübaşa ile Varvara'nın anlattıkları sayesinde, popüler olan her türlü düşünce, karşıt görüş, şaka, fıkra ve epigrafı belleğinde tutmaya başlamıştı. Bir süre sonra siyasi konulu kartpostalları toplamaya bile başladı; bu kart toplama işi başlangıçta Somova'nın zorlamasıyla olmuş, daha sonra Klim, bunları kendisi aramaya başlamıştı; böylelikle kısa bir süre sonra Klim'de, Finlandiya'nın anayasasını iki başlı kartalın saldırısından koruma çabasını betimleyen kartlarla, toprağı Çar ile yan yana sabanla işlemekte olan mujiğin resmi vardı. Mujiğe ellerinde kaşık bulunan bir general, papaz, memur, tacir, bilim adamı ve dilenci eşlik ediyor ve resmin altında: "Biri sabanlı, diğerleri kaşıklı" yazıyordu. Varvara Klim'e bir yerlerden bulduğu bir kart armağan etmişti: Harabeye dönmüş bir köy manzarasının önünde, çıplak ama başında tacı olan ve erkeklik organını iki eliyle tutan Çar'ı gösteren bir resimdi bu; resmin altında aynı zamanda "kendini tutan" anlamına gelen "majesteleri" kelimesi yazılıydı. Şçedrin'i çevresinde cinlerle, Pobedonostsev'i yarasa olarak gösteren ve daha birçok ender rastlanan şeyler vardı. Samgin bu koleksiyonu artık tehlikeli görüyor, ancak tıpkı delil toplayan yargıç gibi gururla büyütmeyi de sürdürüyordu.

Klim Samgin, öğrencilerin hoşnutsuzluğunun giderek arttığı üniversiteye daha az gitmeye başlamıştı; bunun nedeni, bir gün toplantıda bir öğrencinin, gösterişli bir tavırla, altmış dört yılına

ilişkin tüzüğün yeniden yürürlüğe girmesini istemesi olmuştu.

Klim'in yanındaki sarışın, yakışıklı ikinci sınıf öğrencisi: "İstiyoruz!" diye var gücüyle bağırıyordu. Samgin'i dirseğiyle iterek:

"Neden duruyorsun, meslektaşım?" diye sordu. "Siz de isteyin!"

"Hangi tüzük olduğunu bilmiyorum," dedi sert bir tavırla, Klim.

Öğrenci: "Ben de bilmiyorum ki," diye itiraf etti ve yine bağırdı: "Onaylıyoruz! Bakana dilekçe verelim!"

Klim, kim bilir kaçıncı kez: 'Varavka haklı, duygusal zıtlaşma bu,' diye düşündü.

Klim, alışkanlıktan okuyor gibiydi ve ilgi duymuyordu; hukuk fakültesini seçmekle yanlış yaptığının artık farkındaydı. Kendisini, katillerin, kundakçıların, yankesicilerin savunmasını yapan birisi olarak düşünemiyordu. Onun kendisine özgü bir ruhsal düzeni vardı ve hatta başka bir ırktan gibiydi; yaşamını öyle ya da böyle engelleyen bireyler olarak gördüğü uydurma, ikiyüzlü insanları savunabilecek birisi olmadığını düşünüyordu.

Klim, beş, altı kez bölge mahkemesinin yargı bölümüne gitmişti. O ana kadar hiç mahkemede bulunmamıştı; kiliseye de ender gittiği halde, mahkeme salonunun içi, çok az da olsa kiliseye benzediği duygusu uyandırmıştı; yargıçların masası sunak, Çar'ın portresi Tanrı tasviri, tanıkların ve sanıkların oturdukları yerler ise dua edilen sıralar gibi görünmüştü gözüne.

İlk mahkeme pek hoş değildi; üç kişi yargılanıyordu, üçü de hırsız ve sabıkalı olup, her biri kaderine karşı duyarsızdı. Göründüğü kadarıyla hepsi de mahkemenin seyir düzenini iyi biliyor, kararın ne olacağını tahmin edebiliyorlardı; hepsi de rahattı. Kaçınılmaz, sıkıcı, anlamı olmayan bir formaliteyi yerine getirmek zorundaymış gibi davranıyor, sorulara tıpkı bu soruları soran ve mahkemeyi yürüten yargıç ve davacı gibi tekdüze ve saygılı bir biçimde yanıt veriyorlardı. Hırsızlardan birisi, tıraş edilmiş, sanatçı simalı, beyaz saçlı, uzun burunlu, yorgun, koyu renkli gözlü ve tuhaf bir biçimde mahkeme üyelerinden birisine benzeyen bir adamdı. Bu adam ısrarla, ama yararsız bir biçimde arkadaşlarını haklı

çıkarmaya çabalıyordu. Büyük olasılıkla devletin tuttuğu iki genç avukat, iki koro üyesi gibi fısıldaşıyor, savunmakta oldukları sanıklara pek aldırmıyorlardı. Jüri üyeleri taşlaşmış gibi, uykulu bir tavırla oturuyor, yalnızca birisi, tamamen kel, yeni doğan bebeğin yüzü gibi pembe yüzlü, boynunda madalyası olan yaşlı bir adamcağız, durmadan çenesini oynatıyor, sanıklara parıltılı gözlerle bakıyor, ak saçlı hırsızın:

"İzin verirseniz söyleyebilirim! Anımsatmama izin verin," diye her söylediğinde alayla gülümsüyordu.

Samgin sıkıntıdan izleyicileri saymıştı: Yirmi üç erkek, dokuz kadın vardı. Şişman, iri gözlü, pahalı kürk giymiş, parlak taşlarla süslü küçük şapkalı bir kadın, Ostrovskiy'nin tiyatro eserlerindeki sayısız tacir karısı rolündeki sanatçılara benziyordu. Bir süre sonra üç kişiyi yirmiden fazla insanın yargılamakta olduğunu hesaplayan Samgin, bu prosedürün çok pahalı olduğunu düşündü.

Klim, başka bir kez, kendisini fıkralara konu olacak vahşiliğiyle şaşırtan bir mahkemeye rastladı. Sanık sıralarında dört orta yaşlı adam ve uzun burunlu, yüzü bez gibi kırışık, derine saplanmış küçük gözlü bir kocakarı oturuyordu. Bu insanlar, cadı olarak nitelendirdikleri bir kadını öldürmekle suçlanıyordu.

Kışın, öğle sonrasının güneşi, iki geniş ışınıyla, kahverengi saçları iyice taranıp, yatırılmış mahkeme yargıcının ve on kişilik mahkeme jüri üyelerinin farklı görünümlü profillerini aydınlatıyordu; onuncu üyenin son derece büyük kafası ve saçları, diğer iki arkadaşının kafasının görünmesini engelliyordu. Diğer tarafta çizgili uzun gömlekli sanıklar oturuyor; hepsi de sakallı, birbirlerine kardeş gibi benzeyen halleriyle, yargıçlara küskün bir tavırla bakıyorlardı. Sanıkların önünde, incecik bacakları üzerinde sallanarak, orta boylu, karnı şiş, kel kafasının üzerinde bir tutam kır saçları kalmış, bu haliyle horoza benzeyen, sinir bozucu, tiz sesli bir adam arada bir zıplayıp duruyordu. Mahkemeye başkanlık eden adam, altın sırmalı yakayla öylesine sıkı sarınmış görünüyordu ki, kepçe kulakları mavi renge bürünmüş, şişman yüzü kıpkırmızı kesilmiş ve uzamıştı. Ancak konuşması yumuşak ve hatta sevecen bir kadın sesini andırıyordu.

"Demek, öldürülmüş olan cadıyı ilk olarak sizin tanıdığınızı kabul ediyorsunuz?"

Sanıklardan biri, ayakta duruyordu, ellerini karnının üzerinde birleştirerek alınmışçasına sordu:

"Neden ilk ben tanımışım? Bütün köy biliyordu. Sadece, kuyruğunu görmeme rüzgâr yardımcı olmuştu o kadar. Çayda çamaşırları çalkalıyor, ben de sahilde kayığa yama yapıyordum; hava rüzgârlıydı, rüzgâr arkasından eteklerini uçurdu, baktım ki, kuyruğu var!"

"Bekleyin!" dedi yargıç. "Bacakların arasındaki kılların uzayabileceğini biliyor musunuz?"

Sanık: "Nasıl yani?" diye kuşkuyla sordu.

Yargıç açıklamaya başladı, Samgin'in yanında oturanlar, şaşırtıcı bir şeyler duymayı bekliyormuş gibi öne doğru eğildiler. Sanık, kaşlarını çatarak açıklamayı dinledi ve homurdanarak:

"Bunları biliriz. Onunkiler kıl değil, püsküllü bir kuyruktu; tıpkı inekte ya da tavşanda olduğu gibi, öyle yani!" dedi.

Jüri üyeleri sırıttı, izleyiciler gülüşmeye başladı.

Yargıç: "Sessiz olun! Salonun boşaltılmasını emrederim yoksa," diyerek parmağını salladı; yakasını açtı, mujike daha az riskli birkaç soru sorduktan sonra, ara verdi.

Samgin, oradan aptallaşmış ve üzgün bir biçimde ayrıldı; ancak birkaç gün sonra kendini toplayabilen Klim, yeniden mahkeme salonunda oturuyordu. Bu kez şişman, siyah saçlı bir baba katili yargılanıyordu. Savunmasını yapan ünlü bir avukattı; o da şişmandı, kendisini salmış görünüyordu. Savunma avukatı kıvrak, ikna edici bas bir sesle konuşuyordu ve işin sırrını mükemmel bir biçimde kavradığı anlaşılıyordu. Davacıyı temsil eden, babası tarafından henüz bağışlanmış günahkâr oğul görünümlü adamı safdışı bırakmak için, şu ya da bu lafın, net olarak kaç sözcükten oluşacağını biliyor gibi konuşuyordu. Bu adam duruşuyla, el kol hareketleriyle oyuncu gibi davranıyor, bununla birlikte, o ortamdaki en büyük yargıç oymuş izlenimi veriyordu. İzleyiciler sayıca fazla, salon ise tamamen doluydu; herkes yalnızca avukata bakıyordu, sanık ise unutulmuş gibi, ellerinde kınından çıkarılmış kı-

lıç tutan taşlaşmış görünümlü iki askerin arasında oturuyor, izleyicilere koyun gözlerini andıran gözlerle yan yan bakıyor, gözlerini kırpıştırıyordu. Gözlerinde aptalca bir korku vardı; alnı dardı, gür saçları kafatasına sürülmüş reçine gibi görünüyordu; çenesi büyük, dudakları sımsıkı kapalıydı –bu görüntü Samgin'in kafasında iyice yer etmiş ve Klim sonraki duruşmalarda her sanıkta bu baba katilini andıran bir şeyler görmeye başlamıştı.

Klim: 'Büyük olasılıkla, Lombrozo, yine de haklıymış: Suçlu tipi olan insanlar var. Dril, ceza hukuku bakımından uygun olmayan, hatta zararlı olan bu tiplerin varlığını insancıl duygular nedeniyle kabul etmek istemiyordu,' diye düşünüyordu.

Bu çıkarıma varınca, Samgin kararını yeterli buldu ve mahkemelere gitmekten vazgeçti. Aklına yeniden, aslında Varavka'nın önerdiği sivil mühendislik eğitimi görmesinin karakterine daha uygun olabileceği düşüncesi geldi.

Bir süre sonra, Samgin, hoş olmayan bir izlenim daha edindi. Ay ışığının yoğun olduğu bir gece, Varvara'dan dönerken bulvarlardan geçiyordu. Bir saat öncesinde toprak, bahar yağmuruyla yoğun bir biçimde sulanmıştı; ılık hava biraz nemli, ancak taze yaprak kokularıyla doluydu, ay yeryüzünü ağaçların gölge resimleriyle ilginç bir biçimde süslemişti. Samgin, iyi niyetli bir ruh hali içerisindeydi; Varvara'ya taşınmasının iyi olabileceğini düşünüyordu; genç kadın bunu çok istiyor, Klim'in de bu çok işine gelebilecekmiş gibi görünüyordu, zira gerek Varvara, gerekse Anfimyevna ona çok büyük bir özenle bakıyorlardı. Klim, Varvara'da olumlu bir özellik keşfetmişti; eve karşı sevgisi vardı ve yuvasını durmadan süslüyordu, Samgin:

'Sahibini bekliyor,' diye düşünüyordu.

Yürürken önüne geçtiği adam: "Siz misiniz, Samgin?" diye seslendi. Gri paltolu ve şapkalı Tagilskiy koluna girdi; şapkasını ensesine doğru itmişti ve içkiliydi; porselen renkli yüzünde kırmızı lekeler vardı, gözlerini kırpmaktan çekiniyormuş gibi iri iri açmıştı.

Uygunsuz derecede yüksek bir sesle: "Kız avına mı çıktınız? Geç kalmışsınız! Hem burada nasıl kızlar olabilir ki," diye geveliyordu. "Nefret ederim kızlardan, kullanırım, ama nefret ederim.

Açık söylüyorum: 'Senden, seninle beraber olmak zorunda olduğum için nefret ediyorum,' diyorum. Gülüyor, sersem. Onların hepsi de hırsız."

Samgin, o an, bir ay kadar önce, bayağı kabul edilen "Moskovskiy Listok" gazetesinde, T harfiyle başlayan soyadlı bir üniversite öğrencisiyle ilgili, alaylı bir yazı okuduğunu anımsadı. Öğrenci, bir genelevde temizlikçi olarak çalışan bir kızı kendisinden bir miktar para çalmakla suçluyordu; ancak sanık kızın tanıkları, kızın o gece sabaha kadar, temizlikçi olarak değil, eve gelmiş olan bir müşteriye hizmet veren birisi olarak çalıştığını, o yüzden davacının yanıldığını, kızı o gece görme olanağının bile olmadığını belirtiyorlardı. Gazetedeki yazı: "Bilim adamının yanılgısı" başlığı altında yayınlanmıştı.

Tagilskiy, şapkasını çıkarıp yüzünü serinletmek için sallayarak: "Aslında kızlardan söz etmişken," diye geveliyordu. "Birkaç gün önce, baş yargıç ile, adı Kuçin miydi, Kiçin miydi, anımsamıyorum, görüşmüştüm. Vetrova soyadlı kız olayını anımsıyor musunuz? Kız hapisteyken üzerine kerasin döküp yakmıştı da, bu olayı şişirmeye çalışmışlardı. Bu Kiçin, sözde Vetrova'ya uygunsuz davranışlarda bulunmuş, ancak sanırım tüm bunlar saçmalık; Kiçin havai bir insan değildir."

Tagilskiy, esprisinden memnun, güldü.

"Hayır, o Svidrigaylov değildir, aslında vahşi davranışları olan birisi de değildir, ilkeli bir insandır ve bilirsiniz, kesin çizgileri vardır."

Tagilskiy'nin ayağı kaydı, Samgin adamı tuttu.

Tagilskiy: "Durun, restoranda ilginç bir kitapla eldivenlerimi unuttum," diye söylendi; eldivenlerini ayaklarına giyiyormuş gibi ayaklarına bakarak ceplerini yokladı. "Dönelim mi?" diye önerdi. "Uzak değil. Bir şişe şarap içer, sohbet ederiz, ha ne dersiniz?"

Tagilskiy, onay beklemeden, yarı sarhoş biri için fazlasıyla güçlü bir hareketle Klim'i çevresinde döndürdü. Bu adam Samgin'in ilgisini, Preys'in derneğindeki konumuyla çekiyordu; bu, kendini herkesten akıllı hisseden ve sadaka dağıtan bir zengin tavrıyla konuşan bir kişinin konumuydu. Samgin'in ilgisini, Ta-

gilskiy'nin adeta özellikle moda giysiler ve rahat koltuklar için yaratılmış gibi görünen şişman ve nazlı vücudu da çekiyordu.

Samgin: "Preys'in yanına çoktandır gitmiyorsunuz herhalde?" diye sordu.

"Ben, oradaki sıkıcı havayı dağıtmak için biraz kavga ettim," diye yanıtladı Tagilskiy; kaba bir biçimde restoranın kapısını iterek, içerideki garsona ciddi bir yüzle, kitabını ve eldivenlerini bulmasını emretti. Tagilskiy restoranda sanki daha ayık gibi davranmaya başladı ve getirilen bir şişe şarabı içerlerken, kısık sesle, belirgin bir hoşnutlukla anlatmaya başladı:

"Bu Kiriç, çok ilginç akıl yürütüyor, 'Marksizm, ciddi bir biçimde yapılandırılmış bir öğreti olsa da, benim için kabul edilemez; ben sülaleden burjuvayım,' diye anlatıyordu... Kabul edin ki, böyle bir şey söylemek için, belirli bir cesarete gereksinim var!"

Tagilskiy göz bebekleri hareketsiz gözlerini Klim'in yüzüne hodri meydan dercesine dikti; kalın, parlak dudakları neşeli bir gülümsemeyle kıvrıldı, genç adam dudaklarını tıpkı bir köpek gibi uzun ve ince diliyle yaladı. İçinde uğultuyla çalışmakta olan müzik kutusunun bulunduğu odanın kapısı önünde oturuyorlardı. Çok gürültü ve sigara dumanı vardı; biraz ötede duran masada, karikatürdeki gibi büyük burunlu Musevi bir adam, sigara içmekte olan sakallı Rus'un yüzü önünde her iki elinin on parmağını durmadan oynatıyor, yüzünde büyük bir korkuyla bir şeyler anlatırken sandalyede sallanıyor ve kıvırcık saçlı başını sallıyordu. Yan masada kırmızı yüzlü, kulaklarında yeşil taşlı küpeleri olan bir kadın uyuşuk bir tavırla yemek yiyor, karşısında bakan Vitte'ye benzeyen bir adam oturuyor, özenle önündeki domuz yavrusunun kafatasını çatal ve bıçağıyla açmaya çalışıyordu. Tagilskiy, şarabından büyük yudumlar alarak ve sesini iyice alçaltarak konuşuyordu:

"Kiçin diyordu ki: 'Benim sınıfımın insanları arasında tarihin bu felsefesini kendileri için de zorunlu gerçek olarak kabul eden çok kişi var; onları a-p-t-a-l olarak görüyorum, hatta aptallıklarından dolayı hain olduklarını düşünüyorum, çünkü gerçek tari-

hin tartışılmaz yasası, doğa ve insan gücünü kullanmaya dayanmaktadır, böylelikle acımasız zorlama ne kadar artarsa, kültür düzeyi de o kadar yükselir.' Nasıl düşünce ama? Orada ise sabit fikirli liberaller vardı..."

Müzik kutusu sustu, son sesler birbirinden tutarsız ve adeta pamuk tıkacının ardından geliyormuş gibi duyuldu, Musevi sesini alçaltamadı ve odada umutsuz sözleri duyuldu:

"Kimsenin yaşamadığı yerde fabrikayı kimler inşa edecek ki? Oraya kötü atlarla yedi saatte gidiliyor!"

Vitte'ye benzeyen adam, önündeki pişmiş domuz yavrusunun beyaz renkli gülümseyen kafatasını yarıp, yarısını yanındaki bayana gösterdi ve suçlayıcı bir tavırla garsona dönerek:

"Garson! Beyin nerede, ha? Ne getiriyorsunuz siz böyle?" diye sordu.

Musevi bozularak arkasına baktı ve Tagilskiy'nin kendisine yüzünü ekşiterek baktığını görünce kafasını omuzlarının arasına saklamak istercesine çekti. Müzik makinesi yeniden uğuldamaya başladı, Tagilskiy bir yudum şarap aldı ve masanın üzerinden Samgin'e doğru eğildi:

"Hayır, gerçekten de, cesur çocuk, öyle değil mi?" diye sordu.

Klim, "Belki de, öfkelidir," diye varsayımda bulundu.

"Belki de! Ama yine de... Kiçin, bu arada hükümetin siyasi mahkûmların yargılandığı açık mahkemeler yararına, onların üzerinde kurmuş olduğu yönetim baskısından vazgeçeceğini de söyledi. O zaman hükümet, toplumumuza kimlerin doğruluk uğruna acı konumda olduğunu gösterme olanağını elde etmiş olacak. Yoksa, diyor, bizde, cezalarını çekmekte olan mahkûmları, aşağılanmış, hakaret edilmiş olanları ve son zamanlarda kültürel dünyanın nasıl aşağılanacağını ve incitileceğini öğrenmeye çalışanları fazlasıyla severler."

Tagilskiy, içinde ince sigaraların olduğu sigara kutusunu Klim'in önüne koydu.

"Marksizmin insan ilişkilerini ne kadar da olumsuz etkilediğini fark edebiliyor musunuz?" diye sordu.

Samgin hiçbir şey söylemeden omuz silkti. Gözlüklerinin cam-

larını silerken, karşısındaki toplu, rahatına düşkün olan bu insanın duyduklarını değil de aslında kendisinin uydurmuş olduğu şeyleri söylediğini düşündü.

'Büyük olasılıkla, beni itiraflarda bulunmam için konuşturabileceğini sanıyor,' diye düşünmeyi sürdürdü.

Ancak Tagilskiy, sokakta göründüğünden daha ayıktı; hoş olmayan sesi daha net duyuluyor, uzun dilinden sözcükler daha kolay ve rahat dökülürken, yüzü memnun bir tavırla parıldıyor gibiydi.

"Kabul edin Samgin, ikimizin de tanıdığı Poyarkov gibi insanlar, aslında aydınların dünyasına kin duymak ve aşılamak için eğitim görürler, sizce de öyle değil mi?" diye sordu Tagilskiy. Yüzünde "hodri meydan" der gibi gülümseyerek kalan şarabı Klim'in kadehine boşalttı.

Klim, sert bir tavırla: "Poyarkov'un kime neyi öğrettiğinden haberim yok," dedi. "Ancak, sanat dünyasında... garip insan sayısının fazla olduğunu düşünüyorum, bu da bu dünyanın sağlıksız olduğunun bir göstergesi."

Klim bu sözleri söylerken, aklından:

'Kesin, konuşturmak istiyor beni, hayvan herif,' diye geçiriyordu.

Klim, konuyu değiştirmek için:

"Siz devlet sınavlarına mı giriyorsunuz bu günlerde?" diye sordu.

Tagilskiy, evet anlamında başını salladı ve nedense pembe renkli küçük yumruğuyla masaya vurdu.

"Sonra nereye gireceksiniz?"

Tagilskiy, Samgin'in yüzüne bakarken dudaklarını dilinin ucuyla yalayarak: "Savcılığa girersem şaşırırsınız herhalde?" diye sordu; gözleri lambanın ışığını garip bir parlaklıkla yansıtıyordu ve kıvrılmış bıyıklarının uçları yukarıya doğru kalkmıştı.

"Ne diye şaşırayım ki? Ben avukat, siz savcı olacaksınız..."

"Kendinizin siyasi bir davada sanık, benim ise soruşturmayı yürüten taraf olduğumu bir düşünün."

"Merhamet etmezsiniz, değil mi?"

"Etmem. Şu Kiçin, Kiçin, kahretsin! 'Sanık ne kadar akıllıysa, o kadar da suçlu görünür,' diyor. Siz ise akıllı birisiniz, içtenlikle söylüyorum! Böyle olduğunuzun en basit kanıtı bilinçli susmanızdır," diye açıkladı Tagilskiy.

Lokantadaki insan sayısı azaldı. Garsonlar oturmayı sürdüren müşterilere, üzgün ve soru sorar gibi bakıyorlardı. Garsonlardan biri esnemesini hoş bir biçimde elindeki kumaş mendiliyle örtmeye çalışıyor, bu hareketi onun midesi bulanıyormuş gibi görünmesine neden oluyordu.

"Gitme vakti geldi," dedi Samgin.

Sokakta iki üç dakika boyunca hiç konuşmadan yürüdüler; Samgin, Tagilskiy'nin bir numara daha çıkaracağını düşündü ve yanılmadı.

Tagilskiy: "'Rusya'nın su tesisatı temizleyicilerine gereksinimi var.' Bu sözleri kimin söylediğini anımsıyor musunuz?" diye sordu; Klim:

"Siz söylediniz," diye yanıtladı.

"Hayır, ben yineledim. Söyleyen Leontyev, sanırım. O, ya da Katkov."

Samgin: "Bilmiyorum," dedi.

Birkaç adım sonra Tagilskiy yine sordu:

-İki kız kardeşi ziyaret etmek istemez misiniz, onlar gece ve gündüz, günün her saatinde kibar müşterilere hizmet verirler. Çok yakındır yerleri."

Klim, gitmeyi kabul etmedi. O zaman Tagilskiy, küçük ama sert eliyle elini sıktı, paltosunun yakasını kaldırıp, şapkasını iyice gözlerini saklayacak biçimde öne doğru çekti ve hemen önündeki binanın köşesine saptı; uzaklaşırken, içkiyi fazla kaçırdığının bilincinde olan ve düzgün yürüyebilmek için adımlarını sert atan adamlar gibiydi.

'Su tesisatı temizleyicisi' diye düşündü Klim, ardından bakarken. 'Kendini akıllı zannediyor. Zengin kocakarıları eğlendiren Alfonso'ya benziyor.'

Klim, içinden böyle küfrederken, düşüncelerin ne kadar da alaycı bir biçimde ifade edilebileceğini düşündü ve hukuk fakülte-

sinde okumayı seçtiği için yeniden pişman oldu. Savcının arkadaşına hakaret etmiş olan istatistikçi Smolin'i anımsadı, Tagilskiy'nin gevezeliğini düşündü.

'Yalan söylüyor, savcı olmayacak, cesareti yetmez buna...'

Sınavlarını verdikten sonra, üç günlüğüne eve gitmeye karar verdi; daha sonra Volga üzerinden Kafkas'a gitmeyi planlıyordu. Aslında eve gitmeyi hiç istemiyordu; orada Lidiya, annesi, Varavka ve Spivak vardı; hepsi de eşit derecede çekilmesi güç, Klim'in gereksinim duymadığı insanlardı. Orada "ülkemiz," yani Dronov, İnokov vardı ama bu da pek memnuniyet verici değildi. Rastlantı ona başka bir yön gösterdi; Klim giysilerini toplamaya başlamıştı ki, annesinin göndermiş olduğu telgrafı getirdiler.

"Baban ağır hasta, Vıborg'a gitmeni tavsiye ederim."

Babası, Klim'in iyice unuttuğu bir insandı, o yüzden hastalığı içinde bir endişe yaratmamış, eve gidişini erteleme olanağı ise sevindirmişti. Klim fazla olan eşyalarını Varvara'ya götürdü, Finlandiya'ya gitmek için yola çıktı.

Tertemiz, ortasında güzel bir bulvar bulunan bir kentte, sakin geniş bir sokakta, terasında telli çalgılar orkestrasının çalmakta olduğu bir restoranın hemen karşısında, kesme taştan yapılmış sağlam, güzel, ama küçük evin kapısını gri elbise giymiş, yassı göğüslü, iri bir kadın açtı. Konuşmadan Klim'in açıklamalarını dinledikten sonra, onu loş bir odaya aldı. Orada açık ama önü tamamen çiçek saksılarıyla kapatılmış pencerenin altında duran geniş bir kanepenin üzerinde yarı yatar bir durumda İvan Akimoviç Samgin yatıyordu. Yüzü felcin etkisiyle çarpılmış, sağ tarafı şişmiş ve sarkmıştı; çarpık ağzından dili çıkmış, alt dudağı sarkmış, ağzındaki altın kaplama dişler görünüyordu. Babasının sağ gözü hareketsiz bir biçimde donmuş, köşede tek ayağın üzerinde durmakta olan Merkür'ün dökme biblosuna bakıyor, diğeri ise gülümsüyordu; göz kapağı titreşiyor, gözyaşları çoktandır tıraş edilmemiş yanağa akıtıyordu; baba Samgin gırtlağından konuşmaya çabalıyordu:

"Km... Dm..."

Oğul Samgin babasına birkaç saniye baktı, görmemek için başını indirdi, gözlerini kapadı. Kanepenin başında, adeta taştan yontulmuş gibi grimsi kadın duruyordu; homurdanarak, sesli harfleri uzatırken sözleri çarpıtan kadın:

"Bbu ikkii felç. Birincii -küçüktü, bir şey olaamaz!" diyordu.

Kadının yüzü genişti; büyük, dudakları yokmuş gibi görünen ağzı, basık bir burnu vardı, çenesinde, yarı kapalı tembel gözün altında kadifemsi bir doğum lekesi bulunuyordu.

Kadın, Klim'e iki parmağını, çocuklara boynuz hareketi yapar gibi göstererek: "İkii ççocuuk," diyordu.

Klim: 'Ne yapacağım ben şimdi şu kadınla,' diye düşünmeye başlamıştı; babasının sesini duymamak için dışarıdaki restoranın gürültüsüne kulak veriyordu. Orkestra çalmayı bıraktı ve tam yeni bir melodiye başladığı bir anda, odaya yine gri elbiseli, ancak daha genç ve endamlı, güzel hatlara sahip, kalkık burnu üzerinde tel gözlüğü olan bir kadın girdi. Kadın, Klim'e şaşkınlıkla bakarak, yavaşça, sözcükleri hoş bir biçimde telaffuz ederek:

"Siz, Dmitri değil, Klim'siniz, öyle mi?" diye sordu. "Ha, anlıyorum!"

İlk kadının taştanmış gibi görünen yüzüne kıyasla bu kadının yüzü Klim'e hoş göründü. Kadın, hastanın dik dik durmaya başlayan saçlarını yatırdı, mendille sürekli gözyaşı akıtan gözünü sildi ve o andan sonra her şey iyi ve kolay gelişmeye başladı. Öncelikle iyi olan, Klim'i babasının yatmakta olduğu odadan hemen alıp götürmesiydi; çünkü Klim, babasının yarı ölü yüzüne baktığı zaman kendini fazlasıyla üzgün hissediyor, dışarıda yavaş ve çok dokunaklı bir vals çalmakta olan keman ve klarnetlerin, ölmekte olan insanın homurdanmaları ve inlemelerini bastıramadığını görmek onun için dayanılmaz bir hal alıyordu.

Duvarları açık renkli kereste döşemelerle kaplı salondaki masada çelik semaver kaynıyordu, kadın:

"Adım Ayno, Anna Alekseyevna da diyebilirsiniz. Oradaki ise –kadın eliyle Klim'in babasının yatmakta olduğu odanın kapısını işaret etti– kız kardeşim Christina'dır," dedi.

Bir sigara yaktı ve sönmeyen kibriti uzun süre parmakları ara-

sında tutarak salladı, küçük ateşin yansımaları, tel gözlüğünün camlarında parıldadı. Kibrit parmaklarını ısıtınca, kadıncağız yanan parçasını küllüğe attı ve parmağını dudaklarına öpüyormuş gibi bastırdı.

"Nasıl öğrendiniz?" diye sordu. "Ben telgrafı Dmitri'ye çekmiştim."

Klim, ciddi bir tavırla, ağabeyinin polis gözetiminde olması nedeniyle gelemeyeceğini, bu yüzden telgrafı annesine gönderdiğini açıkladı.

"Demek öyle," dedi Ayno, çayı fincanlara doldururken. "Evet, telgrafı almamış, hapisteki süresini bir aydan daha uzun süre önce tamamlamış ve etnograflarla birlikte yürüyüşe katılmıştı. Ondan bir mektup geldi, birkaç gün içerisinde buraya gelecektir."

Ayno'nun sesi güçlüydü, ancak müzikalitesi yüksek değildi; yanlış konuşmasına karşın sözcük bulmak için duraksamıyordu.

Kadıncağız çay fincanını Klim'in önüne doğru iterek: "Siz, kardeş bekleyip, miras konuşmak istiyor mu istemiyor mu?" diye sordu.

Ayno'nun Dmitri ile ilgili bilgisine biraz bozulan Samgin, kibar ama kararlı bir tavırla miras üzerinde hiçbir şekilde hak iddia etmeyeceğini açıkladı; kadıncağız Klim'e gülümseyerek baktı, gülümserken ağzının kenarları yukarı doğru kıvrıldı ve yüzü iyice kısaldı.

"Hayır," dedi Ayno. "Bu konu hoş değil ve insanları engellemesin diye de hemen bitirmek gerek. Ben kısaca söyleyeceğim: Okuyabilir ve görebilirsiniz; ev ve bütün bunlar ve daha çok şey bana düşecek, çünkü çocuklar var, iki erkek. Dmitri'ye biraz bir şey var, size ise yok. Bu haksızlık, ben öyle düşünüyorum. Ağabeyiniz geldiğinde bunu adil bir hale getirmek gerek."

Klim bir şey istemediğini yineledi, ancak Ayno yalnızca gülümsedi:

"Bu, sizin henüz genç olmanızdan ve paranın ne kadar gerekli olduğunu bilmemenizden kaynaklanıyor."

Bir dakika kadar yüzü daha yumuşak ve hoş göründü, sonra dudakları tek bir çizgi halinde birleşti, ince ve gür olmayan kaşla-

rı çatıldı, yüzü isyankâr bir görünüm aldı.

"Babanız gerçek bir Rus'tu, çocuk gibiydi," diye söylendi kadıncağız; gözleri biraz kızarmıştı. Arkasını döndü, sesleri dinledi. Orkestra hareketli bir şeyler çalıyor, ancak müzik bulundukları odaya yumuşak bir biçimde ulaşıyor, bu müzik dışında dışarıdan başkaca bir ses duyulmuyordu. Ev içerisinde de sessizlik hakimdi ve ev kentin çok uzağında kurulmuş hissi veriyordu.

Klim: 'Babamdan, artık yaşamıyormuş gibi söz ediyor,' diye düşündü. Ayno ısrarla ayağını yere vurarak sözlerini sürdürüyordu; Klim kadının topuğunu kaldırmadan yere vurduğunu duyabiliyordu.

Ayno: "İyi yürekliydi. Her şeyi bilirdi, yalnız kendisini anlayamazdı. Burada ya da şurada otururdu," diyerek eliyle odanın köşelerini gösterdi; "Ancak hiçbir zaman evde bulunmuyordu. Öyle insanlar var ki, hiçbir zaman tam evde olmazlar, Ruslar gibi; ben böyle düşünüyorum. Anlıyor musunuz?"

Klim, onaylıyormuş gibi başını eğdi.

Ayno, artık neredeyse duyulmayacak bir biçimde:

"Preferans oynar, ama İngilizlerin de spor yapmaktan aptallaştıklarını düşünürdü; bu onu heyecanlandırır ve sürekli kaybederdi. Ancak onu kaybettiği için severlerdi, ama kâğıt oyununda değil; oyunda kazanırdı. Öyleydi çok... komik mi komik!"

Ayno'nun gri gözleri yeniden ve daha yoğun bir biçimde kızardı; ancak kadıncağız, birbirine iyice bitişik duran küçük, beyaz dişlerini göstererek gülümsüyordu.

Samgin, bu kadının, hem yüzü hem de fiziğiyle annesinin otuz yaşlarındaki haline benzediğini fark etti.

'Babam, ona belki de bu yüzden âşık olmuştu,' diye düşündü.

Ancak babasının hayat arkadaşında hoşuna giden bu değil, duygularının ölçülü oluşu ve sıra dışı konuşmalarıydı; onu çevreleyen her şey sıra dışı olmaktan uzaktı ve kuşkusuz bu temiz, sıcak ortam onun eseriydi; yalın ama güzel, hafif, sağlam mobilyaları ve duvarlarda asılı duran, parlak renklerle yapılmış etütleri o seçmiş olmalıydı. Bu kadının, babasının arkasından yaptığı son konuşmasında bu kadar güzel ve çok yerinde sözler kullanması

Klim'in hoşuna gidiyordu. Hatta biraz düşünerek, başını salladığında, alçak bir sesle ve hüzünlü bir tavırla:

"Çok iyi bir bünyesi vardı, ama çok fazla kırmızı şarap içiyor ve yağlı yiyordu. Kendisini, tıpkı başkasının atını hor kullanan bir köylü gibi kullanmıştı."

İçeriye, taştan yontulmuş gibi duran kız kardeşi girdi; sandalyeye otururken kalçaları ve dizleri kırılıyormuş gibi göründü; oldukça kilolu olmasına karşın tüm hareketleri karikatürize edilmiş gibi biçimsizdi. Ayno, Klim'e nerede yaşayacağını sordu.

"Ben eşyalarınız için adam göndereceğim," dedi. Klim, eve taşınmayı kabul etmek istemedi, ama Ayno yalın ama kesin bir tavırla:

"Oğlu, babasının ölmekte olduğu evde değil de, başka bir yerde kalırsa utanırım," dedi.

Her şey, sıra dışı ve kolay gelişiyordu; Klim, babasının ölmek üzere olduğunu neredeyse hissetmiyor, unutuyordu. İvan Samgin, bir gün sonra, sabah saat altı civarında, evde herkesin uyuduğu bir anda öldü; uyumayan tek kişi Ayno olmalıydı; kadıncağız Klim'in odasının kapısını çaldı ve garip, kalın ve çok yüksek sesle:

"İvan öldü," dedi.

Bunu izleyen iki gün, Klim'in Rusya'da gözlemlemiş olduğundan daha farklı, gereksiz şaşkınlık ve anlamsız telaş olmaksızın geçti. Klim, babasının tanıdıkları olan Rusların taziyelerini kabul ederken biraz huzursuzdu; özellikle genç rahibin davranışları bıkkınlık veriyor, bu adam merhum hakkında esrarengiz bir tavırla, alçak sesle ve övgüye layık bir harekette bulunmuş bir kişiden söz edercesine konuşuyordu. Ama yüzü Tagilskiy'i andıran bu rahip bile hoş ve göründüğü üzere çok mutlu bir insandı; yüzü sevecen gülücükler dağıtıyordu. İlahileri ince tenor sesiyle söylemekte olan bu adam, sözcükleri güzel bir biçimde ve net telaffuz ediyordu; büyük olasılıkla insanları gömmek pek sık yaptığı bir şey değildi, o yüzden ustalığını gösterme olanağı doğmasından hoşnut kalmış gibiydi.

Ayno, tabutun arkasında, siyahlar giyinmiş, dik, başını yukarı doğru kaldırmış bir durumda yürüyordu; yüzünde donuk bir ifa-

de vardı, isyankâr bir tavırla bakıyordu, ancak tabut mezara indirilirken bile ağlamaya başlamadı; yalnızca omuzlarını kaldırdı ve sırtını biraz büktü. Klim, Ayno'nun kendisinden hoşlanmasını isteyen bir duygunun varlığını hissetti ve hatta eve dönerlerken ona çocukların nerede olduğunu sordu.

"O! Onlar burada değil tabii ki. Çocuklar küçükken hasta ve ölü babalarını görmemeli. Onları çoktandır annemin ve erkek kardeşimin yanına götürdüm. Erkek kardeşim ziraatçı, eşi var, çocukları yok ve benimkileri komik bir kıskançlık derecesinde seviyor."

Ertesi gün Klim gitmek istedi, ama Ayno çok şaşırdı ve gitmesine izin vermedi.

"Nasıl olur? Ağabeyinizi o kadar yıl görmediniz ve onu görmek için sabırsızlanmıyor musunuz? Bu kötü. Bir de vasiyetle ilgili konuşmanız gerekiyor."

Samgin utandı ve ağabeyinin gelişine kadar Finlandiya'yı gezip görmek istediğini söyledi.

"Evet. Suomi görülebilir!" diye izin verdi Ayno. "Size arkadaşlarımın adreslerini vereceğim, oraya gidersiniz ve size ülkeyi gösterirler."

Klim, Saima kanalıyla yola çıktı, Kotka'da Helsingfors'u, Abo'yu gezdi ve neredeyse bir ay boyunca "oradan oraya" daha önce yalnızca coğrafya ders kitabından bildiği, hakkında, daha önce hangi kitapta okuduğunu anımsamadığı bir şiirin kaldığı bu olağanüstü ülkeyi gezdi. Şiir şöyleydi: "İşte ben mutsuz bataklıklar, göller, yoksul ormanlar, taşlar ve kumlar ülkesindeyim, acımasız doğanın hüzünlü çocuklarının ülkesindeyim."

Bu sözlerde bir tür dış gerçek vardı, öyle bir gerçek ki, Klim, güzel ve yararlı gördüğü an bu gerçeği kolayca kabullenebiliyordu. Ancak burada, bataklıklar, ormanlar ve kayalar arasında, Rusya'da bulunmayan tertemiz kentleri ve güzel yolları; harika binaları, ormanlık alanların açıklıklarındaki tok hayvanları; her toprak parçasının özenle işlendiğini ve çitle çevrilmiş olduğunu; taşı ve bataklığı yenebilmek için ağırkanlı Finlilerin inatla çalıştıklarını görebiliyordu.

Bu insanlar dişlerinin arasından konuşuyormuş gibi onurlu bir

tavırla: "Hyvaa paivaaé"* diyorlardı.

Bu insanların her birinin istedikleri yerde evlerini inşa edebilmiş olmaları Klim'in hoşuna gidiyordu; böylelikle her bahçeli ev adeta sahibinin kendi onuruna diktiği bir heykel gibi görünüyordu. Yumala ve Ukko ülkesinde ciddi bir sessizlik hakimdi; bu sessizliği ineklerin boyunlarında tiz sesleriyle çalan küçük çanlar daha da derinleştiriyordu; ancak bu sessizlik Rus ovalarının hiçlik ve yorgunluk halinden uzaktı; bu sessizlik, yapılı ve suskun bu halkın, sürdürmekte olduğu yaşam hakkından emin olmanın verdiği bir sessizlikti.

Samgin çocukluğunda "Kalevala"yı okuduğunu anımsadı; kitabı annesi armağan etmişti. Akılda pek kalmayan şiirlerin bulunduğu bu kitap o zaman ona sıkıcı gelmiş, ancak annesi yine de kitabı sonuna kadar bitirmesi için oğlunu zorlamıştı. Şimdi ise, Klim'in yaşamış olduğu tüm kargaşaların arasından, Suomi'nin acımasız doğa güçleri olan Hiisi ve Louhi'ye karşı savaşan epik kahramanları canlanıyordu. Bunların arasında İlmatar'ın otuz yıl boyunca rahminde taşımış olduğu oğlu Orfei Väinamöinen, Finlilerin neşeli Lemmin Käinen'i, ülkenin hazinesi olan Sampo'yu yapan İlmarinen de vardı.

'İşte bu halk, özgürlüğü hak etmiş,' diye düşünüyordu Samgin. Bu kaotik ve verimsiz topraklarla kıyaslanamayacak kadar verimli ve güzel olan topraklarda güzelce yaşamayı beceremeyen Rus köylüsüne ilişkin övgü dolu sözlerle kendisini kandırma çabalarını hoşnutsuzlukla anımsadı.

Ayno'nun adreslerini vermiş olduğu dostlarının her birinin kendine özgü evlerinde kaldıktan sonra Klim, 'evet, bu insanlar yaşamayı biliyor,' diye düşündü. Bu insanlar konuksever ve dürüsttü, Rusların yaşam tarzını ve sanatını iyi biliyor, ancak Ruslardan farklı olarak, dünyanın nasıl daha iyi yönetilebileceği konusunda tartışma eğilimini göstermiyorlar, ülkelerini ise tıpkı sevdikleri bir şairin şiir kitabı gibi iyice biliyorlardı.

Ay ışığıyla dopdolu, ılık gecelerin taşlaşmış sessizliği olağanüstüydü; gölgeler tuhaf bir biçimde yoğun ve yumuşak, kokular alı-

* Merhaba.

şılmadık nitelikteydi;. Klim tüm bunların karışarak, sağlıklı, terli bir kadının kokusuna benzediğine karar verdi. Genel olarak romantik bir ruh haline girmiş, alışkın olduğu düşüncelerden uzak, hoş bir biçimde yaşamaya başlamıştı. Burada düşünceler arada bir ortaya çıkıyor ve neredeyse hiç huzursuz etmeden kolayca uçup gidiyorlardı.

Ancak Viborg'a döndüğünde, Klim kendini yeni izlenimlerin yoğunluğundan biraz yorgun hissediyordu; tıpkı bıkmış olduğu görevine dönmek zorunda olan bir memur gibiydi. Ağabeyi ile yapacağı görüşme, hiçbir şekilde ilgisini çekmemekle birlikte, siyasete ilişkin upuzun konuşmalar, sürgündekilerin acıklı yaşamlarıyla ilgili öyküler ve merhum babaları ile ilgili anılar duymayı vaat ediyordu ve kuşkusuz Dmitri babasını Ayno'dan daha güzel anlatamayacaktı.

Dmitri, Klim'i sakin, temkinli, ama yine de ağır ve dikkatli bir sevinçle karşıladı; sert parmaklarıyla omuzlarından tutarak, gözlerini kırpıştırıp gülümseyerek merakla Klim'in gözlerine baktı ve tok bir sesle ve onaylayan bir tavırla:

"Na-asıl da değişmişsin! Hadi, öpüşelim mi?" dedi.

Renkli, ince pamuklu kumaştan gömlek, buruşuk, rengi atmış ceket, köylü kadınların giydiği ayakkabıları andıran botlarıyla, ağabey Dmitri orta halli bir bakkal sahibine benzemekteydi. Saçları köylü tarzı, oval bir biçimde tıraş edilmiş, rüzgârda cildi yıpranmış, burnu pul pul olmuş, geniş yüzündeki koyu renkli sakalı yoğun bir biçimde uzamıştı; gözlerinde dalgın ve hatta biraz suçlu bir ifade vardı.

Dmitri, evin sessizliğine uyarcasına, alçak bir sesle: "Bense altı gündür buradayım," diyordu. "Yöneticilerin lütufkârlığı sayesinde çok ilginç bir yolculuk yaptım, buraya kadar beş yüz verst yol kat ettim. O kadar çok halk şarkısı dinledim ki, harika şarkılardı! Bu arada babam, -eveet..." Dmitri kulağının arkasını kaşıdı, Ayno'ya baktı. "Erken gitti yine de," diye söylendi.

Dmitri, göründüğü kadarıyla Ayno ile artık dostça ilişkiler kurabilmişti: Klim'e, Ayno'nun ağabeyine, tüttürmekte olduğu sigara dumanının ardından, bazı olgun kadınların, genç adamlara

baktığı gibi bakmakta olduğunu fark ediyormuş gibi gelmişti. Ayno, Klim'e:

"Sanırım, babanıza sizden daha çok benziyor," dedi.

Ayno, bunları, Dmitri odadan bir dakikalığına çıktığında söyledi, geri döndüğünde ağabeyinin elinde gümüş tütün kutusu vardı.

"İşte sana armağan. Bu Yelisaveta Petrovna döneminde Ustüg'te yapılmış. Fena değil, ne dersin? Orada bu sanatla ilgili biraz kaynak topladım. Ayno'ya kutsal su kepçesi armağan ettim, Aleksey Mihayloviç döneminden kalma..."

Klim, kepçeyi incelerken sordu:

"Sıkıcı mıydı yaşantın?"

"Ne sıkıntısı! Orası, kardeşim, fazlasıyla ilginç bir yer."

Dmitri'nin iyi yürekliliğini yitirmediği ortadaydı, hatta daha da gelişmiş gibiydi. Köylü tavırları doğaldı ve Klim için ağabeyinin karakter uyumluluğunun bir kanıtıydı.

Klim, Dmitri'nin deniz kenarında yaşayanlarla balıkçılık konusunda anlattıklarını dinlerken: 'Onun gibileri için yaşamak kolay,' diye düşündü. Dmitri anlatırken bir at arabacısı gibi zevkle çay içiyor, gülümseyerek sürekli abartılı tanımlamalar yapıyordu:

"En sağlam halk. En şaşırtıcı şey..."

Klim: "Bundan sonra eve mi gideceksin?" diye sordu.

"Evi mi kastediyorsun? Hayır," diye kararlı bir tavırla yanıtladı Dmitri; gözlerini masaya dikerek eliyle ıslak bıyıklarını silerken, bıyıkları ağzına kıvrılıyor, bu görüntü yüzünün sevecenliğini artırıyordu. "Biliyor musun, ben Varavka'yı pek sevmem. Hem şimdi, şu "Ülkemiz" de var; fazlasıyla kötü bir gazete taklidi! Şeytan bilir o adamı! Sürekli her şeyin üzerine çıkmaya çalışır, evlerin üstüne, ormanların üstüne, insanların üstüne..."

Klim: 'Yabancı bir kadının yanında böyle konuşmak uygun değil,' diye düşündü, ağabeyi ise konuşmasını sürdürüyordu:

"Ben Pskov'da yaşayacağım. Başkentler, üniversite kentleri tabii ki bana yasak. Sonbahara kadar Pskov'da yaşarım, sonra da Poltava'ya nakledilmem için dilekçe vereceğim. Buraya gelmem için iki haftalığına izin verdiler. Her gün polise gitmem gerekiyor.

Ya sen, nasıl yaşıyorsun? Anımsadığım kadarıyla, Marksizm seni memnun etmiyordu."

Klim, gülümsedi ve:

'Başlıyor işte,' diye düşündü.

Tomilin'i anımsayıp, doktor gibi:

"İyi bir şekilde kavrayabilmek için, inanmakta acele etmemek gerek. Kavramanın gücü kuşkuda saklıdır," dedi.

Ayno, başını onaylarcasına eğerek: "Ben de öyle düşünüyorum," dedi.

Dmitri, Ayno'ya ve Klim'e baktı, büyük olasılıkla dişlerini sıktı; yüzü komik bir biçimde genişlemiş, avurtlarındaki sakallar diken diken olmuştu. Omzunun arkasına doğru elini salladı ve gürültülü bir biçimde nefes alıp, yanaklarını okşamaya başladı:

"Orada, biliyor musun, her şeyi düşünme olanağın var. İnsanlar az, doğa çok; ürkütücü bir yer. Doldurulması gereken bir boşluk, biliyorsun. Beni Mezen'e naklettiklerinde..."

"Neden naklettiler?" diye sordu Klim.

"Şeytan bilir onları! Ustüg'ten kaçmayı denediğimi düşündüler ama on üç ay sonra tekrar Ustüg'e naklettiler. Şikayet etmiyorum, fazlasıyla ilginç yerler gördüm."

Dmitri gülümsedi, her iki eliyle yüzünü okşadı, sakalını bastırdı.

"İşte dediğim gibi, Mezen. Şöyle böyle, büyük olmayan bir kasaba, iki bin kadar insan yaşıyor. Denizi ve toprağı çemberi içine almış olan Yılan-Deniz Midgard. Denize 'beyaz deniz' diyorlar, kötü bir uydurmaca; aslında biliyor musun, bu deniz şöyle grimsi bir metal renkte, oldukça kötü huylu da; uluyor, hırlıyor, özellikle geceleri... geceler ise bitmek bilmez! Hem de değişik garipliklər var, örneğin kuzeydeki göğün parıltısı. İlk kez ateşin bu baş kaldırısını, milyonlarca gök kuşağının bu çılgın ve sessiz büyüsünü gördüğümde, çekinmeden itiraf edeyim, korkmuştum! Bir süre deli gibi yaşadım, kendimi boş, tıpkı bu soğuk ateşin oyununu yansıtan sabun köpüğü gibi hissediyordum. Dünyalar yanıyordu bense felaketin boş bir izleyicisiydim."

Dmitri gözlerini kamaşmışçasına kırptı, geniş alnından kırışıklıkları silmek istercesine elini alnına sürdü, ancak hemen kardeşine eğilerek:

"Belki de ideoloji, insanları sıkıntıya da sokmalı! Ha?" diye sordu.

"Neden?" diye merak etti Klim.

"İnsanda dağılma ya da fırtına gibi esme potansiyeli var."

"Kilise tarzı bir düşünce bu."

"E-evet, öyle gibi," diye kabul etti Dmitri, ancak birkaç saniye düşününce:

"Devlet hukukunda da bu düşünce var," dedi.

Dmitri, Ayno'ya ona çay doldurmasını rica etti ve anlatmaya başladı:

"Ev sahibim, kıyı sakini balıkçı bana bir gün şöyle demişti: 'Sen, İvaniç, insanlara daha iyi, daha kolay yaşamaları gerektiğini anlatmaya çalışıyorsun ama aslına bakarsan toprak buna karşı! Ben de karşıyım: Çünkü daha iyi yaşayan insanların, kötü yaşayanlardan nitelik olarak daha kötü olduklarını görüyorum. Ben sana, İvaniç, açık söyleyeceğim, benim için çalışan balıkçılar benden daha iyi insanlar, yine de ben onlara donanım vermem ve çalışan kişi olmam, Tanrı beni bağışlasın. Vicdanıma dayanarak söylüyorum, çalışanlarım benden daha iyi ve ben de onlara adil davranmıyorum, tıpkı tüm iş verenler gibi. Gel istersen onları iş sahibi yap, onlar da benim kurallarıma göre yaşamaya başlarlar. Görüyor musun, nasıl bir düğüm var karşımızda."

Dmitri anlatmaya başlarken isteksiz ve yavaş konuşuyordu, ancak kısa bir süre sonra canlandı, aceleyle, bazı sözcükleri uzatıp vurgulayarak, havada elini sallayarak konuşmaya başladı. Klim, ağabeyinin başkalarının konuştuğu biçimde konuşmaya çabaladığını sezdi ve bunu başaramadığına karar verdi.

'Yeteneksiz işte,' diye düşündü.

Dmitri susmuştu, bekleyen bakışı, Klim'in:

"Demek ki, ideoloji bu insanı hiç de kısıtlamıyordu," diye sormasına neden oldu.

Ayno: "O kötü bir insan," diye kararlı bir biçimde söze karıştı.

Dmitri, Ayno'ya sorgulayan bir tavırla bakarak: "Demek, kötü olduğunu düşünüyorsunuz?" dedi.

"O, evet, ben öyle düşünüyorum. Nasıl söyleyeceğini bilmiyo-

rum, ama çok kötü biri!" diye açıklamaya çalıştı Ayno.

Dmitri, alnını buruşturdu, iç geçirdi ve alçak sesle:

"Bu durumda bilmediğim bir şeyi bilmek gerekiyor herhalde," dedi.

Kardeşine dönerek konuşmasını sürdürdü.

"Orada insanlarla konuşmayı denedim, anlamıyorlardı. Daha doğrusu, anlıyorlar ama kabul etmiyorlar. Oradaki herkes bireyci, düşüncelerini sarsmanın olanağı yok! Onlardan biri, bir gün: 'Ne diye insanlar için endişeleneyim, onlar beni hiç düşünmüyorlar ki,' diyordu. Bir diğeri ise: 'Belki yarın denize çıktığımda, deniz ölmemi isteyecek, sen ise yaşamımın on yıl ilerisini düşünmemi söylüyorsun,' diye kendini anlatmaya çalışıyordu. Sürekli bu gibi açıklamaları vardı."

Klim, ağabeyinin aklının karışmış olduğunu gözlemlemekteydi, Klim için bunu görmek memnuniyet vericiydi çünkü böylelikle, günlük yaşamın, ağabeyinin daha önce yutarcasına okumuş olduğu kitaplardan daha bilge çıktığının kanıtını bir kez daha görmüş oluyordu.

Ayno, sigarasını tüttürerek rahat bir biçimde oturuyordu; yeniden konuşmaya başladı:

"Bunlar tok düşünceler, güçlü insanların düşünceleri. Güçlü insanları severim, evet! Kendi başına yaşayamayanlar ölür, tıpkı ağaçtaki gereksiz, kuru bir dal gibi; güneşle beslenmeyi bilenler yaşar ve her şeyi yapılması gerektiği gibi yaparlar. Çok fazla çalışıp para biriktirmek gerekiyor ki, herkesin her şeyi olsun. Hepimiz bilinmedik bir ülkeye gönderilmiş keşif grubu gibi yaşamaktayız. Zayıf insanlar çok para harcatıyor ve engel oluyorlar. İki tane düşünceniz var ise, onlardan birisi fazla ve zararlıdır. Rusların, on tane düşüncesi olur, hiçbiri de sağlam olmaz. Kafalarında kaos var, ben öyle düşünüyorum."

Ayno, yavaşça güldü, sonra esnemesine engel olamadan:

"Yatacağım," dedi.

Klim de kalkmıştı; yorgunluğunu bahane ederek, odasında tek başına ağabeyini düşünmek istiyordu. Ancak odasına geldiğinde, çabucak soyundu, yatağına yattı ve hemen uyudu.

Sabahleyin kahve içerlerken, Klim:

"Kutuzov'un tutuklandığından haberin var mı?" diye sordu Dmitri'ye.

"Yine mi? Ne zaman oldu?" diye büyük bir endişeyle sordu Dmitri, ancak Klim'in açıklamasını duyduktan sonra, rahatlayarak gülümsedi.

"Nijniy Novgorod'da gözetim altında. Onunla sürekli mektuplaştım. Harika bir insandır Stepan," diye anlatıyordu yağı ekmeğe sürerek. Biraz sustuktan sonra ekledi:

"Ayno, güçlüler hakkında fena konuşmadı."

Klim: "Ülkesinin düşündüğü gibi," diye ciddi bir tavırla ekledi.

"İyi kadın," diye devam etti Dmitri.

"Marina'dan haber alıyor musun?"

Dmitri: "Hiç almadım," diye umursamaz bir tavırla yanıtladı. "Önceleri mektuplaşıyorduk, sonra bağlantımız koptu. Bir ara Tanrı'yı düşünmeye başlamıştı, hem de bilirsin işte, kitaplara uygun bir biçimde. Kuzeyde deniz kıyısı sakinleri, Tanrı'ya ilişkin öyle akıl yürütüyorlar ki, dinlemeye doyamıyorsun."

Gülümsedi, sakalına karışmış ekmek kırıntılarını silkeledi.

"Orada var ya, kardeşim, az kaldı birisiyle evleniyordum."

"O da mı sürgün edilmişlerdendi?"

"Deniz kenarı halkından, balıkçının kızıydı. Dün babasını anlatmıştım, anımsarsan. Çok sağlam bir aile. Üç erkek, iki kız kardeş."

Dmitri, sakalını haşin bir tavırla çekiştirerek iç geçirdi:

"Orada var ya, insanda tundra ile, deniz ile yarışma isteği doğar. Yerleşme isteği falan. Kadın özlemi de çok yoğun olur. Oradaki kadınları bir bilsen..."

İçeri Ayno girdi, gülümseyerek parmağıyla Klim'i gösterdi ve:

"Sizi bir adam soruyor, içeri alayım mı?" diye sordu.

Klim şaşırdı, ayağa kalkarak: "Beni mi?" diye sordu.

Ayno, odadan çıkarken: "Sizi, sizi," diye iki kez başını salladı; yaklaşık bir dakika sonra yemek salonuna çok uzun boylu, uzun saçlı bir yabancı girdi.

Adam, bir polis havasında: "Klim Samgin siz misiniz?" diye sordu ve aynı anda odayı memnuniyetsiz bir bakışla süzdü. Klim'i inceledikten sonra, adam Dmitri'yi parmağıyla işaret etti:

"Ya bu kim?" diye sordu.

"Dmitri Samgin, ağabeyimdir."

Adam: "Ha-a!" dedi memnun bir tavırla, sonra elinde tutmakta olduğu buruşturulup top haline getirilmiş küçük bir kâğıt uzattı. "Somova'dan," diye ekledi.

"Yavaşça açın, kâğıdı incedir."

Adam çekinmeden masaya doğru yürüdü, oturdu, Klim kâğıdı açarken adamın ağabeyine dönerek, alçak sesle:

"Sürgünden döneli çok mu oldu?" diye sorduğunu duydu.

Klim, kâğıdı açtı ve okudu: "Bu hemşehrimiz Dolganov, sana bir şeyler verecek, onları buraya getir."

Klim Samgin, kâğıdı buruşturdu, içinde Lübaşa'ya çok ağır sözlerle küfretme isteği duyuyordu. Kızın, Klim'i ağlarına düşürüp "gizli çalışmaya" katılmasını sağlama çabası, genç adamı şaşırtıyordu. Klim, kapının yanında ayakta duruyor, yan yan bakarak nezaketten yoksun davranışlarda bulunan konuğu inceliyordu. Bu adam, yazar Katin'i ziyaret edenlerden birisine ve genel olarak "unutulmuş diyarlardan" gelmiş bir insana benziyordu.

Klim, gözlerinde hoşnutsuzluk ifadesi görmekten çekinerek ev sahibesine bakamıyordu; Ayno büfede, Dmitri'nin durmadan içip tükettiği kahveyi yeniden hazırlıyordu.

Ayno, Dolganov'a: "Kahve içer misiniz?" diye sevecen bir tavırla sordu.

"Tabii ki içerim!" dedi ve uzun bacaklarını sıkıca birleştirip bir set gibi uzatarak Ayno'nun masaya doğru geçeceği yolu kapattı. Samgin onun bu tavrından dolayı irkildi ve Dolganov'un bu davranışını çapkınlık olarak algıladı; ancak Ayno eteklerini toplayarak 'bunun kasti olduğu ortada' diyerek Dolganov'un ayaklarının üzerinden atlayınca, Klim adamın terbiyesiz olduğuna karar verdi; Dolganov, Ayno'nun hareketine:

"Ustaca bir hareket! Kusura bakmayın, o denli yoruldum ki neredeyse masanın altına yatacağım," dedi.

Ayno, çocuklarıyla konuşurcasına: "Masanın altına yatmaya gerek yok," diye akıl verdi.

Dolganov, Ayno'yu süzerek: "Finli mi?" diye sordu. Ayno sevecen bir tavırla başını eğdi; o zaman konuk da başını eğerek:

"Belli," dedi.

Klim Samgin, sinirli bir tavırla Dolganov'un yanına yaklaştı, konuşmayı öfkeyle soru sorarak kesti:

"Bu notta nelerin yazılı olduğundan haberiniz var mı?"

"Tabii ki. Yalnızca ona geç kaldığımı söyleyin, ama aslında bundan artık herhalde haberi vardır."

Dolganov, ağzını yakarak, çevresine bakınarak kahvesini içti, fincanı hiçbir şey söylemeden ev sahibesine doğru itti, kalktı ve sırıklar üzerinde yürüyen bir cüceye benzedi. Klim, Dolganov'un vedalaşıp gitmek istediğini düşündü, ama Dolganov duvara yaklaştı, ahşap kaplamayı parmaklarıyla tıklattı ve onaylarcasına:

"Pratik düşünülmüş. Bu ne ağacından?" diye sordu.

"Akağaç," diye aceleyle atıldı Dmitri.

"Hayır," dedi, ev sahibesi.

Dolganov: "Tamam, önemli değil zaten diye elini salladı, ceketinin önünü açtı, yeniden oturdu, ellerini bacaklarına sürtmeye, kadın ise başını arkaya atıp, katıla katıla gülmeye başladı, gülerken:

"Neden o zaman... eğer önemli değilse, neden soruyorsunuz?" dedi.

Dolganov şaşkınlıkla Ayno'ya baktı, gülümsedi ve birden yerinde hoplayarak o da gülmeye başladı, gülerken sallanıyordu; gülmeyi kestikten sonra Dmitri'ye dönüp:

"Komik kadın!" diye söylendi.

Ellerini kalçalarının altına koyarak bu sefer Ayno'ya döndü ve:

"Tabii ki bu aptalca! Ama az mı aptalca sözler söyleriz... Siz de herhalde arada bir aptalca bir şeyler söylersiniz," dedi.

Bu sözleri kadını daha da güldürdü, ama Dolganov artık ona aldırmadan, eski dostunu görmekten çok hoşnut bir yüz ifadesiyle Dmitri'ye bakıyor ve anlatıyordu:

"Romatizmam var, feci bir biçimde ayaklarım sızlıyor. Hiç nedensiz on bir ay boyunca hapis yattım. Rutubetliydi, sıkıcıydı!"

Bu gülünç sahne, Klim'in, bu adamın her an artık komik olmayacak bir aptallık yapabileceği ya da söyleyebileceği beklentisini yok etmedi. Dolganov içeri girdiği andan itibaren Klim'in gözü onu tutmamıştı; ellerini kalçalarının altına soktuğu sırada Klim bu adamın tuhaf davranışlarda bulunurken insanları güldürme amacının olmadığından iyice emin oldu. Samgin yaşamında yeteri kadar tuhaf insan görmüştü zaten; o yüzden tuhaf davranışların dikkat çekmek için yapıldığını biliyordu. Dolganov'un giyim tarzı da zaten ilginçti. Eski püskü, buruşuk kumaşlı ceket dar omuzlarını iyice sarıyordu ve ceketin altına düğmesiz, lacivert renkli bir köylü gömleği giymişti; upuzun bacaklarına gri, sert kumaştan yeni bir pantolon geçirmişti. Yüzü de buruşmuş kumaşı andırıyordu; grimsi ve tıraşsızdı; çenesindeki tüyler, sivri sakala dönüşecekmiş gibi görünüyordu; aslında çok güzel olan ağzının kenarlarından aşağıya doğru uzun, cılız bıyıklar sarkıyordu. Ancak yaşlı görünümlü, çok hareketli çizgileri olan yüzünü, bal rengi, canlı, sürekli gülümseyen, hoş görünümlü gözler aydınlatıyordu.

Samgin, Dolganov'un kalın sesini dinlerken: 'Kız gözleri bunlar, saf bakışlı,' diye içinden geçirdi.

"Amirimle yaptığım tartışmalar beni eğlendiriyordu, ancak; tembel mi tembel, alkolik, kendini korkulacak biri gibi göstermeye çalışan bir adamdı; hücreden hücreye dolaşır 'ne yapıyorsunuz orada' der, meyhanedeymiş gibi durmadan kavga çıkarırdı. 'Bırakın Burbonlu gibi davranmayı, sıkıntıdan bütün bu yaptıklarınız, aslında piyade olsanız da siz iyi bir delikanlısınızdır,' diye onunla dalga geçerdim. O ise mayın uzmanıydı ve benim ona piyade dememe çok sinir olurdu. Şöyle bağırırdı bana: 'Ben delikanlı değilim, sizden üç kat daha yaşlıyım!' Öylece uzun uzun çekişip durduk; bir keresinde bana: 'Siz Dolganov, prestijimi sarsıyorsunuz, neden böyle yapıyorsunuz?' dedi. Güldük biraz; yavaşça tabii, prestiji zedelenmesin diye. Sonunda onu ciltleme atölyesi açmaya ikna edebildim..."

Ayno, dirseklerini masaya dayamış, yüzünde açıkça gözlemle-

nebilen bir şaşkınlıkla, ağzını hafiften açmış bir halde konuşulanları dinliyordu. Üzerinde siyah bir giysi, giysinin göğüs kısmında arpacık soğanı büyüklüğünde kocaman düğmeleri vardı, beline açık yeşil bir kuşak bağlamıştı ve kuşağın uçları yere sürünüyordu.

'Onun tek bir sözüne inanmıyor!' diye içinden geçirdi Klim; Dolganov ise o sırada Dmitri'ye ansızın:

"Narodnik misiniz?" diye sordu.

"Marksistim," diye yanıt verdi Dmitri gülümseyerek.

Dolganov: "Yok ya-a?" diye şaşırarak iç geçirdi:

"Belli olmuyor. Tam Rus görünümlü bir yüz ve genel olarak... Marksist dediğimiz, tertemiz, üstü başı düzgün, rahat yaşadığı belli olan ve her şeye Alman felsefesi kulesinden bakan birisidir; 'İnsanlar ve Ruslar' diyen Hegel'den tutun da, 'Slavların kafalarına vurun,' diye bağıran Mommsen'e kadarki felsefenin yandaşı olan biri..."

Dolganov konuşurken Klim'e öyle bir bakıyordu ki, Samgin, bu tuhaf adamın çarpışmaya hazırlanırcasına tartışmaya girmek niyetinde olduğunu anladı; her iki eliyle saçlarını arkaya atmış, şimdi de saçları tepesinin üzerinde çirkin bir biçimde kabarmıştı. Aslında saçları, çıkıntılı çivi başlığının üzerinde duruyormuş gibi dağınık duruyordu. Dolganov giderek vaaz veren adam kişiliğine bürünüyor, sırasıyla Traichke'yi, Bismark'ı ve Klim'in daha önce duymadığı birkaç Almanı kalaylayıp duruyor, bu halinden topluluk önünde konuşma becerisine sahip olduğu ve alışkanlık kazandığı anlaşılıyordu.

"Nikolay Mihaylovskiy ve 'kötülük yapma çekincesi' içerisinde olan, 'Musevi korkusu' çeken diğer yandaşlarımız, Narodnikliğin Slavcılıkla manevi bağı olduğunu kabul etmekten çekinmektedirler. Slavcıların soylu olmaları önemli değildir; Radişçev, Herzen ve Bakunin de soylu değil miydi? Rus halkının gerçek özgünlüğünü ortaya koyanlar Panslavistlerdi. Halk, eyalet kayıt defterlerindeki istatistik verilerden değil, folklordan anlaşılır; Kireyevskiy, Afanasyev, Saharov, Snegiröv, işte halkın ruhunu anlamayı öğreten insanlar!"

Dolganov yüzünü ekşitiyor, kızgın görünmeye çalışıyor ancak

gözleri giderek esinle doluyor ve buna engel oluyordu. Bas sesiyle ne denli öfkeli sözcükler söylemeye çalışsa da, Samgin bu adamın aslında kızmayı beceremediğini daha net gözlemleyebiliyordu. Konuşurken, seçtiği sözcüklerde kesinlikle kendini sıkmıyor, Marksizmi 'para kazanmanın Yahudi-Alman öğretisi' olarak tanımlıyordu; Dmitri, Dolganov'u yüzünü ekşiterek dinliyor, arada bir kardeşine merakla bakıyordu; Klim'in karşı çıkmasını bekliyor gibiydi, ancak kendisi de karşı çıkmaya cesaret edemiyordu. Ayno kendinden geçmiş gibi gülümsüyordu; onun da bir şeylerin olacağı beklentisi içerisinde olduğu belliydi, bu hali Klim'i kayıtsız bir tavırla:

"Tüm bunlar eski düşünceler ve biliyor musunuz, biraz gazete havası taşıyor," demek zorunda bıraktı.

Dolganov, iri sarımtırak dişlerini gösterdi, anlaşılan sert bir yanıt vermek istedi, ancak birden bıyığını çekti ve öylece susarak, ağzını kapattı. Ancak hemen yeniden konuşmaya başladı; konuşurken sandalyede sallanıyor, avuçlarıyla dizlerini ovuşturuyordu:

"'Bilincin var oluşla biçimlendiği' düşüncesi, en zararlı düşüncelerdendir; bu düşünce insanı günlük yaşamın izlenimlerini öylece algılamakla yetinen bir makine haline dönüştürüyor ve gerçekliğin sadık kölesi olan insanın bu yaşamı ne ölçüde biçimlendirdiği açıklamasını getirmekten aciz bırakıyor. Aslına bakılırsa, gerçeklik hiçbir zaman insandan daha iyi olmamıştır ve olmayacaktır; insanoğlu da hiçbir zaman bu gerçekten tatmin olmamıştır ve olmayacaktır!"

Klim, kendisi de şaşırarak: "Siz seminer öğrencisi misiniz?" diye sordu. Bu soruyla içindeki öfkeyi bastırmak istiyordu; aslında onu kızdıran, bu insanın, gerçekte Klim Samgin'in gizlice sempati duymakta olduğu konulara değinmesi ve anlaşıldığı kadarıyla bu konularla ilgili daha çok şey söyleyebileceğiydi.

Dolganov, zıplar gibi ellerini havada sallarken: "Evet, seminer öğrencisiyim! Ne yani?.." diye sordu.

'Adam insan şeması gibi, ya da çocuk resminden çıkmış gibi duruyor," diye düşündü Samgin. 'Nasıl oluyor da Dmitri, ona karşı çıkmıyor.'

"Seminer öğrencisiyim," diye yineledi Dolganov. Saçlarını soru işaretlerini andıran kulaklarını ortaya çıkaracak biçimde arkaya doğru atmıştı. "Ayrıca ben, dünyanın düşünceyle değil, hayal gücüyle keşfedilebileceğine inananlardanım. İnsan öncelikle ressamdır. Düşünmek, deneyimlerine çeki düzen vermektir o kadar, evet!"

Dmitri isteksizce: "Bu idealist bir düşünce," dedi.

"Evet! Ne olacak ki? İdealizmden başka hayvansal içgüdülerinizi neyle insanlaştırabilirsiniz ki? Sizi ele alalım, ekonomiyle ilgilenip siyasi savaşımın gerekliliğine karşı çıkıyorsunuz, halk ise sizin ve bayağı materyalizminizin peşinden gelmez, çünkü siyasi özgürlüğün değerini hissediyor, hem beden hem de ruh olarak kendisiyle aynı nitelikte olan önderler istiyor, siz ise onlar için yabancısınız!" diye savundu Dolganov.

Kalktı, öne doğru eğildi, boynunu uzattı, saçları alnına, yanaklarına döküldü; kollarını arkaya saklayarak, zafer kazanmışçasına güldü ve:

"Siz Marksistler, aslında Nihilistlerin manevi çocuklarısınız, ancak inanmayı istediğiniz halde, kötü mirasınız buna engel oluyor. İşte siz de aczinizden ötürü, düşünce biçimlerinin en kolayını seçtiniz," dedi.

Alaycı gülümsemesi çocukçaydı ve bu gülüş uzun boyu ve eski zamanları andıran yüz görünümüyle bağdaşmıyordu.

"Karıştırmışsınız her şeyi," diye iç geçirdi Dolganov. "Ama yine de sonunda bizimle geleceksiniz. Siyaset dışı kalışınız uzun sürmez."

Dolganov elini Ayno'ya uzattı.

Kadıncağız: "Nereye gidiyorsunuz," diye sordu.

"Torneo'ya. Biliyorsunuz orayı, değil mi?" diye gülümseyerek yanıtladı adam.

Ayno başını sallayarak, onu baştan ayağa süzdü, Dolganov ise umursamaz bir tavırla elini salladı.

"Önemli değil! Beni giydirir, tıraş ederler.."

Ayno, her iki eliyle Dolganov'un elini yakaladı ve salladı.

"Yolunuz açık olsun!"

"Haydi bakalım, elveda kardeşlerim," diye vedalaştı Dolganov.

Ayno ile birlikte kapıdan çıktı. Samginler bakıştı, her biri ötekinin bir şeyler söylemesini bekliyordu. Dmitri duvara yaklaştı, yağlıboya tablonun önünde durdu ve alçak sesle:

"Demek yurtdışına gidiyor," diye söylendi.

Klim, gözlüklerinin camını silerken: "Tuhaf biri," diye yanıt verdi.

"Evet," dedi ağabeyi. "Ama benim böylelerini de gördüğüm oldu. Narodnikler özenle seçer adamlarını. Ustüg'te bir üniversite öğrencisi vardı, Kazanlı, onu çok güzel dinlerlerdi, beni ise... pek dinlemezlerdi! Tuhaf ve rahatsız edici hislerim var; sanki bu genci Ustüg'te, gidişimden bir gün önce gördüm gibi. Oraya üç kişi gönderilmişti, bu da onlardan biriydi, şaşırtıcı bir biçimde benziyor."

Dmitri hızlı bir biçimde dönüp, ağır ağır ayaklarını yere basarak kardeşine iyice yaklaştı:

"Dinle, çok rahatsız edici bir durum bu... hatta çok kötü bir şey bu... babanın sana bir şey bırakmamış olması..."

"Saçma!" diye yanıt verdi Klim. "Bunları konuşmak istemiyorum."

Dmitri, yalvaran bir sesle: "Hayır, bekle!" diye devam etti ve kollarını çaresizce iki yana doğru açtı. "Orada dört, daha doğrusu beş bin var. Yarısını al, ne dersin ha! Aslında bu paralardan, Ayno ve çocukları için vazgeçmem gerek... ama anlarsın ya, yurtdışına gitmek istiyorum, bir süre okumak gerek..."

Klim ciddi bir tavırla, ağabeyini durdurdu:

"Büyük olasılıkla Ayno, iyi yaşamak ve çocukları yetiştirmek için kendisine fazlasıyla yetecek kadar almıştır, benim ise hiçbir şeye gereksinimim yok."

"Dinle..."

Klim, bahçeye açılan pencereye yaklaşarak: "Bu konu üzerine bir daha konuşmak istemiyorum," diye yanıt verdi. "Sen kuşkusuz yurtdışına gidip okumalısın..."

Klim, uzun uzun, ciddiyetle konuştu; konuşurken, babasının vasiyetinden ötürü gücendiğini şaşkınlıkla hissediyordu. Aslında, Ayno, babasının ona hiçbir şey bırakmadığını söylediğinde tam

olarak içinde hiçbir duygu yoktu, ama şimdi, Klim, adaletsizliğin onu küstürdüğünü hissediyor, konuştukça küskünlüğünün arttığını seziyordu.

'Aman, ne kadar da aptalca bu!' diye düşündü, ancak bu da yarar sağlamadı; içinde, ağabeyinin ağrına gidebilecek bir laf etme, ya da babalarından iğneleyici bir biçimde konuşma isteği doğdu. Bu isteği yenmek o denli güçtü ki, Klim konuşmaya başladı:

"Yasalar ya da bunların ihlalleri, sempati ya da antipati duyguları..." İçeriye Ayno girdi ve hemen çok büyük bir ilgiyle konuşmaya başladı:

"Nasıl bir insan ama; o gerçek ve ikinizden daha fazla Rus, sanırım. Zlatovratskiy'nin *Altın Yürek* romanını anımsıyor musunuz! Evet! Dolganov hapisteki müdürü çok ilginç anlattı, evet! Bu insan çok şey yapabilir. İnsanlar onu dinleyecek, inanacak, sevecekler. O... nasıl derler... Kişileri sakinleştirebiliyor. Öyle değil mi? O iyi bir hatip!"

"Aynen öyle," dedi Klim. "Sakinleştirici."

Ayno, merakla Klin'in yüzüne bakarak: "Evet, evet, ben öyle düşünüyorum! Değil mi?" diye sordu; birden parmağını sallayarak: "Siz aşırı ciddisiniz!" diye söylendi. Sonra somurtkan bir yüz ifadesiyle duran Dmitri'ye döndü:

"Çok güç bir dil; hassas bir kulağa sahip olmak gerekiyor: Tarıyorum, kaşıyorum, yontmak, taramak, kesmek, sakinleştirmek v.b.. İvan bir gün, 'marangoz ağacı balta ile sakinleştiriyor,' dediğimde çok gülmüştü. Nasıldı o: Marangoz mu? Bu... demek, öyle ya!" Ayno bir kez daha Samgin kardeşlerden küçük olana yaklaştı. "Neden ona nazik davranmadınız?"

"Ben öyle sandım ki," diye açıklamaya başladı Klim, "bu ziyareti siz..."

"Ah, hayır!" diye sözünü kesti Ayno. "Ondan haberim vardı. İvan onun gibilerine gereken yere gidebilmeleri için yardım ediyordu. Ona sürekli: 'birisi yardım istemeye gelecek' diye yazarlar ve o insan gelirdi."

"Artık, polise gidip, burada olduğumu bildireyim," diye söylendi Dmitri.

Ayno, Dmitri ile beraber mezar taşı siparişi vermek için çıktı.

Klim Samgin, bazen kendisini resimli bir kitap gibi sayfa sayfa karıştırıyormuş hissine kapılırdı; bu kitaptaki resimler tek renk ve farklı biçimlerde kötüydü; resimlerin altında olduğu var sayılabilecek açıklamalar ise yeterli değildi ve hüzünlü bir öksüzlük duygusu uyandırıyordu. Böyle dakikaları, Klim, odasındaki karanlık bir köşede otururken yaşamıştı.

Klim, babasına ve ağabeyine karşı içinde ansızın parlamış olan küskünlüğe şaşırıp kalmıştı; aslında şimdi bu küskünlüğün Ayno'yu da kapsamaya başladığını hissediyordu. Klim, kendisini tanımadığı, sıkılgan ve küskün bir insan gibi görmeye, küskünlüğünü şakaya vurmaya çabaladı.

Bir yandan: 'Küçük ayrıntılar bunlar ve çok aptalca,' diye düşünürken, diğer taraftan iki, üç bin rublenin aslında onun için de yararlı bir miktar olabileceğini ve yurtdışına gitmek istediğini seziyordu.

Küskünlüğü boğazında rahatsız verici bir düğüm gibi hissediyor ve bu düğüm giderek huzursuz edici olmaya başlıyordu.

'Konu tabii ki para değil...'

Klim, babasının kendisiyle ne kadar uğraştığını, baba sevgisinin ona ne kadar yorucu geldiğini ve annesiyle babasının Dmitri'yi önemsemediğini anımsadı. Klim, bir an için babasının yumuşak, hafif elini, başını ve boynunu okşarken hisseder gibi oldu ve başını silkinir gibi salladı. Babasıyla, ağabeyinin bahçede, sözde Nekrasov'un "Rus kadınları" için ağladığı aklına geldi. Klim'in belleğinde anlamsız, kül gibi gri, soğuk sözcükler canlandı:

Samgin: 'Aile, devletin temelidir. Kan bağı. On yaşıma geldiğimde babamın bana yabancı biri olduğunu hissettim... aslında yabancı biri de değil, bana engel çıkartan bir insan gibi. Benimle oynayan bir insan gibi' diye düşünüyor, babasını mı yoksa kendisini mi haklı çıkarmaya çabaladığını tam olarak anlayamıyordu.

Klim sakalıyla oynarken, odanın sönük ve belirsiz renkli duvarlarına bakıyordu; karşısındaki duvarda keskin fırça darbeleriyle yapılmış yağlıboya manzara etüdü asılıydı; parlak renkli gökyüzü, portakal rengi kumsala vuran yeşilimsi renkteki köpüren dalgalar.

'Aslında bu odaların ortamı biraz soğuk ve sert. Moskova'da, Varvara'nın evinde ortam daha sıcak ve rahat. Eve gitme zamanı geldi. Hemen bugün. Yoksa vasiyetle ilgili konuşmaya başlayacaklar. Yüce gönüllülük taslayacakları bir konuşma olacak kuşkusuz. Evet, eve gitmeliyim...'

Klim, doğruldu, gözlüklerini düzeltti. Kendini kadın olarak hissetmesine karşın zamansız yaşlandığı duygusuyla yaşama küsen, mavimtırak pudralanmış yüzlü annesi ve fıçı gibi yusyuvarlak olmuş Varavka gözlerinin önüne geldi...

'Petersburg'da bir hafta kadar kalayım. Sonra başka bir yere giderim. Buradakilere ise telgraf aldığımı söylerim. Ayno, telgrafın gelmediğini öğrenir ama varsın öğrensin,' diye düşünüyordu Klim.

Bir süre sonra, telgrafı evden çıkarken aldığını söylemeye karar verdi. Evden çıktı ve dışarıda bir süre dolaştı, öğle yemeğinde ise gideceğini belirtti. Dmitri'nin sözüne inandığını fark etti; ev sahibesi ise yüzünü ekşiterek vasiyetle ilgili konuşmaya başladı.

"Babamın isteğini değiştirmek için hiçbir neden göremiyorum," diye kararlı bir biçimde yanıtladı Klim.

Ayno hiçbir şey söylemeden omuz silkti.

Öğle yemeğinden sonra, Dmitri, Klim'in odasında, duvarın önünde bir sütun gibi duruyordu; ceplerinde tutmakta olduğu parmaklarını oynatıyor, beceriksizce, bir şeyler öğrenmek ister gibi görünüyordu.

"Biliyor musun, ne diyeceğim, bu çok utanç verici bir durum. Sen sempati duymanın adaletsizliğinden söz ederken doğru konuşuyordun. İçinde bulunduğum durum çok aptalca."

Klim, ağabeyinin içtenlikle ve derin bir utanç duyduğunu seziyordu.

'Onun için böylesi daha kötü.'

Ayno, Klim'le soğuk ve mesafeli bir biçimde vedalaştı; Dmitri kardeşini gara geçirmek istedi, ancak valizin demir kilidine takılarak pantolonunu yırttı.

"Aa," dedi Ayno. "Nasıl gidebilirsiniz böyle? Başka pantolonunuz var mı? Hayır mı? Gara gidemezsiniz o zaman!"

Küçük Samgin, kardeşinin onu geçiremeyeceğinden dolayı hoşnuttu, ancak aynı zamanda:

'Ayno bunu istemiyor. Kurnaz karı. İşini iyi ayarlamış,' diye düşündü.

Klim, ayrılırken kendini önemsiz düşüncelere dalmış hissediyordu; ancak dışardan birilerinin ona zorla empoze etmiş olduğu yakışıksız düşüncelerin, bu kez belirgin bir karara dönüşeceğini sezer gibiydi. Ancak her kararda olduğu gibi, kendini kısıtlama durumuna girmemek için, Klim acele etmiyordu.

Petersburg'da, Klim, Marina'nın teyzesiyle Gapsal'a gittiğini öğrendi. Başkentte birkaç gün kaldı ve orada yaşamın düzensizliğini çok yoğun bir biçimde hissetti. Gündüz sokaklarda yapılan inşaat işlerinden yükselen tozlar havayı dolduruyor, işçiler Nevskiy caddesinde yolları kazıyor, böylelikle de kenti çürümüş tahta kokusuyla dolduruyorlardı; tüm kent terlemiş gibiydi. Beyaz geceler Samgin'i anlamsızlığı ve normal bir insanı sinir hastası yapma riskiyle öfkelendirmişti; havada sonbaharın çürük sisini andıran bir şeyler var gibiydi; ancak bu sis kuruydu ve sinirleri altüst ederek parıldayan toz tanecikleriyle doluydu.

Fahişeler burada kabus kadar yapışkan ve kurgu-bilim yaratıkları gibiydiler. Her birisi ileri derecede felç bulaştırma olanağı vaat ediyordu; onların içinden, uzun boylu, zayıf, başında sıra dışı şapkası olan, şapkanın altından ölü bir insanda olduğu gibi grimsi burnu görünen birisi Klim'in yanında uzun süre yürüyerek fısıldıyordu:

"Geliyor musun öğrenci? Haydi? Dostum!"

Daha sonra, iyice yanaşarak kulağına kedi gibi miyavlamaya başladı:

"Sevdiceğim benim,
Gel beraber gidelim..."

Klim, polis çağıracağını söyleyince kadın kaldırımdan hızlıca yana saptı ve acele etmeden, düşünceliymiş gibi yürüyerek yolun karşısına geçti; ardından Büyük Katerina heykelinin arkasında kayboldu.

Samgin bu heykelin Çar çanına benzediğini, Petersburg'un ise Rus kentlerine benzemediğini düşündü.

Moskova'ya gitmekte olan trenin vagonunda: 'Başka yere taşınmam, ortamımı değiştirmem, sıradan, normal insanlara yakın olmam gerek,' diye düşünüyordu Klim Samgin; o an kesin bir karara varmış olduğunu sanıyordu.

Ertesi gün hemen yola çıkmaya niyetlenmiş bir ruh haliyle, gardan doğruca Varvara'nın evine gitti; Varvara'yı görmek isteği değildi onu buna zorlayan; Klim Somova'yı görerek ona kesin bir tavırla, Dolganov gibi insanları peşine takmaya hakkı olmadığını söylemek istiyordu. Dolganov, kuşkusuz, Lütov, çömez, Diomidov gibi beyinleri sulanmış, tuhaf ve çirkin şeylerle dolu insanların ortamından çıkıyordu.

Boyutlarından dolayı sarılmanın olanaksız olduğu ve zamanın akışından hiç mi hiç etkilenmeyen Anfimyevna, tıpkı bir meşe ağacının reçineyle dolu olmasına benzeyen yoğun bir sevinçle karşıladı ve sonra da, nedense öfkeli bir tavırla, Varvara'nın Kostroma'ya gittiğini belirtti.

"Tiyatro sanatçısı bozuntuları, onu beraberlerinde sahneye çıkması için alıp götürdüler; neyi oynayacaklar anlayamıyorum? Onun paralarıyla oynayacaklar, işte gerçek oyun bu!"

Anfimyevna, buğday ekmeği kabuğu rengindeki yüzünü önlüğüyle silerek, yadırgayan bir tavırla, dudaklarını şapırdatarak öneride bulundu:

"Evlenseydin onunla, Klim İvaniç, bu nasıl iş böyle! Uzatıp duruyorsun, genç kız ise tıpkı ipe bağlanmış küçük köpek gibi oradan oraya dolanıp duruyor. Ne kadar da sabırlıymışsın şu gönül işlerinde!"

Ağır cüssesi için alışılmadık görünen becerikli hareketlerle çay saati için kap kacakları hazırlarken, boncuklar gibi küçük, yuvarlak ve tıpkı lamba yağı gibi bulanık gözlerinden kıvılcımlar saçarak dert yanıyor ve anlatıyordu:

"Lübaşa da öyle: Herkesin iyiliğini ne kadar da çok ister; o kadar çok ister ki, nedir bunun sonu bilemem! Yine gece evde yatmadı, geçenlerde sabah onu uyandırmaya gittim; koltukta oturur

vaziyette uyuyordu; terliğinin tekini çıkarmış, ötekini ise uykuya dalarken çıkarmaya zaman bulamamış. İnsanlar ona akın akın gelir, ama damat olacak adam bir türlü ortaya çıkıp gelmez! İnsanın zoruna gider tabii, taze limoncuk gibi kız işte..."

Anfimyevna'nın insanlara iyi yüreklilikle bağlanmış olması, onlar için anne gibi üzülmesi, pişirdiği lezzetli kahve; eski, değişmez bir yaşam kokan odalar; bunların hepsi Samgin'in ruh halini olumlu yönde etkilemişti. Klim, Tanya Kulikova'yı, Dronov'un anneannesi olan dadısını, Puşkin'in dadılarını ve diğer büyük Rus insanlarını anımsadı.

'Nekrasov'un eserlerinde anlatmayı unuttuğu Rus kadınlarıdır bunlar. Aslında hiç kimse, Rus ruhunun yetiştirilmesinde bu kadınların ne kadar da büyük rol oynadıklarını yazmamıştır; belki de onlar, yetiştirmiş oldukları insanların kitlelere aşıladıklarından daha büyük bir halk sevgisi aşılıyordu ve o halk sevgisi belki de daha sağlıklıydı,' diye düşünmeye başladı, Klim. ' "Atı dört nala koşarken durdurur, yanan eve girer" bu sözler güzel de, ancak daha yararlı olabilecek şey, tıpkı günlük yaşamı tozlardan, gereksiz unsurlardan arındıran bu kadınlar gibi yaşamın özüne inmektir.'

Bu düşünce Klim'e oldukça sıra dışı göründü ve kendisini çevresine daha yakın hissetme duygusunu derinleştirdi. Klim bu düşünceyi küçük not defterine hemencecik kaydetti ve hoşnut bir biçimde:

'Evet, burası Finlandiya'dan daha sıcak bir ülke!' diye düşündü.

Klim, "Russkiye Vedomosti" gazetesinin birkaç sayısına göz gezdirdi ve ardından kanepede uykuya daldı; onu Lübaşa uyadırdı.

Lübaşa, Koltsov'un bir şiirinden alıntı yaparak: "Ne uyuyorsun günün ortasında!" diye bağırıyordu.

Genç kız, rahat bir pozda kanepeye oturmuş, tozlu ayakkabılı kısacık bacaklarını öne doğru uzatmıştı; yüzü bayram sevinciyle parlıyor gibiydi. Elindeki mendili serinlemek için sallarken diğer eliyle terli şakaklarına yapışmış olan saç tutamlarını düzeltiyordu; boynundaki lacivert eşarbı çözdü ve neşe dolu bir sesle:

"Klim, canım benim! Biliyor musun, Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin manifestosu çıktı. Harika yazılmış! Hayır, bir düşünsene, bizim artık bir partimiz var!" dedi.

Gözlüklerini takarken: "Biz, derken kimi kastediyorsun ki?" diye sordu Klim.

"Aman Tanrım! Bizim, yani Rusya'nın! Anlasana, bundan sonra tartışmalar ve birbirini suçlamalar bitecek, herkes ne yapması, nereye gitmesi gerektiğini bilecek. Orada siyasi savaşımın gerekliliğinden açıkça söz ediliyor, Narodniklerle işbirliği yapma gerekliliğinden de, anlıyor musun?"

Lübaşa, sevincinden giderek daha fazla terlemekteydi. Boynundaki eşarbı çekip çıkardı, gömleğinin yakasındaki düğmeyi açtı.

"Nefes alamıyorum!"

Sözlerini, jestleriyle destekleyerek, Lübaşa "Manifesto'dan" bölümleri ezbere okumaya başladı, Samgin ise o an, köydeki kiliseye çanın çıkarılmakta olduğu sırada, hüzünlü bir ruh halinde yazlığa doğru yürürken, diz çökerek, kilise yönünde istavroz çıkaran deli yüzlü genç kız ya da kadını anımsadı; bu kadın şişe fabrikasının sahibine:

"Tanrım! Tanrı sana versin. Tanrı sana göndersin!" diye bağırıyordu.

Lübaşa'nın o köylü kadına benzediğini düşünen Samgin, elinde olmadan birden bir kahkaha kopardı ve Lübaşa daha da neşelendi; Klim'in dizine yumuk eliyle vurarak bağırmayı sürdürüyordu:

"Haksız mıyım? En önemlisi, iyi insanlar birbirine kızmaktan vazgeçecek, herkes gerçek bir işle uğraşmaya başlayacak!"

Samgin, yavaşça Lübaşa'nın eline vurdu, aslında içinden daha çok vurmak geliyordu.

"Manifesto'yu daha sonra anlatırsın bana, şimdi ise..."

"Varvara mı?" diye sordu, Lübaşa. "Biliyor musun, tiyatroda oynamaya gitti. 'Kendimi denemek istiyorum,' diye tutturdu..."

"Benim konuşmak istediğim o değil. O senden ya da başka kadınlardan daha büyük bir oyuncu değil..." diye söze başladı Klim.

Lübaşa, Klim'e dilini çıkardı.

"Sen kuşkucu değil, salaksın! O seni özlediği için gitti, sen ise... ne kadar da katı yüreklisin Lovelas! Ne diye böbürleniyorsun, anlamıyorum? Biliyor musun, Lida da bir arkadaş grubuyla Zavoljye'ye gitti, Kerjenets'e. Bana Berendeyev adında biriyle tanıştığını yazmıştı; tarikatları inceliyormuş adam. Onun bu bocalamaları da sıkıntıdan. Antisosyal biridir o... Anam benim, Anfimyevna, içecek soğuk bir şey versenize!"

Anfimyevna, içeriye koltuğunun altında kucak dolusu temiz çamaşırla girerek: "Soğuk bir şey vermem," diye sert bir tavırla söylendi. "Önce yemek yemelisin, sonra buzluktan süt getireceğim..."

Samgin Lübaşa'yı azarlamak için uygun bir anı bir türlü yakalayamıyordu, aslında bunu yapmayı artık pek istemiyordu da; Lübaşa'nın komik heyecanı, onu daha uzlaşmacı bir ruh haline sokuyordu.

Lübaşa, Samgin'e dönerek: "Ha, söylemeyi unuttum," diye yeniden söze başladı. "Marakuyev bir yıl ceza aldı. İpatyevskiy, ruh hastası kabul edilerek doğduğu yere, Dmitrov'a gönderilmiş; Sapojnikov dışında işçilerin çoğu hapiste; onun polise bilgi verdiği yönünde haberler var. Aslında, doğduğu yere gönderilmiş olan biri daha vardı, Odintsov," diye açıklıyordu Lübaşa.

Oturmakta olduğu sandalyesinden fırladı ve kapıya doğru yürüdü.

"Erimeden üstümü değiştireyim," diye söylendi.

"Ah, sevgili Klim, nasıl bir Marksistle tanıştığımı bir bilsen! Öyle bir adam ki..! Sesi, kadife gibi! Hem de her konuda bilgi sahibi, yelken açmış bir gemi gibi! Onda her şey o denli yerine oturmuş ki... gülüyor musun? Aptalca. Sana ne söyleyeceğim, biliyor musun: Onun gibileri, tarih yazarlar. O... Jelyabov'a benziyor, evet!" diye anlatıyordu Lübaşa.

Kapıdan çıkarken omzunun üzerinden:

"Evet!" diye yineledi.

Samgin, Lübaşa'nın vermiş olduğu haberlerin yoğunluğuyla kafasının biraz aşırı dolduğunu hissediyor, diğer yandan da Manifesto'yu merak ediyordu.

'Herhalde, üniversite öğrencilerinin oturup evlerinde uydurdukları bir metin olsa gerek. Preys'e gitmeliyim.'

Klim, birden Lübaşa'nın dizginlenemeyen neşesini anımsadı ve bunun nedeninin kuşkusuz kadife sesli Marksis'in, genç kızın şişman bedeninin açlığını bastıracağı umudundan kaynaklandığını düşününce tiksindi.

'Yine de onu bir güzel azarlayacağım,' diye düşündü.

Lübaşa yine kapıda göründü, omuzlarını ve göğsünü havluyla sararken, masaya iki mektup fırlattı:

"Uzun süre önce geldi bunlar."

Mektupların birisinde Klim'in annesi, Finlandiya'ya gitmesi gerektiği konusunda oğlunu ikna etmeye çalışıyordu. Klim, annesinin kullandığı ifadelerde, babasına karşı, hastalandığından dolayı küskün bir hava sezinledi; aynı zamanda annesi, babasının ağır bir hastalık geçirdiğinden nedense emindi. Mektubun sonlarında, annesinin yazmış olduğu bir ifade Klim'in gülümsemesine neden oldu:

"İvan Akimoviç'in vasiyet bırakmış olabileceğini sanmıyorum, bu onun karakterine ters düşen bir şey. Ancak kendinin ve ağabeyinin adına babanın mal varlığıyla ilgili bilgi almak istersen, Timofey Stepanoviç sana iyi bir avukat tavsiye ediyor." Ardından da ünlü avukatın adresi geliyordu.

İkinci mektup daha önemliydi:

"Moskova'ya yazıyorum, çünkü sen Vıborg'da bulunduğun yerin adresini hâlâ göndermedin. Moralim çok bozuk. Lizaveta Lvovna büyük bir rezaletin kahramanı olmak durumunda kaldı; bu rezalet, büyük olasılıkla senin de tanıdığın İnokov için mahkeme ve hapisle sonuçlanabilir. İnokov çılgına dönerek, Liza'nın 'Koro Şarkıları Sevenleri Derneği'ndeki' çalışmalarına yardım eden ve sanırım ona biraz kur yapan piskoposluk korosunun şefini bahçemizde dövdü. Liza, adamın ona kur yapmış olduğunu yadsımıyor ve kadınlara kur yapmayan erkeğin bulunmadığını söylüyor. Bu olaydan dolayı tabii ki çok heyecanlandı, ancak bu durumu, kendine saygısından ötürü saklamaya çalışıyor. İşe İosaf baş piskoposu müdahale etti; bu durum İnokov açısından işi da-

ha da korkunç hale getirdi. Bu İnokov, aptallık derecesinde doğru sözlü bir insan; birisinin onu savunmasını istemiyor ve koro şefinin Liza'yı ihbar etmekle tehdit ettiğini iddia ediyor. İnokov'a göre Liza, çok sayıda esnaf ve tezgâhtardan oluşan koro üyelerine siyasi konulardan söz ediyormuş. Ancak Liza'yı tanıdığım kadarıyla, o böyle bir şey yapmaz. Bu işin en kötü yanı, İnokov'un okuluma ne denli büyük ölçüde zarar vermiş olduğunu kavrayamaması; Liza beni şaşırtıyor; gencecik bir delikanlının kendisine âşık olmasını nasıl önleyemedi, anlayamıyorum? Onda, yaşadığımız dönem için hayli tehlikeli sayılabilecek, insanlara karşı sürekli merak içinde olma özelliği var. Sen, ortamın gittikçe karışmakta olduğunu ve böyle bir ortamda, düzenin korunması adına yönetimin biraz küstahça davranmasının doğal olduğunu yazdığında, haklıydın."

Düzene ve bunun sağlanmasının gerekliliği üzerine çok şey daha yazılmıştı, ancak Samgin mektubu sonuna kadar okuyamadan, girişte biri öksürdü, tükürdü ve kapıda kısacık boylu bir adamcağız belirdi:

"Girebilir miyim?"

"Buyrun."

"Somova evde mi?"

Lübaşa, kapısını biraz aralayarak: "Hemen geliyorum," diye bağırdı.

Adamcağız pencereden gelen ışığa doğru bir adım attı ve Samgin'e yaklaşmaya başladı; yaklaşırken Klim'in yüzüne o denli sert bakıyordu ki, Klim kalktı ve kendisini tanıttı; bir yandan da aklından 'bu adam o "açıklayıcı beyefendi" olmalı,' diye geçirdi.

Konuk, Klim'in eline kuru, soğuk elini koyarak bu eli sıkmasını beklerken: "Evet," dedi. "Siz Yakov Akimoviç'in akrabası değil misiniz?"

"Benim amcam olur."

"Ha. Onunla Saratov hapishanesinde beraber yatmıştık."

"Vefat etmiş."

"Çok doğru. Yanımda öldü."

Adamcağız Klim'in karşısına sandalyeye oturdu. Oturduktan

sonra da Klim'e birkaç saniye fare gözlerinin tedirgin bakışıyla dik dik baktı, sonra kanepeye geçerek oturdu ve yeniden, bir ressamın resmini yapmak istediği modele bakması gibi, Klim'e bakmaya başladı. Bu adam orta boyludan da kısa, çok zayıf birisiydi; üzerinde Lev Tolstoy'un giydiğine benzeyen, sonbahar bulutları renginde bir gömlek vardı; yüzü, kır sakalı zamanından önce çıkmış ergenlik çağındaki bir gencin yüzünü andırıyordu; kapkara küçük gözlerini karşısındakini rahatsız edecek bir tavırla Klim'e dikmişti. Yüzü, sivri, küçük bir burunla ve neredeyse tüm dişlerin dökülmüş olduğu, gür olmayan fırça gibi beyaz bıyığın örttüğü minik bir ağızla süslenmişti.

"Buradaki üniversiteden misiniz?"

"Evet."

Adam, kendisinden emin bir tavırla: "Hukukçusunuzdur," dedi ve yeniden masanın yanındaki sandalyeye oturdu, cebinden küçük bir deri torbacık ve sigara kâğıdı tomarını çıkardı ve sigarasını sararken: "Hukukçular mühendislerden hemen ayırt edilebiliyorlar," dedi.

'Her biri, öyle ya da böyle kendini belli ediyor,' diye öfkeyle düşündü Samgin. Aslında doğanın bu farklılığı belirlemiş olduğunun bilincindeydi. Yemek salonuna, tıpkı günah çıkartma ayinine hazırlanmışçasına, beyaz giysiler içerisinde ve gece terlikleri ile Lübaşa girdi.

"Ne oldu Mişa amca?"

"Kabul etmiyorum," dedi adam, başını olumsuz bir biçimde yandan yana sallayarak.

Lübaşa: "Aman, korkaklığa bak!" diye söylendi. Saç örgüsünü çekip acıdan yüzünü ekşittikten sonra, genç kız yeniden sordu:

"Demek ki, her şey sizin önerdiğiniz gibi olacak?"

Mişa amca, memnun bir tavırla, tavana doğru sigara dumanını uzun uzun üfleyerek: "Aynen öyle," diye yanıtladı. Lübaşa, Samgin'e döndü:

"İşte, Mişa amca, İpatyevskiy'i iyi tanırdı," diye açıkladı.

"Oğlunu ve babasını," diye düzeltti, Mişa amca, parmağını kaldırarak. "Oğluyla ben Vladimir'de hapis yatmıştım. Akıllı bir

gençti, ancak sabırsız ve çok sataşan biriydi. Tüm seminer öğrencileri gibi, gereksiz felsefe yapardı. Babası ise başarısız bir ruhani bilimler öğrencisi ve alkoliğin tekiydi. Onun gibileri, yaşamlarının sonuna doğru gezgin, manastırları dolaşan bir insan olup çıkar, Tanrı'dan korkan tüccar karılarının yemekleriyle beslenir ve halkın aklına türlü saçmalıklar sokarlar."

Mişa amcanın sesi çok alçaktı, ancak tükenmiyor ve sönükleşmiyordu, tıpkı yıllar boyu soğuk ve temiz su veren yeraltı pınarı gibiydi.

Somova, sabırsızca bacağını yere vurarak:

"Manifesto'yu okudunuz mu?" diye sordu.

"Okudum ve gereken yere ilettim."

"Ne diyorsunuz?"

Mişa amca: "Oldukça büyük bir olay," diye yanıt verdi, ama aynı anda incecik dudakları alaylı bir ıslık çalmak üzereymiş gibi büzüldü. "Belki de bu tarihi bir olaydır," diye ekledi adamcağız.

"Tartışmasız!"

"Ne yazık ki o kâğıt, işçilerin anlayabileceğinden fazlasıyla parlak ve akıllıca ifadelerle yazılmış. Bundan başka, ekonomi bilimine karşı şu an moda olan bir saygı gösterisi var yazıda; tartışmasız bilim bilimdir, ancak unutulmaması gereken bir şey de şudur: Thomas Gobbes'in dediği gibi, bilim koşullanmış bir bilgidir, koşullanmamış bilgi ise duygularca sağlanan bir unsurdur. Kafanın doldurulması, yürek için sakıncalıdır. Mihaylovskiy, bunu Herbert Spencer üzerinde gayet iyi bir biçimde kanıtladı..."

Lübaşa, bu konuşmayı hiç çekinmeden böldü ve Mişa amcayı bir şeyler yemesi için masaya davet etti. Mişa amca sessizce kalkıp masaya geçti, bir dilim çavdar ekmeği aldı, bardağını sütle doldurdu, ama birden kalkıp odanın içerisinde sigarasının izmaritini atacak yer aradı. Bu hareketi, adamcağızı Samgin'in gözlerinde hemencecik sıradanlaştırdı. Samgin o ana kadar izmarit ve benzeri küçük şeylerden sıkılan, bu halleriyle sıradan, gündelik yaşama takılıp kalan birçok insan görmüştü.

Yemek salonuna, tıpkı tramvaya girer gibi, yan yan yürüyerek, orta boylu, tıknaz, kara sakallı, nemli gözlü ve hoşnutsuz yüz ifadeli bir adam girdi.

Lübaşa, adamı: "Pimen Gusarov," diye tanıttı; adam iki kez başını salladı, Somova'nın önüne bir deste dergi koyarak, metalik bir sesle:

"Sayfa numaraları, kapaklarında belirtilmiştir," dedi.

Adam da hemen Manifesto'dan öfkeli bir tavırla söz etmeye başladı:

"Çoktan çıkmalıydı. Bizde herkes nasıl düşünmek gerektiğinden konuşur, aslında nelerin yapılması gerektiği konuşulmalı."

Mişa amca, düşünceyi desteklercesine başını eğdi, ancak bu Gusarov'u tatmin etmemiş olacak ki, aynı kızgın tavırla sürdürdü.

"Liberal ihtiyarlar dergilerde hâlâ sızlanıp, 'böyle yaşanmaz' gibi bir şeyler fısıldıyorlar: Bizim kuşağımız ise, nasıl ve nelerin özlemiyle yaşamak gerektiğini belirlemiş bile."

Klim, adama: "Siz Marksist misiniz?" diye sordu.

Gusarov tek gözüyle, Klim'e baktı, sonra gözlerini tabağının içine dikti:

"Farklı düşüncelere sahip bir insanım. Ekonomik faktörün rolünü kabul etmekteyim, ancak kişiliğin tarihteki rolünün çok önemli olduğuna da inanmaktayım. Materyalizmi ele alırsak: Ne kadar da evirip çevirseniz, aslında kötümser bir öğretidir; devrim ise daima iyimser insanların yaptığı bir iştir. Toplumcu idealizm ve coşkulu bir insan sevgisi olmaksızın devrim gerçekleşemez; materyalizmin coşkusu ise aldırmazlıktır aslında."

Adam karamsar ama bir o kadar da kararlı bir tavırla konuşuyordu, "o"ları biraz uzatıyor, neşesiz gözlerini bir Mişa amcaya bir Somova'ya dikiyor, sonra Klim'e bakıyordu. Klim bu adama karşı çıkmamak gerektiğini düşündü, kavga başlatabilecek biri gibiydi; yine de Klim temkinli bir biçimde, aldırmazlıkla ilgili ne düşündüğünü sordu, Gusarov kaba bir tavırla kestirip attı:

"Eristikle uğraşmam. Düşüncelerimi belirttim, istediğinizi düşünün. Öncelikle monarşiyi yok etmemiz gerek. Sonra neyin ne olduğuna bakarız."

Lübaşa, Gusarov'a dostça olmayan bir bakışla bakıyordu. Mişa amca Gusarov'un söylediklerini onaylarcasına, seyrek saçlı

grimsi kafasını arada bir sallıyor, sigara ağızlığını demir maşayla temizliyordu. Gusarov, hızlı bir biçimde sütlü ahududu yemeye başladı, ancak yerken tıpkı sirke yutuyormuş gibi yüzünü ekşitiyordu. Adamın dudakları parlak, yüz ve boyundaki teni kansız, ekin kargası kadar siyah saçların olduğu yere kadar pudralanmış gibiydi. Üzerindeki gri takımı dardı; Gusarov yavaş hareket ediyor, her hareketiyle bolca kolalanmış gömleği gıcırdıyordu. Adam arada bir elini ceketinin altına sokuyor, arada pantolon askılığını çekiştiriyor, askılık da kolalı gömleğe vurarak boğuk bir ses çıkarıyordu. Gusarov, iki tabak ahududu yedikten sonra dudaklarını ve sakalını mendiliyle sildi, kalktı, aynaya baktı ve tıpkı geldiği gibi ansızın gitti.

"İyi bir gençtir," diye övdü onu, Mişa amca. Samgin'de ise, bu adam çok uzaklardan önemli bir iş için, mesela sevdiği bir kızla evlenmek ya da kaçmış karısını yakalamak için gelerek bagajların teslim edildiği yere uğrayarak bagajını bırakan, mutluluğuna ya da dramına doğru koşmayı sürdüren bir adam izlenimi bırakmıştı.

Kısa süre sonra Mişa amca da gitti; Samgin'in elini sertçe sıktıktan ve sevecen bir biçimde gülümsedikten sonra, adamcağız holde giyinirken Lübaşa'ya:

"Olur, olur, acele etmemek gerek!" dedi.

Onu geçirdikten sonra Somova anlatmaya başladı.

"Mişa amcanın kim olduğunu biliyorsun..."

Samgin, kim olduğunu bilmese de, kaşlarını Mişa amca ile ilgili konuşmanın anlamsız olduğunu ifade etmek ister gibi oynattı: Lübaşa'nın anlattığına göre, Gusarov bir badana ve çatı işçisinin gezgin oğluymuş; baba evinden daha lisenin altıncı sınıfındayken kaçmış, Veteriner Enstitüsü'nde okumuş, ikinci sınıftan atılmış; Tombov eyaletinde zengin bir malikânenin kâhyalığını, Volga boylarında sefer yapan gemilerde tayfalık yapmış, şimdi ise işsizmiş; ancak bir fabrikada ona kayıt memurluğu vaat etmişler.

"Mükemmel bir propagandacı olduğunu söylerler. Ancak ben beğenmiyorum onu; kaba ve kendini beğenmiş, bir de ne kadar geniş dişleri var gördün mü? Tıpkı armoniğin klavyesi gibi," diye anlattı Lübaşa.

Samgin: "Bana aptal biriymiş gibi geldi!" dedi.

"Hayır, o hali kendisine olan saygıdan," diye açıkladı Lübaşa. "Sempatik biri varsa o da Dolganov'dur, beğendin mi onu? Aman Klim, ne kadar da çok yeni insan var! Yaşam..."

Klim, Lübaşa'nın söyleyeceklerini sürdürdü:

"Gereksiz, işe yaramaz insanları atıyor ve onlar da işte böyle, orada burada dolanıp duruyorlar..."

Bu sözler Klim'in Lübaşa'yı azarlama girişiminin başlangıcı niteliğindeydi, ancak genç kadın saate bakıp, korkmuş bir yüz ifadesiyle başını tuttu.

"Aman, geç kalıyorum! Petrovskiy parkına gitmem gerekiyor, kaçıyorum, kaçıyorum!" diye bağırarak gitti.

Lübaşa, koşarken ayağından fırlayan terliğini kapının önünde öylece bırakıp gitmişti.

Samgin, annesine, İnokov'a, Spivak'a ilişkin önemsiz şeyler düşünerek odada dolaştı, ancak bu insanlar ondan fazlasıyla uzaktı ve ilgisini çekmiyordu. Kafasında dönüp dolaşan tek düşünce "Manifesto'nun ne olduğu" idi? Yoksa gerçekten de aydın kesimi örgütleyebilecek, öğrenci ve işçi hareketini eline alarak geveze, histerik ve anarşistleri safdışı bırakabilecek ciddi bir siyasi parti var olabilir miydi?

Kültürlü insanların partisinde kendisi de yer alabilirdi aslında. Samgin, Preys'in evine gitti, ancak orada hizmetçi Kazya neşeyle, Boris Viktoroviç'in yurtdışına gittiğini bildirdi. Samgin bir restorana girdi, yemek yedi, daha sonra iki saat kadar operet tiyatrosunda bir oyun izledi; ortam sıkıcı ve anlamsızdı. Klim, eve gece yarısına doğru döndü. Anfimyevna, Lübaşa'nın kısa süre önce geldiğini, ancak artık uyumak için odasına çekildiğini söyledi. Klim de yatmaya gitti; rüyasında kendisini karanlık, boş bir sahnede oturduğunu ve karanlıkta birinin kendisine ısrarla:

"Lütfen kalkın!" diye bağırdığını gördü.

Klim kalkamıyordu, üzerinde geniş, ağır bir giysi vardı sanki; o zaman aynı ses üzerine tıpkı rüzgâr gibi abanıp, Klim'i salladı ve kulağına doğru:

"Kalkın!" diye üfledi.

Samgin uyanarak yatağın üzerine oturdu.

Jandarma subayı yataktan bir adım geri çekilerek: "Soyadınız?" diye sordu. Bu adam üzerinde yargıç üniforması olan bir diğer adamın yanında durdu, elinde şamdansız bir mumla onlara yan dönmüş bir asker vardı; asker tuttuğu mumla Klim'in yüzünü aydınlatmaya çalışıyordu; yemek salonunun kapısında ise bir diğer jandarma görevlisi duruyordu.

Genç, çok solgun benizli ve parıldayan gözlü subay, çok ciddi bir tavırla: "Soyadınız?" diye yineledi. Samgin, gözlüğünü bulup taktı, iç geçirdi ve soyadını söyledi.

Subay kuşkuyla, kimlik isteyerek: "Nasıl?" diye sordu; Klim ceketini aldı ve uzun süre eliyle cebin olduğu yeri aradı, sonunda cebi bulup içinde olan her şeyi çıkardı ve sessizce jandarmaya uzattı.

Subay, kâğıtları açarken, askere: "Işığı buraya ver!" diye emretti. Yemek salonunda lamba yaktılar ve birisi yavaşça:

"Buraya getir," diye emretti.

Sonra çınlayan bir sesle Lübaşa'nın sorusu duyuldu:

"Bunlar da ne demek oluyor?"

Aynı ses: "Arama," diye yanıtladı, sonra da:

"Varvara Antropova siz misiniz?" diye sordu.

"Ben, Lübov Somova'yım."

"Daire sahibesi nerede peki?" diye sordu ses.

"Ve aynı zamanda da evin sahibesi," diye ekledi hırıltılı bir ses.

"Ne?"

"Ev sahibesi, daha önce belirttiğim gibi, Kostroma'ya gitti."

"Bu dairede başka kimler oturuyor?"

"Hiç kimse," diye kızgın bir tavırla yanıtladı Lübaşa.

Samgin giyinirken subayla memurun bakıştığını fark etti; subay Klim'in kâğıtlarıyla avucuna vurarak:

"Burada çoktan beri mi kalıyorsunuz?" diye sordu.

"Finlandiya'dan gelirken bir günlüğüne uğradım."

Subay, Klim'e doğru eğildi.

"Nereden gelirken?"

"Vıborg'tan. Diğer kentlerde de bulundum."

Memur gülümsedi ve bıyığını burarak yemek salonuna geçti; subay yana doğru çekildi ve memurun arkasından parmakla işaret ederek, Klim'i çağırdı:

"Buyrun."

Yemek salonunda, masanın önünde başka bir subay oturuyordu. Bu adam orta boylu, esmer yüzlü, sivri burunlu, kafasının tepesi fırça gibi dik ak saçlı ve yine fırça gibi dik bıyıklı biriydi. Adam iyi bir asker gibi duruyordu; üniforması sırtında tıpkı bir kambur gibi kabarmış, yakası ensesine tırmanmıştı. Adam not defterlerini karıştırıyordu. Klim girdiğinde yassı gözlerini kaldırarak:

"Bu tiyatro ile ilgili bir şey mi?" diye sordu.

Sonra masanın üzerine yeniden eğilerek, kendi kendine:

"Dersler," diye söylendi.

Subay, kanepenin köşesinde küskün bir yüz ifadesiyle oturmakta olan Lübaşa'ya göz attı. Teğmen, subayın önüne Klim'in evraklarını bıraktı, adama doğru eğilerek, birkaç saniye grimsi kulağına bir şeyler fısıldadı. Komutan, genç subayı elinin hareketiyle durdurdu ve Klim'e dönerek.

"Finlandiya'dan mı geliyorsunuz? Ne zaman geldiniz?" diye sordu.

"Bugün, sabah."

"Oraya hangi nedenle gitmiştiniz?"

"Babamı toprağa vermeye."

Subay kalktı, öksürdü ve Samgin'in daha önce uyuduğu odaya geçti; teğmen ve memur onu izledi. Memur dudaklarındaki alaycı gülümsemeyi ve mimikleri güçlükle tutuyordu. Odaya girdikten sonra kapıyı sıkıca kapattılar, Samgin ise:

'Ben de tıpkı onlar gibi jandarmalara arama esnasında eşlik etmek durumunda kalacağım ve herhalde böyle gülümseyeceğim,' diye düşündü.

Klim, aramanın onu ilgilendirmediğini biliyor, kendisini rahat ve yarı uykulu hissediyordu. Antreye girişte bir polis memuru oturuyordu; kılıcını bacaklarının arasında dik koymuştu, çok kırmı-

zı ellerini kılıcın kınında tutuyor, giriş kapısında ise iki tanık bekleşiyordu. Odalarda botlarındaki mahmuzları tiz sesler çıkaran jandarmalar arama yapıyorlar, mobilyaları iterek duvarlardaki çerçeveleri indiriyorlardı; bunların hiçbirisi Samgin için yeni bir şey değildi.

Somova ansızın: "Şeytan bilir, nedir bu saçmalıklar!" diye bağırdı. Klim bu sözler üzerine Lübaşa'dan birkaç adım öteye çekildi, o ise:

"Polis, bana içecek bir şeyler getirmelerini söyleyin," diye yüksek sesle talepte bulundu.

Polis hiç hareket etmeden, kapının arkasında durmakta olan birisine emir verdi:

"Petrov, söyle getirsinler."

Bir dakika sonra, elinde bir tepsiyle içeri Anfimyevna girdi; tepsinin üzerinde suyla dolu bir sürahi vardı; Somova bardağa su doldururken sürahiyi çok yukarı kaldırdı ve Klim genç kadının suyun bardağa dökülürken çıkardığı şırıltı arasından Anfimyevna'ya bir şeyler fısıldadığını duydu. Klim, korkuyla çevresine baktı.

'Rezalet çıkartacak bu kadın,' diye düşündü.

Teğmen, kapıdan başını uzatarak:

"Dairede telefon var mı," diye sordu.

Lübaşa: "Arayın," diye yanıtladı, jandarmaların biri ise:

"Hayır, yok efendim!" diye yanıt verdi.

Anfimyevna kapıya doğru yürüdü, eşikte tanıklara çarparak:

"Görmüyor musunuz, elimde kap kacakla yürüyorum!" diyerek onları azarladı. Aslında ellerinde hiçbir şey yoktu.

Samgin, olaylar hiç de beklediği gibi sonuçlanmadığı için şaşkındı. Ak saçlı jandarma memuru ve savcının arkadaşı yemek salonuna yüzlerinde birbirine küsmüş ifadelerle girdiler. Teğmen masaya oturup bir şeyler yazmaya başladı, savcılıktan gelen adam ise pencerenin önünde durarak, odada olup bitenlere sırtını dönmüştü. Ancak ak saçlı memur Lübaşa'ya yaklaştı ve:

"Sizden giyinmenizi rica ediyorum," dedi.

Lübaşa kalktı ve odasına yöneldi; adımları fazlasıyla kararlı

görünüyordu; jandarma kadının ardından baktı ve Samgin'e dönerek:

"Siz de giyinin lütfen," diye rica etti.

Bir buçuk saat kadar sonra, Samgin, tanıklardan birisini izleyerek yürüyordu. Tanık sallanarak Klim'in önünde yürüyor, arkasından, çizmelerinin mahmuzlarını şakırdatarak jandarma memuru geliyordu. Doğuda gökyüzü şafak öncesi yeşilimtırak bir renk almıştı; ancak kent ılık, biraz boğucu bir karanlığın içerisinde hâlâ uyukluyordu. Samgin, içindeki rahatlıktan dolayı biraz da memnundu; aslında ellerini paltosunun ceplerine sokmuş durumda, adeta ayakları yere değmeden, tıpkı kendi kendini kollarında taşıyormuş gibi giden bu adamın peşinden boş sokaklarda yürümek onur kırıcıydı.

Klim, kendisini biraz da kahraman gibi hissederek: 'İşte, ben de cezamı çekmek üzere tutuklandım,' diye düşünüyordu. Bu tutuklamanın yanlışlıktan başka bir şey olmadığından bir an bile kuşku duymuyor, bu şekilde düşünmesine savcının davranışları da neden oluyordu. Ara sokaklardan yürüyorlardı. Sokakların birinde, Samgin'in beş adım kadar önünde, bir ev girişinin kapısı açıldı, sokağa geniş şapka takmış, gri paltolu bir kadın çıktı, kapıyı kapatırken bir erkek sesi:

"Aman unutmayın..." diye tembihte bulundu.

Kadın, kendisine doğru bir adım attığında Klim yol vermek için yana çekildi; kadını tanımıştı: Bu bayan, Lütov'un arkadaşıydı; Klim kadının da onu tanıdığını fark etti.

Klim, içinden biraz gururlandığını hissederek: 'Yarın, tutuklandığımı herkes öğrenecek,' diye düşündü. 'Bu hanıma "siz" diye hitap ediyorlardı, demek ki aralarındaki ilişki aşk ilişkisi değil, gizli faaliyet.'

Samgin beklediğinin aksine, polis karakolu yerine jandarma birimine getirildiğini görünce çok şaşırdı. Klim, yarı zemin katı olan bir odaya getirilmişti; odanın penceresini demir parmaklıklar dışarıdan çaprazlama bir biçimde örtüyordu ve pencerenin alt camları, çukurun kerpiç taşlarına dayanmıştı; üst camlardan pembemsi gökyüzü kare biçiminde görünüyordu.

Klim, acı bir gülümsemeyle: 'Ortamımı değiştirdim,' diye düşündü; kendisini yorgun ve bitkin hissediyordu, o yüzden hemen soyunup yattı ve uykuya daldı. Klim günün ortasına doğru uyanmış, saatin kaç olduğunu odadaki sıcaklıktan tahmin etmişti. Odanın duvarları defalarca boyanmış olmasına rağmen silinmiş yazı kazıntılarıyla doluydu. Odada dezenfektan asit kokusuyla küf kokusu birbirine karışmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, Samgin'in uyanmasını bekliyorlardı; kapı sürgüsünün sesi duyuldu, kapı açıldı ve yılların yıprattığı yaşlı bir jandarma memuru, Klim'i sevecen bir tavırla, elini yüzünü yıkaması için çağırdı. Sonra, tıpkı kahvede olduğu gibi çay verdiler; biri dem diğeri suyla dolu olmak üzere iki çaydanlık, yarım paskalya çöreği, bir dilim limon ve dört parça şeker getirdiler. Çayı içtikten sonra, Klim kendisini sorguya çağırmalarını beklemeye başladı; morali bozuk değildi, ancak sorguya çağırmadılar, restorandan soğuk olmasına karşın lezzetli bir yemek getirdiler. İlk gün oldukça hızlı geçmişti; ikinci gün biraz daha uzun gibiydi, ancak yine de üçüncü günden daha kısa gelmişti; böylelikle, yerkürenin güneş çevresinde dönme yasasını ihlal edercesine, günler giderek uzun gelmeye, her geçen gün, anlamsız can sıkıntısını güçlendirmeye başlamış, ruhunun içinde bulunduğu boşluğu artırmıştı. Binada bir manastır sessizliği hakimdi; arada bir kapının ardında mahmuz şakırtıları ve homurtulu sesler duyuluyordu. Samgin yalnızca bir kez sitemkâr bir haykırış duyabildi:

"Osilin değil, sersem, Osinin! İnsan değiller ki... bizim..."

Samgin'in on birinci esaret gününde, göğsü bir sürü madalyayla süslü bir subay kapıyı açtı, Klim'e öldürücü bir bakış fırlattıktan ve bembeyaz sakalının altına gizlenmiş bir madalyayı daha çıkardıktan sonra, emretti:

"Buyrunuz!"

Bir dakika kadar sonra, Samgin'in daha önce yaşamış olduğu bir olayın yinelenmek üzere olduğunu düşünmesi için ortam hazırdı. Samgin bir çalışma odasına getirilmişti; masanın arkasında bir subay oturuyordu; yalnız buradaki çalışma odasının ortamı, albay Popov'un odasında olduğu kadar sıcak değil, daha ciddi ve

resmiydi. Klim'in tutuklandığı gün arama yapan subay bu kez ona daha genç göründü. Adamın yüzü, tıpkı uzun süre güneyde yaşamış beyaz tenli kuzeylilerinki gibi, esmerleşmişti; gözlerinin parlak, hatta neşeli bile olduğu söylenebilirdi. Samgin tipik bir asker ifadesi taşımakta olan bu yüzde sıra dışı olarak nitelenebilecek bir ifade fark etmemişti ve bu durum onu hemen rahatlattı. Jandarma subayı sevecen bir tavırla:

"Canınız sıkılmıştır herhalde?" dedi.

"Biraz," diye itiraf etti Klim. "Bunun nedenini..."

Ancak subay, sözünü bitirmesine olanak tanımadan yağmurun yağmayışından, havanın boğuculuğundan yakınmaya başladı.

"Sigara içer misiniz?" diye sordu.

Sonra birden dirseklerini masaya koyup, parmaklarını birbirlerine kenetleyerek, yavaşça:

"E-e, neye karar verdiniz?" diye sordu.

Samgin bir süre sustu, ancak soruya bir açıklama gelmeyince, o da:

"Neyi kastettiğinizi anlayamadım?" diye yanıtladı.

"Sizi kastediyorum."

Subay başıyla yukarı doğru bir hareket yaptı, masanın altındaki bacaklarını uzattı, ellerini ceplerine soktu; yüzünde duyduklarına anlam veremeyen bir insanın ifadesi belirdi. Burnuyla havayı koklar gibi bir hareketten sonra, ördeğimsi bir ses çıkardı ve düşüncelerini paylaşır gibi bir tavırla konuşmaya başladı:

"Görevim gereği saygıdeğer annenizin mektuplarını, notlarınızı incelemiş bulunuyorum; hepsini değil henüz, ama, itiraf etmeliyim ki şaşırdım! Nasıl oluyor da, sizin gibi bilinçli ve ciddi bir insan, jandarma subaylarıyla ikinci kez karşılaşıyor?"

"Bu konuda bilginiz var demek," diye sordu Klim gülümseyerek; ancak bunu söyledikten hemen sonra yanıtının temkinli olmadığını, gülümsemenin ise yersiz olduğunu düşündü.

"Olaylardan haberim var, ancak gerekçeler konusunda bir bilgim yok. Gerekçeler pek anlaşılır türden değildir!" diye söylendi jandarma subayı; masanın üzerindeki makası alarak şakırdattı.

"Bakın ne diyeceğim," dedi kaşlarını çatarak genç subay ve: "Bildiğim kadarıyla bazı arkadaşlarım üniversite öğrencileriyle ilgili sorunlarda, sözümona 'baba nasihatı' yöntemini kullanırlar; dertleri paylaşıyormuş gibi görünmeye çalışır, ikna etmeye çabalar ve genel olarak duygusallık numaraları yaparlar. Ben onlardan değilim," diye vurguladı, makası masanın üzerindeki eliyle tutarak ve kuru, tekdüze bir sesle sözleri sıralamaya başladı: "Ben sevdiğim işi, yani devlet güvenliğini sağlama işimi, namusumla yapıyorum ve birisinin düzene karşı düşmanca duygular içerisinde olduğunu gördüğümde ona acımam! Hayır efendim, insan, akıl sahibi bir varlıktır ve eğer birisi cezayı hak etmiş ise, ben o insanın hak ettiği cezayı çekmesi için ne gerekiyorsa yaparım. Bazen de hak ettiğinden daha büyük ceza vermenin de yararı var, avans olarak, gelecek adına. Anlıyor musunuz?"

Samgin tam "evet" diyecekken kendini tuttu, ve:

"Sizi dinliyorum," diye yanıtladı.

Subay tekrar makası şakırdattı, masaya fırlattı, o an gözleri, doğal biçimini yitirerek genişledi ve yayvan bir hal aldı.

"Nasıl oluyor da, siz, kariyerinizi tehlikeye atarak siyasi açıdan güven vermeyen insanların ortamında bulunuyorsunuz; hem de sempati beslemediğiniz insanların arasında..."

Klim, subayın yüzüne dikkatle bakarak: "Notlarıma bakarak bu sonucu çıkaramazsınız," diye aceleyle yanıtladı.

"Neyi çıkaramazmışım?" diye sordu jandarma.

Klim yanıtlamadı, ancak içinde gelişmiş olan insanlara güvenmeme duygusu, bu adamın aslında kendisini göstermeye çalıştığı kadar korkunç olmadığını fısıldadı.

"Yoksa siz, nasıl derler, 'göz boyamak' için not tutmuyorsunuz herhalde!" diye atıldı subay. "Bu notlarınızda siyasal manevracılara karşı olduğunuz açıkça anlaşılıyor ve aslında adlarını vermiyor olsanız bile, Marakuyev'in düzenlediği toplantılara katıldığınızı biliyorum..."

"Bu topluluğun üyesi olduğumu iddia edemezsiniz, ya da siyasi görüşlerimin..."

Jandarma, Klim'in sözünü: "Hakkınızda çok şey biliyoruz, bü-

yük olasılıkla da her şeyi!" diye kesti. Samgin ise yeniden gereksiz bir laf etmiş olduğunu sezerek, konuşmasına engel olduğu için subaya içinden teşekkür etti.

O an Klim, adamın yüzünün, kemiklerin üzerinde var olan kaslardan değil de, kıkırdaktanmışçasına hareketli olduğunu fark etti; yüzü daha çok koyulaştı, burnuna doğru toplandı, sivrileşti; gözlerinin ağır ve ciddi bakışı olmasa komik olarak bile nitelenebilirdi. Subay sesini yükselterek konuşmasını sürdürdü:

"Bu durum, üniversitede öğrenim görme hakkından mahrum bırakılmanız ve Moskova'dan doğduğunuz yere polis gözetimi altında yaşamak üzere gönderilmeniz için yeterli bir nedendir zaten."

Adam sustu, yavaşça yüz kaslarını gevşetti, gözlerini iri iri açarak dudaklarını şapırdattı.

"Ancak yönetim insancıldır, yaşamda tutunamamış ve kişisel başarısızlıklardan ötürü kin besleyen insanların, ki tüm devrimciler öyledir, sayısını artırmak niyetinde değildir."

Subay elindeki makası tekrar şakırdatarak, masada durmakta olan bir kâğıt yaprağına baktı ve üzerine parmağıyla vurarak:

"İşte burada siz: 'Her iki cephede savaşacak değilim,' 'bu cephelerin hiçbirinde rastlantı sonucu bile bulunmak gibi bir niyetim yok,' diye yazmışsınız; bu günümüzde tamamen olanaksız bir durum! Buradaki notunuz, başka bir yerde Kozlov adındaki bir ihtiyarı anlatırken, onun Rusya bilgisine ve aşkına duyduğunuz hayranlığı tanımladığınız yazıdaki düşüncelerinizle çelişiyor. Aşk, tıpkı inanç gibidir, yaşanmıyorsa ölü demektir!"

Jandarma subayı yüzünü yine sivrileştirerek babacan bir tavırla ikna etmek için konuşmaya başladı:

"Hayır, siz karar vermek durumundasınız, ya biz ya da onlar?"

'Akıllı biri değilmiş,' diye düşündü Samgin.

"Biz, Rusya'yı uluslararası alanda parlak konumuna kavuşturmuş, iç güzelliğini ve özgün kültürünü yaratmış olan insanlarız."

Bu babacan tavrıyla uzun uzun köylüler için kurulmuş olan bankadan, göç yönetim kurulunun çalışmalarından, kilise bünye-

sinde kurulmuş olan okullardan, giderek daha çok işçiye gereksinim duymaya başlayan ekonomide gerçekleşmekte olan büyümeden söz etmeye başladı; hükümetin işverenlerle işçilerin arasındaki ilişkiye müdahale etmesi gerektiğinden, yönetimin çalışma saatlerini kısalttığından, fabrikalarda kurulmuş olan denetleme kurullarından, hastane ve sigorta hizmeti projelerinin gerçekleşmekte olduğundan uzun uzun söz etti.

Jandarma subayı coşkuyla: "Sizi temin ederim ki, yönetim ekonomik canlanmanın, siyasi buhrana dönüşmesine müsaade etmeyecektir, hayır efendim etmeyecektir!" diye bağırdı, sonra da Samgin'in gözlerine bakarak, ikinci kez sordu:

"E-e, ne düşünüyorsunuz?"

"Sorunuzu anlamıyorum," dedi Samgin; kendini o anda jandarmadan daha akıllı hissediyor, bundan dolayı da adamın açık sözlülüğü, kararlılığı ve hatta dış görünümü bile hoşuna gidiyordu. Subay, fizik olarak sağlam yapılıydı; atılgan bir kişiliği, hoş bir görünümü vardı.

"Anlamıyor musunuz?" diye sordu subay; renkli gözleri, birden yeniden yayvanlaşmıştı. "Aslında anlamak güç değil; size gerçek görüşlerinizin hangi doğrultuda olduğunu açıkça belirtmenizi ve yasanın yanında kararlı bir biçimde yer almanızı öneriyorum... evet, ne diyorsunuz?"

Samgin, böyle bir öneriyi beklemiyor olsa da, o an kendini pek de bozulmuş ya da alınmış hissetmedi. Omuz silkerek sessizce gülümsedi, jandarma ise elindeki makasla tekrar havayı "keserek", masada durmakta olan kâğıtları gösterdi, ayağa kalkıp, Samgin'e doğru eğildi ve yavaşça:

"Size bana bilgi verecek biri olmanızı öneriyorum..." Samgin'in de oturmakta olduğu sandalyeden kalktığını görünce: "Durun, durun!" diye atıldı.

Klim, çok sakin bir tavırla: "Beni küçük düşürüyorsunuz," dedi. "İspiyonculuk yapmayacağım."

"Size hiç de öyle bir şey önermedim!" diye alınmış bir tavırla söze başladı jandarma subayı. "Kiminle konuştuğumun bilincindeyim. Bu nasıl bir düşünce böyle! İspiyonculuk da ne demek?

Her elçilikte askeri ajan vardır siz ona ispiyoncu mu dersiniz? Mickiewicz'in *Konrad Vallenrod* manzum eserini okudunuz mu?" diye aceleyle konuşuyordu. "Size ücretli bir çalışma önermiyorum, gönüllü, ideolojik bir işbirliğinden söz ediyorum."

Oturarak elindeki makasla tıpkı berber gibi, ustaca hareketler yapmaya başladı; sözlerini yavaş bir biçimde, yumuşak bir ses tonuyla sürdürüyordu:

"Bize, devrim konusunda var olan düşüncelerin, dikkatinizi çekerim, özellikle düşüncelerin, gelişiminden haberdar olan aydın ve bilgili insanlar gerek; bu insanlar, yalnızca düzenin karşıtları ile savaşmak için değil, adaletin sağlanması, yanlışlardan kaçınmak ve kuzuları keçilerden ayırmak için gerekli. Gençlik hareketlerinde birçok kişi haksız yere zarar görüyor...

Samgin de oturdu; bacakları titremeye ve artık korktuğunu hissetmeye başlamıştı. Jandarma subayının konuşmasını sürdürürken, "Manifesto"dan, Narodniklerin özgürlük yanlılarının taktiğini benimsemeye özendiklerinden, tüm bu işlerin içinden, net bilgiler olmaksızın çıkmanın güç olduğundan, bu gelişmelerin ne kadarının boş laf, ne kadarının ise gerçek gelişmeler olduğunu çözmenin öneminden; coşkulu, romantik ya da iradesiz ve siyaset konusunda cahil olan gençliğin korunması için, bu konunun mutlaka çözüme kavuşması gerektiğinden söz edip durdu.

Klim: "E-e, ne diyorsunuz peki?" dediğini yine duydu; herhalde subayın sıkça yinelemeye alışkın olduğu bir soruydu bu.

Samgin: "Böyle bir işe girişmem," diye olabildiğince sakin bir tavırla yanıtladı.

"Bu kesin bir karar mı?"

"Evet."

Subay gülümseyerek kalktı, başını salladı.

"Size bunun nedenini sormayacağım, ama net konuşacağım; kararınıza inanmıyorum! Size gösterdiğim yol, yurdumuza özverili bir biçimde hizmet etme yoludur, yani sizin yolunuz. Aynen öyle: özverili hizmet yolu," diye yineledi, subay. "Öyleyse, özgürsünüz... Moskova sınırları içerisinde. Aslında sizden buradan ayrılmayacağınıza ilişkin bir imza almam gerekli, pek uzun bir süre

için değil! Ancak ben sözünüzün yeterli olacağını düşünüyorum, ayrılmayacaksınız, değil mi?"

Klim, rahat bir soluk alarak: "Tabii ki, gitmeyeceğim," diye yanıtladı.

"Notlarınızın bir bölümünü, şunları, alabilirsiniz! Antropova'nın dairesinde mi kalacaksınız? Bu arada: Lübov Somova'yı çoktan mı tanırsınız?"

"Çocukluğumdan beri."

"Nasıl bir insandır?"

"Çok... iyi yürekli bir kızdır," diye biraz sustuktan sonra yanıtladı Samgin.

"Hım? Peki o zaman, görüşmek üzere."

Jandarma subayı elini uzattı. Klim de elini uzattı ve subayın sert parmaklarının elini sıkıca kavradığını hissetti.

"Düşünün, Klim İvanoviç, sözcüklerden ve yurt sevgisi sözünden korkmaksızın, düşünün," diye önerdi jandarma. Klim, o anda, adamın ses tonunda içten bir iyi niyet ifadesi fark etti.

Samgin, tıpkı bir darbe yedikten sonra, tekrar bir darbe daha yemeyi bekleyen bir insan gibi, boynu bükük, arada bir çevresine bakınarak sokakta yürüyordu. Hava sıcaktı; sıcak rüzgâr, tozları savurarak kentte bir ileri bir geri dolaşıyordu; bu durum Samgin'e bilinçli bir biçimde tutukluların ayakları altına sokaktaki tozları süpüren temizlikçi ihtiyarı anımsattı. Aklına, kürek cezasına mahkûm edilmiş olan bir tutuklunun: "Lazar dirildi!" diye bağırması geldi; bunun üzerine Klim, İncil'deki ölülerin dirilişini anlatan efsanelerin aslında tam olmadığını, akla ve yüreğe bir şey anlatmadıklarını düşündü. Çatıların üzerinde hızlı bir biçimde bulutlar akıp gidiyordu; Moskova nehrinin ötelerinde, grimsi bir bulutun içerisinde bir şimşek çaktı. Samgin kulak kabarttı, kentin gürültüsünün ardından gök gürültüsünü duymayı bekliyordu, ancak ses ulaşamadan, bulutun içinde takılıp kaldı. İnsanlar itişip kakışarak, Samgin'e doğru yürüyor, önüne geçiyor ya da ondan uzaklaşarak yollarına devam ediyorlardı. Samgin, İsa Katedralinin bahçesine girdi, bir banka oturdu; aklına ilk gelen düşünce, kendine sorduğu bir soruydu: Jandarma subayının önerisinde onu

korkutan neydi? O anda Klim, subay önermeden çok önce, bu önerinin kendisine yapılacağını biliyormuş gibi bir hisse kapıldı. Onu asıl korkutan, bu gurur kırıcı öneri değil, başka bir şeydi sanki. Samgin, subayın, tuttuğu notlardan yaptığı çıkarımın doğru olmadığını iddia edecek değildi; bunu anımsayınca cebinde duran kâğıt tomarına dokundu ve kararını verdi:

'Yakacağım ve bir daha yazmayacağım.'

Düşünceleri net değildi; belirsiz ama can sıkıcı bir duyguya çarpan düşünceler dağılıp gidiyordu. Yanından iki genç bayan geçti; içlerinden biri Klim'e bakarak diğerini dirseğiyle dürttü ve bir şeyler fısıldadı; arkadaşı da Klim'e baktı, ikisi de adımlarını yavaşlattı.

'Aptal kızlar, bana, intihar etmeye hazırlanan birisine bakarcasına baktılar' diye düşündü. 'Herhalde yüzümde kötü bir ifade var.'

Klim kalktı ve eve gitti, yürürken kendini ikna etmeye çalışıyordu:

'Kuşkusuz ben, her namuslu insan gibi, kendimi ruhsal açıdan gurur kırıcı bir duruma düşmüş hissediyorum. Ruhsal açıdan.'

Ancak Klim, kendisini aksine ikna etmek zorunda hissettiğine göre, aslında bu durumun öyle olmadığını hissediyordu. Jandarma subayının önerisi ona hakaret gibi gelmemişti. Bu düşünceyi bir an önce kafasından atmak için aceleyle düşüncesini geliştirmeye başladı:

'Teori, pratiğe dökülme zorunluluğunu ortaya çıkarmış olsa, Schopenhauer ve Hartmann kendilerini öldürmek zorunda kalırlardı. Lenau, Leopardi ve diğerleri...'

Ama o an, Samgin artık anlamıştı: Onu korkutan, subayın ona yapmış olduğu önerinin gururunu incitmemiş olmasıydı. Bu durum canını fazlasıyla sıkmıştı ve bunu unutmayı yeğliyordu.

'Kendime haksızlık ediyorum,' diye düşünüyordu Klim. 'Bu albay mıdır, astsubay mıdır, aslında aptalın teki. Hem de küstah. Özverili hizmetmiş... Lübaşa'ya karşı aktif savaşım. Budala...'

Samgin yavaş adımlarla yürüyordu ama terden sırılsıklam olmuştu ve ağzında acı bir kuruluk vardı.

Onu görünce Anfimyevna sessiz bir sevinç patlaması yaşadı.

"Aman canım benim, salıvermişler! Tanrım sana şükürler olsun! Ben ise Petruşa Marakuyev gibi uzun süre cezaevinde tutarlar sanıyordum."

İstavroz çıkarırken Anfimyevna gözlerini sildi, sonra büyük bir dikkatle sandalyeye yerleştikten sonra, fısıldayarak konuşmaya başladı:

"Gördünüz mü Lübaşa'ya neler oldu? İşte sonunda yakalandı! Aman Tanrım benim! Canlarım benim, ne diye halk uğruna genç yaşamlarınızı mahvediyorsunuz..."

Tıpkı motoru çalışmak üzere olan bir araba gibi nefes aldıktan sonra, yaşlı kadın bluzunun kollarını dirseklerine kadar sıvamaya başladı; bunu yaparken çok ciddi bir tavırla:

"Sizi götürdükleri o sabah ben de, pazara gider gibi bir sepet alıp evden çıktım, Semyon Vasiliç'e gittim, böyle böyle, dedim. Onlar da aynı gün Taneçka'yı Kostroma'ya, Varya'nın sağ salim olup olmadığını öğrenmek için gönderdiler."

Anfimyevna yüzünü hiç buruşturmadan yeniden kısa bir süre ağladı, sonra kalktı:

"Bir şey yer misiniz ya da çay içer misiniz?" diye sordu.

Samgin yemek yemeyeceğini söyledi, ama Anfimyevna ile birlikte mutfağa gitti.

"Burada kâğıtlar var, yakmak gerekiyor."

"Verin bana bakayım, ben yakarım."

Samgin mutfakta kaldı ve yaşlı kadının ocağın demirinde notlarını yakışını ve külleri sonradan çöp kovasına atışını izledi; kadın külleri kovanın içine attıktan sonra onları bir de süpürgeyle karıştırdı. Bu olup bitenlerde insanı huzursuz eden bir şeyler vardı. Samgin boğazında histerik bir düğüm hissetti; içinden bağırmak, küfretmek geliyordu. Yarım saat kadar, anlamsız bir biçimde, odada bir ileri bir geri dolaşarak, duvarda asılı duran tiyatro sanatçılarının donuk ifadeli fotoğraflarını seyredip durdu, sonunda hamama gitmeye karar verdi. İki saat kadar sonra, Klim, hamamın etkisiyle gevşemiş bir halde semaverin önünde oturuyordu; annesine mektup yazmak için çabalayıp duruyor, ancak elin-

de olmadan kâğıda dökülmekte olan sözler sürekli sıkıntılı ve yakınan bir ifade taşıyordu. Klim birkaç yaprak kâğıt karalayıp bozduktan sonra bu kâğıtları küçük parçalara bölüp attı; odada yine duvarlardaki gravür ve fotoğraflara bakarak bir ileri bir geri dolaşmaya başladı.

Klim, Belinskiy'nin veremli yüzüne dikkatle bakarak: 'Özverili hizmet' diye düşünüyordu.

Antrede birisinin gülüşü duyuldu ve halk şivesinde konuşan bir ses "a"ları vurgulayarak:

"E, o kadar abartma anacım! Alış artık..." diye söylendi.

Yemek salonuna, giyimine özen gösterdiği belli olan ama her haliyle boş bir insan gibi görünen, sarı saçları düzgünce taranmış, flanel takım elbiseli, elinde hasır şapka, şapkanın içinde eldivenleri olan genç bir adam girdi.

Adam mutlu bir tavırla gülümseyerek: "Aleksey Semyonov Gogin," diye kendisini takdim etti; peşinde yürümekte olan Anfimyevna da gülümsüyordu; adam masanın yanına oturdu, şapkasını kanepeye fırlattı, eldivenler şapkadan fırlayıp yere düştü.

Konuk, Anfimyevna'yı: "Zahmet etme," diye uyardı; aslında yaşlı kadın yerinden hareket etmemiş, kapıda durarak, ellerini karnının üzerinde birleştirmiş bir halde, sevecen bir yüz ifadesiyle bakıyordu, bir şeyler bekliyor gibiydi.

Gogin: "Çabuk kurtuldunuz, kutlarım!" dedi ve Klim'i çoktan tanıyormuş gibi teklifsizce baştan ayağa süzdü. Meraklı bir tavırla: "Kimdi canınıza okuyan?" diye ekledi.

Her haliyle iyi bir tuhafiye dükkânında çalışan ve sabahtan akşama kadar hanımlara nezaketle gülümseyen birine benzeyen bu adamın kendini beğenmiş, sağlıklı ve aptal bir yüzü vardı; sıra dışı bir özelliği bulunmayan bu tip yüzler o denli sıradandır ki, bellekte hiç yer etmezler. Mavimsi gözlerindeki aşırı bir şefkat ifadesi kâhyayı andırmasına neden oluyordu.

"Ha, albay Vasilyev demek! Düzenbazın teki! Aslında at satıcısı olacak biridir o, çingene suratlı!"

"Onu tanıyor musunuz?" diye sordu Klim.

"Nasıl tanımam! Onun çabası sayesinde üniversiteden atıl-

dım," diye yanıtladı Gogin, Klim'e miyop gözleriyle bakarak; ardından, zayıf ve boylu boslu olmasına karşın, şişmanların güldüğü gibi, su şakırtısını andıran bir sesle güldü.

Samgin bu şık giyimli adamın bir zamanlar üniversite öğrencisi olabileceğine inanamıyordu, ancak aynı anda aklına takılan başka bir düşünce, ona albay Vasilyev'in işbirlikçilerinin herhalde bu adam gibi, bellekte kalan bir yüzü olmayan insanlar olabileceklerini düşündürdü.

"O adi adam, Lübaşa ile ilgili neler sordu?" diye meraklandı Gogin.

Klim: "Ona ilişkin tek bir kelime bile sormadı," diye yanıtladı.

"Gerçekten tek bir kelime bile mi?"

Samgin başını 'hayır' anlamında salladı, ama sonra ekledi:

"Yalnızca onu ne kadardır tanıdığımı sordu."

Gogin, altın sarısı kısa bıyıklarıyla oynayarak: "Evet," diye mırıldandı.

"Size şunu söyleyeyim, babam Lübaşa'yı himayesine almak istiyor, o babamın yeğeni olur, kız kardeşinin kızıdır."

Klim, sırf bir şeyler söylemiş olmak için ve birden sarışın olan Gogin'in Lübaşa'ya benzediğini düşünerek: "Demek sizin de kuzeniniz," dedi.

"Hayır, ben evlatlık olarak yetiştirme yurdundan alınmışım," diye çok rahat bir tavırla açıkladı Gogin. "Rejimin yandaşları babamı, Lübov Somova'nın kötülükleri özünde barındıran yasadışı unsurun ta kendisi olduğunu söyleyerek korkutuyorlar ve bu da babamın insancıl atılım hevesini kırıyor. Biz babamla, Kızılhaç'ta çalışmasının dışında, Lübaşa'ya ne gibi suçlamalar yöneltildiğini belki bize söyleyebileceğinizi düşündük..."

"Bilmiyorum," diye sert bir tavırla yanıtladı Klim; ancak bu hali Gogin'i hiç etkilemedi ve adam devam etti.

"Lübaşa Nijniy'e gitmişti bir zamanlar, orada bir olaya karışmış olmasın? Siz galiba Nijniy Novgorodlusunuz?"

Klim: "Hayır," diye yanıtladı sonra da Gogin'e Varvara'ya ilişkin bir haber alıp almadığını sordu.

Gogin semaverdeki yansımasına bakarken yüzünü şekilden şekle sokarak: "Sapasağlam," diye yanıtladı. "Bazı belirtilere bakılırsa, Lübaşa'nın işini buradan değil, taşradan birileri başlattı."

Samgin dinlerken kuşkularından giderek emin olmaya başlıyordu; dış görünümüne bakıldığında gayet sıradan görünen bu adam, konuşma tarzıyla kendisini ele veriyordu. Görünmek istediği kadar sıradan birisi değildi. Kendine özgü sözleri vardı ve konuşurken alaycı eğilimini saklayamıyordu.

Lübaşa'yı "Oradan oraya atlayan bir kişilik," diye nitelendirmesi, üvey babasını "liberallerden pek anlamayan birisi" gibi sözlerle anması, "Russkiye Vedomosti" gazetesinin üzerine yumruğuyla vurarak:

"Liberalizmin demir parasıyla bugün geçinemezsin," diye düşüncesini belirtmesi, Klim'in dikkatinden kaçmadı.

Bu adam umursamaz bir tavır içindeydi; fazlasıyla konuşkandı ama sıradan esprilerinin arasında hiç de aptalca olmayan sözler söylüyordu. Samgin onu denemek amacıyla, toplum içerisinde devrimci eğilimlerin arttığını söylediğinde, adam çok sakin bir tavırla:

"Birçok kimseyi, bu durumda yöneten şey aslında inanç değil, inancın gayrimeşru kızı sayılabilecek olan özgüven duygusudur," dedi.

Konuk gittiğinde Samgin neredeyse sevinmişti.

Anfimyevna'ya: "Kim bu adam?" diye sordu.

"Bilmiyor musunuz yoksa?" diye şaşırdı yaşlı kadın. "Semyon Vasiyliç'tir, babası Moskova'da tanınan birisi."

"Onu tanınmış yapan nedir?" diye meraklandı Klim.

"Nasıl bilmezsiniz! Zengindir. Çocuk hastanesi inşa ettirmiş."

"Doktor mu?"

Anfimyevna, alınmış bir tavırla: "Yok canım! Ticaretle uğraşır," diye yanıtladı.

Ertesi gün Mişa amca çıkıp geldi; yorgundu ve üstü başı toz içerisindeydi; Samgin'in elini dostça sıktıktan sonra, Anfimyevna'ya:

"Bir bardak suyla reçel verin varsa, ya da bir küp şeker," dedi.

Adam oturarak Lübaşa ile ilgili olumlu haberler aldığını anlattı ve:

"Somova'nın kitapları arasında *Mistisizmin Felsefesi*'ni bulur musunuz," diye rica etti. "Belki de ben yanlış okumuşum," diye söylene söylene ekledi adamcağız; "Mistisizmin felsefesi olur mu hiç?"

Samgin, Du Prele'in kalın kitabını getirdiğinde, Mişa amca şaşkınlıkla ve biraz yadırgayan bir tavırla başını salladı ve:

"Şuna da bak, felsefenin böylesi de varmış!" dedi.

Kitabı açınca, ihtiyar adam tek gözünü kısarak kitabın sırt aralığına baktı.

"Uzun bir şey versenize," dedi.

Tıpkı eczanede satılan tozların paketlendiği gibi katlanmış küçük bir kâğıt parçasını kendisine verilen kalemle kitabın sırtından iterek çıkardı, kâğıdı açıp okudu, okuduklarından hoşnut kalmış olacak ki, sevinçle gülümsedi.

"Demek ki mistisizmden de yararlı bir şeyler elde edilebilir," diye söylendi.

Adamcağızın davranışlarını gözlemlerken, Samgin, eskiden olsa bu gördüklerini elli yaşını geçmiş bir insana yakışmayacak davranışlar olarak algılayacağını düşündü; şimdi ise albay Vasilyev'i anımsayınca, Mişa amcaya derdini paylaşan bir yüz ifadesiyle gülümsedi.

Mişa amca kâğıdı sıkı bir biçimde, küçük boru gibi sararak, sol elinin baş parmağıyla işaret parmağı arasında sıktı.

"Hiç dikkatinizi çekti mi, evi gözetliyorlar mı?" diye sordu.

"Böyle bir şey fark etmedim," diye yanıtladı Klim.

Ufak tefek adam, emin olmaktan çok, beklenti içinde olduğunu belli eden bir tavırla: "Gözetliyor olmalılar," dedi. Çay kaşığıyla bardağın dibinde kalan reçeli çıkarıp yedikten sonra ağzını mendille sildi ve yüzüne fazlasıyla yakışan, beklenmedik ve iğneleyici gülümsemeyle, Samgin'in göğsüne parmağıyla dokunarak:

"Nasıl oluyor da 'Rusya Sosyal Demokrat Partisinin Manifestosu'nu yayınlayıp hemen ardından 'İşçinin Bayrağı' dergisini çıkartıyorsunuz? Bu dergi artık 'Rus' olan bir partinin çıkardığı bir yayın

ve *Manifesto*'dan daha kararlı görünüyor, nasıl olabiliyor bu?"

Klim henüz ikisini de görmediğini söyledi.

Mişa amca, küçük gözleri neşeli bir parıltıyla dolarak: "İşte böyle," diye sürdürdü. "O kadar acele ediyorsunuz ki, birbirinizden haberiniz yok. Görüşmek üzere."

Samgin pencereyi açtı ve adamın acele etmeden, kafasında rengi atmış şapkasıyla, yaşlı bir serçeyi andıran grimsi görüntüsüyle bahçeden geçişini izledi. Ebe Günter'in evinin merdiven girişinde, kızıl saçlı bir çocuk, yemek bıçaklarını tıkaç ve kerpiç parçalarıyla ovarak temizliyordu.

Klim, çocuğun arada bir bıçaklara tükürüşünü izleyerek, 'Yaşam, insan için bitmek tükenmek bilmeyen bir eziyet,' diye düşündü.

'Herhalde albay, benimle ispiyonculuk konusunda tekrar görüşmek isteyecektir... Bu olayı anlatabileceğim tek insan Kutuzov olabilirdi. Ancak o beni başka yöne yönlendirmeye çabalayacaktır...'

Bahçeden bozuk sabun ve domuz yağı kokusu geliyordu; hava sıcak ve durgundu. Bahçedeki çocuk, ansızın bir tarafını yakmışçasına tiz bir sesle şarkı tutturdu:

Ne oldu da neşesizsin, ey yavuklum,
Umursamaz bir afacandın
Ne oldu da boynunu büktün?..

Mutfağın penceresinden kıpkırmızı olmuş bir el göründü ve şarkıyı söyleyene bir kova dolusu su attıktan sonra tekrar kayboldu; çocuk bağırdı ve bahçenin içinde zıplayarak dolanmaya başladı.

Klim: 'Bu jandarma subayı aslında korkuyordur, o yüzden...' diye düşünmeye başladı; bir yandan da kızıl saçlı çocuğun, bahçede elinde ıslak bir bezle peşinden koşan hizmetçi kızdan nasıl da çabuk kaçabildiğini izliyordu. Kız, çocuğu sonunda bahçenin köşesine sıkıştırdığında, çocuk yere düşüp emekler bir biçimde biraz yol aldıktan sonra olduğu yerde zıplayarak sokağa kaçtı, o sırada bahçeye Çilekeş Nikolay'a benzeyen kapıcı Zahar girdi ve:

"Sen Maşa, daha büyük biriyle oynasaydın keşke, daha yetişkin biriyle," diye önerdi.

"Oynarım daha," diye yanıtladı hizmetçi kız.

Güç anlar yaşadığı sıralarda, Klim Samgin, sürekli kendisini bir an önce sakinleştirmeye çabalar, bu gibi durumların, karakterinin sıra dışı olduğu konusundaki inancını sarstığını hissederdi. O gün kendi özüne dönme çabası çok gergin olmasına neden oldu, çünkü Klim günlerdir kendini askere gitmesi gereken bir acemi gibi görüyordu. Ancak kendisi de tıpkı sonbahar yağmurlarına ya da yerli halk ağızlarına alışıldığı gibi, fark etmeden, devrimle ilgili düşüncelere dalmaya artık alışmıştı. Klim, artık:

"Neden ortalığı karıştırıyorsunuz!" diye bağırmış olan kambur kızın öfkeli uyarısını aklına getirmiyordu.

Ancak:

'Var mıydı bu çocuk, belki de yoktu bile?' diyen kuşku dolu sözleri hâlâ hatırlıyordu.

Klim, şimdiye dek defalarca 'çocuğun aslında var olmadığı' konusunda ikna olduğunu görmüştü ve bu durum, ona ters olan her türlü unsurun, Boris Varavka'nın nehirde boğulduğu gibi sözcükler içerisinde boğulacağı, böylelikle yaşamın kaçınılmaz biçimde, eski, derin mecrasına döneceği umudunu aşılıyordu.

Klim yalnız başına Varvara'nın dairesinde geçirdiği üç hafta boyunca, Lübaşa'nın aslında tahmin ettiğinden daha önemli bir rol oynadığından iyice emin oldu. Lübaşa'yı soranlar arasında, iyi giyimli, yüzünde peçe ve elinde dantelli şemsiyesi olan bir hanımefendi vardı; Somova'nın tutuklandığını öğrendiğinde çok üzüldü ve hatta korktu. Şemsiyesinin ucuyla yere hafifçe vurarak, biraz da sinirli bir tavırla:

"Ama ben başka bir kentten geldim ve mutlaka yakınlarından birilerini görmem gerekiyor!" dedi.

Bayan "yakınları" sözünü özellikle vurgulamıştı, o yüzden Klim ona Aleksey Gogin'in adresini verdi. Daha sonra karamsar görünümlü, kötü giyimli bir adam uğradı; herhalde köy öğretmeniydi. Olanları duyunca kızgınlıkla:

"Tutuklandı mı? Al işte... Peki Marya İvanovna'yı nasıl bulabileceğimi biliyor musunuz?" dedi.

Klim bilmiyordu. O zaman adam:

"Sizde işlerin nasıl yürüdüğünü çözemedim," diye söylenerek gitti.

Çok genç bir üniversite öğrencisi de uğramıştı; üstü başı yepyeniydi ve görünüşüne bakılırsa o da taşradan gelmişti; mütevazı, güzel olmayan bir genç hanımefendi, birkaç tane kitap ve bir parça köy yapımı kumaş getirdi; üç kişi daha uğramıştı ve tüm bu ziyaretlerden sonra, Samgin, Lübaşa'nın gerçekleştirmekte olduğu devrimin korkunç olamayacağını düşündü. Eşzamanlı olarak iki sosyal demokrat partinin kurulması da bu düşüncenin doğruluğunu kanıtlıyordu.

Yirmi üç gün sonra Klim jandarma karakoluna çağrıldı ve orada törene hazırlanmış gibi resmi üniforma giyinmiş ve tüm madalyalarını takmış albay tarafından karşılandı.

"E-e ne diyorsunuz peki?" diye aceleyle söylendi albay; ancak anlaşıldığı kadarıyla bu soruyu diline fazlasıyla doladığını sezerek biraz öksürdü ve çabuk çabuk ve biraz da sert bir tavırla konuşmaya başladı:

"İşte, notlarınızı teslim aldığınız konusunda, lütfen imzanızı atın. Onları dikkatle okuduktan sonra, sahip olduğum düşünceden iyice emin oldum. Siz kararınızı değiştirmediniz mi?"

Samgin, çok kararlı bir tavırla: "Hayır," diye yanıtladı.

"Çok yazık," dedi albay, saatine bakarak. "Neden gazetecilikle uğraşmıyorsunuz? Güzel anlatımınız, harika düşünceleriniz var, örneğin: üniversite öğrenci hareketinin fazlasıyla duygusal oluşu. Bu çok doğru bir saptama!"

Klim, jandarma albayının cildi sarkık toplu yüzüne dikkatle bakarak: "Kendimi böyle bir iş için yeterince hazır hissetmemekteyim," diye yanıtladı. Albayın yüzü, aramanın yapıldığı geceki gibi yorgundu; gözleri Samgin'den ötelere bakıyor, tören üniformasının ağırlığı altında erimiş gibi görünüyordu.

"Bir de bakıcılarla ilgili, çok ilginç şeyler karalamışsınız; aslında bu düşünceyi alıp da bir yazıya dökseniz."

Klim, içinde bir zafer duygusuyla, 'Özverili hizmet,' diye düşündü ve içinden:

'Gereksiz yere endişeleniyorsunuz, devrimi Lübuşa Somova hazırlıyor!' demek geçti.

Klim, esprisinin nasıl bir etki yaratabileceğini düşünerek gülümsemekten kendisini alamadı.

Albay ise, saçsız başını silerken, Klim'in düşüncesini yakalamışçasına, düşünceli bir yüz ifadesiyle:

"Söyler misiniz, Lübov Antonovna Somova ne zamandır spiritizm ve genel olarak, neydi adı..?" diye sorarak, parmaklarını alnının önünde oynattı.

"Daha çocukluğunda mucizelere eğilimi vardı," diye bilinçli olarak özensiz bir tavırla yanıtladı Samgin.

Albay, Klim'e baktı ve "hayır" anlamında başını salladı.

"Hiç de öyle görünmüyor," diye söylendi. Birden canlılık kazanmış gözleriyle Klim'e teklifsizce, inceliyormuş gibi bakarken, ilk sözcüğü vurgulayarak: "Hiç de öyle görünmüyor," diye yineledi.

Samgin omuz silkti ve:

"Siz, albayım bana tutuklanmasının nedenini söyleyemez misiniz?" diye sordu.

Albay toparlandı, ağırlığını bir bacağından ötekine geçirdi, mahmuzlarıyla tiz bir ses çıkardı ve Klim'in yüzüne çok kibar bir gülümsemeyle bakarak:

"Aslında söylememeliyim, ancak tanışmamıza neden olan olayı telafi etmek için... Aslında bu kısmen kardeşinizden ve kısmen de taşra yönetiminden kaynaklanan çok uzun bir hikâye. Herhalde ağabeyinizin sürgün cezasını çektiği yerden kalma girişiminde bulunduğundan haberiniz vardır. Sürgün cezası bittiğinde yerel yönetimden bir bilimsel araştırma gezisine katılmak için izin almış, bu nedenle kendisine gerekli belge verilmişti. Ancak ondan önce, ağabeyinize Pskov kentine kadar gidiş izin belgesi de verilmiş ve bu belgeyi başka bir şahıs kullanmış."

Bir süre sustuktan sonra albay parmaklarını şakırdattı ve iç geçirerek:

"Ağabeyinizin belgenin başka bir şahısa verilmesinde bir suçu olmadığı belirlendi," dedi.

Klim, Dolganov'u anımsayarak ve temkinli davranmayı unutarak: "Peki ya öteki, kaçabilmiş mi?" diye sordu.

Albay, masasının kenarına oturdu ve ifadesiz ve parlayan gözleriyle bakarak:

"Kaçtığını nereden biliyorsunuz?" diye sordu.

Samgin: "Ben yalnızca soruyorum," diye yanıtladı.

"Belki de biliyorsunuzdur, ha?" diye yine sordu albay.

Klim sert bir tavırla:

"Eğer bir insan başka birisinin belgesini kullanıyorsa..." diye söze başladı.

Albay, madalyalarına bakıp onları düzeltirken umursamaz bir tavırla: "Evet, evet," dedi. "Ancak böyle... konuları merak etmenin bir anlamı yok. İlginç bir konu değil ki."

Albay kalktı, elini uzattı.

"Yine de anlamış değilim," diye mırıldandı, Samgin.

"Ah, evet! Sizi o belgeyi kullanmış olan kişi sandılar," diye açıkladı albay.

Samgin: 'Bunu uydurdu,' diye düşündü.

"O adam tabii ki çoktandır tutuklu..."

Klim: 'Atıyor,' diye düşündü.

Albay iç geçirerek "Onur duydum," dedi. "Bu arada, göreve gönderiliyorum... birkaç aylığına. Herhangi bir sorun çıkması durumunda, ya da... bir şey gerekli olursa, benim yerime yüzbaşı Roman Leontoviç göreve devam edecek. Siz ona başvurunuz. Tanrı'ya emanet olun!"

Samgin oyunu kaybetmiş olan rakibine karşı alaycı bir hoşgörü duygusuyla yüklü olarak sokağa çıkmıştı, kazanmış taraf olmanın verdiği neşeyi güçlükle bastırabiliyordu.

'Bu aptal beni ajan olarak görme umudunu yitirmemiş demek. Kuşkusuz Dolganov ortalıktan sıvışmış. Herhalde benimle ilgili beni ajan yapma isteğinin dışında bir düşüncesi yok, aleyhime olacak bir delil de yok.'

Samgin kendini daha güçlü hissediyordu. Son bir ayda yaşamış olduğu olaylar yaşama ve insanlara olan bakış açısına netlik kazandırmıştı. O an Klim, aslında gerçekten de bağımsız bir insan olduğunu ve hiçbir şeyin iki yoldan birini seçmesine engel olmadığını mutluluk duyarak düşündü. Herhalde jandarmaların hiz-

metine girecek değildi; ancak dernek ve partilerden bağımsız bir yayınevi olsa, o zaman kendisi belki de orada yazmaya başlayabilirdi. Aslında Konstantin Leontyev ile Mihail Bakunin'in düşüncelerinde var olan manevi ortak yönlerle ilgili bir yazı yazmak hiç de fena olmazdı.

Yaşam güzel olmayan, çok renkli giyinen ve pek de akıllı sayılamayacak Varvara'ya fazlasıyla benziyordu. Parlak laflara ve şiirlere bürünürken, aslında istediği yalnızca ona şefkat verecek, çocuk sahibi yapacak güçlü bir insanın varlığıydı. Klim, Varvara'nın, evinde yapılan aramayı Lidiya ve Alina'ya ne kadar da komik bir gururla anlatmış olduğunu ve Mişa amcanın durmadan nakarat gibi yinelediği:

"Onunla aynı ceza evinde hapis yattım. O benimle aynı ceza evinde hapisteydi," sözlerini anımsadı.

Tüm insanlar az ya da çok aptaldırlar ve her biri kendini ön plana çıkarmak için çabalar. Hatta sarsılmaz Anfimyevna bile hiçbir zaman hasta olmamakla övünür ve eğer dişleri ağrısa, onun yerinde bir başkasının acıdan başını duvara vuracağı ağrıya sessizce katlanır. Evet diş ağrısının şiddetiyle de, şansızlıklarla da övünürler. Lütov çirkin ve acıklı aşkıyla, İnokov çalışmak istememesiyle, Varavka kapmak, inşa etmek, zenginleşmek becerisiyle övünür. Yazar Katin, polis gözetiminde yaşamakla övünür. Her şey böyle işler. Sesiyle övünebilecek olan Kutuzov ise, yeteneğini önemsememekle kendini ön plana çıkarmaya çalışır.

Birkaç gün sonra Klim evinde annesi ve oturmakta olduğu derin koltuğu eti ve yağıyla dolduran Varavka ile akşam yemeği yiyordu; Varavka ağzıyla lokmaları çiğnerken ağzını şapırdatıyor ve soluğu tıkanarak:

"Demek, kardeşim, seni yine jandarmalar sıkıştırdı? Ah sen yok musun... Aslında, şeytan bilir, belki de devrim gerekli! Çünkü aslında, gerçekten de temsili bir yönetime gerek var: Yani üç yüz, dört yüz kişiden ibaret, işi bilen insanlardan oluşacak ve bu valilerin ve diğer yöneticilerin ve özellikle de tutukluların kulaklarını çekecek otoriter bir yönetime gereksinim var," diye gürül-

tüyle bitirdi düşüncesini Varavka; yüzü kıpkırmızı kesilmiş ve şişmişti.

"Bu aptal ülkenin her şeye gereksinimi var: Şefkate ve sarsılmalara, korku ve felaketlere, depreme gereksinimi var, canı cehenneme! Aynen öyle, bu ekşimiş hamuru silkelemek, yeniden yoğurmak gerek; herkesi tıpkı eski çağ Roma ve Mısır'da olduğu gibi, kamçı ile çalıştırma yoluna gitmek gerek, işte böyle! Yollar yok, bir yerden başka bir yere gidebilme olasılığı yok, anlıyor musun? Ben kereste satın aldım, malın kendisi tek kelimeyle h-harika! Bedavaya aldım, yedi kapikten, kâğıt fabrikası, hızar fabrikası kurmak, ispirto üretimini başlatmak istedim. Kandırdılar alçak herifler. İnşaattan önce, bataklıkların üzerinden geçecek, on yedi verst uzunluğunda bir kanala gereksinim var! Bunu anlayabiliyor musun, ha? Ben de kardeşim, bir asker gibi küfretmeye başladım..."

Vera Petrovna, rengi solmuş gözlerini kapatıp başını sallarken: "Korkunç bir şey," diye söylendi.

Varavka: "Siz, madame, bir şeyler yapıyor olsaydınız, siz de küfretmeye başlardınız," diye kaba bir biçimde kestirip attı.

"Ama kastettiğim sizin küfretmeniz değildi..."

"Her şey boş! Her şey!"

Varavka sakalını boynundaki peçetenin altından çıkardı, avucunun üzerine yerleştirdi, bir süre zevkle seyretti, yakınmalarına ara vermeden tekrar yemeye başladı. Samgin, eskiden Varavka'nın açgözlü bir biçimde yemek yeme alışkanlığına karşın, yine de istediği kadar yiyebileceğinden emin bir tavırla yediğini düşündü. Şimdi ise bu konuda artık emin değilmiş gibi, çirkin bir biçimde acele etmeye, tabaklardan eline geleni kapmaya, yerken orasını burasını kirletmeye başladığını fark etti. Varavka çok irileşmiş, yanakları sarkmış, gözlerinin altında torbalar oluşmuş, ancak bakışı daha keskin ve öfkeli bir hal almıştı; sakalının rengi solmuş, içindeki kurşuni parıltılar artmıştı.

"Benim iş yerimde de jandarmalar bir çalışanımı sıkıştırdılar, biliyor musun, akıllı biri, Amerikan hayranı, Marksizm yanlısı ve genel olarak işleri çekip çeviren birisi, işte böyle! Ancak ben Ra-

deyev ile birlikte savcıyı ve valiyi öylesine ayarladım ki, sersem albay Popov buradan gönderildi. Onun yerine Petersburg'dan ya da Moskova'dan Vasilyev adında birisini atıyorlar şimdi; o da herhalde eşeğin tekidir, akıllı adamı burası gibi ücra bir yere atamazlar. Sen kardeşim bak, savcı için nasıl bir bina yavrusu yarattım, emekli oluyor ve sanayi işine atılmaya niyeti var. Şöyle nasıl derler stile fen-de-cekle, dekadans ve genel olarak reçelli turtanın ta kendisi!"

"Korkunç," diye alçak bir sesle yineledi Vera Petrovna; leylak rengi yüzünü ekşiterek. "Sanki sokak kadını için yapılmış gibi."

"Bana ne ya?" diye atıldı Varavka. "Sahibinin zevki, bana bir Alman dergisindeki resmi gösterdi ve sordu: böyle yaptırabilir misiniz, diye? Nasıl istersiniz, buyrun! Dilediğiniz gibi yaptırırım, sizin için köpek kulübesi de inşa ettiririm, domuz ahırı da, tavla da..."

"Bunu ona söylemiş olman olası değil," diye uyardı, Vera Petrovna.

"Söylemek istemedim, söyleyemedim değil. Ben, anacım, her şeyi söyleyebilirim."

Varavka koltuğun kol kısımlarından tutarak kendisini yavaşça kaldırdı ve bükülmekte olan ayakları üzerinde yürüyerek dinlenmeye gitti.

Klim'e: "Yarım saat kadar sonra kulübe gidip orada kavga etmem gerekiyor," diye de belirtti.

Annesi başını yavaşça çevirerek, ardından, tıpkı önünden geçerken neredeyse çarpacak olan at arabacısına bakar gibi baktı.

Annesi üzüntüyle iç geçirerek: "İnanılmaz çalışıyor, bu onda ruhsal bir hastalık haline geldi," diye söylendi. "Lidiya'ya çok büyük bir mal varlığı bırakacak. Gidip odamda oturalım."

Odasında ağır bir pudra ve parfüm kokusu vardı; mobilyaların fazlalığından ötürü ortam eskici dükkânı gibi sıkışıktı. Annesi yatağa, David'in Julia Recamier portresindeki duruş biçimini alarak oturdu ve Klim'e babasını sordu. Ancak Klim'in gelişinde hastanın artık konuşamaz durumda olduğunu duyunca, burnundan konuşarak hemen sordu:

"Bu kadın sana vasiyeti gösterdi mi? Hayır mı? Sen yine de saf birisin."

Sonra iç geçirerek ekledi:

"Sevgili konumunda olan kadınlar sürekli çok açgözlü olurlar."

Dmitri'yi sordu:

"Nasıl, sağlıklı mı? Kuzeyde insanlar, güneyde olduklarından daha sağlıklı olurlar, öyle derler ya. Bana sigara ve kibrit verir misin."

Sigarasını tüttürürken, annesi kendisine özgü olmayan hareketlerde bulunuyor, bu hareketler abartılı bir gösteriş ve komik görünen mağrur tavırlarla ortaya çıkıyordu; bu hali Klim'e, Dickens'in romanlarından birisinde, bir zamanlar zengin ama sonradan mal varlığını kaybetmiş bir kadının acınacak halini anımsattı. Bu benzetmeyi unutmak için, Spivak'ı sordu.

Annesi, diş ağrısı çekmekte olan bir insanın yüz ifadesiyle: "Aman Tanrım, Yelizaveta fazlasıyla patavatsız davranıyor! Okulumda iyi aile kızlarının okumakta olduğu gerçeğini hiç mi hiç dikkate almıyor," diye söze başladı. "Kocasını yazlığa götürdü ve İnokov'u da yanına aldı; onu nedense yetenekli buluyor, ondan bir şeyler bekliyor ve genel olarak, bu işin içinde ne olduğunu Tanrı bilir! Bir de bu, adamın kendisi için hapisle sonuçlanabilecek adam dövme işine karışmasından sonra oldu. Burada tuhaf bir romantizm var, bu denli sakin bir karakterin ve sağduyulu enerji sahibi olan bir kadının bu davranışını hiç anlayamıyorum! Ancak yine de onu severim, o soylu kanı taşıyan bir insan! Ah, Klim, kanın niteliği büyük önem taşır!"

Ağır bir iç geçirdikten sonra, annesi sordu:

"Alina'nın operette çalışmaya başladığı ve kolay elde edilebilir bir kadın olup çıktığı doğru mu? Öyle mi? Bu korkunç bir durum! Bir düşünsene, bunu ondan kim bekleyebilirdi ki!"

"Herhalde onu beğenen tüm erkekler," diye bilgece yanıtladı, Klim.

Annesi: "Bu akıllıca bir yanıt," diye değerlendirdi, ancak gülümsemedi.

Aradan geçen dört günün sonunda, Samgin kendisini durmadan yaşamlarının ne kadar da güç olduğunu gösterip duran anne-

siyle Varavka'nın arasında kalmanın verdiği çekilmez bir ruh hali içerisinde buldu. Varavka kızgın bir tavırla tacirlere, memurlara, işçilere küfrederken, Vera Petrovna'nın varlığını unutarak yanında yakışıksız lafları zevk alarak sayıp duruyor, annesi ise durmadan Varavka'nın onu bu davranışlarıyla "korkunç" şaşırttığını, onun bu halini hiç anlamadığını vurguluyordu; annesinin Varavka'ya yaklaşımı, tıpkı büyük annenin, "Gerçek İhtiyar" olarak anılan Akim dedeye karşı tutumuna benziyordu.

Akşamları Samgin kent sokaklarında, tanıdıklara rastlamamak için en sessiz olanları yeğleyerek geziyor; "Ülkemiz" gazetesine uğramayı istemiyordu; Varavka bu gazeteye ilişkin şunları söylemişti:

"Gazete mi? Aptallığın ta kendisi bu gazete! Orada tanımadığım papazlar vaaz veriyor, yazıişleri yönetmeni ise kilise yöneticisi gibi bir adam. Hayır kardeşim, Rusya ciddi, iş gören bir basın düzeyini halen yakalamış değil."

Klim, Varavka'nın yirmi beş yıl boyunca inşa ettirdiği taş binalara bakıyordu ve bu binaların sayısı otuz kadardı; bu yapılar, ahşap binalardan oluşan eski kentte, tıpkı eskimiş bir kaftanın üzerine konmuş yamalar gibi görünüyor ve geçmişe olan sevgisiyle tanınan, temiz yürekli tarihçi Kozlov'un mekânı olan bu yerleşim alanının özgün güzelliğini bozuyordu. Samgin işte bu tür kentlerin sayısının elliden fazla olduğunu, çevrelerinde de on kadar küçük yerleşim alanının, bataklıklarla ormanların içine saklanmış birkaç yüz cahil insanın yaşadığı mezra ve köylerin bulunduğunu düşünüyordu. Aslında Rusya buydu ve böyle bir Rusya'nın jandarma albaylarına, Lübaşalara, Dolganovlara, Marakuyevlere ve genel olarak aslında halkın yaşamıyla ilgilenmekten çok; halk unsurunu yadsıyan Marksistlerin kopardıkları gürültüyle ilgilenen insanlara gereksinimi olduğunu kabul etmek güçtü. Rusya'da *Manifesto*'yu, "İşçinin Bayrağını" yayımlayan Kutuzov ve onun gibi insanların yeri daha da anlamsızdı. Hele hele yarı deli çömezler, Lütovlar, İnokovlar tıpkı yüzdeki siğiller kadar anlamsızdı.

Kentin dışında üç yüz kadar işçi, toprağı kazarak, tepeyi düz-

leştirerek, kürekleriyle yeşilimsi ve kırmızımsı toprak yığınlarını ve nehre gidecek yolu açarak, gar arazisi için çalışıyorlardı. İnsanlar üstlerinde yalnızca gömlek, belleri kuşaksız, yakaları açık, dağınık saçlı kafalarını bir parça bezle sarmış bir halde kamburlarını çıkararak dolaşıyorlardı. Yük arabalarının tekerlekleri tıpkı dövülmüş köpekler gibi, tiz sesle uluyor ve ağlaşıyordu. Ter kokan havada çalışmaların sesi ve nemli çamur kokusu vardı. Bir grup işçi toprağın üzerinde, demirden biçimsiz bir şey sürüklüyor, içlerinden biri kükreyen bir sesle:

"Gidi-yor, gidiyor, eve-e-e-et!" diye haykırıyordu.

Başka bir grup drenaj sütununu çakıyor, kulakları tırmalayan bir ses, zorlanarak ve öfkeli bir tavırla:

"Aman çocuklar, haydi tek bir kişi gibi!

Patrona para gerekli!" diye bağırıyor, diğer işçiler:

"Oh, dubinuşka, uhnem," diye yorgun seslerle katılıyorlardı.

Dökme demirden boru, ürkütücü bir biçimde kazığın üzerine düşüyor, Klim'in altındaki toprak adeta titriyor ve uğulduyordu.

Bu şarkıyı Klim çocukluğundan beri duyuyordu ve bu şarkı tıpkı perhizi haber veren çan sesleri, mezarlıkta mezarların başında duyulan kilise anma korosunun sesi gibiydi. Sessiz bir hüzün Klim'i sarmış gibiydi. ancak bu hüzünde sanki avutucu bir şeyler vardı; toprağı kısa, büyük olasılıkla kullanışsız küreklerle kazmakta olan yüzlerce insanın söylediği yorgun şarkı, nehrin ötesindeki telgraf direklerine takılmış gibi asılı duran ve kirli gibi görünen bulutlar... bunların hepsi de hiç değişmeden belki de sonsuza dek sürecekmiş gibi geliyor ve bu durumda bir değişmezlik ve mahkûmiyet duygusu seziliyordu.

Kim bilir kaçıncı kez, uzaklarda çam ağaçlarının duvar gibi sivri tepeleri üzerinde yorgun görünen güneşin kırmızımsı bir renge büründüğünü görüyordu; bulutlar, damların kaplandığı demir renginde, sıkı bir biçimde preslenmiş gibi görünüyorlardı; bu öyle bir görüntüydü ki, ardında, Serafima Nehayeva'nın öylesine büyük bir korkuyla söz ettiği, "evrenin kapkara soğukluğundan" başka hiçbir şeyin olmadığı düşünülebilirdi.

Moskova'ya gidişinden bir gece önce Samgin, nehrin kenarın-

da bulunan Manastır parkında oturmuş, kilişelerin akşam ayini için çalan çanlarının hoş sesini dinliyor, geleceği ile ilgili varsayımlarda bulunuyordu: Üniversiteyi bitirecek, sıradan, sağlıklı bir genç kızla evlenecekti; bu kadın yaşamasına engel olmayacak, Klim ise yaşamını bu kentte değil, taşrada, sessiz sakin bir kentte kuracaktı. Burada çok fazla anısı vardı, ama bu kente benzer bir yerde, insan yaşamının gözle görülen ve hüzünlü gerçeğinin gösterişli konuşmalar ve uydurmacalarla örtbas edilmediği, insanlardaki şan şeref düşkünlüğünün daha sıradan olduğu bir yer olmalıydı burası. Yaşam, hiç de Gogol'ün çılgın troykası gibi değil, aksine ağır yük çeken yaşlı bir katır gibidir: Bu hayvan başını sallayarak yavaşça bilinmeyen bir yere doğru yol almaktadır ve bu yaşamda haklı olan kişi, her şeyin akla uygun biçimde gerçekleştiğini söyleyendir. Bunların dışındakileri kendilerini bilge ve Arşimet sananlar oluşturur.

Klim'in oturmakta olduğu yerin biraz aşağısında bulunan fındıklıkta iki kadın göründü; biri yaşlı, sırtı eğri ve tıpkı yağmurdan sonraki toprak gibi koyu renkliydi; diğeri kırk yaşlarında, şişman ve al yanaklı, geniş yüzlü biriydi. İkisi de çalıların yanındaki otların üzerine oturdu; genç olan cebinden küçük bir şişe votka, bir salatalık ve yumurta çıkardı. Şişeden biraz içti, yaşlı kadına şişeyi ve salatalığı verdi, yumurtayı soyarken masal anlatır gibi, sözcükleri uzatarak:

"İşte anlattığım gibi, kocası pek iyi çıkmadı, hastaydı ve iyi kazanamıyordu..." dedi.

"Çocukları ondan mı?" diye karamsar bir ifadeyle sordu, yaşlı kadın.

Genç kadın: "Ha, pek de istemeden oldu," diye yanıtladı; şaka yapmak istediğinden değil, gerçekten de iyi duyamadığından böyle söylemişti. "İşte o da çocukları uğruna Nijniy'e gitmeye başladı; gösterişli, güzel vücutlu bir kadındır, neşeli bir karakteri vardır..."

"Daha da eğlenceli bir durum olamaz," diye söylendi kocakarı; dişsiz ağzıyla salatalığın yumuşak içini çekmeye uğraştı, sonra biraz daha şişeden içti.

"Dört yıl gidip gelmiş, kazanmış, evin çatısını onartmış, iki inek almış, çocuklarını giydirmiş kuşatmış, beşinci yılda ise güvercinin teki ona kötü bir hastalık bulaştırmış..."

"Yaşlı kadın salatalığın oyulmuş içine dikkatle bakarken: "Kaderden kaçamazsın, anacım," diye öğüt veren bir tavırla söylendi.

"Ne?"

"Kaderden diyorum, ocağın altına saklanamazsın..."

"Görünürde öyle!" diye ikna olmuşçasına onayladı, genç kadın. "İçkiye vermiş kendisini. İçince ağlar ya da şarkı söyler. İneğin birini sattı..."

Yaşlı kadın kendinden emin bir tavırla: "Ötekini de satar," dedi.

Samgin yerinden kalktı ve oradan uzaklaşmaya başladı; yürürken Tanrı inancının yanında, putperestlik döneminden kalma kader inancının halen yok olmadığını düşünüyordu...

'Katin ya da Nikodim İvanoviç gibi yazarlar, bu olaydan acıklı bir öykü çıkarırlardı,' diye düşünüyordu Klim; kentin kenar mahallelerinden, alçak, yere batmış gibi duran ve neyle nasıl geçindiği belirsiz yoksul halkın yaşadığı küçük evlerin önünden geçiyordu.

Neşeli ve şaşkın bir ses: "Siz buraya nasıl geldiniz?" diye durdurdu Klim'i; bir evin girişinde duran bankın üzerinden hızlıca kalkan Dunayev, Klim'in elini yakaladı ve acıtarak sıktı.

Samgin: "Ben buralıyım," diye pek de kibar olmayan bir tavırla yanıtladı.

"Öyle mi? Ben de buralıyım; bu saray teyzemin olur. Haydi bakalım oturun!"

Dunayev, Klim'i iki pencereli ve bir yanı eğimli ek yapıya doğru çekti, çamurla sıvanmış ek yapı, keresteden yapılmış, bitmemiş, pencereleri çerçevesiz, ön cephesi yanmış bir evin duvarına dayanıyordu.

Banktan yere kısa çıtaları, tel parçalarını ve kıskacı yere atan Dunayev, Klim'i oturttu, gözlüklerinin neredeyse içine baktı ve değişmeyen gülümsemesiyle çabuk çabuk sormaya başladı:

"Bir şeyler duyduk, demek bir süre hapiste yattınız? Buraya gözetim altında kalmak üzere mi gönderildiniz? Beni gözetim altına gönderdiler..."

Samgin sağına soluna baktı, çevrede tek kişi bile yoktu; biraz ötede üç tavuk dolaşıyor, otların üzerinde, burnunun önünde duran bir şeyleri inceleyen, tüyleri dökük bir köpek oturuyordu.

"Marksistlerin *Manifesto*'yu çıkardıkları doğru mu? Sizde yok mu? Peki bulamaz mısınız? E, çok yazık..."

Klim, bu karşılaşmayı bir an önce sona erdirmeye çalışarak: "Siz neler yapıyorsunuz?" diye aceleyle sordu.

"Fare kapanı. Basit bir iş, ancak yedi kuruş hatta bir ruble kazanılabiliyor. Burada çok mu kalacaksınız?" diye sordu Dunayev.

Klim: "Yarın gidiyorum," diye yanıtladı.

"Öyle mi?"

Dunayev yalın ayaktı; çok eski bir mintan giymiş, üzerine de kemer takmıştı; pantolonu uzun süre giyilmekten eskimiş, sağ dizine bir parça sicimle deri parçası bağlanmıştı. Dunayev, bakımsız görünüyordu; saçı taranmamış, sakalı birbirine dolanmıştı. Ancak buna karşın, Samgin'de gizli iş çeviren, hali vakti yerinde bir insan izlenimi uyandırdı. Her şeyi başaran ve tıpkı Varavka gibi, sürekli kendinden emin gibi görünüyordu; böyle insanlar genellikle başkalarına karşı kuşku ile yaklaşır ve belki de bu kuşkunun temelinde başarı ve şanslarının sırrı yatar. Bu tip insanları andırmasının başka bir nedeni, Dunayev'in göz bebeklerindeki saklı gülümsemeydi, bu gülümseme sanki:

'Seni tanırım!' der gibiydi.

Ancak Dunayev bu rastlantıya içtenlikle sevinmişti; bu, anlattıklarında ve sorduklarında fark edilen telaştan anlaşılıyordu.

"Hapiste uzun süre mi yattınız?" diye sordu Klim.

"Uzun süre yattım, ancak boşuna geçmedi! Odada beş kişiydik, kitap okuyorduk; sonra altıncı adam geldi. Önceleri onu ajan zannettik, sonra da eskiden üniversite öğrencisi olduğu ortaya çıktı; ormancılıkla uğraşıyordu ve yaşı kırkı geçmişti, sessiz sakindi, hatta biraz akli dengesi yerinde değildi. Sonra da ev işlerinden iyi anladığı ortaya çıktı."

'Ev işleri öncelikli tabii,'diye düşündü Klim. 'Bu adam bakkal olacak.'

Klim, gençliğinde okuduğu Zlatovratskiy'nin *Tabular* romanı-

nı anımsadı. Romanda aydın kesimden insanların köylü bir genci devrimci olarak yetiştirme çabası anlatılıyordu; neticede genç, zengin bir toprak beyi olup çıkmıştı.

"O adam bize harika bir biçimde, ders verir gibi anlatıyordu; ne kadar çok çeşitli yabani otun toprağın gücünü boşuna tükettiğini, insanlar için yararsız bir biçimde ne kadar çok kızılağaç, aksöğüt, titrek kavak gibi türlerin yetiştiğini v.s. 'Bunların hepsi parazit ve köklerinin kazınması gerekiyor,' diyordu. Yani dulavrat otu, at ve kuzukulağı, ısırgan otunun yetiştiği yerde ayçiçeği ve her türlü sebze yetişebilirmiş, ancak yakacak olarak bile iyi olmayan ağacın büyüdüğü yerde, işe yarar; meşe, ıhlamur, akçaağaç gibi değerli türleri ekmek gerekiyormuş. 'Parazit bitkilerin yetişmesine ortam yaratmak akıllıca bir iş değildir,' diyordu."

Dunayev konuşurken, teli parçalara ustalıkla bölüyordu; tel, deri ile örtülmüş dizlerinin üzerindeydi, kıskaçlar aç gibi ses çıkarıyordu; eşit uzunluklarda kesilmiş tel yere düşüyordu.

"Tam o sırada biz ona: 'Haydi yoldaş, ısırgan otundan değil de, burjuvaziden söz edelim; biz hangi parazitlerin kastedildiğini biliyoruz!' dedik. Ama o temkinliydi," diye onaylayan bir tavırla anlatıyordu, Dunayev. "Çok temkinliydi! 'Ne diyorsunuz çocuklar,' dedi. 'Bu siyaset değil, benim bilim açısından sahip olduğum görüşlerim. Ben,' diyor, 'başkalarının işine yanlışlık sonucu karıştırıldım, siyasetle ilgilenmem, belediyede tarım ile ilgili görev başındaydım!' 'Peki' dedik, 'tutumunu anlıyoruz, devam et anlatmaya! Biz ajan değiliz, işçiyiz, bizden korkmanın bir anlamı yok.' Ancak onu kısa süre sonra başka bir yere naklettiler..."

Dunayev'in anlattığı şey Klim'in hoşuna gitmedi; Klim, işçinin bu olayı uydurduğunu bile düşündü. Klim ayağa kalkınca Dunayev de kalktı ve alçak sesle:

"Burada gözetim altında olan başka birileri var mı ki?" diye sordu.

Klim, vedalaşarak geç kalmış bir insan gibi telaşla ayrılırken: "Burası Moskova değil, nereden bilebilirim ki," diye yanıtladı. Klim, dönüp geriye bakacak olursa Dunayev'i arkasında onu gözleriyle takip ederken göreceğinden emindi; insanı delip geçen tarz-

da bir bakışla ardından bakmakta olduğunu biliyordu.

'Evet, bu adam kendi durumunu sağlama alacak biri...'

Aslında en iyisi Dunayev'i düşünmemekti.

Klim, Moskova'ya döndüğünde, daha önce kalmış olduğu mobilyalı bir daireye yerleşti; Varvara'ya eşyalarını almak için gittiğinde onunla karşılaştı. Varvara, arkadan itiliyormuşçasına bir tavırla, Klim'e kollarını uzattı, gülümseyerek neşeli sözler söyledi. Samgin de, ani sevincinden ötürü biraz utanmış olan bu genç kadından *bir an için hoşlandığını sezdi.*

"Çarşamba günü geldim ve kendimi hâlâ evimdeymişim gibi hissedemiyorum; sürekli her an kalkıp provaya koşmam gerekecek diye korkuyorum," diye anlatıyordu genç kadın. Omuzlarına, odanın sıcak olmasına karşın çok renkli, yünlü bir şal atmıştı, gömleğinin düğmelerinin tümü de çenesine kadar ilikliydi.

"Nasıl mı oynadım?" diye devam etti Varvara, başını sallayarak suçlu bir gülümsemeyle: "Ne yazık ki oyunum berbattı!" dedi.

Gülümsediği sırada Varvara güzelleşmiş görünüyor, gömleğinin kabarık yakası boynunu daha kısa gösteriyordu. Hareketlerinde, kolları fazlalıkmışçasına davrandığını görmek tuhaftı; kolları adeta hareketlerine engel oluyor, yapmak istediği hareketlerin aksini yapıyorlarmış gibi bir izlenim oluşuyordu.

"Yalnız, biliyor musunuz, ben memnunum; sahnelerin bana göre olmadığını kavradım. Yeteneğim yok. Bunu sahneye çıkar çıkmaz ilk oyunda anladım. Ayrıca, çileli Kostroma kentinde, Ostrovskiy'nin aptal tüccar karılarını, Şpajınskiy'nin kadın kahramanlarını ve Fransız hanımefendileriyle genç kadınlarını oynamak pek de insanın içine sinen bir durum değil."

Varvara, "Kamelyalı Kadın" oyununda, bir an için bile, kendini ölmek üzere olan biri gibi hissetmeyi nasıl başaramadığın, gülerek anlattı; bu yüzden arkadaşları önünde kendini fazlasıyla mahcup hissetmiş, "Büyücü Kadın" oyununda ise, yukarıya bağlanmış olan saç örgüsünün kopacağından korkarak, bir türlü örgüyle kendini asmaya yanaşamadığını anlatırken yine gülmüştü. Kendisini anlatmayı kısa sürede bitiren Varvara, Klim'e tutuklanmasıyla ilgili tüm ayrıntıları sormaya başladı.

Klim: "Sizi de orada huzursuz ettiler mi?" diye sordu.

"Hayır, bir polis gelip başkana Moskova'dan ne zaman ayrıldığımı sordu, o kadar. Ancak sizin tutuklandığınızı öğrendiğimde ne kadar şaşırdığımı... sizi hapisteyken bir türlü hayal edemiyorum!" diye öfkeli bir tavırla bağırdı Varvara. Samgin gülümseyerek:

"Neden?" diye sordu.

"Bilemiyorum. Hayal edemiyorum işte."

Samgin, Varvara ile alışılagelen, umursamaz tavrıyla konuşmaya başlayarak: 'Sahneye çıktıktan sonra daha sade bir kişiliğe bürünmüş sanki,' diye düşündü; ancak kısa bir süre sonra, genç kadının onun bu tavrından hoşlanmadığını sezdi; Varvara soru sorar gibi, bir iki kez Klim'e baktı ve sıkılarak sessizleşti. Varvara ile birkaç buluşmadan sonra Klim, bu kadına artık daha önce davrandığı gibi davranmaması gerektiğini anladı. Varvara, Klim'in şakalarını kabul etmiyor, susarak protesto ediyor, dudaklarını büzüyor, gözlerini kirpiklerinin ardına saklıyor ve susuyordu.

Bu hali Samgin'in gururunu zedeledi ve:

'Yoksa başka birisine mi âşık oldu?' diye kuşkulanmasına neden oldu.

Bir süre sonra Klim, Varvara'ya daha ciddi bir biçimde davranmasının onun yararına olacağını düşündü ve onu ruhunun aynası, düşüncelerinin varisi haline getirdi.

"Mantıkta, üçüncü seçeneğin geçersiz olduğu yasası vardır," diyordu Klim. "Ama biz yaşamın mantığa aykırı olduğunu biliyoruz. Örneğin yaşam için verilen savaş kaçınılmaz ise, hümanizmin öğütleri mantıklı sayılabilir mi? Ancak siz, hem hümanizmi öven konuşmalar yapmıyorsunuz, hem de kimsenin boğazına yapışmıyorsunuz."

Varvara: "Siz insanı şaşırtacak kadar yalın konuşuyorsunuz," diye yanıtlıyordu.

Varvara, Klim'in, Konstantin Leontyev'in tıpkı Mihail Bakunin gibi bir devrimci olduğu konusunda anlattıklarına kolayca ikna oluyordu; Varvara'nın Klim'i dinlerken yaptığı övgüler ve Klim'in bilgisine duyduğu hayranlık, zamanla Klim'in bu genç kadına düşüncelerini paylaşırken onların netleşmesini sağlayan biri-

siymiş gibi bakmasına neden oldu. Ancak düşüncelerini paylaşırken Varvara ile zıtlaştığı da oluyordu; bunların birincisi, Alina Telepneva'nın "Güzel Helen" operetinde ilk sahne alışında oldu.

Alina, öylesine görkemli, herkesin ağzını açık bırakacak güzelliğiyle süzülerek küçük ve tozlu tiyatronun sahnesine çıktığında, salonun karanlığında az duyulan bir şaşkınlık uğultusu geçti; izleyiciler adeta sahneye doğru dalgalandı, erkeklerin kel tepelerine, bayanların çıplak omuz ve kollarına grimsi bir gölge düştü. Her geçen dakika etki giderek güçleniyor, salondakiler yerlerinden kalkarak sahneye dökülüyorlardı.

Alina'nın şarkı söylemesi kötüydü; güçlü sesi kaba çıkıyor, kullandığı sözcüklerin utanmazlığını yine kaba bir biçimde vurguluyordu; Alina'nın üzerindeki tuniğin yırtmacıyla iyice ortaya çıkan vücudunun hareketleri de utanmazcaydı. Onu görünce, Varvara, sesinde hoşnut bir ifadeyle:

"Tanrım, ne kadar da basit görünüyor," diye fısıldadı.

Varvara ile aynı düşüncede olma konusunda kendisine çok az izin vermesine karşın, Klim: "Sanırım birazdan göreceklerimiz, Nana'nın ilk sahne alışını andıracak," diye onayladı. Ancak Alina'nın sesi, baygın ve kendisini kısarak yaptığı hareketleri resmedilmiş gibi güzel yüzü büyüleyiciydi. Alina, her hareketi ve bakışıyla, her notayla, vücudunun yadsınamayacak güzelliğini onu izlemekte olanlara hissettiriyordu. Sanki Menelay'ın eşi ve kraliçe rolünü oynamıyor, kendisini ve şehvet arzusunu, bunlara ne kadar da hazır olduğunu, koronun sıralarına gereksiz bir biçimde karışarak, koro şarkıcılarını dirsekleriyle, kalçalarıyla itip kendine yol açarak gösteriyordu; bunları yaparken, yavaş ve sarhoşça bir dansı, *Klim'in düşüncesine göre yenilenmiş* ve çok belirgin olan alaycı cinselliğini ortaya çıkaran bir müziğin eşliğinde oynuyor gibiydi.

Klim, gergin bir biçimde suskunluğunu korumakta olan izleyicilere bakarak: "Nana'nın ilk performansı," diye yineledi ve o anda Varvara'nın kendisine artık yan gözle, pek onaylamayan bir bakışla baktığını fark etti. O andan itibaren, Klim, Varvara'yı gözlemlemeye başladı. Varvara'nın kulakları kızarmış, yanakları

al al olmuştu; genç kadın neşeli müziğin temposunu tutarken yavaşça ayağıyla yere, parmaklarıyla dizlerine vuruyordu; Klim o an Varvara'nın heyecanının kendisini Alina'nın vücut oyunundan daha çok etkilediğini hissediyordu. İlk perdenin bitiminde, izleyiciler Alina'yı alkış yağmuruna tuttu; Varvara da var gücüyle alkışlıyordu. Varvara'nın o anki duruşu, Alina'nın durmakta olduğu sahneye atlamak üzere olduğu izlenimini veriyordu. Alina o esnada sahnede duruyor ve neşeli bir tavırla, dişlerini göstererek gülümsüyordu; davranışlarında, eğlendirdiği insanları küçük çocuklarmışçasına küçümseyen bir tavır vardı. Orkestradan Alina'ya kocaman bir gül buketi verildi, daha sonra da geniş, turuncu bir bantla süslü, zambak sepeti uzatıldı.

Samgin, fuayeye doğru yürüken: "Göründüğü kadarıyla, yine de onu beğendiniz, öyle mi?" diye sordu.

"Evet," diye yanıtladı Varvara.

"Ama başlangıçta onu çok basit bulmuştunuz."

Varvara: "Evet, bulmuştum, ama... bu öyle bir basitlik ki... Vakhizm* basitliği. Herhalde Frina da Elevzina oyununda böyle oynamıştı... Bunun basitlik değil, kutsal bir utanmazlık olduğunu söylemeye hazırım... Gücün utanmazlığıdır bu. Doğallığın ta kendisi," diye açıkladı.

Varvara'nın o andaki konuşması aceleci, sözleri bağlantısızdı; sinirleri bozuk ve hüzünlü görünüyordu. Samgin bunun nedeninin kıskançlık olduğunu düşündü.

Klim: "Öyle mi," diye alaycı bir tavırla söylenerek Varvara'yı susmak zorunda bıraktı. O da tanıdık birilerini görünce yanlarına gitti; Samgin çevresine bakınırken, büfe kapısının önünde frak giymiş olan Lütov'u gördü; genç adamın ağzında, dişlerinin arasında sigara vardı; saçları dağılmış, yüzü kırmızı lekeler içerisindeydi. Eskiden Lütov sigara içmezdi, göründüğü kadarıyla şimdi de bunu öğrenmiş değildi; dumanı fazlasıyla sık içine çekiyor, ağızlığı dişleriyle kemiriyor, yüzünü ekşitiyordu; üzerindeki frakın her iki yakasına kül dökülmüştü. Lütov insanların büfeye geçmelerine engel oluyor, dumanı yüzlerine üflüyordu; yanından geçmekte olan in-

* Eski Roma'da resmi olmayan, orji karakterinde törenler yapan bir dinsel örgüt.

sanlar onu itiyor ve özür diliyorlardı; Lütov, çok dar olarak tıraş edilmiş, ama uzun ve çıplak gibi görünen şişmiş yüzünde tamamen gereksiz olan top sakalını, parmağına dolayarak susuyordu.

Lütov, biraz durakladıktan sonra, uykulu bir halde: "Merhaba," dedi. Samgin'e fıldır fıldır gözlerle bakıyordu. "Nasıl ama? Ha? Gördün mü, sanatçı olmuş! Evet, kardeşim! O haklı! Konyak içer misin?"

Omzuyla dayandığı kapının kenarından ayrılan Lütov sendeledi, Samgin'in üzerine düşecek gibi oldu ve Klim'in omzuna tutundu. Lütov, ayaklarının üzerinde duramayacak kadar sarhoştu, ancak şaşı gözleri keskin ve hatta korkmuş bir tavırla Samgin'e bakıyordu.

"Makarov iyi oynamadığını söylüyor. Gitti, manyak. Ona zambak gönderdim," diye söylenmeyi sürdürüyordu, Lütov; tütmekte olan sigarayı elinde buruşturdu, avucunu yaktı, elini açıp yanmış olan yere baktı, elini cebine soktu ve yine:

"Konyak içelim mi?" diye önerdi. "Cesaret kazanmak için, ha? Öf, nasıl da güzel bir kadın ama!.. Kahretsin..."

Lütov yine sendeledi ve büfeye yöneldi; ilerlerken önüne çıkanları kör gibi itiyordu.

Klim, salona giderken: 'Ne kadar da acınacak hale gelmiş,' diye düşündü.

Varvara oyunun sonuna kadar, sahnede gösterilmekte olanlar ağır bir drammışçasına tuhaf davranıyordu. Alina'nın başarısıyla coşan oyuncular, izleyicileri var güçleriyle güldürüyorlardı; Alina ise Kalhas'ın suflör çukurundan üç küçük bardak votka çıkarıp, Agamemnon ve Minelay'a ikram etmesine katıla katıla gülmüştü; ardından üçü de akrobatik ustalıkla "trepaka" halk dansını yapmaya başladı.

"Ne kadar da bayağı bir görüntü bu," diye söylendi Samgin, kızarak. Varvara, hiçbir şey söylemeden başını eğdi ve sahneye bakmamaya başladı. Klim, Varvara'nın o an ağlamak üzere olduğunu düşündü; bu durum kendisine o kadar eğlenceli gelmişti ki, gülümsemesini güçlükle bastırarak:

"Kendinizi iyi hissetmiyor musunuz?" diye sordu.

"O, hayır, yok bir şey! Aldırmayınız," diye fısıldadı Varvara; Samgin ise içinden karar verdi:

'Kuşkusuz bunlar kıskançlığın verdiği acılar.'

Oyun Alina'nın zaferiyle son buldu. İzleyiciler çıldırmışçasına bağırırken adeta uyuyor gibiydiler:

"R-radimova-a!"

"Alina'nın kulisteki odasına geçmek ister misiniz?" diye önerdi Samgin.

Varvara: "Hayır, hayır," diye hızlıca yanıtladı.

Sokağa çıktıklarında, Klim:

"Operet sizi tuhaf etkiliyor," dedi.

Varvara: "Komik mi geliyor size?" diye yavaşça sordu; Klim'in koluna girdikten sonra daha hızlı yürümeye başladı ve kendini savunan bir sesle:

"Komik olduğunun farkındayım. Ama erkek olsaydım alınırdım. Hem korkutucu da. Sanatı öylesine küçük düşürmek..."

Klim, Varvara'nın kolunu biraz sıkarak, neredeyse şefkatli bir ses tonuyla:

"Biraz kıskanıyorsunuz, değil mi?" diye sordu.

"Neyi? Onun yeteneği yok. Güzelliğini mi kıskanacağım? Ama güzellik bu kadar küçük düşürüldüğünde kıskanılacak bir şey kalmıyor..."

Varvara yürürken düzensiz adımlar atıyor ve Klim'i itiyordu; onun yanında yürümek Klim için rahatsız ediciydi. Varvara'yı dinlerken Klim kızıyordu.

"Biliyor musunuz, Lidiya doğadan, içgüdülerin insana hakim olduğundan yakınırdı; ben de onu anlamazdım. Ancak o haklıymış! Telepneva büyüleyici, hatta gözyaşlarına boğarak duygulandıracak kadar güzel; sevinç ve hüzün gözyaşlarına... gerçekten de bu doğru! Ama uyandırdığı duygular, hayvani, öyle değil mi?"

"Kadının zaferi budur işte," diye söylendi Klim.

"Şaka yapıyor olmanız ne kadar da acı," diye yanıtladı Varvara; sonra evin kapısına kadar yüzünü manşona saklayarak sessizce yürüdü, girişe yaklaştıklarında iç geçirerek:

"Herhalde düşüncemi anlaşılır bir biçimde ifade etmeyi başaramadım," dedi.

Samgin bunların tamamını, Varvara'nın kendisinin etkisinden sıyrılma çabası olarak algıladı; kızdı ve bir hafta kadar onu ziyaret etmedi. Varvara'nın çıkıp geleceğinden emin olarak gelmesini bekledi. Ancak Varvara bir türlü gelmiyor, bu durum Klim'i huzursuz ediyordu. Varvara tıpkı ayna gibi onun için artık bir gereksinim haline gelmişti; ayrıca Klim, şıklık düşkünü olan Aleksey Gogin'in varlığını anımsadı ve onun kâhyayı andıran tavırlardan genç hanımefendilerin hoşlanabileceğini düşündü. Klim, Varvara'nın rahatsız olabileceğini düşünerek evine gittiğinde, antrede Lübaşa ile karşılaştı; Lübaşa'nın üzerinde kısa bir kürk manto, başında küçük bir şapka vardı; genç kadın, her zamanki gibi koltuğunun altında birkaç kitap tutuyordu.

Lübaşa kürkünü atıp ayaklarındaki botları bir an önce çıkarmaya çabalayarak: "Şu işe bak, ben de sana uğramayı düşünüyordum," diye bağırdı. "Kısa bir süre hapiste yattın demek? Neden seni jandarma karakolunda tuttular? Salona geç, odam dağınık."

Salonda Lübaşa kanepeye atladı ve saçlarının örgüsünü açmaya başladı.

"Kafam çatlıyor. Herhalde saçlarımı kestireceğim. Rutubetli bir hücrede yattım, hareketsiz yaşamaya hiç alışkın değilim."

Lübaşa'nın al yanaklı yüzü belirgin bir biçimde solmuştu; bunun farkında olacak ki, genç kadın arada bir yanaklarını, alnını ovuşturuyor, gözlerinin altındaki gölgelere masaj yapıyordu.

"Beni çarşamba günü salıverdiler ve hâlâ kendime gelemedim. Doğduğum yere gönderilecekmişim, doğduğum yer neresi acaba, aptallar! Dört gün sonra gitmeliyim, bense kesinlikle burada yaşamak zorundayım. Moskova'da kalmam için uğraşacaklar, ama..."

"Seni sorgulayan Vasilyev miydi?" diye merak etti Klim; Lübaşa'nın huzursuzluğundan nedense etkilenmeye başladığını seziyordu.

Lübaşa kanepenin üzerinde hoplayarak dizine eliyle vurdu.

"Ne aptal adam ama! İnanır mısın, beni on beş yaşında biriymişim gibi korkutmaya çalıştı! Bu o kadar aptal bir durumdu ki, aman çirkin herif! Ben ona: 'Bakın albay, Kızılhaç için para top-

lamışım, paraları kime vermişim söylemem ve bunların dışında sizinle konuşacak bir şeyim yok,' dedim. O zaman adam başladı konuşmaya: Siz insansınız, ben insanım, o insan; biz insanız, siz insansınız ve seninle ilgili bir tür saçmalıklar daha..."

Samgin, sandalyeden kalkarak: "O mu? Benimle ilgili mi?" diye sordu; yüreği birden rahatsız bir biçimde çarpmaya başladı.

"Senin kadınlara dadı, emziren anne olmalarını önerdiğini söyledi, bunların tamamı saçmaydı! İyi yürekliliğinin yersiz, hatta canice olduğunu söyledi; bunları söylerken de öylesine coşkulu, babacan bir tavrı vardı ki... işi yokmuş gibi uğraştı benimle!"

"Benimle ilgili daha başka ne söyledi?" diye merak etti Samgin.

"Ha, şeytan bilir! Genel olarak saçmalıklar..."

Samgin biraz rahatlayarak oturdu, albayı düşünerek içinden: 'Alçak herif!' diye geçirdi.

Lübaşa'nın saçlarını omuzlarına ve sırtına doğru dağıtışını, yüzünü ekşiterek dudaklarını yalayışını seyrederken, Lübaşa'nın kendisiyle ilgili anlattıklarının gerçek olduğuna inanamıyordu. Klim'e göre, bu güzel ve akıllı olmayan genç kız, jandarma subayını korkudan ürpermiş ve suskun bir biçimde dinleyecek, o adam ise ona bağıracak ve ayaklarıyla yerlere vuracaktı; anlattıkları o zaman inandırıcı gelebilirdi.

Klim, acı bir gülümsemeyle: "Sanki hiç korkmadın mı?" diye sordu.

Lübaşa omuz silkerek yanıtladı:

"Ama biliyorsun, 'kurtlardan korkan, ormana gitmez'."

"Vetrova olayını hiç aklına getirmedin mi?"

"Ne olmuş Vetrova'ya? Orada, anlaşıldığı kadarıyla bir tür sinir krizi geçirmiş. Tecavüz edilmiş olduğuna inanmıyorum."

"Kadınların Kare'de kırbaçlandığını da mı anımsamadın?" diye ısrar ediyordu Klim.

"Eskiden oluyordu bunlar... Dur," dedi Lübaşa, Klim'e doğru eğilerek. "Bu tuhaf sözler de ne anlama geliyor? Beni çileden çıkartmak mı istiyorsun?"

Klim, Lübaşa'nın gözlerindeki ifadeyi görünce bozularak: "Biraz," diye itiraf etti.

Lübaşa: "Tuhaf bir istek," diye alınarak mırıldandı. "Yüz ifaden hırçınlık dolu," diye ekledi ve yine yorgun bir insan gibi yayıldı.

"Aslında ilk iki sorgulamada sürekli arama sırasında bir adres bulmuş olmalarından korktum. Genel olarak ise tüm olayların daha ciddi, daha akıllıca olmasını bekliyordum. Albay bana: 'Siz Lassale'i okuyorsunuz,' dedi; ben ise ona: 'Ya siz,' diye sordum, 'okumadınız mı?' 'Ben,' dedi, 'bu gibi şeyleri, işimin gereği okurum, siz genç kızsınız okuyup da ne yapacaksınız?' Aynen öyle dedi."

Samgin Varvara'nın nerede olduğunu sordu.

"Goginlere gitti. Kendinde değil, ağlayacak kadar kötü! Alinka'nın operet sanatçısı olduğuna üzülüp duruyor."

"Peki Gogin denen adam kim?"

"Amcammış, meğerse. Yeni çıktı bu da. Tam olarak amcam da değil, annemin kız kardeşiyle evliymiş; aile ortamını seviyor ve kendimi onun yeğeni olarak kabul etmemi istiyor. Olabilirim de! İyi yürekli ve yararlı olabilecek bir ihtiyar," diye anlattı, Lübaşa.

Aleksey ile ilgili olarak Lübaşa:

"Çok komik biri, ancak tembel ve serseri," dedi.

Ağır bir iç geçirdikten sonra da:

"Aman Klim, Moskova'dan gönderiliyor olmam ne kadar da ağrıma gidiyor, bir bilsen!" diye yakındı.

Genç kızın yakınmasına Klim nasıl bir yanıt vermesi gerektiğini bilmiyordu; o an Varvara ile yeterince oynadığını, artık ya ilişkinin yönünü değiştirmesi ya da bu oyunu tamamen bitirmesi gerektiğini düşünüyordu. Varvara, dışarıdaki ayazdan yanakları kızarmış bir halde, hiç üzerindekileri çıkarmadan, rüzgâr gibi koşarak neşe içinde odaya girdiğinde, Klim onu selamlamak için yüzünde sevecen bir gülümsemeyle ayağa kalktı; ancak koşarken Varvara, Klim'e yalnızca "merhaba!" dedi ve Somova'ya sarılarak, bağırdı:

"Lübaşa, zafer bizim! Burada bir buçuk ay süreyle kalacak, psikiyatri tedavisi göreceksin..."

"Ya?" diye şaşkın bir tavırla bağırdı Lübaşa.

"Gerçekten! Yalnız psikiyatri uzmanına gitmek zorunda kalacaksın."

"Aman Tanrım, ben gerekirse piskoposa bile giderim..."

"O halde, demek ki bunu kutlayacağız! Birazdan Goginler gelecek; ben lezzetli bir şeyler aldım..."

Ardından neşeli çılgınlık patlamaları başladı; genç kadınlar birbiriyle vals yapıyor, Anfimyevna masayı hazırlarken, gülümseyerek sarı dişlerini gösteriyordu:

"Yine hoplamaya başladınız! Hoplayarak yine kendinizden geçeceksiniz."

Yaşlı kadının yüzü sevinçle parlıyor, havayı güzel bir koku alıyormuşçasına burnuyla çekiyordu. Yemek salonunun girişinde Gogin belirdi; marşın birkaç bölümünü çok ustaca söyledi, ardından yanaklarının tekini şişirip parmağıyla birkaç kez yanağına vurdu ve kumral bıyıklarının altından tiz bir ıslık duyuldu. Gogin ile birlikte kahverengi gür saçları özensizce toplanmış bir genç kız gelmişti; Klim'in yüzüne altınımsı göz bebekleriyle teklifsizce bakarak:

"Samgin siz misiniz? Sizinle ilgili bir şeyler duymuştuk: sır dolu bir kişiliğiniz varmış," dedi.

"Bunları size kim söyledi?"

"Yakov Tagilskiy, biz ona inanmıyorduk. Ama sanırım o haklı. Bilge bir insan görünümünüz ve septik olduğunuzu gösteren bir sakalınız var; artık size saygı duyuyoruz. Alyoşka, saçmalama!"

Bu sözleri genç kız, Gogin'in onu dirseklerinin altından tutarak, yerden kaldırıp Klim'in olduğu yerden öteye koyması sebebiyle söylemişti. Gogin bunu yaparken:

"Şaşırmayın, bu oyuncak bir bebek, içi talaş ile doldurulmuş, konuşması ise..." diye söze başlamıştı.

Tatyana kardeşini omzuyla iterek: "İnanmayın ona," diye bağırıyordu, ancak o sırada Lübaşa Gogin'i kendine doğru çekti, Varvara ise genç kızdan ona yardım etmesini rica etti; Samgin rahat bırakıldığından hoşnuttu, bu gibi insanlar onu sürekli sıkar ve onlara nasıl davranması gerektiğini bilemezdi. Böyle insanların kendilerini başarısız bir biçimde tanıttıklarını düşünüyordu; onlar

neşeli insanlardı ve soytarılığı meslek edinmişlerdi. Hiç komik olmayan şakalara gülümsemek zorunda kalmak ciddi bir insanı sinirlendirir. İşte Aleksey Gogin, Lübaşa'ya dönerek:

"Hırlama! Siyasetin ekonominin kızı olduğu kanıtlanmıştır, böylelikle ekonominin kızına kur yapması doğal bir durumdur..."

Varvara'ya kutsal kitap okuyan papaz tavrıyla akıl veriyordu:

"Aristoteles der ki, 'insan aydan daha yükseklerde bir yerlerde bulunsa bile orada da yaşayamaz, ölür,' o yüzden, Varyeçka, pek aşırıya kaçmayın!"

Tatyana'nın kendisinden çoğul kişi olarak söz etmesi komik değildi, Samgin ona "neden?" diye sorunca genç kız:

"Çünkü kendimi birçok kişiliğin aynı anda yaşadığı bir barınak gibi hissetmekteyim; bu kişiliklerin hepsi de birbirleriyle kavga içerisindedirler," demişti.

Bir süre sonra Samgin, onun haklı olduğunu düşündü; fazlasıyla gürültücü bir biçimde eğleniyordu ve bunun altında, duyduğu endişeyi saklama çabası vardı sanki. Bu kızın kendi başına kaldığı sırada nasıl biri olduğunu hayal etmek güçtü. Samgin ise, her tanıdığını kolayca ve yanılmaksızın görebildiğinden emindi; bu insanların görkemli giysileri olmaksızın nasıl insanlar olduklarını anlayabildiğini düşünüyordu. Dış görünüşte Tatyana Gogina güç anlaşılabiliyordu; sinirli hareketlerinin çabukluğu ağır tondaki konuşmasıyla bağdaşmıyor, aptalca konuşmaları ise sevimsiz, metalik sarı renkli gözleriyle uyum sağlamıyordu. Tatyana endamlı bir kızdı, ancak koyu gri giysisi bedenini özensizce sarıyor, kahverengi saçları tutamlar halinde uzuyordu; bu saçlar dalgalı değildi ve yuvarlak, tipik Rus yüzünü hoş olmayan bir biçimde çevreliyordu.

Tatyana: "Alyoşka'yı gücendirme," diye rica ediyor ve hemen ardından aynı ses tonuyla kardeşine dönerek: "Kes saçmalıkları!" diyor, önündeki çay fincanını iterek: "Koyu çay doldursanıza, Varya!" diye söylenmeye devam ediyordu. Klim, tüm bunların aslında bir gereksinim olmaksızın söylendiğini ve Tatyana'nın çok şımartılmış, kaprisli ve kötü niyetli olduğunu tahmin ediyor-

du. Klim'in yanında oturarak yüzüne dikkatle bakmaya çalışan Tatyana:

"Açıklayın bana ciddi insan, ben burjuva ailesinden gelen bir genç kızım, tok ve genel olarak kötü olmayan bir yaşantım var; ancak yine de bu yaşamın cehennemin dibini boylamasını istemekteyim. Neden?" diye sordu.

Klim: "Herhalde sizdeki bu istek zekânızdan kaynaklanıyor ve geçicidir," diye, pek de kibar olmayan bir tavırla yanıtladı; kızın "ilginç bir konuşma" başlatmak istediğini seziyordu.

Tatyana çay kaşığıyla oynayarak: "Hayır zekâ açısından pek de zengin sayılmam," diye yanıtladı. "Sanırım bu içimden geliyor. Ne yapmalıyım?"

Tatyana, Klim'in, erkek kardeşi Gogin'in Varvara ve Lübaşa'yı eğlendirirken yaptığı şaklabanlıkları takip etmesine engel oluyordu. Klim, kıza gözlüklerinin arasından bakarak:

"Sizi birkaç aylığına hapse atmalarını sağlayın," diye önerdi.

"Bunun beni tedavi edebileceğini mi sanıyorsunuz?"

"Büyük olasılıkla burjuva yaşamının rahatlığını gerçekçi bir biçimde değerlendirmenizi sağlayacaktır."

Tatyana gülümseyerek:

"Siz galiba insanlarla ilgili pek de olumlu şeyler düşünmüyorsunuz?" dedi.

Klim, yerinden kalkarak ve Aleksey'in el hareketlerini izleyerek: "Evet, pek düşünmüyorum," diye içtenlikle yanıtladı. Genç adam ellerini kaldırmış, şöyle diyordu:

"Saygıdeğer izleyicilerin de gördüğü gibi, burada mucize yok, yalnızca el çabukluğu var, ki bunu bilim de kabul etmektedir. İşte ceketimin üzerinde her iki yanda da üçer tane düğme var. Bir!"

Aleksey ceketini kapattı, ama aynı anda da bağırdı:

"İki!" diye ceketini açtı, bir yanda iki, ötekinde de dört tane düğme vardı. "Bunu ben kendim buldum," diye övündü.

Lübaşa: "Alyoşa nasıl yapılıyor bu?" diye çocuk gibi, yalvarırcasına bağırıyordu; Varvara ise ceketinin kolundan adamı çekerek ısrarla:

"Astarı gösterin," diyordu!

Tatyana, piyanonun önüne geçerek oturdu ve birini taklit ederek, kısık bir sesle söylemeye başladı:

"Bahçeleri, ovaları dolaştım,
Tüm çiçekleri gördüm,
Ancak bu gönlüm için dünyada,
Senden çok seveceğim bir çiçek bulamadım daha!"

Bayağı sözleri, bir o kadar da bayağı olan motif tamamlıyordu. Lübaşa, katıla katıla bir türlü sigara kutusunu açamayan ve bu duruma kızmakta olan Varvara'ya gülüyordu; Gogin, serçe parmağının hafif bir dokunuşuyla kutuyu açtı. Ardından Gogin sigara kutusunu omzuna koydu ve omzunu hafifçe oynattı; kutu omzundan kaydı ve ceketinin cebine düştü. O zaman Aleksey saçlarını kabarttı, yüzüne korkunç bir ifade verdi, kız kardeşinin yanına yaklaştı ve:

"'Maskotta'yı çal. Hey koro," diye bağırdı.

Aleksey hoş bir sesle şarkıya başladı:

"Masada üç mum varsa...
Evet, üç mum varsa!
Biri ölecek!"
"Ölecek!"

diye, karamsar bir sesle onayladı koro, sonra hemen neşeyle devam etti:

"Evet, rüyaların tüm işaretleri
Anlam doludur..."

Sıradaki dizeyi Gogin, tek başına söyledi:

"Evet, boş bir ruh için
İnanç yükü gerekli!
Geceleri bütün kediler gri,
Kadınlarsa çekici!"

Tatyana, Gogin'in başına not defteri ile vurarak: "Salak!" diye bağırdı. Gogin ise genç kızı yakalayıp, beklenmedik bir güçle

omzuna oturttu. Kadınlar arkadaşlarını, adamdan kapmak için uğraşırken kargaşa başladı; Samgin ise bu toplulukta bir fazlalık olduğunu kavradı ve dikkat çekmeden gitti.

Grimsi bir duman, kentin üzerine çökmüş, ayaz kenti süslemişti; ağaçların dalları püsküllüydü. Soğuk hava insanın yüzünü acımasızca iğneliyordu. Samgin, Varvara'nın onun sevgilisi olacağı andan itibaren genç kadın için tatsız günlerin başlayacağını düşünerek yürüyordu. Evet. Herhalde o, çoktandır Marakuyev ile, ya da tiyatro sanatçılarından biriyle her türlü şeyi yaşamıştır ve bu durum onu masum, âşık bir genç kız rolünü oynama hakkından yoksun bırakmıştır. Ancak yine de bu rolü hâlâ oynamakta olduğu için, Varvara cezalandırılacaktı.

'Ertelemenin anlamı yok, teklifli davranmak aptalca olacak,' diye karar verdi Klim.

İki üç gün sonra Samgin, şaşkınlık ve memnuniyetle, artık tamamen netlik kazanmış olan tek bir çaba üzerine yoğunlaşmış olduğunu hissediyordu. Bir zamanlar onu Lidiya'ya çekmiş olan duygularla şimdiki duygularını karşılaştırırken, o zamanlar içgüdülerin saf ve utangaç bir biçimde, romantik hayallere ve umutlara büründüğünü, sıra dışı bir şey beklentisi içerisine girdiğini anlıyordu; şimdi ise bu gibi şeyler yoktu, kendisi de bunu istemekte olan bir genç kadına sahip olmak gibi oldukça özgür ve bilinçli bir istek vardı. Özgür davranıyor olmanın bilinci, Klim'i daha da inatçı bir ruh haline sokuyordu; Klim Varvara'yı tıpkı pusuya yatmış olan bir avcının tilkiyi beklemesi gibi bekliyordu; ve artık kaçıncı kez kendi kendine:

'Bugün,' diye telkinde bulunuyordu.

Ancak her seferinde bir şeyler Klim'i engelliyor ve her başarısızlık, onun Varvara'ya karşı daha sert davranmasına neden oluyor, ama aynı zamanda da onu genç kadına giderek bağlıyordu; Klim bunu çok net olarak hissediyordu. Varvara'yı tek başına bulmak bir türlü mümkün olmuyor, onu evine çağırmaya da Klim cesaret edemiyordu. Varvara daha önce Klim'in kaldığı yerlere hiç gelmemişti. Evine geldiğinde ise Klim, Goginleri orada buluyordu; kız

kardeşiyle ağabey sürekli birlikte çıkıp gelirlerdi. Sosyal Demokrat Parti'nin Manifesto'sunun, Marksistleri Narodniklerle birleştirmek şöyle dursun, giderek birbirlerinden uzaklaştırdığından sürekli endişe duyan karamsar Gusarov da orada oluyordu.

Gusarov: "Yoksulluğumuzun yanında, bu gibi ilkeli incelikler neyimize gerek?" diye söylenir, gözlerini iyice açıp bir Varvara'ya, bir onu umursamayan Tatyana'ya bakardı. Gogin'e, "sen" diye hitap eder, ancak aptalca konuşmalarını öğrencisiymiş gibi ciddiyetle dinlerdi.

Aleksey Gogin'e göz kırparak: "Kızma, her şey yolunda!" diyordu. "Marksistler kurnaz insanlardır, onlar seni anlıyorlardır; öfkeli yüreği zekâ ile birleştirme düşüncesine karşı olamazlar."

Gogin'e her rastladığında Klim'in içinde, bu adamın sıradan ifadeli yüzüne, şakalarına, ütülenmiş pantolonlarına, hareketlerinin rahatlığına, hafifliğine ve moda düşkünlüğüne olan antipatisi giderek artıyordu. Ancak, Klim kıskansa da ve bu hoşuna gitmese de, Gogin'in ilgi çekici olduğunu, çok okuduğunu, çok bildiğini ve bilgilerini tıpkı üzerindeki giysiler gibi, güzel kullanabildiğini kabul etmek zorundaydı. Gogin'in, parti üyesi olmasa da, devrim hareketleri ile yakından ilgilendiği belliydi. Numaralar gösteren ve neredeyse soytarılık yapan birisini, değil siyasi parti, oyuncak partisinin üyesi olduğunu var saymak bile inandırıcı gelmiyordu. Ancak jandarmaları bilgilendirme işinde çalışanların, tıpkı onun gibi, her şeyi bilen ve gerçek inanışlarını bilgi birikiminin ardında saklayabilen insanların olduğu konusunda hiçbir kuşku olamazdı.

Samgin, Aleksey'in, Marksistler ve Narodnikler hakkında aynı onaylayıcı tavırla konuştuğunu duymuştu; her şeyi dert edinmeyi seven Gusarov'a ise bir keresinde şöyle demişti:

"Liberaller de eninde sonunda bir parti kurmak durumunda kalacaklar: En azından, gezgin ve inatçı evlatlarını zaptedebilmek adına. Her şey olması gerektiği gibi gelişiyor; homurdanıp durmayı kes artık!"

Klim'i inciten şeylerden birisi de, kendisinin mesafeli bir biçimde yaklaşmasına karşın Gogin'in bir yakınlaşma çabası içerisine

girmemesiydi. Gogin'in Lübaşa ve Varvara'ya yaklaşımı ise, tıpkı çok fazla oyuncağı olup da, onlarla ne yapması gerektiğini bilmeyen bir çocuğunki gibiydi. Varvara, Gogin'le açıkça flört ediyor ve Samgin Varvara'nın bu davranışında fazla ileri gittiğini düşünüyordu.

Tıpkı sonbahar sineği gibi bıktırıcı olan Tatyana, Klim'i sorguya çekiyordu:

"Dekadanlara yaklaşımınız nasıldır? Fransızcadan geç kalınmış bir çeviri ve eğilim, o kadar mı yani? Sizce Verlaine'e ve Verhaeren'e olan ilginin şu an eşit biçimde güç kazandığını hiç fark ettiniz mi ve sizce bu tuhaf bir durum değil mi?"

Samgin, bu iri gözlü genç kızın kendisine inanmadığını, adeta sınadığını hissediyordu. Tatyana'nın üvey ağabeyine karşı tavırlarının nedeni anlaşılamıyordu; Tatyana'nın itici gözleri Aleksey'in yüzü üzerinde oldukça sık ve endişeli bir biçimde odaklanıp duruyordu ve bu bakışlar, hasta yürekli ya da öngörülemeyen davranışları olan bir kocayı takip eden bir kadının bakışlarıydı; bu bakışlar, anlamak isteyen ancak bir türlü anlamayı beceremeyen birisinin merak ettiği birine attığı bakışları andırıyordu.

Bir gün Varvara, Klim'i uğurlarken, kendisinin neşeli bir biçimde uğurlanmasına içerleyen Klim, Varvara'nın boynuna sarıldı, diğer eliyle kadının başını geriye doğru attı; sert ve kızgın bir tavırla dudaklarından öptü. Varvara'nın soluğu kesildi, geriye doğru sendeleyerek birkaç adım attı; Klim'e baktı ve dudağını ısırdı, o an gözleri dolmuştu sanki. Samgin, küçük bir intikam almayı başarmış ve düşmanına dürüstçe onu neyin beklediğini ima etmiş bir ruh hali içerisinde, sokağa çıktı.

Birkaç gün sonra Klim yine Varvara'nın evine geldi, ancak onu evde bulamadı; yemek salonunda Goginler ve Lübaşa oturuyordu.

Lübaşa: "Bakın, işte unutmuş olduğumuz biri daha!" diye bağırdı, sonra hızlı bir ötüşü andıran sesiyle Klim'e, Lütov'un evinde bir akşam toplantısı yapılacağını; müzik ve dansın yanı sıra edebiyatçıların katılacağını ve hatta Yermolova'nın bizzat gelme olasılığının bile bulunduğunu belirtti.

"Alina da gelecek, her şey harika olacak! İsteyenler çeşitli kılıklara girebilir; biletler beş rubleden daha ucuz değil; daha pahalıya satmak istersen istediğin kadar pahalıya sat, istersen bin rubleye; kaç tane satabileceksin?"

Klim, hangi gerekçeyle bilet satamayacak durumda olduğunu söyleyebileceğini düşünerek; "Kimin ya da neyin yararına?" diye sordu. Gogina bir yaprak kâğıdın üzerine bir şeyler yazarken:

"Doğuştan kör olan kamçadalların yararına," dedi.

Ağabeyi ise elindeki pembe kâğıtları sayarken;

"Bir de Kremlin duvarlarının onarımı için," diye ekledi.

Samgin, bu insanların yanında, bu görevi reddetme cesaretini gösteremedi. Beş tane bilet aldı ve anında parayı kendisinin ödeyeceğini düşünerek, toplantıya gitmemeye karar verdi.

Ancak bu kararından vazgeçti ve birkaç gün sonra, Lütov'un evinde, tanıdık girişte, yüzündeki yarım maskeye karşın, ince dudakların isteksiz gülüşünden Klim'in hemen tanıdığı rahibe giyimli bir kadının oturmakta olduğu, küçük bir masanın önünde duruyordu. Salon girişinde, sırma kumaşlı kaftan, kürk şapka, atlas kumaşlı çizme giymiş Lütov sallanarak duruyordu; elinde tıpkı şemsiye gibi bükük bir kılıç tutarken gırtlağını temizliyor, hafifçe öksürüyor ve konuklara kâhya selamı verirken tekdüze ve endişeli bir ses tonuyla:

"Buyrunuz lütfen... Buyurmanızı rica ederim..." diyordu.

Lütov'un şaşı gözleri, her zamankinden daha çabuk ve endişeli bir biçimde her yeri gözlüyordu ve gözleri maske takmış olanların maskelerini adate söküp atma çabası içerisindeydi. Grimsi yüzü terliyordu, terini mendille siliyor ve mendili tozluymuş gibi silkeliyordu. Samgin, Lütov'un üzerinde çiftlik kâhyası giysisi ve elinde kılıç yerine, beline bağlı mürekkepliğin olması durumunda böyle bir kıyafetin yüzüne daha çok yakışacağını düşündü. Lütov'u bilinçli olarak ciddi bir tavırla yana doğru çeken Klim, kapıda durdu.

Lütov, Klim'in omzuna eğilerek: "Her derde deva bulabilen bir kişi misin?" diye sordu; ses tonu endişeli ve kısıktı. "Buyrunuz lütfen... hi, hi!"

Samgin'in yolunu bir grup konuk kesmişti; bu grupta iki tanıdık avukat gördü; ikisi de mahkeme giysilerini giymişlerdi ve üzerlerinde frak vardı; önlerinde sıska bir mujik duruyordu; adam lacivert çiçekli bir bluz giymiş, beline kordon olarak liften yapılma bir halat parçası bağlamıştı; kısa köy pantolonu da lacivertti, ayaklarında yeni çarıklar vardı ve başına küçük, kızılımsı bir peruk takmıştı;. Küçücük, ince kemikli yüzüne, komik ve her yöne doğru tüyleri kabarmış bir top sakal yapıştırmıştı. Aslında bu haliyle mujiği değil de, ucuz bir meyhane şarkıcısını andırıyordu. Klim bu adamı tanıyordu, adı Yermakov'du, bu adam harika fıkra anlatırdı, Çehov öykülerinin çok iyi yorumcusu, candan bir insan ve bohem bir adamdı.

"Korkunov mu?" diye soruyordu. "Korkunov olsa ne olacak? Lise öğrencilerinin işi o. Ben size onu anlatayım..." Samgin'in önüne zıplayarak: "Büyücüye yol açın!" diye bağırdı.

Salonda kırk kadar insan vardı, ancak duvar aralıklarındaki aynalar insanların sayısını görsel olarak artırıyordu; çingene kızların, markizlerin, palyaçoların koyu renk duvarlardan atlayarak içeri gelecekleri, salonu dans edilemeyecek biçimde iyice dolduracakları düşünülebilirdi. Aynaların birinde Samgin, köşede durmakta olan, oyuncak cine benzeyen kabarık saçlı bir adamın piyano çaldığını görüyordu. Bu adam oturduğu sandalye üzerinde kasılarak eğilip duruyor, piyano tuşlarını uzun parmaklarıyla kavrıyor, bu işi erişte karıştırır gibi yapıyordu. Müzik, konukların ayak seslerinden, gülüşlerinden, bağırışlarından, seyredenlerin konuşmalarından zorlukla duyuluyordu; ancak iki kristal avizenin sarkıtlarından gelmekte olan çınlamalar çok net işitiliyordu.

Dans edenlerin arasında, Samgin'in gözleri Varvara'yı anında seçti. Varvara tepeden tırnağına yeşil renge bürünmüş, elbisesini şerit biçimi otlarla süslemişti; ayaklarındaki çoraplar gümüş simliydi, açık başında sarı çiçeklerden ve otlardan yapılma bir çelenk vardı; maskesi yoktu, ancak yüzüne çok başarılı bir biçimde makyaj yapılmıştı: gözleri kocaman ve iyice çukurlaşmış, sıra dışı kavisli kaşları, parlak dudakları, yüzüne çile çeken, insanı huzursuz

edecek kadar insanüstü bir güzellik kazandırmıştı. Varvara'yı, lacivert bluzlu, biraz şişmanca, yuvarlak kafalı, kedimsi yüzlü bir Çinli çok hafifmişçesine döndürüyordu. Adamın uzun saç örgüsü Varvara'nın çıplak sırtına, omuzlarına vuruyor, Varvara gülüyordu. Varvara'nın balık pullarını andıran çorap içindeki ayakları, neredeyse hiç yere değmiyordu; yosunlarla örgülü ağır saç tutamları, başını geriye doğru çekiyor, balıklarınkine benzeyen küçük taneli dişleri aç ve doyumsuzca parıldıyordu.

Geniş omuzlu, tayfa kılıklı birisi, Samgin'in önünde: "İzin verin," diye konuşuyordu: "Petrajitskiy'nin başlattığı hukuk bilimi..."

Samgin, tayfanın dirseğine büyücü değneğiyle dokundu, tayfa arkasına baktı ve onu tanımışçasına:

"Ha, hokkabaz! Buyrunuz..." dedi.

Birisi, çok ciddi bir tavırla: "Hokkabaz değil, büyücü," diye onu uyardı.

"Nefretimi kabul edin," diye yanıtladı Samgin, iç karartıcı bir ses tonuyla.

Köylü kızı kılığına girmiş olan Lübaşa, renkli, küçük bir top gibi oradan oraya yuvarlanırcasına koşuşturup duruyordu; yuvarlak yüzünü komik bir biçimde boyamıştı; insanları gürültüyle burnunu çekerek itiyor ve bağırıyordu:

"Gelsene buraya, kim benim sevgilim olacak?"

Samgin, dans edenlerin arasında onlara engel olarak yürüyor, uzağı göremeyenlerin inadıyla onları iyice görebilmek için herkese dikkatle bakıyor ve ayaklarına durmadan dolanan rahatsız bir giysi seçtiği için kendisine kızıyordu. Kılık değiştirmiş olanların arasında Samgin, Faust'un operadaki haline bürünmüş olan Gogin'i tanıdı. Gogin'in kolundan tutarak yanında yürüttüğü palyaço da Tatyana olmalıydı. Nedendir bilinmez, İtalyan haydut şapkası ve kızıl bir peruk takmış olan uzun boylu bir Arlekin, Samgin'i omzundan itti ve alçak sesle:

"Özür dilerim, önyargı! Siz önyargı olmalısınız, öyle değil mi?" diye sordu.

Samgin, tek kelime etmeden adamı eliyle yolunun üzerinden

iterek yürüdü. Pencere pervazında, cüsseli, takma sakallı ve yüzünün yarısını kapatan maskeli bir adam, sigara içerek oturuyordu; üzerinde ortaçağ lonca üyesi bir işçi kıyafeti vardı; deriden bir önlük takmıştı ve bu, onu çok renkli giyimli insanların arasında çok göze batar bir hale getiriyordu. Dans bitince Çinli, Varvara'yı özenle sandalyeye oturttu, o zaman bu adam tek eliyle sakalını tutarak Varvara'ya doğru eğildi ve:

"Böyle gözlerle, siz deniz kızı, suda değil, ateşte yaşamalıydınız, ya da cehennemde," dedi.

"Cehennem ruhumun şu an içinde bulunduğu durumdur, ben ise deniz kızı değil, orman perisiyim," diye yanıtladı Varvara.

Klim konuşan adamı sesinden tanıdı; işçi gibi giyinmiş olan bu adam, Kutuzov idi. Klim onu tanıyınca Hans Saks'a benzediğini düşündü ve aklından:

'Bu adam yok edilemiyor,' diye geçirdi.

Varvara'yı kılık değiştirmiş olanlardan oluşan bir grup sıkıca sarmıştı; Varvara, Sabelnik otundan yapılma yelpaze ile serinlemeye çalışarak, bu insanların şakalarına nedense çok yüksek sesle yanıtlar veriyor ve onların yüzlerine fazla dikkatli ve endişeli bir tavırla bakıyordu.

'Beni arıyor,' diye düşündü Klim. 'Bağırmasının nedeni de benim onu duymamı sağlamaya çalışması.' Samgin, bunu herhangi bir övünme duygusu hissetmeden, doğal bir şeymiş gibi görüyordu. O anda kendisini huzursuz eden ve sinirine dokunan şey, bu değişik giyimli insanlara kendini uzak hissetmesiydi; bu duygu şimdiye kadar onu huzursuz etmemiş, yalnızca kendisini farklı ve bağımsız hissetmesini sağlamıştı. Klim, sinirli halinin nedenini, giysi seçimindeki başarısızlık ve bunun sonucu olarak da, bir hindi gibi fazla ciddi durmasıyla açıklamaya çalıştı. Ancak Samgin, artık net olarak şunu biliyordu: Kutuzov'un kendisini huzursuz ettiğini kendisinden saklamaya çalışıyordu ve Kutuzov onu tanırsa bu hiç hoşuna gitmeyecekti.

'Moskova'da kaçak kalıyor herhalde...' diye düşündü.

Piyanist yeniden çalmaya başladı. Çinli düşüyormuş gibi birden her iki elini havaya kaldırdıktan sonra, Varvara'yı kaptı; te-

neke zırhlı bir şövalye şişman bir saray gözdesine el uzattı, ancak tam da o anda şövalyenin bir dizliği açıldı ve şövalye dizliğini yeniden yerine takıncaya dek, boyuna çizgili giysili bir palyaço gözdeyi alıp dansa götürdü.

Şövalye: "Kahretsin," diye söylendi, dizliği kopardı ve göğsündeki zırhının arkasına soktu, sonra Klim'e dönerek:

"Çok eski bir ev burası, havalandırması yok," dedi.

Tüm bu olup bitenlerin sıkıcı olduğunu düşünen Samgin, büfeye gitti; orada, yığınlarca kanepe çeşidinin ve şişelerin bulunduğu uzun bir masanın önünde, iki hanımefendi vardı. Biri kalın kaşlı bir İspanyol kadını, diğeri ise şişman yanaklı, sarafan elbiseliydi; başında değişik bir takke ve burnunun üstünde sıkma bir gözlük vardı. Kadının burun kemiği geniş olduğundan bu gözlük durmadan düşüyor ve kadın gözlüğü yakalayarak kızgın bir tavırla, kel kafalı bir uşağa uyarıda bulunuyordu.

"Lütfen hiçbir şeye saldırmasınlar diye dikkat edin."

Köşede tıpkı bir idol gibi, kocaman ve iyice parlatılmış bir semaver yükseliyor, semaverin içinden hırıltıyla buhar çıkıyordu; fincanlara çay doldurmakta olan İspanyol kadın:

"Hayır, Pelageya Petrovna bildiğiniz doğru değil; doğru değildir bildiğiniz, palamut eti acımsılaştırır, bira ekşisi ise diriliğini kaybeder," diyordu.

Takkeli kadın:

"Ekşiyi iyice tuzlamak gerekiyor," dedi.

Samgin bir şişe beyaz şarap aldı ve pencerenin yanındaki küçük masaya geçti; orada duvarla dolap arasında, tıpkı bir kutudaymış gibi, dizine kartondan yapılma buruşmuş maskeyle vurarak Tagilskiy oturuyordu. Üzerinde lacivert bir mont, kafasında itfaiyeci eri miğferi vardı; ayaklarına ağır çizmeler giymişti ve bunlar porselen renkli yüzüyle pek uyum sağlamıyordu. Adam, Samgin'e içkili bir insanın inatçı bakışıyla baktı.

"Eğleniyor musun, büyücü?"

Samgin, sesini değiştirerek ve karamsar bir tavırla: "Eğlenmek için çok fazla şey biliyorum," diye yanıtladı.

Tagilskiy, başını eğerek: "Ben de öyle," dedi; o sırada miğferi

kulaklarına doğru kaydı ve onları iyice oraya çıkardı.

Klim, Tagilskiy'i sık sık içkili halde görüyor ve bu biraz kilolu, iyi görünümlü adamın neden bu denli ölçüsüz içtiğini anlamak istiyordu.

"Narodnikler mi düzenliyor bu geceyi?" diye sordu Tagilskiy. Önünde, masanın üzerinde bir şişe duruyordu, ancak bu şişe artık boştu.

"Bilmiyorum," diye yanıtladı Samgin; kapının önünden, renkli giysili insanların hızlıca kayıp geçişini ve yansılarının aynaların içinde göründükten sonra gümüşi hiçlikte eriyişini izliyordu. Kısacık bacaklarının üzerinde hoplayan Lübaşa, Hans Saks ile dans ederek hızlıca geçmişti, ardından Çinli, Tatyana'yı uçururcasına dans ederek geçip gitti.

"Eğleniyorlar," diye söyleniyordu Tagilskiy. "Kılık değiştirmişler, bu da onlara eğlenceli geliyor. Bakın simyacı, ne kadar da çok Pyero, palyaço ve genel olarak aptal var! Ne demek oluyor tüm bunlar?"

Samgin yanıtlamadan, Tagilskiy'nin kadehine şarap doldurdu. Kılık değiştirmiş olanların sayısı arttı, kalabalık daha renkli, daha eğlenceli olmaya başladı ve kapı girişine yakın bir yerlerde, Lütov neşeyle bağırıyordu:

"Haydi bakalım, siz olsanız Ponti Pilatus'a nasıl bir yanıt verirdiniz? İsa, 'Ben gerçeğin kendisiyim' demeye cesaret edememiş, ya siz, siz der miydiniz?"

Yazar Nikodim İvanoviç çıkıp geldi; kalın giyinmişti, üzerinde kalın kahverengi bir ceket vardı, boynuna kareli bir fular bağlamıştı; koluyla ağzını kapatarak öksüren adamcağız, insanların arasında, herkese yol vererek dolaşıyor, böylelikle herkesi de itip duruyordu. İçeri yelpazeyle serinlemeye çalışarak Varvara girdi; koluna Tatyana girmişti. Çay alan Varvara neredeyse Klim'in yanına oturdu ve pullu bacaklarını masanın altına uzattı. Tagilskiy, burun kısmındaki boyası kazınmış maskesini aceleyle taktı, Tatyana ise kanepesinden bir ısırık alırken:

"Şu virtüözün tarzı laubalice. Onun için geleceğin ünlü piyanisti diyorlar; bunun için şimdiden saçlarını bile uzatmış," dedi.

Varvara, iç geçirerek: "Kötü niyetlisiniz siz Tanya," diye söylendi.

"Kıskancımdır. Buradakilerin yüzde yetmiş beşi geleceğin ünlü kişileri, ya ben? O yüzden kızıyorum."

Gogina dikkatle Klim'e baktı, sonra Tagilskiy'i inceledi ve bir şeyler anımsamaya çalışıyormuş gibi Varvara'ya kısık bir sesle:

"Siz de dikkat çekiyorsunuz," dedi.

"Eteğimin kısa olmasındandır herhalde," diye alçak sesle yanıtladı Varvara.

Kapıda Lübaşa belirdi.

"Harika değil mi kızlar, ha?" diye sordu. "Pelageya Petrona şarkı söylemeye buyrunuz!"

Takkeli kadın Lübaşa'yı kolundan tutarak salona doğru süzüldü.

"Balkabağı," diye söylendi Tatyana, ardından bakarken.

Samgin salon kapısına doğru yaklaştı; orada insanlar sessizliği sağlamak için birbirlerine 'şışt' diyor, sandalyeleri çekiyorlardı; piyanist, parmakları tuşlara dokunurken yanıyormuş gibi bir tavırla akorları çıkartıyordu; Sarafanlı kadın ise geniş göğsünü gererek, yüksek sesle, alınmış bir insanın tavrıyla, şarkı söylemeye başladı:

"Ben değil miydim ovada yeşeren çiçek?"

Kadın şarkı söylerken, siyah renkli ipe bağlı sıkma gözlüğünü tıpkı sapan kullanıyormuş gibi havada sallıyor, şarkıyı, dinleyicilere adeta piyanocunun ona engel olduğunu anlatmak istercesine söylüyordu. Tatyana, Samgin'in arkasında durarak şarkıya kötü anlamlı sözler ekliyordu; ondaki bu gibi sözlerin dağarcığı göründüğü kadarıyla tükenecek gibi değildi ve o da hiç acımadan bu sözleri çevreye saçıyordu. Büfeye Lütov ve Nikodim İvanoviç girdi. Lütov, parmak uçlarına basarak yürüyor, atlas kumaşlı çizmeleri yumuşak bir biçimde gıcırdıyor, elindeki kılıcı, yatay olarak, her iki eliyle hem kabzasından hem de ucundan tutuyordu; yazar Lütov'a omzuyla dayanarak söyleniyordu:

"'Kuryer' dergisinde güzelce bir öykü bastırmış ve artık onu

her yerde övüp duruyorlar, bir yıl sonra ise kitap çıkarmış olacak, herkes iç geçiriyor, onun için bunun henüz zararlı olduğunu kavrayamıyorlar..."

Lütov genç hanımlara bakarak: "Konyak mı, votka mı?" diye sordu, sonra da Samgin'e döndü ve:

"Gençken ne içerdiniz, gök bilimci?" diye sordu.

"Safra," diye yanıtladı Klim.

Lütov: "Karamsar bir yanıt," diye söylendi; Nikodim İvanoviç ise inatla konuşmayı sürdürüyordu:

"O, şimdi tıpkı baldaki sinek gibi övgüler içerisinde yaşıyor..."

Lütov, Samgin'e: "Bizimle içiniz, bilge adam," diye ısrar ediyordu. Klim reddetti ve alkışların duyulmakta olduğu salona doğru yürüdü. Takkeli kadın şarkı söylemeyi bıraktı, yerine Ukraynalı, sıra dışı bir özelliği olmayan, her tarafı çiçekler ve kurdelelerle süslenmiş bir kadın geçti, yanında da Kutuzov durdu. Kutuzov yarım maskesini çıkarttı ve Samgin aslında ona gereksinimi olmadığını düşündü; gri sakalı yüzünü tanınmaz derecede yaşlandırıyordu. Samgin'in önünde durmakta olan şişman bir markiz:

"Olağanüstü bir ses. O kadın köy öğretmeni ya da öyle bir şey. Güzel söylüyor," dedi.

Üç kişi, güzelce "Gecelemişti Altın Bulut"u söylediler, ardından Kutuzov ve öğretmen "Beni Baştan Çıkartma"ya başladılar. Kutuzov'un yüzü daha sevecen bir ifade almıştı; ancak şarkı söyleme tarzı aşırı törensel olduğundan, bu hali şairin umutsuz sözleriyle bağdaşmıyordu. Kutuzov'a eşlik etmekte olan bayan, sanatsal ve dramatik bir tavırla söylüyordu. Samgin kadının Kutuzov'a kızgınlık ya da şaşkınlığa benzer bir tavırla bakmakta olduğunu görebiliyordu. Salonda o kadar derin bir sessizlik vardı ki, Klim, arkasında Gogina'ya sarılmış olarak duran Varvara'nın, nefes aldığı sırada korsesinin çıkarmakta olduğu gıcırtıyı duyabiliyordu. Lütov, dans eder gibi, koltuğunun altında kılıcını tutarak ve boynunu uzatarak salona doğru ilerliyordu; peşinden, elinde tutmakta olduğu kanepeyle müziği yönetircesine hareketler yaparak yazar geliyordu.

Şarkı söyleyenler çılgınca alkışlandı. Somova koşarak yanları-

na geldi; gözleri nemli, yüzü mutluluk doluydu. Lübaşa, Varvara'ya hitaben coşkuyla bağırdı:

"E, nasılmış bu ses? Anımsıyor musun, sana ondan söz etmiştim..."

"Ama o mekanik bir biçimde söylüyor," diye itiraz etti Goginа.

"Şişt!" diye uyardı Lütov; kılıcını arkasına aldı ve kılıç arkada tıpkı kuyruk gibi asılı durmaya başladı. Lütov dişlerini sıkıca kapattı, yüzündeki kemikler iyice belirginleşti, şakaklarında terler parıldamaya başladı, sol bacağı kaftanın altında kasılıyordu. Lütov'un arkasında çocuk gibi çenesini omzuna koymuş, çizgili giysili bir palyaço duruyordu; elini başının üzerine kaldırmış, parmaklarını bir açıyor bir kapatıyordu.

Kutuzov, "Tutku Endişelerim, Dinin Artık" şarkısını söyledi; o zaman Lütov ona doğru hızla yaklaştı ve bağırışlarla alkışların sesini bastırmaya çalışarak:

"İzin verir misiniz! Bağışlayın... Sesiniz, muhteşem bir ses, evet!" diye tiz bir sesle bağırıyordu.

Lütov'un soluğu heyecandan tıkanıyor, sakalı Kutuzov'un yüzüne değip duruyor, adam elindeki mendili sallayarak bağırmaya devam ediyordu:

"Ama böyle söylenmez! Böyle olmaz!"

İzleyiciler, soylunun histerik atılımı ve sakallı işçinin içten şaşkınlığı karşısında meraklanmışlardı.

"Olmaz mı?" diye sordu Kutuzov. "Neden olmaz?"

"Siz romansların anlamını yadsıyorsunuz, hatta biraz hafife alırcasına söylüyorsunuz..."

"Duygusuzlukla mı övünüyorsunuz," diye bağırdı Lübaşa; Kutuzov katıla katıla gülmeye başladı.

"Açıkça söylesenize şunu, kötü, diye!"

"Açıklamama izin verin," diye ısrar etti Nikodim İvanoviç; Lütov, yazara yan bir bakış atıp sustuktan ve Lübaşa da yüzünü ekşiterek biraz öteye çekildikten sonra, yazar ceketinin koluna doğru hafifçe öksürdü ve otoriter bir tavırla konuşmaya başladı:

"Güzel, ama olması gerektiği kadar değil. Siz acılardan, tut-

kuların heyecanından söz ediyorsunuz."

Kutuzov, gülümseyerek: "Biliyor musunuz, ben baharat meraklısı değilim; çorbamı karabiber olmadan da lezzetli bulurum," dedi. "Ben müziği severim, müziğe yapıştırılmış olan sözleri değil..."

Lütov, arkasına döndü ve büfeye doğru bağırdı:

"Nikolay, masa! İki masa..."

Kılıcının kurdelesini çekerek, ağlamaklı bir sesle palyaçodan rica etti:

"Çıkarsana üzerimden şu aptal şeyi!"

Bu bağırıştan Samgin, palyaçonun Makarov olduğunu anladı.

Yazar, izleyicilerin Kutuzov'u iterek büfeye doğru sürüklediklerini görerek: "İzin verir misiniz, bu durum nasıl algılanmalı?" diye ciddi bir tavırla soruyordu yazar. "Tarih tutkularla, acılarla yaratılır..."

Uşaklardan biri, kalabalığın olduğu yöne doğru masayı çekti, ardından diğer masayı çıkardı; diğer uşak bir akrobat becerikliliğiyle masanın çevresine sandalyeleri, ardından da masalara şişeleri ve kadehleri dizmeye başladı;. Birisi koluna aniden vurdu ve şişelerden bir tanesi kadehlerin üzerine düşerek hepsini kırdı.

"Kahretsin!" diye bağırdı Lütov. "Beceremiyorsan..."

Ancak hemen kendine gelerek, söylenmeye başladı:

"Haydi kardeşim, haydi! Oturun baylar, konuşalım..."

İçerisi havasız ve sıcaktı. Salonda yüksek perdeden gülüşmeler duyuluyor, biraz ötede, birisi Ermeni fıkraları anlatıyordu; Klim'in yanında ise sarışın, kıvırcık saçlı bir beyzade, elindeki beresini sallayarak, Ukraynalı kıza:

"Hiç kimse bana, insanlar arasındaki çatışmanın gerekli olduğunu kanıtlayamaz," diyordu.

Mujik giyimli adam, rahibenin koluna girmiş yürüyor ve bayanın kulağına:

"Hayır, halkımız materyalizm hastalığını kapmaz," diyordu.

Samgin kapıda duruyor ve Lütov'un aceleyle şarabı kadehlere dolduruşuna bakıyordu; Lütov kadehleri insanların ellerine tutuşturuyor, şarabı her yere döküyor ve Kutuzov'a:

"İşte birisi de şövalye gibi giyinmiş, neden? Neden illa da şövalye yani?" diyordu.

Elinde bir kadeh şarap tutmakta olan Kutuzov, kafasını geriye doğru atarak ve boynunu uzatarak gülüyor; Klim takma sakalının altındaki gerçek sakalı görebiliyordu. Kutuzov insanları sinirlendiren bir söz etmiş olacak ki, birkaç kişi birden ona bağırmaya başladı; mujik gibi giyinmiş olan adam ise herkesten daha yüksek sesle bağırıyordu:

"Yeni bir şey değil bu! Peygamberler bunu bize daha önce de vaat ettiler."

Salonda yine kuyruklu piyano çalıyor, dans edenlerin ayak sesleri duyuluyordu; arada bir Çinli'nin kollarında bir görünüp bir kaybolan yeşil deniz kızını görmek Klim'i huzursuz ediyordu. Klim'in yanında, omzuyla kapının kenarına yaslanarak bir rahibe durdu ve saygın bir tavırla ellerini karnının üzerinde birleştirdi. Klim, yüzünün yarısını kapatmakta olan maskesinin, tüyler ürpertici göz aralıklarına baktı ve çok karamsar bir tavırla:

"Sizi tanıyorum," dedi.

"Öyle mi?" diye alçak ve umursamaz bir sesle sordu kadın.

"Adınız Marya İvanovna, yaşadığınız yer ise..."

Samgin, ajan ve jandarma gözetiminde yürüdüğü gece kadını gördüğü ara sokağın adını söyledi. Kadın selvi ağacından yapılma tespihini kolundan çıkardı ve tespih tanelerini güzel elinin ince parmaklarıyla sayarken, yapmacık bir gülümsemeyle:

"Başka ne biliyorsunuz?" diye sordu.

"Sizinle ilgili her şeyi biliyorum."

Rahibe, Samgin'in daha önce bir yerlerde okumuş olduğu bir ifadeyle: "Öyle mi? O halde benim kendimle ilgili bildiklerimden daha çok şey biliyorsunuzdur," diye yanıtladı.

'Kitap düşkünleri,' diye düşündü Klim; rahibenin, insanların artık bağırmadığı ve Kutuzov'un sesinin duyulmakta olduğu yöne doğru masaların arasından gidişini izliyordu; Kutuzov:

"Seksenli yıllar, aydın kesiminin genel olarak, hiç de devrimi destekleyici düşünceye sahip olmadığını gösterdi..." dedi.

"Doğru değil!"

"Doğru!" diye söylendi, Tagilskiy; elindeki miğferi tıpkı bir kör dilencinin dilenme kabını tuttuğu gibi tutuyordu.

Kafasındaki sivri kalpağı düzeltip, maskesini yokladıktan sonra, Klim masaya doğru yaklaştı. Maskesinin işlemeleri, şarap ve terden ıslanmıştı; çenesine yapışıyor, omuzlarındaki pelerin bacaklarının arasında dolanıp duruyordu. Bu duruma sinirlenen Klim, çok soğuk bir şişe şarap aldı ve Kutuzov'un sakin ve isteksizce:

"Şimdi ise, Marksizmin aydın kesime yasal olmayan yollarla verilmiş olan rütbe ve mevkilerden bu sınıfı mahrum bırakması..." diye anlatışını dinlerken, tüm şişeyi kadehleri birbiri ardına devirerek içti.

"İzin verin!" diye öfkeli bir tavırla bağırdı birisi.

"Sözümü kesmeyin!"

"Hayır, izin verin! Ben yasallıkla ilgili konuşacağım..."

Mavi kaftanlı, beyaz peruklu ve dizine kadar av çizmeli sarhoş bir adam: "Kahrolsun nihilistler," diye bağırdı. Kızmaya başlayanların sesleri arasında, Lübaşa'nın tiz sesi tıpkı pınarın hışırtısı gibi duyuluyordu:

"Siyasi tutuklular yararına beş ruble vermekle, tarihte kendinize bir yer satın almış olduğunuzu mu sanıyorsunuz..."

Köşeden, dolabın arkasından, şövalye zırhının çıkardığı gıcırtıyla karışık, Stratonov'un kalın sesi duyuluyordu:

"Tepkiler yasaldır; tepki, kültürel kazanımların güçlendiği çağın kendisidir..."

"Tolstoy ve Pobedonostsev gibilerinin," diye bağırdı birisi.

Herkes, dilsiz kalacağından endişelenir gibi aynı anda konuşuyordu. Kutuzov'un önünde, tıpkı hayvanat bahçesinde sataşılan bir hayvanın kafesi önünde toplanır gibi insanlar yığılıveriyordu. Yazar, kızgın bir halde bağırıyordu:

"'Manifesto'nuz, işe yaramaz bir dergi bozuntusudur!"

Kutuzov ise, yazarın arkasından konuşmayı sürdürüyordu:

"Narodniklerin monarşiye karşı verdikleri savaşıma, toplum diye tanımladığınız insanlar, tıpkı amatör bir oyun izlercesine bakıyordu..."

Samgin'in önüne Tagilskiy dikilmişti. Hızlıca madeni miğferi

kafasına geçirdi ve yumruklarını sıktıktan sonra, montunun ceplerini aramaya başladı; bulunca da yumruklarını ceplerine soktu; pembe renkli boynu daha koyu bir renk aldı; dudaklarını yüksek sesle şapırdattı ve bir şeyler söylemeye başladı; ancak Kutuzov'un ve birkaç kişinin daha attığı kahkaha, sesini bastırdı. Ardından Kutuzov:

"Hadi baylar, yeter bu kadar çene çaldığımız! Eğleneceksek, eğlenelim..." dedi.

Biri Samgin'i çok sert bir biçimde itti; bunu yapan, gözlerini faltaşı gibi açıp, dudaklarını yalayarak kalabalığın arasında büfeye doğru yol almakta olan Çinliydi. Samgin peşinden yürümeye başladı, Çinlinin soğumuş olan bir fincan çayı acele ve iştahla içişini, daha sonra kanepelerin dizilmiş olduğu tepsiye, bir rublelik kirli bir kâğıt para attıktan sonra tekrar salona kaçışını izledi. Sakinleşmiş olan yazar, birayı bardağa doldururken, mavi kaftanlı adama telkinde bulunuyordu:

"En zararlısı, Goslavskiy, dumanda pişmiş salamdır, aslında bu gibi tüm gıdalar zararlıdır..."

Samgin bir kadeh konyak içti, ağızdaki yakıcı hissin geçmesini bekledi ve yine içti. Çoktandır kendisini insanlara karşı bu denli öfkeli hissetmemiş ve hiç bu denli yalnız kalmamıştı. Bu duyguya bir de can sıkıcı bir kıskançlık eklenmişti. Kutuzov'un kaba küstahlığına sahip olmak ne kadar da iyi olurdu; o zaman insanların yüzüne onlarla ilgili düşüncelerini söyleyebilirdi. Onlara şöyle diyebilirdi:

"Budalalar! Ne istiyorsunuz ki? Halkın sizi, bataklıkların dahaları yuttuğu gibi yutmasını mı? Ya da işçilerin sizi bu boş, yalnızca konuşmaktan ibaret olan yaşamdan kurtarmalarını mı?"

Aslında şu kitap düşkünlerine, bu kilisecilere çok şey söylenebilirdi.

'Benim de zamanım gelecek, o zaman söyleyeceğim!'

Samgin salona gitti, yürürken omzuyla rahibeyi itti, kadının peşinden elindeki tespihi salladığını görse de, özür dilemedi. Piyanist coşmuş bir halde Rus halk şarkılarını çalıyor, alkış tutan renkli giysili insanların oluşturduğu sıkı bir dairenin ortasında, iki

çift bacak müziğin ritmine uyarak gürültüyle yerlere vuruyordu; dans edenler Çinli ve Gürcüydü.

Çinli, şaşırtıcı bir biçimde, top gibi çok rahat zıplayarak: "Seni mükemmel bir dansçı yapacağım!" diye haykırıyordu.

Varvara, kollarını beline dayayarak ve kalçalarını oynatarak Çinliye doğru dans eder adımlarla yürümeye başladı. Varvara terlemiş, yüzündeki makyajı eriyip gitmişti ve yüzü tanınmayacak biçimde çekiciydi. Varvara, zıplamakta olan Çinlinin önünde, vücudunu o denli utanmazca kıvırtıyor ve adamın şişman yüzüne, öylesine meydan okuyan bir gülümsemeyle bakıyordu ki, Samgin öfkelendi ve bundan ötürü, sarhoşluğunun giderek arttığını hissetti.

Varvara'nın pullu çoraplı bacakları, yoğun hareketlilik içerisinde kasılırken, etekleri dizinden yukarılara kadar açılıyor, iç çamaşırının dantelleri bile görülebiliyordu.

Samgin gözlerini sıkıca yumdu, dişlerini sıktı ve bu kıza, onu küçük düşürücü bir biçimde sahip olma arzusunu anımsadı; ona sahip olacak ve Lidiya ile başarısız ilişkisinin öcünü alacaktı, genel olarak her şeyin öcünü.

'Şu an beni tabii ki düşünmüyor, hiç mi hiç düşünmüyor hem de!' diye düşündü Klim.

Dans bitmişti; izleyiciler var güçleriyle bağırıyor ve alkışlıyordu. Çinli, orman perisinin elinden tuttu ve büfeye götürdü; orada da insanlar avazları çıktığı kadar bağırıyorlardı. Çinli, Varvara'nın yüzüne merakla bakıyor, bir şeyler fısıldıyordu. Adamın yüzü tuhaf bir biçimde genişlerken, eriyordu sanki; gülümsemesi ise iyice yayılmıştı ve kulakları kafasının arkasına doğru kaymış gibi görünüyordu. Samgin, köşeye doğru çekildi, oturdu, maskesini çıkardı ve cebine soktu.

"Koro! Koro!" diye bağırıyordu kızıl saçlı palyaço; bir sandalyenin üzerine çıkmış, kollarını sallıyordu; çevresini anında yirmi kadar kişi sardı, herkes başını kaldırmıştı.

Palyaço kollarını insanların başları üzerine uzatarak: "Bir, iki, üç!" diye saymaya, insanlar da uyumsuzca şarkı söylemeye başladı:

"Ülkeden, uzak bir ülkeden,

Anamız Volga nehrinden,

Şerefli emek uğruna..."

Sarhoş, beyaz peruklu bir adam: "Toplanmışız buraya," diye herkesten önce kükredi.

"Neşeli özgürlük uğruna..."

"Toplanmışız buraya," diye yineledi sarhoş sonra da:

"Ne diye 'Volga'dan? Ben Tambovluyum, ama!" diye bağırdı.

İnsanlar üçüncü nakarata başladıklarında aynı adam, ama artık ince bir sesle, gözlerini döndürerek üçüncü kez uluyormuş gibi:

"Toplanmışız buraya-a..." diye uzattı.

Bu sözcükler dışında, adam şarkının diğer sözlerini anımsamıyor, ama bu dizeyi ise tam tersi çok iyi biliyordu; şarkıyı yönetene doğru kırmızı yumruğunu karnına vurmak istercesine uzatıyor, giderek öfkeleniyor, gözlerini faltaşı gibi açarak ve kıpkırmızı kesilerek, değişik ses tonlarında avazı çıktığı kadar:

"Toplanmışız buraya..." diye bağırıyordu.

Şarkıyı söyleyenler, bu adamı susturmanın tek yolunun şarkıyı kesmek olduğunu kavradıklarında hemen sustular ve dağıldılar, adam ise çaresiz bir biçimde kollarını indirerek, yine, ama artık çok tiz bir sesle:

"To-o-o..." dedi.

Çevresine bakındı ve alıngan bir tavırla:

"Neden?" diye sordu.

Samgin, bu adam, bıktırıcı ve pek de anlamlı olmayan bu şarkının söylenmesine engel olduğu için sevindi. Sandalyesinde sallanarak gülüyordu. İçkili adam, Klim'e doğru adım attı, durdu ve ona dikkatlice baktıktan sonra o da gülmeye başladı, gülerken:

"Şeytan bilir nedir bu? Şeytan bilir..." diyordu.

Adam, Samgin'i yakasından tuttu, kaldırdı ve kulağına:

"Dinle, amca, korkuluk kılıklı, gidip içelim, canım! Sen yalnızsın, ben yalnız, işte iki kişi olduk! Pahalı bunların her şeyi, ama neyse! Devrim para gerektiriyor, neyse! Toplanmı-ş-ız...." diye kükredi, sonra kucakladı ve omzundan öptü:

"Severim böyle adamları!"

Samgin onunla birlikte sert bir şeyler içti, yanlarına Tagilskiy

geldi, o da içkiliydi; Klim'in üzerine atıldı:

"Yaşa! Ben de seni arıyorum, arıyorum..."

Birden salondaki sesler kesildi ve Lütov'un hıçkırık dolu ağlamaklı sesi duyuldu:

"İşte, yıldızımız... tanrıça... Venüs –hurra!"

Büfenin kapısında Alina duruyordu; üzerindeki giysi öylesine göz kamaştırıcı bir beyazlıktaydı ki, Samgin gözlerini kırpıştırdı; belinin yan tarafında çiçekler vardı ve bunların oluşturduğu bir buket, kalçadan yere kadar iniyordu; başı da çiçekler içindeydi, elinde tuttuğu yelpazesi de parıldıyordu; Alina'nın kendisi de tıpkı kocaman bir balık gibi tepeden tırnağa parıldıyordu. Ortalık sessizleşmişti, herkes yavaşça Alina'dan biraz öteye çekiliyordu. Lütov, ortalıkta dolanarak, sandalyeleri kapıyor ve:

"Şampanya, Yegor! Kostya, neredesin? Kostya!" diye bağırıyordu.

Lütov eriyor, kısalıyor ve o an tıpkı bir gölge, yok olmak üzere olan biri kadar tuhaf görünüyordu. Alina, Lübaşa'ya doğru eğilerek alçak sesle bir şeyler söylüyor ve gülüyordu. Varvara hemen yanlarına gitti ve Tatyana Gogina'yı kollarından çekiştirdi; Klim'in yanında Kutuzov belirdi ve iç geçirerek:

"İşte bu kadına diyecek yok!" dedi.

Klim içkiliydi; Alina'nın gelişiyle ortamın biraz daha düzgün bir hal aldığını düşündü ve bu ona çok komik geldi. Güzelliğiyle herkesi şaşkına çeviren bu kadının kendisi için hiçbir şey ifade etmediğini düşündü. Klim, gülümseyerek Alina'ya doğru yürüdü ve ona duyunca bozulacağı çok laubalice bir şeyler söylemeye niyetlendi, ancak o sırada Alina yüksek sesle:

"Aman Tanrım, Klim bu! Hem de yemyeşil kesilecek kadar içkili!.. Ama giysin yakışmış. Sen, içer miydin ki? Hiç beklemezdim!" dedi.

Samgin: "Evet, içerim!" dedi. "Ben de buradayım."

Klim'in söylemek istediği çok söz vardı, ancak bunlar ağır sözlerdi ve onları söylemeye dili bir türlü varmıyordu ve Samgin:

"İçiyorum. Tek başıma. Bu benim Manifestom. Okumuş muydun, sen? Hayır mı.? Ben de," dedi.

Sonra Samgin, masanın yanında durdu, Varvara ona yavaşça:

"Kendinizi kötü mü hissediyorsunuz?" diye sordu.

"Evet," diye kabul etti Klim. "Siz kötü dans ediyorsunuz. Ahlaksızca."

Klim, Varvara'nın: "Konyaklı limonata ister misiniz?" diyen sesini duydu.

Konyaklı limonata içince, Samgin kendini biraz ferahlamış hissetti ve Varvara'ya yüzünü ekşiterek sordu:

"Kimdir, o Çinli?"

Varvara, çok satan bir gazetenin baş yönetmeninin soyadını söylediğinde, Klim hüzünlendi.

"Museviymiş!" diye söylendi başını sallayarak, "Musevi!"

O andan sonra, Klim artık hiçbir şey anımsamıyordu. Uyandığında tanıyamadığı bir odadaydı; ancak Hrisanf amcanın duvardaki büyük resmi nerede olduğunun ipucunu vermişti. Pencerenin perdeleri arasından içeriye güneş ışınları süzülüyor, camların üst bölümünde gökyüzünün bir bölümü görülebiliyordu; bu durum Klim'i jandarma güvenlik biriminde kaldığı odayı anımsamaya zorladı.

Birkaç dakika geçmişti, iki ya da yirmi, anlamak güçtü. Kapının arkasında bir hışırtı, ardından da bardağa çarpan çay kaşığı sesi duyuldu.

Bir ses: "Evet getir," diye fısıldadı, kapı açıldı ve Samgin yatağın yanında Varvara'nın durmakta olduğunu sezdi.

"Uyuyor musunuz?"

Klim, gözlerini kapayarak: "Hayır uyumuyorum, ancak size karşı mahcubum," diye söylendi.

Klim bunu söylemeyi düşünmüyordu ve söylediği sözcükleri biraz suçlu bir tavırla ifade etmiş olduğuna şaşırdı; o an aslında kendisini çok rahat hissediyormuş gibi davranmalıydı; ne de olsa sıra dışı hiçbir şey olmamıştı ve Klim'in bu odada bulunması ondan kaynaklanan bir nedenden ötürü gerçekleşmemişti.

Ancak Varvara, sözlerini duymamış olacak ki, sevecen ve neşeli bir tavırla konuşmasını sürdürüyordu:

"Sarhoşken ne kadar da gülünçsünüz! O kadar etkileyicisiniz ki... Sizi evime getirmiş olmam sorun yaratmaz herhalde? Evinize

yanınızda sabahın dördünde gitmem pek uygun olmazdı da... Neredeyse on iki saat uyudunuz. Kalkmayın! Şimdi kahve getireceğim..."

Samgin oturdu, başını salladı, gözlüğünü taktı ama sonra hemen çıkarttı.

Klim, pek de emin değilmiş ve kendine soruyormuş gibi: 'Birazdan gerçekleşmiş olacak işte,' diye düşündü. Anfimyevna kapıyı açtı. Varvara içeri elinde tepsiyle girdi, yürürken dudağını ısırıyor ve kahve demliğinin altındaki ispirto ocağının mavi ateşine bakıyordu. Klim, fincanı uzatan Varvara'nın elinin titremekte olduğunu ve kesik kesik soluk aldığını fark etti. Yüzü solgundu, gözlerinin çevresinde koyu gölgeler vardı. Varvara, Klim'in yüzüne gözlerini kırparak endişeyle bakıyor, baktıktan sonra da anında gözlerini başka yöne çeviriyordu.

"Lübaşa henüz gelmedi," diye anlatıyordu Varvara. "Siz kendinizi orada kötü hissettikten sonra tam bir cehennem yaşandı. Şu bariton sesli adam, ne kadar da harika söylüyordu! Çok neşeli birisiydi, Alina ile Gogin'le birlikte sonradan neler yaptılar, neler! Daha içer misiniz?" diye sordu Varvara. Klim içtikten sonra fincanı uzattı, fincan yere düştü ve paramparça oldu.

Varvara: "Ah," diye çığlık atacak gibi oldu, Samgin ise gülümseyerek:

"Güzel bir belirti," dedi.

Klim üzerindeki yorganı attı ve ayaklarını yataktan indirdi, genç kız geri çekilmeye zaman bulamadan, ona sıkıca sarıldı.

Varvara, kollarından kurtulmaya çalışarak: "Hayır... Nasıl cesaret bulabiliyorsunuz," diye fısıldıyordu. "Aslında sevmiyorsunuz ki..."

Ancak birden, Klim'in boynuna sarılarak neredeyse bağırdı:

"Acı bana, ne olur acı bana!"

Varvara'yı yatağa devirirken, Klim suskunluğunu koruyordu.

Bir ay kadar sonra Klim Samgin'in, teatral olan bu sözlerin, Varvara'nın daha önce oynamış ve sıkılmış olduğu rolü bırakarak, duyarlı bir dost, örnek alınacak bir eş rolünü oynamaya başlamak üzere söylediği son sözler olduğunu düşünmek için yeterin-

ce nedeni vardı. Klim için, gözlemlemekte olduğu, bir insanın önceki halinden çok farklı bir kişiliğe bürünme süreci, yeni bir şey değildi ve Klim, insanların bu gibi ortama uyum sağlama hareketlerinin dürüst olmadığını düşünüyordu. Klim'in insanlara karşı duyduğu güvensizlik duygusunu Varvara daha da artırıyor, insanları hor görme duygusunu pekiştiriyordu. Klim kendisini numara yapmayı ve yapmacık davranmayı beceremeyen biri gibi görüyordu, ancak yine de insanların görünmek istedikleri gibi görünme becerilerini kıskanmanın önüne geçemiyordu.

Klim'i en çok şaşırtan şey, Varvara'nın bakire olmasıydı; aslında bu Klim'in hem beklemediği hem de istemediği bir durumdu. Ancak yine de bunun anlamı Varvara'nın kendisini ona saklamış olduğuydu ve bu durum Klim'i memnun ediyordu. Ardından Varvara'nın çocuk istemediğini söylemesi ve Klim'i hiçbir biçimde kısıtlama niyetinde olmadığını çok sade ve kararlı bir biçimde belirtmesi, genç adamı sevindirmişti. Varvara kendini kadın olmaktan çok memnun bir kişi gibi gösteriyordu; hatta göründüğü kadarıyla bu yeni rol, onun için bir gurur kaynağıydı bile; bu kanıya varmasını, onun o andan itibaren Lübaşa ve Tatyana'ya karşı aldığı koruyucu ve hoşgörülü yaklaşım sağlıyordu. Varvara'nın yapmacık hareketlerden, teatral duruşlardan ve gösteriş amaçlı ifadelerden çok çabuk vazgeçmesi biraz kuşku uyandırıcıydı. Yürüyüşü bile artık daha gevşek ve rahattı; topuklarının sesi de artık eskisi kadar kışkırtıcı değildi. Klim'i en çok şaşırtan, Varvara'nın ona karşı göstermiş olduğu ölçülü hareketlerdi; sevişmelerde bile Varvara, bu konuda tutucu bir kadın olmamasına karşın, ölçüyü kaçırmıyordu. Varvara'nın vücudu güzel ve kıvraktı, ancak Klim, topuklarının kalın ve pürüzlü olduğunu düşünüyor ve Varvara'ya bunu söylemek için uygun bir zaman kolluyordu. Varvara zevk alırken bile sessizdi, yalnızca bir kez, Samgin'in dizleri üzerinde yatarken, gözleri kapalı bir halde:

"Daha önce bunun nasıl bir duygu olduğunu hayal etmeye tabii ki çalışmışımdır. Ama bu hayal edilebilecekten daha üstün bir şey," diye fısıldamıştı.

'Hayal gücü pek geniş değilmiş anlaşılan,' diye düşündü Klim.

Varvara'nın sahip olduğu küçük meziyetlerin hepsini öğrendikten sonra da Klim'in ona karşı davranışlarında hiçbir değişiklik olmadı; ancak Klim'in sahip olduğu güvensizlik duygusu, onu Varvara'ya karşı daha dikkatli bir tutum içine girmeye zorladı. Klim, kısa bir süre sonra bu inceleyici dikkatini aşk olarak değerlendirmeye başladığını anladı. Eskiden olduğu gibi, otoriter bir tavırla ve umursamaz bir biçimde Varvara'ya küstahça sözler söylüyor, zevkleri, yakınlık duyguları ve kanılarıyla alay etmeyi sürdürüyordu; hatta bazen, Varvara istemediği zamanlarda ya da onun için fizyolojik açıdan uygun olmadığı sıralarda onunla sevişmeyi bile denemişti. Ancak bu gibi, kendisi için aşağılayıcı olabilen durumlarda bile Varvara, Klim'in fantezilerine itaatkâr bir biçimde boyun eğiyor, Klim ise daha sonra hor görme duygusuyla:

'Bunlarla aslında böyle yaşamak gerekiyor işte,' diye düşünüyordu.

Bazen Klim, Varvara'nın yeşilimsi gözlerinde hüzün ve anlam veremediği bir beklenti parıltısı fark ediyor ve bunun anlamını tahmin edebiliyordu. Varvara, onun henüz söylememiş olduğu sözü söylemesini bekliyordu; ancak Klim, vicdanen bu sözü söyleyebilecek durumda değildi ve bu yüzden Varvara'yı uyarmayı gerekli görmüş:

"Seviyorum, sözcüğüyle oynamam ben," demişti.

Aslında her şey, oldukça iyi, hatta ilginçti bile; artık iki, üç kez, Varvara'nın boyun eğme sınırının nereye kadar olduğu sorusu ortaya çıkmıştı bile.

'Herhalde yakında onunla evlenip evlenmeyeceğimi soracak. Bunu Lidiya duymuş olsa ne düşünür acaba.'

Klim, Lidiya'yı anımsamayı kendine yasaklamıştı; onunla ilgili her tür anı Klim'i sinirlendiriyordu. Bir gün, şefkatli bir anında, Klim, Lidiya ile yaşamış olduğu aşkı Varvara'ya ayrıntısıyla anlatmayı istedi; ancak bunu öğrenmesinin kendisini onun gözünde küçük düşürebileceğini anlayarak, birden kendine ve aynı anda Varvara'ya da kızdı.

"Sen de Marakuyev'i tamamen unuttun galiba," diye gülümseyerek sordu.

Varvara'nın verdiği tepki Klim'i şaşırttı, genç kadının birden gözleri doldu ve nedense fısıldayarak:

"Sen, bana sitem mi ediyorsun?" diye sordu. Ama zaten senin yüzünden..."

Varvara, Klim'in göğsüne atıldı, sarıldı ve öfkeyle konuşmaya başladı:

"Bunu neden söyledin? Acımasız olma, canım benim!"

Samgin, Varvara'yı yavaşça gülümseyerek dizlerine oturttu. Varvara'nın o an biraz rol yaptığını düşünüyordu, çünkü ona kırıcı hiçbir şey söylemediği kanısındaydı; böyle gözyaşları, iç geçirmeler ve coşkulu sevgi gösterileri için de bir neden yoktu.

'Bende şefkat buluyor,' diye düşündü ve o andan itibaren sevgi gösterilerini sürekli böyle algıladı.

Anfimyevna, kollarını karnının üzerinde birleştirmiş bir halde, şişman yüzüyle gülümseyerek: "İyi, sizi böyle görmek güzel," diyordu. "Farklı dairelerde yaşıyor olmanız iyi değil, bu hem pahalı hem de öyle olacak diye de bir kural yok! Siz, Klim İvanoviç, Lübaşa'nın odasına taşınsanız, aslında."

Varvara susuyordu, ancak Klim gözlerinden, bunu yapması durumunda genç kadının çok mutlu olacağını anladı. Anfimyevna'nın önerisini iki kez daha Varvara'ya yinelettikten sonra, Klim, daha önce Lidiya ve Lübaşa'nın kaldığı, özellikle kendisi için yeni duvar kâğıdı kaplatılmış, Hrisanf amcanın eski tarz mobilyaları ile döşenmiş odaya taşındı.

Lübaşa yine de Moskova'dan gönderildi. Ayrılırken "Kızılhaç"taki görevlerinin bir bölümünü Varvara'ya yükledi. Samgin bundan pek hoşlanmasa da itiraz etmedi, çünkü Moskova'da nelerin olup bittiğini bilmek istiyordu. Ardından Lübaşa, Varvara'yı, Marya İvanovna Nikonova ile tanıştırmayı gerekli gördü ve Klim'i önceden uyardı:

"Bu çok sevecen ve mütevazı bir hanım."

Klim, bu tanışmaya karşı değildi, ancak mütevazı hanımın başka birinin kimliği altında yaşadığından da emindi. Bu kadın, Lütov'un eski tanıdığı çıktı. Samgin, Nikonova'yı, Tanya Kulikova gibi, kendileri için olumsuz gelişen koşulların ya da kendilerin-

den daha güçlü olan insanların bu gibi bireyleri itmiş oldukları dar yoldan ya da mekanik bir biçimde yapmakta oldukları küçük bir işten, yeteneksiz ve iradesiz olmalarından ötürü vazgeçmeyi bilmeyen birisi gibi görüyordu. Lübaşa'nın Nikonova hakkında anlattıkları da Samgin'in değerlendirmesini doğruladı: Nikonova'nın adı gerçekten de Nikonova'ydı; büyük toprak sahibinin kızıydı ve ailesinden daha çocukluğunda kopmuştu. Birkaç ay hapis yatmıştı, şimdi ise üç yıldan beri, halk için ucuz kitapların basımını yapan bir yayınevinde kayıt memuru olarak çalışıyormuş. Samgin, bunu duyunca, böyle olması gerektiğini düşündü. Bu kadın gibi, yüzleri fark edilmeyen, mütevazı insanlar, halk için kitap basan yayınevlerinde çalışıyor olmalıydılar.

Koyu renk, düz kumaştan giysisiyle Nikonova yakın zamanda eşini kaybetmiş ve halen yas tutan bir dul gibi görünüyordu. Yüzünün hatları düzgündü ve bu yüz bu denli gergin ve hareketsiz olmasa, sevimli bile görünebilirdi. Bu kadın orta boydan daha kısaydı, ancak oturduğunda daha uzun boylu görünüyordu. Yuvarlak omuzları, pek yüksek olmayan göğsü, güzel hatlı kalçaları, siyah ince çoraplı düzgün bacakları ve çok dar olmayan ayak tabanları vardı. Bu kadının zoraki gülümsemeleri ve kısa yanıtları kendisiyle konuşma isteğini uyandırmıyordu. Bir de bu kadında, Hrisanf amcanın cumartesi gecelerine katılan ve tutuklamaları anlatan, kederli bir adam olan Mişa Zuyev'i anımsatan bir şeyler vardı. Ancak bu kadında Klim'in ilgisini uyandıran başka bir şey vardı.

Klim, Somova'ya: "Onun nasıl bir insan olduğunu anlatır mısın?" diye rica etti.

"İyi bir insan."

"Daha ayrıntılı."

"Çok iyi bir insan."

"Söyleyecek başka bir şey yok mu?"

Somova giderken çok kızgın bir ruh halindeydi; tıpkı kızgın bir tavuk gibi, söylenmeye başladı:

"Bıktım senin sorgularından! Sen, sürekli ölmüş birisi için yazılan anı yazısını yayınlayacak gazeteciler gibi sorular sorarsın."

Varvara, temkinli bir biçimde güldü ve yine temkinli bir tavırla:

"Bence o, yapmakta olduğu işten ötürü mutsuz olan bir insan," dedi.

Samgin'in meraklı bakışı, Varvara'yı açıklama yapmak zorunda bıraktı:

"Bana öyle geliyor ki, bazı insanlar... ancak acı bir olayla karşılaştıkları bir anda, kendilerini belli ölçüde değerli hissederler ve işte o andan itibaren bu insanlar yaşamlarındaki o acı unsura tıpkı onları başkalarından farklı yapan bir şeymiş gibi bağlı kalırlar."

"Kötü sayılamayacak bir anlatım," diye onayladı Samgin ve hoşgörülü bir tavırla gülümsedi. Klim, Varvara'nın kendisiyle bir araya geldiğinden beri akıllandığını düşünmeye başlamıştı. Artık ünlülerin portrelerini toplama alışkanlığından da vazgeçmişti.

"Ne demek oluyor bu? Kahramanlardan bıkkınlık mı geldi?" diye sordu Klim.

"Sayıları o kadar artmış ki," diye yanıtladı Varvara. "Bu tuhaf bir durum, tıpkı erkek çocukların, kahramanlığı yadsımaları ama kendilerinin de aynı anda büyük bir çabayla kahramanlık yapma çabası içinde olmaları gibi bir şey. Dövüldükleri halde, 'yaşasın değnekler' diye övgüler yağdırmak gibi bir durum."

Klim, Varvara'ya sarılırken: 'Evet, akıllanıyor,' diye düşündü. Klim'in insanlar karşısında kendini üstün görme duygusu, bazen onlara karşı hoşgörülü olma duygusuna dönüşüyordu. Bu gibi anlardan birinde Klim, Nikonova ile sevecen bir tavırla konuşmaya başlamış, onu içten davranması için yönlendirmeye çalışmıştı. Aslında Klim'de bu isteğin uyanmasının nedeni, Varvara'nın yeni tanıdıklarına karşı çok konuksever, ancak biraz kuşkulu bir tavırla davranmaya başlaması idi. Klim'in bunun nedenini sorması üzerine, Varvara şöyle yanıt vermişti:

"İlginç bir hali var bu kadının! Onda karanlık, yalnızca kendisi için sakladığı bir şeyler var gibi. Gözlerinde bir tür kıvılcımlar var."

Evet, kıvılcımlar vardı; Samgin, Nikonova ile ona rastladığı dönemlerden söz etmeye başlayınca bu kıvılcımları ortaya çıkardı.

"Aslında biz çoktandır tanışıyoruz," dedi Samgin.

Nikonova, ona hiçbir şey söylemeden, meraklı bir yüz ifade-

siyle baktı; göz akları grimsiydi ve külle pudralanmış gibiydi, bu da mavi göz bebeklerinin parıltısını sönükleştiriyordu.

"Anımsamıyor musunuz?" diye sordu Samgin.

Klim saymaya başladı: İlk rastlaşma yazlık evdeydi; o zaman Nikonova "halkın hakkını savunanların" tutuklanmış olduğunu Lütov'a haber vermek için gelmişti.

"Ah, evet," dedi genç kadın başını eğerek. "Ben o zamanlar daha toy bir kızdım. O günden kısa bir süre sonra beni de tutukladılar."

Klim, kadına, Çar'ın Moskova'ya geldiği gün Lütov'un evinde yedikleri öğle yemeğini anımsattı, restoranda mektup okuduğundan söz etti.

Kadın, umursamaz bir tavırla: "Sizi fark etmemiştim," diye yanıtladı; eline bir kitap aldı ve sayfaları gözden geçirmeye başladı.

Samgin, bu davranışın, pek de nazik bir davranış olmadığına karar verdi.

"Beni birkaç kez fark etmemiştiniz, herhalde böyle davranmanızın nedeni gizlilik içinde hareket etme alışkanlığınız olmalı?"

Nikonova, Klim'e kitabın üzerinden baktı ve her zamanki gibi isteksizce gülümsedi.

"Ama yine de jandarma ile yürümekte olduğum zaman tanımışsınızdır, anımsadınız mı?"

O an, Klim, Nikonova'nın gözlerinin birden koyulaştığını, irkilir gibi olduğunu, biraz daha açıldığını ve göz bebeklerinde mavimsi kıvılcımların keskin parıltısını fark etti.

"Söyler misiniz," dedi genç kadın; canlanmış, birden daha hoş bir görünüme bürünmüştü. "Bu nerede olmuştu?"

Klim, ara sokağın adını söyledi ve gülümseyerek:

"Saat sabahın dördü gibiydi ve sizi yolcu eden bir erkekti..." dedi.

Kadın, gülümseyerek: "Hayır," dedi; elindeki kitapla yüzünün alt bölümünü kapattı ve Samgin, yalnızca parıltılarla dolu gözlerini görmeye başladı. Kadın o an, kalkmaya cesaret edemiyormuş gibi, gergin bir halde oturuyordu.

"Nasıl 'hayır'? Ben duymuştum..."

"Neyi?"

"Sizden acele etmenizi istediğini..."

Nikonova, kitabı kanepeye attı ve iç geçirerek, omuz silkti.

"O erkek beni geçirmiyordu, kapıyı açmıştı," diye düzeltti. "Evet, bunu ben de anımsıyorum. Tanıdıklarımda gecelemiştim ve erken kalkmam gerekiyordu. Onlar benim arkadaşlarımdı," diye yanıtladı Nikonova, dudaklarını yalayarak. "Ne yazık ki, onlar taşraya taşındılar. Demek ki o sizdiniz? Ben tanıyamadım... Baktım ki bir üniversite öğrencisi konvoyla yürüyor, bu oldukça sıradan bir durum..."

Samgin: "Bana ise beni tanımışsınız gibi geldi," diye ısrar etti.

"Hayır," diye yanıtladı genç kadın. "Yüz hafızam kötüdür, ayrıca o an moralim bozuktu."

Nikonova'nın gözlerindeki parıltı söndü, kadın yine bir kitap aldı ve donuk yüzünü üzerine eğdi. Samgin masaya parmaklarıyla vurarak:

"Varvara haklı, onda tuhaf bir şeyler var..." diye düşündü.

Ancak bu konuşmanın uyandırdığı olumsuz izlenim kısa süre sonra silinmişti; zaten o sırada Nikonova'yı düşünecek zamanı da yoktu. Öğrenci hareketleri çığ gibi büyüyor, o yüzden aptalca bir duruma düşmemek için çok temkinli olmak gerekiyordu. Ciddi bir insan olarak tanınmak bu durumdan sıyrılmaya yetmediği gibi, aksine, hareketin öncüleri Samgin'i "ileride memur olacak olan gençlere, yurt bilincini aşılatmak üzere" kendi saflarına katabilmek için ısrarla çabalıyorlardı. Klim'in, Petersburg'dan tanıdığı çilli, kekeme Popov göründüğü kadarıyla kendini tamamen bu işe adamıştı. Samgin, öğrenci hareketinin burjuva özelliklere sahip olduğunu, işçi sınıfının çıkarlarıyla bağdaşmadığını ve aslında, o dönem için gerekli olan eylemi, yani gençliğin işçi hareketine destek olmasını engellediğini söylemek durumunda kalıyordu.

Popov, alıngan ve şaşkın bir tavırla: "A-mm-a, b-bütün öğrencilerin f-fabrikalara gitmeleri iyi olmaz ki!" diyordu. Ancak bu o kadar da önemli değildi, Popov Moskova'ya bir iki günlüğüne gelir, biraz oflayıp puflar, sonra kaybolurdu. Samgin için o sırada Varvara'nın davranış biçimi daha önemliydi. Klim onunla yaşamaya artık alışmıştı; o ve Anfimyevna kendisine özenle bakıyorlardı.

Samgin kendini çok rahat hissediyor ve bunun değerini de biliyordu. Ancak son birkaç gün boyunca Varvara sinirliydi ve normal halinden daha farklı davranıyordu. Biraz solgun görünüyor ve kendisine özgü olmayan davranışlarda bulunuyordu. Varvara'nın çok sıra dışı bir sorunu çözmek için uğraşıp durduğu düşünülebilir, arada bir daldığı tuhaf düşünme nöbetleri böyle yorumlanabilirdi. Varvara kanepede yarı uzanmış ya da oturmuş halde gözlerini kapatıyor, bir şeyler duymak için sessizce kulak kabartmış görünüyordu. Sevgi gösterilerinde de artık daha temkinli, dikkatli ve hatta mekanikleşmiş gibiydi. Beklenmedik bir biçimde evden çıkarak bir yerlere gidiyor ve eskiden her yere zamanında gelmesine karşın artık öğle yemeğine, beş çayına geç kaldığı oluyordu. Samgin "Ne oldu," diye sormaya cesaret edemiyordu; içindeki belli belirsiz duygunun yönlendirmesine uyarak, Varvara'nın, hoş olmayan bir biçimde yanıt vermesinden korkuyordu. Klim'in soru sormaktan çekinmesinin başka bir nedeni de, Varvara'nın, cinsellik üzerine konuşmama özelliğiyle Lidiya'dan farklı oluşu idi; ancak şimdi Klim, genç kadının 'özel şeyleri' paylaşma gereksinimi içerisinde olduğunu seziyordu. Genel olarak 'ruh üzerine', 'ruh ile ilgili' konuşmalardan hoşlanmayan Samgin, özellikle Varvara ile bu gibi konuşmaların yersiz olacağını düşünüyordu, çünkü kendisi bu kadınla içinde olduğu ilişkiden hoşnut olsa da, bu ilişkinin ne uzun ne de sağlam olabileceğini düşünüyordu. Klim kendini tam anlamıyla birisine açacaksa, o kadın Varvara değil, daha akıllı, ilginç ve ince duygulara sahip bir kadın olacaktı. Samgin, hiç kuşku duymaksızın, ileride sıra dışı bir kadına rastlayacağını biliyor ve böyle bir kadınla Lidiya ile yaşadığı ilişkiden önce hayal etmiş olduğu aşkı yaşayacağına inanıyordu.

Varvara'yı gözlemlerken: 'Yeni bir aşk yaşıyor olamaz ki,' diye düşünüyordu. Klim, genç kadının ruh halinden giderek rahatsız olmaya başladığını seziyor, ondan ayrılmanın kendisi için ne gibi rahatsızlıkları ortaya çıkaracağını öngörmeye çalışıyordu.

Ama bu olay çok şaşırtıcı bir biçimde son buldu. Soğuk bir nisan gecesi, üniversiteden döndüğünde, Klim, kendini sıkıcı ders, yağmur ve rüzgâr tarafından incitilmiş birisi gibi hissediyordu.

Girişte üzerindekileri çıkarırken, yemek salonunda çömezin uğultulu kalın sesini duydu:

"Orada dört kişiler; biri anlaşılmaz şiirler uyduruyor, dağınık saçlı, şeytanı andırıyor ve biraz da aklını kaçırmış gibi..."

Klim kapıdan içeri girdi; Varvara yünlü örtüyle sarınmış bir halde kanepenin üzerinde, yarı uzanmış yatıyordu. Klim'i görünce sanki uykudaymış gibi sessizce bir şeyler fısıldadı; çömez de kalkmadan, sessizce elini uzattı. Çömezin üzerinde kalın yünlü kumaştan bir mont vardı; belindeki kemer ve dizine gelen yüksek çizmeleri ona bir avcı görünümü veriyordu. Çömezin saçları iyice beyazlamış, üç uçlu sakalı yine uzamıştı; saçları da artık uzundu ve bu haliyle adamcağız eskisi gibi Suzdallıları anımsatmaya başlamıştı. Çömez, kirli botlarını sandalyenin altına sokmuş bir halde oturuyor, bu haliyle oturmaktan çok dizlerinin üzerine çökmüş gibi görünüyordu.

"Nereden böyle," diye sordu Samgin.

Çömez, isteksiz ve hatta biraz soğuk bir tavırla: "Geldim işte," diye yanıtladı.

"Cam fabrikasında mı çalışıyorsunuz şimdi?"

Çömez, öfkeli bir tavırla: "Çürük raporu verdiler. Deliymişim meğer," diye yanıtladı.

Varvara iç geçirerek: "Ne güzel anlatıyordunuz," dedi.

Çömez, yanaklarını şişirerek: "Güzel konuşmayı çok kimse bilir, ancak önemli olan doğru konuşmaktır," diye yanıtladı; sonra da bıyıklarını fırça biçimini alacak kadar üfledi. "Oradakiler beni anlaşmazlıklarına karıştırdılar ve aklımı çeldiler." Çömez, kutsal bir eserden alıntı yaparak: "Zenginlik ruhu nasıl çürütüyorsa, sözler de aynı biçimde ruhu çürütür," dedi. "Ben sosyalistlerin saflarına, İsa'ya mucizelerden arınmış olan inancımdan ötürü katıldım, yalnız ve yalnız insan sevgisinden yola çıktım."

Yağmur pencerenin camlarına çarpıyor, damlalar cama tıpkı bir çocuğun parmakları gibi vuruyordu. Rüzgârın uğultusu bacada yansıyordu. Samgin bir şeyler yemek istiyordu. Çömezin kalın sesini dinlemek sıkıntı vericiydi; yaşlı adam, masanın altına bakarak konuşuyordu:

"Aşk, bu dünyanın en büyük mucizesidir, çünkü birbirimizi sevmemiz için bir neden olmasa da, yine de seviyoruz! Günümüzde artık birçok insan, kendinden ödün vererek, olağanüstü bir aşkla sevmeyi başarabiliyor."

Çömez birden öksürmeye başladı, cebinden çıkardığı buruşturulmuş gri renkli mendilinin içine tükürdü ve içinde mendil bulunan elini yumruk biçiminde sıkarak dizine vurdu.

"Onlar ise İsa'nın varlığını yadsıyorlar ve 'bizim aşkımıza bilim açıklama getiriyor,' diyerek bunun daha sağlam olduğunu savunuyorlar. Bu düşünceleri ne geniş kapsamlı ne de açıklayıcı."

"Kimden söz ediyorsunuz?" diye sordu Samgin.

"Sizden," diye yanıtladı çömez, Klime'e bakmadan. "Aklında başka düşünceler olup da, başka bir biçimde konuşmayı alışkanlık haline getirenlerden söz ediyorum. Sizinle manevi anlayış bakımından yollarımız ayrıldı ve ben kendi yolumda gitmeyi sürdüreceğim; yani, insanlara İsa'yı ve onun yasalarını anlatacağım..."

Samgin: "Çay içmez misiniz," diye sordu.

Çömez, şaşkınlıkla ona baktı.

"Ne dediniz?"

"Çay içer misiniz?"

Çömez: "Hayır," diye kızgın bir tavırla yanıtladı; güçlükle bacaklarını sandalyenin altından çıkararak kalktı, yerinde sallanır gibi oldu. Varvara'ya dönerek: "Bu durumda Lübov Antonovna'ya temkinli bir biçimde yazarsınız, değil mi?" diye sordu. "Mayısın ilk haftalarında onun bulunduğu yere yürüyerek varmış olacağım."

Varvara kalkarken: "Yola çıkarken paraya gereksiniminiz yok mu?" diye sordu.

"Yok. O söz ettiğim genç adamı da unutmayın."

"Tabii, unutmam! Soyadı Kumov muydu?" diye sordu Varvara.

Çömez: "Pavel Kumov. Elveda," dedi.

Selam verir gibi eğildi ve ne Varvara'ya ne de Samgin'e el uzatmadan, hafifçe sallanarak çıkıp gitti.

Varvara, sevecen bir sesle: "Çay önerisinde bulunman iyi olmadı," dedi.

Samgin yanıt vermeden mutfağa gitti ve Anfimyevna'dan yiyecek bir şeyler istedi; salona geri döndüğünde, kanepenin köşesinde oturmakta olan Varvara, çenesini dizlerine dayayarak:

"Çömez, aşktan çok ilginç bir biçimde söz etti," dedi.

Varvara bu sözleri yavaşça ve düşünceli bir tavırla söylemiş, ancak Klim, bu ifadeyi sitem ya da tartışma isteği olarak algılamıştı. Samgin pencerenin önünde, Varvara'ya sırtı dönük olarak duruyordu; öğüt veren bir tavırla:

"Evet, bu konu üzerine yapılan konuşmalar ilginç olduğu kadar..."

Klim biraz sustu, cama tırnaklarıyla vurdu ve bitirdi:

"Gereksizdir."

Bahçede, kıştan sonra biraz güçten düşmüşçesine, gürültü çıkararak ıslık çalmakta olan rüzgâr, insanı karamsar sözler söylemeye zorluyordu adeta.

"Bu konudan, tıpkı bu çömez gibi beyni sulanmış olanlar, bir de, ikiyüzlü ve her şeyin bir rekabet kuralına dayalı olduğu bu dünyada, masallara ve duygusallığa yer olmadığını kabul etmek istemeyenler söz eder."

"Yer olmadığını," diye yineledi Varvara. Samgin, genç kadının bunu soru sorar gibi mi yoksa düşüncesine katılmadığından mı söylediğini anlayamadı. Klim'in arkasında, tabakların, bıçakların sesi duyuluyor, Anfimyevna'nın ağır adımları yeri sarsıyordu, ancak Klim artık açlık hissetmiyordu. Konuşmasını, acele etmeden, tıpkı bir inşaat ustasının kerpiç dizmesi ve sonra da ona beğeniyle bakması gibi, özenle sürdürüyordu.

"Ütopistlerin ve uzlaşmazı uzlaştırmaya yönelen bu insanların uydurduğu insan sevgisi kavramı, tıpkı utangaç romantiklerin ortaya atmış oldukları "kadına karşı duyulan aşk" kavramı gibi, aynı derecede komiktir..."

Samgin, Varvara'nın kanepeden kalktığını duymuştu. Genç kadının masaya doğru gittiğini düşündü, kendisini yemeğe çağırmasını beklerken konuşmasını sürdürdü ve Anfimyevna'nın ona neşeli bir sesle:

"Kiminle konuşuyorsunuz ki," diye soruncaya kadar da susmadı. Dönüp arkasına baktığında Varvara odada değildi. Samgin

masaya yaklaştı, oturdu, biraz bekledi, yüzünü ekşiterek sabırsızca çatalla tabağın kenarına vurdu.

'Ne diye naz yapıyor ki?' diye düşündü.

Varvara'nın oda kapısına giden Klim:

"Yemek hazır," dedi.

Varvara: "Ben yemeyeceğim," diye yanıtladı.

"Rahatsız mısın?"

"Biraz."

Öğle yemeğini bitirince Klim odasına çekildi; herkesin yanında anti sosyal olduğundan ötürü eleştirdiği, ancak herkesten gizli olarak şiirlerinin soğuk keskin anlamlılığına hayran olduğu şair Brüsov'un küçük şiir kitabını aldı. Bir süre okudu, biraz uyukladı, ardından Varvara'nın ne yaptığını sorduğunda, evden çıktığını öğrendi.

Klim, yağmurun boncuk gibi küçük taneli damlalarını pencerelere fırlatışını izlerken: 'Aptalca bir durum' diye düşünüyordu. Ev soğuktu; Klim, Anfimyevna'dan odasındaki sobayı yakmasını rica etti ve masaya oturarak, Moskova prensliğinin kendine has bir geleneğe göre yönetildiği düşüncesine karşı çıktığından ötürü pek de beğenmediği Sergeyeviç'in *Toprak Birlikleri* kitabını okumaya başladı. Dışarıda rüzgâr uğulduyor, sobanın içinde odunlar cızırtılı sesler çıkarıyordu; hukukçunun kitabında kanıt olarak gösterdiği unsurlar pek de ikna edici görünmüyordu. Ortam çok sıcaktı, ancak aniden aklına gelen, pek yakında belki de bu odadan, mobilyalı kiralık daireye taşınmak zorunda kalabileceği düşüncesi Klim'i huzursuz etti. Samgin kalktı, sobanın önüne sandalyesini koydu, gözlüklerini çıkararak parmaklarının arasında döndürmeye başladı ve sakalıyla oynayarak düşüncelere daldı.

'Sanırım, ona karşı çok soğuk ve ukalaca davranıyorum. Oysa o, Lidiya'dan daha kolay çekilen biri.'

Ateş, odunları pembemsi ve kızıl kömüre dönüştürüyor, kömürler küllerin grimsi tozuyla kaplanıyordu. Klim'in belleği, Varvara'ya ilişkin düşüncelerin yanı sıra, Gogin'in söylediği şarkıyı dışarıda uğuldamakta olan rüzgârın sesiyle uyumlu bir biçimde anımsatıyordu:

Evet boş bir ruh için
İnancın ağırlığı gerekli!
Gece vakti bütün kediler gri,
Kadınlar ise çekici!

'Varvara evde olsa, şimdi onu sevmek güzel olurdu. Göğüslerini öptüğümde ne kadar da komik titriyor. Uykusundaki çocuk gibi inliyor. Şu yaramaz Gogin'e bak: "boş bir ruh için inanç yükü gerek" hiç de kötü bir şaka değil! Varvara, Goginlere gitmiş olmalı. Gogin gibi insanları devrimcilere destek olmaya iten nedir acaba? Oyun mu, talih arayışı mı, yoksa yaşamdan duyulan sıkıntı mı? Yazar Katin, Turgenev ve Nekrasov avlandıkları için avlanırdı. Gogin, kendilerini çağdaş insanlar olarak görmekte olan genç hanımefendilerce, tıpkı bir berberin, dikişçi kızlar tarafından sevildiği gibi seviliyor olsa gerek.'

Samgin, öfkeyle duvar saatine bakarak içinden: "Yoksa kıskanıyor muyum?" diye sordu. Varvara gittiğinde ise saat üçü biraz geçmişti. Samgin, bir İngiliz romanının kahramanı olan iyi niyetli bir adamın, karısının onu aldattığını bile bile tıpkı kendisi gibi şöminenin önünde oturduğunu, kömürü maşa ile karıştırdığını anımsadı; adam karısı geldiğinde ne kadar utanç duyacağını ve ne yapacağını bilemeyeceğini, her şeyi bildiği halde bildiğini saklamasının ne kadar güç olacağını düşünerek acı çekiyordu; o romanda kadın mutlu bir halde eve geldiğinde kocası onu kovmuştu. Samgin iç geçirdi ve yemek salonuna girdi, karanlıkta bir süre öylece durdu, sonra lambayı yaktı ve Varvara'nın odasına gitti; belki de orada davranışlarına açıklık getirecek bir mektup bırakmış olabilirdi? Mektup yoktu. Duvarlardan matmazel Kleon, Marcel, Judike ve diğer kadınların yüzleri Samgin'e bakıyordu, Klim onların yüzlerini elinde tuttuğu lambayla aydınlatıyordu ve bugün kendisine hiç olmadıkları kadar ahlaksız görünüyorlardı. İşte kralların gözdesi Diana Puatie, işte büyük yeteneklerin sevgilisi Aurora Dudevant.

Samgin yemek salonuna döndü, kanepeye uzandı ve kulak kabarttı: Yağmur kesilmişti; rüzgâr yavaşça pencerenin camlarına dokunuyor, kentin uğultusu duyuluyordu, saat sekizi çaldı. Saat

dokuza kadar geçen zaman inanılmaz derecede uzundu, hiç bitmek bilmedi; bu saatin boşluğu içerisinden Samgin'in yaşamış olduğu her şeyle ilgili anılar adeta canlandı ve tüm bunlar Klim'e yine onun özel, sıra dışı ve bu yüzden yalnızlığa mahkûm olan bir insan olduğunu anımsattı. Ancak kendisiyle ilgili yaptığı bu değerlendirme, bugün yalnızca bir anıydı ve gereksiz bir şeymiş gibi geliyordu.

Varvara saat on birden sonra döndü. Samgin onun merdivenlerden gelen adımlarının sesini duydu ve kapıyı kendisi açtı. Varvara üzerindekileri çıkarmadan ve tek kelime bile etmeden odasına geçerken Klim genç kadının sallanarak attığı adımları ve yürürken havayı yakalamak istercesine elleriyle yaptığı hareketleri görünce, bir dakika kadar girişte hareket etmeden olduğu yerde durdu; kendisini hakarete uğramış gibi hissediyordu.

'Sarhoş,' diye düşündü Samgin, 'Ve bu demektir ki...'

Birkaç dakika boyunca Klim yemek salonunda öfkeyle ayaklarını yere vurarak bir ileri bir geri dolaştı; ceplerinde tuttuğu ellerini yumruk yapmıştı ve Varvara'ya söyleyeceği sözleri aklından geçiriyordu.

'Hayır,' diye karar verdi Klim, 'Yarın söylerim, bugün bir şey anlamaz o.'

Varvara'nın odasına sessizlik hakimdi, ışık da yakılmamıştı.

'Ateşi bile yakamıyor,' diye düşündü Klim, 'Yakmaya başlayınca da yangın çıkaracak.'

Samgin lambayı aldı ve yüzünü ekşiterek kapıyı açtı; lambanın ışığı aynaya düştü, aynada Klim, neredeyse yabancı, çirkin biçimde uzun, grimsi bir yüz gördü; gözlerin olduğu yerde iki koyu leke var gibiydi; açık ve sessizce bağırıyormuş gibi görünen ağız ise üçüncü lekeyi oluşturuyordu. Varvara, kollarını kaldırmış, sandalyenin arkalığına tutunarak oturuyordu; başını arkaya doğru uzatmıştı ve çenesinin titremekte olduğu görülebiliyordu.

Samgin, lambayı tuvalet masasına bırakarak: "Ne oldu sana," diye sordu. Varvara yavaşça, hırıltılı bir sesle yanıtladı:

"Üzerimdekileri çıkarmama yardım et. Kapıyı kapat... kapıyı."

Varvara'nın gözleri anlaşılmayan bir biçimde, sıra dışı bir şeye

bakıyormuş gibiydi; bu gözler irileşmiş ve tuhaf bir biçimde renksizleşmişti; dudakları buruşturulmuş gibi görünüyordu. Üzerinden kısa kürkünü, şapkasını çıkartırken Samgin endişe ve kızgınlıkla sordu:

"Bunlar ne demek oluyor?"

"Üşüyorum," diye söylendi Varvara; ayağa kalkıp yatağına doğru, tıpkı karnına darbe almış gibi yavaş ve zorlanarak yürürken: "Üşüyorum," dedi.

"Düştün mü, nereni acıttın?" diye soran Samgin, içinde bir endişenin kabarmaya başladığını hissetti.

Varvara yatağına yatarken: "Paltomun cebinden... tozları çıkar," dedi; kollarını vücudunun hizasında uzattı, yumruklarını sıktı. "Ve su getir. Kapıyı kapat," diye rica etti. Sonra iç geçirerek inledi:

"Aman Tanrım."

"Dinle," dedi Samgin, kolunda tutmakta olduğu paltoyu silkeleyerek. "Ne tozu, doktor çağırmak gerek... Bir şeyden mi zehirlendin?"

"Sessiz olalım! Bu zehirli mantar," diye fısıldıyordu Varvara, gözlerini kapatarak. "Kürtaj oldum. Kapat kapıyı! Anfimyevna bilmesin, ona karşı utanç duyacağım..."

Samgin şaşkınlık içerisinde kollarını indirdi, palto yere düştü; ayakları yere düşen giysiye takılan Klim bir bardağa su doldurdu, Varvara'ya kâğıda sarılı tozu uzattı, kadının yüzüne doğru eğildi.

"Neden sen... bana söylemeden..? Ama bu tehlikeli bir şey, ölebilirsin! Bir düşün, ne olurdu? Bu korkunç bir durum!"

Klim, o an artık söylenmesi gereken sözlerden çok başka şeyler söylemekte olduğunu kavrıyordu. Varvara, Klim'in koluna sarıldı, sıcak yanağını eline dayadı.

Dişlerini gıcırdatarak: "Git canım! Korkma, üçüncü ayında... tehlikeli değil," diye fısıldıyordu. "Soyunmam gerekiyor. Su getir... semaveri getir. Yalnız, Anfimyevna'yı uyandırma... çok ayıp, eğer öğrenirse..."

Klim, kolunun üzerinde gözyaşlarını hissetti. Varvara'nın gözleri tuhaf bir biçimde titriyordu ve her an yuvalarından fırlaya-

cakmış gibiydiler. Klim, o an genç kadının gözlerini kapatmış olmasını yeğlerdi. Karanlık salona çıktı, büfenin üzerinden henüz soğumamış semaveri aldı, Varvara'nın yanındaki masaya getirip koydu, Varvara'ya bakmadan yine salona gitti, kapının yanında oturdu.

'Bunu neden yaptı? Eğer ölürse, üzerime... insanı çıldırtacak bir durum bu!'

Klim aslında o an yalnızca alışkanlıktan, mekanik olarak kendisini düşünmekte olduğunu kavradı. Korkuyordu ve çaresizliğinin bilincinde olmak canını sıkıyordu. Alışmış olduğu durumdan adeta kopmuştu; ancak Varvara'nın davranışının altında yatan nedeni bilmese de, o an artık bunu içgüdüsel olarak onaylıyordu.

Klim, 'Böyle bir şeye karar vermek için cesaret sahibi olmak gerekir,' diye düşünüyor ve içinde Varvara'ya karşı yeni bir duygunun uyanmakta olduğunu seziyordu.

Klim, Varvara'nın botlarını çıkarmış olduğunu ve odasının içinde yavaşça hareket edişini duyabiliyordu; o an odadaki tüm eşyalar da onunla birlikte hareket ediyor gibiydiler.

Komodin çekmecesinin gıcırtısı duyuldu, makas sesi geldi, bir kumaş parçası yırtıldı, sandalye çekildi ve semaverden su akmaya başladı. Klim, üzerindeki yeleğin düğmesini çevirmeye başladı, düğme kısa süre sonra koptu, o da düğmeyi cebine indirdi. Cebinden mendil çıkardı, yüzünün önünde bayrak gibi salladı, gerekli olmadığı halde yüzünü sildi. Oda karanlık, dışarısı ise daha da karanlıktı ve dışarıdaki karanlık, camları patlatarak içeri her an soğuk bir akım halinde gelebilecekmiş duygusu veriyordu.

Klim: "Ne kadar da aptalca, ne kadar da çaresiz bir aptallık bu!" diye neredeyse yüksek sesle söylendi; başını her iki eliyle sıkıca kavrayarak olduğu yerde sallandı. "Ne olacak şimdi?"

Varvara, kapıyı yavaşça açtı ve fısıldadı:

"Gel."

Klim, içeriye hemen gidemedi. Girdiğinde, Varvara yatağa uzanmış, sırt üstü yatıyordu; yanakları çökmüş, burnu sivrileşmişti;. Daha birkaç dakika önce Varvara sırtını kamburlaştırmış ve küçülmüş görünüyordu, şimdi ise doğal olmayan bir biçimde

yassı ve ciddi yüzlüylü. Samgin, yatağın yanındaki sandalyeye oturdu ve Varvara'nın kolunu omzundan dirseğine doğru okşayarak, yabancı birisinin söylemekte olduğu sözler gibi duyulan sözcükleri fısıldamaya başladı:

"Bu korkunç bir şey! Bana söylemeliydin. Ben... budala değilim ki! Ne olacaktı ki çocuk varsa?.. Yaşamını, sağlığını riske atmak..."

Onur kırıcı olan çaresizlik duygusu artıyor, bu duyguya, o sırada kendisine yabancı gelen bu kadına karşı duyduğu suçluluk duygusu ekleniyordu. Klim, yan gözle, Varvara'nın saçları dağılmış, alnı terlemiş yüzüne, alnının derinliğinde görünen sıcak gözlere bakıyordu; bu gözler sönmekte olan ama üzerinde halen mavimsi alevlerin dalgalanmakta olduğu kömür kırıntılarını andırıyordu.

"Doktor çağırmamız gerekiyor, Varya. Korkuyorum. Ne büyük bir delilik bu," diye fısıldıyordu Klim; sözlerinin fazlasıyla ağlamaklı bir sesle çıktığını fark ederek birden hıçkırdı.

"Delilik bu," diye yineledi Klim, "Ne diye zorlaştırıyoruz..."

Gözyaşları gözlerinden adeta güçlükle akıyor, ancak Klim'in yine de çevresini görmesini engelliyordu. Klim gözlüklerini çıkarttı ve yüzünü Varvara'nın ayak kısmındaki örtünün içine sakladı. Klim, çocukluk günlerinden sonra ilk kez ağlıyordu ve bu durum utanç verici olsa da iyi bir şeydi: Gözyaşları altında tanımadığı bir Samgin ortaya çıkıyor ve hem tanıdığı hem de tanımadığı bu kadına karşı beslediği yakınlık duygusunu arttırıyordu. Varvara'nın sıcak eli, Klim'in ensesini, boynunu okşuyor; Klim, genç kadının kesik soluklu fısıltısını duyuyordu:

"Teşekkür ederim, hayatım! Ne kadar da güzel bir şey bu, gözyaşların. Sen korkma, bu tehlikeli değil..."

Varvara'nın parmakları giderek Klim'in saçlarını daha da derin kavrıyor, boynuyla yanağını daha da sıkı okşuyordu.

"Seni sıkmak istemedim! Sen büyük bir insansın... sıradan biri değilsin. Anne olan kadın, yalnızca kadın olandan daha bencil olabilecek bir konumdadır her zaman. Anlıyor musun?"

"Konuşma," diye rica etti Klim. "Canın çok mu yanıyor?"

"Hayır... Ama ben yoruldum. Hayatım, eğer beni seviyorsan

başka hiçbir şeyin değeri yok. Ve ben artık biliyorum, seviyorsun, değil mi?"

"Evet."

"Söylemiş olsaydım, kürtaj olmama müsaade etmeyecektin, değil mi?"

"Tabii ki," diye yanıtladı Klim, başını kaldırarak. "Tabii ki etmeyecektim. Böyle bir riske girmek! Ne olacaktı yani çocuksa? Bu... doğal bir durum."

Klim fısıldayarak konuşuyor, bu şekilde kendini daha iyi duyuyormuş gibi geliyordu, yüksek sesle konuştuğunda ise...

Varvara derin bir iç geçirdi.

"Ayaklarımı bir şeyle daha örter misin. Anfimyevna'ya düştüğümü, biraz sakatlandığımı söylersin. Ona ve Gogina'ya da aynı şeyleri söyle geldiği zaman, olur mu? Kan lekeli çamaşırları, ebeden alıp götürmesini rica edeceğim, o yarın gelecek..."

Varvara, sayıklamaya başlıyor gibiydi. Sonra birden sesi kesildi. Bu o denli tuhaf bir durumdu ki, Varvara'nın odadan çıkmış olduğu da düşünülebilirdi ve Samgin birden yine korkunun soğukluğunu hissetti. Birkaç dakika oturduktan ve Varvara'nın sivrileşmiş yüzüne bakarak soluk alışlarını dinledikten sonra, Samgin odanın kapısını açık bırakarak yemek salonuna çıktı.

Pencerenin çerçevesi içerisinde görünmekte olan hilal, tıpkı mavimtırak bir kadife üzerine işlenmiş nakış gibiydi. Samgin, kolunu kaldırmış, öylece ayakta duruyor ve hilale bakarak yeni duyguların verdiği ürpertiyi dinlerken, kuşkuyla kendine soruyordu:

'Bunlar gerçekten doğru mu?'

Klim, bunun alışkanlık sonucu duyulan bir kuşku olduğunu düşündü, aslında bu gecenin gerçek düşünceleri iyiydi, sevinçliydi.

'O beni ciddi olarak, gerçekten de seviyor, bu anlaşıldı. Ona karşı adil davranmamışım. Ama böyle bir riske atılabileceğini bilebilir miydim? Kuşkusuz... içimde güzel bir duygu var. Yazlıkta Lidiya'nın karşısında diz çökmüş bir halde durduğumda yanılmamıştım, hiçbir şeyi uydurmamıştım. Lidiya, ruhumu hiç de boşaltmamış, beni hiç de tüketmemiş.'

Klim'in havada tutmakta olduğu kolu yoruldu, elini cebine soktu ve masanın yanına oturdu.

'Varvara sayesinde kendimi yeni bir açıdan görüyorum. Bunun değerini bilmek gerekiyor.'

Klim, ağladığını anımsamaktan çekiniyordu.

"Çocuğun varlığı onu kısıtlamış olurdu, mutlaka. Varvara hoşça vakit geçirmeyi, bağımsız olmayı sever. Yaşamı olduğu gibi kolay kabulleniyor. İyi bir..."

Klim kolunu masaya dayayarak uykuya daldı ve Anfimyevna tarafından uyandırıldı.

"Sessiz olalım, Varya rahatsız!"

Kâhya kadın korku dolu bir fısıltıyla: "Aman, ne oldu?" diye sordu. "Düşük yapmış olmasın, Tanrım korusun?"

Klim kalktı, gözlüğünü taktı ve paslanmış gibi görünen yüzdeki akıllı gözlere, neredeyse bağırmak üzereymiş gibi duran yuvarlak ağza baktı.

"Ne kadar saçma tüm bunlar! Neden..."

Anfimyevna, burun kanatlarını hareket ettirerek: "Kan kokuyor ama?" diye söylendi. Klim yaşlı kadını durdurmaya zaman bulamadan, kadın Varvara'nın odasına tıpkı bir tüy gibi yumuşak adımlarla, yuvarlanırcasına girdi. Anfimyevna odadan çok çabuk çıktı; dirseklerine kadar kollarını yanlarına yapıştırmış, dirseklerinden ellere kadar olan kısmı, tıpkı Abalatskaya Kutsal Ana ikonunda olduğu gibi, yukarı doğru kaldırmıştı; demirdenmiş gibi görünen parmakları hareket ediyor, dudakları titriyor, adeta yılan gibi tıslıyordu:

"Eğer bunu yapmasını sen önerdiysen... ben o zaman ne diyeceğimi bilemiyorum, bağışla!"

Anfimyevna olduğu gibi, kollarını indirmeden mutfağa doğru süzülüp geçti. Tıslamasından korkmuş olan ve ona "sen" diye hitap etmesine bozulan Samgin, bir dakika kadar öylece durduktan sonra Anfimyevna'nın peşinden mutfağa gitti. Sökmeye başlayan şafağın alacakaranlığında daha da iri görünen yaşlı kadın, mutfağın ortasında dizlerine kollarını dayamış bir halde oturuyor, kıpkırmızı, şişman yüzünün yanaklarından minik gözyaşları akıyordu.

"Ben hiçbir şey bilmiyordum, o kendisi karar vermiş," diye alçak sesle ve aceleyle konuşuyordu Samgin. Anfimyevna'nın ıslak

yanaklı yüzüne, kuşku dolu gözlerine bakarken, bu gözlerden yaşlı kadının birer çuval gibi görünen yarı çıplak göğüslerine gözyaşı damlaları düşüyordu.

"Aman, toy kızım, aman moda düşkünü kızım! Bense, çocuk olur, ben de onunla uğraşır durur, mutfak işini de bırakırım o zaman, diye düşünüyordum. Aman, canım, Klim İvaniç! Yasal değil bu yaşantınız... Size severim, ama yasal değil tüm bunlar!"

Kadın ayağa kalktı ve ilgiyle sordu:

"Gece uyumadın, değil mi?"

Klim, kadının eline sarıldı.

"Ben," diye söylendi birden heyecandan sarhoş gibi olarak, "elinizi sıkmak istiyorum, size saygım var..."

Anfimyevna, Klim'i şişman elleriyle kavrayıp göğüslerine doğru bastırarak: "Ne olacak elimi sıkarsan," diye iç geçirerek yanıtladı.

"Ah çocuklar, çocuksunuz siz... Başka Tanrı'nın çocuklarısınız siz!"

Odasında yüzünü yıkarken, Samgin mahçup bir tavırla düşünüyor ve gülümsüyordu:

'Komik davranıyorum.'

Klim bunu düşünürken, başka hiç kimsenin davranamadığı kadar komik davranabildiği için kendisini neşeli hissediyordu.

Değişik günler başlamıştı. Her şey inanılmaz derecede memnuniyet vericiydi; sevgi dolu bir ruh hali içerisinde ve yeni bir insan gibi yaşamaya başlamıştı Klim Samgin. İnsanlarla yeni bir tavırla konuşmak, onlara şefkatle ve sevgiyle yaklaşmak istiyordu. Artık pek sevmediği Tatyana Gogina'ya bile soğuk davranamıyordu. İşte Tatyana, Varvara'nın yatağı yanında, bacak bacak üzerine atmış, bacağının tekini sallayarak oturuyor ve coşkulu bir sesle Suslov hakkında konuşuyordu.

"Ahlakçıları, memurları ve genel olarak zihniyetleri kübist bir anlayışla biçimlenmiş insanları hiç çekemem. Suslov, dün beni devrimci ve kürek mahkûmu Yakuboviç Melşin'in, Baudelaire'i çevirmemesi gerektiği, onun yerine, Paul Louis Courriere'i çevirmesinin kişiliğine daha uygun düşeceği konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Bu korkunç bir şey!"

"Dar görüşlülük," diye kibar bir tavırla ekledi Klim, "vaaz veren kişi dar görüşlü olmak zorundadır..."

"Bilemeyeceğim," diye devam etti Gogina, ama ben 'eski tüfek devrimci' denilen çok insan gördüm. Romantizmlerinden hadım edilmiş gibiler ve bunların yerinde de küçük, kişisel öfkeleri kalmış, o kadar. Genç Marksistleri anlamak istemeyişlerine bir bakın, özellikle istemiyorlar işte."

Varvara, yorgunluktan gözlerini kapadı, kansız yüzü böyle durumlarda korkunç görünmeye başlıyordu. Samgin, yavaşça Tatyana'nın koluna dokundu ve kapıya doğru göz kırparak kalktı. Yemek salonunda, genç kız Varvara'nın nasıl ve nereden düştüğünü, doktorun gelip gelmediğini ve ne dediğini sormaya başladı. Tatyana, soruları birbiri ardına sıralıyordu ve Samgin onları yanıtlamaya olanak bulamadan, Varvara'nın onu çağırmakta olduğunu duydu. Klim, odaya girdi, arkasından kapıyı kapattı, o zaman Varvara, kansız dudakları ile gülümseyerek yavaşça:

"Biraz naz yapabilir miyim?" diye sordu.

Klim de gülümseyerek başını "evet" anlamında eğdi.

"Tanya ile çok konuşma, o kurnaz biridir."

Klim, ellerini yemin eder gibi kaldırarak: "Konuşmam," diye yanıtladı, sonra Varvara'nın saçını okşayarak:

"Kapris, Latince zıplamak, hoplamak demek. 'Kapra' sözü ise 'keçi' anlamına gelir," dedi.

Varvara'nın başka bir şey söyleyip söylemeyeceğini bekledikten sonra, Klim merakla:

"Ne düşünüyorsun," diye sordu.

"Adaleti," diye yanıtladı Varvara, iç geçirerek. "Yalnızca, tek bir adaletin var olduğunu, onun da aşk olduğunu düşünüyorum."

Klim Samgin, beklenmedik bir kararlılıkla konuşmaya başladı:

"Sınavımı vereyim, sonra da annemin yanına gideriz. Eğer istersen orada da evleniriz. İster misin?"

Varvara hareket etmeden ve bir şey söylemeden yatmaya devam ediyordu, ancak Samgin, kapalı olan gözlerinin uzun kirpikleri ardından ince parıltıların ışıldamakta olduğunu görmüştü sanki. Klim, kendi yüce gönüllülüğüne kapılarak, sürdürdü:

"Sonra Oka nehrinde, Volga nehrinde tur yapıp gezeriz. Kırım'a gideriz, olur mu?"

Varvara, acıdan yüzünü ekşiterek biraz doğruldu, Klim'in eline sarıldı, göğsüne bastırırken:

"Fark etmez, anla artık!" dedi.

Klim, böyle bir duyguyu uyandırmaktan gurur duyarak: "Heyecanlanma," diye rica etti.

Üç hafta kadar sonra, Klim:

'İşte benim balayım,' diye düşünüyordu.

Klim'in böyle düşünmesini sağlayan, Varvara'nın iyileştikten sonra neşe içinde güzelleşerek, şefkatli ve istekli olmakla birlikte, bıktırıcı olmayan şehvetli bir kadına dönüşmesiydi. Bunun yanı sıra, genç kadın, Klim'e karşı dokunaklı denecek kadar derin bir şefkat gösteriyordu. Varvara'nın bu halinden dolayı Klim'in ona:

"Aslında sen Varya, olağanüstü şefkatli bir anne olabilirdin," demişti.

Mayısın ortalarıydı. Petrovskiy parkının üzerinde karga sürüleri uçuşuyor, göletin ayna gibi su yüzeyi, mavi gökyüzünü ve çırpılmış süt kremasını andıran bulutları yansıtıyordu; ılık rüzgâr güneşin ağaçların yapraklarına neşeli ışıltılar dağıtmasını sağlıyordu. Aynı ışıltılar, Varvara'nın gözlerinde de parıldıyordu.

"Eve gidelim, artık zamanı geldi," dedi Varvara, banktan kalkarken. "Yarına kırk altı sayfa okuman gerektiğini söylemiştin. Üniversiteyi bitirmek üzere olmana o kadar seviniyorum ki. Bu kısır kaygılar..."

Sözlerini bitirmeden, derin bir nefes aldı.

"Lermontov'un şiirindeki dize ne kadar da güzeldir: Neşeyle dolup taşan bir gün."

Samgin, Varvara'nın koluna girmiş, göletin kenarında yürürken, suyun tıpkı parlatılmış çelik gibi yüzeyi üzerinde genç kadının ölçülü bir zarafetle salınarak ilerlemekte olan, lacivert ceketli, küçük ve şık şapkalı, endamlı yansımasını görebiliyordu.

"Bana öyle geliyor ki, Moskova'dan başka, hiçbir yerde bahar bu denli sevecen olmuyor," diye konuşuyordu Varvara. "Aslında ben buradan başka hiçbir yerde de bulunmadım ya, ve biliyor mu-

sun, hiç de istemiyorum! Sanki, Moskova'dan daha güzel bir yer görmekten korkuyor ve bu kenti artık şimdi sevdiğim kadar sevemeyeceğimden çekiniyorum."

Samgin, ciddi ancak sevecen bir tavırla: "Çocukluk bu," diye yanıtladı. Varvara ile sevecen bir tavırla konuşmak hoşuna gidiyordu, çünkü bu tavrı, kendi kişiliğini yeni bir açıdan görmesini sağlıyordu.

"Çocukluk tabii ki," diye onayladı Varvara, ama biraz sustuktan sonra:

"Sen de aşkın, temkinli olmayı... korunmayı gerektirdiğini düşünmüyor musun?" diye sordu.

Samgin: "Körü körüne değil ama," diye yanıtladı.

Birkaç hafta sonra, güzel giyimli, hukukçu adayı Klim Samgin, evinde, Varavka'nın karşısında oturuyor, onun hırıltılı konuşmasını dinliyordu.

"Demek, avukat! Savcı olacaksın! Onaylamıyorum. Gelecek mühendislerindir."

Varavka'nın tıpkı balon gibi şiş olan yüzü, içeriden kırmızı ışıkla aydınlatılmış gibi görünüyordu; kulakları ise tıpkı bir alkoliğinki gibi leylak rengindeydi; iki çizgi gibi görünen gözleri, Varvara'yı inceliyordu. Varavka inanılmaz bir hızla ağzına arada bir kek parçaları atıyor, altın kaplamalı dişleri parıldarken adamcağız içmekte olduğu sodalı suya Heres katıp duruyordu. Protokol düşkünü İngiliz mürebbiyelerine benzeyen annesi, Varvara ile ilgilenirken anlatıyordu:

"Timofey Stepanoviç'in çalışkanlığı sayesinde, yakında elektriğimiz olacak..."

Elinde çay fincanı tutmakta olan Varvara, annesini saygılı bir tavırla dinlerken, yüzünde, konuştuğu insanla ortak bir şeyler yakalamayı çok istediği halde, bunu bir türlü başaramayan bir insanın ifadesi vardı.

Varvara, pek de emin olmayan bir tavırla: "Çok hoş bir kent," dedi. Varavka hemen atıldı:

"Budalaların dolup taştığı bir kent; sakinlerinin yüzde seksen beşi budala, yüzde onu üç kâğıtçı, yüzde üçü ise, yönetimin engel-

leri olmasa çalışabilecek insanlar oldukları halde çalışamıyorlar; bunları korkunç derecede akıllı ve dolayısıyla da hiçbir işe yaramayan hayalciler grubu izliyor..."

Varavka elini salladı ve tekrar Samgin'e döndü:

"Sana iş vermek istiyorum Klim..."

Samgin, Varavka'yı dinlerken, Varvara'yı izliyor ve genç kadının annesinin yanında zorlandığını fark edebiliyordu Vera Petrovna, Varvara'yı kaçınılmaz, ancak tanışıldığı takdirde güzel bir şeyin olamayacağı bir insan olarak karşılamıştı.

Annesi Klim'e: "Gözlerinin yeşil olduğunu yazmıştın!" diye sitem etti. "Ben de çok şaşırmıştım, yeşil gözler ancak masallarda olur."

Ardından hemen ekledi:

"Bizim evin ek bölmesinde ise bir insan ölmek üzere."

Anne, Spivak'ı anlatmaya başladı; her tümceden sonra solmuş dudaklarını büküyordu; annesinin ruh halinde tedavisi mümkün olmayan bir yorgunluk seziliyor ve bu yorgunluktan ötürü, yaşlanmakta olan bu kadının herkese kızgın olduğu anlaşılabiliyordu. Ancak annesi, dikkat talep eden bir tavırla konuşuyor ve Varvara onu, sevmediği bir öğretmeninin öğütlerini dinleyen bir lise öğrencisi gibi dinliyordu.

'Varvara için burası çok yabancı bir ortam,' diye düşündü Samgin; kendisini bu kez kendi evinde, hiç olmadığı kadar yabancı hissediyordu.

Varavka, Klim'in kulağına bağırmayı sürdürüyordu:

"Ayda yüz, yüz elli kazanırsın..."

İçeri doktor Lübomudrov girdi, duvar saatine baktı ve hemen:

"Saatiniz sekiz dakika geri kalıyor," diye açıklamada bulundu.

Doktor, Klim ile, daha dün görmüş ve çoktandır bıkmış olan birinin tavrıyla selamlaştı. Varvara'ya çok yapmacık ve nedense gözlerini kapayarak selam verdi. Sonra masaya oturdu, Vera Petrovna'ya boş bardağı uzattı; annesi doktorun buruşturulmuş gibi görünen yüzüne merakla baktı.

"Geceye doğru ölür artık," dedi doktor. "Bu adam yaşama çok bağlı bir örnek. Akciğerleri yok olmuş durumda, yerinde ça-

murdan başka bir şey olamayacak bir madde kalmış. Soluk alması bu durumda olanaksız, ama yine de nefes alıyor."

Varvara, Klim'in annesine: "O, yetenekli bir insan olmasa da, bilgili bir insandı," dedi.

"O, hâlâ yaşıyor," diye uyardı doktor, bardağındaki şekeri karıştırarak. "O yaşıyor, evet! Biz doktorları şaşırtmak pek güç, ama bu adam, nasıl desem, çok kuralcı bir biçimde ölüyor. Başka bir daireye taşınacakmış gibi davranıyor, o kadar. Aslında beyinsel anomalilerin başlaması olağan bir durum olurdu, ama onda yok bir şey, düşünebiliyor, normal... hayır anormal olarak."

Doktor şaşkın bir yüz ifadesiyle teker teker herkese baktı ve anlattıklarının insanların canını sıktığını kavramış olacak ki, ıslık çaldı ve Klim'e dönerek:

"E-e, isyan mı ediyorsunuz?" diye sordu. "Biz de, bir zamanlar isyan etmiştik. Ancak bu hiçbir işe yaramadı ama Rusya olağanüstü insanlarını yitirdi."

Vera Petrovna, oğluna öneride bulundu:

"Liza'yı ziyaret etseydin... şu olay gerçekleşmeden."

Klim oradan gitmesi gerektiğine sevindi.

Klim, bahçeye çıkarak ek bölmeye bakmadan, annesinin ne kadar da çekingen ve tiksindiğini belli eden bir tavırla 'şu olay gerçekleşmeden' dediğini düşünüyordu; bu yapının ağırlaşarak alçaldığı, çatının eskiyerek yere doğru sarktığı fark edilebiliyordu. Duvarlar, tıpkı ısıtılmış bir ütü gibi sıcaklık yayıyordu. Klim, her şeyin bayram törenselliği içerisinde göründüğü bahçeye geçti; kuşlar şakıyor, cumbalarda çiçekler adeta güzellikleriyle övünürcesine renklerini sergiliyorlardı. Bu bahçede güneş o denli etkiliydi ki, dünyada en sevdiği bahçenin bu olduğu düşünülebilirdi.

Ek bölmenin penceresinde Spivak göründü; üzerinde beyaz bir sabahlık vardı ve kadıncağız bir şişeden su boşaltıyordu. Klim alçak sesle:

"Gelebilir miyim?" diye sordu.

"Tabii ki," diye yanıtladı kadın, yüksek sesle.

Spivak, Klim'i, kucağında mendile sarılı iki şişeyi çocuk tutuyormuşçasına tutarak karşıladı; tuttuğu şişelerin içerisindeki sıcak

su göğsünü yakıyor olacak ki, yüzünü ekşitip duruyordu.

Spivak, Samgin'i görmeyen bakışlarla süzerek: "Onun yanına gitmek mi istiyorsunuz?" diye sordu. Klim, ölmekte olan adamı görmek istemese de, hiçbir şey söylemeden peşinden yürüdü.

Müzisyen, baş kısmı pencere düzeyine gelecek biçimde, yarı oturur bir halde yataktaydı; göğsüne kadar siyah beyaz kareli yünlü bir örtüyle örtülmüştü; yakası açıktı ve güneş, grileşmiş cildini, göğsündeki siyah, kıvırcıklığı gitmiş kılları ayrıntılı ve hoş olmayan bir biçimde aydınlatıyordu. Derisinin altında, bir çocuğun kaburgalarını andıran ince kaburgalar deriyi kasılmalarla gererek sivriliyordu; kürek kemiğinin kenarlarındaki çukurlardan biri aydınlatılmışken diğerini gölgeli görmek tuhaf geliyordu. Spivak, ebat olarak üçte biri oranında küçülmüş görünüyordu ve bu durum o denli tüyler ürpertici bir izlenim uyandırıyordu ki, Klim, hastanın yüzüne bakma cesaretini hemen toplayamadı bile. Hasta adam ise hırıltılı bir sesle:

"Ha, siz misiniz? Ben ise işte gördüğünüz gibi... Hem de böyle bir günde. Günün güzelliğine acıyor insan," dedi.

Karısı eğilerek adamın ayaklarına sıcak su dolu şişeleri yerleştirmeye başladı. Samgin, yastığın beyaz renkli zemini üzerinde, siyah dağınık saçlı başı, terli alnı, şaşkın bakışlı gözleri, sakalları uzamış yanakları ve küçük sarımtırak dişleri olan yarı açık ağzı görebiliyordu.

"Ölümden korkmuyorum, ancak ölmekten yorgun düştüm," diye hırıltıyla konuşuyordu Spivak. İncecik boynu kürek kemiğinin içinden uzanıyor, kafası kopmak istercesine yukarı doğru çekiliyordu. Her sözü bir soluk gerektiriyordu ve Samgin, hasta dudakların güneş dolu havayı ne kadar da aç bir biçimde içine çektiğini fark edebiliyordu. Dudakların havayı içine çekerken titreyişi korkunçtu; koyu renkli, derine batmış gözlerin yarı deli ve acıklı gülümsemesi daha da ürkütücü görünüyordu.

Yelizaveta Lvovna, kollarını göğsünde birleştirmiş bir halde duruyordu. Donuk bakışı, bir şeyleri anımsarcasına kocasının yüzünde odaklanmıştı. Klim bu kadının yüz ifadesinin hüzün dolu olmadığını, yalnızca endişe dolu olduğunu düşündü ve kendi ba-

basının da korkunç bir şekilde ölmesine karşın, bu sürecin daha doğal, daha anlaşılır gerçekleştiğini anımsadı.

"Ben tabii ki tamamen öleceğime inanmıyorum," diye konuşuyordu Spivak. "Bu tam anlamıyla müziğin hakim olduğu bir sessizliğe dalmaktır. Yeryüzündeki duyma yetisinin algılamaya yeterli olmadığı bir müzik. Kimindi bu şiir dizeleri... yeryüzündeki duyma yetisinin algılayamayacağı?"

Samgin, dinlerken gülümsemeye çabalıyordu ve bu çok zordu; gülümseme, yüzünü adeta taşlaştırıyordu, Klim, bu gülümsemenin yersiz olduğu kadar, aptalca göründüğünün de farkındaydı. Ancak yine de:

"Abartıyorsunuz, sizin rahatsızlığınızla uzun süre yaşanabilir..." dedi.

"Bu rahatsızlıkla uzun süre ölünür," diye tersledi Spivak, ama anında boynunu gererek hırıltıların boğucu krizine tutuldu: "Ben daha da yaşayabilirdim... bu kent beni yıktı. Tozu ve rüzgârı. Tozu. Hem de sürekli... çanların sesi. Korkunç sık... çalar dururlar! Çanlar... yaşamın törenselliği..."

"Onu yoruyoruz," diye uyardı, Yelizaveta Lvovna.

Klim, hızla geriye adım atarak: "Görüşmek üzere," diye mırıldandı; ölmekte olan insanın kendisine elini uzatacağından korkmuştu. Samgin, yaşamında ilk kez ölümün insanı boğması olayına tanık oluyor, bu durum kendisini korku ve tiksinmenin kapanına kısılmış hissettiriyordu. Ancak bunu kadından saklaması gerekiyordu; salona çıktıklarında Klim:

"Güneş ne kadar da büyük bir acımasızlık içerisinde..." dedi.

Ancak Spivak, Klim'in omzunun arkasına bakarak elini havada salladı ve söyleyeceğini bitirmesine olanak tanımadan:

"Bu gibi durumlarda felsefi bir şeyler söylemek alışılagelmiş bir durumdur. Ama gereği yok. Söylenecek bir şey yoktur ki," dedi.

Kadının yorgun ve beklenti dolu bakışı, Samgin'in dönüp arkasına bakma isteği uyandırıyor, bu kadının arkasında ne gördüğünü merak etmesine neden oluyordu.

Bahçede yürürken, Klim odasının penceresinde Varvara'yı gördü; genç kadın çiçeğin yapraklarını okşuyordu. Klim duvara yak-

laştı, suçlu bir tavırla yavaşça:

"Şanssız bir döneme rastladık," dedi.

Varvara, alçak sesle ve dönüp arkasına bakarak: "Sonu yakın mı?" diye sordu.

Samgin 'evet' anlamında başını eğdi:

"Buraya gel," diye önerdi.

Sedef renkli elbisesi içerisinde, kendisine doğru, küçük yapraklı çalılıkların arasındaki patikadan yürümekte olan Varvara'nın endamlı halini görünce, Klim kendini bu kadına karşı belirli ölçüde suçlu hissetti. Varvara'yı şefkatli bir tavırla bahçenin uzak köşesine götürerek vişne ağaçlarının yoğun gölgesi altına oturttuktan sonra, genç sevgilisinin kolunu okşadı ve iç geçirerek:

"Üzücü bir durum," dedi.

Varvara hemen yanıtladı:

"Evet!"

Sonra hızlıca öğretmenine iyi ezberlenmiş bir dersi anlatırcasına, alçak sesle anlatmaya başladı:

"Bir gün Arbatskaya Meydanı'nda iyi giyimli bir adam yürüyordu, güvercin sürüsünün yanına yaklaşırken ayağı bir şeye takıldı, düştü; güvercinler uçuştu, insanlar koşarak geldi, düşen adamı faytona bindirdiler; bir polis onu bir yerlere götürdü, herkes dağıldı, güvercinler yine uçarak geldiler. Bu olayı görmüştüm ve adamın ayağını burkmuş olabileceğini düşünmüştüm, ama ertesi gün gazeteden ölmüş olduğunu okudum."

Varvara, anlatırken bahçenin köşesine bakıyor, orada, ağaçların arasında evin ek bölmesi ve üzerindeki isli baca görünüyordu; bacadan mavimtırak bir duman yükseliyordu ve bu duman ısıtılmış bir hava gibi hafif ve şeffaf görünümlüydü. Varvara'nın bakışını izlerken, Samgin de dumanın göğe doğru yükselişini gözleriyle izliyordu; o an çok basit dünyevi bir şeylerden konuşmayı istiyor, ancak bir türlü neden söz edebileceğini bilmiyordu; Varvara ise konuşmasını sürdürüyordu:

"Ben on üç yaşlarındayken, karşımızdaki evde çatı onarılıyordu. Pencerenin kenarında oturuyordum, o gün cezalıydım ve çırak çocuk, bana yüzüyle çeşitli mimikler yapıyordu. Sonra başka

bir usta şarkı tutturdu, çocuk da söylemeye başladı; ikisi de öylesine güzel söylüyorlardı ki... Ancak birden şarkı bir çığlıkla kesildi; kısa ve ani bir çığlıktı bu, hemen sonra yere tıpkı bir yastık gibi bir şeyler çakıldı, büyük olan usta, yere düşmüştü; çocuk ise, çatı kaplama demirine, tıpkı bir resim gibi, yüzüstü yatmış bir halde, uzanmış duruyordu...

Varvara, bir soluk aldı ve düşüncesini bitirdi:

"İnsanlar ani bir ölümle öldüklerinde, bu korkunç olmuyor."

"Bu konuda konuşmanın bir anlamı yok," diye yanıtladı Klim, "Kenti beğendin mi?"

"Ama ben zaten kenti daha görmedim ki," diye anımsattı Varvara.

Varvara'nın tıpkı lise öğrencisi gibi, kendini haklı göstermeye çalışarak, biraz saf, hatta yanlış, kendi sözcüklerini kullanmadan adeta şikayet edercesine konuştuğunu duymak, Klim'in alışkın olduğu bir durum değildi. Samgin kentle ilgili ihtiyar Kozlov'dan duymuş olduklarını anlatmaya başladı ancak Varvara, mendiliyle çevresinde uçmakta olan arıyı kovalarken:

"Sobayı neden yakıyorlar acaba?" diye sordu.

"Herhalde su ısıtıyorlardır," diye isteksizce yanıtladı Klim; Varvara'ya biraz daha yakın oturuyor ve dumana bakıyordu.

"Belki de bunu yapan hizmetçilerdir. Bir kadın güç doğum yaparken, kilisede Çar Kapısını açarlar. Bu aslında pek de aptalca bir durum değil, sembolik bir şeydir herhalde. Bir insan güç bir ölümle karşı karşıya olduğu zaman ise sobada odun ya da bir sopanın ucuna bağlanmış olan bir çıra yakılır; ruh gökyüzüne giden yolu görsün diye: Buna, ruhun uçmasına ışık tutmak denir."

Klim, Varvara'nın kuşkulu bir biçimde sıkça göz kırptığını fark ederek, şaka yaptı:

"Burada ruhun tıpkı iflas etmiş olan biri gibi, neden bacadan uçmak zorunda olduğunu kestirmek pek de olası değil?"

Varvara gülümsemedi; başını eğdi ve elindeki mendili buruşturarak:

"Biliyor musun, ebenin yanında olduğum sırada, içimden benden bir parça yaşamın koparılmış olduğunu hissettim," dedi.

Samgin, Varvara'nın elini aldı, öptü:

"Annemi beğenmedin mi?" diye sordu.

Varvara, Klim'in yüzüne bakarak: "Bilmiyorum," diye yanıtladı. "O, neredeyse ilk sözcükten hemen sonra, bu ölüm konusunu açtı..."

Varvara gözleriyle evin ek bölümünü işaret etti; orada, gün batımının ışınları arasında kızıllaşmış görünen bacanın üzerinde, neredeyse hiç fark edilmeden, dumanın gümüşi kıvrımları yükseliyordu. Samgin, Varvara'nın dikkatini bu anlamsız bacadan başka bir şeye çekemediği için kendisine kızıyordu. Aslında annesiyle ilgili ne düşündüğünü sormanın da bir anlamı yoktu. Klim, genel olarak kendisinden hoşnut değildi; kendini tanıyamıyor ve hatta kendine inanmıyor gibiydi. Daha birkaç ay önce, Varvara'ya karşı şu an duymakta olduğu duyguyu duyabileceğini ve bundan hoşlanabileceğini tahmin edebilir miydi hiç?

Varvara, karşısından görünmeyen bir şeyi kovmak istercesine: "Bu Timofey Stepanoviç ne kadar da sıra dışı bir insan," dedi; sonra da kent içinde bir gezinti yapmayı önerdi. Sokağa çıktıklarında Varvara canlanmıştı; Samgin bu neşeli halini yapay olarak değerlendiriyor, ancak Varvara'nın şaka yapmaya çalışması hoşuna gidiyordu. Varvara bu kentin yaşlılar, kız kuruları ve sakatlar için çok uygun bir yer olabileceğini söylüyordu.

"Aslında zamanı geçmiş insanlar için kentler kurulsaydı, bu hiç de fena olmazdı."

"Bu acımasız bir düşünce," diye yanıtladı Samgin, gülümseyerek.

Arkasına dönüp baktıktan sonra Varvara biraz sustu, sonra düşünceli bir halde konuşmaya başladı:

"Ölüm... olgusuyla ilgili, düşünmek istemediğim şeyleri düşünmeye zorlanmam iyi bir şey değil."

Varvara'nın yeniden bu konuya dönmesine kızan Klim, sert bir tavırla:

"Buradan hemen yarın gidemem ki, mesela! Bu annemi gücendirirdi," dedi.

Varvara: "Tabii ki," diye hızlıca yanıtladı.

Klim ve Varvara hava kararırken eve döndüler; salonda otur-

makta olan Varavka, en güç fallardan birisini açarken uğultulu sesiyle konuşuyor, karşısında oturmakta olan doktor, kalın aylık dergiye bakıyordu.

"Gece yağmur yağacak," diye belirtti doktor; Varvara'ya tek gözüyle bir bakış fırlattı, öteki gözünü kıstı ve söz verir gibi: "Bu yağmur, işini bitirecek," dedi.

Varavka: "Bıktırdınız artık, doktor, şu ölünüzle," diye söylendi, doktor ise düzeltti:

"Ölüyle değil, hastayla."

Varavka, burnunu kâğıtla kaşıyarak: "Ölmekte olan bir ünlü kişi değil ya," diye anımsattı.

Varvara yorgun olduğunu söyleyerek kendisine ayrılan odaya çekildi; Samgin de odasına gitti ve uzun süre pencerenin kenarında öylece durdu; hiçbir şey düşünmüyor, koyu renkli ve kopuk bulut parçalarının tereddüt edercesine, yavaş bir biçimde yıldızları söndürüşünü izliyordu. Gece yağmur yağmadı; çökmüş olan boğucu hava insanı uyutmuyor, açık pencereden sıcak ve renksiz bir duman gibi içeri akarken buğulu bir hava oluşturuyordu. Endişe yaratan, alışılmadık yoğun bir karanlık vardı. Bu karanlık birilerinin bağırışlarını duyabilme endişesi yaratıyordu; ancak kentin sesi soluğu kesilmişti ve bu gece yaşam tamamen durmuş gibiydi, köpekler bile havlamıyor, yalnızca Mihail Arhangel kilisesindeki bekçi çanı hüzünle her saat başı çalıyordu.

Klim, gözleri kapalı bir halde uzanmış, Varvara'nın kendisine şimdiden, Lidiya ve Nehayeva ile kıyaslanamayacak kadar çok şey kazandırdığını düşünüyordu. Aslında Nehayeva haklıydı: Yaşam acıyla tatlandırılmamış bir damla bal bile vermemektedir. O yüzden daha sade yaşamak gerek.

Yağmur sabah yedi gibi, bardaktan boşanırcasına başladı. Ondan önce üç hafta kadar yağmur yağmamış ve bu yağmur, şimşekğiyle, gök gürültüsüyle, uğuldayan rüzgârıyla, tıpkı geç kaldığı için kendini suçlu hissederek herkese karşı nazik olmaya çalışan ve böylelikle en güzel özelliklerini bir an önce sergilemeyi isteyen bir konuk gibi gelmişti. Yağmur, özenle evin ve ek bölmenin de-

mir çatılarını, tozlanmış ağaçları, ipeksi hışırtılar çıkartarak yıkıyor, kurumuş toprakları bolca suluyordu ve birden gökyüzünü olağanüstü güzellikte bir güneşe bıraktı.

Klim, yemek salonuna çay içmek için çıkmıştı; herkes göründüğü kadarıyla uyuyor, yalnızca o sırada doktor Lübomudrov'un kalmakta olduğu Varavka'nın odasında, birileri bir şeyler yapıyordu. İki üç dakika sonra Varvara giyinik ve saçları taralı, yemek salonuna geldi.

"Ben de uyuyamadım," diye anlatmaya başladı, Varvara. "Hiç şimdiye dek böylesine ölümcül bir sessizlik duymamıştım. Gece bahçenin içinde, evin ek bölmesinden çıkan, üzerinde beyaz giysiler olan bir kadın dolaşıp durdu. Sonra bahçeye Vera Petrovna çıktı, o da beyazlar giyinmişti, ikisi uzun süre kıpırdamadan öylece durdular... Peri gibiydiler."

"Peri gibi mi? Onlar üç tane idi," diye anımsattı Klim.

"Biliyorum. O adam hâlâ yaşıyor mu?" diye sordu Varvara.

Uykusuzluktan kendini yorgun hisseden Klim, Varvara'ya kızgın bir tavırla bir şeyler söylemek üzereydi ki, içeriye doktor girdi ve yüzünü mendille silerken, yüzünde geniş bir gülümsemeyle:

"Günaydın! Hasta hâlâ yaşıyor! Bu olağanüstü bir durum!" dedi.

Klim, öfkesini adama yöneltti:

"Yağmur konusundaki umudunuzda yanılmışsınız..."

"Bu sıra dışı bir olay," diye söylendi doktor pencereleri açarken; sonra masaya yaklaştı, kendine bir fincan kahve doldurdu, fincanla birlikte odanın içinde biraz dolaştı, masaya oturdu ve yakınmaya başladı:

"Sıkıcı bir mesleğim var. Kadın doğum uzmanı olmadığım için hayıflanıyorum."

Vera Petrovna geldi ve Varvara'ya birlikte okula gitmelerini önerdi, Samgin ise daha önce yazmış olduğu kitap eleştirisi için ödenecek olan primi almak için yayınevine gitti. Yağmurla tertemiz yıkanan kent, görkemli bir biçimde parıldıyordu. Güneş özenle bahçelerin toprağını ısıtıyor, hareketsiz hava taze yeşillik kokusuyla doluyordu. İnsanlar da tertemiz yıkanmış görünüyor,

yürürken adımlarını kendilerinden emin ve rahat atıyorlardı.

Klim: 'Evet, aslında yaşanması gereken yer taşra,' diye düşündü.

Klim yayınevinin dökme demir merdivenlerinde hızlıca aşağı koşmakta olan Dronov'a rastladı.

"A! Ne zaman geldin? Spivak öldü mü? Ben de ölüm ilanı getiriyorsundur diye düşündüm. Eşinin yanına ölüm belgesi için bilgi almaya gitmek istiyordum."

Dronov, Samgin'e yol vererek, onaylayan bir tavırla:

"Sivil takım, sana öğrenci formasından daha çok yakışıyor," dedi.

Dronov, moda düşkünü özentisiyle giyinmiş, saçları yağlanmış ve gösterişli bir biçimde yana taranmıştı. Yeni botları pek yüksek sesle olmamakla birlikte, hafiften gıcırdıyordu. Klim, Dronov'un tavırlarında nezaket ve iyi niyete benzer bir şeyler sezinlenmekteydi. Dronov, Samgin'in karşısına, masanın arkasına geçerek oturdu, kareli yeleğin sıkıca sardığı göğsünü gerdi ve yüzünde her şeyi yapmaya ve anlatmaya hazır bir yüz ifadesi belirdi. Elindeki altın renkli kurşun kalemle oynayarak, Dronov, arada bir sandalyenin üzerinde oturduğu yer sıcakmışçasına hoplayıp duruyor ve anlatıyordu:

"Nasıl mı yaşıyoruz? Sürekli bildiğin gibi. Yönetmen ağlaşıp duruyor, çünkü ne insanlar ne de olaylar onu hiç mi hiç dikkate almıyorlar. Robinzon bizi bırakıp gidiyormuş; isyan ediyor, gazetenin aptal ve boş olduğunu söylüyor ve bir de her gün manşetin altına iri harflerle: 'Kahrolsun monarşi' yazısının basılması gerektiğini savunuyor. O da herhalde yakında ölecek..."

Dronov'un inceleyen gözleri, Samgin'in yüzüne meraklı bir bakışla odaklanmıştı. Klim gözlüklerini çıkarttı, camların birden buğulanmış olduğunu düşündü.

"Redaktör senin yazılarına da burun kıvırıyor, senin dekadanları, sembolistleri ve neydi diğerlerinin adı... yeterince sert eleştirmediğine inanıyor."

Dronov'un elindeki küçük kalem parmaklarının arasından fırladı ve Samgin'in ayaklarına doğru yuvarlanarak düştü. Dronov, birkaç saniye, birden eline geri atlamasını beklercesine kaleme

baktı. Samgin, Dronov'un neyi beklemekte olduğunu kavrayınca, sandalyenin arkasına yaslandı ve gözlüklerini silmeye başladı. O zaman Dronov kalemi kaldırdı ve Samgin'e doğru yuvarladı.

"Bunu bana bir kadın sanatçı armağan etti; ben şimdi tiyatro bölümünü de yürütüyorum ya. Pravdin, Marksist olduğunu açıkladı, redaktör de onun istifa etmesini sağladı. Taşı gerçektir, küçük bir safir. Ya sende ne var ne yok?"

Redaktörün gelişi Samgin'i soruyu yanıtlamaktan kurtarmıştı.

Redaktör: "Merhaba," dedi ve şapkasını çıkartarak: "Sıcak!" diye belirtti.

Aslında bunu söylemese de olurdu zira adamın kel kafası tıpkı çiğ ile nemlenmiş balkabağı gibi parıldıyordu. Yönetmen odasında başını sildi, yorgun bir halde masasına geçti, iç geçirdikten sonra masasının orta çekmecesini açtı ve Samgin'in önüne el yazısı makalelerini koydu; adamın bu tavırlarını Samgin, defalarca görmüştü.

"Acele ettiğim için bağışlayın, ama sansürcüye gitmem gerek."

Konuşması acındırıcı, Samgin'e bakışı da ağlamaklıydı.

"Genç şairlere karşı olan tutumunuzu onaylamıyorum; onların çağrısı nereye acaba, kadınların nasıl yıkandıklarını gözetlemeye mi? Oysaki, bizim en iyi yazar ve şairlerimiz..."

Yönetmenin konuşması çok uzamıştı ve sansürcüye gitmesi gerektiğini unutmuş gibiydi; sonunda Samgin'in yazılarına parmağını kanlanacak kadar sıkıca bastırdıktan sonra:

"Hayır, bunlarla acımadan savaşmak gerek," dedi.

Adam kalktı, sarkık dudağını ısırdı.

"Bunları basamam, bu yazılar en kabasından duyarlılık ve yaşamdan kaçış vaazı; siz ise bunları teşvik ediyorsunuz..."

Samgin umursamaz bir yüz ifadesi takındı, sessizce kızıyor, redaktörle tartışmak istemiyor, bunun kendisine yakışmayacağını düşünüyordu. Sokağa birlikte çıktılar, orada yönetmen Samgin'e elini uzatarak:

"Çok üzgünüm, ama..." dedi.

Samgin, sokağın gölgeli yanına geçerken: 'Yaşlı deli,' diye küfretti. Yönetmenin kitaplara ilişkin yorum yazılarını basmayı red-

detmesine üzülmüş olduğunu kendine itiraf etmek onur kırıcı bir durumdu.

'İvan Dronov'un sana sunduğu gerçeğin değeri ne kadar acaba?' diye kızgınlıkla düşünüyordu Klim. Çok hoş görünümlü evlerin yanından geçerken, belleğinde aniden Kozlov'un dokunaklı konuşmaları canlanmıştı.

Hızlanan Klim yüz adım kadar yürüdükten sonra iki kişiye yetişti; biri soylu kasketi takmıştı, diğerinin başında ise ince kumaşlı yazlık şapka vardı. Adamların geniş omuzlu cüsseleri kaldırımın tümünü kapatmıştı; onların önüne geçmek için yolun çamuru kurumamış ıslak kısmına inmek gerekiyordu. Samgin, kırmızılaşmış, şişman boyunlarına arada bir bakarak peşlerinden yürümeye başladı. Soldaki yazlık şapkalı adam, kalın bir sesle konuşuyordu:

"Rüyadayken ne kadar yesen de doymazsın, sen ise rüyalarında ayak sargısı bezlerini çiğniyorsun. Biz ne biçim toprak sahibiyiz? Oğlum üniversite ikinci sınıf öğrencisi, toprak yönetiminden. Şimdi artık kardeşim, Musevilerin siyasi ekonomi anlayışlarına göre yaşıyorlar; bu ekonomiyi kız çocukları bile ezbere biliyor. Sat her şeyini ve gidelim! Orada paradan para yaparız, burada ise Yahudiler, Varavkalar, şeytan bilir kimler var... Sat..."

Samgin, yola indi ve iki adamın yanından geçti, tembel ince bir ses, peşinden:

"Satacaksak satarız, ne yapalım, doğuya gideceksek gideriz!" diye yanıtladı.

Samgin ince sesli olanının nasıl bir yüze sahip olduğuna dönüp bakmak istedi, ancak arkasına dönmeye üşendi; uykusuz geçirdiği gecenin yorgunluğu kendisini belli ediyor, o anda düşünmeye bile üşeniyordu. Ancak yine de Klim, bu gibi konuşmaları belleğinin daha önce çokça yakalamış olduğunu düşündü; bununla birlikte tüm bu konuşmalar tıpkı aynanın üzerinde sineklerden kalmış lekeler gibidir ve yalnızca fıkra uydurmaya yararlar. Ardından Klim, sembolist yazarların neler istediklerini pek de iyi anlamadığını kendine itiraf etti, ancak onların tavırlarında halkın acılarını yüceltmemeleri, 'korkusuzca ve tereddüt etmeden ileri,' diye bağırmamaları ve 'kutsal dirilişten' söz etmemeleri hoşuna gidiyordu.

Klim eve, uzanıp uykuya dalma isteğiyle geldi, ancak odasında pencerenin yanında Varvara duruyor ve pencerenin sövesi ardından bahçeye bakıyordu.

Varvara: "Sessiz olalım," diye uyardı. "Bak."

Bahçede, yeşil bankın üzerinde, elma ağacının altında, kollarını banka dayayarak, tıpkı bir heykel kadar hareketsiz, Yelizaveta Spivak oturuyordu. Doğruca önüne bakıyor, gözleri çıkık ve öfke doluydu, yüzü ise ışık ve gölgenin oluşturduğu küçük lekeler arasında yanıyor ve eriyormuş gibi görünüyordu.

"Ne güzel oturuyor," diye fısıldıyordu Varvara. "Okulda kime rastladım, biliyor musun? Dunayev'e, işçi, çok neşeliydi hani, anımsıyor musun? Orada bekçilik ya da onun gibi bir şey yapıyor işte. Beni tanımadı, ama bunu bilerek yapıyor."

Varvara, o denli canlı bir tavırla fısıldıyordu ki, Samgin canlanmasının nedenini kavrayarak:

"Öldü mü," diye sordu.

"Sanırım. Sen öğren."

Samgin yemek salonuna çıktı, orada doktor Lübomudrov oturuyor, sigarasının dumanını kâğıda üfleyerek bir şeyler yazıyordu.

"Nasıl oldu hastanız?"

Doktor, başını kaldırmadan, elindeki mürekkepli tüy ile biraz beceriksizce, gıcırtı çıkararak yazarken: "Hasta artık yok," diye yanıtladı. "İşte, polis için, bir insanın yasal olarak ve gerçekten de ölmüş olduğu konusunda bir rapor yazıyorum."

Tuhaf bir merakın ve doktora nedense inanmamaya benzer bir duygunun etkisiyle, Samgin bahçeye çıktı, evin ek bölmesindeki pencereden içeri baktı; küçük piyanist yatağın üzerinde pencerenin yanında yatıyordu, çenesi neredeyse göğsüne dayanmıştı; koyu çukurlara gömülmüş olan gözlerini kısmış, üst üste kapatılmış avuçlarına anlamayan bir yüz ifadesiyle bakıyormuş gibi yatıyordu. Odada daha önce var olan mobilyalar dışarı çıkarılmış, odanın boşluğu müzisyenin tamamen yalnız oluşunu daha da belirginleştirmişti. Yüzünde sinekler dolaşıyordu.

Samgin, yine bu adamın babasından daha kötü ve korkunç olduğunu düşündü; bu adamda insanı ürperten, boğazının düğüm-

lenmesine neden olan bir şeyler vardı. Samgin, Yelizaveta Lvovna'nın onu görmemesi için özen göstererek, çabucak gitti.

Varvara: "Durum nedir?" diye sordu.

Klim, 'evet' anlamında başını eğdi.

Varvara, masanın kenarında oturmuş, pembemsi renkli çoraplı bacağını sallarken: "Bunu tahmin etmiştim," dedi. Samgin yaklaştı, kollarını Varvara'nın omuzlarına koydu, bir şeyler söylemek istedi, ancak aklına gelen sözler utandıracak denli silik ve aptalcaydı. Keşke Varvara basit bir şeyler söyleseydi.

Varvara, Klim'in bacağına bacaklarını dolayarak: "Beni serseme çeviriyorsun!" dedi.

Klim, başını Varvara'nın omzuna koydu, o zaman Varvara 'bekle,' diye fısıldadıktan sonra Klim'i yavaşça itti, kalkıp sessizce pencereyi kapattı, kapıyı kilitledikten sonra yatağa oturdu:

Klim'e sarılarak: "Gel bana! Kendini iyi hissetmiyor musun?" diye endişeli ve sevgi dolu bir tavırla sordu; birkaç dakika sonra Samgin, genç kadına:

"Sen benim duyarlı... akıllı sevgilimsin," diye fısıldıyordu.

Ardından günler küçük, önemsiz işlerle doldu ve daha hızlı akmaya başladı. Piyaniste takım elbise giydirdiler, dikkatlice fistolu, iyi bir tabuta yatırdılar, bolca çiçekle süslediler; böylelikle yasal olarak ölmüş olan insanın, Samgin'in kafasını karıştırmış olan ürkütücü belirsizlik ifadesi yok oldu. Bahçede, yapının penceresi önünde 'iyi şarkı söyleme meraklıları' olağanüstü güzel bir biçimde anma şarkıları söylüyorlardı; koroyu, alnında Romen 'beş' rakamını andıran kırmızı yara izli Korvin yönetiyordu; bu yara izi Korvin'in sol kaşını biraz kaldırmış, biraz aptal görünümlü yüzüne kahramanca bir ifade kazandırmıştı. Korvin, şık giyimli hanımefendilerden oluşan koronun daha kalın bir sesle söylemelerini istediği sırada, kolunu aşağıya doğru bir şeyleri bastırıyormuşçasına indirir, büyük burnunun ucu, kalın bıyıklarının arasındaki boşluğa inerdi. Klim; İnokov'u anımsadı ve annesine yavaşça nerede olduğunu sordu. Çökmüş göğsünde istavroz çıkarırken, Vera Petrovna dua etmeyi sürdürerek fısıldadı:

"Onu, lise ve üniversite öğrencileriyle ilgili yazılar yazan mü-

hendis işe alarak yanında götürdü."

Evin ek bölümünün açık penceresinden buhur dumanı ve tuberoz kokusu süzülerek çıkıyordu; bahçede dindar izleyici ve dinleyicilerden oluşan bir topluluk bekleşiyordu. İvan Dronov, düşünceli bir tavırla yanağını, hasır şapkanın kenarıyla kaşıyarak bahçe demirine yaslanmış duruyordu.

Cenaze günü şiddetli bir rüzgâr çıktı, rüzgâr mezarlık yönünde esmekteydi. İnsanları sırtlarından itiyor, bayanların eteklerini uçurarak yürümelerine engel oluyor, erkeklerin saçlarını alınlara ve yanaklara atarak dağıtıyordu. Koronun şarkısını yürüyenlerin ilerisine taşıyor ve Varvara'nın koluna girerek Spivak ve annesinin arkasından yürümekte olan Samgin, yalnızca uğultulu bir bağırtı duyabiliyordu:

"A-a-a...."

İnsanlar sırtlarını gererek, kafalarını tutarak, bacaklarıyla yere daha sıkı basmaya çalışarak, birbirlerini iterek yavaşça özür diliyor, ama rüzgârın gücüne boyun eğiyormuş gibi, uçup gitmekte olan şarkının peşinde, onu yakalamak istercesine, daha hızlı yürümeye başlıyorlardı.

"A-a-a..."

Tüm bunlar, Klim'in aklına fani yaşam konusunda rahatsız edici düşünceler getirerek canının sıkılmasına neden oluyor, bu düşünceler başkalarının sözlerine büründükçe, daha da çekilmez olmaya başlıyordu.

"... Rastlantı sonucu verilmiş bir armağan
Olan yaşam, ne diye verilmişsin bana?"

diye anımsıyordu Klim; bu sözleri de kafasından atmaya çalışınca, aklına başka sözler geliyordu:

"Yaşam, soğuk bir bakış atıp da çevrene bakınca,
Ne denli boş ve aptalca bir şaka..."

İçinde, yaşamı kendine ait olabilecek sözlerin çerçevesine sıkıştırmak isteği doğuyordu. Yaşam konusunda her türlü hüzün dolu sözün daha önce başkaları tarafından söylenmiş olduğu ve de çok iyi söylendiği gerçeğini sezmek can sıkıcı bir durumdu.

Rüzgârın ve insanların itişip kakışmaları Klim'i sinirlendiri-

yordu. Varvara, arada bir eğilip eteğini düzelttiğinden yürümesine engel oluyordu; Klim ile aynı hizada yürüyemiyor, ona yetişmek için hopluyor ve yine bacakları etekliğine dolanıyordu. Klim, bayan Spivak'ın tıpkı asker gibi, taşlaşmış bir halde yürüdüğünü, başını adeta kocasının ölmüş olduğundan gurur duyarcasına fazlasıyla yukarılarda tuttuğunu düşünüyordu. Yürüyüşü de tıpkı gerilmiş halatın üstünde yürür gibi özenli ya da temkinli bir biçimde düz çizgiden sapmama çabasını andırıyordu. Ayno da tabutun arkasından yürürken hiç başını önüne eğmemişti, ama Ayno'nun yürüyüşü daha güzeldi.

'Tuhaf bir kadın,' diye düşünüyordu Klim, Spivak'ın siyahlara bürünmüş figürüne bakarken. 'Devrimci. Büyük olasılıkla Dunayev'i eğitiyor. Bu, herhalde yaşamı Tanya Kulikova gibi yaşayıp tüketmek korkusundan kaynaklanıyor.'

Daha sonra Klim, mezarlıkta, kızıl toprağa kazılmış mezarın önünde bir saat kadar durmak zorunda kaldı; mezarın bir kenarı girinti çıkıntı oluşturarak dökülüyor ve böylelikle yoksul bir kocakarının dişleri dökülmüş çenesini andırıyordu. Avukat Pravdin çekinmeden, doğal süreçlerin kurala uygunluğunu kanıtlayan bir konuşma yaptı; papaz ise Kral David'den ve Tanrı'nın hoşgörülü adaletinden söz etti. Rüzgâr yorulmak bilmeden, haçların ve ağaçların arasında ıslık çalarak geziniyor; insan kafalarının üzerinde yıldırım hızıyla ve korkusuzca sağan kuşları uçuşup duruyordu. Kilisenin arkasında, tepenin altında, su pompasının buhar çıkış borusu, kızgınlıkla hırıltıyı andıran bir sesle çalışıyordu.

Ama bir gün sonra, Klim tıpkı bir kuğu gibi beyaz ve küçük buharlı geminin güvertesinde durmuş, koyu kızıl renkli bulutlarla sarılı kente bakarken, her şey ne kadar da güzeldi. Kentin bahçesinde, askeri bando operetlerden potpori çalıyor, kornet a piston ise havada Offenbach, Planquette ve Herve'nin neşe dolu melodilerinin adeta resmini çiziyordu. Hızla gitmekte olan gemi, nehir boyunca aşağılara doğru kayarken, gün batımının yumuşak renklerine dalmış olan kent her şeyiyle giderek daha da sevimli bir oyuncağı andırmaya başlıyor, katedralin soğan başını andıran kubbesi parlıyor, küçük evler daha da ufalarak kalenin oyuklu surlarına

daha sıkı yanaşıp yapışıyorlarmış gibi görünüyordu. Daha sonra gemi, dikenli görünen çam ağaçlarının büyüdüğü bir tepenin arkasına saptı ve kent, tüylü siyah bir pençeyle silinmişçesine yok olup gitti. Hava ılık, ortalık sakindi; yalnızca geniş olmayan nehrin kızılımsı suyunu her yere neşeyle sıçratarak açmakta olan geminin çarkları kıyılara doğru köpüklü dalgalar gönderiyor, bu dalgalar geminin büyük kanatlı bir kuşu andırmasını sağlıyordu.

Samgin ve Varvara geminin bordasında durarak "baş başa" olmanın tatlı duygusunu yaşıyorlardı. Karanlık bastırdığında, geminin peşinde koşmakta olan ve gölgeleriyle suyun ve toprağın daha koyu görünmesini sağlayan bulutların koyu renkli parçaları gemiye yetişmeye başladığı bir anda, karşılarına iyice aydınlatılmış başka bir gemi çıktı. Gemi kahverengine boyanmıştı ve demirdenmiş gibi görünüyor, ışıklarının yansımaları ise nehre tıpkı sabanın dişleri gibi saplanıyordu; ateşi andıran bu dişlerin suyu dalgalandırırken içinde sönmediklerini görmek ilginçti. Sol taraftan, tepelerin ardından, büyük, turuncu renkli ay yuvarlanırcasına çıkmıştı. Sağ yönden ise, ayı postu kadar tüylü bir bulut ilerliyordu. Bulutu şimşekler sarsıyor ancak gök gürültüsü duyulmuyor, şimşekler de ürkütücü gelmiyordu. Varvara, Samgin'in elini bir çocuk gibi tutarak ve ona yaslanarak hayretle haykırıyordu:

"A! Bak, bak! Gördün mü?"

"Fena değil," diye hoşgörülü bir tavırla onaylıyordu Samgin, "doğa, gücüyle övünmeyi sever."

Ancak Klim de, yaz gecesinin ve karanlığın ardından huzura doğru olan ilerleyişin büyüsüne elinde olmadan kapılıyordu. Hoş ve anlamsız şeyler düşünüyordu. Mavi titreşimlerin dalgalandırdığı karanlıkta, kıyıların koyu renk yığınlarının kayıp gidişini izliyor, yaşanmış, bitmiş günlerin geri gelmeyeceğinin bilincinde olmaktan zevk alıyordu.

Nijniy Novgorod'da yeni açılmış ve daha tam ivme kazanmamış olan Rusya Fuarı'nı gezmek için durdular. Sayısız yük arabalarını boşaltan, balyaları söküp, kolileri açan, geniş dükkânlarını malla dolduran, vitrinlerini bir sürü göz alıcı şeyle donatan insanların telaşlı koşuşturmalarını gören Varvara'nın uğradığı şaşkınlı-

ğı izlemek eğlenceliydi.

Genç kadın, kirpiklerini kırpıştırıp, gözlerini şaşkınlıkla açarak: "Aman Tanrım, ne kadar da çok şey var burada," diye yineliyordu.

Samgin, gülümseyerek, Makarov'un, Fyodorov'un yazısından alıntıladığı tümceyi anımsadı.

"Her şey sizin için," diye söylendi Klim. "Tüm bunlar ağır olmamakla birlikte yıkıcı olan kadınların hakimiyetlerinin yarattığı şeyler. Gurur duymalısın!"

Ancak Varvara bu sözlere aldırmadı. Bitmeyen hareketlilikten, insan fazlalığı ve farklılığından, bağırışların tekerleklerin kaldırım taşları üzerinden giderken çıkardıkları seslerin demir uğultusundan, ve ahşap gıcırtısından sarhoş olmuşçasına, kendisinden beklenmeyecek sözler söylüyordu. Varvara, kentin, içeriği fuardan ibaret olan bir kitap kapağı olarak algılanabileceğini ve yaşamın, binlerce insanın çalışmasını gördüğü zaman görkem kazandığını söyledi.

Varvara, bunu, geniş omuzlu hamalların, Sibirya rıhtımında nehir dubaları ve gemilerin sintinelerini boşaltarak, ham pamuk, deri, kurutulmuş balık, demir levha, pirinç ve kuru üzüm çuvallarını çıkarttıklarını; çimento, karbonat, salamura balık, şarap, gaz, makine yağı fıçılarını yuvarlayarak kıyıda topladıkları dağ gibi yığınları görünce söylemişti. Buradaki çalışmanın yarattığı gürültü, daha çok sağır edici ve karışıktı. Ancak yine de bu gürültüde bile insanın emir yağdırıcı sesi çevredekileri yönlendirmeye yetiyordu.

Hamalların çalışmasını izlerken: "Ne kadar da güçlü insanlar," diye şaşırıyordu Varvara. "Duyuyor musun? Şarkı söylüyorlar. Yaklaşalım."

Samgin, merakla Varvara'yı izledi ve yaşamında ilk kez, hüzünlü "Dubinuşka" şarkısının bu denli neşeli ve deli dolu bir tempoda söylenebileceğini duydu. Bu şarkıyı, bir dubanın sintinesinden "Lübimov ve Solve" karbonatlarını boşaltmakta olan bir grup hamal söylüyordu. Güvertede iki sıra halinde on kişi duruyor ve sintineye indirilmiş olan halatları çekiyorlardı; sintineden fıçılar çok kolay, sanki boşmuş gibi hoplayarak çıkıveriyordu; fı-

çıların aslında hiç de hafif olmadığı, iki hamalın her birini yakalayıp güverte boyunca, kıyıya çıkarmak üzere merdivenlere doğru sırtlarını bükerek yuvarlamalarından anlaşılıyordu.

"Dubinuşka"yı iki kişi söylüyordu; bunlardan birisi yapılı, terli, kemersiz, yırtık gömlekli, eski çarıklı ve adeta demir pasıyla kaplı gibi görünen, dirseklerinden yukarısı çıplak kollu bir adamdı. Bu adam çok ince, tiz bir sesle söylemekteydi ve sözlerinin arasında ilginç hareketler yapıyor ve ayağını yere vuruyordu... ve demir pençeleriyle ipi çekerken, gusli çalar gibi, kaba sözcükler kullanmaktan çekinmeyerek:

"Hey, çocuklar, yuvarla bir..." diyordu.

Varvara, Samgin'in arkasına saklanmıştı ve omzunun üzerinden bakıyordu.

"Hey, Dubinuşka, ah çekelim!" diye hep bir ağızdan tutturdular; ancak sözlerini bitiremeden, uzun boylu, kel, kaba sakallı, yelekli ama gömleksiz bir diğer hamal nakaratı bastırdı ve bas bir sesle, emir verircesine:

"Hey çocuklar, çevik kollarla çek. İp kaymasın diye bak... Hey, Dubinuşka..." diye söylemeye başladı.

Tüm bunlar işten çok oyunu andırıyor ve tozlu havada güçlerini ölçmek istercesine, çok çeşitli seslerin dalgaları çarpışıyor olsa da, hamalların neşeli şarkıları kaotik gürültüyü aşarak bu seslere kendine özgü bir ritm katıyordu. Daha kısa süre önce, demir yolu inşaatında, Klim "Dubinuşka'yı" dinlemişti; orada bu şarkıyı tembelce, hüzünlü bir biçimde, dinlenmek için söylüyorlardı; burada ise canlı ritm emir veriyormuş gibi etkili oluyor, tanıdık dizeler yeniymiş gibi duyuluyor ve nedense endişeli duygular akla getiriyordu. Bunlarla ilgili düşüncelere dalan Klim, birden çömezi ve onun Laktasiy'den alıntısını anımsadı ve teselli bularak:

'Bunlar anlamı aynı olan sözlerdi, ancak farklı bir biçimde telaffuz edilmişlerdi. Fark buradaydı. Sözler hiçbir şeyi değiştiremezler,' diye düşündü.

Teknenin çevresinde, sıcak güneşin altında mavimsi Volga uzanıyordu. Uzaklardaki sığ yerler altınımsı bir ışıkla parıldıyor, nehir küçük dalgalarla oraya şefkatini gönderiyor, şefkat dolu su-

ya yeşermeye başlamış olan çalılar dallarını eğiyorlardı; güvertedeki insanlar ise yirmi elle olağanüstü bir biçimde, sesleri zengin, gergin bir teli çalıyormuş gibi görünüyorlardı.

"Di-inlen!" diye kükredi birisi kıyıdan.

Hamallar ellerindeki halatları bıraktılar; birkaç kişi, hayvanlar gibi, yumuşak bir biçimde güverteye yıkılarak uzandı, geriye kalanlar ise kıyıya çıktı. Uzun boylu, yüzü çıkık elmacık kemikli, uzun saçları lifle bağlanmış genç bir adam Klim'e yetişti, onu saygısız bir bakışla baştan ayağa süzdü:

"Bir cigara verirsin, değil mi, bayım?" diye sordu.

Hamal siyah parmaklarıyla, sigara kutusundan iki sigara aldı, birini ağzına, ötekini kulağının arkasına yerleştirdi; ancak anında bu hamalın yanında ince sesli şarkıcı hamal durdu ve uzun boylu genci omzunun hareketiyle iterek:

"Cigara mı dilenip aldın?" diye sordu; sonra çevik bir hamleyle uzun boylu hamalın kulağı arkasındaki sigarayı hızlıca çıkardı, kızıl bıyıklarının ardından, ağzının kenarına aldı; çuvaldan dikilme pantolonunu çekti ve sıra dışı sayılacak kadar açık renkli, alaycı gözlerini iyice açarak Samgin'i incelemeye başladı. Hamalın yüz çizgileri sert, askerceydi; gömleğinin yaka bölümünün bir kısmı sökülmüştü, bu yüzden gömleği açılıyor, ter ve tozdan tıpkı yüzü gibi çizgili görünen göğsünü açıkta bırakıyordu.

Samgin, karşısında duran insanın şakacı birisi olduğunu anladı; şakaları kuşkusuz kaba, hatta öfkeliydi. Klim hamalın her an kötü bir şey yapabileceğini ya da söyleyebileceğini düşündü. Klim'in tahmini, diğer hamalların şarkıcı hamalın çevresini sararak beklentili bir tavırla, gülümseyerek, bıyıklı yüzüne bakışlarına dayanıyordu; hamal ise, bir şeyler düşündüğü belli, sigarayı dudaklarıyla çiğniyor, eski çarıklı ayağını yere sürterek Samgin'in botlarının, tozla kaplanmasına neden oluyordu. Ancak siyah sakallı bir adam ağır adımlarla yaklaştı ve ciddi bir sesle:

"Mihaylo, yine mi yaramazlık ediyorsun, yine mi kavga çıkaracaksın?" dedi.

Şarkıcı, kırmızı gömlekli adam, ağzındaki sigarayı yukarıya doğru üfledi, eliyle yakaladı ve kara sakallının arkasından yürü-

meye başladı; peşlerinden diğer hamallar yürüdü, biri üzülerek:

"Acımış demek... aman!" diye söylendi.

Bu olay yalnızca bir dakika sürdü ama Samgin bunun uzun süre belleğinden silinmeyeceğini biliyordu. Klim utanarak, kırmızı gömlekli adamdan korkmuş olduğunu, yüzüne doğru aptalca gülümseyerek baktığını ve genel olarak yakışıksız bir tavır içerisine girdiğini anımsıyordu. Varvara, bunu fark etmiş olmalıydı ve Samgin onu kolunu tutarak, alelacele koşuşturan, "dikkat edin!" uyarıları yapan işçilerin kargaşası ve yorgun atların başları arasından geçirirken:

"Benimle bu insanlar arasında ortak olan ne var acaba?.." diye söyleniyordu.

Yan taraftan: "Dikkat et!" diye biri uyardı.

Klim: "Bizimle," diye düzeltti. "Ve bunlarla aramızda kültür birikiminin çok yönlülüğüyle yetişmiş birkaç kuşak insan var..."

Samgin, sözlerinin hem suçlu hem de kızgın bir tavırla söylenmiş olduğunu zamanında anladı ve bu sözlerin daha da kızgın bir yanıtla karşılaşabileceğini sezdi.

"Demokrat olmam, kendimle yarı vahşi insanlar arasındaki derin farkı görmemi gerektiriyor aslında..."

Hayır, aslında söylediği şeyler Varvara'ya söylenmesi gereken sözler değildi.

Klim: "Bu denli farklı kültürde yetişmiş olan insanlardan oluşan toplum, sağlam olamaz. Kuzey Amerika'da yaşamakta olan on milyon zenci er ya da geç haklarını aramaya başlayacaklardır, kuşkusuz," diye söyleniyordu.

İşte o anda, Varvara, Klim'in imdadına yetişti:

"Aşırı derecede susadım," diye söylendi. "Haydi, daha hızlı gidelim!"

Birkaç adım attıktan sonra, Varvara yine hayran hayran konuşmaya başladı:

"Ne kadar da şaşırtıcıydı şarkı söyleme tarzları! Ne kadar da güçlü ve çeviktiler..."

Samgin, sevecen ve neredeyse minnettar bir tavırla: "Görüyor musun, hamalların işi genellikle düşünüldüğü kadar ağır değilmiş," diye söylendi.

Sabahleyin, otel kadar rahat olan bir gemiye bindiler, balikçıların kaçışıp duran kayıkları ve yelkenlilerin arasından, birbiri ardına uzanan barakaların olduğu yöne doğru yol almaya başladılar. Kıyıdaki zengin kasabalardan mızıka sesleri duyuluyor, çiçekli giysiler içerisindeki köylü kadınlar gemiyi seyrediyor, suyun sığ olduğu yerlerde çocuklar suyun içinde zıplayarak bağırıyorlardı. Geminin üçüncü mevki yolcuların bulunduğu burun kısmından da müzik ve şarkı sesleri geliyordu. Varvara, Volga'nın gerçekten de güzel olduğunu söyledi ve yüzlerce şarkıya konu olmasının boşuna olmadığı konusundaki düşüncesini belirtirken, Samgin babasının ona şu dizeleri nasıl öğrettiğini anlatıyordu:

"Çık Volga'ya, dinle kimin inleyişi duyuluyor,
Yüce Rus nehrinin üzerinde."

"Ama, gördüğün gibi, inlemiyorlar, mızıka çalıyor, ayçekirdeği yiyor ve renkli giysilerle dolaşıyorlar," dedi Klim.

Varvara: "Bugün pazar," diye anımsattı ama hemen aceleyle: "Tabii, ben halkın çekmekte olduğu acıların, Nekrasov tarafından abartılmış olduğuna katılıyorum," diye de ekledi.

Varvara'nın aceleciliğinde kuşku uyandıran bir şeyler vardı; genç kadın son sözleri, Klim'in söylediklerine katılmamaktan çekiniyor ya da katılmaması olanaksız olacağından endişe duyuyor gibi söylemişti. İri iri açtığı gözlerinin içi gülerken:

"Ben, Moskova'nın dışında bir Rusya'nın var olduğunu hiç düşünmemiştim ki. Coğrafyayı okudum tabii, ama coğrafya nedir ki? Gereksinim duymadığım şeylerin bir nevi kataloğu. Şimdi ise kocaman bir Rusya'nın var olduğunu görüyorum ve sen haklısın: Burada var olan kötü şeyler, bilinçli olarak siyasi amaçla abartılıyor," dedi.

Samgin, bunu daha önce söyleyip söylemediğini bilmiyordu ve Varvara'ya sevecen bir tavırla gülümseyerek:

"Levitan ve Nesterov gibi ressamlar bile, Rusya'yı olduğu kadar parlak ve çiçekli resmetmiyorlar," dedi.

'Evet, bunlar benim düşüncelerim,' diye düşündü Samgin. O da artık ruhsal açıdan zenginleştiğini seziyor, geceler ve günler daha önce görmediği, bilmediği şeyleri getiriyor, gördüğü birçok şey

onu şaşırtıyor ve genel olarak her şey düzene konmayı, derlenip toplanarak kendisini huzursuz etmemesi için belli "ifadeler sistemine" yerleştirilmeyi gerekiyordu. Varvara, bu konuda kendisine başarıyla yardımcı oluyordu.

En şaşırtıcı olgu, oldukça uysal, her konuda ölçülü olan, ciddiyetle ama aynı zamanda usandırmadan sevmeyi bilen Varvara'nın gün geçtikçe Klim'de daha çok sevgi uyandırmasıydı. Varvara'nın, Klim'de sevgi uyandırması, kendisini genç kadının yanında rahat hissetmesinden de kaynaklanmıyordu; Klim artık, Varvara'nın hoşuna gitmeyi, ona şefkatle yaklaşmayı istiyordu. Lidiya'nın bir dakikalığına bile böyle duygular uyandırmadığını anımsamıştı.

Klim, Varvara'ya artık sıra dışı ve belirleyici bir söz söyleyebilmeyi istiyordu; bu, Varvara'yı kendisine daha çok ve kesin bir biçimde yaklaştıran bir söz olmalıydı. Samgin, böyle bir söz bulamıyordu; belki de bu söz yakındı ancak, Klim onun parıltısını birçok söz yığını arasında yakalayamadığını düşünüyordu.

Kırmızı gömlekli hamal da buna engel oluyor, Samgin'in belleğinde sevimsiz bir anı gibi yaşıyor ve Samgin'i takip edercesine kâh geminin bir tayfası görünümüne bürünüyor, kâh tozlu Samara kentinin limanındaki geminin burun kısmında oturarak değişik bir şekilde fındıkları ağzına yerleştirdikten sonra çenesine aşağıdan vurarak yiyen üçüncü mevki yolcusuna dönüşüyordu. Bu insanların tamamında da o hamalda olduğu gibi alaycı bakışlara sahip gözler vardı ve hepsi de onun gibi nahoş bir davranışta bulunmaya ya da söylemeye hazır görünüyorlardı. Fındıkları tuhaf bir biçimde parçalayan şu adam, Samgin ve Varvara'nın durduğu üst güverteye baktı ve oldukça yüksek bir sesle:

"Hanımefendi, teninin renginde çoraplar giymiş yahu!" diye söylendi.

Astrahan'da Samginleri, Varavka'nın tanıdığı, balık üretim çiftliklerinin sahibi Trifonov karşıladı; bu adam geniş enseli, sakalsız ve tıpkı sedef düğmeleri gibi parlak gözlü, yusyuvarlak birisiydi. Hareketli ve gürültücü olan bu adam, yıkanmışçasına kolonya sürünmüş, geniş çizgili takım giymişti ve bu haliyle bir pal-

yaçoyu andırıyordu. Trifonov, "kentin babalarından" biri çıkmıştı ve kentin güzel yapılandırılmış olmasıyla çok övünüyordu. Sıcak bir sisle kaplı, buram buram yoğun tuzlu balık ve işlenmemiş deri kokan bu kent, kirli bir kumsal üzerine kurulmuştu; kıyıda, sokakların tozunda, her yerde, tıpkı mika gibi parlayan balık pullarına rastlanıyor, her yerde sıcaktan bunalmış kafalarında takke, sarık olan, cübbeli, Doğulu insanlar yürüyordu; bu insanlar sayıca o kadar çoktu ki, burası bir Rus kenti değilmiş gibiydi ve kiliseler fazlalık görünüyordu. Kent kalesinin yüksek olmayan surlarının gölgesinde Kalmuklar, Tatarlar, İranlılar ellerinde kazma kürek dinleniyorlardı ve bu halleriyle kenti yeni ele geçirmiş, biraz dinlenmek için duraklamış olan insanları andırıyor, kaleyi yıkmak için emir bekliyormuş gibi görünüyorlardı.

Trifonov, iki saat boyunca Samginleri sıcaktan iyice ısınmış sokaklarda, bir çift çok hantal ve tembel atın koşulu olduğu en lüks arabayla gezdiriyor, bir baytarın yüzünü andıran fazlasıyla terleyen sakalsız pembe yüzünü parfümlü mendiliyle siliyor ve Astrahan kentinin görülmeye değer yerlerini, üzerindeki çizgili giysiler gibi, pek anlamlı olmayan ve hep birbirine benzeyen sözlerle anlatıyordu.

Samgin'e doğru kısacık kolarını şikayet edercesine uzatarak: "Bizdeki kıyı kordonunu Volga her yıl yıkar, biz de onu her yıl yeniden inşa ederiz. Buna bir yük teknesi dolusu para harcadık! Bize taş gerekli, taş," diye anlatıyordu. Trifonov: "Bizde taş bulunmuyor, yaşamın yükünü oluşturan taşlar ise Volga'nın baskınlarını yenmeye yetmez," diye şakalar yapıyor ve daha sonra da ekliyordu:

"Buradaki ahali kadar aptal insanları hiçbir yerde bulamazsınız! Bize gerekli olan eli kamçılı bir belediye başkanı ya da Timofey Stepanoviç Varavka'dır; onun gibi biri kumdan taş yapardı doğrusu."

Trifonov'un ailesi yazlıktaydı. Samginlerin kafaları şişinceye kadar konuştuktan sonra, onlara gemide harika bir akşam yemeği ısmarlardı, şampanya içirdi ve daha da neşelenerek "Deriyat Fut" gemisine kendi teknesiyle götürmeyi önerdi.

"Teknem 'Kreçet' pek yeni değil, ancak hızlıdır!" diye övündü Trifonov. "Sizi balık üretim çiftliğine götüreceğim, önünden geçeceğiz."

Samginler Trifonov'un önerisini reddetmek için bir bahane bulamamışlardı ama otelin havasız odasına döndüklerinde, sıkıntılı düşüncelerini birbirleriyle paylaştılar.

"Ne kadar da tuhaf biri," diye söylendi Varvara, iç geçirerek. "Kör gibi bir hali var."

Sıcaktan ve balık üreticisinin konuşmalarından usanmış olan Samgin, kızgın bir tavırla onayladı:

"Körlük sanırım tüm iş adamlarının ortak özelliği." Bir dakika sonra, yatmadan önce saçlarını tarayan Varvara yanıtladı:

"Bu adam kenti ve Volga'yı, bir an önce satılması gereken, modası geçmiş bir mal gibi övüyordu."

Samgin bir kez daha: 'Akıllanıyor,' diye düşündü.

Sabahın altısında, Klim ve Varvara, Volga boyunca aşağı doğru inen, sıvaları dökülmüş küçük bir teknenin içinde oturuyorlardı; su yüzeyindeki petrol lekeleri gökkuşağı renkleriyle parıldıyordu; ufukta, tam karşılarında kuru, rengi solmuş gökyüzüne doğru, acele etmeksizin, bir Kırgızlının yüzünü andıran güneş yükseliyordu. Trifonov, demir atmış ve beklemede olan gemilerin adlarını sayıyor ve kıskançlık duygusuyla yakınıyordu.

"Nobel'dir bizi yiyip bitiren, Nobel! O ve ca-a-nım Ermeniler..."

Sıtma hastalığına tutulmuş gibi titreyen tekne, tıpkı pazarda alışveriş yapan atik, yaşlı bir kadıncağız gibi gemilerin arasından dolaşarak, ıslık ve gıcırtı sesleri ile ilerliyor; dümenin önünde duran yakışıklı, ak sakallı bir Tatar gözlerini güneşten kısıyordu.

Varvara'yı eğlendirmeye çalışarak: "Biliyor musunuz, burada doğanın tüm çocukları tembeldir," diye anlatıyordu Trifonov.

Tekne, bulanık suyla kaplı sığ yere ulaştı, bir verst kadar kıyı çizgisine paralel ilerledi, gıcırdadı, sarsıldı ve motoru durdu.

"Bu tekne karakter sahibidir, tıpkı bir Kırgız atı gibi," diye neşeyle anlatıyordu Trifonov. "Ama adı Kazakça olan diğer teknem şaka yapmaz! Ok gibidir."

Tatar dümenci, hızla dümeni çeviriyordu.

"Ne var, Yunus?"

"Makinenin işi bitik," diye yanıtladı, Tatar sevecen bir tavırla.

O zaman Trifonov yuvarlanırcasına motora doğru koştu ve avazı çıktığı kadar aşağıya doğru bağırdı:

"Sizi gidi cin tohumları, orospu çocukları! Bir de sorduğumda ne demiştiniz? Düdüğü çek domuz suratlı! Yunus, sen kıyıya yanaştır!"

Kalın ve ağlamaklı bir sesle düdük çalmakta olan tekne, kumsalı olan kıyıya doğru yanaşıyor, Trifonov ise anlatmayı sürdürüyordu:

"Bunlar insan değil maymun bozuntusu ve hiçbir şeyden anlamazlar; yalnızca tıkınmayı bilirler."

Kıyıda kırık kayık parçalarının yanında, kasketinin siperliği solmuş, gömleği kadın bluzunu andıran ve dizlerine kadar kıvrılmış pantolonu yandan şeritli tuhaf giyimli bir adam oturuyordu; adam yuvarlak bir ekmeği göğsüne bastırarak kesiyordu; yanında, kumun üzerinde koyu yeşil kocaman bir karpuz vardı.

"Bak," diye söylendi, Varvara. "Masada oturur gibi oturuyor."

Evet, bu adam gerçekten de ufka kadar uzanmakta olan ve ufuk çizgisinde sayısız gemi direğinin saplanmış gibi göründüğü denizin önünde masada oturur gibi oturmaktaydı; Trifonov bu direkleri işaret ederek:

"'Devyat Fut' orada işte," dedi.

Trifonov eline hoparlörü aldı ve kıyıya doğru bağırdı:

"Hey Kazak! Çabucak iskeleye koş 'Lovets' teknesini göndermelerini söyle, Trifonov rica ediyor de."

"Hoparlörsüz de duyuluyor," diye yanıtladı adam; elinde bir parça ekmek tutuyor ve akıntının tekneyi kendisine doğru getirişini izliyordu. Trifonov kızgın bir tavırla hoparlörü salladı:

"Koşsana sen!" diye bağırdı.

"Ne kadar vereceksin?" diye sordu Kazak, ekmeği ısırarak.

"Bir ruble."

Adam, sesini yükseltmeden: "Yirmi beş ruble," diye yanıtladı;

ağzındaki ekmeği çiğnemeye başlamış ve diğer elindeki bıçakla karpuzu kendine doğru yuvarlıyordu.

Trifonov, Varvara'ya göz kırparak ve gülümseyerek: "Gördünüz mü?" dedi. "O şimdi yirmi beş ruble istiyor, iskele ise buradan bir buçuk verst ötede! Alın işte!"

Trifonov ateş eder gibi hoparlörü tekrar ağzına dayayarak: "Üç!" diye bağırdı.

"Gitmem," dedi adam, karpuza bıçağını saplayarak.

"Göreceksiniz, gitmez de!" diye onayladı Trifonov alçak sesle. "Kazak o, onların hepsi hırsızdır; bedavadan yaşıyor, başkalarının ağlarından balık çalıyorlar. Beş!" diye yine bağırdı Trifonov.

Kazak, karpuzu ikiye parçalayarak ve çıplak ayaklarını masanın altına sokar gibi denize indirerek: "Gitmem," diye yineledi.

Trifonov: "Buradaki halk, efendime söyleyeyim şeytan bilir nasıl bir halktır," diye anlatıyor, mutlu bir tavırla gülümseyerek, elindeki hoparlörü sallıyordu. "Dazlak kafalı Asyalılar çalışmayı bilmezler, bizimkiler ise istemezler. Hey Kazak! Ben Trifonov'um, tanıyamadın mı?"

Kazak bıçakla karpuzun kabuğundan karpuz parçalarını çıkarıp sakallı ağzına gönderirken: "Seni kim tanımaz Vasil Vasiliç!" diye yanıtladı.

Varvara güvertede oturuyor ve ilgiyle Kazak adama bakıyordu, dümenci iyi niyetli bir yüz ifadesiyle gülümserken dümeni çeviriyordu; adamcağız büyük sandalı burnuyla dibe oturtmuş ve artık akıntının yerinden oynatmaması için özen gösteriyordu; makine bölümünde iki ses kavga ediyor, çekiçler ses çıkarıyor, buhar puflayarak hışırdıyordu. Güneşle pürüzsüzce parlatılmış görünen kıyı çizgisinde, çatanalar resmedilmiş gibi duruyor, küçük gemiler böcekler gibi gidip geliyor, kayıklar camda dolaşan sinekler gibi yavaşça süzülüyordu.

Klim Samgin, sıcaktan gevşemiş bir halde, her şeyin küçük, anlamsız göründüğü göz kamaştırıcı bu boşluğun içini iradesizlikle doldurduğunu hissederek, dış görünümleri farklı olsa da, yuvarlak hatlı Trifonov'da, bedeni kırıklarla doluymuş gibi görünen Lütov'u andıran bir şeylerin olduğunu düşünüyordu. Ancak, Ast-

rahanlının, inatçı Kazak'a bakıp sevinmesi, Moskovalının var olmayan yayın balığının dalavereci avcısına hayranlık duymasına benziyordu.

Trifonov, artık neredeyse dostça bir tavırla: "Ne diye gelmiyorsun ki hayvan suratlı!" diye soruyordu.

Kazak, umursamaz bir tavırla, bir karpuzun içi boşalmış yarısını suya fırlatarak: "Seni memnun etmeyi canım pek istemiyor da, Vasil Vasiliç," dedi. Sonra suya doğru eğilip kaydı, avuçlarıyla suyu aldı ve yüzünü masa örtüsünün ucuyla siler gibi sildi.

'Varvara iyi gözlemlemiş, denizde tıpkı masada oturuyormuş gibi oluyorsun,' diye düşünüyordu Samgin. 'Ve tabii ki devrimciler, bu insan gibi, sıra dışı bir biçimde fındık yiyen köylü ve Sibirya Limanı'ndaki hamal gibi adamlara güveniyorlar. Bir de, genel olarak hüzünlü "Dubinuşka"yı yeni, neşeli bir tempoda söylemeye başlamış olan insanlara.'

Trifonov, kare pantolonlu küçük ayağını güverteye atmış, Kazak ile ağız dalaşını hâlâ sürdürüyordu.

"Ben senin kim olduğunu öğreneceğim, be adam!"

Karpuzun ikinci yarısını bitirmek üzere olan Kazak, umursamadan yanıtladı:

"İvan Kalmıkov'u sorarsın, o benim işte."

"Korkmuyor," diye açıkladı Trifonov, Varvara'ya dönerek. "Onlar burada kimseden korkmazlar."

Yassı yamaçlı bir burnun arkasından, parlak yeşil renge boyanmış olan buharlı gemi çıkıverdi.

"İşte size 'Kazakça'" diye neşeyle bağırdı Trifonov ve sonra açıkladı: "Ancak benim balıkçılık tesisime geç kaldık!"

Buharlı geminin Hazar Denizi'ne çıkışı ile Kalmık bozkırları yassı kıyılarıyla dumanlı ay ışığında eriyip gittiğinde, Samgin, kendisini alışılmadık bir heyecan içinde hissetti. Çevredeki her şey masalsı bir hüzün içerisindeydi ve sıra dışı bir ciddiyetle doluydu. Çok hüzünlü mavi gökyüzünde, yamuk kenarlı dolunayın fazlasıyla açık renkli dairesi asılı duruyordu. Gümüşi yeşil renkteki deniz, tıpkı gökyüzü kadar ıssız, pürüzsüz ve sessizdi ve bu haliyle tüm fırtınaların kavuşmayı özlediği huzura ermiş görünüyordu.

Tekne, dar ve gümüşi bir patika üzerinde yüzüyor, ancak hareket etmiyormuş gibi görünüyordu; çünkü patika da tekneyle birlikte ilerliyor ve onu bitmek tükenmek bilmeyen sisli uzaklara alıp götürüyordu. Uğultulu ve düzenli bir ses duyuluyordu; bu suyun içinde dönen pervaneydi, ancak aslında tekneyi bir yaratığın takip ettiği ve yetişince suyun altına saklandığı düşünülebilirdi.

İtiraf edilmesi utandırıcı olsa da, Samgin çoktan unutulmuş çocukça küçük korkuların kendisine hakim olmaya ve birden önem kazanan çocukluk dönemine ilişkin soruların onu huzursuz etmeye başladığını hissediyordu. Klim, kendini saydam bir çuvala düşmüş ve oradan çıkamayacakmış gibi hissediyor, teknenin hareket etmeden boşlukta asılı durduğunu ve yalnızca titrediğini hayal meyal görüyordu.

Samgin gözlüklerini çıkarıp takarken çevresine bakıyor, bir gemi, balıkçı teknesi, kayık, bir kuş ya da topraklardan gelen bir şeyler görebilmeyi istiyordu. Ancak var olan yalnızca tamamen pürüzsüz, gümüşi yeşil daireydi; bu daire havayla dolu çuvalın dibiydi; koyu renk teknenin kenarlarında açık renk çizgiler parıldıyor ve bu devasa düzlemin üzerinde, toprakların üzerinde göründüğü kadar kubbeli görünmeyen ay yıldızlı gökyüzü yükseliyordu.

Varvara, elleriyle kenarlıklara tutunarak oturuyordu ve çenesini ellerine dayamıştı; başı yavaşça titriyor, örtüsüz saçları hafifçe hareket ediyordu. Klim, yanında duruyor, alçak sesle denizle ilgili şiirleri anımsıyordu. Tüm yolcular çoktan uyumaya gitmiş olsalar da, yüksek sesle konuşmak uygun değilmiş gibi geliyordu. Klim'in bildiği şiir sayısı pek fazla değildi; kısa süre sonra mısralar tükenince, nesirle konuşmak zorunda kaldı.

"Doğanın boşluğa tahammülü olmadığı savı doğru değildir, havanın bulunmadığı alanlar vardır..."

Şiirleri, Varvara sessizce dinlemişti, ama şimdi yavaşça:

"Aman, Klim, lütfen... akıllıca hiçbir söze gerek yok!" diye rica etti.

Varvara'nın, ay ışığıyla aydınlanmış yüzü doğal olmayan biçimde solgun görünüyor, gözleri ise fosforluymuşçasına, bir kedi

gözü gibi itici bir biçimde ışıldıyordu. Samgin, biraz alındı ve sustu, ama bir dakika sonra öneride bulundu:

"Yatma zamanı gelmedi mi?"

Varvara: "Hayır," diye yanıtladı, yalvaran bir bakışla Klim'e bakarak. "Ben gerçekten de buradan gidemeyeceğim. Öylesine inanılmaz güzel ki."

"Yorulursun."

"Yanıma otur."

Klim, isteğini yerine getirdi, beline sarıldı, fısıldayarak:

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu.

Aynı şekilde fısıldayarak Varvara yanıtladı:

"Ben düşünmüyorum."

"Uyukluyor musun?"

"Uyuklamıyorum."

Konuşmak istemiyordu. Samgin, top sakalını çekiştirerek, Varvara'nın ay ışığıyla çok net aydınlanmış profiline bakıyor, kafasında ona karşı düşünceler tutuşmaya başlıyordu.

'Ona fazlasıyla yumuşak yaklaşıyorum ve işte o da bana artık kayıtsız davranıyor. Daha sert olmak gerekir. Onu daima, her dakika kendi isteklerime göre biçimlendirebilmek için üzerinde tam anlamıyla hakimiyet kurmam gerekiyor. Düşündüğü ve hissettiği her şeyi, soru sormadan anlamayı öğrenmek gerekiyor. Erkek, her türlü gizli düşüncesini ve duygusunu tam anlamıyla hissedecek kadar kadına hakim olmalı.'

Bu düşünce Samgin'in çok hoşuna gitmişti ve bunu ezberliyormuşçasına durmadan yinelemeye başladı. Varvara'yı uykudayken gözlemlemesi ilk değildi ve bunu yaptığı her seferinde şaşkınlık ve kıskançlık duyuyordu. Bu duygular, özellikle kadının gözleri yaşarıncaya ve yarı baygın hale gelecek kadar sevişmelerinden yorgun düşerek, Klim'in omzuna başını koyup uykuya daldığı sırada ortaya çıkıyordu. Varvara'nın başı tuhaf bir biçimde hafif, saçları biraz sert ama hoş bir biçimde soğuk, tıpkı ipek gibiydi. Şakağında, kulağının yanında titreyen nakış gibi küçük bir kılcal damar atıyordu; gündüz mavimsi bir renkteyken, gecenin alaca karanlığında koyulaşıyor ve bu damarın Varvara'nın beynine karan-

lık rüyaları fısıldadığı, bedenin yaşamındaki gizli sırları anlatıyor olduğu düşüncesi geliyordu Klim'in aklına. Uyurken, Varvara çocuk gibi aciz görünüyor, küçük bir yumak gibi kıvrılıyor, bacaklarını karnına doğru çekiyor, ellerini başının ya da vücudunun altına saklıyordu. Ancak Klim sık sık yarı açık dudaklarının kurnazca gülümsediğini ve uzun kirpiklerinin arasından Varvara'nın yenilmiş değil, yenmiş birisi gibi baktığını da görür gibi oluyordu. Bazen ise yüzü birden öylesine yabancı bir ifadeye bürünüyordu ki, Klim, Varvara'yı ansızın uyandırmak ve ciddiyetle:

"Ne düşünüyorsun?" diye sormak isteği duyuyordu.

Klim'i, Varvara'nın hissettiklerini neden kendisinin yaşayamadığı sorusu huzursuz ediyordu. Kendisinin ona doyasıya vermiş olduğu ve yaşattığı o mutluluğu, neden kendi içinde hissetmiyordu sanki? Böyle bir aşkı Varvara'da uyandırmış olmaktan gurur duyan Samgin, geceleri bu yaptığının karşılığında hak etmiş olduğundan daha az şey aldığını sanıyordu. Bir keresinde Klim, Varvara'ya:

"Aşk, bir erkeğin kadına vermiş olduğunun ona yansıması ve hem kendi yerine, hem de kadının yerine zevki tatması durumunda daha mükemmel ve zengin olabilir," demişti.

"Yansımıyor mu?"

Ancak, Klim söylediklerinin anlaşılamamış olduğunu görüyor ve Varvara'nın bunları nezaketen sorduğunu anlıyordu. O zaman Samgin, Lidiya'nın neredeyse utanmaz derecede konuşkan ve aşka deneysel bir biçimde yaklaşırken, Varvara'nın aksine fazlasıyla katı ve temkinli olmakla birlikte, aslında biraz da duygusuz olduğunu düşündü.

'Bense, onun teklifsiz, aşırılıklara, sapkınlıklara düşkün biri olduğunu ummuştum. Tabii yanılmam güzel oldu, ama...'

Bir gün sonra, Klim yine:

"Söyle, benim hissettiğimi hissedebilmeyi ister miydin?" diye sordu.

Varvara, çabucak, çok emin bir tavırla: "Oh, tabii," diye yanıtladı; ancak Klim ona inanmadı ve neden söz ettiğini ayrıntılarıyla anlattı. Dinleyince Varvara şaşırmış, hatta omuzlarını açarak gerilmişti.

"Ama ben seni hissediyorum ya!" diye yavaşça söylendi Varvara, ancak Klim o an genç kadının bozulmuş olduğunu sandı.

"Ama nasıl, ne hissediyorsun?"

"Söylemeyi başaramayacağım. Sanırım şöyle... her seferinde seni doğuruyormuş gibi oluyorum. Açıkçası, bilemiyorum, nasıl oluyor bu. Ancak bunda öyle anlar vardır... ve bunlar fizyolojik değildir."

Varvara, daha sonra, açıkça bozularak ve belirgin bir öfkeyle:

"Lütfen, bundan söz etmeyelim, sevgilim! Ben bu konularda konuşmaktan korkarım," diye rica etti.

Klim, onu okşamaya başladı. Ancak üzülmüştü; hayır, yine de Varvara onu anlamamıştı.

'Ne kadar da tuhaf söyledi: Doğuruyormuşum gibi!'

Bu olaydan kısa bir süre sonra Klim, nerdeyse Varvara ile kavga edecekti. Kıyıya Petrovsk'ta indiler; atlı arabayla Vladikafkas'tan, Tiflis ve Daryal geçidi üzerinden gidiyorlardı. Dağların tepesindeki geçidin en yüksek noktası olan Gudaur'a çıkmışlardı, ama dağlar da giderek yükseğe, daha da yükseğe uzanmaya devam ediyorlardı sanki. Karamsar bir yanılgı izlenimi oluşuyor, atlar, ağır ağır yukarı değil de aşağı, duman gibi mavimsi olan isle dolu uçsuz bucaksız derin yarığa yürüyorlarmış gibi geliyordu. Bu giderek daralan karanlık yarıkta, gece, dağların tepeleriyle sıkışmış gökyüzüne doğru kabararak yükseliyordu. Gökler, kaprisli bir biçimde kubbeleşmiş mavimsi bir hava çizgisiydi; hava koyulaşarak yoğunlaşıyor ve bu yoğunlukta bilinmedik yıldızlar giderek daha parlak yanmaya başlıyordu. Sağda, arkada Kazbek Dağı'nın beyaz sarığı yükseliyor ve oradan Klim'in ensesine doğru nemli bir tazelikle yoğunlaşmış sessizliğin esintisi geliyordu. Taşların sessizliğini, at nallarının tekdüze sesi ve Tatar arabacısının hoşnutsuz mırıldanmaları neredeyse hiç bozmuyordu. Çok derinlerde aşağıda, Terek nehri iç karartıcı bir biçimde homurdanıyor ve bu tuhaf ses, birbirlerine sürtünen devasa taşların gıcırtısını andırıyordu.

Biçimsiz ve yüce görünümlü taş yığınları, Samgin'i utanmazca övünmeleri, kısır görkemleri ve işe yaramaz varlıklarıyla sinirlendiriyorlardı.

Klim, taşları aşınmış boğazlara, çıkıntılı dağın çatlaklarına bakarak: "Toz toprak haline gelmeleri için bunları sarsmalı," diye söyleniyordu.

Varvara, Kobi istasyonundan ayrılır ayrılmaz bezgin bir biçimde sustu. Başını, omuzlarının arasına gizlemeye çalışıyormuşçasına oturuyordu; yüzü uzamış ve sivrileşmişti. Yaşlanmış görünüyordu ve çoktandır unutulmuş ama bir an önce anımsanması gereken korkunç bir şeyi düşünüyormuş gibi bir hali vardı. Klim, onun bakışını yakalamaya çalışıyor ve rengi koyuya çalan gözlerinde odaklanmış, kızgın bir pırıltı görüyordu; korku ve şaşkınlık görmek aslında Klim için daha olağan bir şey olacaktı.

"Gonçarov'u anımsıyor musun?" diye sordu Klim. "Pallada gemisini?"

"Evet."

"Orada şöyle bir bölüm var: Gonçarov güverteye çıkıyor, dalgalı denize bakıyor ve bu görünümü anlamsız derecede çirkin buluyor. Anımsadın mı?"

"Evet," diye yanıtladı Varvara. "Aslında, hayır. Ben bu kitabı okumadım. Burada Gonçarov'u nasıl anımsayabiliyorsun?"

"İyi bir yazar."

"Ben onu sevmiyorum," diye sertçe yanıtladı Varvara. "Hem korkunç olan hiçbir zaman çirkin değildir, bu doğru değil!"

Klim, konuşmasına sevinmiş, ancak konuşma tarzına şaşırmıştı. Biraz sustuktan sonra artık Varvara'yı sinirlendirmek ve anlayamadığı düşüncelerden koparmak için konuşmasını sürdürdü:

"Bu, cehenneme giden yol gibi. Bunu Dante görmeliydi. Yükselirken, iniyormuş gibi olduğumuzun farkında mısın?"

Varvara, anlaşılamayan bir telaşla: "Evet, evet," diye yanıtladı. Arkasına bakarak ve ürpererek: "Ancak içimden susmak geliyor. Ne denebilir ki burada?" diye sordu. "Şairler konuşurdu... ama onlar da aslında hiçbir şey söyleyemezlerdi."

"Aynen öyle," diye onayladı Klim. "Lermontov'un söylediği şu mısralar komiktir bile:

"Bir keresinde sıradağların

Kalabalığı önüne çıkarken...

Taras gibi, ha?"

Varvara, başını eğerek Klim'den biraz uzaklaştı, Klim ise gülümseyerek konuşmasını sürdürdü:

"Doğa seni tuhaf etkiliyor. İlkel insan da herhalde böyle boyun eğmişti. Sen ne dersin?"

"Gerçekten de bilmiyorum," diye alçak sesle ve suçlu bir tavırla yanıtladı Varvara. "Sözlerim yetmiyor."

"Sözler olmadan, biçim olmadan, düşünülmez."

Varvara: "Ben yalnızca soluk alıyorum," dedi. "Soluk alıyorum. Daha önce bu denli soluk almamışım gibi geliyor. Sen çok... tuhaf söyledin: Yukarı çıkarken iniyoruz, diye. Böylesine... hırçın!"

Artık zifiri karanlığa dönüşen alacakaranlık, canlı olmaktan uzak bir soğuklukla, kokuların var olmadığı bir havayla soluyordu adeta. Samgin, kızarak söylendi:

"Bizim şu Rusya'da kar bile kokar."

"Hafifçe tuzlu bir kokuyla," diye ekledi Varvara, uyukluyormuşçasına.

Gudaur'a çıktılar, sessizce kebap yediler, rengi koyu mora çalan şaraptan içtiler. Daha sonra kendilerine ayrılmış olan odada, Varvara yarı soyunmuş ve yorgun bir halde yatağa oturmuş, karanlık pencereden bakarak:

"Bunların hepsini görmüştüm. Ne zaman olduğunu anımsamıyorum ama küçükken ve rüyamda görmüştüm. Ben yukarı çıkıyordum ve her şey yukarı çıkıyordu, ancak benden hızlıydı ve ben indiğimi, düştüğümü hissediyordum. Bu o denli acı bir korkuydu ki, Klim, gerçekten sevgilim... öyle korkunçtu ki. Ve işte bugün..." dedi.

Varvara beklenmedik bir biçimde ve yüksek sesle hıçkırdı.

"Sen ise kızıyorsun."

Samgin onu sakinleştirmeye başladığında, Varvara bir kedi gibi hızlı hareketlerle gözyaşlarını silerek fısıldıyordu:

"Ben anlıyorum: Sen akıllısın, anlatmayı beceremememem seni kızdırıyor. Ancak ben yapamıyorum! Yok ki öyle sözcükler! Bana şimdi, ben bu rüyayı bir kere de değil sıkça görmüşüm gibi ge-

liyor. Daha doğmadan önce görmüştüm." Varvara, artık gülümsüyordu "Hatta dünyayı sel basmadan önce görmüştüm!" dedi.

Sonra Klim'e sarılarak:

"Sen kendini hiç 'sel öncesi' birisi gibi hissettin mi?" diye sordu.

Samgin, Varvara'yı hoşgörüyle okşayarak: "Henüz hayır," diye yanıtladı. "Sen yorulmuşsun, bir de bir sürü dekadan şiir okuyup kafanı doldurmuşsun."

Barıştılar ve Samgin bu olayın kendisini Varvara'ya daha çok yaklaştırdığını hissetmeye başladı. Ertesi gün, sabah erkenden Aragva nehrinin gür yeşilliklerle bezenmiş ovasına inerlerken, Varvara'ya:

"Dün biraz kaprisli davranmışım," diye söylemeyi gerekli bile gördü.

Ancak hemen konuşmaması gerektiğini anladı. Varvara kalkarak Klim'in omzuna tutunmuş, şaşkınlıkla aşağıya bakıyordu; aşağıda altın gibi parlayan bir nehir, kalın yeşil kürke bürünmüş pürüzsüz dağlar, dağda ise gri küçük toplar halinde yuvarlanıp giden koyun sürüleri vardı.

"Ne kadar da güzel," diye coşkuyla fısıldıyordu Varvara. "Ne kadar da büyülü bir güzellik! Dünden sonra böyle bir şeyi bekleyemezdim bile! Bak eşeğe binmiş çocuklu bir kadın ve bir adam eşeği sürüyor, ama bu kutsal ananın ta kendisi ve Hazreti Yusuf! Klim, canım benim, bu şaşırtıcı bir şey!"

Klim, bu safça coşkunun dile getirilişini dinlerken gülümsüyor, gözlüklerinin üzerinden endişeyle aşağıya bakıyordu. İniş, virajlı ve sarptı, fren yaparak inerlerken, tekerlekler molozların üzerinde berbat bir biçimde gıcırdıyordu. Bazen yolun oluşturduğu gri kurdele neredeyse dik bir açıyla viraja giriyordu; kara sakallı arabacı dizginleri sertçe geriyor, faytonun dibi sıra dışı keskin dişli taşların doldurduğu uçuruma doğru yan yatıyordu. Bu sinir bozucu bir durumdu ve Samgin bugün Varvara'nın konuşkan olmasından ötürü birkaç kez hayıflandı.

"Buralarda bir yerde, Puşkin Aragva'nın güzelliğiyle büyülenmişti. Anımsıyor musun: Gürcistan tepelerinde..."

"Seninle, yalnız seninle," diye homurdandı Klim.

Varvara, Klim'in elini sıkıca kavradı.

"Akıl almaz bir şey bu! Bir şair üç basit söze ne kadar da büyük anlamlar yükleyebilir!"

"Evet," diye onayladı Samgin.

Araba, Mleti istasyonuna sağ salim inmişti...

Dağların arasındaki boğaza sıkıştırılmış, taştan yapılmış, gri renkli Tiflis. Kuş yuvalarını andıran ve evlere adeta çocukların elleriyle yapıştırılmış olan sayısız balkon; çılgın bir hızla akan Kür nehri; mimarisi sert hatlı, kiliseli kent; tüm bunlar Samgin'in hoşuna gitmemişti. Siyah saçlı, nedense bağırma eğilimli ve bayram havasındaki insanlar Varvara'yı parlak bakışlı gözlerle ve teklifsiz bir merakla inceliyor, Rusça konuşmaları ise Ermeni fıkralarının dilini andırıyordu. Sımsıcak sokaklarda hamamböcekleri gibi koşuşturan bu insanlar Varvara'da hayranlık uyandırıyor, genç kadın onları güzel ve alçakgönüllü buluyor, Samgin ise devletin sınırlarında Gürcülerle, Ermenileri ve genel olarak eşkıya suratlı yabancıları değil de Rus mujiklerini görmeyi yeğlediğini söylüyordu. Klim, bu sözleri, Varvara'nın bitmek tükenmek bilmeyen coşkularını soğutmak için söylemişti; bu coşku Klim'i sinirlendiriyordu, öyle ki sonunda genç kadına:

"Sanırım sen Trifonov'un körlük hastalığına yakalanmışsın, öyle mi?" diye sordu.

Samgin'de, yavaş yavaş tuhaf bir izlenim oluşmuştu: Rusya'da ne yapacaklarını bilmeyen, ya da çalışmak istemeyen çok sayıda insan vardı. Bunlar limanlarda, demiryolu istasyonlarında, nehir ve deniz kıyılarında tıpkı masada oturuyorlarmış gibi oturuyor ya da yatıyor ve hepsi de bir şeyler bekliyordu. Klim'in Rusya'nın büyük fuarında hayran kaldığı türlü emek yaratılarını ortaya koyan insanları çevrede görmek mümkün değildi.

Samgin, bu izlenimini Varvara'ya aktarmayı denedi, ancak o Klim'in konuşmaları karşısında tamamen sağırlaşmıştı ve göründüğü kadarıyla, tüyleri çıkmaya başlamış bir yavru kuşun hissettiği, yakında kendisinin de uçabileceği duygusunun heyecanı içerisinde yaşıyordu.

Klim Samgin, göçebe yaşamları biterek Moskova'ya döndük-

lerinde, ancak sessizce sevinebilmişti. Varvara ile ruh hallerinin farklılıkları Moskova'da, seyahat döneminde olduğundan daha az ortaya çıkıyordu; her ikisi de hoşlandıkları günlük işlerle uğraşmaya başladılar. Bahçedeki evden, pencereleri sokağa bakan evin ikinci katına, onlar için onarımı yapılmış rahat bir daireye taşındılar. Varvara, pek abartılı olmayan bir biçimde daireyi yeni mobilya ile döşedi. Klim, kendine Hrisanf amcanın biriktirmiş olduğu her türlü eşyayı alarak ciddi bir çalışma odası yaptı. Varavka'nın girişimiyle, Klim, bir sigorta kurumunun hukuk danışmanlığını yapan zengin bir avukatın yardımcısı olarak işe alındı. Varavka da, Klim'i Moskova'daki sayısız işlerinin takibiyle görevlendirdi.

Kısa bir süre sonra Lübaşa Somova, Moskova'da yaşama izni alarak geri döndü ve yine evin ek bölmesindeki odaya yerleşti. Biraz zayıflamış ve boyu uzamış görünüyordu; mavi gözleri insanlara giderek daha iyi niyetli bir tavırla bakmaya başlamış ve Tatyana Gogina, Varvara'ya onunla ilgili olarak:

"Bana öyle geliyor ki, Lübaşa iyi bir yemek yemiş bir insan gibi görünüyor artık," demişti.

Eskiden olduğu gibi, Lübaşa sürgündekilerin yararına akşam çayları, çekilişler düzenlemeye başlamış, onlar için iç çamaşırı dikmeyi, çorap, atkı örmeyi sürdürmüştü; Rusçaya yaptığı bazı roman çevirilerinden sağladığı parayla geçiniyor, hâlâ dekadanların şiirlerini çözmeye uğraşıyor, ancak iç geçirerek sürekli:

"Güç! Enginarlar, dekadanlar ve istiridyeler, tadına alışamadığım şeylerdir," diyordu.

Varvara, akşamları Lübaşa ve Goginlere "çok balkonlu" Tiflis'i, Griboyedov'un mezarını, somurtkan tavırlı öküzleri, oyuncak gibi görünen küçük eşekleri, odun ve kömür satıcılarını, sıra dışı güzel insanları ve komik olayları anlatıp duruyordu. Samgin, kulak kabartarak:

'Uyduruyor. Bunlar öyle değildi,' diye düşünüyordu.

Samgin, bir kez daha, insanların ne kadar da çok şey uydurduklarına, kendilerini ve başkalarını kandırarak yaşamı güzelleştirmeye çabaladıklarına tanık oluyordu. Taşranın birkaç kentini

gezmeyi başaran Lübaşa, öğrenci gençler arasındaki devrimci hareketlerin artışını, Marksizm propagandasının başarısını, işçi derneklerini oluşturma çabalarını anlatmaya başladığında, Klim, tüm bu anlatılanların en az üçte iki oranında abartılmış olduğunu biliyordu. Klim, her türlü uydurmacanın, kendisi açısından, güneşin ışını içerisinde uçuşan toz taneciklerinin görüntüsü kadar net olduğundan emindi.

İzlenim yoğunluğunu üzerinden atma gereksinimini duyan Klim, yeniden düşüncelerini kaydetmeye başlamış, ancak birkaç yaprak doldurduktan sonra, içten bir şaşkınlıkla elinin ve kaleminin çok tutucu bir insanın düşüncelerini kâğıda döktüğünü görmüştü. Bu keşif onu o denli çok şaşırtmıştı ki, Klim denemelerini hemen yırttı.

Anfimyevna, ev işlerini yürüten hanım görevini üstlendi ve evin ek bölmesini kiralık mobilyalı odalara dönüştürdü; bu odaya Lübaşa'dan başka iki üniversite öğrencisi, yaşlı bir hanımefendi, yazı düzeltici bir kadın ve ne iş yaptığı belli olmayan bay Mitrofanov yerleşmişti. Bu adam için Anfimyevna:

"Kendine iş arıyor ve karısını bekliyor," demişti.

Mişa amcanın yerleştiği evin ek bölmesinin basık penceresinde akşamdan gecenin geç saatlerine dek, beyaz abajurlu bir lamba pek de parlak olmayan bir ışık saçarak yanıyor, ancak opal taşı beyazı görünümü Samgin'i huzursuz etmiyordu.

Anfimyevna'nın mutfaktaki yerini, yaşlı, kırmızı burunlu, cılız bir aşçı almıştı; tuhaf bir biçimde hafif olan bu adam, içi boş gibi görünüyordu. Yaşlı aşçı, sıra dışı uğultulu bir sesle konuşuyor, ince bıyıklı yüzü, kedi suratını andırıyordu. Aşçı, Varvara ve Klim'in önüne sarhoş bir halde çıkmış:

"Siz bundan endişelenmeyiniz; ben gençliğimden beri sarhoşum ve başka bir durumda olduğumu hiç anımsamıyorum. Bu konuda ise Moskova'nın en iyi mutfaklarının yarısında tanınırım," demişti.

Anfimyevna onayladı:

"O ünlü bir aşçıdır ve iyi bir insandır; onu neredeyse otuz yıldır tanırım."

Varvara gülümseyerek:

"Senin aşkın o muydu?" diye sordu.

Anfimyevna: "Ben aşklara, kitaplara göre yaşamadım, aptallıklarıma göre yaşadım," diye isteksizce homurdandı:

"Yalnız sen var ya, onun yanında her şeyi konuşma; o Çar sülalesine saygı besler ve hatta Petersburg'dan ona gazete gönderilir. Tuhaf bir adamdır," diye de uyardı.

Gazete, "Hükümet Bildirisi" gazetesi, tuhaf adam ise çok sakin, çok onuruna düşkün, ciddi siyasi konulara ilgi duyan biri çıkmıştı. Samgin, bir kez daha, tuhaf, farklı ve pürüzlü insanlar olmadan yaşamanın daha iyi olacağını düşünmüştü. Bu tür insanlarla görüştükten sonra insanın zihninde renkli lekeler, anlamsız gülümsemeler, fıkralık sözler kalıyordu. İşte Anfimyevna, at kadar güçlüydü; hiçbir özelliği ile, hiçbir biçimde insanı rahatsız etmeden yaşayıp gidiyordu. Altmış ile yetmiş yaş arasında donakalmış gibiydi; yaşlanmıyor ve güçten düşmüyordu. Onunla ilgili olarak Samgin, Varvara'ya:

"Başkalarının yaşamlarına, art niyetleri olmaksızın uyum sağlayabilen insanlara saygı duyarım. İşte gerçek kahramanlar onlardır," demişti.

Klim, çabucak, değişik toplumsal akımların kesiştiği noktada, belki de ortasında durmakla birlikte, hiçbirine katılmayan, her türlü grup ve derneklere ilişkin bilgisi olan, herkesin derdini paylaşan ve hatta gerektiğinde pek riske girmeden açık ve gizli destek sağlamaya hazır olan ve desteğe büyük önem veren, çok tanınmış ve hatta saygı duyulan bir insan haline geldi. Yapılı vücudu ve küçük, koyu sakallı kemikli bir yüzü, çok güçlü olmayan ancak gereksiz coşkuyu dindirebilen sözleri söylemeyi başaran bir sesi vardı; Klim, bir şeyler bilen, ya da belki de her şeyi bilen bir insan gibi görünüyordu. Çok konuşmazdı, konuştuğunda ise dengeliydi ve dinleyenler o an çok bilgece sözler söylemediğinin farkında olsalar bile, söyleyeceği diğer sözlerin herkes için olmadığını, yalnız seçilmiş olanlara söylenebileceğini hissediyorlardı. Gözlüklerinin camları ardındaki mavimsi gri gözleri soğuk bir biçimde parlıyor, konuşurken karşısındakinin yüzüne gözlerini kaçırmadan bakı-

yor, bakışına gizemli bir hava vermeyi biliyordu. Herkes o kadar çok konuşuyordu ki, suskun insan daima dikkat çekiyordu. Samgin'in güçlü belleği, kendisinin oldukça bilgili bir insan olarak tanınmasını sağlıyordu. Böyle algılanmasının kendisi için pek büyük bir önemi yoktu ve insanlara olan yaklaşımı, onları giderek olumsuz görme eğilimi gösteriyor, insanların uydurmacalarının ve yanlış düşüncelerinin hamisi rolü fazlasıyla hoşuna gidiyordu. Çok başarılı konuşmalarının ardından, Klim kendisini biraz da şeytan gibi hissediyordu.

Klim, bazen, bir şeyleri yönettiğini, kocaman kentin yaşamında birtakım yönlendirmeler yaptığını sanıyordu; zira ne de olsa her insanın kendisini, yaşamakta olduğu dönemi renklendiren bir kişilik olarak hayal etme hakkı vardır. Preys'in evinde yapılan ve giderek daha kalabalık ve endişe dolu olmaya başlayan toplantılarda Klim ciddi bir tavırla:

"Öğrenci hareketleri her yönüyle duygusal bir niteliğe sahiptir; bu harekete katılanların kanı kaynıyor ve güçleri fazla. Ancak bu olayda ciddi bir tehlikenin saklı olduğunu unutmamak gerekir; Narodniklerin romantizmi, üniversite öğrencilerinin ruh haliyle ortak çok fazla noktaya sahiptir. Narodnikler de yeniden terör hayali kurmaya başladıklarına göre..." diyerek temkinli bir imada bulunuyordu.

Preys'in evinde herkes temkinli bir tavırla düşüncelerini ifade eder ve yine herkes düşündüklerini Edward Bernstain'in söylediklerine gönderme yaparak savunurdu. Samgin, burada kendisine daha yakın insanların toplandığını görüyor ve bu da onları Klim'in gözünde daha da antipatik kılıyordu. Stratonov ve Tagilskiy, Preys'i ziyaret etmezlerdi. Berendeyev nadiren uğrar, tanımadığı insanların arasına nasıl düştüğünü ve bu insanların neden söz ettiğini anlamayan bir sarhoş gibi davranırdı. Şaşkın bir ifadeyle gülümsüyor, yerinden fırlıyor, bir yerden ötekine koşuyor, her sandalyede biraz oturmak gibi tuhaf bir amacı gerçekleştirmeye çalışıyor gibiydi. Bazen, Berendeyev heyecanla başını tutuyor ve söyleniyordu:

"Hayır, bu öyle değil! Konunun özü bu değil."

Samgin, Berendeyev'in dinsel bir dernek kurduğunu ve o dernekte Diomidov'un oldukça önemli bir rol oynamakta olduğunu biliyordu.

Preys'in çevresinden olan yeni insanların içerisinden Zmiyev ilgi çeken bir kişiydi; uzun boylu, alışılmıştan daha farklı kesimi olan takım giysili, zayıf bir adamdı; yüzü köy papazı karısının tombul yüzünü, sesi masal anlatan dadının sesini andırıyordu. Zmiyev Rusya yaşamındaki "sevindirici gelişmeleri" vurgulamayı çok seviyor, neredeyse hiç durmadan naneli şeker yiyor ve herkesi "Rusya'nın uyanmakta" olduğu konusunda ikna ediyordu. Zmiyev'den üç adım ötede, Samgin daima mentolün serin kokusunu hissederdi. Zmiyev, sosyalizmin yalnızca var olan düzene yavaşça nüfuz etme yoluyla başarılı olacağını kanıtlamaya çalışıyor ve Milyeran ile bizzat tanıştığını sıkça anımsatarak, bu insanın, sosyalizmin devrimci değil de reformist bir öğreti olduğunu gösterme cesaretine övgüler yağdırıyordu.

Uzun boylu, kalın dudaklı Tarasov 's' harfini 't' gibi söyleyerek ve parmağını ona doğru sallayarak: "Siz iyimsersiniz," diye onun sözlerine karşı çıkıyor, Zmiyev'i hareketsiz, koyu renkli gözlerin biraz bulanık bakışıyla süzüyordu. "Ne demek 'Rusya uyanıyor'? Haydi kabul edelim ki iki sosyalist partinin bir sembolü olarak iki başlı bir kartalımız daha türemiştir. Ancak bu olay yerde gerçekleşmiyor, yerin üzerinde gerçekleşiyor."

Heyecanlanan Tarasov daha sık pufluyor ve Yaroslav aksanıyla sözleri uzatarak ve "o"ları vurgulu söyleyerek şöyle diyordu:

"Diyelim ki, köylülerin partisi ve işçilerin partisi olarak ikiye ayrıldılar, öyle mi! Peki bunlardan hangisi ulusun çıkarlarını, kültürünü, devlet çıkarlarını koruma görevi üstlenecek? Bizde imparatorluğun, büyük Rusya'nın davası aydın kesimce anlaşılamamıştır ve aydınlarda bu yönde bir çaba da fark edilmiyor. Hayır, bizim üçüncü bir partiye gereksinimimiz var, ülkeye tek başlılık verecek bir partiye diyelim. Yoksa, bakınız sürekli kartallar var ama evcil kuşlar yok."

"İşte!" diye bağırıyordu Berendeyev yerinden fırlarken. "De-

mokratik reformları gerçekleştirecek partiye gereksinim var. İfade özgürlüğü, din seçme özgürlüğü getirecek bir partiye..."

Preys sessizce ve onaylayan bir tavırla başını sallıyor, Zmiyev ise ellerini göğsüne bastırarak:

"Ama ben sosyalistlerin muhalif hareketlerde yer almalarına karşı değilim ki!" diyordu.

Samgin bu insanları oyuna getirmekten ve korkutmaktan hoşlanırdı. Kısa konuşmalarda işçi hareketine ilişkin her türlü bilgisini ortaya koyar, bu hareketin anarşizmini vurgular, hamallardan, Kazaklardan ve daha başka kendisinin uydurmuş olduğu sınıfsal ayrımların kinini gütmekte olan neyin nesi oldukları belirsiz insanlardan söz ederdi. Bu kine Klim, elinde olmadan, bir tür hayvansal özellik katıyor, ancak bu özellik artık uydurulmuş değil, kendi içinden kattığı bir şey oluyordu. Zmiyev ve Tarasov gibi susmak bilmeyen gevezelere Samgin sıkça rastlıyordu; onlar Klim için her şeyleriyle anlaşılır ve ilgi çekmeyen insanlardı; Preys'in diğer konukları ise pahalı bir dükkânda kısıtlı parası olan insanlar gibi davranıyorlardı. Bu insanlar çevreyi gözlemliyor, dinliyor, soruyor, ancak düşüncelerini net olmayan, temkinli bir biçimde ve nadiren ifade ediyorlardı. Aralarında uzun boylu, Redozunov soyadlı bir adam suskunluğuyla göze batıyordu; bu adam uzun yüzlüydü; yüzü, ta kulaklarının arkasında uzamaya başlayan, gözlerinin altına ve boynuna yayılan, kafasına iyice yapışmış düz saçları gibi takma görüntüsü veren gri sakalın altına gizlenmişti.

Samgin, bu insanın "halk için" çok insancıl bir öykünün yazarı olduğunu ve eleştirmenlerin bu öyküyü tek bir ağızdan övdüğünü biliyordu. Redozubov, daima tahtında oturmakta olan Safaov'un takındığı pozda oturur, gür kaşlarının altından herkese göz atar ve arada sırada az sonra konuşacağını haber veriyormuş gibi "hım" der, ancak "hım" dedikten sonra yine de susardı. Bu adamda, Samgin'e tanıdık gelen bir şeyler vardı; Klim uzun süre gergin bir biçimde bu insanı daha önce görüp görmediğini anımsamaya çalışmıştı. Birden Redozubov'un bir hareketi, Klim'in belleğinde yazar Katin'in dairesini canlandırdı ve mujik giyimli Tols-

toyculuk dersi veren adamı, soğuk ifadeli yüzünü, yargılayıcı bakışlarını gözlerinin önüne getirdi. Ancak bu insanın on yıl içerisinde bu kadar çok yaşlanabilmesi pek de inandırıcı gelmiyordu ve haklı olup olmadığını sınamak için Samgin:

"Bağışlayın, Katin ile tanışıyor musunuz?" diye sordu.

Rodozubov, yavaşça boynunu çevirdi, kaşlarını oynattı.

"Tanışıyordum. Neden?" diye sordu.

"Bana, sizi onun evinde gördüm gibi geliyor."

"Pek mümkün değil."

"On, on iki yıl kadar önce."

"E... belki."

Redozubov pek de nazik olmayan bir tavırla başka yöne döndü, ancak biraz sustuktan sonra:

"O sırada, Katin'in boş bir insan olduğunu henüz bilmiyordum. Bir de halkı değil de, halkla ilgili yazıp çizmeyi sevdiğini de bilmiyordum. Genel olarak, bizim yazarlarımız..." diye söze başladı.

Ardından da eliyle "boş ver" anlamında bir hareket yaptı, avucuyla dizini sıkıca ovdu ve homurdandı:

"Nietzscheciler. Dekadanlar. Boş laf edenler."

Samgin, Marx'ın öğretilerini inceleyen öğrenci derneklerini yöneten, öfkeli, durmadan yüzünü ekşiten ve sert bir şeyler çiğniyormuşçasına yaşamakta olan Poyarkov'a, üniversite öğrencilerinin burjuvazi yandaşı olduklarını ve başka türlü olmayı da başaramayacaklarını söylüyordu.

"Biliyorum," diye somurtkan bir tavırla yanıtlıyordu, Poyarkov. "Ancak işçi derneklerini yönetebilecek insanlara gereksinim var."

Poyarkov, özel bir arşivde çalışıyor ve yoksul giyimine, zayıf yüzüne bakılırsa emeği karşılığında az para alıyordu. Bu adam sık sık, kısa süreliğine Lübaşa'ya uğrar, onunla emrivaki bir ses tonuyla konuşur, neredeyse her seferinde bir yerlere yollardı; Lübaşa emirlerini başını eğerek yerine getirir ancak gözünün içine bakarak Poyarkov'u:

"Delgi aleti," olarak adlandırırdı.

Poyarkov, Samgin'e karşı özensiz ve kaba davranıyordu ve Lübaşa, Poyarkov'un Kolomna'da tutuklanmış olduğu haberini verdiğinde, Samgin üzülmedi.

Öğrenci hareketinin önderlerine, Samgin şunları telkin ediyordu:

"Bir şeyler elde edeceğinizi sanmam; ancak, ülkeye hiçbir yarar sağlamadan bir sürü değerli gücün harcandığı da kuşku götürmez bir gerçek; Rusya'nın ise, bilimsel açıdan eğitimli on binlerce aydına gereksinimi var..."

Ancak böyle konuştuğu halde, Samgin, Lübaşa'nın da yardımıyla, öğrenci çağrılarını ve çeşitli kâğıtları bastırmaya ve dağıtmaya yardımcı oluyordu.

Akşamları Lübaşa'ya haberleri soruyor, bazen odasına uğruyor ve orada çoğunlukla sessiz Nikonova'ya ya da Suslov soyadını taşıyan Mişa amcaya rastlıyordu. Bu küçücük adam, Klim'i, kanılarının sessiz, sakin ama sarsılmaz inatçılığıyla, melankolik bir şeyler sezdiği memur anlayışlı yaşantısının düzeniyle ilgisini çekiyor ve endişelendiriyordu. Suslov, ayrıntılarla, bağırmamakla birlikte sitemkâr bir coşkuyla, devrimci aydınların hapishanelerde, sürgünde, kürek cezasında çektikleri eziyetleri anlatıyor ve bu gibi konuları çok iyi biliyordu; Suslov savaşmanın gerekliliğinden, kendini adamaktan söz ediyor ve omzunun arkasında görünmeyen birisi durup, acele etmeden, acımasız ifadeleri ona anlatıyormuşçasına, başını sürekli sağ omzuna doğru eğiyordu. Ancak onun anlattıklarından, Samgin, Mişa amcanın halkın özgürlüğü uğruna savaşmaktan yorgun düşen aydınlara destek olması için halka çağrı yapılmasını önerdiği çıkarımını yapıyordu. Klim, bu insanın neyle meşgul olduğunu anlamayı çok istiyordu. Lübaşa'ya sorduğunda, genç kız sert bir tavırla:

"Yapılması gerekenleri yapıyor," diyerek: "Ancak bu sorulacak bir soru değil," diye de ekledi.

Patronun isteklerini yerine getirmek üzere Samgin sıkça Moskova çevresinde seyahate çıkar ve kaynayan bir kazanı andıran Moskova'dan onlarca verst ötede, bambaşka sade bir yaşamın telaşsız bir biçimde sürüp gittiğini gözleriyle görürdü. Tacirlere, küçük burjuvalara, papazlara rastlayan Samgin, bu insanların kendileri hakkında yazılanlardan farklı olarak, o kadar da açgözlü ve aptal olmadıklarını fark ediyor ve sözde her türlü yeni şeye ters

tepki vermelerinin, aslında temkinli insanların olağan güvensizliğinden başka bir şey olmadığını anlıyordu. Onların, yüzyıllardan beri düzene konmuş belirli bir yaşam süreçleri vardı; önyargıları aslında, yaşam koşullarının haklı çıkardığı, karanlık köylere yakınlığın verdiği eski gerçeklerdi. Bu insanlar lezzetli yemekler yemeyi, güzelce içmeyi severler, ortamlarında başkentlerde olduğundan farklı olarak, sinirleri bozuk gergin insan sayısı da azdır; bir kadına karşı duyulan aşkın karmaşık ve abartılı oyunu onlara tamamen yabancıdır. Bu insanlar kitap okumaz ve Nietzsche'nin mi yoksa Tolstoy'un mu, Marx'ın mı yoksa Bernstain'ın mı haklı olduğu sorunu akıllarını kurcalamaz. Bu insanları yöneten memurlar, kötü alışkanlıklarından ötürü çok bağırırlar, ama aslında onlarda bu kentlerin sakinleri kadar iyi niyetlidirler. Bu gibi insanlardan oluşan milyonların, herkesin mutluluğu hayaliyle, gerçekleşmesi güç olan bir şey uğruna, var olan her şeyi yıkmayı tasarlayanların peşinden gidebileceklerini hayal edebilmek mümkün değildi.

Samgin, posta istasyonlarının kapıları önünde oturarak atların değiştirilmesini beklerken arabacılar ve köylülerle sohbet ediyordu. Köylüler her zaman olduğu gibi toprak azlığından, vergilerden, "halkı bozan" fabrikalardan dert yanıyor ve köylüleri seven yazarların öykülerinde yazılı olan sözlerle konuşuyorlardı. Samgin, yazarlara inanmamaya alışmıştı, o yüzden köylülere de inanmıyordu. Samgin, köylülerin alışkanlık haline geldiği için ve bir de votka parası almak istekleri için yakındıklarını görüyordu. Ancak, Klim votka için para vermiyor ve istedikleri zaman da İsa'dan bozdurulamayan parayı dilenmiş olan Vaska Kolujanin'i aklına getirerek gülümsüyordu. Genel olarak, Klim köyü beğenmiyordu. Zayıf, güneşte yanmış, kış soğuklarında donup erimiş, ancak yine de pek temiz olmayan kurnaz köylülerden hoşlanmıyordu. Samgin, bu insanların, arada bir kendisini, anlayamadıkları gereksiz bir eşya gibi incelediklerini fark ediyordu.

Köylü kadınların ve kızların aptalca merakları huzursuz ediciydi; gözlerinde koyunca, hayvanca bir ifade ya da unutmuş olduğunu bir türlü anımsayamayan yarım akıllıların konsantre ol-

muş bakışlarını görüyordu. Kulakları az duyan, durmadan gözleri yaşaran ihtiyarlar; yaşlılıktan aptallaşmış, dişsiz, hırçın kocakarılar; fazlasıyla özgür, hatta küstah davranın yeni yetmeler; tüm bunlar köye karşı beğeni uyandırmıyor, birçok şey ise umursamazlığın, tembelliğin bir eseri gibi görünüyordu.

Genel olarak, Samgin kaprisli bir biçimde kıvrılıp dolanan yollardan, tembelce akan çayların kıyılarından ve fundalıklardan arabayla geçmekten hoşlanırdı. Uzakların bulanık mavimsi görüntüleri, ormanların lacivert sisi, rüzgârın buğday başaklarıyla dansı, çayır kuşlarının ötüşleri, sarhoş edici kokular, ruhunun derinliklerine ulaşarak huzur veriyordu. Ovaların arasındaki tepelerde soyluların malikâneleri gösterişli bir biçimde görünüyor, köy kiliselerinin haçları toprakların üzerinde ışıl ışıl parlıyor ve Samgin bunlara bakarken:

'İşte bu gerçek Rusya; mütevazı insanların güzel, sevecen toprakları,' diye düşünüyordu.

Manzaranın görünümünü, fabrikaların kırmızılı binaları ve bacaları bozuyordu. Akşamları ve bayram günlerinde yollarda işçi gruplarına rastlanıyordu; sıradan günlerde yüzleri kirli, üstleri başları dağınıktı ve hırçın davranıyorlardı; bayramlarda ise daha güzel giyimli, neredeyse sürekli sarhoş ya da içkiliydiler; mızıkalarla, şarkılarla, asker yolcu eder gibi yürürken, fabrikaların kışla olduğu izlenimi bırakıyorlardı. Bir gün, neşeli genç çocuklardan oluşan böyle bir grup, yolu kapatarak, arabacıya: "Yoldan sap!" diye bağırdı.

Arabacı itaatkâr bir biçimde onlara yol vererek yana saptı; sakallı, kasketsiz, kafasında bandanası olan bir adam, elindeki tefe yumruğuyla vurarak Samgin'e:

"Hey sen, memur, dertlerin sorumlusu sensin!" diye bağırdı.

Ancak böyle insanların da devrimcilere katılabileceklerine inanmak güçtü. Bazen atlar sabahtan akşama dek koşmalarına karşın, Moskova civarlarındaki tümsekli, avuç kadar arazileri bir türlü aşamazlardı. Topraklar sevecen, ana şefkatiyle insanı kucaklayan bir izlenim bırakıyorlardı. Buraların huzurlu suskunluğu, Samgin'in okumuş ve duymuş olduklarını yadsıyor, herhangi

bir toplumsal felaket olasılığı ile ilgili düşüncelerini söndürüyordu. Gezilerden, Samgin dengesini bulmuş bir halde dönüyordu. Ancak giderken, Lübaşa'nın verdiği küçük kitapları, broşürleri ve sözlü emirleri köylerde, cahil mujiklerin arasında şaşırıp kalmış, küçük kentlerde ise görüşleri değişmeyen insanlar arasında yaşayan köy öğretmenlerine, muhtarlık memurlarına iletmek üzere alır ve küçük kâğıt parçalarıyla bu nemli yaşamı ateşlemenin olanaksızlığına inanarak iletirdi.

Bir akşam, Samginler çay içtikleri sırada, Bay Mitrofanov çıkıp geldi ve kira gününün ertelenmesini rica etti.

"Nadejda Anfimyevna hiçbir mazeretimi kabul etmiyor ve işte onu aşarak size başvurma cesaretini gösterdim."

Varvara ricasını yerine getirerek, Mitrofanov'a çay ikram etti, Mitrofanov teşekkür ederek, onurlu bir tavırla masaya geçti, ancak bir dakika sonra kalktı ve odanın içinde elleri cebinde dolaşarak taş baskılara bakmaya başladı.

Mitrofanov, Shakespeare'in portresini çenesiyle işaret ederek: "Kim bu?" diye sordu, sonra da Shakespeare arkadaşıymış gibi:

"Benziyor," diye açıkladı.

Avucunu dürbün gibi katlayarak, Şçedrin'in portresine bakınca da iç geçirdi ve:

"Etkileyici bir yüz," dedi.

Sonra tekrar masaya oturarak yeniden iç geçirdi:

"Evet, bizler de bir zamanlar ele avuca sığmazdık," diye söylendi ve bu sözüyle ev sahiplerini çok neşelendirdi. Varvara ona edebi beğenileriyle ilgili sorular sormaya başladı. Mitrofanov, dengeli, renksiz bir sesle sevdiklerini saymaya başladı:

"Rokambole, Fiakr No. 43 ya da Monte Kristo Kontu gibi düzenbazlardan söz eden romanları severim. Rus yazarlardan ise Kont Salyas'ın yazılarını beğeniyorum; özellikle Kont Tyagin-Baltişkiy romanı çok eğlencelidir ve bildiğiniz gibi tarihsel bir eserdir. Aslında tarihe karşı ilgili olmasam da..."

"Neden?" diye sordu Varvara, eğlenerek.

"Neden olmasın, bildiğiniz gibi ben dünde yaşamıyorum, bugünde yaşıyorum ve yarın yaşayacağım. Kitapların desteği olma-

dan da, yaşamın öğretilerinden tepemde tek bir saç kalmadı zaten..."

Kırk yaşlarındaydı, tepesinde ciddi büyüklükte bir boşluk parıldıyordu ve şakakları da kelleşmeye başlamıştı. Yüzü geniş, gözleri ise biraz bulanıktı; bunlar yüzüyle ilgili söylenebilecek şeylerdi. Samgin, çömezin sakalını kestirmeden önceki halini anımsadı. Mitrofanov da yüzlerce insanın yüzünü andıran bir tipe sahipti ve sakin, ifadeli olmayan sesi de birçok sesin uzaklardan duyulmakta olan fısıltısını andırıyordu.

"Tolstoy gibi övülen yazarlar, benim için, hayal gücü olmayan bir nesirdir," diye anlatıyordu, Mitrofanov. "İvan İliç diye bir adamın hastalanıp ölmesinden ya da bayan Poznişeva adında bir hanımefendinin kocasını aldatmış olmasından ne olacak ki? Sıradan olaylar hiçbir şey öğretmez."

Varvara, Samgin'e neşeyle bakarken gözleri parlıyor, Samgin ise konuğu giderek daha dikkatli dinlemeye başlıyordu.

"Bir iş, gereksinimi karşılamak için yapıldığı zaman, o işin tadı olmaz. Bir kunduracı kundurayı onardığı sürece bunda ilginç bir şey olabilir mi? Ama birisini öldürüp, saklandığında ise..."

Mitrofanov sandalyeden kalkarak:

"Özür diliyorum, çok konuştum. Erteleme için çok teşekkür ederim," dedi.

Samgin: "Arada sırada oturmaya gelin," diye davet etti.

Mitrofanov yeniden teşekkür ederek gitti.

Varvara: "Ne kadar da saf biri!" diye gülerek atıldı; Samgin hiçbir şey söylemedi.

Birkaç gün sonra, bir akşam vakti Mitrofanov yine geldi ve eski bir dost tavrıyla açıkladı:

"Baktım ki, sizde yalnızca bir ışık yanıyor, hizmetçi kıza, 'yabancılar var mı?' diye sordum; 'Yok' dedi. Ben de gelme cesaretini gösterdim."

O akşam Samginler, Mitrofanov İvan Petroviç'in bir tacirin oğlu olduğunu, Şuy kentinde doğduğunu, lisede yedi yıl okuduğunu, beş sınıf bitirdiğini, altıncı sınıfta ise okumak istemediğini öğrendiler.

"Tam o sırada babam vefat etti; annem hasta bir kadındı ve

kötü bir insan olacağımdan endişelenerek beni yirmi yaşımda evlendirdi, dört yıl sonra dul kaldım; daha sonra tekrar evlendim ve yedi yıl sonra yeniden dul kaldım."

Mitrofanov başını salladı ve kısa boynunu bükmeye çalıştı, ama boynu bükülmedi. O zaman Mitrofanov gözlerini aşağı doğru dikti ve iç geçirerek ekledi:

"İkinci karımla Oröl kentinde yaşadık, Oröllüydü o. Orada veremli çok insan var. Bir de ısırganotu çok fazla, bütün çitleri ısırganotu bürümüş. Şimdi üçüncü karım var; tabii evli değiliz. Tomsk'a gitti, orada..."

Mitrofanov gözlerini kısarak odanın karanlık köşesine baktı, karısının Tomsk'ta kimi var, diye anımsamaya çalışır gibi durdu. Sonra anımsadı:

"Kardeşi var," diye ekledi.

Mitrofanov orta boyluydu; şişman değildi, ancak kemikleri, üzerine giymiş olduğu giysileri gibi kalındı. Elleri ağır ve sakardı; Mitrofanov onları ceplerine, masanın altına saklıyor, avuçlarının genişliğinden ve çok tüylü olmasından utanıyor gibiydi. Astrahan'dan Arhangelsk'e, Irkutsk'tan Odessa'ya kadar tüm Rusya'yı gezip dolaştığı, Kafkaslara, Findandiya'ya gittiği ortaya çıktı.

"Seyahat etmeyi seviyorsunuz, herhalde?" diye sordu Samgin.

"Hayır, ben... çalışacak yer arıyordum."

"Ama siz parasal durumu iyi olan bir insansınız, öyle değil mi?"

Mitrofanov şaşırdı:

"Zamanında evin kirasını ödeyemiyorsam, durumum nasıl iyi olabilir ki? Param vardı, ancak ikinci eşimle birlikte her şeyi tükettim; biz onunla neşe içinde yaşardık, neşeyle yaşayınca insan hiçbir harcama yapmaktan kaçınmaz."

Samgin merak ederek nasıl bir iş aradığını sordu.

Mitrofanov: "Becerilerime göre," diye yanıtladı; biraz tereddüt ettikten sonra da açıkladı: "Bir şeyleri gözlemlemek gibi."

Biraz düşündükten sonra, İvan Petroviç gülümseyerek ekledi:

"Ben daha çocukken, gözetleme kulesindeki itfaiyecileri kıskanırdım: Bir adam kulenin tepesinde duruyor ve her şeyi görüyor."

Samgin, bu adamda da tuhaf bir şeylerin bulunmasına karşın

bu halinin sinir bozucu olmadığını düşündü. Nedeni neydi acaba?

Varvara, Mitrofanov'un aslında ilk ziyaretindeki kadar komik biri olmadığını söyledi, bunun üzerine Klim:

"Onda, yarı okumuş insanlara özgü felsefe yapma eğilimi var; ancak onda bu durum sağ duyu ile dizginleniyor," dedi.

İvan Petroviç Mitrofanov, Samginlerin evinde içlerinden biri gibi karşılanmaya başlamıştı. Bir sabah, Kremlin'e giderken, Samgin, Nikitskaya sokağının sonunda büyük bir kalabalığın biriktiğini gördü.

Bir elinde sopa tutan, diğerinde ise zincirde bir buldog köpeğini yürüten sakin bir adam: "Öğrencileri meydana topluyorlar," diye açıklamada bulundu. Klimle yan yana yürüyerek ekledi:

"Çok sıradan bir olay."

Samgin, Lübaşa'nın geçenlerde, sürgünde bulunan Kutuzov'dan aldığı mektubu anımsadı.

"Siz, minik güvercinim, boşuna üzülüyorsunuz; bizim için endişelenmeyin."

Daha sonra, Kutuzov, Tolstoy'un kuşkusuz haklı olduğunu belirtiyordu: Öğrenci hareketi, liberallerin tüm çabalarına karşın büyük işlerin geçemeyeceği bir kapı aralığıdır. "Ancak gençlerin isyanları da, babaların alçak sesli homurdanmaları da, Zubatov'un uzlaştırıcı çabaları ve daha birçok şey, önemsiz ırmaklar gibidir; ancak unutmamak gerekir ki, bataklıklarda başlayan küçük pınarlar, Volga, Dinyeper ve diğer büyük nehirleri yaratmışlardır ve üniversitelerde gerçekleşmekte olanlar, fabrikalar açısından hiç de yararsız değildir."

Bu mektubu anımsayan Samgin, polis-askerlerin sırtlarından oluşan duvara yaklaştı: Sıkıca, omuz omuza durmuş olan polisler gerçekten de aşılmaz bir duvar oluşturmuşlardı; kırmızı boyunlara oturtulmuş kafaları, duvarın dişleri gibi duruyordu. Meydanda bir grup öğrenci, çılgınca ve düzensizce "Nagayeçka" şarkısını bağırarak söylüyordu. Samgin, bu şarkıyı öğrencileri aşağılayan bayağı bir şarkı olarak görürdü; ancak o anda şarkı yalnızca ritminden anlaşılıyor, bağırışların ve ıslıkların ardındaki sözler duyulmuyordu. Şarkı söyleyen gruba doğru polisler,

Mohovaya sokağından, yeşilimsi paltolu başka insanları iterek yönlendiriyordu; grup çabucak büyüdü. Samgin, açık ağızlı coşmuş yüzleri görüyor, ancak bu coşku, neşe ve afacanlık dolu gibi görünüyordu. Bu arada, balık pulları kadar kuru kar taneleri düşüyordu.

Öğrencilik yıllarında Samgin, akıllıca ve isabetli bir biçimde, sokak yürüyüşlerine katılmaktan kaçınıyordu; ancak iki kez polisin göstericileri dağıttığını ve tutukladığını görmüş ve bu olaydan onda bu işin kaba ve iğrenç bir biçimde yapıldığı izlenimi kalmıştı. O anda polisler hiç de kaba ve hırçın davranmıyor, daha çok yarar sağlamayan ve usandırıcı bir iş yapıyormuş gibi görünüyorlardı. Siyah giysili atlı ve yaya askerlerin, yeşilimsi paltolu insanları, teker teker, artık histerik bir biçimde öfkeyle kükremekte olan tek bir kitleye dönüştürmeleri ve bu kitleyi geniş bir ağız gibi açık olan meydanın girişine doğru iterek sürmeleri çok aptalca bir izlenim uyandırıyordu. Samgin'in de içinde bulunduğu izleyiciler, daha önce susmalarına karşın artık homurdanmaya başladılar:

Samgin'in arkasından karamsar bir ses: "Ormanı kesiyorlar, yeşil ve selvi boylu ormanı," diye söylendi. Samgin, Galina'nın bu şiirlerine tahammül edemiyor, onları yapmacık ve bayağı buluyordu. Klim, öğrencilerin coşkusunun giderek arttığını görüyor, izleyenlerin polislere karşı alaycı yaklaşımlarının öfkeye dönüştüğünü fark ediyordu.

Samgin'den biraz ötede, ellerini ceplerine sokmuş, dazlak kafalı, giyimine ve kirli suratına bakılırsa metal işçisi olan uzun boylu bir adam duruyordu. Adam, iki polisin başı arasından bakıyor ve ağzındaki sönmüş sigarasının ucunu çiğniyordu. Polisin, öğrencileri giderek daha kaba ve hırçın bir biçimde itmeye başlamasıyla adamın burnu iyice uzuyor, yüzü daha bir sivrileşiyordu sanki. Bu adama birkaç kez baktıktan sonra, Samgin, Lenin'in "İskra"daki yazısından bir bölümü anımsadı: "Öğrenci, işçinin yardımına koşmaktadır, işçi de öğrencinin yardımına yetişmelidir. Öğrenci gençliğin karşısına polisi ve askeri göndermekte olan hükümetin yaptıklarını kayıtsızca seyirci kalan işçi, sosyalist olmayı hak etmemektedir."

'Ne yani?' diye düşündü Samgin. 'İşte bu adam kayıtsızca değil, merakla izliyor.'

Klim'i yandan, arkadan itip duruyorlardı ve birinin tiz sesi omzunun üzerinden:

"Baylar, karşı çıkın! Görüyorsunuz, artık dövüyorlar! Ama bunlar bizim çocuklarımız... ülkenin umudu, baylar!" diye bağırıyordu.

Samgin, izleyenlerin baskısıyla polis duvarının sarsıldığını görüyordu; tam kalabalığın arasından çıkıp geri gitmeyi istediği sırada bir güç onu öne doğru sürüklemeye başladı ve Klim kendini bir polis amiriyle meydanda yüz yüze buldu; subay şişmandı ve bir valiz gibi her taraftan kemerle sıkıştırılmıştı, yüzü ise "Bizim Ülkemiz" gazetesinin yayın yönetmenine benziyordu.

Eldivenli eliyle meydanı gösteren subay, Samgin'e: "Buyrunuz," dedi.

"Benim mahkeme binasına gitmem gerek, acil bir durum," diye açıkladı Klim, ancak subay eli havada bağırarak yineledi:

"Buyrunuz, diyorum size!"

Birkaç saniye sonra, Samgin kendisini polisin üniversiteden meydana doğru yönlendirdiği öğrenci kalabalığının arasında buldu; basık burunlu, pembe yanaklı, dağınık saçlı, kasketsiz bir genç çocuk Klim'i göstererek bağırdı:

"Arkadaşlar! Aramızda koruma ajanı var!"

Ancak anında, geniş omuzlu, kızıl bıyıklı bir öğrenci Samgin'i kolundan yakaladı.

Delikanlı: "Siz, Klim İvanoviç, burada ne arıyorsunuz?" diye şaşırarak sordu. "Bu oyunda size yer yok. Haydi bakalım..."

Öğrenci, arkadaşlarını omuzları ve dirsekleriyle, rüzgârın otları dalgalandırışı gibi dağıtarak kendine yol açmaya başladı. Samgin'i, kalabalığın içinden iterek çıkartırken, öğrenci:

"Görüşmek üzere! Tanıyamadınız mı beni?" dedi.

Klim, yanıtlamaya fırsat bulamadan; gri paltolu, gözlerine indirilmiş şapkalı sıska bir adamcağız, elleriyle çantasına yapışarak, incecik bir sesle çığlık attı:

"Yakalayın onu!"

"Neden?" diye sordu öğrenci.

"Sizi ilgilendirmez! Sizi il..."

Öğrenci: "Neden?" diye yineledi, adamcağızı yakasından kaldırdı ve öyle bir silkeledi ki, şapkası yere düştü ve korku dolu suratını ortaya çıkardı. Biri Samgin'in arkadan dirseklerini kavradı, ama anında boğuk bir ses çıkararak bıraktı, daha sonra onu paltosunun kenarlarından sıkıca çektiler; Klim sendeledi, ayakları üzerinde güçlükle durdu; polis düdüğü kulak tırmalayan bir biçimde çaldı, öğrenci adamı yere fırlattı ve öfkeyle bağırdı:

"Hey siz, rütbeli!" Sonra dönüp birisinin yüzüne sesli bir tokat attı, Samgin ise kendisininkinden farklı bir sesle bağırdı:

"Ne yapıyorsunuz? Ne yaptığınızın farkında mısınız siz?"

Bacakları titriyor, sesi boğazında düğümleniyordu; çantasını sallayarak kendi sözlerini duyamadan konuşuyor, çevrede ise onlarca ses bağırıyordu:

"Bravo! Kahrolsun polis! Kahrolsun..."

Samgin'in gözlerinde her şey sallanıyor, hopluyor, kollar yüzler bir görünüp bir kayboluyordu; kollardan birisi kafasından şapkasını çıkardı, başka bir kol çantasını zorla aldı ve işte o anda Klim, Mitrofanov'u gördü, Mitrofanov polisi itti ve sakin bir biçimde:

"Nereye atlıyorsun? Tanıyamadın mı?" dedi.

Klim'i önüne alan Mitrofanov, onun bedeniyle öğrencilerin arasında yol açtı, açığa çıktıklarında ise onun elinden tuttu ve peşinden yürütmeye başladı. O sırada Samgin'in kafasına bir şeyle vurdular. Klim, daha sonra olanları artık hayal meyal anımsıyordu ve Mitrofanov ile bir polis onu kızaklı arabaya bindirirlerken ancak kendisine gelebilmişti.

"Yürü," dedi Mitrofanov, arabacının omzuna hafifçe çantayla vurarak; sonra çantayı Samgin'in koltuğu altına sıkıştırdı ve homurdandı:

"Bu işlere ne diye bulaşıyorsunuz sanki..."

Tiyatro meydanında arabacıya adresi söyledikten sonra Mitrofanov durdurmadan kızaktan atladı. Samgin, kendisini hasta gibi hissediyor, hiçbir şey düşünemiyordu ve adeta körleşmişti. Başı kazan gibiydi.

Evde, rahatlamış bir biçimde kendisini kanepeye attı. Varvara bir yerlere gitmişti ve odalarda gergin bir sessizlik vardı; Klim, ba-

şının içinde onlarca sesin uğultusunu duyuyordu. Söylediklerini anımsamaya çalışıyor, ancak belleği bu konuda herhangi bir ipucu vermeyi reddediyordu. Ancak, Samgin, kendisininkine benzemeyen bir sesle, kendisine ait olmayan sözler bağırdığını anımsıyordu.

Klim, kendisine 'Histeri kriziydi,' diye sitem etti. Gözlerini kapatarak: 'Tüm bunlar nasıl oldu?' diye düşünüyor ve elinde olmadan, önlerindeki kışlanın duvarının çöktüğü andaki tuhaf davranışını anımsıyordu.

'Tıpkı birinci sınıf öğrencisi toy bir çocuk gibi.'

Belli belirsiz düşüncelerin düzensiz akışını çözme olanağı yoktu; bu düşünceler ise kendi kendine ihanetin onur kırıcı bilincini oluşturuyordu.

Klim: 'Sürü psikolojisi. Kalabalık mıknatısı,' diye kendisini haklı çıkarmaya çalışıyordu; ancak bu onu avutmuyor ve ne söylemiş olduğu sorusu onu daha da endişelendiriyordu.

Ancak Varvara gelip de endişeyle ona neler olduğunu sorduğunda, Klim onun elini tuttu ve yanındaki kanepeye oturtarak, şakacı bir tonda, anlattığı kendisi değilmiş gibi, anlatmaya başladı; hatta öğrenci yürüyüşlerinde söylenen sıradan birkaç sözü örnek alarak Varvara'ya aktardı, ancak hemen ardından bozuldu ve sustu.

Varvara sevecen ve şaşkın bir tavırla: "Sana çok mu kötü vurdular?" diye sordu.

"Hayır."

Klim, temkinli bir tavırla anlatmayı sürdürdü; yalnızca anımsadığını anlatmayı istiyor, bir şeyleri uydurmuş olmaktan çekiniyordu; ancak nasıl olduysa, anlattıklarından orada öfkeli bir konuşma yapmış olduğu ortaya çıktı.

"Ben, nasıl derler patladım ve hem polise hem de öğrencilere bağırdım," diye açıklıyordu Klim.

Anlattıkları, Varvara'yı çok heyecanlandırdı ve şaşırttı; Klim'e sarıldı ve:

"Bu sen misin? Sürekli sözünü esirgeyen biri?" dedi.

Klim kalktı, odanın içerisinde yürüdü, aynanın önünde durdu, saçlarını düzeltti ve iç geçirerek:

"Neticede, insan kendisini tam anlamıyla pek iyi tanımaz," dedi.

O an Varvara biraz tuhaf bir tonla:

"Ama neden seni tutuklamadılar?" diye sordu.

"Beni aslında tutuklamak istediler, ancak bir kavga başladı ve öğrenciler beni kalabalığın içine soktu..."

Ancak o anda Klim, Mitrofanov'u anımsadı ve onunla ilgili olayı anlattı. Varvara mendili yüzüne sallayarak hızlıca odadan çıktı, Klim ise yine düşüncelere daldı:

'Nasıl oldu da, kendimi kontrol edemedim?'

Varvara'ya anlattıkları ile Mitrofanov'un anlatacakları arasında farklılıklar olabileceği düşüncesi Klim'i huzursuz etti. Bir de ajanlar, onu fark etmiş olmalıydılar ve bu da olayın arkasının geleceği anlamına geliyordu.

İçeriye Varvara girdi:

"Paltonun üzerinde sıva lekeleri var, cebin yırtılmış, ah Klim, canım benim..."

Varvara başını onun göğsüne koyarak ve titreyerek sarıldı, Samgin ise:

'Ne diye paltomu inceledi ki, bana inanmıyor mu yoksa?' diye düşündü.

Ancak bu durum, Klim'i gücendirmemişti; kendisi de zaten yaptıklarına inanamıyor ve kendisini tanıyamıyordu. Varvara'nın şefkati ve endişeli şaşkınlığı Klim'i biraz sakinleştirmişti. Daha sonra, tam öğle yemeğine doğru Mitrofanov çıkıp geldi. İvan Petroviç çekinerek, ne anlama geldiği tam belli olmayan, suçlu bir gülümsemeyle, kollarını arkasında tutarak içeri girdi.

Samgin, Mitrofanov'un çekingenliğini görünce: 'Ne anlatacak acaba?' diye endişeyle düşündü.

Kiracısı gözlerini kırparak Klim'e baktı ve fazladan bir şeyler söylemekten çekinircesine anlattı:

"A... biliyorsunuz, onlar yaralıları sevmezler; daha doğrusu çekiniyorlar. Yaralılarla uğraşmak onların aleyhine bir durum. Ben de dedim işte, dur, bu yaralıdır, diye. Karakol şefi tanıdığımdır, sıkça bilardo oynarız onunla..."

"Benim kim olduğumu sordu mu?"

"Hayır. Sorsaydı da öğrenemezdi," diye yanıtladı Mitrofanov,

gülümseyerek.

Varvara: "Siz yiyin, İvan Petroviç," diye ısrar ediyordu. "Ah, ne kadar da iyi bir insanmışsınız!"

Mitrofanov, Varvara'ya, Samgin'e baktı, sonra sevindirici bir şeyi kavramışçasına birden neşelendi, normal haline döndü ve artık neşeli bir sesle konuşmaya başladı:

"Kartsev'in kitap dükkânı önünde duruyordum, birden baktım ki: Klim İvaniç'i itiyorlar ve biliyor musunuz, gençliğimde olduğu gibi, 'dokunma bizimkilere,' diye çıkıştım!"

Bu Samginleri çok neşelendirmişti ve işte o günden sonra İvan Petroviç onların evinde kendilerinden biri oldu, tıpkı kedi gibi ayağı alıştı. Mitrofanov'un insanlara engel olmamak ve gitmesi gerektiği anı sezerek zamanında çekilmeyi bilmek gibi ender bir yeteneği vardı. Samginlere konuklar gelecek olsa Mitrofanov anında yok olur, hatta Lübaşa'nın gelmesiyle bile hemen çıkıp giderdi.

Mitrofanov, bir keresinde: "Ben, okumuş genç hanımefendilerden çekinirim, bağışlayın," diye açıklamıştı.

Mitrofanov, taşra yaşamıyla ilgili komik şeyleri, gelenek görenekleri, inanışları, yangınları, cinayetleri ve romanları Varvara'ya anlatıyor, onu giderek daha çok eğlendiriyordu. Mitrofanov'un komik şeyleri fark edişi hiç de kötü sayılmazdı, bununla birlikte, bu gibi olayları iyi niyetli ve hatta biraz üzülerek anlatıyordu. İvan Petroviç, Kuzey Denizi'nde marina balığı avını, Sibirya'da dağ servi ağacı fıstığı toplanmasını, Urallar'da yarı değerli renkli parlak taşların çıkarımını anlatıyor ve Varvara adamcağızın anlatma yeteneği olduğunu düşünüyordu.

Samgin, Mitrofanov'u giderek daha dikkatli ve ciddi dinlemeye başlıyor, Mitrofanov'da güçlü ve sakinleştirici bir şeylerin olduğunu seziyordu. İş gezilerinden geri döndüğünde Klim, izlenimlerini İvan Petroviç'e anlatır ve hoşnut bir tavırla yorumlarını dinlerdi.

Mitrofanov, düşünceli ve ciddi bir tavırla: "Tabii ki, bizdeki köylünün durumu doğru değildir," diyordu. "Her insan ev sahibi olmayı ister, kiracı değil. Örneğin ben, kendi paramla odamı yeni duvar kâğıdıyla kaplarım, siz ise ev sahibi olarak, lütfen bura-

dan taşının, dersiniz. İşte köylünün içinde bulunduğu sıkıntılı durum da böyle; zaten o yüzden köylü, yaşamında tembel davranıyor. Onu kendi toprağına bir yerleştirin, hemen gelincik gibi açılır," diye anlatıyordu.

Sonra ellerini ceplerine saklayarak sürdürüyordu:

"Aslında, başkasının bağına lahana etmek, yararsız bir uğraştır. Oröl kentinde yaşını başını almış, çok iyi yürekli bir siyasi tutuklu... polis gözetimi altında yaşardı. Ancak iyi yüreklilik can sıkıntısını giderebilen bir ilaç değildir. Kent sıkıcıdır, tozludur, büyüleyen hiçbir yanı yoktur; domuzluklar ise diz boyudur! İşte bu iyi yürekli adam, çevresindeki insanları güzelleştirme işine girişti. Bu arada, karım, ikinci karım, onun yüzünden zarar gördü, liseden atıldı..."

Varvara, terbiyesizce, gözlerinden yaşlar akacak kadar gülüyor, Samgin ise kiracının küseceğinden çekiniyor, karısına sitemle bakıp duruyordu. Ancak Mitrofanov küsmüyor, göründüğü kadarıyla genç kadını güldürmek hoşuna gidiyordu; elini cebinden çıkarıyor ve renksiz gözlerinde gülümseyen bir tavırla, köse bıyıklarını parmağıyla düzeltiyordu.

"Evet, işte bu konuşmalarını esirgemeyen adam, 'akıllıca düşünceler ekin, iyi niyeti yayın,' diye telkin ederdi insanlara ve birden, biliyor musunuz, merhum bir avukatın dul karısıyla evlendi; kadının evi vardı ve ondan sonra, efendime söyleyeyim, Oröl kentinde doğup büyüme bir insanmış gibi iki yılda son derece sıkıcı bir adam olup çıktı."

Samgin, giderek İvan Petroviç'in duygularının düzelticisi görevini yüklendiğini sezmeye başlamıştı. Bir keresinde, tiyatrodan döndükten sonra, soyunurken Varvara:

"Aslında Mitrofanov'dan iyi bir komedyen olurdu, o yetenekli bir adam," dedi.

Kiracıyı yetenekli biri olarak görmeyi hiç istemeyen Klim: "Abartıyorsun," diye yanıtladı. "O, yalnızca, akıllıca düşünebilen sıradan bir Rus insanı, böylelerinden milyonlarca var."

Mitrofanov'un, Klim'in gözlerinde iyice belirgin bir çerçeveye yerleşmesi ise paskalya gecesi oldu.

Hodınka ve meydandaki olaydan sonra, Samgin insan kalabalıklarından özellikle çekinmeye başlamıştı; tiyatroların fuayelerindeki kalabalık bile onu huzursuz ediyordu; içgüdüsel olarak, böyle yerlerde kapılara yakın durmaya çalışıyor, sokakta bir olay ya da kavganın çevresinde toplanmış insan kalabalığını görünce, insanları hor görerek yolunu değiştiriyordu.

Varvara'nın Kremlin'e gitmek konusundaki ısrarlı ricalarına Klim, isteksizce boyun eğmişti; Kremlin'in duvarı ardına girdiklerinde ve kalabalık anında onları yutarak, istem dışı itmeye, sürüklemeye başladığında, Samgin karamsar bir ruh hali içerisine girdi ve her şeye düşmanca bakmaya başladı. Varvara ile birlikte, nispeten rahat olan, Çar'ın anısına dikilmiş olan heykele doğru sürüklendiklerinde daha rahat bir nefes aldı.

Soğuk karanlık, insanları tek ve korkunç bir öz haline sıkıştırmıştı ve bu öz heyecanla dalgalanıyor, toprağı ağırlığıyla çukurlaştırıyordu. Kiliselerin pencerelerinden süzülen yoğun ışık şeritleri kalabalığın üzerindeki karanlığa hücum ederek, karanlığı adeta deşip geçiyor, bu huzmelerin kenarları ise tıpkı buz gibi mavimsi bir ışıkla parıldıyordu. Işık şapkasız kafalara düşüyor, kafalar patatesleri, fındıkları, nohut tanelerini andırıyordu; kel kafalar çoğunluktaydı, hepsi de doğal olandan daha küçüktü; gündüz göründüklerinden daha küçük ve arkalara doğru daha da minik görünürken, daha da ötelerde insanlar başsız, biçimsiz bir karanlık halinde bütünleşiyorlardı. Kalabalığın üzerinde, siyah, yarı at yarı insanı andıran atlı polisler yükseliyorlardı; uzun boylu, aşırı şişman kürklü bir adam bu atlılardan birisinin yakınında duruyor, kürkün yakasından çıkan başı bir at kafasını andırıyordu; bu kafa çevreye selam veriyor, mahmuzlarını parlatarak, dişlerini gösteriyordu sanki. İvan vVelikiy çan kulesi, bakır tırnaklı, kocaman çirkin bir parmak biçiminde, yukarıdaki karanlığa saplanmış gibi duruyor, kulenin dibini ölü bir biçimde siyah bir örtü kaplayarak dalgalanıyor, böylelikle kule de dalgalanıyormuş gibi görünüyordu.

Klim düşündü: Bu kule yıkılsa, Ohotnıy Ryad'dan, Kitay Gorod'tan, Ordınka'dan, Arbat'tan, Ostrovskiy'nin oyunlarındaki

Moskova'nın kenar mahallelerinden gelen yüzlerce kişi ölürdü. Yüz kişiden fazla insan, ölüm karşısında duydukları feci korkuyla birbirini ezer, sakat bırakırdı; ya da dehşet verici başka bir şey, bu sıkıca birbirine geçmiş tek vücudu parçalayarak çevredeki her şeyi, binaları, kiliseleri, Kremlin'in duvarlarını yıkabilirdi.

Kalabalık iç geçiriyor, homurdanıyor, Samgin'in köyde kuleye çan çekildiği sırada duymuş olduğu gürültüyü andıran bir ses duyuluyordu; buradaki insanlar da var güçleriyle adeta karanlıkta görünmeyen bir ağırlığı kaldırmak istercesine çabalayarak birbirlerine dayanıyorlardı. İnsanların tüm gücü, ışığın ılık sarı rengine doğru mıknatıs gibi yöneliyor, bastırılmış uğultunun duyulduğu katedralin kapılarından sıkışarak geçmek ister gibi görünüyorlardı. Yine de ortalık sakindi; nedense özellikle soğuk bir sakinlik hakimdi ve ortalık giderek daha da sakin olmaya başlıyordu; soğuk gecenin ya da buzu çözülmemiş toprağın bozulmayan sessizliğine gömülüyor gibiydi. Yakınlarındaki insanların yüzlerinden Samgin bu kişilerin şafağı ve sıcağı ciddi, gergin ve sabırsızca beklediklerini görüyordu. Varvara, Klim'le omuz omuza durmuşken irkiliyor, kararsızca göğsüne bastırmış olduğu elini hareket ettiriyordu; donuklaşmış yüzünde Samgin yapmacık bir dürüstlük görüyor ve kendisini itmekte olan insanlardan ve soğuktan şikayet edişini duymak istiyordu.

Mitrofanov kalabalıktan sıyrıldı, şapkasını koltuğunun altında tutarak elinde gümüş bir saatle yanında durdu ve alçak sesle, kekeleyerek:

"Şimdi çalacaklar. Şimdi!" dedi.

Mitrofanov, ağzını hafifçe açarak başını yukarı kaldırdı, çıkık gözlerle, yaramaz çocukların avcı güvercinlerin uçuşunu hayranlıkla izledikleri gibi gökyüzüne baktı.

Birden kapkara gökyüzünden, kocaman bir tas dolusu yoğun bir bakır sesi insanların üzerine devrildi, anlaşılmaz bir biçimde top atışını andıran bir gürültü koptu, sessizlik patlamış, karanlığa aydınlık yayılarak girmişti ve sevinç gülümsemeleri ile parlayan gözler ortalığı doldurmuştu. Tüm Kremlin, göz kamaştırıcı ışıklarla bezendi, törensel ve yoğun çan sesleri Moskova üzerinde

yayılmaya başladı; kalabalığın üzerinde binlerce kol istavroz çıkartarak kaşlar gibi kalkıp indi, katedralin merdivenlerine altın giysili ruhani liderler çıktı; başındaki renkli ışıklarla adeta yanmakta olan şapkalı adam, insanları ateştenmişçesine bir haçla kutsadı, binlerce sesten oluşan tek bir ses ise yoğun ve sarsıcı bir tavırla kararlı bir biçimde üç kez:

"Gerçekten de dirilsin!" diye yineledi.

Mitrofanov, Klim'e sarılarak ve öperek: "İsa dirilsin," demek istedi ama neredeyse bağırdı; kendinden geçmiş gibiydi ve sevinçle hıçkırarak ağlamaya başladı:

"İşte biz böyleyiz, öyle değil mi? Aman, Tanrım..."

Adamcağız, Varvara'ya da sarıldı; genç kadını öperek, sarsarak söyleniyordu:

"İnanmıyorsun, ama gerçekten de dirilince inanacaksın, ha?"

Mitrofanov'un gözyaşları öylesine yoğun akıyordu ki, yüzünün derisi terlemiş gibi görünüyordu; Varvara ise bozularak ve Mitrofanov'u iterek Klim'e yalvaran bir bakışla baktı ve sitemli bir sesle çağırdı:

"Klim."

Varvara'nın sesi şikayet ve sitemle duyuldu; her şey çevrede öylesine masalsı bir biçimde değişiyordu ki; Samgin, kiracının heyecanından etkilenmişti; bozularak ve gülümseyerek ve komik görünmekten endişelenerek, karısına sarıldı:

"İsa dirilsin, Varya."

Varvara sıkıca Klim'e sarıldı, o ise omzunun üzerinden Mitrofanov'a, onun ıslak yüzüne bakıyor ve heyecanlı sesini dinliyordu:

"Durun! Dünyada hiçbir yerde bizim gibi yapamazlar, ha? Herkesin şerefine! Klim İvaniç böyle bir şeyin olması ne iyi, herkes için! Herkes için, yoksullar ve çarlar için. Öyle değil mi, azizim? İşte biz böyle..."

Kalabalıktan insanlar tek tek ayrılıyor, sıradan biri gibi görünüyorlardı; yalnızca bayram sevinci içerisindeydiler o kadar; birbirleri karşısında şapkalarını çıkarıyor, sarılıyor, öpüşüyor ve sayısız kez yineliyorlardı:

"İsa..."

"Gerçekten de..."

İnsanlar bu haberi ilk kez duymuş gibiydiler ve Samgin, eskiden İsa ile ilgili sevincin komik bir yapmacıklıktan başka türlü algılanmadığını, ama o anda nedense komik ve yapmacık bir şey göremediğini düşünüyor, hatta hiç olmadığı kadar duygulandığını ve sevindiğini hissediyordu. Çevresine bakınarak, Klim, korkunç ve iç karartıcı olan her şeyin yok olduğunu fark ediyordu. Her yerde, göz kamaştırıcı bir biçimde ışıklar parlıyor, İvan Velikiy kulesindeki çanın etkileyici sesinin uğultusu yayılıyordu; kentteki tüm kiliselerin neşeyle çalmakta olan çanları bu törensel sesi bastırmaya yetmiyordu. Moskova'nın üzerinde, hâlâ koyu siyah renkte olan gökyüzünde, şafağın ilk ışıkları titreyerek parlamıştı; yüzlerce bakır ses, havayı ışıkla dolduruyormuş gibi geliyor, kiliseler, binaların kaosundan yükselen masalsı altın gemiler gibi görünüyorlardı.

Mitrofanov, yan yürüyerek, dönerek, pervasızca ancak yine de nezaketle Varvara'ya yol açmak için insanları iterek ilerliyor, aynı zamanda da durmadan anlamlı bir şeyler anlatıyordu.

"Biz," diye tekrarlıyordu, "biz..."

İnsanların bayram sevinci içinde çıkardıkları gürültüler, Klim'in Mitrofanov'u anlamasına engel oluyordu. Patron, Samginleri oruç açmak için davet etmişti ancak o birden karar verdi:

"Biliyor musun Varya, eve gidelim hadi! İvan Petroviç de bizimle gelsin, oldu mu?"

"Ah, o denli sevinçliyim ki," dedi Varvara.

Samgin, kararsız ve sıkılgan bir tavırla: "Ben de hiç olmadığım kadar heyecanlıyım," diye itiraf etti. "Yarın oruç açmaya gitmediğim için özür dileyeceğim."

"Çok teşekkür ederim," diyordu Mitrofanov. "Ben size sürekli zevkle geliyorum zaten."

Mitrofanov, yüzünü mendille siliyor, mendili havada sallayarak insanlara vuruyordu. Varvara, adamcağıza bunu söylediğinde:

"Bir şey olmaz, bugün küsmezler," diye yanıtladı.

Anfimyevna ile de "İsa" için üç kez öpüştüler; Anfimyevna çok geniş ipek bir elbise giymiş ve bu haliyle saat kulesine benzemişti; daha sonra artık sarhoş olan ve operet komedyeni gibi giyinmiş

olan aşçıyla, pembe giysili ve bir sürü kurdeleyle süslü hizmetçi kızla da bayramlaştılar; Samgin hizmetçi kızın kurdelelerini görünce köylerde süslenen düğün atını anımsadı. Ancak tüm bu küçük şeyleri fark ederken, Klim, iyi niyetli bir tavırla gülümsüyor, gözlüklerini çıkarıp takıyor ve sıra dışı bir biçimde davranmakta olduğunu anlıyordu. İçinde komik istekler uyanıyordu; Mitrofanov'un omzuna vurmak, "İsa dirilsin," diye şarkı söylemeye başlamak, Varvara'ya sevgi dolu, neşeli sözler söylemek geliyordu içinden. Varvara açık renkli giysiler içerisinde bir gelin gibiydi, güzeldi ve düşüncelere dalmış görünüyor ve bu hali de Samgin'i heyecanlandırıyordu. Samgin, çiçeklerle süslü masanın önünde duruyor ve pişmiş domuz yavrusunun gülümseyen küçük suratına bakarak sakalını çekiştiriyordu; arkasında durmakta olan Mitrofanov şöyle diyordu:

"Bay Dolganov, diye biri var! Bana İsa'nın var olmadığını kanıtlamaya çalışıyordu, uydurmacaymış İsa. Olsa bile! Bana ne ya? Uydurulmuş olsa bile, yine de var, yaşıyor! Yaşıyor, her birimizin içinde bir parçası var Varvara Kirilovna; asıl konu bu! Biz, canım benim, iyi insanlar değiliz, ancak bu o kadar korkunç değil..."

Klim, kiracının coşkusunu memnuniyetle izleyerek: "Oturalım," diye önerdi; ona dikkatlice bakarken bu adamın, aynı anda, ilk mahkemesindeki kayıt memuruna, "Mür ve Meriliz" dükkânındaki kasiyere, "Praga" restoranındaki bir metrdotele, üniversite danışmanına ve daha birçok sıradan insana benzediğini fark etti. Mitrofanov, defalarca ütülenmiş siyah bir ceket, beyaz pike kumaştan yelek giymişti. İyice kolalanmış gömleğinin yakasının kıvrımından iplikler çıkmış ve makasla kesilmişti. Art arda "jubrovka" votkası içen Mitrofanov konuşma yapıyordu:

"Hepimiz İsa'dan türedik ve bu herkes için geçerli, tek bir yol. Hepimiz mutlu ve barış dolu bir yaşam istiyoruz, bunu İsa da istemişti, evet!"

"Bir şair," diye söze başladı Klim, "daha doğrusu o bir şair değil, çömez..."

"Çömez, evet!" diye yineledi ya da onayladı Mitrofanov. "Ne fark eder?"

"İsa'ya dedi ki:

Biz senden nefret ederek de severiz seni:

Nefretimizle de hizmet ederiz sana."

Mitrofanov, kadehi ağız hizasında tutarak: "Nasıl oluyor bu?" diye sordu; Klim yinelediğinde ise, kadehi masaya bıraktı, yüzünü ekşitti, anlamaya çalışarak gözlerini kırpmaya başladı.

Varvara, düşünceli bir tavırla: "Belki de bu doğrudur, ancak biraz... küstahça," diye belirtti.

"Çömez demiştiniz değil mi?" diye sordu Mitrofanov. "Alkolik biri midir? Böyle şeyleri sarhoşken söylerler," diye açıkladı, sonra da rica etti: "Yeter, Varvara Kirilovna, artık doldurmayınız, sarhoş olurum yoksa."

Sonra yine konuşmaya başladı:

"Nefreti kabul etmem. Nefret edecek bir şey yoktur, kimse yoktur. Bir iki saat kadar kızarsın, ama nefret etmek, neden, ne için? Kimden? Her şey doğal yasalara göre gelişir. Dağa da tırmanılır. Babam, anamı sopayla döverdi, ben ise... hiçbir kadına el kaldırmadım... aslında bazen vurmam gerekse bile..."

Varvara: "Ya bu dağa tırmanmayla alakalı değilse, ya dağın yanından geçiliyorsa?" diye alçak sesle sordu. Samgin şaka yaptı: "Seni dövmemi mi istiyorsun yoksa?"

Mitrofanov, gülerek: "Hayal bile edilemez," diye atıldı, başını sağa sola iki kez salladıktan sonra kalktı: "Biliyor musunuz ben, biraz şey... sarhoşum! Sarhoşken de iyi değilimdir!"

Mitrofanov yeniden, ama bu kez yüksek sesle güldü ve yine yüksek sesle:

"Sarhoşken ben, ağlamaya başlarım, Tanrı tanığımdır! Ağlarım, ağlarım, şeytan bilir neye ağlarım, gerçekten! Haydi, sevgi ve şefkatiniz için teşekkürler..."

Varvara, kiracı gidince: "Harika bir adam," diye iç geçirdi.

Hava aydınlanmaya başlamıştı, gri gökyüzünde mavimsi çukurlar açıldı, çukurlardan birinin dibinde bir yıldız parlıyordu.

Klim, karısına yaklaşarak: "İnsan, insanlardan ortaya çıkmıştır," dedi. "Aynen öyle: insanlardan, evet! Ancak ben de biraz sarhoş oldum."

Klim, Varvara'ya sarıldı, sandalyesinden kaldırdı ve öptü, ancak karısı ona sarılarak, yavaşça:

"Hayır, bana dokunma, lütfen," diye rica etti.

Sonra, Klim'in kollarından sıyrılarak, biraz teatral bir hareketle şakaklarını tuttu.

"Başın mı ağrıyor?" diye sordu Klim.

"Hayır, ama... her şey ne kadar da anlaşılmaz, Klim, canım benim," diye fısıldıyordu Varvara gözlerini kapatarak. "Güzel olan ne kadar da anlaşılmaz oluyor... Her şey etkileyici bir biçimde güzeldi, değil mi? Sonra ise o... sonra İsa'dan söz ederek, domuz yavrusunu yedik..."

Samgin, şefkatle, ama biraz da kızgınlıkla: "Canım benim, ne oldu?" diye sordu.

"Evet, aptalca... biliyorum! Ancak kırıcı bir durum. Sence kırıcı değil mi?"

Varvara, Klim'in yüzüne merakla, acıklı bir ifadeyle bakıyordu, Klim karısının her an ağlayabileceğini sezdi.

"Sen fazla heyecanlanmışsın, aslında..."

Varvara hızla odasına giderken: "Evet, ben gidip yatayım," dedi. Oda kapısının kilidi iki kez kapandı.

'Yoruldu. Kapris yapıyor,' diye karar verdi Klim; gittiğine ve moralini bozamamış olmasına seviniyordu. 'O biraz gençleşiyor gibi; daha da saf olmaya başlıyor.'

Masaya yaklaşarak bir kadeh sek şarap içti ve kollarını arkada birleştirerek gökyüzüne, mavilikte artık neredeyse fark edilmeyen beyaz yıldıza, evin bahçe kapısındaki sokak lambasının ışığına baktı. Kafasında ısrarla ilahinin sözleri yineleniyordu:

"İsa ölülerden dirilsin..."

Klim Samgin, çevresine bakındı ve yavaşça:

"Ölümle ölümü yenecek," dedi.

Klim, alçak ve cidi bir sesle, birisine sorarcasına: "Ya da yensin mi?" diye sordu, daha sonra yavaşça, ince bir sesle yine:

"Ölümle ölümü yensin," dedi.

Klim, yine çevresine bakındı, kulak kabarttı; evde ve sokakta sessizlik hakimdi.

Klim, birisine açıklamada bulunurcasına: 'Şarkı söylüyor olmam, tabii ki komik. Ancak ben içkiliyim, asıl sorun bu,' diye düşündü. 'Şarkı söylüyorum, çünkü biraz sarhoşum.'

Klim yüksek sesle, törensel bir havada, kilisedeymiş gibi ilahi söyleyebilmeyi, Varvara'nın odasından kilisede evlenmeye gider gibi açık renkli giysiler içerisinde çıkmasını istiyordu.

'Çok aptalca bir istek bu, ancak anlaşılır bir durum! Mitrofanov sarhoşken ağlıyor, bense şarkı söylüyorum,' diye düşündü Klim; gözlerini, gözyaşlarını tutabilmek için sıkıca kapattı. Klim, gözlerini açmadan, eliyle sandalyenin arkalığını buldu ve yavaşça, ses çıkartmamaya çalışarak oturdu. Artık Varvara'nın çıkmasını istemiyor, hatta bundan çekiniyordu; çünkü gözyaşları, kirpiklerinin altından akmaya devam ediyordu. Mendiliyle yanaklarını silerken Klim Samgin:

'Yaşamımda bir şeyler, olması gerektiği gibi değil... iyi gitmiyor," diye düşündü.

Yıldız artık sönmüştü; sokak lambasının ışığı ise sönükleşmişti ama hâlâ karşıdaki evin pencerelerini, pamuklu perdelerini ve arkasında duran çiçeklerin gölgelerini cılız bir ışıkla aydınlatıyordu.

Ertesi gün bu lirizm krizini ve yaşamından şikayetçi halini anımsayınca, Samgin hoşgörülü bir biçimde gülümsedi. Hayır, yaşam yavaş yavaş düzene giriyordu ve hiç de fena değildi. Varvara, ilgiyle sembolistlerin şiirlerini ve düz yazılarını okuyordu; sanat tarihi ile ilgili bir sürü eser toplamıştı. Samgin, Varvara'nın bir tür "salon" sahibesi rolünü oynamaya hazırlandığını fark ederek ona akıl veriyordu.

"Olanaklar doğrultusunda her şeyi bilmek, ancak hiçbir şeye kapılmamak gerekiyor. 'Her şey gelir ve geçer, dünya ise daima kalır' derler ya. Aslında dünya ile ilgili bu düşünce de doğru değildir."

Varvara, Klim'e cumartesi günleri tanıdıkları için küçük akşam toplantıları düzenlemeyi önermişti bile; bunun üzerine Klim:

"Peki, her cumartesi evinde yabancı insanları görmek isteyeceğinden emin misin?" diye sordu. "Hayır bu zamansız bir şey."

Varvara biraz tereddütlü bir biçimde Klim'le tartıştı; Samgin, hoşnut bir ruh hali içinde onunla biraz eğlendi; ancak isteğine karşın, tanıdıkların sayısı durmadan ve mekanik olarak artıyordu. Durmadan başkalarının dairelerinde kalan, meraktan çatlayan, yeni haber duymayı isteyen ve anlaşılmaz bir endişeyle dolup taşan insanların sayısı artıyordu.

Bu kişiler birbirlerine ve Samgin'e: "Biliyor musunuz? Duydunuz mu? Ne düşünüyorsunuz?" diye soruyorlardı.

Rusya'nın hızla zenginleştiğinden, Ostrovskiy'nin tacir sınıfının neredeyse tamamen yok olduğundan ve Moskova'da artık pek rastlanmadığından, yeni bir üretici sınıfının doğduğundan ve bu sınıfın kültüre, sanata, siyasete ilgisinden söz ediliyordu. Samgin bu konudan, sevinç duyarak, memnuniyetle ve neticede başkalarının başarısına duyulan kıskançlıkla söz edilmesi gerektiğini düşünüyor, ancak o insanlardan yalnız hoşnutsuz sözler duyabiliyordu. Sevinerek anlattıkları konular, öğrenci hareketleri, işçi grevleri, köylerin nasıl da yoksullaştığı, memurların işe yaramamalarıydı. Ancak bu Klim'in canını sıkmıyordu. Bir gün, coşkulu bir tartışmanın ortasında:

"Bence hepimiz iş yapmayan, tembel ve... ve toplumsal uyanışın kurbanları olan insanlarız. İşte biz böyleyiz!" diye bağıran Tatyana Gogina'ya katılıyordu.

"Bu doğru," diye onaylamıştı düşüncesini Klim. "Aslında bu aceleci insanlar, kendileri ne yapacaklarını bilmeden, sözde şu toplumsal uyanışı, aydınların dairelerinde dört duvar arasında, Moskova sınırlarında yaratıyorlar; bu sınırların ötesinde ise sıradan insanların sıradan çalışma yaşamları sakin bir düzenle sürüyor..."

Tatyana: "Aslında, biliyor musunuz, siz de sanırım," diye sözünü kesti ve biraz sustuktan sonra sevimsiz bir gülümsemeyle bitirdi: "Sizin de kim olduğunuz belli değil!"

Bu genç kadın kaba sözler söylemeyi pek beceremese de, aslında onları her zaman ve herkese söylemeyi bilirdi.

Mitrofanov uğrayarak, acele etmeden beş altı fincan çay içiyor, umursamadan ekmek, bisküvi ve yenebilecek her şeyi yiyor ve adeta huzur getiriyordu.

Varvara: "Nasıl, çalışacak yer hâlâ bulamadınız mı?" diye soruyordu.

Adam, ne bir üzüntü ne de kızgınlık belirtisi göstermeden: "Hayır," diye yanıtlıyordu. "Burada bir insanın iş bulması güç. Hiçbir yere geçemiyorsun. Buradaki halk, tıpkı arı gibi; rüşveti seviyor, on kapik bile olsa ver, diyorlar! Fazlasıyla açgözlü bir halk!"

Buruşturulmuş mendille ıslak dudaklarını silerek felsefe yapmaya başlıyordu:

"Ne uğruna yaşıyoruz? Yüz yıl yaşamıyoruz ki, herkese yeter bu yaşam. Hayır, Moskova açgözlü bir kent. Sibirya'nın Ukraynalıların ve diğerlerinin onu sevmemesi nedensiz değil. Ama biliyor musunuz, Tatarlarla yaşamak iyi oluyor. Tatarlar huzurlu insanlardır; Kur'an onlara cimri ve aceleci olmayı yasaklar. Bana bir adam, belki de profesör, şikayet eder, kanıtlar ortaya koyardı; Dmitri Donskoy ve diğerleri Tatar baskısını boşuna yıkmışlardı; ona göre Tatarlar, sakin, temiz ve açgözlü olmayan insanlar olarak bize büyük yarar sağlıyorlarmış. Büyük Petro ise bir sürü Alman Yahudi getirtmiş, hatta bir bakanı bile Yahudiymiş ve bu ne idüğü belirsiz ulus Moskova'yı cimrilikleriyle bozmuş."

Evet, Klim Samgin'in yaşamı olabildiğince iyi sürüp giderken birden huzurlu kıyılardan taşan bir olay oldu.

Bu olay Charles Omone'in putperest mabedinde başlamıştı. Charles Omone'in sloganı şöyleydi:

"Her başkent Paris gibi olmalı." Bir de şunları söylerdi: "Bir insan az neşeli olduğu zaman, o tam bir insan değil, yaşama pek hazır olmayan bir adamdır."

Ve işte Rus halkının yaşamlarında tam insan olmalarını sağlamak için Omone, Moskova'da büyük ateş fırınını andıran bir şey yarattı ve bu fırında Rus insanına en güzel ve en utanmaz kadınları göstermekle onu bağlayıp, kızartarak hazır hale getirmeye başladı.

Omone'in salonuna giren insan, gerçekten de göz kamaştırıcı ve sıcak ışıkla dolu bir fırına girmiş gibi oluyordu. Sayıca fazla olan aynalar, ışıkların ve erimiş yağ gibi görünen altın kaplamala-

rın görüntüsünü çoğaltarak putperest mabedin duvarlarını kıpkızıl renge dönüştürerek yansıtıyorlardı. Ateş fırını izlenimi, yukarıdaki balkondan izlendiğinde artıyordu: Kamaşmış gözlerin önüne, mezar gibi uzun bir çukur açılıyordu ve bu çukurun dibinde ve kenarlarındaki localarda, ışığın ateş saçan oyunu içerisinde, kırmızı renge bürünerek erkeklerin kel kafaları kızartılıyor, kadınların çıplak sırtları ve omuzları yağ gibi eriyor, iyice aydınlanmış ve daha da çıplak olan bayan şarkıcılara alkış tutan eller şakırdıyordu. Müzik inlerken ve kükrerken, sahnede her ulustan kadın kulak tırmalayan seslerle şarkı söylüyor ve kasılarak dans ediyordu.

Samginler, Omone'a, Alina Telepneva'nın ilk sahne alışını izlemek için gittiler; Alina, kısa süre önce Paris ve Viyana'daki gösterilerinden geri dönmüş ve oradan, pahalı ve çılgın bir kadın olarak, kendisiyle ilgili, ahlak bilgelerini ve düşkünlerini kızdıran nitelikteki fıkraların sayısını artırarak geri gelmişti. Avrupa'ya gidişinden önce Alina "yürek yiyici" bir kadın olmanın ses getiren kariyerini yapmıştı zaten; taşrada operet topluluğuyla yaptığı ilk sahne denemeleri, iki zengin sefahat düşkününün intihar girişimleri ve çılgın hareketleriyle renklenmişti. Vera Petrovna, bir mektubunda Klim'e, Robinzon'un ölümünden kısa süre önce yayın yönetmeniyle kavga ederek "Bizim Ülke" gazetesinden ayrıldığını yazmıştı; ayrılış nedeni yayın yönetmeninin Robinzon'un bir yazısını yayımlamayı kabul etmeyişiydi; çok kaba olan bu yazının başlığı "Miskinler Üzerine" idi ve o yazıda Robinzon, Alina ile ilgili "Siloam kaplıcası" ve "tedavi edici çamur" ve daha Tanrı bilir hangi yakıştırmalarını kullanmıştı.

Omone'da, Telepneva gösterinin sonunda sahneye çıkıyordu; oyunu ise pek basitti: Perde açılıyor, "tüm Moskova'nın gözleri önüne," sanatçının zengin soyunma odası geliyordu; odanın ortasında üçlü bir boy aynası önünde sırtı seyircilere dönük olarak pelerin gibi geniş bir sabahlık içerisinde Alina duruyordu. Alçak sesle şarkı söylerken, saçını düzeltiyor, makyaj yapıyormuş gibi hareketler yapıyordu; daha sonra omuzlarından pelerinini atarak, dantellerin oluşturduğu köpük bulutu içinde kalıyor ve yavaşça hayallere dalarcasına bir gülümsemeyle, iki üç kez sahnede bir ileri bir

geri geziniyordu. İzleyiciler, sessizce Alina'ya dürbünlerinden ve gözlüklerinden bakarak inceliyorlardı. Salonun sessizliğinde kemanlar, viyolonseller, klarnetler çalıyor, flüt ise ışıklarla parlayan salonu, bilinçli olarak yavaşlatılmış bir valsin şehvet uyandırıcı melodisiyle dolduruyor, Alina duygusal bir Fransız şarkısını kedi miyavlaması gibi mırıldanarak söylemeyi sürdürüyordu.

Kadın kendi odasında olduğunu, izleyicilerin varlığını hissetmediğini, onları görmediğini becerikli ve inandırıcı bir biçimde gösterebiliyordu. Alina, salonun içine, boşluğa, uzaklara bakar gibi bakıyor ve hayal kurmakta olan genç kız yüzüyle, iri, uysal bakışlı gözleri, utanmazca giysilerini neredeyse bakir kılıyordu. Ardından Alina ellerini birbirine vuruyor ve içeriye iki hizmetçi kız giriyordu; biri kırmızı giysili, esmer, diğeri ise mavi giysili kızıl saçlıydı; ikisi becerikli hareketlerle Alina'ya bir elbise giydiriyorlardı, daha sonra başka bir elbise ve yine bambaşka bir elbise; salonda, localarda kıskanç fısıldaşmalar, hayranlık uğultuları duyuluyordu. Perde iniyor, bu sahnenin yalnızca giriş bölümü olduğunu bilen izleyiciler ölçülü bir biçimde alkışlıyorlardı.

Önemli bölüm, perde yine kalktığında ve Alina Avgustova görkemli bir biçimde rampaya beyaz, tuhaf bir biçimde ince ve vücudunun hiçbir hareketini saklamayan, giysiyle çıktığında başlıyordu. Kumral saçlarında ve belinde kırmızı güller vardı. Sallanarak kalçalarını oynatan Alina, bayağı Fransız şarkılarının bazı ifadelerini, çok açık olmayan güzel hareketlerle ön plana çıkarıyordu. Kollarını yukarı kaldırdığında giysisinin geniş kolları kanat gibi uçuşuyor, harikulade güzellikteki yüzü ve beyaz kanatlı görünümü, gülümsemesi ve şefkat dolu bakışlı gözleriyle, safça söylemekte olduğu şarkının utanmaz sözleri arasında tuhaf, tüyler ürpertici bir tezat oluşuyordu.

Alina, bir gümrük memurunun üstünü aramasıyla ilgili şarkı söylüyordu.

"Asse! Finisse!*," diye komik çığlıklar atarak ve bıkkın bir biçimde iç geçirerek rica ediyor ve gümrükçünün görünmeyen elleriyle yaptığı terbiyesizce dokunuşlara karşı, ölçülü bir biçimde

* Yeter! Bitirin! (Fransızca)

karşı koymaya çalışıyor, vücuduyla neşeli müziğin şehvetli ritmine titrek hareketlerle uyuyordu. Samgin, Alina'nın davranışlarının bu denli ölçülü olmasa daha terbiyeli olabileceğini düşündü.

Alina'nın vücudu titreyerek, yılan gibi kıvrılarak, görünmeyen ellerin kaba okşamalarına açıkça teslim oluyor, yüzü keyifli ama keskin bir gülümsemeyle gülüyor, gözleri meydan okurcasına ve alaycı bir ifadeyle parlıyordu. Bu becerikli oyun, Alina şarkısını bitirdikten sonra onu yoran görünmez ellerin, kendilerinden geçercesine alkış tutan yüzlerce ele dönüşmesine yol açmıştı; bu eller onu soymaya ve ezmeye hazır bir halde, kadına doğru istekle uzanıyordu. Gözlerini kısarak, dudaklarını dilinin ucuyla yalayarak, Alina, zafer kazanmış bir tavırla yanarcasına ısınmış olan insanlara bakıyor ve başıyla onları selamlıyordu.

Birisi, işini bilen ve hoşnut bir tavırla: "Evet, bu Paris işte!" dedi; Samginlerin arkasında iç geçiren başka bir kişi:

"Şık bir kadın," diye yanıtladı.

Samgin, alkışlamıyordu. Oldukça rahatsız olmuştu. Ara verildiğinde tuvaletin kapısını açınca, Klim, aynada Turoboyev'in yüzünü ve vücudunun yansımasını gördü; gitmek istedi, ancak Turoboyev ona doğru dönmeden, aynaya bakarak gülümsedi.

"Ne karşılaşma ama!" diye söylendi.

Turoboyev, saç fırçasıyla saçlarını düzleştirirken, boş olan elini Samgin'e uzattı. İspanyol sakalını kıvırırken sağlığının nasıl olduğunu sordu ve fırçayı tuvalet masasına fırlattı; fırça, bakırdan bir kül tablasını yere düşürerek sarı yüzlü bir adamın ayakları dibine düştü; adam bekleyen bir bakışla Turoboyev'e baktı, ancak hiçbir şey duymayınca, homurdandı:

"Bu gibi durumlarda özür dilenir," dedi.

Turoboyev, umursamaz bir tavırla: "Herkes ve her zaman değil, gördüğünüz gibi," diye yanıtladı ve aynı anda duygusuz bir gülümsemeyle Klim'i süzdü. "Bu pavyonu nasıl buldunuz?"

Samgin, hiçbir şey söylemeden omuz silkti, Turoboyev ise tiksinen bir tavırla konuşmayı sürdürdü:

"Bu... müesseseden daha çirkin bir yer görmedim. Aslında insanlar daha da iğrenç. Buraya, göründüğü kadarıyla, özel bir in-

san topluluğu geliyor, öyle değil mi?" Elini yine Samgin'e uzatarak: "Görüşmek üzere," dedi ve dişleri arasından: "Biliyor musunuz, Ravashole'yi anlamak mümkün aslında, ha?" diye sordu.

Bu sözlerle, Turoboyev, Samgin'de kendisine karşı var olan antipatik duyguları uyandırdı. Klim içinde bir şeylerin koptuğunu, patladığını hissetti; alaycı ve sert sözcükler kendiliğinden dudaklarından döküldü:

"Burada üçüncü bir kişi olsa bu sözleri söylemezdiniz herhalde."

Turoboyev, kaşlarını kaldırarak: "Neden söylemeyecekmişim?" diye sordu. Yüzündeki çarpık gülümseme yok olmuş, yüzü ise birden koyulaşmıştı. "Hayır, ben daima kendime düşündüklerimi söyleme izni veririm."

"Sanki gerçekten de daima..." diye söylendi Samgin, aynaya bakarak.

Turoboyev: "Moraliniz mi bozuk?" diye sordu ve aldırmaz bir tavırla başıyla selam verdikten sonra gitti. Samgin, gözlüklerini çıkararak camlarını titreyen parmaklarla silerken, hâlâ önünde Turoboyev'in yapılı vücudunu, ince kemikli yüzünü, alaycı bir tavırla modaya uygun olmayan bir biçimde giyinmiş bir insana acıyarak bakan moda terzisinin bakışını anımsatan bakışını görüyordu.

Samgin'in dilinin ucuna: 'Küstah suratlı,' gibi sert sözler geliyordu. 'Domuz, ayağa düşürdüğü kadını izlemek için gelmiş buraya. Radikal konuşmalar yapıyor, kendisi iflas ettiği için sürekli yoksulun zengine karşı olan kıskançlığından söz ediyor.'

Küfrederken, öfkesinin abartılı olduğunu ve ancak bunun giderek had safhaya vardığını hissediyordu. Varvara ile omuz omuza otururken, Klim, bir anarşistin hareketini onaylanacak bir şey olarak görmekte olan o soylu çocuğunun gecesini nasıl da berbat ettiğini düşünüyordu. Düşünüyor ve tıklım tıklım dolu olan salonda Turoboyev'i gözleriyle arıyordu.

Sahnede ise, beyaz kanatlı kadın yine ateşli ve baştan çıkarıcı bir şeyler anlatan şarkılar söylüyor, salonda hafif gülüşmelere ve fısıltılara yol açıyordu. Varvara, öne doğru eğilmiş, boynunu uzatmış bir halde oturuyordu. Samgin, ona yan gözle baktı ve fısıldadı:

"*Kadınlar onun bu haline isyan etmeli aslında.*"

"Neden?" diye uykulu bir tavırla sordu, Varvara.

"Bu fuhuş eğitiminden başka bir şey değil."

Varvara yine alçak sesle ve uykulu bir halde: "Ama, o zaman erkekler de aynı," diye söylendi.

"Şu vücuda bak... bu nasıl güç öyle, büyüleyici!" diye iç geçirdi.

"Yeteneksiz."

"Güzellik, yetenek değil midir?"

Samgin, kaba bir söz söyleyebileceğini hissederek sustu.

Turoboyev'i salonda göremedi, ama localardan birinde Lütov'un böyle yerlere özgü yüzünü görür gibi oldu. Çevreye attığı bakışlar, istemeden de olsa Turoboyev'in söylediklerinde haklı olduğunu kabul etmesini sağladı; bu puta tapanların mabedinde gerçekten de özellikle seçilmiş gibi görünen insanlar toplanmıştı: Erkeklerin arasında, şişman, kel olanlar çoğunluktaydı; bayanların arasında ise ileri yaşlarda, az ya da çok itici bir biçimde dekolte giyinmiş olanlar sayıca çoktu. Kırmızımsı, sarımtırak deriyle kaplı çıplak sırtları, omuzları, kolları her yerde görmek mümkündü. Locaların kenarlıklarında, çiçek buketlerinin ve şeker kutularının yanında, göğüsler uzanmış bekliyorlardı ve bu çıplaklıklarında, tıpkı çirkinliklerini göstermekle acındırabilmeyi isteyen dilencilerin övüngen tavırlarını andıran bir şeyler vardı. Aynalar, tüm bu yağlı etin yoğunluğunu, gerçek üstü bir biçimde çoğaltarak artırıyor, bu yansımalar, aynaların yine sayısız yansımayla çoğaltttığı beyaz ışıkta eriyordu.

Beyazlar içerisindeki kanatlı kadın, edepsiz şarkılar söylüyor, erkeklerin şehvet duygularını uyandırarak olduğu yerde sallanıyordu; ancak kadınların da coşarak omuzlarını oynattıkları, sırtlarında zevk ürpertilerinin dolaştığı görülebiliyordu. Üniversite öğrencilerinin askere gönderilmelerinin tasarlandığı, devrim yanlısı insanların sürekli arttığı ve tanınmış soylulardan birisinin oğlunun bir anarşistin attığı bomba konusunda olumlu konuşabildiği Rusya ile ilgili, bu babaların ve annelerin ne ve nasıl şeyler düşünebildiklerini hayal edebilmek olası değildi.

Bunları düşünürken, Samgin bir anlığına kalkıp öfke dolu sözlerle bağırabileceğini sezdi ve hatta, onlarca şaşkın, korku dolu

yüzün dönüp ona nasıl bakacağını da görür gibi oldu. Ancak Klim, o anda, sesinin sıra dışı bir güce sahip olması durumunda bile bu insanların vahşice kükreyişleri, sağır edici el çırpışları arasında eriyip yok olabileceğini düşündü.

Klim, oldukça yüksek sesle: "Şu delileri, itfaiye hortumuyla sulamak gerek," diye söylendi; Varvara, ayakta durmuş bir halde:

"Alkış tuhaf... Tıpkı Yermolova'nın alkışlanması gibi. Bak o bir kuğu gibi..." diyordu.

"Yürü," diye yanıtladı Samgin.

Sokakta, insanları ve atları yutarcasına yoğun bir kar yağıyordu; beyaz kar taneleri anında Varvara'nın küçük şapkasının, omuzlarının rengini değiştirdi. Samgin'in görmesini engelledi. Biri onu sertçe itti.

"Pardon... ha, siz misiniz?"

Samgin'i duvara yapıştıran, Lütov, paltosunun önü açık, şapkası başının arkasına kaymış bir halde yüzüne doğru yaklaşarak:

"Şu bakanı, Bogolenov'u yani, öldürmüşler, ha!" diye fısıldadı.

Lütov, sesini yükselterek:

"Akşam yemeği yiyelim mi?" diye öneride bulundu. "Kapalı bir oda tutar, konuşuruz... Yegor!"

Lütov, kolunu kaldırdı ve küçük kızaklara koşulmuş bir at, bir kar yığını içinden gelerek anında önünde bitiverdi; Lütov Samgin'i iterek kulağına fısıldadı:

"Karpov, papazın oğlu..." "Yegor, Testov'a gidiyoruz! Varvara Kirilovna, siz kocanızın dizleri üzerine oturacaksınız."

Lütov, Varvara'yı kaçırıyormuşçasına çok acele hareket ediyordu; Samgin kızaktan düşmemek için Lütov'a sarıldı; şaşkınlığından susuyordu. Düz yola çıktıklarında, arabacı, boynunu çevirerek alçak sesle:

"Vladimir Vasilyiç, bir polis anlattı, öğrenciler bakanı öldürmüşler," dedi.

Lütov, dirseğiyle Klim'i iterek: "Hadi oradan? Hangisini?" diye hızlıca, korkulu bir tavırla sordu.

"Galiba kendi bakanlarını."

"Ne diye?"

"Kim bilir onların işini."

"Sence neden?"

"Ayaklanıyorlar. Öğrenciler, acemi askerler, onlar sürekli..."

"Ah keratalar... Hadi sür, çabuk!" diye emretti Lütov.

"Yaşlı mıydı?" diye sordu Varvara.

Lütov, neşeli ve yüksek bir sesle: "Çok da değildi," diye yanıtladı.

Restoranın kapalı odasında, Lütov ellerini ovuşturarak Varvara'ya:

"Çığa balığı kroketi? Tuzlu turtalar?" diye sordu.

Sonra ikonlardaki aziz görünümlü yaşlı garsona dönerek:

"Duydun mu Makariy Petrov? Bir de diğer şeylerden getir, gerektiği gibi, dürüstçe ve çabucak!" dedi.

Garson gider gitmez, Lütov, Klim'in omzuna vurdu ve alçak sesle konuşmaya başladı, konuşurken yüzünü ekşitip buruşturuyor, gözleri fır dönüyordu:

"Ne o, siz Marksistlere, halkçılar nasıl da bir komplo kurmuşlar ama? Artık emin olabilirsiniz, gençlik peşlerinden gidecek, eve-et! Olayın özü, bakanın öldürülmesinde değil; yarın başka biri yerine getirilir, tıpkı Mordvinlerin putlarını yapmaları gibi; konu, gençlerin konuşanların peşinden değil de, iş yapanların ardından gitmesi olacak, evet!"

Samgin, ciddi bir tavırla: "Devrimci hareketler, terör yolunu yine seçerse," diye başladı ama Lütov sözünü kesti ve:

"Seçti bile. O yolla gidecek! En kestirme yoldur o..." dedi.

"Kargaları unutmayın..."

"Çekinmeden uçan ve harika bir biçimde yaşayan kargalardan söz ediyorsunuz. Saygıdeğer efendim! Kavga etmek kolay, beklemek ise güç bir iştir."

Varvara, düşünceli bir tavırla kendini aynada inceleyerek: "Fazlasıyla gürültülü konuşuyorsunuz," diye uyardı.

Bakanın öldürülmesine şaşıran ve bu olaya kaçınılmaz bir biçimde yaşamı güçleştirecek ve kargaşaya yol açacak bir şeymiş gibi bakan Samgin, bununla ilgili olarak Lütov'la nasıl konuşması gerektiğine henüz karar vermemişti; Lütov ise o anda, doğal ol-

mayan, neredeyse alaycı bir coşkuyla, tuhaf, sitemli bir ses tonuyla konuşuyor ve Klim'i sinirlendiriyordu.

Klim: 'Belki de bu olay onun parasıyla düzenlenmiştir...' diye düşündü ve kendini tutamayarak:

"Bu olaydan kendi çıkarınıza yarayacak bir olay gibi söz ediyorsunuz..." diye söylendi.

Varvara'yı iten ve özür dilemeyen Lütov, Klim'e doğru atıldı, ağzını açtı ancak tam o sırada gürültülü bir şekilde onu öptü ve besbelli söylemek istediklerinden daha farklı şeyler söyledi:

"Ben ülkemin yurttaşıyım ve burada olup biten her şey..."

O sırada içeriye, ellerinde kap kacakların ve mezelerin dizili olduğu tepsilerle garsonlar girmişti. Lütov, sözünü kesti ve Klim'e göz kırptı:

"Arabacı da nasıldı ama?.. Tavşandan nasıl söz etti, ha! Buyrunuz, Varvara Kirilovna!"

Akşam yemeğinde yiyecekleri, votkayı kasılırcasına yutarken konuşan yalnızca Lütov'du. Samgin, onun çıkar konusundaki sözünden sonra daha da içerlemişti. Varvara isteksizce yemeğini yiyor, Lütov'un her çığlık atışında başına bir darbe yiyecekmişçesine omuzlarını kaldırıyordu. Klim, karısının hâlâ Omone'un göz kamaştırıcı salonunda kaldığını fark edebiliyordu.

"Evet kaybettiler işte," diye tekrarlıyordu Lütov, kızdırmak istercesine.

"Bana kalırsa, işçi hareketlerinin ivme kazanmakta olduğu bu günlerde," diye başladı Samgin; Lütov, önündeki tabağı iterek yavaşça ve keyifle:

"Haydi? Haydi, neymiş o?"

Birden yüzünü yaşlı birisi gibi buruşturdu ve tüm vücuduyla titrerken ellerini ovuşturarak sessizce gülmeye başladı; göz çevresindeki kırışıklara saklanmış olan gözleri Samgin'i tıpkı sinek gibi gıdıklıyordu. Bu gülüş, Varvara'nın bıçağını ve çatalını bırakmasına neden oldu; başını iyice eğerek dudakları yakıcı bir şeyle yanmışçasına aceleyle dudaklarını silmeye başladı. Samgin ise Lütov'un, yazlıktaki hayal ürünü yayın balığının yakalanışından sonraki itici ve manalı gülüşünü anımsadı.

Klim: "Neye seviniyorsunuz böylesine?" diye kızgın ama aynı zamanda bozularak sordu.

Lütov: "Ah, değerli dostum benim!" diye yorgun bir tavırla puflayarak yanıtladı. Sonra Varvara'ya döndü:

"İşçi hareketi konuşuyor demek ha? Siz ne düşünüyorsunuz Varvara Kirilovna, ne olacak şu işçi hareketine?" diye sordu.

Varvara soğuk bir tavırla ve şarap bardağını ağzına yaklaştırarak: "Öğrenci hareketi beni ilgilendirmiyor," dedi.

Lütov, yeniden gülme nöbetine tutuldu. Samgin, bu gülüşün kendisini skandal çıkacağı için korkuttuğunu, bu gülüşün bir şeyleri açığa çıkardığını hissediyordu.

Lütov bardağını kaldırarak, "Sağlığımıza!" diye haykırdı; daha sonra da alaycı bir tavırla avutmaya çalıştı: "Evet, evet, işçi hareketi aydınların bazılarında büyük umutlar uyandırıyor, bunlar, bilmiyorum... ne istiyorlar! İşte bay Zubatov da aydın bir kişi; onun istediği, işçilerin patronlarıyla dövüşmeleri, Çar'a ise dokunmamaları. Bu, siyasettir! Geleceğin önderleri aydın kesimdir..."

Varvara, Lütov'a korku dolu gözlerle ve şaşkınlığını gizlemeden bakıyordu. Lütov birden sarhoş olmuştu; şaşı gözleri hareketliliğini yitirdi, genç adam kasılmaya başladı, parmaklarıyla çatalını yakalamaya çalışıyor ama başaramıyordu. Yine de Samgin bu ani sarhoşluğa inanmıyordu. Lütov'un bu birden sarhoş olup, birden ayılma numaralarına yabancı değildi. Ayrıca bu tüccar giysili adamın şaşı gözleri dışında hiçbir şeyin, bir zamanların öğrenci Lütov'unu andırmadığını, konuşma biçiminin bile değiştiğini, eskisinden farklı olarak, kilise Slavcası sözcükler kullanmadığını, başkalarının sözlerinden alıntı yapmadığını, Moskova ağzıyla ve halk diliyle konuşmaya başladığını fark ediyordu. Tüm bunlar kurnazca bir oyunun kanıtı olmalıydı.

"Eveet," diye konuşuyordu Lütov, "tabancalar konuşmaya başladı. Yamburg'taki üçlü intiharı duydunuz mu? Bir öğrenci, kursiyer bir kız ve bir subay. Subay," diye yineledi Lütov, vurgulayarak. "Bunu bir aşk öyküsü olarak değil, romantizm olarak anlıyorum. Onlardan sonra bir öğrenci daha başına bir kurşunla, Rusya'nın farklı iki ucunda..."

Lütov sesini alçaltarak devam etti:

"Pozner ya da Pozern diye adından da anlaşılacağı gibi yabancı bir öğrenci geçenlerde tren vagonunun penceresinden safça 'Yaşasın devrim!' diye bağırmış. Onu askere gönderiyorlar, işte buyrun! Bizim dâhiyane yönetimimiz kendisinin kavrayabileceği dile, bu haykırışı nasıl çevirebilir dersiniz? Budalaca bir yönetim bizimki; bu yönetimin kendisine söylemesi gerekiyor ki..."

Varvara kalktı, Samgin minnetle ona doğru başını eğdi:

"Evet, bizim gitmemiz gerekiyor..."

"Çılgın bir ülkede yaşıyoruz," diyerek fısıldadı Lütov, son olarak. "Çılgınlardan da çılgın."

Sokağa çıkar çıkmaz, Varvara tiksinerek konuşmaya başladı:

"Aman Tanrım bu nasıl bir insan! Midemi bulandırıyor. Şu garson bayağılığı ve şu gülüşü! Ona nasıl dayanabiliyorsun, neden onu iyice azarlamıyorsun?"

Varvara'nın sözlerinde Samgin aşırı bir tepki sezmiş ve ona yanıt vermemişti. Evde karısı yine Lütov'la ilgili konuşmaya başladı:

"Anlamıyorum, bakanın öldürülmesine sevinmiş mi yoksa korkmuş mu?"

Ancak görüldüğü kadarıyla bunu anlamayı çok da gerekli bulmuyordu ve hemen:

"Alina için büyük paralar harcadığını söylüyorlar," diye ekledi.

Samgin, karamsar düşüncelere dalmış bir halde: "Olabilir," diye homurdandı. Varvara yatağına gizlenip iç geçirerek: "Ama ne kadar da güzeldi Alina!" diye söylendikten sonra sustuğunda Klim sevinmişti.

Samgin kendini meydanda durmakta olan sokak lambasına benzetse yeriydi; insanlar sokaklardan aceleyle, saçmakta olduğu ışığın dairesine girip koşuşturarak çıkıyor, biraz bağırdıktan sonra ona kendi hiçliklerini gösteriyor ve sonra da yok olup gidiyorlardı. Bu insanlar artık ne yeni ne de ilginç bir şey getiriyor, yalnızca belleğindeki tanıdık, kitaplarda okuduğu ya da yaşamın kulağına fısıldadığı şeylere canlılık katmakla yetiniyorlardı. Ancak bakanın öldürülmesi canının sıkılmasına neden olan beklenmedik bir durumdu. Bu olaya yaklaşımı olumsuz olsa da, bu konuda na-

sıl konuşması gerektiğini kafasında bir türlü belirleyemiyordu.

Lokantaya gittikleri sırada, Klim, Lübaşa'nın üç hafta kadar önce Petersburg'a gittiğini anımsamıştı; şimdi de yatağında yatarken, bu genç kızın iyi niyetinden ötürü suikasta karıştırılmış olabileceğini düşündü. Onun gibi iyi niyetli insanlar her şeyi yapabilir ve genellikle bu kişiler gizemli, normal olup olmadığı tartışılabilecek bireylerdir. En azından iradesi sağlam olmayan kişilerdir. Örneğin Mitrofanov, normal bir insandır, ne iyi ne de kötü. İş için taşraya bir yerlere gitmiş olması ne kötü. Mişa amca da hastanede hapishane romatizmasını tedavi ettiriyor. Bu adam ve Lübaşa istenmeyen kiracılardı; Varvara'nın bunu anlayamaması tuhaf. Genel olarak o, insanları kendine özgü bir biçimde algılıyor.

Varvara'nın Somova'ya davranışı sürekli aynı değildi; bazen neredeyse âşıkmışçasına, ona şefkatle bakıyor, Lübaşa'nın hapishanedeki tutuklulara giysi dikmesine yardım ediyor, siyasal içerikli Kızılhaç örgütüne bağış toplamaya yoğun çaba gösteriyordu. Ama birden alaycı bir tavırla:

"Siz, Lübaşa, yaşamınız boyunca sürekli böyle iyilik meleği rolü oynamayı sürdürecek misiniz?" dedi.

Bu konuşmadan sonra Varvara, Lübaşa ile karşılaşmaktan kaçınıyordu. Samgin ne dostluklarının ne de görüş ayrılıklarının nedenleriyle ilgilenmezdi, ancak bir gün Varvara'ya:

"Somova'ya bakışın nedir?" diye sordu.

Varvara, düşünülmüş ve önceden kararlaştırılmış gibi düşüncesini söyledi:

"İyi yürekli gerçek bir Rus kızı, mutlu olmadan da huzurlu yaşamayı bilenlerden." Başka bir kez, Varvara şöyle demişti:

"Bazen bana bu genç kız, okumamış ve toplum için bir şeyler yapıyor olmasa, iyi yürekliliğinden dolayı yoldan çıkmış bir kadın, hatta sokak kadını bile olabilirmiş gibi geliyor; herhalde şöyle şarkılar uydururdu:

Severdi beni annem delicesine,
Beni, bakmaya kıyamadığı kızını;
Kızı ise karanlık bir sonbahar gecesinde
Kaçıp gitti, sevgilisiyle,"

Bunları düşünceli ve ciddi bir tavırla söyledikten sonra Varvara:

"Bunun gibi şarkıları ve Marusya Zehirlenmiş şarkısını zaten düşkün kadınlar uydurur öyle değil mi?" diye sordu.

"Bir bilgim yok," diye yanıtladı Samgin.

Ardından Klim yine Petersburg'daki komplo ile ilgili düşüncelere daldı; neydi bu: kendi hesabını görmek isteyen tek bir kişi mi yoksa harekete geçmeyi kararlaştırmış Narodniklerin "sözlerden eyleme geçişleri" mi? Klim manevi açıdan kabul edilemez olduğunu düşündüğü terörün uygulamada da, 20 yıl önce görülmüş olduğu gibi, bir anlam taşıyamayacağı düşüncesiyle uyudu. Bakanın öldürülmesi olayının tüm sağduyulu insanları kızdırması kaçınılmazdı.

Ancak sabahleyin patronun odasına girdiğinde, adam onu coşkulu sözlerle karşılamıştı:

"Okudunuz mu kardeşim? Bogolepov'u vuran bir çocukmuş. İşte hükümetimizin bizi soktuğu durum. Fazlasıyla yeteneksiz insanlar! Kahve içer misiniz? Kendiniz doldurun."

Samgin ciddi bir tavırla kahve yapmaya başladı. Bu durum ona susma hakkı tanıyordu. Patronu hiçbir zaman onunla siyaset üzerine konuşmamıştı ve Samgin bu adamın genelde siyasete eğilimli olmadığını, liberal avukatlardan uzak durduğunu biliyordu. Ama şimdi işte bu adam şunları söylüyordu:

"Bu olayın gençlerin katliamına verilmiş olan bir yanıt olarak algılanması gerekir. Öğrencilerin askere alınmaları, I. Nikolay dönemine dönüştür..."

Patron elli yaşlarında yapılı bir adamdı; büyük, ağır gri şapkaya benzer kıvırcık saçları vardı. Kalın kaşlıydı; bu kaşları, tıpkı bir kadınınki gibi tiksintiyle bükülmüş parlak dudakları, kahraman rolündeki oyuncuların yüzünü andıran tıraşlı çehresine fazlasıyla yakışıyordu. Elmacık kemiklerinde koyu kırmızı ince kılcal damarlar görünüyordu. Gözlerinin altındaki deri biraz çekilmiş ve belirsiz ifadeli gözlerini daha çok ortaya çıkarmıştı. Bu adam tıpkı bir boğa gibi başını biraz öne eğerek dolaşır, törensel bir havada görkemli karnını taşır, sol eli daima köstekli saatinin zincirindeki süslerle oynardı; sağ eli alışkın bir hareketle havada kal-

kıp iner ve geniş avucu küçük bir balık gibi hareket ederdi. Kolları vücuduna oranla uzun, avuçları ise çirkin denecek kadar yassıydı. Bu adam işine çok düşkün biri olarak tanınır, "Strelna" ve "Yar" lokantalarında içki alemi yapmayı severdi. Her yıl Paris'e giderdi. Eşinden çoktan boşanmıştı ve büyük, soğuk dairesinde tek başına yaşıyordu. O evde güneşli günlerde bile tozlu bir alacakaranlık, sinmiş sigara kokusu ve ağır bir hava vardı. Kasvetli çalışma odasında bu hava daha da yoğundu ve buradaki iki dolap, kalın kitapların dünyasına açılan pencereler gibiydi; gerçek pencereler ise ağaçların arasında ilginç, ufacık bir kilisenin saklanmakta olduğu dar bir bahçeye bakıyordu. Patron şiir okumayı sever, sıkça Natson'un şiirinden bir dizeyi yinelerdi: "Bizim kuşağımız gençliğini tatmamıştır"; ama özellikle Golenişev-Kutuzov'un karamsar lirizmine vurgundu. Daha geçenlerde Samgin'e şöyle demişti:

"Ben kardeşim, yalnız bir adamım ve kendi oyununu oynamış, bitirmiş birisiyim."

Bugün ise işte bu adam sigarasıyla orkestra yönetir gibi şunları söylüyordu:

"Biz neyin nesi olduğu bilinen ve bu toplum için çalışan kişileriz..."

Sesi tıpkı sigarasının dumanı gibi kıvrılıyordu.

"Fabrikamızın kazanı henüz geniş değildir ve Rus köylüsünü iyice pişirip bir proletere dönüştürerek, devlet için önem taşıyan konulara duyarlı hale getirinceye dek daha çok beklememiz gerekecek... Yaşama iradesine sahip kuşağınızın tutuculara karşı aktif bir etkinlik göstermesi doğaldır..."

Patron sigarası bitinceye kadar konuşmasını sürdürdü; Samgin onun kendisini bir şeylere ikna etmeye çalıştığını sandı, ancak bunun ne olduğunu bir türlü çözemedi.

Klim patronla birlikte mahkemeye gitti, orada avukatlar ve memurlar suikast konusundan önemsiz bir olay, sıradan bir cinayet gibi söz ediyorlardı; olayın teselli edici tek yönü, neredeyse herkesin bu olayın kişisel bir öç alma girişimi olduğu konusunda birleşmesiydi. Magnit gibi sıra dışı soyadı taşıyan kızıl, dişlek, gürültücü ve Samgin'in gözünde bir İngiliz'in başarısız karikatürünü

andıran bir avukat, yüksek sesle ve utanmaz bir tavırla, sözcükleri tek tek söyleyerek:

"Tek başına yapılan bir girişim olarak, bu olayın hiçbir anlamı yok," diyordu.

Birkaç gün sonra, Samgin, Moskova'da sağduyulu insanların var olmadığından iyice emin oldu. Çünkü bakanın öldürülmesinden öfke duyan hiç kimseye rastlamadı. Öğrenciler sokaklarda zafer kazanmış tavırlarla dolaşıyordu. Yalnızca Preys'in derneğinde olayı endişe ile karşıladılar; elleri titreyecek kadar coşmuş olan Zmiyev bağırıyordu:

"Bu iğne, Şçedrinskiy domuzunu kudurtacaktır, o kadar."

Bu adam, her zamanki gibi köşede kollarını dizlerine dayamış bir halde oturan ve kendisine kaşlarını ve dudaklarını oynatırken "hım" diye ses çıkararak aşağıdan bakan Redozubov'a bağırıyordu. Berendeyev de onun üzerine atılarak ve adeta Redozubov'un alnını kendi parmağıyla delmek istercesine:

"Denir ya: kılıcı alan..."

"Ama onlara şöyle denilmiş: dünyayı değil; kılıcı," diye düşmanca yanıtladı Redozubov.

Tarasov ona: "Çaresizliğin neden olduğu bir davranış, olumlu sonuçlar getirmez," diye uyarıda bulundu.

Daima nezaket sahibi olan Preys bile onunla bir vahşiyle konuşur gibi konuşuyordu:

"Yoksa siz hâlâ terörün, eski bir hastalığın ev yapımı ilaçlarla tedavi etme çabasından başka bir şey olmadığını anlamıyor musunuz? Bize önderler, yüksek manevi kültür sahibi insanlar gerek, köy Şamanları değil..."

Redozubov "Hım," dedi ve somurtarak:

"Geleceğin önderlerini er yapıyorlar, bunun ne anlama geldiğini anlayabiliyor musunuz siz? Bu demektir ki, onlar orduyu devrimcileştiriyorlar, bu demektir ki, hükümet ülkeyi anarşiye götürüyor. Bu mu istediğiniz?" dedi.

Bu konuda Samgin için her şey, yalnızca eskiden kötülüğe kötülükle karşılık verilmesine tepki gösteren adamın terörü savunması dışında, tanıdıktı. Evet, burada konuşan insanlar herhalde sağduyulu insanlardı, ama Samgin onları bir şekilde aşmış olduğu-

nu hissediyor ve bu insanların, hiçbir yere hareket etmeksizin sözcüklerin içinde dolanıp durduklarını, giderek daha çok endişe yaratmaya başlayan yaşamın bir kenarında kaldıklarını seziyordu.

Lübaşa yıpranmış, hasta, gözleri kızarmış ve yüksek ateşle geri dönmüştü. Öksürerek, aksırarak hırıltılı bir sesle Kazan Katedrali'nin önünde yapılan yürüyüşü anlatıyor, polisin ve Kazakların göstericileri ve izleyenleri coplayışlarını coşkuyla aktarıyordu.

Lübaşa, kollarını yukarı kaldırarak: "Bir düşünün, bu sarhoş ayak takımı girişe doğru atıldığında hiç kimse kaçmadı, hiç kimse! Dövüştüler, hem de nasıl! Canlarım benim," diye bağırdı. "Ne insanlar gördüm ben! Strure'yi Tugan-Baranovskiy'i, Mihailovskiy'i gördüm, Yakuboviç'i de..."

Lübaşa, coşkusu hiç azalmadan, Petersburg Üniversitesi'nde bir grup öğrencinin: "Üniversite bilim içindir, defolsun siyaset" sloganıyla öne çıktıklarını anlattı.

"Buna da mı seviniyorsun?" diye sordu Samgin, gülümseyerek.

Genç kız: "Üzülmediğimi var say," diye şaşırmış gibi yanıtladı. "Biliyor musun, her şey daha anlaşılır olmaya başlıyor: Kim, nereye, neden."

Klim'in Bogoletov'la ilgili sorusuna Lübaşa şöyle yanıt verdi:

"Ah, evet... Karpoviç'in idam edilmeyeceğini, Sibirya'ya sürüleceğini söylüyorlar. Suikastın yapıldığı gün Pskov'daydım. Petersburg'a döndüğümde ise bu olaydan artık söz edilmiyordu. Aman Klim, Petersburg'da nasıl da yaşıyorlarmış!"

Coşkusu, tanıdıkları anlatmaya başladığında dinmişti.

"Lidiya din tarihi okuyor, bununla ne yapacak anlamadım. Rahibe gibi yalnız yaşıyor, opera ve konserlere gidiyor."

Biraz sustuktan sonra Lübaşa hüzünle ekledi:

"O hep güç biriydi, şimdi ise onu anlamanın olanağı yok. Sürekli konuşulması gerekenler yerine, ilgisiz şeylerden söz ediyor. Bir melek gibi giyinerek elbisesine kanat takan ve herkesin önünde: 'Dünyada olmayan şeyi isterim,' diye bir şiir okumuş olan bir bayan şaire karşı hayranlık duyuyor. Makarov da hayranlık duyuyor, ancak daha farklı ve Lidiya ile ikisi tartışıyor, ama hangi konuda? Bilmiyorum. Makarov burada bir tartışma yaşamış; pro-

fesörüne asistanlık yaparken, profesör bayan hastasıyla ilgili seviyesiz laflar etmiş. Makarov ameliyattan sonra ona kaba şeyler söylemiş ve birlikte çalışmayı reddetmiş."

"Ne şövalye ama," diye alayla söylendi, Varvara.

Klim: "Alacakaranlık bir adam," diye mırıldandı. "Onlar âşık mı, Makarov ve Lidiya?" diye sordu.

"Ah, hayır!" diye hızlıca yanıtladı Lübaşa.

"Onlar nerede aşk nerede! Onlar öylesine... bilge kişiler ki. Ancak orada bir düğün olmuştu; Lida, Primirova'nın evinde yaşıyordu ve bu kadının yeğeni, kilise malzemesi satan bir tüccarla evlendi. Öylesine ürkütücü bir evlilik ki, tam Schopenhauer'a göre: Gelin yapılı, öylesine güzel ki, Valkiriya gibi; damat ise kısa boylu, kel, solgun yüzlü, sakalı Varavka'nınkine, gözleri azizlerin gözlerine benziyor, ancak küçük meşe ağacı gibi sağlam bir adam. Kırk yaşlarında."

Samgin, gülümseyerek: "Marina'nın Kutuzov ile aşk yaşadığından haberin var mı?" diye sordu.

"Ne?" diye şaşkınlıkla bağırdı Lübaşa. Ancak Klim onaylayarak başını eğdiğinde sesini uzatarak: "Ne aptal kadın!" dedi.

Kızgınlığı Samginleri güldürmüştü.

"Anlamıyorum, neden gülüyorsunuz?" diye çıkıştı Lübaşa. "Kilise malzemesi satıcısı ile evlenmeye mi?.." Samginlerin gülmeye devam ettiğini görünce de: "Aman, siz de!" diye söylendi.

Lübaşa, anlatmaktan yorulunca odasına gitti. Varvara bir sigara yaktı, gözlerini kapattı, sonra iç geçirerek:

"Onun için her şey ne kadar da basit!" dedi.

Samgin kalktı ve odanın içerisinde yürürken Turoboyev'in sözlerini anımsadı:

"Rus üniversitelerinde okumazlar, sorumsuz davranışların şiirselliğiyle uğraşırlar," dedi.

Varvara, gülümseyerek: "Aşçımız, öğrencilerden bir kısmının açlıktan, bir kısmının ise hükümete olan dostluklarından ayaklandıklarını söylüyor," diye söze başladı. "Bakan olsaydım, diyor, herkesi belirli bir menü ile beslerdim, hem zenginleri hem de yoksulları, tok olanların ayaklanmaları için bir neden yoktur. Bir de

şaşırtıcı bir kanıt getirdi: Dilenciler tok ve ayaklanmıyorlar."

Samgin, dolaşmayı sürdürerek: "O alkoliktir," diye anımsattı; Varvara ise çok alçak bir sesle:

"Biliyor musun, bir insanın yetmiş yıl yaşaması, çok görmüş olması ve her şeyin onda ne olduğu belli olmayan vahşice düşüncelere, aptalca atasözlerine dönüşmesi ürkütücü geliyor..." dedi.

Samgin: "Atasözleri aptalca değildir," diye otoriter bir tavırla savundu. "Özlü sözlerle düşünmek halka özgü bir şeydir," diye sürdürdü ve birden alındı: Karısı onu dinlemiyordu.

"Aşçımız öğrencileri hiç sevmez. Onların askere alınması değil, Sibirya'ya sürülmesi gerektiğini bana kanıtlamaya çalışıyordu. 'Bunlar askerlerin beynini yıkayacaklar, Tanrı'ya inanmayın, Çar ailesine saygı duymayın, diye. Kafalarında bir karmaşa var, onlar ise bunu akıl zannediyorlar.'"

Bitmemiş sigarayı söndürerek Varvara kalktı, kocasının koluna girdi ve onunla birlikte yürümeye başladı.

"Hayır özlü sözlerle düşünmeyi sevmem. Sevmem. Sen bir gün aşçının, Mitrofanov ile konuşmasını dinle."

Klim: "Öyle mi?" diye belirsiz bir biçimde yanıtladı.

"Sevgili Klim," dedi, Varvara eşine sarılarak "yaşamın giderek çok... tuhaf olmaya başladığını sen de düşünmüyor musun?"

"Ben yatma zamanı geldiğini düşünüyorum, yarın yığınlarca işim var..."

Samgin'in, karısının kendisiyle felsefi bir konuşma yapmak istediğini hissederek bundan çekinmesi ilk değildi. Varvara'nın hangi konuda konuşmak istediğini kestiremiyordu, ancak bu konuşmanın onu hiçbir biçimde hoşnut etmeyeceğinden emindi.

Klim: "Yaşamı ve diğer konuları başka bir zaman konuşuruz," dedi ve Varvara'nın hüzünlendiğini fark edince de omzunu okşayarak ekledi: "Yaşam üzerine, dostum, salim kafayla konuşmak gerek; Lübaşa'nın haberlerinden sonra değil. Struv'dan ve diğerlerinden, Tanrı'nın havarilerinden söz eden bir dini bütün gibi söz ettiğini duydun mu?"

"Evet," diye yanıtladı Varvara, gülümseyerek; ancak başka yana, ay ışığıyla aydınlanmış pencereye doğru bakıyordu.

Üç hafta kadar sonra, Samgin, ilkbaharın erimiş kar sularının çamurlaştırdığı yolda tıpkı kurulu oyuncaklar gibi otomatik bir biçimde bacaklarını hareket ettirerek koşan iki kızılımsı atın çektiği posta arabasıyla yol alıyordu. Kışlık ekinlerin çok az yeşerdiği tarlaların yakınından geçiyorlardı; verimli olmayan Tver çevresinin toprakları, yağmurlarla bembeyaz renge dönüşmüş molozlarla doluydu.

Arabacı, kamçıyla tarlayı göstererek: "Buradaki tahılları yabani ot bozuyor, kahrolsa ya bu ot," diye söylendi. Omzunun üzerinden müşterisine bakarak: "Bu zararlı bir ottur, sarı çiçekleri vardır," diye açıkladı.

Samgin: 'Benimle başka bir ülkeden gelmişim gibi konuşuyor,' diye düşündü.

Pazar günüydü, tarlalar ıssızdı; yalnızca şurada burada sarı gagalı ekin kargaları dolaşıyor, tarlaların arasındaki görünmeyen patikalardan yine kuşları andıran küçücük insanlar farklı yönlere doğru ilerliyorlardı. Yırtık koyun derisi gibi görünen bulutların ardından, güneş, arada bir, kararsız ve kısa süreliğine görünüp kayboluyor, gölgelerin kopuk incecik parçaları, çalıların çıplak dallarıyla kızılağaçların gri dallarında asılı kalıyor, nemli toprakların üzerinde sürüklenerek ilerliyorlardı. Manzaranın kasvetli tekdüzeliğinden sıkılan Samgin, arabanın içinde uykulu ve gevşemiş bir halde sallanıp duruyordu; düşünceleri arabanın sarsıntılarıyla dağılmış gibiydi, yalnızca hangi yazarın olduğunu anımsamadığı hüzünlü bir öykü ısrarla kafasında dolaşıp duruyor ve Klim, yaşamının anlamını bulmak için uğraşan, ancak arayışları sonuçsuz kalan ve evine dönünce daha da büyük anlamsızlıklarla karşılaşmış olan bir adamın halini düşünüyordu. Küçük valizi de yerinde hopluyor, bacaklarına vuruyor, ancak Klim yerini değiştirmeye üşeniyordu.

İnce gövdeli, gri kızılağaç koruluğuna girdiler; çevrede bataklığın, çürüyen yaprakların ekşi kokusu duyuluyordu; arabanın altında bir şeyler çatırdadı, araba arkaya ve yana yattı, Samgin savruldu. Atlar anında durmuştu. Samgin, dirseği ve omzuyla yere

çarptı, ayağa fırladı ve kızgınlıkla:

"Ne yapıyorsun sen kahrolası..." diye haykırdı.

Orta yaşlı, köse kır sakallı, ince yüzlü arabacı acele etmeden oturduğu yerden indi, arabanın altına baktı ve gülümseyerek:

"Yay ortadan kırılmış, benim bir suçum yok beyefendi, demir taşıyamamış," dedi.

Çevredeki her şey gibi suskun ve somurtkan olan arabacı, başındaki yıpranmış şapkasını düzeltti, kemerini daha da sıktı ve rahatlatan bir tavırla:

"Bu önemli bir şey değil; buradan Tarasovka bir buçuk verstten daha uzak değil, oraya varınca demirci işimizi bir dakikada çözer. Siz yürüyerek gidersiniz," dedi ve atlarını birkaç adım geri çekerek: "Hey, hey, canlarım," diye neşeyle haykırdı.

Oturulacak yerin altından bir balta çıkardı, üç vuruşta bir kızılağaç fidanını kesti ve dallarını temizlerken devam etti:

"Orada bir demirci var, adı Vasiliy Mikitiç, Moskova'da bile bulunmaz bir ustadır, olağanüstü zeki bir insandır..."

"Yürüyecek miyim yani?" diye sordu Samgin.

"Tanrı sizi korusun! Yetişirim size."

Atlar, tunçtanmış gibi hareketsiz duruyorlardı, ancak arabacı yine de onlara:

"Uslu durun, kuşlarım!" dedi.

Samgin, yerden bir dal parçası aldı ve ağaçların arasından kurnazca dolanan yolda yürümeye başladı. Klim, yürüyor ve lise ile üniversitede on dört yıl boyunca okuduğunu, çukurlu yollarda, kötü atların koşulduğu rahatsız edici arabalarda, yarı vahşi arabacılarla dolaşacak olduktan sonra bunun pek de gerekli olmadığını düşünüyordu. Kafasında, paltosunun cebindeki madeni para gibi, adımlarının ritmine uyarak:

"Bu yoksul mezralar,

Bu cılız doğa..." sözleri yankılanıyordu.

Her şeyiyle bir toprak beyi olan Grigoroviç, kumarbaz Nekrasov, Zlatovratskiy ve diğer yazarlar gerçekten de halka sevgi olarak algıladıkları bir duygu beslemiş olmalıydılar. Fundalıklar seyrekleşmeye başladı. Yoldan ovaya doğru uzaklaşıyor ve vadinin içine

doğru kayboluyorlardı; ileride bir tepenin üzerinde bir değirmen göründü. Kanatlarını geniş bir biçimde açmış olan bu değirmen, yolu kesmek ister gibiydi. Samgin atları beklerken durdu, nemli bir rüzgârın esintisiyle hareketlenen dalların hışırtısını dinledi, hışırtıya bir çalıkuşunun sesi karışıyordu. Atlar yaklaştığında Klim, kirli tekerleğin arabanın içinde kendi valizinin üzerinde durduğunu gördü.

Arabacı: "Ne olacak ki valize?" diye sordu, Samgin'in bağırması üzerine de, tekerleği oturulan yerin altına yerleştirdi: "Gideceğimiz yere az kaldı," diye söylendi.

Fundalıktan vadinin üzerindeki köprüye ulaşır ulaşmaz, arabacı eyerleri kendine doğru çekti ve atları sert bir hareketle geri çevirdi.

"Tam düşündüğüm gibi; isyan ediyorlar! Ah keratalar..."

Alçak sesle Klim'e dönerek:

"Siz beyefendi, biraz sık ağaçlıklı bir yere gidin, yoksa kim bilir onlar sizi nasıl bir gözle görecekler? Bu yasadışı bir iş, tanıkların bulunmasının istenmediği bir durum," dedi.

Klim'in endişeli soruları üzerine, arabacı, acele etmeden, Tarasovka köylülerinin çoktandır ekmeksiz yaşadığını, çocukları ve yaşlıları dilenmeye gönderdiklerini anlattı.

"Dilenmeye, evet! Ne yiyecek ekmekleri ne de ekecek tahılları var; depoda ise tahıllar öylece duruyor, ekinlik bir miktar istediler olmadı, verilmedi. O zaman da onlar güç kullanarak tahılı almaya karar verdiler, anlayacağınız başkaldırarak. Daha çarşamba günü bu işi yapmak istediler, ancak, yerel yönetici geldi, onları korkuttu. Bir de hafta içi bir gündü, halkı da tam toplayamazsın; bugün ise pazar günü."

Arabacı anlatırken Samgin daha dikkatle baktı ve köyün içerisinden ek depoya doğru kadın, erkek ve çocuklardan oluşan yoğun bir köylü kalabalığının ilerlemekte olduğunu fark etti. İlerlerken pek gürültü etmiyorlardı; çıkardıkları uğultu mide gurultusu gibiydi; önlerinde pek uzun boylu olmayan, geniş omuzlu bir köylü, elinde kalın ip yumağı ile yürüyordu.

Arabacı, iç geçirerek: "Bu Kubasov'dur, kendisi sobacıdır. O burada bütün işlerde öncüdür. Demirciler, sobacılar, marangozlar hepsi de tıpkı fabrika işçileri gibidir. Kanunları takmazlar," dedi;

kanunlara acıyormuş gibi bir havası vardı. "Bu olay sizi geciktirecek," diye ekledi. Bedeninin ağırlığını bir ayağından öteki ayağına geçirdi; o an, ince kemikli yüzünde sıkıntılı bir endişe ifadesi belirdi, yüzü kumaştanmışçasına boynuna doğru uzadı.

Köye yüz elli metre kadar vardı; köy, kıyısında gür fundalıklar bulunan incecik bir çay boyunca uzanıyordu; Samgin bu arada olup biten her türlü şeyi iyice görebiliyor, ancak anlayamıyordu. Samgin'e kalabalık, haç yürüyüşünde olduğu gibi törensel bir havada yürüyor, ancak ikonların ve kutsal emanetlerin çevresindekinden daha sık ve alacalı bir kitle oluşturuyormuş gibi geliyordu. Rüzgâr, Samgin'in olduğu yere kalabalığın sesini ağır ağır getiriyor, hatta bazı farklı sesler duyuluyor ve bir kişinin tiz sesi uğultuyu aşarak kulaklarına ulaşıyordu:

"İrmakov! Kardeşlerim, İrmakov çekiliyor!"

Kırmızı gömlekli, kemersiz, yalın ayak, pantolonu dizlerine kadar kıvrılmış bir adam çitin üzerinden sarkarak sokağa yuvarlandı; kalabalığın önüne doğru koştu ve kollarını havada sallayarak çilekeş bir çığlıkla:

"İrmakov gidiyorsa ben de vazgeçiyorum!" dedi.

Sobacı var gücüyle adama elindeki ip yumağıyla vurdu, adam geriye doğru irkildi, koşarak bahçeye doğru uzaklaştı ve oradan yine histerik bağırışı duyuldu:

"Vazgeçiyorum... doğru değil bu!"

Sobacı, tiz bir sesle: "Yermakov'u getirin," dedi. Sesi sanki Klim'in yanındaymış gibi net duyuluyordu.

"Ne yapmak istiyorlar?" diye sordu Klim.

Arabacı kamçıyla şapkasını kulağına kaydırdı ve karışmış saçlarını kaşıyarak iç geçirdi, elini siper ederek köye bakarken: "Ne yapacaklar ki? Depoyu açmak istiyorlar ama anahtarları yok; böyle bir durumda aslında anahtar gerekli değildir," diye konuşmasını sürdürdü. "Anahtarla yalnızca bir kol hareket etmiş olacak, buradaysa tüm dünyanın gücünü seferber etmesi gerek; hatta çocukların bile." Samgin'in yüzüne meraklı bir gülümsemeyle bakarak: "Çocukları yadırgamazsınız herhalde?" diye sordu.

Samgin yanıtlamadan, iki köylünün, kalın pamuk kumaştan

gömleği dizlerinin aşağısına kadar inen sakallı bir adamı kollarından tutarak yürütmelerini izliyordu. Sakallı, kollarını yere dayayarak kaçmaya çalışıyor ve sakalının hareketinden anlaşıldığı kadarıyla bir şeyler söylüyordu, ancak sesi, kırmızı gömleklinin sakallı adamın üzerine atlayarak:

"Vazgeçecek misin aşağılık ruhlu adam?" diye bağırmasıyla ve yumruğuyla boynuna vurmaya çalışmasıyla kesiliyordu.

Arabacı, arabanın basamağına oturarak ve çizmesini çıkartarak: "Adam nasıl da öfkelenmiş baksana," diye hayranlıkla söylendi. "Adam bu konuda haklı! Böyle bir işi herkesin bir anda yapması gerek, tek vücut gibi."

Çizmesini çıkartınca arabacı ayağına sarılmış olan çuhayı da çözdü ve havayı keskin bir ter kokusu kapladı; Samgin kenara çekildi ancak arabacı onu uyardı:

"Pek de fazla görünmeyin. O yürüttükleri Yermakov'dur. O, buranın yabancısıdır; arı kovanları ve çayın kenarına kurduğu balık ağları var, biliyor musunuz, o tarikatçıdır; Malmonit'tir, tarikat üyesi yani, askere gitmeye karşıdır onlar."

Tarikatçıyı sobacının yanına getirdiler, kalabalık sessizleşti ve sobacının sesi net olarak duyuldu:

"Ne oluyor sana Yermakov? İsa diye tutturmuşsun, kendin ise halkına düşman kesilmişsin. Bak seni bataklığa baş aşağı gömeriz, adi herif!"

Gürültücü, kırmızı yüzlü, kısa boylu bu köylü, parlayan çıplak ince ayaklarıyla insanların çevresinde tıpkı bir sinek gibi koşuşturup duruyor, herkesi itiyor, erkek çocuklara vuruyor ve avazı çıktığı kadar:

"Sıraya geçin ey Hıristiyanlar!" diye bağırıyordu.

Biçimsiz bir yığından oluşan kalabalık, ucu ekmek deposunun duvarına dayanan bir sıraya dönüştü; sıranın başında kapıyı zorlayarak açmaya çalışan kırmızılı sobacı vardı. Sobacı uzamış sıraya doğru döndü, kafalarının üzerine doğru uzun bir halat attı ve havada yumruğunu sarsarak bağırdı:

"Herkes tek vücut sarılsın, ananızı..."

Kendisi de histerik bir biçimde çığlık atarak tehdit savurdu:

"Dürüstçee! Yoksa kollarınızı koparacağım!"

İstavroz çıkaran erkek ve kadın köylüler halata sarılarak tek bir sıra halinde dizildiler ve sokağa doğru geri geri gittiler. Bu görüntü Samgin'e çanın kaldırılışını anımsattı; oradaki gibi burada da insanlar huşu içerisindeydiler; dükkânın kapı kilidine bağlanmış olan halat iyice gerildi. Sobacı istavroz çıkararak bağırdı.

"Üç deyince çek!"

"Hey, herkes tutuyor mu?"

"Haydii, biir!"

"Gözünüz Yermakov'da olsun..."

"İki!"

"Nereye, köpek herif?"

"Üç!"

İnsanlardan oluşan uzun sıra sallandı, halat titredi, duvardan geriye doğru sıçradı ve yere ucundaki demirle ses çıkartarak düştü.

"İşte çok şükür sana Tanrım," diye söylendi arabacı çizmesini giyerken; Samgin'e göz kırptı ve gülümseyerek. "Siz, beyefendi, hiç böyle bir şey görmediniz, değil mi? Depo açılmış, ama nasıl açılmış belli değil. Madem açıldı, herkese paylaştırılmalı değil mi?" dedi.

Arabacı atların eyerlerini düzelterek neşeli bir şekilde sürdürdü:

"Kilidi kırdılar tabii, peki suçlu kim? Çobandan ve sobaların üzerinde yatarak ölümünü bekleyen yaşlı ihtiyar ve karılardan başka tüm dünya, en küçüğünden büyüğüne suçludur. Tüm köyü çocuklar ve kadınlarla hapse atamazsınız, değil mi, beyefendi? İşte asıl mesele bu; ayaklanma yapıldı ama ortalıkta suçlu yok, haydi şimdi gidelim!.."

Dinlenmiş olan atlar canlı bir biçimde yürümeye başladılar; tekerleğin yerine konulmuş olan çıta toprağı çiziyor, arabacı atları yürütürken arada bir bağırıyordu:

"Aman canlarım, koçlarım benim!"

Samgin biraz ötede yürüyor, yüzünü ekşiterek köy içerisinde ellerinde çuvallarla koşuşturan ve birbirlerine bağıran insanlara bakıyor, sokağın ortasında direk gibi hâlâ durmakta olan sakallı tarikatçı Yermakov'u görüyordu. Köye girdiklerinde, arabacı başından şapkayı hızlıca çıkartarak bağırdı.

"Hey, Vasiliy Mitriç!"

Ortalık hemen sessizleşti, insanlar korkmuş gibi bir anda donakaldı. Atlara ve Samgin'e baktılar, daha sonra yavaşça yaklaşmaya başladılar.

"Paylaştırdılar mı?" diye sevinçle soruyordu arabacı; önünde kırmızılı köylü zıplayarak dolanıyor ve aceleyle:

"Kimi getirdin? Onu nereye götürüyorsun?" diye soruyordu.

İki kişi Samgin'e yaklaştı; birisi yapılı, yüzü taşlaşmış gibi bir sobacıydı, öteki ise çingeneyi andıran kapkara bir adamdı. Sobacı öylesine sert soğuk bir biçimde bakıyordu ki, Samgin elinde olmadan arkaya doğru yürüdü ve arabanın arkasında durdu. Arabacı ve kara adam atları eyerlerinden tutarak ileriye yürüttüler, kısa boylu köylü Samgin'e doğru atıldı, gömleğinin yırtık kolunu sıvayarak ve dönmekten yorulmuş bir fırıldak gibi bir sağa bir sola eğilerek yaklaştı.

Adam: "Nereye gidiyorsunuz? Göreviniz nedir?" diye korkuyla soruyordu; sobacı adamı omzundan yakaladı ve bir çocuk gibi öteye fırlattı; adamcağız yerde uzanınca:

"Öteye çekil, İvan!" dedi.

Bu üç sözü, güç bir şeymiş gibi söyledi. Çiçek bozuğu izleri olan yüzü taş gibi pürüzlü görünüyor, koparılmış kaşlarının altından mavimsi gözleri somurtkan bir tavırla bakıyordu. Adam bacaklarını genişçe açarak baş parmaklarını kemerinin arkasına koymuş, iri karnını öne doğru çıkararak sessizce çenesini hareket ettiriyor ve seyrek, kalın telli sakalı hoş olmayan bir biçimde hareket ediyordu. Samgin bu adamın kendisine ne yapmak istediğini sezdi, ancak bir sonraki dakikada ne yapabileceğine ilişkin bir fikri yoktu. Yaklaşık on kadar köylü yanlarına geldi, hepsi de ciddi ve asık suratlıydı.

"Muhtar siz misiniz?" diye sordu Samgin; bir kez daha gelirse yanına tabanca alması gerektiğini düşünüyordu.

"Muhtar tutuklandı," diye yanıtladı köylülerden birisi; sobacı adama baktı, kendi ayaklarının önüne tükürdü:

"Ne yalan atıyorsun? Muhtarımız hasta, kentte yatıyor," dedi.

Hamile bir köylü kadın yanlarından geçerken elindeki çuvalı salladı ve söylendi:

"Oyalanma fırsatı bulduklarına seviniyor budalalar, ne olacak... işi çabucak bitirseler ya."

"Muhtarı ne yapacaksınız ki?" diye sordu sobacı. "Pasaportunuza ben de bakabilirim. Okumuşluğum var. Geçenlerin, yolu düşenlerin pasaportlarını sormamız için emir var," diye anlatıyordu köylü; ancak o sırada başka bir şey düşünmekte olduğu belliydi. "Siz yerel yönetimden misiniz?"

"Ben avukatım."

Sobacı, köylülere bakarak: "Avukat demek," dedi. İçlerinden birisi:

"Demek ki hem nalına hem mıhına," diye homurdandı.

Sobacı: "E, nasıl? Demek, omlet yiyeceksiniz?" diye sordu; köylülere göz kırparak ve neredeyse neşeli bir tavırla: "Beyler mutlaka omlet yerler..." dedi.

Adam cebinden, deri bir tütün torbası ve pipo çıkarttı; pipoyu tütüne daldırdı ve tütünü parmağıyla bastırmaya başladı. Endişeli bir ruh hali içerisinde olan Samgin birden:

"Benden ne istiyorsunuz?" diye sordu.

"Biz mi?" diye sordu sobacı. "Ne isteyeceğiz ki? Biz evimizdeyiz. Bir gereksinimden dolayı bize birisi gelmiş, biz de bakıyoruz."

Yüzünü ekşiterek piposunu tüttürdü; Samgin'e iyice yaklaştı ve kaba bir biçimde:

"Yürüyün," dedi.

"Nereye?"

Sobacı piposuyla sol taraftaki birkaç aksöğüdü göstererek: "Oraya," diye yanıtladı; oradan çekiç sesi ve kalın bir ses geliyordu:

"Üfle, üfle..."

Orada at nallarını çakma aygıtının çıtasında arabacı oturuyor; sütuna sarılmış, ayaklarını sallarken, demirciye bir şeyler anlatıyordu:

"Gel buraya, Kosarev!" diye çağırdı sobacı.

Arabacıyı beş adım kadar öteye yürüttü ve orada bir şeyler konuştuktan sonra demirci:

"Yalan söylemiyorsun değil mi?" diye sordu. "İstavroz çıkart."

Sonra parmağını sallayarak:

"Bak, yoksa!" dedi.

Demirci haşin bir biçimde çalışmaya başladı; örsten demirci ocağına doğru gereksiz koşuşturmalarında, ani ve sert tavırlarında hummalı bir şeyler vardı.

Demirci köşelerde dönerek: "Üfle, vur, at bir kömür," diye kadınsı sesiyle bağırıyordu. Körüklerin yanında, dua eder gibi, yüzü is içinde, yaşı anlaşılmayan bir kadın sallanıp duruyordu.

Fırıncı, demirciden uzaklaşırken: "Acele et Vasya, beyefendiyi bekletme," dedi.

"Kötü işçi, ha?" diye sordu Kosarev, Samgin'e yaklaşarak. "Şimdi verem oldu, eskiden ise öyle yaman bir adamdı ki! Oradaki kadın ise deli doğan kız kardeşidir."

Arabacı konuşmayı sürdürerek ceketinin iç cebinden çavdar ekmeğinin bir köşesini çıkarttı, üzerine üfledi, eliyle okşadı ve yine sevgiyle cebine sakladı.

"Belli oluyor beyefendi, delilerin sayısı çevrede artıyor, her köyde iki üç deli var. Birileri, bu yaşamın kötüleşmesinden oldu, diyorlar, diğerleri delilerin artmasını mutluluk belirtisi olarak görüyorlar."

"Hey, Kosarev, yardım et!" diye bağırdı demirci.

Rüzgâr sayısız bahar bulutunu sürüklüyordu; güneşin yanında bu bulutlar XVIII. yüzyıl saraylılarının peruklarını andırıyordu. Sokaklarda, omuzlarında çuvallarla köylü erkek ve kadınlar koşuşturuyorlardı; çocuklar çevreye çekmeceden düşmüş dama taşları gibi yayılmıştı. Uzun keçi sakallı bir ihtiyar, Samgin'in yanından geçerken:

"Koşuşturuyor keratalar..." dedi.

Samgin, demirhaneden birkaç adım öteye yürüdü ve kendi kendine köylülerden korkup korkmadığını sordu. Korkmuyordu sanki; ancak savunmasız olduğunu seziyor ve demircinin açıkça düşman tavırları karşısında savunmasızlığını ve aşağılandığını hissediyordu.

'Yaptıklarına tanık olduğum için bana böyle davranıyorlar; kilidi kırarak, tahılları çaldıklarını gördüğüm için.'

Samgin, ceza hukukunda bu "dünyevi" davranışın hangi maddeye göre cezalandırıldığını tembelce anımsamaya çalıştı, anımsayamadı; pek düşünmeyi de istemiyordu zaten; kafasını başka düşünceler meşgul ediyordu:

'Sobacı da, tabii ki, tıpkı hamal ve Kazak gibi anarşist birisidir...'

Kosarev, sevinçle: "Hazır işte," diye belirtti. Demirciyi özenle övmeye başladı: "Sağlam yaydan daha da iyi oldu bu yay; ne usta ama!"

Usta elindeki parayı havaya fırlatıp yeniden yakalayarak, kızgın bir tavırla Samgin'e döndü:

"Bir şişe içki almam için biraz daha verin. Hadi git bakalım, Kosarev!" dedi.

Atlar hızla koşmaya başladı, sokaktaki karmaşa dinmişti. Köylü erkek ve kadınlar, arabayı yan gözlerle süzerek, Kosarev'in adlarını bağırışına karşılık sessizce ve isteksizce eğilerek selam veriyor, arabacı ise neşeli bir halde atlarına sesleniyordu:

"Amaan, kuşlarım!"

Ancak köy sınırı dışına çıktıklarında, Klim'e doğru döndü ve:

"Adi bir halk, bunlar!" diye söylendi.

Bu o denli beklenmedik bir tavırdı ki, Samgin hemen "Neden?" diye soramadı bile:

"Nasıl neden!" diye alıngan bir tavırla konuşmaya başladı, Kosarev. "Tahıl çalmak, düzene uygun mu? Hayır, beyefendi, ben keyfi davranışlara karşıyımdır. Kuşkusuz, yemek yemeleri de gerekir, ekin zamanı da yaklaştı. Ancak yine de baştakiler bu olayı öğrenir mi, öğrenmez mi?"

Arabacı elindeki kamçıyı gecenin mavimsi karanlığına doğru salladı ve ilham almış gibi konuşmayı sürdürdü:

"Eğer bu yağmalama ile ilgili yukarıya bilgi verecekseniz, onların başı, şu sobacı. Daha sonra şu kırmızı gömlekli, adı Mişka Vavilov'dur, demirci de öyle. Moseyev kardeşler de vardı... Unutmamak için soyadlarını yazsanız bir yere, ne düşünüyorsunuz?"

Samgin, ciddi bir tavırla: "Kes!" dedi. "Bu beni ilgilendirmez."

Klim kızmıştı, ancak arabacıyı utandırmak için daha anlamlı bir söz söylemek istiyordu.

"Kendi adamlarını ele vermekten utanmıyor musun?"

"Ben buralı değilim ki..."

"Olsun. Bu hoş değil."

"İyi olan ne var ki?" diye onayladı Kosarev. "Böyle de yaşanır mı?"

"Şaşırıyorum," diye devam etti Samgin, ancak arabacı sözünü kesti:

"Şaşırmamak elde mi! Ben bile onların yaptıklarını görünce korktum."

Samgin: "Yeter!" diye bağırdı.

Kosarev: "Nasıl isterseniz," diye söylendi, iç geçirdi ve oturduğu yere daha da gömülerek, kamçıyı atların gövdeleri üzerinde sallarken, ağlamaklı bir sesle ekledi: "Kendiniz gördünüz, beyefendi, ben burada yabancı biriyim. Haydi, haydi canlarım!" diye bağırdı atlara. Bir dakika kadar sustuktan sonra: "Gece, yağmur yağacak," dedi, sonra da kaplumbağa gibi kafasını omuzlarına doğru çekti.

Samgin: 'İşte halk,' diye öfkeyle düşünüyordu. 'İsyankârlar.' Alaycı, ancak isteksizce ve yalnızca sözcüklerle düşünüyor, öfke ve ironi hemen parlıyor ve ufukta görünmeye başlayan şimsekler gibi hemen de yok olup gidiyordu. Doğudan, mavi bulutlar ağır ağır ilerliyor, yolun gri çizgisinin daha koyu görünmesine neden oluyordu; atlar tek tük ağaçların yanından koşarak geçtiklerinde, yapraksız dallardan sanki ılık bir toz dökülüyordu. Soğuk akşamın mavimsi sıkıcılığı, Samgin'in duygusal ve hüzünlü bir ruh haline bürünmesine neden oluyordu. Kendi durumuna üzülüyordu; istemediği halde, hoş olmayan ve anlaşılmayan şeyler görmek ve işitmek zorunda kalıyordu. Bu ovalardan, mujiklerden ve genel olarak kısır düşünceleri doğuran şeylerden ona neydi ki? Tüm bunlar iç özgürlük bilincini kısıtlıyor, kendisine ait yasalara göre yaşama hakkını elinden alıyor, kendi başına bir anlam taşıdığı ve sıra dışı bir insan olduğu sezgisini yok ediyor, sanki başkalarının düşüncelerinin gölgesinde düşünmeye başlıyordu. Ne diye akıllı birisi olmak, her şeyi bilmek, her şey hakkında konuşmak güzel çalan bir arp gibi çevresindekileri hoşnut bırakmak zorundaydı

ki? Kime hizmet edecekti?

Ancak o an Klim, kendisini çelişkiye düşürmüş olan düşüncelerin başkalarına ait olduğunu hissetti; arkasından da, ön planda olma çabasının ve kendisini büyük bir insan gibi gösterme isteğinin gayet doğal olduğunu ve bu istek olmasa, yaşantının da bir anlam taşımayacağını düşündü.

'Kendimi, başkalarının iradeleriyle yönetilen bir silah olarak gördüm.'

Atlar küçük bir istasyonun önüne gelmişlerdi; Kosarev çay parası aldı ve atlarını sessizce çiselemekte olan yağmurlu karanlığa doğru hızlıca sürerek uzaklaştı; on dakika kadar sonra Samgin ikinci sınıf, boş bir yataklı kompartımanda üzerindekileri çıkartıyor ve ıslak karanlığın içinde, hırçın ışıkların uçup giderken bir anlığına aydınlattığı, siyah ağaç kümelerinin ve kocaman tabut kapaklarını andıran damların göründüğü pencereden bakıyordu. Yandan bir fabrika duvarı geçti, onlarca kırmızı pencere, dişler gibi parladı ve trenin içindeki diş gıcırdatmasını andıran ses bu pencerelerden geliyormuş gibi geldi.

Samgin uzanmıştı ancak yorgunluktan uyuyamıyordu; iki istasyon sonra, kompartımanın içine iri yarı bir adam gürültüyle girdi, memura ışığı yakmasını emretti, Samgin'e baktı ve bağırdı:

"Ha, siz misiniz? Nereye? Nereden? Çıkaramadınız mı? Ben İppolit Stratonov'um."

Stratonov, önündeki düğmeleri açarken, Klim'le, kavga etmek istercesine konuşmaya başladı:

"Duydunuz mu? Bir budala Pobedonostsev'e sokaktan, pencereden ateş etmiş, Allah kahretsin bu adamı! Nasıl, hoşunuza gitti mi, ha?"

İçkiliydi, botlarını çıkarmak için eğildiğinde başıyla neredeyse Samgin'in boşluğuna vuruyordu. Klim kalktı ve kapıya doğru çekildi.

"Yarı buçuk okul görmüş olan adamlar, cahiller," diye söyleniyordu Stratonov.

Stratonov'un subaya benzemesine neden olan öğrenci üniforması sanki büyümesine de engel oluyordu, şimdi ise sivil giysile-

riyle Stratonov inanılmaz derecede, her açıdan irileşmiş, daha uzun boylu olmuş, omuzları ve kalçaları irileşmişti; bıyıklı yüzü yuvarlaklaşmış, hatta gözleri ve ağzı da büyümüştü. Stratonov, iri yapısı, sesi ve hantal hareketleriyle Samgin'in üzerinde baskı oluşturuyor, bu adamın bir zamanlar öğrenci olduğuna insanın inanası gelmiyordu.

Stratonov, deri kaplı sepetin üzerindeki kilidi açarken: "Oyunu bozmuşlar bir kere, aptallar," diye söyleniyordu. "Şu kahrolası 1 Mayıs olmasaydı, şimdiden Avrupa'yı hizaya getirmiştik..."

Stratonov öfke duymadan konuşuyor, kızgın olmakla birlikte, başkalarının yanlışlarını nasıl düzelteceğini bilen ve bir an önce işe koyulmaya hazır birinin tavrıyla konuştuğu seziliyordu. Jokey gibi çizgili kazak giymişti, uzun pantolonu geniş ve sıra dışı bir renkteydi; Stratonov sepetten sarılı bir şeyler çıkardı ve kıvırcık saçlı başını eğerek önerdi:

"Haydi, uyumadan önce bir şeyler atıştıralım. Ben yemeden uyuyamam, alışkanlık. Biliyor musunuz, tüccar sınıfından, dul ve otuz yaşını geçkin bir kadınla dört gün dört gece geçirdim; bunun ne anlama geldiğini tahmin edersiniz herhalde! O zaman bile geceleri zevkli aşk görevini yerine getirirken durup durup bir şeyler yerdim. 'Kusura bakma, ma cher*...' derdim."

Samgin açtı ve yarı sarhoş adamla konuşmaktansa, yemek yemenin daha iyi olacağını düşünüyordu. Stratonov, siyah şişeden küçük gümüş kadehlere kokulu bir sıvı doldurdu.

"İçsenize! Oldukça ilginç bir şey."

Klim içti, boğulur gibi oldu ve ağzını açarak kızgın bir halde "hoh" dedi.

"Nasıl, zehir gibi değil mi? Benim hatunun yanında yaşlı bir büfeci uşak var, Mendelyev gibi adam!.. Kaz etinden alın..."

Yağmur birden pencereyi yıkamayı durdurdu, ay, altın bir top gibi gökyüzünde kayarak belirdi; istasyon ve fabrikaların ışıkları daha da mütevazı bir görünüm aldı, sönükleşti, pencere camları cıva damlaları sıçratılmışçasına parıldıyordu. Köy evleri toprağın ve nehrin üstünde kayarcasına geçiyordu.

* Canım benim (Fransızca).

Stratonov hızlı hızlı yiyerek: "Twain'i sever misiniz? Ya Gerome'yi? Evet, başka hiç kimse bu ikisi kadar, bu denli güldüremez," diye konuşuyordu. Yiyeceklerini bitirince ellerini mendile silerek, kahırlı bir tavırla iç geçirdi:

"Başkalarının Twain'i var, biz de ise Çehov. Geçenlerde bana önerdiler: 'Çavuş Prişibeyev'i okuyun,' dediler, çok komikmiş. Okudum, hiç komik değil, aksine trajik. Bir de yazarın, düzeni sevdiği için sürekli komik duruma düşen kahramanına yaklaşımını anlamak pek olası değil. Haydi, yine içelim."

Stratonov zehir gibi likörü korkusuzca içtikten sonra yenmemiş yemekleri sepetin içine toplarken konuşmayı sürdürdü.

"Genel olarak Rusya'da sosyalistlerden başka komik olan hiçbir şey yoktur. Bizdeki hicivsel yazın aptalcadır: Polonyalı ya da kutsal Sinod başkanı yargıcın penceresine ateş eden bir Musevi'dir bu yazıları yazan! Tabancası kötüydü herhalde."

Birkaç dakika sonra, Stratonov kanepeye uzandı ve sustu; göğsünü örten yorgan dalgalanarak inip kalkıyor, tıpkı trenin vagon penceresinden görünen topraklar gibi hareket ediyordu. Pencere kâh ağaçların yalnızca tepelerini kesmiş gibi oluyor, kâh bu ağaçları kökten söküveriyor ve ağaçlar dallarını sallayarak uzaklara doğru kayıp yok oluyorlardı. Samgin, Stratonov'un iri kalkık burnuna, açık ağzındaki dişlerine bakıyor ve bu adamı Tarasovka köyünde bir grup köylünün karşısında dururken hayal ediyordu. Sobacının böyle bir beyefendi ile karşılaşmadan sağlıklı çıkmayacağı kesindi.

Klim, daha önce Stratonov'u kendini beğenmiş, pek de akıllı olamayan bir insan olarak görüyordu, ancak şimdi, içinden bu insanı olumlu karakter özellikleriyle süslemek gelmiş ve bir süre sonra Klim bu adamı Varavka'nın enerjisine, Kozlov'un ulusalcı duygularına, Mitrofanov'un iyimserliğine sahip biri olarak kafasında canlandırmış, böylelikle ortaya etkileyici bir kişilik çıkmıştı.

Klim: 'Belki de Rusya'nın bu tür insanlara gereksinimi var,' diye düşündü.

Klim öğrenci hareketleriyle ilgili, Mitrofanov'un söylemiş olduğu avutucu sözleri anımsattı:

"Bir şey olmaz! Bu ciltteki iltihaptır, iç organlarımız ise sağlıklıdır aslında. Örneğin, Arnavut arpasını düşünün. Piştiği sırada, hafif olan taneleri yüzeye çıkar, daha sonra bunlar lezzetli kıtır taneler haline gelir. Öyle değil mi? Ama aslında doyduğunuz bu taneler değil, pilavın kendisidir..."

Uykuya dalarken Samgin:

'Evet, Rusya'nın sağlıklı insanlara, iyimserlere gereksinimi var; Herzen'in dediği gibi, 'safra acısını içlerinde taşımakta olanlara' değil. Aydın kesimin karakterini en çok bozan yazarlar Şçedrin ve Uspenskiy'dir,' diye düşünüyordu.

Ancak sabahleyin Stratonov, Klim'i hayal kırıklığına uğrattı; erken uyandı, Klim'i hareketleriyle uyandırdı ve ona kahve önerdi.

Stratonov, "Termosum var, memur birazdan bardakları getirecek," dedi; yeni açık renk pantolonunu özenle giyiyordu.

Klim:

"Sanırım, Preys'e uğramıyorsunuz artık?" diye sordu.

"Hayır, bazen giderim," diye isteksizce yanıtladı Stratonov. "Ancak, biliyor musunuz, sıkılıyorum orada ve laf aramızda: 'Dürüst olmayanların toplantılarına gitmeyenler azizdir,' sözü gerçekten doğru! Ancak bu sözün devamına katılmıyorum. Ya günahkârların yolunu engelleme amacıyla kesersiniz ya da omuz omuza onlarla birlikte yürürsünüz. İşte asıl konu bu. Örneğin Preys, zeki çocuktur," diye devam ediyordu Stratonov, burnunu buruşturarak, "zeki çocuktur ve çok bilgili bir insandır, ancak gütmekte olduğu sürü, sürekli konuşan, boş laflar eden insanlardan oluşuyor."

Bardakları iyice silerken, Stratonov coşku dolu bir tavırla konuşmaya başladı:

"Tarih, canım benim, önümüze bir hedef koymuştur: Pasifik kıyılarına ulaşmak, önce Mançurya üzerinden, sonra ise Basra Körfezi'nden. Evet, evet gülümsemenize gerek yok! Her ikisi de gerekli, tıpkı Karadeniz'in sınırlarını aşmamız gibi. Bu konuda acele etmemiz gerekiyor çünkü..."

Vagon iyice sarsıldı. Stratonov'un elinde tutmakta olduğu termostaki kahve açık gri pantolonuna sıçradı, genç adam öfkelendi

ve açıktan açığa küfürler savurdu.

"Hay aksi," diye çaresizce iç geçirerek kızılımsı lekeleri silmeye çalıştı. Bardağındaki kahvesini lavaboya döktü, termosu ise Samgin'e kahve ikram etmeyi unutarak sepete soktu.

"Ya devrim?" diye sordu Klim.

Pantolonunu çıkarırken, Stratonov söylendi:

"Ne devrimi! Yeni yetmeler tabancalarla ateş ediyor, o kadar!"

"Yeni yetmeler mi, değiller mi bilemem, ancak onlar iki parti kurmuşlar, sizin görüşlerinizi paylaşan insanlar ise..."

Stratonov pantolonunu ters çevirerek güzelce katladı, raftan ağır valizi indirdi, ardından yanaklarını şişirerek ve Samgin'e kızgınlıkla bakarak elini avucu yukarı doğru açık olacak şekilde öne doğru uzattı ve avucunun üzerine var gücüyle üfledi:

"İşte sizin partileriniz! Tozdan başka bir şey değil, sizin partileriniz," diye söylendi.

Stratonov, valizden başka bir pantolon çıkardı ve incelerken homurdandı:

"Rusya dünyanın siyaset arenasına girmiş bulunuyor, siz ise tabancalardan söz ediyorsunuz. Komik..."

Samgin konuşmuyordu. Stratonov bu aptalca davranışıyla ve pantolonuna üzülmesiyle kendini Klim'in gözünde düşürmüştü. Vagondan çıkarken, Samgin, Stratonov ile soğuk bir tavırla vedalaştı, üstü açık at arabasının içinde otururken ise onu hakir görerek:

'Öküz. Budala. Hedeflerine ulaşmak için savaşan, bu yolda özgürlüğünü ve canını vermeyi göze olan insanlara karşı yapılan savaşımda sen ne işe yarayabilirsin ki?' diye düşündü.

Bu fazlasıyla net olan düşünce Samgin'in bozulmasına neden oldu; bu gibi düşünceler aniden ortaya çıkıyor ve onlara tepki duymasına neden oluyordu.

Klim: 'Bu gibi öküzlerin kazanmalarını da istemiyorum tabii,' diye ekledi sonra da izlenimlerinin haznesinde yer bulamadığı diğer anılar için olduğu gibi, bu huzursuz edici karşılaşmayı da belleğinden silmeye karar verdi.

Klim, toplumsal hareketlerin ivme kazandığını görüyordu; insanlar geçit resmini izlemeye hazırlanıyor, birisinin yankılanan se-

sinin onları Kızıl Meydan'daki, Minin ve Pojarskiy heykelinin önüne çağırmasını ve Lobnoye Mesto'dan ürkütücü bir tavırla herkese inancın sembolünü sormasını bekliyor gibiydiler. Giderek daha hararetli tartışıyor, "siz ne düşünüyorsunuz?" diye daha sık birbirlerine sormaya başlıyorlardı.

Gusarov sakalını tıraş etmiş, ona kızgın bir ifade kazandıran siyah bir bıyık bırakmış ve bu haliyle Ermeni'ye benzemişti. Üzerinden kolalı gömleğini çıkarmış, kalın yün kumaştan bir gömlek giymiş, dizlerine kadar uzun çizmeleri ayaklarına geçirmiş, şapkasını kasketle değiştirmiş ve bu görünüm onu, uzaktan göze batan birisi haline getirmişti. Partilerin birleştirilmesi düşüncesini artık herkese kabul ettirmeye çalışmıyor, sosyal demokratları "kır saçlılar" olarak nitelendiriyor, sosyalist ve devrimcilere "gri renkliler" diyor, bu uydurmacasıyla çok gurur duyuyor ve şöyle diyordu:

"Kır saçlılar," propaganda yerine eyleme başlamalılar; fabrikalarda terör estirmemiz gerekiyor, sahipleri, başkanları, ustaları dövmek gerek. 'Kır saçlılar' bunu kabul ederlerse, o zaman 'gri renklilerin' işi bitik!"

Lübaşa onun için "geveze," diyordu. "İşçiler arasında önemli bağlantıları olduğundan söz ediyor, ancak kimseyle bu bağlantıları paylaşmıyor. Bu aralar birçok kimse işçilerle olan bağlantılarıyla övünüyor, ancak tüm bunlar avcı öykülerini andırıyor. Bay Zubatov'un ise övünmeye hakkı var..."

Lübaşa, giderek daha endişeli, kaba olmaya başlamış, zayıflamış, sinirli bir tavır içinde, sözlerini bitiremeden kekeleyerek konuşmaya başlamıştı; bir keresinde Varvara'nın yanında şaşkınlık ve öfkeyle Samgin'e şöyle bağırdı:

"Sen Klim, giderek aptallaşıyorsun, inan ki öyle! O denli karışık şeyler söylüyorsun ki, ben hiçbir şey anlamıyorum."

"Senin söylenenleri fazlasıyla basit bir biçimde algılamak gibi zararlı bir alışkanlığın var," diye yanıtladı Klim; aklına ilk gelen sözler bunlardı.

Lübaşa, sık sık Kutuzov'dan uzun mektuplar alıyordu; Samgin bu mektupları "havari gönderisi" olarak nitelerdi. Böyle mektup-

lar aldığında, Somova, kendisini doğum günü kutluyormuş gibi hissediyor ve herkes bu küçük harfli net yazılarla sıkıca doldurulmuş ince mektup kâğıtlarının bu genç kızın yaşamında en değerli ve sevindirici olay olduğunu biliyordu. Samgin, Kutuzov'un kocaman, ağır eliyle, böylesine küçük ve keskin hatlı harfleri kâğıda dökebildiğine inanamıyordu.

"Dünya ağır bir hastalığa tutulmuştur ve hümanizmin tatlı şurubuyla bu dünyanın liberallerini tedavi etme olasılığı yoktur," diye yazıyordu, Kutuzov. "Tıbbi müdahale yapılması, iltihaplı yerlerin açılıp temizlenmesi, çürüyen şişliklerin kesilip atılması gerekiyor."

Aleksey Gogin, gözlerini kısarak ve serçe parmağının tırnağıyla kaşını kaşıyarak: "Doğru," diye onaylıyordu. "O, eskiden de anlamlı şeyler yazardı... nasıldı o? İğne ve çuvalla ilgili miydi yazısının adı?"

Lübaşa, gizlemediği bir gururla, ezbere söylüyordu:

"Narodnikler güzel sözlerle çuvalları ne kadar sağlam dikerlerse diksinler, sınıf ayrımcılığının mızrağını bu çuvallarda gizleyemezler."

"Stepan'ın iyi bir kafası var," diye övdü Gogin; kız kardeşi ise olumsuz bir biçimde kafasını sallayarak:

"Bu gibi insanlara hayran değilim. Hemen anlaşılan, artısı olmayan insanlar ilginç değildir. İnsan, içinde olabildiğince her şeyi içermeli, bir artısı olmalı."

Tatyana'nın sözlü kaprislerini dikkate almamak gibi bir alışkanlık vardı, ancak Lübaşa arada sırada Tatyana'ya takılırdı:

"Bu sözler, Tanyacığım, dekadanlardan çalıntıdır."

Tatyana karşı çıkıyordu:

"Dekadanlar da devrimcidir."

Samgin, tüm görüşleri dinledikten sonra uygun bir an seçiyor:

"Bize, Kutuzov gibi insanlar gerek; bu insanlar tek bir düşünceye odaklanmış, inançları nedeniyle gözleri görmez hale gelmiş insanlar olsalar bile..." diyordu.

Tatyana, Klim'e inanmayan bir bakışla: "Neden?" diye sordu.

"Fazlalık oluşturan het tür insandan, sözlü romantizm tutkun-

larından, kendi içimizdeki kötü inanış ve moda düşkünlüğümüzden, düşünsel başıboşluğumuzdan kurtulalım diye..."

Samgin, ses tonunu değiştirmeden konuşma alışkanlığı geliştirmişti; böyle bir tavrın sözlerine ciddiyet kazandırdığına inanıyor, ikili anlama gelebilen düşüncelerini belirtme olanağı sağladığını düşünüyordu. Ancak akıl yürütmelerden kaçınarak, konuşmalarında olguları ortaya koymayı yeğliyordu. Ağabeyinin yazdığı, sürekli karamsar mektupları çevredekilere sesli olarak okuyordu.

"Burada, hâlâ Gogol dönemindeki gibi yaşıyorlar; ahalinin yüzde 95'i *Ölü Canlar* gibi; ölüleri öylesine andırıyorlar ki, onları canlanmış olarak görme isteği de yok oluyor... Lisede askeri eğitim verilmeye başlandı, yerli alay subayları eğitim veriyor ve biliyor musun, birçok lise öğrencisi bu tehlikeli oyundan içtenlikle zevk alıyor. Geçenlerde, bir subay, erkek çocuklarını genelevlere götürmek suçunu işlerken yakalanmış."

İvan Dronov, Samgin'e, Moskova'daki gazetelerde kendisine iş bulması ricasıyla bir mektup yazmıştı. Samgin, Dronov ile mektuplaşmaya başladı ve ondan da ilginç şeyle öğrenerek kanıtlarını zenginleştirdi.

"Sibirya'dan geri dönmüş bir öğrenci, lisedeki kız öğrencilerle ne olduğu belli olmayan budalaca toplantılar düzenliyordu: Odada ışığı söndürüyor, bakır bir leğenin içine musluktan su damlatmaya zorluyor ve düşmekte olan damlaların dengeli sesiyle kızlara, karanlıkta erotik ve mistik şiirler okuyor, bu davranışlarıyla kızların histeri krizine tutulmalarına neden oluyordu; geçenlerde, bu kızlardan on dört yaşında birisinin hamile olduğu ortaya çıktı."

İvan Dronov'da, kirpideki iğne sayısı kadar çok havadis vardı; Samgin'e, kimin üniversiteye geri dönmek için dilekçe verdiğini, kimin ve hangi nedenle içki içtiğini bildiriyor, insanların yaptığı tüm kötü ve bayağı şeyleri biliyor ve Samgin'e seve seve bu "hayat bilgisini" aktarıyordu. Klim, insanlara gezilerde edinmiş olduğu izlenimleri anlatıyor ve anlattıklarının insanların hüzünle susmalarına neden olduğunu sevinçle fark ediyordu. Bu anlattıkları, insanlardan, kendisinin görmek istediği gibi olmadıkları için küçük bir öç almaydı. Klim, çok önceden ve temkinli bir biçimde,

anlattıklarının tekdüze karamsarlığının bilinci içerisinde olduğunu açıklamış, ancak yine de günlük yaşamı anlatan 'İki Yüzyılın Dönemecinde' adlı denemeler yazmaya girişmişti.

Klim, soğukkanlı bir sosyolog tavrıyla: "Olası her türlü devrimin arifesinde 'geleneğin' yıkılış sürecini göstermeyi hedefliyorum," diye de belirtmişti.

Ancak genel olarak insanlar arasında sahip olduğu konumdan hoşnuttu; belli bir çevrede dönmeye alışmış ve ona uyum sağlamıştı; "ifadeler sistemini" çok iyi anlayabildiğine inanıyordu ve yaşamında artık kimsenin, Boris Varavka'nın yaptığı gibi, kendisini küçük düşürücü roller oynamaya zorlayamayacağından emindi.

Varvara, Klim farkında olmadan, doymak bilmeyen bir açlıkla "yeni" tanıdıklarının çevresini genişletiyordu. Çevresinde genç kızlar ve erkekler dönüp dolaşıyordu: Bunlar ya "siyasete", "ilkelere", "geleneklere" karşı kayıtsızdı, ya da bu konulardan yaşlılar gibi, küçümseyici ve alaycı bir tavırla söz ediyorlardı. Bu insanlar, Samgin'in belleğinden silinmiş olan Serafima Nehayeva'nın aşk, ölüm, uzay, Verlaine ve İbsen'in oyunlarıyla ilgili söylediklerini yeniden canlandırıyor, Edgar Poe ve Dostoyevskiy'i yeniden keşfediyor, Hamsun'un "Pan" eserinden hayranlıkla söz ediyor, tüm isteklerine, duygularının kaprisli oyunlarına özgürce uyma haklarının olduğunu iddia ediyorlardı. Samgin, bireycilerle sosyalistleri birbirlerine düşürme zevkinden kendisini yoksun bırakmıyor, bunu yaparken de aralarındaki çelişkinin giderilemeyeceğinin altını temkinli bir biçimde çiziyordu.

Klim, Varvara'nın Nifant Kumov'a herkesten daha çok değer verdiğini görüyordu. Kumov uzun boylu, kafası ensesine doğru çirkince çıkık, ince kemikli, büyük burunlu, bıyığı ve sakalı yeni çıkmaya başlamış uzun boylu bir gençti. Uzaktan bakınca, Kumov'un uzun ve ince bedeni, yüzünü sürekli yukarı doğru kaldırdığı için komik bir biçimde kibirli görünüyor, ancak yanına gidildiğinde, burnu havadaymış gibi görünmesinin, geniş ensesinin ona fazlasıyla ağır gelmesinden kaynaklandığı anlaşılıyordu. Kumov, mütevazı ve utangaç bir gençti; uğultulu, kalın bir sesle biraz peltek konuşuyor, kısa bir tümce söyleyeceği zaman bile öğ-

renci gibi sürekli ayağa kalkıyordu. Çok uysal bakışlı ve kuşlarınkini andıran yuvarlak gri gözleri, koyu tenli yüzünü aydınlatıyor gibiydi.

Kumov, Ufa kentinde hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan bir kişinin oğluydu. Lisede okumuş, yedinci sınıfa geçerken tutuklanmış, birkaç ay hapis yatmıştı; babası o sırada vefat etmiş, Kumov ise bir süre Ufa'da polis gözetiminde yaşamıştı. Daha sonra üvey annesi tarafından evden atılan genç çocuk Rusya'yı dolaşmaya başlamış, Ural ve Kafkasları gezmiş, Duhoborların yanında yaşamıştı; onlarla Kanada'ya yerleşmeyi istemişse de, Girit adasında hastalanarak Odessa'ya geri gönderilmişti. Güneyden yaya olarak Moskova'ya gelmiş ve burada "bir şeyler öğrenmeye" karar vererek kalmıştı.

Samgin, bu sessiz adamdan nedense hoşlandı ve Kumov'a evinde yazı memurluğu işini önerdi. Kumov her gün lavabonun yanındaki küçük odada kaz tüyü ile gıcırtılar çıkararak yazmaya ve çalışmaya başladı; akşamları gizemli ve alçak bir sesle yaşadıklarını anlatırdı.

Kumov, zayıf elini başının hizasına kaldırarak: "Ruhu ayrı tutmak gerekir!" diyordu. "İç alemi de öyle!" Kumov'un eli yavaşça dizine iniyordu: "İsa'nın dediğini anımsıyor musunuz? 'Ellerine teslim ediyorum ruhumu,' demişti; kastettiği ruhtu, iç alem değildi. Bir de şunları söylemişti: 'Ruh, pratik zekâyla ayartılamaz, iç alem ise ayartılır.' Tüm tarikatçılarımız, gördüğüm kadarıyla ruhlarıyla değil, iç alemleriyle yaşıyorlar. Duhoborlar da öyle; ruhlarını iç alemlerine hapsettiler. Halk genel olarak ruhuyla yaşamaz, bu konuda var olan genel kanı yanlıştır. Halk, iç alemden kaynaklanan bir güçtür, bilinçlidir, pratiktir, aynı zamanda da acımasız bir güçtür ve her şey toprağın çıkarlarından doğar. Ruhlarıyla yaşayanlar aydın kesiminden olan insanlardır; zaten o yüzden de pratik olmadıkları düşünülür. Kuban'da, Subbotnikler şöyle bir şarkı söylerler: 'Sion kentini cezalandırır ve orada iç alemlerimizi arındırırız,' kendileri ise zengin ve cimridir. Duhoborlar da öyle; ruh için, ruhun özgürlüğü için savaşıyorlarmış gibi görünüyorlar ama yaşamın daha iyi olduğu bir yere gittiler. Ay-

dın kesimden insanlar, yaşamın daha kötü, daha güç olduğu yerlere giderler."

Samgin, gülümseyerek dinliyor ve Kumov'un sözlerine itiraz etmenin gereksiz olduğunu düşünüyordu. Aslında Klim bunu yapmayı denedi, ancak bunun bir yararı olmadığını anladı. Samgin'in söylediklerini dinledikten sonra, Kumov, kendi gerçeğinin tek olduğundan sarsılmaz bir biçimde emin olan bir insan gibi bildiğinden şaşmamayı sürdürüyordu. Kumov kızmıyor ve gücenmiyordu, ancak bazen kendi anlattıklarından dolayı öylesine sarhoş gibi oluyordu ki, ne dediği hiç anlaşılmıyordu; eliyle pencereyi gösteriyor ve ayağa kalkarak korkuya benzer bir coşkuyla konuşmaya başlıyordu.

"Vücut. Beden. Coşku verilmiştir, ancak ruh verilmemiştir! Bogomillerin öğretisini bilir misiniz? Tanrı biçim vermiştir, şeytan ise, ruhu. Korkunç bir gerçek! İşte bu yüzden, halk ruh sahibi değildir. Ruh, seçilmiş olanların yarattığı bir şeydir."

Samgin eşine: "Nasıl, hoşuna gidiyor mu bu felsefe?" diye soruyordu; Varvara'nın Kumov'u dinlerken aşırı dikkatli olması onu hem şaşırtıyor hem de eğlendiriyordu.

Varvara, kaçamak bir tavırla: "O iyi, tatlı bir insan," diye yanıtlıyordu. "O kadar saf ki..."

Arada bir Diomidov çıkar gelirdi; ziyaretleri belli aralıklar kuralına göre gerçekleşirdi. Diomidov geniş bir daire çizerek yürürken, bu çizginin üzerinde bulunan Samginlerin dairesine uğrardı. Geldiğinde, gelmekle ev sahiplerine büyük bir iyilik yapmış havasında davranırdı.

Hoşgörülü bir tavırla: "Nasıl gidiyor yaşantınız?" diye sorardı. "Hâlâ tüm insanları tek bir köşeye sıkıştırmak için çabalıyor musunuz?"

Diomidov alaycı ve üzüntülü bir tavırla gülümsüyordu. Tavırlarında önemli ve kendini beğenmiş bir insan havası vardı; yavaşça yürüyor, göğsünü asker gibi öne çıkartıyordu. Yine saçlarını omuzlarına kadar uzatmıştı ve saç uçları kıvrılıyordu; sakalı ise köylülerin örgü iplikleri gibi yanaklarından ve çenesinden dümdüz iniyordu. Boş bakışlı gözlerinde gururu andıran bir ifade yo-

ğunlaşmış ve bu gözler artık daha az berraktı.

Her şeyden haberi olan Lübaşa, Diomidov'un küçük esnaflık, kâhyalık, çıraklık yapan birçok öğrencisi olduğunu, aralarında birçok bayan dikişçi kızın, aşçının da bulunduğunu, polisin Diomidov'un vaazlarına fazlasıyla olumlu baktığını anlatıyordu. Lübaşa'nın, Diomidov'a karşı davranışları neredeyse tam anlamıyla kindardı; Diomidov ise:

"Sizin şu kitaplarınızı mı okuyacakmışım? Bunlar benim için fazlasıyla basit," diyerek umursamaz ve alaycı tümcelerle yanıt veriyordu.

Ancak böyle davranmasına karşın, Diomidov, Lübaşa'nın söylediklerine ender olarak karşı çıkardı; genellikle yüzüne dikkatlice bakar ve bir şeyleri siliyormuş gibi ayağını yere sürterdi.

Aleksey Gogin, Diomidov'un yanında, aydınların önünde iki yolun açılmış olduğunu belirterek, yollardan birisinin sermayeye boyun eğerek hizmet etmek, diğerinin ise işçi sınıfıyla sonuna kadar bütünleşmek olduğunu söylediğinde, Diomidov öfkeyle atıldı:

"Bu bir yanılgıdır; insanın önünde yalnızca bir tane yol vardır: Kendisinden Tanrı'ya uzanan yol. Bunların dışındaki her şey ise yol değil, bir kargaşadır."

Varvara'nın dostları, Diomidov'un bilgeliğine gürültülü bir hayranlık gösteriyordu. Samgin ise eski aksesuarcı ile Kumov'un arasında ortak bir şeylerin olduğunu düşünerek aralarında bir tartışma başlatmaya çabaladı. Ancak yanılmıştı; Kumov tartışmaya girişmedi; alçak sesle kendisine ait ruhla iç alem uyuşmazlığı kuramını anlattıktan sonra, Diomidov'un kızgın haykırışlarını konuşmadan ve sabırla sonuna kadar dinledi.

"Doğru değil, bu uydurmacadır! İç alemden başka ruh falan yoktur. 'Ruhum benim, ey ruhum benim, ne diye uyuyorsun? Sonumuz geliyor.' İşte anlaşılması gereken olgu şudur: İnsanın sonu, yaşamın dar olmasından ötürü yaklaşmaktadır. Siz, genç adam, boşuna aydınlara hayranlık duyuyorsunuz; bakın onlar insanları partilere topluyorlar, yeni bir askerlik sistemi getirdiler," diye ikna etmeye çabalıyordu Diomidov.

Diomidov, çok öfkeli bir halde, kimse ile vedalaşmadan gitti;

onun gibi çok kızmış olan Lübaşa ise Kumov'a, neden Diomidov'un söylediklerini yanıtlamadığını sordu.

Kumov, suçlu bir bakışla, ayağa kalkarak: "Ben bunun gibilerle baş edemem," dedi, sonra yine oturdu, biraz düşündü ve gülümseyerek yine kalktı: "Bu gibi insanlarla konuşmayı beceremiyorum. Bunlar... biliyor musunuz, çok komik insanlar. Onlar intikamcı, intikam almayı isteyen kişilerdir..."

Somova, elini Kumov'a doğru sallayarak: "Haydi canım, siz sanırım sayıklıyorsunuz," diye söylendi.

Kumov, biraz daha canlı bir tavırla ve yüzünden silinmeyen suçlu gülümsemeyle: "Hayır, inanın ki bu böyle, yemin ederim!" diye ekledi. "Onun gibi çok insan gördüm; biri Duhobor'du, iyi bir insandı, ancak biri onun çizmelerini dar yapmış ve biliyor musunuz, o çizmeleri giyince herkese kızmaya başladı, gülmesenize! Kötü çizmeler yüzünden her şeyin insana kötü görünmeye başlaması çok korkunç bir şey."

Samgin de güldü, ancak karısı ona sabırsızca:

"Yeter artık, lütfen..." dedi.

"Ciddiyim," diye sürdürdü Kumov, kollarıyla sandalyenin arkalığına dayanarak. "Bir arkadaşım, kaçak bir süvari lisesi öğrencisiydi, şu Yelizavetgrad'ta olan; onu da biliyorsunuzdur... Biri onun boynunu ısırmış, boynu şişmiş ve o gün bu arkadaşım dost olmamıza karşın bana çok kötü davranmıştı. İşte buna öç almak denir, örneğin yanağında bir siğil varsa ya da aptalsan, genel olarak kendi öcünü almak, yetersiz olmanın bir bakıma üzerine gitmek istersin, bu çok yaygın bir şeydir, sizi temin ederim ki öyle!"

Klim, oldukça ciddi bir tavırla: "Sizce Diomidov neyin öcünü alıyor?" diye sordu.

Kumov, otururken: "Aslında ben onu tanımıyorum ki, konuşmalarından, böyle biri olmalı, diye çıkarım yapıyorum," diye yanıtladı.

Samgin, yazım memurundan uzak durmaya çalışıyor, ancak arada bir onunla konuşma lütfunda bulunuyordu. Kumov dikkatini toplayamayan biri olmanın yanı sıra, genelde de işini kötü yapan birisiydi. Samgin, patron tarafından kendisine demokratik bir yaklaşımda bulunulduğunu fark ettikten sonra, yazım memuru-

nun daha da kötü çalışmaya başlamasından çekiniyordu. Klim, Kumov'u, çevresinden edindiği ve aklının üstesinden gelemediği izlenimlerin yoğunluğu altında ezilen, pek de zeki olmayan birisi gibi görüyordu. Ancak, öç alanlarla ilgili söylemiş olduğu sözler, Samgin'i huzursuz ederek şaşırtmıştı; böylelikle Klim, yazım memurunun göründüğü kadar saf olmadığını düşündü ve artık çekinceli bir tavırla onu gözlemlemeye başladı.

Bir akşam, eşiyle gezintiye çıkan Samgin, Makarov'a rastladı ve onu çay içmeye davet etti. Makarov'un saçları artık daha da kırlaşmış, şakakları neredeyse tamamen beyazlaşmış, kafasındaki koyu tutamların rengi de iyice solmuştu. Bu durum, iki renkli saçlarına daha doğal bir görünüm kazandırmıştı. Ela gözlerinde daha da düşünceli bir tavır belirmiş, bakışı daha yumuşamıştı; Makarov yaşlanmış görünmese de halinde hüzünlü bir şeyler vardı. Durmadan olduğu yerde adımlar atıp duruyor, çocuk doğurmayı reddeden Fransız kadınlarından, Almanya'daki Zweikindersystem'den, Alman sosyal demokratların arasındaki Neomaltuzianizm'den* söz ediyordu. Makarov tüm bunları, yüksek teknolojik gelişimi yakalamış olan ülkelerde annelik içgüdüsünün yok olmaya yüz tutmasına bağlıyordu.

"Kadınlar, çocuklarının bürolarda ve makinelerde çalışmalarını istemediklerinden doğurmuyorlar."

Makarov'un konuşması çok coşkulu değildi, daha çok Samgin'e gözlemlerini anlatır gibiydi.

Klim:

"Jinekolog, çalışma alanının kıtlaşmasından endişe duyuyor," diye şaka yaptı.

Makarov söze: "Hayır, sen olaya ciddi yaklaş," diye başladı, ancak sözünü bitirmeden bir kibrit yaktı, iyice tutuşmasını bekledi, sonra kibriti söndürdü ve sigarasını sönen kibritin koruyla tutuşturdu.

Klim: 'Tıpkı bir mujik kadar bağnaz,' diye düşündü.

Makarov, "gerçekten de," diye sürdürüyordu; "hali vakti yerinde olan ve hatta yönetici konumunda diyebileceğimiz sınıfın

* İnsanlardan nefret eden görüş sistemi –ç.n.

geneli, dünyaya çocuk getirmeyi istemiyor, o halde egemenlik bu sınıfın neyine gerek? İşçiler aç kalmasınlar diye çocuk yapmaktan kaçınıyorlar ya bunlar? Bu düşünce benim değil, Turoboyev'in..."

Samgin gülümsedi:

"Öyle mi? Neler yapıyor şimdi?"

"O mu? Tiksiniyor. Bence tiksinme duygusuyla tamamen felç olmuş durumda."

Makarov, Varvara'ya baktı, birkaç saniye sustuktan sonra çok sakin bir tavırla ekledi:

"Lidiya Timofeyevna, onun bu haline kızarak: 'Neden intihar etmediniz öyleyse?' diye sordu. O da: 'İntihar ettiğim haberinin Borsa Haberleri Gazetesi'nde yayınlanmasını istemediğimden,' dedi."

Samgin, Lidiya'yı sormaya başladı. O ana kadar sessizce oturmakta olan Varvara kalkarak odadan çıktı; bunu imalı bir tavırla yapmıştı sanki.

Makarov'un Lidiya ile ilgili söyledikleri hiç de ilgi çekici değildi ve Samgin için yeni olabilecek hiçbir şey anlatmadan vedalaştı.

Makarov: "Yarın Petersburg'a dönüyorum, baharda ise Kazan'a taşınacağım, belki de Tomsk'a yerleşirim," diye de belirtti; giderken, ardında kötümser, yaşamdan bezmiş bir duygu bırakmıştı.

Samgin, eşine: "Sen ne diye kaçtın?" diye sordu.

Varvara: "Makarov'u çekemiyorum!" diye sinirli bir tavırla yanıtladı. "İlkeli bir harem ağası gibi davranıyor."

Samgin: "Öyle mi!" diye yüksek sesle ve şakacı bir tavırla haykırdı; Varvara ise fincanına çay doldurarak konuşmasını sürdürdü:

"Aslında böyle bir yüze ve vücuda sahip bir erkeğin... kendisini kadınlardan, felsefi düşüncelerden hareketle soyutlayabileceğine inanmıyorum; bu tutumunun nedeni baba olma olasılığı karşısında duyduğu basit bir korkudan kaynaklanıyor olsa gerek... Bir de kadınların doğurmamalarına üzülmesi..."

Samgin, gülümseyerek: "Unuttun mu?" diye başladı, ancak tam zamanında sustu, karısı sandalyenin arkasına yaslandı, göz-

leri yemyeşil olmuştu.

Varvara dudaklarını ısırarak: "Ne yani?" diye sordu. "Bana düşük yaptığımı mı anımsatmak istedin, ha?"

"Hiç de değil," diye kararlı bir tavırla yanıtladı, Samgin. "Nereden çıkardın?"

"Ne demek istemiştin, peki?"

"Zengin kesimdeki çocuk doğumu oranlarının gerçekten de düştüğünü söyleyecektim, bu durumun kötü bir..."

Varvara, sözünü keserek:

"O halde, bağışla. Bana öyle gelmiştir," deyinceye dek, Klim doktor tavrıyla konuşmayı sürdürdü.

Samgin, Varvara'nın özensizce özür dilediğini, dilemese daha iyi olacağını düşündü. Sinirli olduğunu çoktandır fark etmiş olmasına karşın, bunun neden kaynaklandığını sormaya istekli değildi. Samgin, eşini yalnızca sinirlendirmemeye özen gösteriryor, bu sayede nahoş konuşma ve olaylardan kaçınılabileceğini düşünüyordu. Varvara, fazla sigara içmeye başlamıştı, ancak Klim buna hemen alıştı, dişlerinin arasındayken sigaranın Varvara'ya yakıştığını bile düşünmeye başladı; bir süre sonra kendisi de sigara içmeye başladı. Aslında genel olarak yaşantıları hiç de kötü değildi, ancak yeni yılın ertesinde alışılagelen ev düzeni bir şekilde gölgelendi.

Sergey Zubatov çoktandır konuşuluyor ve de sıkça anılıyordu. Bu konuşmalar önce aşağılayıcı, alaycıydı; ardından daha ciddi olmaya başladı; daha sonra Samgin, güvenlik görevlisinin fabrika işçileri arasında yapmakta olduğu çalışmaların sosyal demokratların canını fazlasıyla sıktığını, Narodnikleri ise biraz sevindirmeye başladığını fark etti. Evin ek bölmesine yeni taşınmış olan Suslov, omuzlarını silkerek ve gülerek: "Zubatovçuluk, Marksist propagandanın doğal bir sonucudur," diyordu.

Lübaşa, işçilerin "Yardımlaşma Derneğine" ne kadar da kolay katıldıklarını anlatırken, öfkeyle homurdanıyor ve saç örgüsünü acımasızca çekerken şaşkınlıkla:

"Hadi tekstilciler neyse, ama metal işçileri düşüncesizce bu yeme kanıyorlar!" diyordu.

Lübaşa'yı ona mektup yazmakta olan Kutuzov bile sakinleşti-

remiyordu. Kutuzov şunları yazıyordu:

"Bu kimyagerin deneyi çok gözü kara bir girişim, ancak fiyaskoyla sonuçlanmaya mahkûm, çünkü kimyasal bağıntı yasasını polis bile göz ardı edemez. Ancak bir mucize gerçekleşir de jandarmalar, piyadeler, atlı birlikler, hani olur da sömürülenlerin yanında sömürenlere karşı baş kaldırırlarsa, bundan daha iyi bir durum olabilir mi ki? Ancak ne burada ne de orada mucizeler olası değil, yanılgılar ise her konuda olasıdır."

Lübaşa, üzgün bir tavırla: "Anlamıyorum, bu konuda nasıl şaka yapabilir," diyerek bir anlam veremiyordu.

Aleksey Gogin de şaka yapmayı deniyor, ancak bunda başarılı olamıyor, çünkü bunları neşeli bir insanın göreviymişcesine yapıyordu; pazar günleri okulda ders vermekte olan kız kardeşi sinirlenerek anlatıyordu:

"On yedi öğrencimden, yalnızca ikisi Zubatov'un bir üç kâğıtçı olduğunu kavrayabiliyor."

"Köylülerin Kurtuluşu Gününde," işçilerin Kremlin'deki "Kurtarıcı Heykeli"ne yürüyecekleri haberi geldiğinde herkes hüzünle suratını asmıştı.

İşçiler, 19 Şubat'ta değil de, üç gün sonra, bir pazar günü yürüyüşlerini gerçekleştirdiler. Neredeyse mart ayında olduğu gibi hoş bir gündü; ancak havada bir kararsızlık var gibiydi; Kızıl Meydan'da nemli bir rüzgâr dolaşıp duruyor, her an kar fırtınası tehdidi oluşturuyordu. Moskova nehrinin ötelerinden Kremlin'in üzerine bulutlar alçalarak yaklaşıyor, çanların sesi uğultuyla yayılıyordu. İnsanlar iki kabaran dalga halinde, koyu renkli, irili ufaklı bir kalabalık oluşturarak meydana akıyor, Kremlin duvarına, Spaskiy ve Nikolskiy kapılarına doğru yaklaşıyordu. İşçiler acele etmeden, hatta biraz tembelce, gürültü etmeden yürüyor, tavırlarında törensel bir hava sezilmiyordu. Seslerini yükseltmeden, az, biraz da homurdanarak konuşuluyor, konuşmaları insan topluluklarının ilerleyişine daima eşlik eden uğultuya dönüşmüyordu. Birçoğu, soğuk algınlığından ötürü öksürürken, ezilmiş karın üzerinde ağır ağır ilerlemekte olan binlerce ayağın sesi, tuhaf bir biçimde, devasa akciğerlerden gelen balgam sökme sesini çağrıştırıyordu.

Klim Samgin, Tarih Müzesi'nin merdivenlerinde toplanmış olan izleyicilerin oluşturduğu kalabalığın arasındaydı. İşçiler, müzenin iki yanından geçiyor, Kremlin girişinde biraz kararsızca, bir yumruğu andıran topluluklar halinde, girişin taş ağzına, kapıları adeta yıkacakmış gibi sıkışarak ilerliyorlardı. Gergin bir halde, farklı yüzlerin bitmek tükenmek bilmeyen ilerleyişini gözlemlerken, Samgin, işçilerin üçte ikisi kadarının orta yaşlı, ak sakallı olduklarını görüyor, gençlerin az olduğunu fark ediyordu. Olgun insanlar, düşüncelerine dalmış ya da yüksek olmayan seslerle arada bir konuşarak yürürken, gençler büyükleri itiyor, sarsıyor, birbirlerine laf atıyor, gülerek, küfürleşerek, müze önündeki iyi giyimli izleyicileri teklifsizce ve hatta küstahça bir bakışla süzüyorlardı. Ancak sesler, ayakların yere sürtünme uğultusu ve adımların gürültüsüyle bastırılıyordu. Şapka ve kasketlerin akışı sırasında, arada bir şallarla, eşarplarla sarmalanmış kafalar görülebiliyor, ancak kadınlar da gürültüsüzce yürüyordu. Üzerinde kısa erkek napası olan biri, elinde sopasıyla yürürken, tuhaf bir biçimde bacağını kalçasından çevirerek atıyor, bu yüzden herkesten farklı olarak, bu kadın, öne doğru yan yürümeye çabalıyormuş gibi görünüyordu. Bu kadının yüzü büyük, kerpiç renginde ve ürkütücü denecek kadar hareketsizdi; kadın, boynunu sağa sola çeviriyor ve tıpkı birçok kimse gibi meydanı iri iri açılmış gözlerle seyrediyordu; halinde, bu eski surları, ağır pazar sıralarını, renkli kiliseyi ve Minin ile Pojarskiy'nin heykelini ilk kez görmüş birinin şaşkınlığı vardı.

Çömeze ve Mitrofanov'a benzeyenler sayıca azdı ve yalnızca bir kişi Klim'e Dunayev'i anımsatmıştı.

Samgin: 'Bu insanlar nasıl bir duyguyla yürüyorlar acaba?' diye düşünüyordu.

Samgin'e, bu insanlardan bazıları, belki de birçoğu ve hatta büyük bir bölümü, kendisine ve aralarında durduğu izleyici kitlesine, hoşgörülü, umursamaz, alaycı, hırçın ve öfke dolu bakışlar atıyormuş gibi geliyordu.

Klim, Mitrofanov'un Paskalya gecesi söylediği ateşli ve ağır sözleri anımsadı: "Biz, bir sınıfız." Köylülerin tahıl deposunun

üzerindeki kilidi kırdıkları anda ve Nijniy Novgorod'taki Çar'ı karşılama töreninde, Samgin, devletin sınıfsal yapısıyla ilgili ayrımcı öğretiyi hissetmediğini aklına getirdi.

Klim'in yanında top sakallı bir adam onu sertçe iterek durdu, üzerinde tilki kürklü pardösüsü, başında astragan kasketi vardı; ellerini pardösüsünün ceplerinde tutan bu adam sert hareketlerle giysisinin alt tarafını çırpar gibi hoplayıp, havalanacakmışçasına hareketler yapıyor, vücudunun ağırlığını bir ayağından ötekine vererek yüksek sesle:

"Ne demek bu? Nasıl anlamalıyız bunu yani? Dün gösteri yapılıyordu, bugün ise günah çıkartmaya gidiyorlar, öyle mi yani?" diye soruyordu.

Oldukça tiz sesi, tıpkı gülümsemesi gibi alaycıydı:

"He, h-he!"

Samgin'in arkasında ve biraz yukarıda durmakta olan biri, emin bir tavırla yanıtladı:

"Bu üniversite öğrencilerine karşı bir misilleme; onlar ayaklanıyor, ama işçiler..."

Cılız ve hırıltılı üçüncü bir ses, hüzünle:

"Bence bu yürüyüşe boşuna izin verilmiş," dedi.

İki kişi birden yanıtladı:

"Gerçekten de."

"Neden boşunaymış?"

Cılız ses: "Ya, biliyor musunuz," diye kararsız bir tavırla anlatmaya başladı. "Öldürülen Çar'ı yirmi yıl sonra anımsadılarsa, herkes bağlı olduğu kiliseye gitseydi, anma duaları okutulsaydı, ya da neyse..."

"Gerçekten de! 1 Mart gününü bekleselermiş, yoksa..."

"Özgür bırakılan köylüler açlıktan geberiyor ya..."

Astragan kasketli adam: "Doğru, doğru!" diye aceleyle söylendi. "Bunlar ise hem sokağa dökülmüşler hem de Kremlin'e geliyorlar; orada ise çar taçları, değerli nişanları ve genel olarak hazineleri var..."

Kalın bir ses: "Kim çıkarttı bu düşünceyi?" diye ciddiyetle sordu; sorusunu yanıtlamadılar, bir dakika sonra ise bu ses, tek tük

çıkmakta olan diğer seslere baskın gelerek, teatral bir tavırla hoşnutsuzluğunu dile getirdi: "Kremlin'i hayvanların bekletildiği bir alana dönüştürmek..."

Samgin'in arkasında duran adam, alıngan bir tavırla: "İzin verin! Bu kadarı da fazla," diye söylendi. "Burada, halkın ve Çar'ın birleşmesi olarak algılanması gereken bir olay gerçekleşiyor..."

"Çar'la değil, Çar'ın dedesi anısına dikilmiş olan kötü heykel ile..."

Atak bir ses, o anda, unutulmuş olan bir epigram okudu:

"Akılsız bir mimarın
Çok abes bir planıdır bu,
Kurtarıcı Çar'ın heykelini
Dikmeyi düşünür oyun sahasına."

İzleyenlerin oluşturduğu kalabalık artıyordu. Samgin'in önünde uzun boylu bir mahkeme memuru durmuş, Magnit diye sıra dışı soyadı olan tanıdık bir avukat yakınına gelmişti. Avukat memura selam verdi, Samgin'i dirseğiyle dürttü:

"Ne dersiniz?" diye sordu.

Samgin, sessizce omuz silkti, memur ise Klim'e sarı gözleriyle bakarak:

"İşçileri, yönetimin onlarla birlikte patronlara karşı çıktığına ikna etmek tuhaf bir girişim," dedi.

Avukat: "Bu sözleri ileride yapacağınız suçlama konuşmanızda kullanırsınız," diye önerdi ve o denli yüksek sesle güldü ki, işçilerin oluşturduğu kalabalıktan birkaç kişi dönüp baktı; önce biri kır saçlı ve sonra iki genç adam daha izleyenlerin kalabalığına katıldı. İzleyenlerin arasındaki işçilerin sayısı giderek artıyordu; önce yandaşlarından uzaklaşıp müzenin yanında duruyorlar, sonra da buradaki kalabalığın arasında kendilerini kaybettirmeye çalışıyorlardı. Samgin, bu insanların saklanmaya çabaladıklarını düşündü, ama üzerinde durmadı. Ancak o an bile bunun doğru olmadığını görebiliyordu: İşçiler onun önünde de toplanıyor, üzerlerinden ağır bir makine yağı kokusu geliyordu. Meydanda gereksiz yere polisler dolaşıyor, rüzgâr uzun paltolarının eteklerini şişiriyordu. Aslında Kitay Gorod'un dar ara sokaklarında ve

pazar sıralarının ardında çok fazla polisin saklanarak beklemekte olduğu düşünülebilirdi. Lobnoye Mesto'da yoğun bir kalabalık bekleşiyor, bu insanlar fıçıya doluşmuş gibi görünüyorlardı. Moskova'nın kurtarıcıları anısına dikilmiş olan anıtın önünde de bir yığın insan vardı; Kozma Minin, tunç eliyle onlara Kremlin'i gösteriyor olsa da bu insanlar hareket etmeden duruyorlardı.

İşçiler de yine yoğun bir kalabalık halinde, biraz düzensiz ve acele etmeksizin geliyorlardı; sırtını kamburlaştıran, ellerini ceplerine sokan ve kollarını arkada birleştirerek yürüyen pek çok kişi vardı. Bu görüntü, Samgin'in belleğinde, "Niva" dergisinde yayınlanmış olan bir resmin röprodüksiyonunu canlandırdı: Resimde, Moloh'un devasa cüssesi ve Kartacalıların aralarından geçen, boyunlarını bükmüş bir halde zincire vurulmuş halde korkunç Tanrı'ya kurban edilmek üzere sıra sıra ona doğru giden insanlar görünüyordu.

Ancak mekanik olarak belleğinde canlanan bu anının anlamsız olduğu ortadaydı ve bu düşünce hemen silinip gitti. Samgin akıl yürütmeye devam ediyordu: Bu sakallı, rüzgârın saçlarını dağıttığı, çok tekdüze görünen insanların, gözlemlemiş olduğu diğer sayısız insanlardan farkı neydi? Klim bu kalabalığın da tıpkı diğer insan kitleleri gibi olduğunu ve Narodniklerin haklı çıktığını düşündü. Bir önder, bir kahraman olmadan, bu kalabalık da ruhsuz bir beden gibiydi. Bugün bu kalabalığın önderi, koruma biriminin memuru Sergey Zubatov'du.

'Toplumun kendi varlığını fark edişi mi? Var mıydı ki çocuk, belki de hiç var olmamıştı bile?'

Samgin, Susanin'i, Komissarov'u ve ardından Halturin'i anımsadı. Ancak tüm bu düşünceler, biri ötekinin hızlıca yerini alarak, derin ve endişeli bir izlenimin üzerinden kayıyor, bu izlenime dokunmadan uçup gidiyorlardı; izleyenlerin oluşturduğu kalabalığın içindeki konuşmalar da sistemli bir biçimde düşünmeyi engelliyordu.

Samgin, kendisini: 'Bu insanlarda sıra dışı hiçbir şey yok, yalnızca ben biraz Marksizmden zehirlenmişim o kadar,' diye ikna ediyordu; işçilerin ağır ve düzensiz ilerleyişine daha dikkatlice bakıyor, onların girişlerde adımlarını yavaşlatıp, iyice yoğunlaşarak

Kremlin'e kapıları zorlarcasına girişlerini izliyordu.

Samgin birden: 'Kör gibiler, birisi ayaklarının altına yığılsa, fark etmeden ezip geçerler,' diye düşündü ve bu düşünce izlenimlerine en yakın olanıydı. Klim, içinde daha önce kök salmış olmasına karşın, zayıf olan bir duygunun hararet gibi yükseldiğini seziyordu. Bu duygu tıpkı bir çıban gibi vücudu titreten bir acıyla büyüyor ve düşünceler büyümesine hiç mi hiç engel olmuyordu. Klim, bu duyguyu biçimlendirmenin, onu tam anlamıyla anlatacak sözcüklerle belirlemenin gereksizliğini net olarak algılayabiliyordu; aslında yapılması gereken bu duyguyu söndürmek ve unutmaktı.

Girişte bağırıyorlardı:

"Şapkalar! Hey çocuklar, şapkaları çıkarın!"

Bu emir, Samgin'e saf ve övgü dolu şiirleri anımsattı:

"Kremlin'in kutsal kapılarında
Şapkasını çıkarmayan alçaktır."

İşçilerin oluşturduğu kalabalığın arasından, şapkasını havada sallayarak, siyah, önü açık napalı, kısa boylu yaşlı bir adamcağız sıyrıldı, neşeyle:

"Demin birisini tutukladılar. Konuşuyordu köpek: 'Nereye gidiyorsunuz? Nereye, aptallar, kendini bilmez herifler?' diye bağırıyordu. Öylece sövüyordu, aklını kaçırmışçasına, it oğlu it!" dedi.

İsli yüzlü, bıyıklı bir adam, öfkeyle: "Biz kavgasız edemeyiz," diye söylendi.

"Rezil herifler diyor..."

"Üniversite öğrencisi mi?"

"Memur."

"Sarhoş muydu?"

"Kim bilir? Anlaşılmıyordu."

"Genç miydi?"

"Doğru söyledin, gençti. Titriyordu sinirden, kudurmuş muydu neydi... 'Nereye,' diye."

Samgin'in önünde duran kötü giyimli şişman adam: "Kaç bin insan vardır burada?" diye endişeyle sordu; birileri sorusunu yanıtladı:

"On bin kadar vardır."

"Daha çoktur!"

Merdivenlerden, Samgin'in başının hemen üzerinden biri, teselli edercesine, hatta övünürcesine:

"Moskova, insanlardan korkmaz!" diye bağırdı.

Bu sözü üzgün bir bas ses hemen yanıtladı:

"Moskova için insanlar, tıpkı değirmen taşının altındaki tohum taneleri gibidir."

Napalı adamcağız ise ısrarla az önce izleyenlerin arasına katılmış olan iki işçiyi sorguluyordu:

"Siz ne diye sizinkilerden ayrıldınız, ha?"

"Seni ilgilendirmez," diye yanıtladı Varaksin'e benzeyen biri; yaşlı asker yüzlü olan diğeri ise, uzlaşmacı bir tavırla açıkladı:

"Çok kalabalık, kapılardan geçmek olası değil, kaburgalarımızı kırıyorlar."

"Bu işi ne diye başlattınız? Başlattıysanız neden çekildiniz?"

Tüm bu seslerin arasından pınar şırıltısı gibi endişeli, ince bir ses duyuldu:

"Ben bu gösterinin ne diye yapıldığını anlayamıyorum? Tanrı biliyor ya, neden yapıldığını gerçekten de bilmiyorum? Örneğin müzikli asker bandosu... din adamları katılsa, kutsal emanetler, ikonlar geçirilse ve genel olarak her kesimden insanlar yürüse, o zaman buyursunlar! Böylesi de ne demek oluyor şimdi? Parçalanmadır bu. Bugün fabrika işçileri, yarın kâhyalar yürür diyelim, sonra baca temizleyen işçiler ya da başka birileri, peki ne diye? Karşımıza işte böyle bir sorun çıkar! Sonuçta Hodın Ovası'na gezintiye çıkmıyor ya bunlar..."

İzleyicilerin ilintisiz konuşmalarında ve bu endişe dolu şırıltılı seste, Samgin çok tanıdık ve hatta kendine yakın bulduğu düşüncelere ilişkin kopuk kopuk sözler yakalayabiliyordu, ancak bu düşünceler öylesine çarpıtılmış ve düzensizleşmişti ki, Klim öfkeyle:

'Ne bayağılık ama! Zavallıca düşünceler bunlar,' diye düşündü.

Kremlin'den yoğun bir kükreme sesi gelmeye başladı, bu kükreyişte kürkümsü, tüylüce bir şeyler hissediliyor, bunun nemli, soğuk havayı ısıtan bir şey olduğu duygusu uyanıyordu. Tilki kürk-

lü pardösülü adam teselli edercesine:

"Söylüyorlar! 'Tanrım Sen koru'yu söylüyorlar!" diye belirtti.

Adam şapkasını eline aldı, Vasiliy Blajennıy Kilisesi'ne bakarak istavroz çıkarttı ve çekip gitti.

Tüm izleyiciler sanki sırf bu anı bekliyorlarmış gibi hızla dağılmaya başladı, oluşturdukları duvar gibi yoğun kalabalık hızla ayrılmaya, parçalanmaya başladı, Samgin de oradan ayrıldı. Pazar sıralarına varınca Samgin, bir sokak lambasına sırtını dayamış halde duran Mitrofanov'a rastladı; yanaklarını şişirmiş, dudaklarını bükmüştü, şapkası gözlerine doğru inmiş ve bu hali, az önce ensesine tokat yemiş birisini andırıyordu. Samgin, bu adamın sarhoş olduğunu bile düşündü. İvan Petroviç dosdoğru Samgin'in yüzüne bakıyor, ancak selam vermiyordu. Bu görüşme, Klim'de uzun ve sıkıntılı bir yalnızlıktan sonra hoş bir insana rastlamanın verdiği memnuniyete benzer bir duygu uyandırdı. Samgin adama elini uzattı ve kiracısının elini sıkmadan önce endişeyle çevresine bakındığını fark etti.

"Ne diyeceksiniz bu duruma?"

"Harika," diye çabucak yanıtladı Mitrofanov. Başıyla yukarı doğru bir hareket yaparak şapkasını düzeltip: "Harika," diye yineledi. Parmaklarıyla paltosunun düğmesini bulmaya çalışarak: "Düzenliler," diye söylendi. "Oldukça... etkileyici!"

Mitrofanov'un davranışlarında tuhaf bir şeyler vardı ve bu hali Samgin'in merakını uyandırdı ve ona birlikte kahvaltı yapmayı önerdi. Mitrofanov hemen kabul etmedi, çekinerek omuzlarını üşüyormuşçasına oynattı, çevresine bakındı; kabul edince de Samgin'in önünde hızlı adımlarla yürümeye başladı.

Yarı zemin kattaki tıklım tıklım dolu restoranda, köşeye, bir dolabın yanına yerleştiler. Restoran müşterileri öylesine rahat ve teklifsizce gürültülü davranıyorlardı ki, hepsinin de tanış olduğu ve burada, bir jübile ya da anma yemeği için toplandıkları düşünülebilirdi. Samgin konuşmaların uğultusuna kulak verdi ve işçilerin yürüyüşüne ilişkin tek bir söz bile yakalayamadı. Klim, kendi ruh halini belirleyecek mantıklı sözler duymak için acele etmesine rağmen, Mitrofanov'u hemen konuşturmayı başaramadı. İvan Petro-

viç 'evet' diye başını sallıyor ve kendine özgü olmayan bir sesle:

"Bu akıllıca bir girişim. İş sahipleri, kendi çıkarları dışında çok az şeyi görebiliyor. İşçilerin koşullarını kolaylaştırmak gerekir, kuşkusuz," diyordu.

Ancak üç kadeh kadar votka içtikten sonra, Mitrofanov derin bir soluk aldı, yüzünü ekşitti ve başını sallayarak, yavaşça:

"Aman, Klim İvanoviç, boşuna tüm bu çabalar!" dedi.

"Ne?" diye tıpkı onun gibi alçak sesle sordu Samgin; az sonra sıra dışı ve her zamanki gibi teselli edici bir şey duyacağının bilincindeydi.

Mitrofanov, Klim'e doğru masanın üzerinden eğilerek: "Boş işler," diye yineledi. Adamcağız sık sık gözlerini kırpıştırarak: "Siz, Klim İvanoviç inanmayın: Kurdu frenk üzümü ile doyuramazsın, o frenk üzümü yemez!" diye fısıldamaya başladı. Masaya iyice eğildi ve, "İnanmayın, numara yapıyorlar. Ben bilirim," diye söylendi.

Parmağını havada salladıktan sonra, Mitrofanov, aceleyle bir kadeh daha doldurdu ve içti, bir parça ekmek aldı, kokladı ve yine tabağa bıraktı.

"Sizi yanıltan sağduyunuzdur. Birçok kimse görmek istediği şeyi görür, aslında istedikleri yoktur. Hayal ettiğimiz şeyleri görmekteyiz, diyelim."

Çevresine bakındıktan sonra fısıldamaya başladı:

"Ben şu ordu gibi sürüyle iki saat kadar yürüdüm, en kalabalık yerde nasıl konuştuklarını duydum. Gerçekten de Çar'la barışmak üzere yürüdüklerini mi sanıyorsunuz?"

Mitrofanov, gülümseyerek masanın üzerindeki elini salladı, eli şişeye takıldı, şişeyi tutmak için sandalyesinde hopladı.

"Kusuruma bakmayın. Ben fabrikalardakileri tanırım," diye devam ediyordu fısıldamaya. "Bunlar içine kapanık insanlar, onlar her şeye tükürüp geçerler, aynen öyle! Burada biri vicdanına karşı gelmeyi kabul etmedi, tutukladılar..."

"Evet duydum. Genç bir çocuk mu?"

"Neden genç. Hayır, sakalı tıraşlı, boyu kısaydı, yaşça da sizden daha büyüktü herhalde."

"İşçi miydi?"

Mitrofanov, "evet" anlamında başını salladı, omzunun üzerinden bir göz attı ve gülümseyerek devam etti:

"Onlara küfretti! Yürüyor ve yüzlerine doğru her şeyi söylüyordu: 'Rezil herifler sizi,' diyordu. 'O Çar'ı, halkı kandırdığı için öldürmüşlerdi, anlıyor musunuz? Siz ise önünde diz çökmeye gidiyorsunuz.' Onu, biliyor musunuz, tekmelediler, ittiler: 'Sus aptal!' dediler. O ise, sarhoş gibi hiçbir şey hissetmiyor, kalabalığa geri dönüyor ve bağırıyor: 'Leşler!' Klim İvanoviç, buradaki sorun, bir insanın huzursuzluk çıkarması değildir, çevresindeki on kişiden yedisinin, onu onayladıkları halde dikkat çekmemek için dövmeleridir. Basit bir hiledir bu!"

"Bu yürüyüş tamamen yanlıştır, Klim İvaniç, bu yürüyüş yenilgiyi getirecektir. Orada bir adam kaz gibi vaklıyordu: 'Halkın başında Çar vardır,' diye, ama herkes biliyor ki, bizin Çarımız, mutsuz ve başarısızdır! Taç giyme töreninde binlerce insan ezilerek can verdi, o ise istavroz bile çıkartmadı. En azından beş polis assaydı. Dedesi asardı, utanmazdı. Bu Çar ise amcasından çekiniyor. Siz, halkın Hodınka'yı unuttuğunu mu sanıyorsunuz? Hayır, halk kindardır. Kötü şeylerden başka bir şey anımsamaz zaten."

Mitrofanov korkuyla başını salladı.

"Bunu ben söylemiyorum tabii, böyle diyorlar yani..."

"Evet," dedi Samgin, parmaklarıyla masaya vurarak.

Mitrofanov'dan beklediği bu değildi; bu sözleri onu sakinleştirmiyor, ikili bir izlenim yaratıyordu: Mitrofanov, korku veren duyguyu güçlendiriyordu; ancak bu duygunun onun tarafından güçlendirilmesi Klim'i neredeyse hoşnut bırakmıştı.

Samgin, onlarca tok yüze bakarak: "Evet, yönetim bizde işe yaramaz, Çar sözünü geçiremiyor," diye söylendi; sigara dumanı içerisindeki kırmızımsı yüzler ikiye ayrılmış karpuzları andırıyordu. Gürültü, koku ve votkadan Klim'in başı dönmeye başlamıştı.

"İşte siz, İvan Petroviç, sade, dürüst bir Rus insanısınız..."

Mitrofanov, masanın üzerine eğildi.

"Söyleyin bakalım, bizde devrim gerçekleşecek mi?"

Mitrofanov, başını kaldırdı ve fısıldayarak:

"Mutlaka. Çok büyük bir ayaklanma olacak."

"Öyle mi?" diye sordu Samgin; yanıtın kesinliği onu rahatsız etmişti ve kafasında biçimlenmeye başlamış önemli düşünceleri dile getirmesini engellemişti.

Mitrofanov: "Siz bunu zaten biliyorsunuz," diye fısıldıyordu, yüzünü ekşiterek; bu haliyle yüzü pürüzlü bir görünüme bürünmüştü. Yumruğunu sıkarak: "Halk polis baskısıyla dünya nimetleri arasındaki orantısızlıktan ötürü had safhada kızgın," diye belirtti. "Bezginlik de artıyor..." Geri kayan sandalyeyi daha yakına çekerek çenesi tabağa değecek kadar eğilen Mitrofanov sözlerini sürdürdü: "Ben size günah çıkartacağım: Biliyor musunuz, ben kendimi avutuyorum; bir şey olmaz, düzelir, akıllı bir halkız, diye! Ancak bezginlikten ötürü, aklını yitirmiş insanların sayısı, bakıyorum da gün geçtikçe artıyor. Soğuktan bir çayhaneye bir birahaneye girsen, kulak kabartsan, ne diyorlar acaba? Ne diyorlar, biliyor musunuz? Herkes mutsuz yaşamla ilgili öyküler anlatmak için yarışıyor adeta; insanlar kimin daha güç koşullarda yaşamakta olduğunu değerlendirip duruyor. Övünürcesine, taşkınlık içerisinde yapıyorlar bunu. Ben daha kötü durumdayım! Hayır, yalancı, benim daha kötü durumda olan! Ama bu, ilerideki davranışların haklı çıkarılması için bir övünçtür aslında..."

İşte o an Samgin, Mitrofanov'un yuvarlak gözlerinin hüzünlü bir şaşkınlıkla dolduğunu gördü.

"Siz, yaşamımızın kısalığı yanında bu uğraşın ne kadar da çılgınca olduğunu bir düşünün! Aslında, yaşam insana ancak yetecek kadar verilmiştir. Ancak giderek daha çok insan yaşamlarının her gününü cuma orucu günlerindeki gibi geçirmeye başlıyor. Ortam çok da sıkışık! Ne hırsızın ne de namuslu insanın ayağını basabileceği bir yer var, ama insanoğlu rahat bir yerde ve sağlam zeminde yaşamayı yeğler. Nerede peki o zemin?"

Klim Samgin, yüzüne tokat atacakmışçasına elini kaldırarak Mitrofanov'un konuşmasını durdurdu.

"Belki de, bu devrim bir an önce gerçekleşse iyi olur?" dedi.

Mitrofanov, sesini alçaltarak: "Klim İvanoviç," dedi; yüzü tuhaf bir biçimde yuvarlaklaşmış, kızarmıştı; hatta kulakları da bi-

razcık hareket ediyor gibiydi. "Sizi anlıyorum, Tanrı üzerine yemin ederek, anlıyorum!"

"Her gün, her şey cehennemin dibine gidecekmiş ve size yabancı tutkuların akışına kapılacakmışsınız gibi sürekli endişe içinde yaşamak da olmaz ki," diye söylendi Klim.

Mitrofanov, sessiz bir ürperti içinde: "Mutlaka kapılacağız," diye yanıtladı.

Samgin de masaya göğsünü acıtacak kadar sıkı dayandı. Yaşamında ilk kez karşısındaki insanla da, kendisiyle de tamamen içten konuşuyordu. Beyninin bir bölümüyle, o an Klim, kendisinin bir parçası haline gelmiş olan düşüncelerden vazgeçmekte olduğunu seziyor, ancak bu durum onu rahatlattığı gibi, karanlık ve içine korku düşüren duyguyu bastırmasına yardımcı oluyordu. Başkalarının olan, kitaplardan alıntıladığı sözlerle konuşuyor, ancak kendine olan saygısı sarsılmıyordu.

"Monarşi, halkı yönetmekten acizdir. Güçlü insanların hakimiyeti ellerine alması gerekiyor; soluk almayı, yaşamayı engelleyen ve her yere sinen insan süprüntülerinin güçlü eller tarafından Rusya'dan temizlenmesi gerek."

Klim, Mitrofanov'un onaylayan bir tavırla başını sallarken fısıldadığını duyabiliyordu:

"Doğrudur, iyi bir düzen adına devrim de kabul edilebilir."

Samgin'in önünde, kesilmiş ve avuçların içine yatırılmış gibi bir kafa vardı, tanıdık ama değişmiş, kızgın ifadeli, sıkıca dudakları bükülmüş bir yüz görüyordu; koyu gözlerde, önündeki kâğıdı okumaya çalışan bir insanın yazıların pek de anlaşılır olmaması ya da küçük olmasından kaynaklanan bir ifade görüyordu.

Samgin: "Yönetim, ne işçi ne de öğrenci hareketleriyle baş edebildi," diye fısıldadı.

Mitrofanov, toplu yüzünü gevşeterek: "Aman Tanrım," diye içgeçirdi: Yüzü böylelikle geniş ve ağlamaklı bir hal aldı, mavimsi yanakları koyu kırmızıya büründü. "Anlıyorum, Klim İvanoviç, siz beni nasıl desem, ikna etmeye uğraşıyorsunuz!" Mitrofanov, üç kez istavroz çıkarttı ve: "Tüm ruhumla hazırım!" diye yanıtladı.

Samgin, bu itiraftan biraz soğumuş bir halde sustu, hatta bir saniyeliğine bunun komik olduğunu düşündü, Mitrofanov ise

gırtlağını temizledi ve çok alçak sesle konuşmayı sürdürdü:

"Yalnız siz beni reddeder, uzaklaşırsınız benden, çünkü ben kuşkucu, zayıf karakterli ve hayalperestim; zayıf karakterin hayallere düşkün olması, sizin de bildiğiniz gibi, insanı zehirler." Mitrofanov, Samgin'in ne bir söz, ne de bir hareketle konuşmasını bölmemesine karşın: "Hayır, durun!" diye rica etti. "Ben çoktandır size, şunu söylemeyi istedim ama bir türlü cesaret edemedim: Geçenlerde tiyatrodaydım; günümüzde moda olan şu oyunu izliyordum; bu oyunda haklı olarak mutsuz insanlar gösteriliyor, şeytan bilir neler fısıldıyorlar, aralarında ise onları avutan yaşlı bir adamcağız var, sağa sola yalanlar atıyor..."

Mitrofanov biraz soluk aldı, yüzünü başarısız bir gülümsemeyle buruşturdu ve kollarını iki yana açtı:

"O an kafamda bir düşünce parladı ve yüzümü ateş bastı: Zararlı bir insan olan bu yaşlı adam, davranışlarıyla bana benziyordu, bana!"

"Pek anlayamadım," diye yanıtladı Samgin yüzünü ekşiterek.

"Benziyor işte, atıyor, alçak! Klim, İvanoviç, size saygım var ve..."

Mitrofanov, söylemek istediği sözcüğü bir türlü bulamayarak başını salladı:

"Biliyor musunuz... Kendimle ilgili size değişik şeyler anlattım; yani, şöyle, ee, özür diliyorum işte: Tüm bunları saygın görüneyim diye uydurdum. Eşlerimle ilgili olanları ve genel olarak bütün yaşantımı..."

Samgin, hoşnutsuzluk duyarak ve şaşkınlıkla: "İzin verin, neden yani?" diye sordu.

"Namuslu görünmek için..."

İvan Petroviç, titreyen eliyle votka doldurdu, ancak içmedi, kadehi önünden iterek boğazında düğümlenen hıçkırıklarla güldü; şakaklarında ve gözlerinin altında ter taneleri belirdi, hızlı ve sert bir hareketle buruşuk mendiliyle terini sildi.

"Mitrofanov değilim ben. İvan değilim, Piotr Yakovlev Katelnikov'um, Nijniy Novgorodlu bir tacir çocuğuyum, oldukça ünlü bir ailedenim..."

Adam yine yüzündeki teri sildi, mendilini havada salladı, sandalyesinde hareketlenerek, kalkıp kaçacakmış gibi hazırlandı.

"Yirmi üç yaşımdan beri, yasadışı suçlar polis ajanı olarak çalışmaktayım, buraya cinayet soruşturmalarındaki başarılarımdan ötürü nakledildim..."

Samgin "cinayet soruşturmaları mı," diye endişeyle, fısıldayarak sordu; henüz ne diyeceğini bilemiyor ama içinde Mitrofanov'un onu bir şekilde kırdığını seziyordu.

İvan Petroviç: "Endişelenmeyin!" diye onaylayan bir tavırla yanıtladı. "Başka hiçbir şeyle ilgim yok. Olsa bile, o zaman da emrinizdeyim. Çünkü siz ve eşiniz benim için birinci sırada insanlarsınız, beni..."

Sözünü bitiremeden derin bir soluk aldı ve şaşkın bir biçimde gözlerini kırparak konuşmasını sürdürdü:

"Benim kim olduğumu, öğrencilerin kavgası sırasında anlayamamanız ilginç. Eğer sıradan biri olsaydım, polise kadar size eşlik etmem istenir miydi? Bu bir. İkincisi: gözlerinizin önünde iki yıldır yaşıyor, hiçbir yerde çalışmıyor, sözde kendime iş arıyorum; peki hangi parayla yaşıyor, neyle geçiniyorum? Hem geceleri de evde geçirmiyorum. Siz eşinizle çok saf ruhlu insanlarsınız. Sizin adınıza endişeleniyorum bile, yemin ederim! Anfimyevna ise, beni hırsız sanıyordur..."

Yüzünde suçlu olduğunu hissettiğini belli eden iyi niyetli bir gülümseme belirdi.

Samgin, ciddi bir tavırla: "Siz, hiçbir şekilde eşime bundan söz etmeyin," dedi. "Ben daha sonra söylerim."

Mitrofanov iç geçirerek sustu, Samgin'e bir karar vermesi için zaman tanıyor gibiydi; Samgin ise bu insanı kendine özgü, ciddi ve sağduyulu biri sandığını düşünüyordu...

Klim, kendisine: 'Ne değişti ki, aslında?' diye sordu ve yanıt bulamadı.

Samgin, kiracının, hüzün dolu bir sesle: "Belki de, sizin dairenizden taşınmam gerek?" dediğini duydu.

"Hayır, buna gerek yok. Ben... düşünürüm... nasıl..." diye söylendi Klim.

Mitrofanov, votka içerken: "Ajan olmamın nedeni çıkar sağlama isteği değildi, yoksulluktandı," diye emin olmayan bir tavırla konuşmaya başladı. "Bir de hayal gücü, tabii. Polisiye kitaplar okudum, ilginç geldi! Lecok, çok akıllı bir adamdı. Ah, Tanrım, Tanrım," diye daha yüksek sesle söylendi: "Yalanımı bağışlayabilseydiniz! Namusum üzerine söylüyorum, gerçekten de sevgi ve bağlılıktan yalan söylüyordum, ama insanı sevmek de kolay bir şey değil ya, Klim İvanoviç!"

"Evet," diye yanıtladı Samgin; koyu, biraz aptal görünümlü gözlerin nemlenmiş ve erimeye başlamış gibi göründüğünü fark ediyordu. Bu adama karşı hissettiği kırgınlığa, Mitrofanov'un günah çıkartması karşısında duyduğu şaşkınlık eklenmişti. Ancak bu itiraf tartışmasız içtenliğiyle insanı etkiliyor, Mitrofanov'un içinden geldiği gibi konuşmasını dinlemek onurunu okşuyordu; Mitrofanov artık daha az sevimli olmakla birlikte daha da ilginç olmaya başlamıştı.

Mitrofanov, düşünceli ve üzgün bir halde çatalına bakarak: "İyi insanlara rastlamadım," diye anlatıyordu. "Hem onun bunun suyuna gitmekten bıktım; kastettiğim görevimdir. Aslında hırsız, Klim İvanoviç, doğrusunu söylemek gerekirse, kimdir ki? Küçük bir kıymık, aynen öyle bit gibi bir şey! Ya da başka bir deyişle sivrisinektir. Mecbur kalmadıkça sivrisinek de ısırmaz. Tabii suça eğilimli gençler de vardır. Ama aslında hepimiz gereksinimlerimize göre yaşarız, İncil'e göre değil. İşte, örneğin, fabrikalardakileri yüce Çarımızı selamlamak için getirmek gereksinimi doğdu..."

Mitrofanov, omuzlarını kaldırıp kaplumbağa gibi kafasını içine çekerek, parmağıyla arkasını gösterdi.

"Burada ise bakın, görün, ticaretle uğraşan halk oturuyor, sağlık içinde en iyi yemekleri yiyor, votka ve pahalı marka şarap içiyor, hiçbir şey olmamış gibi kendi işlerinden söz ediyor. Ama benim anladığım kadarıyla, fabrika işçileri, huzurun ve düzenin korunması için Kremlin'e yürütüldü; gece bekçileri de aynı amaç için üşüyor ve hırsızları yakalıyor ve genelde bu iş böyledir! Yaşamın güzelleşmesi adına harcanan gerçek çabaları ise göremiyorum ben, Klim İvanoviç, Tanrı üzerine yemin ederim ki göremiyorum! Ve biliyor musunuz, halkı tam anlamıyla yalnızca siyasi suçlula-

rın düşündüğü aklınıza gelince iğne batmış gibi oluyorsunuz... aslında suçlu da değiller, kuşkusuz... *Ovod* ya da *Spartaküs* romanlarını okudunuz mu? Somova hanımefendi önermişti bana, zevkle okudum, biliyor musunuz!"

Samgin gülümsedi, yüksek sesle gülmeye bile hazırdı ama neşelendiğinden değildi bu. Mitrofanov ise sandalyesinden dikkatle kalktı ve elini uzatmadan:

"Saygılarımla teşekkürlerimi sunarım... tüm kalbimle!" dedi.

Samgin, kiracının geçen zaman zarfında büyüdüğünü, yüzünün zayıflayarak, daha namuslu bir görünüme kavuştuğunu düşündü. Samgin, yüce gönüllülükle adama elini uzattı.

"Tamam, eşime kendim söylerim."

Mitrofanov, saygıyla eğildikten sonra gitti.

Klim on dakika kadar daha oturdu, düşüncelerini toparlamaya çalıştı, ancak aklına gelen düşünceler kopuk ve birbirlerini yadsıyan cinstendi; anlaşılır olan tek şey vardı, o da Mitrofanov'un içtenliğiydi.

Samgin: 'Sonuç olarak bu adam kendisini benim irademe bırakmış. Yasadışı suçlar ajanı. Yasadışı,' diye yineliyordu. 'Namuslu insanlar böyle bir görevi üstlenmekten çekinirler, ancak bunun adil bir durum olup olmadığı tartışılır. Çağdaş toplumda gizli ajanlar, tıpkı suçlular kadar kaçınılmaz olgulardır. O, tartışmasız... iyi yürekli bir insan. Aptal biri de değil. Tanya Kulikova ve Anfimyevna gibi bir insan. Başkaları için yaşayan bir insan...'

Samgin, Kızıl Meydan'a çıktığında ortalık bayram günlerindeki gibi sakindi. Gökyüzü, Kremlin'in üzerine iyice inmiş ve ağır kar taneleri düşmeye başlamıştı. İvan Velikiy'nin altın sarığı üzerindeki kar tutmuyordu. Müzenin önünde aceleyle çelik renkli güvercinler dolaşıyordu. Bu meydanda, daha bir saat kadar önce, Kremlin'in, Moskova'nın, Rusya'nın tarihi hakkında hiçbir şey bilmeyen binlerce işçinin itişip kakışarak, Kremlin'e adeta arazisini ihlal edercesine girmeye çalıştıklarını hayal etmek güçtü.

'İşte, Mitrofanov da devrimin kaçınılmaz olduğunu düşünüyor. 'Biz,' derdi bu adam. Kimlerdir bu 'biz' dedikleri? Bu insanda ortaya çıkan şey, ne kadar da beklenmedik ve... fantastik bir dönüşüm...'

Evde yorgun bir halde üzerindekileri çıkarırken ve birazdan Varvara'ya yürüyüşü anlatmak zorunda kalacağını öfkeyle düşünürken, Samgin yemek salonunda çay kaşıklarının ve Kumov'un uğultulu homurtusunu, ardından da Mişa amcanın alaycı sesini duydu:

"Siz genç adam, Shelling'i çok fazla okumuşsunuz anlaşılan, öyle mi?"

"Ben Shelling'i okumadım, ben genel olarak felsefeyi sevmem; felsefe akılda saklıdır, ben ise Lev Tolstoy gibi, aklın varlığına inanmam..."

"Tolstoy gibi mi? O, o!.."

'Şeytan götürsün sizi,' diye içinden küfretti Klim.

Bu insanları görmeyi istemeyerek çalışma odasına geçti, kanepeye uzandı; ancak yemek salonunun kapısı sıkıca kapalı olmadığından, eski Narodnikin yazım memuru ile konuşmasını çok kolay duyabiliyordu.

"İnsan aklıyla değil, hayalleriyle yaşar..."

"Evet, e, e?"

"Yani aklıyla da yaşar ama bu alt biçimdir, ancak üstün kazanımlarımız aklın neticesi değildir..."

"Bilim, mesela, öyle mi yani?"

"Bilim de hayal gücünden başlar."

"Fincanınızı doldurayım mı?" diye sordu Varvara; eşinin sevecen ses tonundan, Klim bu soruyu Kumov'a yöneltmiş olduğunu anladı. Canı çay içmek istedi, kalkıp yemek salonuna gitti, Kumov onu karşılamak için yerinden kalkıyormuş gibi yaptı, eşi ise şaşkınlıkla:

"Geldin mi? Nereye gitmiştin?" diye sordu.

"İşçilerin yürüyüşünü izledim, sonra patrona gittim."

Mişa amcanın küçük yüzü iyi yürekli bir alayla parlayarak: "Ha!" diye haykırdı. "Ne diyeceksiniz, nasıllar? 'Tanrı Çar'ı Korusun'u söylediler mi, ha? Anlatın bakalım, anlatın!"

"Gusarov anlattı ya," diye anımsattı Varvara.

Suslov, şakacı bir tavırla: "Biz de ifadeleri karşılaştırırız," dedi. Savaşmaya hazırlanıyor gibi bir görünüme bürünerek, Lübaşa'nın ördüğü yünlü, turuncu küçük hırkayı göğsünde çekiştirdi.

Ancak Samgin anlatmaya başlamadan, Suslov kendisi konuşmaya başladı:

"Şu Gusarov yoğun bir ajitasyon içerisindeydi; arada bir şeyler görmüş olduğunu sanıyor, Plehanov'un taklidini burada çarpıtarak yapıyordu; sözde işçi sınıfının kurtuluşu işçilerin işiymiş, biz aydın sınıfı ise çekilmeliymişiz..."

Onu dinleyen Kumov, uzun vücudunu Varvara'ya doğru eğerek, alçak sesle konuşuyordu:

"Hlıstı mezhebindekiler dua ederlerken kutsal ruhu görüyorlarmış, ama aslında kutsal ruh yok ya..."

Samgin, şaşkın bir yüz ifadesiyle gözlüklerinin üzerinden adama baktı, yazım memuru bozularak sustu.

"Aslında onun konuşmalarından, aydın kesimin, işçi sınıfının kâhyası durumunda olduğu çıkıyor, daha fazlası değil," diye konuşmayı sürdürüyordu Suslov; bir yandan yüzünü ekşitirken, kaşıkla çay bardağına da reçel dolduruyordu.

"Hayır, dedim ona, kâhyalar devrim yapmaz; önderler, önder gerekli, kâhyalar değil! Siz, Marksistler, Almanların kötü örneğine bakarak gerçekten de işçi sınıfının kâhyası durumuna giriyorsunuz, ancak Almanların Babel'i var, Adler'i de, bu az şey mi? Bizde ise böyleleri yok, Tanrı korusun ortaya çıkmasınlar da... İşçilere Kremlin'e Çar'ı selamlama töreni için eşlik etmeleri..."

Suslov sinsice alay ediyor olsa da, Samgin onun üzgün olduğunu anlayabiliyordu; küçük gözleri üzüntüyle kırpılıyor, sesi kısılıyor, elinde tuttuğu kaşık titriyordu.

"Hayır, bu Gusarov, öyle biridir ki, ilk bakışta aziz gibi görünür, ama aslında onda her türlü iş var..."

Tatyana Gogina odaya girerken: "Artık biliyor musunuz?" diye sordu; Samgin arkasına baktı ve onu neredeyse tanıyamadı: Sade bir giysi içerisinde, ayaklarında kaba görünümlü terliklerle, saçları iyice arkaya taranmış haliyle, Tatyana, orta halli bir ailenin hizmetçisi gibi görünüyordu. Arkasından Lübaşa girdi ve hiçbir şey söylemeden kendisini koltuğa attı.

Suslov, Tatyana ve Lübaşa'ya bakarak: "Neyi biliyor muyuz?" diye sordu. Lübaşa kızgınlıkla:

"O, Zubatovcu. Şu Gusarov yani..." dedi.

Suslov, endişeli ve yüksek sesle: "İzin verir misiniz!" dedi. "Böyle şeyleri bir kanıta dayanarak söylemek gerekir, hanımefendiler!"

Tatyana, oldukça sakin bir tavırla: "O bir aptal, ancak büyük bir rol üstlenmek istiyor," dedi. "Varya, Lübaşa'ya bir fincan demli çay verin ve ben de sonra onu eve göndereceğim, biraz hasta da."

Suslov, sabırsızca elindeki kaşığı parmaklarının kemiklerine vurarak, Tatyana'ya:

"Haydi anlatın, ne olmuş?" diye sordu.

Tatyana, umursamaz görünerek: "Kremlin'de Gusarov, işçilerin karşısında bir konuşma yaptı: 'Kahrolsun siyaset', 'üniversite öğrencilerine inanmayın', 'aydın kesim, işçiler aracılığıyla yönetime ele geçirmek istiyor' ve sürekli buna benzer şeyler," diye anlattı. Ardından da: "Ya siz bunu nereden öğrendiniz?" diye sordu.

Suslov, aceleyle: "Hayır, önce siz söyleyin, siz bunu nereden öğrendiniz?" dedi.

"Ben konuştuğu sırada onun arkasında duruyordum; ben ve işçi olan bir öğrencim."

"Demek öyle," diye söylendi Suslov, Klim'e bakarak.

Birkaç saniye çok rahatsız edici, beklenti içindeki bir suskunlukla geçti; sonra, Samgin gülümseyerek:

"Bu Gusarov, daha geçenlerde fabrikalarda terör estirme gerekliliğinden söz ediyordu," diye anımsattı.

Varvara, Lübaşa'nın ateşini ölçüyordu; Kumov kalktı ve gitti; yürürken ayak parmakları üzerine basıyor, sallanıyor, elleriyle denge sağlamak için hareketler yapıyordu. Elinde bir fincan çay ile koltuğun kol konan kısmı üzerinde oturmakta olan Tatyana, diğer koluyla Lübaşa'nın omzuna dayanmış, heyecansız ve ayrıntılı bir biçimde, genelde yaptığı gibi alaycılığa kaçma çabalarına girişmeden anlatmaya başladı:

"Onu dinleyen... otuz, belki de kırk kişi vardı; 'Çar Çanı' yanında duruyorlardı. Gusarov, heyecansız konuşuyordu, cesur bir havası yoktu. İşçilerden biri bunu fark etti ve yanındakine: 'Bu

genç daha yüksek sesle konuşmaktan çekiniyor, anlaşılan,' dedi. İşçiler her şeyi şaşırtıcı denecek kadar hassas algılıyorlar."

"Peki genel olarak, nasıl bir ruh hali içerisindeydiler?" diye merak etti, Suslov.

"Bana göre, umursamıyorlardı. Aslında bu yalnızca benim izlenimim değil. Lübaşa'nın tanıdığı bir metalürji işçisi, sanırım genel havayı oldukça doğru bir biçimde saptadı; biz daha oraya giderken şöyle demişti: 'Bilmediğimiz bir ormana mantar toplamaya gidiyoruz; mantarları buluruz belki, ama aslında orada mantar falan yok; zararı yok, o zaman da gezmiş oluruz.'"

Varvara, ışığı yakmak istedi.

Gogin, odanın artık oldukça karanlık olmasına karşın: "Bekle," diye söylendi.

Suslov, ellerini ovuşturarak yavaşça güldü.

Tatyana: "İşçilerde yüce duyguları anımsatan herhangi bir duygu fark etmedim, ancak konuşmaların yapıldığı heykelden de uzakta duruyordum," diye sürdürüyordu konuşmasını. Anlattıklarını sade bir ses tonuyla aktarmasıyla Klim'i şaşırtıyordu. "Oralarda ise birileri, şapkasını histerik bir biçimde sallarken duygulanıyor, insanların istavroz çıkarttıkları görülebiliyordu. Ancak oraya geçmek de olası değildi."

Varvara: "38,6" diye yüksek sesle belirtti; Suslov elini kaldırdı ve:

"Şıst!" dedi.

Klim, aklından: 'Ev sahibi gibi davranıyor,' diye geçirdi.

Anlatmayı kesen Gogina, Lübaşa'yı eve giderek uyuması için ikna etmeye çalıştı, ancak Lübaşa kızgın bir tavırla çıkıştı:

"Rahat bırak, anlatmayı bitirdiğin zaman giderim."

"Siz, Somova, engel olmayın," diye rica etti Suslov, ciddi bir tavırla. Öğretmen tavrıyla: "Haydi, devam edin Gogina!" diye söylendi; Varvara, gülümseyerek yanına oturdu.

"Manastır ve yargı binası arasında bulunan ara sokakta, üzerine sıra dışı kesimli bir palto giymiş bir soylu, Vitte'ye sövüyor ve işçileri, kâğıt rublenin 'Hıristiyan ahlakına uygun bir para birimi' olduğu konusunda ikna etmeye çabalıyordu, aynen öyle bir

anlatım kullanmıştı..."

Suslov, sevindi, avuçlarıyla dizlerine vurdu ve gülerek:

"Bu adam, Sergey Şarapov'un, Rus paraları ile ilgili yazdığı denemeden alıntılar yaparak konuşmuş! Duydunuz mu Samgin? Nasıl ama, ha? İşçilere Hıristiyan ahlakına uygun olan rubleden söz edilir mi! Ee, şu ekonomistlere bak..."

Somova'ya yan gözle bakarak: "İşçiler ahlaka uygun ruble ile ilgili konuşmaları sessizce dinliyor, sigara içiyor, ama gülmüyorlardı," diye anlatıyordu Tatyana. Samgin'e dönerek: "Aslında orada bazı insanlar, çevrelerine işçi olmayan büyük gruplar topluyor ve ikna etmeye çalışıyorlardı. Sessiz izleyiciler de vardı; Tagilskiy de onlardan biriydi," dedi. "Beni tanıyacak diye çok endişelendim. İşçiler, 'hanımefendi!' diye hemen tanıyorlardı. Ayrıca bana kuşku ile bakıyorlardı... Gençler 'Çar Topu'nun içine girmeyi deniyorlardı."

Tatyana, çoktan geride kalmış bir şeyleri anımsarcasına gözlerini kapattı; Samgin ise, bu şık giyim düşkünü, Pierre Louise'in kitaplarına âşık, erotik edebiyata eğilimli, Brüsov'un şiirlerindeki soğuk duyarlılığa hayran bu genç kızın, işçilerin arasında neden itişip kakıştığını düşünüyordu.

"Onlar her şeyi çok tuhaf bir biçimde inceliyorlar," diye yine söze başladı Tatyana; tavrında artık bir tür şaşkınlık vardı: "Kremlin'i ilk kez görüyor gibiydiler ama aslında herkes değilse bile, birçoğu Paskalya geceleri oraya gelmiştir. Sanki başka bir kente gelmiş gibiydiler. Ya da daire kiralayacaklarmış gibi bakıyorlardı. İşçilerden birisi: 'Evler pek güzel değilmiş,' dedi. İlginç bir kocakarı vardı orada; iri yarı ve topaldı; üzerine erkek paltosu giymişti ve herhalde biraz ağır işitiyordu; kendisiyle konuşanlara kulağını uzatıp duruyordu. Yüzü şiş ve tamamen hareketsizdi, gözleri ise neredeyse hiç fark edilmiyordu; ürkütücü bir yüzdü! Sürekli: 'Ne vaat ediyorlar?' diye soruyordu. Ayrıca insanları ikna etmeye çalışıyordu: 'Siz mujikler, inanmayın. Ben toprak kölesiydim, biliyorum, bu Çar halkı kandırmıştı. Gözünüzü dört açın, yine kandırırlar yoksa.'"

Suslov, yine alçak sesle katılarak gülmeye başladı:

"Onu tanıyorum! Katerina Boçkareva'dır o! Topal değil mi? Kalçası kırık değil mi? Evet, o!"

"İşçiler onu ikna etmeye çalışıyorlar, 'sen bağırma!' diyorlardı."

"Odur! Onun sözleri bu! Demek yaşıyor? Yetmiş yaşlarındadır herhalde. Onu çoktan tanırım, Aleksandr Pugavin'i onunla tanıştırmıştım. Tarikatçıydı, Sütayevci, sonra falcı ve geleceği gören bir kadın gibi bir şey oldu. Sessiz sedasız, ama inatla, adil Çar inanışını çürütmekte olan onun gibi insanların değerini biz yeterince bilmiyoruz, onlar ise..."

Lübaşa, birden koltuktan hızla kalktı, öne doğru bir adım attı ve suya atlıyormuşçasına öne doğru düştü; Samgin onu tutmak için yetişmeseydi herhalde yüzüstü yere çakılacaktı. Varvara ve Tatyana onu kollarından tutup götürdüler.

Suslov: "Ne kadar da inatçı," diye alıngan bir tavırla söylendi; "Yatması gerekiyor, o ise hâlâ oturuyor!"

Suslov, Samgin'e doğru yanaştı ve hemen:

"Bu Gusarov, birlik üyesi mi, partide mi?" diye sordu.

"Bilmiyorum. Sanmam," diye yanıtladı Samgin. Tatyana'nın anlattıklarının, tuhaf bir biçimde onu heyecanlandırdığını ve hatta kızdırdığını seziyordu.

"Alçak herifin tekiymiş," diye homurdandı Suslov, dişlerinin arasından. "Ya siz Samgin, gösteri ile ilgili düşünceleriniz nedir?"

Samgin, sigarasını yakmaya çalışarak: "Ben Kremlin'e girmedim ki," diye isteksizce başladı konuşmaya. "Benim değerlendirebileceğim kadarıyla, Gogina doğru anlatıyor: İşçiler bu girişime, en iyi olasılıkla, yalnızca merakla yaklaştılar..."

Mişa amca, güvenmeyen bir sesle: "Hım," diye mırıldandı.

Samgin, tütmekte olan sigaranın ucuna bakarak: "Ben izleyiciler arasındaydım, işçiler önümden geçiyorlardı," diye devam etti. İşçilerden bazılarının izleyenlere katılışını anlattı ve birden coşkuyla izleyicilerin kalabalığından söz etmeye başladı:

"Bana öyle geliyor ki, izleyicilerin oluşturduğu kalabalıktan birçok kimse aldatıldığını hissediyordu; yani oldukça net bir tavırla işçilerle oynama çabasına karşı protestolarını dile getiriyor-

lardı. Bu tutumları içgüdüselди, kuşkusuz..."

"Sınıfsal mı, sizce?" diyerek gülümsedi, Suslov. "Hayır, kardeşim ümitlenmeyiniz! Bu, tarım toplumu olan ülkede işçilere duyulan sevgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Eskiden beri fabrika çalışanları topraktan kopmuş, yaramaz insanlar olarak değerlendirilir..."

Suslov'un yorumları, Samgin'in konuşmasına engel oluyor ve onu sinirlendiriyordu.

Bu sinirli haline yenilen Klim konuşmaya devam ediyordu:

"Bu, zararlı bir görüş; son yıllardaki grevler, bizi, işçilerin, kendi önemini çok iyi hisseden bir güç olduğuna inandırdı. Ayrıca, onlar için hazır bir ideoloji, yani bir silah da var; bu, burjuvazinin ve toprak çalışanlarının sahip olmadıkları bir silahtır." Suslov, alaycı bir tavırla: "Sahiden de yok mu?" diye sözünü kesti.

Ancak Samgin, onun yorumlarını artık dinlemiyor, karşı çıkmıyor, giderek daha coşkulu bir biçimde konuşmayı sürdürüyordu. Anlattıklarına kendisini öylesine kaptırmıştı ki, eşinin içeri girişini fark etmedi bile; konuşmasını ancak Varvara lambayı yaktığında kesti. Varvara, elini masaya dayamış bir halde, Klim'e farklı bir biçimde bakıyordu; Suslov ise ayağa kalkarak üzerindeki montu düzeltirken, hoşnut olduğunu saklamadan:

"Siz, Samgin, pek de öyle sadık bir Marksist değilmişsiniz ve hatta..." dedi.

Suslov, gülümseyerek sözünün sonunu, yutmuş gibi getiremedi, Varvara'nın elini sıktı ve yine Samgin'e döndü:

"Beklemiyordum. Böylesi daha sevindirici ama."

Suslov gittiğinde, Samgin karısına:

"Ne oldu da böyle bakıyorsun?" diye sordu.

"Seni dinliyordum," diye yanıtladı Varvara. "Neden işçilerle ilgili bu denli... sinirli konuşuyordun?"

"Sinirli mi?" diye tüm içtenliğiyle şaşırdı Klim. "Yok öyle bir şey! Nereden çıkardın bunu?"

"Ses tonundan, sözlerinden."

"Öncelikle anlattıklarım işçiler değil, burjuva kesimiydi, kent sakinleriydi..."

"Evet, ama sen işçi hareketinin onların açısından nasıl sonuçlanacağını bilmedikleri için onları yargılıyordun..."

"Onlar bunu anlıyorlar, ama..."

"Ama ne?"

"Onlar güçsüz ve bu bir eksikliktir."

"Anlamıyorum, neden eksiklik olsun?"

"Güçsüz olmak bir eksikliktir çünkü."

Varvara'nın yeşil gözlerinde bir gülümsemenin yansıması belirdi ve sesi iç geçirerek bambaşka bir biçimde duyuldu:

"Ah, Klim siyasetle ilgili konuşmalarını sevmiyorum. Odana gidelim, burayı toplayacaklar."

Varvara, Klim'in koluna girdi ve ağır ağır koluna dayanarak, kuşku uyandırıcı bir dikkatle çalışma odasına geçti, kocasını kanepeye oturttu ve hatta sırtının arkasına bir yastık bile sıkıştırdı.

Varvara ilgisinin nedenini: "Yüzün korkunç derecede yorgun görünüyor," diye açıkladı.

"Demek hoşuna gitmiyor?" diye sordu Klim.

Varvara, ayaklarını kaldırarak kanepeye oturup giysisini düzeltirken: "Evet," diye aceleyle yanıtladı. "Sen, tartışmasız, sürekli akıllıca sözler edersin; bunlar ilginç de; ancak söylediklerin sürekli yabancı dilden çeviri gibi."

Samgin, "Hımm," diyerek Mişa amcaya hitaben yaptığı konuşmayı anımsamaya çalıştı; bu konuşmanın onu sevindiren yönlerini, karısının ise bu yeni ikna edici ses tonuyla konuşmasına neyin neden olabileceğini düşündü.

"Canım benim," diye devam ediyordu Varvara, Klim'in el parmaklarıyla oynarken, "Seninle çok... içten konuşmak istiyorum! Bana öyle geliyor ki, senin oynamakta olduğun rol sana ağır geliyor..."

Klim, Varvarayı: "İzin ver, oyundan söz etmenin anlamı yok," diye anlamlı bir tavırla durdurdu. Varvara geri çekildi ve omuz silkti:

"Benim başarısız bir tiyatro sanatçısı olduğumu unuttun mu? Sana açık söyleyeyim: benim için yaşam tiyatrodur, ben ise izleyiciyim. Sahnede bir oyun sürüp gider, revü oynanır, değişik kos-

tümlü insanlar belirir ve kaybolur gider; bu insanlar, senin de sıkça dediğin gibi, bana, sana, birbirlerine, yeteneklerini, iç dünyalarını göstermek isterler. Ben bu dünyalarının ne kadar içten olduğunu bilemem. Bence Kumov haklı, sen ona... bir beyin uşağına davrandığı gibi davranıyorsun, tavırların özensiz, ancak çok ilginç bir genç. O, kendisi için yaşayan bir insan..." dedi.

Samgin, dikkatle karısının yüzüne baktı, o da başını eğdi ve şefkatle:

"Evet, aynen öyle: Kendisi için..." dedi.

Klim, alaycı bir tavırla: "Yaymak istediği düşünceler nelerdir peki?" diye sordu; ancak o anda içinde belli belirsiz bir endişe hissetmişti bile.

Varvara, kocasına daha da sıkı sarıldı, ince ve biraz tiz sesi daha da yumuşak ve şefkat doluydu.

"O, 'dış dünyanın, aklın kazanımları tarafından idealist ya da materyalist bir yaklaşımla ele alınmasıyla iç dünyanın anlaşılamayacağını' söylüyor; 'bu kazanımlar, asıl insancıl olanı daraltır ve çarpıtır, düşünce ve dogmalarla düşünme özgürlüğünü katleder,' diyor."

Yazım memurunun felsefesine ilgi duymayan Klim: "Safça," dedi. "Hem de cahilce," diye ekledi. "Sonuçta söylemek istediğin nedir?"

"İşte diyorum ya," diye şaşkınlıkla yanıtladı Varvara. "Yani, görüyor musun... Benim için ne kadar değerli olduğunu biliyorsun ya?"

Samgin: "Evet. Konu ne o halde?" diye çabuk yanıt vermeye zorladı..

Eşi şakayla omzuna vurdu:

"Bunu ne kadar da büyük bir nezaketle söyledin!"

Ancak hemen yüzünü ekşitti:

"Sana acımayı istemezdim, ama ne var ki, sana acımak gerekiyor. Sen yeterince özel olmayan bir insana dönüşüyorsun, geriliyorsun."

Varvara, bir şeyler anlatıyor, ancak Samgin, dinlemeden düşünüyordu:

'Ne kadar da güç bir gündü, Varvara bir bakıma haklı.'

Klim, karısına kızamadığı için kendisine kızdı. Sonra sigaralıktan bir sigara çıkararak:

"Sana yetmeyen nedir?" diye sordu.

Varvara, bu soruyu çoktandır bekliyormuşçasına: "Sensin, tabii," diye yanıtladı. Klim'in elinden sigarayı alarak dirseğini kocasının dizine dayadı, tavana doğru duman halkaları üfleyen bir gözde gibi uzandı. Bu halde uzanmışken Varvara, Samgin'in daha önce tiyatro sahnelerinde defalarca duyduğu ve romanlarda okuduğu bir tümceyi yineledi:

"Sen beni anlıyorsun. Artık gönüllerimiz bir değil."

Klim, tanıdık sözleri gülümseyerek dinlerken: 'Sadece bu mu?' diye düşündü.

"Kıskanılmayan kadın, sevildiğini hissetmez."

Klim, ciddi bir tavırla: "Biliyor musun, öyle bir zamanda yaşıyoruz ki..." dedi.

Varvara, sabırsızca, artık kendi sözcüklerini kullanarak: "Tüm erkekler ve kadınlar, idealist ya da materyalist olsun, hepsi de sevmeyi ister," diye bitirdi. Doğrularak oturdu, bitirmediği sigarasını yere fırlattı. "Bu dostum, bildiğin gibi, tüm çağların ana temasıdır; kızma ama! Bunun için çocuğumdan vazgeçtim..."

"Onaylamadığım bir davranıştı o," diye anımsattı Samgin.

"Evet."

Varvara kanepeden atladı ve odanın içinde bir ileri bir geri dolanarak belindeki kuşakla oynamaya başladı, hemen konuşmasını sürdürdü:

"İnsanlar ne yaparlarsa yapsınlar, sonuçta rahat bir biçimde yaşamlarını kurmak isterler; erkek ona ait olan kadınla, kadın ona ait olan erkekle. Bu tartışılmaz olan tek gerçektir. Beni ele alalım: İdealistleri ve materyalistleri görüyorum. Ben biraz her şeyin yerli yerinde olmasını isteyenlerdenim, öyle değil mi? Öyleyse sana söyleyeyim, idealist olanlar daha aldırmaz olmakla birlikte, rahat yaşam için gösterdikleri çabalarında daha içten davranırlar. Bir de maddecilerden daha duygusal ve pratik görüşlü olmalarını da ayrıca unutmayalım. Evet, evet onlar o kadar da ileriye gitmez-

ler; daha iyi yaşamak için, devrim gerçekleştirme zorunluluğunu hisseden insanlardan daha pratik görüşlüdürler. Benim dostlarım için devrim gereksiz; onlar için gerekli olan, kitap yayıncılığı yapabilmek için paradır. Materyalistlerin, rakamlara olan tüm düşkünlüklerine karşın, arkadaşlarımın bana önerdiği böylesine ayrıntılı ve benim açımdan zararlı olacak bir öneride bulunmayacaklarını kesinlikle söyleyebilirim. Sen, Kumov'un saf olduğunu söylemiştin, ama o benden ve sanırım yaşamdan hiçbir şey beklemeyen birisi..."

Samgin: "Sen nedense onun hakkında sürekli iyi şeyler söylüyorsun," diye sözünü kesti.

Varvara, aldırmaz bir tavırla: "Hak ediyor. Sen ise kıskanmayı başarabildiğini mi göstermek istiyorsun?" diye sordu. "Kumov tipik bir izleyicidir ve örümceklerin yaşantılarını incelemiş olan Spinoza'yı anmayı sever. Sonuç olarak onda seni andıran bir şeyler var... daha önceki halini yani..."

"Bunu duymak iltifat gibi bir şey," diye gülümsedi Klim; kendisini Varvara'nın sözleri altında tıpkı kara gömülmüş gibi hissediyordu; iç geçirerek:

"Konuşmanda bir tuhaflık var Varvara," dedi.

Varvara, Klim'in masasında duran, ona armağan etmiş olduğu saate bakarak: "Tuhaflık mı?" diye sordu "Bunu düşünsen iyi edersin. Bana öyle geliyor ki, biz yaşayabileceğimizden daha... farklı yaşıyoruz! Yayınevi konusunda konuşmaya gidiyorum. Sanırım, iki üç saat sürer."

Varvara, Klim'i alnından öptü ve ortadan kayboldu. Bu gidişi çok ani olsa da, Samgin karısının gitmiş olmasından memnundu. Bir sigara yaktı ve ışığı söndürdü; yere dışarıdaki sokak lambasının bulanık ışığı ile pencere aralığının bir haçı andıran gölgesi düştü; eşyalar birbirine yakınlaştı, oda daha dar ve sıcak bir hale geldi. Dışarıda rüzgâr nemli bir nefes gibi esiyor, yoğun bir kar yağıyordu. Kent, tıpkı gece yarısında olduğu gibi sessizdi.

Klim Samgin kanepeye uzanmış, gözlerini kapatmıştı.

Varvara hiç onunla böyle konuşmamıştı; Klim o ana kadar, onun kendisine daha genç kız iken nasıl bakıyorsa, halen öyle

bakmakta olduğunu sanıyordu. Ne zaman gerçekleşmişti bu değişim ve hangi nedenle? Samgin, bundan birkaç hafta önce Varvara'nın konukları geçirdikten sonra, yorgun bir biçimde esneyerek sorduğu soruyu anımsadı:

"İnsanların sıkıcı olmaya başladıklarını hiç fark ettiğin olmuş muydu?"

Bir de daha geçenlerde, Varvara özenle, ama sanki biraz sitem ederek:

"Gözlüklerinden burnunun ucu kızarıyor," demişti.

Ardından Samgin, şöyle bir olay anımsadı. İki ay kadar önce kendisi Kumov ile geceye dek çalışmış ve daha önce çoğu kez olduğu gibi, yazım memuruna yatıya kalmasını önermişti. Sabah, geç bir saatte uyandığında Klim yıkanmaya gitmiş, ancak banyo kapısını içeriden kilitli bulmuştu. Karısının çoktandır giyinik ve o sırada herhalde yemek salonunda olduğundan emin olmasına karşın, yine de kapıyı çalmış, içeriden yanıt gelmemişti. Kapıyı hızla çarptıkları için çengelin halkaya kendiliğinden düştüğünü sanan Samgin, yemek salonuna gitmiş ve kapının arasına sokup çengeli kaldırmak için ekmek bıçağını almıştı. Varvara, yemek salonunda değildi. Yarı karanlık koridora geri girince, Klim, Varvara'yı banyonun kapısında görmüştü; saçları dağılmıştı, çıplak vücudunun üzerinde yalnızca bir sabahlık vardı; Varvara aciz bir halde:

"Ne yapıyorsun?" diye haykırmıştı.

Göğsündeki sabahlığı sıkıca örtmeye çalışarak, sırtını kapı aralığına dayamış bir halde, Varvara yere oturacakmışçasına çökmüş, dizleri bükülmüştü.

Varvara, daha yavaş ve ağlamaklı bir sesle: "Ne yapıyorsun," diye yinelemişti; o sırada bacakları hâlâ kasılıyor, bir eliyle sabahlığının yakısını kapatırken, diğeriyle göğsünü tutuyordu.

Klim elinde bıçakla Varvara'ya iyice yaklaştığında, gözlerinin alacakaranlıkta korkuyla dolu olduğunu ve tıpkı kedi gözü gibi parladığını görmüştü. Klim de bu halinden korkmuştu ve şaşırmış bir halde bıçağı atarak karısına sarılmış ve onu yemek salonuna götürmüştü; orada her şey çok kolay açığa kavuşmuştu: Varvara kötü uyumuş, geç kalkmıştı; banyo yaptıktan sonra, banyodaki

sedire uzanmış, orada uykuya dalmış ve rüyasında korkunç bir şeyler görmüştü.

Varvara, sinirli bir halde gülerek ve Klim'e sarılarak: "Uyandım, kapıyı açtım ve birden seni elinde bıçak, yürürken gördüm! Çok aptalca!" diye anlatmıştı.

Samgin: "Seni doğrayacağımı sandın, öyle mi?" diye şaka yaparak sormuş, Varvara:

"Ben hiçbir şey sanmadım, kötü rüya devam ediyordu," diye açıklamıştı.

Samgin yıkanmaya gitmişti. Ancak banyonun yanında bulunan Kumov'un kaldığı odanın yanından geçerken, içindeki sese uyarak, Klim yavaşça kapısını aralamıştı. Kumov, kapıya sırtı dönük olarak ayakta duruyordu; kollarını vücudunun iki yanına bırakmış, başını omzuna doğru eğmişti ve bu haliyle asılarak ölmüş insanın figürünü andırıyordu. Kapı gıcırtısını duyunca, Kumov dönüp arkasına bakmış, her zamanki gibi aptal ve uysal bir biçimde gülümsemiş, bu gülümseme yandan basık görünen yüzünü geniş göstermişti.

"Temize çektiniz mi?"

"Evet."

"Masama bırakın," demişti. Samgin: 'Olamaz! Böyle yarım zekâlı biriyle mi? Olamaz!' diye de düşünmüştü.

Klim, artık o anda Kumov'un Varvara ile banyoda bulunduğunu düşünmeye hazırdı, Varvara'nın korkusu da bundan kaynaklanıyor olmalıydı.

Samgin: 'Herhalde böyle olmuştu,' diye düşündü; ne kıskançlık ne de kırgınlık hissediyordu; böyle düşünüyordu çünkü bu düşüncelerin kendisinden uzaklaşmasını istiyordu. Düşünmesi gereken şey, Varvara'nın onun kendisine işkence etmekte olduğu ve gerilediği sözüydü.

Samgin, gözlerini açmadan: 'Varvara bunları, Rus ya da Batılı sosyalizm tarafından sınırlandırılan insanların sayısı giderek arttığı için söylüyordur,' diye akıl yürütüyordu. 'Dar görüşlü insanlar daha kolay anlaşılıyor. Varvara, benim sözlerime artık daha az dikkatle kulak verdiklerini görüyor, işte asıl sorun bu.'

Samgin, Suslov'un kendisinin Marksist düşüncelerine ilişkin sözlerini anımsadı ve çeşitli hastalıklar çekmekte olan bu insanın da artan bir hastalığı andırdığını düşündü. O gençleşmiş, güç kazanmıştı, öğretmen tavırlı sesinde, emredici tınılar giderek daha çok duyulmaya başlıyordu. Herhalde Lübaşa geçenlerde onun sözlerini kullanarak:

"Sen Klim, yaşlanmakta olan bir liberal görüşlü birisi gibi konuşuyorsun," demişti.

Lübaşa, "işçi hareketine destek grubu" kurmuş ve anlaşıldığı kadarıyla kendini, devrimi yönetecek olan albay karısı gibi görmeye başlamıştı.

Tatyana Gogina, liberal görüşlü bir tacir olan bir adamın fabrikasında, yarı yasal olarak çalışan bir okulda, işçilere eğitim veriyordu: Alayları giderek daha acımasız bir hal alıyor ve yok edilemeyen zıtlıklara ve çelişkili konulara karşı ilgisi artıyordu. Geçenlerde Tatyana, Bodlaire'nin "Kötülük Çiçekleri"nin "şeytanın Hıristiyan kültürü için düzenlediği anma ayini" olduğunu söylemiş ve Bodlaire'i "Shakespeare'deki mezarcı" olarak nitelendirmişti. Bugün, Tatyana daha farklı bir ruh hali içerisindeydi; bunun nedeni belki de Lübaşa'nın rahatsızlığı için endişelenmesi ve yorgun olmasıydı. Samgin, birden Tatyana'nın erkek kardeşine olan davranışının sıradan bir aşkı andırdığını düşündü, ama sonra Aleksey'in, Goginlerin ailesine evlatlık olarak alındığını anımsadı. Aleksey göründüğü kadarıyla "komite üyesiydi". Eskisi gibi neşeli ve şakacıydı, ancak tavırlarında bir tür tutukluk seziliyordu; Samgin, Aleksey'in ona merakla yaklaşmaya başladığını fark etti, bu merakın ardında da belirgin bir güvensizlik saklıydı.

"Evet, herkes değişiyor..."

Sosyalistler teklifsizce ve hatta küstahça liberallerle alay ediyor, liberaller ise sosyalist olamadıkları için kendilerini suçlu hissediyorlarmış gibi davranıyorlardı. Ancak devrimci gençliğe yardım ediyor, para veriyor, toplantılar için daire buluyor, hatta evlerinde yasal olmayan yayınları bile saklıyorlardı.

Sinirlenmeye başladığını hisseden Samgin, kanepeden atladı, bir sigara yaktı ve kambur kızın bağırışını anımsadı:

"Neden ortalığı karıştırıyorsunuz?"

'Zubatov budalanın birisi,' diye içinden küfretti Klim. Karanlıkta bir sandalyeye takıldı, geri dönüp uzandı. Evet, yaşlı liberaller gençlerle tartışsalar bile, neredeyse daima 'yanlış yapmalarını engellemek' için tartıştıklarını savunuyorlar, gerçekte ise onlar gençleri daha aktif olmaları için provoke ediyorlar. Tatyana'nın babası Gogin, özgürlükçü Narodniklerin işini sürdürmek için kendilerinde güç bulamadıkları ve Pobedonostsev'in gerici davranışlarına meydanı bıraktıkları için kendi kuşağını suçluyor. Bir akşam toplantısında, ihtiyar adam, günah çıkartan bir tavırla:

"Şçedrin bizi uyandırmaya çabaladı, ancak biz uyanmadık; tarih bu yaptığımızı bağışlamaz," diyordu.

Gogin, orta boylu, hantal bir adamdı; dikkatle hareket eder ve neredeyse her hareketinde "hım" derdi. Büyük olasılıkla kalbiyle ilgili sorunu vardı; gri, şefkat dolu gözlerinin altında torbamsı şişlikler göze çarpıyordu. Kel tepesinde, kulaklarının üzerinde, kırlaşmış saç tutamları yukarı doğru boynuz gibi duruyordu; bu saçlar gür saçlarından geriye kalan tutamlardı; sakalını tıraş ediyordu. Gogin'in, yumuşak çizgili burnunun altından, kalın Kazak tarzı bıyıkları hüzünlü bir biçimde aşağı doğru sarkıyordu ve alt dudağının altında İspanyol sakalının sivri üçgeni yer alıyordu. Aleksey ve Tatyana'ya, saklamadığı, hüzün dolu bir şefkatle yaklaşıyordu.

Bir gün, Gogin'e ve onun evinde yaşamakta olan Rındin'e: "Kuşağımız, gençliğe, yürüyecekleri güç yolda destek çıkmalıdır," demişti.

Klim, bu sözleri anımsayarak: 'Kurban fabrikatörleri,' diye düşündü.

Rındin, iflas etmiş bir toprak beyiydi; eskiden özgürlükçü Narodniklerin yandaşı, sonra Tolstoycu, şimdi ise hayalperest ve anarşistti. Uzun boylu, sırtını kamburlaştıran ve altmış yaşlarında olan bu adam çok genç görünüyordu; yüzü kaba çizgilere sahipti ve sürekli asık ifadeliydi; sesi sert, kolları uzundu. Rındin, sınır tanımayacak denli iyi yürekli biri olarak tanınır ve ona "bu dünyadan olmayan adam," denirdi. Büyük oğlu sürgünde, ortancası hapisteydi; küçük oğlu ise lisede okumayı reddederek, marangoz

atölyesinde çalışmak üzere altıncı sınıftan ayrılmıştı. İhtiyar Rındin hakkında, Tatyana:

"İnsanlara olan acıma duygusuyla, onları öldürmeye bile hazır," demişti.

Pazar günleri Gogin'in evine genç avukatlar, taşradan muhtarlar, istatistikçiler gelirdi; üniversite öğrencileriyle kurslara devam eden genç kızlar tartışır, yorgun ve gizemli genç insanlar bir görünüp bir kaybolurlardı. Bazen Redozubov gelir, beraberinde de bir ruhban sınıfı mensubuna özgü kızgınlığı ve sabırsızlığı getirirdi.

Samgin, bu gibi iki üç eve ziyarete gider, içinden bu evlere "tuhaf konuk kabul edici evler" derdi; Tatyana ise bu evleri:

"Sözlü felaket yuvaları," olarak nitelerdi.

Neredeyse her yerde Samgin, Nikonova'ya rastlardı; bu kadın mütevazı, göze batmayan bir halde Klim'e dostça gülümsüyor, ancak hiçbir zaman onunla siyasi konuları konuşmuyordu; yalnız bir keresinde Nikonova, Klim'i beklenmedik, tuhaf bir soruyla şaşırttı:

"Savva Morozov'un 'İskra' gazetesinin yayınlanması için para desteği verdiği doğru mu?"

Klim gülmeye başladı:

"Savva Morozov mu? Bu tabii ki bir şaka."

Nikonova: "Ben de öyle düşünüyorum," dedi sonra da hemen oradan uzaklaştı.

Nikonova giderek Samgin'in beğenisini kazanıyordu. Bu kadında Mitrofanov'u andıran bir şeyler vardı ve güvenilir birisi olmanın yanı sıra, karmaşık olmayan dürüst bir makine-insan izlenimi uyandırıyordu.

Samgin, bu kadını, 'bir kurban. Yaşama boyun eğmiş bir köle' olarak algılamaya alışmıştı.

Savva Morozov'un ve Perm kentinden bir gemi sahibinin devrimcilere cömertçe para yardımı yaptıkları söylentileri ısrarla yayılmaya devam ediyordu ve şimdi kanepede yatarken Samgin kızgın ve üzgün bir halde:

'Her şey olabilir. İnsanların umutsuzca kendilerinden bir şeyler yaratmaya çabaladıkları ve tüm yaşamın kötü bir biçimde

oluşturulmaya çalışıldığı bir ülkede her şey olabilir,' diye düşünüyordu.

Radeyev'in aydın kesimine duyduğu hayranlık, Lütov'un Nikonova ile konuşmalarında takındığı patronca tavır, Savva Morozov'un dünyaca ünlü muhafazakâr kimyacıya bağırışı ve daha birçok şey belleğinde canlanıyor:

'Evet, destek verdikleri doğru olabilir. Demek ki körüklüyorlar da. Peki bu bilim kurgu dönemecinde benim yerim nedir, o halde? Bir taşra viranesine saklanarak yalnız başına mı yaşasam, yazmayı mı denesem...' diye düşünüyordu.

Samgin, bu seçeneğin, tıpkı işçiler arasında propagandacı rolü, ya da karısının bir tanıdığının, uzay, eros, Tanrı ve ölüm üzerine, şurada burada bağırarak üstlendiği rol gibi, kendisine göre olmadığını seziyordu. Parlak sözler söyleyen bu insanlara karşı organik bir soğukluk vardı içinde; kendilerini artık yalnızca Avrupalı değil, Parisli gibi görmeye başlayan insanlara karşı beslediği duygular işte böyleydi. Bu insanların konuşmaları, çalışma odasına ulaşarak, belleğinde Nehayeva'nın ölümden korkan, hastalıklı bir biçimde aşkı arzulayan acınacak halini canlandırıyordu. Bu insanlar, Klim'i, toplumun sorunlarıyla saygısızca alay etme cüretini gösterdiklerinden ötürü sinirlendiriyorlardı ve göründüğü kadarıyla, kendisinin düşünmeden edemediği, rahat yaşamasını engelleyerek ona durmadan acı çektiren bu düşüncelerin karmaşıklığından sıyrılmışlardı. Kendisine itiraf etmese de, Klim bu insanların çok eğitimli olduklarını ve onların yanında kendisinin cahil kaldığının da bilincindeydi. Sonuç olarak bu insanlar, kendisinin düşünme gereksinimi duymadığı şeylerden söz ediyorlardı. Bazen, Samgin bunun aslında kendisinin bir eksikliği olduğunu seziyordu; ancak bunu, yalnızca, özlü sözler bakımından zengin olan sözcük dağarcığını kısıtladığından dolayı bir eksiklik olarak görüyordu.

Klim: "Felsefe haklıdır, aslında bu bir bakıma adaletsizliği haklı çıkarma çabasıdır," diyordu; yaşamak için verilen savaşım, bir yasa olarak algılandıktan sonra, din, felsefe ve ahlak ilkelerinin yaşamdaki yerini saptamaya çalışmak, sonuç vermeyen,

ikiyüzlü bir çaba olabilir ancak. Klim bunun gibi çok söz biliyor, çok iyi kullanıyor ve ne kadar az değerli olduklarının bilinciyle, içinden onları "bilgeliğin değersiz bakır parası" olarak nitelendiriyordu. Ancak genel olarak, Samgin, felsefi akıl yürütmelerden kaçınıyor, bunların yerine olguları daha çok tercih ediyordu; kendisinin olguları biraz tutarsız ya da tekdüze bir biçimde yorumladığını sezdiğinde ise, bu durumu objektif olmanın getirdiği zorunlulukla açıklıyordu.

Bu gece başarabildiği kadar objektif olmaya çalışarak, son yılların tüm izlenimlerini inceleyerek gözden geçiren Samgin, kendini çok yalnız, herkese yabancı bir insan olarak hissetti; içinde çok hassas bir duygunun incinmiş olmasından ötürü bir acı duydu. Kanepeden kalktı ve oturdu; dışarıdaki sokak lambasının zayıf altınımsı ışıkla aydınlattığı pencerenin buzla kaplı camlarına boş boş baktı. Umutsuzluğa çok benzeyen bir ruh hali içerisindeydi. Aklına "Bizim Ülke" gazetesinin redaktörü tarafından söylenmiş olan bir tümce geldi:

"Bizdeki aydın sınıfın tamamı, gerçeklere eleştirel açıdan yaklaşma hipertrofisi rahatsızlığı çekmektedir."

Klim: 'Benim de bu rahatsızlığa tutulmuş olma olasılığım var,' diye düşündü. 'Hastalığa yakalanmışım ve tüm sorunlar buradan kaynaklanıyor.'

Biraz düşündükten sonra, Samgin çabucak bir "ancak" akıl etti.

'Ancak hastaysam da, başkalarından farklı olarak, nasıl bir hastalığa yakalandığımı biliyorum.'

Daha sonra da, eğer kendini bu denli yalnız hissediyorsa, gerçekten de sıra dışı bir insan olduğunu düşündü. Samgin insanlardan kopmuş olma duygusunu daha önce, doğduğu kentte, Georgiy Pobedonostsev Kilisesi'nin merdivenlerinde yaşadığını anımsadı; o zaman yalnızlığın kahramanlığa yakın, insanı yücelten bir şey olduğunu düşünmüştü.

Samgin: 'Ruhun sesini dile getirecek kendime ait sözcüklerim yok işte, başkalarının sözleriyle ise ruhum konuşamaz,' diye düşündü.

Duvarda, yağlıboya tablonun camında koyu bir leke kaydı ve durdu. Samgin duraksadı, sonra gölgenin pencereden gelen ışığın kafasını camda yansıtmasından kaynaklandığını anladı. Klim, masaya yaklaştı, bir sigara yaktı ve yine karanlıkta bir ileri bir geri yürümeye başladı.

Varvara gece yarısına doğru döndü. Zil sesini duyunca, Samgin, aceleyle lambayı yaktı, masasına geçti ve kâğıtları çoktandır çalışıyormuş gibi dağıttı. Bunu karısıyla boş konularla ilgili konuşmak istemediğinden yapmıştı. Ancak eşi, on dakika kadar sonra gece terliğini ve uzun geceliğini giymiş olarak geldi; nemli ve soğuk eliyle kocasının yanağını, boynunu okşadı.

"Çalışıyor musun?" diye sordu.

"Gördüğün gibi."

"Tuhaf, eve doğru faytonla gelirken, pencerende ışık görememiştim."

"Öyle mi?"

Masanın kenarına ilişen Varvara, Lübaşa'nın hastalığının ciddi olduğunu söyledi. Doktor hastalığın zatürreye dönüşebileceğini sanıyormuş.

"Gogina yanında."

"Bu iyi. Sen git, ben birazdan işimi bitireceğim," diye yanıtladı Klim.

Varvara itaatkâr bir tavırla gitti. Varvara'nın turuncu renkli topuklarına bakan Samgin, bu kadını baştan sona okumuş olduğunu düşündü; ilginç gelmiyordu artık. Vücudunun her hareketini, her iç geçirişini ve inleyişini biliyor, yüz çizgilerinin pek de zengin olmayan her halini anımsıyor ve Varvara'nın sözlerini moda olan edebi eserlerden hiç sakınmadan alıntıladığını, şaşırarak sık sık komik çelişkilere düştüğü tümcelerinin devamını biliyordu. Ancak Varvara, uygun bir eş, pratik bir ev hanımıydı. Samgin onun, insanlara kuşkucu yaklaşımına, yalanı ve maske takma girişimini hemen ayırt etme yeteneğine değer veriyordu. Genel olarak Varvara ile yaşamak hiç de fena değildi; ama örneğin Nikonova ile yaşamak, Varvara'dan daha yaşlı olsa da, daha huzurlu ve hoş olabilirdi.

Bir saat kadar sonra, Samgin sessizce yatak odasına girmişti; karısının artık uyumuş olduğunu umuyordu. Ancak, Varvara yatağına uzanmış ve kolunu başının altına atmış bir halde sigara içiyordu.

Klim, soyunurken: "Yatak odasında sigara içmek kötü bir alışkanlıktır," diye söylendi.

Varvara: "Bunu sana kaç kez ben söylemiştim," diye yanıtladı. Aslında Klim'in sözünü tamamlamış gibiydi. Samgin, Varvara'ya baktı, bir şeyler söylemek istedi, ancak hiçbir şey söylemedi, yalnızca karısının biraz kilo aldığını ve herhalde bu yüzden boynunun daha kısa görünmeye başladığını düşündü.

Samgin, öngörüsünü kontrol etmeye karar vererek: 'Beni başka biriyle aldatıyorsa, bu, sevişmelerine ve vücudunun hareketlerine bir şekilde yansımalı,' diye düşündü.

Klim, Varvara'nın yatağına yanaşarak: "Biraz ileri git," dedi.

Varvara hareket etmeden ve gözünü açmadan: "Öyle yorgunum ki," diye yanıtladı; "Uyuyamıyorum."

Varvara'nın Klim'i reddettiği çok ender olurdu ve böyle bir bahaneyle hiç olmamıştı. Israr etmek aşağılayıcı olurdu ve bu da Klim'in yapmadığı bir şeydi. Samgin, yatağına kırgın bir halde yattı.

Varvara, daha önce başladığı konuşmasını sürdürürcesine: "Orada bir Yahudi vardı," diye söze başladı.

"Kumov da vardı," diye söylendi Klim; bu tavrıyla soru sorarak, Kumov'un orada bulunduğunu kesin bir ifadeyle vurgulamış olduğunu fark etti.

"Evet vardı," diye yanıtladı Varvara. "Ancak o bu grupla pek anlaşamıyor; bildiğin gibi, düşüncesine bağlı kalarak, dünyanın aydınlanmaz bir karanlık olduğunu, insanın hayal gücüyle bu karanlığı aydınlattığını savunuyor ve düşüncelerin çocukların okul tahtalarına yazdıkları işaretler olduğunu kabul ediyor..."

Samgin: "Fizik ötesi çok saf düşünceler ve saçmalıklar," diye kızgın bir tavırla söylendi; yazım memurunun düşünceleriyle kendi görüşleri arasındaki benzeşmeyi öfkeyle yakalamıştı. "Uyuyalım, ben de yoruldum."

Varvara iç geçirdi, başının altındaki yastığı düzeltti ve bir dakika kadar sustuktan sonra yine konuşmaya başladı:

"Biliyor musun, Musevileri sevmiyorum. Bu ayıp mı?"

"Tabii ki."

"Beğenmiyorum onları. Hepsi de, her zaman, her yerde bir şekilde ön planda olurlar. Bir de Musevi düşmanlığının körüklenmesi için özellikle yaratılmış gibi görünen Museviler var."

Samgin: "Rus karşıtı hareketi yaratabilecek Ruslar da vardır," diye söylendi. Ancak Varvara, ısrarla ve sanki biraz da alaycı bir tavırla sürdürüyordu:

"Bu yersiz bir itiraz. Aslında sen de Musevileri sevmiyorsun, ancak bunu itiraf etmeye utanıyorsun."

"Ne kadar saçma! Lütfen, ışığı söndür."

Varvara, ışığı söndürdü ve karanlıkta da konuşmayı sürdürdü; artık hem sesi hem de sözleri sinir bozucu olmaya başlamıştı.

"Bir Musevi, nihilist ise, Rus bir nihilistten bin kat daha kötüdür," diyen sen değil miydin?"

Samgin yanıt vermemek için kendisini zorlarken, Varvara'ya Mitrofanov ile ilgili konuyu anlatmanın anlamsız olacağını düşündü; gülecekti bu duruma herhalde. Uykusundaymış gibi anlamsız bir şeyler söylenerek, sonunda karısını susmaya zorladı.

Mitrofanov eskisi gibi çok sık ve rahat gelemiyordu. İçeriye suçlu bir tavır ve yüzünde soru soran bir ifadeyle giriyor ve sessizce:

"Neye karar verdiniz?" diye merakla soruyormuş gibi görünüyordu.

Çok çay içiyor, sokaklarda ve birahanelerde gördüklerini anlatıyor, bu anlattıklarıyla Varvara'yı çok güldürürken, Samgin'i, aydın kesimin içinde bulunduğu huzursuz duruma karşın, yaşamın, özü itibariyle, eski ve sağlam bilgiye ve yasalara baş eğdiği düşüncesiyle avutuyordu.

Mitrofanov, Varvara'ya: "Sanırım yakında bir iş bulacağım, tımarhanede ikinci gözetmen yardımcısı olacağım," dedi. Ancak genç kadın yemek salonundan çıkınca, Mitrofanov aceleyle fısıldayarak Samgin'e açıklamada bulundu:

"Tımarhane konusunda yalan attım, tabii ki, bağışlayın!"

Klim: "Neden?" diye şaşırdı.

"Varvara Kirilovna yaşamımdan kuşku duymaya başladığında, benim oraya buraya savrulmalarımı açıklayabilmeniz için."

Samgin, ajanın kendisine özgü düşüncesini beğendi, ancak Mitrofanov'u geçirdikten sonra kendi kendisine:

'Yoksa, Varvara'ya olan tutumum artık başkaları tarafından da fark ediliyor mu?' diye sordu.

Buna sinirlenen Samgin:

'Bu sersem, hangi konuda olduğu belli olmasa da, beni sırdaşı olarak görüyor herhalde...' diye düşündü.

Birkaç gün sonra, Samgin yemek salonunda beş çayı içerek yapayalnız oturuyor, yaşamında ne kadar çok şeyin gereksiz ve güncelliğini yitirmiş olduğunu düşünüyordu. Çocukken kırık dökük eşyalarla tıka basa dolu odayı keşfetmesi aklına geldi. Bu neşesiz düşüncelerin arasına, tıpkı hayalet gibi, sessizce, Suslov giriverdi:

Küçük kara gözleri parlarken, gülümseyerek: "Duydunuz mu?" diye sordu. Suslov masaya geçti, ev sahibi gibi kendine bir fincan çay doldurdu, fincana özenle reçel koydu ve kaşıkla tiz sesler çıkartarak çayı karıştırırken, güneyde köylülerin ayaklandıklarını anlattı. Suslov'un küçük, kuru eli titriyor, küçük yüzü gülümsemelerle buruşuyordu; adamcağız burun kanatlarını şişiriyor, kolalı yakayla sıkıştırılmış boynunu soldan sağa evirip çeviriyordu.

Suslov: "Görüyor musunuz işte?" diye yumuşak, ikna eden bir sesle soruyordu. "Şu sizin değil, jandarmaların yönettiği 'işçilerin tam anlamıyla ekonomik hareketlenmeleri' dediğiniz olaylar nelere mal oluyor? Köylülerin ani ve yoğun bir biçimde sosyal adalete yönelişleri ile karşılaştırıldığında bu hareketlenmelerin bedeli nedir?"

Samgin, nezaket icabı gülümserken susuyor ve yaşlı adama inanmıyordu; köylülerin çıkarttıkları bu huzursuzlukların, tıpkı tahıl silosunun yağmalanması gibi zavallıca ve önemsiz olduğunu düşünüyordu. Suslov ise, artık kısa ve rahatsız olduğu için, küçülmüş giysisini düzeltmeye çalışan yeni yetme gibi, ceketinin kolla-

rını dirseklerine doğru çekiştiriyor ve tiz sesiyle konuşmasını sürdürüyordu.

Suslov, iç geçirerek ve grimsi alnını buruşturarak: "Üç hafta ya da bir aylığına Moskova'dan gideceğimi söylemek için uğradım; işte odamın anahtarı, Lübaşa'ya iletirsiniz; ona uğramıştım ama şu an uyuyormuş. İyice hastalanmış hanımefendi," diye söylendi. "Hem de ne kadar zamansız! Onu aslında bir yere gönderecektik, ama o bakın..."

O an, Samgin, yaşlı adamın bir kutlama ya da doğum günü partisi verecekmiş gibi yeni, koyu lacivert takım elbise giydiğini ve sıska vücudunu savaşa gider gibi sürekli dik tuttuğunu fark etti. Suslov'un görünümünde, ölüleri canlandırma işiyle uğraşan ve kendisi de yarı yanmış, yarı ölü bir insan olan Yakov amcanın halini anımsatan bir şeyler vardı şimdi. Suslov sevecen bir tavırla vedalaşarak yeni botlarını gıcırdata gıcırdata çıkıp gitti, Samgin ise bu yaşlı adamda komik olanın ne olduğunu bulma çabasıyla baş başa kaldı. Komik olacak bir şey yoktu, ancak Klim kendisini biraz zorlayarak:

'Ceketine altın renkli düğmeler dikilse, bu ihtiyar, devrimcilerin müsteşarı olup çıkacak...' diye düşündü.

On dakika kadar sonra Suslov'un yerini Gogin almıştı; ancak bu kez, her zamankinden farklı olarak, o kadar neşeli değildi. Gogin, bir şeyler öğrenmiş ve bundan ötürü canı sıkılmış gibi görünüyordu. Odada bir ileri bir geri dolaşıyordu, çok kızgın biri gibi parmaklarını çatırdatarak, alçak sesle ama net bir biçimde:

"Lisiçya köyünde huzursuzluklar başlamış, Harkov ve Poltava ilinin beş idari birimine yayılmış. Evet. Ağabeyiniz oradaydı sanırım? Adresini verin. Tatyana oraya gidecek. Yurtdışındakiler için bildiri materyali toplaması gerekiyor. Elimizde bizden olan iki kişinin adresleri var, ancak bu kişiler tutuklananlar arasında bulunuyor," dedi..

Ağır sandalyeyi arkalığından kaldırarak, öne doğru uzattığı koluyla bir ileri bir geri sallayan Gogin, düşünceli bir tavırla:

"Ben olaylar hakkında değişik açılardan konuşma taraftarı değilimdir; ancak bu kez sanırım bu yapılanlar, Zubatov'un yürüyü-

şü için ödememiz gereken bedeldir. Ancak bu hiç hoşuma gitmedi..."

Klim, Gogin'in anlattıklarından dolayı biraz üzüntülü: "Neden?" diye sordu.

"Nasıl desem? Bu duygusal bir şey, günah!"

"Geçenlerde bir fabrikada grev vardı, makineleri kırmışlar. Eğitimli işçi makinelere zarar vermez; bu, sabanı bırakıp gelmiş, ayak işleriyle uğraşan işçilerin işi..."

Gogin, sandalyeyi yere bıraktı, ters oturdu ve bıyıklarıyla oynayarak:

"Makine, devletin malıdır. Eskidir, çok kullanılmıştır, öyle mi? Evet, ama... Biz yoksul bir ülkeyiz ve işte işlere duygular karışıyor... bu duygular aslında ince hesap olabilir. Yurtdışındaki yandaşlarımız, eğitimli devrimcilerin yetiştirilmesi konusunu ortaya atıyorlar. Bu akıllıca bir iş..."

Samgin, onu dinlemeksizin, Gogol'ün yurdunda bir zamanlar, bu yazarın Ukrayna oyunlarının "insancıkları" ve "ameleleri" olarak nitelediği on binlerce insanın nasıl ayaklandığını gözlerinin önüne getirmeye çalışıyordu. Ardından, daha çocukken babasının ısrarı üzerine okuduğu, *Almanya'da Köylü Savaşları Tarihi* ve *Rus Halkının Siyasi Hareketleri* kitaplarının etkisiyle, Klim'in hayal gücü gözlerinin önünde karamsar bir tablo canlandırdı: Gökyüzünde ayın parladığı bir gece, ovaların arasında dolanıp duran yollarda bir köyden ötekine, koyu renkli insan kalabalığı yuvarlanırcasına ilerliyor, toprak beylerinin malikânelerini sarıyor, bu evlerin çevresinde dolanıp duruyor; devasa ateşler ansızın parlayıp göklere yükseliyor, insanlar bağırıyor, ıslık çalıyor, uluyor ve simsiyah bir bütün olup gitgide çoğalarak yuvarlanıp ilerlemeye ve adeta topraktan çıkmaya devam ediyorlar; önlerinde korkmuş atlardan oluşan sürüler rüzgâr gibi geçip gidiyor, arkalarında ateş tepeleri durmadan artıyor, üstlerinde duman bulutları var ve gökyüzü görünmüyor; toprak boşalıyor; üst tabakası halı gibi yuvarlanırcasına katlanarak altından durmadan hâlâ canlı, kara birikintiler ortaya çıkıyor.

"Perşembe günü, öyleyse?" diye sordu Aleksey, kalkıp çevresi-

ne bakınarak.

Samgin, "evet" anlamında başını eğdi, aslında Gogin'in ne önerdiğini ya da ne sorduğunu duymamıştı.

Kendisiyle baş başa kalınca, Samgin'i alışkın olduğu bir endişenin sıkıntısı sardı. Belleğinde insan yığınlarının karanlık kitleleri canlandı. Hodınka ovasında, altlarındaki toprağı çukurlaştırarak yüz binlerce insan adeta dalgalanıyor, Klim, bir zamanlar, bu gücün Moskova üzerine yürümesi durumunda, kenti çöpe ve toza dönüştürebileceği düşüncesini anımsıyordu.

Kükreyen binlerce insanın arasından bir faytonun içinde, oturduğu yerde sarsıntılardan ötürü hoplayarak geçerken, insanlara suçlu bir tavırla gülümsemekte olan mavi gözlü gencin dedesi anısına dikilen tunç heykele on binlerce işçinin yürüyüşü gözlerinin önüne geliyordu. İşte halk, çanı kaldırırken halatları çan kulesini devirecekmişçesine geriyordu. "Tüm ahali" olarak tahıl silosunun kapısının üzerinden kilidi kırıyor. Tahta bacaklı mujik var olmayan yayın balığını yakalamaya uğraşıyor. Diğer mujik kuşkucu bir tavırla soruyor:

"Var mıydı ki çocuk? Belki de hiç yoktu bile?"

Bu iki mujikte sanki alegorik ve teselli edici bir şeyler var gibiydi. Belki de tüm insanlar var olmayan bir yayın balığını yakalamaya çabalıyor ve bu yayın balığının var olmadığını bildikleri halde gerçeği birbirlerinden saklamaya çalışıyorlardı?..

Samgin, gözlerini kapayıp gözlüklerini takarak: 'Hayır, aptalca düşünüyorum,' diye karar verdi.

Klim: 'Bende çaresi olmayan bir şeyler var,' diye düşündü ama hemen ardından düşüncelerini düzeltti: 'Bu daha ziyade çocukça bir şey. Ama tüm yaşamım boyunca bu sürekli böyle mi olacak yoksa? Bir tutsak, özgürlükten yoksun birisi olarak mı yaşayacağım?'

Sıkıntı, Klim'in kendisini dışarı atmasına neden oldu. Kentin üzerinde, soğuk ve çok yüksek görünen gökyüzünde sayısız yıldız parıldıyor, nal görünümündeki gümüş renkli hilal alçakgönüllü bir biçimde ışıldıyordu. Kentin ışıklarından ötürü, gökyüzü sarımtırak bir renge bürünmüştü. Tverskaya caddesinde, Filip-

pov'un parlak ışıklı pastane pencerelerinin önünden sokak kadınları, şıklık düşkünü üniversite öğrencileri, elinde bastonu olan genç adamlar tasasız bir tavırla, resmi geçit yaparcasına yürüyorlardı. Tüylü kumaştan bir palto ve melon şapka giymiş, şişmanlığından dolayı çift çeneli gibi görünen bir adam, Samgin'in önüne geçerken, koluna takıp yürümekte olduğu genç kıza:

"Neyse, peki, üç tselkovı veririm, ancak..." diyordu.

"Tabii ki," diye dürüst bir tavırla yanıtlıyordu genç kız. "Beni herkes över."

Kuznetskiy köprüsünün başladığı köşede, sokak lambasının altında duran, önü açık kürk paltolu başka bir adam ise konuşmakta olduğu kısa boylu, buruşuk şapkalı adamı ikna etmeye çabalayan bir tavırla:

"Hepsinin canı cehenneme! Okullar kilise okulları olsun, yeter ki halk okuma yazmayı öğrensin!" diyordu.

Ayakları tıpkı hayal ürünü bir makinenin manivelaları gibi hareket etmekte olan bir çift siyah renkli hayvanın koşulduğu faytonun içinde, Alina Telepneva, yanında Lütov ve karşılarında, arabacının arkasındaki yerde, görünümü itfaiyeciyi andıran şişman, kolunu sallayan bir adamla birlikte geçti. Samgin, Lidiya'yı anımsadı. Lidiya o sırada Kafkaslarda bir yerlerde yaşıyordu ve Lübaşa'nın söylediklerine bakılırsa, bir şeylerle ilgili kitap yazıyordu. Varvara onun adını hiç anmıyordu. Makarov, Moskova'daydı, ancak ortalarda görünmüyordu. Ağabey Dmitri geçenlerde uzun ama sıkıcı bir mektup göndermişti; özellikle çömlekçilik başta olmak üzere, zanaatkârlık sanatını incelemekle uğraşıyormuş.

Samgin: 'Tutuklanmış da olabilir,' diye düşündü.

Kaldırımdan, uzun boylu askerlerden oluşan bir grup, çevik adımlarla nöbet değişimi yapmak üzere geçti; omuzlarındaki tüfeklerin gümüş renkli süngüleri yana yatırılmış halde havayı deşercesine parlıyor, adeta havayı tarıyordu.

Geniş şapkasını yan takmış bir genç kız, neşeli bir tavırla Samgin'e: "Gidelim mi?" diye sordu; bu kızın doğal sayılamayak kadar genişlemiş olan göz bebekleri keskin bir ışıltıyla parlıyordu.

Klim, makyajlı yüze sert bir ifadeyle bakarak: 'Atropindir,

kuşkusuz,' diye düşündü; ardından sokak kadınlarıyla ilgili düşüncelere daldı: Nedense bu gibi kadınlar kendilerini ona, yaşamının en sıkıcı saatlerini yaşadığı sıralarda öneride bulunuyorlardı.

'Eğlenceli bir durum,' diye düşündü.

Artık canı sıkılmıyordu; tersine, bu sokak her zamanki gibi ilginç, gürültülü, içtenlikle ahlaksızdı ve hiçbir endişe verici düşünce uyandırmıyordu. Mağrur ve güçlü görünümlü binalar birbirlerine iyice yanaşmış bir halde yükseliyor, yeryüzüne temelleriyle sıkıca yapışmış gibi görünüyorlardı. Samgin, bir restorana girdi.

Eve döndüğünde, karısı artık uyuyordu. Soyunurken, Klim onun huzurlu, hatta kendini beğenmiş yüzüne birkaç kez baktı; bu yüzün, kendisi için çok hoş olan bir şeyi dinlerken gülümsemesini tutan bir ifadesi vardı.

'O benden daha mutlu. Çünkü daha aptal.'

Samgin yatağına yattı, ışığı söndürdü, bir dakika kadar karısının soluk alışlarını dinledi. İçinde hızlı bir öfke dalgası kabardı.

'Yapmacık tevazuya bürünmeye çalışan, yalnızca çılgınca şehvet düşkünlüğünü saklayabilmek için böyle davranan aptal bir kadın. Düşüğü, sırf bebek keyfine engel olmasın diye yapmıştır.'

Karanlık, öfkeli sözleri çok kolayca fısıldıyordu sanki; Samgin bu sözleri bir araya getiriyor, coşkulu duygusundan ve öfkesinden bilinçli bir mutluluk duyuyordu. Kendisini güçlü hissediyor ve Varvara'nın sözlerini anımsarken ona şu sözlerle yanıt veriyordu:

"Evet, ben yapı olarak bir devrimci değilim, ancak namuslu bir insan olarak görevimi hakkıyla yerine getiriyorum; ben görev bilinci açısından bir devrimciyim. Ya sen? Sen kimsin?"

Samgin, o an karısını uyandırmayı, yüzüne karşı sert sözler söylemeyi, ona sözlerle kamçılar gibi vurmayı, ağlatmayı bile istedi.

Aklından: 'Belki de işte böyle bir ruh hali içerisinde öldürüyorlar kadınları,' diye hızlıca geçti; bahçeden duyulan at nalı gürültüsünü andıran sese kulak kabarttı. Bir dakika kadar sonra kapılarına sertçe vuruldu ve Anfimyevna'nın sesi duyuldu:

"Evin ek bölümüne polis gelmiş. Işığı uyuyormuşsunuz gibi yakmayın, belki Tanrı bu kez bizi korur."

"Canı cehenneme bunların," diye söylendi Samgin; yatağından

fırlayarak karısını omzundan dürttü. Ayaklarıyla terliklerini bulmaya çalışarak: "Uyan, arama var! Üçüncü kez oluyor bu," diye söylenmeye devam ediyordu. Terliklerinden biri inatla yatağın altına kaçıyor, diğeri ise yassılaşarak bir türlü ayak parmaklarını içine almıyordu.

Geceliğiyle çirkin derecede uzun görünen Varvara, tıpkı havada uçar gibi pencereye doğru atıldı.

"Aman Tanrım..." diye söylendi.

Klim: "Perdeyi aralama!" diye emredercesine konuştu.

"Var mı sende bir şey? Sakla, ver bana ben saklayayım... Anfimyevna saklasın."

Varvara, kapıyı büyük bir gürültüyle çarptı ve koşarak gitti, Samgin ise hızla çalışma odasına geçti; kitaplıktan, içinde yasak kartların, şiirlerin ve düzeltmelerin bulunduğu, ancak sansürden geçmemiş yazıları topladığı dosyayı çıkarttı. Doğrusu, tüm bu kâğıtlar ona artık boş ve anlamsız gelseler de, insanların dikkatini satın almak için bulundurduğu değerli bir madeni para gibiydi ve aynı zamanda özlerindeki bu değersizlikleriyle, insanlara karşı içinde var olan hor görme duygusunu pekiştirmeleri bakımından önem taşıyorlardı.

Klim, dosya ile dizine vurduktan ve kanepeye fırlattıktan sonra: "Korkuyorum," diye itiraf etti. Kendisini korkak biri olarak hissetmek, çok zoruna giden bir durumdu; Varvara'nın bunu sezmesi halinde bu durum daha da kötüleşecekti.

Klim, aceleyle: 'Tutuklasalar... Canları cehenneme! En fazla Moskova'dan sürgün ederler,' diye kendisine telkinde bulunuyordu. 'Daha sessiz, sakin bir kent seçer ve bu anlamsızlığın dışında yaşamaya başlarım.'

İçeriye koşarak Varvara girdi.

"Ver!"

Dosyayı kaptı ve yine koşarak ayrılırken teselli eder gibi:

"Sanırım senin için gelmemişler," dedi.

Samgin, dikkatlice perdeyi araladı ve dışarıya baktı; bahçede insana benzer karanlık görüntüler hareket ediyordu.

Klim, karısının sözlerini: 'Senin için gelmediler,' diye içinden yineledi. 'Başka bir kadın olsa, 'bizim için gelmediler,' derdi her-

halde.'

Varvara geri döndü, Klim pencereden çekildi, kanepeye oturdu; Varvara'nın sabahlığı giymeye uğraşırken kolunu giysinin koluna geçirmeyi beceremeyişine baktı.

"Yardım etsen ya!"

Klim, sabahlığın kolunu açtığında Varvara ona sarıldı ve alçak sesle:

"Seni hapisteyken hayal edemiyorum!" dedi.

"Yüzlerce insan hapiste yatıyor," diye yanıtladı Samgin.

"Yüzlerce insandan bana ne."

Kanepeye diz dize oturdular. Perde aralığından, karşıdaki evin ön cephesi üzerinde el feneri ışığının dolanan ve adeta duvardan kayıp düşmeye çabalayan yansıması görülebiliyordu. Varvara bir sigara yaktı:

"Gerçekten de bu hasta haliyle tutuklayacaklar mı yoksa?" diye sordu.

Samgin yanıtlamadı. Varvara'nın yanında oturup, jandarmaların ziyaretini beklemek aptalca, komik ve küçük düşürücü geliyordu. Ancak ne yapabilirdi ki?

Varvara: "Suslov işe gitmiş," diye fısıldıyordu. "Arama olacağını biliyordu herhalde. O öylesine kurnaz bir tilkidir ki..."

Samgin: "Doğru değil bu," diye ciddi bir tavırla kestirip attı.

Bahçede birisinin gürültülü öksürüğüne kulak kabartarak, sustular; bu öksürme bas sesli bir uğultuyla başlıyor ve boğmaca hastalığına tutulmuş bir çocuğun ince inlemesine dönüşüyordu.

"Beklemek, küçük düşürücü!" dedi Varvara. "Ben yatayım."

Terlikleriyle kızgın hışırtılar çıkartarak gitti. Samgin kalktı, yine pencereden dışarı, karanlığa baktı; karanlıkta değişen bir şey yoktu, fenerin ışığı duvarda kaymaya devam ediyordu.

'Bulamadılar bir şey,' diye düşündü Samgin. 'Gelmeyecekler, belki de.'

Yatak odasına gitmek istemiyordu; Samgin kanepeye uzandı ve kendisini çok yalnız ve nedense kendisine karşı suçlu hissetti.

Sabahleyin Mitrofanov çay içmeye geldi; Lübaşa'da yapılmış olan aramada tanıklık yapmıştı.

Mitrofanov, onaylarcasına gülümserken: "Ciddiyetle aradılar," diye anlatıyordu. "Bir tohum, bir kırıntı bile bulamadılar. Ancak yine de alıp götürdüler."

Varvara: "Ama o şu anda hasta!" diye öfkeyle bağırdı. İvan Petroviç omuz silkerek iç geçirdi:

"Onların kendi çıkarımları var. Onlar kuşkulu insanların sağlığıyla ilgilenmezler," dedi ve gülümseyerek: "Kitaplar da yasal çıktı," diye sürdürdü. "İncil, bilim, Turgenev'in eserleri, dördüncü cilt..."

"Onda yasak kitaplar olabileceğini nereden çıkarttınız ki?" diye kuşkuyla sordu Varvara.

İvan Petroviç soru sorarcasına Samgin'e baktı, gülümsedi, yanağını kaşıdı ve alçak sesle anlatmaya başladı:

"Aman Varvara Kirilovna, ne diye saklayayım! Ben aslında güçlerin değişimi için zamanın gelmiş olduğunun farkındayım, aptalların görev yerlerine, artık akıllıların geçeceğini görüyorum. Zamanı da geldi zaten! Bu adil bir durum hatta. Adalet istiyorsak o halde üzülecek bir şey de yok. Ben aslında öldürmelere, hırsızlığa ve genel olarak karışıklıklara karşıyımdır."

Mitrofanov, Varvara'ya doğru eğilerek sesini alçalttı:

"Ancak cinayet de haklı çıkarılabilir. 'Talep cebe konmaz' derler ya. Bir bakana ateş ediyorlarsa, o zaman anlıyorum ki bu bir taleptir: yol verin, yoksa bakın işte, ateş edilir! Ve gücün kanıtlanması için de ateş edilir!"

Varvara, temkinli bir tavırla güldü.

"Komik konuşuyorsunuz," diye söylendi.

"Tabii ki komik," diye onayladı kiracı, "ancak Tanrı üzerine yemin ederim ki, komik sözcüklerin altında ciddi düşüncelerim var. Yaşamın geniş akıntısında yuvarlanıp giderken, yaşamı yönlendirmeyi beceremeyen insanlara kimsenin acımadığını görebiliyorum ve herkes bu gibi insanların, bakan bile olsalar, işe yaramadığını anlar! Yalnızca bir merak olgusu vardı bizi harekete geçiren; öldürülen sıradan bir insanmış gibi, insanlar cesede göz atmayı, cinayet nedeniyle ilgili biraz laflamayı sever; sonra da herkes gideceği yere: işe, birahaneye, bazıları da başkalarının evleri-

ne, hırsızlık yapmaya gitmeyi bilirler."

Samgin, Mitrofanov'un felsefi açıklamalarını dinlerken yüzünü ekşitiyor, Varvara'nın kiracılarının mesleği ile ilgili durumu anlamasından çekiniyordu. "Sağduyulu dediğin adam nelerle uğraşıyormuş meğerse," diyecekti Varvara. Samgin, İvan Petroviç'in bakışını yakalamaya çalışıyor ve uyarmak için ona göz kırpmak istiyordu; Mitrofanov ise giderek coşuyordu; her zamanki gibi, yoğun heyecan anında terlemişti bile.

Mitrofanov: "Tabii, vurmak bir alışkanlık haline gelirse o zaman kötü olur," diye gözlerini iri iri açarak anlatıyordu. "Bu konuda bence bir tehlike gizli; aslında yaşamın tamamı tehlikeler üzerine kurulmuş ama yalnızca coşkulu bir karaktere sahip gençler tarağın dişlerini kırmaya başlarlarsa, biz neyle taranacağız o zaman? Bizim ise, Varvara Kirilovna, söyleyeyim size, taranma gereksinimimiz vardır; biz dağınık, saçları uzamış bir halkız. Aman Tanrım! İnsanın ne denli dağınık olabileceğini bir ben bilirim..."

Samgin yüksek sesle öksürdü, ancak bunun bir yararı olmadı.

"Tabii ki bu hale düşmemizin adalet özlemimizden kaynaklanıyor olma olasılığı da var. Aslında biliyor musunuz, hırsızlar bile adalet hayaliyle yaşarlar, herkes başka bir yaşamın özlemiyle yaşar, bu yüzden bizde hem alkolizm hem de ahlaksızlık kol gezer. Ancak, sizi temin ederim ki, Varvara Kirilovna, onların yaptığı numaradır, şu it oğlu itlerin! Ben biliyorum! Örneğin suçlular..."

Samgin, 'Budala!' diye içinden sövdü ve "hım" diye bir ses çıkardıktan sonra çay kaşığıyla bardağına vurmaya başladı ama birden, Mitrofanov'un konuşmasına engel olmayı kesti.

Gözlerini öfkeli bir halde faltaşı gibi açmış, dizine yumruklayan Mitrofanov, diğer elinin parmaklarını genişçe açarak Varvara'ya doğru, onu boğmak istercesine uzatmış bir halde konuşuyordu.

"Sen nasıl bir suçlusun it dölü?" diye öfkeyle fısıldıyordu adam. "Aslında sen aptalsın ve... ve rüyada gibi yaşıyorsun, sen en iyi yürekli insansın, gerçekte osun! Kendini bir şey zannediyorsun sen, kaz kafalı! Tiyatrocusun sen, aktör bozuntusu ve ne ol-

dum delisisin, ancak suçlu değilsin. Rocambole* değilsin, yalan! Sen, it oğlu it, Rocambole'a ancak bir horozun kartala benzediği kadar benzersin ve suçun da başkasının unvanını kullanmaktır, evin kapısını zorlayarak hırsızlık yapmak değildir."

Mitrofanov üzerini düzeltti, sırtını doğrulttu, elini yemin ediyormuş gibi kaldırarak daha sakinleşmiş bir halde:

"Varvara Kirilovna, bize benzeyen bir ulus yoktur!" dedi.

Varvara, Mitrofanov'a şaşkın, hatta mest olmuş gibi bakıyordu; sandalyesinin arkasına yaslanmış, kollarını boynunun arkasında birleştirmiş, göğsü utandırıcı bir biçimde belirginleşmişti. Samgin, polis ajanının itiraflarını durdurmayı artık istemiyor ve bu adamın söylediklerinde mecazi bir anlam buluyordu.

"Ortak yaşama kesinlikle uyum sağlayamayan bir ulustur bu; aziz ve aklını oynatmış bir ulus. Her ulusun içinde hırsız vardır ve onlara karşı hiçbir şey söylenemez; insanlar mesleklerini yaparken tıpkı lastik galoş içerisinde yürür gibi ortada dolanıp dururlar. Hiçbir önyargı yoktur, her şey net bir biçimde anlaşılmıştır. Bizde ise en basit insan, sıradan bir cep hırsızı bile, duygulu trikler yapar, hayal gücü vardır. Anlatmama izin verin... Bir görevlendirme sonucu..."

Mitrofanov, hıçkırdı, yan gözle Klim'e baktı.

"Daha doğrusu bir görevlendirme değil de, bir rastlantı sonucu, bir yer parlatıcısını suçüstü yakalamak zorundaydım; olağanüstü bir biçimde ufak tefek hırsızlıklar yapıyordu; yüzükleri, küpeleri, broşları ve genel olarak bu gibi şeyler çalardı. İşte öyle bir şeyi ortaya çıkartmak için onu gözlüyordum. Varlıklı bir evde parkeyi parlatıyordu. Sahibesinin odasındaydı. Çırağını gönderdi, hemencecik tuvalet masasının çekmecesini maymuncukla açtı, ne gerekiyorsa aldı ve parlatıcı sıvının içine attı. Harika. Sonra ise..."

Mitrofanov, oturmakta olduğu sandalyenin üzerinde hopladı, yuvarlak, kedi görünümlü yüzü, ilginç denecek kadar neşeli bir gülümsemeyle aydınlandı.

"Ardından, bu adam yan odaya koşarak çıkıyor, amuda kalkıyor ve genç bir serseri gibi elleri üzerinde yürümeye başlıyor ve

* Maceracı, anlamsız şeylerin peşinde koşan bir seri roman kahramanı –ç.n.

kendi kendine aynanın alt tarafından bakıyor. Ancak izin verin! Otuz dört yaşında, ciddi bir top sakalı ve hatta kırlaşmış şakakları var. Eve-e-t! Soruyorum... soruyorlar ona:

'Çok iyi Yakovlev, peki neden sen amuda kalkıp yürüdün ki?' 'Bunu,' diyor 'size açıklayamayacağım, ancak benim böyle bir alışkanlığım ve özelliğim var, işte başarılı olunca bir dakikacık kadar baş aşağı yaşamam gerekiyor.'"

Mitrofanov, yine tüm vücuduyla Varvara'ya doğru yaklaştı ve alçak sesle, emin bir tavırla, buruk bir sevinçle, ama aynı zamanda korkuyla konuşmasını sürdürdü:

"Bu Rocambole değil, düzmece kahramanlık ve fazlasıyla zararlı bir saçmalıktır. Bu, biliyor musunuz, kendini kandırmak ve yanılgıya düşmektir, kendiyle oyun oynamaktır ve böyle bir davranış, yüze atılacak bir tokattan başka bir şey hak etmemektedir. Bir de biliyor musunuz, iyi ki mahkemeler bu gibi şeylere kafa patlatmaz; yoksa nasıl yargılayacaksınız ki insanları? Oyundur bu. Tanrım, o denli sıkıcı bir oyundur ki, gözyaşı dökmeye bile başlayabilirsin..."

Mitrofanov ağlamaya başladı. İri iri açılmış gözleri gözyaşlarıyla yıkanıyordu; Samgin bu gözyaşlarının sarımtırak ve köpük gibi olduklarını seçer gibi oldu. Mitrofanov titreyen dudaklarına engel olabilmek için ısırdı ve gülümseyerek:

"Bazı davranışları anlamak olası değil. At yetiştiriciliği çiftliği ve kendi işinde ad yapmış Yermakov diye biri, gelirinin çokluğundan yaşlı kadınlar için iki katlı sığınma evi inşa ettirmeye başlamış, şöyle içerisinde kilisesi ve diğer bölümleri olacak bir bina. İnşaat sırasında birden iskele çökmüş, birkaç insan yaralanmış. Anlaşılır bir olay. Ancak Yermakov, bu olaydan sonra kilise inşaatını yasakladı, evi tamamladıktan sonra da insanları güldürecek bir harekette bulundu, ahlaksız bir iş için bağışladı, Fransızların nazik olmak için, mezon publik* denilen bir bina olarak kullanıma verdi. Bunun gibi onlarca örnek anlatabilirim size. İnsanlar kendilerine neye göre örnek alıyor? Anlamıyorum. Artık, bir sürpriz yapmayan insanların var olmadıklarını düşünmeye başlıyorsun; herkesten neredey-

* Fransızca 'genelev' anlamında.

se o an amuda kalkacakmış gibi çekinmeye başlıyorsun."

Duygulu bir iç geçirdikten sonra, Mitrofanov ayağa kalktı:

"Her şeyi kolay mı zannediyorsunuz?" diye sordu. "İnsanlar farklı görevlerde bulunurlar, yemek yerler, birahanelere, sirke, tiyatroya giderler ve ancak o kadar mı yani? Hayır, Varvara Kirilovna, bu yalnızca bir dış yüzeydir, kabuktur, içinde ise sıkıntı vardır! Yaşamın sıradanlığı, yapmacıklıktır; bu bir yere kadar gider, ancak her şeyin ortaya çıktığı bir an gelir ve insan baş aşağı yürümeye başlar."

Mitrofanov hantalca bir selam verdi:

"Sinirlerimin bozukluğu için bağışlayın. İşte böyle... pek hoş olmayan biçimde yaşıyorsun. Endişeleniyorsun. Bağışlayın."

Mitrofanov eliyle ceketinin üzerindeki ekmek kırıntılarını silkeleyerek gitti.

Varvara, sesini uzatarak: "Harika!" diye şaşkınlıkla söylendi. "Bu ne kadar da... harika bir şey! İnsan iç yüzünün ortaya çıktığı an? Ne dersin?"

Samgin, polis ajanının "ifadeler sistemini" anımsarken: "Evet, ilginç bir durum," diye yanıtladı.

"Hayır, bu adam, senin onu görmeye alıştığından farklı olarak, mantıklı insana pek de benzemiyor," dedi Varvara.

"Sanırım, gerçekten de öyle," diye mırıldandı Samgin ve acil işlerinin olduğunu söyleyerek çalışma odasına gitti.

Karısı, arkasından gelerek: "Anlamıyorum, onun davranışlarında seni hayal kırıklığına uğratan neydi," diye ısrarla sorguluyordu. "Goginlere uğrayarak Lübaşa'nın tutuklandığını bildirir misin?"

"Tabii ki," diye yanıtladı Klim.

Odasına girince Klim masaya geçti, önüne bir dosya açtı; ancak Varvara çıkar çıkmaz, zararlı otların bürüdüğü bir çukura düşer gibi, kafasında sürekli dolaşan sözlerin kaotik kargaşasına daldı.

'Bu düzmece kahramanlıktır. Yaşamla oynanan oyundur...'

Klim, bu sözlerin ardında, kendisinin artık bildiği, endişe verici düşüncelerin saklanmış olduğunu görür gibi oldu. Mitrofanov

bir şeylerden korkuyordu, bu açıkça ortadaydı; suç işlemiş bir insan gibi davranıyor, ancak konuşmalarında kendini haklı çıkarmaya çabalıyordu.

Samgin, düşüncesini: 'Dürüst bir adam, o yüzden de suçlu,' diye tamamladı ve bu düşüncenin, adeta başka biri tarafından söylenmiş gibi, huzursuz edici bir biçimde kendisine yabancı olduğunu öfkeyle algıladı.

Düşüncelerini geliştirmesine, yemek salonunda emirler dağıtmakta olan Varvara engel oluyordu.

"Kahve içiniz."

"Teşekkür ederim," diye yanıtladı Kumov.

Samgin, eşinin o andaki görüntüsünü: 'Üzerinde sabahlık var, saçları taranmamış, bacakları çıplak,' diye anımsadı, Varvara ise sorgulamayı sürdürüyordu:

"Ne anlatıyormuş o peki?"

Yumuşak bir sesle ve herhalde her zamanki gibi dudaklarında, yaşamlarında yollarını şaşırmış insanlara karşı duyduğu hoşgörünün yansımasını taşıyan gülümsemeyle, Kumov anlatıyordu:

"Gerçekçi yazarları manevi açıdan az eğitim görmüş olmakla suçladı; bu çok yerinde bir suçlama, ancak artık yeni bir şey değil; aslında gerçekçiliğin kendisini eskitmiş olduğunun onlar da farkındalar."

"Sizce de öyle mi?"

"Evet bu bir yasadır: Yaşamın özellikle fazlasıyla trajik bir hal aldığı sırada, edebiyat idealizme doğru kayıyor ve XVIII. yüzyılın sonunda olduğu gibi, romantikler ortaya çıkıyor."

Varvara: "Hım... Öyle mi?" diye sordu.

Samgin: 'Tartıyor, bu düşüncelerden hangilerini satabileceğini değerlendiriyor,' diye içinden geçirdi; sonra kalktı, yazım memuruyla karısının sinir bozucu seslerini duymamak için çalışma odasının kapısını gürültüyle kapattı.

Akşam olunca, Goginlere gitti; o evde bulunmaktan hoşlanmıyordu; orada, tıpkı bir garda olduğu gibi, farklı insan kalabalıkları oluşuyordu. Klim'e kapıyı ceplerinde kâğıtlar ve kulağının arkasında kalemle Aleksey açmıştı; saçları dağınıktı.

"Ha, sizsiniz demek? Bizde ise..."

Samgin: "Arama mı?" diye alçak sesle sordu.

"Şu an arama zamanı mı yani..."

Üzerindekileri çıkarmadan: "Bu gece Lübaşa tutuklandı," diye bildirdi ve hemen oradan gitmeye karar verdi. Gogin, kamaşmışçasına gözlerini kırptı ve diliyle ses çıkardı.

"Berbat bir durum. Kız kardeşim de öyle, tutuklanmış. Poltava'da. Aman... Haydi, gelin!"

Gogin, boynunu, hırıltılı bir sesin ve öksürüğün duyulmakta olduğu salona doğru uzattı. Samgin, burada ilginç olayların gerçekleştiğini kavradı ve gitmenin ayıp olacağını düşündü.

Salonda çömez böğürür gibi öksürüyordu; masanın yanına oturmuş, kollarını göğsünün üzerinde ölü gibi birleştirmişti; kalın sesi müzikalitesini kaybetmiş, hırıltılarla arada bir tıkanıyor, acıklı bir gürültü çıkaran öksürükle arada bir kesiliyordu; çömez sözcükleri bitiremeden, yutarcasına ve bazen de zorlanarak bağırırcasına telaffuz ediyordu.

Samgin'in kapıdan içeri girmekte olduğu anda: "Tıpkı Mısır'daki esaretten kaçışta olduğu gibi," diye dağırdı. "Musa ise ortalıkta yok! Ve vaat edilmiş olan topraklara giden yolu gösterecek kimse bulunamıyor."

Samgin, çoktandır hoşlanmadığı bu insanda yeni ve tüyler ürpertici bir şeylerin varlığını hemen sezdi. Çömez, çirkin bir biçimde yassılaşmış, düzleşmiş gibiydi: Dik ve tahtadan yapılmışçasına oturuyordu. Tamamen beyazlamış olan sakalı tutam tutamdı ve tıpkı sefil görünümüyle acıma uyandırmayı isteyen bir dilencinin sakalı gibi görünüyordu. Çömezin saçları da göz zevkini bozucu bir biçimde dökülmüştü, alından enseye kadar dökülmüş saçları, grimsi kafa derisini ortaya çıkartmış, ancak bu deride, şurada burada kısacık tutamlar halinde kalmıştı; kulaklarının üzerinde ise, tıpkı boynuz gibi iki uzun saç tutamı kabarık olarak duruyordu. Yüzünün derisi kırışmış, yüzü "bogomaz"ın ucuz ikonlarında tasvir edilen Vasiliy Blajennıy'nın yüzü gibi uzun görünmeye başlamıştı.

"Hiçbir şeyleri yoktu, ne bir tüfek, ne bir tabanca; yalnızca sopa, mızrak ve çığlıkları vardı..."

Samgin, canını sıkmakta olan duygudan kaçınmaya çalışarak: 'Onda teatral bir şeyler var,' diye düşündü. Bu duygu, çömez yavaşça başını çevirip, yanına gelmiş olan Aleksey'e baktığında arttı; sarkmış olan deri çömezin gözlerini çirkin bir biçimde ortaya seriyordu; göz kapaklarını aşağıya çekerek dışa doğru çıkarıyor, kırmızı et parçası görünüyordu; göz bebekleri belirgin çizgisini kaybederek dağılmış gibi görünürken, bulanık parıltısı açık bir çılgınlık izlenimi uyandırıyordu.

Çömez: "Peki yazın, yazın, fark etmez," diye söylendi ve Aleksey'den sert bir el hareketiyle kurtulmaya çalıştı.

Çömezi oda içerisinde, şurada burada oturan, on-on beş kişi izliyordu; Samgin herkesin kendisi gibi, tiksinti, korku ve sıra dışı bir şeylerin olacağı beklentisi içerisinde baktığını düşündü. Kapının yanında hizmetçiler oturuyordu: Aşçı kadın, hizmetçi kız ve genç bahçıvan Akim. Aşçı kadın gözlerini başındaki örtünün kenarıyla silerek sessizce ağlıyordu. Samgin, oturduğu sandalyenin üzerinde öne doğru eğilerek başını elleriyle tutmuş ve kollarını dizlerine dayamış olan bir adamın yanına oturdu.

"Büyük bir umutsuzluk," diye hırıltılı bir biçimde bağırdı çömez, hemen ardından öksürüklere boğuldu. "Tohumların atılmadığı, işlenmemiş ovaların üzerinden sürüp giden bu yürüyüş bir nehir taşmasını andırıyordu adeta. Doğuştan kör olanlar gibi, kendi mallarını, kışlık ekinleri çiğneyerek. İşte sonunda onlara, Senaherib Harkovskiy denilen Voyvoda at üstünde gelerek yetişti."

Samgin, yanındakine: "İçmiş miydi?" diye fısıldayarak sordu; adam hiç hareket etmeden ve oldukça yüksek bir sesle kestirip attı:

"Sarhoş olan sizsiniz..."

"Bir köy muhtarının karnını copla, bağırsakları dışarı çıkana dek deştiler. Karıları, tıpkı at gibi kırbaçladılar."

Köşede oturmakta olan biri, alçak ve umutsuz bir sesle:

"Karşı koyma girişimi olmadı mı?" diye sordu.

"Neyle karşı koyacaklardı? Parmaklarıyla mı? Yüzülürken, derileri karşı koyuyordu..."

Çömez, kanlanmış gibi görünen gözlerle çevresine bakınırken sustu. Odanın her yanından, benzer biçimde, çekingen ve üzüntü-

lü sorular duyulmaya başladı, yalnız Samgin'in yanında oturmakta olan adam yüksek ve ciddi bir sesle:

"Kaç bin kişi varmış orada peki?" diye sordu.

"Saymadım. Sayılamayacak kadar."

Samgin, yanındakinin Poyarkov olduğunu sesinden anladı ve biraz öteye çekildi.

Çömez, öksürerek ve elindeki mendile tükürerek: "Bakınız, oturup nasıl dövdüklerini, neyle dövdüklerini merak ediyorsunuz," diye söze başladı. "Nedir peki bu: Sürekli yazılar ve gazeteler için mi? Sizin açınızdan her şey harflerle biter, sözlerle. Ya iş ne zaman yapılacak?"

Çömez sandalyeden kalkmak istedi, ancak başaramadı; kocaman botları, yere yapışmış gibiydi. Yaşlı adam, kollarını masada öne doğru uzattı, ancak kollarından güç almadan tekrar kalkmaya çalıştı ve yine yapamadı. O zaman, gri renkli kaftanın buruşuk yakasında saplanmış bir odun parçası gibi duran boynunu yavaşça sağa sola çevirerek insanları süzdükten sonra devam etti:

"Sözlerde ben de teselli buluyordum, hatta şiirler bile yazmıştım. Sözler avuntu getirmiyor. Bir yere kadar, ancak öyle bir an gelir çatar ki utanırsın..."

"Olayın iç yüzünün ortaya çıktığı an," diye birden anımsadı Samgin.

"Sözcükler nedir ki? Ruhun artığı o kadar."

Çömez, sakalı masada yayılacak kadar öne doğru eğilerek, delicesine söylenmeye başladı:

"Şeytan yaşamımıza iyice baktı
Ürperdi ve ulumaya başladı, korkudan.
Tanrım! Ne yapmışım ben?
Seni yenmişim, görüyor musun, Tanrım?
Tüm yasalarını çiğnedim,
Dostum ve şanssız kardeşimsin benim
Habil'sin..."

Çömez, oturduğu sandalyenin üzerinde sarsılarak öksürmeye başladı, sonra da hırıltılı bir sesle:

"İşte yazdığım şiirler böyle... Sonunu unutmuşum ama... Sonunda onlar:

Sarıldılar ve ikisi de derin bir acı içerisinde ağladılar."

Çömez, eliyle masaya vurdu.

"Neye yarar bu gözyaşları, Tanrı'nın ve Şeytan'ın gözyaşları, çaresizliklerine döktükleri gözyaşları? Neye yarar? Halkın istediği gözyaşı değil, Heteon'dur, Makkaveyev'dir..."

Çömez yine masaya vurdu ve bu vuruş sonunda ona yardım etti, ihtiyar kalktı; cılız ve uzundu, birden çok yüksek sesle, kaba bir tavırla ve hırıldayarak:

"Navın İsası bize gerekli olandır. Bunu söyleyen ben değilim, bu ulusun iç geçirmesidir. Kendi kulaklarımla duydum bunu: Bizde adam yok, bize adam gibi birisi gereklidir. Evet."

Çömezin uzun vücudundan, omuzlarından dizlerine kadar, dalga gibi bir titreme geçti.

"Burada bir vaiz vardı; evin bodrumunda yaşar, Suharevka'da işkembe satardı. Öğretirdi: taş aptaldır, ağaç aptaldır ve Tanrı da aptaldır! O zamanlar ben susardım: 'Yalan söylüyor,' diye düşünüyordum. İsa akıllıdır! Ancak artık biliyorum ki, tüm bunlar teselli içindir, tüm bunlar boş sözdür. İsa da ölü bir sözdür. Haklı olanlar yadsıyanlardır, savunanlar değil. Dehşete karşı neyi savunabilirsiniz ki? Yalan. Yalan savunuluyor. İnsanlığın büyük acılarından başka bir şey yoktur. Onun dışında olanlar, tüm bu evler, inanışlar ve her türlü zenginlik ve itaat, hepsi yalandır!"

Öksürüğü çömezin konuşmasına engel olsa da, etkili konuşuyor ve bazı sözcüklerde hırıltılı sesi eskiden olduğu gibi kulağa hoş gelmeye başlıyordu. Samgin'in gözleri önünde birden karamsar bir tablo canlandı: Gece, çok geniş bir ova ve ufuk çizgisi boyunca her yerde devasa ateşler yükseliyor ve bu ateşlerin olduğu yerden ilerleyen binlerce insanın önünde bu ardına kadar açık gözlü, öfkeli adam yürüyor. Ancak Samgin dinleyenlerin bakıştığını ve bu insanların, oyun için başka bir yerden gelen aktörü beğenmeyen izleyicileri anımsattığını fark ediyordu.

Çömez, titreyen parmaklarıyla kaftanının çengellerini birleştirirken: "Kölelerle ilgili söylenenler de yalandır!" diye konuşması-

nı sürdürüyordu. "İsa'ya kadar kölelik yoktu, yalnızca tutsaklar vardı, bedenlerin tutsaklığı söz konusuydu. İsa'dan sonra ise manevi tutsaklık başladı!"

Poyarkov başını kaldırdı, omuzlarını dikleştirdi.

"Haklısın, peder," diye söylendi.

Bacakları sargılı ve eli bastonlu bir adam: "Ancak izin verirseniz," diye öfkeyle atıldı. Poyarkov adama "şişt" dedi, çömez ise parmaklarını genişçe açtığı uzun kolunu adama doğru uzatarak hırıltılarla:

"Bir oğlum vardı... Bir de Piotr Marakuyev vardı; üniversite öğrencisiydi, halkı severdi. Sürgünde öldü. Yüzlerce dürüst genç ölüyor! Halk da ölüyor. Kıvırcık saçlı bir Kazak, copla, yarım yüzyıl boyunca çarları, piskoposları, hepinizi, tüm Rusya'yı afiyetle beslemiş olan bu insanları... copla, evet! Ve vururken de neşeden katıla katıla gülüyor, çünkü dövüyor, öldürebilir de, ancak ceza almaz!"

Çömez, birden kulakları sağır edercesine "ha," diye birden bağırdı, Samgin birazdan yakası açılmadık bir küfür işiteceğini düşündü. Ancak, üzerinde oturmakta olduğu sandalyeyi ayağıyla iten çömez, yağmur altında ıslanmış bir kuş gibi silkelendi, cebinden renkli bir atkı çıkardı ve atkıyı boğazına dolayarak kapıya doğru yürümeye başladı.

"Konuşamam artık," diyordu yaşlı adam. "Bağışlayın. Kendimi iyi hissetmiyorum."

Peşinden Aleksey ve ak saçlı, yas giysili bir hanımefendi yürüdü; kadın endişeyle:

"Nerede geceliyorsunuz?" diye sordu.

Çömez öksürürken yanıtlamadı. Kör gibi yürüyor, önündeki havayı eliyle açar gibi hareketler yapıyor ve ağır ayaklarıyla ses çıkarıyordu.

Yeniden eğilerek yere doğru bakmaya başlayan Poyarkov ile konuşmaktan kaçınmak için Samgin de yavaşça girişe ve merdivenlere çıktı. Çömez, yolun karşısında, sırtını dönmüş ve sokak lambasına dayanmış halde duruyordu, elinde bir kâğıt parçası vardı; yaşlı adam kâğıdı lambanın ışığına doğru kaldırdı, diğer

eliyle de gözlerini üstten hafifçe örtüyordu. Başında sıra dışı bir kasket vardı; Samgin ressamların, Gogol'ün eserlerindeki memurları bu şapkalarla resmettiklerini anımsadı.

Çömez, sarhoş gibi "alçaklar," diye söylendi ve boğazı hırıldayarak ve öksürerek, kâğıdı yırtmaya başladı, sonra sokak lambasını itercesine bir hareket yaptı ve botlarıyla yüksek sesler çıkararak yürüdü. Sokak dardı, karşı yoldan yürümekte olan Samgin, kısık sesle söylenenleri duyabiliyordu:

"Tanrı'ya kurban edilmemiş... ruh cayıyor... gönül parçalanıyor ve sabrediyor... Ha, ha..."

Karşısına çıkan insanlar uzun, kolsuz figüre dönüp dönüp bakıyorlardı; çömez kollarını sıkıca bedenine yapıştırmış ve ellerini ceplerine iyice sokmuştu.

'Yaşlılıkta inancını yitirmek güç olmalı,' diye düşünüyordu Samgin; bu yarı deli yarı ölü insanın ağzından, eşkıya Nikita'nın, İsa'ya hitaben şöyle dediğini anımsadı:

"Biz senden nefret ederek de severiz seni,

Nefretimizle de hizmet ederiz sana..."

Zaman bu izlenimin Samgin'i uzun süre yormaması için üzerine *düşeni yaptı.*

Birkaç gün sonra, gece yarısına doğru, Varvara'nın artık uyumuş olduğu bir saatte, Samgin odasında çalışırken, hizmetçi kız Gruşa kedi ya da köpekten söz eder gibi:

"Kiracı gelmek istiyormuş," diye bildirdi.

Mitrofanov içeriye parmak uçlarına basarak girdi, dengesini sağlamak için kollarını açarak yürüyordu; yüzü komik bir biçimde çenesine doğru büzülmüş görünüyor, bıyıkları fırça gibi dik duruyordu; Mitrofanov kapıyı sıkıca örttü ve masaya yaklaşarak, yavaşça:

"Yine bir üniversite öğrencisi bir bakanı öldürmüş," dedi.

Samgin, gülümsemesini güç bastırabildi, çünkü Mitrofanov'un o anki çökmüş omuzları ve ezik görünümü çok komikti.

"Tıpkı çalı horozunu vurur gibi. Çok usturuplu biçimde subay kılığına girmiş ve pat!"

Samgin, sırf bir şey söylemiş olmak için: "Bu doğru mu?" diye sordu.

"Tabii ki! Bizde gerçekleştiği an her şey bilinir," diye yanıtladı Mitrofanov; iç geçirerek oturdu, göğsünü masanın köşesine dayadı.

"Klim İvanoviç," diye fısıltıyla konuşmaya başladı. "Açıklar mısınız, bakanlarla öğrenciler arasındaki savaşın gereği ne? Pek anlaşılmıyor: Bogolepov'u öldürdüler, Pobedonostsev'i vurmayı denediler, bizim Trepov'u da öyle... Şimdi işte... Hesaplarını çözemiyorum," diyerek mendili parmağına dolayıp fısıldıyordu. "Bu iş, biliyor musunuz, Afrika'ya benzemeye başladı: Zenciler, gergedanlar, tek kelimeyle vahşi bir ülke!"

Samgin, biraz aceleci bir tavırla: "Ben terörü onaylamam," dedi; ancak tavrından pek emin olmadığı ortadaydı.

"Sağduyulu birisi olduğunuzu bilirim, o yüzden ben..."

Mitrofanov'un hantal vücudu sandalyeden kaydı ve Samgin'e doğru iyice eğildi, gözleri meraklı bir biçimde açıldı.

"Bence bu devrim değil, sıradan bir cinayetler zinciridir; karısının sevgilisini öldürmek gibi. Subay kılığına girdi ve düzmece bir kahraman gibi –pat! Bu devlet değil, o zaman, ancak... köy olabilir; ya herkes ateş etmeye başlarsa, güvenli devlet ne olacak?"

"Kuşkusuz, bu tek başına verilen savaşlar çılgınlıktan başka bir şey değil," dedi Samgin, ciddi bir tavırla. Mitrofanov'un konuştukça korkuya kapıldığını görüyordu; adam terlemiş, dirseklerini yanlarına yapıştırıp sıkıntılı bir halde ellerini oynatıyor ve elleri bu durumda balık yüzgeçlerini andırıyordu.

"Kılık değiştirmiş," diye yineliyordu Mitrofanov. "Ondan sonra, biri papaz kılığına girer de piskoposu öldürür..."

Sonra Samgin'e daha da yaklaştı:

"Klim İvanoviç, siz evinizin kuşkulu görüldüğünü tahmin edebiliyorsunuzdur..." dedi.

"Benim evim mi? Ben mi?"

"Evet! Ben tabii, dedektiflerle mesleğimle alakalı olduğu için tanışmaktayım. Takip ediyorlar, Klim İvanoviç, sizi ziyaret edenleri gözetliyorlar."

"Beni de mi?"

"Ya nasıl sizce? Burada mütevazı görünümlü bir bayan, Somova'ya gelirdi; Nikonova idi adı sanırım. Sonra, Bay Suslov ve genel

olarak... biliyor musunuz, Klim İvanoviç, siz aslında bir şekilde..."

Samgin, anlamlı bir sesle: "Teşekkür ederim," dedi.

Mitrofanov, teşekkürü, Samgin'in konuşmayı bitirme isteği olarak algılamış olacak ki, kalktı, elini göğsünün sol tarafına bastırdı ve:

"Yemin ederim, bu size duyduğum derin saygıdan..."

"Anlıyorum, teşekkür ederim."

Samgin, Mitrofanov'a elini uzattı, ajan ise atıldı ve iki eliyle koluna sarılarak, fısıltıyla sordu:

"Nasıl peki, bu öğrenci kendi adamları için mi yoksa Hohollar* için mi öldürmüş? Biliyor musunuz?"

Samgin, elinde olmadan konuğu kapıya iterek: "Bilmiyorum," diye yanıtladı; aklından bu öldürme olayının yeni tutuklamalara, sürgünlere, terör olaylarına neden olacağı ve Rusya'da yirmi yıl önce yaşanmış olayların yineleneceği düşüncesi geçiyordu. Samgin yatak odasına gitti, ışığı yaktı, karısının yatağı önünde biraz durdu; Varvara derin uykudaydı ve yüzünde kızgın bir ifade vardı. Kendi yatağının kenarına oturan Samgin, Varvara'ya Marakuyev'in ölüm haberini verdiğinde, onun sakin bir tavırla:

"Biliyorum," diye yanıtladığını anımsadı.

"Neden bana söylememiştin o zaman?"

Varvara şöyle bir yanıt vermişti:

"Bir anma ayini yaptırmayı istiyorsan, geç kalmadın."

Klim, "Aptalca şakalar yapıyorsun," diye belirtmişti.

Varvara, arkasını dönerek: "Şaka yapmıyorum, ben yaptırmıştım," diye yanıtlamıştı.

Samgin, soyunurken: 'Evet, giderek yabancılaşıyor,' diye düşündü. Karısını cezalandırıyormuşçasına: 'Onu uyandırmanın anlamı yok, Sipyagin ile ilgili olayı yarın anlatırım,' diye karar verdi.

Varvara bu olayı Klim'e kendisi söyledi; onu uyandırdı ve elindeki gazeteyi sallayarak, neredeyse bağırdı:

"Sipyagin'i öldürdüler, oku!"

Sonra Samgin'in yatağına oturdu, yavaşça, ama çok heyecanlı bir tavırla:

* Ukraynalı –ç.n.

"Öğrenci Bolmaşev. Anlıyor musun, sanırım, onu Znamenskilerin evinde görmüştüm, onu ve yanındaki kız kardeşini ya da nişanlısını; herhalde nişanlısıydı; kısa boylu bir hanımefendi, eşarp ve tüylerle süslüydü, şöyle, sanırım Ermeni soyadı vardı..."

Gazeteyi buruşturup, uykulu yüzünü acı bir gülümsemeyle ekşiterek, Varvara şikayet etmeye başladı:

"Yakında bir kahramana rastlamadan hiçbir yere gidemeyeceğiz..."

Varvara, sözünü bitirememişti, ancak Klim, ne demek istediğini tahmin ederek anımsattı:

"Kahramanların artmasını ne kadar da çok istediğini anımsıyor musun?"

Varvara bir "öf" çekti ve tuvalet masasına yaklaşarak, sinirli bir tavırla saçlarını taramaya başladı.

"Redaksiyonun istekleri doğrultusunda yazıyorlar," diye söylendi Klim, gazeteyi yere atarak. "Daha sonra Lev Tihomirov diye biri, yine günah çıkartarak, terörün bir aptallık olduğunu ve Rusya'nın çardan başka hiçbir şeye gereksinimi olmadığını yazacak."

Varvara: "Anlamıyorum, ne diye Tihomirov beklensin ki... ve aslında hiçbir şey anlamıyorum! Ülkede kültürel canlanma başlamış, yeni şiirin parlak yazarları ortaya çıktı... aynı şekilde ressamlar da!" diye sinirli bir tavırla konuşuyordu; saçlarını tararken yüzünü acıyla buruşturuyordu; bu sinirlenişinde çok aptalca bir şeyler var gibiydi.

Samgin gülümsedi, yıkanmaya gitti, ancak lavaboya girince sedire oturdu ve kulak kabarttı. Evin alışılmadık derecede gürültülü olduğunu ve tıpkı temizlik günlerinde olduğu gibi kapıların çarptığını, mutfaktan tencere seslerinin geldiğini, hizmetçi kızın koşuşturduğunu ve kap kacaklarla her zamandan daha çok ses çıkardığını; Anfimyevna'nın at gibi ağır ağır yürüdüğünü duyabiliyordu.

Samgin, o an aydın kesimden birçok dairede aynı aptalca gürültülerin yaşanmakta olduğunu düşündü; her yerde yarı giyinmiş, saçları taranmamış insanların gazete okumakta olduklarını, bakanın öldürüldüğüne sevindiklerini ve neler olacağını düşün-

düklerini hayal etti.

'Anlamsız bir yaşam...'

Lavabodan çıktığında, koridorun duvarına tutunarak, elinde şapkasını tutan ve ölü gibi bembeyaz kesilmiş aşçı, Klim'e doğru yaklaşıyordu.

"Sormama izin verin, Klim İvanoviç..."

İhtiyar adamın, pişmiş gibi görünen kırmızı yüzü titriyor, dişsiz ağzının ironik gülümsemesinden ötürü dazlak kafasına doğru çizgiler uzanıyordu.

Adam, cılız ve titirek bir sesle: "Öğrencilerin amacını anlamaya çalışıyorum, halkın yegâne savunucusu olan Çar'ın sadık kullarını öldürüyorlar," diye konuşuyordu; görünüşüne bakılırsa, istediği, kızgın bir tavırla konuşmaktı. Aşçı iyice kolalanmış şapkasını buruşturuyor, çoktandır sarhoş olan gözleri, sarı gözyaşlarının içinde tıpkı nişastalı tatlı içinde yüzen Bektaşi üzümü gibi görünüyordu.

"Yetmiş senedir yaşıyorum... Birçok öğrenci yüksek mevkilere geldi, kendim görmüştüm! Öldürülmüş olan saygıdeğer merhumun akrabalarının yanında dört yıl çalıştım; Sipyagin'in kendisini genç bir beyefendi olarak görmüştüm," diye anlatıyordu aşçı; gözlerinden yaşlar süzülüyor ve Samgin'in önerilerini dinlemiyordu.

"Sakin olun, Yegor Vasilyeviç!"

"Çar'dan başka bir savunucumuz yoktur," diye inliyordu adamcağız. Kırmızı yumruğuyla göğsüne vurarak: "Ben eski toprak kölesiyim, köle olarak doğmuşum," diye anlatıyordu. "Ömür boyu soylulara... burjuva sınıfına emek verdim, ancak bu beni gücendiriyor! Çar'ın aleyhine burjuva sınıfının çocukları yürümeye başlıyorlarsa, Klim İvanoviç, hayır, bağışlayın..."

Mutfaktan kibirli bir tavırla Anfimyevna çıktı; bluzunun kollarını sıvamıştı, bacak kadar şişman koluyla aşçıyı omzundan tuttu ve yapışmış gibi durduğu duvardan afiş gibi söktü.

"Hadi, işine dön, Yegor! Amonyak iç, git!" diye emretti.

Aşçıyı, bir çocuk gibi yanında alıp götürürken, kadın dönüp omzunun üzerinden Samgin'e:

"Siz onu konuşmalarınızla şımartmayın. Onun için her şey ay-

nı, o sineklerle de konuşabilir," dedi. Aşçıyı iterek mutfağa soktuktan sonra da açıkladı:

"Beyler bozmuş onu, sürekli iyi evlerde yaşamış ya."

"İhtiyar dokunaklı konuşuyor," diye söylendi Klim.

Anfimyevna, iç geçirerek: "Böyle yıllarda yaşarsan, aklın da hassaslaşır kuşkusuz," dedi.

Bir saat sonra, Klim Samgin, patronun odasına girmişti. İri yarı, ciddi bir adam olan patron, üzerinde sabahlıkla masasında oturuyordu; Klim'e ılık, parfüm kokulu elini uzattı, kaşlarını oynattı ve meraklı bir bakışla yüzüne bakarak, alçak sesle:

"Evet, ne diyorsunuz?" diye sordu.

"Yayın kurulu için yapılan çalışmalar," diye yanıtladı Klim.

Patron sol tarafında duvarda bulunan küçük kapıya bakarak:

"Yavaş, orada yeni yazıişleri müdürü var," diye uyardı.

Sonra düşündü, tavana baktı.

"Yayın kurulu için diyorsunuz demek? Hım, çok güç bir mesele. Tabii gençler coşuyor, ama..."

Yine düşüncelere daldı, düşünürken kaşlarını iyice kaldırdı. Bu sabah her zaman olduğundan daha parlak görünüyor, kolonya kokusu da daha yoğun hissediliyordu. Bakımlı yüzünden ciddiyet yansıyor, tırnakları sedefli gibi ışıldıyordu. Yalnızca gözlerinde meraklı ve sanki biraz da endişeli bir tavır vardı.

Adam, sözcükleri dudaklarıyla özenle yoğururcasına: "Evet, gençler coşuyor, ancak bu anlaşılır bir durum," diyordu. "Sağlıklı bir hoşnutsuzluk bu... İnsanlar, hükümetin ağırlığını koymaktan aciz olduğunu... daha doğrusu, genel olarak aciz olduğunu görüyorlar. Ayrıca güneydeki ayaklanmalara bakılırsa yeteneksiz olduğu da söylenebilir."

Patronu, arkasına bakarak sessizliği dinledi.

"Körükleyenlerin var olduğu, ancak önderlerin bulunmadığı bir devrim... anlıyor musunuz? Bu anarşidir. Bu, ülkenin bilinçli çevreleri tarafından arzu edilen sonuçları vermeyecektir. Tıpkı yalnızca önderlerin ayaklanması gibi; kastettiğim Dekabristlerdir, özgürlükçü halkçılardır."

Samgin, çömezi anımsayarak:

'Galiba bu adam da Gedeonların hayalini kuruyor. Kendisi şu göbeği ve süslü sarkıtlarıyla Gedeon rolüne de iyi giderdi doğrusu.'

Patron, Samgin'in önüne bir deste kâğıt sürerek: "Gençlerin, önlerinde duran ödevi kavramış olduklarından emin olmak istiyor insan," dedi. Ayağa kalktığında sabahlığı açıldı ve sirk güreşçisinin güçlü vücudunu saran ipekli iç çamaşırları ortaya çıktı. "Sağ duyulu insanların iki cephede savaşmaları gerekecek," diye imalı bir tavırla konuşuyordu patron; çalışma odasının içinde bir ileri bir geri yürüyor ve mendiliyle parmaklarını siliyordu. "Evet, iki cephede: Güneyde olduğu gibi, halkı yine Pugaçov dönemindeki duruma götüren, kötülük yapan sağcılara ve umutlarını yitirmiş olanların anarşisine karşı."

Samgin, bu tok insanın endişeye kapılmış olmasından memnuniyet duyuyordu. Klim'in aklına, Mitrofanov'dan, patronun dairesine hırsızları salmasını rica etmek gibi eğlenceli bir fikir geldi. Mitrofanov bunu yapabilirdi; herhalde hırsızlarla dostluk içerisindeydi. Ancak, Samgin hemen düşündüklerinin bilincine vararak bozuldu:

'Kafamda dolaşıp duran bu saçmalıklar da ne?'

Patron yanına yaklaştı ve:

"Bu arada, öbür gün, akşam evimde... benden küçük bir toplantı düzenlememi rica ettiler. Gelin. Taşralı birisi... bana verilen bilgiye göre, ilginç bir konuşma yapacak."

Samgin, saygıyla vedalaşırken: 'Memnun olmuş,' diye düşünüyordu. 'Olaylardan hoşnut kaldığı ortada. Hayır ben asla böyle biri olmayacağım,' diye karar verdi.

"Mahkemeden sonra bana uğrayın, bugün dışarıya çıkmıyorum, rahatsızım. Bu hafta Kaluga'ya gitmek zorunda kalacaksınız," diye bildirdi.

Üç gün geçtikten sonra, Samgin, Sipyagin'in ölümünün, Bogolepov'un ölümüne kıyasla insanları daha fazla hareketlendirdiğinden ve neşelendirdiğinden iyice emin oldu. Genel moral düzeyi, tiyatroda, fazlasıyla ilgi duyulan bir dramın ilk perdesinden sonra izleyicilerin içinde bulundukları ruh durumunu andırıyordu.

Kızıl saçlı avukat Magnit, ellerini ovuşturarak: "Galiba, ciddi bir biçimde bu işe sarıldılar," dedi.

Birileri, mutlu son umudunu başarısızca saklamaya çalışarak: "Bakalım, bakalım," diyorlar, bazıları da kuşkucu numarası yaparak:

"Hiçbir şey olmaz. Bu daha önce de denenmişti," diyorlardı.

İhtiyar Gogin ikna ve ima edercesine bir tavırla:

"Bu arada işçiler iyi bir grevle baskı yapmış olsalar o zaman Rusya'yı, Anayasanın kabul edilmesinden ötürü tebrik bile edebilirdik, değil mi, Alyoşa?" dedi.

Somurtkan ve zayıflamış görünen Aleksey isteksizce yanıtladı:

"İşçiler yabancı bir amca için çalışmaktan usanmışa benziyorlar."

Sokakta, Samgin, Redozubov'a rastlamıştı.

"Anlamsız," diye vurguladı eski Tolstoycu, "Bataklığı kurutmak gerekirken, bir sineği öldürmüşler o kadar."

Bu ifade, Klim'in kulağına yapmacık ve boş bir tümce gibi geldi; Redozubov'un endişe dolu bir sorusu çok daha doğal geliyordu:

"Siz hukukçusunuz, ne dersiniz: Karpoviç'i asmaktan çekindikleri gibi, Balmaşev'i de mi asmazlar?"

Patronun evindeki toplantı kötü bir günde yapıldı; soğuk rüzgâr kente Hodınka ovası yönünden esiyor, tek tük yapışkan kar tanelerini serpiştiriyordu, akşam kar fırtınası başladı. Klim, kendini yorgun ve sağlıksız hissediyor, geç kaldığını biliyor ve bu yüzden öfkelenerek faytoncuyu acele etmeye zorluyordu; faytoncu ise gözlerine yapışan kar tanelerinden körleşmiş bir halde yerinde hopluyor, müşterisinin 'haydi, haydi' demesine karşın felsefi bir tavırla susmakla yanıt vererek, atını ikna etmeye çabalıyor:

"Koş aptal dişi, evimize yaklaşıyoruz!" diyordu.

Samgin, kendisinin de beklemediği biçimde: 'Yine de böyle insanların bir anlam kazanmaları için yaşamak zorunda kaliyoruz,' diye düşündü ve bu yüzden kendini daha da üşümüş ve canı sıkılmış hissetti.

Genellikle patronun daire kapısını kendini beğenmiş bir kız kurusu olan hizmetçisi açardı, ama bu kez kapıyı açan elli yaşlarında, yanakları tıraş edilmekten mavileşmiş ve yüzü şişman bir rahibin yuvarlaklaşmış suratını andıran, kuşku dolu bakışlı, eski tayfa Tozov oldu.

Uşak, ıslak paltosunu silkeleyerek: "Salonu buyrunuz," diye davet etti; Samgin, gözlüklerini silerken meşe ağacından yapılma kapının önünde biraz durdu, sonra kapıyı yavaşça araladı ve bu şekilde girmenin aptalca olduğunu anlamasına karşın, dar aralıktan yan dönerek geçti. Önünde, Pisemskiy'nin sıkıcı bir romanında, masonların toplantısını anlatan sahne canlanmış gibiydi: Büyük bir odanın ortasında duran oval masanın çevresinde sekiz kişi oturuyordu; üzerlerinde opal küre biçiminde bir lamba asılıydı; masanın ucunda patron, yanında kolalı beyaz gömleğiyle Preys oturuyordu; masanın diğer yanında ise, üzerinde demir yolu mühendislerinin giydiği türden bir mont bulunan Kutuzov vardı. Kutuzov'un orada bulunması Klim'i şaşırtmadı; aslında "taşradan gelecek olan insanın" Kutuzov olacağını biliyor gibiydi. Kutuzov'un yanındaki boş bir sandalyenin yanında kollarını başının arkasında birleştirmiş bir halde, başını iyice öne eğmiş durumda, gri takım elbiseli bir adam oturuyordu; ilkin Klim onun kılıflı boş bir koltuk olduğunu sandı. Preys ile omuz omuza oturan dazlak kafalı bir adam göğsünü masaya iyice yaslamış ve eğilmişti; mavimsi kafası neredeyse masanın tam ortasında sivriliyordu; omuzlarının çıkık kemiklerini hareket ettiren bu adam, masaya tüm vücuduyla tırmanmayı istiyor gibiydi.

Masayı aydınlatan lamba, sigara dumanı dolmuş odayı aydınlatmaya yetmiyordu; duvarın yanında uzun bacaklarını uzatarak tuhaf bir biçimde birbirine dolamış halde Poyarkov oturuyor ve her zamanki gibi iyice öne doğru eğilerek yere bakıyordu, yanında fayton arabacısını andıran pardösüsü ve yağlanmış çizmeleriyle Aleksey Gogin oturuyordu; köşede yakılan kibrit, Dunayev'in kıvırcık sakalını aydınlatmıştı. Klim, kafaları saydı, on sekiz kişi vardı.

Klim'in kafaları sayması insanların çoğunluğunun Kutuzov'un olduğu yere doğru kafalarını uzatmış olmalarından kaynaklanıyordu. Bu insanların oturuşlarından gergin oldukları açıkça anlaşılıyordu; herkes, 'Kutuzov konuşmasını ne zaman bitirecek?' diye bekliyordu sanki.

Kutuzov: "Tüm bunları siz tabii ki okumuşsunuzdur," diye anlatıyor, elindeki sigaradan yukarıdaki lambaya doğru spiral du-

man bir yay gibi yükseliyordu.

"Okumuştuk," diye tiz bir sesle onayladı dazlak kafalı adam. Masaya tırmanıyormuş gibi hareketler yaparak: "Şaşkınlığa kapılarak okumuştuk," diye ekledi. "Komplocuların birliği, çocukça saplantılardan başka bir şey değildir, Gustav Emar, lise öğrencisinin romantizmidir." Adam yapmacık bir kahkaha attı ve kafasındaki deri, büzgülü bir kalpağı andırdı.

Patron, ciddi bir tavırla, kurşun kalemle masaya vurarak: "İzin verir misiniz?" dedi. Dazlak kafalı adam yüzünü ona doğru çevirdi ve gülümseyerek:

"Bu girişimin fikir babasını ben ciddi bir genç olarak bilirdim, ancak görüldüğü kadarıyla yurtdışındaki yaşam..."

Patron, yanaklarını alıngan bir ifadeyle şişirerek: "Konuşmacının lafını bölmemenizi rica ederim," diye uyardı.

Kutuzov, sigarasının küllerini küllüğe isabet ettiremeden silkti ve Klim'in tanıdığı bazı devrimcilerin, can sıkıntısı, İsa aşkı, romantizm bağlılığı ve macera arayışı gibi nedenlerden kaynaklanan arayışlardan ötürü bu işe girmelerinden söz etmeye başladı; alaycı bir tavırla konuşuyor olsa da, sesi sakindi ve kırıcı değildi. Kısa kestirilmiş sivri top sakalı, kalın ama yine de kestirilmiş bıyıkları, Kutuzov'un mujik görünümlü yüzünü değiştirmiyordu.

Samgin, onu dinlerken: 'Hangi kılığa girmeye çalışırsa çalışsın, hiçbir zaman tanınmamayı başaramaz,' diye düşündü.

"Bana, son zamanlarda yeni bir devrimci türü ortaya çıktı gibi geliyor; devrim endişesi taşıyan devrimci. Böyle palyaçoları çok görmüşümdür. Bu kişiler 'İskra'yı, ya da daha net bir deyişle, Lenin'i takip etme yetisine yapıları itibariyle sahip değildirler, ancak onlar, işçilerde sınıf bilincinin gelişmesini görerek ve devrimin kaçınılmaz olduğunu kavrayarak, kendilerini Bernstayn'a inandırmaya çabalıyorlar..."

Köşedeki birisi: "Doğru değil bu," diye uğultulu bir sesle söylendi.

"Örnek verebilirim."

"Zubatov'un pratiğinden," diye sinirli bir tavırla önerdi biri.

Kutuzov, itirazları beklercesine biraz sustu, daha sonra sigara-

sını küllüğe bıraktı ve konuşmayı sürdürdü:

"Geçenlerde bu gibi kurnazlardan birisiyle konuşurken, gizli danışmanlık yapmış olan Philipp Vigel'in 'Notlar'ından zekice bir düşünceyi anımsadım. Orada şöyle demişti: 'Biz belki de kanlı çatışma sürecini hemen geçebilir, kaostan refaha ve düzene kavuşabilirdik.' Bu sözlerle Vigel, bir zamanlar I. Aleksandr'ın Dekabristleri cezalandırmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirmişti."

Kutuzov, Preys'in hareketsiz ve ifadesiz yüzüne gülümseyerek baktı ve daha yüksek sesle ekledi:

"Struve, Vitte'nin mahalli idare organları üzerine yazmış olduğu kitabın ön sözünde, korkunç kayıpların verileceği öngörüsüyle polis güçlerini kaygılandırmaya çalışıyor. Ancak, bana göre, bu öngörünün ardında bir uyarı saklıdır: Gözünüzü dört açın 'aptallar'! Aslında aynı yazıda, 'tarihle barışmayı ve monarşi düzeninin yöneticisini barışla uzlaştırmayı' önermiş olsa da, bu önerisini: Yönetim otoritenizi bir an önce bizimle paylaşın ki, biz de size kavganızda destek çıkalım, şeklinde algılamak gerekiyor."

Preys, ayağa kalkarak, müzikal bir sesle: "İzin verir misiniz," dedi. "Ben isyan ediyorum! Çok yetenekli olan bu yazara karşı savınız..."

Patron, Preys'i kolundan çekti ve yüzünde somurtkan bir ifadeyle kulağına bir şeyler fısıldamaya başladı, Kutuzov ise bağırışı duymamış gibi konuşmasını sürdürdü:

"Bir dram başlatarak, bir an önce hayallerinin tadını çıkartmayı isteyen devrimci sayısının bizde son zamanlarda artmış olduğundan eminim..."

"Bunu kendinize, Lenin'e karşı söylüyorsunuz," diye bağırdı dazlak kafalı. "Bunu..."

"Lenin acele etmiyor," diye yanıtladı Kutuzov. "O, işçi ve aydınlardan devrimi gerçekleştirecek ustaların ve ressamların yetiştirilmesi gerekliliğini vurguluyor."

"Narodniklerin etkisi! Kahramanlar, kalabalıklar..."

"Komplo kurmalar, ha, ha!"

İçeride bulunan insanların yarısı hep birden bağırmaya başladı. Samgin, Kutuzov'un sinirlendirdiği ve incittiği bu kadar çok

insanı bir arada görmenin kendisini hoşnut edip etmediğini anlayamıyordu.

Gürültüye baskın çıkmaya çalışarak, köşeden uğultulu bir ses bağırıyor:

"Çok doğru söylenmiş! Birçokları devrime yaşam karşısında duydukları korkudan atılıyorlar. Gece çıkmış yangındaki koyunlar gibi direk ateşe atlıyorlar," diyordu.

Bu adam "o" ünlüsünün olduğu sözleri bilinçli olarak seçiyor ve bu sözlerin telaffuzu kulak tırmalıyordu sanki.

Patron, eliyle masaya vurarak, sonuç vermeyen bir çağrıda bulunuyordu:

"Beyler! Sakin ola-lım..."

Kimse onu dinlemiyordu. Kutuzov diliyle kırılmış sigarasını birleştirmeye çalışıyor, Poyarkov ise omzu üzerinden Preys'e bağırıyordu:

"Evet, şu anda, tüm devrimci güçleri birleştirmeyi başarabilecek, her türlü kıvılcımı kullanarak, kararlı bir çarpışma için savaşçıları yetiştirerek sayılarının artmasını sağlayacak bir kurum gerekli, işte! Dunayev, yoldaş Dunayev..."

Dunayev'i, Klim'in tanımadığı iki genç adam duvara yapıştırmıştı, birisi pardösülüydü; gençler birbirinin lafını bölerek ona bir şeyler anlatıyor, o ise kızdırmaya çalışan bir tonda sorusunu:

"Yaa, öyle miii?" diye uzatıyordu.

Pardösülü adam, Dunayev'e kalın bir sesle:

"Köylüler, sizi tarla farelerini ezer gibi yok edip geçer," diyordu.

"Yok ya-a? Koyunlar mı yanacak? Varsın yansınlar. Ne zarar çıkar bundan? Duman daha yoğun, daha pis kokacak, ama bundan zarar gelmez."

Dazlak kafalı adam, en çok sinirlenenlerden biriydi; masaya yayılmayı sürdürürken, dirseğinden kuvvet alıyor ve sağ elini Kutuzov'un yüzüne uzatıyordu. Mavimsi bir küreyi andırmakta olan kafası, artık tam lambanın altına gelmişti ve lambanın komik ve ürkütücü bir taklidiymiş gibi görünüyordu. Konuştuklarını duymasa da, Samgin bu insanın sesinde özel ve acı bir incinme tavrı yakalayabiliyordu. Ancak Preys'in kuru sesi net işitiliyordu.

"Sizin, sizin bunu böyle yansıtacağınızı ben, hiç beklemiyordum! Bir tür fırtınayı haber veren kuşların yapay fabrikasyonu gerekliliği konusunda ve genel olarak..."

Preys heyecandan bazı sözlerin ilk hecelerini iki kez söylüyordu. Kutuzov, ona gülümseyerek bakıyor ve patronun olduğu yöne doğru, ağzının kenarından nazikçe duman üflüyordu; patron eliyle dumanı açmaya çalışıyordu ve yüzünde umutsuz bir ifade vardı; kurşun kalemiyle çenesini okşuyor ve önünde sallanıp duran mavimsi kafaya bakıyordu. Poyarkov çılgınca bağırıyordu:

"Evrim mi? Boğulacaksınız şu evriminizde, bilin yani! Bu, gerçekliğe uşaklık etmekten başka bir şey değildir ve aslında yapılması gereken, gerçekliğin kemiklerini kırmaktır."

"Gerçeklik" sözünü Poyarkov dişlerinin arasından ve heceleri teker teker telaffuz ederek söylerken, "çek" hecesi bir küfürmüşçesine duyuluyordu; yüzü lekeler halinde kızarmıştı ve gözleri sazan pulları gibi parıldıyordu.

'Dunayev, onu belinden kuduz köpeği tutar gibi tutuyor,' diye gözlemledi, Klim.

Patron: "Biz eskiden beri toplum için çalışmış insanlarız," diye güçlü ve öfkeli kalın bir sesle konuşuyordu.

Onu dinlemiyorlardı. Odada dağınık bir biçimde bulunan insanlar, yavaşça alacakaranlıktan sıyrılarak, kendi istekleri dışındaymışçasına masaya doğru yaklaşıyorlardı. Dazlak kafalı ayağa kalktı ve uzun, yassı vücutlu, çömezi andıran biri olduğu anlaşıldı. İşte şimdi, Samgin, yüzünü görebiliyordu; bu, ağır ve insanın vücudunu tüketen bir hastalığı yeni atlatmış bir insanın yüzüydü; küçük kemiklerden oluşan ve üzerine yaşlıca sarımtırak derinin gerilmiş olduğu bir yüzdü; karanlık göz yuvalarında küçük ve çekik gözler parıldıyordu.

"Fanatikliktir bu! Avvakumluktur bu! Bavyera köylüleri şunu kanıtlamıştır... İtalya'nın köylü sosyalizmi..."

Adam, tiz çığlıklar atarak, notların başlıklarını düzensizce bağırışlarla okuyor gibiydi. Kolları vücuduna oranla kısaydı; havayı dirsekleriyle açıyor, elleri de çıkık gibi sallanıyordu. Kutuzov, yavaşça sigara içerken, alçak sesle, isteksizce ve kısaca söylediklerine karşı çıkıyordu. Klim onu duyamıyor ve üzülüyordu; Kutuzov'un

ne söylediğini duymayı çok istiyordu. Çok seslilik, Samgin'in dikkatini daima dağıtan bir şeydi ve artık söylenenleri takip etmekten çok, insanların mimiklerini gözlemlemeye başlamıştı.

"Beyler!" diye bağırıyordu dazlak kafalı. "Payımıza düşen ağır bir haç var! Her birimiz, tarihin ağır tekerlekli arabasına zincirle bağlanmış köleleriz; biz toprağın derinliklerinde çalışmaya mahkûm ağır suçlular gibiyiz..."

Gri takımlı, Tatar yüzlü ve gözlüklü bir adam: "İzin verir misiniz? Ben katılmıyorum!" diye ortaya çıktı. "Gerekliliğin çarlığından, özgürlüğün çarlığına yapılacak sıçrayıştan kaçmamalıyız; bu yapılmalı, yoksa Vaal bizi yiyip tüketecektir. Biz esaret altında yaşayan insanlardan, özgür çalışanlara dönüşmeliyiz..."

Kutuzov: "Bu sizin işiniz; dönüşün o zaman," diye yüksek sesle söylendi, sonra da: "İşçi sınıfının, gerçek devrimci gücün sizinle ne işi olabilir ki?" diye sordu.

Kutuzov daha alçak sesle konuşmaya başladı ve bu sayede kendisini dinlemelerini sağladı. Duvarın kenarında, gölgede duran Samgin, Kutuzov'un aslında tam da onun durumunu ortaya çıkaran bir olgudan söz ettiğini anlayabiliyordu. Klim ay parodisi gibi görünen lambayla yetersiz bir biçimde aydınlatılmış olan bu odadaki insanlardan bazılarının his ve akıl arasındaki çatışmayı yaşadıklarını görüyor, ancak bu insanların yine de kendisi kadar bocalamadıklarını fark ediyordu; çünkü kendisi, hisleri ve aklı üçüncü bir güç tarafından rahatsız edilen bir insandı ve bu güç onu yıpratıyor, istediğinden çok farklı yaşamaya zorluyordu. Klim, Kutuzov'u dinlerken, sakin hatta isteksiz gibi görünen konuşmasının kendisini döndürüp durduğunu, bir tür girdaba, bataklığa çektiğini seziyordu. Kutuzov'un hipnozcu etkisini hissedişi ilk olmasa bile, bu kez bunu hiç olmadığı kadar güçlü hissediyordu.

Klim: 'Haklı olmalı,' diye akıl yürütüyordu. Çömezin, Hedeon ile ilgili bağırışlarını ve patronun "kışkırtıcıların bulunduğu ama önderlerin var olmadığı" devrimden söz edişini anımsıyordu.

Samgin, birçok insanın sustuğunu, yalnız birkaç kişinin bastırılmış bir biçimde homurdandığını ve dazlak kafalının alaycı bir tavırla arada bir kahkahalar attığını görüyordu. Kutuzov öğren-

cileriyle konuşan profesör gibiydi:

"Anlıyorum, herkes yaşamın sırlarını açıklayacak anahtarı bulmaya çalışır ve bu arayışları ciddi bir iş olarak göstermeye çabalar. Ancak anahtar bulunamıyor ve işi halletmek için idealist çengelleri, maymuncukları ve hırsızların kullandığı türden diğer araçları devreye sokmaya uğraşıyorlar."

Dazlak kafalı, ayağıyla yere vurarak ve düşecekmiş gibi öne eğilerek: "Bayağıca!" diye haykırdı. "Bilim..."

"Ben, bir işte çalışan insanların ağır yükünü hafifleten bilimin bir ürünü olan olumlu bilimlerden söz etmiyorum. Bayağı olmak konusunda ise ince olmak gibi bir çabam yok; ben biraz kaba bir insanım, öyle kabul edin."

Bunu söylerken Kutuzov sol elinin parmaklarıyla masaya vuruyor, sağ elinin parmaklarıyla da fazlasıyla sıkı sarılmış sigarayı yumuşatıyordu. Sigaradan, masaya tütün dökülüyor; patron dudağını tiksinir bir tavırla gererek bu işlemi, onaylamayan bakışlarla takip ediyordu. Kutuzov sigarayı yumuşattığında, patron bir mendil çıkarttı ve tütünü masadan dizlerine doğru silkeleyip attı. Kutuzov, merakla patrona baktı ve Samgin patronun kulaklarının kızardığını görür gibi oldu.

"Devrimci bir doğrultuda akıl yürütürken, yasaları çiğneyecek düşüncelerden kaçınmıyoruz; bazı insanlardan farklı olarak, ancak biz, bir arkadaşın tabiriyle 'aydınlatıcı mermi atma görevi üstlenmeye' ve bakanlarla yapılan düellolara karşıyız. Kahramanlar, romanlarda okuduğumuzda bir saatliğine zevk veren şeylerdir; yaşam ise cesur emekçiler gerektiriyor; bu kişiler, işçi sınıfının büyük davasının kendilerinin davası, tarihsel davaları olduğunu anlamalıdır."

Dazlak: "Siz, sözde tartışılmaz gerçekleri yayan bir insansınız," diye bağırdı. Hızlı hızlı, sözcüklerin içinde boğularak konuşuyor ve Samgin onu anlayamıyordu; Kutuzov ise iri eliyle "boş ver" der gibi bir hareket yaparak:

"Doğru değil saygıdeğer efendim, kültür gerçekten de yok oluyor; ancak sizin dediğiniz gibi, yaşamın makineleşmesinden değil; göründüğü kadarıyla yok oluş nedeni kültürel önemini kavraya-

madığımız teknikten değil, burjuvazinin aptalca düşünce yapısından, küçük burjuvaların açgözlülüğünden, küçük satıcıların emeğe olan sevgiyi katletmelerinden kaynaklanıyor. Ardından şunu ekleyeyim: Harikulade insan dediğiniz adam, fırtınayı işe yaramazlığından ötürü aramaktadır, çünkü fırtınadan sonra huzura kavuşmayı umuyor. Bu yasal olabilecek bir durum olsa da yine de huzura kavuşulamayacak bir durumdur. Açıkçası ben huzurun gerçekleşebileceğinden ve insana gerekli olduğundan kuşkulanıyorum."

Kutuzov kalktı, cebinden bir soğan kadar büyük gümüş saatini çıkardı, saate baktı ve ağırlığını ölçer gibi elinde tarttı.

"Aslında bu 'ruh için mikroskobik büyütmeler'e son vermenin zamanı gelmedi mi? Hidra denilen en basit ve kör olan organizma ile ilgili bir kitabın adıdır bu."

Samgin, dikkat çekmemeye çalışarak kapıya doğru ilerliyordu: Kutuzovla ve özellikle de Poyarkov ve Dunayev ile karşılaşmak istemiyordu. Odada yine öfkeyle bağırdılar, biri kızgınlığını dile getirdi:

"Siz mikroskobik büyütmeler diyorsunuz..."

Sokak boş ve rahatsız edici bir biçimde sessizdi. Gece yarısı devasa kenti sakinleştirmişti. Sokak lambalarının ışıkları kirli sarı, kopuk kopuk duran bulut parçalarını aydınlatıyor, kar erirken ilk bahar neminin kokusunu yayıyordu. Damlardan düşen damlalar, pencerelere çarpan gece kelebeklerinin hışırtısını andırıyordu.

Samgin, yavaşça yürürken dolu olduğu şeyleri içinden taşırmaktan korkuyor gibiydi. Kutuzov'un anlattıklarını hem okumuş hem de onlarca kez başkalarının ağzından duymuştu; ancak Kutuzov'un ağzından, bu düşünceler, inandırıcılığın ağırlığına ve yoğunluğuna bürünüyordu. Samgin, Kutuzov'u kendisine karşıt düşünceler besleyen, sinirli ve kötü niyetli insanların oluşturduğu yoğun kalabalığın ortasında görüyordu; bu insanların arasında bu adam meydan okurcasına sakin ve gücünden emin görünüyor, bu haliyle daima kıskançlık ve beğeni uyandırıyordu.

'İnsanlara böylesine direnebilmeyi bilmek...'

Klim, Kremlin'e isteksizce yürümekte olan işçilerin arasında Kutuzov'u hayal etti.

'Böyle durumlarda nasıl davranırdı, acaba?'

Klim, bunu hayal edemiyor, ancak birçok işçinin Kutuzov'un yanlarında olması halinde Çar'ın heykeline yürümeyeceklerini düşünüyordu. Daha sonra belleği, mavi yüzlü ve suçlu bir tavırla gülümsemekte olan genç adamı Kutuzov'un yanına yerleştirdi; masadan göstermelik bir tavırla mendiliyle tütün tozunu silkeleyen patron ve korkunç derecede şişmanlamış olan Varavka ile daha birçok insanın görüntüsü gözlerinin önüne geldi. Kutuzov böyle insanların kalabalığında yok olmuyor, dükkândan ekmek çalan köylülerin arasında önemini yitirmiyordu.

'Hayır, onu tarihin ağır tekerlekli arabasına zincirle bağlanmış köle olarak nitelendirmek olası değil...'

İşte o anda Klim Samgin, ilk kez kendisiyle ilgili açık yürekli-likle konuşabileceği bir insanın var olmadığından dolayı büyük bir acı duydu.

Neredeyse evin yanında, metal düğmeli, siyah paltolu, gözlerine kadar indirilmiş memur şapkalı bir adam arkadan yetişerek yolunu kesti ve arkasına bakındıktan sonra, Kutuzov'un sesiyle sordu:

"Samgin? Merhaba. Şu öküzün evinde sizi görmüştüm, yaklaşmak istedim ama siz birden yok oldunuz," dedi. Kutuzov sesini alçaltıyor ve sokağı gözleriyle kontrol ediyordu.

"Ben aslında size geliyordum, aslında size değil, Somova'ya..."

Samgin, anlamasını istemediği bir duygusunu sezeceğinden çekinerek yavaş bir sesle: "Onu tutukladılar," diye yanıtladı. Bu duygunun nasıl bir duygu olduğunu kendisi de bilmiyordu.

Kutuzov, dirseği ve omzuyla Klim'i iterek ansızın durdu.

"Kahretsin... Ne zaman? Neden bunu orada söylemediniz?"

Kutuzov, şapkasını çıkartarak çok hızlı yürümeye başladı; bir yandan da soruyordu:

"Hasta mıydı? Çok kötü bir haber bu! Evet... Nerede kalacağım ben peki? Bana kalacak birkaç yer ayarlayacağını yazmıştı. Bu sizin eviniz olmasın?"

"Olabilir," diye yanıtladı Klim.

"Belki de uygun olmaz? Açık söyleyin."

Samgin girişin kapısına yaslanıp, zile basarak: "Burası," dedi.

Kutuzov, çevresine bakınarak: "Galiba, temiz," diye homurdandı. "Sizin ev halkı için benim adım, Yegor Nikolayeviç Ponamorev olacak, unutmazsınız değil mi? Kimliğim hiçbir şekilde kuşku uyandırmayacak bir biçimde düzenlenmiştir."

"Sanırım, eşim sizi tanıyacaktır..."

Kutuzov, girişte üzerindekileri çıkarırken: "Hım... tanıyacak mı?" diye söylendi. "Peki bize kapıyı açmış olan devasa kadın, bu denli geç gelen konuktan kuşkulanır mı?"

"Alışkındır," diye yanıtladı Samgin; içinde gizlilik işlerinin onun için yeni bir şey olmadığını ima etmek istediğini seziyordu.

Kutuzov, salona girip çevresine bakınırken: "Demek öyle, yakalamışlar ha Lübaşa'yı?" diye sordu. "İkidir onunla rastlaşmayı bir türlü başaramıyorum, ya ben tutuklanıyorum, ya o. Bu üçüncü kez, şeytan bilir, ne kadar da aptalca bir durum bu!"

Samgin, Kutuzov'un sözlerinde umutsuzluğa benzer bir hava sezdiğini sandı ve adamın yüzünü göremediği için üzüldü. Kutuzov, başını eğerek ve kutuda sigaraları karıştırarak duruyordu. Samgin bir şeyler atıştırmasını önerdi.

"Memnuniyetle, ancak hizmetçiler olmasın, ha? Orada çay, kanepeler ve soğuk köfteler getirilmişti, ancak ben çıkmak için acele ettim. Pek de başarılı bir toplantı değildi."

"Dazlak kafalı kimdi?" diye sordu Klim.

"Eskiden insan olan biri. Bir zamanlar çok tanınan bir adı vardı."

Kutuzov, Klim'e hiçbir şey ifade etmeyen bir ad söyledi. Eşinin odasına geçince Klim, Varvara'nın aceleyle giyinmekte olduğunu gördü.

Varvara: "Ne oldu? Kim bu?" diye endişeli bir fısıltıyla sordu. "Ah, anımsadım, bu Lübaşa'nın hayran olduğu şarkıcı. Yemek mi istiyor? Git, ben hemen gelirim!"

Ancak Samgin, salona çıkmak için acele etmedi ve Varvara ile birlikte çıktı.

Kutuzov, Varvara'yı: "O-o, Merhaba deniz kızı! Sizi gözleri-

nizden tanıdım," diyerek canlı ve sevecen bir tavırla karşıladı. "Anımsıyor musunuz, yamuk dişli tacirin evindeki gecede dans etmiştik, neydi onun adı?"

Samgin, konuğun canlılığını yapay buldu, ancak Lütov'u yüzlerce kez görmüş olmasına karşın yamuk dişlerini fark etmediğini canı sıkılarak düşündü. Gerçekten de dişleri eğriydi! Beş dakika kadar sonra Samgin, şaşkın ancak hoşnut olmayan bir halde, Varvara'nın iş bilir bir tavırla konuşmasını dinliyordu:

"Bizi tabii ki gözetliyorlardır, ancak yarın ben size kuşku uyandırmayan iki daire göstereceğim..."

"Hayır, ciddi misiniz? Aslında iki haftalığına, olabilir mi?"

"Olabilir."

Kutuzov zevkle sardalye balığı ve peynir yiyor, kırmızı şarap içiyordu; bu odada ilk kez bulunmuyormuş gibi davranıyor; Varvara ile eski ve sevdiği bir arkadaşı gibi konuşuyordu.

'Başkentli bir ünlünün karşısında taşralı bir kadın gibi davranıyor,' diye düşündü Samgin; kendisini fazlalık ve belirsiz bir konumda hissediyordu. Ancak, Samgin Varvara'nın konuşmayı konuya hakim bir tavırla sürdürdüğünü görüyor, Kutuzov'un ustalıkla, bilgi edinmek için sorular sorduğunu gözlemliyordu.

"Sürgün mü? Sürgün, düşünmeyi ve öğrenmeyi sağlamak içindir. Evet, sıkıcı oluyor biraz. Dört bin yedi yüz nüfus, kimsenin ve kendilerinin işine bile yaramayan aciz insanlar. Orada yaşayanlar, büyük kentlerin otuz ya da elli yıl gerisinde kalmış insanlardır ve tam anlamıyla bilgisizlerin kuşkucu ruh hali içerisindedirler. Sıkıntıdan tuhaf davranışlarda bulunuyorlar. İçiyorlar. Kış gecelerinde kente kurtlar iniyor..."

Anfimyevna içeriye semaver getirdi ve bu Klim'in hoşuna gitmedi; aynı anda da çay demlerken Varvara:

"Devrim sürecinde bu gereksiz insanlar ne yapacaklar peki?" diye sordu.

Kutuzov, semavere çok hoşnut kalmış bir ifade ile bakarak ve sakalını sıvazlayarak: "Devrim yarın olmayacaktır," diye yanıtladı. "O zamana kadar bazıları, herhalde işe yarar bir hale gelir, çoğunluk ise pasif ya da aktif bir biçimde devrime karşı koymaya çalışır ve bu yolda yok olur gider."

Varvara, onaylayan bir tavırla: "Size her şey çok basit görünüyor," dedi. Samgin ise kaşlarını çatarak:

"Bu o kadar kolay değil," dedi.

"Ya nasıl?" diye sordu Kutuzov, gülümseyerek. "Devrimde, sosyal devrimi kastediyorum, üçüncü seçenek yoktur: yani geriye 'evet' veya 'hayır' kalır."

Samgin, "bu acımasızca olur," demek ve daha çok şey söylemek istedi, ancak Varvara giderek daha büyük bir hararetle sorguluyor ve nedense heyecanlanıyordu. Kutuzov, keyifle çayını yudumlarken, her nedense fazlasıyla sevecen konuşmaya başlamıştı:

"Yaşam pratiği, içerisindeki her türlü ahlakı tamamen silmiş ve köreltmişse, dinin nasıl bir rolü olabilir ki?"

Varvara, kızararak ve gözlerini kısarak: "İdealizm, insan ruhunun en önemli özelliğidir," diye atıldı.

"İşçi sınıfı için felsefi idealizm düşmanca bir düşüncedir; kendisi dışında, enerjisi dışında, gizli ve kavrayamadığı güçlerin varlığını işçi kabullenemez, kabullenmemelidir de. Onun için yeterli olan sosyal idealizmdir, ancak bu bile koşullu olarak kabul görebiliyor."

Samgin:

'Onda her düşünce, bağlı olduğu inanç zincirinin bir halkası. Evet o güçlü bir insan, ama...' diye düşünüyordu.

Ancak Samgin, Kutuzov ile tartışmak istemiyordu. Ayrıca, tartışma için, tartışma isteği dışında "kendisine ait ifadeler sistemi" de gerekiyordu ve bunun dışında ise daha başka bir şey vardı ki, o da engel oluyordu. Neydi o engel olan şey?

Düşüncelere dalan Samgin, konuşmanın bir bölümünü kaçırdı. Varvara artık şöyle sorular yöneltmeye başlamıştı:

"Siz avcı mısınız?"

"Denemiştim ama beni sarmadı. Bir kurdun omurunu mermi ile kırdım, acıdım hayvana, çılgınca acı çekmişti. Öldürmek zorunda kaldım, yoksa daha da kötü olacaktı. Yaban horozu avlamaya gittim, kuşların aşk merasimini izlemeye öylesine dalmışım ki, ateş etmekte geç kaldım. Açık söyleyeyim, pek istekli de değildim. Av alanları çok ilginç yerler!"

Klim için susmak, giderek onur kırıcı oluyor ve anlamsızlaşıyordu; eşinin konukla sohbeti ise artık söz yarıştırmanın da ötesine geçiyordu: Kutuzov'un bakışlarında hayal dolu bir gülümseme parıldamaktaydı; Samgin bu gülümsemenin kurnazca ve çekici olduğunu düşünüyordu. Bu gülümseme, Varvara'nın genişçe açılmış ve gergin bir biçimde dikkat kesilmiş olan gözlerine de yansıyordu; kendisi için önemli olan bir şeyi değerlendirmekte olan bir kadın böyle bir bakışla bakıyor olmalıydı. Kızgınlığına yenik düşen Samgin:

"Siz kurtlara acıyorsunuz, ama insanlarla ilgili düşünceleriniz oldukça basit ve acımasız," dedi.

Kutuzov, kadehine kırmızı şarap doldururken gülümsedi. İç geçirerek: "Ya siz bir bireyci olarak hâlâ isyan ediyor musunuz?" diye sıkılmış bir tavırla sordu. "İnsanlar nasıl varlıklar ki? Birbirlerine olan davranışlarında aptallık derecesinde acımasızlar ve bunu çok ağır ödeyecekler."

Kutuzov, Klim'in daha önce duymuş olduğu bir ifadeyi yineledi: "Hümanizmin tatlandırıcılığıyla gerçekliğin acılığını tatlandırmak olası değildir; üstelik kayıtsızlık, her türlü kutsal değeri de yok etmiştir."

Kutuzov'un yüzünden yorgunluğuna yenilmemeye çalıştığı belli oluyordu; bir bayanın yanında yapmaması gereken şeyi yaptı ve başının arkasına attığı kollarının tendonları ses çıkaracak kadar gerildi.

'Kendisini her yerde evindeymiş gibi hissetmek, evsiz barksız gezginin mutluluk veren bir yeteneğidir' diye düşündü Samgin.

Ancak, Varvara'nın dikkati, görüldüğü kadarıyla, Kutuzov'u heyecanlandırıyordu; yeniden canlanarak konuşmaya başladı:

"Burjuvazi toplumu son nefesini veriyor, her tarafı çürüyor. Batı için bu anlaşılır bir durum; çok çalıştılar, yıprandılar; bizde ise dekadanlık unsurları henüz erken gibime geliyor. Bizdeki dekadan, semiz, karnı tok, pembe yanaklı ve pek de yetenekli sayılamayacak bir adamdır. Verlen gibi insanlar pek fark edilmez."

Kutuzov, şarapla ılıklaşan çayı bir dikişte içti, dudaklarını buruşuk mendille sildi.

Samgin, Kutuzov hakkında olumsuz düşünmeyi sürdürüyor, ancak kendisinin bu biçimde düşünmesinin nedeninin savunma mekanizmasından kaynaklandığını, düşüncelerine kızgınlık ya da ironi katmadığını ve içindeki bir şeyleri adeta zorladığını kavrıyordu.

"Kamuyu ellerinde bulunduran sınıfların sloganı, 'edebiyatta, sanatta, her yerde her türlü ilkelliğe geri dönelim,' biçimindedir. Şu daveti anımsıyor musunuz: 'Fichte'ye geri dönün?' Ancak bu, her türlü yeni düşünce ve tutkuyu mekanik bir biçimde algılamakta olan korkmuş skolastikçinin çığlığıdır; ancak haykırmayı sürdürecekleri de bir gerçek. Bu haykırış kiliseye, mucizelere, şeytana, nereye olursa olsun uzansın, yeter ki tarih bilgeliğini aşabilsin, çünkü bu bilgelik, başkalarının emeğini sömürenlere düşmanca gözükmektedir..."

Varvara gözlerini kirpiklerinin altına saklayarak:

"Evet, gösterdiğiniz neden doğru olmasa da, insanların akıldışı şeylere ilgi gösterdiği hep bilinir," dedi.

"Peki hangi neden doğrudur?" diye tembelce sordu Kutuzov.

Varvara, biraz duraklayarak: "Akıllı insan olmak sıkıcıdır," diye yanıtladı ve iç geçirerek ekledi: "İnsanlar çılgınlıkları özler..."

Kutuzov omuz silkti:

"Gerçek olgulardan daha çılgınca bir şey düşünülebilir mi?"

Samgin, yüksek sesle: "Evet," dedi ve nedense bozuldu. "Dinlenme zamanı gelmedi mi, sizin için?" diye öneride bulundu.

Yarım saat sonra, Klim odasında, karanlıkta oturarak aynaya ve cama düşen ışık çizgisine bakıyordu; ışık kapalı olmayan kapının aralığından süzülüyor ve pijamalı bir insanın yarısını gösteriyordu; o insan da kanepede oturuyor, öne doğru eğilmiş bir halde, botunun bağcığını tutuyor ve bağcığı ne tarafa atacağına karar vermek istercesine elinde sallıyordu. Aynı zamanda sağ kolunun yumruğuyla sessizce dizine vuruyordu. Bu şekilde bir, iki dakika kadar oturduktan sonra botu yere koydu, sandalyeden montunu aldı, dizlerinin üzerine yaydı, cebinden bir deste kâğıt çıkarttı, kâğıtlara göz gezdirdi, içinden iki kâğıdı çıkardı, küçük parçalara bölerek yırttı ve avucunda buruşturdu; dudağını, sivri sakalı

daha da sivrileşecek kadar ısırarak, arkasına baktı, kaşları tek bir çizgi halinde birleşti. Bu insanın yüzü, tanınmayacak kadar üzüntülüydü. Gömleğinin açık yakası, çok beyaz olan kaslı boynunu ve at nalını andıran köprücük kemiklerinin birleştiği çukuru açıkta bırakıyordu. Gözleri yuvarlaklaşmıştı; dişlerini sıkıca kapatmış olacak ki, çene kemikleri birden iyice belirdi. Kutuzov'un ansızın çok güçlü duygunun etkisine kapıldığı anlaşılıyordu; bu, öfke ya da hüzün olmalıydı. İşte ayağa kalktı ve tüm bedeni aynaya yansıdı, sonra gözden kayboldu ve pencerenin perdesini hızla açtığı duyuldu.

Samgin, yan odadaki insanı gözlemlerken, onun acı çektiğini anlıyor ve duygusal yönden yakınlık duymaya başlıyordu. Acı, zayıflıktır ve öyle bir anda insana yaklaşılsa, belki de ona kurt gibi gezgin bir yaşam sürdüren gizli gücü oldukça net bir biçimde açığa vuracaktır. Ondaki bu gücün kitaplardan ve aklından kaynaklandığını var saymak anlamsızdı ve olası bir şey değildi. Evet, aslında ona gidip, içtenlikle, imalara yer bırakmaksızın, o ve kendisi hakkında konuşmayı düşündü. Somova hakkında da konuşabilirdi. Bu adam Somova'ya âşık görünüyordu...

Klim, 'ben otuz yaşındayım,' diye anımsattı kendine. 'Nasıl yaşaması gerektiğini bilmeyen bir genç değilim...'

Kendisine olan saygısını uyandırdıktan sonra, Samgin düşünceye daldı: Kendisini bu "ifadeler sisteminden" oluşan adama çeken şey neydi?

'Bu ırsi bir şey midir ki?'

Klim, babasını, annesini anımsayarak gülümsedi.

'Çocukluk izlenimleri mi?'

Kutuzov, perdeyi geri çekti ve yine aynada belirdi; iri yarı ve beyazdı; çok ciddi ve hüzünlü bir yüzü vardı. Her iki eliyle tıraş edilmiş kafasına dokundu ve ışığı söndürerek Samgin'in odasını doldurmakta olan karanlıktan daha yoğun olan karanlığın içinde kayboldu. Klim, parmak uçlarına basarak kalktı ve perdesi açık pencereye yaklaştı. Sokak lambası her zaman olduğu gibi yanmıyor ve her zaman olduğu gibi binanın kirli, nemli duvarında ışığın yansısı görülüyordu.

'Başka bir insanın kendisini gözlemlemekte olduğunu bilmeyen insanın hali çok tuhaf. Herhalde ben de... olduğumdan daha farklı görünürdüm.'

Yatak odasına gitmek içinden gelmiyordu, karısının henüz uyumamış olabileceğini düşündü. Samgin, Kutuzov'un sözünü ettiği şeylerin Varvara'nın düşüncelerine aykırı, Varvara'nın Kutuzov'u dinlerken takındığı tavrın ise yapmacık olduğunu biliyordu. Klim, Varvara'ya bir hükümet bildirisinde, devrimci hareketin varlığının kabul edildiğini söylediğinde, karısının:

"Gerçekten öyle mi? Ne budalalar ama..." dediğini anımsadı.

Sabahleyin, Samgin giyinip salona çıktığında, karısı ve Kutuzov evde yoktu; aynı günün akşamı Varvara, Petersburg'a yayınevi işlerini halletmeye gitti. Bulanık ve sinirli ruh hali içerisinde geçirdiği birkaç günün sonrasında Samgin, Kalujskaya iline gitti ve bir hafta kadar köyleri birbirine bağlayan yollarda, ovaların ve ormanların arasında, uykulu küçük kentlerin çevresinde faytonla dolaştı durdu, bedenen yoruldu ve rahatladı. Eve dönerken bir posta istasyonunda konakladı; istasyonda yoluna devam edebileceği at yoktu, Klim bir semaver istedi ve çay masası hazırlanıncaya dek, küçük damlalı yağmur isteksizce yağmaya başladı; daha sonra iyice yoğunlaştı, inatla ve büyük damlalar halinde dökülmeye başladı; mavi şimşekler parladı, gök gürledi, rüzgâr kızgın bir at gibi bacada ses çıkarıyordu; sonunda yağmur bardaktan boşanırcasına yağmaya, damlalarını pencerelere kamçılarcasına vurmaya başladı. Ancak yağmurun ve şimşeklerin arasından, istasyonun kapısına doğru birileri at arabasıyla geldi, çakan şimşeklerin ışığında pencerede siyah bir atın ıslak başı göründü; kapı açıldı ve eşikte bir horoz gibi silkelenerek naylon yağmurluklu bir adam durdu, gür sarı bıyıklarından yağmur damlalarını üfleyerek atmaya çalışıyordu. Ardından biraz yana çekilerek bir kadının içeri girmesi için yol verdi ve kızgın kalın bir sesle:

"Demiştim, yetişemeyeceğiz..." diye kükredi.

Samgin: 'İşte bir kocanın bağırışı,' diye düşündü.

Kadın aniden: "Samgin? Siz misiniz?" diye biraz korkmuş bir sesle bağırdı; başından ince kumaşlı paltonun ıslak kapüşonunu

çıkarmaya uğraşıyordu ve yanındaki bıyıklı adamın önüne geçti. Sonra adama dönerek: "Evet," dedi. "O halde hızlı gitmelisiniz, hemen şimdi!"

Adam, arkasını döndü, ıslandığı için dam demiri gibi parlayan sırtı göründü, kapıyı gürültüyle çarparak dışarıya çıktı; Marya İvanovna Nikonova ise yapışmış ıslak paltosunu omuzlarından indirmeye uğraşırken canlı bir biçimde:

"Ne yağmur ama! Beş dakikada insanı iliklerine kadar ıslatıyor!" dedi.

Samgin, Nikonova'nın o anda har zamankinde daha değişik göründüğünü fark etti; bu hoşuna gitmemişti, çünkü Klim, insanların, kendileri için belirlemiş olduğu çerçevenin dışına çıkmasına tahammül edemiyordu. Nikonova'nın, ona soyadıyla hitap etmesi, serbest, teklifsiz ve her zamanki mütevazılığı ile çatışan bir davranıştı. Kadın küçük elleriyle yüzünü siler gibi bir hareket yaptı ve Samgin onun yüzünde daha önce görmediği geniş ve sevecen bir gülümseme fark etti. Nikonova hiç böyle gülümsememişti. Samgin, Nikonova'nın bu yeni gülümsemeyi yüzüne bir maske gibi geçirdiğinden kuşkulandı. İstasyonda onu tanıyorlardı; şişman bir köylü kadın, derdini paylaşan bir tavırla "aman" çekerek Nikonova'ya adı ve soyadıyla hitap etti ve onu bir yerlere götürdü; on dakika kadar sonra Nikonova üzerinde renkli bir etek ve çıplak bedenine giydiği anlaşılan kırmızı bir bluzla geri döndü; başı çiçekli sarı bir eşarpla sarılmıştı. Bu giysiler Nikonova'yı daha genç göstermiş, yağmurla ıslanmış yüzü pembeleşmiş, gözleri neşeyle ışıldamaya başlamıştı.

"Haydi, ikram edin bir şeyler, üşümüşüm!"

Ancak Samgin'in semaverin yanında ne kadar da beceriksiz hareket ettiğini görünce, elinden çaydanlığı kaptı ve:

"Yapamıyorsunuz," dedi.

Kendine bir bardak çay doldurduktan sonra, Nikonova, ekmeği köylüler gibi göğsüne bastırarak kesmeye başladı; göğüsleri engel oluyordu. O zaman, hiç çekinmeden genç kadın bluzunu eteğinin içine tıktı; bu halde göğüsleri daha belirgin görünüyordu. Samgin, kadının göğüslerine yan gözle bakarak:

"Sizi yolcu eden kimdi, kocanız mı?" diye sordu.

"Hayır. Konakladığım malikânenin yöneticisi."

"Subay mıydı?"

Tavuk kızartmasını bıçakla keserken, Nikonova, Samgin'e hızlı bir bakış atarak:

"Sizce subaya mı benziyor?" diye sordu.

"Evet. Sanırım onu bir yerlerde görmüştüm."

Nikonova, ahşap iç pencereye yumruğuyla vurarak: "Saşa, bana bir şal verin," diye bağırdı.

Rüzgâr, hışırtılar ve ıslıklar çıkararak esiyor, duvardan sarkan lambanın ışığını titreterek şimşek çakıyordu; pencerelerin camları şimşeklerin ışığında mavimsi bir ışıkla eriyor gibi görünürken, yağmur giderek daha yoğun yağmaya başlamıştı.

Genç kadın, alçak bir sesle: "Biz kaynayan bir kazanın dibinde gibiyiz," dedi.

Samgin onayladı:

"Evet, öyle görünüyor."

Sustular. Samgin, susmanın pek nazik bir davranış olmayacağının farkındaydı, ancak bu kadınla alışkın olduğu doktor tavrıyla konuşmasına bir şeyler engel oluyor gibiydi; o ise merakla Klim'e bakıyor, ne söyleyeceğini bekliyordu sanki. Kadın, sonunda daha fazla dayanamayarak iç geçirdi:

"Bu uzun sürecek! Herhalde burada gecelemek gerekecek. Böyle gecelerde ya da kışın kar fırtınası olduğu sırada, kendini dünyada işe yaramaz hissediyorsun."

"İnsan kendisinden başka kimseye gerekli değildir," diye yanıtladı Klim; sonra da: 'Aptalca bir sözdü!' diye düşündü ve Nikonova'ya sigara ikram etti.

"Teşekkür ederim, içmiyorum."

Nikonova sandalyenin arkasına yaslandı ve gözlerini kapadı. Göğüsleri utanmazca çıkık duruyor ve bluzunun kumaşını hareketlendirerek, giysiden sıyrılmaya çalışıyor gibiydiler. Nikonova'nın sıradan yüzünde dikkatli, bir şeylere kulak kabartan bir insanın ifadesi vardı.

"Dün orada," diye konuşmaya başladı genç kadın, "bir köylüyü gömüyorlardı. Şaman ve baytar olan erkek kardeşi, bayan

arkadaşıma dedi ki: Bak, insan eker ve her tohum toprağa düşerek başak verir, üstelik de saman bırakır, ama insanı toprağa gömerler, çürür ve hiçbir yararı olmaz."

Nikonova kalktı, buğulanmış cama yaklaştı, Samgin çıplak, tereyağı gibi sarı bacaklarına bakarak:

"Şu halk bilgeliğini sevmem. Bazen köylülerin, edebiyatçılarımızın haklarında yazdıkları acıklı yazıları bildiklerini ve bir yerlerden gelecek yardımdan medet umarak daha iyi yaşamak için kendi başlarına bir çaba harcamadıklarını düşünüyorum," diye söylendi.

Nikonova yanıtlamadı. Öfkeli bir şimşek çaktı, pencere duvardan kopmuş gibi göründü ve Nikonova mavi alevler içinde, bir an için şeffaf göründü.

Nikonova, masaya yaklaşarak: "Öldürecek," diye iç geçirerek gülümsedi.

Klim şöyle düşündü: Gülümsemesinde yeni olan şey, bugün bu kadının gözüne daha sade ve hafif görünmesiydi. Bu kadın onu sinirlendiriyordu. Neden devrim için çalışıyordu ve böylesi fark edilmeyen, yeteneksiz biri olarak neler başarabilirdi ki? Aslında o, bir hastanede bakıcı olarak çalışmalı ya da ücra bir köyde çocuklara okuma-yazma öğreten biri olmalıydı. Biraz sustuktan sonra, Klim, Nikonova'ya köylülerin çan kulesine çanı dikişlerini, ekmek deposunu yağmalayışlarını anlatmaya başladı. Anlatırken alaycı bir tavırla konuşuyor ve genç kadını bilinçli olarak incitmeye çalışıyordu. Dışarıdaki soluk yağmur da, Klim'in sözleriyle uyumlu biçimde, hızla yağmayı sürdürüyordu.

"Bu konuda ben bir öykü okumuştum," diye yanıtladı, Nikonova. "Kimin olduğunu anımsamıyorum. Sanırım yazarı bir bayandı," diye düşünceli bir tavırla söylendi genç kadın; yine pencereye doğru giderek: "Peki siz ne istiyorsunuz?" diye sordu.

Nikonova, yetişkin birisi gibi, çok sevecen bir ses tonuyla, Samgin'in çocukluğunda yaşadığı ve dinlemekten bıktığı şeyleri anlatmaya başladı. Kendisine ait gözlemleri, ilginç fıkraları vardı, ancak konuşurken ısrarcı değildi ve ikna etmeye çalışmıyor, bildiğini anlamaya çabalıyormuş gibi anlatıyordu. Yumuşak ve alçak sesini dinlemek hoştu ve onunla alay etme isteği kaybolmuştu.

Klim'e güvenerek her şeyi anlatması da hoştu. Kollarını başındaki örtüyü düzeltmek için kaldırdığında Samgin bir elini yakaladı ve öptü. Genç kadın karşı koymadı ve konuşmasını sürdürerek:

"Köylüler içiyorlar, yoksullaşıyorlar, ölüp gidiyorlar..." dedi.

Samgin, bir dakika kadar daha dinledikten sonra elini onun sol göğsüne koydu, Nikonova irkildi ve sustu. O zaman Klim boynuna sarıldı ve dudaklarından öptü.

Genç kadın ona sarılarak ve fısıldayarak: "Aman, nasıl birisiniz," diye yavaşça haykırdı. "Henüz uyumadılar, siz yatın ben sonra geleyim mi?"

"Tabii ki."

Nikonova, umulmadık bir güçle Klim'in kollarını açtı ve gitti, Samgin ise soyunurken:

'Kolaymış. Yoldaşlarına ilk talepleri üzerine teslim olmak görevlerinden biri olmalı,' diye düşündü.

Klim, lambayı söndürerek odanın köşesinde duran geniş yatağa uzandı ve Nikonova'yı beklerken, yorulmaksızın yağan yağmurun hışırtısını dinlemeye koyuldu. Beklerken karısını bekliyormuşçasına sakindi; o an içinde bulunduğu durumun, kaderin bir cilvesi olduğunu düşünerek karısını anımsadı. Yaşlı Fransız yazarlardan birisinin eserinde, ya Fevale ya da Paol de Coke'da, eşlerin cinsel ilişkilerinde, koca eğer aptal değilse, karısının başka bir erkeğin kollarında olup olmadığını anlayabileceği belirtilerin daima mevcut olduğunu okumuştu. Fransız, bu belirtilerin ne olduğunu anlatmamıştı, ancak başka bir kadını beklediği o anda Samgin, bu gibi olguları Varvara'nın davranışlarından sezmiş olduğuna karar verdi; karısının davranışlarında daha önce ona özgü olmayan tembel ve kaprisli tavırlar ortaya çıkmıştı; bu gibi davranışları büyük bir sevgi ve şefkatle sevilen bir kadın sergileyebilirdi ancak. Böylelikle Nikonova ile yaşadığı maceranın karısına haksızlık olmadığı kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Ardından Samgin isteksizce ve bir zorunluluğu yerine getirircesine:

'Evet, işte kadınlar...' diye düşündü.

Yağmurun sesi tekdüze bir hal alan sessizliğe ayak uydurmuştu ve bu durum sıra dışa bir bekleyişe huzursuzluk katıyordu. Ka-

dın geldiğinde ona sitem ederek:

"Ne kadar da uzun sürdü!" diye söylendi.

Kadın: "Susun," diye fısıldadı.

Bir ya da iki saat geçmişti. Nikonova başını Klim'in göğsüne yaslayarak bir zamanlar duymuş olduğu şeyleri sordu:

"Benimle olmak güzel mi?"

"Evet," diye içtenlikle yanıtladı Klim.

Biraz sustuktan sonra genç kadın:

"Ancak siz tabii ki benim namusumla ilgili pek de iyi şeyler düşünmüyorsunuzdur," dedi.

Samgin: "Nasıl böyle düşünebilirsiniz," diye mırıldandı.

"Evet, tabii. Herhalde siz de alışıldığı üzere, sağduyunuzla değil, mantığınızla düşünüyorsunuzdur."

Samgin kulak kabarttı; bu kadının sözlerinde akıllıca bir şeyler var gibiydi. Yoksa o da tıpkı Lidiya gibi yatakta felsefe ya da Varvara gibi bir tür iş görüşmeleri mi yapacaktı? Klim, Nikonova'nın sessiz sözlerinde bir sitem duymamış ve bu sözleri nasıl bir yüz ifadesiyle söylediğini görememişti. Genç kadın onu şefkatiyle duygulandırmıştı ve Klim, böyle sevişmeleri daha önce yaşamamış olduğunu düşündü; bu yüzden ona özel minnet sözleri söyleyebilmeyi istedi. Ancak bu sözler bir türlü aklına gelmiyor ve Klim elleriyle konuşuyor, Nikonova ise fısıldıyordu:

"Seni ilk gördüğümde belleğimde kalmıştın. Hatırlıyor musun, yazlıktaydı? Lütov'un yanında bir kuzu gibiydin. O zaman ben on altı yaşındaydım..."

Nikonova iki kez hapşırdı ve bu yüzden utanmış olacak ki abartılı bir endişeyle fısıldadı:

"Sanırım üşütmüşüm. Haydi gideyim! Öpme, gerek yok..."

Birkaç dakika sonra genç kadın tıpkı bir bulut gibi eriyip gittiğinde Samgin:

'Ne kadar da tuhaf birisi. İşte hiç beklemediğim bir şey,' diye düşündü.

Şafak sökmek üzereydi; pencerelerin camları grileşmiş, yağmurun sesini bir yerlerden su birikintisine akmakta olan suyun sesi bastırmıştı. *Sabahleyin Samgin, Nikonova'nın gün doğmadan git-*

tiğini öğrendi ve bu hareketini takdir etti.

'Akıllıca bir davranış. Bana rüyada görünmüş gibi oldu,' diye düşündü. Klim, yol üzerinde ipek gibi parıldayan tarlaların arasından geçmekte olan at arabasının içinde sallanıyordu. Güneş toprakla neşeli bir çocuk gibi oynuyor, temiz, yıkanmış, kabarık ve hafif bir post gibi görünen parçalı bulutların arasına saklanıyordu. Rüzgâr kayın ağaçlarının genç yapraklarını şefkatle sarıyordu sanki. Aksöğüt ağacının çıplak küçük dalına konan süslü tüylerle bezenmiş sosga kuşu, çevresinde otların bittiği bir su birikintisinin gümüşi yüzeyine kehribar sarısı gözlerle bakıyordu. Atların ayakları acele etmeksizin yerdeki çamuru öğütüyor ve bu sesle çevreyi dolduruyordu; tekerleklerin altından her yere çamur sıçrıyor, uzaklardan çayır kuşunun ötüşü duyuluyordu. Havanın tazeliği insanı hoş bir biçimde sersemleştiriyordu ve Samgin uyuklayan haliyle:

"Aşkın sabahıdır yalnızca güzel olan

Güzel olan, yalnızca ilk buluşmalardır..." dizelerini anımsadı.

'Aptalca şiirler bunlar. Ancak bir yazar, şiirin aptalca olması gerektiğini söylemişti sanki... Mutluluğun da öyle. "Köprünün üzerinde elinde bir kase ile mutluluk." Bu söz yoksullarla ilgili söylenmiştir. Deyimler her zaman karamsar olur aslında. Mutluluk kendisi ile barışık yaşayan bir insanın sahip olduğu şeydir ve bu da dürüstçe yaşamak anlamına gelir.'

Çok yakınındaki çalıların içinde aceleyle uçuşan tarla kuşlarına göz atınca, Klim belki yüzüncü kez, çocukluğundan beri evinde ve okulunda, sonra üniversitede kafasını gereksiz, yorucu bilgi ve düşüncelerle doldurduklarını; sonra kendisinin de yığınlarca kitap okuduğunu ve işte şu anda da başkalarına ait ve zorla kabul ettirilmiş olan olguların ağı içerisinde kendini bulamadığını düşündü.

Yolda ilerleyen yük arabasına yetişmişlerdi, arabanın içerisinde uzun boylu, kafası sargılar içerisinde bir köylü yüzükoyun yatıyordu; yük arabasına koşulmuş olan gri, karnı şiş ve üstü çamur içindeki at tembel tembel yol alıyordu. Kalkık burunlu ve bir şekilde güvercine benzeyen Samgin'in arabacısı yerinden doğrula-

rak bağırdı:

"Hey, çekilin yoldan!"

Köylü, haraket etmeksizin: "Acelen ne," diye boğuk bir sesle yanıtladı.

Delikanlı dönüp Klim'e bakarak ve gülümseyerek: "Dinlemiyor," diye söylendi. "Karakterlidir. Bizim köylümüzdür, kulağını dikmeye gidiyor; dün fırtınada bir tahta parçası kulağını yırttı..."

"Solla," diye emretti Samgin. Delikanlı yük arabasına sollamaya çalışırken atları derin bir su birikintisine soktu ve arabasıyla yük arabasının kenarını sıyırdı; o zaman köylü başını biraz kaldırarak küfretmeye başladı:

"Nereye atlıyorsun işe yaramaz herif? Ne-re-ye?"

Bu olay Samgin'in yoğun olmayan düşüncelerini böldü, delikanlı kızarak arabacının omzuna dayandı, yerinden kalkarak köylüye bağırdı. Köylü şaşkın bir ifadeyle gözlerini kırparak atını geri çekti:

"Ne kızıyorsunuz? Hepimizin acelesi var... Gezmiyoruz ya..."

"Dörtnala sür," diye emretti Samgin ve kim bilir kaçıncı kez: 'İşte bu gibi geri zekâlılar yüzünden...' diye düşündü.

Böyle bir ruh hali içerisinde Nikonova'ya bir yer yoktu ve iki hafta kadar Klim, onu yalnızca boş olduğu zamanlarda, arada bir anımsıyordu; ancak sonraları kendisi de fark etmeden, içinde onu görme isteği büyüdü. Ancak Klim, genç kadının nerede yaşadığını bilmiyor ve kendisini bunu sormadığı için suçluyordu.

'Kabalık bu! Bana ne kadar da komik bir şekilde 'kuzu' demişti. Neden acaba?'

Klim, karısına: "Nikonova'nın nerede yaşadığını biliyor musun?" diye sordu.

Varvara: "Hayır. Lübaşa tutuklandıktan sonra 'Kızılhaç'da çalışmayı reddettim ve artık Nikonova ile görüşmüyorum," diye yanıtladı, daha sonra da umursamaz bir tavırla söylendi: "Belki onu da tutuklamışlardır?"

Samgin, karısının kitap sayfalarını saç tokasıyla açmasını izlerken: 'Gidip bıçağı almaya üşeniyor,' diye düşündü.

Varvara, Petersburg'dan fark edilir derecede güzelleşerek geri döndü; gözlerinin altında gözünün yeşilini vurgulayan ilginç lekeler belirmişti; saçlarını iki örgü halinde örerek yassı halkalar halinde kulaklarının ve şakaklarının üzerine tutturmuştu, bu da yüzünün daha geniş ve hoş görünmesini sağlamıştı. Varvara bele oturmayan geniş giysiler getirmişti ve Samgin bunlara bakarak, bu tür giysilerin vücudun üzerinden kolayca çıkarılabileceğini düşündü. Aynı zamanda Varvara edebiyata yeni bir bakış açısı da getirmişti.

Varvara: "Kitap yaşamı karamsar yapmamalı, dinlendirmeli ve eğlendirmelidir," diye anlatıyordu. Ardından genç kadın çok büyük bir ilgiyle şunları anlattı:

"Biliyor musun, beni bir ressamla tanıştırdılar; yetenekli olup olmadığına karar veremiyorum, ancak ilginç birisi; felsefi tablolar yapıyor diyebilirim. Birinde çok parlak renklerle yılanlar ya da başsız solucanlar resmedilmişti; her birinin dört adet gök kuşağı gibi kanadı vardı, tüm figürler birbiriyle iç içe geçmiş dalgalanıyor, bir yumak biçiminde toplanıyor ve mavimsi gri fonu neredeyse tamamen dolduruyorlardı. Bunlar aklın müdahalesi öncesinde dünyanın güçleriymiş; tablonun adı da aynen böyle, 'İnsanlık Öncesi Dünya'. Anlıyor musun? Genel olarak kaotik ama neşeli bir oyun izlenimi veriyor."

Varvara, yatağın üzerinde Madame Recamier pozunda yatıyordu; Samgin belli etmemeye çalışarak onun yüzünü, vücudunu, her yerini inceliyor ve her çizgisine kadar iyice tanıdığı, bu aceleci ve bencil kadını bir zamanlar sevmiş olduğuna hayret ediyordu.

'Bana bu saçmalıkları sırf başkalarına daha iyi nakledebilmek için anlatıyor; belki de başka bir erkeğe.'

"İkinci resimde tüm boyaların rengi alınmıştı, küçük figürler artık kanatlı değildi ve düz hatlara sahiptiler; akıl almaz hız izlenimi veren dalgalanmalar yok olup gitmiş ve en önemlisi tablo da yok olup gitmişti; geriye boya fabrikası reklamını andıran bir pano kalmıştı; değişik renklerde solgun ve ölü çizgiler. Bunun da adı: 'İnsanın Esareti Altındaki Dünya.' Şöyle uzun boylu, kemikli, sarı, küçük kara gözlü ve çok kaba olan ressam şöyle diyordu:

'İşte insan dünyayı böyle çirkinleştiriyor, ancak insan bunu kendi yok oluşunu hazırlamak için yapıyor; insan dünya güçlerinin özgürce hareket edişinin düşmanıdır, kuralları belirleyendir: İnsanın özgürlüğe karşı duyduğu nefret yüzünden dinler, felsefeler, bilimler, devletler ve yaşamın her türlü pisliği yaratılmıştır. Pek yakında bu insanlık, budalaca makineleriyle dünyanın özgür enerji rezervlerini tüketecek ve ölümcül bir hareketsizlik içerisinde geberip gidecektir...'"

"Entropi kuramını açıklayan resim gibi bir şey yani," dedi, Samgin. Varvara kirpiklerini ve kaşlarını kaldırarak:

"Entropi mi, o da ne?"

Yeniden, gerçekten de bir ders ezberliyormuşçasına konuşmasını sürdürdü:

"Bir tablo daha vardı: Yukarıdan birbirine dolanmış yeşil renkli kırmızı tırnaklı iki el uzanıyordu. Ellerin biri altı, diğeri yedi parmaklıydı. Aşağıda, önlerinde diz çökmüş küçücük bir insan vardı: Omuzlarının arasından, vücudundan daha büyük olan ikiyüzlü kafasını çıkartmış, incecik uzun kollarıyla bu kafayı şu on üç parmağa uzatıyordu. Ressam bu tabloyu, 'Ellerine Ruhumu Teslim Ediyorum,' diye adlandırdığını söylemişti. Kollar şeytana aittir ve şeytanın adı Akıldır, Tanrı'yı öldüren de odur."

Varvara sigarasını yakarken sustu ve gözlerini kirpikleriyle güzel bir biçimde sakladı.

"Bu tablo hoşuma gitmedi, belki de Kutuzov'u anımsadığımdan böyle oldu. Bu arada, o şanslı biri, herkes onu beğeniyor, kendisi hâlâ Moskova'da mı?"

"Bilmiyorum," diye yanıtladı Samgin.

"Petersburg'da ilginç olan daha az şey var, ancak oradaki izlenimler daha keskin ve zarif. Moskova'nın sıradan olduğunu söyleyebilirim."

İzlenimlerini, gelişinin ilk gününde aktaran Varvara bir daha bu konulara dönmedi ve kısa süre sonra Samgin karısının işlerinden kendisine yalnızca nezaket icabı olarak söz ettiğini, öneri ve katılım beklentisi içinde anlatmadığını sezdi. Ancak Klim, Varvara'ya bu tavrından ötürü kızacak halde değildi, fazlasıyla kendi-

siyle meşguldü.

Samgin Nikonova'yı rastlantı sonucu gördü; Meşçanskiye sokaklarının bulunduğu semtte, bir arabada giderken rastladı; mütevazı gri giysili Nikonova, dünyanın kendisi için düşmanca şeylerle dolu olduğu bilinci içerisindeki bir rahibe gibi zarif adımlarla yürüyordu. Samgin sevinmişti, hatta ona seslenmek istedi, ancak hoş görünümlü bir evin bahçesinden sakallı, kızıl saçlı bir adam çıkageldi; adam koltuğunun altında özenle küçük bir tabut taşıyordu; arkasından, tuhaf bir biçimde adımlar atarak şişman bir yaşlı kadın ve kısa boylu, kafası lastik topu andıran bir lise öğrencisi çıkmıştı. Sivri yüzlü bir asker bahçe kapılarını kapatırken arabacıya:

"Hey budala, arabanı tutsana!" diye bağırdı.

Samgin arabanın içinde doğruldu ve Nikonova'yı görmeye çalıştı. Genç kadın yürürken cenaze törenini görmek için yeniden arkasına bakmıştı, ancak Klim'i fark edince adımlarını hızlandırdı.

"Doğal olarak bana gücenmiştir."

Klim, arabacının eline parayı sıkıştırarak genç kadının peşinden neredeyse koşmaya başladı; kolunun altında tutmakta olduğu çantanın kendisini rahatsız ettiği hissediliyordu. Çantayı kolunun altından çıkararak bir valiz gibi taşımaya başladı.

Nikonova tek katlı bir evin bahçesine girmiş, Klim, genç kadın tahta merdivenleri çıkarken ayak seslerini duymuştu. Peşinden koşarak bahçeye girdiğinde önünde girişin merdivenlerini gördü.

'Lise öğrencisi gibi davranıyorum,' diye düşündü.

Koridorun karanlığında Nikonova yavaşça kilidi açıyor, kilidin çıkardığı sesten asma kilit olduğu anlaşılıyordu.

"Mariya İvanovna..." diye seslendi Klim.

"Ah, siz miydiniz? Sizsiniz ha?"

"Böyle peşinizden geldiğim için özür dilerim..."

Nikonova, sonunda kapıyı açmıştı; koridora odasından ışık süzüldü. Samgin, genç kadının bozulmuş, hatta korkmuş olduğunu gördü; ya da belki de bu kızgın bir ifadeydi. Nikonova üst dudağını ısırdı ve açık renkli gözlerinde mavimsi kıvılcımlar parlamaya başladı.

Samgin çantasını sallayarak ve şapkasını göğsüne bastırarak: "Geldim işte," dedi. "O zaman adresinizi sormamıştım, ama size rastlamayı umuyordum."

Nikonova, Samgin'e hâlâ yüzünü buruşturarak bakıyor, ancak yüzündeki koyu gölgeler eriyor ve yanakları artık pembeleşmeye başlıyordu.

Klim'in elinden çantasını alarak: "Üzerinizdekileri çıkartın," dedi genç kadın.

Üzerinden paltosunu çıkartırken Samgin, yatağın tıpkı posta istasyonundaki gibi köşede, kapının yanında durduğunu fark etmişti. Yatağın yanında, uç kısmında, ayakları kıvrımlı bir oyun masası duruyordu; masada bir yığın kitap vardı, üzerinde Gabriel Maks'ın, İsa tablosunun röprodüksiyonu asılıydı.

Samgin, Nikonova'nın elini tutarak ve öperek: "Beni bağışlayacak mısınız?" diye sordu; genç kadının eli biraz terliydi.

Nikonova, eliyle Klim'in başına ve yanağına hafifçe dokunarak: "Size çay bile ikram edeceğim." diye yanıtladı. Her zamanki gibi kendini zorlayarak gülümsememişti, bu kez gülümsemesi güzeldi ve bu Klim'i anında kendine getirdi.

Nikonova, kapıyı aralayarak: "Fisa!" diye bağırdı.

Samgin, penceresi bahçeye bakan odayı incelerken: 'Yoksul bir yaşantısı var,' diye düşündü; pencere çarpıktı ve dört camdan oluşuyordu; camların birisi artık tamamen küfle kapanmıştı; bu, doğramanın içerisinde uzun yıllardan beri durduğunu kanıtlıyordu. Pencerenin yanında küçük, yuvarlak bir masa vardı, üstü el örgüsü dantelle kaplıydı. Yatağın karşısına sedirli bir Rus sobası, sobanın yanına da komodin yerleştirilmişti; komodinin üzerinde mücevher kutusu, parfüm şişeleri, küçük kutular vardı; duvarda ayna asılıydı. Ayakları ve arkalıkları eğri, oturulacak yerleri çökük üç sandalye, odanın yoksulluğunu iyice belirginleştiriyordu.

Klim: 'Evet, tabii, o da Tanya Kulikova tipinde, sıradan, özverili bir insan,' diye düşündü.

Nikonova, kapıda duruyor ve üzeri pembe bluzlu, dolgun göğüslü, güzel bir kadınla fısıldaşıyordu.

"Evet, öyle," diye sabırsızca yanıtladı Nikonova. "Evde yo-

kum!"

Sonra Samgin'e yaklaşarak:

"Sıcak ortamlı, sevimli bir yuvam var, öyle değil mi?" diye sordu.

Klim, ellerini tuttu ve olabildiğince şefkatli bir tavırla öpmeye başladı. Klim, çevresindeki bu yoksulluktan, insanlar tarafından kullanılmaktan yorulmuş olan eşyaların uyumlu hüznünden ve tıpkı bir eşya gibi bu eşyalara hizmet etmekte olan karşısındaki insandan etkilenmişti. Klim'in içinden, daha önce hiçbir kadına söylemediği sözlerle Nikonova'ya sevgisini göstermek geliyor, "canım, kardeşim," demek istiyordu.

Ancak Klim, Nikonova'nın beline ve göğsüne sıkıca sarılarak susuyor ve içinde belirsiz bir endişeyle kendisine:

'Yoksa bu gerçekten ciddi bir şey mi?' diye soruyordu.

Genç kadın sırt hareketleriyle Klim'in kollarını açtı.

"Öyleyse... beni gördüğünüze sevindiniz demek?" diye sordu.

Samgin: "Ah, evet! İtiraf etmeliyim! Öylesine sevindim ki, kendim bile şaşırıyorum," diye yanıtladı.

"Gerçekten öyle mi?"

Nikonova'nın gözleri koyu mavi renge büründü ve genç kadın gülerek:

"Ah siz... canım benim!" dedi.

Sütlü kremayla çay içtiler, kıtırlardan yediler ve bir konudan başka bir konuya kolayca geçerek kitaplardan, tiyatrodan, ortak tanıdıklardan söz ettiler. Nikonova, Lübaşa'nın hastaneden hücreye nakledildiğini ve yakında sürgüne gönderilmeyi beklediğini anlattı. Nikonova'nın partililerden, devrim çalışmalarından, temkinli ve pek de istekli değilmişçesine söz ettiğini sezdi Samgin.

'İyi eğitilmiş,' diye düşündü.

Bahçede, dar kesimli bir yelek giymiş olan yaşlı bir adam, evleklerdeki zararlı otları temizlemekle uğraşıyordu. Bu adamın yüzü ve boynu, çürüyen eti andıran mor renkteydi. Samgin'in bakışını yakalayan Nikonova aceleyle açıkladı:

"Bu ev sahibi, eski Narodniklerden; uzun süre Sibirya'da yaşamış. İnsanlardan kaçan birisidir."

Daha sonra Nikonova yine edebiyattan söz etmeye başladı.

"Kontes Tolstoy'a tamamen katılıyorum, "Uçurum" gibi öyküleri yazmanın anlamı ne?" diye söyledi.

Samgin: 'Onun yanında olmak, şaşırtıcı bir biçimde huzur veriyor,' diye düşünerek:

"İçeri girdiğimde sevinmemiştiniz sanki, hatta korkmuş görünüyordunuz," dedi.

"Korkmuş muydum? Nedenmiş o?" diye sordu Nikonova. Gözlerinin rengi açıldı ve genç kadın ciddi ve sorgulayıcı bir tavırla bakmaya başladı.

"Bana öyle geldi..." diye söylendi Samgin.

Nikonova, ona elini uzatırken: "Bunu konuşmayalım," diye rica etti.

Samgin, ondan ayrılmaya karar verdiğinde hava kararmıştı. Yarı giyinik bir halde yatağın üzerinde otururken, Nikonova fısıltıyla:

"Ne zaman gelirsin? Bunu kesin bilmeliyim," diye sordu.

Klim, Nikonova'ya onu sık sık görmek istediğini söyledi. Saçlarını düzeltmek için ellerini kaldırdığında, Nikonova bir an için kollarını öylece tuttu ve hasta birinin kalkmak için dayanacak bir yer araması gibi bir hareket yaptı.

Genç kadın: "Benden kısa sürede bıkmak istiyorsan, sık görüşürüz," diye yavaşça yanıtladı.

Klim, Nikonova'nın sözlerinde şakacı bir tavır hissetmemesine karşın: "Başarısız bir şaka bu," diye söylendi.

Samgin, giderken: 'Herhalde çok ağır, çok kötü koşullarda yaşıyor,' diye düşündü.

On kez kadar görüştükten sonra, Samgin sonunda bir dostunun var olduğuna karar verdi; bu dostuyla her konuda rahatça konuşabiliyor, en önemlisi de ona kendini anlatabiliyordu. Nikonova, Samgin'in konuşmalarını dikkatli, sessiz ve aşırı merak sergilemeden dinleyebiliyordu. Kendisi ise az, sürekli yumuşak, adeta teselli edici bir ses tonuyla konuşuyordu. Aslında bu kadının insanlara karşı fazlasıyla hoşgörülü bir tavrı vardı; bazen Samgin onun insanlara uzaktan ve yukarıdan baktığını fark eder gibi oluyordu. Bu durum, Nikonova'nın Tanya Kulikova'ya benzerliğini

biraz bozuyordu. Bir gün, çay içerlerken:

"Sen kötü bir Bolşeviksin," dedi Klim.

Nikonova, bir süre sustu ve kendisine özgü zoraki gülümsemesiyle: "Neden?" diye sordu.

Samgin açıkladı:

"Senin burjuvaziye yaklaşımında, Bolşevizme özgü uyuşmaz ve kesin tavırlar yok."

Nikonova, çok sevecen bir tavırla: "Ancak bu gibi tavırlar sende de yok," dedi.

Bu sözleri Klim'in hoşuna gitmemişti ve burjuva toplumunun bayağılığı, burjuvazinin kuşkuculuğu ve burnunun ötesini göremeyen bencilliği üzerine küçük bir söylev verdi. Nikonova, Klim'in sözlerini uyumlu bir tavırla ve itiraz etmeksizin dinliyor, akıl verilmeye alışkın birisi gibi görünüyordu. Genel olarak tavırlarında öğrenmek zorunda olduğunun bilincine varan ve bunu kabullenen bir öğrenci havası vardı. Ancak Klim kısa sürede, bu mütevazı kadının kendisinden daha akıllı ve güçlü olduğunu hissetti. Onda Mitrofanov'u, bir zamanlar sağduyusuna inandığı ve yanıldığı insanı anımsatan bir karakter özelliği vardı. Nikonova, Mitrofanov'dan farklı olarak, akıl yürütmüyor, gözyaşları dökecek kadar heyecanlanmıyor, ancak yine de polis ajanı gibi bir ruh haline sahip görünüyordu. Nikonova, siyasetle, parti çalışmalarıyla ilgili çok az konuşuyordu; bu hali, gizlilik tedbiri olarak yorumlanabilir ve profesyonel birinin usanmışlığı olarak açıklanabilirdi. Gerçekten de Samgin'in gördüğü kadarıyla bu insan aslında belli bir tekniğe göre çalışıyor olmalıydı. Nikonova'nın görünümünde, bir propagandacı ya da öğreti yayan birisini anımsatan bir şey yoktu ve bu kadın sınıf çatışmaları kuramını iyice araştırmış birisine de benzemiyordu. Nikonova, sıradan insanların yaşamlarına ve küçük mutluluklar peşinde koşarken sarf ettikleri başarılı ya da başarısız kurnazlıklara ilişkin öyküleri seviyor ve bunları iyi anlatabiliyordu. Nikonova'nın günlük yaşam bilgisi harikaydı. Onun öykülerindeki yaşam, Samgin'e, Varvara'nın iyi niyetli ve biraz da aptal olan bir hizmetçisini anımsatıyordu; bir kız kurusu olan bu kadın, durmaksızın çalışabiliyor ve çok becerikli bir bi-

çimde, küçük renkli üçgenlerden nevresim dikebiliyordu. Samgin, bu huzur verici günlük yaşam manzaralarıyla biraz alay etse de, bunları sever:

"Senin betimlemene göre evrim çok sevecen ama sıkıcı görünüyor," derdi.

"Yaşam bu," diye yanıtlardı Nikonova iç geçirerek.

Nikonova'nın "iyi insanlardan" ve "iç açıcı" olaylardan sevecen bir tavırla konuşmak gibi bir alışkanlığı vardı; küçük gizemleri, sanki bunların ardında tek ve büyük, her türlü küçük gizemin açıklanmasını barındıran bir gizem varmışçasına anlatırdı. Arada sırada Klim'in, Nikonova'nın sözlerinde, günlük yaşantıdan övgü dolu sözlerle bahseden yaşlı Kozlov'un anlattıklarını andıran bir şeyler fark ettiği olurdu. Ancak tüm bunlar pek o kadar da önemli değildi ve Klim'in kendisini bile şaşırtan bir hızla bu kadına bağlanmasının önüne geçemiyordu.

Nikonova, Klim için bir nevi çalışma masası çekmecesi haline gelmişti; bu çekmece özel şeylerin saklandığı bir çekmeceydi. Nikonova, Klim'in kendi ruhunun çöplerini boşalttığı bir çukurdu adeta. Klim, çocukluğundan beri küf gibi kendisini saran sözleri bu kadına açıp dökerken, bu sözlerin yapışkan ağırlığından yavaş yavaş sıyrılmaya başladığını seziyor ve içindeki iradeli insanı ortaya çıkardığına inanıyordu. Nikonova ile yaptığı konuşmalar, Klim'i fiziksel olarak da rahatlatıyor ve böyle anlarda, giderek daha sık çömezi anımsamaya başlıyordu.

"Sözler, ruhun artıklarıdır."

Klim, kendisini dinleyen bu kadının, söylediklerini anladığından emin değildi, ancak Klim'in böyle bir gayesi de yoktu zaten; tek istediği, düşüncelerini sonuna dek ifade etmekti. Nikonova, konuşmalarını çok ender bölerek dinliyor:

"Nasıl demiştin?" diye soruyor, sonra yine derdini paylaşır bir tavırla bakıyordu.

"Kardeşim, geçenlerde bir arkadaşla bana mektup yolladı," diye anlatıyordu Samgin. "Ağabeyim pek zeki biri değildir, çok uysal bir karakteri var; güneyde köylülerin hareketinden telaşa düşmüş ve acımasızca cezalandırılmalarından etkilenmiş. Ancak

ağabeyim dövenlerden nefret edemeyeceğini, çünkü dövülenlerin de son derece çılgın olduklarını yazıyor."

Nikonova: "Ağabeyiniz Tolstoycu mu?" diye sesini yükseltmeden sordu.

"Bir zamanlar Marksist idi. Şöyle yazıyor bana: Devrimci nefret edebilen birisidir, ben ise yapı olarak böyle bir duygu besleyemem. Bana, artık tanıdıklarımızın çoğu, mantıklarıyla, kuramsal olarak gerçeklerden nefret ediyorlarmış gibi geliyor."

Nikonova başını eğdi, Klim bunu, anlattıklarını onayladığı anlamına gelen bir hareket olarak algıladı. Samgin, genç kadına, gücüyle ve özgünlüğüyle onu şaşırtacak ve kendisine karşı coşkulu duygular beslemesini sağlayacak sözler söylemeyi istiyordu. Bu, kuşkusuz zorunlu bir şeydi, ancak Klim, bunu yapmayı bir türlü başaramıyordu. Yine de bir gün bunun üstesinden geleceğine emindi; Nikonova ise giderek daha sık ona şaşkınlıkla bakıyor, Klim ise bu kadına olan gereksiniminin arttığını günden güne daha yoğun olarak seziyordu.

Tüm bunlar, Samgin'in daha önce yaşamamış olduğu ve aşırı zevk veren cinsellikle ve iki bedenin tam uyumuyla bütünleşiyordu. Nikonova'nın okşamalarından sonra, Samgin içinde bu kadına karşı sevecenliğinden dolayı duygusal bir yakınlık hissediyordu. Yüzünü artık iyice inceleme olanağı bulduğu bu sıralarda, Klim onun yüz çizgilerini eskisinden daha farklı buluyordu. Nikonova'nın yüz çizgileri ince ve pek de hareketli değildi; ancak hareketsiz olan bu yüzün, büyük ve içten bir düşünceyle disipline edildiği düşünülebilirdi. Mavi gözleri çok anlamlı bakıyor, heyecanlandığı anlarda ise lacivertimsi koyuluğa bürünüyor, sıcaklığını hissetmek için insanın bu gözlere parmaklarıyla dokunası geliyordu. Samgin, genç kadına geçmişini sorduğunda ise, gözlerinde hüzünlü bir mavimsi ışık parıldamaya başlıyordu.

Nikonova, kesin bir tavırla: "Kendimden söz etmeyi sevmem," demişti.

Klim ise yanıt olarak şu varsayımda bulundu:

"Sanki geçmişten söz açmaktan korkuyor gibisin."

Bir keresinde kadının şefkatinden çokça etkilenmiş bir halde,

Klim:

"Çocukların var mıydı?" diye sordu.

"Bir oğlum vardı. Sekiz aylıkken öldü," diye yanıtladı genç kadın.

Samgin, büyük bir içtenlikle:

"Senden bir çocuğum olsun isterdim," dedi.

Nikonova gözlerini kapayarak gerildi, Klim ise konuşmayı sürdürdü:

"Sen üçüncü kadınımsın, ancak o ikisi beni hiç böylesine etkilememişti."

"Canım," diye fısıldadı genç kadın gözlerini açmadan kendi göğüslerini okşayarak, "canım," diye yineledi.

Bu olaydan sonra, Nikonova, Klim'e karşı daha da şefkat dolu davranmaya başlamıştı; ve bir gün, anlattıklarını hiç güzelleştirmeden, kısaca, Klim'in ilk kez onu Lütov ile görmesinden kısa bir süre sonra, "halk savunucuları" davasıyla ilgili olarak on yedi yaşındayken tutuklanmış olduğunu anlattı. On ay hapis yattıktan sonra üvey annesinin yanında polis gözetimi altında yaşamış. Babası soylu bir albay emeklisiymiş, çok fazla içiyormuş, aşırı derecede aptal ve hırçın olan dul bir tüccar karısıyla evlenmiş. Nikonova on dokuz yaşındayken bir seminer öğrencisiyle tanışmış ve o genç de onu Narodniklerin örgütüne üye yapmış, kendisi ise Marksizme merak sarmış, tutuklanmış ve sürgün yolunda ölerek Nikonova'yı karnında bir bebekle bırakmış. Genç kadının ikinci aşkı, Çar'ın taç giydiği yıl Klim'in, Lütov'un evinde genç kadının yanında gördüğü sarışın adammış.

"O sert ve emir vermeyi seven bir insandı," diye anlattı Nikonova iç geçirerek. "Sanırım onu sevmemiştim, ancak... tek başına yaşamak güçtü."

Daha sonra Nikonova bir Marksist ile tanışmış.

"Öğrenciydi. Çok iyi bir insandı," diye anlatıyordu Nikonova; pürüzsüz alnında birden yara izi gibi kızaran yatay bir çizgi belirdi. "Çok iyiydi," diye yineledi. Adı, Yoldaş Yakov'du..."

"Kornev miydi?" diye sordu Samgin.

Nikonova: "Hayır," diye yüksek sesle yanıtladı ve göğüslerini

özenle sütyenine yerleştirmeye başladı; Samgin bu işi tıpkı kâğıt paraları saklamak için uğraşan bir tüccar gibi yaptığını düşündü ve kendi göğüslerine komik bir biçimde özenli davranmakta olduğunu Nikonova'ya söylemeyi bile istedi.

"Kim bu Kornev?" diye sordu Nikonova ve Samgin ona bu adamla ilgili bildiği her şeyi anlattı. Genç kadın onu dinledikten sonra gülümseyerek iç geçirdi ve:

"Benim hikâyemi öğrendin işte. Sıradan bir şey öyle değil mi?" dedi.

Yatağın üzerinde oturuyor ve saçlarını örüyordu. Saçları çok ince telli ve yumuşaktı; Nikonova örgüsünü başının üzerinde tepecik gibi dolayarak bırakıyor ve böylelikle boyunu daha uzun göstermiş oluyordu. Saçları çok değilmiş gibi görünse de, genç kadın onları açtığında saçları sırtını ya da göğsünü neredeyse beline kadar uzayarak kaplıyor, bu haliyle Nikonova, günah çıkartan Magdalena'ya benziyordu.

Güneydeki köylü ayaklanmalarının acımasızca bastırılmasının yanıtı olarak Koçura'nın Harkov kenti belediye başkanına karşı bir suikast girişimi yapıldı. Samgin, terörü yadırgayan insanların bile, başarısız da olsa bu intikam girişimini yine de gizlice onayladıklarını görebiliyordu.

Mitrofanov geldi, yine ağır ağır sandalyeye oturdu ve düşünceli bir tavırla sormaya başladı:

"Şu Koçura denen adam, Musevi miydi? Musevi olmadığından emin misiniz? Soyadı beni huzursuz ediyor da. İşçi miydi? Eve-et. Ancak anlayamıyorum, nasıl oluyor da bir işçi kendi aklıyla, köylülerin intikamını almaya girişiyor? Burada başkalarının telkini var gibi geliyor bana. Genel olarak, aslında şu silahlı cinayetler pek anlaşılır değil."

Ancak Samgin'in açıklamalarını dinleyince, Mitrofanov başını salladı ve neredeyse neşeli bir biçimde sözlerini tamamladı.

"Aslında bu beni ilgilendiren bir şey değil. Ben, nasıl derler, yurt aşkıyla bunu sordum. Biliyor musunuz, hırsız bizden biri olunca umursamıyorsun, ancak örneğin Polonyalı ya da Yunanlı

olduğu zaman iş değişiyor, kabullenemiyorsun. Herkes kendi adamını soymalı."

Samgin, Nikonova'ya bu komik olayı anlattığında övünerek:

"Şaşırtıcı derecede bana bağlı bir insan. Katillerle tanışıyor ama beni takip edildiğim konusunda uyarmıştı ve seninle ilgili olarak, kuşku uyandıran bir hanımefendi olduğunu söylemişti," dedi.

Nikonova: "Öyle mi?" diye canlı bir tavırla haykırdı. "Güzel!"

"Gerçekten mi?" diye merak etti Klim.

"Çok güzel. Onunla ilgilenmelisin. Onu daha çok kullanabilirsin. Onu bir güvenlik birimine hizmete girmesi için ikna etmeyi denemiş miydin hiç? Senin yerinde olsam, denerdim."

Samgin: 'Demek ki bu bayanda macera eğilimi de varmış,' diye düşündü.

Yaşam giderek daha olaylı geçmeye başlıyordu. Her gün yeni bir dramın arifesi havasında yaşanıyordu. Liberal görüşlü gazetelerin yazıları daha hırçın, daha cesur olmaya, tartışmalar kızışmaya, siyasi partilerin etkinlikleri daha aktif olmaya başlıyor, Samgin:

"Yasadışı. Yeraltı Örgütü" sözlerini giderek sık duymaya başlıyordu.

Varavka ve patronun işleri için gezilere çıkan Klim, Aleksey Gogin ve diğer partililerin ricalarını da yerine getiriyor ve ricaların hızla artmasıyla Moskova'nın fabrikalar bölgesinde parti bağlantılarının arttığını anlayabiliyordu. Kendisi bile farkında olmadan, Klim bu emirleri biraz merak, biraz da eğlence duygusuyla yerine getirmeye alışmış, kendisini, tıpkı Lübaşa ve Nikonova'ya dediği gibi, "devrimin sadık kulu" olarak nitelemeye başlamıştı. Klim çok fazla ilginç görüşme yapmıştı ve özellikle bir tanesi uzun süre belleğinden silinmedi.

Bir akşam geç bir saatte Klim'in oteldeki odasına, orta boylu, iri yapılı, ancak kafası oldukça büyük olduğu için kısa boylu gibi görünen bir adam geldi. Kısa kesilmiş, düz ve sert saçları her yöne dağılmıştı ve bu yüzden kafası daha da büyük görünüyordu. Yuvarlak, tıraşlı yüzünde yine yuvarlak çıkık gözleri vardı; du-

dakları kalındı; üst dudağını fırça gibi görünen bıyıkları süslüyor, dudağı ise karşısındaki insanı hor görüyormuşçasına kalkık duruyordu. Üzerinde beyaz asker ceketi vardı, yüksek çizmeler giymişti ve elinde büyükçe bir sopa tutuyordu.

Adam, Samgin'in elindeki mektubu ve küçük paketi alırken: "Yalnızca bu mu?" diye sordu; sonra paketi elinde tarttı, yere koydu ve ayağıyla koltuğun altına itti; mektubu sağ gözüne yakın tutarak okumaya başladı, okuduktan sonra da:

"Sol gözümle neredeyse hiç göremiyorum. Tamamen kör olmaya mahkûmum; iki yıl kadar daha görebilecekmişim, sonra ise karanlığa gömüleceğim," dedi.

Bunu söylerken, kör olacağı için gurur duyuyormuş gibi konuşuyordu. Tavırlarında aptalca, askeri andıran bir şeyler vardı. Mektubu giderek daha küçük karelere katlarken, adam içtenlikle gülümsedi:

"Liberallerin anayasa yönünde harekete geçmiş olduklarını belirtiyorlar. Bu eski bir haber. Bunlar herhalde profesörler ve avukatlardır. Neyse, varsın bizim için belirli özgürlükleri elde etsinler."

Yine mektubu açtı ve sağ gözüyle baktı, sonra sınıyormuş gibi:

"Peki, öğrenciler ne alemde?" diye sordu.

Samgin, karşısında oturanın, aşina olduğu tuhaf insan tipinin bir temsilcisi olduğunu kavramıştı. Onun körleşmeye başladığına bir türlü inanamıyordu; aslında sol gözü bulanıktı ve tuhaf bir biçimde titriyordu, ancak adamın bunu bilinçli olarak, daha sıra dışı görünmek için yaptığı düşünülebilirdi.

Sorularına temkinli ve özlü yanıtlar veren Samgin, içindeki kaba yanıt verme isteğine yenilerek:

"Genel olarak gençler daha ciddi olmaya başladılar ve birçoğu siyasetten uzaklaşarak bilime yöneldi," dedi.

"Nasıl yani uzaklaşarak? Nereye uzaklaşarak?" diye çok şaşırdı adam. "Siyaset için bilimle uğraşmıyorlar mı zaten. Öğrencilerden bir kısmının 'bırakın, okuyalım,' diye inlediğini biliyorum ben! Ancak bu bir anlaşmazlık. Üniversite, sivil bölümleriyle, pi-

yadelere nasıl kumanda edileceğini öğreten askeri bir okuldur; kuşkusuz diğer askeri bilgelikleri de öğretir."

Adam konuşuyor, fırça gibi kaşları ise şaşkınlığından daha da yukarı kalkıyordu. Samgin atışının başarısız olduğunu görünce konuyu değiştirerek:

"Siz subay mısınız yoksa?" diye sordu.

"Fizik ve matematik bölümü öğrencisiyim ve yüz kırk dördüncü Pskov alayının eriyim. Ancak görüşüm zayıf olduğu için –bir Kazak gözüme copla vurmuştu– askerlikten uzaklaştırıldım ve şimdi de burada, doğduğum yerde, hiçbir yere gitmeksizin üç yıl boyunca yaşamak zorundayım."

Bunları seri bir şekilde söyledikten sonra adam alaycı bir tavırla:

"Siz, sol ellerinden tutarak liberalleri yönetime getirmeyi isteyen ve sonra da sağ ellerinden tokat yiyecek olan iyi niyetlilerden misiniz yoksa?" diye sordu.

Adam bunu çok neşeli bir biçimde söyledi ve birden gençleşmişçesine çarpışmaya hazırlanıyor gibi göründü, ancak Samgin çarpışmadan kaçınıyordu:

"Siz burada mı doğdunuz?" diye sordu.

"Ne yazık ki! Ancak gerçek yurdum olarak Moskova'yı, üniversiteyi görüyorum."

"Burası sıkıcı bir yer mi?"

"Sıkılmıyorum, ancak birtakım rahatsız edici durumlar var; on dört ayda iki kez arama yaptılar ve yetmiş dört gün hapis yattım."

Konuk, birkaç saniye boyunca, sessizce ve uzaktan bakıyormuşçasına Samgin'i inceledi. Sonra emir verircesine:

"Siz orada Gogin'e ya da Poyarkov'a daha çok kaynak göndermelerini söyleyin; bir de Yoldaş Dunayev'in buraya kesinlikle gelmesi gerektiğini iletin, ayrıca o aptal hanımefendinin bana gelmemesini de."

Adam koltuğun altından kitap paketini çıkarttı, yeniden elinde tarttı ve sert bir tavırla:

"Son olarak, adım Petr Usov, onların zarfların üzerinde yazdıkları gibi, Rusov ya da Petrusov değil. Bu özensizlik benim için postada fazladan sorunlar yaratıyor," dedi.

Usov paketi ceketin içine, koltuk altına soktu, hiçbir şey söylemeden Samgin'in elini sıktı ve elindeki sopayla vura vura gitti.

Samgin, küçük burjuvaların ay ışığıyla yıkanmış gibi duran evlerine pencereden bakarken: 'İşte önder... ya da "açıklayıcı beyefendi". Kör olmaya başlaması ne kadar da sembolik bir durum,' diye düşünüyordu. Küçük evler, bahçelerine kürklere sarınır gibi sarınmışlardı. Altlarındaki toprak da göründüğü kadarıyla sağlamdı, kaldırım ise toz ve ay ışığıyla parlatılmış görünen taşlarla döşenmişti. Kaldırımda, süslü giyimli bir kadın, başında kurdeleli denizci kasketi, üzerinde denizci gömleği olan bir küçük çocuğu elinden tutarak yürütüyor; arkalarından gürültüyle elindeki mendile sümkürmekte olan, tıpkı palyaço gibi kare giysili bir adam geliyordu; bu insanların görüntüsü kaldırımın üzerinden gösterişli bir biçimde ilerlemekte olan kahverengi bir sıkıntı yumağını çağrıştırıyordu. Ortalık yalnızca Rus taşra kentlerine özgü bir sessizlik içindeydi; yalnızca otelin alt katından bilardo toplarının sesleri duyuluyordu. Bu ses, sıkıntıdan birbirlerine vurmakta olan kaldırım taşlarının çıkardıkları gürültü olarak algılanabilirdi.

Samgin, bir yabancı gibi yaşadığı bu kentte kör olmaya başlayan o adamı düşündü, kendini onun yerine koydu ve tüylerinin ürperdiğini hissetti.

Klim, elinde olmadan: 'Yine de bazılarının cesur insanlar olduğunu kabul etmek gerekir,' diye düşündü. 'Her ne kadar bu devrimcinin kendine göre kişisel nedenleri olsa da. Bu sıkıntıyı yenebilecekleri ise kuşkulu...'

Evine döndüğü akşam Mitrofanov geldi ve gergin bir gülümsemeyle:

"Vedalaşmaya geldim, Kaluga'ya atadılar beni, neden? Belli değil. Anlayamadım gitti. Birden..." dedi.

Mitrofanov konuşurken omuz silkiyor, alışkanlıkla dizlerini ovuşturuyor, yerinde sallanıyordu.

Samgin: "Çok üzüldüm, size o kadar alışmıştım ki," diye içtenlikle yanıtladı.

Mitrofanov'un yüzünde şaşkın bir gülümseme belirdi; adamcağız gürültüyle iç geçirdi, canlandı, omuzlarını açtı ve konuşmaya başladı:

"Ben de sizi içtenlikle sevmiştim, Klim İvanoviç, biliyor musunuz benim için... akıllı bir insansınız ve genel olarak... saygı duyulacak birisiniz!"

"Ne oldu, işinizde bir başarısızlık mı söz konusu?" diye sordu, Klim.

Polis ajanı yine üzüldü, omuz silkti, çevresine bakındı.

"Tam tersi," diye yanıtladı. "Varvara Kirilovna yok mu? Tam tersi," diye söylendi Mitrofanov yine iç geçirerek. "Ben genellikle şanslıyımdır. Hırsızları iyi yüreklilikle kandırarak yakalarım, onlar buna kanarlar. Hatta Fransızca ders almanın hayallerini bile kurmuştum, çünkü büyük hırsızlar iyi bir işten sonra mutlaka Paris'e giderler. Hayır bu bir nevi... kaderin cilvesi olsa gerek."

Mitrofanov yavaşça kalktı ve rica etti:

"Lütfen eşinize ilgisi için yürekten minnetlerimi iletiniz. Size ise, ne diyeceğimi bilemiyorum... hoşgörülü tavrınızdan ötürü teşekkür ederim. Ne tuhaf bir durum bu, Allah sizi inandırsın!" diye Mitrofanov alçak sesle söyleniyordu. "Benim gibi adamlara aslında köpekmişiz gibi davranılır, ama aslında biz toplum için... bir nevi doktorluk görevini yerine getiririz!"

Mitrofanov'un yuvarlak gözleri yaşlarla dolmuştu; adamcağız küskün ifadeli yüzünü saklamak için arkasını döndü, Samgin'in elini çabucak ve sertçe sıkarak gitti.

Adamın haline acımış olsa da, Klim'in, Mitrofanov'u düşünecek zamanı yoktu. Sinir bozucu izlenimlerin sayısı hızla artıyordu. Samgin, gençlerin daha sade olmaya başladıklarını görüyor, ancak bununla birlikte, bu insanlar kendisinin istediği gibi olmuyorlardı. Klim, dün lise öğrencisi olan bugünkü üniversite birinci sınıf gençlerinin, kendilerini Eser* ya da Esdek** olarak ilan etmelerini kabullenilemeyecek bir acelecilik olarak görüyor, toplumsal sorunlara buldukları çözümlerde takındıkları rahat tavırları sinir bozucu olarak algılıyordu.

Samgin kendinden sekiz on yaş küçük gençleri düşünürken: 'Yeni yetmeler,' diye içten içe öfkeleniyordu. Onlara doğru olanı öğretmek, coşkularını dindirmek istiyor, ancak şiddetli bir tepki

* Sosyalist devrimci.

** Sosyal demokrat.

ile karşılaşıyor ve yeni yetmelerin kendisinden hem duygusal hem de toplumsal konularda daha güçlü ve bilinçli olduklarını görüyordu.

Bir tür "zeki çocuk" tipi ortaya çıkmıştı; onlardan birisi olan yirmi yaşlarında, yapılı, çevik ve kusursuz, hırslı, geniş alınlı, meydan okuyan bakışlı bir genç, Varvara'nın çevresinde onun sekreteri ve İngilizce öğretmeni olarak dönüp duruyordu. Bir keresinde onun yanında Samgin:

"Devrimci, özellikle toplum için çalışan birisidir," dedi.

O zaman bu hırslı adam alaycı bir gülümsemeyle:

"Peki hangi toplumun çıkarları yönünde hareket eder şu devrimci dediğiniz adam? Eğer çağdaş, sınıfları olan bir toplumun çıkarı içinse, o devrimci değil, devrim karşıtı sayılmaz mı?" diye sordu.

Samgin çok ciddi ve hatta biraz kızgın bir tonda konuşmaya başladı; ancak onun bu tavrı genç adamı şaşırtmamıştı. Bu genç, söylenen şeyleri sakin bir şekilde dinledikten sonra, güzelce tıraş edilmiş kafasını sallayarak:

"Söylediklerinizi inandırıcı değil. Amacımız yeni şeyler yaratmak, eskileri onarmak değil," dedi.

Bu genç Vlastov'du ve Varvara'nın, babasının kim olduğunu sorması üzerine şu yanıtı verdi:

"Ben bir fıkra gibiyimdir, yazarım bilinmiyor. Annem ben on bir yaşındayken vefat etmiş; beni annemin arkadaşı olan altın iplik nakışçısı bir bayan, Dickens'in bir romanında olduğu gibi yetiştirdi; o kadın da geçen yıl vefat etti."

Samgin, yurtdışında sürüp gitmekte olan tartışmalarla ilgili düşüncesini: "Aslında bu, Marx'a göre konuşanlarla, Marx'a göre hareket edenlerin üstü kapalı bir çatışmasıdır," diye ifade eden genç adama kızamıyordu.

Göründüğü kadarıyla bu genç çok sağlıklı ve güçlüydü, ayaklarını fazlasıyla sağlam basarak yürüyordu; biraz esmer yüzünde koyu, çekik gözleri parlıyor ve alaycı bir biçimde kısılmış gibi görünüyordu. Bu gençle birkaç kez tartıştıktan sonra Samgin karısına:

"Bu alaycı gence neden gerek duyuyorsun?" diye sordu.

Varvara: "Çok çalışkan bir genç," diye yanıtladı; dişlerini sevimsiz bir gülümsemeyle göstererek ekledi: "Kumov, bu dünyadan birisi değilmiş gibi konuşur, hep ruhtan söz eder, diğeri bu gibi fizik ötesi şeyleri sevmez."

Kumov kendine sıra dışı kesimli, sırtı tokalı bir takım elbise diktirmişti; bu haliyle daha uzun görünüyor ve alçak sesle Varvara'yı ikna etmeye çalışıyordu:

"Halka Marx'tan hareketle değil de Fichte'den yürümek gerek. Materyalizm, halkın ötesinde bir şeydir. Materyalizm, ruhun yorgunluğudur. Yaşamın yaratıcı ruhu idealizmde bütünleşmiştir."

Varvara akşamları nadiren evde bulunur ancak evden çıkmadığında da birileri onu ziyarete gelirdi. Samgin kendisini, kendi çalışma odasında bile evindeymiş gibi hissedemiyor, orada bile şiir ve düz yazı okuyan insanların seslerini duymak zorunda kalıyordu. Kendine ait sıcak bir yuva olarak, Nikonova'nın odasını görüyordu. Orada da birtakım rahatsızlıklar vardı; gözlüklü ev sahibi Samgin'in gelişini beklercesine bahçede duruyor, onu kızarmış gözlerinin nefret edici bakışlarıyla karşılarken, gözlüklerin ardından bakarak söyleniyordu:

"Bahçe kapısını kapatırken çengeli kaldırınız. Ayakları silmek gerek, bunun için girişe bir paspas konmuştur."

Klim, Nikonova'ya: "Neden beni sevmiyor?" diye sordu.

Nikonova: "Bence yaşlılar hiç kimseyi sevmez, yalnızca arada bir seviyorlarmış gibi numara yaparlar," diye düşünceli bir tavırla yanıtladı.

Odası dardı, bahçeden tezek kokusu geliyordu, yatağı geniş değildi ve gıcırdıyordu. Samgin birkaç kez genç kadına dairesini değiştirmesini önerdi.

Nikonova: "Ben sevgilimle kulübede bile cenneti yaşarım," diye işi şakaya vuruyor, onun isteğini bir türlü kabul etmiyordu. Klim, Nikonova'nın iyi niyetini aptalca buluyor ancak onunla tartışmıyordu.

Bir yıl kadar geçmişti, ancak Nikonova, Klim'i dikkatle ve sessizce dinlemekten bir türlü usanmıyordu.

"Cumartesi insan içindir, insan cumartesi için değildir," diye söyleniyordu Klim, "Her insan kendini kurban etme ya da etmeme hakkına sahiptir. Bilincin var oluşla belirlenmiş olduğunu kabul etsek bile, bu, bilincin irade ile uzlaştığı anlamına gelmez."

Klim, bu düzensiz, huzursuz düşüncelerin kendisini tatmin etmediğini seziyor ve bundan genç kadının çıkarımlar yaparak kendisine saygı duymayacağını düşünüyordu. Ancak genç kadın, bu görüşlere katılırcasına başıyla onaylıyordu.

Klim, parti üyeleriyle konuşmalarını anlattığında, Nikonova bu anlattıklarını onun felsefi düşüncelerini dinlediğinden daha az bir ilgiyle dinliyordu. Nikonova ona hiçbir zaman insanlarla ilgili soru sormazdı; ancak bir keresinde Klim, Usov'un kendisine aptal hanımefendiyi göndermemesini rica ettiğini söylediğinde, Nikonova canlanarak:

"Aptal kadını mı?" diye sordu.

Biraz daha düşünerek yeniden sordu, ama artık tavrı umursamazdı: "Kim bu acaba?"

Bu kadının gizliliğe bağlılığı Samgin'i şaşırtıyor, hatta saygı uyandırıyordu. Samgin, Nikonova'nın devrim için çalışma konusunda bir zanaatkâr gibi beceri edindiğini, bunun bir postacının Moskova'nın karmaşık sokaklarında mektup dağıtmasına benzediğini düşünüyordu. Ancak Nikonova, iradesiz ve yeteneksiz Tanya Kulikova'ya benzemiyordu; devrimden çok devrimcilere ilgi duyan Lübaşa gibi de değildi. Nikonova'da kitapta anlatılanları andıran bir şeyler vardı; anlatımı, ustaca gizem katılmış bir kitaptan alınmış gibiydi. Nikonova sıkça ve neredeyse her seferinde haber vermeden Moskova'dan bir yerlere gidiyordu. Klim, kararlaştırılmış gün ve saatte Nikonova'ya geldiğinde bazen ev sahibi ona bir zarf verir ve içinde: "Bir hafta sonra döneceğim," ya da "Beni bekleme, iki günlüğüne gittim," yazılı, imzasız kısa notlar bulunurdu.

Samgin'de, Nikonova'ya ait odanın anahtarı vardı ve bir akşam onu beklerken, genç adam sevmediği, popüler bir yazarın kitabını karıştırdı. Kitaptan üzerinde hiçbir yazının bulunmadığı dar bir kâğıt parçası düştü; Klim kâğıdı aldı ve küllüğe bıraktı,

ancak sonra sigarasını yaktığında oraya sönmemiş kibriti attı; kâğıdın ucu alev alarak tam yanmak üzereyken Samgin, kâğıdın üzerinde net bir biçimde belirmiş harfleri fark ederek kâğıdı küllükten zamanında çıkartmayı başardı.

"Usov," diye okudu harfleri Samgin, biraz düşündü ve yavaşça kâğıdı kibritin üzerinde ısıtmaya başladı; beliren harflerden şunları okumuştu: "Eski öğr. askere alındı. öğretm. Sofya Lübaçeva, "Moskova" otelinde görv. Vıksunsk fabr. eski işçisi Andrey Andreyev."

Nikonova, Klim'i bu işle uğraşırken yakalamıştı. Kapıyı açmıştı, kapıyı yavaşça kapatırken eşikte öylece duruyordu; solgun yüzündeki gözleri, öfkeli ve sıra dışı bir biçimde daha koyu renge bürünmüş, belirginleşmişti. Aradan hoş olmayan, bitmek bilmeyen saniyeler geçti, sonra genç kadın alçak, hırıltılı bir sesle:

"Ne yapıyorsun? Neden?" diye sordu.

Endişeliydi, korkmuş görünüyordu, Samgin bu olayın nasıl gerçekleştiğini anlatarak bu davranışı için özür dilediğinde bile Nikonova bir türlü sakinleşemiyordu.

Nikonova: "Ama neden yazıyı çıkartıyordun ki?" diye yineliyor ve Klim'in yüzüne çok dikkatli ve biraz da acınacak bir yüz ifadesiyle bakıyordu. "Bir şeyler yazılı olduğunu görünce bırakman gerekirdi, ama bırakmadın, neden?"

Nikonova'nın ısrarcı ve inatçı soruları Klim'i kızdırmıştı, oldukça sert bir tavırla:

"Özür diledim, bunu bilinçsizce, sıkıntıdan yapmış olduğumu söyledim! Sen dikkatsizliğinden dolayı korkmuşsun ve bana boşuna kızıyorsun."

Bu sözler Nikonova'yı sakinleştirdi, genç kadın Klim'in dizlerine oturdu ve şefkatli bir elle yanağını okşarken uysal bir tavırla:

"Kızmıyorum," dedi, sonra da gülümseyerek ekledi: "Ben de neden heyecanlandığımı bilmiyorum."

O akşam Nikonova, Klim'e daha da büyük bir şefkat gösterdi; şefkatinde bir tür hüzün de seziliyordu. Bazen Samgin, Nikonova'nın yaşamla barışık tavrının kendisine de yansıdığını, adeta bulaştığını görüyor, bunun giderek daha sık yinelenmeye başladı-

ğını fark ediyordu. Ancak tam böyle bir anda Klim, Nikonova'da, Nehayeva'da olan bir özellik keşfetti; o genç kadın da, Nikonova gibi, insanlara uzaktan bakmayı ve onları küçük, çelişki dolu yaratıklar olarak görmeyi alışkanlık haline getirmişti.

Nikonova: "Sen Şçedrin'in, ölümünden önce, İvan Kronştadskiy'i davet ettiğini duymuş muydun?" diye soruyordu. Sonra da Lev Tolstoy ile ilgili, onu kendini beğenmiş, daima poz veren bir insan olarak gösteren fıkralar anlatırdı. Aslında Nikonova ölmüş olan ve yaşayan birçok büyük insanla ilgili çok fazla dedikodu bilirdi; ancak bunları kesinlikle öfkeli bir tavırla nakletmez, kayıtsız bir tonla anlatırdı; sanki kendisi her şeyin bayağıca olmadığı, ancak kuşkucu ve suskun bir güvensizliğe yol açtığı, bayağılığın ise doğal sayılarak insanın bazı şeyleri anlayabilmesi için bir araç kabul edildiği bir dünyanın yaratığıydı. Nikonova'nın fıkraları, yine onun küçük mutluluk çabalarına ve sıradan insanların dramlarına ilişkin anlattıkları ile bütünleşiyor ve genel olarak ortaya manevi bakımdan dengeli bir yaşam tablosu çıkıyordu; ne kahramanların, ne de kölelerin olduğu, yalnızca sıradan insanların var olduğu bir yaşamdı bu.

Samgin, bu fıkraları dinlerken: 'Onu acımasızca eğitmişler,' diye düşünüyordu. Nikonova'nın bu fıkralara karşı beslediği sevgiyi ise eski düzene duyduğu devrimci bir tepki olarak algılıyordu. Bu tepkiyi Klim safça buluyor ancak tartışma gereği duymadan, Nikonova'nın, özellikle önder, "yaşamı yorumlayan," "açıklayıcı beyefendi" tiplerine karşı yaklaşımını kendisiyle yeterince paylaşabilmesiyle yetiniyordu.

Klim, Vlastov ve Usov gibi doğru sözlü gençlerin ortaya çıkışından sonra, Bolşeviklerin devrimciliğini kendileri için organik bir düşman olarak gören bir insan grubunun da kendilerini iyice belli ettiklerini görüyordu. Samgin kendisini bu insanlar gibi görmese de, belirsiz bir biçimde onlarla ortak bir bağının olduğunu seziyordu ve Nikonova'nın önünde, bir ayna ya da temiz bir defter yaprağı gibi düşünürken şöyle diyordu:

"Kuşkusuz Lenin'in öğrencileri devrimle ilgili düşüncelerin karmaşıklığına belirli bir açıklık getirmeyi başarıyorlar. İşçi hareketine yakınlık duyanlar için bu açıklık kurtarıcı olacaktır. Çün-

kü çoğu kimse neye, ne derece yakınlık duyduğunun farkında değil. Lenin, devrim düşüncesini, arta kalan her tür düşünceyi geri plana atmak için, iyice ön plana çıkarmak gerektiğini kavramıştır. Stepan Kutuzov'a hiç rastlamış mıydın?"

Genç kadın, kaşlarını çatarak ve başını 'hayır' anlamında sallayarak: "Hiç rastlamadım," diye yanıtladı.

Samgin ona Kutuzov'u ve bu insanın devrimciliğini nasıl değerlendirdiğini anlattı. İşte bu şekilde, kendi çevresinde dönüp dolaşarak yaşamda sağlam bir yer edinmekten çok, yaşamın akışına kendini mümkün olduğu kadar az zorlayarak uydurmaya çabalıyordu; giderek çevresindeki insanların kendisi gibi olduklarını daha sık fark ediyor, onlarla iletişim kurmaktan kaçınıyor, hatta hor görüyor ve bunu, belki de, onların kendisini anlamalarından çekindiği için yapıyordu.

Kışın Samgin, Lütov ile hoş olmayan bir karşılaşma yaşadı. Podolsk kentine yeni gelmişti ve kötü bir otelde çay içerken bir yangın davası ile ilgili belgelerin kopyalarını inceliyordu. Dışarıda lapa lapa kar yağıyordu ve kent beyaz bir sessizliğe bürünmüştü. Ansızın koridorda bir kapı çarptı, döşemeler gıcırdadı ve Samgin'in bulunduğu odanın eşiğinde, tarla sincabı kürkünden yapılma renkli, kısa montlu, ayaklarında gri, diz üstünde biten keçe çizmeleri olan, hayvan tüyü ve kürkü satıcısı Lütov belirdi ve tiz bir sesle selam verdi. Sandalyeye ters oturan ve kontrol edilemeyen sesini alçaltmaya çalışan Lütov, bir at satın almak için geldiğini söyledi.

"Harikulade güzellikte at istiyorum. Alina için," dedi.

İçeriye kıvırcık saçlı, beyaz gömlekli, mutlu yüzlü bir genç girdi, kehribar renkli bir içki ve elma turşusu getirdikten sonra melek gibi gülümseyerek, başka bir arzuları olup olmadığını sordu.

Lütov: "Yok ol, suratsız!" diye emretti.

Çirkinleşmişti; seyrelmiş saçları kafasını ortaya çıkarmıştı; kelliği, alnını genişleterek göz yuvalarının birbirine daha yakın, gözlerinin daha küçük ve keskin bakışlı görünmesine neden olmuştu; göz akları civanın metalik rengini almış, kırmızı kılcal damarların ince nakışı ile kaplanmıştı. Göz bebekleri biçimini kaybetmiş ve

daha da hızlı hareket etmeye başlamıştı. Gözlerinin altında ise mavimsi şişlikler belirmiş, burnu da kalın dudaklarına doğru iyice sarkmıştı. Üzerindeki her şey itaatsiz ve düzensiz gibi duruyordu; Lütov sanki bilinçli olarak köse sakalının ve bıyıklarının tek tek uzamış olan tüylerini kesmiyor ve bunu, yüzünün sinir bozucu sevimsizliğini artırmak için yapıyormuş gibi görünüyordu. Sandalyede sallanarak ve kendini bırakmış bir halde eğilerek alaycı bir tavırla:

"Sen Alina'ya ne diye uğramıyorsun ki, karın mı yasaklıyor, yoksa ahlak anlayışın mı?" diye sordu.

Bu konuğun davetsiz gelişine şaşıran Samgin, çok fazla işi olduğunu söyledi, ancak Lütov onu dinlemeden kadehleri dolduruyor, küçük sarı dişlerini ortaya çıkartarak gülüyordu.

"Seni gidi ahlak düşkünü! Hiç de fena bir meslek değildir bu. Haydi, içelim, ahlak düşkünü! Azizim, insanları bir pislik olduklarına inandırmak, onlara yaşamlarının da pislik olduğunu kavratmak kolaydır; onların buna neden kolayca inandıklarını, şeytan bilir! Aslında sana ve senin gibilerine bir bilge kişi ününü sağlayan işte bu inançlarıdır. Sen gücenme," diye rica etti Lütov, Samgin'in dizine eliyle vurarak. "Bunu ben sivri dilliliğimi geliştirmek için söylüyorum. Keskin zekâ sahibi olmak için yapıyorum bunu kardeşim, yoksa kendime bir parça mutluluğu daha nasıl satın alabilirim ki?"

Lütov, başını omzuna doğru eğdi ve sol gözünü kırparak fısıldadı:

"İnsanların yaşamı, yalancı dünyanın tadını çıkarabilmek için verilmiştir. Dikkatini çekerim ki, bu cinas yaşam sözcüğünün önüne insanlar sözcüğünün getirilmesiyle anlam kazanıyor. Nasıl bir ifade ama?"

Samgin, ciddi bir tavırla: "Kötü bir cinas," dedi.

"İğrenç," diye onayladı Lütov.

Samgin daha önce de bu çarpık kişilikli insanın kendisini başkalarından daha iyi anladığını düşünüyor ve kendisiyle alay edip onu sinirlendirerek bir tür öfkeli ve karanlık bir oyun oynadığını fark eder gibi oluyordu.

'Hasta, kurnaz bir herif. Kendisine ait gerçek düşünceleri ne zaman söylüyor, neye inanıyordur acaba? Belki de bu kez, sarhoş halde iken kendisini her zamankinden daha iyi anlatır.'

Lütov biraz daha içti, bir elma aldı ve meyveye dikkatle baktıktan sonra tabağın içine fırlattı, ıslık çalan bir sesle iç geçirdi:

"İç! Senin konuştuğun insan sarhoşsa ayık olmak nezakete sığmaz. Mesela güzelliklerini erkek görünümlü hayvanların kullanımına sunan kadınlara içelim."

Lütov bunu teatral bir tavırla söyledi, hatta elini salladı, ancak yüzü sözcüklerin yapmacıklığını hemen belli etti, solgunlaştı, çöktü, cıva gibi gözleri birkaç saniyeliğine titreyişini durdurdu, şerefe içmek için söylenen bu sözler Lütov'u adeta korku içinde bırakmış, neredeyse yakmıştı.

Lütov, gözlerini kaçırarak: "Bunu ben öylesine... Saçmaladım," diye söylenmeye başladı. "Bunu Makarov aşılıyor, kahretsin... Ha!"

İki eliyle Samgin'in dirseğini ve kolunu tutarak kendisine doğru çekerken, Lütov fısıldadı:

"Saygıdeğer sigortacı üstadım, işte ilginç bir konu; çılgınca olan düşüncelerin tümünde bir miktar gerçek payı vardır! Plautus budaladır; şunu bilmeliydi ki, gerçek şeytanın bir oyunudur! Aslında tüm gerçeklerimizin anası, kendini akıllı sananların tamamının huzursuz ve aptalca uykusuzluğunun tek nedeni budur; sen de uykusuzluk çekiyor musun?"

Samgin, hoşnut bir tavırla: "Sen Lütov, Dostoyevskiy'nin tımarhanesindeki adamsın," dedi.

"Yok yahu, ciddi misin?" diye atıldı Lütov.

"Tedavi görmen gerek..."

"Demek Dostoyevskiy'nin tımarhanesindenim? O halde durum o kadar da vahim değil. Yoksa biliyorsun ya, bir de Mihail Şçedrin'in tımarhanesi vardır..."

Samgin, sinirlenmeye başlayarak: "Bu saçmalıklara ne gerek var? Ne ilgisi var Şçedrin'le?" diye söylendi.

"Anlamıyor musun?" diye şaşırmış gibi sordu, Lütov. "Ah sen tutucu adam! Anlarsın ya, düzgün giyinmek gerekiyor, bunu ken-

dine saygın varsa yapmalısın. Dostoyevskiy'nin trajik paçavraları ise, bize Şçedrin'in kirden yağlanmış cübbelerinden ve moda kesimli ceketlerinden daha çok yakışıyor, anlıyor musun? Hah..."

Lütov pis pis gülerek, göz kırparak konuşuyor, Samgin ise bu adamın kurnazca gevezeliğini kesmek için uygun bir an bekliyor, sert, yok edici lafları kafasında kuruyor:

'Onunla dargın ayrılacağım. Sonsuza dek,' diye düşünüyordu.

Ancak Lütov, bir kadeh votka daha içerek, birden daha ayık ve sakin konuşmaya başladı:

"Eserler de Monarşistlere iyi tekmeler atıyor ama, öyle değil mi?"

Lütov, Samgin'in kolunu itti, ona bir kadeh votka doldurdu ve daha alçak sesle konuşmaya başladı:

"Yehova, 'Günahkârın dişlerini sökeceğim,' diye tehdit savurmuş ve krallıkları yıkıp geçmişti sonradan! Sence iki partiden hangisi Anayasayı daha çabuk çıkartacak?"

Samgin, Lütov'a biraz daha dikkatle bakarak: "Bu konuyu konuşmak için, burası uygun bir yer mi?" diye belirtti ve bu adamın bir anda nasıl ayıldığına anlam veremedi.

"Alçak sesle konuşabiliriz," diye yanıtladı Lütov. "Hem burada anayasanın ne olduğunu, neyle yendiğini kim bilecek ki? Buradakiler anayasayı ne yapsın? Peki sen, Petersburg'da, Hlıst denen adamların, bir tür anarşist ilahiyatçıların, aslında bizim Tanrı'yla alakası olmayan şeytanların, Sezar-papacılığı yaymaya çalıştıklarını hiç duymuş muydun? Bu kardeşim, harika bir olaydır!" diye fısıldıyordu Lütov, Samgin'e doğru eğilerek. "Bu çok ileri görüşlü bir harekettir! Papazlar saf Rus kanını taşıyan insanlardır ve kendi sözlerini söylemelidirler! Zamanı gelmiştir. Söyleyeceklerdir de göreceksin!"

Samgin'e doğru eğilerek ve yüzüne sıcak nefesiyle eğilip üfleyerek Lütov hırıltıyla fısıldıyordu:

"Sosyalizm karşıtı güçler bir araya gelmeye başlıyor, anlıyor musun?"

Bir iki dakika kadar sonra Samgin, bu denli iyi sarhoş numarası yapan adamın tamamen ayık olduğundan emin olmuş ve si-

yaset üzerine kendi düşüncesini belirtmek için değil de, karşısındakinin düşüncesini öğrenmek için konuşmaya başladığını anlamıştı.

Lütov, fısıltıyla: "Lenin Zubatovşina'nın anlamını çok iyi kavramış ve doğru bir çıkarım yapmıştır ki, o da, Rus ulusunun bir öndere gereksinimi olduğudur, öyle değil mi?" diye soruyordu.

Klim, çakırkeyif olmaya başladığını hissederek: "Eee, ne yani?" diye gülümsedi.

"Hangi önder? Babel mi yoksa... Sun Yat-sen mi? Hangisi? Foma Müntser mi? Ha?"

Samgin, Lütov'la birbirlerine kavgacı horozlar gibi baktıklarını seziyordu.

Klim: "Kötü bir oyuncusun," dedi ve pencereye yaklaşarak camın yukarısındaki küçük bölmeyi açtı. Dışarıda karanlığın içerisindeki karın grimsi yoğunluğu dalgalanır gibi hareket ediyor, küçük parçalara ayrışan bir kumaş gibi görünüyordu. Otelin girişi önünde karın içerisinde asılı gibi duran ve yine soğuk görünen sokak lambasının ışığı acınacak bir biçimde yanıp sönüyordu. Klim'in arkasında ise Lütov söylenmeyi sürdürüyordu:

"Kendilerini idealist gibi göstermeye çalışıyorlar ve yapmacık tavırları onların sonunu getirecektir. Yuda'nın oğlu Onan da idealistti..."

Samgin grimsi ve hatta biraz ılık gibi olan havayı derin derin soluyor, karın hışırtısını dinliyor ve sanki bu sesin içinden gelen, onlarca, yüzlerce farklı sese, farklı anlama sahip sözleri ayırt eder gibi oluyordu. Klim arkasında bir gürültü işitti; bu, Lütov'un kalkarken elma dolu tabağa eli takıldıktan sonra iki üç elmanın yere düşmesiyle çıkan bir sesti.

Lütov, sallanmadan ayakta durarak ve elleriyle çenesini ovuştururken dişlerini göstererek: "Yatmaya gidiyorum," dedi. "Yarın benimle atı denemek ister misin?"

Samgin atı denemeyi reddedince Lütov vedalaşmadan çıkıp gitti. Klim, pencerenin yanında durarak, sözcüklerin oluşturduğu bu kar ve toz fırtınalarının yalnızca bir amaç güttüğünü, anlaşmazlığı, insanla gerçekliğin arasındaki kopukluğu kapatmak için

yaşandığını düşünüyordu. O sırada Vlastov'un Kumov ile tartışmasını anımsadı.

Vlastov, alaycı bir tavırla Kumov'u süzerken: "Gizem mi?" diye sormuştu. "Keşfedilemeyenden söz ediyorsunuz, değil mi? Ben söz hokkabazlıklarına eğilimli olsaydım, gizem keşfedilemiyorsa, bunun nedeninin, bilim tarafından böyle kabul edilmesi olduğunu söylerdim. Ancak aldatmacalar idealistlerin işidir. Bilim ise, Dubua Raymon'u dinlemez, keşfedilemeyeni tanımaz, yalnızca öğrenilmemiş olanları dikkate alır. Sizin sözünü etmekte olduğunuz keşif, benim için sözlü bayağılıkların bir araya getirilmesidir. Gerçek değerler, bilimsel deney verilerine dayanan olgulardan oluşur. İdealistlerin yaratıcılıklarının ürünleri ise, tıpkı sahte bir para gibidir."

Samgin, gürültüyle pencerenin üst bölümünü kapattı; Vlastov'u anımsamak ona Lütov ile görüşmekten daha da sinir bozucu gelmişti. Evet şu Vlastovlar ürün veriyor, çoğalıyor ve kendisine bu dünyada gereksiz birisiymiş gibi bakıyorlardı. Klim bu insanların kendisini, ciddi, geniş bir bilgiye sahip bir insan konumundan, kendine olan saygısını belli bir ölçüde artıran konumdan, başka bir yöne götürdüklerini seziyordu. Vlastov'un küstahlığı özellikle öfkelendiriciydi; Varvara'nın sevdiği: "Dekadanlar da devrimcidir," sözüne şöyle yanıt vermişti:

"Bu, kabul edilebilir bir şeydir; kimyasal bir süreç olan çürüme, bir nevi devrim sürecidir; dekadanlık da burjuvazinin dağılmasının açık bir belirtisi olarak algılanacak olursa, bu 'akrepler,' 'teraziler' ve diğerleri ne anlama geliyor? Neticede onlar bizim ekmeğimize yağ sürüyorlar."

'Ne kadar da iğrenç mizah dergisi beyinli bir kişi,' diye düşündü Samgin. Odanın içinde bir ileri bir geri yürürken elma turşusuna basarak kaydı ve birden başına ağır ama yumuşak bir şeyle darbe yemişçesine güçsüzleşti. Odanın ortasında durarak yüzünü tiksinen bir tavırla buruşturan Klim, ezilmiş elmaya ve kirlenmiş ayakkabılarına bakıyor, belleği ise acımasızca çeşitli komik olayları anımsıyordu.

Kumov, ellerini göğsüne bastırarak ve sıkılgan bir tavırla gülümseyerek: "Öldürülmesi gerekenler, bakanlar değil, sözde kül-

tür sahibi, eleştirel düşünebilen insanların önyargılarıdır," diye anlatıyordu. Bunun yanında Tatyana Gogina'nın bir sözü de aklına geldi.

"Rusya'nın XIX. yüzyıl tarihi, arada bir tabanca atışları ve bomba patlamalarıyla kesilen ve bitmek bilmeyen bir tartışmadan başka bir şey değildir."

Gogina birkaç ay hapiste kaldıktan sonra, Vyatskaya ilinin üçra bir kentine gönderilmişti. Sürgüne gitmeden önce Tatyana daha sade giyinmeye başlamış ve gür saçlarını kestirerek:

"İşte, kesin olarak devrim rahibeliğine büründüm," demişti.

Samgin oturmuş, kirlenmiş ayakkabısını ellerini de kirletmekten çekinerek çıkarmaya çabalıyordu. Kendisinin bu hali ona Kutuzov'u anımsattı. Ayakkabısı inatla, ayağına yapışmış gibi, bir türlü çıkmıyordu. Odada ekşimsi bir koku yoğunlaşmaya başlamıştı. Artık yeterince geç olmuştu ve hizmetçinin gelip yeri silmesini istemiyordu. Nasıl biri olursa olsun, insan yüzü görmeyi istemiyordu.

"Yaşam bu mu?" diye içinden bağırır gibi oldu Klim, ayağıyla uğraşırken; parmaklarını kirletmişti ve onlara bakarken ezilmiş Diomidov'u görür gibi oldu, sesi kulaklarında yankılandı:

"Herkes kendi dünyasında yaşasın!"

Bu divane kurnaz adam, "kendi dünyasını" bulmuştu. "İçkiye dokunmama" konusunda vaazlar vererek yaşıyor, onu artık onlarca, belki de yüzlerce insan dinliyordu. Bir sonbahar günü, Varvara ve Kumov, Samgin'i Diomidov'un vaazını dinlemek için ikna etmişlerdi; sessiz ve serin bir günün akşamında Samgin o adamı, ahşap, iki katlı bir evin küçük, iki pencereli, yarım çatılı ve kısa süre önce yapıldığından halen kararmamış bacalı bir yapının merdivenlerinde görmüştü. Bu acınacak görünümdeki yapı, yüksek ağaç gövdelerinden yapılmış bir ambara öksüzce yapışmıştı; eskilikten grileşmiş olan bu duvar içeri doğru eğilmişti ve bu görüntüsüyle yapıyı korumaya değil, üzerine yıkılmaya hazırlanıyor gibiydi. Diomidov'un yaşadığı yerin girişi, yeni, çift sütunlu, sivri çatılıydı; çatının üçgeni altındaki boşluğa mavi boyayla başka bir üçgen çizilmiş, içine tavuğu andıran bir güvercin resmedilmişti.

İyice parlatılmış akordeon gibi buruşuk çizmeli, siyah şalvarlı,

uzun beyaz gömlekli Diomidov, yerden üç basamak yukarıda bir sandalyenin üzerinde oturuyordu. Uzun saçlı, sarı yüzlü, İsa'nınkine benzeyen sakallı haliyle çerçeveli bir ikonu andırıyordu. Üzerinde çöpler bulunan, insanların ayak izlerinden çoraklaşmış toprağın üzerinde, koyu grimsi insanlar ayakta duruyor veya oturuyorlardı; sağ eliyle havayı karıştırır gibi hareketler yapan, sol eliyle de dizine vuran Diomidov şunları söylüyordu:

"Danova kabilesinden Mana adlı, karısı kısır bir adama bir melek gelmiş ve kısır kadın hamile kalarak dünyaya Samson'u getirmişti; bu inanılmaz güce sahip insan, çıplak elleriyle aslanların çenelerini parçalıyordu. Peki İsa ve diğerleri nasıl ana rahmine düşmüşlerdi..."

Eskiden ifadesiz, endişeli olan sesi artık daha kendinden emin bir biçimde duyuluyor, kilisedeki gibi sözlerini biraz uzatarak konuşuyordu. Samgin'i ilgilendiren vaaz değildi; asıl ilgisini çeken Diomidov'u dinleyen insanlardı. Bahçede onlarca insan toplanmıştı; erkeklerin çoğunluğu, göründüğü kadarıyla esnaftı; hepsi de yaşı geçkin insanlardı. Dinleyenlerin yarısından çoğu kadındı ve görünümlerinden anlaşıldığı kadarıyla, bahçıvanlık, çamaşırcılık yapıyorlardı. İçlerinde daha temiz giyimli olanlar ise ufak tefek şeyler satan seyyar satıcılar ve işsiz hizmetçilerdi. Alçak yapılı depo duvarıyla binanın arka cephesi arasında kıstırılmış bu insanlar, zeminde yıpranmış giysilerden kalın bir örtü oluşturuyor, üzerlerinden sabun, nemli deri ve ter kokusu geliyordu. Evin pencerelerinden de kafalar dışarı sarkmış, dinliyor, pencerenin birinde bir ayakkabıcı oturuyor, ipliği elinde tekdüze bir hareketle oynatarak ayakkabı dikiyordu. Klim'in yanındaki sunta yığınlarının üzerinde sivri sakallı, orta yaşlı, yırtık ceketli bir adam ve yanında kırk yaşlarında bir kadın oturuyordu; Diomidov, Samson'un rahme düşmesinden söz ettiğinde kadın:

"Kimden peydahlarsan peydahla, çocuğu beslemek gerek," dedi.

Sivri sakallı adam onaylarcasına başını salladıktan sonra, iç geçirerek, alçak sesle Samgin'e dönerek:

"Bizi düşünüyor ve eğitiyorlar, bizim durumumuz ise hiç değişmiyor ki..." dedi.

Samgin'in ayaklarının dibinde, üstü petrolle kirlenmiş, tütün içen, öksüren ve nereye tüküreceğini bilemeden etrafına bakınan bir adam yarı uzanmış durumdaydı. Sonunda eline tükürdü ve elini kirden yağlanmış pantolonuna silerek yanında duran, sırtındaki ceketin dikişleri patlamış adama dönerek:

"Duydun mu, Yakov yediği mantarlardan zehirlenmiş, hastaneye götürmüşler," dedi.

"Ona hep bir şeyler olur," diye uğultulu ve umursamaz bir sesle yanıtladı yanındaki. "Acı, peşinde gölge gibi dolaşıp durur zaten."

Ancak insanlar aralarında az konuşuyor, Diomidov'un sesi yeterince iyi duyulabiliyordu.

"'Tok insan bal dolu petekleri de geri çevirir, aç olan ruh için ise acı olan da tatlı gelir,' demiş, Kral Salamon."

Diomidov boynunu sağdan sola çeviriyor, insanlara soğuk ve ciddi bir tavırla bakan soluk mavi gözleri dinleyenlerin dikkatini çekiyor ve herkes vaizin ayaklarının dibindeki girişin basamaklarına doğru farkında olmadan sürünerek yaklaşıyor gibiydi. Basamakların yanında Varvara ve Kumov oturuyordu. Varvara kalabalığa, Kumov ise gözleri yoran dağınık ışığın geldiği gökyüzüne bakıyordu. Samgin, dar bir bahçenin içindeki çukura, yarı yıkılmış yapıların arasına iradesi dışındaymışçasına sıkışmış bu kalabalığın ortasında hüzünlü ve ağır bir duyguyla yüklüydü. Girişin arkasında, duvarın yanında gencecik, pembe yanaklı, dişlerinin arasında sigarası, tok görünümlü, şık giyimli bir polis memuru duruyordu; bu adam, taşradan gelmiş bir üniversite birinci sınıf öğrencisini andırıyordu. Özenle eldivenini katlayan genç adam, o ana kadar bu eldiveni ağzına iki kez götürmüş ve canlı, toplu bir eli andırana kadar şişirmişti.

Diomidov, yüksek sesle ve insan kalabalığının üzerine atlamak istercesine eğilerek: "Ahlaksız zekânın eğlenceleri, nefsin zevklerinden daha zararlıdır," diye anlatıyor büyük bir güç sarfederek, görkemli bir tavırla: "İşte öğrenciler, eğitimini tamamlamamış çeşitli insanlar, kel kafalılar, şöhret düşkünleri ve haylazlar, sizin aç olan, acının da tatlı geldiği ruhlarınızı sosyalizm dedikleri kısır bir düşünceyle dolduruyor, vücudun tok olacağını ve bu toklukla ru-

hun da doyabileceği düşüncesini kabul ettirmeye çabalıyorlar... Hayır! Yalan!" diye bağırıyordu.

Samgin, şaşkınlığın soğukluğunu içinde hissederek ayağa kalktı. İnsanlar daha da sık saflar halinde duruyormuş ve giriş merdivenine iyice yaklaşmış gibi geldi. Boyunları daha bir uzamış, kafalarından daha belirgin görünmeye başlamıştı sanki. Bu küçük kalabalık kolsuzlardan oluşmuş gibi bir izlenim yaratıyordu; herkesin kolu yırtık pırtık giysilerin içerisine, bağırlarına, ceplerine saklanmış duruyordu. Aynı biçimde, sessizlikleri ve gergin dikkatleriyle, bu insanlar Diomidov'u mıknatıs gibi kendilerine doğru çekiyor, o ise onlara doğru kayarak iniyor gibiydi. Diomidov ayağa kalkmıştı; bacakları titriyor, elleriyle havaya doğru bir şeyleri istercesine hareketler yapıyor ve ayağıyla yere vurarak bağırıyordu:

"Ve yerkürenin sadık kullarını öldürüyorlar..."

Üstü başı yağdan kirlenmiş bir adam, ayağa kalkarak: "Şimdi işi bitti işte!" diye söylendi.

Polis memuru merdivenin girişine sıçradı ve Diomidov'a doğru, bir sinek kovalıyormuş gibi eldivenini sallayarak bir şeyler söyledi.

"Ben siyasetten söz etmiyorum ki!" diye çınlayan, acılı bir sesle bağırdı, Diomidov. "Bu siyaset değil, yalandır! Daha doğrusu, anlasanıza! Gerçek, gerçektir!"

Polis, eldivenini sallayarak: "Lütfen kesin! Lütfen dağılın!" diye keyif alarak söyleniyordu.

İnsanlar artık yerden birbirlerini iterek, üstlerini silkeleyerek kalkmaya başlamıştı; bahçe hışırtılar ve uğultulu homurdanmalarla dolmuştu. Varvara, Kumov ve düzgün giyimli üç kişi daha, polisin çevresini sardılar, o ise amirane ve ciddi bir tavırla:

"Yapamam. İzin vermiyorum..." diye söyleniyordu.

Diomidov: "Açıklasanıza," diye bağırıyordu.

"Bu önemli değil; o saldıracak, başkaları savunacak, buna izin veremez! Ne dediniz! Hayır, ben aptal değilim. Polemik mi? Ne olduğunu biliyorum. Polemik neyse, siyaset de odur! Hayır bağışlayın! Siyaset olmasa o zaman tartışılacak ne kalır ki? Rica ederim..."

Diomidov, ayağıyla sandalyesini iterek: "Şikayet edeceğim,"

diye bağırıyordu.

"Kızdı," diye söylendi, sivri sakallı adam. "İyi konuşuyordu ama!"

Şişman kadın ayağa kalktı, eliyle ağzını sildi ve oldukça yüksek bir sesle:

"Tüm karı düşkünleri iyi konuşur," diye söylendi.

"Karı düşkünü müdür ki?"

"Ya nasıl?"

"Sen kimden söz ediyorsun yahu?" diye sordu yırtık ceketli adam. "Polis memurundan mı?"

Kadın, elini sallayarak ve ileriye doğru yürüyerek. "Hepsi aynı!" diye söylendi.

"Aman karga kılıklı," diye iç geçirdi, ceketli adam. "Sizinle yaşamaya can dayanmaz!"

Sonra Samgin'e doğru dönerek kısık sesle:

"Bu polis genç ama kurnazdır; konuşacak biri çıkar mı diye, bilerek, sözü kesiveriyor; geçenlerde biri çıktı o ise onu tak diye yakaladı! Sonra da karakola götürdü. Ortaklaşa çalışıyorlardır herhalde..." dedi. Kalabalık azalıyor ve eriyordu. Samgin girişe doğru yaklaştı; Varvara'ya veda selamı vermekte olan memur, çok kibar ve yumuşak bir sesle:

"Lütfen inanınız, benim hiçbir kuşkum yok, emir böyle! Semyon Petroviç coşkulu bir insan, ortamı kızıştırıyor... Bonne soire!*"

Varvara'ya asker selamı verdikten sonra, polis, kalabalığın peşinde çoban gibi yürümeye başladı.

Artık sakinleşen Diomidov, Varvara'ya, sevdiği bir şiiri okuyormuşçasına şunları anlatıyordu:

"Evet, evet, iyice delirmiş. Zemlanoy Val'da dericinin birinde lütufla yaşıyor. Geceleri sokaklarda dolaşarak: 'Filistinlilerle ölüp git, ey ruhum!' diye fısıldıyor. Kendini Samson olarak görüyor. Haydi hoşça kalın, zamanım yok, bir konuşmaya davetliyim, hoşça kalın!"

Diomidov hızla yerinde döndü ve daracık kapıdan geçerek kapıyı hızlıca çarptı ve yok oldu.

* İyi günler (Fransızca).

"Duydun mu?" diye sordu Varvara. "Çömezi anımsıyor musun? Delirmiş!"

Samgin hiçbir şey söylemeden omuz silkti.

"Bunu nasıl buldun ama? Böyle bir şey hiç beklenir miydi! Aslında anımsıyor musun, çömez onu nasıl da şikayet ederdi?"

Varvara canlı bir tavırla konuşuyor, gözlerinde ise zafer kazanmış bir ifade parıldıyordu.

Bu olayı anımsayınca Samgin, kendini Lütov'dan uzaklaşmış hissetti ve lambayı söndürmek için kalktı. Lambanın mavi ışığı sönmeden önce uzunca bir süre inatla yanıp söndü; ardından karanlıkta pencerenin koyu lekesi belirdi; pencere o an geniş, kalın bir havluyu andırıyordu. Klim, ezilmiş elmanın üzerinden başarıyla atlayarak geçti, yatağa uzandı ve Nikonova'yı düşünmeye başladı. Evet, o, gerçek, normal bir insan, sağlam bir ilişki için yaratılmış bir kadındı. Onun ruhu, tıpkı bir evin ön bahçesi gibiydi; içindeki çiçek sayısı çok fazla olmasa da, her biri şefkatle yetiştirilmişti. Nikonova'nın hiçbir takıyı sevmemesi ilginçti. Klim, genç kadının, göğüslerini ne kadar özenle sütyenine yerleştirdiğini anımsadı.

'Bebek için koruyor olmalı,' diye düşündü.

Varvara, yabancı bir insandı. Kendine göre, herhalde çok kolay bir tarzda yaşıyor olmalıydı. İdealist ve materyalistleri iyi niyetle, eşit biçimde alaya alıyordu. Varvara'nın ağzı biçimlenmiş ve dudakları kesin hatlar kazanmıştı, ancak yaşının otuzu geçtiği artık ortadaydı. Varvara çok fazla ve zevk alarak yemeye de başlamıştı. Geçenlerde bir açık artırmada kitap için gereken hamur kâğıdını ucuz bir bedelle almış ve sonra onu kârlı bir biçimde satmıştı.

Samgin, uykuya dalarken: "'Çok uyanık. Herhalde dramatik olaylar olmaksızın boşanacağız,' diye düşündü.

Japonya'ya savaş ilan edildiği gün, Samgin Petersburg'daydı; Nevskiy caddesinde bir restoranda oturuyor, biraz şaşkın ve kızgın bir halde Lidiya ile görüşmesini belleğinde canlandırıyordu. Bir saat kadar önce Klim onunla ansızın yüz yüze gelmiş, Lidiya

bir eczaneden koşar adım, Klim'le çarpışarak çıkmıştı.

"Aman Tanrım, Klim!"

Samgin karşısındaki uzun boylu, sade giyimli, peçeli ve değişik olmakla birlikte moda olmayan beyaz tüy şapkalı genç kadını yalnızca sesinden tanıyabilmişti.

Lidiya sevinçli ve biraz da korkmuş bir tavırla: "Aman Tanrım," diye yineledi. Lidiya'nın ellerinde ve kürkünün düğmeli bölümünde üst üste poşetler vardı; genç kadın elini bunlardan kurtarmaya çalışırken poşetlerden bir tanesi düştü; Samgin kaldırmak için eğildiğinde birisi onu, o da Lidiya'yı itti, o zaman ikisi de, çok aptalca olmakla birlikte, güldü.

"İşte bu... tuhaf! Savaş ve aniden sen! Ah, ne kadar da yaşlanmışsın!"

Ancak Lidiya, peçesini kaldırdığında, Klim, yüzünün kırk yaş civarında gösterdiğini gördü; yalnızca koyu renk gözleri tanınmayacak ve anlaşılmaz bir biçimde bakıyor, rengi biraz açılmış görünüyordu. Klim, Lidiya'ya bir restorana gitmeyi önerdi.

"Gelemeyeceğim, kocam bekliyor. Evet, ben evliyim, beş aydır, bilmiyor muydun? Aslında ben babama da henüz yazmadım."

Lidiya'nın evinde buluşmak üzere anlaştılar, sonra Lidiya bir araba çevirdi ve aceleyle giderken:

"Adresi unutma!" diye bağırdı.

Samgin: 'Evli miymiş?' diye düşünüyor, kocasının nasıl görünebileceğini hayal etmeye çalışıyordu. Ama bunu başaramadı. Restoran aşırı coşkulu insanlarla doluydu; ellerinde gazeteler bulunan bu insanlar alkollü içki alıyor, kadeh tokuşturuyor ve sağır edici bir biçimde bağırıyorlardı; tıraş edilmekten yanakları mavimsi bir renk almış, iri ve kalın bıyıkları olmasa aktöre benzeyebilecek olan adam, elinde bir kadeh şampanya ile ayakta duruyor ve "a" harfini vurgulu söyleyerek:

"Ba-aylar! Sonunda... Biliyoruz ki..." diye konuşuyordu.

Bu adam, parmağını gömleğinin yakasının içine sokarak başını çeviriyor, adem kemiğinin olduğu yeri gevşetmeye çalışıyordu; iri inci iğneli kravatını çekiştiriyor, bir sağ, bir sol ayağını öne ata-

rak konuşmayı ve insanların onu dinlemesini istiyordu. Ancak herkes konuşmak istiyor, özellikle bir tutam saçı sağ kulağından, sol kulağına doğru becerikli bir biçimde taramış, yapılı, yaşlı bir adamcağız, öne doğru atılarak ve kırmızı yüzünü hapşıracakmış gibi ekşiterek:

"Bu eşi görülmemiş bir ihanettir," diye bağırıyordu.

"Tihon Vasilyeviç, tebrik ederim! Siz bir Mesihsiniz!"

"Ha-a! Gördünüz mü, efendim..."

Samgin'in sağında, tuhaf bir biçimde birbirlerine benzeyen insanların grubu, masanın çevresinde toplanmıştı; bu insanlardan birisinin elinde sigara kutusu vardı ve elleriyle çevresini yönetir gibi hareketler yapıyor ve yüksek sesle dua okur gibi:

"İyi niyetle canlarını feda etmeye hazır olan..." diyordu.

"Hiçbir art düşünce taşımadan deseniz, daha iyi olmaz mı?"

"Bayağıca sözlere gerek yok!"

"Ustin, lafı bölmesene..."

"Ba-aylar! Sağlıkları için bir ayin düzenlemeliyiz..."

"Kısacası, bu temyiz mahkemesine verilen şikayet değil ya."

Klim'e tanıdık gelen bir ses duyuldu:

"İncil'de İngilizlere ilişkin şöyle deniliyor: İsyan etmeyenler azizdir ve sonunda dünya, onların olacaktır."

Sonra yüksek sesle kahkaha atan Stratonov açıkladı:

"Bu Mark Twain'den bir alıntı."

Birden, korkulu ve sıtma görmemiş bir ses bağırdı:

"Beyler, gösteri var!"

Tüm insanlar buğulu pencerelere doğru atılınca, yerler sarsılır gibi oldu:

"Gösteri değil, bildiri okunacak."

Klim Samgin masaya para attı ve aceleyle salondan çıktı; bir dakika sonra paltosunun önünü ilikleyerek restoranın kapısına çıkmıştı bile. Yanından geçmekte olan neşeli yüzlü üç subay, tek kişi gibi uygun adımlarla yürüyordu, içlerinden birisi omzuyla Samgin'e çarptı ve neşeyle:

"Pardon, gözlüklü!" diye takıldı.

Sarhoş, önü açık kürk paltolu, elinde şapkasını tutmuş bir hal-

de sallanarak yürüyen orta yaşlı bir adam, şaşkınlıkla ayaklarının altına bakıyor ve hırıltılı bir sesle:

"T-tanrı Çar'ı korusu-un..." diye söyleniyordu.

Adam Samgin'in önünde durdu, yanaklarını şişirdi ve iki kez dudaklarıyla:

"Bum! Bum!" yaptı.

Kaldırım taşlarının üzerinden, ortalığı ayak seslerinin uğultulu ve tekdüze gürültüsüyle doldurarak, kalabalık olmayan bir grup insan yürüyordu; bu grup bir tür süpürgeyi andırıyor, yavaş ve sıkıcı bir biçimde bu grubun ardından birbirlerini takip ederek ilerlemekte olan faytonlar ise süpürgenin sapıymış gibi görünüyorlardı. Karşıdan gelen diğer faytonlar ise kaldırımlara yanaşıyordu. Kalabalığın önünde uzun boylu, kıvırcık saçlı, hızlı arabacı gibi görünen bir üniversite öğrencisi yürüyor ve elindeki siyah atkıyı sallayarak, güçlü bir sesle bağırıyordu:

"Yolu aç!"

Kaldırımlara da sıçrayan kalabalık, orada yürümekte olan insanları da yutuyor ancak büyümekten çok yoğunlaşarak, daha ağır ve yavaş bir halde ilerlemeyi sürdürüyordu. Kalabalık insanların tamamını yutmayı başaramıyor, birçok kimse binaların duvarlarına yapışıyor, bahçe içlerine doğru kaçışıyor, evlerin girişlerine ve dükkânlara girerek saklanıyorlardı.

"Sürdür çarlığını, düşmanlarını kıskandırarak, bum!" diye kükredi sarhoş adam ve bir ayının ahududu bahçesine saldırması gibi kalabalığa doğru atıldı.

O sırada restorandan, Stratonov çıkmıştı; arkasından ciddi görünümlü bir grup insan geliyordu ve bu insanlar Samgin'in çevresini sararak kaldırımdan sürüklercesine yola ittiler; Samgin bu grubun iyi niyetli zorlamasına, sonradan yan sokaklardan birisine sapmaya karar vererek uymuştu. Ancak, binaların köşeleri ardından da küçük gruplar halinde insanlar çıkıyor, Samgin'i kalabalığın ortasına doğru iterek istemli ya da istemsiz bir biçimde kalabalığa yine de katılıyorlardı; herkes kulakları sağır eden bir sesle "Yaşasın!" diye bağırıyordu. Bu bağırışlar tek bir ağızdan değildi ve hatta temkinli gibiydi.

Giderek yoğunlaşmakta olan koyu renk kalabalığın içinde, öğrencilerin lacivert ve yeşil paltoları hemen göze çarpıyor, yaldızlı düğmeleri parıldıyordu. Kalabalığın kenarlarında birkaç yerde, polislerin gri renkli figürleri göründü; önde biraz düzensiz bir biçimde marş söylüyorlardı; uzun boylu üniversite öğrencisi, güçlü sesiyle polis gibi emirler yağdırmayı sürdürerek:

"Yana dön!" diye bağırıyordu.

Samgin'in arkasında ince bir erkek sesi neşeyle tutturdu:

"Gitti bizim kızlar
Andrüşka'ya çay içmeye..."

Samgin, döndü ve arkasına baktı; peşinden gençlerden oluşan bir grup geliyor, önlerinde kıpkırmızı yanaklı, kısa boylu ve göründüğü kadarıyla biraz içkili bir tekniker dans ederek, şarkı söylüyordu:

"Söyle bana neden
Geceledin onun yanında?"

Adamcağız, Samgin'in tam yüzüne doğru söylüyordu. Klim'in aklına birisinin: "Soytarı, kalabalığın kahramandan daha çok gereksinim duyduğu bir unsurdur," sözü geldi.

O sırada kalabalık öylesine büyümüş ve genişlemişti ki, polis barikatına giremeyerek önünde durdu ve daha ileri gitmesine gerek var mı, diye düşünüyormuşçasına beklemeye başladı. Çoğu kimse Moyka'nın kıyısı boyunca Pevçeskiy köprüsüne doğru koşmaya başladı; kalabalığın ön sıralarındaki insanlar ilerlemek için can atarken, Samgin, arkasında olan insanların kararsız, coşkulu olmaktan uzak bir halde yürüdüklerini seziyordu.

Klim: 'Meraktan yürüyorlar, ruhlarında hiç mi hiç heyecan yok,' diye düşünüyor, küçümseyen bir tavırla gözlüklerinin üzerinden yerlerinde sayan insanları süzüyordu. Klim kendisini bu kalabalıkta çok farklı birisi sayıyor, oradaki insanları yabancı görerek, başkaları gibi, yalnızca meraktan burada yürümekte olduğuna kendisini inandırmaya çabalıyordu; çabası 'ya sıra dışı bir şey gerçekleşecek olursa?' diye içindeki belirsiz umuttan doğmuştu.

Ancak Klim, kalabalığın seyrekleşmiş kuyruğunda yürürken, Dvartsovaya meydanına çıktığında, insanların önünde küçücük

görünmeye başladığını görerek yine de şaşkına dönmüş ve hatta ne yapacağını şaşırmıştı. İnsanların diz çökerek yere düştüklerini algılamak biraz vaktini almıştı; insanlar, görünmeyen bir güç onların ayaklarını kırıyormuş gibi, yere çok hızlı düşüyorlardı. Sarayın çikolata gibi görünen yapısına doğru ilerledikçe, insanların şapkasız kafaları daha da küçük görünüyor; meydana uzaktan bakınca bu kafalar döşenmiş gibi bir izlenim uyanıyor ve bulutlu kış günü gökyüzüne doğru, binlerce sesten oluşan bir kükreme yükseliyordu:

"İman sahibi imparatorumuzun zaferleri..."

Samgin, meydanın demir parmaklığına sıkışmış, bu hem tanıdık hem de tanımadık haykırıştan dolayı sağırlaşmış bir durumda, bu haykırışın kendisine dalga dalga geldiğini, demir dilin darbeleriyle onu çan gibi bağırttığını hissediyordu.

"Çar onları yendi... Hepsi Hodınka'yı bağışladı... hepsi!"

Bu, şaşırtıcı olmakla birlikte onu sevindiriyordu. Ancak insanlar sevincin güçlenmesini ve bundan zevk almasını engelliyordu. Samgin'in önünde iri yarı, kel kafalı bir adam sıçrıyor ve başını astragan yakasından çıkartarak huzursuz bir tavırla:

"Çıkıyor mu? Acaba çıkmayacak mı?" diye soruyordu.

Yanında duran birisi sinirlendi:

"Daha dikkatli olun! Bana çarpıyorsunuz..."

"Oh, Tanrım, ne önemli bir an!"

"Dizlerinizin üzerine çökün, çökün," diye haykırdı Stratonov, yakınlarda bir yerde.

Tüm meydan, "yaşasın!" sesiyle inledi ve kel kafalı adam başını arkaya atarak ve ensesini Samgin'in göğsüne çarparak gözyaşları içinde yavaşça sızlanmaya başladı:

"Çıktı işte, Tanrım, akıllı adam, ahh!"

Sözcükleri birbiri ardına telaşla, ilgisizce sıralıyordu ve Klim'e sokularak, sanki altındaki yer yarılıyormuşçasına olduğu yere çöktü. Samgin, saray balkonunun kapısının açıldığını, camlardaki buzların parladığını, bunlar arasından Çar'ın tanıdık figürünün, kolunda uzun boylu ve beyaz bir kadınla çıktığını görüyordu. Bu iki figür de, büyük sarayın ve binlerce haykıran insan figü-

rünün oluşturduğu fonda oyuncak gibi küçüktü ve Samgin, hükümdarlarının oyuncak görünümlerini gördükçe insanların coşkusunun arttığını fark ediyordu.

Meydan öylesine ateşli ve sağır edici bir uğultu ile dolmuştu ki, Samgin'in gözleri karardı ve Nijniy'de hissettiğini yeniden hissetti; sanki zemin onu yukarı doğru kaldırıyordu. Ama aynı zamanda omzuna vurdular, paltosunun eteğini aşağı doğru çektiler.

"Diz çök, salak!"

Dizlerinin üzerine çökerken, yanındaki koyu lacivert paltolu adam gibi, hiç utanmadan hüngür hüngür ağlayabileceğini de hissediyordu. Orada, balkonda duran Çar ve Çariçe, kendisine olağanüstü heyecan verici varlıklar gibi görünüyordu. Birdenbire, halkın coşkusuyla dolu bu küçük adamın kendilerine tarihsel, herkesi birbiriyle uzlaştırabilecek, mucizevi bir şeyler söyleyeceği inancına kapıldı. Bunu bekleyen yalnızca o değildi; birdenbire söylenmeye, bağırmaya başladılar:

"Konuşacak mı?"

"Daha yavaş!.. Ah, Tanrım!"

"Çariçe'ye bakın! Sanki koruyucu melek!"

"Başladı mı? Konuşuyor mu?"

"Bunlar Hansel ve Gretel gibi..."

"Hissediyor musunuz? Kalabalığın coşkusu dinsel bir şey."

Samgin dizlerinin üzerine doğruldu ama onu yeniden yere çektiler, sırtına vurdular.

"Ayakta duruyor! Şimdi patlatacağım..."

Bu, Samgin'in heyecanını yatıştırmadı, alınmadı ve yalnızca:

"Konuşacak mı?" diye sordu.

"Buradan işitilmez."

"Uzakta, Aleksandr sütununun yanındaki kalabalık şarkı söylüyordu: "Ve koruyarak senin..."

"Gitti mi? Gittiler mi?"

"Yaşasın...."

Evet, Çar gözden kaybolmuş, kapıların buzdan camları yeniden kapanmıştı; kalabalık ayağa kalktı, çabucak hareket etmeye başladı ve ortalık birdenbire sessizleşti.

"Görevlerini bitirdiler," dedi ufak yapılı teknolog, insanları iterek; yakınlarda bir yerde Stratonov'un sesi gür bir biçimde duyuldu:

"Bu, Napolyon'u Moskova'dan Elbe adasına fırlatan ulusal gurur ve gücün, birlik halinde patlayışıdır..."

Samgin çevresine bakındı: Meydanın parmaklıklarına sarılarak, ağaç budaklarını eliyle tutarak, Stratonov kalabalığın üzerine doğru yükselmişti; eldivenli kırmızı yumruğunu bu kalabalığın üzerinde sallıyor ve bağırıyordu. Toplu yüzü iyice şişkinleşiyor ve iniyor, gözleri beyazlaşıyor, buz gibi parlıyor, iri ve geniş bedeni büyümüş görünüyordu. Düğmeleri açık kürk paltosu, gergin karnını, kalın butlarını ortaya koyuyordu; Samgin onun pantolonunun alt düğmesinin açıldığını fark etti; ancak bu ne gülünç ne de terbiyesizce görünüyor, yalnızca onun gür sesine ve sözlerinin kaba gücüne uygun düşen, içinde erotik bir şeyler sezilen gerginliğini ortaya koyuyordu.

Alt dudağını sarkıtıp altın kaplama dişini göstererek: "Biz onlara diz çöktürdük ve okyanusa döktük," diye haykırıyordu. Bıyıkları fırça gibi fırlayarak titriyor, kulakları da hareket ediyormuş gibi görünüyordu. Elli kadar insan onun karnına doğru:

"Bravooo!" diye haykırıyordu.

Teknolog ise avucunu ağzına koyarak adeta uluyordu:

"Bravoooouuu!"

Otar kürk şapkası ve duman rengi gözlükleri olan bir adam ona: "Neden serserilik ediyorsunuz?" diye sordu. "Hayır, izin verin, nereye gidiyorsunuz?"

Samgin yavaşça geri çekildi.

'Evet, beş para etmez birisi,' diye üzülerek düşündü. "Piotr, Korkunç İvan, deseydiniz sözcükleri bulurdunuz..."

Kendisini bir kez daha aldatılmış hissetti ama önderin önünde diz çöken ve insanlara bir şey söyleyemeyen kır saçlı adama acıdı.

'Kaçık Diomidov, kendisini dinler ve güvenirlerse insanlara hükmedebilir.'

O anda, Diomidov'un, Hodınka'dan sonra Çar'la benzerliğini yitirdiğini anımsadı.

Dükkânlarda ışıklar parlıyor, caddelerde ise sisli soğuk, giderek artıyor, grimsi bir toz yüz derisine nüfuz ederek serpiştiriyordu. Sanki üzücü bir şey olmamışçasına birbirlerine doğru yürüyen insanları görmek hoş bir şey değildi; kadınların sesleri ve onlarca çekiçle yere ve gökyüzüne çivi çakılıyormuşçasına tuhaf bir ses çıkaran at toynaklarının takırtısı hoş değildi; bu sesler kenti ve ruhu, soğuğa ve sıkıcı bir karanlığa hapsediyordu.

Samgin kendi kendisine, 'Çar'ın yerinde olsam neler söylerdim ki?' diye sordu. Ve daha hızlı yürümeye başladı. Sorusuna yanıt bulamıyor, Çar'la aralarındaki benzerlik olasılığı varsayımından dolayı kendisini sıkıntılı hissediyordu.

'Gülünç. Tamamen anlamsız bir şey,' diye düşündü ve bu varsayımı kafasından uzaklaştırdı.

Bir saat sonra küçük odadaki yatakta oturuyordu. Yatakta kafası kazınmış, siyah sakallı bir adam yastıklarla çevrelenmiş, yarı yatar durumdaydı. Yanakları tıraş edilmişti ve çenesindeki kır sakallar neredeyse iki ağızlı bir büyük kama oluşturmuştu.

"Anton Muromskiy," diye kendisini tanıttı; bir din adamına benziyordu.

Yüzü esmer, belirgin, hafifçe kabarık, alnı ise oldukça yüksekti ve güzel sayılabilecek kocaman burunlu bu yüzü eziyor gibiydi. Büyük, kehribar rengi gözleri hastalıklı gibi parlıyordu ve derin göz çukurlarında yoğun gölgeler vardı; sinirli parmaklarıyla eczane reçetesini boru gibi yuvarlayarak, yumuşak bir sesle, R ve L harflerini G gibi telaffuz ederek konuşuyordu:

"Ona Çar Fyodor İvanoviç diyorlar, hayır! O cüce insanların çarı, ahlakçı cücelerin çarı."

Bitişik odada kap kacak sesi duyuluyor, bıçaklar, çatallar şakırdıyor ve neşeli, yüksek bir ses iknaya çalışıyordu:

"Evet, bırakın bayanlar, her şeyi ben yapacağım!"

Muromskiy yüzünü buruşturdu ve haykırdı:

"Lidiya!"

Lidiya hemen geldi. Belsiz bir gri giysi içinde çok uzun boylu ve ince görünüyordu; kısa kesilmiş saçlarının üzerinde güzel bir şapka vardı ve sokaktaki görünümüne kıyasla çok daha genç gö-

rünüyordu. Ancak kaprisli yüzü yine de çok değişmiş, bu yüze sofuca bir ifade yerleşmiş, bu da onu evlenmekten umudu kesmiş İngiliz mürebbiye kızlara benzetmişti.

Kocasının ayakları dibine oturdu, elinden reçeteyi aldı ve: "Yine yırtıyorsun," dedi.

Muromskiy, masadan kitap keseceğini aldı, onunla oynayarak konuşmasını sürdürdü:

"Ben askeri öğrenciyken, sık sık sarayda nöbet tutmam gerekirdi; Çar o zamanlar daha tahtın varisiydi. Ve daha o zaman onun dikkatini kişiliksiz, sıradan insanların çektiğini fark ettim; daha sonra onu manevralarda, alay şenliklerinde gördüm. Yetenekli insanlardan hoşlanmadığını, hatta onlardan korktuğunu söyleyebilirim."

Samgin: 'Anlaşılan kendisini yetenekli görüyor ve Çar'ın dikkatini çekmediği için alınmış,' diye düşündü. Bu adam, cüce insanlardan söz ettikten sonra hoşuna gitmemeye başlamıştı.

Lidiya araya girdi:

"Anımsıyor musun, Turoboyev, Çar'ın, tüm yaşamını istediği gibi yaşayan değil, bu yaşama boyun eğerek kendisini zorlayan bir adam olduğunu söylemişti."

Bu sözleri, Klim'e bakarak, düşünceli bir tavırla ve sanki çok uzaklardaymışçasına söylemişti.

"Onun zayıf iradeli olduğuna ve birisinin kendisini yönetmesine izin vereceğine inanmıyorum. Dindar olduğuna da inanmıyorum. O nihilist bir insan. Biz tahtta bir nihilist görmek zorundaydık ve işte gördük de..."

Şişman hizmetçi kız kapıdan bakarak, "lütfen yemeğinizi yiyin," dedi.

Muromskiy ayağa kalktığında, orta boylu birisi olduğu anlaşılıyordu; üzerinde bluza benzer siyah bir ceket vardı; kürklü terlikler içindeki ayakları, bir hayvan ayağını anımsatıyordu. Bir asker için oldukça ani hareket ediyordu. Yemekte, şarap içmediği ve et yemediği de ortaya çıktı.

Lidiya, gereksiz yere, "sağlık açısından," diye açıklama getirdi ve bunu yaparken de meydan okurcasına başını yukarı kaldırdı.

Çatalıyla tütsülenmiş somonu keserken, Muromskiy konuş-

masını sürdürdü:

"Evet, Çar tipik bir Rus nihilisti ve aydını! Kendisi hakkında 'son Rus Çarı' dendiğinde, 'bu doğru!' diye düşünüyorum. Çünkü bizde artık aydın sınıfın yer değiştirme süreci başladı. Bu sınıf süresini doldurdu. Ülke için yeni bir tip, dinsel bir irade gerekli, evet! Özellikle de dinsel!"

Muromskiy, çatalı masaya bırakarak ve iki eliyle gümüşi saçlarını düzelterek ansızın:

"Savaş hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

"Çılgınlık," dedi Samgin, omuzlarını silkerek.

"Öyle mi?"

"Kuşkusuz."

Ellerini cebine sokan Muromskiy koltuğun arkalığına iyice yaslanarak:

"Savaşa gönüllü olarak gideceğim," diye açıklamada bulundu.

Lidiya, biraz heyecanlı:

"Ben de hemşire olarak gideceğim," dedi ve daha sonra da ekledi: "Buna henüz dün karar verdik."

Samgin, ne yapacağını bilemeyerek:

"Siz süvari misiniz?" diye sordu.

Muromskiy: "Hassa topçu teğmeniyim. Ama istifa ettim," dedi telaşla. Sabırsızca bakan gözlerini konuğuna dikmişti. "Ama eninde sonunda savaşan halk, mujik. Onlarla birlikte gitmek gerek. Çılgınlığa mı? Evet, çılgınlığa."

Samgin, bir doktor tavrıyla: "Öyleyse neden devrime değil?" diye sordu.

"Halk istediği zaman devrime de gidilir," dedi Muromskiy; son sözcüğü üzerine basa basa söylemişti ve gözlerini indirerek kaşıkla tabaktaki pirinç lapasını karıştırmaya başladı.

Samgin, bu adamın ve edebiyat öğretmenine safça âşık bir liseli kız gibi kocasını dinleyen Lidiya'nın karşısında çok sıkıldığını ve güçsüz kaldığını hissediyordu.

Muromskiy: "İnsanlar yalnızca dinle terbiye edilebilir," diyerek işaret parmağını diğer parmağına vuruyordu; parmakları maydanoz kökü gibi ince, birbirinden farklı ve sarıydı. "Terbiye

deyince, insanların bencillikleriyle mücadele için örgütlenmelerini anlıyorum. Savaşta insan bencil olmaktan vazgeçiyor..."

Muromskiy peçetesini masaya atarak yatmak zorunda olduğunu açıkladığında Samgin sevindi.

İyi bir özellikten söz edercesine, "benim kolitim var," dedi ve gitti.

Neşeli hizmetçi kahve ikram etti. Lidiya kahveliği aldı, hemen gürültüyle bıraktı ve parmaklarını üflemeye başladı. Samgin, ona karşı acıma duymadan susuyor ve konuşmasını bekliyordu. Lidiya, babasını göreli çok mu olduğunu, sağlıklı olup olmadığını sordu. Klim, Varavka'yı sık sık gördüğünü, yazın Staraya Russa'da kalacağını, fazla kiloları yüzünden tedavi göreceğini söyledi.

Lidiya: "Ondan en uzun mektubu geçen yıl aldım; on dört satırdı. Ve cinaslarla doluydu," diyerek iç geçirdi; ilgisizce: "Evet, ne hale geldik! Anton, bizim kuşağın şaşırtıcı derecede hızlı yaşlandığını söylüyor," diye ekledi.

"Çok mu seyahat ettin?"

"Evet."

"Sürekli dindar kişileri mi aradın?"

"Gördüğün gibi buldum da," diye yavaşça yanıtladı.

Kahve çok sıcak ve açıktı. Lidiya ile birlikte iken huzursuzdu ve ne yapacağını bilemiyordu. Ona biraz acıyordu ama bazı hoş olmayan şeyler söylemeyi de istiyordu. Onun kendisine kırıcı mektuplar yazdığına inanmak istemiyordu.

'O, mutsuz bir kadın ama gururu yüzünden bunu itiraf edemiyor,' diye düşündü.

Lidiya, kocasının yatak odasından gelen sesine kulak vererek: "Sen ne diyorsun, devrimin insanları daha iyi yapacağına inanıyor musun?" diye sordu.

"Ya sen? İnanmıyor musun?"

"Hayır," diye yanıtladı; meydan okurcasına başını arkaya atmış, iri iri açılmış gözleriyle ona bakıyordu. "Devrim olmayacak, savaş onu ezecek, Anton haklı."

Samgin, kayıtsızlıkla, "inanan kişi mutludur," dedi ve Turoboyev'i sordu.

Lidiya öncelikle "O, kocamın yeğeni," diye belirtti, daha sonra da suçlarcasına, Turoboyev'in "Trişkin'in Kaftanı Komitesi" olarak adlandırdığı bir komitede görev yaptığını, daha sonra ona yerel başkanlık önerdiklerini, ancak polis olmayacağını söylediğini anlattı. Şimdi ise "Petersburg Haberleri"nde pek de anlaşılmayan yazılar yazıyor ve yazıişleri müdürünün esin perisinin gerçek bir Nil timsahı olduğunu, prens Uhtomskiy'nin dairesinde çinko bir teknenin içinde yaşadığını ve prensin müdürün kışkırtmalarıyla ilerici yazılar yazdığını iddia ediyordu.

Lidiya, parmağıyla şakağını ovuşturarak: "Tüm bu saçmalıklardan İgor öylesine ciddi bir biçimde söz ediyor ki, deli olduğu düşünülebilir," diye ekledi.

Birkaç dakika daha konuştular ve Samgin kalktı. Lidiya ise onu engellemeyerek yatak odasının kapısına baktı.

"Tanrı'ya şükür uyuyor! Geceleri uykusuzluk çekiyor. Haydi, hoşça kal..."

Samgin, 'ne gereksiz bir görüşme,' diye düşündü ve taşra havası taşıyan sokağın soğuk sisine daldı. Sokak kışla evlerinden oluşuyor, aralarındaki ahşap evler ise yapay dişlerin arasındaki, gerçek ancak pis ve eğri dişler gibi duruyordu.

'Cüce insanların çarı,' diye yineledi Samgin, ağır bir can sıkıntısıyla. 'Tanrı'ya sığınıyorlar... Aydınların yer değiştirmesi...'

Karşısında, balkon kapısının buzlanmış camının oluşturduğu fonda, kır mavi güvercini anımsatan adam yeniden belirdi. Bu figürde, hoş olmayan, alegorik bir şey hissetti. Heyecan içinde diz çökerek inler gibi haykıran insan kitlesinin üzerindeki büyük binada, ruhsuz, anlamsız bir ayrıntı gibi duruyordu. Bunu da, Lidiya ve kocası gibi unutmak istedi.

Ama birkaç ay sonra yeniden Çar'ı gördü. Açık bir yaz günü, Samgin, Staraya Russa'ya gidiyordu. Gıcırdayan ve takırtı çıkaran tren, telaşsız bir biçimde Novgorod eyaletinin ovalarını aşıyordu. Demiryolu hattı boyunca elli adım aralıklarla yeni askerler duruyordu; güneşin parlak ışıkları altında süngüleri ve yüzlerindeki birbirine beş kapiklik madeni para gibi benzeyen zeytini gözleri parlıyordu. Bayram giysileri içindeki mujikler ve kadınlar

ot topluyordu; demiryolu hattına yakın kadınlar, Venetsianov'un tablolarındaki köylü kadınlara, uzaktakiler ise devasa düğün çiçeklerine ve haşhaşa benziyorlardı. Vagonun kompartımanında Samgin dışında iki kişi daha vardı; birisi, üzerinde kısa bir palto bulunan zarif, yaşlıca bir adamdı ve boynunda büyük, gümüş bir madalya asılıydı; kır sakallarının arasına saklanmış yüzü pembeydi; yanında asık suratlı, bıyıklı, koca göbeği dizlerinin üzerinde duran bir adam oturuyordu. Ayaklarını iki yana iyice açmıştı; çok terliyor, bıyıklarını bir yengeç gibi oynatıyor ve dakika başı 'hınk' diye ses çıkarıyordu. Tren küçük bir istasyona yaklaştığında, iki sivil memur ve jandarma baş çavuşu kompartımana girerek sarı gözleriyle yolculara bakarak kısık ve hasta bir sesle emretti:

"Pencereyi kapatın, perdeleri indirin; dışarı bakmak yasak."

Sivil memurlardan zayıf, basık yüzlü ve geniş burunlu olanı Samgin'in yanına oturdu, çantasını aldı, eliyle tarttı ve çantayı üste koyarak, uzun uzun ve ulur gibi bir sesle esnedi. Madalyalı yaşlı adam heyecanlandı, telaşla pencereyi kapattı, perdeleri indirdi; bıyıklı adam ise:

"Konu nedir?" diye sordu.

Yaşlı adam mutlu bir gülümsemeyle: "Bu, devletlimize yol veriyoruz anlamına geliyor," diye açıkladı.

Samgin koridora çıktı, tozlu perdenin ucunu kaldırdı ve perona baktı. Peronda istasyon görevlileri, başlarında amirleri olmak üzere taş kesilmiş gibi duruyorlardı; istasyonun ardında ise, ceketli ve paltolu ciddi yüzlü insanların oluşturduğu bir duvar vardı.

Sivil memur, yavaş ve uyuşuk bir sesle: "Size bakmayın dedik!" dedi. Samgin'e yaklaştı, omzuyla onu pencereden uzaklaştırdı ancak perdeyi düzeltmedi; ve Samgin pencerenin önünden parlak lokomotifin ve uzun, yeni vagonların dumanlar çıkartarak geçişini gördü. Sonuncusunun camla kaplanmış sahanlığında Çar, ev akvaryumundaki deniz kertenkelesi gibi duruyordu. Örme bir koltukta oturuyor ve altın sigara tabakasının sarı şeridini sallayarak eğilmiş durumda, birisine düz taranmış başını sallayarak uzaklara bakıyordu. İstasyonda uğultulu bir bağırtı duyuldu:

"Yaşasın!"

Sivil memur yeniden uzun uzun esnedi ve gitti. Topluca olanı ise bıyıklarını düzelterek Klim'e:

"Cesur bir insansınız," dedi.

"İzlediği için mi?" diye şaşırarak sordu yaşlı adam. "Ah, Tanrım! Onu gözümün önüne getirmem gerekiyordu. Benim aptal yeğenim beni götürüyordu, dün gitmemiz gerekiyordu, alçak! Ama beyefendi, sorun benim lehime çözümlendi ve onu gördüm, anlıyor musunuz..."

Lokomotif öfkeli bir biçimde hareket etti, ek yerleri şakırdadı, tamponlar takırdadı, yaşlı adam sallandı ve coşkulu öyküsü anlaşılmaz oldu. Çar ilk kez Samgin'de hiçbir düşünce uyandırmamış, içinde bir şeyler kımıldatmamış, görünüp yok olmuştu; geride kalanlar ise, tahılla kaplı tarlalar ve yol kenarına dizilmiş küçük askerlerdi. Alaca renkli mujikler ve kadınlar avuçlarını siper ederek uzaklara bakıyor, kırmızı mintanlı bir çoban resim gibi hareketsiz duruyor, çocuklar ise trenle yarışarak koşuyordu.

"On yedi yıl anlamsızca mahkemeye gidip geldim..."

İki saat sonra Klim sanatoryumun parkındaki bir bankta oturuyor, önündeki tekerlekli sandalyede ise Varavka büyük bir kabarcık gibi şişmiş, serilmiş gibi yatıyordu; mavimsi yüzü olgunlaşmış bir çıbana benziyor ve parlıyor, ayımsı gözleri donuk bakıyordu; bu bakışlarda uykulu, boş bir ifade vardı. Rüzgâr başındaki seyrelmiş saçları kaldırıyor, kır sakalının tutamlarını ayırıyordu; sakalı neredeyse çenesine kadar çıkan karnının üzerinde duruyordu. Soluk alarak ıslık çalar gibi bir sesle Samgin'e doğru eğildi:

"Ee? Ee? Otuz yedi bin mi? O bir sersem. Eh, tamam, sat gitsin..." dedi.

Sosis gibi kalın parmaklarıyla koltuğun kenarını kavrayarak söz geçiremediği bedenini kaldırmaya çabaladı; koltuğun tekerlekleri kımıldandı, kumun üzerinde çıtırdadı, bedeni ise hareketsiz kaldı. O zaman görünmeyen boynunu kımıldatarak kısık bir sesle konuşmaya başladı:

"Ben ise kardeşim, cehennemi boylamak üzereyim! Yaltaklanıp durdum ve bitti. Kurdum, inşa ettim ama kayda değer büyük

bir şey yapamadım."

Samgin, onun kesik ve ıslık çalar gibi sesini dinlerken, park yollarında dolaşan hizmetlilerin önlerindeki tekerlekli sandalyeleri kayıtsızca itişlerini, sandalyelerdeki yarı canlı, şişmiş bedenleri izliyordu. Küçük parkın ortasında, yerin altından pas rengi bulanık bir su sütunu fışkırıyor, çevreye ise balıkçı tezgâhının tuzlu kokusunu yayıyordu. Uzun boylu, sarı ve peltemsi yüzlü şişman bir kadın geçti. Cam gibi gözleri, göz çukurlarında Basedov hastalığının varlığını gösteriyor, kadın başını, gözleri yanaklarından aşağı akarak yolun kumlarına düşecekmiş gibi hareketsiz tutuyordu. Çok iri gövdeli genç bir kızı taşıyorlardı; kız uyukluyor, pembe yarı aralık ağzından salyalar akıyordu. Kısa bacaklı bilye görünümlü bir adam, başını adımlarına uygun olarak sallayarak yürüyor, başının içi kabarcık gibi boş, yüzü ise camdan yapılmış izlenimi veriyordu. İşte böylece, bu hantal ve biçimsiz insanlar, birbirleri ardına, askeri orkestranın eşliğinde, kendilerini acımasızca yakan güneşe teslim ederek geçiyorlardı.

Varavka, sözcükleri şapırtıyla telaffuz ederek: "Bu üzücü bir şey, Klim, yalnızca altmış iki yaşındayım," diye fısıldadı. "Savaşıyor muyuz? Bu aptalca bir şey. Çar geldi. Yedekleri yolcu etmek için. Bu kentte Dostoyevskiy yaşamıştı."

Önlüklü, sırtı hafifçe kambur, miyop bir görevli ona doğru geldi ve kuşa benzer bir sesle:

"Zaman geldi, beyim," dedi.

Varavka, "banyo zamanı," diye açıkladı. "Daha sonra, ezerek masaj yapacaklar."

Görevli eğildi, bedeni büküldü ve koltuğu yerinden oynatarak itmeye başladı. Samgin parkın kapısından çıktı; kapıdaki polis memurları, tozlu ve güneşten rengi solmuş üniformalarıyla iki sütun gibi duruyordu. Ahşaptan yapılı kasabanın sokağında rüzgâr esiyor, tozları kaldırıyor, ağaçları sallıyordu; çitin altında on kadar asker oturuyor ya da uzanmış yatıyordu; bir astsubay kaldırım taşına oturmuş, ağzında bir kurşun kalemle gökyüzüne bakıyordu; gökyüzünde beyaz güvercin sürüsü uçuyordu.

Kırmızı yüzlü müzisyenler yarım daire biçiminde duruyor, ku-

durmuşçasına borazan çalıyor, bakırdan çıkan sesler ve borazanların iniltisi, kasabanın kesintisiz ve ulurcasına oluşturduğu gürültüye karışıyordu; uğultu öylesine güçlüydü ki, bahçedeki ağaçları bu gürültünün salladığı ve bu sakallı mujiklerin ve sırtlarında heybeleri bulunan ağlamış yüzlü kadınların bu müzik yüzünden ürkmüş hamamböcekleri gibi dört bir yana kaçıştığı düşünülebilirdi.

Alev rengi kızıl sakalı olan bir köylü, başını çite dayayarak tahtaların arasındaki boşluktan bağırıyordu:

"İki yirmilik olur mu? Bu it oğlu ite ruhumu satıyorum..."

Ayağıyla çiti tekmeledi, yumruğuyla tahtaya vurdu; sol elinde ise eski bir armonika asılıydı.

"Ruhumu," diye haykırdı. "Altmış kapik mi? Yalan söylüyorsun!"

Armonikayla çite vurarak ayaklarının dibine fırlattı, iki ayağıyla çiğnedi, aklı başında bir adamın çabuk ve sert adımlarıyla çekip gitti.

Sakin Porussa nehrinin kıyısında geniş sakallı, mavi gözlü, yakışıklı bir yedek, asker kasketiyle oturuyordu; bir eliyle iri yarı, düz saçlı, al yanaklı, gözlerini iri iri açmış bir kadını kucaklamıştı; diğer elinde ise kadının alacalı eşarbıyla bir votka şişesi vardı ve güçlü kuvvetli adam bir kadın gibi ince bir sesle:

"Demek böyle! Demek, iğdiş öküzü satacak, sersem..." diyordu.

Yüzüyle onun omzuna yaslanan kadın inliyordu:

"Laksandra, İsa aşkına..."

"Dur, sus da düşüneyim..."

Şişenin boynunu ağzına soktu, başını geriye attı ve sık sakalları kıvrıldı. Gözlerinden yaş akıncaya kadar içti, daha sonra sonuna kadar içmediği şişeyi suya fırlattı, ürperdi, tiksinerek başını salladı ve yeniden: "Demek, satacağız! Başka bir çıkış yolu yok! İşte böyle, biz seninle çalıştık, onların anasını..." diye haykırdı.

Kadın elinden mendili kaptı ve adamın alnındaki terleri, gözlerindeki yaşları silerek daha da yüksek sesle ağlamaya başladı:

"Leksandruşko, bize kimse acımıyor..."

"Sus, şimdi patlatacağım..."

Yaylanarak ayakları üzerine dikildi, kadını koparırcasına yerden aldı, uzun elleriyle kabaca kucakladı, öptü, iterek haykırdıktan sonra soluk alarak ve yumruğunu göstererek tehdit etti:

"Bak şuna!"

"*Leksandra...*"

"Sus! Demek ki anladın? Sat gitsin! Haydi gidelim."

Kadın bir kör gibi elleriyle onu yoklayarak histerik bir tavırla:

"Tanrım, ne yapıyorum!.." diye haykırdı. Mujik elini salladı, ağzını açtı ve sanki onu boğuyorlarmış gibi başını döndürdü.

O andan itibaren Samgin'de tüm yedek askerlerin ağzının açık olduğu ve soluklarının kesildiği izlenimi oluştu. Rüzgârdan, tozdan, kadının haykırışından, sarhoş şarkılarından, aralıksız ve anlamsız küfürlerden başı dönmeye başladı. Kilisenin kapısından girdi; basamaklarda tekdüze, sakin görünümlü insanlar sarkıyordu. Aralarında, boynunda madalya asılı olan, Klim'le birlikte tren kompartımanında oturan adam da vardı.

"Şimdi savaş kolay," dedi adam. "Silahlar da hafif yönetim de."

"Bu doğru."

Meydanda bayram giysileri giymiş halktan kişiler, uyuşuk bir görünüm içinde toplanmıştı; kadınlar, şemsiyelerin altında yalancı mantarlara benziyordu. Her yerden, sanki ortaya fırlatılmış gibi, yedekler beliriyor, heybelerini sallayarak sersemlemiş bir durumda askeri borazanların öttüğü ve çaldığı yöne doğru koşuyordu.

'Pasifik Okyanusu,' diye anımsadı Klim. 'Japonları tekmelerle Pasifik Okyanusu'na dökmek için telaşlanıyorlar. Bu bir karabasan.'

Evet, bu serserilerin birbirlerini kovalayıp geçmelerinde, ahşap binaların önünde farklı sesler çıkararak haykırışlarında ve sürekli inleyişlerle kendilerini yolcu eden kadınlara bağırışlarında, karikatürü ve karabasanı anımsatan bir şeyler vardı. Hemen tüm binaların pencereleri mahcup bir tavır içinde kapalıydı; kuşkusuz oradaki insanlar, tozlu camların ardından, sakin yaşama, tok kadınlara ve kızlara, sessiz yaşlılara alışmış olan ve aklını kaçırmış gibi görünen köy insanlarına bakıyordu.

'Okyanus...'

Sıcak rüzgâr ve tozun kovaladığı kalabalık seyrekleşti; meydanda, tahtaların, su birikintilerinin, birçok kırık şişenin ve fıçının oluşturduğu bir yığın belirdi. Bu yığının üstünde dizlerinde tüfek bulunan gri bir asker oturuyordu. Rüzgâr, renkli konfeti kâğıtlarını ve çöpleri sürüklüyor, kilisenin eşiğine ulaşıyor ve bir yarıktan ses çıkartıyordu. Samgin bu kente, bu insanlara karşı tiksinti duyarak bir süre durdu ve baktı, daha sonra da sanatoryuma gitti. Derhal bunları aşmak, tüm bu karabasanı anlatmak ve unutabilmek için Nikonova'nın rahibeninkini andıran odasına gitmek istiyordu.

Üç gün sonra evdeydi; iş gününü bitirmiş, çalışma odasındaki divanda yatıyor, Nikonova'ya gitmek için havanın kararmasını bekliyordu. Varvara yazlığa, tanıdıklarına gitmişti. Hizmetçi kız geldi ve Gogin'in onu sorduğunu söyledi.

"Telefonda mı? Ona söyle..."

"Buradalar."

Samgin, devrimcilik oynayan bu züppe gencin büyük olasılıkla kendisinden bir şey isteyeceğini, kendisinin de bunu reddedemeyeceğini düşünerek kalktı. Kaşlarını çatarak ve gözlüğünü düzelterek yemek odasına girdi. Üzerinde flanel bir takım olan Gogin, beyaz potinler giymişti ve alışılmışın dışında, gülümsemeden odada dolaşıyordu; Samgin'in elini sıktı ve dolaşmayı sürdürerek sıkıntılı bir sesle: "Nikonova'nın nereye gittiğini biliyor musunuz?" diye sordu.

"Bilmiyorum."

"Onun hakkında genel olarak ne biliyorsunuz?"

"Çok az şey. Sorun nedir?"

Gogin masaya oturdu, acele etmeden cebinden sigaralığını çıkardı, Klim'e rahatsız edici bir biçimde baktı ama yanıt vermeyerek:

"Siz galiba onunla uzun süredir tanışıyorsunuz... iyi ilişkiler içindesiniz, öyle değil mi?" diye sordu.

Yavaş bir sesle ve uyuşuk bir tavırla sormuştu; sanki Nikonova'yı değil de başka bir şeyi düşünüyordu. Böyle olmakla birlikte, sözcükleri kulakları sağır eder gibiydi. Bu soruların nedeni hak-

kındaki varsayımlardan kurtulabilmek için, Samgin çabuk çabuk ve baştan savarcasına konuşmaya başladı:

"İyi ilişkiler mi? Eh, evet... nasıl desem? Her halikarda dostça ilişkiler... tam bir güvene dayalı."

Gogin'in ne denli yavaş sigara içmeye hazırlandığını ve sigarayı dikkatle inceleyişini izleyerek sustu. Yine de bir varsayım ortaya çıkıyor ve onu heyecanlandırıyordu. Samgin gözlüğünü çıkardıktan sonra hatırlamak ister gibi tavana bakarak konuşmasını sürdürdü:

"İzin verirseniz... Ona ilk kez... sanırım on yıl önce rastladım. O zamanlar, eğer yanılmıyorsam cumhuriyet yanlısı idi."

Gogin, teşvik edercesine ama onaylamadan, "evet," dedi ve başını omzuna eğdi.

"Ee, ne var?" diye sordu Klim.

Gogin de: "Ya daha sonra?" diye sordu.

"Daha sonra onu Lütov'un, hani biliyorsunuz, kız kardeşinizin tanımıyla şu devrim hamisinin yanında gördüm."

Gogin onaylarcasına başını salladı.

"Lübaşa Somova, işçi hareketini etkileme grubu örgütlendiğinde ya da, tam olarak anımsamıyorum, belki de 'Kızılhaç' için onu bize getirmişti."

Gogin, ayağa kalkarak ve parmaklarının arasında içilmeden duran sigarasıyla odada dolaşarak, "evet," dedi. Samgin bu adamın şimdi ne söyleyeceğini artık biliyordu ama yine de, "kısacası, onun ajan kadın ile tanışıklığında kuşkulanılacak bir şey var mı?" diye sorduğunda korktu.

Bunu özellikle fark ettiği halde, Samgin içtenlikle "Olamaz," diye haykırdı. Hatta, bugün, şimdi değil, çok önceden, sempatik bir mürekkeple yazdığı notu okuduğunda bunu fark ettiğini düşündü. Ancak bunu yalnızca Gogin'den değil, kendisinden bile saklaması gerekiyordu. "Olamaz," diye yineledi.

Gogin, "Ama neden? Böyle şeyler oldu ve oluyor," diye sessizce haykırdı.

Samgin de alçak sesle, "Ne gibi veriler var?" diye sordu. Gogin durdu, omuzlarını silkti, kibriti yaktı ve alevine bakarak:

"Bazı şeyler fark ediliyor... davranışlarında bir belirsizlik, yolunda gitmeyen bir şeyler vardı ve bunu ona ima ettiklerinde, daha doğrusu, dikkatsizce ve beceriksizce ima ettiklerinde, ortadan kayboluverdi," dedi.

Gogin acı verircesine ağır konuşuyor ve bu insanı huzursuz ediyordu.

"Niçin bana bir şey söylemediniz?" diye öfkeyle sordu Samgin.

Gogin oturdu ve sonuna kadar içmediği sigarasını küllüğe bastırarak: "Böyle şeyler herkese anlatılmaz," diye yanıtladı. Daha kararlı ve sert bir biçimde konuşmaya başlamıştı. "Görüyor musunuz, ben bazı açılardan resmi bir kişi sayılırım; komite, beni sizlerden şunu öğrenmek üzere görevlendirdi: Onun davranışlarında herhangi bir... gariplik sezdiniz mi?"

Samgin hemen: "Hayır," dedi ve çok çabuk yanıt verdiğini, bunun kuşku uyandırabileceğini hissetti. "Hiçbir şey fark etmedim," diye, belki de Nikonova'nın Mitrofanov'a haber verdiğini düşünerek daha da sakin ekledi.

Gogin, yeniden ve anlamsız yere, büyük bir çabayla pantolonunun cebinden sigaralığını çıkardı, baktı ve dudaklarını ısırarak masaya koydu.

İç geçirerek ve şakağını parmağıyla kaşıyarak: "Onunla yakın olduğunuza ilişkin söylentiler var," dedi.

Samgin de şakağında ince, delici bir ağrı hissetti.

"Evet... arada bir ona gidiyordum. Ama bu başka bir tür ilişkiydi."

Gogin: "Belki de sizin fark etmenize bu durum engel olmuştur," diye belirsizce konuştu.

"Bana mütevazı, davaya sadık bir kişi gibi gelmişti. Çok sade... ve genelde de göze batan birisi değildi."

Gogin: "Ev sahibi de çok karanlık bir tip. Onun akrabası olduğunu bilmiyor musunuz?" diye sordu.

"Hayır, bilmiyorum," diye yanıtladı Samgin. Şakaklarının terlediğini, gözlerinin kuruduğunu hissetti. "Hatta ben onun ne yaptığını da bilmiyordum. Teknik eleman mıydı? Propagandacı mıydı? Bana karşı çok gizlilik içinde davranırdı. Siyasetten çok az söz ederdik. Ama yaşamı çok iyi bilirdi ve ben buna çok değer verir-

dim. Kitabım için gerekliydi."

Samgin gereğinden fazla konuştuğunu ve bunu, kendisini yan gözle inceleyen ve sanki sözcüklere değil de düşüncelere kulak veriyormuş gibi dinleyen bir adamın karşısında yapmaması gerektiğini anlıyordu. Samgin'in düşünceleri, alıngan, telaşlı, ilintisiz ve güven vermeyen düşüncelerdi. Ancak sözcükleri durduramıyor, sanki içinde başka bir kişi, iradesi dışında konuşuyordu. İçindeki bu kişinin, Mitrofanov konusunda gerçekleri söyleme tehlikesi belirmeye başladı.

Ellerini açarak, "evet, ona benzemiyordu," dedi ve 'eğer bilseydim... eğer bana söyleseydi... O zaman ne olurdu?' diye düşündü.

Gogin susuyordu. Suskunluğu dayanılmaz bir hal almıştı. Ayağını sallayarak oturuyor ve Samgin'e, Gogin'in kendisine yönelik kulağı çok hassas biçimde gerilmiş gibi geliyordu.

Samgin, aniden: 'Belki de benden de kuşkulanıyor,' diye düşündü ve yüksek sesle haykırdı: "Bu korkunç bir şey!"

Gogen parmağını şaklatarak, "kötü bir durum," dedi. "En önemlisi de ortadan kaybolması..."

Duruşunu değiştirmeden hep aynı biçimde oturuyordu. Aslında her şeyi sormuştu ve gidebilirdi. İç geçirdi.

"Öyle bir durumda ortadan yok oldu ki..."

Kapı çalınıyordu.

Samgin, "Kim o? Meşgulüm!" diye bağırdı.

"Telgraf," dedi hizmetçi kız.

Hizmetçinin elinden mavi küçük zarfı aldı ve açmadan masanın üzerine attı. Ancak Gogin'in dudaklarını ısırarak telgrafa baktığını hemen fark etti ve korktu. Nikonova'dan gelmiş olmasın?

'Açmayacağım,' diye karar verdi ve Gogin'in de baktığını ve beklediğini bilerek, birkaç saniye gözünü mavi, dört köşe kâğıttan ayırmadı.

'Bu aptalca ve kuşku uyandırıcı,' diye durumu kavradı ve acele etmeden telgrafı açmaya başladı, daha sonra da mekanik ve yüksek bir sesle okudu: "Timofey öldü; naşını hemen getir. Samgina."

Hafifleme duygusunu gizlemeden açıklama yaptı:

"Annem, üvey babamın öldüğünü bildiriyor. Staraya Russa'ya gitmem gerek."

Gogin düşünceli bir tavırla, "Evet, kötü bir durum," diye yineledi ve ayağa kalkarak: "Nikonova size yazarsa bana adresini bildirir misiniz?" diye sordu.

"Tabii ki. Başka nasıl olabilir?"

Gogin: "Evet. Tüm bunlar kuşkusuz aramızda kalacak. Zamanı gelinceye kadar. Belki de onun lehine bir durum ortaya çıkabilir," diye homurdandı ve Samgin'in elini hafifçe sıkarak gitti.

Klim büfeye gidip bardağa su koyarken, 'Galiba beni teselli etmek istedi,' diye düşündü.

Kendisini güçsüz, incinmiş hissediyordu; hatta çalışma odasına giderken ayakta sallandı. Sol şakağı, sanki içinde saat varmışçasına atıyordu.

Masaya otururken, 'Kuşkularımı söylemem gerekirdi,' diye düşündü ama hemen kalkarak divana uzandı. 'Saçma. Benim kuşkulandığım bir şey yoktu ki. Bunu aklıma şimdi o soktu.'

Gözlüğünü çıkartarak sıkıca gözlerini kapadı. Kadını yitirdiğine, daha çok da kendisine üzülüyordu. Acı acı gülümseyerek, kendisine:

'Neden böyle aptalca durumlara düşmek durumunda kalıyorum?' diye sordu.

Anfimyevna odaya girdi; Klim ondan çantasını hazırlamasını, Varvara'ya telgrafı vermesini rica etti ve yeniden küçük düşüncelerin etkisi altına girdi.

'Usov onu "ahmak," diye tanımlıyordu. Eğer jandarmalar hesabına çalışıyorsa, albay Vasilyev'in söylediği bir şeyden korktuğu içindir. Para için olmasın? Ya da kendisini yöneten insanlardan intikam almak için? Usov, Vlastov, Poyarkov gibi insanlara karşı öfkeliyim. O kötü birisi değil. Aslına bakılırsa, ona karşı hiçbir kanıt da yok,' diye yumruğunu divana vurarak kendisine: 'Kanıtlanmış bir şey yok!' diye anımsattı.

Geceleyin vagonda, belki yüzüncü kez tanıdık ışıkların yanıp sönüşünü, simsiyah ağaçların treni kovalarcasına sallanışını izle-

yerek Nikonova'yı düşünmeyi sürdürdü. Kadının açıkça kendisinden söz etmek istediği, kendisinin ise bunu anlamadığı ve fark etmediği anların olup olmadığını anımsamaya çalışıyordu. Ama karşısında, "kadınca bir sıkıntı" ile donuklaşan ifadesiz bir yüz görüyordu. Kendisi de onun bu itaatkârlığından tatmin olmamış ve onu "dilsiz bir dikkat" olarak tanımlamıştı. Bazen bu "dikkatin" kayıtsızlığa dönüştüğünü fark ettiğini de anımsadı. Ona, İnokov'un "İnsanoğlu balığın kumda çırpınması gibi sözcükler içinde çırpınır" sözünü söylediğinde gülümseyerek: "Bu çok komik, ama doğru," demişti. Evet, o konuşmuyordu ve suskunluğu konuşmasından çok daha iyiydi. Bu, herhalde, kendisinden ayrıldıktan sonra akılda şu tümce dışında tek önemli tümcenin bile kalmadığı biricik insandı: "Komik, ama doğru." Sonuç olarak bu kadın çok normal ve sıradandı.

'O, Mitrofanov gibi, sözcüklerden tavus kuyruğu yaratmayı başaramıyordu.'

Bu noktada, Mitrofanov'un da başlangıçta kendisine normal, sağduyulu birisi gibi göründüğünü, ama sonuçta karşı tarafa geçerek görevine ihanet ettiğini anımsadı. Bu böyleydi.

'Onun ihanet ettiğine ilişkin bir kanıt yok,' diye bir kez daha kendisine anımsattı. 'Yalnızca kuşkular var.'

Tren sanki tepeden aşağı yuvarlanıyor, kulakları sağır edercesine takırdıyor, tüm demir parçaları uğulduyor, vagonun döşemesinde bir şey acıklı biçimde sanki haykırıyordu:

"Riga, igo, tak, riga, tak."

Daha sonra ürkütücü bir düdük sesiyle tren köprünün demir kafesinin üzerinden geçti ve sanki onu peşinden sürükledi. Bu arada, çiftliklerin oluşturduğu eğri hatları büküp kırarak yol alıyordu. Çiti yıkarak ve tek gözlü bekçinin kulübesini yolundan çekerek daha az gürültü çıkarmaya başladı; ancak vagonun altındaki gıcırtı daha fazla işitiliyordu:

"İgo, riga, tak, tak, igo, tak."

Klim, on yıldır iki yolun kesişme noktasında, tozlu bir kasırgada dönüp durduğunu, bu yollardan hiçbirisinden gitmek için bir arzu duymadığını düşünmeye başladı. Bunu birçok kez düşün-

müştü ama bu gece, şu saatte her şey biraz daha net ve ürkütücüydü. Bu yaşamı yalnızca kendisi değil, onun gibi yüzlerce, binlerce insan sürdürüyor, o da bunu hissediyor ve biliyordu. Kasırga giderek daha azgın bir hal alıyor, karşı koyacak, bir kenara çekilecek güce sahip olmayan herkesi girdabı içine çekiyor, Kutuzovlar, Poyarkovlar, Goginler, Usovlar ise bu kasırgayı şiddetlendiriyordu. Bu tür insanlar anlaşılmaz bir hızla çoğalıyor, bir yanlışlık sonucu kendilerine yardım eden kişilere aşağılayıcı ve kaba biçimde kumanda ediyordu.

Bu noktada, yirmi yaşındaki Tatyana'nın, tanınmış yaşlı ekonomi profesörünün yüzüne karşı haykırışını anımsıyordu:

"Siz, üvey anneniz olan tarihin, sözde size: 'Vanya, devrim yap!' diye emrettiğini düşünüyorsunuz. Ama siz üvey annenize inanmıyor, devrimi istemiyorsunuz ve yüzünüzü buruşturarak bana Edward Bernstein'in ünlü kitabından, görüşlerini Richter ve Le Bonne'la destekleyerek, 'devrim yapmak gerekmez!' diye okuyorsunuz.

Hapiste birkaç ay yatınca Gogina iyice kinlenmişti ve şimdi konuşmalarında sürekli kişisel bir şeyler fark ediliyordu. Samgin'in belleği, Tatyana ile olan çatışma sahnesini yeniden kurguluyordu.

Moskova civarında, bir liberalin yazlık villasında, güncel bir yazarın katılımıyla bir gece düzenlenmişti. Yazar sert, donuk yüzlü, tahta gibi burnunun üzerine yaylı gözlük takan bir adamdı. Samgin bu yazara daha önce de rastlamıştı ve Bolşevizm'e sempati duyduğunu biliyor ve bu adamla Sibirya'da, iskeledeki küstah yük taşıyıcısı ve deniz kıyısında masada oturan Kazak arasında ortak noktalar buluyordu; yük taşıyıcısı ile onu birleştiren şey, sözlü, kaba bir şirretliğe olan eğilimdi. Kazak'la aralarında ise, kimseye bağımlı olmama ile övünme gibi bir ortak özellik vardı. Ağırbaşlılıkla içkisini içtikten sonra, yazar, on kadar genç insanı toplayarak yazlığın terasına götürmüş ve bas bir sesle:

"On dakika sonra size bir sürpriz yapacağız," diye açıklamıştı.

"Sür-priz," diye yinelemişti, Tatyana. "Küçük, belki de aptalca."

Bahçede yağmur hafifçe çiseliyor, ağaçlar hışırdıyordu; seslerle dolu terasta kederli bir sesin şarkı söylediği işitildi. İnsanlar ne

olacağını bekleyerek sustu. Samgin, iyi bir şey olamayacağını düşünüyordu ve yanılmadı da.

Yirmi dakika sonra yazar salona döndü. Geniş omuzlu, yuvarlak hatlıydı; bacaklarını bükmeden, koltuk değneğiyle yürür gibi yürüyor ve bu görkemli, turna kuşunu anımsatan yürüyüş, Klim'in gözünde, yazarın söylediklerine bayağı bir hava veriyordu. Yazar, gençlerin önünde yürüyerek köşeye gitti, yüksek sesle ve zevkle ağzını şapırdattı, yaylı gözlüğünü düzeltti, yüzüne ciddi bir ifade verdi ve bir koro şefi havasıyla ellerini salladı.

"Başlayalım!"

Koro, canlı ve uyumlu bir biçimde, eski bir Narodniğin elden ele dolaşan şiirinden tanınmış bir motifi söylemeye başladı. Sansürce yasaklanan bu şiirin kopyalarından birisi, Samgin'in el yazması koleksiyonunda yer alıyordu. Tenor sesli, denizci kazağı giymiş, ufak tefek ama sağlam yapılı, çok hoş ve kıvırcık sakallı yüzlü bir adam özellikle çaba harcayarak söylüyordu. Faltset gibi ince sesi hiç zayıflamıyor, korunun üstünde bir tiyersle söylüyor ve radikal sözcükleri öylesine komik ve acıklı sesle haykırıyordu ki, korodaki bazı gençler gülmeye başladı. Ancak Samgin anlayamıyordu: Bunun neresi sürpriz veya şaşırtıcıydı. Bunu, yazar kollarını kanat gibi açarak koroyu durdurduğunda ve bas bir sesle, zangoçların "Apostolu" okudukları gibi:

"Kahrolsun hukuk dışılık! Yaşasın özgürlük!

Yaşasın Kurucu Meclis!" diye haykırdığında anladı. Koro, bu iki dizeyi yavaşça yineledi. Ancak öylesine söylüyordu ki, ortaya sözlü ve sesli karmaşanın karikatür gibi bir tablosu çıkıyordu. Tüm koristler kasıtlı olarak yapmacık bir sesle söylüyor, ürkek bir tavırla birbirlerine bakarak yüzleriyle mimikler yapıyor, korku, güvensizlik ve kararsızlığı betimliyorlardı; hatta içlerinden birisi sırtını topluluğa döndü ve soru sorarcasına köşeye doğru yineledi:

"Kahrolsun? Kahrolsun?"

Tenor, bacaklarını bükerek oturdu ve ağlamaklı bir tavırla vurguladı:

"Kah-rol-sun. Kahrolsun. Kahrolsun..."

Yazar, karamsar ve tehditkâr bir sesle, şarkı söylercesine, "ya-

şasın özgürlük," dedi ve ardından tüm koristler yapmacık ve karışık bir sesle bu sözleri yineledi. Kaotik bir ses yığını ortaya çıktı, ancak giderek yavaşlayan, düş kırıklığı ve acıklı inleme içeren bir sese dönüştü. "Kurucu meclis" sözcüklerinin okunuşu da dağınıktı ve düş kırıklığı içeriyordu.

Tüm bunlar şarkıcıların kulakları sağır edercesine kahkahalarıyla sona erdi; izleyicilerin de bir bölümü güldü; ancak Samgin, aklı başında insanların bozulduğunu ve durumu kavrayamadıklarını fark etti. Yazarın bas, dağınık, yüksek tonda ve kendinden hoşnut gülüşü özellikle fark ediliyordu:

"Ha, ha, ha..."

Bacaklarını açmış vaziyette duruyordu ve başını, gırtlak kemiği bir balta gibi öne çıkacak biçimde arkaya atmıştı. Karşısında bu adamın karikatür gibi karamsar figürünü görünce ani bir öfke patlamasına kapılan ve birisinin kendisinden önce davranmasından korkan Samgin yerinden fırladı ve haykırdı:

"Baylar!"

Yazar, "Ayak Takımı Arasında" oyunundaki oyuncunun sesiyle sürdürdü:

"Eğer kutsal gerçeğe giden yolu
Barış bulamazsa..."

"Ha, ha, ha."

Samgin iki eliyle sandalyenin arkalığını yakalayarak ve önüne koyarak "dikkat buyrun," diye sertçe bağırdı ve yazara döndü: "Siz şimdi, yaşamının on yılını sürgünde geçirmiş eski bir devrimcinin, saygın bir edebiyatçının pek ustaca olmayan, ancak içtenliği tartışma götürmez şiirini paskalya soytarısı tavrıyla okudunuz..."

Birisi: "Çok doğru!" diye haykırdı ve topluluk sustu; Samgin'in öfkesi iyice alevlendi, sandalyeyi kaldırarak yere vurdu ve var gücüyle konuşmasını sürdürdü:

"Bu dizelerle alay ederken, aynı zamanda, temsilci yönetimin görüşleriyle, dedelerinizin ve babalarınızın uğruna savaştıkları, sürgünde, hapiste ve kürek cezasında canlarını verdikleri düşüncelerle de alay etmiş olmadınız mı?"

Yazar, gururlu ancak sanki biraz da bozulmuş bir tavırla: "Bu da ne demek oluyor? Yine mi sansür?" diye sordu ve yaylı gözlüğünü düzeltmek için gereksiz yere yüzünü buruşturdu.

"Bu bir soru," diye yanıtladı Klim. "Eminim ki, burada çok kişinin kafasında beliren bir soru."

Tatyana: "Benimkinde belirmedi," diye haykırdı; ancak iki-üç aklı başında kişi onu susturdu ve içlerinden biri alınmış bir tavırla:

"Evet, bu biraz fazla! Kurucu meclisi alaya almak..."

Yazar: "Bana komik gelen düşünce değil, dizeler," dedi.

Samgin, alaycı bir tavırla, "Öyle mi?" dedi. "Bunu duyduğuma sevindim. Bu bana haylaz çocukların kaba, dilerseniz şöyle diyelim, sembolik bir şakası gibi geldi. Çok hüzün veren bir şaka..."

Bu noktada Tatyana da söze karıştı:

"Samgin, siz acırgalı balık değil de özellikle anayasa istediğinize emin misiniz?" diye sordu ve o andan itibaren, söylediği her alaycı ve zehirli sözü, onaylayıcı gülüşler, gençlerin neşeli haykırışları izlemeye başladı. Şu anda onun karşı çıkışlarını anımsamıyordu; aslında o zaman da anlayamamıştı. Ancak gergin görünümü, kendisiyle fiziksel bir dövüşe hazır gibi duran endamlı bedeni, al al olmuş yüzü ve düşmanca parlayan gözleri belleğinde yer etmişti; Klim'i dinlerken alaycı bir tavırla gözlerini kısıyor, konuşurken iri iri açıyor ve bakışları yakıcı sözlerini tamamlıyordu. Çok sinirlendiği için, herhalde ilintisiz yanıtlar veriyordu. Bunu, gençlerin gülümsemelerinden ve ciddi insanlardan birisinin gerekli yanıtları, tıpkı sınıftaki iyi yürekli bir öğretmen gibi kendisine densizce fısıldamasından anlıyordu. Sonuçta Gogina, Klim'e söylediği sözleri şaşırttı, gençler de onu alkışladı. Klim:

"Bakın, siz Marksizmi anarşizme dönüştürmüyor musunuz?" diye sordu ve sustu.

"Oh, bu çok bayat!" diye haykırdı genç kız ve onu kızdırmaya çalışarak: "Belki de Blankiy'i anımsıyorsunuzdur? Menşevikler bununla da övünürler."

Tüm geceyi böylesine anılarla, bir dakika bile uyumadan geçirdi ve Petersburg'da istasyona yorgunluktan bedeni ağrıyarak ve

kendisine karşı kayıtsız bir ruh haliyle çıktı.

Her zaman kaldığı otelde, büro memuru, ayrıldığı gün vermeyi unuttuğu için özür dileyerek ona bir mektup verdi.

Kibarca gülümseyerek: "Sanki bugün döneceğinizi hissetmiştim," diye ekledi.

Samgin el yazısına baktı, eli tuhaf bir biçimde ağırlaştı ve zarfı paltosunun cebine soktu. Merdivenleri ağır ağır çıkıyor, koşarak çıkma arzusunu yenmeye çalışıyordu ve odasına gelince hemen uşağı yolladı ve kapıyı kapattı. Üzerini çıkartmadan, yalnızca şapkasını başından koparırcasına çekerek zarfı açtı.

"Elveda, kuşkusuz bir daha hiç görüşemeyeceğiz. Sana anlattıkları kadar alçak değilim. Çok mutsuzum ve sanırım sen de öylesin." Bazı sözcükler sık yazılmıştı. "Bırakabilirsen bunların hepsini bırak. Gördüğün gibi tüm bir yaşam boyu gizlenilmez. Bırak, vazgeç, bunları sana söylüyorum, çünkü seni seviyorum ve sana acıyorum."

Mektup çok özensiz yazılmış, eğri satırlar, karanlıkta yazılmışçasına yer yer birbirine girmişti.

Klim, kendi kendine, 'bu da ne demek oluyor?' diye otomatik bir biçimde sordu. Ancak mektubu hemen küçük parçalara böldü. 'Neden vazgeçecekmişim? Acaba benim... şey olduğumu mu sanıyor?' Kâğıt parçacıklarını yumruğunun içinde buruşturdu, daha sonra da pantolonunun cebine soktu, zarfı alarak damgasına baktı: Yaroslavl.

'Benim... kendisiyle aynı işi yaptığımı düşünüyorsa çıldırmış olmalı.'

Zarfı itinayla uzun şeritler halinde yırtarak üç kez de enine yırttı ve onları da cebine soktu.

'Aklını kaçırmış.'

Kendisini sersemlemiş hissediyor ve karşısında kadının önemsiz yüzünü görüyordu; işte o isteksiz ve gergin bir gülümsemeyle neredeyse değişime uğruyor, daha sonra bu gülümseme daha geniş, canlı bir hal alıyor, gözleri düşünceli ve sevecen bakıyordu. Bu yüzü hiçbir zaman öfkeli görmemişti. Bir süre hiçbir şey düşünmeden oturarak tuvalete gitti, kâğıt parçacıklarını cebinden çıkardı, cebini tersyüz etti ve suyu açtı. Birkaç kâğıt parçası kalmıştı. Haznenin

suyla dolmasını bekleyerek bir kez daha boşalttı; artık tüm kâğıtlar gitmişti. Samgin, şimdi Varavka için çinko bir tabut satın alması, daha sonra da istasyona, oradan da Staraya Russa'ya gitmesi gerektiğini düşünerek odasına döndü. Mektubu yok ettikten sonra kendisini daha iyi hissediyordu. Bir iş bitirilmişti. Ancak yine de endişeli ve artık iyi tanıdığı bir ruh hali içindeydi; bir zamanlar yine aynı şeyi hissetmişti. Bunun ne olduğunu anımsama arzusu onu rahatsız etti: Bu ne zamandı ve nedeni neydi?

Sokağa çıktıktan sonra, iri atlarıyla bir yerlere giden süvari jandarma birliğini görür görmez bunun ne olduğunu anımsadı. Nikonova'nın kuşkusu ya da güveni, aynı biçimde, albay Vasilyev'in önerisi kendisini incitmemişti. Özellikle o zaman, kendisini şu andaki gibi tuhaf hissetmişti. Bu, kendi kendinden korkmaya benzer bir durumdu.

Jandarmaların arkasından bakarken, 'Bu korkuya benzer bir şaşkınlık' diye düşünerek bu ruh durumunu daha net biçimde tanımlamaya çalıştı.

Caddede insanlar, bu ciddi kente pek de yakışmayan nahoş bir telaş içinde birbirlerine çarpa çarpa bir yerlere karınca gibi koşuşturuyordu.

Sanki her biri bir şey yitirmiş de onu arıyor ya da yolunu şaşırmış, "nereye gitmeli?" diye soruyordu. Bu koşuşturma Samgin'e yapmacık gibi geliyordu.

Tabutu satın aldıktan sonra parasını pembe yanaklı, tıraşlı, işini başarıyla yapan ve kendisinden hoşnut bir memuru anımsatan tüccara öderken, yanağında sargı bulunan genç bir adam nefes nefese dükkâna girdi ve samandan yapılma şapkasını sallayarak:

"Bakan Pleve'yi bombayla havaya uçurdular," dedi.

"Bu üçüncü," dedi tabutçu çabucak haç çıkartarak. "Nerede?"

"Varşova garı yakınında, caddede."

Satıcı, paranın üstünü Samgin'e vererek ve ona belirgin bir sitemle bakarak, iç geçirdi:

"Caddede ha, şu işe bak!"

Samgin konuşmadan şapkasını kaldırarak selam verdi ve dükkândan çıkarken:

'Tabutçuya bir şeyler söylemem gerekirdi; suskunluğum ona herhalde kuşkulu görünmüştür. Evet, işte Pleve'yi de öldürdüler...' diye düşündü.

Bir araba çevirdi ve bindikten sonra gözlük camlarının arkasından insanlara bakarken kendisini bir elek gibi seyrelmiş hissetti. Kendisini sarsıyorlardı; gördüğü ve işittiği her şey elekten geçiyor, ancak eleğin telleri hiçbir şeyi tutamıyordu. Garın büfesinde bardağa ve kahvenin sarımsı köpüğüne bakarak bir sineği kovarken şu sözleri işitti:

"Savaşta binlerce insan öldürüyor ama böyle yaşamak da kolay değil."

Konuşan, yuvarlak hatlı, yumuşak, buruşuk bir ipek içindeki bir sırtın sahibiydi. Sırttaki ipek, sanki içinde fare geziniyormuş gibi kımıldanıyordu ve mavimsi renkte dolgun kulaklı kel bir kafa, bu sırtın üzerine biçimsizce yerleşmişti. Samgin, insanların büyük çoğunluğunun fiziksel olarak da biçimsiz olduğunu düşündü. Sıradan insanlar sanki hiç yok gibiydi. Bazıları sıradan görünmeye çabalıyordu ama gerçekte onlar da, üç haneli cebir işlemleri gibi, ne oldukları belirsiz kişilerdi.

Masada sinekler dolaşıyor ve sıçrıyor, hortumlarıyla şeker, belki de toz kalıntılarını yokluyorlardı.

Samgin, bir şiirdeki, 'Düşünceler de kara sinekler gibidir' dizelerini anımsadı ve Kutuzov tipindeki insanların ve genelde devrimcilerin, sıradan olarak tanımlanan insanlara kıyasla daha sıradan olduklarını düşündü. Poyarkovlardan, Usovlardan ve diğerlerinden ne bekleneceğini bilirsin; ama işte bu ipek giysili kişi, belki de "Rus Halk Birliği" üyesi, belki de devrimcidir.

Ancak tüm bu düşünceler mekanik olarak, Samgin'e fazla sıkıntı hatta heyecan vermeden geçip gidiyordu. Böylece, elek gibi seyrelmiş, yarı uyku halinde her şeye kayıtsız olan Samgin, kentin garına vardığında uykudan uyanır gibi oldu. Burada, tanıdığı ve de tanımadığı kişiler onu tutsak alıyor, işle ilgili sorular yöneltiyor, Varavka'nın emrinde çalışmış olan kent meclisi ve diğer kuruluşların üyeleri de çelenklerle geliyorlardı. Daha sonra bu kişiler Vera Petrovna Samgina'ya yol vermek üzere ikiye ayrıldılar;

Vera Petrovna, Spivak'ın koluna girmiş, tepeden tırnağa siyahlar giymişti ve bu ona açılmaya hazır bir anıt görünümü veriyordu.

Annesi boğuk bir sesle "merhaba," dedi ve bagaj vagonundan itinayla çıkartılan tabuta bakarak, "o nerede?" diye sordu.

Spivak da siyahlar içinde, çok solgun ve üzgündü. İvan Dronov, elinde altın bir saat ve iyice temizlenmiş bir potini anımsatan parlak kafasıyla belirdi; saatinin zincirini sallayarak ve ağzı açık bir durumda bir yerlere koşuşturuyordu. Garın önünde başı açık yoğun bir insan kalabalığı vardı; bu alaca fonda din adamlarının altın rengi görünümleri dikkati çekiyor, onların önünde elinde asası, bir çana benzeyen büyük altın başıyla piskopos yer alıyordu. Korvin, diyapazona vuruyor, boğuluyormuş gibi ellerini sallıyor, çocukların hafif ses dalgaları, sıcak havaya hüzün vererek yayılıyordu. Vera Petrovna, yüzündeki peçeyi mendiliyle düzelterek oğlunun koluna girdi.

"Tanrım, Tanrım... yüzün çok kötü görünüyor, Klim, canım..."

Büyük, ağır tabutu çelenklerle bezeli siyah bir katafalka koydular; katafalk sallandı, siyah atlar da başlarındaki tüyleri salladı; Samgin'in arkasında duran birisi, iç geçirerek:

"Böyle insanları müzik eşliğinde gömmek gerekir," dedi.

Varavka'nın cenazesini yeni gardan kendi inşa ettirdiği mezarlığa ulaştıracak olan yol çok uzundu. Kilisede şarkılar söylendi, kulübün, teknik okulun ve Samginlerin evinin önünde ayin yapıldı. Evin kapısında hoş görünümlü sarışın bir kız duruyor, çıplak ayaklı, sandaletli, altmış yaşlarında yaşlı bir adamın omzunu tutuyordu. Genç kız haç çıkardı, küçük bir erkek çocuk ise kaşlarını çatmış, ellerini pantolonunun cebine sokmuştu. Spivak onun yanına gitti, selam verdi, bir şeyler söyledi, çocuk omuzlarını silkti ellerini cebinden çıkardı ve göğsünün üzerinde birleştirdi.

Ayini bitirdikten sonra daha hızlı yol almaya başladılar. Ancak yürümek kolay değildi. Ardıçların dikenleri annesinin eteğine takılıyor, annesi bunları ayağıyla fırlatırcasına itiyordu ve iki kez Klim'in ayağına da vurarak canını acıttı. Mezarlıkta kilisenin en yaşlı papazı Nifont Slavorossov, omuzlarına dökülen uzun, kır

saçları ve aslanı anımsatan yüzüyle, bir eliyle soğuk, çinko tabutu gösterirken diğer elini tabutun üzerinde dolaştırarak, etkileyici sesiyle:

"Bu aziz kardeşimiz, Tanrı'nın kutsadığı yaşamda, onun kendisine verdiği yetenekleri boşa harcamadı ve ıssız kentimizi bu yeteneklerle ve bize bir şeyler öğreterek güzelleştirdi," dedi.

Kır sakalının arasından kalın dudaklı, canlı ağzı iyice görünüyordu ve yaşlı papaz sanki ağzını kımıldatmadan konuşuyor ve belki de bu nedenle söylediği yuvarlak ve kolay anlaşılır sözler havada köpük gibi dolaşıyordu.

"Günümüzde, kıt akıllı ve az düşünen, ölümcül kıskançlık günahıyla baştan çıkmış kişiler, zenginlerin insanlığın düşmanı olduğunu öne sürüyor ve ruhlarımızın kurtuluşunun dünyevi hazinelerde olmadığını, hepimizin bir gün Tanrı'nın sadık kulu İsa gibi öleceğini düşünemiyorlar."

Gökyüzünden mavi bir alev, siyah haçlarla nakışlanmış altın rengi papaz cübbesini gözleri kör edercesine akkor haline getirerek döküldü; beyaz bir güvercin sürüsü, dönerek, mavi sonsuzluğa uzandı.

Klim'in arkasından birileri, yavaşça:

"Blinov'un avı," dedi.

"Onun oğlu çok okumuş birisi diyorlar."

"Blinov'un mu?"

"Yaşlı papazın."

"Duymamıştım. Ama ne olur ki? Şimdi herkes çok okumuş..."

Birisinin mezarında durarak, çabuk çabuk konuşan ve Varavka hakkında övücü sözler söyleyen avukat Pravdin, birden coşkuyla:

"Hayır, söz değil, hareket!" diye haykırdı ve Almanca şiirler okumaya başladı.

Donuk güneş, mezarlığın üzerinde, havada asılı gibi durarak kızgın çamur arasından mezar taşlarını ve tüm haçların üzerinde, tepede, görkemli, tek köklü üç gövdeli kayın ağacının gölgesinde bulunan ve hastane hemşiresine, yaşlı bir kıza çok benzeyen mermer melek figürünü aydınlatıyordu.

Klim mezarlıktan arabayla, annesi ve Spivak'la birlikte döndü;

annesi yorulmuştu ve nedense burnundan gelen bir sesle yakınıyordu:

"Artık burada yaşayamam. Okulu Liza'ya devredeceğim."

Burnundan çıkan sesler konuşmasına öfkeli bir ton veriyordu ve belki de kendisi de bunu fark ederek, normal sesiyle konuşmaya başladı:

"Lidiya'nın ordusuna telgraf çektim, ama herhalde telgrafı almadı. Ne kadar aceleci davranıyorlar," diyerek gözlüğüyle köknar ve ardıç dallarını bir yığın haline getirerek süpüren uşakları işaret etti. "Bir zamanlar Timofey Varavka'nın yaşadığını unutmakta acele ediyorlar," diyerek iç geçirdi. "Ama bu caddeleri ardıçlarla doldurma düşüncesi iyi bir şey; tozu yok ediyor. Bunu dini yürüyüş sırasında da yapmak gerekirdi."

Gözlerini kapatarak bir süre konuşmadı, daha sonra sözlerini sürdürdü:

"Hemşire giysisi Lidiya'ya çok yakışıyor; aslında o da zaten yapı olarak... gri. Kocası yurtsever olmakla birlikte, herhalde deli."

Samgin durumu anladı: Annesi, yalnızlığını düşünmemek, acısını gizlemek için konuşuyordu ama ona karşı bir acıma hissi duymadı. Annesinden zayıflamış insanların sevdiği bir bitkinin sert kokusu geliyordu.

Anma yemeği tüccar kulübü salonunda düzenlenmişti. Kırmızımsı perdeler, duvar yaldızlarının yağı ve tavan, salona kasap dükkânı havası veriyordu; bunu Samgin'e mimar Dianin fısıldamıştı; tefeci kadın Trusova ile yan yana oturan ve som balığını düzgün parçalara ayıran Dianin, üzücü şeyler söylüyordu:

"Varavka'nın iştahı yerindeydi ama damak zevki yoktu."

"Söylenip durma," diye öneride bulundu, Trusova. "Daha çok ye, nasılsa bedava," diye ekledi ve herkesi aşağılayan, küstah bakışlı patlak gözlerini kentin ileri gelenlerinin bulunduğu masaya çevirdi. Bu kişiler arasında general Obuhov göz alıcı bir parlaklık içindeydi. Kazandığı nişanlar çenesinden karnına kadar iniyordu; bıyıklı ve tablodan çıkmış gibi kahramanca görünümüyle, çocukların kendisine hayran kalması için yaratılmış gibiydi. Masada, va-

li yardımcısı, taşra soyluları yöneticisi, üniformalı ve madalyalı altı kişi daha vardı. Orada, kentin başı olan, kırmızı şeritli nişan takmış Radeyev ile, göğsünde haç bulunan kentin en yaşlı papazının ortasında, annesi, hareketsiz, taş kesilmiş gibi oturuyordu.

Bu masa, salondaki diğer masalardan yalnızca ölçü açısından değil, oturan kişilerin ölçüsüz bir öneme sahip olduklarına inanmaları ile de ayrılıyordu. Diğer masalarda elli kadar ikinci derecede insan vardı; sıkıca iliklenmiş redingotları ve siyah ipek giysileri içinde sürekli yiyor ve yavaşça konuşuyorlardı.

Uzun boylu, siyah sakallı, sık saçları arasında keli bulunan eski savcı Kitayev kalktı ve bıçakla şişenin boyun kısmına vurarak eleştiren ve soğuk bir sesle konuşmaya başladı:

"Doğu'da kaderin bize karşı olduğu şu günlerde..."

Müteahhit Merkulov: "Doğu'ya bulaşmasalardı," diye homurdandı, sert bir ses de hemen onu onayladı:

"Doğru! Daha yakında bulunan birisiyle dalaşsaydılar..."

Ormancılık yapan Usov, takma dişlerini parmağıyla düzelterek iç geçirdi:

"Almanlardan kaçacak yer yok, burada ise..."

"Onlarla yapılan anlaşma bizi köle durumuna düşürüyor..."

Hamam sahibi Domogaylov oldukça yüksek bir sesle: "Genelde memurların kölesi olarak yaşıyoruz, gazeteler doğru yazıyor," dedi ve kendisine nasıl ceza kestiklerini anlatmaya başladı.

"Sözde sıradan halkın olduğu yer pismiş! İnsaf edin, haftada altı gün sabahtan akşama kadar sabunla yıkanan yer nasıl pis olabilir?"

Savcı konuşmasını bitirdi, ruhaniler "Unutulmaz Anı"yı söylemeye başladılar ve herkes ayağa kalktı; Merkulov, sözcükleri söylemeden, ağzını açmadan ezgiyi mırıldanıyor, Domogaylov ise yuvarlak gözlerini yapıştırma tavanda gezdirerek sözleri acıklı bir biçimde uzatıyordu:

"Paaaa..."

Ama kısa süre sonra şarkı da, Samgin'in uzun süredir tanıdığı insanların homurtulu bir mırıltısına dönüştü. Bu insanları aptal ve siyasi sorunlara uzak kişiler olarak görüyordu. Yalnızca kendi

çıkarlarını düşünen bu fıkralık insanların, dünyalarını genişleterek aniden Almanya ile yapılan anlaşmadan, bürokratların zulmünden, gazetelere kıyasla daha etkili biçimde söz etmeleri –çünkü çok basit konuşuyorlardı– hem garip hem de inanılmaz bir şeydi.

Slavorossov göğsündeki haçı tutarak ayağa kalktı, saçlarını omzuna attı ve hayvani görünümlü başını görkemli bir biçimde kaldırdı:

"İsa, Sirahovların oğlu, bilgece şunları söylemiştir: Öfke, kahkaha atarken sesini duyurur; akıllı adam yavaşça tebessüm eder."

"Laf ebeliği yapıyor," dedi Fiona Trusova ve şarabından bir yudum alarak yüzünü ekşitti. "Bu şaraplar yoksul akrabalar için..."

Yaşlı papazın konuşmasını dinledikten sonra Vera Petrovna kalktı ve kapıya doğru yürüdü, mevki sahibi insanlar onu yolcu etti, sıradan insanlar ise ayağa kalkarak baş rahibi selamlar gibi eğildi; selamlara karşılık vermeden azametle yürüyor, arkasında, parke üzerinde, matem giysilerinin şeritleri yoğun bir gölge gibi onu izliyordu.

Klim: 'Hâlâ gururlu. Ama neden dolayı?' diye düşündü.

"İşte her şey bitti," dedi annesi, arabaya binerken. "Her şey gerektiği gibi yapıldı. Ölü yemeği Asya geleneğidir. Aman Tanrım, insanlarımız ne kadar çok yiyor!"

Eve geldiklerinde, "dinlenmem gerek," diye belirtti.

Rahat bir soluk alan Samgin odasına geçti; odada yoğun bir naftalin kokusu vardı. Bahçeye bakan pencereyi açtı; akça ağacın altındaki çimlerde gür kaşlı, perçemleri kalkık Arkadiy Spivak, kuş kafesine samandan bir kapı takıyor ve hoş görünümlü dadısına:

"Ölüyü götürdüklerinde neden el cebe sokulmaz? Dişleri döküldüğü için mi öldü?" diye soruyordu.

Samgin camı kapadı, avluya bakan bir diğerini açtı ve uzandığı takdirde derin bir uykuya dalacağını hissetti. Yanılmadı da.

Daha sonra güç günler geldi çattı. Annesi, sanki elli yıldır söylemediği her şeyi söylemeye karar vermişti ve pembe yanaklarını incinmiş bir tavırla şişirerek saatlerce konuşuyordu. Klim aynada-

ki yansısını görebilmek için hep aynı biçimde oturduğunu, kendi gerçekliğine olan inancını yitirmiş gibi davrandığını fark etti.

"Evet, Klim," diyordu annesi, "Siyaset açısından her şeyin altüst olduğu ve kimsenin dürüstçe çalışmak istemediği bir ülkede yaşayamam."

Yanakları, alt göz kapaklarını çekerek sarkıyor, çökmüş gözlerinin soğuk akını ortaya çıkarıyordu.

"Yalnızca bir jonglör kadar ünlü Japonlar ve aniden! Korkunç! Alina'nın skandal dolu yaşamını duydun mu?" diye sordu ve Klim'i gülümsemesini gizlemek için gözlerini indirten bir aforizma ile şaşırttı:

"Kadının karşısında iki yol vardır: Ya kahramanca bir annelik ya da hoş bir domuzluk; Timofey haklıydı."

Samgin, annesinin Dmitri'yi emzirmediğini, yalnızca beş hafta beslediğini biliyordu. Annesi hemen tüm düşüncelerini şu iki sözcükle başlatıyor ya da sonlandırıyordu:

"Timofey haklıydı;" bu sözlerle Varavka'nın yaşamış olduğunu kendisine anımsatıyordu.

Matem giysisi onu daha da yaşlı gösteriyordu. Belki de bunu anladığı için onu sinirli bir tavırla çekiştiriyor, yokluyor, bedenini dikleştirerek tören adımıyla, biçimini yitirmiş göğsünü öne çıkartarak yürüyordu. Özellikle sık sık insanların despotluğunu kanıtlıyordu.

Spivak, isteksiz ve yarı ciddi bir tavırla, "despotça temellere dayanan bir toplum içinde bu çok doğal," diye belirtiyordu.

Annesi yüzünü öylesine buruşturuyordu ki, pudralanmış yanaklarının derisi güderi gibi pürtük pürtük oluyordu.

Spivak'ı çay kaşığıyla tehdit ederek: "Ah, Tanrım! Hep bunu söylüyorsunuz!" diye öfkeyle haykırdı. "Sizin düşünceleriniz korkunç, Liza! Tüm yaşamım boyunca devrimciler arasında yaşadım ve bunlar da yolunu şaşırmış kimselerdi ama hiçbirisi siz ve dostlarınız gibi hüküm vermiyordu. Kuşkusuz Çar'ın hakimiyetini sınırlamak gerekir; ancak mülkiyeti yadsımak çılgınlıktır! Ve, doğrusu, Tanrı'ya konuşmanızı engellemediği, ancak hiçbir şey yapmanıza da izin vermediği için şükrediyorum. İlkbahardaki grevi

sizin örgütlediğinizden her ne kadar eminsem de, evet, evet! Siz, *Liza, iyi bir insansınız, ama Tanrı'ya göre değil, kitaplara göre...* Biliyor musun, Klim, benim günah çıkaran papazım Nifont baba, ona 'ateist rahibe' adını takmıştı. Papaz çok iyi vint oynar. Sen oynuyor musun?"

"Hayır, sevmiyorum."

Annesi, kendinden emin ve onaylarcasına: "Evet sen kumarı olmayan bir insansın," dedi ve validen söz etmeye başladı.

Gözlerinin boşluğunu ortaya koyan göz kapaklarını mimiklerle kısarak: "O çok sevimli bir ihtiyarcık, hatta liberal; ama aptal," dedi. "Şöyle diyor: 'Biz acele etmiyoruz, çünkü her şeyi olabildiğince güzel yapmaya çalışıyoruz; devlet yönetiminde söz sahibi olabilecek insanların gelişmesini sabırla bekliyoruz.' Ama aslına bakılırsa, ben ondan anayasa değil, okulum için İmparatorluk müzik derneğinin himayesini istiyorum."

Yelizaveta Spivak'a, çok hoşlanmadığı, bıktığı, ancak gerekli gördüğü bir insanmış gibi davranıyor, Varavka'nın sayısız kuruluşunun tasfiyesine ilişkin iş görüşmelerinde yanında bulunmasını istiyor, tavsiyelerini dinliyor ve bunları hoşgörü göstererek kabul ediyor:

"Evet, ben de böyle düşünüyorum," diyordu.

Haftada iki kez yerel "sosyete" onda toplanırdı: Fıçı fabrikatörünün karısı, valinin metresi olan ufak tefek, kır saçlı ve neşeli dilber madam Evelina Treşer, hazine dairesi yöneticisinin iyi yürekli, bas sesli, üst dudağında koyu bir çizgi bulunan yaşlı karısı Pelımova –bıyıklarını traş ediyordu–; soyluların yöneticisinin eşi ise uzun boylu, cılız, çilekeş rahibe yüzlü bir kadındı. Bunlarla birlikte, daha az önemli olmayan başka kadınlar da gelirdi. Valinin özel kalemi, kravatıyla çorapları aynı renk olan genç memur Kianskiy, mor yüzlü yaşlı rahip Slavorossov; yakışıklı ve toplu hapishane müfettişi Toporkov'un çıplak kafası büyük ve biçimsiz bir "barok" inci tanesini anımsatırdı. Semiz yüzünde gözleriyle sağlıklı bir bebeğinkini andıran iki güzel, pembe yanak arasında yer alan burnu pek görünmezdi. Sirk güreşçisine benzeyen, iri yarı, bal ve nişasta fabrikatörü Okunev ve diğer bazı ciddi toplum

adamları da gelirdi. Dini koro şefi Korvin ile kısa ve dar redingotlu, yuvarlak hatlı Dronov da bu toplulukta dolanır dururdu. Sarı not defteriyle ve kurşun kalemiyle oynayarak bir köşede oturur ve toplulukta bulunan insanları inceleyerek dikkatli gözleriyle adeta soyardı. Klim'le soğuk bir biçimde selamlaştı ve bir daha onunla yüz yüze gelmekten açıkça kaçındı.

Yoksullukla ve yoksulların zararlı ahlak dışılığıyla savaş konusunda çok güç sorunları tartışarak Vera Petrovna'da toplanıyorlardı. Samgin, bu insanlar ve annesi için pek de övünülemeyecek bir şaşkınlıkla, annesinin bu toplumda pratik konularda tartışılmaz bir otorite olduğuna kanaat getirdi. Yalnızca iyi yürekli Pelimova, bir yerlere telaşla giderken, komşular için çok fazla kaygılandığında, Vera Petrovna burnundan sakinleştirici bir tonda konuşuyordu:

"Aceleci olmayacağız Anna Antonovna. Yoksulluk, ancak bu kişiler akıllıca harcamayı öğrendiklerinde yok olabilir."

"Çok doğru," diye sevinçle haykırdı, Toporkov. "Bunu galiba Gerye söylemişti: Toprağı en iyi gübreleyen şey büyük sağanaklar değil, hafif yağmurlardır."

Bu adam, "o" ile biten tüm sözcükleri "I" sesiyle sonlandırıyordu ve yoksulların ada tavşanı yetiştirerek iyi yaşayacaklarından emindi.

"Fransa nüfusunun yarısı ada tavşanı yetiştiriyor ve işte bize para da veriyorlar."

Samgin, bu toplantıların komikliğine dikkat yöneltmek için kendisiyle fazla meşguldü ama yine de bazen insanların birbirlerine takılmak için saçma sapan konuştuklarını düşünmeden edemiyordu.

"Sağlıklı ruh sağlıklı bedende bulunur. Bu putperestçe bir iddiadır ve bu nedenle de yanlıştır," dedi yaşlı rahip Slovarossov. "Gerçek Hıristiyan'ın ruhu, İsa'ya olan sevgi ve ona karşı duyulan korkudan dolayı acı çeker."

Tüm bunlar, dul doktor Lübomudrov'un yaşadığı evin üst katı farklı türde insanların yuvası, anlaşıldığına göre de yerel Bolşeviklerin gizli yeri haline geldiğinde, Samgin'in gözünde trajikomik

bir özellik kazanıyordu. Salı ve cuma günleri, doktorun akşam saatlerindeki hasta kabullerine istatistikçi Smolin ve hastaya hiç benzemeyen türlü türlü insanlar muntazaman geliyordu.

Dunayev, giderek sıklaşan ve ağaçtan kesilmiş gibi duran kıvırcık sakalı arasından beliren unutulmaz tebessümüyle avluda iki kez görünmüştü. Dunayev, konçları dizlerine kadar gelen çizmesiyle, İsveç malı deri ceketi ve deri kasketi ile dolaşıyor, makine yağı bulaşmış tüm bu deri giysiler cansız bir biçimde parlıyordu.

Doktor dairesinin iki odasını kiraya vermişti: Birisini, sıska, sarımsı sakallı, çocuksu yüzlü ve bataklık kuşu yürüyüşlü "Ülkemiz" dergisi çalışanı Kornev'e, diğerini ise kırk yaşlarında, sivri burnunda yaylı gözlüğü olan, acele ile çırpıştırılmış gibi ince hatlı ve boyanmış seyrek, koyu sakallı Ferov'a. Bu adamın yüksek bir tenor sesle konuşması beklenirdi; ancak o, hafif bas bir sesle, ağır ağır ve biraz da duraksayarak konuşuyordu. Müzik okulunda bazı dersler veriyor, "Ülkemiz"de bilimdeki yenilikler üzerine yazılar yazıyor, "Psişik Hastalıkların Toplumsal Nedenleri" kitabı üzerinde çalışıyordu.

"Psişik hastalıkların hemen tüm türleri, insan iradesi üzerindeki zorlamalarla açıklanabilir," diye açıklıyordu Samgin'e. "Mevcut düzen, insanları çok gelişmiş ya da körelmiş bir irade sahibi yapıyor. Yalnızca sosyalizm, irade enerjisinin normal ve özgür oluşumunu yaratabilir."

Doktor Lübomudrov onu dinleyerek gülümsüyor, parmaklarıyla keline vuruyor ve sevecenlikle:

"Sakın palavra atma, Nikolay," diye uyarıyordu.

Doktor sustu, dikleşti; uzun yıllar insanların acılarını izlemekten yorgun düşmüş bir insanın tembel kuşkuculuğunu yitirmiş gibiydi. Klim'e kısık gözlerle bakarak teklifsizce söylendi:

"Evet, 'it iti ısırmaz' sözü, Varavka olayında geçerli görünmüyor. Şu Radeyev onun üzerinden atlayarak kent yöneticisi oldu. Aydınları kendisine sıçrama tahtası yaptı ve sıçradı. Dolandırıcı ruhlu moruk, bir sonraki günün kokusunu alıyor. Siz, rastlantı sonucu da olsa, Bolşevik değil misiniz?"

Klim doğrudan bir yanıt vermekten kaçınarak: "Neden rastlan-

tı sonucu olsun?" diye yanıtladı. Ancak anlaşılan yanıt da doktoru pek ilgilendirmiyordu; parmaklarıyla iyot yanığı kafasını kulağının arkasına kadar parmaklarıyla yoklayarak homurdanıyordu:

"Sağlam çocuklar. Buraya sakallı birisi gelmişti... bana karakter olarak Jelyabov'u anımsatıyordu."

Doktorun kafasından sözcükleri güçlükle çıkartışında, bakımsız ve hafifçe kamburlaşmış görünümünde Klim'in sinirine dokunan bir şey vardı. Yaşamın ezdiği bu yaşlı adamın bolşeviklere yakınlık duymasını dinlemek de anlamsızdı.

"Kuşkusuz, Plev'i ortadan kaldırmaları kötü bir şey değil," diye söylendi. "Ama yine de bu, bakterileri bir pire gibi teker teker imha etmeye benzer. Profesörlerin siyasete bulaştığı söyleniyor, ha? Merhum Seçenov, Virhov için, 'iyi bilim adamı, kötü bir siyasetçi' derken çok doğru bir şey söylemişti: Virhov bu sözü haklı çıkardı, çok berbat bir siyaset izledi."

Doktor, Yelizaveta Spivak'a kızı gibi davranıyor, ona 'sen' diye hitap ediyor, Spivak da doktorun işlerini çekip çeviriyordu. Samgin, Spivak'ın yerel komitede sekreterlik yaptığını, genelde de önemli bir rol oynadığını fark etmişti. Spivak'ın oğlunun dadısı olan Saşa'nın Dunayev'in yeğeni olduğunu, Dunayev'in ise Treşer'in fıçı fabrikasında makinist olarak çalıştığını da öğrenmişti. Treşer'in üzgün suratlı arkadaşı Varaksin ise kent halinde tartıcılık yapıyordu.

"Adam sınıfına girdiler," diye alaycı bir saptama yaptıysa da, Spivak bunu duymadı.

"İkisi de çok akıllı," dedi ve kentteki çalışmanın oldukça başarılı olduğunu, küçük bir matbaası bulunduğunu, ama kaynak kitapların yetersiz, paranın ise az olduğunu kısaca anlattı.

"Varavka'nın ölümünden sonra para daha da azalacak."

Klim şaşkınlıkla ve inanamayarak, "para mı veriyordu?" diye sordu.

"Evet. Çok fazla değil."

"Ne için verdiğini biliyor muydu?"

"Tabii ki biliyordu."

Klim: "Tuhaf, öyle değil mi?" diye sordu.

Spivak yanıt vermedi. Dış görünümü hemen hemen hiç değişmemiş, yalnızca çok zayıflamıştı; ancak yuvarlak yüzünde hiç çizgi yoktu ve mavi gözlerinin sakin bakışı da aynıydı. Samgin onun kendisine tepeden baktığını da fark etti. Bunu, büyük olasılıkla Spivak'a, Nikonova olayını ve kendisinin bununla olan bağlantısını bildirmeleriyle açıklıyordu. Nikonova'yı artık hüzünlü de olsa, soğuk bir biçimde, iyi özellikleri olan, kendisine uzun süre ve dürüstçe hizmet etmiş, ancak kendisine gösterilen güveni boşa çıkararak karanlık bir işe bulaşmış bir hizmetçi gibi düşünüyordu; ayrıca kendisinin de karanlık bir adam olmasından kuşku duymuş ve onu incitmişti. Spivak'la bu nahoş olay üzerine konuşmayı çok istiyor ancak karar veremiyor ve Spivak'ın oğlu da bunu engelliyordu.

Bu çocuk ona dik kafalı, ciddi ve açıktan açığa güvensiz davranıyordu. Kara kaşlı, vişne gözlü, inatçı perçemleri olan ince ve elastiki bir çocuktu. Samgin'e, hiç de hoş olmayan bir biçimde, küçük çocuklara kayıtsız olan Boris Varavka'yı anımsatıyordu. Gözlüklerinin altından bakarak sert bir sesle:

"İki parmağınızla ıslık çalabilir misiniz? Kafes yapabilir misiniz? Ayı ve kedi resmi yapabiliyor musunuz? Peki ne yapabilirsiniz?" diye soruyordu.

Samgin hiçbir şey yapamıyor, bu da Arkadiy'in hoşuna gitmiyordu. Parlak dudaklarını sıkarak birkaç saniye susuyor ve sitemkâr bir tavırla:

"Flerov, her şeyi yapabiliyor. Grişa Dunayev amca da. Doktor yalnızca ıslık çalamıyor, çünkü takma dişleri var. Flerov, Ural dağlarının ardında bile yaşamış. Haritada parmağınızla Ural dağlarını gösterebilir misiniz?" diyordu.

Daha sonra, Flerov'un Ural dağları ardındaki uçsuz bucaksız nehirde inanılmaz büyüklükte balıklar yakaladığı ortaya çıktı.

"İşte bu kadar büyüklükte!"

Olabildiğince açarak, Arkadiy ellerini başının üzerinde salladı.

Samgin, "Küp biçiminde balık yoktur," dedi; çocuk ona şaşkınlıkla baktı ve alınmış bir tavırla:

"Varken nasıl olmaz? Yuvarlak, küre biçiminde, küçük bir at kadar olanlar bile var. İnsanların hepsi aynı, ancak balıklar fark-

lıdır. Siz nasıl 'olmaz' diyorsunuz ki? Bende resimler, onlarda da doğada mevcut olan her şey var," dedi.

Samgin onunla güçlükle anlaşabiliyordu; ancak annesinin kendisine karşı olan tutumunu yumuşatmak istiyor ve oğluyla oynarsa bunu başarabileceğini sanıyordu. Çocuk, onu dünyada olan her şeyi anlatabilecek bir kişi gibi görüyordu.

Spivak, oğluna biraz gülünç bir itinayla davranıyor, sanki onu usandırmaktan korkuyordu. Arkadiy'in gevezeliklerini dinleyerek onun hayallerini hemen hiç kısıtlamıyor, yalnızca arada bir:

"Böyle bir şey olabilir mi?" diye soruyordu.

"Neden olmasın ki?"

"Bir düşün bakalım."

"Tamam, düşünürüm," diye kabul ediyordu, Arkadiy.

Onun doğrudan sorularına şaka ile karışık kaçamak yanıtlarla, sık sık da sorularla karşılık veriyor, böylelikle de bir çocuk için öğrenilmesi erken konulardan onu ustaca ve fark ettirmeden uzaklaştırıyordu. Aynı zamanda onu çok az ve temkinli bir biçimde okşuyor, bu konuda pek cömert davranmıyordu.

Samgin: 'Bu tedbirli bir davranış, zira yaşam kolay değil,' diye düşündü ve annesinin çocukluğunda kendisini sırf adet olduğu üzere, mekanik bir biçimde okşadığını ve böylelikle de içindeki çocukça şefkati azalttığını düşündü.

Artık ağustos ayıydı ve bulanık gökyüzünde güneş, metalik ve yakıcı ışıklarını göndermeyi sürdürüyordu. Bu ışık kentte öylesine bir sessizliğe yol açıyordu ki, bahçelerin ardındaki ovada amirane bir sesin kumandası işitilebiliyordu.

"Hazır ol!"

Ağaçların tozlu yapraklarının özellikle bu haykırışlardan dolayı hareketsiz olduğu akla geliyordu. Geceler de sıcak ve hüzünlü bir sessizlik içindeydi. Samgin, geceleri dolaşmaya çıkıyor, bunun için geç saatleri ve kimseye rastlamamak için tüccarların yaşadığı en sakin sokakları seçiyordu. Geç saatlerde dar kaldırımlarda, sıradan insanların yaşadığı sağlam evlerin pencereleri altında yapılan bu yalnız gezintilerde, insana acı veren ve sersemleştiren bir şey vardı. Bunlar, tarihçi Kozlov'un sakin ve hoş bir tavırla sözü-

nü ettiği sağduyulu insanlardı. Lübomudrov:

"Küçük burjuvaların da, alışılagelmiş bu yaşamı daha fazla sürdürme konusundaki inancını artık yitirmekte olduğu fark ediliyor. Herkes öylesine, makine gibi yaşıyor. Herkes alışılagelen düzenin aklanması ve açıklanması gerektiğini hissediyor Ancak bu aklanma nereden gelecek? Aklanma diye bir şey yok," dediğinde ona hak veriyordu.

Samgin onu dinlerken şöyle düşünüyordu: Tüm diğer ülkelerde devletin en sağlam desteği olan bu insanların hoşnutsuzluğuna yol açan yönetim gerçekten suçlu idi. Ancak o siyasetten herkesin kabul ettiği sıradan terminoloji ile söz etmeyi sevmiyor, bu terimlerin düşüncelerini özgünlükten yoksun bıraktığını ve bozduğunu düşünüyor, doktor gülümseyerek:

"Belki de Varavka benzeri kişiler, Babil kulelerini ve Mısır piramitlerini inşa etmekte geç kaldılar. Köle sayısı yetersiz, işçiler ise düşüncesizce şeyler istemiyor," dediğinde çok hoşuna gidiyordu.

Sonuçta Samgin, giderek, kendisi için çoktandır organik açıdan düşman olan şu sonuca vardı: Yaşam öylesine bozulmuştu ki, bu yaşamın içinde onun tüm temellerini değiştirmek, tüm güçlü vidalarını yıkmak isteyen kişiler, en yalın ve kolay anlaşılır kişilerdi. Bu düşüncenin ilk kez Petersburg'da, Nikonova'nın mektubundan sonra ortaya çıktığını anımsıyordu ve şundan emindi: Bu düşünce, onun bir şeyden korktuğundan dolayı ortaya çıkmamıştı. Özellikle kendisinden mi, yoksa Nikonova'dan mı korktuğunu düşünmek bile istemiyordu. Ama birkaç kez, kafasında, eğer bu kadını yakalarlarsa, korkudan ya da kötülükten dolayı kendisi hakkındaki anlamsız kuşkuları gerçek gibi göstererek iftira atacağı düşüncesi belirmişti.

Yaptığı gezintilerden birisinde İnokov'la karşılaştı; İnokov bir evin avlusundan çıktı ve bahçe kapısını hızla kapatarak içeriye doğru:

"Elveda, sersem herif!" diye bağırdı ve Samgin'e çarptı.

"Bağışlayın... Aa, siz misiniz!"

"Kiminle böylesine değişik biçimde vedalaştınız?"

"Puare ile. Sizde arama yapan polisi anımsıyor musunuz? Onu polis komiseri yaptılar ama o istifa etti. Devrimden korkuyormuş, Fransa'ya gidecekmiş. Böylesine garip bir adam..."

"Siz devrimden çok yüksek sesle söz ediyorsunuz," diye uyardı Samgin, ama bunun İnokov'a pek etkisi olmadı.

Sesini alçaltmadan: "Ee, tüm köpekler bu konuda havlıyor, tavuklar gıdaklıyor hatta domuzlar bile bağırmaya başladı. Çok sıkıcı, azizim. Yapacak bir şey yok. Kâğıt oynamaktan usandım, haydi devrim yapalım mı diyorlar? Ben bu halkı anlıyorum. Devrime, inançsızların kiliseye gitmeleri ya da dini törene katılmaları gibi gidiyorlar. Bir öyküm yayımlandı, okudun mu?"

"Hayır," dedi Samgin. Öyküyü okumuş ve tutmamıştı, bu nedenle de onun hakkında konuşmak istemiyordu. İnokov'un en son benzeyeceği kişi bir yazar olabilirdi; geniş ve sanki yabancı birisininmiş gibi duran paltosu, beyaz kasketi, kaba yüzünü tanınmaz hale getiren sakalı ile sonradan zenginleşmiş bir mujiğe benziyordu. Yüksek sesle ve coşkulu konuşuyordu; herhalde ayık değildi.

"Evet, yayımlandı. Öykümü övüyorlar. Ama bence saçma bir şey! Üstelik sansür ya da redaktör yazıyı öylesine değiştirmiş ki, ana fikir kaybolmuş ve geriye sıkıcı bir şey kalmış. Ama öykü aslında sıkıntıya karşı yazılmıştı. Neyse, hoşça kalın, ben bu taraftan gidiyorum!" dedi ve Samgin'in ellerini ateş gibi yanan eliyle tuttu. "Sürekli koşuşturuyorum, kendime yer arıyorum. Polonya'da, Almanya'da, Balkanlar'da, Türkiye'de ve Kafkasya'da bulundum. İlginç değildi. Belki de en ilginci Kafkasya idi."

Samgin: 'Vahşi ve akılsız bir adam,' diye düşündü. İnokov'un omuzlarını kaldırarak, sırtını hafifçe kamburlaştırarak görünmeyen bir ağırlık taşırcasına, telaşla dar sokaktan gidişine baktı. Karşısında yalnızca donuk biçimde yanan fener hareket ediyordu. İnokov'un öyküsünü anımsadı: Kaba saba yazılmış öykü, uyuşmazlıklarla, çatışmalarla doluydu ve içinde değişmeyen, şiddetli ve öfkelendirici bir hava vardı. Öykünün adı "Alışıla gelinmiş" idi ve küçük burjuvaların günlerini dolduran küçük, ceza görmeyen bir dizi suçtan söz ediliyordu. Bu noktada, Samgin'in belleğinde, sessiz

geceyi, görkemli bulutları, ovada böğürenleri ve sokağın sonunu aydınlatan bir şimşek çaktı; İnokov'la birlikte giderken, aniden bulutların içinden çıkarcasına, altın rengi, ince bacaklı bir at, atın üzerinde de beyaz bir süvari belirmişti; tam o anda kapıdaki sakallı mujik boş fıçıyı yuvarlamış, altın sarısı at başını kaldırmış, şaha kalkmış, ön ayaklarıyla kaldırım taşlarına vurarak kıvılcım çıkartmıştı. İnokov durmuş ve anlamsızca söylenmişti:

"İçtenlik..."

Daha sonra iç geçirmişti:

"Ah, güzellik..."

Samgin, tüm bunları anımsayarak, 'Devrim, herhalde İnokov gibilerini yok edecek,' diye düşündü.

Yelizaveta Spivak ile konuşmayı denedi, ama o, kendisini beş dakika kadar dinledikten sonra sıkılmış bir tavırla:

"Galiba, siz kendinizle entelektüel bir didişme içindesiniz. Artık bunun zamanı değil," dedi.

Artık Spivak'a bitmez tükenmez işlerinde dikkatli bir yardımda bulunmaktan kaçınmıyor ve bu yardımı onun gizli örgüt çalışmalarını tanıma ve her zaman sakin olan bu kadının devrimci motivasyonunu kavrama eğilimiyle açıklıyordu. Kadın ise bu hizmetleri, Klim için yaratacağı bazı riskleri görmeden ve onunla yakınlaşma arzusunu açığa vurmadan, zorunlu gibi görüyordu.

Samgin sonbaharı, evdeki yaşamı gözlemleyerek, aranma ve tutuklanmayı her an bekleyerek, annesiyle çok sıkıcı iş konuşmaları yaparak orada geçirdi. Nihayet aralık ayında annesi yurtdışına gitti. Ona, övgü dolu konuşmalarla bir veda yemeği, daha sonra da çiçekler ve gözyaşları arasında bir uğurlama düzenlediler. Annesi, sanki yurtdışında yaşamanın kendisini her zamankinden daha önemli bir konuma getireceğini düşünerek gülünç derecede kibirli bir tavır takınıyordu. Samgin onu izlerken, insanların bu yaşlı kadının ne denli gülünç olduğunu anlamalarından korkuyor, ona karşı içinde iyi duygular arıyor, ancak can sıkıntısı dışında bir şey bulamıyordu. Özellikle, her ne kadar ona kederli gözlerle bakıyor, hasta veya yarım akıllı birisine davranır gibi davranıyorsa

da, Spivak'ın annesini kuşkusuz gülünç ve acınası bulduğu düşüncesi canını sıkıyordu.

Yalnızca Varşova garında, yeni lokomotif buhar salarak kırmızı tekerleklerini döndürdüğünde, vagon sarsılarak hareket ettiğinde ve annesinin boyalı yüzü çirkin bir biçimde görünüp yok olduğunda, artık şapkasını giymiş olan Samgin, onu çabucak başından çıkardı ve içinden yavaşça ve sorarcasına şu sözler döküldü:

"Bir daha hiç görmeyecek miyim?"

Rüzgâr esiyor, soğuk bir duman garı kaplıyor, duvardaki afişleri hışırdatıyor, yollardaki elektrik fenerlerinin vızıldayan opal tüplerini sallıyordu. Sevmediği kentin üzerinde bulanık sarı bir kızıllık titreşiyor, nemli havada sevimsiz bir gürültü yayılıyor, manevra yapan lokomotiflerin telaşlı düdükleri bu gürültüyü bölüyordu. Kaygan merdivenlerden inerken Samgin'in ayağı kaydı ve birisinin omzuna tutundu; sert bir hareketle onun elini silkeleyen kişi aniden dönerek yavaş bir sesle ve şaşkınlıkla:

"A, Samgin! Ben de düşünmüştüm ki... Birisini yolcu mu ettiniz ya da karşılamaya gelip karşılayamadınız mı?"

Şapkanın kenarlığının altından Turoboyev'in alaycı gözleri Samgin'e bakıyordu; bir şeye sevindiği belliydi.

'Acaba benimle karşılaştığı için mi?' diye düşündü Samgin. Arabacıların olduğu yere geldiler.

Turoboyev, "Siz nereye gidiyorsunuz?" diye sordu; ince bir palto giymişti ve soğuktan büzülmüştü.

Birlikte yola çıktılar. Turoboyev keskin gülümsemesiyle gülerek nasıl yaşadığını soruyor, Klim ise temkinli yanıtlar veriyordu.

Turoboyev, "hava soğuk," dedi titreyerek. "Votka içelim mi? Ya da çay?"

Klim öneriyi kabul etti. Gazete çalışanı rolündeki Turoboyev'i görmek ilginçti.

Turoboyev, restoranda otururken, "bunu beklemiyor muydunuz?" diye sordu. "Bu çok ilgi çekici bir meslek."

Samgin çayını içiyor, fark ettirmeden, kararmış, siyah kısa sakallı, küçük bıyıklı tanıdık yüze bakıyordu. Bu yüzde çilekeş ve Musevileri anımsatan bir şey vardı; ancak gözleri değişmemişti ve

onlarda, daha önce de olduğu gibi, hoş olmayan sert bir ışık göze çarpıyordu.

Çok beylik olan "insanlıktan çıkmış" sözünü anımsadı; bunu yinelemek, ilk kez hoş ve tam yerinde olurdu. Turoboyev, kadehi ağzına çabuk bir hareketle götürerek votka içiyor, öksürerek hırıldıyor ve fabrika işçisi gibi tükürüyordu.

Ucuz, çelik saatini çıkartarak ve tek gözüyle kadrana bakarak: "Yaşam ilgi çekici olmaya başladı. Örneğin, çok ilginç bir şeyle tanışmak istemez misiniz? Kuşkusuz duymuşsunuzdur: Burada bir papaz işçileri örgütlüyor. Tamamen yasal olarak ve yönetimin onayıyla," dedi.

"Evet, biliyorum," dedi Samgin. "Ama bu ne anlama geliyor?"

Turoboyev omuz silkti, suratı sertleşti ve gözleri neredeyse göz çukurlarının içinde kayboldu.

"Anlamıyorum. Almanların bir Protestan papazı vardı, galiba Şteker'di. Ama bu farklı. Ama belki de benziyordur; kötü bilgilendirilmiş olabilirim. Bazıları... çok bilenler şöyle diyor: Bu, Zubatov'un deneyinin çok daha kapsamlı bir yinelenişi. Bu da sanki doğru değil gibi. Ama her hâlükârda çok ilginç bir şey! Ben şimdi papazın konuşmasına gideceğim, siz de gelmek ister misiniz?"

Klim, Diomidov'a benzeyen bir konuşmacı ve onu can sıkıntısından ve gidecek bir yeri olmadığı için dinleyen yaşamın ezdiği yüzlerce insanı görmeyi umut ederek öneriyi kabul etti.

Uzun bir süre, rüzgârın giderek güçlü estiği ve ağza dolarak konuşmayı engellediği karanlık sokaklarda yol aldılar. Fabrikaların kara bacaları göğe yükseliyordu ve gökyüzü, donup kalmış, kirli sarı bir duman bulutu görünümündeydi; bu duman ise sarı ışıklarla dolu meyhanelerin kapı ve pencerelerinin ardından ortaya çıkıyordu. Soğuk karanlıkta insana benzer figürler hareket ediyor, sarhoşlar nara atıyor, bir kadın cırlak sesiyle şarkı söylüyor, daha ilerideki sokaklar ise daha da karanlık görünüyordu.

Turoboyev, yüksek bir çitin hizasına geldiklerinde, "dur! bekle," dedi ve at daha durmadan aşağı sıçradı.

Köşe lambasının kırmızı ışığı, tek bir rezeye asılı duran kapıların kanadını, gocuklu, alnında bakır plaka olan bir adamı ve da-

ha kısa boylu, yine gocuklu, ot demetini andıran başka bir kişiyi aydınlatıyordu.

"Kimsiniz?" diye sordu birisi, diğeri ise kadın sesiyle yanıtladı:

"Gazeteciler."

Daha sonra da tükürdü.

Samgin bir tahtaya çarparak ve başını eğerek Turoboyev'in peşinden yürüdü; bazı kişiler onu dürtüyor, birbirlerini yavaş sesle uyarıyordu:

"Sessiz olun!"

Yüksek perdeden, biraz histerik bir ses havayı böldü: "Hayır, kardeşlerim." Samgin, Turoboyev'in sırtına dokundu ve ayaklarının ucuna yükselerek omzunun üzerinden ileriye, yüksek perdeden sesin geldiği yöne baktı.

"Hayır, bunu söylemeyeceğiz! Yoksulluk... diyeceğiz."

Gür bir ses öfkeyle ve megafon gibi, Samgin'in omzu üzerinden haykırdı:

"Biz, azizim, dilenci değil, soyulmuş kişileriz, hepsi bu!"

"Yoksuluk haset doğurur, biz haset diyoruz ama düşmanlık doğurur; düşmanlık ise bir yasa değildir, düşmanlık bir gerçek değildir..."

Samgin'in omzunun arkasından yavaşça, "işitiyor musun?" diye sordular.

"İşitiyorum."

"Ee, sana söylemiştim..."

Alçak perdeden bir konuşma, bir fısıltı, tutulan bir öksürük, konuşmacının hızlı konuşmasını boğarak, kâh daha iyi işitilir, kâh daha yavaş ve dalgalı bir tarzda yayılıyordu. Deri kokusu, yağ ve katranla yüklü mavi tütün dumanı arasında, Samgin, uzatılmış boyunlar, enseler, karışık saçlı başlar görüyordu: Bu başlar sıçrıyor ve sudaki kabarcıklar gibi yok oluyordu. Önlerindeki insanlar, hemen hepsi sanki sobada ısınıyormuş gibi, öne eğilmiş durumda, sıkışık düzende oturuyordu. İleride döşeme vardı ve anlaşılan biraz yükseltilmişti; birleştirilmiş iki masanın ardında, yüzleri Klim'e dönük olarak ciddi, iyi giyimli insanlar oturuyor, masaların önünde ise ufak tefek, siyah saçlı, esmer yüzlü bir papaz,

kâh sağ kâh sol kolunu sallayarak, kahverengi cübbesinin yakalarını çekiştirerek, saçlarını avuçlarıyla geri atarak ve insanlara, sanki üstlerine sıçrayacakmış gibi selam vererek koşuşturuyordu. İnsanlar ona:

"Daha yüksek sesle, azizim!" diye bağırıyordu.

"Daha sessiz!"

"Azizim, kaç kişi gitmeli?"

"Yeni yıla, ha?"

"Yavaş olun!"

Papaz, cübbesinin kollarını sallayarak, "O bir insan! O adil birisi," diye haykırdı. "O, sizin acılarınızın gerçeğini anlayacak ve daha sonra yaşayacak insanlara sizin kanınızla... söyleyecek... onlara kendi sözünü söyleyecek... gücün sözünü, buna inanın!"

Turoboyev, doğruca ileri sokuldu. Samgin arkasından giderken, işçilerin birbirlerini dürterek yabancılara büyük bir istekle yol verdiklerini fark etti.

Turoboyev oturanların arkasında durarak, neşeyle, "daha ileri gitmeyelim," dedi.

Evet, işçiler üç kişi iki sandalyeye, dizleri birbirine değerek oturuyor ve öylesine kaynaşmış bir bütün oluşturuyorlardı ki, Klim, buğulanmış gözlüklerinin arkasından bazılarının omzunda iki baş görüyordu. Gözlerini ayırmadan ve kırpmadan cübbenin içindeki buhranlı bedene bakıyordu; cübbe sallanarak ve yayılarak papazın bedenini belirli, sabit bir biçimden kasten yoksun bırakıyor gibiydi. Küçük kafasının üzerinde saçları uçuşuyor, esmer yüzünde de bu saçlar kâh uzuyor kâh kısalıyor gibi görünüyordu. Göğsünü eğerek yumruğunu üzerine bastırıyor, dikleşiyor ve gözlerini tepesindeki mavimsi kır renkteki dumanda dolaştırarak susuyor, sanki azalan seslere, ağır iç geçirmelere ve öksürüklere kulak veriyordu. Samgin, burada görmeyi umut ettiği şeyin olmadığını artık hissediyordu: Bu papaz, Diomidov'a, aynı biçimde, işçiler de, aksesuarcı eskisinin vaazlarını dinleyen yenik, karşı konmaz bir sıkıntının ezdiği dinleyicilere hiç benzemiyordu.

"Çalışmanın canından bezdirdiği kadınlar, hasta çocuklar," diye çok dokunaklı biçimde sayıyordu, papaz. "Konutların pislik

ve darlığı. Sarhoşluk ve sefillikte duyulan haz."

Klim'in kulağının dibinde boru gibi bir ses yüksek perdeden: "Boşver, bunları biliyoruz," dedi. Birkaç ses onu yavaşça ikna etmeye çalıştı:

"Bırak, ateşçi ustası..."

"Sen ne diyorsun? Sarhoş musun?"

"Kes sesini!"

"Ama neden yaramı deşip duruyor?"

Samgin ihtiyatla çevresine bakındı. Arkasında, koca kafalı, sakalsız ve bıyıksız, geniş omuzlu, uzun boylu bir adam duruyordu. Yüzü yağlı gibi parlıyordu ve su inmesine yakalanmış gibi şişti; küçük gözleri bu yüzün ortalarında, geniş burun deliklerine yakın bir yerde parlıyordu. Ağzı büyüktü, ancak dudakları bıçakla kesilmiş gibi neredeyse yoktu. Beyaz, sık dişlerini göstererek Samgin'in tepesinde yüksek sesle bağırıp duruyordu:

"İşten söz etmeyi bırak. Yaşam, bilinen bir şey. Bu yakınmaların ne anlamı var."

Bu adamın yüzü Samgin'e öyle korkunç görünmüştü ki, bir süre gözlerini ondan ayıramadı. Adam, çevresinde omuz omuza hatta yanak yanağa duran işçilerden bir baş daha uzundu. Birbirine benzeyen sert, somurtkan yüzlerin, kahverengi papaz figürüne aynı gergin bakışlarla sabitlenen farklı hizalardaki gözlerin oluşturduğu bir kitleydi bu. Arada kadın yüzleri de yer alıyordu: Bazıları inanmayan, sert, diğerleri ise kilisedeki gibi şaşkın yüzlerdi. Turoboyev'le yan yana duran birisinin karga burunlu, cadı gibi bir yüzü vardı ve oldukça sert sözcükleri çiğniyormuşçasına, sürekli dudaklarını oynatıyordu. Dudaklarını kapadığında yüzünde öfkeli ve umutsuz bir kararlılık beliriyordu. Bu da çok korkunç bir şeydi ve Samgin, papazın yerinde olsa, bu yüzleri görmemek için kendisinin de yerinde duramayacağını düşündü. Gözlerini kapadı. O zaman gözünün önünde, Omon'un göz kamaştıracak kadar parlak sobası ve şaşırtıcı bir kolaylıkla sahnede koşarak köpek yavrusu ile horozun kavgasını betimleyen farklı görünümlü zenci geldi. Papaz, sanki görünmeyen eller kendisini hamur gibi yoğuruyormuş gibi eğilip bükülerek sürekli bağırıyordu. İşte nihayet

insanlar masalardan kalktı, çevresini sararak onu çekiştirdiler ve bir köşeye sürükleyerek ortadan kayboldular. Bu durum, Samgin'e, Nijegorod fuarındaki Çar'ı ve onu çevreleyen bakanları anımsattı. Soğuk keskin bir koku burun deliklerini gıdıklıyor ve soluk almayı güçleştiriyordu; Samgin aksırıyor, gözleri yaşarıyordu ve çevresinde bir gürültü vardı; oturanlar kalkmış, ancak dağılmadan, homurdanarak konuşan gruplar oluşturmuşlardı. Turoboyev birisine:

"Sen telefon et..." diye rica etti.

"Mutlaka ederim."

"Gidelim," dedi Turoboyev.

Uzun sürede ve güçlükle kalabalığın arasından geçebiliyorlardı. Kalabalık hareketsizleşmişti. Kabak kafalı adam bağırıyordu:

"... Körlerin çukura gittiği gibi. Bilmek gerek!"

Sokakta yeniden rüzgâra yakalandılar; şimdi yumuşak, tüy gibi ve nemli bir kar da yağıyordu. Turoboyev büzülerek ellerini cebine soktu:

"Evet, ne diyorsun?" diye sordu.

Samgin: "Anlamıyorum," dedi ve Turoboyev'in ona bir şey sormasını istemediği için kendisi sordu: "İşçiyle mi konuştunuz?"

"Evet. Çok hoş bir insan. Çeremisov. Bir kez daha bu toplantıda bulunmak isterseniz ona sorun."

"Yarın gidiyorum. Devrimci sosyalist mi, Esdek mi, Eser mi?"

"Ne o, ne diğeri. Papaz sosyalistleri sevmez. Aslına bakılırsa, sosyalistler sanki bu oyundan uzak duruyorlar."

"Oyundan mı?"

"Gördünüz işte, çevresindeki herkes olgun yaşta ve herhalde daha kalifiye." Soruya yanıt vermeden, Turoboyev hevesle ve kendi kendine, düşüncelere dalmış gibi konuşuyordu.

Samgin önünde kabak bir kafa, küçük gözlü, sisin arasından çıkan bir ay gibi parlak, yuvarlak bir yüz gördü. Diğer yüz dizeleri arasında kor gibi duruyordu ve bu yüzler yeniden korkunç bir bütün oluşturdu.

"Herhalde üşüttüm," dedi Samgin.

Turoboyev, ona sıcak bir banyo almasını ve kırmızı şarap iç-

mesini tavsiye etti.

Samgin: 'O kadar kibar ki, sanki benden bir şey isteyecekmiş gibi,' diye düşündü. Başı uğulduyor, ateşi yükseliyordu. Gürültü arasında:

"Kardeşinize söyleyin," dendiğini işitti.

"Kime?" diye sordu Klim.

"Kardeşinize, Dmitri'ye. Burada olduğunu bilmiyor muydunuz?"

"Bilmiyordum. Daha yeni geldim. Nerede o?"

Turoboyev otelin adını verdi ve sabah Dmitri'yi göreceğini söyledi.

Evde Samgin semaver ve şarap söyledi, sıcak bir banyo aldı, ancak bunların fazla bir yararı olmadı ama rahatsızlığını biraz hafifletti. Paltosunu omuzlarına alarak çay içmek üzere oturdu. Başı ağrıyordu, nezle başlamıştı ve gözlerindeki acı veren kuruluk onları kapatmaya zorluyordu. O zaman da karanlıktan çıplak bir yüz, yağlı bir baş çıkıyor ve kulaklarında ağır bir ses uğulduyordu:

"Yaşam, bilinen bir şeydir!"

Bu başın altında onlarca, yüzlerce insan bedeni oluşuyor ve binlerce bedenin oluşturduğu tek başlı bir yaratık ortaya çıkıyordu.

Klim, gülümseyerek, "Önder," diye düşündü ve hırsla şarap eklenmiş sıcak çayı içti. Kahverengi papaz sıçradı. Bedeni parçalara ayrıldı ve bunlar üç parmaklı vaiz Diomidov'un, hamalın, köy sobacısının ve yazgıya boyun eğmeyen diğer kişilerin tanıdık biçimini aldı. Klim'in belleğinden çömez, elinde kalın kitabıyla, Neşçstlivtsev'i oynayan bir aktör gibi geçti.

"Sansür edilmiştir!"

Klim, cızırdamaya başlayan semavere bakarak: "Herhalde kırk derece kadar ateşim var," diye düşündü; kızgın bakır onun yüzüyle birlikte bazı çizgileri ve lekeleri de yansıtıyor, bunlar yeniden insana dönüşüyor, her birisi kendisine benzer onlarca ve yüzlerce kişi olarak çoğalıyor, aynı kişilerin yoğun bir kitlesi oluşuyordu. Kafalar, kızgın bir tavadaki kahve tanecikleri gibi sıçrı-

yor, farklı renklere sahip gözler binlerce ışık olarak parlıyor, yavaş ve rahatsız edici bir gürültü oluşuyordu...

"Neden yalnız olduğumu şeytan bilir," diye yüksek sesle söylendi, Klim. Sözcükler uzaktan geliyor, sanki bunları yabancı ve kısık bir ses söylüyordu. Samgin kalktı, sallanarak yatağa geldi, üzerine yıkıldı, zilin sapını tuttu ve onu avucunda iyice sıktı; bu arada küçük papazın cübbesinin kollarını sallayarak, çitin üzerine konmak isteyen ama bunu başaramayan bir horoz gibi sıçrayışını gözlerinin önüne getiriyordu. Çit yüksekti, son derece uzundu ve karanlığa, dumana doğru uzanıyor, ancak bir yerde kesiliyor, bir köşe oluşturuyor, köşede Turoboyev duruyor ve elini uzatarak bağırıyordu:

"O yakalayacaktır!"

İki iri yarı insan yatağa yaklaştı ve Samgin'i bir yandan diğerine çevirmeye başladılar. Bir süre sonra içlerinden Ohotnıylı tuzlu mantar tüccarına benzeyeni Dmitri, diğeri ise Jules Vernes'in kitaplarında rastlanan bir doktor görünümü aldı. Bu doktorlar sürekli yanılgıya düşerlerdi ve onlara güvenilmezdi. Samgin gözlerini kapadı, ikisi de yok oldu.

Samgin kendisine geldiğinde, pencerenin ardındaki süt rengi sisin içindeki altın sarısı güneş eriyor, masadaki semaver buhar kitlesini yükseklere kıvrımlar halinde salarak cızırdıyor, semaverin önünde elinde gazeteyle kardeşi oturuyordu. Kafası asker gibi düz tıraş edilmişti ve al yanaklarında tüccar tarzı sakalı büyümüştü, üzerinde kravatsız, kolalanmış bir gömlek, mavi askılar ve alaca renkli bir pantolon vardı.

Klim: 'Ne... kadar taşralı,' diye düşündü, ama bu sözler, öksürerek "mutlu" sözcüğünü eklediğinde de izlenimi tüketememişti.

Dmitri, gazeteyi yere attı, yatağa yaklaştı.

"Merhaba! Ne haber birader, ha? Senin en sağlıklı sayıklaman bile korkunçtu. Papazlar, vobla balığı, Gleb Uspenskiy. Üç-dört gün yatman gerekecek."

Masaya doğru gitti, bardağa ilaç damlattı, Klim'e içmesi için verdi, daha sonra kendisine çay koydu ve bardağı elinde tutarak yatağın yanındaki sandalyeye beceriksizce oturdu.

"İki haftadır buradayım. Kuzey bölgesinin etnografyası üzerine çalışmamı getirdim."

"Gözetimi kaldırdılar mı?"

"Çoktan."

"Yurtdışına gidecek misin?"

Dmitri, nedense bardağı yere koyarak, "param yok," dedi. Gözleri Vıborg'daki gibi suçlu bir ifade taşıyordu. "Burada... şöyle bir durum oldu: Bir ailenin yanına yerleştim, çok iyi insanlar! Evleri ipotekliydi, ellerinden almak istediler ve ben de paramı onlara verdim. Daha sonra ev sahibinin kızı dul kaldı ve... Sen de galiba evlisin? Nasıl mı yaşıyorum? Evet, pek fena değil. Etnografya çok ilginç bir şey. Verimli bir bahçe gibi, birazcık kazıyorum. Bu arada, toplumsal örgütler de..." Serçe parmağıyla burnunu kaşıyarak yavaşça sordu. "Sen Bolşevik misin? Değil misin? Bu hoş bir şey, gerçekten!" Dizlerinin üzerindeki avuçlarını sıkarak ve kardeşine doğru eğilerek daha canlı biçimde konuşmaya başladı: "Bu halkı sevmiyorum; havai, isyankâr ve Blank yanlısı. Bu Lenin'de Neçayev'i anımsatan bir şey var, vallahi! Örneğin üçüncü kongrenin toplanması için ısrar ediyor, neden? Ne oldu ki? Burada, anlaşılan kişisel bir kendini beğenmişlik var. Hoş bir insan değil."

Yüzünü buruşturarak, biraz daha yaklaştı ve sesini alçalttı.

"Köylü ayaklanması, bende acıklı bir izlenim yarattı. Bu, sosyalist devrimcilerin Bolşevizmi. On binlerce mujiği, dize getirtmek için ayaklandırdılar. Bizim demagoglarımız ise, korkarım işçileri dize getirtecekler. Biz ise burada hapishane kaçkını bir papazın yaptıklarından söz ediyoruz. Bu kötü bir şey, kardeşim..."

Klim: "Turoboyev hakkında ne düşünüyorsun?" diye sordu.

"Onun hakkında düşünülecek ne var ki? diye yanıtladı Dmitri ve iç geçirerek ekledi: "Yitireceği hiçbir şey yok. Çay içmez misin?"

"Lütfen."

Çay koyarken Dmitri konuşmasını sürdürdü:

"Sanat Tiyatrosu'nda 'Ayak Takımı Arasında' oyununu izledim. Turoboyev de oradaydı ama daha da aptal görünüyordu. Oyun ise hoşuma gitmedi, onda hiçbir şey yok, yalnızca sözcük-

ler var. İnsancıllık konusu üzerine bir öykü. Ve bu insancıllık, anarşizme yönelik zamanımıza uygun değil! Genel olarak kötü bir bileşim."

Samgin için kardeşini dinlemek ilginç ve hoştu, ancak başı uğulduyor, öksürük zorluyor ve yeniden ateşi çıkıyordu. Gözlerini kapayarak haberi verdi:

"Annem yurtdışına gitti."

"Uzun süre için mi?"

"Kalmak üzere."

Dmitri düşünceli bir tavırla çenesini kaşıdı, daha sonra:

"Aa, evet. Demek öyle... Seni yoruyor muyum? Saat bir oluyor, akademiye gitmem gerek. Geceleyin geleceğim, tamam mı?" dedi.

"Bu da sorulur mu? Bana gazeteleri ver."

Dmitri gitti. Odada sorgulayan ve beklentili bir sessizlik oldu.

Samgin, bu sessizlik içinde, ilk kez kardeşine karşı iyi duygular besleyerek, "Hem yapıyor hem de bozuluyor," diye yanıtladı. 'Ama Rus aydını düşünceler içinde nasıl da kaybolmuş,' diye düşünerek gülümsedi. Kardeşi hakkında düşünmenin gereği yoktu, her şey çok açıktı! Gazetelerde Port Arthür'deki savaşa, ulaşımın bozukluğuna ilişkin öfkeli yazılar yazılıyor, birisi köşe yazısında Balmont'un şiirine hayranlık duyarak "İnsancıklar" şiirinden alıntı yapıyordu:

"Küçük mülk sahibi, yasa koyucu, ikiyüzlü aile reisi,
Sen, milyonlarca kişi, ne zaman ansızın yok olacaksın!"

Samgin gazeteyi fırlattı; gözleri ağrıyor, güçlükle okuyor, öksürüğü güçlükle önlüyordu. Dmitri, gece geç geldi ve aynı otele geçtiğini bildirerek, ateşini sordu, yatıştırıcı bir şeyler homurdandı ve:

"Şu Gapon nedeniyle küçük bir toplantı var, Allah kahretsin," diyerek gitti.

Ertesi gün akşama doğru Samgin kendisini oldukça iyi hissetti; kardeşi geldiğinde oturmuş çay içiyordu.

"Port Arthür'ü teslim ettiler," dedi, dişlerinin arasından. "Yarın bu haber yayımlanacak."

Pencereye gitti, parmağıyla cama bir şeyler yazdı ve yazılanla-

rı haykırarak avucuyla sildi:

"Turoboyev, Çar'ın bu felakete tamamen kayıtsız kaldığını söylüyor."

Klim, öfkeyle: "Nereden biliyor ki?" diye sordu. "Tabii ki yalan söylüyor."

Dmitri masaya yaklaştı, ekmeğin kabuğunu kırdı, ağzına attı ve söylendi:

"Hayır, biliyor. Bana amiral Çuhnin'in gizli raporunu gösterdi. Amiral, Sivastopol'un siyasi propaganda merkezi haline geldiğini ve yedeklerin oraya, halkın evlerine yerleştirilme niyetinin talihsiz, belki de kötü düşünülmüş bir şey olduğunu bildiriyor. Çar'a raporu gösterdiklerinde, yalnızca, 'buna inanmak çok güç,' demiş."

Klim bir süre kardeşinin soğuktan kızarmış yüzüne bakarak sustu. Dmitri, bugün kendisine daha tıknaz ve sıradan görünüyordu. Uyuşukça konuşuyor, sanki düşündüğünü söylemiyordu. Gözleri dalgın dalgın bakıyor, ellerini nereye koyacağını bilemiyor, cebine sokuyor, başının arkasında birleştiriyor, böğrünü ovuşturuyor ve anlamayan bir tavırla ellerini açarak konuşuyordu:

"Bu Çar tuhaf bir adam, öyle değil mi? Ülkenin geleceğine ilişkin kayıtsızlığında ve iradesizliğinde öyle çok..."

"Doğru söylemiyorlar," dedi Klim. "Doğru söylemiyorlar," diye inatla yineledi. "Şu sıralarda Çernigov kentinin beylerinin nasıl ağzını kapattığını anımsasana."

Dmitri: "Bunu, doğrusunu söylemek gerekirse, kişisel bir sorun için yaptı," diye belirtti.

Samgin ani bir coşkuyla, "Ama, istersen, onun kayıtsız kalmak için ne gibi bir dayanağı olduğunu söyleyebilirim," diye sürdürdü ve bu coşku onu biraz rahatsız etti. "Bu, çocukluktan beri, kendisinin sıra dışı bir insan olduğu telkin edilen bir insanın gösterdiği kayıtsızlık," dedi ve bu düşünceyi kendisine çok yakın buldu. "Anlıyor musun? Sıra dışı bir varlık. İradesinin sınırsız olduğuna inandırılarak eğitilen bir insanın sınırları konusundaki taleplerle uzlaşmasının güç olduğunu kabul et. Tahta çıkar çıkmaz bu durumla yüz yüze gelmek durumunda kaldı..."

Dmitri kaşını kaldırdı, gülümsedi ve bu gülümsemeden dolayı

sakalları genişledi; onları sıvazladı, tavana baktı ve söylendi:

"Evet, ama hepsi doğru değil..."

Onun sözlerine aldırmaksızın Samgin düşüncesini tamamladı.

"Kendisini yeteneksizlerle, korkaklarla, maceracılarla, Vitte tarzı mikrosefallerle kuşatılmış gibi görüyor..."

"Ama Vitte..."

"Galipler, daima karikatür gibi sert bir yüze sahiptirler. Kendisine 'yaşa!' diye bağıran halkı görüyor daha sonra ülkenin ekonomisini yıkıyor ve valiler de bu halkı kamçılamak zorunda kalıyor. Sarayı önünde dizleri üzerine çökmüş öğrencileri görüyor; kısa süre önce bu öğrenciler askere alındı; bu öğrenciler arasında seçilenlerin çoğunluğunun devrimciler olduğunu biliyor. On binlerce işçinin dedesinin anıtı önünde 'yaşasın!' diye bağırmak üzere yürüdüklerini, ülkede sosyalist işçi partisi kurulduğunu ve bu partinin amacının, diğerlerinin de istediği gibi, yalnızca mutlakiyetin yıkılması değil, sınıfsal düzenin yıkılması olduğunu da biliyor. Tüm bunlar açıklanamıyor... ancak insanın ruhunda dengelenebiliyor."

Samgin, suçladığını mı yoksa savunduğunu mu kendisine açıklayamıyordu. Sözlerinin çok riskli olduğunu hissediyor ve kardeşinin kendisine oldukça dik baktığını görüyordu. Konuşmasına ara vererek düşünceli bir tavırla:

"Bu çelişkili olayların dengelenmesinden, yaşama karşı... tam bir kayıtsızlık, hatta insanları aşağı görme duygusu doğabilir," dedi.

Bu noktada, Çar'dan değil kendisinden söz ettiğini anladı. Dmitri'nin bunu fark edemeyeceğinden emindi ama yine de kendisine karşı bir hoşnutsuzluk duydu ve susarak: 'Sağlığım yerinde olsaydı onunla böyle konuşmazdım,' diye düşündü.

Dmitri, ceketinin düğmesini çekiştirerek ve çevresine bakınarak "Evet, demek böyle düşünüyorsun," dedi belirsizce. "Güç bir dönem bu, kardeşim! Herkes sertleşiyor, aşırılığa teşvik ediyor. Ama diğer yandan da sanayi gelişiyor, ülke belirgin biçimde güçleniyor... Avrupalılaşıyor."

Dmitri bunu, dişi ağrıyan bir kişi gibi belirsiz biçimde söyle-

dikten sonra:

"Çay içer miydin?" diye sordu.

"Söyle de içelim."

"Bu savaş aptalca bir şey," diye iç geçirdi Dmitri, zilin düğmesine basarken. "Yaptığımız savaşların en talihsizi..."

Samgin dinlemiyor, yaptığı konuşmayı derinlemesine inceliyordu. Evet, kendisinden söz etmiş ve bu konuşmadan sonra kendi kendisini daha iyi anlamıştı. Erkek kardeşi ona engel oluyor, odada dolanıp duruyor, anlayamamış bir tavırla söyleniyordu:

"Her şey çok tuhaf. Bazı insanlar ortaya çıktı... özgün bir kafa yapısına sahipler. Kısa süre önce bana bir şairi gösterdiler; çok sağlıklı bir gençti. O kadar çok yemek yiyordu ki, sanki sürekli açtı ve doyabileceğine inanmıyordu. Yahuda hakkında bir şiir okudu ve hain adamı kahraman yaptı. Pek de yeteneksiz değil, anlaşılan. Diğer şiir ise ilginçti."

Dmitri, tıraşlı başını arkaya attı ve tavana bakarak okudu:

"Şeytan Tanrı ile kâğıt oynuyor,
Bizler, papaz ve damız.
Küçük kâğıtlar var, Tanrı'nın elinde
Aslar ise karanlıklar prensinin pençelerinde."

"İşte böyle... İlginç!" diye güldü Dmitri.

Bir hafta boyunca, göreve gelir gibi, muntazaman, sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez geldi. Her geçen gün biraz daha taşralılaşıyordu. Sınırsız anlayışsızlığı Samgin'i sinirlendiriyor, tüylü, ablak hareketsiz yüzü ve kararsızca soru soran gri gözleri usanç veriyordu. Derhal Minsk'e gitmek zorunda olduğunu açıkladığında, Klim neredeyse sevindi.

"Küçük bir iş var. Üç gün sonra dönerim," dedi gülümseyerek. İşi olduğu için gururlanmıyor ama iş küçük olduğu için de memnun görünmüyordu. Turoboyev'den, burada olduğun süre içinde sana uğramasını rica ettim."

"Gereği yoktu," dedi Samgin.

Eve gitmek istemiyor, yabancı romanlar okuyarak yalnız yaşamak hoşuna gidiyordu. Okuma, can sıkıntısını gideriyor, yaşanan olayların izlenimlerinin sivriliğini, pürüzlerini düzeltiyordu.

Hiçbir şey düşünmeme konusundaki çabasında başarılı oluyor, içinde yeni bir şeyin oluştuğunu fark ediyordu. Nikonova, nadiren ve onur kırıcı biçimde aklına geliyor, ona ilişkin anıları hemencecik kovalıyordu. Karısına, belirsiz bir süre işleri yüzünden gecikeceğini yazdı ancak hastalığından söz etmedi. Havanın açık olduğu günlerde Nevskiy'e, dolaşmaya gidiyor ve bayram havasındaki insanların nasıl dolanıp durduğunu, şişman şairin şiirini anımsayarak izliyordu:

"Şeytan, Tanrı ile kâğıt oynuyor."

Turoboyev, yortu günü akşamı geldi. İçeri girdikten sonra paltosunu çıkarmayışından, kalkık yakalarını düzeltmeyişinden ve biçimli kaşlarının alaycı bir biçimde çatışından, Klim, bu adamın sıra dışı ve hoş olmayan bir şeyler söyleyeceğini hissetti. Öyle de oldu. Turoboyev kibarca sağlığını sordu, gelemediği için özür diledi ve mendiliyle nemli ve sivri sakalını silerek:

"Bu sabah Petropavlovsk kalesinden İkinci Nikolay'a ateş açtılar," dedi.

Samgin'e, bunlar sanki kasıtlı bir saflıkla söylenmiş gibi geldi.

"Şaka mı yapıyorsunuz?" diye sordu.

"Gerçek bu!" dedi, başını eğerek Turoboyev. Öter gibi bir sesle, "Gerçek!" diye gereksiz yere yineledi ve paltosunun düğmelerini çözerek güldü: "İlginç. Hangi takımdı acaba? Batarya! Tüm Rusya İmparatoruna, ilk kez!"

"Kim ateş etti?"

"Top. Şarabınız yok mu?"

Klim zili çalmak üzere kalktı. Neler hissettiğini söyleyemezdi, ancak gözlerinin önüne vagonun boşluğu ve orada durarak altın bir sigaralıkla oynayan ufak tefek subay geldi.

"Çok ilginç bir atış," dedi Turoboyev. "İşçilerin pazar günü Çar'a gitme kararı aldıklarını biliyor muydunuz?"

Samgin: "Ne demek istiyorsunuz?" dedi, duraklayarak. "Açılan bu ateşi temsilciler heyetiyle karşılaştırıyorsunuz, öyle mi?"

Dostça olmayan kaba bir biçimde sorduğunu hissetti, ancak farklı bir biçimde konuşmak elinden gelmiyordu.

"Karşılaştırıyor muyum? Nasıl yani?"

Uşak geldi. Samgin şarap ısmarladı ve konuğunun karşısına oturdu; konuğu, kulak memesiyle oynayarak ona baktı.

"Alçaklar beceriklidir," dedi. "Alçaklar yeteneklidir."

Samgin, eski bir beyin sözlerindeki ironinin ve acının ne denli yapmacık olduğunu saptamaya çalışarak sustu. Turoboyev kalktı, paltosunu askıya astı. Davranışlarındaki eski ölçülülük hemen hiç kalmamış, sert jestler yapmaya başlamıştı. İyice içine çekerek çok fazla sigara içiyor ve burun deliğinden dumanlar çıkıyordu.

Samgin: 'Artık Bohem bir insan olmuş,' diye düşündü.

Uşak şarabı getirerek gittiğinde, "ateşi devrimcilerin açtığını düşünüyor musunuz?" diye sordu. Turoboyev bardakları doldururken kayıtsızca, neredeyse ne söyleyeceğini kendisine anımsatır gibi:

"Değil devrimcileri, Petropavlovsk kalesinde oturanları bile topların yanına bırakmazlar. Bu, ya inanılmaz bir rastlantı, ya da alçakça bir şey, işte o kadar!" Yarım bardak şarap içip ağzını mendille sildikten sonra: "Siz temsilciler heyeti diyorsunuz," diye konuşmasını sürdürdü. "Elli kişinin mi gideceğini sanıyorsunuz. Hayır. Elli bin, belki de daha fazla! Bu, sayın bayım, bir tür... çocukların haçlı yürüyüşü olacak."

Turoboyev heyecanlı görünmüyor, ancak su gibi şarap içiyordu; bardağı bitirir bitirmez hemen doldurdu, daha sonra da yarısını bir hamlede içti ve ellerini çapraz koyarak anlatmaya başladı:

"Dün bir yazarın yanında, Savva Morozov, Vitte'nin sanayiciler tarafından ziyaret edildiğini bildirdi. Bu dolandırıcı herif, anlaşılan alçakça ve büyük bir oyuna girişiyor. Daha sonra da, büyük olasılıkla –bugün, yarın değil– kentte büyük prens Vladimir'in idareyi ele alacağı ve kentte aydınlar arasında tutuklamalar yapılacağını söyledi. Gazete ve dergi redaksiyonlarının yağma edilmesi de, kuşkusuz, gözden uzak tutulmuyor."

"Tuhaf," dedi Samgin. "Savva Morozov'un devrimle ne ilgisi olabilir ki?"

"Bilmiyorum. Sormadım. Ama neden 'devrim' diyorsunuz? Hayır, şimdilik böyle bir durum yok. Pazar günü birisinin devrim yapmaya başlayabileceğini sanmıyorum."

"İşçiler," diye anımsattı Samgin.

"Başlarında bir rahiple mi? Ellerinde Çar'ın portreleri ve ikonlarla mı?"

"Öyle mi?"

"Evet, özellikle öyle. Bu sağduyunun gömülme töreni, işin aslı bu! Daha da kötü bir şey değilse..."

Samgin kalktı, odada dolaştı. Arkasında, şarabın bardağa dökülürken çıkardığı sesi duyuyordu.

Turoboyev, alıngan bir kayıtsızlıkla: "Eh, ben gidiyorum, hoşça kalın! Sizi sağlıklı gördüğüme sevindim," dedi. Ancak Klim'in elini soğuk ve gevşek eliyle tutarak öneride bulundu:

"İşte şöyle bir öneri var: Pazar günü tüm aklı başında insanların caddelerde olması gerekiyor. Dürüst tanıklar gerekli. Neler olabileceğini şeytan bilir. Eğer buradan ayrılmazsanız ve çekinmezseniz..."

"Elbette," diye hemen yanıtladı Klim.

Turoboyev, ona pazar günü sabah saat sekizde gelmesi gereken adresi verdi ve gereksiz bir hızla kapıyı çarparak gitti.

Klim odada dolaşırken, 'çok heyecanlı, bu ateş açılması işi onu incitmiş olmalı' diye düşündü. Ancak bu ateş açılma işine inanmadığı için üzerinde düşünmedi bile. Olduğu yerde durarak köşeye bakarken, gözünde şöyle görkemli bir tablo canlandı: Güneşli bir gün, gökyüzü açık, Kışlık Saray'ın karşısındaki meydanda işçilerin diz çökmüş kalabalığı, sarayın balkonunda ise maviler giymiş Çar'la altın işleme cübbeli rahip omuz omuza; hareketsiz ve suskun insan kitlesi üzerinde bilgece uzlaşma sözcükleri dolaşıyor.

'Aslında daha kısa bir süre önce onun karşısında diz çökmüşlerdi' diye düşündü Samgin. 'Bu, devrimci harekete ölümcül bir darbe, belki de özellikle Panslavistlerin hayal ettikleri, Çar'la halk arasında kurulacak yeni ilişkilere bir başlangıç olabilirdi...'

İçinde, sonrasında bir düzenin kurulabileceği, hastalıklı insanların düzeleceği ya da yok olacağı büyük bir tarihsel olayın başlamakta olduğuna ilişkin bir kanı güçlenmeye başlamıştı. Klim, bu inançla, pazar sabahı erkenden Nevskiy'e gitti. Grimsi gün, sakinleştirici derecede sıradandı; kuru bir rüzgâr esmesine, seyrek, hafif bir kar atıştırmasına karşın, hava çok soğuk değildi. Sabahın

erken bir saati olmakla birlikte, sokaklarda çok insan vardı; ancak bugün her zamankinden daha amaçsız ve birbirinden kopuk bir görünüm içindeydiler. İyi giyimli insanlar ağırlıktaydı ve büyük bölümü Amirallik Dairesi yönüne gidiyordu; yalnızca ara sokaklardan gençlerin, büyük olasılıkla atölye işçilerinin oluşturduğu küçük gruplar çıkarak Znamenska Meydanı'na doğru hızla koşuşturuyordu. Araba sayısı belirgin biçimde azdı. Bekleme noktalarında heykel gibi duran polislerin hiç ortada görünmemeleri ve Nevskiy caddesinin bu sabah her zamankinden daha sessiz ve alçakgönüllü bir hava içinde olması, taş bina yığını içine girmemiş gibi görünmesi Samgin'i çok sakinleştirdi. Sevimsiz bir taş binanın avlusuna girerken, Samgin bir grup insana rastladı; ortalarında, Fransız kesimi sakallı, yüzünde yaylı gözlük bulunan uzun boylu bir adam, kilise muhafızı gibi çabuk çabuk ve çok endişeli bir tavırla konuşuyordu:

"Çok net olarak saptandı: Ordu yönetimi, kente kırk tabur piyade, bin iki yüz kadar süvari gönderdi..."

Boynunda beyaz bir atkı, başında keşiş şapkasına benzer bir şapka bulunan kısa boylu bir adam: "Ee, bu, iki yüz bine karşı ne ifade eder ki..." diye itiraz etti.

"Senin binlerin silahsız!"

"Ama biz zaten savaşmayı düşünmüyoruz ki..."

İkisi tartışıyor, diğerleri ise gözlüklü adamı sıkıştırarak sorguya çekiyorlardı.

"Haberlerin doğruluğundan emin misiniz, Nikolay Petroviç?"

"Tam olarak belirlendi: Tüm karakollarda asker bulunacak, köprüler korunacak, kente kimseyi sokmayacaklar... Acelem var beyler, haber götürmeliyim..."

Soru sorarak onu bırakmadılar:

"Neden hiçbir yerde polis yok? Bakanlar, basın temsilcilerine neler söylediler?"

Gözlüklü adam aralarından sıyrıldı ve avlunun köşesine doğru koştu, siyah sakallı, kürk giymiş birisi de arkasından bağırdı:

"Bu bir provokasyon!"

Samgin, 'Bu işlerle ilgisi olmayanların yaşadığı panik,' diye dü-

şündü.

Bir dakika sonra konuşma ve haykırışlarla dolu büyük bir sınıfın kapısındaydı.

"Ne? Ben mi söyledim?"

"Beyler! Daha yavaş!"

"Tümüyle doğru belirlenmiş..."

"Siz ne biçim partisiniz, ne biçim partisiniz?"

"Dinleyin!"

"Daha sessiz!"

Klim buğulanmış gözlüklerini sildiğinde sınıfta, düzensizce konmuş sıraların arasında birçok insan gördü; bu kişiler sıralara, yere, pencere pervazlarına oturmuşlardı ve onlarca ses bir anda haykırıyor, maymun suratlı saçsız bir adamın kendinden geçercesine yaptığı konuşma hepsini bastırıyordu.

"İlerlemek zorundayız," diye haykırıyordu, tuhaf bir aksanla. "Hepimiz yalnızca tanık olarak değil, kurşunlar ve süngüler altında kurban olarak da gitmeliyiz..."

"Ama, müsaade buyrun! Kurşunlardan söz eden kim?"

"Bunu bizim geçmişimiz, onurumuz gerektiriyor..."

Haykıran adam bir sıranın üzerinde duruyor ve dengesini korumak için umutsuzca eğilip bükülüyordu; ayaklarında, kendi kendilerine hareket ederek sıranın üzerinde kayıp duran büyük botlar vardı. Sözcüklerdeki L ve R harflerini G gibi ve çok tiz biçimde telaffuz ediyordu. Aşağıda, karnını sıraya dayayarak ve yumruğuyla sıraya vurarak topluca bir adam duruyordu. Başını arkaya atınca boynu buğday ekmeği gibi kat kat oluyor ve haykırıyordu:

"Ceset sayısını abartarak..."

"Yolumuz, halkın yoludur..."

"Çar'a mı! Ona bile mi?"

"Size söylemiştim: Rahiplere güvenilmez!"

"Yine saptandı ki..."

Fransız sakalı olan kişiyi dinlemiyorlar, ama o bir eliyle gözlüğünü tutarken diğer eliyle not defterini yüzüne doğru tutarak okuyordu:

"Pskov'dan: İki tabur..."

Sıralar hareket ediyor ve gıcırdıyor, ayaklar patırtı çıkartıyor, botlu adam deli gibi haykırıyordu:

"Yaşamayı beceremiyorsak ölmeyi becerebilmeliyiz..."

"Ah, bırakın bunları!"

Uzun saçlı, gri sakallı, gaga burunlu, düzgün görünümlü bir adam etkileyici bir biçimde haykırdı: "Bir dakika dikkat buyrun, beyler!" Ortalık sessizleşti ve iki tümce net bir biçimde duyuldu:

"Dram varsayımı, drama yol açar."

"Paris'te, 1830 yılında..."

Samgin, insanların büyük bölümünün suskun bir biçimde ayakta durduğunu ve oturduğunu, bağırıp çağıranlara sert ve umutsuz bir tavırla baktığını ve hemen hepsinin yüzünün, uzun süredir uykusuzluk çekiyormuş gibi kırışık içinde olduğunu görüyordu. Samgin'in duyduğu her söz, ruh durumunu sarsıyordu. Can sıkıntısıyla, Turoboyev'in kendisini neden buraya gönderdiğini düşündü. Düzgün görünümlü yaşlı adam:

"Bizim görevimiz, olabildiğince fazla şey görerek her şeye gerçek bir tanık olmaktır. Göstergeler... ne mi? Göstergeler, Halk Kütüphanesini ve serbest ekonomik toplumu getirir..." diyordu.

Düzensiz haykırışlar işitildi:

Turoboyev, Klim'in arkasından: "Tıpkı pazardaki çingeneler gibi," diye yüksek sesle konuştu.

Klim, geriye doğru adım atarak ve onunla aynı hizaya gelerek: "Saraya bırakmadıkları doğru mu?" diye sordu.

"Doğru gibi."

"O zaman ne olacak?"

Turoboyev, "şimdi göreceğiz," diye yanıtladı ve insanları teklifsizce yararak özür dilemeden ilerledi. Samgin de onu izledi.

Avluya çıktıklarında Turoboyev: "Ben Vıborg yönüne gidiyorum, siz de geliyor musunuz?" dedi.

Klim: "Evet," diye yanıtladı, ancak birkaç adım gittikten sonra: "Nevskiy'e, Saray'a doğru yürüsek daha iyi olmaz mı?" diye sordu.

Turoboyev yanıt vermedi. Dümdüz, başını eğerek, eli cebinde yürüyor, arkasında sigarasının mavi dumanını bırakıyordu. İnce

paltosunun kalkık yakası, kareli atkısı ve görünümündeki bir şey onu, restoran sahnelerinde dans eden Parisli bir serseriye benzetiyordu.

Samgin: 'Tanık' diye düşündü ve onunla gitmekten vazgeçmek için ne gibi bir bahane bulabileceğini aklından geçirmeye başladı.

Sergiyevskiy caddesinde bir araba gidiyordu; yaşlıca, sıska arabacı dizginleri salmış, kambur bir biçimde oturuyor, anlaşılan, uyukluyordu; tüylü, kırağı rengindeki köy atı, başını eğmiş durumda ağır ağır yol alıyordu.

"*Dur! Vıborg'a gideceğiz,*" dedi Turoboyev.

"Gidemem."

"Neden?"

"Ben oralıyım."

"Ee, ne olmuş?"

"Orada oturuyorum."

"Ee?"

"Gidemem."

Turoboyev, omuz silkerek daha hızlı yürümeye başladı; ancak Samgin arabayı kendisi için tutmaya karar verdiğinde, arabacı atları çevirerek:

"Köprüden götürebilirim, ister misiniz?" diye önerdi.

Yola koyuldular. Hava soğumuştu. Rüzgâr, Niva'dan estiriyor, gri havada kar taneleri kuş tüyü gibi dönüp duruyordu. İnsanlar kente yavaş yavaş, acele etmeden, kararsız bir tavırla geliyordu.

Samgin, Turoboyev'e, "kadınlar da gelecek mi?" diye sordu. Arabacı, hoş olmayan, yüksek ve gıcırtılı bir sesle yanıtladı:

"Gelecekler. Herkes gelecek. Ama bir yararı olacak mı, beyler? Yararı olması gerekir," dedi yavaşça hıçkırarak. "Tüm işçi kitlesi açıklama yaparsa, beceremeyiz!"

Omzunun üzerinden konuşuyor, Samgin, gri kaşların altında ve gri sakalın üstünde donuk nemli gözlerin yer aldığı yüzün yalnızca bir yarısını görebiliyordu.

"İstediğiniz gibi yapamayız, beyler! Yoksulluk canımıza okudu. *Benim üç torunum var, oğlum ise hastalıklı, fabrikada verem* oldu. Baba Agafon anladı ki, Tanrı yardımcısı olsun..."

Konuşmaya başladığı gibi aniden de sustu ve yeniden oturduğu yerde kamburunu çıkarttı, köprüyü geçince atı durdurdu.

"Artık inin, daha ileriye gidemem. Hayır, para gerekmez," diyerek eldivenli zayıf elini salladı. "Para almak için uygun bir gün değil. Siz, beyler, gücenmeyin! Benim oğlum gitti. Sanki... şeyden korkuyorum..."

Turoboyev, şapkasını kaldırıp halkın yürüdüğü caddeye bakarak: "Allah kahretsin," diye homurdandı. Niva kıyısına yönelerek: "Buradan gidelim," dedi.

Nevska'ya çıktıklarında Samgin, nehrin Sampsonievskiy köprüsüne uzanan iki kıyısında, işçilerin sonu gelmeyen siyah bir dizi halinde yürüdüklerini gördü. Hep bir arada, acele etmeden ve gürültüsüzce yürüyorlardı. Havada, yüzlerce insanın tanıdık uğultusu işitiliyordu ve o anda Samgin, bu uğultunun, Çar'ın dedesinin anıtına giden kalabalığın düzensiz ve karmaşık uğultusuna kıyasla daha düzenli, dirençli ve yumuşak olduğunu fark etti. Köprüye çıkarak kalabalığa karıştığında, Samgin, işçilerin telaş etmemelerinin altında, büyük ve tarihsel bir iş için yürüdüklerinin bilincinde olmalarının yattığını hissetti. Bu bilinç, kalabalığın sıcaklığıyla ona da geçmişti. Sıcaklığın, yalnızca fiziksel sıkışıklığın değil, son derece ciddi görünen işçilerin ve kadınların ruh birliğinin bir sonucu olduğu düşünülebilirdi. Böylesi bir ruh hali içindeki kalabalığı ilk kez görüyordu ve yeniden, bu kalabalığın, Kremlin'e coşkusuz, isteksiz ve buradaki görkemli inançtan yoksun olarak yürüyen kalabalıktan çok farklı olduğunu düşündü. Kadınların sayısı fazla değildi ve erkeklerin çoğu gibi olgun yaştaydılar. Ciddiyetleri, sakinlikleri, giysilerinin temizliği, Samgin'in her şeyin iyi sonuçlanacağı konusundaki umudunu yeniden canlandırdı ve güçlendirdi. Bu kadar çok askerin göreve çağrıldığı doğruysa, bu, kentin düzeninin korunması içindi. İşte, Liteynıy köprüsünün kapatıldığı haberi doğru çıkmamıştı. Okuldaki sinirli haykırışları ve telaşı anımsayarak, bu kişileri, 'tarihin kandırdığı, bir köşeye atılmış kişiler' olarak düşündü.

Turoboyev'e yan gözle baktı; yine yaşlı bir adam gibi, kamburumsu, elleri cebinde, çenesini atkısına sokmuş bir halde yürüyordu. Bu ciddi ve güçlü insanlar arasında gereksiz bir görünümü

vardı. Belki o da bunu anlıyordu; gür, adeta fistolu gibi duran kaşları çatık ve tek çizgi halindeydi; yüzünde ise kederli ancak inatçı bir anlatım vardı.

Samgin, yeniden kalabalığa bakarak: 'Gerçekte o kendisine karşı yürüyor' diye düşündü. Kalabalık giderek sık ve sıcaklık veren bir hal alıyordu.

Samgin kendisini, kesin olarak, çok önemli bir tarihsel olayın katılımcısı olarak hissetti. Dvoryanskaya caddesinin girişinde ansızın meydana gelen olaydan sonra artık tanık değil, katılımcıydı. Yan taraflardan bir yerden, yüz kadar gencin oluşturduğu küçük bir grup asıl grubun içine karıştı. Önlerinde, sivri yüzlü, parlak sakallı bir adam ve öğretmene benzeyen mütevazı giyimli bir kadın yürüyordu; sakallı adam aniden, anlaşılmaz bir biçimde eğildi, doğruldu ve kısa bir sopaya asılmış kızıl bir bayrağı salladı.

Birkaç sesin düzensiz olarak, "hurra!" diye bağırdığı duyuldu, diğerleri de dostça olmayan bir tavırla: "Yaşasın sosyal demokrat parti, hurra! Yoldaşlar, hurra," diye haykırdı.

Kalabalık sıkışır gibi oldu, durdu ve bu haykırışlara karşı öfkeli karşılıklar duyuldu:

"Bayrağı bırak!"

"Hey, sen, at onu!"

"İzin vermeyin, kardeşlerim..."

"Bu şeytanlara bunu yapmamaları söylenmişti!"

Özellikle kadınlar ince ve endişeli bir sesle bağırıyordu. Samgin'i bir çöplüğe ittiler ve kendisini bayraklı adamın hemen yakınında buldu; adam kolunu şaşırtıcı derecede düzgün bir biçimde uzatarak bayrağı hâlâ başının üzerinde tutuyordu. Bayrak başa sarılan bir mendilden daha büyük değildi, çok parlaktı ve sanki sopasından kurtulmak istercesine havada dalgalanıyordu. Samgin, arkasındaki adamları, bayraklı adamı döveceklerinden emin, sırtıyla ve omzuyla itti. Ancak uzun boylu, sarı bıyıklı, kılık değiştirmiş bir askere benzeyen adam yavaşça bayrağı tutan elini indirdi ve:

"Saklayın yoldaşlar..." dedi.

"Gerek yok," dedi bir diğeri, üçüncü bir ses onayladı:

"Bundan bir şey çıkmaz, yoldaş Anton."

Yüzü çömeze benzeyen adam beyaz mendilini sallayarak:

"Bu polisin işi! Biliyoruz!" diye haykırdı.

Bayrak ortadan yok olmuş, askere benzeyen, mavimsi paltosu olan bir adam onu almış ve koynuna sokmuştu. Bayrağı kaldıran da ortadan kaybolmuştu ve Klim'in arkasından, kendisini hızla iten korkunç yüzlü ateşçi İlya boru çalmaya başladı ve kalabalığı yararak ileri atıldı:

"Kardeşlerim, bayrağa gerek yok! Böyle olmaz! Böyle yapmayın, anladınız mı?"

Şapkasız ve toplucaydı; kaldırım taşına benzeyen çıplak kafası çok kızarmıştı; şapkasını paltosunun yakasına devirmişti ve şapka geniş çenesinin altından sarkıyordu. Kalabalıkta oluşan insan yumakları çözülmeye başlamış ve kalabalık yeniden sakin bir biçimde sokağı iyice doldurarak ilerlemeye başlamıştı. Bu sahneye sevinen Samgin, derin bir soluk alarak:

"Ne kadar da ciddiler..." dedi.

Turoboyev'in ne söyleyeceğini düşünüyordu ancak ona soluk, yüzü kemikli, sakalları yağlı bir adam yanıt verdi:

"Kırmızı bir bezi sallamakta ciddiye alınacak bir durum yok."

Samgin çevresine bakındı; Turoboyev yoktu.

"Siz işçi misiniz?" diye sordu Samgin.

"Ya ne olacaktık? Burada yabancı kimse yok. Belki birkaç kişi. Siz büro memuru musunuz?"

"Gazetelerde yazılar yazıyorum," diye yanıtladı Samgin.

"Ben tesviyeciyim. Ağaç işleri yapıyorum."

Samgin bir süre sustuktan sonra:

"İnsanlar... iyi bir hava yakalamışlar. Genelde çok iyi bir başlangıç! Emekçi halkın Çar'la birleşmesini hayal ediyorlardı..." dedi.

Tesviyeci, can sıkıntısıyla: "Bizim böyle şeyleri hayal etmemiz gerekmiyor," dedi ve "sen, Pelageya, boşuna geldin. Sana söylemiştim, akşamdan önce dönemeyiz," diye ekleyerek Samgin'in konuşma hevesini kırıverdi.

Bunu arkasındaki bir kişiye, omzunun üzerinden söylemişti.

Kısık bir erkek sesi, "Sen yürü, yürü," diye yanıtladı.

Troitskaya meydanına çıktıklarında ön saflar sanki bir şeye çarpmış gibi durdu, uğuldadı ve Samgin'in çevresindeki insanlar ileriye bakmak için birbirlerinin omzuna sıçramaya başladılar.

"Durun, kardeşlerim!"

Birçok kez ve değişik tonlarda, şaşkınlıkla ve korkuyla, öfkeyle ve alayla hep aynı söz yineleniyordu:

"Alana bırakmıyorlar mı?"

Bazı işçiler yürümeyi keserek arkaya doğru yüklenirken, diğerleri haykırarak hızla ilerlediler:

"Neden duruyorlar? Orada neler oluyor? İlerleyin, çocuklar!"

Samgin'i öylesine itiyorlardı ki, iki kez kendi çevresinde döndü daha sonra da kendisini önde, çite dayanmış buldu. Elli adım kadar ileride askerleri gördü; köprüye girişi kapatarak kıyı taşları gibi bir duvar halinde duruyorlardı. Alınlarındaki beyaz şeritler aynı biçimde bağlanmıştı ve başları arasında süngülerin uzun kabzaları görünüyordu. Bir subay yüzü askerlere dönük duruyordu ve sırtı çapraz kayışlarla bağlı gibiydi. Çektiği kılıcın mavimsi uzantısını sallayarak Kışlık Saray yönünü işaret ediyor, askerlerin üzerinden atlayacakmış gibi duruyordu. Siyah sakallı, beyaz eldivenli diğer subay Samgin'le yüz yüze, sigara içerek duruyor, kibritler tutuşurken yüzünü aydınlatıyordu. Samgin, işçilerin yavaş yavaş askerlere yaklaştıklarını görüyor, yüzlerce sesin giderek daha coşkulu haykırdığını işitiyordu; Ateşçinin yüksek tondaki boru gibi sesi hepsini bastırıyordu:

"Durun, bekleyin! Ben gidip açıklayacağım! Kadınlar mendil verin! Beyaz olsun! Yegor İvaniç, gidelim, sen yaşlısın! Şimdi, kardeşlerim, durumu açıklayacağım! Onlar hata yapıyor. Yegor, mendil, mendili salla..."

Ateşçinin devasa bedeni kolaylıkla askerlere doğru döndü, mendili salladı ve haykırdı:

"Hey, beyler..."

İşçiler onu beş adım kadar önde bırakarak, kama biçimi uzun bir grup oluşturarak başlarında yaşlı adamla birlikte arkasından yürüdüler. Ateşçi geniş adımlar atıyordu, küçük beyaz mendil elinden düşmüştü. Kapının arkasında şapkasını çıkararak sallamaya başladı; yaşlı adam ise çabuk yürüyor ancak aksıyor ve ateşçiye yetişemiyordu. On kadar insan yaşlı adamı geride bırakarak ileriye atıldılar; askerlerin oluşturduğu duvar hareket etti,

süngülerin oluşturduğu tarak görüntüsü parıldayarak gözden kayboldu, çok ses çıkarmadan kuru, kulak tırmalayıcı bir atış duyuldu, sonra bu atış birkaç kez yinelendi. Kurşun başının üzerinden geçtiğinde Samgin korkmadı. Diğer bir kurşun vızıldadı, çitin tahtasına isabet ederek havaya küçük parçalar sıçrattı. Samgin'in önünde duran üç kişiden biri sırtını çite doğru dönerek yere düştü. Askerler silahları bacaklarının hizasına indirdiklerinde ve işçiler telaş etmeden, yere çökerek ve düşerek geri çekildiklerinde bir kadın iç parçalayan bir sesle:

"Ateş ediyorlar, alçaklar, ah şunlara bakın!" diye bağırdığında, korku Samgin'i sağırlaştırmıştı.

Kalabalık arasından birkaçı: "Kuru sıkı atıyorlar! Korkutmak için!" diye bağırdı.

Ateşçi durdu, ancak işçilerle arasındaki mesafe açılıyordu; düşmanını bekleyen bir Kulak savaşçısı gibi, sol elini göğsüne bastırarak duruyordu; sağ elini ise ileriye doğru uzatmıştı. Ancak eli aşağı düştü, sarsıldı, ileriye bir adım attı ve yüz üstü kara düştü. Bir tahta gibi bükülmeden düşmüştü; yerde başını kaldırarak şapkasıyla karı döverek insan sesine benzemeyen bir biçimde haykırdı, öne doğru döndü, ayaklarını uzattı ve yüzünü kara gömdü.

Bir tablo görüntüsünü anımsatan bu ölümü Samgin çok net olarak görmüştü; ancak bu ölüm onu şaşırtmamış, hatta ölü ateşçinin daha da irileştiğini fark etmişti. Ancak kadınların haykırışından sonra Samgin'in gözleri kararadı ve daha sonra olanları bir sis perdesinin ardından ve kendisinden uzakta gördü. Her şey acı verici derecede yavaş biçimde olup bitiyordu; gözleri, gerçekte hareket dolu her anın çok yavaş geçtiği izlenimi alıyordu.

Yoğun işçi kitlesi acele etmeden geri çekilmeye başladı; insanlar geriliyor, bir yandan yumruklarıyla askerleri tehdit ediyor, bazılarının elinde hâlâ beyaz mendiller sallanıyordu; kalabalığın gövdesi parçalanmıştı; insanlar yanlara gidiyor, geri kaçıyor, yere düşüyor, bükülüyor, sürünüyor, birçokları karın üzerinde hareketsiz yatıyordu.

Çömeze çok benzeyen kısa paltolu, uzun boylu bir adam hareketsiz yatıyor, paltosunun yakasının altından bir yerden oluk gibi

kan akıyor, başının çevresinde kırmızı bir leke oluşturuyordu. Samgin bu lekenin üzerinde şeffaf bir buhar görüyordu. Boynunda yeşil atkı bulunan bir diğeri, çite doğru bacaklarını çekerek sürünüyordu; ufak tefek bir kadın yerde oturuyor, ayağındaki siyah botu çıkartıyordu; aniden, sanki ensesine vurmuşlar gibi başını dizine çarptı, kollarını açtı, yana devrildi. Turoboyev, düğmeleri açılmış paltosuyla siyah bıyıklı bir delikanlıyı çite doğru sürüklüyordu; delikanlının bacakları birbirine dolandı, gözlerini sıkıca kapadı; üst dudağını yukarı kaldırarak dişlerini açıkta bırakmıştı. Ağır küfürler, kadınların çığlıkları duyuluyor, birisi emir veriyordu:

"Birjeviy köprüsüne! Bizimkiler..."

"Domuzlar! Katiller!"

Samgin'e, kalabalık yeniden hareketsiz asker duvarına doğru ilerliyormuş gibi geliyordu; bu ilerlemenin nedeni yaralıları toplamak değildi; birçokları ileriye, askerlere doğru sırf onlara küfretmek için koşuyordu. Kısa gocuklu bir kadın, giysisinin eteklerini toplayarak, askerlere kırmızı eteğini gösteriyor, teneke gibi bir sesle haykırıyordu:

"Ateş edin, haydi ateş edin..."

Samgin, Turoboyev'e, "kaçıp gitmek gerek," diye bağırdı. Sıkıca çitin kenarına sığınmıştı ve bacaklarının titrediğini Turoboyev'in görmesini istemiyordu. İçinde bir ses, umutsuzca, "neden? neden?" diye haykırıyor, o ise bu sesi bastırarak çevresindekileri ikna etmeye çabalıyordu:

"Kaçmamız gerek. Yoksa onlar daha da..."

Turoboyev mendiliyle kırmızı parmaklarını siliyordu. Yüzü vahşi bir biçimde diken diken olmuştu; sivri sakalı neredeyse yatay biçimde sarkıyordu; dudağını ısırmış olmalıydı. Klim'e bakarak yüksek sesle haykırdı:

"Dağılın, beyler! Şimdi süvarileri üzerimize salacaklar..."

Ama artık askerlerin oluşturduğu duvar ikiye ayrılmış, sanki bir kapı açılmıştı. Sarımtırak atlar, kar parçalarını uçuşturarak meydana koştu; beyaz kasketli süvariler, kılıçlarını sallayarak ulurcasına haykırıyordu; kalabalık bağırmaya, geri çekilmeye, gruplara ve bireylere bölünmeye başladı ve hareketlerindeki anla-

şılmaz yavaşlık duygusu yeniden Klim'i dehşete düşürdü. Sıçrayışlarının hafifliğine bakarak hüküm verilecek olursa, birkaç genç, atların arasında kalarak birinden diğerine koşuşturuyor, atlar ise onların yanına çarpıyordu. Süvariler, eğilerek, sanki atları üzerlerinden atlatmak için insanları yere yıkıyordu. Samgin, adeta gözlerinin büyüdüğünü, her şeyi acı veren bir netlikle gördüklerini ve neredeyse kör olacağını hissetti. Gözlerini kapadı. Yanındaki insanlar da, çizmelerini tahtalara vurarak çitlere sürünüyordu. Çit çatırdıyor ve sallanıyordu; atlar acıklı acıklı kişniyor, bir şey çınlıyor ve şakırdıyordu; olağanüstü sert darbeler işitiliyor, insanlar bağırıyor, inliyor, atlar gibi çığlık atıyor ve yere düşüyor, düşüyordu...

Şapkasız bir delikanlı Samgin'in üzerindeki tahtayı kırdı; hırıldar gibi haykırıyordu:

"Yardım et, görmüyor musun?"

Turoboyev: "Yere yatın," dedi ve ayağıyla Samgin'in ayağına vurarak canını yaktı. Samgin çitin dibine düştü ve o anda neredeyse başının üzerinden bir atın sarı bacakları geçti. Atın üzerinde parlak bıyıklı, mavi gözlü bir süvari sallanarak duruyordu; dişlerini göstererek bir çocuk gibi haykırıyor, kılıcıyla havayı ve çiti, Turoboyev'e ulaşmaya çalışarak yarıyor, ancak Turoboyev sırtıyla çite sürünerek darbeden kaçıyor ve haykırıyordu:

"Çekil, hayvan! Geri çekil, serseri!"

Birden, "Sersem, beni Musevi mi sandın?" diye haykırarak kısa bir süre gülümsedi.

At, çifte attı; arka ayaklarına bir işçi tahta parçasıyla var gücüyle vurmuştu; asker, sirkte gibi, atı sert bir biçimde döndürdü ve kılıcının tersiyle işçinin yüzüne vurdu; işçi sallandı, kana bulandı, bir kez daha ata tahtayla vurmayı başardı ve ayakları altına düştü. Asker ise yeniden kılıcını Turoboyev'e salladı. Samgin gözlerini kapadı ama yine de katilin soğuktan ya da öfkeden kıpkırmızı olmuş yüzünü, dışarı fırlamış dişlerini, ezik kulaklarını görüyor, atların acıklı kişnemelerini, nal seslerini, çiti yaran kılıç darbelerini işitiyordu. Çok ağır bir şey yere yuvarlandı.

"Öldürdü. Şimdi beni de öldürecek," diye düşündü Samgin;

sanki düşündüğü kişi kendisi değildi; içini başka bir korku kapladı; bu korku sanki kendisi için değil de, daha ağır ve ölümcül bir şey içindi.

Daha sonra üzerindeki her şey sessizleşti; gözlerini açtı; Turoboyev yok olmuştu ve şapkası işçinin ayakları dibindeydi; mavi gözlü süvari aksayarak, atını dizginlerinden tutmuş Petropavlovsk kalesine götürüyordu. Başını sallayan at ön ayakları üzerinde durarak arka ayakları üzerine düştü; asker bağırıyor, dizgini tutuyor ve kılıcını atın yüzüne kaldırıyordu.

Samgin sırtını çite dayayarak oturdu, çevresine bakındı. Askerler, işçileri uzağa, Kamennoostrovskiy'e kadar kovalıyor ve kılıçtan geçiriyordu. Meydanda, kanlar içindeki insanlar sürünüyor, diğerleri konuşmadan onları kaldırıyor ve bir yerlere taşıyordu; yerlerde birçok şapka ve galoş vardı; büyük gri bir şal, sanki içine bir çocuk sarmalanmış gibi top halinde duruyordu. Yanında, karın üzerinde koyu renk, kopmuş bir el avucu yukarı gelecek şekilde duruyordu. Kılıçla doğranmış bir işçi, kan gölünün içinde yüzükoyun, onu içiyormuş gibi yatıyordu; elleri göğsünün altına sokulmuştu ve bacakları Romen rakamı V biçiminde duruyordu. Köprüde, taş grisi renkte piyadeler ayaklarını vurarak, sıçrayarak yürüyor, kemerinde bakır bir borazan taşıyan bir asker özellikle çok yukarılara sıçrıyordu. Birçok asker, avuçlarını siper ederek, ileriye, insanların koşuşturduğu, atların döndüğü ve sıçradığı, kınından çıkmış kılıçların parıldadığı yöne bakıyordu.

Samgin kalktı, ağır ağır çit boyunca yürümeye başladı, köşeyi döndü. Kaldırım taşının üzerinde yüzü parçalanmış bir adam oturuyor, tükürüyor ve kırmızı sümüğünü sümkürüyordu.

Elini dizine sürerek, "Dur," dedi. "Bekle, bu nasıl olur? Borazancı borazanı çalmak zorundaydı. Ben askerim! Düzeni bilirim. Borazancı kurala göre işaret vermeliydi. Hayvan!" Yüksek sesle hıçkırarak ana avrat küfretti. "Vasil Mironiç'i kılıçla doğradılar, öyle değil mi? O karısını kaldırmaya çalışıyordu ve onu burada kılıçla..."

Samgin bir şey söylemeden önünden geçti. Rüyada gibi, bilinçsizce yürüyor, yalnızca tek bir şey hissediyordu: Gördüklerini as-

la unutmayacaktı ve belleğinde bu anıyla yaşamak olanaksızdı. Olanaksız.

Kentin bu bölümünü tanımıyor, rastgele yürüyordu; yeniden bir köşeyi döndü ve bir işçi grubuyla karşılaştı. İkisi başlarını duvara, pencerenin altına rahatça yaslamıştı. Birisinin yüzü şapkayla örtülüydü; diğeri tıraşsız, sarı bıyıklıydı ve donuk gözlerle gri mavi gökyüzüne bakıyordu. Kar, toz halinde yağıyordu; evin taş merdiven basamağında, gümüş çerçeveli gözlüklü yaşlı bir adam oturuyordu; yaşlı bir kadın dizleri üzerinde onun ayağını basamağın üst kısmında sarıyordu. Basamak kan içindeydi; yaşlı adam kızıl gibi görünen çorabın içindeki ayak parmaklarını güçlükle oynatıyor, yavaş ve kendinden emin olmayan bir sesle:

"Belki de burada kale olduğu içindir," diyordu.

Eskice paltolu, genç ve zayıf işçi bağırmaya başladı:

"Kale mi? Kaleyse ne olmuş? Bana kaleden söz etme! Kale, bizi!"

Göğsüne yumruğuyla vurdu ve öksürmeye başladı; gri-sarı, hastalıklı bir yüzü vardı ve gözleri bir delinin gözleri gibiydi; sanki öfkeli bir gücün varlığıyla sarhoş olmuştu; onun bu ruh hali Klim'e geçti:

"Çar ve rahip bunun hesabını vermeli," dedi; umutsuzlukla konuşuyordu ve neredeyse ağlamaya başlayacaktı. "Çar, bir hiç. O bir katil! Hem katil, hem de intihar ediyor. O Rusya'yı öldürüyor, yoldaşlar! Hodınkalar yeter artık! Sizin yapmak zorunda olduğunuz şey..."

İşçi, Samgin'in omzuna avucuyla vurdu ve onu iterek: "Senin için hiçbir şey yapmak zorunda değilim," diye haykırdı. "Sen ne söylüyorsun, ha? Sen nesin ki? Haydi, konuş! Ne diyeceksen de?"

Küfrederek Klim'i omzundan yakaladı ve onu sarsarken öksürmeye başladı. Yaralı ise kadının omzuna dayanarak kalkmayı denedi ama inleyerek yeniden oturdu.

"Ne yöne gideceğim?"

Yarım gocuk giymiş yaşlı adam, işçiye, "bırak adamı!" dedi. "Siz beyim, yolunuza gidin, burada ne işiniz var?" diye kayıtsızca öneride bulundu. İşçinin elini de tutmuştu. "Bırak, Mişa, gö-

rüyorsun adam korktu..."

Klim, tüm işçilerin kendisinden uzaklaştığını fark etti. Herkes onun gitmesini istiyordu. Bu durum onu biraz incitti, hatta gücendirdi. Bir şey daha söylemek istedi, ancak işçi öksürdü ve bağırmaya başladı:

"Senin intihar eden adamın çay içiyor ve generallerini ağırlıyor: 'Yaptığınız görev için teşekkür ederim!' diyor. Sen de bana maval okuyorsun..."

Samgin elini salladı ve hemen kente dönmesi gerektiğine karar vererek yoluna devam etti. Tanıklık etmek için yeterince olay görmüştü.

'O adam haklı: Borazancı işaret vermeliydi. İşçiler o zaman dağılırdı...'

Neredeyse koşarak, işçileri geride bırakarak yürüyordu; işçilerin büyük bölümü, yüksek sesle konuşarak tek bir yöne gidiyor, arada gülme sesi bile duyuluyordu; heyecanlanmış insanların bu gülüşü insanı düşünmeye zorluyordu:

'Sağ kaldıklarına seviniyorlar.'

Önünde iki genç, kollarının arasında kürk şapkalı bir üçüncü delikanlıyı taşıyordu. Şapkası ensesine yıkılmıştı ve sırtında kar parçacıkları vardı.

Horuldar gibi bir sesle: "Bir şeyim yok, bir şeyim yok," diye söyleniyordu.

Bacakları bükülüyor, başı göğsüne düşüyordu; arkadaşlarının koluna asılmıştı ve hırıltılı bir ses çıkarıyordu.

"Galiba durumu çok kötü," dedi gençlerden birisi ve diğeri Klim'e dönerek:

"Siz doktor değil misiniz?" diye sordu.

Samgin: "Hayır," dedi ve her nedense ekledi: "Baygınlık geçiriyor."

Delikanlıyı Samgin'in önüne enine bir biçimde yatırdılar ve bir dakika içinde sokağı dolduran bir kalabalık toplandı; deri ceketli, uzun boylu ve sarışın bir adam tüylü bir atı yürütüyor, kızağın oturma yerinde ise tanıdığı arabacı kamçısını sallayarak ağlamaklı bir sesle haykırıyordu:

"Nereye? Ben gitmiyorum, gitmiyorum! Oğlumu arıyorum!"

Ama yaralıyı kızağa koymuşlardı bile; arkadaşı onu tutuyor, diğeri ise arabacının yerine tırmanıyordu; arabacı onu kamçının sapıyla iterek daha da acıklı ve tiz bir sesle haykırıyordu:

"Allah aşkına bırakın! Size söylüyorum... oğlum..."

"Hepimiz çocuğuz!" dedi birisi öfkeyle.

O anda arabacı bir çuval gibi oturduğu yerden işçilerin ayakları dibine yuvarlandı ve kadınsı bir sesle inledi:

"Dostlarım, gitmiyorum! Gidemem..."

Onu koltuk altlarından ve ensesinden yakalayarak arabacı yerine oturttular.

"Dört kişiyi taşımaz," dedi birisi; birkaç kişi hemen kızağı itmeye başladı, at başını kaldırdı, ön ayakları dizlerinin üzerine çökecekmiş gibi büküldü.

Arabacı: "Siz ne biçim insansınız?" diye haykırdı.

'Bu, acımasızlık,' diye düşündü Samgin. Giderek kendisini toparlıyordu; arkasında ise tok bir ses, işgüzarca ve sevinçle konuşuyordu:

"Vasilevskiy'de silah mağazasını bastılar, barikat kuruyorlar..."

"Kim söyledi?"

"Bizimkiler..."

"Haydi çocuklar, kente gidelim! Kim kente gidiyor, yoldaşlar?"

Samgin, işçi grubuna katıldı ve peşinden sola doğru yürümeye başladı; kısa süre sonra Borsa binasını, binanın ve köprünün yanında da insan ve asker kitlesini gördü. İşçiler durdu ve "Ateş edecekler mi etmeyecekler mi?" diye tartışmaya başladılar.

Kısa bacaklı, gri ceketli, sağ dirseğinde siyah bir yama bulunan birisi: "Yeterince ateş ettiler!" dedi ve "kim buzların üzerinden Marsova'ya gider?" diye sordu.

Arkasından altı kişi yürümeye başladı. Samgin yedinci kişiydi. Nehrin üzerinde, her yerde, kente doğru tek başına koşan insanlar görüyordu ve bu kişiler, nehrin geniş yüzeyinde ve çatıları, uçsuz bucaksız ve gri taş rengindeki gökyüzüne dayanan dev sarayların karşısında çok küçük görünüyorlardı.

'Tek başına olan insanlara ateş açmazlar,' diye düşündü; kendisini sersemlemiş ve neredeyse sakin hissediyordu.

Neva nehrinin üzeri, sokaklardan daha soğuktu; rüzgâr amaçsızca esiyor, buzun mavimsi çıplaklığını ortaya koyarak karları yerden sıyırıyor, insanların bacaklarını beyaz bir dumanla kaplıyordu. Hızlı, neredeyse koşarak yürüyorlardı; işçilerden birisi anlaşılmaz bir şeyler homurdanıyordu; kısa bacaklı olan ona iki kez baktı, sert ve cesur bir sesle:

"Söylediklerin doğru değil! Askerler atlar gibi gemlenmiştir. Ama eğer ayak direrlerse..." dedi.

Bir kayın ağacı tomurcuğu patlamış gibi tuhaf bir ses işitildi ve Samgin'in başı üzerindeki hava sarsılır gibi oldu.

"Bu bize yönelik," dedi kısa bacaklı. "Dağılın, çocuklar!"

Ama işçiler yine de sıkışık düzen yürüyordu ve ancak birkaç atış sesi daha duyulduktan ve kurşunlar çok yakındaki karı havalandırdıktan sonra, içlerinden birisi sıçrayarak kıyıya doğru koşmaya başladı.

"Tuhaf bir adam," dedi kısa bacaklı, Samgin'e dönerek. "Kurşundan kaçıyor."

Ve konuşmasını sürdürdü:

"Ben şunu söylüyorum: Biz albay Terpitskiy ile Pekin'i alıyorduk..."

İşçilere anlatıyordu ancak sözleri doğrudan Klim'e yönelikti:

"Albay, askere: 'Demek ateş etmek istemiyorsun!' dedi. 'Hayır, asla,' 'Demek ki, sen de aynı yerde duracaksın!' Oleşa gitti, ateş edilenlerin yanında durdu ve haç çıkardı. Buradaki iş bir an sürüyor: Takım, ateş! İşte onlar ve İsa! İsa askeri korumaz, hayır. Asker, yasadışı bir adamdır..."

Marsova'da Samgin yol arkadaşlarının gerisinde kaldı ve birkaç dakika sonra Nevskiy caddesine çıktı. Burası daha sıcak, her şey tanıdık ve anlaşılabilirdi. İnsan dizileri üzerinde heyecanlı, ancak yumuşak ve sanki kutlama yaparcasına bir uğultu yükseliyordu. İnsanlar Saray Meydanı'na doğru yürüyordu ve aralarında birçok ciddi, terbiyeli hatta varlıklı giyimli erkek ve kadın vardı. Bu durum Klim'i biraz şaşırtmıştı.

'Acaba diğer kıyıda olanlar bir hata mıydı?' diye düşündü.

Bu kıyıda her şeyin açıklığa kavuşacağı, düzeleceği umuduna kolayca kapıldı; diğer bölgelerin işçileri gelecek, Çar onlar için ortaya çıkacaktı...

Önünde kürk paltolu, tüylü şapkasının modeli tuhaf bir adam yürüyor, kolundaki bayanı yılışık bir tavırla ikna etmeye çalışıyordu:

"İnanın, böyle bir şey olamaz..."

Samgin, tanık rolünü anımsayarak: "Oldu," demek istedi; ancak adam sözün sonunu getirdi:

"O yüzsüzün biri, evet, ama o kadar da..."

Samgin bu çifti geride bıraktı ve yoluna devam etti; insan seline kapılarak hafiflediğini hissediyordu.

Ana caddenin sonuna kadar gidince, saraya giden girişin iki dizi ufak tefek askerle kapatıldığını gördü. Kalabalık Samgin'i askerlere kadar sürükledi; kurulan cephenin bir ucunda durdu, çok sıska ve zavallı görünümlü piyadeleri dikkatle inceledi. Sayıları iki yüzden daha azdı. Sol kanat binanın Nevskiy'e bakan duvarına, sağ kanat ise meydanın parmaklıklarına kadar uzanıyordu. Bunlar, Nevskiy'le İsakievskiy Meydanı arasındaki boşluğu dolduran binlerce kişiye karşı ne yapabilirlerdi ki?

'Evet,' diye düşündü Samgin. 'Orada herhalde bir hata yapıldı,' diye de ekledi.

Tüm askerler gaga burunlu gibi görünüyordu ve büyük olasılıkla çoktandır orada duruyordu, zira yanakları morarmış gibiydi. İnsan ister istemez, böylesine kötü biçimde dizilme nedeninin insanların onlardan korkmamaları olduğunu düşünüyordu. İnsanlar, askerlerle neredeyse göğüs göğüse duruyor ve korkmuyor, onlara hoşgörüyle ve acıyarak bakıyordu; yarım gocuklu ve kulaklıklı kürk şapkalı yaşlı adam takım komutanıyla konuşuyordu:

"Bana akıl öğretme, ben hassa alayında astsubayım!"

Dış görünümüne göre dikişçi ya da hizmetçi olan genç kız ise:

"Sizin insanlara ateş açtığınız söyleniyor, doğru mu?" diye soruyordu.

"Biz ateş açmıyoruz," dedi asker.

Meydanda, dörtgenin parmaklıkları ardında yüzleri Aleksandr Sütunu'na dönük genç süvariler, koyu renk, iri atlara binmiş olarak dizilmişlerdi; sütunun çevresinde birkaç piyade vardı, ancak silahları çatılmıştı. Orada ayrıca yeşil arabalar da duruyor, büyük, alaca bir köpek koşuşturup duruyordu. Her şey şaşırtıcı derecede sıradan, hatta ciddi sayılamayacak bir görünüm içindeydi. Samgin, bu meydanda, Çar'ın karşısında diz çökmüş duran "bodur insanları" anımsıyor, silahların, arabaların ve köpeğin gereksiz olduğunu düşünüyor, iç geçirerek sola, İsakiyev Kilisesi'nin grileşmiş kubbesinin yükseldiği yere bakıyordu. Bu kubbenin üzerinde, devasa, ancak gri bir taştan yontulmuş gibi duran ve derinliği olmayan gök kubbe yer alıyordu. Yere doğru alçalmış gibi duran bu gökyüzü, ılık bir duygu veriyor, insanların sıkı dayanışma izlenimini güçlendiren bir ortam yaratıyordu.

Meydandaki gaga burunlu askerlerin ardında subaylar dolaşıyordu; ancak ön tarafta hiç subay yoktu; yalnızca ufak tefek, zamanından önce çökmüş bir çavuş, uyuşuk bir tavırla haykırıyordu:

"Beyler, yüklenmeyelim!"

Samgin, üzerinde haki paltosu olan, kızıl renkli, kalın bıyıklı subayın nereden geldiğini fark edemedi; bu adam, sanki duvarın içinden Samgin'in arkasına gelmiş, onun yanında ayağa kalkmış ve çok güçlü olmayan bir sesle:

"Yavaş olun!" demiş ve başka sözler de söylemişti.

Gaga burunlular dostça kımıldadılar ve durdular. O zaman kızıl yüzlü adam sanki cebinden çıkarır gibi uzun bir kılıç çıkardı, onu salladı, haykırdı ve gaga burunlular silahlarını yanaklarına dayayarak geriye doğru sallandılar ve ateş ettiler. Tüm bunlar şaşırtıcı derece çabuk ve gayri ciddi biçimde, diğer kıyıdakinden çok farklı gelişmişti; Samgin yan taraftan süngülerin bir hizada olmadan sallandıklarını, bazılarının aşağı, bazılarının ise yukarı doğru durduğunu, titremeden insanların yüzüne tutulanların çok az olduğunu görüyordu. Yaylım ateşi bir anda değil, ayrı ayrı açıldı, patladı ve hiç de ürkütücü değildi.

Ancak tam cephede duran insanlar yine de korktu ve tüm bir

kitle halinde geriye doğru çekildi; askerlerle insanlar arasında beş adımlık bir boşluk oluştu. Eski başçavuş kararsızca elini şapkasına doğru kaldırdı ve askerlerin ayakları dibine yığıldı; onun yanındaki üç kişi de yere yıkıldı; kalabalıktaki insanlar birbiri ardına yıkılıyordu.

Birisi, Samgin'in kulağının dibinde: "korkudan yıkılıyorlar, kuru sıkı ateş ediyorlar, bunlar ise..." diyordu.

Ancak Samgin insanların korkudan yere yıkılmadıklarını biliyordu. Kalabalığın, sıkışarak, ayakları altındaki erkek ve kadınları ezdiklerini görüyordu; bu kişiler yere çöküyor, düşüyor, sürünüyordu; genç bir delikanlı askerlere doğru inleyerek yuvarlandı; bir eli ve ayaklarıyla yere dayanmaya çabalıyordu. Klim, insanların öldürüldüklerine inanmaksızın ve anlayamadan öldüklerini görüyordu. Kızıl yüzlü subayın askerlere yüzü dönük olarak ana avrat sövüşünü, eldivenli eliyle ve kılıcının kabzasıyla karınlarına vurarak tehdit edişini, askerlere sırtını dönerek ileriye doğru adım atışını, delikanlıya kılıcını saplayışını ve delikanlının ellerinin nasıl kırıldığını işitti.

Kalabalık haykırıyor, inliyor, askerleri yumruklarıyla tehdit ediyor, bazıları onlara kartopu atıyor, askerler ise silahlarını ayaklarının dibinde tutarak, taş kesilmiş gibi daha da sağlam biçimde duruyordu. Sanki boyları da uzamıştı.

Tüm bunlar karşı kıyıdakinden, belki çok yakın bir mesafede olduğu için, daha korkunçtu. Samgin, yeniden acı veren yavaşlama duygusunu, dakikaların pek çok hareketi ve ölümü içine alabilen genişliğini hissetti. Aralarında bulunduğu insanlar onu Nevskiy'e doğru sürükledi; onlar da, artık askerlerin görmemelerine karşın, bağırıyor, sövüyor, yumruklarıyla tehdit ediyordu. Samgin, daha sonra geri çekilen kalabalığın sanki bir şeye dayandığını ve aniden hep bir ağızdan kükrercesine, ölülerin üzerinden atlayarak, yaralıları toplayarak ileri atıldığını gördü; yaylım ateş açıldı, arkasından bir daha; askerler kalabalığın en yoğun olduğu yere ateş ederek, içe işleyen bir sesle haykırarak ve sıçrayarak dipçikleri sallıyor, süngüleri saplıyordu. Demir parmaklık boyunca koşuyor, demir parmaklığı aşıyorlardı. Birkaç asker Nevskiy

boyunca ateş etmeye başladı. O zaman Samgin'i çevreleyen insanlar, onu da beraberlerinde sürükleyerek kaçmaya başladı. Kaçanlardan birisi başıyla sırtına çarptı.

Samgin, 'Bu vurulmuş, ölü birisi olmalı,' diye varsayımda bulundu ve yere düştü. Onu ayaklarıyla ezdiler, üzerinden atladılar ve Samgin uzun bir süre, ayağa kalkıp yeniden koşuncaya kadar, yerde süründü ve yuvarlandı.

Yaşadığı hayvanca korkudan kan ter içinde kurtulduğunda, kendisini dilsizleşen ve soluk soluğa kalmış insanlar arasında buldu. Kapalı kapıya yaslanarak duruyor, sanki kendi isteği dışındaymışçasına, olup biteni görmemek için gözlerini kapatıyordu. Meydandan Gorohuvskaya caddesine açılan girişin Saray koruma muhafızı bahriyelilerce kapatıldığını anımsıyordu. Kaçarken onlara rastlamış, kendisine tehditkâr bir sesle, 'nereye gidiyorsun?' diye bağırmışlardı.

Bir bahriyeli onu kolundan yakalamış, sırtını kendisine, sokağa doğru çevirmiş ve iki kez bas bir sesle:

'Sizi oraya götüreceğim," diye bağırmış ve alçak sesle "kaç, kaç," diye eklemişti.

Yağlı gibi ıslak paltolu bir adamın kendisine doğru geldiğini ve ona, "üzerinize kan bulaşmış," dediğini anımsadı.

Adam, "benim kanım değil," demiş, sanki gülüyormuş gibi yüksek sesle konuşmaya başlamıştı: "En azından yüz kişi öldürdüler. Bu ne demek, bayım, ha? Bu halkla savaş anlamına mı geliyor?"

Kimse yanıt vermemiş, Samgin ise şöyle düşünmüş ya da söylemişti:

"Bu bir hata değil, bir sistem."

Ruhunda ve belleğinde bir soba borusunun içindeki fırtına gibi bir şeyler uğulduyor, ıslık çalıyor ve inliyordu. Bacakları titriyordu. Gözlüğünü kaybetmişti ve çevresindekileri her zamankinden daha biçimsiz görüyordu. Karşısında iki dizi net görünmeyen penceresi ile eski, demir rengi bir bina belirdi. Pencerelerin ardında, insan yüzlerini anımsatan daha da belirsiz lekeler vardı. Kentte bir uğultu vardı ve bu kesintisiz gürültü içinde bahar tomur-

cukları patlak veriyordu. Caddede yine insanlar koşuyor, kasketlerinde beyaz taç bulunan süvariler haykırarak at koşturuyordu. Klim'in arkasında kapılar gıcırdıyor ve çarpıyordu. Siyah bıyıklı süvari kendini arkaya doğru kaydırdı, koşan atını çekerek atın yüzü gökyüzüne doğru kalkacak kadar sert bir biçimde durdurdu, kılıcını kaldırdı doğal olmayan bir sesle haykırdı ve bu haykırış Klim'e bir Kafkas eşeğinin horultu ve testere vızıltısına benzeyen anırışını anımsattı. Bu hayvansal haykırış insanları korkuttu ve kaçmak zorunda bıraktı. Samgin de, önündeki insanların kana bulanmış bir halde karın üzerine düşüşlerini görerek kaçıyordu. Daha sonra kör gibi Moyka'nın sağ kıyısından Pevçes köprüsüne yürüdü ve insan dolu köprüye beş atlının dalışını, kılıçların parlayışını, atlarından düşürülen ikisinin kara bir kitlenin arasında kayboluşunu, iri bir atın nehrin sağ kenarına koştuğunu ve insanların ona kartopu attıklarını, atın olduğu yerde başını silkerek tökezlediğini ve yüzünden köpükler aktığını gördü.

Puşkin'in yaşadığı ve öldüğü evin yanında, "Balıkçı ve Balığın Öyküsü"nden çıkmışçasına yaşlı bir adam duruyordu. Kır sakallıydı, pamuklu bir kadın bluzu giymişti ve başında eski bir şapka vardı; elinde bir tuğla parçası tutuyordu.

"Sizi iyi ağırladılar, ha?" diye sordu keskin gözünü kırparak; tuğlayı duvara vurdu ve onu insanların ayakları dibine fırlattı. Yüksek sesle ve belirgin bir şaşkınlıkla: "O kadar çok genç öldürdüler ki!" dedi.

İnsanlar, acele etmeden, sert bir yüzle arkalarına bakarak yürüyor, ancak bazıları yol arkadaşlarını iterek koşuyordu; öylesine şaşkın bir görünümleri vardı ki, sanki hiçbirisi neden ve nereye gittiğini bilmiyor gibiydi. Bunu Samgin de bilmiyordu. Önünde şapkasız, saçı başı karışmış bir kadın sallanarak yürüyor, mendilini kana bulanmış yanağına bastırıyordu. Samgin ona yetiştiğinde kadın:

"Temiz bir mendiliniz var mı?" diye sordu.

Kızıla boyanmış parmaklarının arasından boynuna, yakasının içine kan akıyor, yuvarlak ve ne olduğunu anlayamayan genç bakışlı gözlerinden yaşlar süzülüyordu.

Samgin, "hayır," diye yanıtladı ve onu geride bırakarak yürüyüşünü sürdürdü. Ancak birkaç adım sonra genç kız ona yetişti; onu kızıl sakallı, iri yarı bir adam bir çocuk gibi kollarında taşıyordu. Üç kişi acele adımlarla ölüyü ya da yaralıyı taşıyor, bunlardan genç kızın başını tutan kişi sigara içiyordu. Samgin'in arkasında at gibi iri bir adam iç geçirdi:

"Hiç olmazsa tabancamız olsaydı..."

Samgin, ansızın, tarihçi Kozlov'un, Çar'ın tüm yönetim gücünü ortaya koymak zorunda kalacağına ilişkin sözlerini anımsadı.

"Durun!"

Turoboyev, arabacının kızağında oturuyordu. Sarılı başının üzerinde ensesine kaymış, eski ve biçimsiz bir şapka vardı.

Kızaktan aşağı sıçrayarak: "Binin!" diye adeta emretti. "Devam et..."

Adresi söyledi, Klim'in eline bazı kâğıtlar tutuşturdu, şapkasını düzeltti, geriye doğru yürüdü; başını, sanki onu yitirmekten korkuyor gibi hareket ettirmeden tutuyordu.

Birkaç dakika sonra, Tatar yüzlü, keskin gözleri güvensiz bakan, saçları düz kesilmiş bir adam ona karanlık bir antreye giden bir kapıyı açıyordu.

"Ne istemiştiniz?" dedi, onu içeri bırakmadan. "Evde yok, içeri geçin ve bekleyin."

Adam parmağıyla sol tarafı işaret ediyordu ve Klim, daha önce bu Tatar'ı bir yerde gördüğünü ve kalın sesini işittiğini düşündü. Büyük, aydınlık odada beş kişi vardı. Henüz kavga etmiş ve susmuş gibi bir halleri vardı. Klim'in sabah okulda gördüğü uzun boylu, Fransız sakallı olan odada sinirli sinirli dolaşıyordu. Pencerenin yanında tıraş olmuş, esmer, yaşlı yüzlü birisi oturuyordu; divanın yanındaki masada birisi kambur vaziyette eğilmiş hızla bir şeyler yazıyor, redingotlu, gözlüğü altın çerçeveli, profesöre benzeyen bir diğeri de ayaklarını vurarak odadan odaya dolaşıyor, bir şey arıyordu. Samgin'e:

"Bir şeyler yemek ister misiniz?" diye sordu.

"Evet," diye yanıtladı, Klim. Birdenbire açlığını ve güçsüzlüğünü hissetmişti. Tuğla bir duvara bakan tek pencereli, loş yemek

odasındaki büyük masada bir semaver kaynıyor, üzerinde ekmek, sucuk, peynir bulunan tabaklar duruyordu; duvarın yanında ağır bir büfe yükseliyor ve zengin bir tüccarın mezarı üzerindeki granit bir anıtı anımsatıyordu. Samgin yiyor ve bu dairenin beşinci katta olmasına karşın bodrum katı izlenimi verdiğini düşünüyordu. İçindeki asık yüzlü kişiler, kuşkusuz, tarihin yok saydığı ve bir köşeye attığı insan sınıfındandı.

'Herhalde şimdi ne gördüğümü soracaklar...'

Gördüğü şeyleri, bu insanlara, akıllarını başlarına getirecek bir korku duymaları için, acımasızca anlatmak istiyordu. Evet, bu kişilerin özellikle korkutulmaları gerekiyordu. Ama hiç kimse ona bir şey sormuyordu. Sık sık kapının zili çalıyor, Tatar kapıyı açarak kaba ve kısa bir şeyler söylüyor:

"Rastlamadınız mı?" diye soruyordu.

Bazen yemek odasına bakıyor ve Samgin bu keskin bakışı üzerinde hissediyordu. Masaya yaklaşarak soğumuş çayı içerken adamın ceketinin cebindeki tabancanın kabzasını görüyor ve bu ona gülünç geliyordu. Bir şeyler yedikten sonra, yeni birilerini görme beklentisiyle büyük bir odaya girdi, ama orada da aynı insanlar vardı ve yalnızca, eli bir havluya sarılı bir adam daha eklenmişti.

Pencereden kış gecesinin mavi sisine bakarak yavaşça, "işte böyle," diyordu. "Onu kaldırmak istedim ama 'pat! pat!' Onun çenesine benimse burama... Bunu anlayamıyorum. Ne için?"

Gözlüğü altın çerçeveli adam onu yemesi, şarap içmesi ve dinlenmek için yatması için ikna etmeye çabalıyordu.

"İnsan tüm yaşam boyu bunun etkisinden kurtulamaz," dedi yaralı; ama ayağa kalktı ve sakince yemek odasına geçti.

Klim: 'Hodınka'nın etkisinden kurtuldular,' diye düşündü. Artık kendisini giderek yalnızca tanık değil, yargıç olarak da hissediyordu.

Zil yeniden çaldı ve antrede gür, 'o'ların üzerine basarak konuşan sert bir ses:

"Sen niye silahlısın?" diye sordu.

"Burada bir sürü pislik var, hafiyeler olsa gerek. Hep Gapon'u

soruyorlar..."

"Bırak bunları, güldürme insanı. Savva!"

Samgin şaşkınlıkla ve kulaklarına inanamayarak, 'Morozov,' diye anımsadı.

İçeriye uzun boylu, elmacık kemikleri çıkık, kızıl bıyıklı, düğmesiz, sol tarafı çengellerle tutturulmuş tuhaf bir ceket giymiş birisi girdi; bacaklarında uzun çizmeler vardı; uzun ve düz saçlarına karşın, bu kişi kılık değiştirmiş bir askere benziyordu. Parmaklarıyla gözünü ovuşturarak soldaki kapıya yürüdü ve Samgin, Turoboyev'in verdiği kâğıtları onun eline tutuşturdu; adam, çakmak çakmak olmuş gözleriyle bir an Klim'in yüzüne ve kâğıtlara baktı, konuşmadan Morozov'la birlikte kapının arkasında kayboldu. Birkaç dakika bekledikten sonra Samgin gitmeye karar verdi; ancak antreye çıktığında dışarıdan kapıya vurmaya başladılar; zil ısrarla çaldı ve Morozov elini ceketinin cebinde tutarak koşarak çıktı ve kapıyı açtı.

"Ne? Siz kimsiniz? Gapon mu? Siz Gapon musunuz?"

Morozov hemen çekilerek yol verdi. Antreye, içeriye dalarcasına, başını eğerek ufak tefek bir adam girdi; üzerinde bedenine göre çok geniş bir palto, başında ise kafasına çok büyük gelen bir şapka vardı; bedeninin kıvrak bir hareketiyle ve ellerini geriye doğru açarak paltosunu yere fırlattı, şapkasını başından çıkarıp onu da yere attı ve tutuk bir sesle:

"Martın burada mı? Piotr? Soruyorum..." dedi.

Odada bulunan herkes dışarı çıktı ve kızıl bıyıklı adam kabaca ve hoş olmayan şaşkınlığını gizleyemeden:

"Sizi Rutenberg mi gönderdi?" diye sordu.

"Evet, evet, nerede o?"

"Bilmiyorum."

Gapon'a eşlik eden ufak tefek, pek fark edilmeyen adam paltoyu yerden kaldırdı, sandalyenin üzerine koydu, üzerine oturdu ve sakinleştirici bir tonla: "Şimdi gelecek," dedi.

Gapon ise büyük odaya daldı, oraya buraya koşuşturdu. Bacakları eklemlerinden çıkmış gibi kıvrılıyor, esmer yüzü hastalıklı gibi seyirip duruyordu ama gözleri hareketsiz ve cam gibiydi.

Kısa ve kötü kesilmiş saçları başında tutamlar halinde sallanıyordu ve sakalı da düzgün kesilmemişti. Omuzlarında buruşuk, eskice bir ceket sarkıyordu ve kol ağızları öylesine uzundu ki, elini tümüyle kapatıyordu. Odada koşuştururken kısık bir sesle haykırıyordu:

"İçecek bir şey verin. Şarap, su... fark etmez! Hayır, her şey mahvolmadı, hayır! Şimdi onlara yazacağım. Fullon!" diye ağlamaklı bir sesle haykırdı ve yumruğunu sallayarak tavanı tehdit eder gibi bir hareket yaptı; ceketinin kol ağzı omzuna kadar çıkmıştı ve kat yerleri yüzünün yarısını kaplıyordu. "Fullon beni ele verdi!" diye hırıltılı bir sesle bağırdı ve uzun saçlarını geriye atarken yaptığına benzer bir hareketle ceketin kol ağızlarını yanaklarının üzerinden atmaya çalıştı. Kolu tahtadanmış gibi düştü, bedenine paralel olarak uzandı; parmaklarıyla ceketin etekleriyle oynuyor ve çekiştiriyordu; diğer eli ise bir saat rakkası gibi muntazam aralıklarla sallanıyordu. Küçük adımlarla parkenin üzerinde dolanırken, ayakkabısının topuklarından çıkan takırtı, tabanlarından çıkan şakırtı, cızırtı ve hırıltı karışımı bir ses odayı dolduruyordu. Bu ses Samgin'e mutfağın iğrenç sesini anımsatıyordu: Etleri kesiyorlar, ocakta bir şey cızırdıyor, ateşte nemli bir odun cazırdıyor, kavruluyordu sanki.

Altın çerçeveli gözlüğü olan adam, Gapon'a bir bardak şarap verdi, rahip kaptı ve hemen içerek yeniden odada koşuşturup dönmeye başladı:

"Yalan söylüyorsun! İşçiler benimle birlikte! Onlar beni ele vermez! Onlar, sonuna kadar benimle! Yalan söylüyorsun! Hain... Nerede Martin, nerede?"

Samgin serseme dönmüş bir durumda onu izliyor, kendi içinde de sarhoş edici bir akım hissediyordu. Cübbesiz ve sarsılmış Gapon, işçilerin karşısında, fırtına ve sağanak yağmurun aniden bastırdığı avluda genç bir horoz gibi sıçrayan ve bağıran o rahibe hiç benzemiyordu. Şu anda, rahibin başındaki ve çenesindeki tüyleri alay eder gibi kaba bir biçimde kestiklerinden dolayı, esmer, neredeyse morumsu yüzü, mavimsi, yağlı göz akının içinde donmuş gibi duran siyah gözbebekleri, düzgün, dar delikli ve so-

la kaymış burnu ortaya çıkıyor, yüzünün bir yanı diğerinden büyük duruyordu.

Samgin, Gapon'un koşarken iki kez aynaya baktığını ve her seferinde rahibin ürperdiğini, çabuk el hareketleriyle yan tarafını düzelttiğini ve elini yakmış gibi daha yüksek sesle haykırdığını, dikleştiğini ve ellerini salladığını fark etti.

'Aktör mü, yoksa? Oynuyor mu?' diye bir an düşündü, Samgin.

Hayır, Gapon daha çok aklını kaçırmış birisine benziyordu ve bu giderek belirginleşiyordu. Rahip dışında sanki odada hiç kimse yoktu, herkes kımıldamadan susuyordu. Kızıl bıyıklı, asker gibi, sırtını duvara dayamış dimdik duruyor, açıkta duran dişlerinin arasından yanmamış bir sigara sarkıyordu; onda ısırabilecek bir adam yüzü vardı ve sigarayı dişlerinin arasına yalnızca rahibe bağırmamak için koyduğu düşünülebilirdi. Yanındaki sandalyede, güçlü, yapılı ve nedense dökme bir ütüye benzeyen Morozov, yerinden fırlayıp kaçacak bir adam pozunda oturuyordu. Samgin onun fısıldadığını duydu:

"Önderimiz bu, ha?"

Tatar yüzü, hızlı ve acı bir gülümsemeyle sanki ters yüz olmuştu.

Kızıl bıyıklı adam, dişlerinin arasından mırıldandı:

"Kin gütmeyen bir gücenme, öfkesiz bir yakınma."

Samgin, Gapon'un bir önder olduğunu unutmuştu; ancak bu fısıltı belleğinde yüzlerce cesedi, kana bulanmış insanları ve inleyen ateşçiyi canlandırdı.

Gapon, durarak ve odadakilere hareketsiz gözlerle bakarak: "Beni hemen saklamanız gerek, beni arıyorlar," dedi. "Beni nereye saklayacaksınız?"

Morozov, öfkeli ve tiz bir sesle, önce kendisine bir çeki düzen vermesini, tıraş olmasını, yıkanmasını önerdi. Bir dakika sonra Gapon odanın ortasındaki sandalyede oturuyordu ve yaşlı yüzlü adam onu tıraş etmeye başlamıştı bile. Ama, anlaşılan makas kör ya da bu adam acemi bir berberdi. Gapon, yakınan bir sesle haykırdı:

"Yavaş olun, ne yapıyorsunuz?"

Morozov, sert bir tavırla, "Biraz sabredin," diye önerdi ve tiksinmiş gibi yüzünü buruşturdu.

Rahibi tıraş ettiler ve yıkanması için gönderdiler, izleyiciler ise bozulmuş bir tavırla köşelerine çekildiler.

Fransız sakallı adam, "Ne kadar sarsılmış," dedi ve konuşmasına gerek olmadığını anlamış olacak ki, pencereye döndü, alnını cama yasladı, pencereyi yoğun biçimde kaplayan karanlığa baktı.

Kapının zili daha sık ve telaşlı çalıyordu; Morozov ceketinin sarkmış olan cebini yoklayarak antreye koşuyor ve Klim, orada heyecanlı seslerin sözcükleri yutarak, yüzlerce işçinin öldürülüşünü anlattığını işitiyordu. Gapon'un da öldürüldüğünü söylüyorlardı.

"Polis şimdi onun cesedini getirdi..."

Morozov, açık ve tiz bir sesle, "Saçma," dedi. "On dakika önce o ceset buradaydı."

Gapon'la gelen adam alınmış bir sesle onayladı:

"Doğru!"

Ve daha yavaş, ancak sitemli bir sesle anımsattı:

"İşçi kesimi, babalarını çok sever, çok!"

Yeni bir haber daha getirdiler: Gapon yaşıyordu; polis onu arıyordu ve yakalatana ödül verilecekti.

Morozov, "Olabilir," diyerek: "Çok büyük bir ödül olmasa gerek," diye de ekledi.

Samgin, fabrikatörün ironisinin kaynağını anlamaya çalıştı ama başaramadı. Uzun boylu, siyah sakallı bir adam geldi ve kızıl bıyıklı ile odanın bir köşesine çekilerek fısıldaşmaya başladılar; kızıl bıyıklı yüksek sesle ve öfkeli bir tavırla:

"Ah, hayır! Hiçbir uydurma yok! Hiç yok!" diyordu.

Gapon koşarak içeri girdi; güzelce tıraş olmuş, yıkanmış ve bir çingeneye benzemişti. Odadaki herkese bakıp aynada kendisine bir göz attıktan sonra kararlı ve tehditkâr bir sesle:

"Bu bir son değil! İşçiler benimle birlikte!" dedi.

Yapılı, dikkatli gözlere sahip, biraz uyuşuk ve temkinli hareketleri olan bir adam sert adımlarla içeri girdi.

"Martin!" diye bağırdı Gapon, ona doğru atılarak. "Otur ve yaz! Daha çabuk, daha çabuk!"

Birkaç dakika sonra, Martın, masanın yanındaki divana oturmuş, acele etmeden yazıyor, Gapon ise ellerini sallayarak odayı adımlıyor ve haykırıyordu:

"Kana bulanmış kardeşlerim! Böyle yaz: Kana bulanmış, evet! Artık bizim Çarımız yok!" Durdu: "Sizin mi, bizim mi demek gerek?" diye sordu. "Yaz: Sizin."

Yazan kişi başını kaldırmadan: "Daha fazlası, gereksiz," dedi homurdanarak.

"Binlerce yoldaşınızın, karılarınızın ve çocuklarınızın öldürüldüğü kurşunlarla kendisi de öldü... evet!"

Rahip, kesik kesik, büyük aralıklar vererek, sözlerini yineleyerek konuşuyor ve anlaşılan, bu sözleri güçlükle bulabiliyordu. Gürültüyle havayı içine çekiyor, morumsu yanaklarını ovalıyor, başını, sanki saçları uzunmuş gibi sallıyor ve her sallayıştan sonra kısa saçlı başını yokluyor, yere bakarak düşünüyor ve konuşmuyordu. Ağır kanlı Martın giderek daha hızla yazıyor ve Klim, onun Gapon'un dikte edişini pek dikkate almadığını fark ediyordu.

Gapon, ayağını yere vurarak, "yaz!" dedi. "Ve şimdi, gerçeği halkın kanında boğan Çar'ı, ben, Georgiy Gapon, Tanrı'nın bana verdiği rahiplik yetkisiyle, aforoz ediyor ve kiliseden çıkartıyorum..."

Piotr veya dikte ederken rahibe bakmayan ve yazmayı sürdüren Martın'dan birisi, "saçmalama," dedi.

"Ne dedin? Sen yaz!" diye rahip yeniden ayağını yere vurdu, elleriyle başını tutarak saçlarını düzeltti. "Ben bu hakka sahibim!" diye sürdürdü ama artık sesi çok yüksek perdeden çıkmıyordu. "Benim dilim onlar için daha anlaşılır bir dil; onlarla nasıl konuşulacağını biliyorum. Ama siz aydınlar, başlıyorsunuz..."

Elini salladı, yüzü kızardı ve bir dakika kadar kötü bir ifadeye büründü; göz bebekleri göz aklarında sanki şişmiş gibi görünüyor ve hareket ediyordu.

Kızıl bıyıklı adam yine: "Hayır, hayır, masal anlatmaya gerek

yok," dedi.

"Özgürlüğünüz için savaşma hakkını, kanınızla satın aldınız," diye dikte ediyordu Gapon.

Kızıl bıyıklı ile siyah sakallı adamlar rahibe doğru yaklaştı ve kızıl bıyıklı olan teklifsiz ve kaba bir tavırla konuşmaya başladı:

"Sizin öldüğünüz, tutuklandığınız ve buna benzer şeyler söyleniyor. Bu hoş bir şey değil."

"Her gerçek dışı şey gibi," diye söze karıştı siyah sakallı, öksürerek.

"Tamam işte. Ekonomi Derneği'nde... farklı gruplar bir araya geldi. Sizin de oraya gitmeniz ve görünmeniz gerek."

"Ama neden?" diye sordu Gapon. "Orada aydınlar var! Serbest Ekonomi Derneği'nin ne olduğunu biliyorum. Aydınlar!" diye konuşmasını sürdürdü. "Ben işçilerle birlikteyim!"

Siyah sakallı: "Orada işçiler de var," dedi.

Samgin, bu önerinin rahibin hoşuna gitmediğini hatta canını sıktığını iyi anlıyordu. Yüzünü buruşturarak Gapon bir şeyler homurdandı, Rutenberg'e doğru eğildi; o ise, yüzüne bakmadan:

"Gitmek gerek," dedi.

"Öyle mi?"

"Evet, evet..."

Gapon, ceketinin kol ağzını düzelterek ve başını sallayarak aynaya baktı ve birisine:

"Tanımazlarsa? İnanmazlarsa?" diye sordu. "Onlar beni tanımıyor ki."

"İnanırlar," dedi kızıl bıyıklı. "Gidelim!"

Samgin artık burada fazlalık olduğunu ve gitmesi gerektiğini epeydir hissediyordu. Ancak merak, yorgunluk duygusu ve korkuya benzeyen, yalnız başına sokaklarda yürümeme isteği onu gitmekten alıkoyuyordu. Şimdi ise dört kişi gidecekleri umuduyla antreye çıktı, paltosunu giydi ve Morozov'un sesini duydu:

"Kelleni kopartacaklar."

"Ben kellemi korurum," dedi kızıl bıyıklı.

Samgin kapıyı açtı ve diğerlerinin kendisine yetişmelerini bekleyerek ağır ağır merdivenlerden inmeye başladı. Yukarıdan gelen

ayak seslerini ancak giriş kapısına vardığında duyabildi. Caddeye çıktı. Girişte güzel bir at duruyordu.

Arabacı, "müşterim var," dedi. Özür dilercesine, "özel," diye de ekledi.

Samgin, kızağın arka tarafına baktı ve dört kişinin bu dar kızağa sığmayacağına kanaat getirdi.

Karanlığın soğuğuna dalarak, 'Eh, gidelim bakalım,' dedi kendi kendine; bir dakika sonra ise koyu renkli at hızla önünden geçti; kızakta iki kişi oturuyordu. Samgin, üzüntüyle iç geçirdi.

Karanlık, olağanüstü yoğun ve soğuk baskısıyla, omuzlarını bükecek denli ağır çökmüştü. Kent suskundu. Işıksız binalar ölü gibi cansız duruyor, yalnızca arada bir, pencerelerin buzlu camları mumların titrek ışığıyla içeriden aydınlanıyordu. Işıklar söndüğünden olsa gerek, iyice gerilmiş bir davul derisi gibi çok duyarlı bir ıssızlık çökmüştü. Çok uzaklarda bir yerde ateş ediliyor ve yeniden çok yersiz bir benzetme akla geliyordu: Sanki bahardı ve patlayanlar ağaçların olgunlaşmış tomurcuklarıydı. Samgin, adımlarını daha sessiz atmak için çabalıyor ancak topukları kara çarpıyor ve kar çatırdıyordu. Siyah binalar tek bir görünüm kazanmışlardı ve tuğlalarını çatırdatarak, doğruca taş kanalın dibine, hedefle arasındaki mesafeyi kısaltmadan, bu yalnız adamın peşinden geliyor gibiydiler. Kapılarda kapıcıların ayıyı anımsatan görüntüleri de yoktu. Polisler ve yayalar da yoktu. Güçlenen karanlığın soğuğu, giderek ağır ve yoğun biçimde hissediliyordu.

Samgin, Morozov'un eli tabancalı görüntüsünü anımsayarak korkusunu yenmeye çalıştı; bu görüntü Morozov'un Gapon'a karşı açık bir aldırmazlığı olmasaydı komik olabilirdi.

'Ev sahibi. Başarısız adamı aşağılıyor...'

Ancak büyük bir çaba göstererek düşünüyor, düşünceler, içinde korkunç günün tüm inleyişi, haykırışı ve sözcükleriyle dolu bu gergin ıssızlığı dinlemesini engelliyordu. Bu ıssızlıkta, insanı çıldırtabilecek denli korkunç şeylerin yinelenmesi için bir hazırlık gizliydi sanki.

Samgin, kendisini acı verircesine ezen korkusunu yenmek için: 'Rahip beş para etmez. Tüm tanıklar, yazarlar, askerler ve işçiler,

katiller, kurbanlar ve izleyenler. Hepsi beş para etmez ve mutsuz insanlar,' diye düşündü.

Nevskiy'de durum daha da korkunçlaştı; Nevskiy diğer caddelerden daha genişti ve bu nedenle de daha boş görünüyordu. Oradaki binalar daha da ruhsuz ve ölüydü sanki. Dağın içindeki bir yara girercesine karanlığa dalıyordu. Uzakta ve zeminin olması gereken aşağılarda, donuk bir karanlığın soğuk bedeni, küçük ve donuk ışık lekeleriyle kesiliyordu. Yaraları ve kanı anımsatan bu ışıklar, caddeye büyük bir derinlik kazandırarak hiçbir şey aydınlatmıyordu ve bu ışıklarda pusu kurmuşçasına bir şey vardı.

Samgin durdu, daha da yavaş gitmeye başladı; şakakları terlemişti. Kısa süre sonra bunların fener olduğuna, kapı panellerinde veya kapılarda asılı olduklarına kanaat getirdi. Fenerlerin sayısı azdı, birbirlerinden uzak bir mesafede parlıyorlardı ve sanki gereksizliklerini göstermek ister gibiydiler. Ancak, belki de bunlar, fenerle aynı hizaya gelen insana ateş etmek daha kolay olsun diye konmuştu.

Ara sıra siyah insan figürleri, bir hırsız ya da sudaki bir balık gibi gürültü çıkarmadan hareket ediyordu. İleride birisi, bir cama sert bir biçimde vuruyordu; daha sonra cam gürültü çıkararak parçalandı, parçaları demirin üzerine düşerek çatırdadı; bir kapı gıcırdadı ve çarptı, birisi karşıdan Klim'e doğru hızla geldi ve yerin dibine girmişçesine kayboldu. Hemen hemen aynı anda köşeden beş atlı çıktı ve içlerinden birisi korkmuş gibi haykırdı:

"Tırısa kalkalım..."

Hızla, kaz gibi birbirlerini izleyerek yol alıyorlardı; daha sonra iki, ardından üç, daha sonra da bir silah sesi duyuldu; sonunda bir adam, Hazar denizindeki bir martı gibi ince ve acı bir sesle haykırdı. Sessizlik ortamı yeniden oluşuncaya kadar bekledikten sonra, Samgin yoluna devam etti. Nevskiy'de asker bulunmaması inanılır gibi değildi; bu gaga burunlu ve gri insanlar, herhalde, önlerinde fenerlerin yandığı binaların avlusuna gizlenmişlerdi. Evet, gaga burunlular soğuktan titriyorlar ve belki de, korkudan, avluların taş kuyularında gizleniyorlardı; herhalde, kentin varoşlarında Gapon'un çağrısını okuyorlardı:

"Kana bulanmış kardeşlerim!"

Bu sözleri ölenlerin ve yaralıların babaları, anneleri, kardeşleri, kız kardeşleri ve yoldaşları dinliyordu. Büyük olasılıkla yarın varoşlar yeniden kente taşınacak, ancak daha yoğun ve kararlı bir kitle oluşturacak ve ölüme gideceklerdi. "İşçilerin, zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri yok."

Bir yerlerde, rahat ve sıcak bir dairede bakanlar, askerler, memurlar vardı; diğer dairelerde ise yazarlar, toplumda etkin kişiler, hümanistler, histerik bir halde birbirlerine bağırıyor, görüş ayrılığına düşüyor, serçeler gibi birbirlerinin üzerine atılıyordu; çünkü yaşadıkları gün, güçsüzlüklerini kendilerine acımasızca kanıtlamıştı.

'Önderler!' diye içinden haykırdı Samgin. Öylesine haykırmıştı ki, sesini sanki dışarıda bir yerde duydu ve çevresine bakındı. 'Ya Çar? Bu ufak tefek adamın çayını sakin sakin içtiğini sanmıyorum...'

Samgin Çar'ın da, Gapon gibi, olup bitenler karşısında korku içinde dönüp durduğunu düşündü.

Otele iyice yaklaşmış ve korkusu çok azalmıştı. Kendisine ve bugün yaşadıklarına karşı bir öfke duyuyordu.

'Böyle yaşanmaz! Yaşam tekdüze ve sonsuz bir drama dönüşüyor.'

Otelin kapısı kapalıydı ve kapının arkası karanlıktı. Camda otel hizmetlisinin toplu yüzü belirdi; kilit şakırdadı, camlar zangırdadı ve Samgin'in yüzünü yemeğin ılık kokusu sardı.

"Serserilik edip cama vuruyorlar," diye yakındı görevli; paltolu ve şapkalıydı ve bu onu alışıldık havasından yoksun bırakıyordu; ama yine de her zamanki gibi hoş görünümlü ve sakindi.

"On bin kişi ölmüş diyorlar, öyle mi?" diye sordu. Samgin yanıt vermediği için, içini çekerek: "İşler nereye vardı! On bin kişi..." dedi.

Ama Klim kendisine, "Trenler Moskova'ya gidiyor mu?" diye sorduğunda görevli ona çok meraklı bir ifadeyle baktı ve soru sorarak yanıt verdi:

"Demiryolu işçilerinin grev yapacağını mı umuyorsunuz?"

Merdivenlerin başında koridor görevlisi Samgin'e rastladı:

"Siz, bay Samgin, kapı görevlisiyle konuşmayın. O itin tekidir! Polis yaltakçısı..." diye fısıldadı.

Çoktandır tanıdığı bu delikanlı, daha bu sabah iyi yürekli, neşeli, hatır sever birisiydi. Şimdi ise yuvarlak yüzü, sanki hastalıktan kalkmış gibi tuhaf bir biçimde kurumuş, sivrilmişti. Klim'e yabancı bir bakışla bakıyor, fısıltıyla konuşuyordu.

"Kapıyı kapattı, it oğlu it! Kazaklar ateş açıyor, öldürüyorlardı; insanlar bize sığınmak istiyordu; o ise kapıyı kapattı ve sırıtıp duruyordu, koca surat!"

Çantasını yerleştirmesine yardım ederek ateşli bir fısıltıyla:

"Ölenlerin suçu neydi?" diye soruyordu "İşçilere, 'olmaz, yürümeyin' deselerdi! Ama askerlere, 'onlar gelecek, gebertin!' dedikleri anlaşılıyor."

Klim, istem dışı ve beklemediği bir biçimde onayladı: "Evet, kuşkusuz böyle söylemişlerdir."

Koridor görevlisi dizlerinin üzerinde durarak çantayı bağladı ve aniden yay gibi yerinden sıçradı; birkaç saniye Klim'in yüzüne seyiren gözlerle baktıktan sonra yeniden oturdu.

"Evet," diye homurdandı, çantayı diziyle bastırarak sunturlu bir küfür savurdu. "Demek, şimdi..."

Ancak Samgin onun homurdanışını dinlemiyor, şimdi yeniden soğuk karanlığın içinde bu atış seslerini duyacağını düşünüyordu. Otelin arabasında, başlarını gocuklarının içine saklayarak hiçbir şey görmek ve duymak istemediklerini açıkça ortaya koyan iki dilsizle birlikte, Samgin arabanın camından karanlığa bakıyordu; maddesel, ağırlığı olan, kentin pisliğinin, bugün dökülen kanın, insanların acımasızlığının ve akılsızlığının buharı ile yüklü, dondurucu bir karanlıktı bu. Vagonun kompartımanında geçirdiği uykusuz gece boyunca, Klim, acımasızlığı ve akılsızlığı düşündü.

Evde Varvara ona yapışıverdi. Meraktan yerinde duramıyor, Samgin'i yeni bir kitabın sayfalarını karıştırır gibi yokluyor, sanki onda en ilginç ve şaşırtıcı sayfayı arıyordu. Samgin'i, akşam tanıdığı herkese gördüklerini anlatmaya kolayca ikna etti. O da bunu istiyordu; üzerindeki yükü atması gerekiyordu ve bir tür ciddi

rapor provası yapmak kendisi için yararlı olacaktı.

Akşam yirmi kadar insan toplandı; Yahuda ve şeytanın Tanrı ile kâğıt oynayışını anlatan şiirlerin yazarı şişman şair; edebiyat öğretmeni ve aynı zamanda şair olan ufak tefek, siyah dişli, yüzünde hor gören gülümsemesiyle Evzonov; yine ufak tefek, soğuk, Gogol tarzı taranmış, çok konuşkan, insanlar üzerine çok yönlü bilgisiyle, Samgin'e kendisinin beş yıl önce nasıl birisi olduğunu ve nasıl birisi olmak istediğini anımsatan ve bu nedenle de sevimsizleşen Bragin, toplananlar arasındaydı. Erkekler sayıca çoktu ve yalnızca altı kadın vardı. Samgin aralarından sadece Varvara'nın yakın dostu olan boya fabrikatörünün güzel vücutlu dul karısı Dudorova'yı tanıyordu; Varvara, bu kadını hiçbir neden yokken eleştiriyor, Klim de bunu Varvara'nın çirkinleşmiş olmasına bağlıyordu.

Karısının tüm dostlarını, Vlastov'un deyimiyle, 'üçüncü sınıf' olarak görmeye alışmıştı; ancak onlar bir süredir kendisinde, başarısız bir insanın başkalarına karşı duyduğu kıskançlık duygusu uyandırıyorlardı. Zira bu insanlar, "lafazanlıklar sistemi" içinde, sığırcık kuşlarının yuvalarında kurdukları gibi rahat bir yaşam kurmuşlardı. Konuşmaları, Klim'in kulaklarında giderek sinir bozucu bir biçimde çınlıyor ve onu engelliyordu. Bu insanlar değişik kitaplar okuyor ve bununla da birbirlerine övünüyorlardı. Dudorova ve Evzonov, Samgin'in tanımadığı ve tanımak için içinde bir istek de duymadığı birçok yazar tanıyorlardı.

Samgin, İriney Lionskiy, Dionisiy Galikarnaskiy, Fabre d' Olivier, Şyure adlarını; aşk, ölüm, mistisizm, anarşizm gibi önemli konuları işitiyordu. Kendisinden daha genç, önemsiz ve zengin moda düşkünü insanların onun bilmediği şeyleri bilmeleri hoş olmadığı gibi, can sıkıcıydı da; bu, o kişilere kendisine karşı, sanki yarı vahşi bir kişiymişçesine, hoşgörülü davranma hakkı veriyordu.

Ancak bu gece onlar kendisine, boğazına düşkün birisinin nadir bir yemeğe baktıkları gibi, arzuyla bakıyorlardı. Anlattıklarını, Klim başkentten gelerek ücra bir taşra kenti sakinlerine bilmedikleri bir olay hakkında konferans veren bir profesörmüşçesine,

suskun bir dikkatle dinliyorlardı. Oda dar ve biraz da sıcaktı; yarı loş ışıkta insanlar, eğilmiş vaziyette, itaatkâr bir tavırla dinliyordu ve dün yaşananların tarihsel olduğunun bilincine varmak, hoş bir duyguydu.

Samgin, kendisi için en önemli şeyin, her ne olursa olsun, yalnızca gerçek olduğunu vurgulayan, yansız bir tanık havasını korumaya çalışıyordu. Ancak kendisi de, Çar'ı ve Gapon'u anımsadığında öfkeyle konuştuğunu fark ediyordu. Düşünceleri, ister istemez, istem dışı ve ısrarlı bir biçimde, Çar'ın ve rahibin çevresindeki sekiz rakamını, her ikisinin de değersiz kişiliklerini ve suçlu oluşlarını vurgulayarak, betimliyordu. Düşünceleri ısrarla ve iradesi dışında Çar ve papaz üzerinde yoğunlaşıyordu. Onların hiçliğini ve suçlu oluşlarını vurguluyordu. İnsanları korkutmayı çok istiyor ve bunu büyük bir zevkle yapıyordu.

Sözlerini bitirdiğinde, dinleyenler ağır bir uykudan uyanmışçasına yavaşça kımıldandılar; daha sonra ise, önce fısıltıyla, kararsız bir biçimde, birbirleriyle değil, sanki havayla konuşur gibi konuşmaya başladılar. Önce Ezvonov düşüncesini belirtti; ayağa kalktı, sigaralığından bir sigara aldı ve siyah dişlerini iyice ortaya çıkartarak:

"Bu kabusu sınıfsal çatışmalar ile açıklamak olası değil, hayır, bu daha derin ve korkunç bir şey..." dedi.

Dudorova, parmaklarını çıtırdatarak: "Oh, evet!" diye onayladı. "Rusya bundan böyle ya özgürlüğüne kavuşacak ya da sonsuza dek bir uçuruma yuvarlanacak..."

Erkeklerden birisi, mezardan çıkmış gibi bir sesle:

"Darbe vuruldu, hem de öldürücü bir darbe. Yalnızca mutlakiyet değil, kişilik düşüncesi de darbe yedi," dedi.

Samgin, daha önemli sözler bekleyerek susuyordu. Karısı, düz, bronz rengi bir elbiseyle yanına geldi. Bu giysi onu yaşlandırmış, karikatür tarzı abartılmış bir lamba altlığına benzetmişti.

"Çok güzel anlattın," dedi içten bir şaşkınlıkla. "Fevkalade! Ne kadar zengin detaylar vardı ve sen bunlardan ne kadar ustaca yararlandın. Açıkçası, bazen de korkunçtu bile..."

Samgin onun şaşkınlığında kendisi için dalkavukça bir şey bu-

lamadı ve bu kadın onun dinlemesini de engelliyordu. Pudralanmış palyaço yüzlü, uzun boyunlu ve hareketsiz patlak gözlü adam, kendisine yüklenen insanlara bakarak alçak bir sesle konuşuyor, ancak konuşması, ne çekilen sandalyelerin, ne de küçük gruplar halinde toplanan insanların heyecanlı seslerini bastırabiliyordu.

"İnsanoğlu kutsaldır! Şeytanı yenen İsa bir insandı. İsa'dan sonra, doğuştan olan kötülük sona erdi. Şimdi kötülük, toplumsal bir rahatsızlıktır. İnsanlar tek başına kötü değildir..."

Mezardan geliyormuş gibi bir ses itiraz etti:

"Bu, bir tür dinsel anarşizm."

Dudorova ise haykırıyordu:

"Halk ne iyilik yapar ne de kötülük, yalnızca maddi nesneler üretir..."

İri yarı, şişman şair, bisküvisini ısırdı ve yaylı gözlük takan bayana:

"İnsanın Yahuda veya Gerostrat olma hakkı vardır..." diyordu.

"Siz ne derseniz deyin, devrim kaçınılmazdır!"

Bu konuşmalar çeşitli biçimlerde yineleniyordu ve bunlarda Klim için yeni bir şey yoktu. Tüm bu insanların çok trajik bir olgu olarak görmedikleri bu olayın üzerine çıkma kurnazlıklarında da Klim için yeni bir şey yoktu. Oda biraz daha genişler gibi oldu; bazı tanıdıklar gitti ve yalnızca karısının yakın dostları kaldı; Anfimyevna ve hizmetçi kız çay için masayı hazırladı; Dudorova, Evzonova'ya bağırıyordu:

"İbsen ukaladır, ukala..."

Samgin'i artık unutmuşlardı ve kimse bir şey sormuyordu.

Çalışma odasına giderek: "Karınları tok," diye düşündü; yatağa uzandı ve düşünceye daldı: Evet, bu insanlar kendilerini nüfuz edilmez bir ağla yaşam gerçeğine karşı korumaktaydılar; reel olayların dehşetini, kendi hayallerinde oluşturdukları bir dehşet açısından görebilme gibi kıskanılacak bir yetenekleri vardı ve bunu daha rahat yaşayabilmek için yapıyorlardı.

Daha sonra birçok önemsiz şey düşündü; bunları, kendisini bu

insanlar gibi yaşamaktan alıkoyan şeyin ne olduğu sorusuna yanıt aramamak için düşünüyordu. Alıkoyan bir şeyler vardı kuşkusuz ve bunlardan birisi de, değersiz saydığı bu insanların arasında kaybolup gitme korkusuydu. Nikonova'yı düşündü: İşte konuşmak istediği kişi oydu! Bu kadın anlamsız kuşkusuyla kendisini incitiyordu ama artık bunu bağışlayabiliyordu: Tıpkı jandarmalara hizmet edişini bağışladığı gibi...

'Başka birisini kuşkusuz acımasızca eleştirebilirdim, ama onu eleştiremiyorum! Belki de ona gerçekten bağlanmıştım ve bu bağlılık aşktan da güçlü bir şey olabilir. Bu kadın kuşkusuz bir kurbandı,' diye belki onuncu kez kendisine anımsattı.

Ertesi sabah Gogin geldi ve Klim'e, komite yararına kanlı pazar gününe ilişkin iki üç konuşma yapmasını önerdi. Nikonova ile ilgili olaydan sonra Samgin, Gogin'e kadınını elinden alan bir adam gözüyle bakıyordu ama öneriyi seve seve kabul etti. Pazar gününe ilişkin öyküsünü, Çar'a ilişkin gözlemlerinin anlatımıyla iyice genişletti ve Çar'ı ilginç bir biçimde Gapon'la kıyasladı; aralarındaki belirsiz ve kendisinin de anlayamadığı benzerliği ima etti. Çok sarsıcı bir yalınlıkla, ateşçiyi, ölen işçileri, Puşkin'in yaşadığı ve öldüğü evin duvarına taşla vuran yaşlı adamı anlattı.

Bu yaşlı adam hakkında bildiğinden fazla şey söyledi. Her konuşmadan sonra kendisini daha akıllı ve önemli hissediyor, gördüklerini ne denli güzel anlatırsa, bunların kendisi için o denli korkunç olduğunu da fark ediyordu. İnsanların bunları dinlerken etkilenmelerini, korkunun akıllarını başlarına getirmesini çok istiyor ve bunu başardığını sanıyordu: İnsanlar dehşete kapılmıştı. Yalnız şunu da görüyordu: Korku, yaşam gerçeklerini değiştirebileceklerine ve kendilerine tabi kılabileceklerine inanan insanlarda çok kısa süre yaşayabiliyordu.

'Bu nasıl bir düşüncesizlik,' diye düşünüyor ve küstah insanlara karşı öfke duyuyordu.

Varvara, Klim'e: "Çok etkilendim," diyordu. "Üçüncü kez dinliyorum, olağanüstü anlatıyorsun! Her defasında yeni insanlar, yeni ayrıntılar var. En yüce güzelliğin trajedide olduğunu ilk söyleyen kişi çok haklıymış!"

Onun övgülerini dinlerken, Samgin kayıtsız ve yorgun bir tavır takınıyordu.

"Bu bana pahalıya mal oldu."

"Ben de öyle sanıyorum," diye onayladı Varvara.

Yaşamı boyunca hiç görmediği başarı dolu bu günlerde, Samgin'in kafasında şöyle bir formül oluştu:

'Devrim, devrimcileri yok etmek için gereklidir.'

İlk kez böyle düşündüğünde, içinden gülümsemişti:

'Anlamsız!'

Ancak bu gülümseme, aklındaki formülü kovamamış ve Varavka'nın işleri için çağrıldığı ve doktor Lübomudrov'un evinde 9 Ocak olaylarını anlatmak zorunda olduğu kentine bu formülle birlikte dönmüştü.

Spivak: "Olanları anlatan küçük bir makale yazın," önerisinde bulundu. Çok solgundu, dudaklarını ısırıyor, oradan oraya amaçsızca dolaşıyordu.

Samgin yazıyı büyük bir hevesle, kişisel bir iş kabul ederek yazdı, ancak yazdığı şeyi yüksek sesle okuduğunda meşin suratlı ve yağlı ciltli Dunayev, gülerek:

"Sıradan insanları ürkütmeye yönelik bir şey," dedi.

Spivak: "Biraz kısaltmak gerek," diye belirtti; uzun bacaklı Kornev ise, bu notları sanki kendisi yazmış gibi aldı ve kısaltma işini kendisinin yapacağını belirtti.

"Parlak lafları çizeceğim ve belki de bir gün sonra bunu yayımlamam mümkün olacak."

Samgin, avukat Pravdin'in evinde, sol eğilimli kırk kişinin dinlediği bir konuşma yaptı. Daha sonra da on beş kadar saygın liberalin toplandığı kent yöneticisi Radeyev'in evinde olayları anlattı. Sonra da küçük işlerin koşuşturmasına, ertesi gün yapılacak işlerin tartışmasına daldı, yeni insanlarla tanıştı ve günlerin hesabını karıştırdı. Tüm bunlarda, insanı eski, iyi bir şarap içmiş gibi sersemleten bir şey vardı. Samgin, bu insanların kendisini, tüm parlak anlatımlara karşın, hangi gizli güçlerin neden olduğu bilinmeyen trajik olayların doğrudan katılımcısı olarak gördüklerini hissediyordu. Spivak'ın çevresi dışındaki insanların, kendi ro-

lünü küçülttüğünden ve bildiğinden daha az şeyler anlattığından kuşkulandıklarını görüyordu. Bu hoşuna gidiyor, biraz coşturuyor, bazen kendisini bile şaşırtan daha sert ve cesur sözler söylemeye yöneltiyordu. Aslında bunlar, heyecanlanmış bir adamın dil sürçmeleri olarak doğaldı da. Aslında tüm kent de heyecanlanmıştı ve sıra dışı, ürkütücü bir şeylerin olduğunu tüm okumuş insanlar korkuyla hissediyordu.

Kent sakinlerinin ruh halini, Dunayev, tuhaf derecede beyaz ve sağlam dişlerini göstererek, biraz kabaca da olsa başarılı bir biçimde tanımlıyordu.

"Köpeklerin sonbahar gecesinde uyandıkları gibi uyandılar, korkunç bir şey hissettiler, ancak kime havlayacaklarını bilemiyorlar ve ihtiyatla hırıldıyorlar."

Kornev, daha yumuşak bir dil kullandı:

"Nasıl bir devlette yaşadıklarını anlamaya başlıyorlar."

Bu sözler Klim'i kızdırmıyor, aksine yaşamdaki yönetici rolüne ilişkin belirsiz umudu yeniden canlanıyordu; sarsılarak, iç geçirerek, diş gıcırdatarak, ah vah ederek onlarca göz kendisine bakıyor, sanki yatıştırıcı bir vaat ya da açıklama bekliyordu. İnsanları yatıştırmak değil, korkutmak için içinde büyük ve hınç dolu bir arzu giderek güçleniyordu. Barışsever insanlara, senatör Şidlovskiy'nin işçi sorunlarına ilişkin komisyonuna sosyal demokrat işçilerin girdiğini ve siyasi taleplerini belirtmek niyetinde olduklarını anlatmak çok hoştu.

"Kitleler ve topluluklar giderek zamanımızın kahramanı durumuna geliyor," diyordu, liberal burjuvazi ortamında; onların arasında bulunarak Spivak için iyi bir habercilik görevi yapıyordu. Klim, Spivak'ı, "sağduyulu" insanların belirgin biçimde sağa yöneldiklerini, başkanlığını tarihçi Kozlov'un yaptığı ve koro şefi Korvin'in desteklediği "Rus Halkı Birliği"nin örgütlenişini anlatarak korkutmaya çalışıyordu. Sosyal demokrat devrimcilerin, zanaatkârlar, kâhyalar ve devlet görevlileri arasında yaptıkları çalışmaları da belirtiyordu. Ancak Spivak bunları en az onun kadar biliyordu ve hiç korkmadan:

"Bu çok doğal," diyordu.

Ona çok sayıda görev veriyor, Klim ise bunları reddetmiyor, giderek artan merak duygusu ve tüm endişelerin sonuna gelindiği yolundaki belirsiz önsezi, onda acemi bir kumarbazın coşkusuna dönüşüyordu.

Bu arada, İvan Dronov, kentte olup bitenlerden Samgin'i haberdar ediyordu. Gülümseyerek ve ellerini ovuşturarak, mimikler yaparak:

"Ben ne de olsa küçük bir mujiğim, dolayısıyla da gerçekçiyim. Benim Eser olmam gerekiyor, sizin Esdekler ise bir aydın örgütü," diyordu.

Dronov'un Eserliğine Klim inanmıyor, onun da birçokları gibi, "ertesi güne kadar devrimci" olduğunu, korkusu nedeniyle cesur görünmeye çalıştığını hissediyordu. Sürekli telaşlı olan Dronov, şimdi güvensiz ve kesik jestler yapmayı alışkanlık edinmişti; yüzüğünü parmağından çıkartıyor, eskisi kadar şık giyinmiyor ve kendisini daha demokrat bir kişi gibi gösteriyordu. Ceketinin düğmelerini çözüşünde ve ilikleyişinde bile, kendi çıkarları doğrultusunda davrandığına emin olamayan bir insana özgü belirgin bir yapmacıklık ve endişe fark ediliyordu.

"Rusya'yı siyasal açıdan özellikle bizler, yani Eserler, örgütlüyoruz."

Samgin, onun çevresinde dönüp durduğunu, ona kaba davrandığında bile çıkarı için dalkavukluk ettiğini görüyordu.

Samgin: 'Benim büyük bir etkin kişi olduğumdan kuşkulanıyor ve bundan emin olmak istiyor,' diye karar verdi ve Dronov'a karşı olan antipatisi nefrete dönüşmeye başladı.

Karışık günlerin birbirini izlediği bir sırada Kutuzov ortaya çıktı. Samgin ona caddede rastladı ancak köy bakkalına benzediği için tanıyamadı. Kutuzov'un yüzü, kürk şapkası ve kulaklıkları ile sıkıştırılmış gibiydi ve yarım gocuğunun göğüs kısmı, pis bir un ve yağ tabakasıyla kaplıydı; bacaklarında üzerine deri dikilmiş gri keçe çizmeler vardı. Bu çizmeleri görünce, Klim, akşam Spivak'ın evine girerken Kutuzov'u yerel yönetim binasının kapısında gördüğünü anımsadı.

Kutuzov çay içiyor ve büyük olasılıkla kendisinin köyden gel-

me bir insan olduğunu düşünüyordu. Ciddi davranıyordu ve jestleri de değerini bilen ve hiç acelesi olmayan bir adamınki gibi ağırbaşlıydı.

"Mihail Kuzmiç Antonov, anımsamanızı rica ediyorum!" diye Samgin'i uyardı.

Samgin, onun Petersburg'daki olaylarla ilgili işgüzarca sorularını yanıtlarken: 'Ne kadar usta bir oyuncu,' diye düşündü.

"Demek kızıl bayrağı istemediler?" diye sordu Kutuzov ve hiç yeri değilken sakalının arasından gülümsedi. "E, ne olacak ki? Şimdi Çar'ın kendileriyle içten bir sohbete değil kavgaya giriştiğini anlayacaklar."

Onun karşısında oturan Dunayev de güldü; Kutuzov ise başını salladı ve çay bardağına bakarak:

"Bu ders biraz pahalıya patladı. Ancak onun insanlara öğrettiğini biz sözlü ya da yazılı propaganda ile on yılda başaramazdık. Bu on yıl içinde de, bu iki gün içinde yitirdiğimizden daha fazla işçi, hem de aralarında en değerlileri olmak üzere, kaybedebilirdik."

"Riga'da da birçok insana ateş açtılar," diye anımsattı Dunayev. Kutuzov onun yüzüne baktı, sakalını sıvazladı ve alçak sesle:

"Tüfekler insanlara ateş etmek için var. Tüfekleri ise, bildiğiniz gibi, işçiler imal ediyor," dedi.

Dunayev'in yüzü yeniden Klim'in çok iyi bildiği gülümsemeyle aydınlandı.

"Saflık işte!" dedi.

Kutuzov, yeniden Samgin'e döndü:

"Rahip, size göre, biraz şişirilmiş bir adam mı? Rastgele bir insan galiba. Hmm... İşçi hareketinde rastlantı olmamalı... olmaz da."

Suratını asarak sustu, daha sonra da:

"Turoboyev ağır yaralı mı?" diye sordu.

Bu sırada Spivak, soğuktan yanakları pembeleşmiş bir halde Arkadiy ile birlikte geldi. Oğlu, Kutuzov'un dizine atıldı.

"Gelmiş, gelmiş!"

Kutuzov, kıs kıs gülerek onun yüzünü sakalının altına soktu ve kıvırcık saçlarına doğru mırıldandı:

"Ah, sen Arkaşka, küçük böceğim! Sen niye küçüksün bakayım, ha?"

"Bu doğru değil!"

"Sıskasın, senden sinekler bile korkmaz."

"Sinekler kimseden korkmaz... Anımsıyor musun, sinekler yazın senin sakalının arasında yaşıyordu?"

Zarif görünümlü, soğuktan al al olmuş Spivak, elini Dunayev'in omzuna koymuş, bir şeyler fısıldıyordu.

Dunayev: "Tamam! Gidiyorum!" dedi.

Spivak, sertçe: "*Dikkat edin, on beşten, hadi yirmiden fazla* kişi olmasın," dedi.

Dunayev başını sallayarak gitti; Samgin, onun geçenlerde çocukla oynamaya çalışırken bir şekilde kızdırdığını, Arkadiy'in alınmış bir tavırla ondan kaçtığını, Spivak'ın ise bir öğretmen tavrıyla, gülümseyerek de olsa:

"Çocuklar onlarla mı yoksa kendileri üzerine mi oynandığını çok iyi hissederler," dediğini anımsadı.

Spivak masaya oturdu, kendisine çay koydu; Kutozov ise piyanonun başına geçmişti bile; çocuğu dizine oturtmuş yavaşça şarkı söylüyordu:

"Ah, bizim ünlü Ukrain'de
Çok korkunç ve acı zamanlar oldu..."

Arkadiy: "Sıkıcı şeyler *istemiyorum*," *diye protesto etti.* "Ev sahibi hakkında olsun!"

Kutuzov: "Sana da yaranılmıyor, Arkaşka," dedi ve itaatkâr bir tavırla yeniden şarkı söylemeye başladı:

"Ev sahibi pantolon giymiş,
Şeytan dededen kalma,
Çorapları örme,
Hem de çalıntı."

Çocuk, ellerini çırparak şarkıyı okudu:

"Ev sahibinin şapkası var,
Şeytan kardeşinden kalma..."

Spivak, çayını yudumlarken bazı kâğıtları ayırıyor, bir gözüyle de şarkı söyleyenlere bakıyor, gözlerinin içi gülüyordu. Samgin tüm bu olanları yapmacık, hatta kırıcı buluyor, Kutuzov ve Spivak'ın gelecekten korktuklarını göstermek istemediklerini düşünüyordu.

Birkaç gün sonra Samgin, yerel hapishanede oturuyor ve ancak burada, bu haftalar içinde ne denli çok şey yaşadığını ve nasıl yorgun düştüğünü hissedebiliyordu. Fiziksel olarak yalnız başına kaldığına, Yelizaveta Petrovna zamanında inşa edilmiş bu eski hapishanenin kalın duvarlarıyla insanlardan ayrı düştüğüne neredeyse seviniyordu. Onu, üç kişilik, meyilli ranzaların bulunduğu, tavanı kubbe biçiminde, pencereleri ulaşılamayacak kadar yüksek, pis bir hücreye atmışlardı; penceredeki cam kırıktı ve demir parmaklıklar arasından mart havası, çok mavi bir gök kubbe görünüyordu. Her akşam, yoklama öncesinde, karşısındaki hücrede, henüz yetişkin yaşta olmayan kişiler, tiz bir sesle, hep aynı şarkıyı söylüyordu:

"Arkadiy'e geldiler,
Arkadiy'den Livadiya'ya gittiler,
Ozerki'ye atladılar...."

Yavaş sesler, "kih, kih," diye haykırıyorlar, yüksek sesler ise, ayaklarını vurarak, çarparak bir oyun ezgisi söylüyordu:

"Orada birisini sıkıştırdılar,
Birisinin kulağına ıslık çaldılar,
Yüklerin altına düştüler..."
"Yüklerin değil, çağların!"

Kaçınılmaz, adeta askerlerin akşam duası gibi değişmez bir

şey olan bu şarkı, hücredeki bir günü sonlandırıyor ve o anda Klim'e tüm günü olağanüstü neşeli geçirmiş gibi geliyordu. Sanki ağzına kadar dolu zindanda sabahtan itibaren tuhaf bir coşku vardı ve cinayet suçluları sabırsızlıkla bir kutlamayı bekliyor da önceden neşeleniyorlarmış gibi bir hava içindeydiler. Belki de hücrede üç tifolu bulunduğu için, suçluları sabahtan avluya çıkartıyor ve tıpkı bir hücre duvarının taşı gibi gri olan bu kişiler, oturarak ya da uzanarak bahar güneşiyle ısınıyor, "çet-neçet" oynuyor, haykırıyor, şarkılar söylüyordu. Prangalarını şakırdatarak, gençliklerini ön plana çıkartarak, mahkûmlar avluda dolaşıyor, duvar boyunca gölgede, sırayla Kornev, Dunayev ve istatistikçi Smolin ve tanımadık birkaç kişi dolaşıp duruyordu. Gözcüler bir kenarda duruyor, kimseye yüklenmiyorlardı ve bunların sakin bir halde bir şey bekledikleri düşünülebilirdi. Hapishane, genelde Samgin'de düzensizlik ve disiplinsizlik izlenimi yaratıyor, ancak bu onu biraz şaşırtmakla birlikte, dinlenmesini ve kendisine, hapishanede çekilen acıdan yakınan insanların bu acıları abarttıkları düşüncesini telkin etmesini engellemiyordu.

Samgin'in solunda Kornev oturuyordu. O ilk gece, tutuklamadan sonra, Klim'e dört Esdek ile on bir Eser'in tutuklandığını duvara vurarak bildirmiş, daha sonra da, her akşam yoklamadan sonra, bir Alman düzenliliğiyle Klim'e hapishane dışından haber ulaştırmıştı. Onun verdiği bilgilerden, tüm ülkenin hep birlikte ve çabucak mutlakiyetçi hükümete karşı kararlı bir baskı uygulayacağı sonucu çıkıyordu.

"Eserler, köylü birliği kuruyor, köy öğretmenlerini elde ettiler, işçi hareketi karşı konmaz bir biçimde büyüyor," diye duvara vurarak, gazete başlıkları okurcasına bildiriyordu.

Samgin bunları dinliyor ve mühendis, avukat, doktor birliklerinin kurulduğuna, bu birliklerin tek bir birlik haline gelmesinin söz konusu olduğuna inanıyordu. Bu vuruşlar, sözcüklere dönüşerek taş duvarı aşıyor, Klim'de metanet duygusu ve güzel umutlar uyandırıyordu. Evet, kuşkusuz tüm aydınlar tek ve güçlü bir birlik oluşturmalıydı. Bu vuruşlar, ayrıca kendisinin umutlarına ve hayallerine formül aramama gibi akıllıca bir arzusu olduğunu

düşünmesine izni vermiyordu. Bir aydan uzun bir süre onu Muhafaza Bölümü'ne çağırmadılar ve durum onu yalnızca yeniden albay Vasilyev ile karşılaşacağını anımsadığında biraz sinirlendiriyordu; ancak bu karşılaşma umduğu kadar da kötü olmadı.

Albay, bir elinde masadan aldığı sigaralığı, diğer elinde ise kâğıtları tutarken: "İşte bir kez daha sohbet edeceğiz, Klim İvanoviç," dedi. Masanın diğer yanındaki sandalyeyi kibarca göstererek, "oturun lütfen," diyerek kâğıtları okumaya başladı.

Popov'un rahat ve tanıdık çalışma odası tanınmaz bir haldeydi. Pencere pervazlarındaki çiçekler yok olmuştu ve yerlerinde reçeteleriyle birlikte ilaç şişeleri duruyordu; içeri giren güneş ışığında kırmızı mürekkep şişesi parlıyor, içinde "işler"in bulunduğu mavi kapaklı kabarık dosyalar yastık gibi duruyordu. Tetiğine beyaz bir kâğıt sarılı olan eski bir tabanca namlusu yukarıda duruyordu. Tüm eşyalar yerlerinden oynatılmıştı ve çalışma odası sanki albay Vasiylev dün oraya taşınmış ya da yarın başka bir yere taşınacakmış havasındaydı. Yalnızca III. Aleksandr'ın büstü eski yerinde duruyordu ama o da tozlanmış, Çar'ın düzgün burnu kül rengine dönüşmüş, kulakları kalınlaşmış ve grileşmişti.

Bu düzensizlikte insanı dinçleştiren bir şey vardı.

Ancak Samgin'i daha da dinçleştiren şey, albayın esmer ve kıkırdaklı yüzüydü: Bu yüz iyice kararmış, keskin gözleri biraz donuklaşmış ve altında mor halkalar oluşmuştu; dazlak kafasında iki sinek dolaşıyor, albay bunlara duygusuzca tahammül ediyor, dudaklarını ısırıyor ve bıyıklarını oynatıyordu. Moskova'da olduğundan da kamburdu, omuzları sivrilmişti; genel olarak yorgun ve boşlamış bir havası vardı.

Gözlerini kayıtsızca, belki de biraz hüzünle Samgin'e dikerek: "Ee, bu olayı uzatmanın gereği yok," dedi. "Siz, kuşkusuz ifade vermeyeceksiniz." Bu sözler ne bir soru ne de tavsiye havası taşıyordu. "Moskova'dan geldiğinizi ve yerel Bolşevik komitesinin yardımından yararlandığınızı ve bu komitenin yararına, hükümetin aldığı önlemleri sertçe eleştirdiğiniz birçok paralı toplantı düzenlediğinizi biliyoruz. Bunu itiraf ediyor musunuz?"

Samgin, telaş etmeden: "Toplantılar düzenledim, ama para

karşılığı değil. Benim konuşmalarım yalnızca gerçek olaylara dayanıyordu. Bolşevik komiteleri ile de ilişkim yok. Söyleyebileceklerim bunlar," dedi, ancak tüm bunların insanlara güzelce ve saygı çerçevesinde anlatıldığını belirtmeden de geçemedi.

Albay dişlerinin arasından ıslık çalan bir sesle soluk aldı.

"Aa, evet, elbette..."

Kurşun kalemiyle sol elinin tırnaklarına vurarak acele etmeden:

"Komiteyle olan bağlantınızı boşuna inkâr ediyorsunuz. Annenizin evinin Bolşeviklerin karargâhı olduğu soruşturma sonucu sabit görüldü. Durum böyle..."

Albay iri harflerle yazmaya başladı; yazı kalemi matbu kâğıt üzerinde hızla hareket ediyordu: albayın kaşlarının üstünde hafif kırışıklıklar belirdi ve bunlar yukarıya doğru uzandı. Samgin:

Şimdi, 'öyle değil mi ha?' diye soracağını düşündü.

Ama albay, kalemi küçük bir takırtıyla hokkaya batırdı, parmağından bir şeyi silkmeye çalışarak elini masanın altına soktu, sandalyenin arkalığına yaslandı ve göz kırparak sordu:

"Söyleyin bakalım... Size bir subay sözü veriyorum, bu ifade kapsamına alınmayacak! Bunu bir Rus, farklı düşüncede olan başka bir dürüst Rus'a soracak. İzin veriyor musunuz..?"

Klim, telaşla, neye izin verdiğini pek de bilmeden, "tabii ki," diye yanıtladı.

"Şu rahibi, Gapon'u, Agafon'u gördünüz mü?"

"Evet," diye yanıtladı Klim, kendi cesaretinden ürkmeden.

Jandarma: "Ee, o nasıl bir adam?" diye fısıltıyla sordu; göğsünü masaya yaslamış, ellerinin parmaklarını birleştirmişti. "Gerçekten de haçlarla ve Çar'ın portreleriyle mi halkı yönetiyor? Öyle mi? Kişiliği nasıl? Güçlü mü?"

Albayın yüzü, kasları erimiş gibi aniden yumuşadı, gözlerini daha da açtı ve Samgin bu gözlerin gergin bakışlarındaki korku ve hoşnutsuzluğu çok net biçimde fark etti. Omzunu silkerek ve bu soran gözlere bakarak yanıtladı:

"Benim görüşüme göre, öyle büyük bir adam değil..."

Bunu söylememesi gerektiğini hemen anladı ve telaşla ekledi:

"Ancak güçlü bir insan, onu sevdikleri ve inandıkları için çok güçlü..."

"Ama kendisi beş para etmez, öyle değil mi?" diye hemen sordu, albay. "Beş para etmez, öyle değil mi," diye daha da talepkâr bir tavırla yineledi.

Yeniden sandalyenin arkalığına yaslanan ve yüzünü yumruğuna dayayan albay Vasilyev, avucuyla masadaki kâğıtlara vurarak, dişlerinin arasından ıslık çalarcasına coşkulu bir sesle ve parmağını Samgin'e yönelterek konuşmaya başladı:

"Bizim bilgilerimiz, onun beş para etmediği ve bir şarlatan olduğu yolunda! Ama, beş para etmez birisiyse, daha da kötü, daha kötü! Beş para etmiyor ve polis örgütünü, kent yöneticisini, on binlerce işçiyi ve sizi, evet sizi de parmağında oynatıyor," dedi, ateşli bir tavırla. Sanki bir şeye tutunmak gereksinimi duyuyormuşçasına elini yeniden masaya koydu. Sandalyenin üzerinde sarsılarak: "İnanılmaz bir şey! İnanmıyorum! Bunu kabul edemem!" diye fısıldadı.

Sert mimiklere sahip iyice çirkinleşmiş yüzüne bakan Samgin, albayın normal olmadığını, kafasına bir şey fırlatabileceğini ya da masanın çekmecesinden tabancasını çıkartabileceğini düşündü.

Samgin, temkinli ve yavaş bir sesle: "Albayım, bana öyle geliyor ki, bu sohbetimizin durumla bir ilgisi yok," diye söze başladı ancak albay lafı ağzına tıkadı:

"Bu rahip ve haince girişimi, kilisenin size, yani Tanrı tanımazlara ve biz memurlara, evet size ve bize, Tolstoy, Pobedenostsev, yapılan zulüm ve kilisenin ağzının kapatılması nedeniyle verdiği bir yanıtmış gibi gelmiyor mu? Rahibin arkasında piskoposların durması ve bu lanet olası gösteriler, kilisenin dünyevi yönetimden kopuşunun ilk deneme adımları değil mi? Ha?"

Samgin sersemlemişti ve albayın delirdiğine kesin olarak kanaat getirdi. Ne söyleyeceğini düşünerek gözlüklerini düzeltti. Ama Vasilyev onun söze başlamasını beklemeden konuşmasını sürdürdü:

"Sizin yüz çevirdiğiniz ve düşmanınız olan kilisenin, halkı size karşı da ayaklandıracağını nasıl anlayamıyorsunuz? Bu olabilir!

Biz, kuşkusuz, anarşiye karşı kendinizi korumak amacıyla birlikler oluşturduğunuzdan haberdarız..."

Samgin, heyecanlanmış olan jandarmaya daha dikkatli baktı. Jandarma daha akıllıca konuşmaya başlamıştı.

"Bu silahsız birlikler de ne demek oluyor? Doktorlar ve avukatlar topla ateş etmeyi öğrenmediler. Ve işte 'Rus Halkının Birliği'nde rahipler var. Bunu biliyor musunuz? Ve hatta kilise mensupları, evet!"

Esmer yüzü yağlı ter damlacıklarıyla kaplanmış, gözleri iyice kızarmıştı ve artık bağlantısız konuşmaya başlamıştı. Samgin, albayın, aydınların anarşiye karşı kendilerini korumalarına ilişkin görüşlerinin gelişimini boşuna bekledi. Albay sözcükleri yutarak fısıldıyordu:

"Kültürlü insanlar, tarihten anlayanlar... bilmelidirler ki, her örgüt zulüm üzerine kurulur... Devlet hukuku tartışmasız olarak kanıtlıyor ki... Ama siz hukukçusunuz..."

Aniden ürperdi, masadan uzaklaştı, bir elini yüreğinin üzerine, diğerini ise şakaklarına bastırdı, ağzını açtı ve kıpkırmızı kesildi. Klim korkmuş bir tavırla sandalyesinden sıçrayarak: "Kendinizi iyi hissetmiyor musunuz?" diye sordu. Albay elini yukarıdan aşağıya doğru salladı ve homurdandı:

"Bunlar güç işler..."

Yüzündeki teri mendille sildi ve sesli olarak iç geçirdi.

"Böyle ters bir zaman olmasaydı, istifa ederdim!"

Ve Samgin'e matbu kâğıdı uzatarak yorgun bir tavırla önerdi:

"Okuyunuz ve imzalayınız."

"Beni uzun süre mi burada tutacaksınız?" diye sordu Klim.

"Buna ben karar veremem. Açıkçası, ben herkesi, adi suçluları da siyasi suçluları da bırakırdım. Buyrun, lütfen istediklerinizi yazın... evet! Saygılar sunarım!"

Samgin, daha sonra arabayla hücresine gitti; yanında bir jandarma oturuyordu; arabacı yerinde ise yüzü ona dönük olarak yayık burunlu, küçük gözlü ve dik bıyıklı diğer bir jandarma vardı. Issız sokaklardan geçiyorlar, arada bir yayalara rastlıyorlardı ve Samgin bu kişilerin, jandarmalara, sanki hapse götürdükleri

bu adamla hiç ilgilenmediklerini göstermeye çalıştıklarını düşünüyordu. Albayın sözleriyle adeta kirlenmiş gibiydi; kendisini şaşkınlıktan yorgun hissediyor ve istem dışı düşünüyordu:

'Hasta. Ölecek. Korkmuş ve beni de korkutmak istedi. Onu düşünmeye bile değmez.'

Ancak hücrede de Vasilyev'in mimiklerle biçim değiştiren terli yüzü gözünün önünden gitmiyor ve sessizlikte sözleri yankılanıyordu:

"Anarşiden kendinizi korumak için örgütleniyorsunuz..."

'Bu, onun söylediği tek akıllıca şey...' diye düşündü Samgin.

Hücresinin üst katında iki adi suçlu yavaşça, alçak sesle, kendileri hakkında başkalarının sözleriyle düşünen insanların söyledikleri bir şarkı söylüyordu.

Birisi: "Kumun üzerinde," diğeri: "Kıyıda," diyor, ve ikisi birlikte uzatıyorlardı:

"Orada ah, evet, orada yabancılar yürüyor."

Sesler, Klim'in hücresinin önünden akıp gidiyor, ılık bahar akşamının sessizliğini okşuyor, bu arada, insanın yüreğini ferahlatmakla ünlü Rus hüznünü de çevreye saçıyordu.

Klim, 'Belki de katiller, büyük olasılıkla hırsızlar da, iyi şarkı söylüyordur,' diye düşündü. Hâlâ belleğinden polis şefinin biçimsiz yüzünün bulanık görüntüsünü, tıslayan fısıltısını kovacak gücü kendisinde bulamıyordu. Hâlâ bir köşeden Kutuzov sakallı, tozlu Çar resmi, görmeyen gözlerle kendisine bakıyor gibiydi.

'İyiliğin ve kötülüğün tek bir adamda toplanması, insanın aklını karıştırıyor...'

Şarkı, henüz çok güçlü olmayan ancak acı verecekmiş gibi görünen bir diş ağrısı gibi, uyumasını engelliyordu. Samgin ayaklarını ranzadan aşağı salladı, yavaşça ahşap döşemeye dokundu ve ince bir buzun ya da bir pisliğin üzerine yerleştirilmiş ince ve esnek bir tahtanın üzerinde yürüyenler gibi, parmaklarının ucuna basarak hücrede dolaşmaya başladı.

Pencerenin ardında mırıldanıyorlardı:

"Ah, gece karanlı-ı-ı-k...

Ah, karanlık, kapkaranlık..."

Gece aydınlıktı. Daha yavaş sesle söylüyorlardı ve yalnızca sözlerden arınmış sesler duyulabiliyordu.

'Akla inanmayan ve ona düşmanca tavır alan Tolstoy haklı. Dostoyevskiy de aklı sevmezdi. Bu, genellikle Ruslar için karakteristik bir olgu...'

Samgin, Nikonova'nın Tolstoy hakkında söylediklerini anımsadı:

"Çilekeş ihtiyar, her şeyi biliyor,"

'Bu, ölmesinden de kötü bir şey,' diye Nikonova'yı düşündü.

Görüşmeye oldukça moda bir giysi ile gelen Varvara'yı hoş olmayan bir biçimde anımsadı; kederli ve alıngan bir tonla konuşmuştu ama gözleri neşeyle parlıyordu.

Pencereden içeriye, mavimsi gümüş rengi ayın çevresine serpilmiş üç yıldız bakıyordu. Şarkı söylemeyi kesmişler ve sanki bu nedenle hava soğumuştu. Samgin ranzaya gitti, yavaşça uzandı, göz kapaklarının arasından hücreye yansıyan fosfor gibi parlak ay ışığını görmemek için yorganı başına çekti. İçini, Nevskiy'de hissettiğinden çok farklı, yeni bir korkunun sardığını hissetti; o zaman ölümden, şimdi ise yaşamdan korkuyordu. İki hafta kadar zehirlenmiş bir insan gibi yattı. Kornev ona kaygıyla yeni haberleri duvara vurarak ulaştırıyor, ancak bu haberler onu hiç heyecanlandırmadan, donmuş bir şeyin üzerinden kayarcasına gidiyordu.

"Spivak'ı serbest bıraktılar. Dunayev ve Flerov Moskova'ya gönderildi. Japonlarla çok kötü bir barış yapıldı. Spivak'ın okulu kapatıldı."

Samgin, taşa vurulan darbelere kulak verirken, Kornev'in uzun bacaklı, kuru görüntüsünü, yorulmadan duvarı yıkan aletiyle gözünün önüne getiriyordu.

"İvanovo-Voznesenskiy'de çok büyük bir grev var. Bizimkiler yönetiyor. Karadeniz filosunda ayaklanma."

Haberler kısa aralıklarla birbirini izliyor, hapishanenin her geçen gün daha gürültülü bir duruma geldiği izlenimi oluşuyordu; mahpuslar birbirleriyle bağıra bağıra sevinç dolu bir sesle konuşuyor, hava alma gezintileri sırasında Kornev haberleri pencere-

den bağırarak ulaştırıyordu. Gardiyanlar onu engellemiyordu ve yalnızca bir kez, hapishane müdürü Kornev'e üç günlük bahçede dolaşma mahrumiyeti vermişti.

Bu huzursuz adam, nihayet Samgin'i duvara vurarak sarsmayı başardı.

"Dün Vasilyev vurularak öldürüldü."

"Kim vurdu?" diye sordu Samgin.

"Yakalanmadı."

Sabahleyin ise hücrenin önünden koridoru geçerken haykırdı:

"Allahaısmarladık, Samgin. Özgürlüğüme kavuşuyorum! Yakında herkesi..."

Klim, albayın saçma fısıltısını, güneş ışığının nüfuz ettiği kırmızı mürekkep hokkasını anımsayarak sabaha kadar uyuyamadı. Albaya acımıyordu ama yine de bu Lütov ve Gapon gibi yıpranmış adamın öldürüldüğünü öğrenmek yüreğini kaldırıyordu.

İnokov'un kendisiyle birlikte kıyıda yürüyerek yıkık ambarın önünden geçerken: "*dikkat edin!*" dediğini anımsadı.

Çürümüş kütüğün üzerinde, kirli gri bıyıklı bir sıçan oturmuş sanki kütüğün gereksizliğini tamamlamıştı. Tüyleri ezikti ve parça parça sarkmıştı ve bu haliyle yaşlı bir dilenci kadına çok benziyordu; güçsüzce ayırdığı arka ayaklarının üzerinde oturuyordu ve kuyruğunu cansız bir ip gibi sallandırmıştı. Kırmızı halkacıklar içinde hareketsiz duran boncuk gibi kara gözleri, güneşin altın ışıklarını yaydığı nehre bakıyordu. Samgin bir tuğla parçasını kaldırmış, ancak İnokov:

"Dokunmayın, zaten ölecek," demişti.

Samgin, bu sözlerin kendisini çok kızdırdığını anımsadı. Ama şimdi kararlı bir biçimde:

"Ama İnokov bir insanı öldürebilir," diye düşündü.

Kendisinden başka bir şeyi ya da kimseyi düşünmek istemiyordu. Duvardaki mors alfabesi vuruşları kesildiği için artık kimse dışarıdan endişe verici haberler ulaştırmıyor ve Samgin kendisinin unutulduğunu hissediyordu. Bu duyguda, kendine özgü tatlı bir hüzün ve birisine yönelik bir sitem de vardı. Onu sözcüklere şöyle dökebiliyordu:

'Yaşam, insan kendisini hücrede dışarıda olduğundan daha özgür hissedebildiğinde güzeldir."

Hücreye olabildiğince rahat bir biçimde yerleşmişti; adi suçlular hücresini güzelce yıkıyorlardı; yemeğini ise dışarıdan, bir restorandan getirtiyordu. Kitap okuyor, Varavka'nın, Radayev'e devrolan kuruluşlarının lağvedilmesi işleriyle uğraşıyordu. Savcı arkadaşının eşliğinde, kent başkanının avukatı Pravdin onu birkaç kez ziyaret etmişti; Varvara yine geldi ve onu yakında serbest bırakacaklarını bildirerek fısıltıyla çabucak sordu:

"Nikonova'ya ne olduğunu biliyor musun?"

"Biliyorum," dedi yüksek sesle.

"Çok kötü bir dönem, hayatım!"

Albay Vasilyev'in öldürülmesinden sonra hapishaneye altı yeni mahkûm geldi ve Samgin aralarında Dronov'u da gördü. İvan Dronov'un kısa, dar ceketi ve hasır şapkası ile, ellerini çizgili pantolonunun ceplerine sokarak küçük adımlarla yarım saat süreyle duvarlar boyunca, başını eğerek ve ayaklarına bakarak yürüyüşünü ya da aniden bir şeye çarpmış gibi durarak parmaklarıyla açık sarı bıyıklarını yoklamasını izlemek neredeyse güzeldi. Eski vodvillerden fırlamış gibi duran bu kişinin siyasette rol oynayabileceğine insanın inanası gelmiyordu. On kadar gezintiden sonra Dronov kayboldu ve Samgin gülerek:

'Hücrede beş saat geçirdi,' diye düşündü.

Samgin'i beklenmedik bir anda ve gücendirecek denli aldırmaz bir tavırla salıverdiler: Sabah jandarma yönetiminden bir yaver, savcı ile birlikte geldi, kibarca sohbet ettiler ve akşam serbest bırakılacağını söyleyerek gittiler. Ama onu bir gün sonra, akşam salıverdiler. Eve gelirken, sokaklar ona çok kalabalık, kent ise hapishane kadar gürültülü geldi. Evde kendisini doktor Lübomudrov karşıladı; avluda her zamanki hastane sabahlığı ile dolaşıyordu, durdu, Samgin'e avucunu gözüne siper ederek baktı ve haykırmaya başladı:

"Hah, işte mahpus geldi! Kutlarım! İşler böyle, ha? Rusya şahlanıyor..."

Aynı ses tonuyla, Arkadiy'in dizanteri olduğunu belirtti. Bu gürültülü karşılama, kısa bir süre Samgin'in günlerini renklendirdi. Albay Vasilyev abartmamıştı: Ev, gerçekten de Bolşeviklerin karargâhıydı; yukarıda doktorun, ek bölmede ise Spivak'ın oturduğu yerler istasyon gibi gürültülüydü. İnsan sayısının çokluğu Samgin'i şaşırtıyordu; bahçede dolaşıyor, çardakta oturuyor, homurdanıyor, tartışıyor, fısıldaşıyor, ortadan kayboluyor, sonra yeniden ortaya çıkıyorlardı. Komşunun, yani ağaç fabrikatörü Tabakov'un avlusunda kroket topları ses çıkartıyor, saç perçemleri kalkık, koca burunlu, uzun kollu büyük oğlu ise, Moskova'daki bir restoranın garsonu gibi tamamen beyazlar içinde, Spivak'ın karşısında bir suçlu gibi duruyor ve onun telaşlı konuşmasını dinliyordu.

"Bu, izin verilebilecek bir şey değil, anlıyor musun? Bu, Menşevizm. Sizin göreviniz işçilere, halk temsilciliği önünde düşüncelerin nasıl saptırıldığını göstermektir."

Spivak, oğlu tehlikeli bir hastalık nedeniyle yatmasına karşın, hemen hiç ortada görünmüyor, sabahtan bir yerlere gidiyor, yarım saat ya da bir saatliğine geliyor sonra yine kayboluyordu. Çok zayıflamış, solmuştu ve yüzü hep asıktı; kediyi anımsatan yuvarlak yüzünde, iyice sıkılı dudaklarında ve kaygıyla çattığı kaşlarının kıvrımlarında kötü bir şeyler vardı. Ağustos günleriydi ve kentin üzerinde gri mavi bulutlar dolaşıyordu; sokaklar gölgeliydi ve insanlar çok hızlı yürüyordu. Her geçen gün anayasa konusunda bir gösteri bekleniyor ve Tabakov, sarı perçemlerini savurarak ve Spivak'ın derslerini yineleyerek tenor sesiyle bahçede birisine:

"Bu anayasa, Çar'ın, işçi sınıfının boynundaki ilmeği iyice sıkma konusunda yardımcı olmaları için liberallere bir sadakası olacak," diyordu.

Samgin, Tagilskiy'nin, kendi sınıfına ihanet eden insanlar hakkında söylediklerini anımsayarak, "koyun herif!" diye düşündü. "Ne için bunu yapıyor?" diye de belki yüzüncü kez kendi kendisine sordu.

Aniden, damdan düşercesine İnokov geldi, koltuğa kendisini attı ve ellerini sıkıca ovuşturarak:

"Hapishane nasıldı?" diye sordu "Bizim hücre dört köşe bir yerdi, Serlets'de ise..."

Yüzü koyu, gür bir sakalla kaplıydı; göz çukurları ağır hastalık geçirmiş bir insanınki gibi derinleşmişti ancak gözleri, iyileştiğine sevinen bir insanınki gibi parlıyordu. Yüzü bir keşişi anımsatıyordu ve bir atölye işçisi gibi giyinmişti; odanın ortasına uzattığı bacaklarında sararmış, ezik çizmeler vardı ve göğsüne koyduğu elleri bir metal işçisininki gibi kararmıştı: Yelken bezinden bir gömlek, gri, buruşuk bir pantolon giymişti.

Gözlerinin içi gülerek: "Devrimcileri artık anlamaya başlıyorlar," diye anlatıyordu. "Ben Perm'de, gece sokakta yürüyordum ve üç kişinin birisini dövdüğünü gördüm. Kavgaya karıştım; dayak yiyen sordu: 'Devrimci misin?' 'Neden?' dedim. 'Tanımadığınız bir insanı savunduğunuz için,' dedi. İyi bir söz değil mi?"

Çok kötü kokan sigarasını içmeye başlayarak mavi dumanına baktı, elini çizmenin boyun kısmına soktu ve masanın üzerine kapı kulpuna benzer bakır bir şey koydu.

"Bu sizin için!" dedi. "Anımsıyor musunuz, sizin evde mürekkep kurutucunuzu kırmıştım."

Samgin, şaşkınlıkla, bakırdan yapılma, elinde yılan bulunan kadın figürünü aldı.

"Bu çok önceydi. Siz anımsıyor musunuz?"

"Nasıl anımsamam? Borçlu kalmaktan hoşlanmam. Bu Kleopatra. Kendim biçimlendirdim ve bakırdan döktüm. Biçimlendirmek ve dökmek, ilginç bir iş. Bu işle uğraşmayı düşünüyorum."

Samgin: "Siz Eser misiniz?" diye sordu.

İnokov olumsuz anlamda başını sallayarak: "Hayır, ama Esdeklik de beni çekmiyor. Ne ruhuma ne de kafama uygun. Belki de bir anarşistim..." dedi.

Oldukça ustaca yapılmış olan bakır Kleopatra figürü, Samgin'le İnokov'un arasını düzeltti.

Samgin, düşünceli bir tavırla: "Evet, siz herhalde anarşistsiniz," diyerek, "'Rus Halkı Birliği'nden Korvin'i tanıyor musunuz?" diye sordu.

"Onun yüzünü şeytan görsün," diye yavaşça yanıtladı, İnokov. İç geçirdi ve bir süre konuşmadı. "Sanırım o zamanlar benim öfkemi boşaltacak bir insana gereksinimim vardı. Ben de bu hayvanı seçtim... Bu konuda bir öykü yazılabilir: Can sıkıntısı ve iş olsun diye düşman edinme, gibi bir şey. Genel olarak ben çok şey düşünürüm. Şiir yazdım. Kendimi âşık olduğuma inandırdım..."

İnokov, gülümseyerek, uyukluyormuş gibi gözlerini kapadı.

Samgin, 'yalan söylüyor' diye düşündü; İnokov ise gözlerini açmadan konuşmaya başladı: "Evet, Kama'da, gemide bir hemşireydi. Tanıdık bir yüzdü, ama kimdi? Anımsayamıyorum. Birdenbire büzüldü ve battaniyesine sarındı. Lidiya Timofeyevna'ydı o. Kocasını defnetmek üzere Tver'e götürdüğünü söyledi."

"Öldürülmüş mü?"

"Tifo. Ya da akciğer iltihabı, anımsamıyorum. Askerlerin istasyonu nasıl yakıp yıktıklarını çok güzel anlattı. Sanki istasyon onun malikânesiymiş gibi anlatıyordu..."

İnokov bacaklarını topladı, tortop oldu ve gözleri parlayarak, hararetle ve belirgin bir mutlulukla anlatmaya başladı:

"Böyle bir olayı ben de Tomsk yakınında gördüm. Bu, Samgin, fevkalade bir şey. Fırtına gibi: İstasyona bir tren gürültüyle, duman çıkararak, uğuldayarak girdi ve tüm vagonlar aniden adeta asker kustu. Askerler zehirlenmiş gibi kıvranıyorlardı ve bir anda küfür kıyamet koptu, camlar parçalandı, her şey çatırdıyor ve gıcırdıyordu. Sanki ülkeye düşman askeri girmişti!"

Dumanı hırsla içine çekerek heyecanla konuşmasını sürdürdü:

"Bir saatten daha az bir süre patırtıyla ve haykırarak savaştılar ve istasyonu, yağmadan sonraki bir Musevi evi gibi, berbat bir durumda bıraktılar. Birisi –sakallı ve yakışıklıydı– süngüsünü istasyon şefinin kasketine sapladı ve bir anıt gibi vagonun arka sahanlığında durdu! Muhteşem bir görüntüydü! İyice azmış asker güruhu. Böylesi bir ruh durumunda Petersburg'u yağma etmek olasıdır. Örneğin 9 Ocak'ta oraya böylelerini göndermek gerekirdi," diye sözlerini bitirdi ve yeniden koltuğa gülümseyerek, gevşemiş bir halde oturdu.

Samgin, onun keşişe benzeyen suratına kaşlarının altından bakarak: "Niçin Petersburg'un yağmalanması gereksin ki?" diye sormak istedi. Ama bir süre sustuktan sonra soğuk bir sesle:

"Sibirya'ya niçin gitmiştiniz?" diye sordu.

İnokov: "Öylesine işte... görmek için," diye yorgun bir tavırla yanıtladı ve esneyerek konuşmayı sürdürdü: "İşte buraya da dün geldim ve neden geldiğimi de bilmiyorum. Burada herkesi tanıyorum ve benim kimsem yok."

"Yolda Tomilin'e rastladım. Biraz şişmanlamış ve öylesine şişmiş ki, gözlerinin çevresi yağ bağlamış. Beni evine çay içmeye davet etti. Birlikte yaşadığı kadın ölmüş ve şimdi artık ev sahibi olmuş; yaylı gözlük takan bir sırıkla birlikte yaşıyor ve Tanrı'ya yaltaklanıyor. Çok eğlenceli! 'Ben, diyor, özellikle Ortodoks kilisesi tarafından kabul gören Tanrı dışında her şeyi araştırdım. Tartışılacak yanı yok!' Peki, diyorum, ya üçüncü içgüdü, tanıma içgüdüsü? Bunun da Tanrı'ya yönelttiğini, bir Tanrı arayışı içgüdüsü olduğunu söylüyor. Onunla küfürleştik. Bakın Samgin, sizde kalmam mümkün mü?"

Klim pek de istemeden onu boş ve karanlık yemek odasına götürdü; pencerenin panjurları kapalıydı. İnokov, orada divana oturdu ve çizmesini çıkartırken:

"Büyülere inanır mısınız? Kadınların kan büyüsüne ya da aşktan soğutma büyüsüne?" diye sordu.

Samgin: "Tabii ki inanmam," diye kızarak yanıtladı.

"Ama ben inanıyorum. Kocakarıların kan büyüsü yaptıklarını gözlerimle gördüm. Ve bence felsefe, vicdan için, huzursuz vicdanın rahatlatılması için yapılan büyüdür. Öyle değil mi?"

Samgin odadan çıkarken, "haydi, uyuyun," diye mırıldandı ve 'buradaki işleri en kısa zamanda bitirmek ve Moskova'ya gitmek gerek!' diye düşündü.

Sabahleyin İnokov yemek odasının döşemesine çok sayıda izmarit bırakarak ortadan kayboldu. O gün kentin tüm binaları adeta sokaktaki insanları ezercesine sıkıştı. Kilisenin çanı görkemli bir biçimde çalıyor, dört tekerlekli arabalar takırdayarak yol alıyor, insanlar çabuk çabuk yürüyor, bağırarak konuşuyor-

lardı ve sıra dışı bir biçimde birbirleriyle kaynaşmışlardı. Bayramlık giysiler içindeki kentlilerin yanında hırpani bir kadın işçi yürüyor, üstü başı dökülen çocuklar, her yerde, bir yangına ya da törene gidiyormuşçasına adeta mekik dokuyordu. O gün de, bu haftanın diğer günleri gibi, özelliği olmayan bir hava vardı; yani ne çok açık olmadığı için özür diliyor ne de yağmurla tehdit ediyordu. Küçük küçük, kopuk, gri-mavi ve gri bulutlar, gökyüzüne pılı pırtı veya benek biçiminde yamaları olan yelken görünümü veriyordu.

Samgin duanın yapıldığı kiliseye gitmedi, kent parkında durdu ve oradan meydana baktı; meydan, yeşil salata ile dolu büyük bir yemek tabağı gibiydi; kadınların şemsiyeleri ve giysileri, pancar, havuç ve salatalık parçalarını anımsatıyordu. Park da insan doluydu; gruplar halinde toplanarak endişeyle mırıldanıyorlardı; bir bankta uzun boylu, dazlak bir memur oturuyor ve bağırıyordu:

"Beyler! Bana hiçbir şey, yaşamımda hiçbir büyük değişim gerekli değil; ama, beyler, sizin sevinciniz, coşkunuz, ruh ateşiniz var olsun! Yaşasın!"

Samgin, dinleyenlerin yüzlerinde sevinç, gözlerinde "ruh ateşi" görmüyordu; ona, hepsi de, kendisi gibi belirsiz bir ruh hali içindelermiş gibi geliyordu ve hiçbirisi de sevinip sevinmemek gerektiğine karar verememişti. Uzun boylu konuşmacının, bir zamanlar Makarov'un yanında kaldığı posta-telgraf memuru Yakov Zlobin olduğunu anladı.

Onun 'yaşasın' haykırışını birkaç kişi çok zayıf ve sıkılarak destekledi, Samgin'in yanındaki topluca ve kalın paltolu adam ise:

"Şuna bak, nasıl da elini kolunu sallıyor," dedi.

"Biraz bozuldu," dedi bir diğeri.

"Heh, heh..."

Kalabalığı muzipçe yararak, reçel fabrikasının on üç kadar kadın işçisi oraya yaklaştı; kadın işçilerden çok güzel olanı, oynayarak ve alaca eteğini sallayarak şarkı söylemeye başladı:

"Dört yol ağzına gidiyorum,

Francala alacağım,
Peksimet alacağım,
Çabucak yiyiverin."

Şişman adam, Samgin'e sanki övünür gibi: "Bunlar bizim kentin en pespaye kızları," dedi.

Şarkıcı kızın arkadaşları yavaşça gülüyor, çekinerek çevrelerine bakıyordu. Arkalarından fabrika sahibi, yüz yaşındaki Yermolayev tüm heybetiyle onları izliyordu. Yeşilimsi, uzun sakallı, kurumuş yüzünde siyah gözlükler vardı. Oğlu olan biçimsiz, arabacı kılıklı, kentin en rezil kişisi, altmış yaşlarındaki Grigoriy, koluna girmiş onu yürütüyordu. Yaşlı adamın diğer kolunda ise damadı Neyelov vardı; kerpiç fabrikasının sahibiydi, yaşlıydı ve biçimsiz bir kabağı anımsatıyordu; yüzü neşeliydi, gaga burunlu ve kıvırcık saçlıydı. Gözlerinin sarı akını döndürerek, Grigoriy Yermolayev insanlara bağırdı:

"Kenara çekilin! Görmüyor musunuz?"

Topuklarına kadar siyah bir palto ve kadife bir kasket giymiş olan babası ise tahta gibi olmuş bacaklarını sürükleyerek ve avucuyla ölü gibi ve ıslak burnunu silerek hırıldıyordu:

"İzin vermeyin Ortodoks kardeşler, izin vermeyin!"

Aksayarak, sallanarak ancak sağlam ve geniş adımlar atarak, bir geminin kayığı sürüklediği gibi insanları sürükleyerek meyhaneci ve Voronov nakliyat kuruluşunun müteahhidi de telaşla geldi. Koyun kuyruğu suratlı iri yarı bir adamdı ve elinde kalın bir sopa vardı. Arkasından, yine telaşla ve kaygıyla, "Rus Halk Birliği"nin diğer önde gelen üyeleri geliyordu: Eskiden berber, şimdi ise "yapay mineral suları" fabrikatörü olan Babayev; kasap Korobov; lağımcı Lyaleçkin; hamamcı Domogaylev; kürk atölyesi sahibi, yassı göğüslü, yassı yüzlü, kayıtsız gözlerle bakan yenilmez dama ustası Zatirkin, bunlar arasındaydı.

Samgin, bir buçuk saat kadar parkta kaldı ve ortalama bir kent sakininin çekingen bir kişiliğe sahip olduğuna, ancak maymunca bir merakın korkusunu bastırdığına kanaat getirdi. Bu insanlar, olayların siyasal anlamı üzerinde konuşmuyordu; bunun nedeni, belki de birbirlerine güvenmemeleri ve gereksiz konuş-

maktan çekinmeleriydi.

Samgin, "Meydanda müzik çalınacağını söylüyorlar," dediklerini işitti.

"Eğer asker getirmiyorlarsa müziğe ne gerek var?"

"Çarlık günü değil ki."

"Hah, işte çarlık günü olmadığı için!"

"Müttefiklerimiz geliyor."

"Gelmek zorundalar."

Çizgili giysili ve gri şapkalı ufak tefek adam, sopasını sallayarak huzursuzluğunu belirtti:

"Neden polis yok? Bilmiyor musunuz, neden polis yok?"

"Halkın aklı başında."

Yalnızca eski bir palto ve soylu kasketi giymiş üzgün yüzlü bir adam açıkça görüşünü belirtti: Samgin'i omzuyla iterek yerinden kalktı ve bas bir sesle:

"Bu Musevi girişiminden hiç iyi bir şey çıkmayacak, müttefiklerimiz ise salak," dedi.

Genelde tüm insanlar, bu alaca gün gibi, ne idüğü belirsizdi. Birçoğu, saklanırcasına ağaçların altındaki gölgelere sığınmıştı; ancak güneş bulutların arasından görünerek adeta onları ortaya çıkarıyor gibiydi.

Meydanda birçok kişi kiliseye doğru kararsızca ilerliyordu.

Samgin, bahçenin parmaklıklarına geldiğinde, güneş bulutların arasından sıyrılarak, kilisenin eşiğinde bulunan yaşlı rahip Slavorossov'un mor figürünü ve geniş göğsündeki altın haçı aydınlatıyordu. Slavorossov sol elini göğe kaldırmıştı; sağ eliyle de kalabalığı kutsar gibi bir hareket yapıyordu. Çevresinde ve aşağılarda bulunan insanlar kaynaşıyor, üç renkli flamaları sallıyor, ikonaların yüzlerini gösteriyor, saçlı ve kel kafalarını ortada bırakıyorlardı. Bir dakika kadar süren bir sessizlik oldu ve gür bir ses megafon gibi bağırdı:

"Akılsızların vaatlerine, yabancıların kurnazlıklarına kanmayın!"

İkona ve bayrak taşıyan insanların bir dizi oluşturduğu ve kalabalığın bu kişilere yol açtığı kolayca görülebiliyordu. Klim kalabalığın bunu yaparken gösterdiği telaşta bir korku sezdi. Baş

rahip Slavorossov'un yanında, elinde bir şemsiye, diğer elinde ise kasket bulunan tarihçi Kozlov'un düzgün görüntüsünü fark etti; kalabalığa bu nesneleri göstererek herhalde bir şeyler söylüyor ve bağırıyordu. Kilisenin masif kapısının oluşturduğu küçük fonda, makyajla yaşlandırılmış yeni yetme birisi gibi görünüyordu.

Klim'in arkasında birisi, "gidelim," dedi.

Kalabalık kiliseden ayrılarak parkın parmaklıklarına doğru yöneldi ve birkaç saniye insanların ensesi dışında bir şey göremedi; ancak insanlar kısa sürede başlarını açarak parmaklık boyunca birbirlerine yaslanarak, konuşmadan yürümeye başladılar. Samgin'in önünden, değişik, ancak aynı derecede ciddi insan profilleri geçiyordu.

Klim'in önündeki sıska adam: "Nereye gidiyorlar... doğruca bize mi geliyorlar?" dedi ve geri çekildi. O anda Klim, Torvin'in taşlaşmış yüzünü gördü; gür bıyıklarının altından, muntazam biçimde söylenmiş sözcükler net ve coşkulu bir biçimde duyuldu:

"Saygıdeğer imparatora..."

İki gözü neredeyse birleşmiş gibiydi, 8 rakamını andırıyordu ve Klim bunu daha önce de fark etmişti.

Onun yanında, şemsiyesini yere vurarak ve elindeki kasketi itinayla taşıyarak tarihçi Kozlov yavaşça yürüyordu ve pembe yüzü ter ya da gözyaşı ile ıslanmıştı. O da şarkı söylüyordu; ağzı açıktı, dudakları kımıldıyor ancak sesi duyulmuyordu; hemen arkasında Voronov'un koyuna benzer sakalı içindeki koyun kuyruğunu anımsatan yüzü yuvarlak bir delik gibi yükseliyordu. Ve bu delik:

"Aleksandroviç'e!" diye haykırıyordu.

Voronov Çar'ın portresini, Lyaleçkiy ise altın rengi ikonayı taşıyordu; bir şeritle ceketinin düğmesine bağlanmış olan ve kazana benzeyen şapkası göğsünde sallanıyor, arada bir ikona ile onu itiyordu; yanında ise Yermolayev'in kel, siyah gözlüklü, ölüyü anımsatan yüzü yükseliyordu. O da herhalde şarkı söylüyor ve dua ediyordu zira yeşilimsi sakalı titriyordu. Korkunç görünüyordu ve belki de onu halkı korkutması için getirmişlerdi. İnsanlar yoğun bir kitle halinde bayraklarla, ikonalarla, Çar'ın ve

Çariçe'nin baget çerçeveli portreleriyle yürüyordu. Arada bir kadınların da parlak figürleri seçilebiliyordu; bunlardan birisi, açılmamış kırmızı bir şemsiyeyi kaldırmış yürüyor, şemsiyenin ucunda beyaz bir mendil sallanıyordu.

Samgin: 'Üç yüz, hadi diyelim beş yüz kişi var; kentte ise yetmiş bin kişi yaşıyor,' diye hesapladı.

Petersburg'un Vıborg yönündeki işçi kitlesinin güçlü hareketini, konuşmaların kadifemsi uğultusunu, görkemli ruh halini anımsadı. İttifak yapanların düzensiz uğultusu hem çok sıkıcıydı hem de gerilim yaratıyordu.

'Olağanüstü bir ülke. Hiçbir şey olması gerektiği gibi değil.'

İnsanlar parktan, göstericilerin arkasından gidiyorlardı; ancak aralarına karışmak istemedikleri açıktı. Meydan boşalıyordu. Parmaklığın on adım kadar ötesinde, kaldırımda sarı bir bayan eldiveni duruyordu ve eldivenin parmakları haç biçimindeydi. Bu, Samgin'in belleğinde karın üzerinde kesik duran eli canlandırdı. Kalabalığın kentin ana caddesinin girişinden arkalarında iki geniş kuyruk bırakarak geçişini izledi; meydana çıktı, ayakkabısının topuğuyla eldiveni düzeltti ve kıyıya doğru yürüdü. Kızıl sarı bir köpek, dişlerinin arasında eldivenle ona yetişti, kuyruğunu halka biçimde bükerek yeniden nehre koşturdu. Samgin yeniden parka döndü. Serçeler bankların arkalıklarında, yaşlı adamlar gibi tünemişti; havuzun siyahımsı suyunda sarı bir kavak yaprağı yüzüyor ve parmakları doğranmış bir eli anımsatıyordu. Samgin banka oturdu, yeniden rakamların büyük dengesizliğini düşündü.

'Beş yüz, yedi yüz kişinin yanında yetmiş bin kişi.'

Canı eve gitmek istemiyordu.

'Orada, büyük olasılıkla halk konuşmacıları bağırıp çağırıyordur,' diye düşündü. Ama yine de boş ara sokaklardan, kapalı kapıların ve küçük evciklerin pencerelerinin önünden geçti. Burası sessizdi, çocuklar bile bağırmıyor, yalnızca hafif bir rüzgâr, bahçelerdeki ağaçların solgun yapraklarını hışırdatıyor, kentin merkezinden ise homurtulu bir gürültü geliyordu. Eve ulaşabilmek için Samgin ittifakçıların geçtiği caddeyi geçmek zorundaydı

ama diğer bir sokağa sapmak istediğinde, köşeden karşısına geniş adımlarla yürüyen Yakov Zlobin çıktı. Kasketi elindeydi; yüzü şişmişti ve gözleri sarhoş gibi bakıyordu. Samgin'i kucaklamak istermişçesine kollarını açarak adeta yolunu kesti, yavaşça ve şaşkınlıkla:

"Düşünebiliyor musunuz, adamı öldürdüler! Meyhaneci Voronov, gözlerimin önünde, başına sopayla vurarak, alenen! Müsaade buyrun, bu ne demek oluyor? Öldürülen kişi eczacı Geyntse... hepimizin tanıdığı!" dedi.

Samgin durdu. Mütevazı ve akıllı bir adam olan ve kentin kültürel kuruluşlarında etkin rol alan Geyntse'yi tanıyordu.

Zlobin, elini sallayarak ve kasketiyle çite vurarak, "arabayla gidiyordu ve birdenbire Voronov üzerine atıldı," diye anlatıyordu. Şişkin gözlerinden yaşlar akıyor, uzun bacaklarını yere vuruyor, sallanıyordu; ama Samgin onun sarhoş olmadığını, şaşırdığını ve ürktüğünü görüyordu.

"Furman'ın dükkânında camları kırdılar, tezgâhtarı kan revan içinde bıraktılar," diye sayıyordu Zlobin. Hıçkırıyor, homurtular çıkarıyordu. "Atın da yüzüne sopayla vurdular. Neden? Sanki özgürlük..."

Samgin, onu, bir direğin çevresinden dolaşır gibi geçerek ana caddeye açılan sokağın köşesini döndü. Ara sokağın insanlarla dolu olduğunu, yenilgiye uğramış askerler gibi geri çekildiklerini, çevrelerine bakındıklarını, bazılarının yeniden ileriye atıldığını, biraz uzakta yükseğe kaldırılmış kızıl bir bayrağın, uzun ve dar bir dil gibi hareket ettiğini gördü.

Avukat Pravdin, Klim'le selamlaşarak kaygılı bir sesle: "Gösteri yapıyorlar," dedi ve sol elindeki eldiveni çıkararak iç geçirirken ekledi: "Korkarım, güçsüzlük gösterisi olacak."

Samgin geri dönmek istedi; ancak bunu Pravdin'in karşısında yapmak hoş değildi, ayrıca o da eldivenini cebine sokmuş ve "Eh, haydi gidelim... Gitmek gerek," demişti.

Samgin onun peşinden gitti ve yirmi kadar insanın olduğu gruba katıldılar.

"Biz, bloke edildik," dedi Pravdin. Eliyle arkasını göstermişti.

"İttifakçılar ayaklanıyor, ileriye bizimkiler atılıyor... Herkesi inandırmaya çalışmak gerek ki..."

Pravdin'i sırtından ittiler ve o da Klim'in elinden tutarak daha hızlı yürümeye başladı.

Sokağın sonunda, kızıl bayrağın çevresinde göstericiler toplanmıştı; demiryolu işçileri, atölye çalışanları, lise öğrencileri ve çok sayıda genç kız vardı; gençler ağırlıktaydı.

Samgin, "üç yüz, dört yüz kişi kadar var," diye hesapladı ve: "kentte yetmiş bin kişi yaşıyor!" diye anımsadı.

Uzun bir sırığa asılı bayrağın bulunduğu kalabalığın ortasında Kornev duruyordu ve başı herkesten daha yukarıdaydı. Samgin, Kornev'in yüzünün bugün değişik göründüğünü, her zamanki gibi sert ve belirgin olmadığını fark etti. Gözleri çok değişikti ve çocuk gözü gibiydi.

Avuçlarını ağzına megafon gibi yaklaştırarak, "Yoldaşlar!" diye komuta ediyordu. Yakası yırtık mavi bir gömlek giymişti; saçları uzundu ve yaşlı bir zangocu anımsatıyordu. "Beşli sıra olun!"

İnsanlar birbirine karıştı ve bayrağın yanında üç kızıl bayrak daha belirdi.

"Yoldaşlar! Beyler!" diye haykırıyordu, Pravdin. "Bir düşünün, bunlar sizi nereye götürür..."

Kızıl sarı bir lise öğrencisi, "Siz dediğin de kim?" diye haykırdı.

Uzun saçlı adam başını salladı, yumruğunu yukarı kaldırdı ve gür bir sesle şarkı söylemeye başladı:

"Kurban olarak yere düştünüz." Samgin onun sert yüzüne baktı ve Dunayev'in dostu Varaksin'i tanıdı.

Pravdin, şapkasını çıkartarak hüzünlü bir tenor sesle şarkıya destek verdi:

"Halka duyduğunuz içten sevginin."

Uygun adım gidilmiyordu, görkemli marş motifi düzenli değildi ve izleyicilerin el çırpmaları, haykırışları bu motifi boğuyor, insanlar tiyatro locasından sarkarcasına pencerelerden sarkıyor, kapılardan bakıyordu. Samgin itaatkâr ve sakin bir biçimde gös-

terinin en sonunda yürüyor, çünkü kortej onun yaşadığı sokağa doğru ilerliyordu. Bu alacalı bulacalı genç insan kalabalığı, onun gözünde, müttefiklerin gösterisi kadar gayri ciddiydi. Ama bayrakların kızıl dilleri sokağın köşesinde kaybolduğunda ve orada kendisini ıslık, haykırış ve uğultular karşıladığında titredi.

Pravdin, adımlarını hızlandırarak: "Allah kahretsin, işitiyor musunuz?" diye sordu. Ancak köşeyi dönünce durdu, bacağını kaldırdı ve onu paltosunun altına sokarak homurdandı. Duvara tutunuyor ve tek ayağı üzerinde duruyordu: "Botumun bağları çözüldü."

Samgin gözlüklerinin arasından üç renkli bayrakların dalgalandığı, ikonaların kenarlarının parladığı, insanların başları üzerinde sopaların kalktığı yere, ileriye baktı; göstericilerden bir bölümünün yoldan kaldırıma geçtiğini fark etti. Çerçevelerin, kapıların rezeleri çarpıyordu ve yukarıdan, neredeyse çatıdan sert bir ses haykırıyordu:

"Kapıları kapatın! Murza'yı zincirinden salın!"

Pravdin kadın moda evinin kapısını açarak: "Buraya uğrayalım, ben kendime gelirim," diye öneride bulundu. Tam o anda göstericilerin bir bölümü Samgin'i dükkâna iterek geri adım attı. Şişman, yaylı gözlüğü olan, burnu una bulanmış bir kadın Pravdin'i sevinçle karşıladı. Pravdin, Samgin'i ona takdim etti ve botlarını unuttuğu gibi, Samgin'i de unutuverdi. Samgin, sağa bakarak, vitrin kasasının olduğu yere çıktı; monarşi yanlılarının çabucak, tüm cadde boyunca ilerlediklerini, neredeyse eğimli bir düzlemden kayar gibi gittiklerini ve davranışlarında körlere özgü bir şey bulunduğunu, kitle halinde bir yandan diğer yana sallandıklarını, evlerin duvarlarına ve çitlere çarptıklarını, bu arada sokağı haykırışlarla doldurduklarını ve bu haykırışın kışa özgü, kötü ve sıkıcı bir tını verdiğini görüyordu.

Bu kişilerin karşısında, yoğun bir insan grubunun başında bayrak sallayan Kornev duruyordu. Sayıları iki yüzden fazla değildi ve her geçen saniye biraz daha azalıyordu.

Samgin, sıçrayarak, şemsiyesiyle havayı yararak kaldırımda koşan tarihçi Kozlov'u, elindeki tabancayı başının üzerine kaldı-

ran Korvin'i, uzun saçlı Varaksin'in bayrağı Kornev'den zorla alarak kollarını açtığını, kızıl kumaşın orkestra şefinin koluna ve başına dolandığını gördü; net ve hınç dolu iki el silah sesi duyuldu. Kornev ve Varaksin'in başı üzerinde sopalar görünüp yok oldu; sayısız el bayrağı yakalayarak yere fırlattı ve bayrak insan grubunun arasında kaybolup gitti.

Pembe gömlekli adam, "Vurun kardeşlerim, Hurra çekelim!" diye kudurmuş gibi bağırıyordu; Varaksin, arbedenin arasından beline kadar çıplak durumda sıyrıldı; pembe gömlekli adam onun üzerine atıldı ancak Varaksin ucu düğümlü ya da taş bağlanmış kısa halatı salladı ve adam yüzükoyun yere kapaklandı. Mağazanın önündeki arbede iki üç dakikadan fazla sürmedi, göstericileri püskürttüler ve cadde hızla boşaldı. Fenerin yanında, ona bir eliyle sarılmış olan lağımcı Lyaleçkin duruyor, havayı içine çekiyordu; yüzünde yalnızca dişleri görünüyordu; Gözleri görmeyen Yermolayev caddenin ortasında direk gibi duruyor, titreyen elleriyle böğrünü, karnını ve göğsünü ovuşturuyor ve sakalını silkeliyordu. Karşıda, bir lise öğrencisi yatıyordu ve mağazanın karşısındaki binanın kapısında, pembe gömlekli adam başı kaldırımda yere uzanmıştı. Samgin, Petersburg'da öylesine korkunç şeyler görmüştü ki, şimdi gördüğü şeyler onu pek korkutmuyordu.

'Anlamsız, anlamsız,' diye kendisini inandırmaya çabalıyordu.

Kaldırım bez parçaları, bayrak kalıntıları ile alaca bir renge bürünmüştü. Kaldırım taşları arasındaki yarığa sıkışmış olan sopa parçası eğri bir biçimde sarkıyor, kaldırım taşının yanında Çar'ın portresi tepesi aşağı duruyordu. Kaldırım taşlarının üzerinde yer yer kan lekeleri ve damlaları görülüyordu. Görünüşe göre kâhya olan iki kişi, Korvin'i koltuk altlarından tutarak götürüyordu; o ise elleriyle yüzünü kapatmıştı ve bacakları birbirine dolanıyordu. Gözleri görmeyen adamın önünden geçerken yaşlı adama çarptılar ve adamcağız bacakları bükülerek tüm ağırlığıyla kaldırıma oturdu ve çevresindeki kaldırım taşlarını yoklamaya başladı; ölü gibi olan yüzünü, artık grileşen gökyüzüne kaldırmıştı.

Samgin çevresine bakındı; arkasında, bir divanın üzerinde,

genç bir kız oturmuş hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Pravdin ortadan kaybolmuştu; mağazanın sahibesi ise kır bıyıklı yaşlı adama telkinde bulunuyordu:

"Asker çağırmak gerekirdi..."

Samgin sokağa çıktı ve bir anda kavgada yaralanmış insanların arasına düştü. Bu durum, onların giysilerinden ve yüzlerinden anlaşılıyordu. İçlerinden birisi haykırdı:

"Durun, kardeşlerim! Bu adam Varavkin'in evinde kalıyor. Klim'i sağ kolundan yakaladı, yüzüne baktı, sıcak votka kokusunu Klim'in yüzüne salarak: "Öyle değil mi? Ee, vicdanın rahat mı?" diye sordu.

Samgin karşısında şiş bir alın ve bulanık gri, sersemlemiş bir göz gördü; diğer gözünü ve yanağını ezilmiş, parçalanmış bir şapka kapatıyordu.

Aklına ilk gelen şeyi söyleyerek: "Ben başka kentten gelen bir avukatım," dedi. Sarhoş insanların çevresini sardıklarını görerek yalnızca korkuyla değil, tiksinerek de onların kendisini dövmesini bekliyordu. Ancak mavi gömlekli, rugan çizmeli bir delikanlı, sarhoş adamı bir kenara itti ve elini Klim'in omzuna koydu. Samgin, bu temastan dolayı kendisini de sarhoş gibi hissetti.

"Bize açıklayın, mahkeme olacak mı? Bizi yargılayacaklar mı?"

Delikanlının yüzü de yara bere içindeydi; ancak diğerlerinden daha ayıktı ve gözleri zekice bakıyordu.

Samgin, duvara yaslanarak: "Herhalde," dedi.

"Varavkinlerin evinde sürekli kargaşa var," diye haykırdı sarhoş adam. Delikanlı onu yeniden itti.

Çok sakin bir sesle, tehdit etmeden: "Sus, yoksa suratını dağıtırım!" dedi ve Samgin'e döndü:

"Kimi yargılayacaklar, Tanrı aşkına! Kim başlattı bunları? Onlar. Niçin bizi tahrik ediyorlar? Bayraklarını bizimkilerden daha yukarı kaldırıyorlar, şapkalarını çıkartmıyorlar. Ne hakları var?"

"Varavka'nın camlarını kıralım!"

"O öldü."

"Öldü mü? Eh, öyleyse..."

"Gidelim!"

Dört kişi çekip gitti, delikanlı ise duvara, Klim'in yanına yaslandı ve ellerini göğsüne koyarak düşünceli bir tavırla:

"Kötü şeyler oldu, değil mi?" dedi.

Samgin, "kötü şeyler," diye onayladı ve ondan biraz uzaklaştı.

Binaların pencereleri açılıyor, insanların hepsi, hâlâ haykırışların duyulduğu, sanki bir çiti yıkıyorlarmış gibi bir sesin geldiği yöne bakıyordu. Delikanlı dişlerinin arasından tükürdü, caddeyi geçti ve liselinin yanına bağdaş kurarak oturdu ama hemen yerinden fırladı, çevresine baktı ve çabucak, koşar adımlarla caddenin ıssız olan sonuna doğru ilerledi.

Klim de onun ardından sokağın karşı yönünde aynı hızla yürüdü; başının üzerinde her pencere açılışında titriyor ve sıçrıyordu; pencerelerden birisinde bir kadın sesi duyuldu:

"Gözlüklü birisi daha kaçıyor! yakala onu..."

Birkaç adım yürüdükten sonra Klim'e sordular:

"Hey, ödlek! Yoksa karnın mı ağrıyor?"

Kendisi ve insanlar adına utanca benzer bir duyguyla daha yavaş yürümeye başladı ve ileride atı polis birliğini görerek ara sokağa saptı. Orada, çitin yanında yaşlı bir adam kolsuz bir ceketle duruyor ve birisine yüksek sesle:

"Sen benim nasıl olduğumu bırak. Benim kasketimi kaybetmem bir şey değil," diyordu.

Çitin aralığında, adamın omuzları üzerindeki gözleri parlıyor, kadınsı sesi ağlamaklı biçimde duyuluyordu:

"Nereye gidiyorsun be, kazınmış suratlı, bu seni ilgilendiriyor mu?"

"Sen beni kandırmaya çalışma, insanları dövmek olacak şey değil!"

"Aklına düştü! Ah, sersem, sersem..."

Çıplak ayağına lastik galoş giymiş bir adam yolu geçti; elinde çift namlulu bir silah vardı.

"Kum!" diye küçük binanın yarı aralık penceresine bağırdı. "Saçma getir..."

Pencere açıldı; pervazda, iki renkli saksının arasında, yeşil gözlü bir kedi oturuyordu ve ona Tomilin'i anımsattı.

Sobornaya caddesindeki büyük arbededen sonra ıssız ara sokaklardaki bu sessizlik kuşku vericiydi; pencerelerin ve kapıların ardında birilerini düşmanca kollayan insanların varlığı hissediliyordu. Kozlov'un güzel insanlar olarak resmettiği ara sokakların ve binaların sahibelerinin, Samgin'in bir zamanlar istikrarlı yaşamlarına hayran olduğu bu insanların, şimdi olagelen tehlikeli çılgınlıkların kayıtsız bir izleyicisi olarak kalmaları, insana incinme duygusu veriyordu. Bu insanlar, kapılarını kapatıp evlerinde oturuyor, sanki kuş avlayacakmışçasına silahlarına saçma dolduruyorlardı. Öte yanda ise, yetmiş yaşında şemsiyeli bir adam ve gözleri görmeyen bir reçel ve konfeti fabrikatörü, inancını savunmak için sokağa dökülüyordu.

Samgin orada oturanları, "İşe yaramaz herifler," diye kalaylayadı ve kendisinin onlara duyduğu öfkede bazı çelişkiler bulunduğunu hissetmekten de kendisini alamadı. Aslına bakılırsa, kendisini şaşkın, ezik ve güçsüz hissediyordu.

Yaşadığı sokağın girişini, iri atlara binmiş iri yarı polisler ve birkaç meraklı insan kapatmıştı; bu insanlar sıradan görünümlüydü ve Samgin onlarda, tutuklularda olduğu gibi, tekdüze bir şeyler buluyordu. Gri yüzlü, tıraşlı birisi:

"İşte Varavkinlerden birisi daha geliyor," dedi.

Tüm binaların kapıları kapanmıştı ve Lübomudrov'un yaşadığı dairenin bazı camları kırılmış, alt katlardaki bir pencerenin panjuru parçalanmıştı. Samgin'e bahçe kapısını Arkadiy'nin dadısı açtı; avlu ve bahçe boş, ana bina ve ek bölme sessizdi. Saşa, kapıyı kapatarak, doktorun valiye şikayet için gittiğini söyledi.

"Yanında Tabakov ve bizim sokaktan üç kişi daha vardı. Tabakov'un oğlunu dövdüler. Yoldaş Kornev'i de..."

Samgin, onu dinlemeyerek evine gitti, soyundu, yattı ve düşünmemeye çalıştı. Ancak düşündü ve kendi düşüncelerini koyu, soğuk bir su yüzeyindeki toz tabakası gibi gördü; böyle bir tabaka, rüzgârlı günlerden sonra havuzlarda oluşuyordu. Düşünceleri küçük küçüktü ve hatta bunlar düşünce bile değildi; insan yüz-

lerinin bulanık lekelerinden, değişik sözcüklerden, haykırış ve jestlerden, yani hareketli bir günün kalıntılarından oluşuyordu. Bir süre sonra, yukarıda, doktorun dairesinde ayak sesleri duyuldu; sanki kadril dansı yapılıyordu ve Samgin bugün özellikle herkese yabancı bir ruh halinde olmasına karşın, kendisinden kaçmak için yukarıya, Lübomudrov'a çıktı. Orada en azından beş kişi göreceğini sanıyordu ama yalnızca iki kişi vardı: Doktor ve Spivak. Birbirlerinin karşısında, odada dolanıp duruyorlardı.

Doktor, elindeki mendili sallayarak, "Liza, sen hastaneye gitmeyeceksin!" diye bağırıyordu ve Samgin'i görünce mendili ona doğru salladı: "İşte o, benimle gelecek..."

İkisi de Samgin'in karşısında durdu; doktor heyecandan kızarmıştı, ter içindeydi ve gözlerini kırpıştırıyordu; kadın ise sararmış ve gözleri irileşmişti.

Spivak: "Biliyor musunuz, Kornev'i adamakıllı dövmüşler," dedi; doktor ise sözünü keserek haykırdı:

"Hayır, şu Radeyev it oğlu itin teki, öyle değil mi? Valiye ne söylediğini bir duysaydın, Tanrım. Trusova, tefecinin teki ama daha dürüst! Siz, diyor, nasıl bir yöneticisiniz, saygıdeğer efendimiz! Liselileri sokaklarda dövüyorlar, ya siz ne yapıyorsunuz? Hayvan vali ise ona, 'umut ederim ki sağ duyulu insanlar bundan böyle Musevilerle yönetime karşı değil, yönetimle iş birliği içinde olmaları gerektiğini anlarlar, öyle değil mi?' diye yanıt veriyor."

Mendili yere fırlatan doktor, Spivak'a bağırmaya başladı:

"Sana ve çocuklarına, silahsız gösteriye gitmenin sırası değil, demiştim! Zamanı değil... Ee, ne oldu?"

Spivak, sert bir tavırla: "Hastaneye gidecek misiniz?" diye sordu.

"Gideceğim."

Doktor şapkasını kaparak aşağı indi, Samgin de onu izledi, ancak doktor Lübomudrov, kendisiyle gelmesi için davetini yinelemediği için bahçeyi geçerek kameriyeye doğru yürüdü. Aniden 9 Ocak gününün, tüm dehşetine karşın, düşünce açısından, bugünkü kavgaya kıyasla daha önemsiz olduğunu düşündü. Bu gri gün, onu kişisel olarak daha da derinden yaralamıştı.

'Tüm bunların, öyle ya da böyle, son bulması gerek; ama çok çabuk, bir an önce!'

Ertesi günkü ruh durumu daha iyiydi; daha iyi olmaması düşünülemezdi, çünkü "müttefiklerin" bu çıkışı, kentin sağ duyulu insanlarını kızdırmıştı. Dün beş kişinin öldüğü anlaşılmıştı ve bunlar arasında hapishane müfettişi Toporkov'un yeğeni lise öğrencisi de vardı. On bir kişi ağır yaralanmıştı ve hastanede yatıyordu. Kornev, on ikinci ve ölümün eşiğinde olan kişiydi. Yirmi kadar yaralı da evlerde gizleniyordu. "Ülkemiz"in yazıişleri bürosunun camları kırılmış, basım bölümünde makineler parçalanarak harfler çalınmıştı. Kent, sabahtan itibaren öfkeyle homurdanıyor, canlanıyordu; binaların pencereleri, kapıları açıldı ve ciddi insanlar kendi atları üzerinde bir yerlere gitmeye başladı; sokaklarda eli bastonlu ve sopalı yayalar, şapkalarını ve kasketlerini gözlerine indirerek yürüyordu ve kavgaya hazırdılar; ama akşama doğru, "müttefiklerin" Eski Meydan'da toplandıkları ve iki Musevi'yi ve hastabakıcı Liçkus'u çok kötü dövdükleri söylentisi yayıldı. Sokaklar yeniden boşaldı, pencereler kapandı, kent karamsar bir sessizliğe gömüldü. Gece yarısına doğru, sessizliğin arasından, adeta onu bozmadan, kapıya bir araba geldi. Samgin, bunun dönmekte olan Spivak olduğuna emindi ve gürültüye aldırmadı. Ancak beş dakika sonra odasının kapısını uyku sersemi kapıcı çaldı ve:

"Hastayı getirdiler," dedi.

"Tamam, ama bana değil, doktora gitmeyecek mi?"

Kederli bir yüzü olan ve köylüye benzemeyen kapıcı, hiç duraksamadan, "size," dedi. Samgin antreye çıktı; orada, duvara dayanmış vaziyette, başında beyaz, kavuğu anımsatan bir şey bulunan, biçimsiz giysili birisi duruyordu.

"Bağışla, Samgin, ben sana geldim. Hastaneye almadılar..."

Ağır ağır konuşuyor ve hırıldıyordu; Samgin, İnokov'u hemen tanıyamadı. Kapıcıya doktoru çağırmasını emrederek, İnokov'u yemek odasına götürdü.

"Yaralı mısınız?"

İnokov, duvara çökerken: "Evet, dövüldüm. Yaralıyım da," diye yanıtladı.

Doktor geceliğiyle ve çıplak ayağına geçirdiği terliğiyle geldi, İnokov'un başındaki havluyu çıkardı, nabzını ölçtü, kalbini dinledi ve Samgin'e, homurdanarak:

"Hmm... bayılmış galiba," dedi. "Yelizaveta'yı çağırın. Hizmetçiyi de! Sıcak su getirin. Çabuk!"

Bir saat sonra, Samgin, İnokov'un elinden yaralandığını, kafatası kemiklerinin sağlam olduğunu, ancak başında iki yarık bulunduğunu öğrenmişti.

"Belki kaburgaları da kırıktır..." dedi Lübomudrov, tavana bakarak.

İnokov'un kafasındaki saçları ve sakalını ustaca tıraş etti ve tanınmayacak derecede şiş, gözleri olmayan bir yüz ortaya çıktı. Yalnızca sağ gözü, mor, küçük bir yarıktan sert ve acılı bir ifadeyle parlıyordu. İnokov, bir ölü gibi boylu boyunca yatıyor, hırıldıyor ve hıçkırır gibi anlaşılmaz sözcükler söylüyordu. Rüzgâr, sayıklamasını yansıtarak evin duvarlarına ve panjurlara çarpıyordu.

Masada, lambanın önünde, kaputuyla Spivak oturuyor, Klim'in yazdığı, "Müttefikler Ne İstiyor?" yazısını düzeltiyordu. Kaputunun geniş yenleri onu engelliyordu. Kol yenlerini omzuna atmaya çalıştı ve yavaşça:

"Siz burada öyle korkunç şeyler yazmışsınız ki, sanki bizim amacımız kent sakinlerini ve işçileri korkutmakmış gibi anlaşılıyor..." dedi.

Samgin, Fiona Trusova ile konuşmasını anımsayarak: 'Moskova'ya gitmek gerek,' diye düşündü. Trusova, bu lanet olası evi yoksul öğrencilere yurt yapmak üzere satın almıştı. İyice semirmiş, çok sevdiği Bourbon şarabı yüzünü ve boynunu dolgunlaştırmıştı. Yarı küçümser yarı pişkin bir ifadeyle:

"Sen de indirim yap Klim İvanoviç! İşte benim karaciğerimde taş, böbreklerimde de kum var ve yakında cehennemi boylayacağım ve bu yüzden de ben senin için çabalıyorum! Öyle değil mi? Ama sende para ne gezer. İşte bak, ben bu günahkâr sermayemi on yedi yıldır kızlar için harcıyorum. Kaç kişiyi düzlüğe çıkardım. Ya sen ne yaptın, ha? Sen hiçbir kızı sokağa düşürmedin, namus-

lu adam! Hiçbir kızı iğfal etmedin, öyle değil mi?" demişti.

Konuşurken kolundan çıkarttığı bileziğiyle oynuyor, kırmızı parmaklarının arasındaki bileziğin altını yumuşak gibi duruyordu.

Spivak, kalemiyle oynayarak: "Çok tuhaf şeyler yazmışsınız," diye yineledi. "Sanki bir Eser gibi, duygusal olarak..."

Samgin, onu ve döşemede, İnokov'un boğulurcasına sözcükler sayıklayarak konuştuğu, hırıldadığı ve yutkunarak yattığı divanın yanında oluşan kanlı su birikintisini temizleyen Saşa'yı izleyerek susuyordu. Samgin, Trusova'yı, Spivak'ı, Varvara'yı ve genel olarak da kadınları düşünüyordu.

'Tuhaf varlıklar. Makarov haklı olsa gerek. Ruhları karanlık...'

Spivak içeri girer girmez onu şaşırttı. Dayak yemiş İnokov, onu hiç heyecanlandırmamış, ona bir yabancı gibi davranmıştı. Doktora yardım etmeyi bitirince de masaya otururak yazıyı düzeltmiş ve iç geçirerek de olsa, sakin bir tavırla:

"Sizin, belki de, 'Öldürülmüş Bolşevik Ne İstiyor?' diye bir yazı yazmanız gerekir. Kornev iyileşemeyecek," dedi.

"Yaşayacağını sanmıyorum," diye mırıldandı, doktor.

Samgin, kadının neredeyse omzuna kadar açıkta kalan koluna bakarak, 'Evet, ruhları karanlık,' diye yeniden düşündü. Çalışmaktan hiç yorulmayan Spivak, Eserlerin zanaatkârlar, kâhyalar ve küçük memurlar arasında kazandıkları başarıları kıskanıyor ve onun bu kıskançlığında, Samgin, çocukça bir şeyler görüyordu. İşte, kalemini izleyen ve çevresinde bir duman bulutu oluşturan doktora şöyle diyordu:

"Valinin 'tüm kalabalıkların silah kullanılarak dağıtılacağı' tehditlerine, oraya buraya yapıştırılmış basılı şiirlerle yanıt veriyorlar ve bu onların tarzı:

'Durum daha kötü olursa,
Sıkıştıracağım sizi daha fazla,
Ve silah kullanacağım,
Kocalara karşı bile,

Evelin'in kocası
Treşer'e e karşı bile.'

Ve işte buna benzer bayağı şeyler. 'Ülkemiz' dergisini de kapatmaya karar verdiler..."

"Tüm bunlar kısa süreli, kısa süreli," dedi doktor, eliyle dumanı dağıtarak. "Haydi kompres yapalım. Sol gözünün durumu korkutucu galiba. Siz, Samgin, gidip yatın. İki üç saat sonra onun yerini alırsınız..."

Samgin odasına gitti, soyundu, uzandı, karısının mektuplarından ve gazetelerden anlaşıldığına göre, Moskova'da da durum sakin değildi. Grevler, mitingler, toplantılar yapılıyor, sokaklarda polisle çatışmalara giriliyordu. Burada ne kadar olsa yaşama kapalıydı. Spivak kendisine karşı soğuk davransa bile önem veriyordu. Genellikle insanları koruyor ve onların Kornev ve Varaksin'in düzenlediği gösterilere katılmasına karşı çıkıyordu.

Yağmur yapraklara giderek daha hızlı ve ısrarlı vuruyor ancak ıssızlığı yenemiyor ve ıssızlık tekdüze şakırtının ardında varlığını sürekli hissettiriyordu. Samgin, son aylarda edindiği izlenimlerin, onu kendi benliğinden karşı koyamayacağı bir güçle kopardığını fark ediyordu. Bu iyi mi yoksa kötü müydü? Bazen kötü olduğunu düşünüyordu. Gapon, tartışmasız, yaşam gerçeğine boyun eğmenin ve onun sarhoşluğunu yaşamanın zavallı bir kurbanıydı. Ve işte Çar, yaşam gerçeğinin dışındaydı ve herhalde, o da zavallıydı...

Doktor kendisini uyandırdığında, henüz hiç uyumadığını düşündü.

"Haydi bakalım, beyzade. O, orada çok heyecanlı ve konuşup duruyor, siz de onu teşvik etmeyin. Ben ona yatıştırıcı verdim..."

Artık gün ışımıştı; pembe bulutlar çok yüksek ve sedef rengindeki gökyüzünü süslüyordu. Yemek odasına giren Samgin, beyaz yastık üzerinde duran ve lamba ışığıyla aydınlanan, insana benzemeyen, bir taştan kabaca yontulmuş izlenimi veren daracık göz delikleri olan bir yüz gördü. Yüzün durumu geceye kıyasla daha ürkütücüydü.

İnokov, hırıltılı bir sesle:

"Gördüğün gibi, beni iyice benzettiler," dedi.

Klim, gizemli olayların araştırıcısı gibi bir tonla, "Kim?" diye sordu.

"Korvin," diye yanıtladı İnokov, sanki bu adı güçlükle anımsıyormuşçasına. "O ve belki de korodakiler. Dört kişi."

Biraz durduktan sonra ekledi:

"Ne biçim bir... ispanyol sersem bu! Saat kaç?"

"Saat yedi."

"Öldürmek istedi, serseri! Ateş etti."

"Konuşmamanız gerek," diye anımsattı, Klim.

"Konuşmayacağım."

Ancak bir süre konuşmadı ve yeniden hırıltıyla:

"Belki de ben onu... anlıyorum! Beni liseden kovduklarında, Rjiga'yı öldürmeyi çok istemiştim. Müfettişi anımsıyor musun? Evet. Ben kötü birisi değilim, ancak insanlara karşı nefret krizlerine tutuluyorum. Bu acı veren bir durum..." dedi.

Yorgun bir halde sustu; Samgin, renkli taş parçasına benzeyen yarı kapalı gözü görmemek için hastanın yan tarafında oturuyordu. İnokov, Puare ve balık avı hakkında yeniden bir şeyler homurdanmaya başladı, daha sonra da anlaşılır ve güçlü bir sesle:

"Onun da durumu pek parlak olmayacak!" dedi.

Samgin onunla üç saat geçirdi; İnokov birden alevleniyor, beş dakika susuyor ve yeniden sözcükleri gevelemeye, hırıldamaya ve öksürmeye başlıyordu. Saat onda Spivak geldi.

"Lidiya Timofeyevna bende. Yanına gidin," dedi.

Klim, Lidiya ile yeniden karşılaşmaya çok istekli gitmedi ama İnokov'dan kurtulabildiği için memnundu. Spivak arkasından:

"Pek sağlıklı görünmüyor," dedi.

Lidiya onu, "Burada olduğunuzu bilmiyordum," diyerek karşıladı. "Uğramıştım ve aniden söyledi! Biliyor musun, bu evi artık sevmiyorum. Hayır, sevmiyorum!"

Hemşire giysisi içinde, Samgin'e acınacak denli yaşlı göründü. Gri yüzlü, sıska birisi olmuştu ve başındaki büyük şapkanın küçük bir zincirle saçlarına bağlı olduğunu unutarak sürekli başını

sallıyor ve bu nedenle de uzun bedeni üzerindeki başı çirkin derecede büyük duruyordu. Kocasının iki yeğeni ile birlikte annesinin malikânesine gittiğini ve oradan bazı değerli şeyleri alacağını alelacele anlattıktan sonra:

"Anton'un doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği evi görmeyi çok istiyordum. Sana kahve koyayım mı?" dedi.

Ancak kahve koymadı ve sandalye ile birlikte Samgin'e yaklaşarak ona doğru eğildi, gözlerinde bir dehşet ifadesi vardı ve nedense, alçak bir sesle ve çevresine bakarak anlatmaya başladı:

"Kuşkusuz biliyorsundur: Köylerde durum çok karışık. Mançurya'daki askerler sürekli ayaklanıyor! Bu aramızda kalsın, Klim, ama onlar kaçtı, evet evet! Bu korkunç bir şeydi! Merhum kocamın dayısı –üç kez hızlı hızlı haç çıkardı– Türk savaşına katılmış bir general, Georgiyev alayından, ağlıyordu! Ağlıyor ve sürekli: 'Tüm bunların Skobelev ya da Suvorov döneminde olması olası mıydı?' diyor."

Daha yüksek sesle, acıklı bir ses tonuyla konuşmaya başladı; yüzü seğiriyor ve koyu gözlerindeki dehşet yoğunlaşıyordu.

"Bu inanılmaz bir şey!" diye haykırıyor ve fısıldıyordu. "Böylesine bir azgınlık, böylesi bir dehşetle köylerine dönemezler! Bunların hepsini kendi gözlerimle gördüm. Sanki yurtlarına giden yolu ya da yurtlarının nerede olduğunu unutmuşlardı. Sevgili Klim, kızıl sarı bir askerin oyuncak bir bebeği topuklarıyla nasıl ezdiğini gördüm. Öylesine, bezden yapılmış, ucuz bir oyuncaktı. Daha sonra da tüfeğinin dipçiğiyle vurdu ve bebeğin içindeki şeyler döküldü... bu, bunun adı neydi?"

Samgin, "talaş," diye yardım etti.

"Hah! Talaş. Ama eminim ki bu bebek canlı da olsaydı, bu asker onu da öldürürdü!"

Başını tutarak perişan bir durumda yerinden fırladı ve odada hızla dolaşarak haykırdı:

"Ah, ne denli korkunç ve mutsuz bir halk!"

Yakınmaları, duyduğu korku ve asabiyet Samgin'i şaşırtıyor ama etkilemiyordu. Onu böylesine ezik göreceğini asla düşünemezdi.

'Dulluk ona yakışıyor. Ama mükemmel bir evde kalmış kız da olabilirdi,' diye düşündü. Lidiya'nın odada dolaşırken, eşyalara, soğuk ya da sıcak olup olmadıklarını anlamak istercesine dokunuşunu izliyordu. Biraz sakinleşerek, yeniden alçak sesle konuşmaya başladı:

"Herkes devrim olacak diye bekliyor. Anlayamıyorum: Ne olacak ki? Bizim alay rahibimiz, devrimin, yaşam karşısındaki güçsüzlükten, güçsüzlüğün ise tanrısızlıktan kaynaklandığını söylüyordu. Bizim papaz, yaşama karşı çok sert ve saçını rahip biçiminde kestiriyor. 'Dünya, şeytanın hakimiyeti altında,' diyor."

Samgin, Lidiya'nın geceleri, onun duygularını tatmin ettikten sonra, çok anlamsızca sorularla kafasını şişirişini anımsadı. Mektuplarını da anımsıyordu.

'Acaba tüm bunları unuttu mu? Neden ben unutamıyorum?' diye kederle, ancak biraz da öfkeyle kendi kendine soruyordu.

"Evet! Biliyor musun, kime rastladım? Marina'ya. O da çoktandır dul. Ah, Klim, bilsen nasıl! İri yarı, güzel ve kilise eşyası alıp satıyor! Aslında önemli olan bu değil. O olağanüstü birisi! Ticaret aslında bir paravan. Sana onun hakkındaki her şeyi anlatamam, trenimiz on iki otuz ikide gidiyor."

"Paraya gereksinimin var mı?"

Lidiya: "Paraya mı? Hangi paraya? Neden?" diye çok şaşırdı.

"Babanın parasına," diye anımsattı Klim.

"Hayır, gerek yok. Paralar banka da mı? Bırak dursun. Kocam sahip olduğu her şeyi bana bıraktı."

Klim'in karşısında ve ona o denli yakın duruyordu ki, Samgin elini uzatsa ona sarılabilirdi ve bunu da özellikle düşünmüyor değildi.

Lidiya, saatinin eski zinciri ile oynayarak, sevimsiz bir gülümsemeyle: "Ben galiba aşırı derecede zenginim," dedi. "Eğer paraya gereksinimin olursa lütfen al!"

Samgin, pek sempatik olmayan bir tavırla, paraya gereksinimi olmadığını belirtti.

"Ocak ayında, babanın kuruluşlarının feshedilmesi konusunda ayrıntılı bilgi alacaksın," diye iş adamı tavrıyla konuştu.

"Evet, işte, babam tüm yaşamı boyunda durup dinlenmeden çalıştı ve şimdi de fesih durumu! Her şey ne kadar tuhaf!"

Koltuğa çöktü ve bir dakika kadar, Samgin'e dudaklarında belirsiz bir gülümsemeyle bakarak konuşmadı; koyu renk gözleri ise gülümsemiyordu. Daha sonra sözcükleri yeniden, ökse otunun acı bir dumanla tütmesi gibi sıralamaya başladı.

"Biliyor musun, bu bodur Japonlar gerçekten putperest insanlar ve acı çekmekten utanç duyuyorlar. Yaralılardan ve tutsaklardan söz ediyorum. Bu adamlar bizi aşağı görüyorlar. Biz Doğu'da oynadığımız oyunu yitirdik, Klim, yitirdik! Bu genel bir kanı. Prestijimizi yeniden ele geçirmek için orada yeniden savaşmamız gerek."

Beş dakika sonra ise ateşli bir tavırla anlatıyordu:

"Moskova'da Alina'yı gördüm, muhteşemdi! Onunla Makarov arasında aşka benzer bir şey var; platonik olduğunu söylüyor. Makarov'a acıyorum. O kadar çok şey vaat etti ve boş çıktı ki! Bu günahkâr Alina... Niçin ona takılıyor?"

Samgin, onun sözlerindeki sahtelikten kuşku duymakla birlikte: 'Galiba, yalan söylemeye son verecek' diye düşündü. 'Ona Turoboyev'den söz etsem mi?'

Söz etmemeye karar verdi, çünkü bu görüşmeyi uzatabilirdi. Bu arada Spivak, çok bozuk bir yüzle çıkageldi.

"İnokov kötüleşti mi?" diye sordu Klim.

Spivak, "hayır," diye yanıtladı.

"İnokov," diye haykırdı Lidiya. "Bu, o İnokov mu? Evet mi? O burada mı? Ben onu Sibirya'dan dönerken yolda gördüm. Kama'ya gittiğim gemide tayfalık yapıyordu. Tuhaf bir insan..."

Daha sonra Spivak'tan oğlunu göstermesini rica etti; ama Arkadiy dadısıyla dolaşmaya çıkmıştı. O zaman Lidiya saatine bir göz atarak, gara gitme zamanının geldiğini söyledi.

Onu yolcu ettikten sonra, bu rastlantıdan dolayı kendisini incinmiş hisseden Samgin, İnokov'u yeniden görmek zorunda kalacağı eve uğramak istemeyerek kırlara gitti. Issız sokaklardan yürüyor ve bu kente kısa süre sonra, belki de hiç dönmeyeceğini düşünüyordu. Sessiz, açık bir gündü; gökyüzü gece yağan yağmurla

temizlenmişti ve hava dinçleştirici bir tazelikteydi; kızıl sarı çimenlerin sarmaşıkları güzel bir koku salıyordu.

Kırların ıssızlığında dinlenen Samgin, 'çok fazla olay oldu,' diye düşündü. 'Bu hep böyle sürmez. İnsanlar kısa süre sonra yorulacak, dinlenmek ve huzur bulmak isteyecek.'

Ancak dinlenme isteği gerçekleşmedi.

Askeri kampların önünden geçerken, asker çadırının çukuru üstünde, İvan Dronov'un hoş olmayan, yapmacık bir gülümsemeyle yayılmış karakteristik yüzünü gördü. Dronov'un başı açıktı ve birbirine girmiş saçları, pörsümüş sarmaşıkla aynı renkteydi. Çukurun on adım ötesinde olsa, kafası fark edilmeyebilirdi. Samgin eliyle şapkasına dokundu ve geçip gitmek istediyse de, Dronov:

"Bir dakika bekle!" diye haykırdı.

Çukurdan çıkarak gülmeye başladı.

Üzerinde iliklenmemiş bir palto vardı; bir elinde şapkasını, diğer elinde ise votka şişesini tutuyordu. Bulanık gözlerine bakılırsa çok içtiği anlaşılıyor, ancak eğri bacakları adımlarını kararlı bir biçimde atabiliyordu.

"Bu çok mutluluk verici," diyerek Klim'in yanında yürümeye başladı.

"Ben de, 'kiminle gevezelik etsem?' diye düşünüyordum. Sizi düşünmüyordum. Bu benim için çok fazla bir şey. Ama mademki siz buradasınız, mesele yok!"

Şişeyi ceketinin cebine soktu, şapkasını giydi, paltosunu ise omzundan atarak koluna aldı.

"Ne istiyorsunuz? Konu nedir?" diye sertçe sordu, Samgin. Dronov'un kaslı eli Samgin'in elini yakaladı ve kuvvetle sıktı.

"Beni Moskova'ya yerleştirmeni istiyorum. Ben sana bu konuda birkaç kez yazdım, yanıt vermedin. Neden? Her neyse! Görüyorsun, –ayaklarının dibine tükürerek konuşmasını sürdürdü– burada yaşayamam. Yaşayamam, çünkü burada alçakça yaşama hakkını kendimde buluyorum. Anlıyor musun? Ama uzun süre yaşamak, bir sezonluk yaşamak değil. Kişi, –yumruğunu göğsüne

vurdu– kendisini tümüyle alçak bir kişi olarak hissetmeye başlıyor. Ben ise bunu istemiyorum! Belki de alçak bir insan oldum bile, ama artık istemiyorum... Anlaşıldı mı?"

"Senin içeceğini hiç ummuyordum... bilmiyordum," dedi Samgin. Dronov cebinden şişeyi çıkardı ve yüzüne doğru salladı. Şişe doluydu ve içinden belki bir yudum alınmıştı. Dronov, kollarını açtı ve şişeyi uzağa fırlattı. Şişe ses çıkararak parçalandı.

"Seni Moskova'ya yerleştirmeye," diye söze başladı Samgin. Biraz bozulmuştu ve gözünün ucuyla yol arkadaşının kızarmış yanaklarına, sivri ve huzursuz yüzüne bakıyordu.

"Mecburum! Sen devrimcisin ve gelecek için yaşıyorsun, halkın savunucususun, ve saire... Ama bu bahane değil... Saçmalık! Sen şu anda insana yardım et. Şu anda!"

Adımlarını ağır ağır atarak, Samgin'i tutarak ve kırlara doğru çekerek, Dronov daha cırlak ve öfkeli konuşmaya başladı:

"Ben burada herkesi tanıyorum; herkesi, hepsinin yaşamını, çektikleri acıları. Herkesten çok da sosyologları, eleştirmenleri ve çöpçüleri tanırım. Yazgım beni, her türlü pisliği toplayan bir çuvala çevirdi. Niye titredin, ha? Neden öyle bakıyorsun? Aşağı mı görüyorsun? Peki ya sen, neden böylesin? Kargaları korkutan birisin, işte sen busun!"

Samgin daha dikkatle dinlemeye ve Dronov'a ayak uydurarak yürümeye başladı. Dronov ise sert ve ateşli bir tavırla konuşuyordu:

"Senin yazıların, eleştirilerin, fasa fiso şeyler! Ben ise yetenekliyim!"

Eliyle uzakları işaret ederek durdu; solda ovanın ortasında beliren topçuların kırmızı kışla binasını ve Moskova'ya giden şosenin kenarlarındaki kayın ağaçlarını gösteriyordu.

"Kışla yerin üzerinde bir çıban başı, irin, görüyor musun? Ağaç ise bir çeşme; yerden kalın bir su sütunu çıkarıyor ve havaya akıcı bir altın saçıyor. Sen ise bunu göremiyorsun. Ben görüyorum. Ne dersin?"

Samgin, başka bir şey düşünerek: "Ağacın bir çeşme olduğunu sen keşfetmedin," diye makine gibi konuştu. Dronov'un böy-

le konuşmasına çok şaşırmıştı ve bu, Dronov'un sözlerinin kendisini incitmesini engelleyecek kadar güçlü bir şaşkınlıktı.

Şaşkınlığın yanı sıra başka bir duyguya da sahipti; bu duygu onu bu adama hoş olmayan bir biçimde bağlıyordu. Samgin çevresine bakındı; kırlarda hiç kimse yoktu; yalnızca uzakta, şosede, oyuncak gibi görünen bir çift at koşuyor, posta arabası gürültüsüzce yol alıyordu. Mavimsi sonbahar havası öylesine şeffaftı ki, kırlıktaki her şey, usta bir kalemin yarattığı çok ayrıntılı bir resim netliği kazanmıştı.

"Ben mi keşfetmedim? Kanıtla!" diye haykırdı Dronov. Pürüzlü yüzü kızarmış bir ıstakoz kabuğu rengini almıştı ve tıraş olmamış çenesinde kızılımsı, iğne gibi sakallar kımıldanıyordu. Elini, havayı avucuyla kepçeleyerek ağzına dolduruyormuşçasına yüzünün önünde sallıyordu. Samgin, şaka yapmak istedi.

"Bana bir haydut gibi saldırdın..."

Ancak Dronov espriyi duymadı.

"Beni hor gördüğünü biliyorum. Ne için? Neden ben az bilgiliymişim? Yalan söylüyorsun, ben en önemli şeyi, sıradan özelliklerin pisliğini, gerçek ve yenilmez yaşamı biliyorum. Hepinizin, tüm devrimcilerinizle, şu kendini beğenme maskelerinizle birlikte, yüzünü şeytan görsün. Hiçbir şey bilmiyorsunuz, bilemezsiniz, bir şey yapamazsınız, siz badem şekeri gibi adamlarsınız!.."

Samgin'i hızla kenara itti ve oturmaya hazırlanıyormuşçasına yere bakarak durdu. Giderek büyüyen, kendisini Dronov'a yaklaştıran ve neredeyse korkutan hoş olmayan duyguları belirlemeye çalışarak Samgin:

"Sen, İvan, mesleğinden dolayı... anarşistleşmişsin!" diye söylendi.

"Mesleğimden dolayı değil, yaşamdan dolayı," diye haykırdı Dronov. "İnsanlar yüzünden," diye de ekledi. Yeniden ormana doğru yürümeye başladı. "Sana, hapiste iken restorandan yemek getirdiler, ben ise mahkûm kazanındaki iğrençliklerle beslendim. Ben de restorandan yiyebilirdim, ama sizin utanç duymanız için iğrenç şeyler yedim. Fark etmediniz mi?" Güldü. "Gezintiler sırasında da fark etmediniz."

Samgin onu başka bir konuya yönlendirmek için: "Sen neden tutuklanmıştın?" diye sordu.

"Albay Vasilyev'in öldürülmesi olayı nedeniyle. Aptallık işte!" Dronov soluğu kesilmişçesine sustu, daha sonra da yavaşça ve anımsıyormuş gibi bir ses tonuyla, yüzünü buruşturarak konuşmasını sürdürdü: "Albay! O beni ilkbaharda tutuklamış, on bir gün hapiste yatırmış ve çağırmıştı, 'bir hata olmuş' diye de özür dilemişti!" Dronov durdu ve Klim'in yüzüne baktı; onu öne doğru çekerek daha hızlı yürümeye başladı. "Hata mıydı? Hayır, benimle tanışmak istemişti... ama kişi olarak değil, sahip olduğum bilgilerle, anlıyor musun? Aptal bir adamdı ama benim alçaklığa eğilimim olduğunu anlamıştı."

Samgin bir kenara çekilerek, homurdandı:

"Onlar, herhalde herkese... kendileri hesabına çalışmayı öneriyorlar..."

"Hayır!" diye haykırdı Dronov. "Dürüst bir insana öneremezler! Sana önerdiler mi? Haa, şu mesele! Hayır, o benimle konuşurken kiminle konuştuğunun farkındaydı, serseri! O benim hırslı bir insan olduğumu anladı ve... denedi. Acele etti, sersem! Belki de ben kendim önerecektim..."

"Kes artık," dedi Samgin ve yeniden Dronov'u bu konudan uzaklaştırmaya çalıştı: "Ona sen ateş etmedin değil mi?"

Sorduğu şeyin olanak dahilinde olmadığına inanarak soruyordu ve aniden, içgüdüsel olarak Dronov'un sıkıca tuttuğu elini çekti ama kurtaramadı. Dronov, onun bu çabasını fark etmemiş gibi, elini bırakmadı.

Çirkin bir tarzda, kıkır kıkır gülerek: "Sahiden ben teröriste benziyor muyum? Böylesine değersiz birine benziyor muyum?" diye sordu.

Samgin: "Tuhaf bir soru," diye homurdandı. Yerel Eserlerin jandarma subayının öldürülmesi olayını üstlenmediklerini ve bu olayla ilgili olarak tutuklanan bir seminer öğrencisi ile iki işçinin serbest bırakıldığını anımsadı.

"Hayır," dedi Dronov, "Ben, Balmaşev, Sazonov değilim ve hatta Koçuralara yaranamıyorum. Ben, yalnızca Dronov'um; ta-

rihsel olmayan... evsiz barksız bir adam; hiçbir şeye tam olarak bağlanmayan. Anlıyor musun? Bir işe yaramaz, dedikleri türden."

"Anarşist," dedi yeniden, Klim. Dronov'un sözcüklerinin giderek tatsızlaştığını da hissediyordu.

"Sana, ateş edenin ben olduğumu söylesem, inanmaz mısın?"

Samgin, onun yüzünü yandan inceleyerek: "İnanırım," diye yineledi.

Dronov, gülme krizine tutularak onun elini bıraktı ve gülmesi bittikten sonra:

"Tanıdıklarımın bir oğlu var, iyi huylu bir çocuk; altı ay bozuk paraları çaldı, onlar ise uşaktan kuşkulandı..." dedi.

Klim: 'Dolaylı bir itirafa benziyor,' diye düşünerek: "Onu nasıl bir ortamda öldürdünüz?" diye sordu.

Dronov geriye doğru sert bir biçimde kent yönüne döndü ve bir süre sonra aklı başında bir tavırla isteksizce anlatmaya başladı:

"Onun bir kadının evinden çıktığını, burada bir aşkı olduğunu söylediler. Bir kahraman bir yerlerden ortaya çıkıvermiş, tak, diye yakından ateş etmiş, daha sonra da onu bekleyen atını ayağından ya da yüzünden vurmuş, hepsi bu! Onun bir kadın düşkünü olduğunu, Moskova'da bir sürü sevgilisi olduğunu söylüyorlar."

"Bunu kim bilebilir ki?" diye gülerek homurdandı, Samgin. Yüreğine iğne batmış gibi bir duygunun gerçekliğini hissetti.

"Polisler. Polisler, jandarmaları sevmez." Dronov yine isteksizce ve bir kenara çekilmeye çalışarak sözlerini sürdürdü. "Ben ise polislerle dostum. Özellikle şeytan gibi birisiyle dostça ilişkiler içindeyim!"

Yeniden kentteki yaşamın kendisi için ne denli ağır olduğunu anlatmaya başladı. Kırların üzerinde, adeta sıkıştırırcasına, mavi bir yarı karanlık yoğunlaşıyor, ateş rengi bulutlar kentin üzerini kaplıyor, gece ayini için çağrı sesi duyuluyordu. Samgin gözlüğünü çıkararak hiç gereği yokken sildi ve karşısında sade, itaatkâr ve sevecen bir kadın gördü. "Sen hiç Rus'a benzemiyorsun," di-

yordu kederli bir sesle ona yaklaşarak; "Senin hayallerin yok, lirizmin yok, yalnızca fikir yürütüyorsun."

'Belki o da Vasilyev'in sevgilisiydi,' diye düşünerek: "Sen, kuşkusuz, bu kadının kim olduğunu öğrenmenin ne denli önemli olduğunu biliyorsun?" diye sordu.

"Hangi kadının?" diye şaşırdı Dronov. "Ha, şu kadın! Anlıyorum. Ama bu eski bir mesele."

Samgin için, Dronov'un albayı öldürüp öldürmemiş olması hiç önemli değildi; bu geçmişte kalmış bir olaydı.

Dronov, kuşkulandıracak kadar ıssız bir ara sokağın köşesinde vedalaşırken: "Şunu unutma, beni hor görmek için acele etmemelisin," dedi gülerek. "Azizim, bende sana karşı, yakınlık mı, benzerlik mi desem, öyle bir duygu var..."

Klim: 'Tehlikeli bir serseri,' diye düşündü. Elinden geldiğince öfkeliydi. 'Benzerlik duygusu... değersizlik!'

Karanlık yüzlü hasta subay: "Eğer bu değersizlik duygusuysa, daha da kötü," diye haykırıyordu.

'Hayır, bu yaşam insanları öylesine anarşistleştiriyor ki! Gerçekten de, tüm insanları, Saray Meydanı'nda şu değersiz Çar'ın karşısında çöktükleri gibi, dizleri üzerine çöktürecek korkutucu bir güce gereksinim var. Çar'ın güçsüzlüğü bu ülkeyi mahvediyor, insanları yozlaştırıyor, korkak rahipleri önder konumuna getiriyor.'

Samgin, böylesine öfkeli olduğunu ve gerçeğin pis dehşetini böylesine kavradığını hiç hissetmemişti. Evde, Spivak ona çok basit biçimde:

"Kornev öldü. Bir yazı hazırlayabilir misiniz?" dedi.

"Memnuniyetle," dememek için kendisini güç tuttu.

Yazıyı ona götürdüğünde Spivak okudu ve iç geçirdi:

"Hayır, bu uygun bir şey değil. Eleştiri bölümü belki iyi olmuş, ama gerisi gerektiği gibi değil. Kendim yazmayı deneyeceğim."

Dışarı çıkarken:

"Korvin'in de öldüğünü söylüyorlar," dedi.

Bu da doğru çıktı: Sabahleyin "Eyalet Haberleri"nde Samgin çok abartılı yazılmış bir yazı gördü: "Çar'a ve Tanrı'ya bağlı

olan, binlerce kişiye önderlik ederken çılgın kişiler tarafından açılan yaralarla ölen..."

"Binlerce kişi sözü yalan."

Ama İnokov'un, koro şefinin kendisine ateş ettiğini anlattığı öykü de bir sayıklamadan başka bir şey değildi. İnokov'a, ayrıntılı olarak, 'bu nasıl oldu?' diye sormak istiyordu. Yemek odasına gitti; orada, alacakaranlıkta iri sonbahar sinekleri uçuşuyor ve vızıldıyordu; şişman gönüllü hemşire, sargıları sararak oturuyordu:

"Daha yavaş," diye fısıldadı. İnokov, köşede, divanda kımıldamadan yatıyordu. Doktor, İnokov'la konuşmayı kesinlikle yasaklamıştı.

"Beyinsel bir şeyler baş gösteriyor..."

Samgin, İnokov ile Korvin'in ilişkilerini anlatmaya başladığında, homurdanarak elini sallamıştı:

"Biliyorum, ama bu benim işim değil. İşte müttefikler, yarın, herhalde koro şefinin cenaze töreni nedeniyle yeni bir katliam düzenliyorlar... Liza'yı, bugün Arkadiy ile evden bir yere çıkmaması için ikna etmeye gideceğim."

Müttefiklerin yeni bir gösteri olasılığı Samgin'i karamsarlığa sürükledi.

Bu konu üzerinde düşündükten sonra, Trusova'ya gitti, ona ev fiyatında indirim yaptı, tombul ellerinden kaporayı ve buruşuk kâğıt tomarını aldıktan sonra üzüntüyle:

'Timofey Varavka tarafından başlatılan "Plassan'ın fethi," işte böyle son buldu,' diye düşündü.

Eve döndüğünde kapıda duran bir polis memuru gördü; merdivende ise başka bir memur duruyordu; polisin İnokov'u tutuklamak istediği, doktorun ise buna karşı çıktığı anlaşıldı; şimdi polis doktoru ve savcı, doktorun verilerini kontrole ve İnokov'u sorguya çekmeye gelecekti. Onu "ölümle sonuçlanan ağır darbeleri vurmakla" suçlamak için çaba göstereceklerdi.

Doktor Lübomudrov, aynanın karşısında duruyor ve kravatını boğazını sıkmak istercesine bağlayarak: "Yalan söylüyor, köpoğlu köpekler," diye isyan ediyordu.

"Ben, maalesef, bugün Moskova'ya gitmek zorundayım," dedi Samgin.

Doktor: "Tamam, gidin öyleyse," diye izin verdi. "Liza, valiye gitti. Keçi gibi inatçı. Deve gibi... evet!"

Samgin eşyalarını toplamaya gitti.

İşte evindeydi. Karısı, sivri burnunu yanağına dayayarak, alıngan sözcükler yağdırıyordu.

"Neden telgraf çekmedin? Vodvillerdeki kıskanç kocalar böyle davranır. Son aylarda sanki ayrılmışız gibi davrandın, mektuplarıma yanıt vermedin. Bu anlaşılır gibi değil. Böylesine kötü bir zamanda, bir başıma kaldım..."

Son derece alacalı bulacalı sabahlığından ve omzuna saldığı saçlarından yeni ve çok ağır kokular yayılıyordu.

Samgin: 'Yaşlanıyor ve kendine güvenmiyor,' diye düşündü. Karısı ise onu inceleyerek yavaşça ve içten gelen bir çığlık attı:

"Şakakların ne kadar ağarmış!"

"Sen de gençleşmemişsin."

Varvara: "Giyinik değilim," diye açıklamada bulundu.

Daha sonra kahve içtiler. Samgin'in başında trenin demirden gürültüsü, at arabalarının soğuk çatırtısı uğulduyor, gözlerinde yağmurun cıvaması damlaları parlıyordu. Kendisine yabancı olan kadının sarı yüzüne, bulanık yeşil gözlerine bakarak:

'Fırtınalı bir gece geçirmiş olmalı,' diye düşündü.

Böyle düşünceyle içinde bir öfkenin kabarmakta olduğunu hissederek:

"Evet, kaçınılmaz bir ayaklanma. İnsanların içlerinde oluşan düşmanlıktan ürkmeleri, bu düşmanlığın tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarak onları dehşete düşürmesi gerek," dedi.

On dakika kadar aralıksız konuştu ve sustuktan sonra da kendisini fiziksel olarak, uzun süre kusmuş gibi, tükenmiş hissetti.

Varvara, yavaşça, "Tanrım, sinirlerin ne hale gelmiş!" dedi. "Ama öyle ilginç konuşuyorsun ki..."

'Tıpkı Nikonova ile konuşur gibi konuştum,' diye düşündü, Klim.

"Çok şaşırtıcı! Senin kariyerinin mahkeme olacağına emindim. Tanınmış bir savcı olabilirdin." Gülümseyerek ekledi: "Sen sanki... devrimin olmasında suçlu benmişim gibi, öç alır gibi konuştun. Burada, Tanrı bilir neler olacak," diye iç geçirerek sürdürdü konuşmasını. "Herkes birbirine, tüm bunlar ne zaman ve nasıl sona erecek? diye soruyor Bir sürü olay, inanılmaz söylentiler. Somova geldi, o da başkaları gibi sayıklıyor, denebilir. Gogin'le birlikte işçileri silahlandırmak için para topluyor, artık gerisini sen düşün! Silahlandırmak için, diye aynen de söylüyorlar. Hemen hepsi de tabanca satın alıyor. Mitrofanov, yine ortaya çıktı ve yine yersiz yurtsuz, mutsuz ve suçlu. Artık konuşmuyor, yalnızca herkese ördek gibi bağırıyor."

Öğleden sonra Varvara'ya, Samgin'in tanımadığı, sarsıcı haberler getiren insanlar akın etmeye başladı. Bu kişiler özellikle koşarak içeri giriyor, sandalyelere oturmaktan çok, ne kendilerine ne de mobilyalara acımaksızın yıkılırcasına çöküyorlardı.

"Duydunuz mu? Biliyor musunuz?" diye başlıyor ve grevleri, toprak beylerinin çiftliklerinin yağma edilişini, polisle girişilen çatışmaları anlatıyorlardı. Varvara, Samgin'e, kadınlar grubunun, grevcilerin çocuklarına, dullara ve öldürülenlerin öksüz kalan çocuklarına yardım için örgütlendiğini anlattı.

"Biliyor musun, öldürdüler," dedi, heyecanla. Yeşil yün giysisi, kulaklarına doğru taranmış saçları, pudralanmış burnuyla daha cazip olmamıştı, ancak canlılığı onu güzelleştiriyordu. Samgin, onun bunu anladığını ve olayların merkezinde olmaktan hoşlandığını görüyordu. Ancak karısının ve konuklarının sevincinin ardında korkunun yattığını da iyice hissediyordu.

Uzun boylu ve uzun saçlı bir delikanlı alnında bir şişlikle, ince boynunda kırmızı ve güzel bir kravatla geldi; kravatı çenesini örtüyor ve kısa gösteriyor, koyu ve düz saç tutamları, geniş bir burnun yabancı gibi durduğu bu tuhaf sarı yüzü çirkin bir biçimde daraltıyordu. Gözleri küçük ve yuvarlaktı; genç adam tatlı tatlı gözlerini kırpıyor ve hoşgörüyle gülümsüyordu.

Soğuk parmaklarıyla elini sıkarak, "Bragin," diye Klim'e kendisini tanıtarak temkinli bir tavırla sandalyeye iyice yerleşti ve bir

kâhin gibi tavsiyede bulundu:

"Şunu söyleyin: Tanrı'ya şükür, biz sonun başlangıcına geldik!"

Başını, sanki tavana yazılı bir şeyi okurcasına arkaya atarak, bas ve itiraz kabul etmez bir sesle belirtti:

"İşçileri Marat adında birisi yönetiyor; asıl adı ise Lev Nikiforoviç. Kürek cezasından kaçmış, inanılmaz enerjik bir insan ve diktatör bir yapıya sahip; yanağında ve boynunda büyük bir ben var. Dün gizli bir toplantıda onu dinledim, olağanüstü konuşuyor."

Altın çerçeveli gözlüklü şişman bir bayan, biraz da kararsız bir tavırla: "Hepsinin Japonlar tarafından satın alındığı doğru mu?" diye sordu.

"Japonların bu kişileri satın aldığına ilişkin söylentiler, monarşi yanlılarının uydurması," diye sertçe yanıtladı, Bragin. "Ha, bu arada: Bu grevler olmasa ve Vitte cumhurbaşkanlığı mevkiine talip olmasa, Kuropotkin'in Japonları bozguna uğratabileceğini çok iyi biliyorum." "Bozguna uğratacaktı," diye etkileyici bir tavırla yineledi ve daha sonra da çok ilginç birçok haber verdi.

Varvara, Samgin'e: "Bu konulardan şaşırtıcı derecede haberdar," diye fısıldadı.

Samgin, Bragin'in gururlu bir aptal olduğunu, başta Varvara olmak üzere, evde bulunan herkesin aptallaştığını görüyordu.

'Yüzlerce evde olduğu gibi,' diye düşündü.

Akşam her şey daha da aptalca bir durum aldı. Konuk odasına, tütün rengi suratlı, iri yarı, kırmızı yüzlü, gözleri parlayan bir adam daldı.

Kendisini, 'Maksim Ryahin' olarak tanıttı.

Geniş omuzlu, küçük kafalı, uzun ve ince bacakları üzerinde kısa bir bedeni, semaver gibi karnı olan bir adamdı. Yuvarlak, dolgun yüzünü, parlak, itinayla kesilmiş bıyıklar, çukura kaçmış morumsu ve neşeli gözler, iri bir burun ve dolgun, leylek rengi dudaklar süslüyordu. Ondaki hiçbir şey uyumlu değildi ve kavga eder gibiydi; enseye doğru atılmış parlak ve seyrek saçlarla kaplı küçük, dar alınlı kafası özellikle dikkati çekiyordu. Kızıl sarı,

düğmeli botlar giymiş ayakları, Samgin'i, artık Sahalin kontu olarak anılan Vitte'nin büyük, sağlam basan ayaklarını anımsamaya zorluyordu. Ryahin, "o" harfini uzatarak:

"Ben iyimserim. Rusya'da en iyi şey iyimser olmaktır ve tüm tarih bize bunu öğretir. Museviler gibi sinirli olmaya gerek yok. Tamam, bırakın biraz gürültü çıkarsınlar, yaramazlık etsinler. Onların daha sonra haklarından gelecekler. Obolenskiy'nin, Harkov ve Poltava'da nasıl haklarından geldiğini anımsıyor musunuz?" diyordu.

Üç yudumda bir bardak çayı içtikten sonra, bedenine göre çok kısa olan elleriyle dizlerini ovarak anlatmayı sürdürdü:

"Poltava eyaletinde mujikler malikâneleri yağma etmeye geliyorlar. Sayıları beş yüz kadar. Çoğu yabancı; yerliler ise İsa gibi bir lokma bir hırka yaşıyor. İşte geliyor, patırtı çıkartıyorlar, tabii ki. İhtiyar onların karşısına çıkıyor ve 'tısıste!' diyor; bu Rusçada 'sessiz olun!' anlamına geliyor. "Tısıste, Sergey Mihayloviç splyat," yani 'Sergey Mihayloviç uyuyor.' Ve mujikler susuyor, ayaklarını patırdatarak gidiyor!" Sakinleştirici öyküsünü, vaklar gibi bir sesle: "Olay bu," diye bitirdi.

Samgin, adamı gözlemlerken bir yandan da sakalıyla oynayarak, 'eşek herif,' diye düşündü. Karısının olaya değil anlatana hayranlık duyduğunu gülümsemesinden anlayarak, aniden Ryahin'in alnına bir yumruk atma arzusu duydu ve sert bir sesle:

"Ne yani, siz basının köylü yağmalarına ilişkin haberlerine inanmıyor musunuz?" diye sordu.

"Siyaset böyle!" diye yanıtladı Ryahin, gözünü neşeyle kırparak. "Gericileri korkutmak gerek. Eğer hükümet kendisine yardım etmemizi isterse, bize geniş haklar vermeleri gerekir. Ve verecektir de!" elindeki armudu dikkatle temizleyerek başka bir yatıştırıcı olay anlatmaya başladı.

Bu adamın "toplumu sakinleştirmeyi" kendisine amaç edindiğini anlayan Samgin, çalışma odasına geçti ve daha ne yapması gerektiğine karar veremeden karısı çıkageldi.

Klim'in omzunu okşayarak, sevecen bir tavırla: "Ondan hoşlanmadın mı?" diye sordu. "Ben onun yaşama sevincine çok de-

ğer veriyorum. O çok zengin; kâğıt fabrikasının yönetim kurulu üyesi ve benim için gerekli bir adam. Şimdi onunla birlikte bir toplantıya gitmem gerekiyor."

Klim'i öperek ekledi:

"Akıllı değil ama olağanüstü! Ananas yetiştiriyor."

Ananaslar karısını güldürdü ve kıkırdayarak gözden kayboldu.

Samgin, kendisini bir rastlantı sonucu tiyatro kulisine, sahnede oynanan dramla ilgilenmeyen ve onu anlayamayan üçüncü sınıf oyuncular arasına düşmüş bir adam gibi hissetti. Aynadaki görüntüsüne, soğuk figürüne, grimsi, acı çeken yüzüne bakarak, bir Fransız romanında geçen tümceyi anımsadı:

"Yaşamın zarif acıları."

Bir sigara yaktı ve aynaya doğru dumanları savurmaya başladı ve gri duman bir anlığına yüzünde dolaştı ve bükülerek, pencere camında dolaşarak yeniden ölü gibi duran gözlük yuvarlaklarını, kıkırdaklı burnunu, ince dudaklarını ve koyu sakalının sivri ucunu gösterdi.

"Ee, ne var ki?" diye titreyerek çevresine bakındı Samgin; bunu yüksek sesle, oldukça yüksek tonda ve öfkeyle sorması hoş değildi.

Korkarak ve aynadan uzaklaşarak: 'Bu, artık sinirlerin zayıflaması,' diye düşündü; kendisinden hoşnut olmama durumunun, onu giderek korkuttuğunu anımsadı.

Giyindi ve adeta kendisinden kaçarak dolaşmaya çıktı. Kentin bayram için aydınlatıldığı, pencerelerde birçok ışığın yandığı ve pek çok insanın sokaklara döküldüğü görülüyordu. Ancak tek başına dolaşan yoktu ve insanlar gruplar halinde gezinti yapıyordu; konuşmalar her zamankinden daha iyi işitilebiliyordu ve jestler daha serbestti. İnsanların, sıra dışı heyecan veren bir manzaranın zevkle izlendiği bir yerlerden döndüğü izlenimi oluşuyordu.

Yayaları geride bırakan Samgin, oldukça sağduyulu sözler duyabiliyordu. "Ee, ne olmuş? Yiyecek getirmeye son verilmesi..."

"Dükkân sahipleri kazanacak."

"Siz greve karşı mısınız?"

"Ben düşünce birliği olmasından yanayım! Grev toplumun hoşnutsuzluğuna yol açabilir..."

Dükkânlardan uzanan ışıklarda sözler sanki daha yavaş, gölgelik bölgelerde ise daha cesaretli ve net duyuluyordu.

"Kaluj eyaletinde on yedi çiftlik yakılmış..."

Sayısız kilise çanı, sanki her zamankinden daha endişeli bir tonda gece ayini çağrısında bulunuyor, arabacılar atları her zamankinden daha bir gayretli kamçılıyordu.

'Arabacılar en sakin insanlardır,' diye anımsadı, Samgin. Kabanının düğmeleri açık, şapkası tüylü bir adam yoluna çıktı; iki koluna iki bayan girmişti ve yılışıkça anlatıyordu:

"Sosyal demokratlar siyasetin yeni yetmeleridir. Ben tüm bu Maratları, Baumanları tanırım. Hepsi yaygaracıdır! Köylü birliği ise tarihi yaratacak olan oluşumdur..."

Samgin, Goginlere uğramaya karar verdi, orada her şeyden haberdar olmalıydılar. Orası da, trenin hareketi öncesindeki gar gibi kalabalıktı. Antreden genç bayanların ve öğrencilerin oluşturduğu kalabalığın arasından güçlükle salona geçti ve orada kulağına ağır, megafon gibi bir ses çarptı:

"Liberallerin Bulıgin Dumasına karşı çıkmasından, siz siyasal bir pezevenkliğin gerekliliği kuramını yaratıyorsunuz."

"Yalan!"

"Aklını başına topla!"

"Ayıp!"

"Yoldaşlar, aklınızı başınıza toplayın!"

Samgin'in karşısında Redozubov duruyor ve yanındakine yavaşça telkinde bulunuyordu.

"Görüyor musun, Efim. Ev sahibi olmadan karar alıyorlar. Senden başka bir tane bile mujik yok!"

Gürültü, boğuk bir homurdanmaya dönüşmüştü ve bunu kısık bir ses bastırdı:

"Burjuvazi, burjuvazidir. Daha başka da bir şey olamaz..."

"Bu Marat mı?"

"Galiba, o."

"Biz grevi genel bir..."

Redozubov, işitmelerini engelleyerek homurdandı:
"Onlarda ne işçisi var ki? Onlarda işçi yok!"
Salonda yeniden haykırışlar işitildi:
"Övüngenlik!"
"Sizde harekete hakim olacak güç yok!"
"Dokuz ocak gösterdi ki..."
"Bu sizin acizliğiniz!"
"Ya Odessa'da, 'Potemkin' günlerinde?"
Sabırsız ve düşmanca gürültüye karşın, kısık sesin duyulması tuhaftı; bu, rende uğultusu ve balta darbeleri arasında bir testerenin karakteristik sesinin duyulması gibi bir şeydi.
"İşçilerin ateşiyle bağrınızı ısıtmayı başaramayacaksınız..."
Birisi iç parçalayıcı bir biçimde haykırıyordu:
"Biz aydınlar, işçi ile köylüyü bir güç olarak birleştirmek durumunda olan fermentleriz, gücümüzü fikir ayrılığına harcamak için burada bulunmuyoruz..."
Salonun köşesinde, duvara sürünürcesine, ona sırtıyla dayanarak, düz saç tıraşlı, yuvarlak kafalı, ceketi altın düğmeli bir adam ayağa kalktı ve bağırmaya başladı:
"Eminim ki, Birliklerin Birliği genel görüş..."
Bir şey sert bir biçimde çatırdadı, gıcırdadı ve konuşmacı ellerini sallayarak ortadan yok oldu; onun bu düşüşü, onaylayıcı haykırışlar, gülüşler arasında gerçekleşmişti ve Samgin kapıya doğru ilerlemeye başladı.
Goginlerde konuşulanlarda kendisi için yeni bir şey duymamıştı. İnsanlar arasında alışılmış uyumsuzluk vardı. Bu insanların her birisi kendi ipini koparmaktan, kendi "ifade sistemine" ihanet etmekten korkuyordu. Bu insanların, düşüncelerini olgular üzerine kurmalarına karşın, bu olguları dikkate almadıklarını düşünmeye alışmıştı. Sonuç olarak, yaşamı isyankârlar değil, kargaşa dönemlerinde barışçıl bir yaşam için güçlerini toplayanlar yaratıyordu. Eve gelerek düşüncelerini not aldı, yattı ve sabahleyin Anfimyevna, paslanmış çelik rengindeki giysisiyle ona kahve verirken:
"Taze ekmek yok, fırıncılar da grevde," dedi.

Klim bir şey söylemedi.

"Tramvaylar da," diye ısrarla sürdürdü, yaşlı kadın.

"Öyle mi?"

"Görüldüğü kadarıyla gazeteler de çıkmıyor."

"Şu işe bak..."

O zaman Anfimyevna ellerini kalçalarına koyarak, kalın ve hoşnut olmayan bir sesle:

"Ne diyorsunuz, Klim İvanoviç, Çar daha uzun süre pazarlık yapacak mı?"

"Bilmiyorum," dedi Klim, geniş bir tebessümle.

"Taviz verme zamanı geldi. Bizim aşçımız dışında tüm halk ona karşı."

"Aşçıya da ne oluyor?" diye şaka yaptı Klim, ama yaşlı kadın büfeye giderken öfkeyle homurdandı:

"Zabıta memurları bile kuşku duymaya başladılar. Dün, halkı Gürcistan'da dağıttılar, yine çatıştılar, zabıta memurlarını da dövdüler. Nijegorod garında da dövdüler!"

Samgin onun geniş ve bükülmüş sırtına, iri, çalışmaktan yıpranmış, titreyen ellerine baktı ve 'yakında ölecek,' diye düşünerek:

"Çar kime taviz verecek ki?" diye sordu.

"Ee, bizde akıllı insanlar var, herkesi Sibirya'ya göndermediler ya! Mesela seni ele alalım. Az şey mi..."

Çirkin, demirden dökme bir anıt gibi sallanarak çıkıp gitti.

Karısının kalkmasını beklemeden Samgin dişçiye gitti. Güzel bir gündü ve gökyüzünde krizanteme benzeyen gümüş rengi güneş parlıyordu; havada, kilise ayinleri için çalan çan sesleri oynaşıyor, cüsseli Moskova halkı sokaklara dökülüyordu.

Ancak kısa süre sonra Samgin, bu halkın, yüzleri pudra gibi unla kaplı fırıncıların, sarı benizli dizgicilerin, tramvay ve demiryolu işçilerinin arasında kaybolduğunu fark etti.

Onlarcası bir anda tüm köşelerden beliriyor ve gürültü etmeden, herkese bakarak, binaları ve dükkânları yabancı insanlar gibi inceleyerek yürüyorlardı; kente ilk kez gelerek dolaşıyor gibiydiler. Tverskaya'ya yaklaştıkça bu insanlar yoğunlaşıyor, Sam-

gin'de neşeli ancak mesafeli bir hükmetme izlenimi yaratıyorlardı. Kalabalık, iyi yürekli bir tavırla gülümseyerek, şakalaşarak, çevreye bakınarak kendilerinden olmayan insanları kolayca kendisine katıyor, beraberinde sürüklüyordu. Samgin, bu kişilerin, kürklü insanları, lise öğrencilerini, birbirinden farklı ve temiz giyimli küçük burjuvaları, çenebaz aydınları, gürültücü üniversite öğrencilerini, şık ve mütevazı giyimli kadınları ve kızları nasıl yuttuğunu görüyordu. Bu alacalı bulacalı insanların kolayca, ruh birliğini bozmadan kalabalığın içinde eriyişini de izliyordu. Kendisini sürükleniyor gibi görmüyor, kalabalık Tverskaya yönünde ilerliyordu; kendisinin de oraya, Strastnaya meydanına gitmesi gerekiyordu.

Bir köşeden altı atlı asker çıktı ve kendilerini kalabalığın ortasında buldu; eğerleri üzerinde sallanarak ve kararsız bir biçimde kamçılarını sallayarak kalabalıkla birlikte sürüklenmeye başladılar. İki-üç dakika kadar sakince gittikten sonra birdenbire kulakları sağır eden bir ıslık ve haykırış duyuldu; Samgin'in önündeki ufak tefek adam yanındakinin omzunu tutarak sıçradı ve bağırdı:

"Şu altı ayaklı öküzleri buradan atın!"

Süvarilerin atları kalabalığa daldı ve aynı biçimde başlarını sallayarak sıçramaya başladı; süvariler de aynı biçimde kamçılarını sallıyor, ileri geri hareket ediyordu; hareketleri, kurulu oyuncak gibi ağır ve mekanikti; iç tırmalayan ses, kudurmuş gibi soruyordu:

"Neden? Ne için?"

Sopanın suya çarpışı gibi, şaplağa benzer bir kaç ses duyuldu ve derhal yüzlerce ses coşkuyla ve yoğun bir biçimde haykırmaya başladı. Bu haykırış, Samgin için henüz yabancı ve güçlü bir sesti; sanki kilisenin açık kapısından, avlulardan, binaların duvarlarından ve yerin altından geliyordu. Samgin, havaya kalkarak atların dizginlerini, askerlerin ise ellerini ve kaputlarını tutan onlarca el gördü; askerlerden birisini, ayaklarından, iki yana birden çekiştiriyorlar, bu da onun eğerin üzerinde kalmasına neden oluyordu; asker gözlerini faltaşı gibi dehşetle açarak, başını sağa çevirerek haykırıyordu; bir diğeri ise, ileri doğru eğilerek atın yele-

sine sıkı sıkıya sarılmıştı; atı bir yerlere götürüyorlardı; diğer dört asker ise artık görünmüyordu.

Uzun boylu, kır saçlı bir adam başını sallayarak kanı omzuna siliyor ve sürekli soruyordu:

"Neden?"

Tüm bunlar korkunç değildi ancak haykırış ve ıslıklar sustuğunda ortalık daha korkunç bir durum aldı. Birisi, bir ölünün başında dua okur gibi, şarkı söylercesine konuşmaya başladı ve bu ses gürültüyü keserek bir sessizlik ortamı yarattı; bu nedenle de ortalık dehşet verici bir hal almıştı. Onlarca göz, atın üzerinde duran süvariye sıra dışı, görülmemiş bir varlıkmışçasına bakıyordu. Genç adamın şapkası yoktu; siyah saçlı adam askerin kılıcını kopartırcasına almış ve kınından çıkarmıştı; görev yaparcasına dizinde kırarak atın ayakları dibine attı.

Samgin'in arkasında duran birisi: "Belki de öldürecekler," dedi; diğer bir ses kayıtsızca yanıtladı:

"Kılıçla öldürmeleri gerekirdi."

Askeri attan bir çuval gibi indirerek kalabalığın arasından geçirdiler; yere oturdu ve sakallı ağzını kımıldatarak, duyulmayacak biçimde haykırmaya başladı; yüzü buz gibi, mavimsi bir renkteydi ve ağlarken eriyor gibiydi. Klim'in yanında ceketi boyaya batmış bir adam duruyordu; boyu bir baş kadar daha uzundu ve sert sakalı Samgin'in kulağını soğuk bir biçimde gıdıklıyordu. Ciddi bir tavırla:

"Bu aptalı kamçılamak için aldılar," dedi. Yüzü sertti ve diğer birçok kişi gibi Suzdal'ı anımsatıyordu; üzerindeki ceket, etekleri kesilmiş bir paltoydu.

Askeri yolun kenarına götürdüler, bir binanın duvarına tahta gibi dayadılar, esmer bir el şapkasını çıkartarak yüzünü onunla sildi ve koltuğunun altına soktu.

Samgin, ferahlayarak iç geçirdi ve "öldürmediler," diye düşündü. "Belki de kalabalık olduğu için. Yabancı da çok."

Aptalca düşündüğünü anlıyordu. Öldürmelerini beklerken çok gergin bir dakika geçirmişti; şimdi ise öldürebilecekleri halde öldürmeyen bu insanlara karşı saygı ve minnete benzer bir duygu

kabarmıştı içinde. Bu duygu yeni oluşuyla onu rahatsız ediyor ve yanılmış olmaktan korkarak bu duyguyu azaltmayı istiyordu. İnsanların yüzüne dikkatle bakıyordu; bu yüzler, üç yıl önce acele etmeden Kremlin'e, II. Aleksandr'ın anıtına giden yüzlerle aynıydı; evet, yüzler aynı ancak kişiler farklıydı. Bunlar Gapon'un peşinden II Nikolay'ın üzerine yürüyen işçilere benzemiyordu. Kimin peşinden ve ne için yürüdüklerini anlamak olanaksızdı. Bunlar da telaş etmeden, kırmızı bayraklar olmadan, devrimci şarkılar söylemeye kalkmadan, köyde yürür gibi sallana sallana yürüyorlardı. Ve çok sayıda aydın olmasına karşın, hiç Kornev gibi birisi yoktu. Aydınlar, "açıklama getiren beyler" gibi, işçilerin başında gitmek zorunda olmalıydılar ama ekmek kabuğu üzerindeki susam gibi, kalabalık kitlenin her yerinde bulunuyorlardı. Samgin'in önünde bulunan ve sırtından Gusarov'u anımsatan bu kişilerden birisi yüksek sesle ahkam kesiyordu:

"İşçi sınıfı, emeğinin belirleyici önemini iyice anlayabildiğinde..."

Yan taraftan kıvırcık bıyıklı, kafası sarılı bir delikanlı, boya sürülmüş ceketli adama bağırıyordu:

"Kes artık! Ne yani, sadaka istemeye mi gidiyorsun?"

"Kızma, Yaşuk..."

Klim kendi kendine, 'Acaba bu, sonun başlangıcı mı?' diye sordu.

Ön saflar, bir yere takılmış olmalı ki, kalabalıkta bu duruş dalga dalga yayıldı, insanlar adımlarını yavaşlattı ve geriledi.

"Orada ne oldu? Bırakmıyorlar mı? Polis mi, yoksa?"

Çok güvenli hatta sert haykırışlar duyuldu: "İleri, çocuklar, ileri! İleri, yoldaşlar!"

"Kazaklar!"

"Vuruyorlar mı?"

"Görünmüyor ki."

Ağıza alınmayacak küfürler duyuldu, kalabalık hep birlikte ileri doğru atıldı ve Samgin Kazak kafalarının oldukça yoğun, çit gibi yan yana durduğunu gördü; bu kafalar küçüktü ve her birisini kasketlerin kırmızı kuşaklarına doğru kıvrılmış saç perçemi

süslüyordu; bu perçemler, Kazakların küçük suratlarına ciddi olmayan bir tekdüzelik veriyordu. Atlar da ufak tefek ve tüylüydü ve Kazaklarla birlikte Samgin'de oyuncak izlenimini tazeliyorlardı. Kemerli bir burnu olan Kazak subay, atını işçilerin cephesine karşı yan tutarak eğiliyor ve iri yarı polis komiserinin söylediklerini dinliyordu. Komiser beyaz eldivenli elini ona doğru kaldırdı, daha sonra yüzünü kalabalığa dönerek öfke ve yalvarma karışımı bir sesle haykırdı:

"Nereye gidiyorsunuz? Dağılın..."

Samgin, Kazak atlarının düzensiz bir biçimde başlarını sallayarak kalabalığa doğru ilerlediğini, kazakların kamçılarını kaldırdıklarını görüyordu ama aynı anda bir şey onun ayaklarını yerden kesti, ıslıkla, haykırışla ve inlemeyle çevreledi, ileri doğru fırlattı, yüzüstü atın yanına düştü; birisinin şapkası başına çarptı. Birisi kulağına doğru bağırdı, yeniden başı döndü, itildi ve nihayet Skobelev anıtının yanında kendisine gelebildi. Yanında dolaba benzeyen kır saçlı bir adam duruyordu. Harkov kürkünden paltosu, özellikle dolap kapakçığı gibi açılmıştı; şişman ve çizgili karnını işaret edip, şapkasını ensesine doğru iterek bas bir sesle haykırıyordu:

"Zorbalar, katiller..."

Kalabalığın içinden, "kahrolsun mutlakiyet!" haykırışları duyuluyordu. Kalabalık tüm meydanı doldurmuş, siyah bir lapa gibi kaynıyordu. Bu yoğun kalabalığın içinde, atlar, doğal olmayan bir biçimde, sanki taş ve donmuş zemin kayganmış, onları emiyormuş ve dizlerine kadar bu zemine batmış gibi, eğerler üzerinde eğilmiş duran Kazakları da sallayarak sıçrıyorlardı; Kazaklar kamçılarıyla havayı yararak sağa sola vuruyor, insanlar darbelerden kaçarak ıslık çalıyor ve haykırıyordu:

"Kahrolsun! Atlardan indirin!"

Samgin, insanlarla birlikte hareket ederken, Kazakların küçük gruplara ayrıldığını ya da tek başlarına kaldığını, saldırmadıklarını ve kendilerini savunduklarını görüyordu; birkaç atlı eyerleri üzerinde sakince duruyor, iki elleriyle dizginleri tutuyor, şapkasız olan birisi ise yüzünü buruşturarak gülüyormuş gibi sarsılıyordu.

Samgin ilerledi ve haykırdı:

"Vahşiler, yapmayın!"

Ancak öyle bir gürültü vardı ki, kendi sesini bile güçlükle işitebildi; anıtın arkasında, itfaiye bölümünde ise bir koro oluşmuştu; ağır bir şeyi kaldırıyormuşçasına, ritmik bir biçimde bağırıyorlardı:

"Kah-rol-sun çar, kah-rol-sun çar..."

Yaya polisler belirdi, ancak kalabalık, onları meydanda kovalayarak anında püskürttü. General-valinin evinin donuk pencerelerinde gölgeler hareket edip kayboluyordu. Pencerenin önce birinde, daha sonra da bir diğerinde ışık yandı; bunların yanındaki pencerenin camları aniden kırılarak cam parçaları aşağı düştü.

Kalabalığın itmesiyle kendisini Leontevskiy sokağında bulan Samgin, 'aslında bu bir zafer, zaferi kazandılar,' diye düşündü. İnsanların korkusuzluğundan dolayı şaşkınlığa düşerek, heyecandan kızarmış, soğuktan hemen donan kanın bulaştığı, darbelerden şişmiş yüzlerine bakıyordu. Övüngen haykırışlar duymayı, zaferin verdiği gurur belirtilerini görmeyi umuyordu; ancak eski, pis bir gocuk giymiş uzun boylu, bıyıklı adam duvara dayanmış, aldırmaz bir tavırla konuşuyordu:

"Bunların bölük komutanı sersemin biri, bu yüzden gününü görecek!"

Yaylı gözlük takmış olan genç bir kadın adamın sol elinin avuç kısmını mendille sarıyor, adam ise sağ eliyle alnındaki şişi ovuşturuyordu. Çevresinde böyle kara batmış, hırpalanmış altı kişi daha vardı.

"Yayaları atlıların arasına sokmak olacak şey mi? Belli bir mesafeden hareket etmesi gerekir, mesafeyi daraltır ve tırıs vaziyette marş! Bu durumda yayalar karşı koyamaz, atlar onları gerilemek zorunda bırakır. O zaman vur, kes! O ise, aptal, göğüs göğüse geldi."

Çevresindekilerden birisi, "bu doğru," diye onayladı. "İtfaiye bölüğü de yandan su püskürtebilirdi."

"Böyle uyumaya devam ederlerse, enselerinde boza pişiririz."

"Çok sağ olun, madam," dedi, eli yaralı adam. "Mersi, çok

ustaca sardınız... gidelim çocuklar!"

Gürültünün azalmadığı meydana geri döndü. Samgin de, yol arkadaşlarının konuşmalarına kulak vererek peşlerinden gitti.

"Onun tabancasını elinden aldım."

"Köpek! Ne yaptı?"

"Kendisini yere attı, haklı olarak, benim de ona ateş edeceğimi düşündü..."

"Öğrenciler de iyi davrandılar."

"Onlar kavgayı seviyor."

"Bir kadın vardı, şişmanca, öyle cesurdu ki! Komiserin suratını dağıtıyordu. Köpeğe karşı fare..."

"Birisi bastonuyla vuruyordu..."

"Yoldaşlar, aydınlar da bizimle riske giriyorsa, demektir ki..."

Konuların sıra dışı olmasına karşın, bu kişilerin çok sıradan, yalın hatta iyi yürekli bir tavırla bunlardan söz etmesini dinlemek tuhaftı; Samgin, öfkeli sesler ve sözler duymamıştı. Birden önündeki tüm insanlar hep birlikte koşmaya başladı; karşıdan, meydandan gelen kasırga gibi bir haykırış onları karşıladı ve bu haykırışın korku ya da acıdan kaynaklanmadığı açıktı. Samgin'i geride bırakarak ittiler, birisi kolunu yakaladı ve kısık bir sesle konuşarak beraberinde sürükledi:

"Geride kalmayın, kardeşlerim..."

Koşarak meydana fırlayan insanlar farklı seslerle ahlayıp vahlamaya başlayarak geri çekildiler ve bir anda Samgin'in çevresindeki herkes şaşkınlıkla ve ürkerek susuverdi. Samgin, köşedeki bir evin giriş kapısındaki merdivenlere çıktı ve yeniden kalabalığı gördü. Kalabalık, tıpkı bir koçbaşı gibi, ilerliyor ve geri çekiliyordu. Kalabalığın Tverskaya'nın aşağısına inmesini, ellerinde süngüler bulunan muhafız kıtası bölüğü engelliyordu.

Askerlerin arkasında, binalardan birisinin köşesinde, çatıda küçücük görünen insanlar, henüz görünmeyen bir yangının içine düşmüşçesine ellerini sallayarak sıçrıyor, aşağıya, polislerin, Kazakların kafasına tahta ve tuğla ve toz çıkartan bir şeyler fırlatıyordu. Sevinç dolu bir haykırış işitildi:

"Yaşasın, Filippov taraftarları, yaşasın..."

Omzuna un çuvalı atmış, una bulanmış sırtında bir gömleği ve çıplak ayaklarında eski bir pabuç bulunan bir adam da sevinçle haykırıyordu.

"Biz, demek ki, işçilerin dostluğu için grev yaptık, sokağa döküldük ve sakin sakin duruyoruz, ama burada Kazaklar bizi vuracaklar..."

"Vuracaklar mı?" diye haykırdı birisi.

"Biz, kendini savunmak yerine kaçanlarız, ama çatıdakiler..."

Samgin, ilkokul çocuğu gibi görünen küçük, cesur insanları saymaya çalışarak çatıya baktı. Ancak onlar, şaşırtıcı bir çabuklukla bir anda gözden kayboluyor, çatının en ucuna kadar geliyor, oradan düşmeyi göze alarak aşağıya, özellikle ürkmüş Kazak atları üzerine odun parçası, tuğla, tahta ve demir levhalar fırlatıyorlardı ve onları saymak olanaksızdı. Samgin gözlüğünü çıkardı ve yaramaz çocukların oyununa benzeyen bu tuhaf savaşı izlemek için yeniden taktı. Ürkmüş atların kudurmuşçasına koşuşturmasını, süvarilerin onları kamçılamasını, kaldırımdan küçük bir grup askerin havaya doğru silahlarını gösterip tehdit ederek çatıya nişan alışlarını gördü. Ancak silah sesleri haykırış ve inlemeler arasında duyulmuyor, çatıdakiler de yere düşmüyordu ve tüm bunlarda korkutucu bir şey yoktu ama Samgin'in anlayamadığı başka bir şey vardı.

Çevresinde sürekli telaşlı ve sinirli bir konuşma işitiyordu.

"Bacaları söküyorlar."

"Her zaman kendini savunabilecek bir şey bulabilirsin. Yeter ki iste!" diye bağırdı birisi heyecanla ama onu hemen kızdırmaya başladılar:

"İste bakalım! Haydi git, askerlere yumruk at! Savunacak bir şeyimiz olsa, burada dikilip durmazdık..."

"Eh, kardeşlerim! Onlara tuğla atabiliriz..."

Samgin'e tanıdık gelen sesin sahibi olan eli sarılı adam, etkileyici bir biçimde açıklama yapıyordu:

"Çatıdan kurşunla hedefini vuramazsın. Kurşun için uygun bir hat yok..."

İnsanların çoğunluğu konuşmadan, yetişkin Kulak savaşçıların yeni yetmelerin ateşli kavgasını izledikleri gibi, olaya odaklanmış durumda dikiliyorlardı.

"Hâlâ askerleri kovalıyorlar," dedi, sertçe birisi ve bunun ardından Klim, tüfek atışlarının çok iyi anımsadığı çatırtısını duydu.

"Öff!"

"Kuru sıkı atıyorlar..."

"Biliriz biz bu kuru sıkıları!"

"Ama gitmemiz gerek, çocuklar!"

Klim'i çevreleyen insanlar, telaş etmeden kendilerini geri çağırmalarını bekler gibi çevrelerine bakarak, yeniden Leontyevskiy'e yöneldiler; Samgin, Petersburg'un Vıborg kesiminde olduğu gibi, kendisini ısınmış ve güvende hissederek yürüyordu. Genel olarak, bir oyunun provasını izleyerek, oyunda sinir bozacak bir şey bulunmadığına ve oyunun fena oynanmayacağına kanaat getiren bir insanın tatmin duygusuna sahipti.

Hemen hemen bir hafta coşkulu bir ruh hali içindeydi ve karısının korkularıyla acımasızca alay ediyordu. Karısı her sabah, gazetelerdeki grevlere, köylü hareketlerine, Moskova'ya yiyecek naklinin kısıtlanmasına ilişkin haberleri okuduktan sonra, ısrarlı bir biçimde, "neler olacak Klim, bu konuda ne düşünüyorsun?" diye soruyordu.

Karısı, omuzlarını kulak hizasına getirerek: "Yönetimle savaşıyorlar, bizi de açlıktan öldürmek istiyorlar," diye kızıyordu. "Bizim bunda ne suçumuz var?"

Yalnızca Varvara değil, tüm dostları da kızıyordu. Bugünlerin kâhini, "her konuda kulağı delik olan" Bragin'di. Saçlarını kestirmiş, kırmızı kravatını mavi çizgili bir kravatla değiştirmişti; artık kravatı çenesini gizlemiyordu ve çenesinin çirkin denecek kadar sivri ve dişsiz moruklarınki gibi yukarı doğru kıvrık olduğu ortaya çıkmıştı. Bragin'in balmumundan yapılmış izlenimi veren burnu ve yüzü bu nedenle daha uzun görünüyordu. Burnunu temizleyerek ve öksürerek:

"Biliyor musunuz, aslında bunlar çok gülünç! Sokağa dökül-

düler, genaral-valinin penceresi altında kavga çıkardılar ve hiçbir talepte bulunmadan çekip gittiler. On bir kişi öldü, on iki de yaralı var. Bunun ne anlamı var? Bizim partilerimiz nerede? Kitlelerin siyasal yönetimi nerede, ha?" diyordu.

Samgin susuyordu. Evet, siyasal yönetim yoktu, önderler yoktu. Şu anda, Bragin'in sözlerinden sonra, gösteriden sonra duyduğu tatmin hissinin nedeninin bu olduğunu anladı: Önderler yoktu, sosyalistlerin partileri işçi hareketlerinde hiçbir rol oynamıyordu. Aydınlar, gösteriye katılan kişiler, edebiyatın kendilerine çocukluktan beri "halk sevgisi" aşıladığı iyi yürekli insanlardı. İşte bu kadardı, daha fazlası yoktu.

İşçilerin etkinliğinin yetersizliğine kızan Bragin, köylülerin hareketlerini ise yalnızca aşırı değil, aynı zamanda çok gereksiz buluyordu.

"Bu Pugaçovluğun başlangıcıdır," diyor ve kirpikleriyle gözlerini insanlar gibi yukarıdan değil, kuşlar gibi aşağıdan kapatıyordu.

Ryahin de mahzunlaşıyor ve elleriyle havada karmaşık kıvrımlar çizerek, suçlu suçlu homurdanıyordu.

"Evet, kantarın topuzunu kaçırıyorlar. Oynayıp duruyorlar. Ah, yönetim, yönetim!" diye iç geçiriyordu.

"Redozubov ise alaycı bir biçimde seviniyordu. Samgin ona mitingde rastladı.

Radezubov onun omzuna vurarak, "köylüler, ha?" dedi ve söz verdi: "Köylü size gününüzü gösterecek!"

Samgin ona yanıt vermedi, hatta yüzüne de bakmadı; eski Tolstoycu, onda belirsiz bir korku uyandırmıştı. Artık "halka olan sevgisi," farkına varmadan halk karşısında duyulan korkuya dönüşen pek çok insan vardı; ancak Redozubov bu insanlardan, köylülerin toprak beylerinin mallarını yağma etmesinden açıkça, öç alırcasına sevinç duymasıyla ayrılıyordu. Onun bu anarşizminde, Samgin, kışkırtıcı, provokatörce bir şey hissediyordu; ancak daha da kötüsü, Redozubov'un ruh halinin Klim'in ruh haline benzemesiydi.

Klim, insanlara her zamankinden daha mesafeli ve suskun davranıyordu. Sabahleyin feryat eden gazeteleri okuyor, öğleden sonra sokağa çıkıyor, toplantılara ve mitinglere katılıyor, tanıdığı kişileri dinleyerek, gözlemleyerek ve onlarla görüşerek sorular yöneltiyor, ancak kendi görüşünü belirtmiyordu. Restoranlarda yiyor, karısına yeraltı faaliyetlerine katıldığını düşünme olanağı veriyordu. Kendisini gergin, iyice gergin hissediyor ve bazen iradesi dışında içinde bir şeylerin patlamasından ve sıra dışı, isteği dışında bir şeyler yapmaktan korkuyordu.

Sonuç olarak, ülkede olup biten her şeyin kendisi için yolları açtığına emindi. Tüm yaşamı boyunca bu lanet olası, fantastik gerçekler, bu yaşamı düşünmek zorunda bırakmış, onu yiyip bitirerek kendisini bulmasını engellemiş ve onun hakimiyetinden kurtularak üstün konumda bir insan olmasına olanak vermemişti.

Petersburg'da işçi milletvekilleri konseyinin örgütlenişini okuyor ve kendisini şaşkın hissediyordu.

Varvara, uykulu bir sesle, kaprisli ve öfkeli bir tavırla gazeteyi içinde kırıntı varmışçasına silkeleyerek: "Daha neler olacak acaba?" diye sordu.

Düşünceli bir tavırla, "gördüğün gibi, işçi örgütlenmesi" diye yanıtladı; karısı ise daha da öfkelenerek, sormayı sürdürdü:

"Bu Hrustalev-Nosar, Troçki, Feyt de kim oluyor? Bir tür Kutuzov mu? Sahi Kutuzov nerede?"

"Bilmiyorum."

"Herhalde hapistedir."

"Olabilir."

"Sonunda hepiniz hapsi boylayacaksınız."

"Bu da olabilir."

"Ya da sizi öldürecekler."

"Göreceğiz."

Varvara, gazeteyi yere atarak, "çılgınlık," dedi ve çıplak ayaklarıyla protesto edercesine ezerek çıkıp gitti.

Samgin gazeteyi kaldırdı ve parti olarak örgütlenmeye karar veren arı yetiştiricilerinin kongresine ilişkin yazıyı okudu.

"Kont Geyden, Milyukov, Petrunkeviç, Rodiçev," diye okudu; eski patronunun soyadını sıkıntı duyarak gördü.

İşçi Sovyetiyle tanınmış liberallerin örgütlediği partinin aynı anda kurulmasından dolayı biraz teselli bulduysa da, 'geç kaldılar,' diye düşündü.

'Denenmiş siyasetçiler, yetenekli insanlar,' diye kendisine anımsattı. Ama bu onu yalnızca bir an için avutabildi.

'İşçi Sovyetleri, toplumsal devrim çizgisinde bir harekettir' diye düşündü. Tverskaya'daki gösteriyi, Kazaklarla mücadele eden işçilerin korkusuzluğunu, çatıdaki fırıncıları ve kalabalığın kenti nasıl dolaştığını anımsadı.

'Sosyalistlerin olmadığı bir toplumsal devrim,' diye yeniden kendisini sakinleştirmeyi denedi ve kendi kendisiyle anlamsız, sözlerin olmadığı ancak heyecan verici bir tartışmaya girdi. Giyindi, kente gitti ve aydın görünümlü insanları dikkatle inceledi; onların da kendilerini, kendisi gibi öfkeli ve kopuk hissettiklerinden emindi. Sokaklar çok kalabalıktı ve çok işçi vardı; insanlar telaşsız yürüyor, aylaklık ve her an bir şeyin olacağı gibi ikilemli bir izlenim yaratıyordu.

'Eğlenceye açlar, olaylara alıştılar,' diye karar verdi Samgin. Yüksek sesle ve Samgin'in belleğinde bir iz bırakmadan konuşuyorlardı; en çok da etin, yağın pahalandığından, kente odun nakliyatının kesildiğinden söz ediyorlardı. Sanki tüm kent sessiz bir beklenti içindeydi. Güçlü, ancak hoş olmayan nemli bir rüzgâr insanları okşuyordu ve gökyüzünde yarı açık uzun kirpikli gözleri anımsatan mavi benekler belirmişti. Genel olarak her şey sıkıcı ve anlamsızdı.

Bunun ardından neşeli ama yine rüzgârlı "anayasa" günü geldi çattı. Gökyüzü kentin üzerine kalay rengi ve alçakgörünümüyle çöktü; rüzgâr binaların çatısını tarıyor, insanların ayakları altına kar taneciklerini savuruyordu. Ama Moskova sevinçle coşmuş, adeta bahar gelmiş gibi ısınmıştı. İnsanlar yüksek sesle konuşmaya başlamıştı ve çan sesi alçak gök kubbede kulakları sağır edercesine duyuluyordu. Caddelerde şık koşumlu besili atlar gelip geçiyor, kürk şapkalı ciddi yüzlü Moskovalıları, hayvan kür-

küne bürünmüş kadınları ve gri görünümlü generalleri taşıyordu; kent, insan açısından, son zamanlarda görülmemiş derecede zenginleşmişti. Bu ciddi görünümlü insanlar, bayramı bekleyerek sıcak evlerinden çıkmışlardı ve yoğun bir biçimde dolaşan yayaları izleyerek ha bire geziniyorlar, arada bir de hoşgörüyle şapkalarına dokunarak, başlarını eğerek selamlaşıyorlardı.

Stratonov, soylulara özgü kırmızı kenarlıklı kasketiyle geçti. Varvara, Ryahin'le dolaşıyordu. Ryahin onu belinden tutuyor ve ağzını yuvarlak biçimde açarak kahkaha atıyordu. Tanıdık profesörlerin, avukatların, gazetecilerin yüzleri de görünüp kayboluyordu. Yaşlı Gogin, bıyıklarını oynatarak elinde sopasıyla dolaşıyordu; yakası rekun postundan ağır bir kürk giymiş olan Redozubov'a rastladı. Yakası öfkeli gibi diken diken kabarmıştı ve Redozubov'un iyice şişmiş yüzü Klim'e kırgın gibi gelmişti. Küçük bir kızakta, oturma yerlerine zorla sığan Samgin'in eski patronu sansar tüylü şapkasıyla hızla geçti; siyah aygır, ön ayaklarını neredeyse azgın ifadeli suratına kaldırıyor, tırnaklarıyla kaldırımı yıkmak istercesine dövüyordu.

Samgin bir şey düşünmeden yürüyor, şarabın bir bardağı dolduruşu gibi içini dolduran tatmin duygusunu itinayla koruyordu. Artık gri bir karanlık çökmüş, ışıklar yanmış, insan kalabalığı yoğunlaşarak daha da gürültücü bir hal almıştı. Tiyatro meydanının yanındaki ara sokaktan iki yüz kişilik insan topluluğu belirdi; önlerinde aynı tarz palto giymiş sakallı kişiler vardı; kaldırıma çıkarak sert ama uyumlu bir biçimde şarkı söylemeye başladılar:

"Çar bizim Tanrımız..."

Kaldırımda yürüyen insanlar durdu ve bir ses şaşkınlıkla ve gülünç bir ifadeyle sordu:

"Buna ne gerek var ki?"

Ve hemen, insanlara kötü bir şey anımsatmışçasına homurdanan, öfkeli sesler yükseldi:

"İşe taş koyacak zamanı buldular!"

"İşe yaramaz bir çaba!"

"Ah, sizler!"

İki öğrenci bir ağızdan haykırdı:

"Kahrolsun mutlakiyet!"

Ancak ikisini de bir duvara sıkıştırdılar ve uzun bıyıklı, keskin bakışlı bir adam neşeli, ancak ikna edici bir sesle konuşmaya başladı:

"Sinirlenmemek gerek, beyler! Halk tabiri olan 'kahrolsun mutlakiyet!' günümüzde rafa kalkmıştır. 'Tanrım, Çarımızı koru' ise konuşma özgürlüğünün verdiği güçle halk şarkısına dönüşerek, yaşamda kalma hakkına sahip olmuştur."

Tasvirli bayrak taşıyanlar geçip gitti ve halk gülmeye başladı; uzun bıyıklı adam ise eğri dişlerini göstererek giderek neşeli ve yüksek bir sesle konuşmasını sürdürdü. Bu sahnenin etkisi altında, Samgin, Moskova Oteli'nin salonuna girdi.

Parlak ışıklar altındaki içkili insanlar, gürültüyle sevinç gösterisi yapıyordu. Sarhoş edici ve neredeyse insanı yakan, hoş kokularla dolu hava bir dakika içinde Klim'i de sardı ve iştahını açtı. Ancak boş masa yoktu, kadın ve erkekler, buruşuk gazete sayfasının harfleri gibi salonu doldurmuştu. Samgin artık gitmek istiyordu ama sanki paten yaparcasına, beyazlar giymiş bir garson kendisine yaklaştı ve sevimli bir tavırla davet etti:

"Buyrun, sizi çağırıyorlar!"

Kapının biraz yakınında, duvarın solunda, Vladimir Lütov, Alina ile birlikte oturuyordu; Lütov sandalyeden fırladı ve elini uzatarak haykırdı:

"On altı yıldır görüşmedik, otursana! Ee, nasılsın, kardeşim? Çar'ın posasını çıkardılar, ha?"

Alina parmaklarında pek çok yüzüğün parladığı elini azametli bir tavırla uzatarak, "bağırma, Volodya" diye tavsiyede bulundu ve iç geçirerek: "Ah, Klimcik, hepimiz yaşlandık!" dedi.

Zayıf, çevik bedeni, saçları azalmış kafası, lekeli yüzü ve şeytani sakalıyla Lütov pek de tüccara benzemiyordu. Buna karşın Alina, inci rengindeki ipek giysisi, kulaklarında zümrütleri ve nişana benzeyen broşuyla tipik bir Moskovalı tüccar karısıydı: pembe yüzlü, görkemli göğüsleri ile göz kamaştıracak kadar güzel ve kıskanılacak kadar gençti.

"Ne içiyorsun? Hemen ısmarla!" dedi Lütov. Alina, amirane

bir tonla onu durdurdu.

"Sen sus, şaşkın adam, ben kimi neyle beslemek gerektiğini biliyorum!"

Lütov göz kırparak, "o bilir!" dedi ve ellerini iyice açarak sözleri art arda sıralamaya başladı: "Ne büyük sevinç var değil mi? Üç Avrupa'ya yeter! Bir bilsen, kimler seviniyor!"

Birkaç büyük sanayicinin soyadını saydı, üç prensin, onlarca tanınmış avukatın, profesörün adını verdi ve sözlerini gülmeden ve yalnızca "hi, hi," diyerek bitirdi.

Alina, kadife gibi sesiyle: "Bu iğrenç 'hi, hi,' diye ses çıkarma alışkanlığını edindi," diye yakındı.

"Bir daha yapmam, Lina, kızma! Hayır, Samgin, sen hissedersin, bu bizim başımızdakiler duracak mı, ha? Komut verecekler: Herkes yerine! Ve herkes yerine geçecek. Yağ gibi, hi... Ah, canım, seni çoktandır görmüyorum! Saçın başın ağarmış, öyle mi? Şimdi biz seninle aynı yolda yürüyeceğiz."

Samgin: "Hangi yolda?" diye sordu.

Lütov, gözlerini çevirmeye çalıştı ve her zamanki gibi başarılı olamadı. O zaman da sarı votkasını yudumlayarak, meze yemeden, sivri diliyle dudaklarını yaladı ve yeniden sözcükleri sıralamaya başladı:

"Burada birçok kişi kendisini Simeonlu iyiliksever olarak görüyor: Bugün yönetimi kendi küçük işlerinden uzak tutacaksın. serbest bırakacaksın..."

Klim, ona yan gözle kuşkucu bir tavırla bakarak, 'Akıllı bir şeytan' diye düşündü ve tavada pişen yiyeceğe bakmaya başladı.

Alina, sert bir sesle: "Önce şunu kabul et," diye sertçe konuştu ve onun önüne katran rengi bir içki kadehi sürdü.

Lütov: "Bu bir cin," dedi: "Haydi kadeh tokuşturalım! Sevinin ve neşelenin. Uh! Bu kadın, kardeşim, bu içkilerden rahibin duadan anladığı kadar anlıyor."

Samgin ağzını yaktı ve Alina'ya onaylamayan bir bakışla baktı ama o da diğer votkaları birbirine karıştırıyordu. Lütov, sürekli Klim'in yemesini ve dinlemesini engelleyerek nükteler savuruyordu. Ancak şaraptan ve sevinçten sarhoş olmuş insanların ne

konuda bağırdıklarını anlamak güçtü; seslerin, gülüşlerin ve kap kacağın şakırtısı, çatal ve bıçakların tıkırtısının kaotik karışımı arasından, yalnızca bazı nidalar, sözcükler ve Beranje'nin tenor bir sesle güzel konuşma girişimleri duyuluyordu.

"Kutsal emeğe saygı," diye ikinci kez yüksek sesle yineliyordu.

Samgin şaşılacak kadar lezzetli bir şey yiyor ve kendisini çocuk bayramındaki bir yetişkin gibi hissediyordu. Alina, çantasından mavi bir mektup çıkararak dikkatle, kaşını kaldırarak okudu. Lütov yan masadaki kırmızı yüzlü şişman kişiye birçok şey söylüyor, şişman adam gülüyor ve boynu hücum eden kan yüzünden bakır renginde görünüyordu. Samgin çevresine bakarak sakallı, tıraşlı, şişman ve kemikli, yaşam heyecanıyla coşmuş erkek ve değerli taşlarla süslü ikonaya benzer kadın yüzleri görüyordu; tüm bunlar mavimsi bir sisle sarmalanmıştı ve bunların arasında, adeta bir melek gibi, beyazlar giymiş uşaklar bu kişilere düzgün taranmış ya da kelleşmiş kafalarıyla selam veriyor, terli fizyonomileri saygılı gülüşleriyle aydınlanıyordu.

"Şimdi şairleri besliyor," diye anlatıyordu Lütov. Bu arada şişeleri yokluyor, "acele etme," diyen Alina'nın kendisini engellemeye çalışan parmaklarını durdurmak istiyordu.

"Bir tanesi olağanüstü! Yük arabacısı gibi çok sağlıklı bir delikanlı. Şeytan bilir nasıl şiirler yazdığını, ama yazıyor! İçiyor!"

"Beyler!"

"Yoksulluk ve emek,
Dürüstçe yaşar..."

Alina, aynada sol gözünü inceleyerek: "Ne sıkıcı, cırlak bir adam!" dedi. "Ve de yalan söylüyor! Dürüstçe değil ama birlikte yaşıyorlar."

Birbirine karıştırarak dikkatle Samgin'e votka koydu ve bu karışım ağzını yakarak başını hoş bir biçimde döndürdü.

"Dostlukla ve sevgiyle uyum içinde,"

diye bağırıyordu tenor, gürültüyü bastırmaya çabalayarak.

Alina, kadehteki votkayı kürdanla karıştırarak, "sersem," diye iç geçirdi. "İşte Volodka, ne kadar içerse o kadar aklı başına geliyor. Çok akıllı, küstah herif!"

"Kimyager mi?"

"Hayır, küstah. Aklı yüzünden mahvolacak."

Surat asarak ve kısık gözleriyle salonu tarayarak iç geçirdi.

"Konfeti kutusuna benziyor."

Lütov, Alina'yı kızdırmak için: "Şairleri besliyor ama şiir sevmiyor. Özellikle de benim şiirlerimi!" dedi.

Birkaç kişi yerlerinden kalkarak ve salonun uzak köşesine bakarak "İsteriz! İsteriz!" diye haykırdı.

Samgin, kendisini Lütov'a yaltaklanan bu çakırkeyif insanlar arasında daha olgun ve aklı başında hissediyordu. Lütov sözcükleri, mimikleri, gevşek bedeninin kasılmalarıyla, Klim'de tamamen çöpe, toza dönüşmesi, kendisine sıkıntı veren sandalyesinden kurtularak küçük kırpıntılar halinde yere dökülmesi isteği uyandırıyordu.

Salondaki gürültü artıyor, sanki sınırlarını aşıyordu; onlarca ses inleyerek haykırıyordu:

"İsteriz. Haydi canım, 'Dubinuşka'yı isteriz."

Lütov, sandalyesinde sallanarak bir rahip çömezi gibi etkileyici bir sesle okumaya başladı:

"Bir kadın yaşardı ve iki kocası vardı,
Birisi bedeni, diğeri ruhu için.
Ve işte dram başlıyor: Daha kötü olan kimdi?
Bunu anlayamadı, ikisi de iyiydi!"

Alina, güzel bir biçimde gülümseyerek ve yanan yüzünü mendille serinleterek: "Bunu kendisi ve Makarov için besteledi," diye açıkladı; gözleri parlıyordu ama neşeli değildi. Bunun nedeni ise, böylesine güzel olup da böyle çirkin ve kendini bilmez birisiyle yaşamasıydı.

Çirkin Lütov, "doğru değil!" diye küstahça haykırdı. "Kostya

Makarov ve ben, her ikimiz de, ruh için şeytan ve melek gibi gerekliyiz. Ama bir de üçüncüsü var..."

"Yalan söylüyorsun, Volodka!"

"Biliyorum! Hayali olarak var, ama var!"

"İsteriz! 'Dubinuşka'yı isteriz!"

Alina sert bir sesle, "kes şunu Volodka, duyuyor musun, Şalyapin'den 'Dubinuşka'yı söylemesini istiyorlar," dedi.

"Bırak söylesin, ben onunla yarışmıyorum ki."

Sessizlik güçlükle sağlandı, insanlar sandalyeleri, masaları gıcırdatıyor, kadehler ses çıkarıyor, bıçaklar şişelere çarpıyordu. Birisi kudurmuş gibi bağırıyordu:

"Seksen dokuz yılında Fransız aristokrasisi..."

"Aristokrasinin yüzünü şeytan görsün!"

Altın çerçeveli gözlüğü olan sakallı adam, salonun ortasında durarak ve peçeteyi başının üzerinde sallayarak, yangındaki bir itfaiye komutanı gibi bağırıyordu:

"Beyler, susmanızı rica ediyorum!"

"Konuşma özgürlüğüne ne oldu," diye espri yaptı birisi.

Ama yine de sessizlik sağlandı; yalnızca büfe yönünden sinsi bir ses duyuluyordu:

"Evet, sen Mitya, düşüncelerinin ve borçlarının dışında bir darı tanen bile yokken, halkın uğruna ne kaybedeceksin ki?"

"Şişşşt, yavaş!"

Samgin, gürültünün azaldığını, köşelere yayıldığını ve yerini güçlü ve tehditkâr bir sese bıraktığını işitiyordu. Bu ses, insanları dışarı atarak salonu boşaltmışçasına, şaşırtıcı bir netlikle, tanıdık sözcükleri tanıdık motiflere yerleştiriyordu. Ses giderek güçleniyor, Samgin'in sırtından ayıltıcı bir ürperti geçmesine neden oluyordu. Birdenbire tüm salon sanki yıkıldı, duvarlar devrildi, döşeme havalandı ve hep bir ağızdan, ortalığı yıkarcasına bir haykırış duyuldu:

"Haydi, dubinuşka, bir ah çekelim!"

Lütov, sandalyeden fırlayarak, "Allah kahretsin," dedi ve o da bağırmaya başladı:

"Heyyy..."

Samgin yerinden fırladı, ayağa dikildi. Herkes köşeye bakarak duruyordu; orada iri yarı bir adam ayağa kalkmış, yüzlerce insanın uyumsuz sesini bastırarak şarkı söylüyordu. Lütov, Samgin'i belinden kavrayarak ve ona yaslanarak gözlerini kapadı, başını arkaya attı ve fırlak gırtlağından çok ince bir çığlık çıktı; Klim, Alina'nın alçak sesini ve başka birisinin yaşlı, titreyen sesini iyice duyabiliyordu.

Ortalığı yeniden sessizlik kapladı; şarkıcı bir sonraki parçaya geçti. Sesi daha da güçlenmiş ve yıkıcı bir durum almıştı; Samgin sarsılıyor, bacakları titriyor, gırtlağı kasılıyordu; çevresindeki gergin, beklenti içindeki insanları açıkça görebiliyor ve bu insanların hiçbirisi ona sarhoş gibi görünmüyordu; iri yarı adamın bulunduğu köşeden insanların başı üzerinden gürüldeyen bir ses duyuluyordu:

"Çar'a ve beylere,

Meşeden yapılma sopasını kaldırıyor!"

"Eh, meşe sopa kalkıyor, 'ah' çekelim!" diye bağırdı birisi.

Samgin gözlüğünü tutarak bakıyordu ve daha önce hiç hissetmediği bir soğukluk içinde donakalmıştı. Bu sanatçıyı, daha önce trajik Çar Boris giysileriyle tiyatro sahnesinde, çılgın ve korkutucu Olofern rolünde ve Çar Korkunç İvan'ı oynarken görmüştü. İvan rolünde, elinde kamçısı ile küçük ve kabus gibi bir adam olarak atın üzerinde yan oturmuş durumda Pskov'a giriyor, insanlar atın ayaklarına doğru eğiliyordu; onu insanlar ve yaşam üzerinde ateşli bir sarkazm oluşturan Mefisto rolünde de görmüştü. O rolde, sınırsız hakimiyetin dehşetini mükemmel ve şaşırtıcı bir biçimde betimlemişti. Samgin onu konserlerde frakla da görmüştü; ancak frak bu adamın üzerinde daima iğreti duruyor, akıllı bir mujik yüzüne sahip güçlü figürünü zayıflatıyordu.

Şu anda o Fyodor Şalyapin'i masada ayakta durarak bir abide gibi insanların üzerinde görüyordu. Üzerinde gri taş rengi sıradan bir ceket vardı ve dış görünümüyle çok yalın, çevresindekiler gibi bir adamdı. Ancak onun olağanüstü, güzel söze dayanan, şeytani bir zekâya sahip sesi, sarsıcı bir güçle ortaya çıkıyordu. Sam-

gin, daha önce böylesine tükenmez olan bu sesi duymamıştı. Işık ve duman arasında diğer insanlarla aynı görünüme sahip bu sıradan adamın, diğer insanlar gibi sıradan oluşunda ve bu insanlara hiç benzemeyişinde korkunç bir şey vardı. Yüzü, tiyatro sahnesinde ortaya koyduğu tüm yüzlerden daha korkunçtu. Şarkı söylüyor ve büyüyordu. Şu anda ruhunun derinliklerine kadar tüm makyajını silmişti ve ortaya konan bu öz, Çar'a, beylere karşı bir kin, devasa bir varlığın haykıran ve amansız bir kiniydi.

'İşte, özellikle kendine özgü gizini, kendi anarşist varlığını tümüyle açığa koyacak bir mimik yaptı. Ve burada yönetime karşı olan kininden duyduğu dehşeti çarlara gösteriyor.'

Samgin, yakıcı bir soğuk içinde giderek daha fazla donup kaldığı şu anda bunları düşündü; belleği, unutulmuş kişi görünümleri dizisini yeniden canlandırdı. Köydeki sobacı, Sibirya iskelesindeki hamal, deniz kıyısında masa başında oturur gibi oturan Tatar, Petersburg'da Trotskiy köprüsünün yanında duran ateşçi ustasının devasa görüntüsü. Samgin oturdu ve başını elleri arasına alarak, kulaklarını tıkadı. Alina'nın parlak elleriyle omzunu sıvazladığını görüyor, ancak temasını hissetmiyordu. Yine de gürültü ve bağırtılar kulağına doluyordu. Lütov, ayaklarını yere vurarak, içe işleyen bir biçimde haykırıyordu:

"Bravooo!"

Samgin'in elini yakaladı, onu masadan kaldırdı ve yüzüne karşı ağlarcasına ses çıkararak haykırmaya başladı:

"Anlıyor musun? Kendi kendimizi öldürüyoruz! Kendi cenaze ayinimizi yapıyoruz! Bunu kim yapabilir. Bir Rus yapabilir!"

Dizginlerinden kurtulmuş gibi duran yüzü korkunç bir biçimde eğrilip bükülüyor, gözleri korku ya da sevinçten çılgın gibi yerlerinden fırlıyordu.

Alina onu kolundan çekerek emir verircesine, "Vladimir, rezalet çıkarma! Sana bakıyorlar... otur ve şarkı söyle! Onun sağlığına içelim, Klimcik! Ah, nasıl da söylüyor!" Başını sallayarak ve gözlerini kapatarak konuşuyordu. "Böylesine hiç olmazsa bir kez söyleyebilseydim ve..." irkilerek kadehi başına dikti.

Samgin de içti ve hemen ona boş kadehi uzatarak, Lütov'a:

"Sen haklısın! Sen... çok haklısın!" dedi.

Bu insanlara karşı duyduğu acıma hissi onu heyecanlandırıyordu; bu kişiler, binlerce kişilik kalabalığın Moskova sokaklarında yürüdüğünü, bu kentte bulunan herkese yabancı gözlerle baktıklarını ya bilmiyorlardı ya da unutmuşlardı. Kadehi Alina'nın elinden alarak ona:

"Bu yanardağın üzerinde düzenlenmiş bir şölen. Sen bunu anlıyorsun ve votkayı zehir içer gibi içiyorsun. Bunu görüyorum..."

"Onu fazla içirdin Lina," dedi Lütov.

"Bu doğru değil! Tamamen ayığım. Ben belki de Rusya'nın en ayık insanıyım."

"Sus, Klimciğim!"

Klim'in elini okşadı. Onun olağanüstü güzel yüzü, hüzünlü ve sevecen gözleri, Klim'i, gözleri yaşaracak denli duygulandırmıştı. Klim, Alina'ya:

"Aklın binlerce gözü vardır,
Aşkın ise yalnızca bir tek..."

dedi.

Lütov kahkahayla gülmeye başladı; salonda yeniden kulakları sağır eden bir gürültü oluşmuştu; insanlar adeta inliyor ve haykırıyordu:

"Bir daha! Bis! Bir daha!"

Ve tükenmek bilmeyen ses yeniden tüm uğultuyu bastırdı:

"İşte böyle ilerle, benim büyük halkım..."

"Eh, artık dayanamayacağım," dedi Alina, Lütov'u kapıya iterek. "Ne... kadar acımasızsın!"

Yüzü sararmıştı ve çantasını sallayarak ve sandalyeleri iterek coşku içinde kendisinden geçmiş insanların arasından Klim'i de çekiştirerek yürüyor ve emrediyordu: "Eve gidiyoruz, Volodka! Ve içeceğiz! Dunyaşa'yı çağır..."

Samgin: "Ben istemiyorum," dedi ama Alina onun elini hızla

çekerek emretti:

"Aptallığın lüzumu yok! Çağırdılar mı, gideceksin!"

Arkalarındaki olağanüstü ses, kinle ve kahredercesine söylüyordu:

"Çarlara ve efendilere
O karşı çıkacak..."

Sokakta Samgin kendisini sarhoş hissetti. Evler, piyanonun klavyesi gibi oynayıp duruyordu; çok belirgin olan ışıklar, sanki birbiri ardından koşuyor, ya da dört bir yana yürüyen siyah insan figürlerini geçmeye çabalıyordu. Kızakta Alina, Klim'in yanında bir kedi sıcaklığıyla oturuyordu. Lütov bir yerlere gitmişti. Alina konuşmuyor, yüzünü manşonuyla kapatıyordu.

Klim, tanımadığı bir ara sokağa geldiklerinde biraz ayıldı. Karanlık bir avlunun kuytu bir yerinde bulunan iki katlı bir ek binaya gittiler ve Klim kendisini pembe ışıkla aydınlatılmış küçük, sıcak bir odada buldu. Oda rahat, hoş kokuluydu ve bir bebek beşiği gibi sallanıyordu. Alina, hemen "ayıltıcı bir şeyler" göndereceğini söyleyerek üzerini değiştirmeye gitti. Kolalı bir başlık ve önlük takmış olan hizmetçi kız, Klim'e içinde cızırdayan bir içki bulunan bir kadeh getirdi. Klim içti ve Alina beline uçları neredeyse yere değen mavi bir eşarp bağlı beyaz giysisi ile geri döndüğünde kendisini çok iyi hissetti.

Divana, Klim'in yanına oturarak, "Turoboyev'i gördün mü?" diye sordu.

"Hayır. O burada mı?"

"Evet. Volodka'da kalıyor. Gazetelerde yazılar yazıyor. Tasavvur edebilirsin!"

Konuşurken gülüyordu. Klim'in otelde Alina'ya karşı duyduğu sarhoşlukla karışık acıma duygusu yeniden canlandı ama şimdi bu acıma duygusuna biraz hüzün de karışmıştı. Klim, Turoboyev'in 9 Ocak günündeki davranışını kısaca anlattı.

Alina korku ve şaşkınlıkla "şu işe bak!" diye haykırdı ve köşeye, oval aynaya doğru giderek, adeta neşeli bir sesle oradan:

"Askerin kendisini doğrayacağından değil de, Musevi sanmasından korkmuş. İşte o böyledir! Ah, küçük aristokrat!" diye haykırdı.

"Ne o, eski aşk paslanmadı mı yoksa?" diye sordu Klim.

Alina, odada gezinerek ve eşarbının ucuyla oynayarak, "saçma," diye yanıtladı. "Sen bana şunu söyle; Vladimir'e sordum, ama o adamın içinde yedi şeytan var ve yedisi de farklı. Şunu söyle: Devrim olacak mı?"

Samgin gülümseyerek, "gürültüden bıktın mı?" diye sordu.

"Sorumu yanıtla sen!"

Klim'in karşısında pahalı bir giysiyle, görkemli ve güçlü bir tavırla, yüzü biraz eğik duruyordu; güzel gözleri sertçe bakıyordu ve merak doluydu. Klim daha yanıtlamaya zaman bulamadan Lütov'un sesi işitildi. Alina o yöne doğru döndü; Lütov, ufak tefek, düz kızıl sarı saçlı bir kadının elinden tutarak içeri girdi.

Kadını Samgin'e doğru yaklaştırarak: "Bu Dunyaşa, Yevdokiya, ışığım, Vasilyevna."

Kadının elini öperek, Samgin, Lütov'a baktı. Lütov gibi ustaca ve ciddi bir tavırla kendisini hiç takdim edememiş ve böylesini daha önce de işitmemişti.

Lütov, "o da avukat," diye ekledi; çay kaşıklarının şıkırdadığı ve Alina'nın emirler yağdırdığı yan odaya gitti.

"Niçin 'o da' dedi," diye sordu Samgin.

Kadın, köylü ağzıyla, şarkı söylercesine ve sıra dışı bir sesle: "Benim nikahsız kocam da aynı işi yapıyor," dedi. "Siz suçlu musunuz?"

"Suçlu mu? Siyasi suçlu."

Kadın, onaylarcasına: "Bak, görüyor musun, nasıl da neşeli!" dedi ve boyalı dudaklarından gözlerine, telaşlı kırışıklar halinde bir gülümseme uçar gibi oldu. "Tüm avukatların siyasi suçlu olduğunu biliyorum, ben davaları soruyorum: Siz hangi davalara bakıyorsunuz? Benimki ağır ceza davalarına bakar."

Yüzü hafifçe kızardı ve kızarıklığın arasından çilleri ortaya çıktı. Oldukça büyük oval gözleri anlaşılamayan bir renkteydi ve neşeyle parlıyordu; burnu kalkıktı. Kadın ince, ancak bedeninin

üst bölümü yüksek ve bir başkasına ait gibiydi. Mütevazı giyinmişti ve giysisi düz maviydi. Klim bu kadında kurnazca, tilkimsi bir şeyler keşfetmişti. O da devrimden söz ediyordu.

"İyi bir dönem, herkes keçileri biraz kaçırdı, kimse hiçbir şeye acımıyor, içme ve eğlenme peşinde..."

Alina, elinde küçük bir tepsiyle içeriye girdi. Tepside üç kadeh vardı.

"Dunyaşa, fazla içer ve rezalet çıkarırsan kulaklarını kopartırım! İçelim, açılalım, Klimcik."

"Hayatım!" diye dehşetle haykırdı, Dunyaşa. "Bunu bana tanımadığım bir erkeğin yanında söylüyorsun, bu nasıl şey!"

Kadehi bitirerek çabucak antreye gitti, Telepneva ise Samgin'in koluna girerek pek de yavaş olmayan bir sesle:

"Son derece yetenekli bir kadın, ama mutsuz..." dedi.

Kaba bir söz, onun ağzından son derece sıradan çıkıyordu. Bir modacı ya da çamaşırcı gibi bunu zanaatkârca başarıyordu.

Yan odaya geçtiler; orada, büyük, güzelce düzenlenmiş masada gümüş bir semaver cızırdıyor, köşede, piyanonun yanında notaları çeviren Dunyaşa duruyordu. Sırtında boa bir kürkün uçları sallanıyordu. Samgin, yine onun tilkiye benzediğini düşündü.

"Domuzlar gelmeden, 'Bahçe' şarkısını söyle," diye ricada bulundu, Alina. Dunyaşa çevresine bakmadan:

"Seni neyle baştan çıkaracağımızı biliyoruz," dedi.

Odayı tellerin yavaş sesleriyle doldurarak gür ve yumuşak bir sesle söylemeye başladı:

"Sen benim bahçemsin, bahçem,
Ey, yemyeşil bahçe,
Evet, neden sen bahçem,
Taneciklerini döküyorsun?"

Müzik, Klim'i hiç de coşturmamıştı; şarkının sözleri sıradan, Dunyaşa'nın sesi ise kadınsı ve doğal olmayan bir sesti; bu, tıkanıncaya kadar yemiş, yediklerinin tadını anımsayarak mırıldanan bir hayvanın sesine benziyordu.

"Ey, benim gençliğim,
Altın günlerim..."

Tanınmış şarkıcının tehditkâr şarkısından sonra, bunlar tuhaf, hatta gülünç geliyordu. Alina, bu acıklı şarkıyı böylesine düşünceli, böylesine parlak ve hüzünlü bir yüzle dinleyebilirdi. Yavaşça, parmaklarının ucuna basarak Lütov belirdi, yanına oturdu ve Samgin'in kulağına fısıldadı:

"Sıradan bir koro şarkıcısı, öyle değil mi, ha? Ama sesi ses! Biz Alina ile büyük bir şarkıcı olması için ona olanak verdik. Profesör çok şaşırdı."

Samgin, Dunyaşa'nın ustaca söylediğini, sesinden dolayı ruhunda bir hüzün duyduğunu artık kabul etmeye hazırdı. Bunları söylemeyi de istedi. Ama Dunyaşa birden şarkıyı yarıda keserek tuşlara vurdu ve çingene gibi haykırarak yeni bir sesle söylemeye başladı:

"Hey, Paşenka,
Ve Paraskovyuşka,
Yetenekli,
Mutlu Paranya!"

Masaya yaklaşarak, "çay ikram et, ev sahibesi," diye ricada bulundu.

Alina, iç geçirerek: "Seni kamçılamak gerek, Dunka," dedi.

Makarov geldi, üzerinde siyah bir giysi vardı; kalıplı, saçı başı ağarmış ve çatık kaşlıydı.

"Hey, Samgin! Nasılsın?" diye sıkıntılı bir tavırla haykırdı.

Ardından iri yarı, korkunç görünümlü şair, karmakarışık ve uzun süredir yıkanmamış saçlarıyla çıkageldi. Dar kalçalı, kareli İskoç eteği giymiş, kırmızı bluzlu, göğüsleri açık genç bir kız onu izledi; mavimsi mor yanaklı, sefih bir yaşam sürmesiyle tanınmış kara gözlü liberal-avukat, koyun gibi kıvırcık saçları ve Ermeniler gibi gaga burnuyla içeri girdi. Yarım saat içinde beş kişi daha geldi. Oda bir akvaryuma benzedi; mavimsi ışıkta biçimi olma-

yan insanlar gürültüyle çırpınıyor, cam parlıyor ve zangırdıyor, aynada tuhaf yüzler görünüyordu. Lütov hemen bir soytarıya dönmüştü; sıçrıyor, çığlık atıyor, herkesle aynı anda konuşuyordu; daha sonra konuklarını piyanonun başına toplayarak ve gırtlağını parmaklarıyla tutarak, "Dubinuşka"nın ezgilerini Şalyapin'in vurgulamalarını taklit ederek, iğrenç bir sesle söylemeye başladı:

"Yorgun ve acı çeken arkadaşım, kardeşim benim,
Kim olursan ol, aşağılanan bir ruha sahip olma!
İnan ki, Vaal yeniden doğacak ve ideal gerçekleşecek..."

Cırlak bir sesle bağırıyordu ve herkesin gülmesine neden olacak biçimde gülmeye başladı. İki kişi gülmüyordu: Alina ve suratını asarak ona bir şeyler fısıldayan Makarov. Alina onun söylediklerini onaylarcasına başını sallıyordu.

Samgin, Lütov'u izleyerek, 'her iki anlamda da ne kadar düzenbaz,' diye düşündü.

Avukat bir bardak şarap doldurdu, anayasa şerefine içilmesini önerdi. Lütov haykırdı:

"Tek bir koşulla: Oyuncağın içinde ne olduğuna bakılmayacak!"

Alina içmeyi reddetti, Dunyaşa'yı çağırdı ve birlikte odadan çıktılar; genç bir kız gibi, dikkatle ve güzelliğini gururla taşıyarak yürüyordu. Klim, onun ardından bakarak iç geçirdi.

Eski mayalı şarapları içtikleri için olsa gerek, hemen sarhoş oldular. Samgin az içmeye çalışıyor ancak yine de kendisini çakır keyif hissediyordu. Kareli etekli genç kız, piyanoda canlı bir motif çalıyor ve Fransızca söylüyordu; avukat, gür saçlarını sallayarak ona eşlik ediyor, birisi el çırpıyor, masadaki cam eşyalar zangırdıyor ve odadaki tüm nesneler, insanların ateşli neşesini ses çıkararak yansıtıyordu.

'Neşeleniyorlar, çünkü korkuyorlar,' diye düşündü Samgin; yanında Dunyaşa elinde şampanya kadehi ile oturuyordu.

"Şu tür kişilere, soğuk soğuk oturanlara hayranım," dedi.

Şair parça parça yapışmış saçını savurarak, göğsünü çıkararak ve gözlerini belerterek yüksek sesle soruyordu:

"Kara gömlek,
Deri kemer
Bu kim ki?"

Herkese birden baktı ve haykırdı:

"İşçi-i-i..."

"Hayır, siz artık bunu dün için söyleyin," diye protesto edercesine konuştu, avukat. "Bu sizin işçileriniz Petersburg'da bir parlamento inşa ettiler ve burada da aynısını yapmak istiyorlar. Eğer anayasa bizim için değerliyse..."

Lütov, avucuna birkaç kapik alarak: "Anayasa kırk üç kapik eder, kim daha fazla veriyor?" diye haykırdı. Alina onun yanına gelerek bir şeyler söyledi; bir adım geri çekilen Lütov ellerini açtı ve onu selamladı.

"Nasıl istersen. Senin..."

Ancak bir adım daha gerileyerek yeniden selam verdi.

Alina, yüksek sesle: "Beni bağışlamanızı rica ediyorum. Bir saatliğine gitmem gerekiyor, arkadaşım çok rahatsızlanmış," dedi.

Lütov: "Bana buyurmanızı rica ediyorum, kim kabul ediyor?" diye bağırdı.

Samgin eve dönmeye karar verdi, ayağa kalktı ve sallandı; Dunyaşa haykırarak onu tuttu:

"Artık sarhoş mu oldunuz. Çok kötü!"

Samgin, kahve içtikleri, çılgınca dans ettikleri, şarkı söyledikleri Lütov'a nasıl geldiğini pek anımsamıyordu. Daha sonra yatmaya gitti ama daha üstünü çıkaramadan Dunyaşa konyakla ve sodayla geldi, onu soymaya başladı; kızgın ve erir gibi olan bedeninden adeta parmakları yanıyordu. Bunu, bedeninin tüm ağırlığıyla ezilen kuş tüyü bir yatakta uyandığında anımsadı. Oda bir tabut gibi karanlıktı ve evde gecenin bozulamayan sessizliği hakimdi. Bu çok tuhaftı, şafak vakti oradan ayrılmışlardı. Tüy döşekten iç bunaltıcı bir koku geliyor ve sırtına bir şey batıyordu: Bu, dört köşe

bir metalin bağlı olduğu bir zincirdi. Samgin tiksinerek yüzünü buruşturdu ve ağzındaki acı tükürüğü tükürerek, Rus tarihinin dönüm gününü tam bir Rus gibi kutladığını düşündü.

Artık uyuyamayacağını hissetti ve masada eliyle yoklayarak kibrit aradı, mumu yaktı, saatine baktı; saati durmuştu ve dokuz otuz ikiyi gösteriyordu. Kopuk zincirde bakır emayeden Meryem'in resmi sallanıyordu.

Bir gün önceki ağır eğlenceyi anımsayarak, 'Korkunç adamlar, ama ben de iyiyim ha!' diye düşündü.

Kapı ardına kadar açıldı ve içeriye Lütov, elinde dans eder gibi duran bir mumla girdi. Üzerinde Çin işi önü açık bir ropdöşambr vardı; mumu komidinin üzerine koydu, koltuğun kenarına oturdu ama sallandı ve oturulacak yere kayarken ağza alınmayacak bir küfür etti.

"Soda ister misin? Grişa, soda getir!.."

Çenesini yumruğuyla öylesine sıktı ki, kırmızı eli sarardı, kısık bir sesle ve gözleriyle iki renkli mum ışığına bakarak konuşmaya başladı:

"Bazı şeyler iyi gitmiyor, kardeşim," dedi. "Bir Esdek öldürdüler, önemli birisini, Marat'ı galiba. Ama Marat tutuklanmıştı. Caddede bağırıyor ve ateş açıyorlar."

"Şimdi, gece mi?" diye sordu Samgin.

"Ne olacaktı ki? Saat sekiz... Arabacı, Strastnaya'da telgraf direklerini kestiklerini, her yerin tel içinde olduğunu ve bir yere gidilemediğini söylüyor." Başını salladı. "Önemli bir şey değil!" Öksürdü ve daha net bir sesle konuşmasını sürdürdü. "Ama yine de hi, hi... Bu 'hi, hi'yi bana Dunyaşa öğretti ama artık kendisi söylemiyor." Üzerinde resim bulunan zinciri masadan aldı, avucunda tarttı ve şaşırmadan: "Bense onun filologla yattığını düşünmüştüm. Haydi giyin! Orada kahve hazır."

Muma bakarak kapıda durdu, parmaklarını şaklatarak:

"Turoboyev şu rahipçikten, Gaponcuktan çok olağanüstü söz etti. Sersem rahip kurtuldu, gerektiği gibi davranmadı. Gerekenleri ayağa kaldıramadı... Haddini bilmedi ve kendisini mahvetti," dedi.

Mumu üfledi ve kapıdan çıkarken herhalde sabahlığını yırttı; sanki diş gıcırdamış gibi bir ses duyuldu; astarın ipeği çatırdadı.

Samgin yıkandı, giyindi ve belli etmeden eve gitmeye niyetlenerek antreye çıktı; ancak küçük çocuk ona yetişti, sokağa bakan kapıyı açtı ve Alina'yı içeriye aldı.

"Nereye? Hemen üzerinizi çıkartın!" diye haykırdı, Alina. "Sokaklarda sarhoşlar dolaşıyor, araba bulunmuyor; ben zor geldim; takılıyorlar, yaramazlık ediyorlar."

Onun kızmadan, korkmadan, hatta sevinçle konuştuğunu duymak tuhaftı. Samgin itaatkâr bir tavırla üzerini çıkardı, yemek odasına geçti; orada Lütov, gecelik kıyafetin üzerine giydiği ceketle koşuşturuyordu. Dunyaşa ev sahibeliği yapıyor, sarı yüzlü, düz taranmış saçlı, başı ıslak bir genç, kıvrak hareketler yaparak masada oturuyordu. Lütov, Alina'nın çağrısı üzerine sevinçle yüzü aydınlanarak gitti.

Genç adam Sthendale ve Ovidius üzerine bir şeyler söylüyordu; sesi çın çın ötüyordu ama alınmış bir ifadesi vardı. Düz yüzünü yağlı gibi duran küçük bıyıklar ve kaşlar süslüyordu, ancak bunlar teniyle aynı renkteydi ve genç adama hadım görünümü veriyordu.

Dunyaşa, Klim'e gülümseyerek ve çay koyarak: "Her şey böyle değil," dedi. "Tutkulu adam parlar ve söner, ancak gerçek âşık ısıtılarak kendisiyle uğraşılacak bir kişi olmak zorundadır. Lirik âşıklardan hoşlanmıyorum. Onların ne anlamı var ki? Sabun gibi köpürüyor, hepsi bu..."

Lütov, Alina'nın koluna girdi. Alina, redingota benzer bir şey giymişti; daha uzun ve ince görünüyordu. Lütov ise onun yanında yeni yetme gibi kalıyordu.

"Tahta sandıklar getirdiler," diye heyecanla anlatıyordu; Lütov haykırdı:

"Demek ki anayasa düşük doğmuş?"

Ağır bir sarhoşluğu yenen, bu yüzden herkese ve kendisine kızan Samgin sordu:

"Doğrusu öğrenmek isterdim: Sen neye inanırsın?"

Lütov, Alina ile kadeh tokuşturdu, konyağı ağzına bir hamle-

de atarak ve göz kırparak: "Büyük bir giz var! Yalnız biz seninle aynı inançtanız, sanırım: İkimiz de bedensel Nirvana'ya ve ruhsal sağlığa inanıyoruz. Bu inancımızdan dolayı da birbirimizden nefret ediyoruz; ruhsal sağlığın bayağılık olduğunu biliyoruz. Avrupa, Luther'i, Kalvin'i, İncil'i ve hiçbir şeyiyle bizim rahatsızlığımız için uygun değil," dedi

Klim: "Sen hep yalan söylüyorsun," dedi iç geçirerek.

"Sen hep gerçeği öğrenmek istiyordun değil mi? İşte sana gerçek!"

Çabuk bir hareketle Samgin'e alaycı bir el işareti yaptı ve yeniden kadehleri doldurmaya başladı. Alina, Dunyaşa ve filolog ile divanın bir köşesinde oturuyordu ve filolog bir şeyler anlatıyor, Alina ise gülüyordu. Alina olağanüstü neşeliydi ve birisini bekler gibi sürekli kulak kabartır durumdaydı. Caddede sert bir kamçı şaklaması duyulduğunda haykırdı:

"İşitiyor musunuz? Ateş ediyorlar!"

"Kapı," dedi, filolog.

Makarov geldi ve üşümüş ellerini ovuşturarak, gereksiz sayılacak kadar sakin bir tavırla, tüm Moskova'nın ajitasyoncunun ölümünden dolayı rahatsız olduğunu anlattı.

"Soyadı, Bauman. Tabutu teknik okulda duruyor ve bugün kara yüzler çetesi tabutu oradan atmaya kalkıştı. Üç bin kişinin toplandığı ama orada korumaların, bazı Gürcülerin olduğu söylendi. Ateş ettiler. Ölü var."

"Gürcüler mi? Doktor, yalan söylüyorsun!" diye haykırdı Lütov.

Makarov kayıtsızca omuz silkti ve kendisine kahve koyduktan sonra Alina'ya dönerek:

"Turoboyev'i bulamadım ama o buradaymış; bunu bana bir gazeteci söyledi. Turoboyev'e mektubu o verecek," dedi.

Lütov, odada dolaşarak karışık saçlarını düzeltiyor ve yüzünü çarpıtarak söyleniyordu:

"Bir Musevi yüzünden Moskovalı ile Gürcü savaşıyor, öyle mi? Hi, hi!"

"Sizi uyarıyorum, sokaklarda büyük bir huzursuzluk var," de-

di Makarov, kahvesini yudumlayarak; bir gazetenin ilginç olmayan bir yazısını okur gibi konuşuyordu.

Dunyaşa: "Biz de bir yere gitmeyeceğiz, burası sıcak ve karnımız tok!" diye haykırdı. "Ölmeden şarkı söyleyelim, Linoçka."

Bu kez de Dunyaşa, Samgin'i düşünmeye zorladı:

'Bu kadın gerçekten şarkı söylüyor.'

Alina şarkı söylemedi, ama yalnızca Dunyaşa'nın şarkısının sözlerine gür sesiyle katıldı; şarkının sözleri safça ve berbattı. Samgin, daha önceleri bu sözde 'halk' şarkılarını gerekli bulmaz ve sözlerini dinlemezdi; ancak Dunyaşa bu sözleri tırmalayıcı bir açıklıkla okuyordu:

"Altın sarısı ay, bulutlar arasından gülümsüyor,
Oh, biraz gülümse ne olur, kederim benim..."

Gerçekte çirkin olan ve ucuz bir kukla gibi kabaca boyanmış bu ufak tefek kadının, komik denecek kadar acıklı, güneşli bir günde yakılan ışık gibi gereksiz şarkısını dinlemek zorunda kalmak can sıkıcıydı.

Sokakların tehlikeli olması, Samgin'in eve gitme niyetini ortadan kaldırmakla birlikte onu huzursuz ediyordu; şarkıyı dinlerken:

'Kuşkusuz, Devlet Dumasının kuruluşuna kadar geçen zamanda ortalık karışacak, ama şu andaki organize bir karışıklık,' diye düşünüyordu.

Şarkı söylemeye son verdiklerinde bu düşüncesini yüksek sesle belirtti ancak hiç kimse bu sözlere gereken dikkati yöneltmedi: Makarov susarak ve melankolik bir tavırla ona bakıyor, Lütov eğri sırtıyla Dunyaşa'yı kapatarak elini öpüyor ve bir şeyler söylüyor, Alina ise onun kızıl sarı saçlarını okşayarak iç geçiriyordu:

"Ah, Dunka, Dunka, sende öyle bir yetenek var ki! Onu boşa harcarsan, seni öldürmek bile yetersiz bir ceza olur."

Samgin, Makarov'a, sıkılarak ve biraz da ateşli bir sesle: "İnsanların bundan yorulması gerek," dedi. Ancak bu rengi soluk dalgın adam yine yanıt vermedi; hâlâ bitmiş şarkının motiflerini

yineliyordu; Lütov ise:

"Şşt," dedi.

Birbirleriyle kucaklaştıktan sonra, Alina ve Dunyaşa yeniden yavaş sesle, aralarında söyleşir gibi şarkı söylemeye başladılar. Bitirdikleri sırada, hizmetçi akşam yemeğinin hazır olduğunu bildirdi. Sessizce yediler, az içtiler, herkes bir şeyler düşünüyordu; Lütov bile susuyordu ve yemekten hemen sonra odalarına dağıldılar.

Yatakta yatarken, Samgin, sigarasının dumanının odanın loşluğunu yoğunlaştırışını, mum ışığının parlayışını izliyor ve kuşkusuz, Moskova ve Rusya'nın "bodur insanların" Çarının başını çektiği bu toplumsal terör yıllarından, on yıldır süren öğrenci hareketlerinden, işçi gösterilerinden, köylü ayaklanmalarından yorgun düştüğünü düşünüyordu.

O da, Klim Samgin de tüm bunlardan, gördüklerinden ve duyduklarından, okuduklarından yorulmuştu; kendisini, belirli bir "ifadeler sistemi"ne ait kişilere bağlayan ve onlara yakınlaştıran edebi bağları kopartmamak için çaba harcamıştı. Evet, artık o da yorulmuştu ve şimdi bu yorgunluk ona yüce ve sembolik geliyordu. İçinde uzun yılların verdiği bir yorgunluk taşıyordu ancak bu yalnızca kendi yorgunluğu değil, Rusya tarihinin tüm kurbanlarının, zorbalıkla onun "kürek cezası arabasına" zincirlenmiş insanlarının yüzyıllık yorgunluğuydu. İşte artık dinlenmenin arifesinde, gerçekten de "sonun başlangıcında" idi.

Ama her geçen an, endişe verici olayların sonu geldiğine ilişkin inancı, ayın bulutların arasına girmesi gibi, kayboluyordu; "Dubinka"yı başlarının üzerinde coşkuyla yükselten "beyleri" anımsadı; Kazakların üzerine çatıdan tuğla atan fırıncılar, kimsenin yönetmediği, sokağa dökülmüş bu işçiler, toprak beylerinin çiftliklerini yağma eden köylüler Devlet Duması'na kimi göndereceklerdi? İşçi temsilcileri sovyeti ciddi bir kuruluş sayılmaz ve ortaya çıkamazdı; hiçbir yerde, hiç kimse tarafından ve hiçbir zaman denenmemiş bu kuruluş ne gibi bir rol oynayabilirdi ki?

Bu sırada uyuklamaya başladı ve sabahleyin onu Dunyaşa uyandırdı; o da genç kızın hoş bedeniyle seve seve ve hoşgörü

göstererek oynaştı ve bir saat sonra giyindi ve çıktı.

Bauman'ın cenazesinin kalktığı gün, Samgin'i, Moskova'nın gerçekten yorulduğuna kesin bir biçimde inandırdı. Bunu hemen, daha karısı ile kol kola, Bragin ve Kumov'un eşliğinde sokağa çıkar çıkmaz hissetti. Anlamını tam kavrayamadığı bir davaya katılmakla yükümlü bir insanın ruh hali içinde dışarıya çıkmıştı. Cenaze alayının geçtiği yolda hemen her binanın kapısından insanların boşaldığını ve içindekilerin, tıpkı kendisi gibi, üzgün hatta onuru kırılmış bir ruh hali içinde olduklarını görüyordu. İnsanların durumdan hoşnut olmadığı ve yeniden bir yere gitmek zorunda kalmalarını susarak protesto ettikleri düşünülebilirdi. Birbirinden çok farklı bu bireylerden, çok kısa bir zamanda, çok yoğun bir kitle oluştu ve birçok kez trajik törene katılan Samgin, ilk kez kendisini tümüyle bugünkü insan kitlesine yürekten bağlı ve uzlaşma içinde hissetti.

Uzakta, bir sokağın ağzında, cenaze alayındaki kenetlenmiş bedenlerin görülmemiş ve sıra dışı kızıl başı Tiyatro meydanına aktığında, soğuk bir ürpertinin tüm sırtını dolaştığını hissetti. Buna neyin yol açtığını bilmiyordu: Korkudan mı, yoksa coşkudan mıydı bu? Kalabalığın üzerinde pek çok kızıl bayrak dalgalanıyor, rüzgârın kırıp yırttığı büyük bir şemsiyeyi anımsatıyordu. Bu kara ejderha gibi kalabalık meydana aktıkça, bayrakların sayısı da artıyor ve şimdi bunlar bir devin sırtındaki kızıl kabuğu anımsatıyordu. Bu kitlede, insan kalabalığı için sıra dışı olan bir şey vardı; Samgin'in çevresindeki herkes bunu anlıyor ve ezik bir biçimde susuyordu. Klim de, bu sessizlikte, devin suskun bir biçimde süründüğünü işitiyordu. Havayı doğal olmayan bir hışırtı ile doldurarak sessizce ilerleyen bu devin varlığının içinden, cenaze marşının tanıdık, sert motifi zayıf bir biçimde duyuluyordu:

"Kendinizi kurban ettiniz siz."

Samgin, karısının elinin titrediğini hissediyor, bu titreme ona da geçiyor, yüreğini daraltıyor ve gırtlağına uzanarak nefes alışını güçleştiriyordu.

'Kurbanlar, evet!' diye şapkasını çıkartarak kesik kesik düşün-

dü. Babasının saf öğretisini anımsayarak, 'İshaklar,' diye aklından geçirdi. 'Son kurban!'

Gözlerinde beliren ve görmesini engelleyen yaşları kovmak için gözlerini kırparak başını çevirdi, çevresine bakındı. Şimdiye kadar bu kadar farklı kişinin oluşturduğu ve böylesine aynı derecede ciddi ruh yapısına sahip bir kalabalık görmemişti.

Klim Samgin, kendisinin ve kalabalığın ruh halini belirlemek için, "Vıborg yönüne mi?" diye sordu. Orada da bir tören olmuştu, ama değişik bir tarzda. Orada kimseyi gömmüyorlardı ve Çar'ı diriltmek istedikleri söylenebilirdi...

Yol arkadaşlarının küçük ve sessiz saçmalıkları, düşünmesini engelliyordu.

Varvara, şaşkınlıkla ve yavaş bir sesle: "Şimdi de bir Musevi'yi gömüyorlar," dedi.

"İsa," dedi Kumov, Bragin ise hemen onu bilgilendirdi:

"İsa'nın Musevi olmadığı kanısı hakim."

Bu pek de anlaşılamayan fısıltılar sessizlik içinde çok net duyuluyor, tuhaf ancak açık bir hışırtı yaklaşarak giderek yoğunlaşıyordu. Sık sık sert bakışlı hatta tehditkâr yüzler görünüp kayboluyordu. Düğünleri, cenazeleri, askeri törenleri ve Sibirya'ya sürülen mahkûmları aynı kayıtsızlıkla izleyen profesyonel izleyicilerin fizyonomileri ise fark edilmiyordu. Sonuç olarak Samgin, tek ve derin bir duyguya, dua edercesine ve minnet dolu bir yoğunlaşma oluştuğunu düşündü. On binlerce insanın böylesine törensel bir sessizlik içinde olması düşünülemezdi; insanlar konuşmuyor, iç çekmeleri ve fısıltıları ise kaldırım taşları üzerinde atılan adımların çıkardığı sesle silinip gidiyordu.

'Durum, burada susarak ve törensel bir hava içine girerek bu adama öldüğü için teşekkür etmelerinden ibaret...'

Bu düşüncenin mizahi biçimi onu rahatsız etti; hatta Varvara'ya düşüncesini işitmesinden korkarcasına baktı.

'Bu savaşçı kişiye, yaşadığı, kahramanlık gösterdiği ve kendisini kurban ettiği için teşekkür ediyorlar.'

Daha uygun olan bu düşüncesini de bastırarak, Samgin, yeniden törensel ruh haline girdiğini, içinin, bu ruh halini büyüten ve

yücelten sessizlikle dolduğunu hissetti.

Sayısı belirsiz kalabalığın ağır ve akıcı hareketinin ritmine uygun olarak cenaze marşı görkemli biçimde yükseliyor, yüzlerce insan düzensiz olarak bu marşı söylüyor, sanki sürekli aynı sözleri yineliyordu:

"Kendinizi kurban ettiniz siz..."

Ancak Klim, bu devasa koro içindeki uyumu ve uzlaşmayı hissediyordu. Bu uzlaşma, ruhbanların, çan seslerinin ve cenazeleri süsleyen alışılmış şeylerin yokluğunu daha da belirsiz bir duruma getiriyordu.

'Burada başka bir şeyler gereksiz, hatta yapmacık olurdu,' diye düşündü. Başka hiçbir kalabalık, hiçbir koşulda, hem böyle bir sessizliği hem de böylesine bir sesi oluşturamazdı. Bu ses, her şeyin üzerine bir set çekiyor, siliyor, tüm pürüzleri yok ediyordu.

Burada her şey farklıydı ve her şey fantastik biçimde değişmiş, dar sokaklar bile tanınmaz hale gelmişti; bu sokakların, böylesine sonu gelmeyen, yoğun kalabalığın güçlü bedenini nasıl içlerine sığdırabildiklerini anlamak olanaksızdı. Ekim gününün soğuğuna, rüzgârın, kısalmış ve küçülmüş gibi duran binaların çatılarından yaptığı sıçramalara karşın, vasistaslar ve pencereler açılıyor, buralardan kalabalığın üzerine kırmızı kumaş parçaları atılıyordu.

Çiçeklerle, yeşil dallarla, şeritlerle güzelce süslenmiş ve kızıl bayrağa sarılmış tabut omuzlarda taşınıyor ve çok uzun boylu insanlar tarafından taşındığı izlenimi veriyordu. Tabutun arkasında siyah saçlı bir kadının koluna girmiş yürütüyorlardı; o da çapraz biçimde konmuş şeritlerle süslenmişti, siyah giysisi üzerindeki şeritler çok belirgindi ve solgun yüzünü, gür ve çatık kaşlarını aydınlatıyordu.

"Medvedeva, onun yasal eşi," diye bilgi verdi Bragin ve gırtlağını temizledi.

Arkasında, başı öne eğik, kamburu çıkmış durumda Poyarkov yürüyordu; yanında Aleksey Gogin, şapkasını sallayarak şarkı söylüyor ve koro şefliği yapıyordu. Düşünceli duran bir sarışının koluna girmiş olan Piotr Usov da geçti; her ikisi de koyun deri-

sinden yarım gocuk giymişti.

Esdek Rojkov'un her zaman neşeli kırmızı yüzü görünüp kayboldu; yanında sakallı yüzüyle Kutuzov vardı. Şarkı söylemiyor, Rojkov'un ellerini sallayışına bakılırsa, tartışıyorlardı; Kutuzov'un ardından Lübaşa Somova Gogin'le birlikte yürüyordu; Samgin'in adını bilmediği ancak tanıdığı daha başka erkekler ve kadınlar da vardı.

'Yüz elli, bilemedin iki yüz kişi,' diye saydı Samgin.

Özellikle bu insanlar şarkı söylüyor ve on binlerce ayağın çıkardığı gürültü arasında sesleri çok zayıf işitiliyordu.

Bu grubu, öndeki tabutla birlikte, el ele tutuşan işçi ve öğrencilerin oluşturduğu bir zincir çevrelemişti; bir çoğunun elinde tabanca vardı. Zincirin en güçlü halkalarından birisini Dunayev, diğerini ise işçi Piotr Zalomov oluşturuyordu. Samgin bu kişiye rastlamıştı ve onun polis tarafından kuşatılan üniversitenin savunma işini örgütlediğini söylemişlerdi.

On binlerce işçi, zanaatkâr, kadın, erkek, heybetli görünümlü kürklü insan, şık avukat, ince paltolu aydın, öğrenci, kursiyer, lise öğrencisi yürüyordu; yoğun bir kitle halinde telgrafçılar ve hatta küçük bir subay grubu bile vardı. Samgin, bu gruplardaki her bir bireyin aynı düşünceyi, aynı sözü taşıdığını hissediyordu. Bu öyle bir sözdü ki, her zaman, her kitlenin ruh halini tam olarak yansıtırdı. Bu sözü ısrarla bekliyordu ve bu söz söylendi.

Bu söz, başını bir dükkândan dışarı çıkaran şişman, kırmızı yüzlü bir kadının sorusuna yanıt niteliğindeydi; kadın mavi gözlerini şaşkınlıkla açarak yüksek sesle sordu:

"Kardeşlerim, kimi gömüyorlar?"

Sakin ve yüksek sesle, "devrimi, teyzeciğim," diye onu yanıtladılar.

Varvara alaycı bir sesle, sanki gıdıklamışlar gibi "ayy," diye haykırdı, Bragin ise homurdandı:

"'Anarşiyi, yağmayı,' demek gerekirdi."

Klim Samgin adımlarını yavaşlattı, gerekli sözü söyleyen arkasındaki adamın yüzünü görebilmeyi arzu ederek çevresine bakındı; ona yakın iki kişi yürüyordu: Birisi tıknaz, kötü giyimli, alev-

li gözleriyle sert sert bakan, geniş sakallı, kırk yaşlarında bir adamdı; diğeri ise otuzlu yaşlarda, tıraşsız, yine kötü giyimliydi; kara bıyıklı, iri burunluydu ve neşe dolu bakışları vardı; boya bulaşmış siyah bir gocuk ve Sibirya kalpağı giymişti.

'İşte bu adam!' diye içinden geçirdi Klim Samgin.

Onun için bu söylenecek son sözdü ve öldürülen devrimciyi gömmek için evlerinden çıkan her kesimden Moskovalının katıldığı bu töreni yeterince açıklıyordu.

'Bu ne kadar derin ve çarpıcı biçimde söylenmiş bir söz: Devrimi gömmek!' diye düşündü ve tanımadığı bu zeki adama minnet duydu. 'Evet, geçmişi ve yaşanmışı mezara taşıyorlar. Bu şaşırtıcı bir tören alayı; toplumsal hareketin sıra dışı bir biçimde kutsanması. Ve bu hışırtı, ayakların mekanik bir çalışması değil, tarihin en akılcı çalışması.'

Bu cenaze töreninin sembolik anlamını ortaya koyacak bir yazı yazmaya karar verdi. Öldürülen bu önemsiz adamın kişiliğinde, Moskova ve Rusya'nın, özgürlük savaşımında yaşamını kürek cezasında, zindanlarda, sürgünde ve göçmen olarak feda eden herkesi yeniden gömdüğünü anlatmak gerekiyordu. Evet, Herzen'i, Bakunin'i, Petraşevskiy'i, 1 Mart'ta ölenleri ve 9 Ocak'ta öldürülen binlerce kişiyi gömüyorlardı.

'Kuşkusuz coşkulu bir tonda yazmak gerekir. Yazık ki, öldürülenlerden birkaçı Musevi'ydi,' diye iç geçirdi, Samgin. 'Her ne kadar bazıları Rus olduklarını öne sürüyorsa da...'

Tören alayı durakladı. Tabutun çevresinde kasırgamsı bir hareket oluştu ve tabut, yani kırmızı şerit, çelenk ve çiçeklerden oluşan biçimsiz kitle, adeta daha da yükseldi; omuzlarda değil de göğe doğru uzanan ellerde tutulduğu düşünülebilirdi. Konservatuvarın avlusundan orkestra çıktı ve alçak, gri gökyüzünün altındaki gri havada "Kahramanın Ölümüne" adlı marşın müziği güçlü bir biçimde yayıldı.

"Tanrım, ne kadar görkemli!" diye iç geçirdi Varvara, Klim'e sokularak. Samgin'e, eşiyle birlikte binlerce insan iç geçirmiş gibi geldi. Yanında terlemiş ve yüzü parlayan Ryahin belirdi.

"Ne gün ama, değil mi?" dedi; kalın ve leylak rengi dudakla-

rı titriyor ve Klim'in yüzüne dalgın ve yanan gözlerle bakıyordu; nefesi kesilircesine konuşmaya başladı: "Ne büyük yüce ruhluluk! Hayır, nasıl bir yüce ruhluluk olduğunu siz değerlendirin, öyle değil mi? Bir düşünün: Moskova, tüm Moskova..."

Stratonov, Varvara'nın yüzüne bir saatin kadranıymış gibi bakarak: "Evet, tuhaf şeyler yapıyoruz," dedi. "Beni tanıştırsana, Maksim," diye emretti; kürk şapkasını başının üzerine kaldırdı ve Varvara'ya biraz aptalca hatta tehdit edercesine açıklamada bulundu: "Eşinizle tanışıyorum."

Varvara: "O da burada," dedi; ama Samgin birisinin geniş sırtının ardına saklanmıştı bile; bu insanlarla konuşmak istemiyordu; aslında kimse ile konuşmak istemiyordu; içinde, giderek daha görkemli biçimde, sıra dışı törensel, etkileyici sözcükler beliriyordu.

"Daha yavaş, beyler," diye birisi sertçe Ryahin ve Stratonov'u uyardı.

Bragin ileriye doğru gitmiş, Kumov ise çoktan kaybolmuştu. Kalabalık sürekli ilerliyordu ve bir dakika içinde Samgin kendisini eşinden uzakta buldu. Önünde iki kişi yürüyordu; birisi tıknaz, hantal, diğeri ise zayıfça, çevikti. Ayağı takıldı ve çabucak, heyecanlı bir tenor sesle telkinde bulundu:

"Sen, Valentin, bunu yaz; yaz, kardeşim: siyahımsı-kızılımsı, ha! Anlıyor musun? Kızılımsı-siyahımsı, öyle mi?"

Samgin, yoğun insan kitlesinin yanından akıp gideceğini ve onu serbest bırakacağını hesaplayarak adımlarını iyice yavaşlattı; ancak insanlar, onu da sürükleyerek sonu gelmez biçimde yürüyordu. Artık bu kalabalığın içinde onu tutan ve ilgilendiren hiçbir şey yoktu; arada bir bazı tanıdık yüzler, üzerinde hiçbir etki ve düşünce yaratmadan görünüp kayboluyordu. İşte Alina, Makarov'un, Dunyaşa, Lütov'un koluna girmiş bir halde geçiyordu; mor yanaklı avukat da yürüyordu. Daha başka tanıdık yüzler de beliriyordu ve galiba Turoboyev de aralarındaydı; beraberinde popüler bir yazar olan yakışıklı ve esmer bir adam vardı.

Mitrofanov, onu kolundan tutarak, "Klim İvanoviç!" diye sevinçle ve ürkekçe haykırdı. "Merhaba! Bakın nasıl bir durumda

karşılaştık! Yüce Tanrım..."

Samgin, kayıtsızlığını gizleyerek ve bu rastlantıdan dolayı canı sıkılarak: "Siz de mi buradasınız? Uzun süredir mi?" diye sordu.

"İki aydır. Ah, öyle sevindim ki..."

"Neden bana uğramadınız?"

Mitrofanov, yüksek sesle ve üzüntüyle iç geçirdi, yanıt vermeden konuşmasını sürdürdü:

"Bu nasıl oluyor, Klim İvanoviç? Demek ki, tüm kesimlerin genel haklarda birleşmesi olabiliyormuş, öyle değil mi? Öyleyse izin verin de emeklerin başarısını kutlayalım, diyebiliriz..."

Uzun süredir sakal tıraşı olmamıştı, kıllarla kaplı elmacık kemikleri, sanki bir şey çiğniyormuşçasına oynuyor, bıyıkları ise sanki çok sarhoşmuşçasına kımıldanıyordu. Hızla soluk alıyordu; ancak şarap kokusu hissedilmiyordu. Samgin onun sevinç gösterisinden dolayı ne yapacağını bilemedi hatta gülecek oldu; ancak yine de gösterilen sevincin içtenliği hoşuna gitmişti.

Mitrofanov onu omzuyla ve kalçasıyla dürterek: "İşte böyle: Bizi bir yerlere püskürttüler, fırlattılar ve işte şimdi de 'birleşin!' diyorlar. Olağanüstü! Ama biliyor musunuz, sıkı sıkıya da birleştik!" dedi.

Nikita kapısına gelindiğinde cenaze alayı da durdu, insanlar iyice sıkıştı; uzaktan, kalabalığın ön tarafından endişeli bir ses yayılarak geldi:

"Hey, yoldaşlar, ileri!"

Bu kumandayı, üstü başı pis, saçları altın sarısı bir adam, insanları itip kakarak veriyordu; arkasında, kalabalığı bir kama gibi yararak öğrenciler ve işçiler yürüyor ve itişleriyle hareketi yeniliyor gibiydiler. Kalabalık yeniden hareket etti; şarkı ise daha uyumlu ve gür söyleniyordu. Samgin'in çevresindeki insanlar birbirlerinden ayrıldı, daha rahat bir ortam oluştu, hareketin oluşturduğu hışırtı, insanların seslerini belirsizleştiren yoğunluğunu yitirmişti.

"Belki de adamın biri bir serserilik etmiştir," dedi Mitrofanov, suçlu bir tavırla. "Belki de hastalanmıştır. Samgin'in temkinli so-

rusunu yavaşça yanıtlayarak: "Hayır, eski işimle uğraşmıyorum. Biliyor musunuz, özgürlüğün karşısında iken küçük dolandırıcıları enselemek sanki uygun kaçmıyor. Şimdi bayram ve insan, sanki bağışlanarak yeniden doğmuş gibi, tüm gereksiz şeyleri unutmak istiyor. Ayrıca, ben siyasi itibarımı güvenilmez bir konuma düşürdüm ve beni, kuşkusuz, itibarsız bir kişi olarak görüyorlar," dedi.

Şarkı sesleri uzaklaşıyor, bayrakların görünümleri belirsizleşiyor ve rüzgâr insanlara sert bir soğuk estiriyordu. Kalabalığın içinde sağa sola küçük hareketler oluştu. İnsanlar, anlaşılan, caddenin dar boğazından geçemiyor, arkalarından sonu belirsiz kitle sürekli baskı yapıyordu; alacakaranlıkta bu kalabalık tek renkli ve daha yoğun bir siyaha dönüşmüş, ama gerçekliğini yitirmişti; bu kitlenin soğuk bir rüzgâr soluduğu düşünülebilirdi. Samgin, farkına varmadan sol tarafa, Arbat'a yöneldi; ama bu zaten onun istediği şeydi. Burada Mitrofanov'un çok alçak olan sesi daha da belirginleşmişti.

Samgin'e yaslanarak çabuk çabuk konuşuyordu: "Herkes, at olmaktansa arabacı olmanın daha iyi olduğunu anlıyor. Ama niçin silah için para toplanıyor, işte bunu anlamıyorum! Tüm kesimlerin birleşmesine karar verilmişse, kiminle savaşacağız?"

Samgin, can sıkıntısıyla: "Ama bu ciddi bir yaklaşım değil," dedi. İvan Petroviç onu çok usandırmıştı.

"Hayır mı? Öyleyse neden?"

"Kara Yüzler örgütünün saldırısına karşı..."

"Ah, evet! Haa, tabii ki. Doğru... Ama bunları kim topluyor? Sosyalist devrimciler mi, demokratlar mı?"

"Bilmiyorum. Ben buradan ayrılıyorum, İvan Petroviç..."

Mitrofanov onu iki eliyle yakaladı, iyice sıktı, birkaç kez sallayarak sanki kendisinin olmayan bir sesle:

"Bu konu geride kaldı, Klim İvanoviç, belki de sizin yanınızda iki dil kullanan bir adam vardı veya hâlâ var ve o benim kariyerimi mahvetti..."

Klim, sert bir tavırla: "Yanılıyorsunuz," dedi.

"Elveda," dedi Mitrofanov, telaşla geri çekilerek ama iki-üç

adım attıktan sonra geri döndü ve haykırdı:

"Vardı!"

Onun ağlamaklı haykırışına karşılık olarak Klim omuzlarını silkti ve o anda tüm diğer insanlar gibi kararmış bir halde uzaklaşan polis muhbirinin arkasından baktı. Mitrofanov'la aralarında geçen tatsız sahne, oluşan ortam arasında kaybolarak onu hiç sarsmadı. Soğuk alacakaranlık insanları hemen dağıttı. Tüm yönlere doğru gidiyorlar, seslerinin çıkarttığı gürültüyle havayı dolduruyorlar ve neşeli seslerinden, görevlerini yerine getirdiklerinden dolayı hoşnut oldukları anlaşılıyordu.

Samgin, ileride yazacağı yazıya karşı çıkabilecek tüm 'ifadeler sistemlerinin' olası itirazlarını belleğinde seçerek yürüyordu. İtirazlar, yağmurun ilk damlalarının, yoldaki tozlar arasında, sıcak güneşten buharlaştığı gibi, çabucak buharlaşıyordu. Belleği, yerinde sözcükler fısıldıyor, bunlar kolaylıkla ve çok ilginç görüşler oluşturuyordu. Kendisini tüm korku ve endişelerden bağımsız hissediyordu.

'Evet, bu çocuk yaşamış mıydı?' diye düşünerek güldü.

Artık seyrelmiş olan kalabalık arasından yeniden Nikitin kapılarının önündeki meydana doğru yürüdü ve birçok insanla birlikte aynı yönde yürüyerek, farkına bile varmadan Lütov'un yanından geçti. Onu, bu gamsız adam sıçrayıp yanına gelerek kulağına haykırdığında tanıdı:

"Hi, hi! Ben Dunyaşa ile yürüyorum ve ona diyorum ki..."

Samgin, Lütov'un şimdi iki anlamlı iğrenç sözleri söylemeye başlayacağını bilerek ve hissederek irkildi. Evet, evet, o şimdi kötü bir şeyler söylemeye hazırlanıyordu ve bu, onun utanmak bilmeyen yüzünün şehvetli kımıldanışından anlaşılıyordu. Lütov'u önceden uyararak, çabuk, öfkeli ve alaycı konuşmasına başladı.

"Eh, umut ederim artık başarısız şeytan rolü oynamayı bırakırsın. Bu kötü bir rol. Bağışla ama, aynı zamanda bayağı da! Senin gibi böylesine köklü bir beyzade için, nihilizm bir maske değil..."

Kendisini çok sert şeyler söyleyebilecek güçte hissediyordu ama Lütov vuracakmış gibi elini kaldırarak şapkasını düzeltti, di-

ğer elini yumruk yaparak Samgin'in boşluğuna bir darbe vurdu ve bir kez daha, sorar gibi, "hi, hi?" dedi.

Samgin, çevresine bakmaksızın, bir kez daha bu iğrenç "hi, hi"yi duymaktan korkarak yoluna devam etti.

İKİNCİ CİLDİN SONU

Maksim Gorkiy 20. yüzyılın en büyük edebiyatçıları arasında sayılan ünlü Rus ve Sovyet yazarı. 1868 yılında Novgorod (Gorkiy) kentinde doğdu. 1936 yılında Moskova'da öldü. Bir mobilya ustası olan babasını erken yaşta kaybettiği için küçük yaşta annesiyle birlikte dedesinin evine yerleşti. Daha 11 yaşındayken 'ekmeğini kazanmak' için çalışmaya başladı. İlk gençlik yıllarından başlayarak Rusya içinde uzun yolculuklara çıktı; bu sırada bulaşıkçılık, hamallık, fırın işçiliği, gemi tayfalığı gibi pek çok işte çalıştı, Rusya'yı ve Rus insanını yakından tanıdı. Edebiyata ilk adımını 1892 yılında *Makar Çudra* öyküsü ile attı. Daha ilk öykülerinden başlayarak eserlerinde büyük bir iyimserlik, insanın yaratıcı gücüne duyulan sonsuz inanç ve aktif bir hümanizma göze çarpar. Rusya'nın geçirdiği çalkantıları, kapitalizmin gelişme sürecini, emekçilerin mücadelesini konu alan eserleri Rusya'da ve dünyada büyük yankı yarattı. Çarlığa karşı verilen mücadele içinde yer alan Gorkiy, defalarca tutuklanmış, uzun yıllar sürgünde yaşamıştır. *Foma Gordayev, Ana, Artamanovlar, Klim Samgin'in Yaşamı* gibi ölümsüz eserlere imza atmış olan Gorkiy, sosyalist gerçekçi edebiyatın kurucusu ve en büyük temsilcisidir. 30 ciltlik toplu eserleri dünyanın pek çok ülkesinde defalarca basılmıştır. Yayınevimiz Gorkiy'nin seçme eserlerini Rusça aslından ve başarılı çevirmenlerin ortak çalışmasıyla yayınlıyor.

Maksim Gorkiy, *Klim Samgin'in Yaşamı* romanını en önemli yapıtı olarak kabul eder. *Ayak Takımı Arasında* oyunu dışında, Gorkiy'nin üzerinde en çok tartışılan yapıtıdır. Gladkov, romanın güç algılandığını, kahramanın yaşamının gereksiz uzatıldığını, romanın oldukça soğuk bir hava taşıdığını, dolayısıyla başarısız olduğunu öne sürerken, Vasiliy Fedorov "özellikle güncel ve global olduğunu ve yeterince değerlendirilmediğini" belirtmiş, Rekemçuk da "bu, biz edebiyatçılar için yeni dersler alınabilecek bir kitaptır" diye vurgulamıştır.
Dünyanın en uzun romanlarından biri olarak kabul edilen *Klim Samgin'in Yaşamı* 1925-1936 yılları arasında yazılmıştır ve Gorkiy'nin son ve en önemli, aynı zamanda üzerinde en çok tartışılan yapıtıdır. Yazar, 1870'li yılların ortalarından başlayarak 1917 devrimine kadar çelişkilerle, kavgalarla ve düşünsel çatışmalarla geçen dönemin ruhsal ve entelektüel yaşamını ortaya koymakta, dönemin barometresi sayılan, toplumdaki siyasal kamplaşmaları ve sınıf bilinci gelişimini çok kesin olarak yansıtan orta sınıf Rus aydın kesimine özel bir yer vermektedir. *Klim Samgin'in Yaşamı*, Sovyet edebiyatında, destansı boyutlara varan ilk ideolojik, toplumsal-felsefi aynı zamanda da toplumsal-psikolojik bir yapıttır. Yazar, yapıtını, söz konusu dönemdeki Rus ruhsal yaşamının bir kroniği olarak tanımlamaktadır.

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

ISBN 978-975-6106-44-1(tk)
ISBN 978-975-6106-46-8

9 789756 106464